

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200981

UNIVERSAL
LIBRARY

॥ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವನಾರ್ಥೋ ವಿಜಯತೇ ॥

ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಾಚಾರ್ಯರ

ಮೂಲಗ್ರಂಥಗಳ ಮಾಲಿಕೆಯ ತೃತೀಯ ಗುಚ್ಛದಲ್ಲಿ
ಸೂತ್ರಪ್ರಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯದಾದ

(ಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾವಳಿ, ನಯಚಂದ್ರಿಕಾ, ನ್ಯಾಯಸುಧಾ, - ಇವುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಸಹಿತ)

ಶ್ರೀಮತ್

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ, ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ, ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯ,
ಫಲಾಧ್ಯಾಯ ಈ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳು

ದ್ವೈತ ವೇದಾಂತ ವಿದ್ವಾನ್, ದ್ವೈತವೇದಾಂತಶಿರೋಮಣಿ,
ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತ ಪ್ರಬೋಧಿನೀ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಸಾಠಶಾಲಾ ಪಂಡಿತ
ಅಗ್ರಹಾರ ನಾರಾಯಣ ತಂತ್ರಿಗಳಿಂದ ವಿರಚಿತವಾದ
ಕನ್ನಡಟೀಕಾ ಭಾಷಾಂತರ ಸಹಿತ.

1860ನೇ ಇಸವಿಯ ೨1ನೇ ಆಕ್ಟಿನ ಮೇರೆಗೆ ರಿಜಿಸ್ಟ್ರಿಯಾಗಿರುವ

ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಮುನಿ ಸೇವಾಸಂಘ, ಉಡುಪಿ

ಇವರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

ಪ್ರಭಾಕರ ಪ್ರೆಸ್, ಲಿಮಿಟೆಡ್, ಉಡುಪಿ ಇವರಿಂದ ಮುದ್ರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು.

[ಇದರ ಸಂಪೂರ್ಣ ಹಕ್ಕು ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಪ್ರಕಾಶಕರದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ.]

1939.

ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಮುನಿ ಸೇವಾಸಂಘದ ಪೋಷಕರು.

ಸ್ವಸ್ತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪರಮಹಂಸಸರಿನ್ವಾ, ಜಕಾಚಾರ್ಯವರ್ಯತ್ವಾ-
ದ್ಯನೇಕಗುಣಸಂಪನ್ನರಾದ

1. ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪದಂಗತ ಉಡುಪಿ ಶ್ರೀ ಅದನೂರುನುತದ ವಿಬುಧಪ್ರಿಯ ತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
2. ಶ್ರೀ ಪುತ್ರಿಕಾಮತದ ಸುಧೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
3. ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಪದಂಗತ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾಪುರನುತದ ವಿದ್ಯಾಪೂರ್ಣತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
4. ಶ್ರೀ ಸೋದಾನುತದ ವಿಶ್ವೇಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
5. ಶ್ರೀ ಕಾಣೂರುನುತದ ವಿದ್ಯಾಸಮುದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
6. ಶ್ರೀ ಫಲಿಮೂರುನುತದ ರಘುಮಾನ್ಯತೀರ್ಥ ಶ್ರೀ ಪಾದಂಗಳವರು.
7. ಶ್ರೀ ಶೀರೂರುನುತದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
8. ಶ್ರೀ ಪೇಜಾವರನುತದ ವಿಶ್ವನಾನ್ಯತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
9. ಶ್ರೀ ಕಾಶೀನುತದ ಸುಕೃತೀಂದ್ರತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
10. ಶ್ರೀ ಉತ್ತರಾಧಿನುತದ ಶ್ರೀ ಸತ್ಯಧ್ಯಾನತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಪಾದಂಗಳವರು.
11. ಕೀರ್ತಿಶೇಷ ರಾಜಸಭಾಭೂಷಣ ಕರ್ಪುರ ಶ್ರೀನಿವಾಸರಾವ್ ಅವರ್ಗಳ್,
ಬಿ. ಎಸ್. ಸಿ., ಎಲ್. ಸಿ. ಇ., ಎಮ್. ಆರ್. ಎ. ಎಸ್.
ರಿಟಾಯರ್ಡ್ ಚೀಫ್ ಎಂಜಿನಿಯರ್, ಮೈಸೂರು.
12. ನು. ರಾ. ರಾ. ಡಾಕ್ಟರ್ ಉಡುಪಿ ರಾಮರಾವ್ ಅವರ್ಗಳ್,
ಪ್ರೆಸಿಡೆಂಟ್, ಲೆಜಿಸ್ಲೇಟಿವ್ ಕೌನ್ಸಿಲ್, ನುದ್ರಾಸ್.
13. ,, ಮಣಿಲ್ ಕೃಷ್ಣ ನಾಯಕ್ ಮತ್ತು ಸನ್ಸ್,
ಮರ್ಚಂಟ್ಸ್, ಮಂಗಳೂರು.
14. ,, ತಾಲೂರ್ ಶ್ಯಾಮರಾವ್ ಅವರ್ಗಳ್, ಬಿ. ಎ., ಬಿ. ಎಲ್.,
ಮಾಜಿ ಪ್ರಿನ್ಸಿಪಾಲ್ ಸಬೋರ್ಟಿನೇಟ್ ಜಡ್ಜ್, ಬಳ್ಳಾರಿ.
15. ,, ಇಡ್ಯವೆಂಕಟ್ರಾವ್ ಅವರ್ಗಳ್, ಎಲ್. ಎಮ್. ಎಂಡ್ ಎಸ್,
ಸಿವಿಲ್ ಅಸಿಸ್ಟಾಂಟ್ ಸರ್ಜನ್.
16. ,, ಹರಿವನಂ ಹನುಮಂತಾಚಾರ್ಯ ಅವರ್ಗಳ್,
ಹರಿವನಂ, ಎಡೋನಿ ತಾಲೂಕು, ಬಳ್ಳಾರಿಜಿಲ್ಲಾ.

ಉಪೋದ್ಭೂತವು.

1. ವಿದ್ಯೆಯು— ೧ ಪರವಿದ್ಯೆ, ೨ ಅಪರವಿದ್ಯೆ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ೧ ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ನಿರ್ಣಾಯಕ ವಿದ್ಯೆಯು, ಪರವಿದ್ಯೆಯನ್ನಿ ಸುತ್ತದೆ. ೨ ಇತರವಾದ ನಿರ್ಣಯ ವಿದ್ಯೆಯು ಅಪರವಿದ್ಯೆಯು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರವು ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ಸಕಲ ಸಿದ್ಧಾಂತ ತತ್ವಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದಲೂ ಪರವಿದ್ಯೆ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಪರವಿದ್ಯೆಯ ತತ್ಪಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರಚಾರಪಡಿಸಿ ಸಜ್ಜನರನ್ನದ್ಧರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಆಜ್ಞಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅವತರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಮದಾ ನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ೧ ಭಾಷ್ಯ, ೨ ಅಣುಭಾಷ್ಯ, ೩ ಅನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ೪ ನ್ಯಾಯವಿವರಣವೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೊಡನೆ ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಾದಮಾಡಿ ಪರಾಜಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಶಿಷ್ಯ ಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯರು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಅಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರಭೇತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ದುರ್ವಾದಿಗಳ ಗರ್ವವನ್ನು ಭಂಗಮಾಡುವ ಯುಕ್ತರತ್ನಾಕರ ವಾಗಿರುವ ಗ್ರಂಥರತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಮೇರೆಗೆ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥರತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಆಸ್ತಿಕ ಶಿರೋ ಮಣಿಗಳಲ್ಲಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ದೃಢಪಡಿಸುವ, ಕ್ಷೀರಸಾಗರ ಮಥನದಿಂದ ದೊರೆತ ಅಮೃತಸದೃಶ ವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥರತ್ನವು ದುರ್ಮತಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಸಯುಕ್ತಿಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಖಂಡಿಸಿ, ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ, ನಿರ್ದೋಷತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ತತ್ವಗಳೆಲ್ಲವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿ ಬೋಧಿಸಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದುದು

2. ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ ೧ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥಾರ್ಯವಿರಚಿತ ಸನ್ನ್ಯಾಸರತ್ನವಳಿ, ೨ ನಾರಾಯಣಪಂಡಿತಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ ನಯಚಂದ್ರಿಕಾ, ೩ ಜಯ ತೀರ್ಥಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣವಿರಚಿತ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಎಂಬ ಮೂರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಇವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ನ್ಯಾಯಸುಧಾಕ್ಕೆ ಪಂಚಮ, ಯಾದುಪತ್ಯ, ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಚಂದ್ರಿಕಾ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಗ್ರಂಥೋತ್ಸಯಮೆಸಿ ಬಹುರ್ಥಃ ಭಾಷ್ಯಂ ಚಾತ್ಯರ್ಥವಿಸ್ತರಂ | ಬಹುಜ್ಞಾನವ ಜಾನಂತಿ ವಿಶೇಷೇಣಾರ್ಥನೇಶಯೋಃ || ಎಂದು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರೇ ಅನೇಕಾರ್ಥವುಕ್ತ ದ್ದೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಜಯತೀರ್ಥಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣರು ನ್ಯಾಯಸುಧಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ೧೦-೧೮ ಇತ್ಯಾದಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು.

3. ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರದಂತೆ 1 ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ, 2 ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ, 3 ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯ, 4 ಫಲಾಧ್ಯಾಯ ಎಂದು ಚತುರಧ್ಯಾಯಾತ್ಮಕ ವಾದುದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ 1ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅನಂತಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ

ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯಮಾಡಿ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನು ನಿಖಿಲ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನೆಂದೂ, 2ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ದೋಷಲೇಶರಹಿತನೆಂದೂ, 3ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಸಾಧನಗಳೆಂದುಂಟಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವೆಂಬ ಸಾಧನದಿಂದ ಜ್ಞೇಯನೆಂದೂ, 4ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ತನೆಂದೂ ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು.

4. 1 ನೇ ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ — ವೇದದಲ್ಲಿ ೧ ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಳು, ೨ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಳು, ೩ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಳು, ೪ ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಳು; ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕುವಿಧ ಶಬ್ದಗಳೂ ಇರುವವು. ಈ ನಾಲ್ಕು ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳು (ಆಪಾತತಃ ರೂಢಗಳೂ) ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳು (ಆಪಾತತಃ ಯಃಕಿಗಳೂ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧಗಳು. ಆ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ೧ ತತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಳಾದ ನಾರಾಯಣಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ೨ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಅನಂದಮಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ವಿಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು 1ನೇ ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯದ ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ೨ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ, ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ೩ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಳಾದ ದ್ವೈಭವಾದ್ಯಯತನತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಗೂ, ಭೂಮಾದಿ ನಾಮಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ೪ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ದುಃಖಿ, ಬದ್ಧ, ಅವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ಘೋಷ, ಸ್ವರ, ವರ್ಣ, ಪದ, ವಾಕ್ಯ, ಮಹಾವಾಕ್ಯ ಸ್ವರೂಪಗಳಾದ ಅಪರ್ಯಾಯ ಅನಂತಾನಂತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮಹಾಯೋಗ ವಿದ್ಯದ್ರೂಢಿಗಳಿಂದ ಸಕಲಗುಣ ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು.

5. 2 ನೇ ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯ — ಇದರಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಯುಕ್ತಪಾದದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಮನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಶ್ರುತಿ ವಿರುದ್ಧ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ, ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೂ ಶ್ರುತಿಸಂವಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಸ್ವತಸ್ತ್ವ, ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸರ್ವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವ, ಸರ್ವ ದೋಷ ರಾಹಿತ್ಯ ವೇದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುತ್ತಾ ಸ್ಮೃತಿ, ಯುಕ್ತಿ, ಶ್ರುತ್ಯುಪ ಸರ್ಜನಯುಕ್ತಿ, ಬಹುಯುಕ್ತಿ ಈ ನಾಲ್ಕರ ವಿರೋಧವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವರು. ೨ನೇ ಸಮಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿ ಸಮಯವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು ಅಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯ, ಚಾರ್ವಾಕ, ವೈಶೇಷಿಕ, ವೈಭಾಷಿಕ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ, ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಯೋಗಾಚಾರ, ಜೈನ, ಪಾಶುಪತ, ಶಾಕ್ತ ಇತ್ಯಾದಿ ದುರ್ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿರುವರು. ೩ನೇ ಶ್ರುತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಅಧಿದೈವಾದಿ ವಿಷಯಕ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯಗಳ ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿರುವರು. ೪ನೇ ಸಯುಕ್ತಿಕ ಶ್ರುತಿಪಾದ ದಲ್ಲಿ ಸಯುಕ್ತಿಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧದಂತೆ ತೋರುವ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಲವತ್ತರಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ ಯುಕ್ತಿ, ಸಮಯ, ಶ್ರುತಿ, ನ್ಯಾಯೋಪೇತಶ್ರುತಿ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧವೆಂಬ ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿರೋಧಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು

ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಪಂಹಂಸಿದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸರ್ವ ಜಗತ್ಕರ್ತನು, ಸರ್ವ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನು, ದೋಷಲೇಶರಹಿತನು ಎಂಬುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಅರ್ಥಗಳು ಸಮರ್ಥಿತಗಳಾಗಿವೆ.

6. 3ನೇ ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯ — 1ನೇ 2ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತಯ, ಅವಿರೋಧಗಳಿಂದ ಅಥಾತೋ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎನ್ನುವುದಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ, 3ನೇ ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಅಥ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ' ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಸಯವೈರಾಗ್ಯ, ಭಕ್ತಿ, ಉಪಾಸನಾ, ಜ್ಞಾನರೂಪಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿರುವರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ೧ನೇ ವೈರಾಗ್ಯಪಾದದಲ್ಲಿ — ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಭಕ್ತಿಗೆ ದಾರ್ಡ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ವಿಸಯವೈರಾಗ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಂಚಭೂತಗಳ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಪರಲೋಕಗಮನ, ಆಗಮನ, ಸ್ವರ್ಗ, ನರಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ದುಃಖಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ೨ನೇ ಭಕ್ತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಸಾಧನಭೂತವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಸ್ವಾದ್ಯವಸ್ಥಾ ಪ್ರೇರಕತ್ವದ ರೂಪವಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಮಹಾ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ೩ನೇ ಉಪಾಸನಾ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಾ ನಿತ್ಯವಸ್ತು ವಿವೇಕಾದಿಗಳಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕ ವಿಸಯ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದಲೂ, ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿದಾರ್ಡ್ಯದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಅವರವರಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ೪ನೇ ಜ್ಞಾನಪಾದದಲ್ಲಿ — ಭಗವದುಪಾಸನೆಯಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಭಗವತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು.

7. 4ನೇ ಫಲಾಧ್ಯಾಯ — ಇದರಲ್ಲಿ ೧ನೇ ಕರ್ಮಕ್ಷಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮನಾಶಾಖ್ಯ ಫಲವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ೨ನೇ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಪಾದದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಯನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವೇತರರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಅಂತಿಮ ದೇಹನಾಶವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ೩ನೇ ಮಾರ್ಗಪಾದದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗವನ್ನೂ, ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿನಿಗೆ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ; ಅಂತೂ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿನಿಗೆ ಗಮ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನೂ, ಗಮ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ೪ನೇ ಭೋಗಪಾದದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಭೋಗರೂಪವಾದ ಆನಂದಾನುಭವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು.

8. ಈರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಯಂತಿಕ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕ ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾವಿಭಾವರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥೋತ್ತಮವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನೀಭೂತವಾದ, ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕೀಭೂತವಾದ, ಭಗವತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ನಿಖಲ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತನಾದ, ಅನಂತ ಅನಂದ್ಯ ಕಲ್ಯಾಣ ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ದೋಷಲೇಶರಹಿತನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನೇ ಉಪಾಸ್ಯನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತರಹಸ್ಯವು.

9. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ವಿಸಯಗಳನ್ನು ಕ್ರೋಢೀಕರಿಸಿ, ಏಕತ್ರ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸರಳವಾದ ಪದ್ಯಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥರತ್ನವು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ೩೭ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೂ ಶಿಖಾಮಣಿಯಂತೆ ನಿರಾಜಿಸುತ್ತಿದೆ. ಈ ಗ್ರಂಥರತ್ನಕ್ಕೆ ಅನೇಕ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳು ಇದ್ದರೂ ಆತಿ ಸ್ಪಷ್ಟರೂಪ

ವಾಗಿಯೂ, ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಎಂಬ ಅತಿ ಪ್ರೌಢವಾದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಜಯತೀರ್ಥ ಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣರು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವರು. ಇದರ ಮಹತ್ವವನ್ನು 'ಸುಧಾ ವಾ ಪಠನೀಯಾ ವಸುಧಾ ವಾ ಪಾಲನೀಯಾ' ಎಂಬ ಮಹನೀಯರ ವಚನದಿಂದಲೇ ಅರಿಯಬಹುದು. ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಸುಧಾ ಎಂಬುವುದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಮರತ್ವವು ಸಂಭವಿಸದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾದ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಎಂಬುವುದು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಮಾಚೀನ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ವಿಬುಧತ್ವವು ನಮಗೆ ಸಂಭವಿಸದು ಎಂಬುವ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥವು ಅತ್ಯಮೂಲ್ಯವಾದುದು. ಟೀಕಾಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವೇದಾಂತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಅತಿ ವಿಸ್ತಾರವಾದುದು; ಮತ್ತು ಅತಿ ಗಹನಾರ್ಥವಾದುದು.

10. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಆದಿ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಯಃ ಪತ್ಯೇ ಎಂದು ತ್ರೀ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವೂ, ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನೋಕ್ತೆ ಭೂತಿ ಶಬ್ದವಿವರಣರೂಪವಾದ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀ ಶಬ್ದ ಪ್ರಯೋಗವೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥದ ತತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದ ಐಹಿಕಗಳಾದ ಭಸಧಾನ್ಯಾದಿ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳೂ, ಆಮುಷ್ಮಿಕವಾದ ನಿತ್ಯ ಸುಖಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಫಲವೂ ಲಭಿಸುವುದು ಎನ್ನುವದನ್ನು ಭಾವೀಸಮೀರ ಶ್ರೀಮದ್ವಾದಿರಾಜ ಶ್ರೀಮಚ್ಚರಣರು ತಮ್ಮ ಗುರ್ವರ್ಥದೀಪಿಕಾ ಎಂಬ ಟಿಪ್ಪಣಿಯಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವರು. ಅಂತು ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಕಲ ಸಜ್ಜನರೂ ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪಠನಮಾಡಿ, ವಿಷ್ಣು ಪರ್ವೋತ್ತಮತ್ವಾದಿ ತತ್ವಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಐಹಿಕ ನಿಖಿಲಾಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಮತ್ತು ಚಿಜ್ಞಾಸಾ, ನಿದಿಧ್ಯಾಸನ, ಪರಮೇಶ್ವರಾನುಗ್ರಹ, ಶ್ರೀ ಹಂದರ್ಶನ, ಪರಮಭಕ್ತಿ, ಪರಮಾನುಗ್ರಹದ್ವಾರಾ ಆಮುಷ್ಮಿಕವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದುವರು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

11 ಇಂತಹ ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂಬ ಗ್ರಂಥರತ್ನಕ್ಕೆ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಸೂಚಿಸಿದ ಮಹತ್ತಾದ ಅನೇಕ ಟೀಕಾ-ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು ಇದ್ದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ವರಿಯದವರಿಗೂ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತವರಿತವರಿಗೂ ಗ್ರಂಥದ ಪರಿಚಯವೇ ದುರ್ಲಭವಾಗಿ ಅದರಿಂದಂಟಾಗುವ ಅಜ್ಞಾನಾಂಧಕಾರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಗ್ರಂಥತತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದಂಟಾಗುವ ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಸಕಲ ಸಂಪತ್ತುಗಳನ್ನೂ, ಮತಾಭಿಮಾನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಅನುಭವಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ಶ್ರೀಮಧ್ವಮುನಿಸೇವಾಸಂಘದವರು ಈ ಗ್ರಂಥರತ್ನವನ್ನು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ತರ್ಜುಮೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನನಗೆ ಅಜ್ಞಾಪಿಸಿದ ಮೇರೆಗೆ ನಾನು ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಮೂಲ, ಟೀಕಾ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿ ತಿಳಿಗನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಈ ಟೀಕೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುವೆನು. ಇದನ್ನು ಶ್ರೀಮನ್ಮಧ್ವಸಿದ್ಧಾಂತಚಂದ್ರಿಕಾ ಪಾಠಶಾಲಾ ಪ್ರಧಾನಪಂಡಿತರಾದ, ಶ್ರೀಮನ್ನ್ಯಾಯ ಸುಧಾವಿಪ್ರೌಢ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಪ್ರವಚನಮಾಡಿರುವ ವಿದ್ವನ್ಮಣಿಗಳಾದ ಶ್ರೀಯುತ ಕಟ್ಟಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಾಚಾರ್ಯರವರು ಪರಿಶೋಧನಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಈ ಟೀಕೆಯಲ್ಲಿ ನ್ಯೂನಾಧಿಕ್ಯಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಮಹನೀಯರು ದಯವಿಟ್ಟು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಸಂಸ್ಕರಣದಲ್ಲಿ ಪರಿಶೋಧಿಸಲಾದೀತು. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಬಹಳ ಗಹನವಾದುದರಿಂದ ಅವಸರದಿಂದ ಮಾಡುವರೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾಗಿ ನಮ್ಮ ನಿರೀಕ್ಷೆಗೆ ಮಿಕ್ಕಿ ಸ್ವಲ್ಪವಿಳಂಬವಾಗಲು ಕಾರಣವಾಯಿತು.

12. ಈ ಸಂಸಾರಾರ್ಣವವನ್ನು ದಾಟಿ ಮೋಕ್ಷಸುಖಾನುಭವವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಸುವವರಲ್ಲರೂ ಈ ಗ್ರಂಥಾಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ತಮ್ಮ ಜನ್ಮವನ್ನು ಸಾರ್ಥಕ್ಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಶ್ರೀಮಧ್ವಮುನಿಸೇವಾಸಂಘದವರ ವಿಶೇಷವಾದ ಪರಿಶ್ರಮದ ಸಾಫಲ್ಯವೆಂದು ನಾನು ದೃಢವಾಗಿ ನಂಬುವುದರಿಂದ, ಮಧ್ವಮತಾಭಿಮಾನಿಗಳೆಲ್ಲರೂ ಈ ಗ್ರಂಥಾನುಭವದಿಂದ ಕೃತಾರ್ಥರಾಗಿ ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಾಶಕರಾದ ಶ್ರೀ ಮಧ್ವಮುನಿಸೇವಾಸಂಘದವರ ಅವಶಿಷ್ಟ ಉದ್ದೇಶ್ಯವು ಸಂಪೂರ್ಣ ನೆರವೇರುವಂತೆ ಶ್ರೀ ಹರಿವಾಯುಗಳು ಅನುಗ್ರಹಿಸಲಿ! ಎಂದು ಬೇಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಗಿ ನಾನು ಸಂಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವೆನು.

ಶ್ರೀಶಸ್ತ್ರೇ ಸುಶ್ರಿಯಂ ದದ್ಯಾದಾಯುರ್ವಾಯುಸುತಃ ಪ್ರಿಯಃ |
ಭೂಮಿಂ ತೇ ವಾಮನೋ ದದ್ಯಾದರೀನ್ ಹಂತು ನೃಕೇಸರೀ ||

ಮಹಾನಂದತೀರ್ಥಸ್ಯ ಯೇ ಭಾಷ್ಯಭಾವಂ
ಮನೋನಾಗ್ನಿರಾವರ್ತಯಂತೇ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯಾ |
ಸುರಾದ್ಯಾ ನರಾಂತಾ ಮುಕುಂದಪ್ರಸಾದಾ
ದಿಮಂ ಮೋಕ್ಷಮೇತೇ ಭಜಂತೇ ಸದೇತಿ ||

ಇತಿ ಸುಜನ ವಿಧೇಯ,

ಶ್ರೀ ಶಾಲಿವಾ. ಶಕ ವರ್ಷ ೧೮೬೦ನೇ |
ಶ್ರೀ ಬಹುಧಾನ್ಯ ಸಂವತ್ಸರದ |
ಫಾಲ್ಗುಣ ಬಹುಳ ಶ್ರವಣ ದ್ವಾದಶೀ |
ಶುಕ್ರವಾರ, ತಾ 17-3-1939.)

ಅಗ್ರಹಾರ ನಾರಾಯಣತಂತ್ರೀ,
ದ್ವೈತವೇದಾಂತ ವಿದ್ವಾನ್, ದ್ವೈತವೇದಾಂತ
ಶಿರೋಮುಣಿ.

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ.

ಅಧ್ಯಾಯ. ೧. ಪಾ. ೧.	ಪುಟ.
೧. ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣ	೨೩೧
೨. ಜನ್ಮಾಧಿಕರಣ	೨೩೩
೩. ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಧಿಕರಣ	೨೩೩
೪. ಸಮನ್ವಯಾಧಿಕರಣ	೨೩೬
೫. ಈಕ್ಷತ್ಯಾಧಿಕರಣ	೨೩೭
೬. ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣ	೩೦೭
೭. ಅಂತಸ್ಥತ್ವಾಧಿಕರಣ	೩೭೨
೮. ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ	೩೭೫
೯. ಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ	೩೭೮
೧೦. ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ	೩೮೦
೧೧. ಗಾಯತ್ರಾಧಿಕರಣ	೩೮೧
೧೨. ಅಂತಿಮಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣ	೩೮೪

ಅಧ್ಯಾಯ. ೧. ಪಾ. ೨.

೧. ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣ	೩೯೩
೨. ಅತ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣ	೪೦೨
೩. ಗುಹಾಧಿಕರಣ	೪೧೧
೪. ಅಂತರಾಧಿಕರಣ	೪೧೪
೫. ಅಂತರ್ಯಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣ	೪೧೯
೬. ಆದ್ಯಶ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣ	೪೨೨
೭. ನೈಶ್ವಾನರಾಧಿಕರಣ	೪೩೩

ಅಧ್ಯಾಯ. ೧. ಪಾ. ೩.

೧. ದ್ಯುಭ್ರಾವ್ಯದ್ರಾವ್ಯತನತ್ವಾಧಿಕರಣ	೪೩೮
೨. ಭೂಮಾಧಿಕರಣ	೪೪೧
೩. ಆಕ್ಷರಾಧಿಕರಣ	೪೪೨
೪. ಸದಧಿಕರಣ	೪೪೬

ಪುಟ.	ಅಧ್ಯಾಯ. ೧. ಪಾ. ೪.
೧ - ೪೪೬	೫. ದಹರಾಧಿಕರಣ
೪೪೮	೬. ಅನುಕೃತ್ಯಾಧಿಕರಣ
,,	೭. ವಾಮನಾಧಿಕರಣ
೪೪೯	೮. ದೇವತಾಧಿಕರಣ
೪೫೦	೯. ಅಪಶೂದ್ರಾಧಿಕರಣ
೪೫೨	೧೦. ಕಂಪನಾಧಿಕರಣ
,,	೧೧. ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ
,,	೧೨. ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣ
,,	೧೩. ಸುಷುಪ್ತ್ಯಾಧಿಕರಣ
೪೫೩	೧೪. ಜ್ವಾಹ್ಮಣಾಧಿಕರಣ
,,	೧-೧೪. ಅಧಿಕರಣಗಳ ವಿಷಯಾದಿ- ದಿಗಳು
೪೬೪	೮. ದೇವತಾಧಿಕರಣ

ಅಧ್ಯಾಯ. ೧. ಪಾ. ೪.

೪೬೯	೧. ಅನುಮಾನಿಕಾಧಿಕರಣ
೪೮೦	೨. ಜ್ಯೋತಿರಪಕ್ರಮಾಧಿಕರಣ
೪೮೮	೩. ನ ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾಧಿಕರಣ
,,	೪. ಕಾರಣತ್ವೇನ ಚಾಕಾಶಾಧಿಕರಣ
೪೯೯	೫. ಸಮಾಕರ್ಷಾಧಿಕರಣ
೪೯೯	೨. ಜ್ಯೋತಿರಪಕ್ರಮಾಧಿಕರಣ
೫೦೦	೧-೬. ಅಧಿಕರಣಗಳ ವಿಷಯಾದಿ- ಗಳು
೫೨೦	೧. ಅನುಮಾನಿಕಾಧಿಕರಣ

	ಪುಟ.
೩. ನ ಸಂಖ್ಯೋಪಸಂಗ್ರಹಾ- ಧಿಕರಣ	೫೨೩
೬. ಪ್ರಕೃತ್ಯಧಿಕರಣ	೫೨೫
ಅಧ್ಯಾಯ ೨. ಸಾ. ೧.	
೧. ಸ್ವತ್ವಧಿಕರಣ	೫೯೧
೨. ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾಧಿಕರಣ	೬೧೦
೩. ಅಭಿವಾನ್ಯಧಿಕರಣ	೬೬೦
೪. ಅಸದಧಿಕರಣ	೬೬೯
೫. ಭೋಕ್ತೃಧಿಕರಣ	೬೯೪
೬. ತದನನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣ	೬೯೮
೭. ಇತರವ್ಯಪದೇಶಾಧಿಕರಣ	೭೧೪
೮. ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣ	೭೨೧
೯. ನ ಪ್ರಯೋಜನವತ್ಯಾ- ಧಿಕರಣ	೭೨೮
೧೦. ವೈಷಮ್ಯಾಧಿಕರಣ	೭೩೮
೧೧. ಸರ್ವಧರ್ಮೋಪಪತ್ಯಧಿ- ಕರಣ	೭೪೧
ಅಧ್ಯಾಯ ೨. ಸಾ. ೨.	
೧. ರಚನಾಧಿಕರಣ	೭೪೫
೨. ಅನ್ಯತ್ರಾಭಾವಾಧಿಕರಣ	೭೭೪
೩. ಅಭ್ಯುಪಗಮಾಧಿಕರಣ	೭೭೯
೪. ಪುರುಷಾಶ್ವಾಧಿಕರಣ	೭೮೬
೫. ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ಯಧಿಕರಣ	೭೮೯
೬. ವೈಶೇಷಿಕಾಧಿಕರಣ	೭೯೩
೭. ಸಮುದಾಯಾಧಿಕರಣ	೮೭೮
೮. ಶೂನ್ಯಾಧಿಕರಣ	೮೯೮
೯. ಅನುಪಲಬ್ಧ್ಯಧಿಕರಣ	೯೧೬
೧೦. ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣ	೯೧೯
೧೧. ಪಶುಪತ್ಯಧಿಕರಣ	೯೩೦
೧೨. ಉತ್ಪತ್ಯಧಿಕರಣ	೯೪೪

	ಪುಟ.
ಅಧ್ಯಾಯ ೨. ಸಾ. ೩.	
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತ	೯೬೧
೧. ವಿಯದಧಿಕರಣ	೯೭೫
೨. ಮಾತರಿಶ್ವಾಧಿಕರಣ	೯೮೦
೩. ಅಸಂಭವಾಧಿಕರಣ	೯೮೨
೪. ತೇಜೋಧಿಕರಣ	೯೮೩
೫. ಅಬಧಿಕರಣ	೯೮೪
೬. ಪೃಥಿವ್ಯಧಿಕರಣ	,,
೭. ತದಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣ	,,
೮. ವಿಪರ್ಯಯಾಧಿಕರಣ	,,
೯. ಅಂತರಾಧಿಕರಣ	೯೮೫
೧೦. ನಾತ್ಮಾಧಿಕರಣ	,,
೧೧. ಜ್ಞಾಧಿಕರಣ	೯೮೬
೧೨. ಉತ್ಪ್ರಾಂತ್ಯಧಿಕರಣ	,,
೧೩. ವ್ಯತಿರೇಕಾಧಿಕರಣ	೯೮೭
೧೪. ಪೃಥಗಧಿಕರಣ	೯೮೯
೧೫. ಯಾವದಧಿಕರಣ	೧೦೧೯
೧೬. ಪುಂಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣ	,,
೧೭. ಕರ್ತೃತ್ವಾಧಿಕರಣ	,,
೧೮. ಅಂಗಾಧಿಕರಣ	೧೦೨೧
೧೯. ಅದ್ಯಷ್ಟಾಧಿಕರಣ ಪಾದಸಾರಾಂಶ	೧೦೨೯ ೧೦೩೦
ಅಧ್ಯಾಯ ೨. ಸಾ. ೪.	
೧. ಪ್ರಾಣೋತ್ಪತ್ಯಧಿಕರಣ	೧೦೩೩
೨. ತತ್ಪ್ರಾಧಿಕರಣ	೧೦೩೪
೩. ತತ್ಸೂರ್ವತತ್ವಾಧಿಕರಣ	,,
೪. ಸಪ್ತಗತ್ಯಧಿಕರಣ	,,
೫. ಅಣ್ವಧಿಕರಣ	೧೦೩೫
೬. ಶ್ರೇಷ್ಠಾಧಿಕರಣ	,,
೭. ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಧಿಕರಣ	,,
೮. ಪಂಚವೃತ್ಯಧಿಕರಣ	೧೦೩೬

	ಪುಟ.
೯. ಅಣ್ಣಧಿಕರಣವು	೧೦೩೬
೧೦. ಜ್ಯೋತಿರಧಿಕರಣ	೧೦೩೭
೧೧. ತ ಇಂದ್ರಿಯಾಧಿಕರಣ	,,
೧೨. ಸಂಚ್ಛಾಧಿಕರಣ	೧೦೩೮
೧೩. ಮಾಂಸಾಧಿಕರಣ	,,
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿ	೧೦೩೯
ಪಾದ ಸಾರಾಂಶ	೧೦೪೫
ಅಧ್ಯಾಯ. ೩. ಪಾ. ೧.	
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿ	೧೦೪೭
೧. ತದಂತರಾಧಿಕರಣ	೧೦೫೬
೨. ತ್ರ್ಯಾತ್ಯಕತ್ವಾಧಿಕರಣ	,,
೩. ವ್ಯಾಕಗತ್ಯಧಿಕರಣ	೧೦೫೭
೪. ಅಗ್ನಾದ್ಯಧಿಕರಣ	,,
೫. ಪ್ರಭಮೇಶ್ರವಣಾಧಿಕರಣ	,,
೬. ಅಶ್ರುತತ್ವಾಧಿಕರಣ	೧೦೫೮
೭. ಭಾಕ್ತಾಧಿಕರಣ	,,
೮. ಕೃತಾತ್ಯಯಾಧಿಕರಣ	೧೦೫೯
೯. ಯಥೇತಾಧಿಕರಣ	,,
೧೦. ಚರಣಾಧಿಕರಣ	,,
೧೧. ಅನಿಷ್ಟಾಧಿಕರಣ	೧೦೬೦
೧೨. ಅಸಿಸಪ್ತಾಧಿಕರಣ	೧೦೬೧
೧೩. ತತ್ರಾಪ್ಯಧಿಕರಣ	,,
೧೪. ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣ	,,
೧೫. ನ ತೃತೀಯಾಧಿಕರಣ	,,
೧೬. ತತ್ಸಾಧ್ಯಭಾವ್ಯಾಧಿಕರಣ	೧೦೬೨
೧೭. ನಾತಿಚಿರೇಣಾಧಿಕರಣ	,,
೧೮. ಅನ್ಯಾಧಿಕರಣ	೧೦೬೩
೧೯. ರೇತೋಧಿಕರಣ	,,
೨೦. ಯೋನ್ಯಧಿಕರಣ	೧೦೬೪
ಪಾದ ಸಾರಾಂಶ	೧೦೬೫

	ಪುಟ.
ಅಧ್ಯಾಯ. ೩. ಪಾ. ೨.	
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿ	೧೦೬೭
೧. ಸಂಧ್ಯಾಧಿಕರಣ	೧೦೬೮
೨. ಪರಾಭಿಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣ	೧೧೪೯
೩. ದೇಹಯೋಗಾಧಿಕರಣ	,,
೪. ತದಭಾವಾಧಿಕರಣ	೧೧೫೦
೫. ಪ್ರಬೋಧಾಧಿಕರಣ	,,
೬. ಕರ್ಮಾನುಸ್ಮೃತ್ಯಧಿಕರಣ	,,
೭. ಸಂಪತ್ಯಧಿಕರಣ	೧೧೫೧
೮. ನಸ್ಥಾನತೋಪ್ಯಧಿಕರಣ	೧೧೫೨
೯. ಅರೂಪಾಧಿಕರಣ	೧೧೫೯
೧೦. ಉಪಮಾಧಿಕರಣ	೧೧೬೦
೧೧. ಅರೂಪಾಧಿಕರಣ	೧೧೬೬
೧೨. ಅಂಬುವದಧಿಕರಣ	೧೧೬೮
೧೩. ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾಧಿಕರಣ	,,
೧೪. ಪ್ರಕೃತ್ಯತಾವತ್ವಾಧಿಕರಣ	೧೧೬೯
೧೫. ತದವ್ಯಕ್ತಾಧಿಕರಣ	೧೧೭೦
೧೬. ಅಹಿಂಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣ	,,
೧೭. ಪರಮತೋಽಧಿಕರಣ	೧೧೭೧
೧೮. ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣ	೧೧೭೨
೧೯. ಪ್ರಕೃತ್ಯತಾವತ್ವಾಧಿಕರಣ	೧೧೭೩
೨೦. ತದವ್ಯಕ್ತಾಧಿಕರಣ	೧೧೭೫
೨೧. ಅಹಿಂಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣ	,,
೨೨. ಪರಮತೋಽಧಿಕರಣ	೧೨೦೭
೨೩. ತಥಾನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣ	೧೨೧೦
೨೪. ಅನೇನಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣ	,,
೨೫. ಫಲಾಧಿಕರಣ	,,
ಅಧ್ಯಾಯ. ೩. ಪಾ. ೩.	
ಸಂಗತಿನಿರೂಪಣ	೧೨೧೫
ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿ	೧೨೩೮
೧. ಸರ್ವವೇದಾಧಿಕರಣ	೧೨೫೪

ಅಧ್ಯಾಯ ೧.	ಪಾದ ೧.	ಸೂತ್ರ ೩೧.	ಅಧಿಕರಣ ೧೨.
”	ಪಾದ ೨.	” ೩೨.	” ೩.
”	ಪಾದ ೩.	” ೪೩.	” ೧೪.
”	ಪಾದ ೪.	” ೨೯.	” ೩.
		<u>೧೩೫.</u>	<u>೪೦.</u>
ಅಧ್ಯಾಯ ೨.	ಪಾದ ೧.	ಸೂತ್ರ ೩೪.	ಅಧಿಕರಣ ೧೧.
”	ಪಾದ ೨.	” ೪೫.	” ೧೨.
”	ಪಾದ ೩.	” ೫೩.	” ೧೯.
”	ಪಾದ ೪.	” ೨೩.	” ೧೩.
		<u>೧೫೯.</u>	<u>೫೫.</u>
ಅಧ್ಯಾಯ ೩.	ಪಾದ ೧.	ಸೂತ್ರ ೨೯.	ಅಧಿಕರಣ ೨೦.
”	ಪಾದ ೨.	” ೪೨.	” ೨೦.
”	ಪಾದ ೩.	” ೬೮.	” ೪೨.
”	ಪಾದ ೪.	” ೫೧.	” ೧೧.
		<u>೧೯೦.</u>	<u>೯೩.</u>
ಅಧ್ಯಾಯ ೪.	ಪಾದ ೧.	ಸೂತ್ರ ೧೯.	ಅಧಿಕರಣ ೮.
”	ಪಾದ ೨.	” ೨೨.	” ೧೦.
”	ಪಾದ ೩.	” ೧೬.	” ೬.
”	ಪಾದ ೪.	” ೨೩.	” ೧೧.
		<u>೮೦.</u>	<u>೩೫.</u>
ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು		<u>೫೬೪.</u>	<u>೨೨೩.</u>

ಶ್ರೀಮದನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾರ್ಯ ಹೃದಯಾನುಲನುಂದಿರಂ |
 ಜಾನಕೀ ಜಾನಿನಾನಂದಸಾಂದ್ರಂ ವಂದೇ ನಿರಂತರಂ ||
 ನ್ಯಾಸಂ ಮಧ್ವಂ ಜಯಾರ್ಯಾದೀನ್ನತ್ವಾ ಕರ್ನಾಟಭಾಷಯಾ |
 ನ್ಯಾಖ್ಯಾಸ್ಯೇಹಂ ಯಥಾಬೋಧಂ ತಂತ್ರಿನಾರಾಯಣಾಭಿಧಃ ||

ಶ್ರೀಮದ್ಧನುಮದ್ವೀಮನುಧ್ವಾಂತರ್ಗತರಾನುಕ್ಯಷ್ಟನೇದನ್ಯಾಸಾತ್ಮಕ
 ಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀನಾಯ ನಮಃ || ಹರಿಃ ಓಂ ||

ಅರೂಪಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಅರೂಪದೇವ ಹಿ ತತ್ಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೪ ||

ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಾಕೃತದೇಹಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವವನು, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ‘ಅಸೂಲಮನಣು’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ,

“ ಓಂ ಪ್ರಕಾಶವಚ್ಚಾವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೫ ||

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ರೂಪವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ೧ ‘ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮವರ್ಣಂ ೨ ಶ್ಯಾನಾಚ್ಚಬಲಂ ಪ್ರಸದ್ಯೇ ೩ ಸುವರ್ಣಜ್ಯೋತಿಃ’ ಇದು ಮೊದಲಾದರೂಪಿತ್ವ ಪ್ರತಿಸಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ, ಅಪ್ರಾನ್ಯಾಣ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಅರೂಪಿತ್ವ ಪ್ರತಿಸಾದಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಮನೆಯೊಳಗೆ ಚಾಕ್ಲುವಾದ ಪ್ರಕಾಶ ವಿದ್ದರೂ ಆ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಸೌರಾದಿ ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ‘ನಾಸ್ತಿ ಪ್ರಕಾಶಃ’ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ರೂಪವಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ, ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ರೂಪವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅರೂಪಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾನ್ಯಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ.

“ ಓಂ ಆಹ ಚ ತನ್ಮಾತ್ರಂ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೬ ||

‘ಐಕಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತ್ಯಯಸಾರಂ ಆನಂದರೂಪಮಜರಂ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಷ್ಣುವಿನ ರೂಪವನ್ನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದ್ಯಾತ್ಮಕವನ್ನಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಕೃತರೂಪವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.

“ ಓಂ ದರ್ಶಯತಿ ಚಾರ್ಥೋ ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೭ ||

‘ಆನಂದರೂಪಮನ್ಯತಂ ಯದ್ವಿಭಾತಿ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಆನಂದಾತ್ಮಕ ರೂಪ ವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಾತ್ಮಕರೂಪವು ‘ಶುದ್ಧ ಸ್ಥಿತಿಕಸಂಕಾಶಂ ನಾಸುದೇವಂ ನಿರಂಜನಂ | ಚಿಂತಯಾತ ಯತಿ ನಾರ್ಢ್ಯಂ ಜ್ಞಾನರೂಪಾದ್ಯತೇ ಹರೇಃ’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ || ಸೂ. || ೧೪ || ೧೫ || ೧೬ || ೧೭ || ಅಧಿ || ೯ ||

ಅರೂಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಉಪಮಾಧಿಕರಣವು

“ ಓಂ ಅತ ಏವ ಚೋಪಮಾ ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್ ಓಂ ”

|| ಸೂ. ೧೮ ||

ಈಶ, ಈಶರೂಪಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು 'ನ ಸ್ಥಾನತಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂಥದೇ ಚೇತನತ್ವ ಅಂಶಾಂಶಿತ್ವಾದಿ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ಈ ಜೀವನಿಗೆ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಈಶನಿಂದ ಅಭೇದವು, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಂತೆಯೂ, ಸೂರ್ಯಕ ಚ್ಚಾಯಾದಿಗಳಂತೆಯೂ ಜೀವನು ಈಶನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಲ್ಲ.

ಈ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಆತ್ಮಂತನಾಗಿ ಭಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೇದಾಭೇದ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ಭೇದವನ್ನಾದರೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಅಂಗೀಕರಿಸುವನು. ಅಭೇದವಾದರೂ ಅನುಮಾನಿಸಿದ್ದವಾಗಿದೆ. (೧) 'ಜೀವಃ ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನಃ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಬ್ರಹ್ಮವತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಶತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯದಂಶಃ ಸಃ ತದಭಿನ್ನಃ ಯಥೇಶ್ವರಾಂಶೋ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಃ ತದಭಿನ್ನಃ' = ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು, ಚೇತನನಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶನಾದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಯಾರು ಯಾರ ಅಂಶನೋ ಆತನು ಅವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು. ಉದಾ— ಈಶ್ವರನ ಅಂಶಭೂತರಾದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅಭಿನ್ನರು. ಆದಕಾರಣ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನನು, ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಖಂಡದಿಂದ ತಿರಸ್ಕರಿಸಿರುವರು. ಈ ದೃಷ್ಟಾಂತವಚನ ಮಾತ್ರವು ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಲಾರದು, ಅಥವಾ ಬಾಧಿಸಲಾರದು, ಎಂದರೆ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡುತ್ತಾ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಹೇತುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ಚ ಚಿತ್ವಾದಿಭಿನ್ನತ್ವಂ ಜೀವಸ್ಯೇಶವದಾಪ್ಯತೇ || ೧೨೦ ||

ಯತ ಅಭಾಸತಾಮೇವ ಶ್ರುತಿರಸ್ಯ ವದತ್ಯಲಂ |

ಯಥೈಷಾ ಪುರುಷೇ ಚ್ಚಾಯಾ ಏತಸ್ಮಿನ್ನೇತದಾತತಂ || ೧೨೧ ||

ಚ್ಚಾಯಾ ಯಥಾ ಪುಂಸದ್ಯಶೀ(ಶಾ) ಪುನುಧೀನಾ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ |

ಏವಮೇವಾತ್ಮಕಾಃ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾಃ ಸರಮಾತ್ಮನಃ || ೧೨೨ ||

ಸತ್ತಾ ಪ್ರತೀತಿಕಾರ್ಯೇಷು ಪುನುಧೀನಾ ಯಥೇಯತೇ |

ಅಭಾಸಾ ಏವ ಪುರುಷಾ ಮುಕ್ತಾಶ್ಚ ಸರಮಾತ್ಮನಃ || ೧೨೩ ||

ಅ || ಜೀವಸ್ಯ=ಜೀವನಿಗೆ, ಚಿತ್ವಾತ್ = ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ (ಅಂಶತ್ವ ವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ), ಅಭಿನ್ನತ್ವಂ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವು, ಈಶವತ್ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಂತೆಯೂ, ಈಶ್ವರಾವತಾರದಂತೆಯೂ, ನ ಚ ಆಪ್ಯತೇ = ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣ ದ್ವಿತೀಯದ, ಅಸ್ಯ=ಬ್ರಹ್ಮನ, ಅಭಾಸತಾಂ = ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನೇ, ಅಸ್ಯ = ಈ ಜೀವನಿಗೆ, ಶ್ರುತಿಃ = ಶ್ರುತಿಯು, ಏವ = ನಿಸಂದೇಹವಾಗಿ, ಅಲಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ವದತಿ=ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. (ಚೇತನತ್ವಾದ್ಯನುಮಾನದಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಕೂಡದು. 'ಜೀವಃ ಬ್ರಹ್ಮಾಭಿನ್ನೋ ನ ಭವತಿ ತದಾಭಾಸತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯದಾಭಾಸಃ ನಾಸೌ ತದಭಿನ್ನಃ ಯಥಾ ಸೂರ್ಯಕಾದಿಃ ಸೂರ್ಯಾದಿನಾ=' ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನ

ಆಭಾಸನಾದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಯಾರು ಯಾರ ಆಭಾಸನೋ ಇವನು ಅವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾ—ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಸೂರ್ಯಭಾಯಾದಿಗಳು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನಗಳಲ್ಲ, ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವಿರೋಧವದೆ. ಸಷ್ಟಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆಭಾಸತ್ವ ಹೇತುವು ಅಸಿದ್ಧವೂ ಅಲ್ಲ.) (ಜೀವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಏಷಾ ಛಾಯಾ=ಈ ನೆರಳು, ಪುರುಷೇ = ಜೀವನಲ್ಲಿ, (ಆತತಾ=ಅಧೀನನಾಗಿದೆಯೋ) (ಹಾಗೆಯೇ) ಏತಸ್ಮಿನ್=ಈ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ, ಏತತ್=ಈ ಜೀವರ ಸಮುದಾಯವು, ಆತತಂ=ಅಧೀನನಾಗಿದೆ. (ಇದನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಛಾಯಾ=ನೆರಳು, ಪುಂಸದೃಶೀ = ಪುರುಷರಿಗೆ ಸದೃಶ ವಾಗಿಯೂ, ಪುನುಧೀನಾ ಚ=ಪುರುಷರ ಅಧೀನನಾಗಿಯೂ, ದೃಶ್ಯತೇ=ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ, ಏವಮೇವ=ಹೀಗೆಯೇ, ಆತ್ಮಕಾಃ=ಅಲ್ಪಜೇತನರಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾಃ=ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ, ಸರ್ವೇ=ಎಲ್ಲರೂ, ಪರಮಾತ್ಮವಃ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, (ಆಭಾಸಭೂತರು ಅಧೀನರು.) ಸತ್ತಾ ಪ್ರತೀತಿಕಾರ್ಯೇಷು=ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಜ್ಞಾನವೂ ಕಾರ್ಯವೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, (ಛಾಯಾ=ನೆರಳು), ಪುನುಧೀನಾ=ಪುರುಷಾಧೀನನಾಗಿ, ಈಯತೇ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೋ, ಏವಂ=ಹೀಗೆಯೇ, ಪುರುಷಾಃ=ಸಂಸಾರಿಗಳು, ಮುಕ್ತಾಶ್ಚ = ಮುಕ್ತರೂ ಕೂಡ, ಪರಮಾ ತ್ಮನಃ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಆಭಾಸಾಃ ಏವ=ಆಭಾಸಭೂತರೇ ಸರಿ ||೧೨೦|| ೧೨೧ || ೧೨೨ || ೧೨೩ ||

ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಆಭಾಸತ್ವವಾದರೂ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪರಂಪರೆ ಯಾಗಿ ಎಂದು ಆಭಾಸತ್ವ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಛಾಯಾ ವಿಷ್ಣೋ ರಮಾ ತಸ್ಯಾಃ ಛಾಯಾ ಧಾತಾ ವಿಶೇಷಕೌ |
 ತಸ್ಯೇಂದ್ರಕಾಮೌ ಚ ತಯೋಸ್ತಯೋರನೈಃಖಿಲಾ ಅಪಿ || ೧೨೪ ||
 ಹರೇಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಯ ಗೀಸ್ತಸ್ಯಾ ವಿಶೇಷಾವಿಂದ್ರ ಏತಯೋಃ |
 ಮಾರಶ್ಚಾಭಾಸಕಾಃ ಸರ್ವ ಏತಯೋಸ್ತದಧೀನತಃ || ೧೨೫ ||
 ಸರ್ವೇಽಲ್ಪಶಕ್ತಯಶ್ಚೈವ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಃ ಸರೋ ಹರಿಃ |
 ಚೇತನತ್ವೇಪಿ ಭಿನ್ನಾಸ್ತೇ ತಸ್ಮಾದೇತೇನ ಸರ್ವದಾ |
 ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿನಾಕೈಃಚೈವ ಜ್ಞಾಯತೇ ಭೇದ ಏವ ಹಿ || ೧೨೬ ||

ಅ || ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ರಮಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು, ಛಾಯಾ = ಛಾಯಾಸದೃಶಕು. ತಸ್ಯಾಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ, ಧಾತಾ = ಬ್ರಹ್ಮನು, ಛಾಯಾ = ಛಾಯಾ ಸದೃಶನು. ತಸ್ಯ = ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ವಿಶೇಷಕೌ = ಗರುಡ-ಶೇಷರು, (ಛಾಯಾಸದೃಶರು). ತಯೋಃ=ಆ ಗರುಡ-ಶೇಷರಿಗೆ, ಇಂದ್ರಕಾಮೌ ಚ=ದೇವೇಂದ್ರ-ಮನ್ಮಥರಿಬ್ಬರು, (ಛಾಯಾ ಸದೃಶರು). ತಯೋಃ=ಆ ದೇವೇಂದ್ರ-ಮನ್ಮಥರಿಗೆ, ಅನೈಃ=ಇತರರಾದ, ಅಖಿಲಾ ಅಪಿ= ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡ, (ಆಭಾಸಭೂತರು). ಹರೇಃ=ಶ್ರೀ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾ=ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು, (ಆಭಾಸಭೂತನು). ಅಸ್ಯ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಗೀಃ = ಸರಸ್ವತಿಯು, (ಆಭಾಸ ಭೂತಳು). ತಸ್ಯಾಃ = ಆ ಸರಸ್ವತಿಗೆ, ವಿಶೇಷೌ = ಗರುಡ-ಶೇಷರು, (ಆಭಾಸಭೂತರು). ಏತಯೋಃ=ಈ ಗರುಡ-ಶೇಷರಿಗೆ, ಇಂದ್ರಃ=ದೇವೇಂದ್ರನು, ಮಾರಶ್ಚ=ಮನ್ಮಥನೂ ಕೂಡ,

(ಆಭಾಸ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬ)ಭೂತರು). ಏತಯೋಃ = ಈ ಇಂದ್ರ-ಮನ್ವಥರಿಗೆ, ಸರ್ವೇ = ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ, ತದಧೀನತಃ = ಅವರ ಅಧೀನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಆಭಾಸಕಾಃ = (ಅವರ ಅಧೀನರೂ ಅವರಿಗೆ ಸದೃಶರೂ, ಆಭಾಸರೂ) ಆಗಿರುವರು. ಸರ್ವೇ = ಎಲ್ಲರೂ, ಅಲ್ಪಶಕ್ತಯಶ್ಚೈವ = ಅಲ್ಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವರು, ಪರಃ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ಹರಿಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಃ = ಪರಿಪೂರ್ಣ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಚೇತನತ್ವೇಽಪಿ = ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಅಂಶತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ತೇ = ಜೀವರು, ತಸ್ಮಾತ್ = ಆಭಾಸತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಏತೇನ = ಈ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ, ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಭಿನ್ನಾಃ = ಭೇದವುಳ್ಳವರೇ. (ಹಿಂದೆ ಉದಾಹರಿಸಿರುವ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ). ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯೇಭ್ಯಃ = ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, ಭೇದ ಏವ ಹಿ = ಭೇದವೇ, ಜ್ಞಾಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಆಭಾಸತ್ವವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ). ಹಿ = ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು || ೧೨೪ || ೧೨೫ || ೧೨೬ ||

ಈಗ 'ಅತ ಏವ ಚೋಪಮಾ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವಯವನನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅದರಿಂದ ಪರಿಹಾರ್ಯವಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಆಭಾಸತ್ವಂ ಹಿ ನಿರ್ಣೀತಂ ಜೀವಸ್ಯ ಪರಮಾತ್ಮನಃ || ೧೨೭ ||
 ತನ್ನ ಯುಕ್ತಂ ಯದಾಭಾಸಃ ಉಪಾಧ್ಯಾಯತ್ತ ಈಯತೇ |
 ಉಪಾಧ್ಯಾಯತ್ತಾಭಾನಾದಾಭಾಸತ್ವ ನಿರೋಧತಃ || ೧೨೮ ||
 ಚೇತನತ್ವೇನ ಚಾಂಶತ್ವಾತ್ ಸಮುದಾಯೈಕ್ಯಮಾಸತೇತ್ |
 ಅತಃ ಸೃಥಕ್ತಮುದಿತಂ ಸಮುದಾಯಾಂಶಯೋರ್ಭವೇತ್ || ೧೨೯ ||
 ಈಶಾಖ್ಯಾ ಸಮುದಾಯೇ ಸ್ಯಾದೀಶರೂಪೇಷ್ಟಿವೋದಿತಾ |
 ಅತೋ ದೇಹಾದ್ಯುಪಾಧೀನಾನಾಮಸಾಯೇ ಸಮತಾ ಭವೇತ್ || ೧೩೦ ||
 ಈಶರೂಪೈರಥಾಭಾಸಾ ಮುಖ್ಯತಃ ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್ |
 ಯದಾ ತದೋಪಾಧ್ಯಾಯತ್ತರೂಪಾಣಾಂ ನಾಶಿತಾ ಭವೇತ್ || ೧೩೧ ||

ಅ || (ಯತ್ = ಯಾವುದು) ಜೀವಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಪರಮಾತ್ಮನಃ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನ, ಆಭಾಸತ್ವಂ = ಅಧೀನತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಆಭಾಸತ್ವವು, ನಿರ್ಣೀತಂ = (ಶ್ರುತಿಬಲದಿಂದ) ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ತತ್ = ಆಭಾಸತ್ವವು, ಯುಕ್ತಂ = ಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧವಾದುದು, ನ = ಅಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ). (ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ಆಭಾಸಃ = ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾದ ಸೂರ್ಯಕಾದಿಯು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯತ್ವಃ = ಜಲಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳ ಅಧೀನವಾಗಿ, ಈಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಆಭಾಸಕ್ಕೆ ಉಪಾಧ್ಯಾಯತ್ವವು ವ್ಯಾಪಕವೆಂದು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ). (ಆದಾಗ್ಯೂ ಏಕೆ ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ಉಪಾಧ್ಯಾಯತ್ತಾಭಾಸಾತ್ = (ಜೀವನಿಗೆ) ಉಪಾಧ್ಯಾಯತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, (ಅಂದರೆ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯತ್ವವು ಜೀವರಲ್ಲಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಆಭಾಸತ್ವವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಹೇತುವೇ ಅಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ

ಆಭಾಸತ್ವಾನುಮಾನವು ದುಷ್ಟವಾಯಿತು). ಮತ್ತು ಆಭಾಸತ್ವವಿರೋಧತಃ = ಆಭಾಸತ್ವಕ್ಕೆ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವಕ್ಕೆ) ಬಿಂಬಭಿನ್ನತ್ವದಿಂದ ವಿರೋಧವಿರೋಧದಿಂದಲೂ, ಅನುಮಾನವು ದುಷ್ಟವು. ಅಂದರೆ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಆಭಾಸತ್ವ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯತ್ವವು ಜೀವರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವಿರುವುದರಿಂದ ಆಭಾಸತ್ವವು ಜೀವರಲ್ಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಬಿಂಬೈಕ್ಯವೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವರೂಪವಾದ ಆಭಾಸತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಬಿಂಬರೂಪವಾದ ತ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಭೇದಸಾಧನವು ಆಯುಕ್ತವು. (ಹೀಗೆ ಆಭಾಸತ್ವಾನುಮಾನವು ದುಷ್ಟವಾಗೋಣ ಎನಾಯಿತೆಂದರೆ— ನಿರ್ಬಾಧವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆನ್ನುತ್ತಾರೆ). ಚೇತನತ್ವೇನ=ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅಂಶತ್ವಾಜ್ಞೆ=ಅಂಶತ್ವ ವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಸಮುದಾಯೈಕ್ಯಂ=ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಐಕ್ಯವು, ಆಸತೇತ್=ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. (ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಜೀವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದ ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಭೇದಾಭೇದವಾದಿಗಳ ಮತವು ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಐಕ್ಯವಿದ್ದರೂ ಭೇದವೂ ಕೂಡ ಇದೆ). (ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಎಂದರೆ—) ಅತಃ=ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಐಕ್ಯ ವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ, ಉದಿತಂ=ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೃಥಕ್ತ್ವಂ=ಭೇದವು, ಸಮುದಾಯಾಂಶಯೋಃ=ಚೇತನ ಸಮುದಾಯರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶರೂಪ ನಾದ ಜೀವನೂ ಇವರಿಗೆ, ಭವೇತ್=ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಥವಾ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಯಾವ ಜೀವೇಶ್ವರರೂ ಅಂಶಭೂತರೋ ಅವರಿಗೆ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಅಂದರೆ, ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಂತೆ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಭೇದಶ್ರುತಿಗಳು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಿ ಬೇಕಾಗುವವು. ಆ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಮಾಯಿಕಭೇದಪರತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅವುಗಳು ಅವ್ಯವಾಹಿ ಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವವು. ಈ ದೋಷವು ಭೇದವನ್ನು ಒಪ್ಪತಕ್ಕ ನಮಗೆ ಇಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೂ ಜೀವೇಶ್ವರರಿಗೂ ಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೇದಶ್ರುತಿಗೆ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮಭೇದ ಜೀವೇ ಶ್ವರಭೇದಪರತ್ವವು ಕೂಡಬಹುದು.) (ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಐಕ್ಯವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಈಶಾಖ್ಯಾ = ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವ ಹೆಸರು, ಸಮುದಾಯೇ= (ಚೇತನಗಳ) ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ— ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಒಂದೇ ಸ್ವಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾದ ತತ್ವವು, ಆ ಪರಮಾರ್ಥಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾಯಾಸಂಬಂಧದಿಂದ ಈಶ್ವರತ್ವ ವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಸರ್ವೇಶ್ವರನು, ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವನು. ಜೀವರಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶಭೂತರು; ಚಿತ್ಸಂಭಾವಭೂತರು; ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಕಣಗಳಂತೆಯೇ ಹೊರಟವರು. ಅದುದರಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜೀವರು ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನರು. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನರೇ. ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ ಸರ್ವಚೇತನರ ಸಮುದಾಯ ರೂಪನು; ಆತರಿಗಿಂತಲೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ. ಈಶರೂಪೇಷ್ಟಿನ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿರೂಪಗಳಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ, ಉದಿತಾ=ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಅಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಮತ್ಸ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ 'ಭಗವಾನ್' ಎನ್ನುವ ಸಂಜ್ಞೆಯು 'ನಸ್ಯಾ ನತೋಪಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯಿಂದ ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನುವ ಹೆಸರು ಚೇತನ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿದೆ.) (ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶಭೂತರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವರು ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಂಶಭೂತರಾಗಿರುವರು ಆಗುವುದಾದರೆ ಆಗ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಜೀವರಿಗೆ ನಿರ್ದುಃಖ ತ್ವಾದಿಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವವು. ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಶಸಾಧಮ್ಯವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ.) (ಮತ್ತು ಜೀವನಿಗೆ

ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದವೂ ಕೂಡ ಪರಮಾರ್ಥವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಭವತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮುಕ್ತಿಯು ಅಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ — ಅತಃ=ಅದಕಾರಣ, (ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳಿಂದ) ದೇಹಾದ್ಯುಪಾಧೀನಾಂ=ಶರೀರವೊಂದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳಿಗೆ, ಅಪಾಯೇ=ಸಂಪೂರ್ಣನಾಶವು ಬರುತ್ತಿರಲು (ಜೀವರಿಗೆ) ಈಶರೂಪೈಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ರೂಪಗಳಿಂದ, ಸಮತಾ=ಸಾಮ್ಯವು, ಭವೇತ್=ಬರುವುದು. (ಉಪಾಧ್ಯಧೀನತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಆಭಾಸತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜೀವರಿಗೂ ಕೂಡ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಾದಿಗಳಂತೆ ಆಭಾಸತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅಥ = ಹಾಗೆಯೇ, ಯದಾ=ಯಾವಾಗ, (ಜೀವರು) ಮುಖ್ಯತಃ=ಉಪಾಧ್ಯಧೀನತ್ವದಿಂದ, ಸೂರ್ಯಕಾದಿವತ್=ಸೂರ್ಯಭಾಯಾದಿಗಳಂತೆ, ಆಭಾಸಾಃ=ಆಭಾಸಭೂತರೋ, ತದಾ=ಆಗ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ತ್ವರೂಪಾಣಾಂ=ಉಪಾಧ್ಯಧೀನಗಳಾದ ರೂಪಗಳಿಗೆ, ನಾಶಿತಾ=ನಾಶವು, ಭವೇತ್=ಬರುವುದು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಜೀವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗಳಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಭೇದವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಭೇದವಾದರೂ ಔಪಾಧಿಕವು. ಹೇಗೆಂದರೆ, ಈಶ್ವರನ ಅಂಶಭೂತರಾದ ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ. ಆದರೆ ಇಷ್ಟು ವಿಶೇಷವು. ಮತ್ಸ್ಯಾದಿಗಳು ಜಗತ್ತಿನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ರೀಡಾರ್ಥವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಶರೀರರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನರು. ವ್ಯಕ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳುಳ್ಳವರು. ಜೀವರಾದರೂ ಅನಾದಿಯಾದ ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮ-ಕರ್ಮಾದಿಗಳೇ ನಿಬಂಧನವಾಗಿವುಳ್ಳ ಶರೀರ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿರೂಪ ಉಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನರಾದವರು, ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು. ಉಪಾಧಿನಿಮಿತ್ತಕ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರು, ಎನ್ನುವರು. ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಔಪಾಧಿಕ ಭೇದವೇ ಇದೆಯೋ, ಅದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಶರೀರಾದ್ಯುಪಾಧಿಗಳಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶವು ಬರುತ್ತಿರಲು ಜೀವರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ರೂಪಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು ಬರುವುದು. ಉದಾ=ಮತ್ಸ್ಯಾದಿ ಈಶ್ವರ ರೂಪಗಳು, ಅವತಾರ ಕಾರ್ಯವು ಅವಸಾನವಾಗೋಣ, ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಲೀಲಾವಿಗ್ರಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಈಶ್ವರತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವರೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದವರಾಗಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾದಾಗ ದೇಹಾದ್ಯುಪಾಧಿಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಬಡಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (2) ಜೀವರಿಗೆ ಉಪಾಧ್ಯಧೀನತ್ವವಿದ್ದರೆ ಉಪಾಧಿ ನಾಶವಾದಾಗ ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಬಿಂಬಾದಿಗಳಂತೆ ಜೀವರಿಗೆ ನಾಶವು ಬರುವುದು. ಉಪಾಧಿಗಳಿಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ವಿರೋಧವು. ಸರ್ವದಾ ಸಂಸಾರಿತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವೈಯುರ್ಧ್ಯವು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಉಪಾಧ್ಯಧೀನತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತನಾಗುತ್ತಿರಲು ಆಭಾಸತ್ವಕ್ಕೆ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಸ್ಥಿರವಾಯಿತು. || ೧೨೭ || ೧೨೮ || ೧೨೯ || || ೧೩೦ || ೧೩೧ ||

ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುತ್ತಾ ಸೂತ್ರಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಇತ್ಯಾಶಂಕಾನಿವೃತ್ಯರ್ಥಮಾಹ ವೇದಾಧಿಪಃ ಪ್ರಭುಃ |
ಅತ ಏವೋಪನೇತೈವ ಚಾನ್ಯಾಭಾಸನಿಶೇಷಿತಾಂ || ೧೩೨ ||

ಅ|| ವೇದಾಧಿಪಃ=ವೇದಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ, ಸರ್ವಸಮರ್ಥರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಇತಿ=ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಆಶಂಕಾನಿವೃತ್ಯರ್ಥಂ = ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ,

‘ಅತ ಏವೋಪಮಾ’ ಇತ್ಯೇನ ಚ = ಅತ ಏವೋಪಮಾ ಎಂದು, ಅಹ = ಹೇಳಿರುವರು. (ಸೂತ್ರಖಂಡದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ)— ಅನ್ಯಾಭಾಸನಿಶೇಷಿತಾಂ = ಇತರವಾದ ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಮೊದಲಾದ ಅಭಾಸದಶೆಯಿಂದ (ಜೀವರಿಗೆ) ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು, (ಈ ಸೂತ್ರ ಖಂಡದಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ). || ೧೩೨ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಸೂತ್ರಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಿಗುತ್ತದೆಂದರೆ— ‘ಅತಏವ’ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಮೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯದುಕ್ತಂ ತದಧೀನತ್ವಂ ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಸ್ವಶೇಷತಃ |

ಜೀವಸ್ಯ ಸದೃಶತ್ವಂ ಚ ಚಿತ್ತಮಾತ್ರಂ ನ ಚಾಪರಂ || ೧೩೩ ||

ಅ || ಜೀವಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಅಶೇಷತಃ = ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಾವಸ್ಥಾಸು = ಎಲ್ಲಾ ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ತದಧೀನತ್ವಂ = ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವು, ಯತ್ = ಯಾವುದು, (‘ಸಂಧ್ಯೇ ಸೃಷ್ಟಿರಾಹ ಹಿ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಉಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಸದೃಶತ್ವಂ ಚ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಸಾದೃಶ್ಯವೂ ಕೂಡ, ಉಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, (‘ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿವತಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) (ಅಂತಹ ಸದೃಶತ್ವವು) ಚಿತ್ತಮಾತ್ರಂ = ಕೇವಲ ಚೇತನರೂಪವೇ. ಅಪರಂ = ಇತರವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯದಿರೂಪವಾದುದು, ನ ಚ = ಅಲ್ಲ. || ೧೩೩ ||

ಈಗ ‘ಅತಏವ ಚೋಪಮಾ’ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೂಡಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತಾನನ್ಮಾತ್ರೇಣ ಚಾಭಾಸೋ ರೂಪವೇಷಾಂ ಚಿದಾತ್ಮನಾಂ |

ನೋಪಾಧ್ಯಧೀನತಾದ್ಯೈಶ್ಚ ನಾತಿಸಾಮ್ಯಂ ನಿದರ್ಶನೇ || ೧೩೪ ||

ಅ || ತಾನನ್ಮಾತ್ರೇಣ = ತದಧೀನತ್ವ ತತ್ಸದೃಶತ್ವಮಾತ್ರದಿಂದ, ಏಷಾಂ ಚಿದಾತ್ಮನಾಂ = ಈ ಚಿದ್ರೂಪರಾದ ಜೀವರಿಗೆ, ರೂಪಂ = ಸ್ವರೂಪವು, (ನಮ್ಮಿಂದ) ಅಭಾಸಃ = ಅಭಾಸವು (ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) ಚ = ಅಸ್ವರಿಯದಲೇ ಸೂರ್ಯದ್ಯುಪಮಾನವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದು. (ಏನಶಬ್ದವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಉಪಾಧ್ಯಧೀನತಾದ್ಯೈಶ್ಚ = ಉಪಾಧ್ಯಧೀನತ್ವ, ಉಪಾಧಿನಾಶನಾಶತ್ವ ಜಡತ್ವಾದಿ ಹೇತುಗಳಿಂದಲೂ, ನ = ಅಲ್ಲ. (ಹಾಗಾದರೆ ಹೀಗೆ ಸರ್ವಾಂಶ ದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸೂರ್ಯಕಾಡಿಗಳಿಗೂ ಜೀವನಿಗೂ ದೃಷ್ಟಾಂತ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕ ಭಾವವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೇನೇ ದೃಷ್ಟಾಂತ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕ ಭಾವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕೇವಲ ಪ್ರಮೇಯತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮುಶಕ (ನೋಣ)ವೂ ಕೂಡ ಮಾತಂಗೆಕ್ಕೆ (ಆನೆಗೆ) ದೃಷ್ಟಾಂತ ವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ —) ನಿದರ್ಶನೇ = (‘ನಿದರ್ಶ್ಯತೇ ಸಾಧ್ಯೇನ ಸಾಧನಸ್ಯ ವ್ಯಾಪ್ತಿರತ್ರ’ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಸಾಧ್ಯದಿಂದ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ ದೃಷ್ಟಾಂತ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನ ಧರ್ಮದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವೇ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕದಿಂದ ಇರಬೇಕು. ಅತಿಸಾಮ್ಯಂ = ಅತ್ಯಂತ ಸಾಮ್ಯವು, ನ = ಅಗತ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. (ನೋಣಕ್ಕೂ ಆನೆಗೂ ಕೂಡ ವಿವಕ್ಷಿತಧರ್ಮದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೆ ದೃಷ್ಟಾಂತ ದಾಷ್ಟಾಂತಿಕಭಾವವು ಕೂಡಬಹುದು.) || ೧೩೪ ||

ಜೀವನಿಗೆ ಸದೃಶತ್ವವು ಚಿತ್ತಮಾತ್ರವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು, ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಕಿಂ ಚಿತ್ಸುಖಾದಿಸಾದ್ಯಶ್ಯಮುಪೀಶೇನಾಸುರಾನ್ಯತೇ |
 ತತ ಆಭಾಸತೇ ನಿತ್ಯಂ ತದ್ವದಾಭಾಸತೇಽಪಿ ಚ || ೧೩೫ ||
 ಭಾನಮಸ್ತಿತ್ವಮಸಿ ಚೈವಾಸಮಂತಾದ್ಯತಸ್ತತಃ |
 ಜೀವ ಆಭಾಸ ಉದ್ವಿಷ್ಟಃ ಸದೈವ ಫರಮಾತ್ಮನಃ ||
 ನ ಜಲಾಯತ್ತಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಬಿಂಬೋಪಮತ್ವತಃ || ೧೩೬ ||

ಅ || ಅಸುರಾನ್ = ಅಸುರರನ್ನು, ಋತೇ = ಹೊರತು, (ಇತರ ಜೀವರಿಗೆ), ಈಶೇನ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ, ಸುಖಾದಿಸಾದ್ಯಶ್ಯಮುಪಿ = ಸುಖಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾದ್ಯಶ್ಯವೂ ಕೂಡ, (ಉಂಟೇ ಉಂಟು.) (ಸುಖಾದಿಸಾದ್ಯಶ್ಯವು ಇದ್ದರೂ ಅದು ಅಸುರಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವನ ರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಚಿತ್ಸುಖಾದಿಸಾದ್ಯಶ್ಯನಾದರೂ ಅಸುರಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಜೀವನರಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ('ಬ್ರಹ್ಮಾಭಾಸತ್ವಾತ್' ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾದ್ಯಶ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಬಿಂಬಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದು ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ (ಅಯಿತು). (ಬ್ರಹ್ಮಾಭಾಸಶಬ್ದವು ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಧೀನತ್ವವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮಸಾದ್ಯಶ್ಯವನ್ನೂ ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳುತ್ತದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ತತಃ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ, (ಜೀವನು) ನಿತ್ಯಂ = ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಆಭಾಸತೇ = ಪ್ರತಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇದರಿಂದ (ಪ್ರತಿತಿ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ). ಅಪಿ ಚ = ಮತ್ತು, ತದ್ಯತ್ = ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ, ಆಭಾಸತೇ = ತೋರುತ್ತಾನೆ. (ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾದ್ಯಶ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಭಾನಂ = ಜ್ಞಾನವು, ಅಸ್ತಿತ್ವಂ ಅಪಿ = ಸತ್ಯವೂ ಕೂಡ, ಆಸಮಂ ತಾತ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ತತ ಏವ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ (ಜೀವನಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೋ), ತತಃ = ಆದ ಕಾರಣದಿಂದ, ಜೀವಃ = ಜೀವನು, ಸದೈವ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಪರಮಾತ್ಮನಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಆಭಾಸಃ = ಪ್ರತಿಬಿಂಬನೆಂದು, ಉದ್ವಿಷ್ಟಃ = ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. (ಭಾಚ ಸಾಚ ಜ್ಞಾನವೂ, ಸತ್ಯವೂ ಭಾಸೇ. ಆ ಸರ್ವಕಾಲವರ್ತಿಸ್ಯ ಭಾಸೇ ಆಭಾಸೇ. ಪರಮಾತ್ಮಾಧೀನೇ ಆಭಾಸೇ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಪರಮಾತ್ಮಾಭಾಸಃ ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು) ಜಲಾಯತ್ತ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ಪಮತ್ವತಃ = ಜಲಾಧೀನಗಳಾದ ಸೂರ್ಯನೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳ ಸಾದ್ಯಶ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಆಭಾಸಃ = ಪ್ರತಿಬಿಂಬನು, ನ = ಅಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು ಹೇಗೆ ಜಲಮೊದಲಾದ ಉಪಾಧಿಗಳ ಅಧೀನಗಳಾಗಿವೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವನು ಉಪಾಧ್ಯಧೀನಗಳಾಗಿ ರುವುದರಿಂದ ಆಭಾಸಭೂತನಲ್ಲ) || ೧೩೫ || ೧೩೬ ||

ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತದಧೀನತ್ವಮೇವೇತಿ ಕಿಂಚಿತ್ಸಾದ್ಯಶ್ಯಮೇವ ಚಃ || ೧೩೭ ||
 ಸಂಪ್ರಕಾಶಯತಃ ಸೂತ್ರಗತಾವಖಿಲಮಾನತಃ |
 ಜೀವೇಶಭೇದದ್ವೈಷ್ಟ್ಯವ ಸಮುದಾಯೈಕತಾ ಕೃತಃ || ೧೩೮ ||
 ಅಶೇಷದೋಷರಾಹಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಶಕ್ತಿತ್ವತೋ ಹರೇಃ ||
 ಸರ್ವೋಪೇತೇತಿ ಕಥಿತ ಮತ ಐಕ್ಯಂ ಕ್ವ ದೋಷಿಣಾ || ೧೩೯ ||

ಅ || ಎವೇತಿ=ಎವ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವು, ತದಧೀನತ್ವಮೇವ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವೇ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಚಃ=ಚ ಶಬ್ದವು, ಕಿಂಚಿತ್ ಸಾದ್ಯತ್ಯಮೇವ=ಸ್ವಲ್ಪ ಸಾದ್ಯತ್ಯವೇ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಹೀಗೆ, ಸೂತ್ರಗತೌ=ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಎನ, ಚ ಶಬ್ದಗಳು, ಅಖಿಲ ಮಾನತಃ=(ಕೇವಲ ಅಭಾಸತ್ವಾನುಮಾನದಿಂದ ಅಲ್ಲ.) ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ, ಸಂಪ್ರಕಾಶಯತಃ=ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಜೀವೇಶಭೇದದೃಷ್ಟೈವ=ಜೀವರಿಗೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೂ ಭೇದವು ಕಂಡು ದರಿಂದಲೇ, ಸಮುದಾಯೈಕತಾ=ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಏಕತ್ಯವು, ಕುತಃ=ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣ ದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ? ಹರೇಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಸರ್ವ ಶಕ್ತಿತ್ವತಃ=ಸಂಪೂರ್ಣ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಶೇಷದೋಷರಾಹಿತ್ಯಂ=ಸರ್ವ ದೋಷಗಳ ಅಭಾವವು, ಸರ್ವೋಪೇತೇತಿ='ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ ತದ್ ಶರ್ವನಾತ್' ಎಂದು ಸರ್ವಶಕ್ತಿಮತ್ಯರೂಪಹೇತುವಿನಿಂದ, ಕಥಿತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅತಃ=ಅದ ಕಾರಣ, ದೋಷಿಣಾ=ದೋಷವುಳ್ಳ ಜೀವನಿಂದ, ಐಕ್ಯಂ=ಐಕ್ಯವು, ಕ್ವ=ಎಲ್ಲಿ? ಅಂದರೆ— 'ಸರ್ವೋಪೇತಾ ಚ ತದ್ ಶರ್ವನಾತ್' ಎಂದು ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಶೇಷದೋಷರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಜೀವನಿಗೆ ದುಃಖಾದಿ ದೋಷಗಳು ಅನುಭವ ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮವುಳ್ಳವುಗಳಿಗೂ ಐಕ್ಯವಿರುವುದಾದರೆ ಸ್ತಂಭ-ಕುಂಭಗಳಿಗೂ ಐಕ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. || ೧೩೭ || ೧೩೮ || ೧೩೯ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸರ್ವಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನೂ ಅಶೇಷದೋಷವಿರದೂರನೂ ಆಗಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಂಶನಾದ ಜೀವನು ಉಪಾಧಿನಿಮಿತ್ತಕ ವಾದ ದೋಷವುಳ್ಳವನೂ ಆಗುವನು. ವಿರೋಧವೇನು? ಪ್ರಕಾರಭೇದವು ವಿರೋಧಶಾಂತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಅಶೇಷಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಶ್ಚೈತ್ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದ್ಧೋಷವಾನ್ ಕಥಂ |
ಅನುಸಂಧಾನರಹಿತಮೈಕ್ಯಂ ಚೇದೇಕತಾ ನ ತತ್ || ೧೪೦ ||
ಚೇತನೈಕ್ಯೇನುಸಂಧಾನಂ ಪ್ರಮಾಣಂ ನೈವ ಚಾಪರಂ |
ಅನುಸಂಧಾನರಹಿತಂ ಸಮುದಾಯೈಕ್ಯಮೇವ ಚೇತ್ ||
ಚೇತನೇಷ್ಟಸ್ತು ತನ್ನಾಮ ಮಾತ್ರಮೇವ ಯತಸ್ತತಃ || ೧೪೧ ||

ಅ || ಅಶೇಷಶಕ್ತಿಯುಕ್ತಶ್ಚೈತ್=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಎಲ್ಲಾ ಶಕ್ತಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ದವನು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, (ಆಗ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅಂತಃಕರಣಾದಿ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವಿದ್ಯಾದಿ ನಿಮಿತ್ತದಲ್ಲಿಯೂ) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯತ್=ಸರ್ವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ದೋಷವಾನ್=ತನ್ನನಿಮಿತ್ತಕ ದೋಷವುಳ್ಳವನು, (ಆಗುವನು.) (ತಥಾಚ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ದೋಷಸಂಸರ್ಗವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅದಕಾರಣ ದೋಷವುಳ್ಳ ಜೀವನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಐಕ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು.) (ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜೀವನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದುಃಖಾದ್ಯನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಂತೆ ದೋಷಿತ್ವಾದಿ ಗಳು ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅನುಸಂಧಾನರಹಿತಂ ಅನುಸಂಧಾನ = ತನ್ನದು ಎನ್ನುವ ದುಃಖಾದಿಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ರಹಿತವಾದ, ಐಕ್ಯಂ ಚೇತ್ = ಐಕ್ಯವಾದರೆ, ತತ್= ಹಾಗಾದರೆ, ಏಕತಾ=ಐಕ್ಯವು, ನ = ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಜೀವನಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ವಿವಾದವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ

ಜೀವನಶ್ಲೀರತಕ್ಕೆ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಏಕತ್ವವಿಲ್ಲ ವೆಂದೇ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಹೇಗೆಂದರೆ) ಚ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಚೇತನೈಕ್ಯೇ = ಚೇತನಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅನುಸಂಧಾನಂ = ಅನುಸಂಧಾನವೇ, ಪ್ರಮಾಣಂ = ಪ್ರಮಾಣವೋ, ಅಪರಂ = ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವು, ನೈವ ಚ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೋ, ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ ಅನುಸಂಧಾನರಹಿತಂ = ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಸಮುದಾಯೈಕ್ಯಮೇವ ಚೇತ್ = ಸಮುದಾ ಯಕ್ಕೆ ಐಕ್ಯವೇ ಆದರೆ, (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಐಕ್ಯವೇ ನನ್ನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆತ್ಯಂತ ಐಕ್ಯವಲ್ಲವೋ, ಆದಕಾರಣ) ಚೇತನೇಷು = ಜೀವರಲ್ಲಿ, ತತ್ = ಅನುಸಂಧಾನರಹಿತವಾದ ಸಮುದಾಯೈಕ್ಯವು, ಅಸು = ಯುಕ್ತವಾಗಲಿ. (ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿರೂಪವಾದ ನಿಗ್ರಹಸ್ಥಾನವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ) ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ತತ್ = ಆ ಸಮುದಾಯೈಕ್ಯವು, ನಾನುಮಾತ್ರಮೇವ = ಕೇವಲ ನಾನುಧೇಯವೇ. (ವಾಸ್ತವವಾದ ಐಕ್ಯವಲ್ಲ) ತತಃ = ಆದಕಾರಣ, (ಅದನ್ನು ಅಂಗೀ ಕರಿಸುವುದು ದೂಷಣವಲ್ಲ.) || ೧೪೦ || ೧೪೧ ||

ಚೇತನೈಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನವೆಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಿ, ಅನುಸಂಧಾನವು ಕೆಲವುಗಳೇ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಕೂಡ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನವಿದೆ; ಅದುದರಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತರ ಸ್ವರೂಪವು ದುಃಖಾದಿ ದೋಷದಿಂದ ದೂರವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಎಂದರೆ—

**ಮೂ || ಮುಕ್ತೌ ಸ್ಯಾದನುಸಂಧಾನಮಿತ್ಯಪಿ ಸ್ಯಾತ್ಪದುಷ್ಕರಂ |
ಸರ್ವಜ್ಞ ಏಕತಾಂ ನಾನುಸಂಧತೇ ನೈವ ಸಾ ಯತಃ || ೧೪೨ ||**

ಅ || ಮುಕ್ತೌ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಅನುಸಂಧಾನಂ = ಅನುಸಂಧಾನವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗು ವುದು. ಇತ್ಯಪಿ = ಈ ವಚನವೂ ಕೂಡ, ಸದುಷ್ಕರಂ = (ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದಿಗ್ಧ ವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ) ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಾಡಲಸಾಧ್ಯವಾದುದು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನವಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳುವವನ ಹತ್ತಿರ ಈಗ ಏಕೆ ಅನುಸಂಧಾನವೇ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು? ಅವಿದ್ಯಾ-ಕಾಮ-ಕರ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಈಗ ಅನುಸಂಧಾನಾಭಾವವು ಐಕ್ಯಾಭಾವ ಪ್ರಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದು ನಿನಗೆ ಯಾವುದರಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಯಿತು? ನಾವಾದರೂ ಈಗ ಅನು ಸಂಧಾನಾಭಾವವು ಐಕ್ಯಾಭಾವಪ್ರಯುಕ್ತವೇ; ಅಜ್ಞಾನಾದಿನಿಮಿತ್ತಕವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತೇನೆ. ಈ ನಿಶ್ಚಯವು ನಿಮಗೆ ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ) ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸರ್ವಜ್ಞಃ = ಸರ್ವಜ್ಞನು, ಏಕತಾಂ = ಐಕ್ಯವನ್ನು, ನಾನುಸಂಧತೇ = ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, (ಆದಕಾರಣ) ಸಾ = ಏಕತ್ವವು, ನೈವ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಈ ಅನುಸಂಧಾನಾಭಾವವು ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗು ವುದಾದರೆ ಆಗ ಜೀವರಿಗೇನೇ ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಂಬಂಧಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನುಸಂಧಾನಾ ಭಾವವು ಆಗುವುದು. ಶ್ರೀ ಹರಿಯಾದರೂ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡು ವವನೇ; ಆತನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ. ‘ಯಸ್ಮಾತ್ ಕ್ಷರಮತೀತೋಽಹಂ’ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಭೇದಾನುಭವವೇ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.

ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಅನು ಸಂಧಾನಾಧಾನವು ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕ ನಿಮಿತ್ತಕವಲ್ಲ. ಐಕ್ಯಾಭಾವಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುವೆವು. || ೧೪೨ ||

ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಐಕ್ಯಾನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಈಗ ಅನು ಸಂಧಾನ ಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೂ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕಾ ನುಸಂಧಾನವು ಐಕ್ಯ ವ್ಯಾಪಕವಲ್ಲವೆಂದು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪಶ್ಚಾತ್ಪಾದನುಸಂಧಾನಂ ಚೇನ್ನಿತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಿತಾ ಭವೇತ್ |

ವಿದ್ಯಮಾನಾನುಸಂಧಾನಂ ನ ಚೇದಜ್ಞತ್ವಮಾಪತೇತ್ || ೧೪೩ ||

ಅ || (ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಜೀವೈಕ್ಯದ) ಅನುಸಂಧಾನಂ=ಅನುಸಂಧಾನವು, ಪಶ್ಚಾತ್ಪಾದ ಜ್ಞೇತ್=ಮುಂದಕ್ಕೆ ಆಗುವುದಾದರೆ, (ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ) ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿತಾ=ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ ತನವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞನು ಈಗ ಜೀವೈಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಆ ಜೀವೈಕ್ಯವು ಏಳನೇ ರಸಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಅಸತ್ತೇ ಆಗುವುದು. ಅಂತಹ ಸುಳ್ಳಾದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಾದರೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಯು ಆಗಬೇಕಾಗುವನು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಉಂಟೆಂದು ಅನು ಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಯಾಗುತ್ತಾನೆ. ಐಕ್ಯವು ಇರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿತ್ವವು ಹೇಗೆಬರುವುದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸು ತ್ತಾರೆ.) ವಿದ್ಯಮಾನಾನುಸಂಧಾನಂ=ಇರತಕ್ಕ ವಸ್ತುವಿನ ಅನುಸಂಧಾನವು, ನ ಚೇತ್= ಇಲ್ಲದೆ ಹೋದರೆ, ಅಜ್ಞತ್ವಂ=ಅಜ್ಞಾನಿತ್ವವು, ಅಪತೇತ್=ನಾಶವಾಗುವುದು.

ತಾ || ಐಕ್ಯವು ಇದ್ದು ಈಗ ಅದರ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಅಸರ್ವಜ್ಞ ನಾಗಬೇಕಾಗುವನು. ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಐಕ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನಬೇಕು. ಅಂತೂ ಅದನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡತಕ್ಕವನು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿಯು ಹೇಗೆ ಆಗಲಾರನು? || ೧೪೩ ||

ಐಕ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಆದರೆ ಆಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ದೋಷಗಳೂ ಬರಬೇಕಾ ಗುವುವು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಈಗ ಅಸತ್ತೇ ಆದ ಐಕ್ಯವು ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರುವುದು. ಈಗ ಐಕ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೂ ಆತನಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಐಕ್ಯವು ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂತಹ ಮೇಲೆ ಬರತಕ್ಕ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಿತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ, ಎನ್ನುವ ಕೆಲವರ ಮತವನ್ನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಸದೈಕ್ಯಂ ಭವೇತ್ತಶ್ಚಾದ್ಯದಿ ಸ್ಯಾತ್ಸಪ್ತಮೋ ರಸಃ |

ಸಮುದಾಯೈಕ್ಯಮೇತಸ್ಮಾದ್ಗೂರತೋಽಸಾಕೃತಂ ಸದಾ || ೧೪೪ ||

ಅ || ಅಸತ್=ಅವಿದ್ಯಮಾನವಾದ, ಐಕ್ಯಂ=ಐಕ್ಯವು, ಪಶ್ಚಾತ್=ಮೇಲೆ, ಯದಿ= ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದೋ, (ತರ್ಹಿ=ಹಾಗಾದರೆ) ಸಪ್ತಮಃ=ಏಳನೇದ್ದಾದ,

ರಸಃ=ರಸವು, ಸ್ಯಾತ್=ಮುಂದೆ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಭೇದಾ ಭೇದಗಳು, ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅಭೇದವೇ, (ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ಭೇದವು, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವು ಹೀಗೆ ಎರಡು ಭೇದಾಭೇದ ಮತಗಳ ದೋಷವನ್ನು ಅತೀದೇಶ ಮಾಡಿ ಎರಡು ಅವಸ್ಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ಮತವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಸಮುದಾಯೈಕ್ಯಂ=ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಏಕತ್ವವು, ಏಕಸ್ಯಾತ್=ಪ್ರಮಾಣ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಆಭಾಸತ್ವ ವೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ದೂರತಃ=ದೂರದಿಂದಲೇ, ಅಸಾಕೃತಂ=ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಾ || (1) ಅನಾದಿಯಾದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಯಾಂಗೆ ಯಾಂದ ಎಕೈವಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಅದರಿಂದ ಐಕೈವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ ಎಂದು ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ, ಐಕೈವಾಗುವುದು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ' ಪರೇವ್ಯಯೇ ಸರ್ವ ಏಕೀ ಭವಂತಿ ' 'ಯಾವನ್ನೋಕ್ಷಂ ತು ಭೇದಃಸ್ಯಾಜ್ಜೀವಸ್ಯ ಪರಮಸ್ಯ ಚ | ತತಃ ಪರಂ ನ ಭೇದೋಽಸ್ತಿ ಭೇದಹೇತೋರಭಾವತಃ ' | ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಕಗಳು. ಆದ ಕಾರಣ ಏಳನೇ ರಸದಂತೆಯೇ ಈ ಐಕೈವೆಯೂ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ. || ೧೪೪ ||

ಹೀಗೆ ಸಕಲಜೀತನರ ಸಮುದಾಯರೂಪನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಗದಿದ್ದರೆ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವಕ್ಕೆ ಅವಧಿ ಯಾವುದು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಅತೋಽಶೇಷಗುಣೋನ್ನದ್ಧಂ (ದ್ವ) ನಿರ್ದೋಷಂ ಯಾವದೇವ ಹಿ |
 ತಾವದೇವೇಶ್ವರೋ ನಾಮ ತತ್ರ ಭೇದೋಽಪಿ ನ ಕ್ವಚಿತ್ || ೧೪೫ ||
 ನೇಹನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಮಪಿ ಹರಯೋಽಯಮಯಂ ಹಿ ಸಃ |
 ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಮಾನೇನ ಜೀವಾಂಶಾಃ ಸರ್ವ ಏವ ಚ ||
 ನಿಯಮೇನಾನುಸಂಧಾನವಂತೋ ಯದ್ಯೇಕತಾ ಸ್ವತಃ || ೧೪೬ ||

ಅ || ಅತಃ=ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಐಕೈವಾಧಿಕವಾದ ಏಕತ್ವಾನುಸಂಧಾನವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಐಕೈವಾಧಿಕವಾದ ಆಭಾಸತ್ವಾದಿಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಐಕೈವಾಧಿಕವಿದ್ದು ದರಿಂದಲೂ, ಐಕೈವಾಧಿಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಶೇಷಗುಣೋನ್ನದ್ಧಂ=ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದುದು, ನಿರ್ದೋಷಂ=ದೋಷಲೇಶರಹಿತವಾದುದು, ಯಾವದೇವ=ಎಷ್ಟು ರೂಪ ಸಮುದಾಯವಿದೆಯೋ, ತಾವದೇವ=ಅಷ್ಟು ರೂಪ ಸಮುದಾಯವು, ಈಶ್ವರೋ ನಾಮ = ಈಶ್ವರನನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಕಿಮಪಿ=ಯಾವುದೊಂದೂ, ಇಹ=ಇಲ್ಲಿ, ನಾನಾ=ಭಿನ್ನವಾದುದು, ನಾಸ್ತಿ=ಇಲ್ಲ. ಅಯಂ=ಈ ರೂಪಸಮುದಾಯವು, ಹರಯಃ=ಹರಿನಾಮಕವಾದುದು, ಅಯಂ ಹಿ=ಇವನೇ, ಸಃ=ಆ ಹರಿಯು, ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಮಾನೇನ=ಇದುವೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿರೂಪಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, ತತ್ರ=ಆ ರೂಪಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೂ, ಭೇದೋಽಪಿ=ಭೇದವೂ ಕೂಡ, ನ=ಇಲ್ಲ. ಸರ್ವ ಏವ=ಎಲ್ಲಾ, ಜೀವಾಂಶಾಃ ಜೀವ=ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ, ಅಂಶಾಃ=ಅಂಶಭೂತರಾದ ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳು, ನಿಯಮದಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಸುಖಮುಖಾದ್ಯನು ಸಂಧಾನವುಳ್ಳವರು. (ಆದುದರಿಂದ ಅನುಸಂಧಾನವು ಐಕೈವೈಕೈವಾಧಿಕವಾದುದು) (ಹಾಗಾದರೆ

‘ಅತ್ಯಾನ್ಯೈ ಪುತ್ರನಾಮಾಸೀತ್’ ಇದ್ಯಮೊದಲಾದ ವಚನದ್ದೆ ಶೆಯಿಂದ ತಂದೆಗೂ ಮಗನಿಗೂ ಐಕ್ಯವಿದ್ದರೂ ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದು ವ್ಯಾಪಕವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಸ್ವತಃ=ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ, ಏಕತಾ=ಐಕ್ಯವೋ, ತರ್ಹಿ=ಹಾಗಾದರೆ, ನಿಯಮೇನ=ನಿಯಮದಿಂದ, ಅನುಸಂಧಾನವಂತಃ=ಅನುಸಂಧಾನವುಳ್ಳವರು.

ತಾ || (1) (೧) ‘ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ’ (೨) ‘ಅಯಂ ವೈ ಹರಯಃ’ (೩) ‘ಅಯಮೇವ ಸ ಯೋಯಮಾತ್ಮಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಆಭೇದಪರಗಳಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡುವುದು ಕ್ಲೋಸ್ಕರ ಮಾನೇನ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು. ಅಂದರೆ, ಒಂದನೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ನಿರಾಕರಣೆ ಮಾಡಿದೆ. ಮೂರನೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಏನು ಶಬ್ದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಎರಡನೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವೈ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಏನು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಶ್ರುತಿಗಳು ವಿವಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. (2) ವಾಸ್ತವವಾದ ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಂಧಾನವು ವ್ಯಾಪಕವೆಂದು ಇಸ್ತವಾಗಿದೆ; ಉಪಚಿಂತಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ತಂದೆಗೂ ಮಗನಿಗೂ ಐಕ್ಯವು ಗೌಣವೇ; ವಾಸ್ತವವಾದುದು ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಾಸ್ತವ ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಂಧಾನವು ವ್ಯಾಪಕವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿರುವುದಿಲ್ಲ. (3) ಹಾಗಾದರೆ ತಂದೆಗೂ ಮಗನಿಗೂ ಅಂಶಾಂಶಿಭಾವ ಇದ್ದರೂ, ಅನುಸಂಧಾನ ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಕವಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ - ಏಕದೇಶತ್ವರೂಪವಾದ ಅಂಶತ್ವವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ತಂದೆಗೂ ಮಗನಿಗೂ ಅಂಶಾಂಶಿಭಾವವು ಏಕತ್ವಾದಿ ರೂಪವಲ್ಲ || ೧೪೫ || ೧೪೬ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಇಂದ್ರ ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಸಂಧಾನವಿದ್ದರೆ ಅರ್ಜುನನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾಗದಿರುವ ಖಂಡವ ವನ ದಾಹಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದನು? ಇಂದ್ರನು ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾಗದಿರುವ ದಹನಶಮನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಗೆ ಮಾಡಿದನು? —

ಮೂ || ಅಂಶಿನೋಽಶೇಷಸಂಧಾನಮತ್ಯಲ್ಪಸ್ಯಾಪಿ ವಿದ್ಯತೇ || ೧೪೭ ||

ಭುವಿ ಚಾಶೇನ ಚಾಂಶೇನ ಸುಖದುಃಖಾದಿತ್ವದ್ಗತಂ |

ಅನುಭೂಯತೇ ವಿಶೇಷಸ್ತು ಕಶ್ಚಿದೀಶಕೃತೋ ಭವೇತ್ || ೧೪೮ ||

ಅ || ಅತ್ಯಲ್ಪಸ್ಯಾಪಿ=ಅತ್ಯಂತ ಅಲ್ಪವಾದ, ಅಂಶಿನಃ=ಅಂಶಿಗೆ, ಅಶೇಷಸಂಧಾನಂ=ಅಂಶಗತವಾದ ಅಶೇಷಾನುಸಂಧಾನವು, ವಿದ್ಯತೇ=ಉಂಟೇ ಉಂಟು. (ಆದಾಗ್ಯೂ) ಕಶ್ಚಿತ್ ವಿಶೇಷಃ=ಅಂಶಕ್ಕೆ ಅಭಿಮತವಾಗದಿರುವ ಕಾರ್ಯ-ಕರಣಾದಿರೂಪವಾದುದು, ಈಶಕೃತಃ=ಈಶ್ವರನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. (ಅಂಶಕ್ಕೆ ಕೀರ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತನಾದ ಅಂಶಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಭುವಿ = ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಜಾತೇನ=ಹುಟ್ಟಿದ, ಅಂಶೇನ ಚ=ಅಂಶದಿಂದ, ತದ್ಗತಂ ಅಂಶಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಸುಖದುಃಖಾದಿ=ಸುಖ-ದುಃಖವೊದಲಾದುದೇ, ಅನುಭೂಯತೇ = ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಸರ್ವವೂ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಐಕ್ಯವಿದ್ದರೂ) ಕಶ್ಚಿತ್ ವಿಶೇಷಃ = ಸರ್ವಾನನುಸಂಧಾನರೂಪವಿಶೇಷವಾದರೂ, ಈಶಕೃತಃ=ಈಶ್ವರನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ || ಭೂಮಿ ವೊದಲಾದ ಅಪಕೃಷ್ಣ ದೇಶವನ್ನೂ, ಗರ್ಭವಾಸಾದ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನೂ, ಮಾನುಷಾನೋಪಭೋಗಾದಿಗಳನ್ನೂ ನಿಮಿತ್ತೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಈಶ್ವರನು ಈ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಶಕ್ಕೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂಶವು ಅಂಶಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾಗದಿರುವ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉಪಪನ್ನಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ನಾವು ಅಶೇಷಾನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಚೇತನೈಕ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾತ್ರವೇ ವ್ಯಾಪಕವೆಂದು ಹೇಳಿರುವೆವು. ಅದು ಇಂದ್ರಾರ್ಜುನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟೇ ಉಂಟು. || ೧೪೭ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಈಶ್ವರನೂ ಕೂಡ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾಗದಿರುವುದನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ? ಮತ್ತು ಅಭಿನ್ನಗಳಾದ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಅನುಸಂಧಾನವನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ—)

ಮೂ || ಈಶಸ್ಯಾಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿತ್ವಾನ್ನಾಶಕ್ಯಂ ಕ್ವಾಪಿ ವಿದ್ಯತೇ |

ನೇಶತಾನುಪಪನ್ನೈವ ಯದಿ ಜೀವೈಕತಾಸ್ಯ ಹಿ || ೧೪೯ ||

ಅ || ಈಶಸ್ಯ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿತ್ವಾತ್ = ಅಪರಿಮಿತ ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಶಕ್ಯಂ = ಶಕ್ಯವಾಗದಿರುವುದು, ಕ್ವಾಪಿ = ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ, ನ ವಿದ್ಯತೇ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಆದುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಇಂತಹ ಅಘಟಿತ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಘಟಿತವಾದುದನ್ನು ಕೂಡಿಸತಕ್ಕ ಈಶ್ವರ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕಾಮ-ಕ್ರೋಧಾದಿಗಳ ಅಧೀನರಾದ ಜನರು ಐಹಿಕ ಅಮುಷ್ಠಿಕ ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ತನ್ನ ಶಿರಃಭೇದಾದಿ ಪಾತಕಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಾಡತಕ್ಕವರು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾರಷ್ಟೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ನನಗೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಐಕ್ಯವಿದ್ದರೂ ಇಂದ್ರನಲ್ಲಿರಕ್ಕೆ ಅಶೇಷಾನುಸಂಧಾನವು ಅಚಿಂತ್ಯವಾದ ಈಶ್ವರಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗಿಯದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜೀವ ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಸಂಧಾನವು ಪ್ರತಿಬಂಧವಾಗುತ್ತದೆ. ತಥಾ ಚ ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಐಕ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. ಅನುಸಂಧಾನವು ಐಕ್ಯವ್ಯಾಪಕವೂ ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆನೇ, ಎಂದೂ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ— ಅಸ್ಯ = ಈಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಜೀವೈಕತಾ = ಜೀವೈಕ್ಯವೋ (ಹಾಗಾದರೆ) ಸಾ = ಅಘಟಿತಘಟನಾರೂಪವಾದ, ಈಶತಾ = ಈಶ್ವರತ್ವವು, ಅನುಪಪನ್ನೈವ = ಉಪಪನ್ನವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || (1) ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಮುಕ್ತರೂಪವಾದ ಈಶ್ವರತ್ವವು ಕೂಡಿದ್ದರೆ ಇದಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಜೀವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದವನಿಗೆ ಈಶ್ವರತ್ವವೇ ಅಯುಕ್ತವು. ಆದುದರಿಂದ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (2) 'ಯೋ ಜೀವೇನಾಭಿನ್ನಃ ನಾಸೌ ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿರೂಪೇಶತೋವೇತಃ ಯಥಾ ದೇವದತ್ತಃ ' ಯಾರು ಜೀವನಿಂದ ಅಭಿನ್ನನೋ ಇವನು ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಈಶ್ವರತ್ವದಿಂದ ಯುಕ್ತನಲ್ಲ. ದೇವದತ್ತನಂತೆ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೂಚಿಸಿದರು. || ೧೪೯ ||

ಜೀವನಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ ಈಶತ್ವದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಲಿ, ವಿಪಕ್ಷೇ ಬಾಧಕವೇನು? ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಅನೀಶಸ್ಯೇಶತೇತ್ಯೇನ ವಿರುದ್ಧಂ ಸರ್ವಮಾನತಃ |

ಈಶತ್ವೇನೈವ ವಿಜ್ಞಾತಮನೀಶತ್ವೇನ ಚೇಚ್ಛ್ರುತಿಃ || ೧೫೦ ||

ಅನೀಶತ್ವೇನ ವಿಜ್ಞಾತಮೀಶತ್ವೇನಾಥ ವಾದಿಶೇತ್ |

ಉಪಜೀವ್ಯವಿರೋಧೇನ ನೈವ ಮಾನತ್ವಮೇಷ್ಯತಿ || ೧೫೧ ||

ಅ || ಅನೀಶಸ್ಯ = ಈಶ್ವರನಲ್ಲದೆ ಇದ್ದ ಜೀವನಿಗೆ, ಈಶತೇತ್ಯೇನ = ಈಶತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವುದೇ, ಸರ್ವಮಾನತಃ = ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ, ವಿರುದ್ಧಂ = ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ, (ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯಪರತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರುತಿಃ = ಕೆಲವು ಶ್ರುತಿಯು, (ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ) ಈಶತ್ವೇನೈವ = ಈಶ್ವರತ್ವದಿಂದಲೇ, ವಿಜ್ಞಾತಂ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ, ಅನೀಶತ್ವೇನ = ಪ್ರಮಿತವಾದ ಈಶ್ವರತ್ವಭಾವರೂಪವಾದ ಜೀವಭಾವದಿಂದ, ಆದಿಶೇತ್ ಚೇತ್ = ಉಪದೇಶಿಸುವುದಾದರೂ, ಶ್ರುತಿಃ = ಕೆಲವು ಶ್ರುತಿಯು, ಅನೀಶತ್ವೇನ = ಈಶ್ವರತ್ವಭಾವದಿಂದ, ವಿಜ್ಞಾತಂ = ಪ್ರಮಿತನಾದ ಜೀವನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ, ಈಶತ್ವೇನ = ಪ್ರಮಿತವಾದ ಈಶಭಾವರೂಪವಾದ ಪರಮಾತ್ಮತ್ವದಿಂದ, ಆದಿಶೇತ್ = ಉಪದೇಶಿಸುವುದಾದರೂ, ಅಥವಾ = ಅಲ್ಲವಾದರೆ, ಕೆಲವು ಶ್ರುತಿಯು, ಜೀವೇಶರಂಬ್ಬರೂ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಮಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆಂದು ಅವರನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ, ಆದಿಶೇಚ್ಚೇತ್ = ಉಪದೇಶಿಸುವುದಾದರೂ, (ತರ್ಹಿ = ಹಾಗಾದರೆ) ಸರ್ವಥಾಪಿ ಉಪಜೀವ್ಯವಿರೋಧೇನ = ಉಪಜೀವ್ಯಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವಿದ್ದರಿಂದ, ಮಾನತ್ವಂ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು, ನೈವ ಏಷ್ಯತಿ = ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ || (1) ಜೀವನಾದರೂ ಅನೀಶನೆನ್ನುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವು. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಆ ಜೀವನ ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನೂ ಅನೀಶನೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ತಥಾ ಚ ಅನೀಶನಿಗೆ ಈಶತ್ವವಾಗಲಿ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದಂತೆ ಅಗುವುದು. ಇದಾದರೂ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವೂ ಸ್ವವ್ಯಾಹತವೂ ಆಗಿದೆ. ಇಂತಹುದನ್ನು ಉನ್ಯತ್ತನಾಗದೆ ಇದ್ದವನು ಶಂಕಿಸಲಾರನು. ಶಂಕೆಯೇ ಹುಟ್ಟದಿದ್ದಮೇಲೆ ಬಾಧಕೋಪನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವು ಯಾವುದರಿಂದ? (2) ಆ ಈಶತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನವೇ ಎನ್ನುವುದು ೧ ತರ್ಕವೋ, ೨ ಅನುಮಾನವೋ? ೧ ತರ್ಕವಲ್ಲ. ಐಕ್ಯವು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತವಿಪರ್ಯಯ ಪರ್ಯವಸಾನವು ಕೂಡಲಾರದು. ೨ ಅನುಮಾನವೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ನಿಮಗೆ ಜೀವೈಕ್ಯವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಯದಿ ಪದವೂ ವ್ಯರ್ಥವೇ, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಯಾರಿಗೆ ಜೀವೈಕ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ ಆತನಿಗೆ ಅನೀಶತ್ವವಿಷಯಕವಾದ ಸ್ವಾಧಾನ್ಯಮಾನಾಪಾದನವು ಅಭಿಮತವಾಗಿದೆ. ತರ್ಕವೆನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯಪರತ್ವವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಈಶತ್ವೇನೈವ ಎನ್ನುವ ಮೂಲವು ಹೊರಟಿದೆ. (3) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಯು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಸರ್ವಥಾ ಉಪಜೀವ್ಯ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಐಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲಾರದು. || ೧೫೦ || ೧೫೧ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಅಘಟತಘಟನಾಸ್ವರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರತ್ವ ಅನೀಶತ್ವಗಳು ವಿರುದ್ಧಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳು ಏಕತ್ರ ಕೂಡಬಹುದು; ಆದಕಾರಣ ಉಪಜೀವ್ಯವಿರೋಧವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಅತ ಏವೇಶತಾಸಿದ್ಧೇರ್ನಕಿಂಚಿಚ್ಛಕ್ಯಮಸ್ಯ ಚ |
 ಈಶತ್ವೇನೀಶಭೇದೇನ ಶ್ರುತ್ಯಾ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಕಾಶಿತೇ || ೧೫೨ ||
 ಅಯುಕ್ತಮಸಿ ಚಾನ್ಯತ್ರ ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ ತದ್ಬಲಾತ್ |
 ಅತೋಽನ್ಯತ್ರಾಪಿ ಯದ್ಧ್ಯಷ್ಟಂ ತದೀಶೇನೈವ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ ||
 ಶ್ರುತ್ಯಾಭಾಸಾಪ್ತಮಸಿ ನ ಹೀಶತ್ವಪರಿಪಂಥಿ ಯತ್ || ೧೫೩ ||

ಅ || ಅತ ಏವ = ಜೀವೈಕ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ಈಶತಾಸಿದ್ಧೇಃ = ಉಕ್ತರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಈಶತ್ವ - ಅನೀಶತ್ವಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕಡೆ ಆವ ಸ್ಥಿತಿಯು, ಅಸ್ಯ ಚ = ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ, ನ ಶಕ್ಯಂ = ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಜೀವೈಕ್ಯ ದಿಂದ ಈಶತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನುಮೇಯಿಸುವುದು ಅಶಕ್ಯವು. ಈಶತ್ವವು 'ಪರಾಸ್ಯ ಶಕ್ತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.) (ಮತ್ತು ಜೀವೈಕ್ಯವಿದ್ದರೂ ಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಈಶತ್ವವು ಉಪಪನ್ನವಾಗು ತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಪರಮಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಘಟಿತವಾದುದನ್ನು ಘಟನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಎನ್ನುವ ಕಲ್ಪನೆಗೆ ಅವಧಿಯು ಎಲ್ಲಿ ಎಂದು ಮಂದನು ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅನೀಶ ಭೇದೇನ = ಈಶನಲ್ಲದ ಜೀವನ ಭೇದದಿಂದ, ಈಶತ್ವೇ = ಈಶತ್ವವು, ಶ್ರುತ್ಯಾ = ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಸಮ್ಯಕ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಪ್ರಕಾಶಿತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡು ತ್ತಿರಲು, ಅನ್ಯತ್ರ = ಈಶ್ವರನದೆತೆಯಿಂದ ಬೇರೆ ಕಡೆ, ಅಯುಕ್ತಮಸಿ = ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಬಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ, (ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ) ಯುಕ್ತಂ ಭವತಿ = ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ತದ್ಬಲಾತ್ = ಈಶತ್ವಬಲದಿಂದ, ಅತಃ = ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ, ಅನ್ಯತ್ರ = ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಯತ್ = ಯಾವುದು, ದ್ಯಷ್ಟಂ = ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ತತ್ = ಅದು, ಈಶೇನೈವ = ಈಶತ್ವದಿಂದಲೇ, ಕಲ್ಪ್ಯತೇ = ಯುಕ್ತ ವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರುತ್ಯಾಭಾಸಾಪ್ತಮಸಿ = ಶ್ರುತ್ಯಾಭಾಸದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ, ಯತ್ = ಯಾವುದೋ, (ಅದು) ಈಶತ್ವಪರಿಪಂಥಿ ಚ = ಈಶ್ವರನ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದು, ನ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಅನೀಶಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ ಈಶ ತ್ವವು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾಯಿತು, ಎಂದು ಹೇಳುವವನ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿ ಹರಿಸಿದರು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಜೀವಪರಮಾತ್ಮೈಕ್ಯವು ತಾತ್ಪ್ರಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ನಿರವಕಾಶವಾದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಈಶತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಲಾರದು, ಹೀಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥಾನುಮಾನ ಪ್ರಸಂಗವು ತಪ್ಪಲಾರದು. (2) ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ವಿರುದ್ಧದಂತೆ ತೋರಿದರೂ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ, ಈಶ್ವರನು ಹೊರತು ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಪ್ರಮಾಣಿಸಿದ್ದವಾದುದೂ, ಈಶ್ವರನ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉದಾ— ಅಣುತ್ವ - ಮಹತ್ವ - ಯೌಗಪದ್ಯಾದಿಗಳು ಅರ್ಜುನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಶೇಷ ಅನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲ. ಅವೆಲ್ಲವೂ ಈಶ್ವರನ ಐಶ್ವರ್ಯಬಲದಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ನಿರಾಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲ. ಯಾವುದು ಪ್ರಮಿತವಲ್ಲವೋ ಅದು ಈಶ್ವರನ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗದೆ ಇದ್ದರೂ ಕಲ್ಪಿಸ ಕೂಡದು. ಹಾಗಾದರೆ ಶಶವಿಷಾಣಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಯಾವುದು ಪ್ರಮಿತ ವಾದಾಗ್ಯೂ ಈಶ್ವರನ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯೋ ಅಂತಹುದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೇನೇ ಕೂಡದು. ಕಲ್ಪಕಕ್ಕೆನೇ ವಿಘಾತವು ಬರುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೆ ಆ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಆಭಾಸತ ವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಬೇಕು. || ೧೫೨ || ೧೫೩ ||

ಅನೀಶನಿಗೆ ಈಶತ್ವವನ್ನುವುದೇ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದಲೂ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಸವಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಈಶೋಽನೀಶೋ ಜಗನ್ನಿಧ್ಯಾ ದುಃಖೀ ಮುಕ್ತೋ ಭಿದಾ ನ ಹಿ ||

|| ೧೫೪ ||

ಇತಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವ್ಯಾಘಾತಃ ಸರ್ವದೋಷಾಧಿಕಾಧಿಕಃ |

ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೋಕ್ತಿರತಿಹೇಯಮತೋಽಖಿಲೈಃ ||

ಬುಭೂಷುಭಿರ್ಮುತಮಿದಂ ಜೀವೇಶಾಭೇದವಾದಿನಃ || ೧೫೫ ||

ಅ || ಈಶಃ=ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅನೀಶಃ = ಸ್ವಾಮಿಯಲ್ಲ, ಜಗತ್= ಪ್ರಪಂಚವು; ಮಿಥ್ಯಾ=ಮಿಥ್ಯೆಯಾದುದು, ಮುಕ್ತಃ=ಮುಕ್ತನು, ದುಃಖೀ=ದುಃಖವುಳ್ಳವನು, ಭಿದಾ=ಭೇದವು, ನ ಹಿ=ಇಲ್ಲ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವ್ಯಾಘಾತಃ = ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಿರೋಧವು, ಸರ್ವದೋಷಾಧಿಕಾಧಿಕಃ = ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ಅತ್ಯಂತಾಧಿಕವು, ಇತಿ ಹಿ=ಹೀಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೋಕ್ತಿಃ = ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದ ಉಕ್ತಿಯು. ಅತಃ=ಅದಕಾರಣ, ಅಖಿಲೈಃ = ಎಲ್ಲಾ, ಬುಭೂಷುಭಿಃ = ತಿಳಿಯಲಿಚ್ಛಿಸುವವರಿಂದ, ಜೀವೇಶಾಭೇದವಾದಿನಃ = ಜೀವರಿಗೂ, ಈಶನಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವವನ, ಇದಂ ಮತಂ = ಈಶನಿಗೆ ಅನೀಶತ್ವರೂಪವಾದ ಮತವು, ಅತಿ ಹೇಯಂ=ಅತ್ಯಂತ ಬಡಲರ್ಹವು.

ತಾ || (1) ೧ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧ ೨ ಸ್ವನಾಕೃತಿವಿರೋಧವೆಂದು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ವಿರೋಧವು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ೧ 'ಈಶಃ ಅನೀಶಃ' ೨ 'ದುಃಖೀ ಮುಕ್ತಃ' ಎಂದು ಸ್ವನಾಕೃತಿ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಎರಡು ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ೩ 'ಜಗನ್ನಿಧ್ಯಾ' ೪ 'ಭಿದಾ ನ ಹಿ' ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಮಾಣ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣವು. ಅಥವಾ ೧ ಈಶಃ ಅನೀಶಃ, ೨ ದುಃಖೀ ಮುಕ್ತಃ ಎನ್ನುವವುಗಳು ಸ್ವನಾಕೃತಿ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ೩ ಜಗನ್ನಿಧ್ಯಾ ಎನ್ನುವುದು ಸ್ವನಾಕೃತಿ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಕ್ಕೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸತ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು. ೪ ಭಿದಾ ನ ಹಿ ಎಂದು ಸ್ವಕ್ರಿಯಾ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆಯು. ಈ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯಧರ್ಮ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. || ೧೫೪ || ೧೫೫ ||

'ಈಶತ್ವೇನೀಶಭೇದೇನ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನಾಯುಕ್ತಮಿಶಿತುಃ ಕಿಂಚಿದೀಶತ್ವಸ್ಯಾವಿರೋಧಿ ಯತ್ || ೧೫೬ ||

ಯದೀಶತ್ವವಿರೋಧಿ ಸ್ಯಾತ್ತದೇನಾಯುಕ್ತಮಂಜಸಾ |

ಈಶ (ಶಿ) ತ್ವಸ್ಯಾವಿರೋಧೇನ ಯೋಜಯಿತ್ವಾಖಿಲಾಃ ಪ್ರಮಾಃ || ೧೫೭ ||

ಸಿದ್ಧೇಶ (ಶಿ) ತ್ವೇನ ಚಾಯುಕ್ತಮಪಿ ಹೀಶೇನ ಯೋಜಯೇತ್ |

ಮಾನತಃ ಪ್ರಾಪ್ತಮಖಿಲಂ ನಾಮಾನಂ ಯೋಜಯೇತ್ಕಚಿತ್ ||

ಇತಿ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮ ತರ್ಕೋಕ್ತಿರತೋ ಯುಕ್ತಮಿಹೋದಿತಂ || ೧೫೮ ||

|| ಸೂ ೧೮ || ಅಧಿ ೧೦ ||

ಅ || ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಲೆಯಿಂದ, ಈಶತಃ = ಸರ್ವ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಧರಗೆ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವುದು ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವಾದಿಗಳು, ಈಶತ್ವಸ್ಯ = ಈಶ್ವರತ್ವಕ್ಕೆ, ಅವಿರೋಧಿ = ವಿರೋಧಿಯಾಗದಿರುವುದೋ, ತತ್ = ಅದು, ಆಯುಕ್ತಂ = ಆಯುಕ್ತವಾದುದು, ನ = ಅಲ್ಲ. ಯತ್ = ಯಾವ ಐಕ್ಯವು, ಈಶತ್ವವಿರೋಧಿ = ಈಶ್ವರತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದೋ, ತದೇವ = ಅದೇನೇ, ಅಂಜಸಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಆಯುಕ್ತಂ = ಆಯುಕ್ತವಾಗುವುದು, ಈಶತ್ವಸ್ಯ = ಈಶ್ವರತ್ವಕ್ಕೆ, ಅವಿರೋಧೇನ = ವಿರೋಧಾಭಾವದಿಂದ, ಅಖಿಲಾಃ ಪ್ರನಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರನಾಣಗಳನ್ನು, ಯೋಜಯಿತ್ವಾ = ಕೂಡಿಸಿ, ಸಿದ್ಧೇಶತ್ವೇನ = ಸಿದ್ಧವಾದ ಈಶ್ವರತ್ವವುಳ್ಳ, ಈಶೇ ನಾಪಿ = ಈಶ್ವರನಿಂದಲೂ, ಆಯುಕ್ತಮಪಿ = ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ, ಆಯುಕ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಮಾನತಃ = ಪ್ರನಾಣದಿಂದ, ಪ್ರಾಪ್ತಂ = ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಅಖಿಲಂ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ, ಯೋಜಯೇತ್ = ಕೂಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.) ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧವಾದ ಈಶತ್ವ ನಿಮಿತ್ತ ದಿಂದ ಕೂಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಅವಾನಂ = ಪ್ರನಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಐಕ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಯೋಜಯೇತ್ = ಕೂಡಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕೋಕ್ತಿಃ = ಬ್ರಹ್ಮ ತರ್ಕದ ವಚನವು, ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಅತಃ = ಆದಕಾರಣ, ಇದ = ಇಲ್ಲಿ, ಉದಿತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಜೀವೇಶ ಭೇದ ವೊದಲಾದುದು, ಯುಕ್ತ = ಯುಕ್ತವು ಆದಕಾರಣ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅತ್ಯಂತಭಿನ್ನನೇ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು) || ೧೫೬ || ೧೫೭ || ೧೫೮ || ಸೂ || ೧೮ || ಅಧಿ || ೧೦ ||

ಉಪಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅರೂಪಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಅರೂಪವದೇವ ಹಿ ತಪ್ರಧಾನತ್ವಾತ್ ಓಂ” || ಸೂ. ೧೪ ||

ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಾಕೃತಾದಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವವನೇ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತ ಮತ್ಪವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಅಸ್ಮೂಲಂ ಅನಣು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವು || ೧೪ ||

“ಓಂ ಪ್ರಕಾಶವಚ್ಚಾನ್ವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ಓಂ” || ಸೂ. ೧೫ ||

‘ಯದಾ ಪಶ್ಯಃ ಪಶ್ಯತೇ ರುಗ್ಮನರ್ಣಂ | ಶ್ಯಾನಾಚ್ಚುಬಲಂ ಪ್ರಸದ್ಯೇ | ಸುರ್ವಣಜ್ಯೋತಿಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಿತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ, ಅಪ್ರಾನಾ ಣ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ರೂಪವಿದೆ. ಮನೆಯೋಳಗೆ ಚಾಕ್ಷುಷಾದಿ ಪ್ರಕಾಶವಿದ್ದರೂ ಸೌರಾದಿ ಲೌಕಿಕ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ನಾಸ್ತಿ ಪ್ರಕಾಶಃ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರದಂತೆ ಅರೂಪಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಏಲಕ್ಷಣವಾದ ಅಸಾಕೃತವಾದ ರೂಪವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅರೂಪ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ || ೧೫ ||

“ಓಂ ಆಹ ಚ ತನ್ಮಾತ್ರಂ ಓಂ” || ಸೂ. ೧೬ ||

ರೂಪವನ್ನು ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಮಾತ್ರವನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ. 'ಏಕಾತ್ಮ್ಯಪ್ರತ್ಯಯ ಸಾರಂ' 'ಆನಂದಮಾತ್ರಮಜರಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಕೃತರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೬ ||

“ ಓಂ ದರ್ಶಯತಿ ಚಾರ್ಥೋ ಅಸಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಓಂ ” ||ಸೂ.೧೬||

'ಆನಂದರೂಪಮನ್ಯತಂ ಯದ್ವಿಭಾತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಆನಂದಾತ್ಮಕವಾದ ರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. 'ಶುದ್ಧಸ್ಥಿತಿ ಸಂಕಾಶಂ ವಾಸುದೇವಂ ನಿರಂಜನಂ | ಚಿಂತಯಾತ ಯತಿನಾನ್ಯಂ ಜ್ಞಾನರೂಪಾದ್ಯತೇ ಹರೇಃ' ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.

(1) ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ರೂಪಗಳಿಲ್ಲವೆಂದುಪಪಾದಿಸಿ, 'ಪ್ರಕಾಶವಚ್ಚಾವೈಯರ್ಥ್ಯಂ' ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ರೂಪವತ್ಯವಿಸಯಕಗಳಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ರೂಪವಿದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. (2) ವಿಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದರೂ 'ಆಹ ಚ ತನ್ಮಾತ್ರಂ' 'ದರ್ಶಯತಿ ಚಾರ್ಥೋ ಅಸಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿದರೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು ಕೂನೆಗೆ ರೂಪವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ 'ಅರೂಪವದೇವತತ್' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಹೇಳದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ವಿಚಾರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ, ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸಚಾಪ್ರಾಕೃತರೂಪತ್ವಾದರೂಪಃ ಸ್ವಗುಣಾತ್ಮಕಂ || ೧೫೯ ||

ರೂಪಮಸ್ಯ ಶಿರಃ ಪಾಣಿಪಾದಾದ್ಯಾತ್ಮಕಮಿಸ್ಯತೇ |

ಅತೋ ನಾನಿತ್ಯತಾ ನೈವ ಶ್ರುತಿದ್ವಯವಿರೋಧಿತಾ || ೧೬೦ ||

ಯಥಾ ಹಿ ತೈಜಸಸ್ಯೈವ ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯೋಜ್ಜಿತಾವಪಿ |

ಅತ್ಮೈವ ಜ್ಯೋತಿರಿತ್ಯಾಹ ಜೀವಸ್ಯೇಶಂ ಶ್ರುತಿಸ್ತಥಾ || ೧೬೧ ||

ಅ || ಸ ಚ=ಆ ಪರಮಾತ್ಮನಾದರೂ, ಅಪ್ರಾಕೃತರೂಪತ್ವಾತ್ = ಪ್ರಾಕೃತರೂಪವಿಲ್ಲದವನಾದುದರಿಂದ, ಅರೂಪಃ=ರೂಪವಿಲ್ಲದಿರುವವನು ಎನ್ನುವುದು. ಅಸ್ಯ=ಈ ಬ್ರಹ್ಮನ, ಶಿರಃ ಪಾಣಿಪಾದಾದ್ಯಾತ್ಮಕಂ = ಶಿರಸ್ಸು, ಹಸ್ತ, ಪಾದಮೊದಲಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ರೂಪಂ=ಸ್ವರೂಪವು, ಸ್ವಗುಣಾತ್ಮಕಂ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪಭೂತಗಳಾದ ಆನಂದಮೊದಲಾದ ಗುಣಸ್ವರೂಪವೆಂದು, ಇಸ್ಯತೇ=ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದಕಾರಣ ರೂಪವುಳ್ಳವನು.) (ವಿಚಾರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, ಅನಿತ್ಯತಾ=ಜನ್ಮ ಮರಣವತ್ಯವೂ, (ಸೌಂದರ್ಯಾದ್ಯಭಾವವೂ ಕೂಡ) ನ=ಇಲ್ಲ. ಶ್ರುತಿದ್ವಯವಿರೋಧಿತಾ = ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವೂ, ನೈವ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ರೂಪವಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾಕೃತರೂಪಾದಿ ರಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಅರೂಪತ್ವ ವ್ಯವಹಾರವು ಹೇಗೆ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಪ್ರಕಾಶವತಃ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವಯವವನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು.) ಈಗ ಈಶ್ವರರೂಪವು ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾದರೆ ಆಗ ಅಲ್ಲಿ ರೂಪಶಬ್ದಪ್ರಸ್ತುತಿಯು ದುರ್ಘಟ

ವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ತಥಾಚ ರೂಪವತ್ಪ್ರಪತ್ತಿಸಾದಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಆಶಂಕಾಪರಿಹಾರಕವಾಗಿಯೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ತ್ರೈಜಸ್ಯ=ಸೂರ್ಯಾದಿ ತೇಜಸ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಪ್ರಕಾಶಸ್ಯ=ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ, ಉಜ್ಜಿತಾವಪಿ = ರಾಹಿತ್ಯವಿದ್ದರೂ, (ಅಂದರೆ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರಕಾಶತ್ವಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ಆತ್ಮೈವ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ, (ಅಸ್ಯ=ಜೀವನಿಗೆ) ಜ್ಯೋತಿಃ=ಜೋತಿಸ್ಸ, (ಆಗುತ್ತದೆ) ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತಿಃ = ಶ್ರುತಿಯು, ಜೀವಸ್ಯ=ಜೀವನಿಗೆ, ಈಶಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, (ಪ್ರಕಾಶಕನನ್ನಾಗಿ) ಆಹ=ಹೇಳುತ್ತದೆ. ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾದಾಗ್ಯೂ ಭಗವದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ರೂಪಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಯುಕ್ತವು.

ತಾ || ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಫಲೇ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು 'ಅತ ಏವ ಜೋಪಮಾ' ಎನ್ನುವಂನೇ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಮೇಲೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ— 'ಅತ ಏವ ಜ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವು 'ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ' ಎನ್ನುವ ಫಲೇ ಅಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತವಾಗಿದೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ರಮಭೇದವು. || ೧೫೯ || ೧೬೦ || ೧೬೧ || || ಸೂ ೧೪ || ೧೫ || ೧೬ || ೧೭ || ಅಧಿ. ೧೧ ||

ಅರೂಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅಂಬುವದಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಅಂಬುವದಗ್ರಹಣಾತ್ಪು ನ ತಥಾತ್ವಂ ಓಂ ”

|| ಸೂ. ೧೯ || ಅಧಿ. || ೧೨ ||

ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ನಿತ್ಯಜಾನ ಸುಖಾದಿಸಾಧ್ಯತ್ಯವು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೯ || ಅಧಿ ೧೨ ||

ಅಂಬುವದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಭಾಕ್ತ್ವಮಂತರ್ಭಾವಾದುಭಯ

ಸಾಮಂಜಸ್ಯಾದೇವಂ ಓಂ ” || ಸೂ. ೨೦ ||

ಭಕ್ತಿಗೆ ಅಧಿಕೃತ ನ್ಯೂನತಾರೂಪವಾದ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದೆ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ, ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳಿಗೂ, ಭಕ್ತತ್ವಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭಾವವು. ಅವರಿಗೆ ಮಹಾಫಲವಿದೆ. ನಮಗೆ ಅಲ್ಪಫಲವು. ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆನೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳನ್ನೂ ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕುರಿತು ಸಾಮಂಜಸ್ಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. || ೨೦ ||

“ಓಂ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಓಂ” || ಸೂ ೨೧ ||

‘ಅಥಾತ ಆನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಫಲತಾರತನ್ಯವೂ ದೃಷ್ಟ ವಾಗಿದೆ. ‘ಯಥಾ ಭಕ್ತಿನಿಶೇಷೋತ್ಪ್ರ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಇದೆ || ೨೧ ||

ಯಾವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಭಗವಂತನ ಮಹಿಮೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ಭಕ್ತಿಯು ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಇರುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಉಪಸಾದಿಸುತ್ತೇನೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಇವೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಭಕ್ತಿಯಿದ್ದವರು. ನಾವು ಕಡಿಮೆ ಭಕ್ತಿಯಿದ್ದವರು. ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೇನೇ ಫಲವೈವಮ್ಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಉಭಯರನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಮಂಜಸ್ಯವು ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಭಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಫಲತಾರತಮ್ಯಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವನ್ನು ಉಪಸಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತದ್ಭಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯೇನ ತಾರತಮ್ಯಂ ವಿಮುಕ್ತಿಗಂ |

ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಚ ಸರ್ವೇಷಾ ಮಾನಂದಾದೇರ್ಯಥಾಕ್ರಮಂ || ೧೩೩ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಚ ಸರ್ವೇಷಾಂ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಡದೆ (ಯಾವುದು,) ವಿಮುಕ್ತಿಗಂ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರ ತಕ್ಕ, ಆನಂದಾದೇಶಿ = ಆನಂದ ಮೊದಲಾದವುಗಳ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವವೋ, ತತ್ = ಅದು, ಭಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯೇನ = ಭಗವಂತನ ಭಕ್ತಿಯ ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವದಿಂದಲೇ, (ಆಗುತ್ತದೆ.)

ತಾ || ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಆನಂದಾದಿರೂಪಫಲಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಸಾಧ್ಯತ್ವವು ‘ಅಂಬುವದ ಗೃಹಣಾತ್’ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಆನಂದಾಧಿಫಲಕ್ಕೆ ‘ಅಥಾತ ಆನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ ಭವತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಾರತಮ್ಯವು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಫಲತಾರ ತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವು ಅವಶ್ಯಕವು ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಾನಂದಾದಿ ಫಲಕ್ಕೆ ಸಾಧನೀ ಭೂತವಾದ ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಒಪ್ಪಲೇಬೇಕು. || ೧೩೩ || ಸೂ. ೨೦ || || ೨೧ || ಅಧಿ ೧೨ ||

ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪ್ರಕೃತೈತಾವತ್ವಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಪ್ರಕೃತೈತಾವತ್ತ್ವಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ ತತೋ ಬ್ರವೀತಿ ಚ ಭೂಯಃ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೨ ||

ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಜಗತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವನಲ್ಲ. ರಕ್ಷಣೆಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧಿ ಸುತ್ತದೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ— ‘ನೈತಾವದೇನಾ ಪರೋ ಅನ್ಯದಸ್ತು ಕ್ಷ್ಣಾ ಸ ದ್ಯಾವಾ ಬಿಭರ್ತಿ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ, ‘ಸೃಷ್ಟಿಂ ಚ ಫಾಲನಂ ಚೈವ’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ-ಲಯಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ಸೂತ್ರ ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ರಕ್ಷಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. || ಸೂ. || ೨೨ || ಅಧಿ. || ೧೩ ||

ಪ್ರಕೃತೈತಾವತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ತದವ್ಯಕ್ತಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ತದವ್ಯಕ್ತಮಾಹ ಹಿ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೩ ||

ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅವ್ಯಕ್ತನು. ಏಕೆಂದರೆ— ‘ಅರೂಪಮಕ್ಷರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸದಾವ್ಯಕ್ತಂ ಚ ನಿಷ್ಕಲಂ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. || ೨೩ ||

‘ಓಂ ಅಸಿ ಸಂರಾಧನೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೪ ||

ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಪೂಜಿಸಿದರೂ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ವ್ಯಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವು ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವಾನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. || ೨೪ ||

‘ಓಂ ಪ್ರಕಾಶವಚ್ಚಾವೈಶೇಷ್ಯಂ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೫ ||

ಅಗ್ನಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸ್ಥೂಲತ್ವ, ಸೂಕ್ಷ್ಮತ್ವರೂಪ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಅವ್ಯಕ್ತನೇ. || ಸೂ. ೨೫ ||

‘ಓಂ ಪ್ರಕಾಶಶ್ಚೈಕನುರ್ಣ್ಯಭ್ಯಾಸಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೬ ||

ವಿಸಯಭೂತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭ್ಯಾಸವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಸಯಕ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಮತ್ತು ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ. || ೨೬ ||

‘ಓಂ ಅತೋಽನಂತೇನ ತಥಾ ಹಿ ಲಿಂಗಂ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೭ ||

ಅವ್ಯಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷ ವಿಸಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವಿಸಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವಿಸಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣ ವಿದೆ. ‘ಭೂಯಶ್ಚಾಂತೇ ವಿಶ್ವಮಾಯಾ ನಿವೃತ್ತಿಃ’ ಎನ್ನುವ ಲಿಂಗವೂ ಇದೆ. || ಸೂ. ೨೭ || ೨೪ || ೨೫ || ೨೬ || ೨೭ || ಅಧಿ || ೧೪ ||

ತದವ್ಯಕ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅಹಿ ಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಉಭಯವ್ಯಸದೇಶಾತ್ತ್ವಹಿ ಕುಂಡಲವತ್ ಓಂ” || ಸೂ. ೨೮ ||

ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಸ್ವರೂಪತ್ವವೂ, ಆನಂದಾದಿಗುಣ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಆನಂದಾದಿ ಧರ್ಮ ರೂಪದಿಂದಲೂ, ಆನಂದಾದಿ ಧರ್ಮರೂಪದಿಂದಲೂ ‘ಸ ಏಷ ಪರಮ ಆನಂದಃ’ ‘ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರವಿದೆ. ಉಭಯ ವ್ಯವಹಾರ

ಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ವಿಶೇಷಾಖ್ಯ ಧರ್ಮವೂ ಇದೆ. ಸರ್ವನಿಗೆ ಕುಂಡಲರೂಪಧರ್ಮ, ಕುಂಡಲಿ ರೂಪಧರ್ಮಿಸ್ವರೂಪದಂತೆ.

‘ಓಂ ಪ್ರಕಾಶಾಶ್ರಯವದ್ವಾ ತೇ ಜಸ್ತ್ವಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೯ ||

ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಗುಣರೂಪತ್ವವೂ, ಗುಣಿರೂಪತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯ ಭೂತವಾದ ಸೂರ್ಯಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಾಶತ್ವ, ಪ್ರಕಾಶಿತ್ವ ಎರಡರಂತೆ, ತೇಜೋರೂಪತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ || ೨೯ ||

‘ಓಂ ಪೂರ್ವವದ್ವಾ ಓಂ’ || ಸೂ. ೩೦ ||

ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ‘ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣತ್ವವೂ, ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ‘ಪೂರ್ವಃ ಕಾಲಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೇ ಕಾಲಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷಣತ್ವವೂ, ವಿಶೇಷ್ಯತ್ವವೂ ಇದ್ದಂತೆಯೇ || ೩೦ ||

‘ಓಂ ಪ್ರತಿಷೇದಾಚ್ಚ ಓಂ’ || ಸೂ. ೩೧ ||

‘ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಗುಣ್ಯಾದಿಗಳು ಭಿನ್ನವಾದುದು ಇಲ್ಲ. ಗುಣಗುಣ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. || ಸೂ. || ೨೮|| ೨೯ || ೩೦ || ೩೧ || ಅಧಿ. || ೧೫ ||

ಅಹಿ ಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪರಮತೋಽಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಪರಮತಃ ಸೇತೂನ್ಮಾನಸಂಬಂಧಭೇದವ್ಯಪದೇಶೇಭ್ಯಃ ಓಂ’

ಸೂ. ೩೨ ||

ಬ್ರಹ್ಮನ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳ ಸಮುದಾಯವು ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಿಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವು, ‘ಏಷ ಸೇತುವಿದ್ಯುತಿಃ’ ಎಂದು ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೇತುತ್ವವು ವ್ಯಪದಿಸ್ತವಾಗಿದೆ. ‘ಯತೋ ವಾಚಃ’ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ‘ಏತಸ್ಯೈವಾನಂದಸ್ಯ’ ಎಂದು ಜೀವಾನಂದದಿಂದ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವ ರೂಪವಾದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ‘ಅನ್ಯ ಜ್ಞಾನಂ ತು ಜೀವಾನಾಂ’ ಎಂದು ಜೀವಾನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿಯಿದೆ.

‘ಓಂ ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೩೩ ||

ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಿಗಳು ಮನೋವಾಗ್ಗೋಚರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣ ಸಮುದಾಯವು ಮನೋವಚನಗಳಿಗೆ ಅಗೋಚರವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣಸಮುದಾಯವು ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಿಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವು || ೩೩ ||

‘ ಓಂ ಬುಧ ಛೇದನಾತ್ ಸೂರ್ಯ ಓಂ ’ ಸೂ ೩೪ ||

ಹೇಗೆ ಲೋಕವಾದ ವಿಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ‘ ಸಾದೋಷ್ಯ ಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ ’ ಎಂದು ವಾದ ಎನ್ನುವ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಭೂತಗಳಿಗೆ ಈಶಾಂಶತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಆನಂದಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಆನಂದಾದಿಪದಪ್ರಯೋಗವು ಅನುಕೂಲ ವೇದ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ || ಸೂ. ೩೨ || ೩೩ || ೩೪ || ಅಧಿ ೧೬ ||

ಪರಮತೋಷ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾತ್ರಕಾಶಾದಿವತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ || ೩೫ ||

ಹೇಗೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಾದಿಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದೇಶಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಜನಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆನಾದಿಯಾದ ಭಕ್ತಿಮೊದಲಾದಗುಣಗಳ ವಿಶೇಷದೇಶಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿಯೂ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳು ಈಶಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು. || ಸೂ. ೩೫ ||

ಬಿಂಬಭೂತವಾದ ಭಗವದಾನಂದದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ (ತಾರತಮ್ಯ) ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಆನಂದಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಕೊಡಲಾರದು. ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ‘ ನ ಸ್ಥಾನತೋಷಿ ’ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಅಥವಾ ‘ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದೋ ಭಗವಾನಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ನ ಪರಸ್ಪರಂ ವಿಚಿತ್ರತ್ವಾತ್ ’ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದವು ಭಗವಂತನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಲ್ಲ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಬಿಂಬಾಭಿಮತದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಇದನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂ || ಪ್ರತಿಬಿಂಬವದಪ್ರೇಷಾ ಮಾನಂದೋಷ್ಯನಗುಣಾ ಯಥಾ || ೧೬೩ ||

ಅ || ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಅನ್ಯಗುಣಾಃ = ಬೇರೆಗುಣಗಳೋ ಹಾಗೆಯೇ, ಏಷಾಂ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ, ಆನಂದಃ=ಆನಂದವು, ಪ್ರತಿಬಿಂಬವತ್=ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಿಂದ ತುಲನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಭಗವದಾನಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿಚಿತ್ರವು ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಾ || (1) ಯದ್ಯಪಿ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದವು ಭಗವಂತನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸಾವನಭೂತಗಳಾದ ಉಪಾಧಿಗುಣಗಳಾದ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಚಿತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಜಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಾದಿ ಸ್ಥಾನಗುಣ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ಥಾನಗುಣ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. || ೧೬೪ ||

“ ಓಂ ಉಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ ” || ಸೂ. ೩೬ ||

ಬಿಂಬಭೂತನಾದ ಈಶ್ವರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೂಡುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಈಶಾನಂದಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು || ಸೂ || ೩೬ ||

ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಹೇತ್ವಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನಾರಾಯಣಗುಣಾಧೀನಶ್ಚಾತ್ಮಪ್ರಸ್ತದಪೇಕ್ಷಯಾ |

ತಸ್ಮಾದ್ಭಿನ್ನಶ್ಚ ಸತತಮನ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಪರಸ್ಯ ಚ |

ಅನ್ಯಜ್ಞಾನಂ ತು ಜೀವಾನಾಂ ಅನ್ಯ ಆನಂದ ಈಶತಾ || ೧೬೪ ||

ಮ್ ಪ್ಯೇಶತಾ ಪರೇಶಸ್ಯ ಗೌಣೀ ಜೀವಸ್ಯ ಸಾ ಯತಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ [ಸೃಷ್ಟಿನಾಶೌ ತದಧೀನಾವಿತಿರೀರಿತೇ] || ೧೬೫ ||

ಅ || (ಯದ್ವಿಷಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಪರಮತಾಧಿಕರಣದ ಮೇಲೆಯೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೂಕೂಡ ಅದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ೧೨ನೇ ಅಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಸಂಗತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.) (ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದವು) ನಾರಾಯಣಗುಣಾಧೀನಃ = ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನ ಆನಂದದ ಅಧೀನವಾದುದು, ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಆನಂದಸದೃಶವೂ ಆಗಿದೆ. (ಬಿಂಬದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ) ಚ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಈಶ್ವರನ ಆನಂದಕ್ಕಿಂತ, ಅತ್ಯಲ್ಪಃ = ಅತ್ಯಂತ ಅಲ್ಪವಾದುದೋ, ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದಕಾರಣ, ಸತತಂ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಭಿನ್ನಃ = ಭಿನ್ನವಾದುದು, (ಈಶ್ವರನ ಆನಂದಕ್ಕಿಂತ ಜೀವರ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಲ್ಪತ್ವವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎನ್ನುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪರಸ್ಯ ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನವು, ಅನ್ಯತ್ = ವಿಲಕ್ಷಣವು. ಜೀವಾನಾಂ = ಜೀವರ, ಜ್ಞಾನಂ ತು = ಜ್ಞಾನವಾದರೂ, ಅನ್ಯತ್ = ವಿಲಕ್ಷಣವು. ಆನಂದಃ = ಆನಂದವು, ಅನ್ಯಃ = ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು, ಈಶತಾ = ಈಶ(ನಿಯಾಮಕ)ತ್ವವೂ, ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು. ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಪರೇಶಸ್ಯ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಈಶತಾ = ಈಶತ್ವವು, ಮುಖ್ಯಾ = ಮುಖ್ಯವಾದುದು, ಜೀವಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಸಾ = ಈಶತ್ವವು, ಗೌಣೀ = ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತೇಃ = ಶ್ರುತಿಯದ್ದಿಶೆಯಿಂದ (ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) || ೧೬೪ || ೧೬೫ || ಸೂ. ೩೫ || ೩೬ || ಅ. ೧೭ ||

ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪ್ರಕೃತ್ಯೈತಾವತ್ತಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈತಾವತ್ತಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ ತತೋ ಬ್ರವೀತಿ ಚ ಭೂಯಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೨೨ ||

(ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ನೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

‘ ಓಂ ಬುಧ ಛೇದನಾತ್ ಸಾಧನಾತ್ ಓಂ ’ ಸೂ ೩೪ ||

ಹೇಗೆ ಲೋಕಪಾದ ವಿಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ‘ ಸಾದೋಷ್ಯ ಸ್ಯ ವಿಶ್ವಾ ಭೂತಾನಿ ’ ಎಂದು ವಾದ ಎನ್ನುವ ಪದಪ್ರಯೋಗವು ಭೂತಗಳಿಗೆ ಈಶಾಂಶತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಆನಂದಾದಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಆನಂದಾದಿಪದಪ್ರಯೋಗವು ಅನುಕೂಲ ವೇದ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ || ಸೂ. ೩೨ || ೩೩ || ೩೪ || ಅಧಿ ೧೬ ||

ಪರಮತೋಽಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾತ್ಪ್ರಕಾಶಾದಿವತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ || ೩೫ ||

ಹೇಗೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಾದಿಸ್ಥಾನವಿಶೇಷದೇಶಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿ ಜನಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅನಾದಿಯಾದ ಭಕ್ತಿಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ವಿಶೇಷದೇಶಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಲ್ಲಿಯೂ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳು ಈಶಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು. || ಸೂ. ೩೫ ||

ಬಿಂಬಭೂತವಾದ ಭಗವದಾನಂದದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ (ತಾರತಮ್ಯ) ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಆನಂದಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಕೊಡಲಾರದು. ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ‘ ನ ಸ್ಥಾನತೋಽಪಿ ’ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಅಥವಾ ‘ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದೋ ಭಗವಾನಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬೋ ನ ಪರಸ್ಪರಂ ವಿಚಿತ್ರತ್ವಾತ್ ’ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದವು ಭಗವಂತನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಲ್ಲ, ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಬಿಂಬಾಭಿಮತದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಇದನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂ || ಪ್ರತಿಬಿಂಬವದಪ್ರೇಷಾ ಮಾನಂದೋಽನ್ಯಗುಣಾ ಯಥಾ || ೧೬೩ ||

ಅ || ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಅನ್ಯಗುಣಾಃ = ಬೇರೆಗುಣಗಳೋ ಹಾಗೆಯೇ, ಏಷಾಂ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ, ಆನಂದಃ=ಆನಂದವು, ಪ್ರತಿಬಿಂಬವತ್=ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಿಂದ ತುಲನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಭಗವದಾನಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಪರಸ್ಪರ ವಿಚಿತ್ರವು ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಾ || (1) ಯದ್ಯಪಿ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದವು ಭಗವಂತನ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸಾಧನಭೂತಗಳಾದ ಉಪಾಧಿಗುಣಗಳಾದ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಿಚಿತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಜಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದಿ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿವಾದರೂ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಾದಿ ಸ್ಥಾನಗುಣ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ಥಾನಗುಣ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. || ೧೬೪ ||

“ ಓಂ ಉಪಪತ್ತೇಶ್ಚ ಓಂ ” || ಸೂ. ೩೬ ||

ಬಿಂಬಭೂತನಾದ ಈಶ್ವರನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾನಂದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕೂಡುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಈಶಾನಂದಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳು || ಸೂ || ೩೬ ||

ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಹೇತ್ವಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನಾರಾಯಣಗುಣಾಧೀನಶ್ಚಾತ್ಮಪ್ರಸ್ತದಪೇಕ್ಷಯಾ |

ತಸ್ಮಾದ್ಭಿನ್ನಶ್ಚ ಸತತಮನ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಪರಸ್ಯ ಚ |

ಅನ್ಯಜ್ಞಾನಂ ತು ಜೀವಾನಾಂ ಅನ್ಯ ಆನಂದ ಈಶತಾ || ೧೬೪ ||

ಮಾ ಪ್ಯೇಶತಾ ಪರೇಶಸ್ಯ ಗೌಣೀ ಜೀವಸ್ಯ ಸಾ ಯತಃ ||

ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ [ಸೃಷ್ಟಿನಾಶೌ ತದಧೀನಾವಿತಿರೀರಿತೇ] || ೧೬೫ ||

ಅ || (ಯದ್ವಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಪರಮತಾಧಿಕರಣದ ಮೇಲೆಯೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಆದರೂಕೂಡ ಅದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಂಗತಿಯಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ೧೨ನೇ ಅಧಿಕರಣದಿಂದಲೂ ಸಂಗತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.) (ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಆನಂದವು) ನಾರಾಯಣಗುಣಾಧೀನಃ = ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನ ಆನಂದದ ಅಧೀನವಾದುದು, ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಆನಂದಸದೃಶವೂ ಆಗಿದೆ. (ಬಿಂಬದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ) ಚ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಈಶ್ವರನ ಆನಂದಕ್ಕಿಂತ, ಅತ್ಯಲ್ಪಃ = ಅತ್ಯಂತ ಅಲ್ಪವಾದುದೋ, ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದಕಾರಣ, ಸತತಂ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಭಿನ್ನಃ = ಭಿನ್ನವಾದುದು, (ಈಶ್ವರನ ಆನಂದಕ್ಕಿಂತ ಜೀವರ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಲ್ಪತ್ವವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎನ್ನುವ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪರಸ್ಯ ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನವು, ಅನ್ಯತ್ = ವಿಲಕ್ಷಣವು. ಜೀವಾನಾಂ = ಜೀವರ, ಜ್ಞಾನಂ ತು = ಜ್ಞಾನವಾದರೂ, ಅನ್ಯತ್ = ವಿಲಕ್ಷಣವು. ಆನಂದಃ = ಆನಂದವು, ಅನ್ಯಃ = ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು, ಈಶತಾ = ಈಶ(ನಿಯಾಮಕ)ತ್ವವೂ, ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದು. ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದ್ದಿಶೆಯಿಂದ, ಪರೇಶಸ್ಯ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಈಶತಾ = ಈಶತ್ವವು, ಮುಖ್ಯಾ = ಮುಖ್ಯವಾದುದು, ಜೀವಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಸಾ = ಈಶತ್ವವು, ಗೌಣೀ = ಅಪ್ರಧಾನವಾದುದು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತೇಃ = ಶ್ರುತಿಯದ್ದಿಶೆಯಿಂದ (ಹಿಂದಿನ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) || ೧೬೪ || ೧೬೫ || ಸೂ. ೩೫ || ೩೬ || ಅ. ೧೭ ||

ಸ್ಥಾನನಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪ್ರಕೃತ್ಯೈತಾವತ್ತ್ವಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಪ್ರಕೃತ್ಯೈತಾವತ್ತ್ವಂ ಹಿ ಪ್ರತಿಷೇಧತಿ ತತೋ ಬ್ರವೀತಿ ಚ ಭೂಯಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೨೨ ||

(ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ನೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರ ಕರ್ತೃತ್ವನಾತ್ರವೇ ಇರುವುದು. ಪಾಲಕತ್ವವು ಇಲ್ಲ. ಅದು ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯೆಂದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ — ಅದೂ ಸ್ವಭಾವವಾದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಪಾಲಕತ್ವವನ್ನು ಅಪಲಾಪನಾಡಿದರೆ ಆ ನ್ಯಾಯವು ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವಾದವೆಯುಕ್ತ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಕರ್ತೃತ್ವಾಂಗೀಕಾರವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ — ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || [ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ] ಸೃಷ್ಟಿನಾಶೌ ತದಧೀನಾವಿತಿರೀತೇ |

ಸ್ವಭಾವತ್ವಾತ್ ಸ್ಥಿತೀರ್ನೈತದಪೇಕ್ಷೇತಿ ನ ಯುಜ್ಯತೇ ||

ಯತಃ ಸ್ವಭಾವೋಽಸ್ಯ ಖಿಲ ಈಶಾಯತೋಽಖಿಲಸ್ಯ ಚ || ೧೬೬ ||

ಅ || ಸೃಷ್ಟಿನಾಶೌ = ಸೃಷ್ಟಿನಾಶಗಳು, ತದಧೀನೌ = ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನಗಳು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಈರಿತೇ ಸತಿ = ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಸ್ಥಿತೀಃ = ಸ್ಥಿತಿಗೆ, ಸ್ವಭಾವತ್ವಾತ್ = ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಏತದಪೇಕ್ಷಾ = ಈಶ್ವರನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು, ನ = ಇಲ್ಲ. ಇತಿ = ಎಂದಾಶಂಕೆಯು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ = ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಖಿಲಸ್ಯ = ಎಲ್ಲ ಪದಾರ್ಥಗಳ, ಅಖಿಲಃ = ಸಮಸ್ತವಾದ, ಸ್ವಭಾವೋಽಸಿ = ಸ್ವಭಾವವೂ ಕೂಡ, ಈಶಾಯತಃ = ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವಾದುದು.

ತಾ || (1) ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಪಾಲಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಸ್ಥಿತಿಯು ಪಾಲಕತ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವು. ಸ್ಥಿತಿಯಾದರೂ ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈಶ್ವರನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನೇ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು, ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ತಥಾ ಚ ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ಸಂಹಾರಮಾಡದೆ ಇರುವ ತನಕ ಸ್ಥಿತಿಯು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪರರ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ (2) ಸೃಷ್ಟಿ ಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಉದಾಸೀನನಾದ ಪುರಾಣನಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಣಾ, ಸಾಮಗ್ರೀ ಸಂಪಾದನ ನೊದಲಾದವುಗಳಾಗಿಯೂ, ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದವನಿಗೆ ನಿವಾರಣಾಕಾರ್ಯವೂ, ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಕೂಡುತ್ತಿತ್ತು. ಆದೇವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನತ್ವದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಪಾಲಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದೇ ಇಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು. ಹೀಗಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವೂ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಸ್ವಭಾವತ್ವಯುಕ್ತಿಯು ಪರಿಹೃತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ — ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ತೋರತಕ್ಕ ಸ್ವರೂಪವು ಧರ್ಮವಾಗಲೀ ಸ್ವಭಾವವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಿಲ್ಲವೂ ಈಶ್ವರನ ಅಧೀನವೇ. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಅವುಗಳಿಗೇನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಈಶ್ವರತ್ವವೇ ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. 'ಸರ್ವಂ ಖಲ್ವಿದಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಸಂಹಾರ ಮಾಡತಕ್ಕವನಿಗೆ ಅಸಂಹಾರದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅನ್ನಾದಿಗಳನ್ನು ಕೇಟ್ಟು ಪಾಲನರೂಪವಾದ ಸ್ಥಿತಿಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಂಹಾರ ಕರ್ತೃತ್ವನಾತ್ರವಲ್ಲ; ಪಾಲಕತ್ವವೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. || ೧೬೬ || ಸೂ. ೨೨ || ಅಧಿ. ೧೩ ||

ಪ್ರಕೃತ್ಯೇತಾವತ್ಪಾದಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ತದವ್ಯಕ್ತಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ತದವ್ಯಕ್ತರ ಮಾಹ ಹಿ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೩ ||

(ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ನೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತರವಾಗಿ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಹಾಗಾದರೆ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೆಂದಾಶಂಕಿಸಿ ‘ಪ್ರಕಾಶಶ್ಚ ಕರ್ಮಣ್ಯಭ್ಯಾಸಾತ್’ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ದೃಶ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಹೇಳಿದರು. ಇವೆರಡೂ ವಿರುದ್ಧವು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿ ‘ಅತೋನಂತೇನ ತಥಾ ಹಿ ಲಿಂಗಂ’ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಆ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಅದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಅವ್ಯಕ್ತೋಽಸಿ ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯೈವ ಭಕ್ತಾನಾಂ ದೃಶ್ಯತೇ ಹಃ || ೧೬೭ ||

ಅ || ಭಕ್ತಾನಾಂ=ಭಕ್ತರಿಗೆ, ಹಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅವ್ಯಕ್ತೋಽಸಿ=ಜೀವನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅವ್ಯಕ್ತನಾದಾಗ್ಯೂ, ಭಕ್ತಾನಾಂ=ಭಕ್ತರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ, ಸ್ವಶಕ್ತ್ಯೈವ=ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ, ದೃಶ್ಯತೇ=ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದುತ್ವಾನೆ.

ತಾ || ಜೀವನ ಶಕ್ತ್ಯಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಚಿಂತ್ಯಾದ್ಭುತ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವ್ಯಕ್ತತ್ವವು ಕೂಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ || ೧೬೭ || ಸೂ. ೨೩ || ಅಧಿ ೧೪ ||

ತದವ್ಯಕ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅಹಿಂಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಉಭಯವ್ಯಪದೇಶಾತ್ತ್ವೈ ಹಿ ಕುಂಡಲವತ್ ಓಂ’

(ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ನೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಈಶ್ವರನ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಭಿನ್ನಗಳಾದರೆ ಆಗ ಸಮವಾಯವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಗುಣಾದಿಮತ್ಸವು ಅಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಅಭಿನ್ನಗಳಾದರೆ ಆಗ ಜ್ಞಾನಾದಿಮತ್ಸವು ಆನಂದಾದಿಭೇದಕ್ರಮವು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಯುಕ್ತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. ಹೀಗೆ ಎರಡುಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇತುವೃತ್ತಾಂತಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಪಕ್ಷಪರಿಗ್ರಹರೂಪವಾದ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತದಭಿನ್ನಾ ಗುಣಾ ನಿತ್ಯಮಪಿ ಸರ್ವೇ ವಿಶೇಷತಃ |

ಗುಣತ್ವೇನ ಗುಣಿತ್ವೇನ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯತಯಾ ಸ್ಥಿತಃ (ತಾಃ) ||೧೬೮||

ಅ || ಸರ್ವೇ ಗುಣಾಃ = ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಧರ್ಮಗಳೂ, ನಿತ್ಯಂ=ನಿಯಮವಾಗಿ, ತದಭಿನ್ನಾಃ=ಶ್ರೀ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನಗಳು, (ಆದಾಗ್ಯೂ) ವಿಶೇಷತಃ=ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಿಂದ, ಗುಣತ್ವೇನ=ಗುಣಭಾವದಿಂದಲೂ, ಗುಣತ್ವೇನ = ಗುಣವುಳ್ಳ ತನದಿಂದಲೂ, ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯತಯಾ = ಭೋಕ್ತೃತ್ವದಿಂದಲೂ, ಭೋಗ್ಯತನದಿಂದಲೂ, ಸ್ಥಿತಾಃ=ಇರುತ್ತಾವೆ. || ೧೬೮ ||

ಯಾವದ್ದು ವ್ಯಭಾವಿಗಳಾದ ಪರಿಮಾಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವು ಇರಲಿ; ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ, ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳೂ, ಅಸ್ರಾಕ್ಷೀತ್=ಹಿಂದೆ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು, ಸೃಜತಿ=ಈಗ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಸ್ರಷ್ಟ್ಯತಿ=ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುವನು, ವ್ಯಜ್ಞಾಸೀತ್ = ಹಿಂದೆ ತಿಳಿದಿದ್ದನು, ಜಾನಾತಿ=ಈಗ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ, ಜ್ಞಾಸ್ಯತಿ=ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯುವನು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರೌತವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದ ಅನಿತ್ಯಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ವಿಶೇಷಾತ್ಮತಯಾ ತೇಷಾಂ ನಿತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾ ತಥಾ |
ನಿತ್ಯಂ(ತ್ಯ) ಸ್ಥಿತೇರ್ನ ಧರ್ಮಾಣಾಂ ಕ್ರಿಯಾದೀನಾ ಮನಿತ್ಯತಾ||೧೬೯||

ಅ || ತೇಷಾಂ=ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಂಬಂಧಿಗಳಾದ, ಕ್ರಿಯಾದೀನಾಂ = ಕ್ರಿಯೆಮೊದಲಾದ, ಧರ್ಮಾಣಾಂ=ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ, ನಿತ್ಯಶಕ್ತ್ಯಾತ್ಮನಾ=ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ, ನಿತ್ಯಂಸ್ಥಿತೇಃ=ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ವಿಶೇಷಾತ್ಮತಯಾ=ವ್ಯಕ್ತರೂಪದಿಂದ, (ವ್ಯವಹಾರವಿಸಯತ್ನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ) ಅನಿತ್ಯತಾ=ಅನಿತ್ಯತ್ವವು, ನ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. || ೧೬೯ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ವ್ಯಕ್ತತ್ವವಿದೆಯೋ ಅದಾದರೂ ಅನಿತ್ಯವೇ. ಆದಕಾರಣ ಆ ವ್ಯಕ್ತತ್ವವು ಭಗವದ್ಧರ್ಮಭೂತನಾದಾಗ್ಯೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ನ ವಿಶೇಷಾತ್ಮತಾ ಚೇಯವನಿತ್ಯಾ ಶಕ್ತಿರೂಪತಾ |
ಸೈವ ಯತ್ನವಿಶೇಷಾ ಸ್ಯಾದ್ವಿಶೇಷೋಽನೋ ನ ಚಾಪ್ಯಯಂ ||
ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತಾ ಹೇತೋಸ್ತಥಾಸಿ ಸ್ಯಾದ್ವಿಶೇಷತಾ(ತಃ) || ೧೭೦ ||

ಅ || ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದೇಯಿಯಿಂದ, ಇಯಂ = ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ವಿಸಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶೇಷಾತ್ಮತಾ=ವ್ಯಕ್ತತ್ವವು, ಅನಿತ್ಯಾ=ಅನಿತ್ಯವಾದುದು, ನ=ಅಲ್ಲ. ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದ್ದೆನೆಯಿಂದ, ಸಾ=ಆ ದಾವ, ವಿಶೇಷಾತ್ಮತಾ=ವಿಶೇಷಸ್ವರೂಪತ್ವವು, ಶಕ್ತಿರೂಪತ್ವೇನ=ಶಕ್ತಿರೂಪತ್ವವೇ,(ಶಕ್ತಿಯಾದರೂ ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆದಕಾರಣ) ಅನಿತ್ಯಾ=ಅನಿತ್ಯವಾದುದು, ನ=ಅಲ್ಲ. (ಹೀಗಾದರೆ ಶಕ್ತಿಯು ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿಶೇಷವು ಬಾರದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು ಹಿಂದಿನವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ನಿರಾಲಂಬನತ್ವವು ಪರಿಹೃತವಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—) ಸೇಯಂ=ಆ ಈ ವ್ಯಕ್ತಿಯು, (ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭಿನ್ನವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಸವಿಶೇಷಾ ಸ್ಯಾತ್ = ಸವಿಶೇಷಾಭಿನ್ನವೇ ಆಗುವುದು. (ಸರ್ವವನ್ನೂ

ನಿರ್ವಹಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಶೇಷವು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದರೆ ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ಭಗವದ್ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಭಗ್ನವಾಗುವುದು. ಅಭಿನ್ನವೆಂದಾದರೆ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷತ್ವವೇ ಬಾರದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರ ದಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ-) ಆಯಂ ವಿಶೇಷಃ = ಈ ವಿಶೇಷವು, ಅನ್ಯಃ ನ ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದುದು ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ. (ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿಯಿಲ್ಲ) ತಥಾಪಿ = ಆದಾಗ್ಯೂ, ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತಾ ಹೇತೋಃ = ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ತಸ್ಯ = ಆ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ, ವಿಶೇಷತಾ = ವಿಶೇಷತ್ವವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಬರುವುದು. ಈ ವಿಶೇಷವಾದರೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನ ವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಹಾನಿಯಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷತ್ವವು ಕೂಡುವುದು. ಆ ವಿಶೇಷವು ಅಭಿನ್ನವಾದರೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾಭಿನ್ನವಲ್ಲ. ಹೀಗಾದರೆ ವಿಶೇಷಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಅಂದರೆ ಆಗಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವಿದೆ. || ೧೭೦ ||

ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಬಾಧಕಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರು. ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನೇ ನೋಡಲಾರವು, ಎಂದರೆ— ಸೂತ್ರದಲ್ಲರತಕ್ಕೆ ' ಉಭಯವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ' ಎನ್ನುವ ಹೇತುವನ್ನೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ವಿಶೇಷತ್ವೇನ ವಿಜ್ಞಾತೇಃ ಪ್ರಮಾಣೈರಖಿಲೈರಸಿ |
 ಸಸರ್ಜ ಸಂಜಹಾರೇತಿ ವಿಶೇಷೋ ಹ್ಯವಗಮ್ಯತೇ ||
 ಶ್ರುತ್ಯೈವ ಸ ಸ ಏವೇತಿ ತದಭೇದಶ್ಚ ಗಮ್ಯತೇ || ೧೭೧ ||

ಅ || ಆಖಿಲೈಃ ಪ್ರಮಾಣೈಃ = ಉಭಯ ವಿಧಗಳಾದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ, (ಜ್ಞಾನಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ) ವಿಶೇಷತ್ವೇನ ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ವಿಶೇಷತ್ವದಿಂದಲೂ, ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಭಿನ್ನತ್ವ ದಿಂದಲೂ, ವಿಜ್ಞಾತೇಃ = ವಿಜ್ಞಾನ ದೆಶೆಯಿಂದ, ಸಃ = ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸಸರ್ಜ = ಸೃಷ್ಟಿ ಮಾಡಿದನು. ಸಂಜಹಾರ = ಸಂಹರಿಸಿದನು. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತ್ಯೈವ = ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ, ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವು, ಅವಗಮ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸಃ = ಆನಂದಾದಿಯು, ಸ ಏವ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯೇ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತ್ಯೈವ = ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ, ತದಭೇದಶ್ಚ = ವಿಶೇಷದಿಂದ ಅಭೇದವೂ ಕೂಡ, ಗಮ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || (1) ಸಸರ್ಜ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ' ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ ಉಕ್ತಾ ಸ ದ್ಯಾವಾ ಸ್ಪೃಥಿವೀ ಭಿಭೃತಿ ' ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದನು. ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಟಸೇಷಕ ನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಸ್ವರ್ಗಭೂಮಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (2) ಸಂಜಹಾರ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ' ತತ್ತದತ್ತು ಮದ್ರಿಯತ ಸ ಏಕ್ಷತ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (3) ' ಸ ಸ ಏವ ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಆನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (4) ' ಸ ಇದಂ ಸರ್ವಮಸೃಜತ ತತ್ತದತ್ತು ಮದ್ರಿಯತ ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ವಿದ್ವಾನ್ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸರ್ಜನ ಮೊದಲಾದುದು ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಶೇಷವು. (ಅಂದರೆ ಆಶ್ರಯವು) ಬ್ರಹ್ಮನು ಮಾತ್ರವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. (5) ' ಆನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿವ್ಯಜಾನಾತ್ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ ಏಕಥೆ ವಾನುದ್ರಷ್ಟವ್ಯಂ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ

ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭೇದವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಉಭಯವ್ಯವದೇಶಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಸವಿಶೇಷಾತ್ಯಂತಾಭೇದವು ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿತ್ಯತ್ವವೂ, ಶಕ್ತಿವ್ಯಕ್ತಿರೂಪತ್ವವೂ, ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯತ್ವವೂ, ಶಕ್ತಿರೂಪಾಭಿನ್ನತ್ವವೂ, ಸವಿಶೇಷತ್ವವೂ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಅಭೇದವೂ, ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕತ್ವವೂ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ || ೧೮ ||

(1) ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭೇದವೇ ಇರಲಿ, ಸಮವಾಯದಿಂದ ವಿಶೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯಭಾವವು ಬರುವುದು. ಸಮವಾಯದೂಷಣಗಳಾದರೂ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದ ಆಭಾಸತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಸಮವಾಯವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಗಳಿಗೇನೇ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಲಕ್ಷಣಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಔಪಚಾರಿಕತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಭೇದಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ವಿಶೇಷಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? (?) ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಹೇಳುವನು— ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಖಂಡನೇ. ಅಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಇತರ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ. ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳು ಸಗುಣವಿಷಯಕಗಳಾಗಿವೆ. ಆ ಸಗುಣನು ಮಾಯಾಮಯನು. 'ಆನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು 'ರಾಹೋಶಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಔಪಚಾರಿಕಗಳು. (3) ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಹೇಳುವನು. ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಂದಲೇ ಉಭಯವ್ಯವದೇಶವೂ ಸಮಂಜಸವಾಗುವಾಗ ಈ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು ಈ ಮೂರು ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಕೊನೆಗೆ ಅಭಿನ್ನದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಭೇದವಾದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಭೇದೋ ಯದಿ ವಿಶೇಷಸ್ಯ ಸ ಭೇದೋ ಭೇದಿನಾ ಕಥಂ || ೧೮೨ ||

ಭಿನ್ನಶ್ಚೇದನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾದಭಿನ್ನಶ್ಚೇತ್ತುರಾ ನ ಕಿಂ |

ವಿಶೇಷೋ ಭಿನ್ನ ಏವೇತಿ ತೇನ ಸಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ ||

ಅಭಿನ್ನೋ ನಿರ್ವಿಶೇಷಶ್ಚೇದ್ಭೇದಸ್ತದ್ಭೇದತಾ ಕೌತಃ || ೧೮೩ ||

ಅ || ವಿಶೇಷಸ್ಯ=ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧರ್ಮಕ್ಕೆ, ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, (ಬ್ರಹ್ಮನ ದೇಶಿಯಿಂದ) ಭೇದಃ=ಭೇದವು, (ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆಗ ಕೇಳುವೆವು) ಸ ಭೇದಃ=ಆ ಭೇದವು, ಭೇದಿನಾ=ಭೇದವುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡು, ಕಥಂ=ಯಾವ ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು? (ಭಿನ್ನವೋ ಅಭಿನ್ನವೋ, ೧ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಭಿನ್ನಶ್ಚೇತ್=ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದೆಂದಾದರೆ, ಅನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್=ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರುವುದು. (ಎಂದರೆ ಭೇದವು ಭೇದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾದರೆ ಆಗ ಆ ಭೇದವು ಭೇದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವು, ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರುವುದು. ವಿಶೇಷಣ ವಿಶೇಷ್ಯಭಾವಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅದಾದರೂ ತೋರತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಭೇದ ಪ್ರತಿತಿಯಾದರೂ ವಿಶೇಷಣಾದಿಭಾವದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಭೇದಪ್ರತಿತಿಯು ಆವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಅನವಸ್ಥೆಯು ತಪ್ಪಿದಲ್ಲ.) (ಅಭಿನ್ನವೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸವಿಶೇಷಾಭಿನ್ನವೋ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾ

ಭಿನ್ನವೋ ಗನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಅಭಿನ್ನಶ್ಚೇತ್ = ಅಭಿನ್ನನೆಂದಾದರೆ, ಪುರಾ ನ ಕಿಂ = ಮೊದಲು ಇಲ್ಲವೋ ಏನು? (ಅಂದರೆ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದವು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ? ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. ತಥಾ ಚ = ಭೇದ ದಂತೆಯೇ ಭೇದವಿಲ್ಲವಾದರೂ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಕೂಡುತ್ತಿರಲು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಗೌರವವು ಬರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೇನೇ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀ ಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವು.) (ಹೀಗೆಆಗಲಿ ಎಂದರೆ —) ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವು (ಧರ್ಮವು) ಅಭಿನ್ನ ಇತ್ಯೇವ = ಅಭಿನ್ನ ಎಂತೆಂದೇ, ತೇನ = ಭೇದವಾದಿಯಿಂದ, ನಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸ ಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ (ಸವಿಶೇಷತ್ವಾಂಗೀಕಾರವು ಸುತರಾಂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಯೂ ಆಗದೆಹೋಗುವುದು) (ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭಿನ್ನಃ ಎನ್ನುವ ೨ನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ) ಭೇದಃ = ಭೇದವು, ಅಭಿನ್ನಃ = ಭೇದಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷಶ್ಚ = ನಿರ್ವಿಶೇಷವೂ, ಸ್ಯಾಚ್ಚೇತ್ = ಆಗುವುದಾದರೆ ಆಗ, ತದ್ಭೇದತಾ = ಅವುಗಳಿಗೆ ಇದುವೇ ಭೇದವು ಎನ್ನುವ ಭಾವವು, ಕುತಃ = ಯಾವುದರಿಂದ, (ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಆಗಲಾರದು.) ಅದರ ಸಂಬಂಧಿತ್ವವು ಭೇದದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಏಶೇಷದಿಂದಲಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಅವುಗಳು ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಾದರೆ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಗಳೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಭೇದವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ತಥಾಚ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಗಳು ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರವೂ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಥವಾ ಭೇದವೇ ಇದೆ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಗಳ ಇಲ್ಲನೆಂದಾಗಲೀ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಭೇದವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. || ೧೨೨ || ೧೨೩ ||

ಭೇದಕ್ಕೆ ಭೇದಿಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವವನನ್ನು ಕುಂತು ದೂಷಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಅನೇನಾನೇನ ಭಿನ್ನೋಕ್ತಯಮಿತಿ ಯತ್ಸವಿಶೇಷತಃ |

ಭೇದ ಏವೈಷ ಬಹುಧಾ ದೃಶ್ಯತೇ ತತ್ಕಿಮುತ್ತರಂ || ೧೨೪ ||

ಅ || ಭಿನ್ನಃ ಅಯಂ ಇತಿ = ಭಿನ್ನವಾದುದು ಈ ಘಟವು ಎಂದು, ಸಃ = ಆ ಭೇದವೇ, ವಿಶೇಷತಃ = ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಘಟವು ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿಶೇಷ್ಯವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಅನೇನ ಅನೇನ ಭಿನ್ನಃ = ಘಟವು ಪಟ ದೆಶೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವು, ಸ್ತಂಭದೆಶೆಯಿಂದ ಭಿನ್ನವು, ಏಷಃ ಭೇದ ಏವ = ಈ ಭೇದವೇ, ಸವಿಶೇಷತಃ = ಪ್ರತಿಯೋಗಿವಿಶೇಷಸಾಹಿತ್ಯನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ, ಅಯಂ = ಈ ಪದಾರ್ಥವು, ಅನೇನ = ವಕ್ರತನದಿಂದ, ಅನೇನ = ಬಲವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಪುರಾಪರದ್ದೆಶೆಯಿಂದ) ಭಿನ್ನ ಇತಿ = ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು, ಸ ಏಷ ಭೇದಃ = ಆ ಈ ಭೇದವೇ, ವಿಶೇಷತಃ = ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಧರ್ಮದಿಂದ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಪದಾರ್ಥವಾದರೂ ಇಂದ್ರಿಯಸನ್ನಿರ್ವಹವಾತ್ರ ದಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) ಹಾಗೆಯೇ, ಅನೇನ = ಈ ಪಟದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ಅನೇನ = ಈ ಸ್ತಂಭದೆಶೆಯಿಂದ, ಅನೇನ = ಈ ಕೂಡದೆಶೆಯಿಂದ, ಅಯಂ = ಈ ಘಟವು, ಭಿನ್ನಃ = ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದು, ಇತ್ಯೇಷಃ ಭೇದ ಏವ = ಈ ಭೇದವೇ, ಸವಿಶೇಷತಃ = ಪ್ರತಿಯೋಗಿವಿಶೇಷಸಾಹಿತ್ಯನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ಬಹುಧಾ = ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಘಟವಾದರೂ ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಆದಕಾರಣ ಭೇದವು ಘಟದ ಸ್ವರೂಪವಲ್ಲ, ಎಂದು) ಯತ್ = ಯಾವುದು ಸ್ವರೂಪ ಭೇದಕ್ಕೆ ದೂಷಣವು, (ಪರರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ) ತತ್ = ಅದಕ್ಕೆ, ಕಿಮುತ್ತರಂ = ಯಾವ

ಉತ್ತರವು, (ನಿನ್ನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಭೇದವು ಭೇದಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೆಂದೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಭೇದಕ್ಕೂ ಭೇದಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕವುಗಳು ಅನೇಕವಿರುತ್ತವೆ || ೧೭೪ ||

ದೂಷಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಭೇದಭೇದಯೋಶ್ಚೈವ ಸ್ವರೂಪತ್ವಂ ಹಿ ಭೇದಿನಃ (ನಾ) || ೧೭೫ ||

ತಯೋರಪ್ಯವಿಶೇಷತ್ವೇ ಪರ್ಯಾಯತ್ವಂ ಹಿ ಶಬ್ದಯೋಃ |

ಅಭೇದಭೇದಶಬ್ದೌ ಚ ಪರ್ಯಾಯಾನಿತಿ ಕೋ ವದೇತ್ || ೧೭೬ ||

ಭೇದೋಽನ್ಯೋನ್ಯಮಭೇದಶ್ಚ ಭೇದಿನಾ ಚೇದ್ವಿಶೇಷಿತಾ |

ಅವಿಶೇಷೇ ಕಥಂ ಭೇದೋ ಭೇದಿನೈಕಸ್ತಥಾ ಭಿದಾ ||

ಪುನಸ್ತಯೋರ್ವಿಭೇದಶ್ಚ ಭೇದಿನಾಮಾತ್ರತ್ವತೋ ಭವೇತ್ || ೧೭೭ ||

ಅ || ಅಭೇದಭೇದಯೋಶ್ಚ = ಭೇದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಅಭೇದಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಭೇದಿನಃ=ಭೇದಿಯು, ಸ್ವರೂಪತ್ವಮೇವ=ಸ್ವರೂಪತ್ವವೇ, ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಅಂದರೆ ಯಾರು ಭೇದಕ್ಕೆ ಭೇದಿಯಾದ ಘಟದಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾನೋ, ಆತನು ಆ ಅಭೇದಕ್ಕೂ ಘಟಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಭೇದದ್ದೇ ಸಮಾನನ್ಯಾಯವು, ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಆದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ) ತಯೋರಪಿ=ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, (ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು.) (ಒಂದು ಘಟದಿಂದ ಆತ್ಮಂತಾಭಿನ್ನಗಳಾದ ಅಭೇದ ಭೇದಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವಿರಲಿ. ಆದರಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತು ಎಂದರೆ) ಅವಿಶೇಷತ್ವೇ = ಅಭೇದಭೇದಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮಂತಾಭೇದವೂ ವಿಶೇಷವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಇರಲು, ಶಬ್ದಯೋಃ = ಅಭೇದ-ಭೇದಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಪರ್ಯಾಯತ್ವಂ=ಸಹಪ್ರಯೋಗಾನರ್ಹತ್ವವು, ಸ್ಯಾತ್=ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹಿ=ಏಕಾರ್ಥವನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕದಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಘಟಕಲಶಬ್ದದಂತೆ, ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಹಾಗೆ ಆಗಲಿ ಎಂದರೆ) ಅಭೇದಭೇದಶಬ್ದೌ ಚ=ಅಭೇದ-ಭೇದಶಬ್ದಗಳನ್ನು, ಪರ್ಯಾಯಾನಿತಿ=ಸಹಪ್ರಯೋಗಾನರ್ಹಗಳೆಂದು, ಕಃ=ಯಾವನು, ವದೇತ್=ಹೇಳಿಯಾನು? (ಯಾರೂ ಹೇಳಲಾರರು. ಮತ್ತೆ ಅಪರ್ಯಾಯಗಳೆಂದೇ ಎಲ್ಲರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೂ ಪ್ರಮಾಣವಿರದ್ದವೂ ಆಗಿದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಭೇದ್ಯಭೇದಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಆದರೂ ಅದನ್ನು ಶಿಷ್ಯರೇ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ.) (ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ) (ಯದ್ಯಪಿ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಭೇದಿನಾ=ಭೇದವುಳ್ಳ ಘಟದಿಂದಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಅಭೇದಃ=ಅಭೇದವಿರಲಿ, (ಆದಾಗ್ಯೂ ಅವುಗಳಿಗೆ) ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ=ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ, ಭೇದಃ=ಭೇದವು, ಅಸ್ಮಿ=ಇದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಎತಕ್ಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು? ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ— ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಚೇತ್=ಹಾಗಾದರೆ, ವಿಶೇಷಿತಾ=ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನೂ ಕೂಡ ಅಭಿನ್ನವಾದವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು.) (ಆದು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಅವಿಶೇಷೇ = ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಾದರೆ, ಭೇದಃ=ಭೇದವು, ಭೇದಿನಾ=ಭೇದಿಯಿಂದ, ಏಕಃ=ಅಭಿನ್ನವು, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ಅಭಿದಾ=ಅಭೇದವು, ಭೇದಿನಾ=ಭೇದವುಳ್ಳ ಘಟದಿಂದ, (ಅಭಿನ್ನವು.) ಪುನಃ=ಮತ್ತು, ತಯೋಃ=ಅ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ, ನಿಭೇದಶ್ಚ=ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವೂ, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ತಯೋಃ=ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ,

ಭೇದನಾತ್ರತ್ಯತಃ = ಕೇವಲಭೇದಿಸ್ವರೂಪತ್ಯವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಭವೇತ್ = ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. (ಅಂದರೆ ಘಟದಿಂದ ಅಭಿನ್ನಗಳಾದ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಘಟದಿಂದ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.)

ತಾ || ಭೇದವು ಭೇದಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನವು. ಆ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಆ ಅಭೇದವೂ ಕೂಡ ಅಭಿನ್ನವೇ. ಆದಕಾರಣ ಆ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಅಭಿನ್ನಗಳೆಂದು ತತ್ಪವು. ತಥಾಚ ಭೇದ-ಅಭೇದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲು ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದಲೇ ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಬೇಕು. ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. || ೧೨೫ || ೧೨೬ || ೧೨೭ ||

ಪುನಃ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಭೇದಿನಶ್ಚೈವ ಭೇದಸ್ಯ ವಿಶೇಷೋ ಯದಿ ಗಮ್ಯತೇ || ೧೨೮ ||

ಅಭೇದಾಭೇದಿನೋಶ್ಚೈವ ಕಿಂ ಭೇದೋಽಭೇದಭೇದಯೋಃ |

ವಿಶೇಷೇಣೈವ ಸರ್ವತ್ರ ಯದಿ ವ್ಯವಹೃತಿರ್ಭವೇತ್ |

ಕಲ್ಪನಾಗೌರವಾಯೈವ ಕಿಂ ಭೇದಃ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ ತದಾ || ೧೨೯ ||

ಅ || ಭೇದಿನಶ್ಚ = ಭೇದಿಗೂ, ಭೇದಸ್ಯ ಚ = ಭೇದಕ್ಕೂ, ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವು, ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಗಮ್ಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಅಂದರೆ ಭೇದಕ್ಕೂ, ಭೇದಿಯಾದ ಘಟಕ್ಕೂ ಅಭೇದವೂ ವಿಶೇಷವೂ ನನ್ನಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಅಭೇದಾಭೇದಿನೋಶ್ಚೈವ = ಅಭೇದಕ್ಕೂ ಅಭೇದಿಗೂ, (ಸವಿಶೇಷವಾದ ಅಭೇದವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) (ತಥಾಚ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಘಟದಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಭೇದವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಆಂತೂ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಅಭೇದವನ್ನೂ, ಅವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು.) (ಹೀಗಾದಾಗ್ಯೂ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರಿಗೂ ಅದರಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಮತವಾದ ಪ್ರಮೇಯವು ಯದ್ಯಪಿ ಸಿದ್ಧವೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತತ್ವವನ್ನು ಬಿಡಬಾರದೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಹೀಗಾದರೆ, ಅಭೇದಭೇದಯೋಃ = ಅಭೇದಕ್ಕೂ ಭೇದಕ್ಕೂ, ಭೇದಃ = ಭೇದವು, ಕಿಂ = ಯಾವುದರಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? (ಅವುಗಳಿಗೂ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸರ್ವತ್ರ = ಭೇದ-ಭೇದಿಗಳಿಗೂ, ಅಭೇದಾಭೇದಿಗಳಿಗೂ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ, ವಿಶೇಷೇಣೈವ = ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ, ವ್ಯವಹೃತಿಃ = ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭೇದಾಭಾವಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಭೇದವ್ಯವಹಾರವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು, ಇತಿ ಯದಿ = ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, ತದಾ = ಆಗ, ಭೇದಃ = ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಭೇದವು, ಕಿಂ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವಾಯೈವ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ = ಕಲ್ಪನಾಗೌರವಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಏನು? (ಅಂದರೆ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಘಟದಿಂದ ಲೆಬಂತೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಸವಿಶೇಷತ್ವದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡುವಾಗ ಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಕಲ್ಪನಾಗೌರವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಆಗಲಿ, ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಭೇದಕ್ಕೆ ಭೇದಿಯಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ತತ್ಸಂಬಂಧತತ್ವದವ್ಯವಹಾರವು, ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಘಟದಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಅಪರ್ಯಾಯ

ಶಬ್ದವ್ಯವಹಾರವು ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಆಗುವುದಾದರೆ ಆಗ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವು ಕಲ್ಪನಾಗಾರವಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಎನು? (ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೂ ಕೊನೆಗೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದಾದರೆ ಅದಕ್ಕಿಂತ ಅದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಪ್ರಶಸ್ತವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕಲ್ಪನಾಗಾರವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) || ೧೭೮ || ೧೭೯ ||

ಕಲ್ಪನಾಗಾರವವು ಬರುತ್ತದೆನ್ನುವ ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ವ್ಯವಹಾರವಿಶೇಷಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ನಿರ್ವಾಹವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗವಾಶ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗುವುದು. ತಥಾಚ ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ —

ಮೂ || ಐಕ್ಯಪ್ರತೀತ್ಯಭಾವೇನ ಭೇದ ಏವ ಗವಾಶ್ಚಯೋಃ |

ಸ ಏವೇತಿ ಪ್ರತೀತ್ಯ ಹಿ ವಿಶೇಷೋ ನಾನು ಭಣ್ಯತೇ || ೧೮೦ ||

ಅ || ಗವಾಶ್ಚಯೋಃ = ಗೋವು - ಕುದುರೆ ಇವುಗಳಿಗೆ, ಐಕ್ಯಪ್ರತೀತ್ಯಭಾವೇನ = ಅಭೇದ ಪ್ರತೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಭೇದ ಏವ = ಭೇದವೇ, (ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ; ವಿಶೇಷವು ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಐಕ್ಯಪ್ರತೀತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ —) ಸ ಏವೇತಿ ಪ್ರತೀತ್ಯ ಹಿ = ಅದೇವೇ ಎನ್ನುವ ಅಭೇದಪ್ರತೀತಿಯಿದ್ದಲ್ಲಿಯೇ, ವಿಶೇಷೋ ನಾನು = ವಿಶೇಷವೆನ್ನುವುದು, ಭಣ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ಧರ್ಮ ಧರ್ಮಿಗಳ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಗವಾಶ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಪರರು ಆವಾ ದಿಸಬೇಕು. ಗವಾಶ್ಯಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳ ಸಾನ್ಯವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ — ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದಪ್ರತೀತಿಯಿದೆ. ಗವಾಶ್ಯಗಳಿಗೆ ಅಭೇದಪ್ರತೀತಿಯಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಗವಾಶ್ಯಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಪ್ರತೀತಿ ಸಿದ್ಧವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಕಲ್ಪನಾಗಾರವವೂ ಇಲ್ಲ || ೧೮೦ ||

ಈಗ ಅಭೇದವಾದಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಸಚ್ಚಿದಾದೇರಪರ್ಯಾಯಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಮಾಯಿನಾಪಿ ಹಿ || ೧೮೧ ||

ಅಂಗೀಕಾರ್ಯೋ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಯಃ ಯದ್ಭಕ್ತವಿಶೇಷಣಂ |

ಪೃಥಕ್ಪೃಥಗ್ವಾರಯಿತುಂ ಶಬ್ದಾಂತರಮಿತಿತ್ಯತೇ || ೧೮೨ ||

ಮಾಯಾ ವಿಶೇಷರಾಹಿತ್ಯವಿಶೇಷೇಣ ವಿಶೇಷಿತಾ |

ಸತ್ಯಸ್ಯಾಪಿ ಭವೇತ್ನ ಚ ತಥಾ ಚೇದನನಸ್ಥಿತಿಃ || ೧೮೩ ||

ಅ || ಸಚ್ಚಿದಾದೇಃ = ಸತ್ ಚಿತ್ ನೊದಲಾದ ಪದಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ, ಅಪರ್ಯಾಯ ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ = ಅಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಮಾಯಿನಾಪಿ = ಕ್ರಿಯಾದಿ ವಿಸಯಕ ಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಮಾಯಿಕ ವಿಸಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಮಾಯಾವಾದಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಅಯಂ = ಅಪರ್ಯಾಯಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ, ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವು, ಅಂಗೀ ಕಾರ್ಯಃ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು, ಹಿ = ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ತಥಾಭಾವವು ಪ್ರಮಿತ ವಾಗಿದೆ. (ಅಪೋಹ ವಾದವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ). ಅಸತ್ಯ ವಿಶೇಷಣಂ = ಅಸತ್ಯತ್ವದ

ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಅಥವಾ ಆರೋಪಿತ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು, ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ವಾರಯಿತುಂ=ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಶಬ್ದಾಂತರಂ = ಬೇರೆ ಶಬ್ದವು, ಇತಿ = ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಪ್ರಕಾರ, ಇಸ್ಯತೇ ಯದಿ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, ಮಾಯಾ ವಿಶೇಷರಾಹಿತ್ಯ ವಿಶೇಷೇಣ = ಆರೋಪಿತವಾದ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣದ ರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷದಿಂದ, ಸತ್ಯಸ್ಥಾಪಿ = ಸತ್ಯವಾದುದಕ್ಕೂ, ವಿಶೇಷಿತಾ = ವಿಶೇಷವತ್ಯವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಹೀಗೆ ಕುಸ್ಯಸ್ಥಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೂ ಸತ್ಯಕ್ಕೆ ಅಖಂಡತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕಲ್ಪಿತಗಳಾದ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳ ರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವಿಶೇಷಿತವನ್ನು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ). (ಪುನಃ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ—) (ಆರೋಪಿತವಾದ, ವಿಶೇಷ ರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವಿಶೇಷಿತವು ಸತ್ಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಖಂಡತ್ವಖಂಡನವು ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ಸಾ ಚ = ಆರೋಪಿತ ವಿಶೇಷರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷಿತವೂ ಕೂಡ, (ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಂತೆ ಆರೋಪಿತವೇ ಆಗಿದೆ.) (ಆರೋಪಿತವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ನೀರೂಪವನ್ನು ತಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ.) (ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—) ತಥಾ ಚೇತ್ = ಹಾಗಾದರೆ, (ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ) ಅನವಸ್ಥಿತಃ = ಅನವಸ್ಥೆಯು. ವ್ಯವಸ್ಥಾಭಾವವು (ಆಗುವುದು).

ತಾ || (1) ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳು ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಧಾಯಕಗಳಾದರೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿವಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪವು ಒಂದೇಯಾದುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳು ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳು ಭ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪಿತಗಳಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳ ಅಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಸತ್ಯಪದವು ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ; ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳು ಸತ್ಯತ್ವಮೊದಲಾದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳಾದುದರಿಂದ ಪರ್ಯಾಯಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗಾದರೆ ಒಂದರಿಂದಲೇ ಲಕ್ಷಿತಗಳಾದುದರಿಂದ ಇತರ ಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆರೋಪಿತಗಳಾದ ಅಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಿವಾರಿಸುವುದರಿಂದ ಸಾರ್ಥಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವೂ ಇಲ್ಲ; ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ. (2) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬಂದರೆ ಯಾವುದೆಂದು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೂ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗದೆ ಹೋಗುವುದು. ಸತ್ಯತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣವುಳ್ಳತನದಿಂದಲೂ ಅಸತ್ಯತ್ವಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿಯೂ ಪ್ರತಿಸಾದಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸಂಸರ್ಗಭೇದಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸ್ವಪ್ರಕಾಶನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಅಸತ್ಯವಾಗಿದೆ || ೧೮೧ || ೧೮೨ || ೧೮೩ ||

ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನಾದರೆ ಪದಗಳಿಗೆ ಪೌನರಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಬರುವುದಿಲ್ಲ; ಮತ್ತೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪದಕ್ಕೂ ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಆಗಲಾರದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಯದಿ ಸತ್ಯೇ ವಿಶೇಷೋ ನ ನ ತದುಕ್ತಿರ್ಭವೇತ್ತದಾ |

ಲಕ್ಷ್ಯತೇ ಚೇತ್ತೇನ ಲಕ್ಷ್ಯಮಿತೃಸಿ ಸ್ಯಾದ್ವಿಶೇಷಿತಾ || ೧೮೪ ||

ಅ || ಯದಿ=ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಸತ್ಯೇ=ಸತ್ಯಪದದಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷಃ=ವಿಶೇಷವು, ನ= ಇಲ್ಲವೋ, ತದಾ = ಆಗ, (ಗುಣಕರ್ಮಾದಿ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸದೆ ಯಾವಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ತದುಕ್ತಃ=ಆ ವಿಶೇಷದ ಉಕ್ತಿಯು, ನ ಭವೇತ್=ಆಗಲಾರದು. ತೇನ = ಆ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಲಕ್ಷ್ಯತೇಜೇತ್ = ಲಕ್ಷ್ಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆಂದಾದರೆ, ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಇತ್ಯಪಿ = ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ, ವಿಶೇಷಿತಾ = ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವತ್ಯವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು.

ತಾ || (1) ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೆಂದಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಶಬ್ದದಿಂದ ವಾಚ್ಯನೇ ಆಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಲಕ್ಷ್ಯನೇ ಆಗಿರತಾನೆ. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯೇ ಬರುವುದು. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವರೂಪವಿಶೇಷವು ಬರುವುದು. ಮತ್ತು ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಯೋಗಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವೂ ಬರುವುದು. || ೧೧೯೪ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವವೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಆಲ್ಲ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಮ ಲಕ್ಷ್ಯಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವು ಲಭಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಲೇ ಲಕ್ಷ್ಯವೇ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಪುನಃ ಪುನರ್ಲಕ್ಷಣಾಯಾಮಪಿ ಸ್ಯಾದನವಸ್ಥಿತಿಃ |
ಯದ್ಯಭಾವವಿಶೇಷಿತ್ವಂ ಸ್ಯಾದಂಗೀಕೃತಮೇವ ತೇ ||
ಆಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿರಾಹಿತ್ಯಮಹ್ಯೇವಂ ತೇ ಭವಿಸ್ಯತಿ || ೧೧೯೫ ||

ಅ|| ಪುನಃ ಪುನಃ=ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ, ಲಕ್ಷಣಾಯಾಮಪಿ=ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯು ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ಅನವಸ್ಥಿತಿಃ=ಅನವಸ್ಥೆಯು, ಸ್ಯಾತ್=ಬರುವುದು. ತೇ=ನಿನ್ನ ಮತದಲ್ಲಿ, ಅಭಾವವಿಶೇಷಿತ್ವಂ = ಅಭಾವರೂಪವಿಶೇಷವುಳ್ಳತನವು, ಅಂಗೀಕೃತಮೇವ ಸ್ಯಾದ್ಯದಿ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೇ ಆದರೆ, ಏವಂ=ಹೀಗಾದರೆ, ಅಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿರಾಹಿತ್ಯಮಪಿ = ಅಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳ ರಾಹಿತ್ಯವೂ ಕೂಡ, ತೇ=ನಿನ್ನಿಂದ, ಭವಿಸ್ಯತಿ=ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗುವುದು.

ತಾ || (1) ಮಾಯಾವಿಶೇಷರಾಹಿತ್ಯರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವಿಶೇಷವತ್ಯವು ಸತ್ಯವಾದುದಕ್ಕೂ ಆಗುವುದು ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲ. ಅಭಾವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವದೆ ಎಂದು ನಾನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವೆನು. ನೇಹನಾ ನಾಸ್ತಿ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ಭೂತಲದಲ್ಲಿ ಘಟವು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದರಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಭಾವವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. (2) ಅಭಾವ ಧರ್ಮವಿದೆಯೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆಂದ ಭಾವನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಭಾವನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಪದವ್ಯವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (3) ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಕೇಳಬೇಕು; ಪರಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾದ ಅಖಂಡತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಭಾವರೂಪಧರ್ಮವಿದೆಯೆಂದು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡುತ್ತಿ? ಎಂದು ಕೇಳಬೇಕು. ಆಗ 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ' ಇದುಮೊದಲಾದ ಪದಗಳಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ. 'ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧ

ಬರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿಧಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭಾವಧರ್ಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ— ಹೇಗೆ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾಗುತ್ತವೋ, ಹಾಗೆಯೇ 'ಏಷ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಏಷ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ' ಎಂದು ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಪದಗಳೂ ಶ್ರುತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ತಥಾಹ ಹೇಗೆ ಅವುಗಳು ಅಸೃತತ್ವಮೊದಲಾದ ಅಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇವುಗಳೂ ಕೂಡ ಅಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದ್ಯಭಾವಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆಂದು ನೀನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಅಂತೂ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯವು ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿವಾಕ್ಯವು ಮಾಯಾಶಬಲಬ್ರಹ್ಮಪರವು ಎನ್ನುವ ವಿಭಾಗವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. || ೧೮೫ ||

ಈ ವಿಭಾಗವು ಬೇಡ. ಅಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದ್ಯಭಾವವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ತದಾ ಸಾರ್ವಜ್ಞ (ಜ್ಞಃ) ಮೇವ ಸ್ಯಾದ್ಭಾವಾರ್ಥತ್ವಾನ್ನಿಷೋರ್ದ್ವಯೋಃ || ೧೮೬ ||

ಯದಿ ನೈತಾದ್ಯಶಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಮಸುಖತ್ವಾನಿವರ್ತನಾತ್ |

ಅಸತ್ವಜ್ಞಾನತಾದೇಶ್ಯ ಸ್ಯಾದಸತ್ವಾದಿಕಂ ತದಾ || ೧೮೭ ||

ಅ || ನಿಷೋರ್ದ್ವಯೋಃ = ಎರಡು ನಿಷೋಗಳಿಗೆ, ಭಾವಾರ್ಥತ್ವಾತ್ = ಭಾವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಆಗ, ಸಾರ್ವಜ್ಞಮೇವ = ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವೇ, ಸ್ಯಾತ್ = ಬರುವುದು. ಅಸುಖತ್ವಾನಿವರ್ತನಾತ್ = ಅಸುಖತ್ವಕ್ಕೆ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಸತ್ವಜ್ಞಾನತಾದೇಶ್ಯ = ಅಸತ್ಯತ್ವ, ಅಜ್ಞಾನತ್ವಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೂ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ಏತಾದ್ಯಶಂ = ಇಂತಹ ಪ್ರಮೇಯವು, ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಯದಿ = ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದರೆ, ತದಾ = ಆಗ, ಅಸತ್ವಾದಿಕಂ = ಅಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು.

ತಾ || (1) ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿಗಳ ಅಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ 'ದ್ವೌ ನ ಇಷಾ ಪ್ರಕೃತಮರ್ಥಂ ಸಾತಿಶಯಂ ಗಮಯತಃ' ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಮೊದಲಾದ ಭಾವಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. (2) 'ಅಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿರಾಹಿತ್ಯಮಪ್ಯೇವಂ ತೇ ಭವಿಷ್ಯತಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಯದಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದರು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸರ್ವಜ್ಞಾದಿಪದವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದದ್ದು ಅಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಆನಂದಪದವೂ ಕೂಡ ಅಸುಖತ್ವವನ್ನು ನಿವರ್ತಿಸಲಾರದು. ಸತ್ಯಪದವು ಅಸತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ, ಜ್ಞಾನಪದವು ಅಜ್ಞಾನತ್ವವನ್ನೂ, ಆತ್ಮಪದವು ಅನಾತ್ಮತ್ವವನ್ನೂ ನಿವರ್ತಿಸಲಾರದು. (3) ಅನಂದಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಅಸುಖತ್ವಾದಿ ವ್ಯಾವರ್ತಕತ್ವವು ಬೇಡ. ದೋಷವೇನೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಯಾದರೂ ಅಸತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಅದನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರವೃತ್ತಗಳಾಗಿವೆ. ಅವುಗಳೂ ಕೂಡ ಅಸತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸದಿದ್ದರೆ ಆಗ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಸತ್ವಾದಿಗಳು ತಾತ್ಪರಿಕವೇ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. || ೧೮೬ || ೧೮೭ ||

ಪುನಃ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅನ್ಯತಾದಿವಿರೋಧಿತ್ವಂ ಯದ್ಯಸ್ಯಾಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ |
 ಅನ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯವಿರೋಧಿತ್ವಮಪ್ಯೇವಂ ಕಿಂ ನಿವಾರ್ಯತೇ || ೧೮೮ ||
 ಅಖಂಡಖಂಡನಾದೇವಂ ವಿಶೇಷೋಽಖಂಡವಾದಿನಾ |
 ಖಂಡಿತೇನಾಪಿ ಮನಸಾ ಸ್ವೀಕಾರ್ಯೋಽನನ್ಯಥಾಗತೇಃ || ೧೮೯ ||
 ಅಖಂಡಖಂಡವಾದಿಭ್ಯಾಂ ಖಂಡಾಖಂಡೇನ ಚೈವ ತತ್ |
 ಮಹಾದರೇಣ ಶಿರಸಿ ವಿಶೇಷೋ ಧಾರ್ಯ ಏವ ಹಿ || ೧೯೦ ||

ಅ || ಅಸ್ಯ = ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ, ಅನ್ಯತಾದಿವಿರೋಧಿತ್ವಂ = ಅನ್ಯತಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧಿತ್ವವು, ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅಭ್ಯುಪಗಮ್ಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಏವ ಮಪಿ = ಹೀಗಾದರೆ, ಅನ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯವಿರೋಧಿತ್ವಮಪಿ = ಸರ್ವೇಶ್ವರಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಪಿತವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ, ಅನ್ಯೈಶ್ಚರ್ಯದ ವಿರೋಧಿತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಕಿಂ ನಿವಾರ್ಯತೇ = ಏಕೆ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ) ಏವಂ = ಹೀಗೆ, ಅಖಂಡಖಂಡನಾತ್ = ಭೇದವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಖಂಡಿಸಿದರಿಂದ, ಅಖಂಡವಾದಿನ್ಯಾಪಿ = ಅಖಂಡವಾದಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಅನನ್ಯಥಾಗತೇಃ = ಬೇರೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಖಂಡಿತೇನ = ಮೇಲೆ ಉತ್ತೇಕ್ಷಾರಹಿತವಾದ, ಮನಸಾ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ, ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವು, ಸ್ವೀಕಾರ್ಯಃ = ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. (ಈಗ ಭೇದಾಭೇದವಾದಿಯೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸೋಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಹೀಗೆ ಅಖಂಡಖಂಡವಾದಿಭ್ಯಾಂ = ಅಖಂಡವಾದಿಯೂ ಖಂಡವಾದಿಯೂ ಇವರಿಂದ, ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವು, ಅಂಗೀಕಾರ್ಯಃ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದೋ, ತತ್ ಏವ = ಆದಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಖಂಡಾಖಂಡೇನ ಚ = ಖಂಡಾಖಂಡವಾದಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಶಿರಸಿ = ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಮಹಾದರೇಣ = ಮಹಾವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವು, ಧಾರ್ಯ ಏವ = ಧರಿಸಲು ಶಕ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. || ೧೮೮ || ೧೮೯ || ೧೯೦ ||

ಇದು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಆಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲದಿರುವ(೧) ' ಉಭಯವ್ಯವದೇಶಾತ್ತ್ವಹಿಕುಂಡಲವತ್, (೨) ಪ್ರಕಾಶಶ್ರಯವದ್ವಾತೇಜಸ್ವಾತ್ (೩) ಪೂರ್ವವದ್ವಾ' ಎಂದು ಆಹಿ ಕುಂಡಲಾದಿಗಳನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (೧) ಸರ್ಪನ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಯೋಗವಿಶೇಷವೇ ಆಹಿ ಕುಂಡಲವೆನ್ನು ಸುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂಯೋಗವಿಶೇಷವು ಸರ್ಪನಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನವಲ್ಲ. (೨) ಪ್ರಕಾಶವು ದ್ರವ್ಯಾಂತರವು. ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಲ್ಲ. ಎಂದಾದ ಕಾರಣ 'ಪ್ರಕಾಶಶ್ರಯವದ್ವಾ' ಎನ್ನುವ ದೃಷ್ಟಾಂತವೂ ಕೂಡ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದಲ್ಲ. (೩) ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವತ್ಯವೆಂದರೆ ಮುಗಿದುಹೋದ ಕ್ರಿಯೆಯ ಸಂಬಂಧವು ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ' ಪೂರ್ವವದ್ವಾ' ಎನ್ನುವುದೂ ಪ್ರಕೃತೋಪಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ನಿದರ್ಶನತ್ರಯೇಣಾತೋ ಭಗವಾನತ್ಯಭಿನ್ನತಾಂ ||
 ಗುಣಾನಾಮಾದರೇಣಾಹ ತಚ್ಚ ನಾಭಿಹಿತಾನ್ವಯಃ || ೧೯೧ ||

ಅ || (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಉಭಯವ್ಯವದೇಶಾನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯಿಂದಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಸವಿಶೇಷವಾದ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವು

ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ, ಅತಃ=ಅದಕಾರಣ, ಭಗವಾನ್=ಶ್ರೀವೇದವ್ಯಾಸರು, ನಿದರ್ಶನತ್ರಯೇಣ=ಮೂರು ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ, ಗುಣಾನಾಂ=ಭಗವದ್ಗುಣಗಳಿಗೆ, ಅತ್ಯಭಿನ್ನತಾಂ=ಸವಿಶೇಷವಾದ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು, ಆದರೇಣ=ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಆಹ=ಹೇಳಿದರು. (ಹೀಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಿ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿ ಈಗ ಅನುಂಸಗಿಸಿದ್ದವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ತಜ್ಞ=ಭಗವಂತನ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯಃ=ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಮತವು, ನ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || (1) ನಿರವಕಾಶವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮೂರು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳೂ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರಲ್ಲಿ (೧) ಅಹಿಂಕುಂಡಲವು ಯದ್ಯಪಿ ಭೇದಾಭೇದವುಳ್ಳದ್ದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಲ್ಲಜ್ಞರಿಗೆ ಅಭೇದದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದು. (೨) ಪ್ರಕಾಶ ಶಬ್ದದಿಂದ ಭಾಸ್ವರರೂಪವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅದು ಯಾವದ್ದು ವ್ಯಭಾವಿಯಾದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯಮಂಡಲದಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನವೇ. (೩) ಪೂರ್ವತ್ಯವಾದರೂ ಪೂರ್ವಕಾಲಸಂಬಂಧವು ಎಂದು ಸಕಲಲೋಕಸಿದ್ಧವಾದುದು. (2) ಒಂದೇ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥವು ಸಿಗುವುದಾದರೂ ಅತ್ಯಾದರದಿಂದ ಮೂರು ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರು. || ೧೧೯ ||

ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯವಾದವು ಅನುಪಪನ್ನವಾದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದುದು ಯಾವುದು? ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅನ್ವಿತಾಭಿಧಾನವೆನ್ನುತ್ತೇನೆ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಯದಾಶೇಷವಿಶೇಷಾಣಾಮುಕ್ತಿಃ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ಭವೇತ್ ||

ಪದ್ಯಕೇನಾಪ್ಯುತ್ತರೇಣ ವಿಶೇಷಾವಗತಿರ್ಭವೇತ್ || ೧೧೯ ||

ಅ || ಯದಾಪಿ=ಯದ್ಯಪಿ, ಅಶೇಷವಿಶೇಷಾಣಾಂ=ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಂದ ಅಸ್ತಿತ್ವವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ, ಉಕ್ತಿಃ=ವಚನವು, ಪದ್ಯಕೇನ=ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಆದ್ಯಪದದಿಂದ, ಸಾಮಾನ್ಯತಃ=ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ, ಭವೇತ್=ಆಗುತ್ತದೋ, ಅಪಿ=ಆದಾಗ್ಯೂ, ಉತ್ತರೇಣ=ಮೇಲಿನ ಪದಸಮುದಾಯದಿಂದ, ಏಶೇಷಾವಗತಿಃ = ಅನ್ವಯವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ || 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' 'ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸರ್ವವಿತ್' ಇದುಮೊದಲಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳೂ ಅಸ್ತಿತ್ವವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಪದವು ಸತ್ಯತ್ವ-ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅಶೇಷವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಹೀಗೆ ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೇ ಪದಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಿತಾಭಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯು; ಅನ್ವಯವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಪದದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಗ್ಯಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತೀತನಾಗುತ್ತಿರಲು ಸತ್ಯತ್ವದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನು, ಜ್ಞಾನತ್ವದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದವನು ಹೀಗೆ ವಿಶೇಷಾನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳು. || ೧೧೯ ||

ಹಾಗಾದರೆ (1) ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯಾದಿ ವಾದಿಗಳು ಉಪಪನ್ನಗಳಲ್ಲವೆಂದೂ, ಅಸ್ತಿತಾಭಿಧಾನವು ಉಪಪನ್ನವೆಂದೂ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಇಲ್ಲಿ ಅಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತವಾಗಿ ಅದನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಎಂದರೆ— ಅತಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನವಾಗಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವಿದೆ ಎಂದು ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರ ತೋರುತ್ತದೆ. ಪುನಃ ಪದಗಳೇ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಆದರಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರ ಕಾರರದ್ದು ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನು ಕುರಿತು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು. ಅದನ್ನು ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿಕರಣ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ. ಯದ್ಯಪಿ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಯುಕ್ತವೆಂದು ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಧಿಕರಣಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆ ಎನ್ನುವ ನ್ಯನನದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಉಪಪತ್ತಿಗಳನ್ನು ವಿಶ್ಲೇಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪ್ರಯತ್ನವು. ಆದಕಾರಣ ದೋಷವಿಲ್ಲ. (2) 'ತಚ್ಚ ನಾಭಿಹಿತಾನ್ವಯಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ 'ತತ್' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪರಾಮೃತ್ಯವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯತೋಽಶೇಷವಿಶೇಷಾಣಾಂ ವಸ್ತು ನಾಸ್ತೇವ ಚೈಕತಾ |

ಅತಃ ಸಾಮಾನ್ಯತೋ ಜ್ಞಾತಃ ಪದಾಂತರಬಲಾತ್ಪುನಃ |

ಭವೇದ್ವಿಶೇಷತೋ ಜ್ಞಾತಸ್ತೇನ ಸ್ಯಾದನ್ವಿತೋಕ್ತಿತಾ || ೧೧೯೩ ||

ಅ || ಯತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಅಶೇಷವಿಶೇಷಾಣಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ, ವಸ್ತುನಾ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ, ಏಕತಾ ಚ=ಏಕತ್ವವೂ ವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ, ಅಸ್ತೇವ=ಉಂಟೇ ಉಂಟೋ, ಅತಃ=ಆದಕಾರಣ, (ಒಂದೊಂದು ಪದಗಳಿಂದ) ಸಾಮಾನ್ಯತಃ=ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ, ಜ್ಞಾತಃ=ಅನ್ವಿತನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವು, ಪುನಃ=ಮತ್ತು, ಪದಾಂತರಬಲಾತ್=ಪದಾಂತರಸನ್ನಿಧಾನರೂಪವಾದ ಸಾಮಗ್ರ್ಯಂತರ ಬಲದಿಂದ, ವಿಶೇಷತಃ=ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ, ಜಾತಃ=ಅನ್ವಿತವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. ತೇನ=ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅನ್ವಿತೋಕ್ತಿತಾ=ಪದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ತಿತಾಭಿಧಾಯಿತ್ವವು, ಸ್ಯಾತ್=ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದು.

ತಾ || (1) ಸತ್ಯತ್ವದ್ವಿಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಪದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತ್ವದಿವಾಚಕತ್ವವು ಅನಶ್ಯಕವೇ. ಆದರೆ ಅಭೇದದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಭೇದಾನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ವಿಶೇಷತಃ ಅಭಿಧಾನಪ್ರಸಂಗವೂ ಹೇಗೆ? ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಸವಿಶೇಷತ್ವಾಂಗೀಕಾರವೇ ಸಮಾಧಾನವು. ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಸ್ತಿತ್ವವೂ, ವಿಶೇಷಾನಭಿಧಾನವೂ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. (2) ಇದೆಲ್ಲಾ ಆಗಬಹುದು. ಆದರೆ ಈ ಅಸ್ತಿತಾಭಿಧಾನ ವಾದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಾನ್ವಯಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ನಿಷ್ಕಾರಣವೇ. ಎಲ್ಲಾ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತಾಭಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿರುವುದು. ಒಂದನೇ ಪದವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ; ಉತ್ತರ ಪದವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಒಂದನೇ ಪದವು ಎರಡನೇ ಪದವು ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ವೇದವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕೆಲವುಕಡೆ ಬ್ರಹ್ಮಪದವು ಆದಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಕೆಲವುಕಡೆ ಮೇಲೆ ಇದೆ ಎಂದರೆ—

ಒಂದೊಂದು ಪದಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವು ಪದಾಂತರ ಸನ್ನಿಧಾನದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು. ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ತಿತ್ವಾಭಿಧಾಯಿತ್ವವು ಯುಕ್ತವಾಗುವುದು. || ೧೯೩ ||

ಅನುಭವದಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಸ್ವಾರ್ಥ ಏವಾಸ್ತಿತೋ ಯಸ್ವಾತ್ಮೇನಚಿತ್ ತದ್ವಿಶೇಷತಃ |

ಅನೇನೇತಿ ತದುಕ್ತ್ಯೈವ ಜ್ಞಾಯತೇನುಭವೇನ ಹಿ || ೧೯೪ ||

ಅ || ಯಸ್ವಾತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಕೇನಚಿತ್ = ಯಾವುದರಿಂದಲಾದರೂ, ಅಸ್ತಿತ್ ಏವ = ಸಂಬಂಧವೇ ಆದ, ಸ್ವಾರ್ಥಃ = ಪದಗಳ ಸ್ವಾರ್ಥವು, ಇತಿ = ಎಂದು, ಅನೇನ = ಸತ್ಯತ್ವದಿಂದಲಾಗಲೀ ಜ್ಞಾನತ್ವದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಅಸ್ತಿತಃ = ಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥವು, ತದ್ವಿಶೇಷತಃ = ಧರ್ಮವಿಶೇಷದಿಂದ ಅನ್ವಯವು, ತದುಕ್ತ್ಯೈವ = ಸತ್ಯವೊದಲಾದ ಪದಗಳ ಉಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ, ಜ್ಞಾಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಅನುಭವೇನ = ಅನುಭವದಿಂದ, (ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.) ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.

ತಾ || ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಪದಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವು ಗಳು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಾರ್ಥಪ್ರತೀತಿಯಾದರೂ ಪರಸ್ಪರಸನ್ನಿಧಾನರೂಪವಾದ ಸಾಮಗ್ರ್ಯಂತರದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ || ೧೯೪ ||

ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಅಸ್ತಿತ್ವಾಭಿಧಾನವನ್ನು ಪಪಾದಿಸಿ ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯಾದಿ ಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ಅಯುಕ್ತವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದನ್ನು ಅಸ್ತಿತ್ವಾಭಿಧಾನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯದ್ಯನಸ್ತಿತಮೇವೈತತ್ಪದಂ ಸ್ವಾರ್ಥಂ ವದೇದಿಹ |

ತಥಾನ್ಯಾನ್ಯಸಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕಃ ಕುರ್ಯಾದನ್ವಯಂ ಪುನಃ || ೧೯೫ ||

ಅ || ಯದಿ = ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಏತತ್ಪದಂ = ಬ್ರಹ್ಮವನ್ನುವುದೇ ಮೊದಲಾದ ಒಂದನೇ ಪದವು, ಅನಸ್ತಿತಮೇವ = ಅಸ್ತಿತ್ವವಾಗದೇನೇಯಿರುವ, ಸ್ವಾರ್ಥಂ = ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಇಹ = ಸತ್ಯ ಜ್ಞಾನಾದಿವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ವದೇತ್ = ಹೇಳುವುದೋ, ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ಅನ್ಯಾನ್ಯಸಿ ಸರ್ವಾಣಿ = ಬೇರೆ ಉತ್ತರ ಪದಗಳೂಕೂಡ, ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ ಅನಸ್ತಿತ್ವಗಳೇ ಆದ ಸ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದರೆ, ಪುನಃ = ಮತ್ತೂ, ಅನ್ವಯಂ = ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಕಃ = ಯಾವನು, ಕುರ್ಯಾತ್ = ಮಾಡಿಯಾನು?

ತಾ || ಒಂದನೇ ಪದವು ಸಹಾಯವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಉತ್ತರಪದಗಳಾದರೂ ಅದಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪದಾಂತರ ಸನ್ನಿಧಾನರೂಪವಾದ ಸಹಾಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಾಗಿಯೇ ಅಸ್ತಿತ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಈ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, 'ಏತತ್ ಅನ್ಯಾನಿ' ಎಂದು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಹೇಳಿದರು || ೧೯೫ ||

ಇದನ್ನೇ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ವ್ಯಾಪಾರೋ ನ ಹಿ ಶಬ್ದಸ್ಯ ಪರಃ ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಾತ್ || ೧೯೬ ||
 ಪುನಾನಪ್ಯೇಕವಾರೋಕ್ತ್ಯಾ ಕೃತಕೃತ್ಯೋ ಯದಾ ಭವೇತ್ |
 ಅನ್ವಯಸ್ಯ ಕಥಂ ಜ್ಞಾನಂ ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವಂ ಯದಾಸ್ಯ ನ || ೧೯೭ ||
 ಯದೈವಾನನ್ವಿತಾರ್ಥಸ್ಯ ವಚನಂ ತ್ರೈಃ ಪದೈರ್ಭವೇತ್ |
 ಅನನ್ವಿತಃ ಸ್ಯಾಚ್ಚಬ್ದಾರ್ಥೋ ನ ತದರ್ಥೋ ಹಿ ಸೋಽನ್ವಯಃ ||
 || ೧೯೮ ||

ಅ || ಯದಾ=ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಸ್ಯ ಅನ್ವಯಸ್ಯ=ಈ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ, ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವಂ= ಪದಾಭಿಧೇಯತ್ವವು, ನ ಸ್ಯಾತ್=ಆಗದೆಹೋದರೆ, (ಹಾಗಾದರೆ) ಅನ್ವಯಸ್ಯ=ಅನ್ವಯದ, ಜ್ಞಾನಂ=ಜ್ಞಾನವು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, (ಆಗುವುದು? ಯಾವಂತಿಯಿಂದಲೂ ಆಗಲಾರದು ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಮೊದಲು ಇರತಕ್ಕದೇನನ್ನವು ದರಿಂದಲಾಗಲೀ, ವಾದಿಗಳ ಅಂಗೀಕಾರದಿಂದಲಾಗಲೀ ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾದ (೧) ಪದಗಳೋ, (೨) ಹೇಳುವವನೋ, (೩) ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳೋ, (೪) ವಾಕ್ಯವೋ, (೫) ವಾಕ್ಯಾಂತ್ಯವರ್ಣವೋ, (೬) ವರ್ಣಮಾಲೆಯೋ, (೭) ಸ್ಪೋಟವೋ, (೮) ಕೇಳುವ ವನೋ, ಆದರಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅನ್ವಿತಾಭಿಧಾನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಪದಗಳಿಗೆ ಉಪಾಯ ತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) (೧) ಶಬ್ದಸ್ಯ=ಪದಕ್ಕೆ, ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರಕಾಶನಾತ್=ತನ್ನ ಅರ್ಥ ವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದರಿಂದ, ಪರಃ=ಇತರವಾದ, ವ್ಯಾಪಾರಃ=ವ್ಯಾಪಾರವು, ನ ಹಿ=ಇಲ್ಲ ವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಅಂದರೆ ಅನ್ವಯವು ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪದವು ಅನ್ವಯ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು?) (೨) (ಹೇಳುವವನಿಗೂ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನು ತ್ತಾರೆ.) ಯದಾ=ಯಾವ ಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ಪುನಾನಪಿ = ಪುನಃನೂ ಕೂಡ, ಏಕ ವಾರೋಕ್ತ್ಯಾ=ಒಂದಾವರ್ತಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೇ, ಕೃತಕೃತ್ಯಃ=ಕೃತಾರ್ಥನು, ಭವೇತ್= ಆಗುವನೋ, (ಆದ ಕಾರಣ ಆ ಪುನಃನೂ ಕೂಡ, ಉಪಾಯವಲ್ಲ) (೩) ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯದಾ = ಯಾವಾಗ, ಅನನ್ವಿತಾರ್ಥಸ್ಯೈವ=ಅನನ್ವಿತವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೇನೇ, ವಚನಂ=ವಚನವು, ತ್ರೈಃ=ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ. ಪದೈಃ=ಪದಗಳಿಂದ, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. (ಹಾಗಾದರೆ) ಶಬ್ದಾರ್ಥಃ=ಶಬ್ದಾರ್ಥವು, ಅನನ್ವಿತಃ=ಅನನ್ವಿತವಾಗದೆ ಇದ್ದುದು, ಸ್ಯಾತ್= ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ ಪದಗಳು ಅನನ್ವಿತಗಳೇ ಆದ ಸ್ವಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥಗಳೇ ಆಕಾಂಕ್ಷಾದಿಗಳುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ದಾದರೆ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಅನನ್ವಿತವೇ ಆಗುವುದು. ಅಂತೂ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಶಾಬ್ದತ್ವವು ಇಲ್ಲದೆಹೋಗು ವುದು. ಪದಾರ್ಥವೆನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗುವುದು.) (ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೇನೇ ಅನ್ವಯ ಬೋಧಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಹೀಗೇಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೇನೇ ಅನ್ವಯಬೋಧಕತ್ವವು. ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಅಶಾಬ್ದತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ಸಃ ಅನ್ವಯಃ=ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆ ಅನ್ವಯವು, ತದರ್ಥಃ=ಆ ಪದಗಳ ಅರ್ಥವು, ನ ಹಿ=ಅಲ್ಲವಷ್ಟೆ. (ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಧೂಮದಿಂದ ಅನುಮಿತವಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮೇಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) || ೧೯೬ || ೧೯೭ || ೧೯೮ ||

ಹಾಗಾದರೆ ೪ ವಾಕ್ಯವು ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ —

ಮೂ || ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಸದಾನೈವ ವಾಕ್ಯಮಿತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಬುದ್ಧೇಃ |

ತತ್ತದರ್ಥಾಭಿಧಾನೇನ ಸ್ಯಾನ್ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತಾ ಚ ಸಾ ||

ಅಪೂರ್ತೇಸ್ತಾನದರ್ಥಾನಾಮಾಕಾಂಕ್ಷಾ ಪೂರ್ವಮಿಷ್ಯತೇ ||೧೯೯||

ಅ || (ಪದಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಿತಾಭಿಧಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದವನಿಗೆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅನ್ವಯಬೋಧಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಅಶಕ್ಯವು. ಎಕಂದರೆ —) ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷ ಸದಾನೈವ = ಆಕಾಂಕ್ಷಾರಹಿತಗಳಾದ ಪದಗಳೇನೇ, ವಾಕ್ಯಮಿತಿ = ವಾಕ್ಯವೆಂತೆಂದು, ಬುದ್ಧೇಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಪದವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಾಕ್ಯವಿಲ್ಲ) (ಹಾಗಾದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ನಿನ್ನಿಂದಲೇ ಪದವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆ ತಂತು ಗಳ ನಿಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವೇ ಸಟವು ತಂತುಮಾತ್ರವಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪದಗಳಿಗೆ ಯಾವುದು ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವರೂಪವಾದ ನಿಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವೋ ಅದು ವಾಕ್ಯವು. ಅಂತಹ ವಾಕ್ಯವು ಪದಾತಿ ರಿಕ್ತವೇ ಎಂದರೆ —) ತತ್ತದರ್ಥಾಭಿಧಾನೇನ = ಆವಾವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ, ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತಾ = ನಿವೃತ್ತಜಿಜ್ಞಾಸಾತ್ಮವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ ತಂತುಗಳಿಗೆ ಸಟ ದಂತೆಯೇ ಪದಗಳಿಗೆ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವವು ವಿಕಾರವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯವು ಪದಾತಿರಿಕ್ತ ವಾದುದು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? ಮತ್ತೆ ಶ್ರೋತೃಪುರುಷಧರ್ಮವೇ. ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎಂದರೆ — ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯು. ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವವೆಂದರೆ — ನಿವೃತ್ತವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಇರುವಿಕೆಯು.) ಸಾ ಚ = ಆ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವವೂ, (ಪದಗಳಿಂದ ಆಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಪದಗಳು ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆಯು ಪದಗಳ ನಿಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವಲ್ಲ. ಪದಗಳು ಜಿಜ್ಞಾಸಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳೋಣಮಾತ್ರದಿಂದ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವಕ್ಕೆ ಹೇತುಗಳಾಗಿ ಗುತ್ತವೆ; ಅದಾದರೂ ಸ್ವಭಾವವಾಗಿದೆ. ತಥಾಚ ಜಿಜ್ಞಾಸಿತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ನಿವರ್ತಿಸತಕ್ಕ ಪದಗಳು ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿದಹಾಗಾಯಿತು. ಜಿಜ್ಞಾಸಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೋತೃವಿಗೆ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವವು ಬರುವುದು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಸಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ('ಆನಯ' ಎಂದಿಷ್ಟು ಹೇಳಿದಾಗ ಗವಾದಿಪದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ) ಪೂರ್ವಂ = ಮೊದಲು, ಆಕಾಂಕ್ಷಾ = ಯಾವುದನ್ನು ತರುವುದು ಇದುವೊದಲಾದ ಯಾವುದು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿದೆಯೋ ಅದು, ತಾನದರ್ಥಾನಾಂ = ಅಷ್ಟು ಜಿಜ್ಞಾಸಿತ ಗಳಾದ ಕರ್ಮಾದ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನು, ಅಪೂರ್ತೇಃ = ಗವಾದಿಪದಗಳಿಂದ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಇಷ್ಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ಎಸ್ವರತನಕ ಪದಗಳು ಜಿಜ್ಞಾಸಿತಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೋ ಅಸ್ವರ ಪರ್ಯಂತ ಶಬ್ದಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪದಗಳಿಂದ ಅರ್ಥಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಆವಾವ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೇ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷತ್ವವು ಬರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ || ೧೯೯ ||

(೫) ವಾಕ್ಯಾಂತ್ಯವಾದ ವರ್ಣವೂ, (೬) ವರ್ಣಮಾಲೆಯೂ ಈ ಪಕ್ಷಗಳೆರಡು ಅನ್ವಯ ಬೋಧಕಗಳು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವು ಅತಿ ದುರ್ಬಲವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದನ್ನು ದೂಷಿಸಲಿಲ್ಲ.

ಹಾಗಾದರೆ (೭) ವರ್ಣಪದ ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ತೋಟಾಖ್ಯಾನಾದ ವಾಕ್ಯವೇ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಪದಗಳಾದರೂ ಸ್ಫೋಟಕ್ಕೆ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಕರ್ಮಕರ್ತೃಕ್ರಿಯಾಣಾಂ ತು ಪೂರ್ತೌ ಕೋಽನ್ಯೋಽನ್ವಯೋ
ಭವೇತ್ |

ಅಪೂರ್ತಿಶ್ಚೇತ್ಸದೈರುಕ್ತೈಃ ಕಿಂ ನೃಶೃಂಗೇಣ ಪೂರ್ಯತೇ || ೨೦೦ ||

ಅ || ಕರ್ಮಕರ್ತೃಕ್ರಿಯಾಣಾಂ ತು = ಕರ್ಮ-ಕರ್ತೃ-ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು (ಅಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಸ್ಪರ್ಷಗಳಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸಿತಗಳಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು, ಪೂರ್ತೌ = (ಪದಗಳಿಂದ) ಹೇಳುತ್ತಿರಲು, ಅನ್ಯಃ ಅನ್ವಯಃ=ಇತರವಾದ ಅನ್ವಯವು, ಕಃ=ಯಾವುದು, ಭವೇತ್= ಪ್ರತಿಸಾದಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ ಸ್ಫೋಟವು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವನು ಸ್ಫೋಟವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅನ್ವಯಪ್ರತಿತ್ಯನ್ಯಧಾನುಪಪತ್ತಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪದಗಳಿಗೇನೇ ಸಂಸ್ಪರ್ಷಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕಾಗಲ್ಲ. ಏಕೆ ಸ್ಫೋಟವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು?) (ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಉಕ್ತೈಃಪದೈಃ=ಪ್ರಮಿತಗಳಾದ ಪದಗಳಿಂದ, ಅಪೂರ್ತಿಶ್ಚೇತ್= ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೆ, ನೃಶೃಂಗೇಣ=ಮನುಷ್ಯನಕೋಡಿಗಿ ಸದೃಶವಾದ, ಅಂದರೆ ಆಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಸ್ಫೋಟದಿಂದ, ಅನ್ವಯಃ=ಅನ್ವಯವು, ಪೂರ್ಯತೇ ಕಿಂ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಏನು?

ತಾ || ಪ್ರಮಿತಗಳಾದ ಪದಗಳಿಗೆ ಅಸ್ವಿತಾರ್ಥಭಿಧಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರಿಂದ ಪದವಾದಿಗೆ ಕಲ್ಪನಾಲಾಭವವು. ಸ್ಫೋಟವಾದಿಗಾದರೂ ಗೌರವವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಆಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಸ್ಫೋಟವನ್ನು ಸ್ಫೋಟಕ್ಕೇನೇ ಅನ್ವಯಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವವನ್ನು ಹೀಗೆ ಎರಡನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು || ೨೦೦ ||

ಹಾಗಾದರೆ ನವೀನವಾದ ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯಪಕ್ಷವಿರಲಿ, ಪದಗಳು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸಿಯೇ ನಿವೃತ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಪದಾರ್ಥಗಳೇ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ, ಎಂದಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಶಾಬ್ದತ್ವಭಾವರೂಪವಾದ ದೋಷವೂ, ಪದಾರ್ಥಾಖ್ಯಾನಾದ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಾಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ದೋಷವೂ ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಪದಗಳೇ ಪದಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದನರೂಪವಾದ ಅನಾಂತರವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿರಮ್ಯವ್ಯಾಪಾರವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದರಿಂದ ದೋಷವೇನೆಂದರೆ—

ಮೂ || ವ್ಯಾಪಾರಶ್ಚೇತ್ಪ್ರನಸ್ತೇಷಾಮನುಕ್ತಾವಪಿ ಕಿಂ ನ ಸಃ || ೨೦೧ ||
ಉಕ್ತೇ ಬುದ್ಧಿಸ್ಥತಾ ಹೇತೋರ್ಯದಿ ವ್ಯಾಪಾರ ಇಷ್ಟತೇ |
ಬುದ್ಧಿಸ್ಥತ್ವಾಯ ಯತ್ನಂ ನ ಕಥಂ ಕಾರ್ಯಃ ಪುರೈವ ಚ ||
ಪುರುಷಾಧೀನತಾ ತೇಷಾಂ ಯದಿ ಪಶ್ಯಾಚ್ಚ ಸಾ ಸಮಾ || ೨೦೨ ||

ಅ || (ಅಚೇತನಗಳಾದ ಪದಗಳಿಗೂ) ಪುನಃ = ಮತ್ತೂ, ವ್ಯಾಪಾರಃ = ವಿರಮ್ಯವ್ಯಾಪಾರವು, (ಅಂದರೆ ಚೇತನದಲ್ಲರತಕ್ಕ ಒಂದು ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುವಿಕೆಯು) ಇಷ್ಟತೇ ಚೇತ್ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, (ಆಗ) ತೇಷಾಂ = ಆ ಪದಗಳನ್ನು, ಅನುಕ್ತಾವಪಿ = ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೂ, ಸಃ = ಪದಾರ್ಥಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರವು, ಕಿಂ ನ = ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ? (ಉತ್ತರವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ) ಉಕ್ತೇ = ಉಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಬುದ್ಧಿಸ್ಥತಾಹೇತೋಃ = ಬುದ್ಧಿವಿಸಯತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನದೆಲೆಯಿಂದ, ವ್ಯಾಪಾರಃ = ವ್ಯಾಪಾರವು, ಇಷ್ಟತೇ ಯದಿ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, (ಅಂದರೆ ಪದಗಳಾದರೂ ಜ್ಞಾತಗಳಾಗಿಯೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಚಕ್ಷುರಾದಿಗಳಂತೆ ಸ್ಥಿತಿನಾತ್ರದಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಉಕ್ತಿಯು ಆದರ ಜ್ಞಾನಬರಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಾಯವು. ಆದಕಾರಣ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನತ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪಾರವೇ ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ) (ಪುನಃ ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ.) ಬುದ್ಧಿಸ್ಥತ್ವಯ = ಪದಾರ್ಥಗಳ ಬೋಧನ ರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ, (ಯಾವುದು ಪದಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾತತ್ವವು ಆವಶ್ಯಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಪದಗಳು) ಪುರೈವ = ಹೇಳುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ, ಯತ್ನಂ = ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ನ ಕುರ್ಯಃ = ಮಾಡಲಾರವು. (ಎಂದೂ ನಿನ್ನನ್ನು ಕೇಳುತ್ತೇವೆ. ಅಂದರೆ ಉಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬುದ್ಧಿವಿಸಯತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಏಕೆ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಲಾರವು? ಅಥವಾ ಬುದ್ಧಿವಿಸಯತ್ವಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವುದು ಉಚ್ಚಾರಣವೋ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸುಮ್ಮನೆ ಕುಳಿತರತಕ್ಕವನನ್ನು ಏಕೆ ಪ್ರೇರಿಸುವುದಿಲ್ಲ? ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನೆಯ ಅರ್ಥವು.) (ಉತ್ತರವನ್ನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ.) ತೇಷಾಂ = ಆ ಪದಗಳಿಗೆ, ಪುರುಷಾಧೀನತಾ ಯದಿ = ಪುರುಷರ ಅಧೀನತ್ವವಿರುವುದಾದರೆ, (ಅಂದರೆ — ಪದಗಳು ಚೇತನಗಳಾಗಿದ್ದರೆ, ಇದಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಚೇತನಗಳಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ವಕ್ತ್ರಪುರುಷನ ಅಧೀನಗಳೇ. ವಕ್ತ್ರಪುರುಷನು ಯಾವಾಗ ಉಚ್ಚಾರಣದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತೀಕರಿಸುತ್ತಾನೋ ಆಗ ಶ್ರೋತೃಪುರುಷನ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕವುಗಳು ಆಗ ಪದಾರ್ಥ ಪ್ರತಿಪಾದನ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವುಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ತಾವು ಏನೂಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹೀಗಾದರೆ ಅನ್ವಯಬೋಧನರೂಪವಾದ ವಿರಮ್ಯವ್ಯಾಪಾರವು ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಪಶ್ಚಾತ್ = ಮೇಲೆ, (ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ) ಸಾ = ಪುರುಷಾಧೀನತ್ವವು, ಸಮಾ = ಸಮಾನವಾದುದು.

ತಾ || ಪದಗಳಿಗೆ ಚೈತನ್ಯವಿದ್ದರೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಭಿವ್ಯಾಹೃತಗಳಾದ ನಮಗೆ (ಅಂದರೆ ಪದಗಳಿಗೆ) ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದನಮಾತ್ರ ಮಾಡಿದರಿಂದ ಕೃತಾರ್ಥತ್ವವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ನಾವು ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಬೇಕು, ಹೀಗೆ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿರಮ್ಯವ್ಯಾಪಾರವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಪದಗಳಿಗೆ ಚೈತನ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ — 'ಅನುಕ್ತಾವಪಿ ಕಿಂ ನ ಸಃ, ಬುದ್ಧಿಸ್ಥತ್ವಯ ಚ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು — || ೨೦೧ || ೨೦೨ ||

(೮) ಶ್ರೋತೃಪುರುಷನು ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಕಾರಣನೆಂದಾದರೂ ಆಗುವುದು. ಆದರೂ ಅವನು ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕರ್ತನೇ. ಅವನಿಗೆ ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಯಾವುದೆಂದರೆ — ಅನನ್ವಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವ ಪದಗಳನ್ನೇ ಕರಣಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಶ್ರೋತೃಪುರುಷನು ಪದಗಳಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅರ್ಥಗಳ ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದರೆ —

ಮೂ || ಪುನಾನೇನಾನ್ವಯಾಯೈಷಾಂ ಯದಿ ಪಶ್ಚಾತ್ (ಪಶ್ಚಾದ್ಯದಿ)

ವಿಚೇಷ್ಟತೇ || ೨೦೩ ||

ಅನಸ್ತಿತಾಭಿಧಾನಾನಾಂ ಸ ಏವಾರ್ಥಾಂತರೋಕ್ತಿಃ |

ಯತತಾಂ ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಶ್ಚೇತ್ತತ್ರ ಸೈವಾನ್ವಯೇ ಕಥಂ || ೨೦೪ ||

ತತ್ಕಲ್ಪನಾಗುರುತ್ವಾದಿದೋಷೇತೋಽಭಿಹಿತಾನ್ವಯಃ |

ಅನುಭೂತಿವಿರುದ್ಧಶ್ಚ ತ್ಯಾಜ್ಯ ಏವ ಮನೀಷಿಭಿಃ || ೨೦೫ ||

ಅ || ಅನ್ವಯಾಯ ಏವ = ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವೇ, ಪಶ್ಚಾತ್ = ಪದಗಳಿಂದ ಪದಾರ್ಥಸ್ಮರಣವಾದ ಮೇಲೆ, ಅನಸ್ತಿತಾಭಿಧಾನಾನಾಂ = ಅಸ್ತಿತ್ವವಾಗದಿರುವುದನ್ನು ಹೇಳುವ, ಏಷಾಂ = ಈ ಪದಗಳ (ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ) ಸಃ ಪುನಾನೇನ = ಆ ಪುನಃನೇ, ವಿಚೇಷ್ಟತೇ ಯದಿ = ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಎಂದಾದರೆ -- ಸ ಏವ = ಆ ಪುನಃನೇ, ಅರ್ಥಾಂತರೋಕ್ತಿಃ = ಅರ್ಥಾಂತರವಿಸಯಕವಾದ ಉಕ್ತಿಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲಿ, ಯತತಾಂ = ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲಿ. (ಅಂದರೆ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದ ಪದಗಳೂ ಅನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುವುದಾದರೆ ಆಗ ಗವಾದಿಪದಗಳಿಂದ ಅತ್ಯಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಪ್ರತಿಸಾದಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾಗುವುವು.) (ಪುನಃ ಶಂಕಿಸುವರು) ತತ್ರ = ಅದರಲ್ಲಿ, ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಃ ಸೈವ ಚೇತ್ = ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದಾದರೆ, (ಅಂದರೆ ಗವಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಅಶ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಗವಾದಿಪದಗಳು ಅಶ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುವವು? ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನವು ಬರುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ! ಎಂದರೆ- ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಅನ್ವಯೇ = ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ? (ಅಂದರೆ ಅನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಆ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಅನ್ವಯಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವನು?) ('ಯದ್ಯನಸ್ತಿತಂ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ = ಆದಕಾರಣ, ಕಲ್ಪನಾಗುರುತ್ವಾದಿದೋಷೇತಃ = ಕಲ್ಪನಾಗುರುವ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯಃ = ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯಪಕ್ಷವು, (ಬೇರೆ ಪಕ್ಷಗಳಿಲ್ಲವೂ) ಅನುಭೂತಿವಿರುದ್ಧಶ್ಚ = ಅನುಭವವಿರುದ್ಧವಾದುದು, ಮನೀಷಿಭಿಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ, ತ್ಯಾಜ್ಯ ಏವ = ಬಿಡಲರ್ಹವೇ ಆಗಿದೆ || ೨೦೩ || ೨೦೪ || ೨೦೫ ||

ಅನುಭವವಿರೋಧವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ —

ಮೂ || ಕರ್ತೃಶಬ್ದೇ ಹ್ಯಭಿಹಿತೇ ಧರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವೇದನಾತ್ |

ವಿಶೇಷಧರ್ಮಮನ್ವಿಚ್ಛನ್ ಕಿಮಿತ್ಯೇವ ಹಿ ಸೃಷ್ಟಿತಿ || || ೨೦೬ ||

ಅ || ಕರ್ತೃಶಬ್ದೇ = ಸಂಬಂಧಿ ಅರ್ಥಕ ಶಬ್ದವು, ಅಭಿಹಿತೇ ಸತಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಧರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವೇದನಾತ್ ಹಿ = ಧರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದುದರಿಂದಲೇ, ವಿಶೇಷಧರ್ಮಂ = ವಿಶೇಷಧರ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಅನ್ವಿಚ್ಛನ್ = ಇಚ್ಛಿಸುವವನಾಗಿ, ಕಿಮಿತ್ಯೇವ = ಏನನ್ನು ಎಂತೆಂದೇ, ಸೃಷ್ಟಿತಿ = ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ತಾ || ದೇವದತ್ತನು ಎಂದು ಕರ್ತೃವಾಚಕವಾದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಲು ಶ್ರೋತೃಪುರುಷನು ಯಾವುದನ್ನು ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವು. ಆತನು ಪಚನಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಿಕೊಂಡೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿಶೇಷ ಜ್ಞಾನಸೆಯು

ಧರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆಗ ಆತನಿಗೆ ಧರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನೋಪಾಯವು ಪದದಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪದದಿಂದ ಧರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತುವೇ ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ || ೨೦೬ ||

ಕಿಂ=ಯಾವುದನ್ನು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯು ವಿಶೇಷ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದ ಎನ್ನುವುದು ಏಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಂ ವಿಶೇಷೇ ಕಥಿತೇ ಪುನಃ |

ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷೋ ಭವೇದ್ಯಸ್ಮಾತ್ ಶಬ್ದಾ ಅಸ್ತಿತವಾಚಕಾಃ || ೨೦೭ ||

ಅತೋಽನಂತಗುಣಾತ್ಕೈಕೋ ಭಗವಾನೇಕ ಏವ ತು |

ಉಚ್ಯತೇ ಸರ್ವವೇದ್ಯೈಶ್ಚ [ತೇಚಾಖಿಲವಿಲಕ್ಷಣಾಃ] || ೨೦೮ ||

ಅ || ಪುನಃ=ಮತ್ತು, ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಂ=ಗುಣಕ್ರಿಯಾನೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ, ವಿಶೇಷೇ=ವಿಶೇಷವು, ಕಥಿತೇಸತಿ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ನಿರಾಕಾಂಕ್ಷೇ=ನಿವೃತ್ತವಾದ ಜಿಜ್ಞಾಸಾವುಳ್ಳವನು, ಭವೇತ್=ಆಗುವನೋ, (ಆದ ಕಾರಣ ವಿಶೇಷಧರ್ಮವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವನು, ಯಾವುದನ್ನು ಎಂದೇ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದು.) (೧ ಅಂದರೆ ಕರ್ತೃದಿ ಪದಶ್ರವಣಾನಂತರ ಭಾವೀ ಕಿಮಿತ್ಯಾದಿಪ್ರಶ್ನೇ=ಕರ್ತೃದಿ ಪದಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಕಿಂ ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಶ್ನೆಯು, ಜಿಜ್ಞಾಸಾಮೂಲಕಃ=ಜಿಜ್ಞಾಸಾಮೂಲಕವು, ಪಶ್ಯತ್ಯಾತ್ ಸಂಮತವತ್=ಪ್ರಶ್ನಿಸಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಸಮ್ಮತವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆಯಂತೆ. ೨ ಸಾ ಚ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಧರ್ಮವಿಶೇಷವಿಷಯಾ ತದುಕ್ತ್ಯಾ ನಿವರ್ತನಾನತ್ಯಾತ್ ಸಂಮತವತ್=ಆ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು, ಧರ್ಮವಿಶೇಷವನ್ನು ವಿಷಯಾಕರಿಸತಕ್ಕುದು, ಧರ್ಮವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಿಂದ, ಸಮ್ಮತದ್ಯುತೆ. ೩ ವಿಶೇಷಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಿಕಾ ವಿಶೇಷಜಿಜ್ಞಾಸಾತ್ಯಾತ್ ಸಮ್ಮತವತ್=ವಿಶೇಷವಿಚಾರವು ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾದುದು, ವಿಶೇಷವಿಚಾರವಾದುದರಿಂದ ಸಮ್ಮತವಾದುದಂತೆ. ೪ 'ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನಂ ಚ ಇದಮೇತತ್ಪದಜನ್ಯಂ ತದನಂತರಭಾವಿತ್ಯಾತ್ ಸಮ್ಮತವತ್' ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವು ಈ ಪದದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕುದು, ಆಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕುದಾದುದರಿಂದ ಸಮ್ಮತದಂತೆ. ಕರ್ತೃಪದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ ವ್ಯಾಖ್ಯೆಯಿಂದಲೇ ಧರ್ಮಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವು ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ದೃಷ್ಟವಾದ ಪದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಕೂಡಲಾರದು.) (ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯಾದಿ ಪಕ್ಷಗಳು ತ್ಯಾಜ್ಯಗಳಾದರೆ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಶಬ್ದಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳೂ, ಅಸ್ತಿತವಾಚಕಾಃ=ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಅಸ್ತಿತವಾದ ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯವಾನವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನುಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ=ಆದುದರಿಂದ, ಏಕಃ ಭಗವಾನ=ಶ್ರೀಹರಿಯೊಬ್ಬನು, ಅನಂತಗುಣಾತ್ಯಾ=ಅನಂತಾನಂತಗುಣಸ್ವರೂಪನು, ಏಕ ಏವ=ಒಬ್ಬನೇ, ತು=ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಸರ್ವವೇದ್ಯೈಃ ಚ=ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಂದಲೂ, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ತು=ಸಕಲಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದವನು. || ೨೦೭ || ೨೦೮ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶವು.

ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅನಂತ ಗುಣವುಳ್ಳವನು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಏನು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ಗುಣಗಳಿಗೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ವಾಗಿ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಗುಣ-ಗುಣ್ಯಾದಿಭಾವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ— ಗುಣ-ಗುಣ್ಯಾದಿಭಾವವು ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದಲೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. (2) ಹಾಗಾದರೆ— ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸಾರ್ವಕಾಲಿಕಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭೇದವಿರಲಿ, ಕೆಲವು ವೇಳೆಯೇ ಇರತಕ್ಕ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ, ಸರ್ಜನಾದಿ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಅಭೇದವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅನಿತ್ಯಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಭಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೂ ಅನಿತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗಿ ಗುವುದು. ಎಂದರೆ— ಸರ್ಜನ ಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಸರ್ಜನಾದಿ ಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮತ್ತೂ ಮತ್ತು ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ರೂಪಕ್ಕೆ ಅನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಅದು ನಿತ್ಯಶಕ್ತಿರೂಪದಿಂದ ಅಭಿನ್ನವೇ ಆಗಿದೆ. ಶಕ್ತಿರೂಪವು, ವ್ಯಕ್ತಿರೂಪವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ವ್ಯವಹಾರವಾದರೂ ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯುಕ್ತವು. (3) ವಿಶೇಷಕ್ಕೂ, ವಿಶೇಷವುಳ್ಳದ್ದಕ್ಕೂ ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶೇಷ ಭಾವವು ಸ್ವನಿರ್ವಾಹಕವಾದುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (4) ಅಭಿನ್ನನಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇದು ವಿಶೇಷ್ಯಾಂಶವು, ಇದೇ ವಿಶೇಷಣಾಂಶವು ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. (5) ನಿರ್ಭಿನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. 'ಸ ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನಸೃಜತ' ಇದು ನೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿತ್ವ ನೊದಲಾದ ವಿಶೇಷವು ಪ್ರತಿಪತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಸೋಽಸೃಜತ' ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿ ಕರಣ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಸಃ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ ರೂಪದಿಂದ ಅಭೇದವು ತೋರುತ್ತದೆ. (6) ಯಾರು ಇಲ್ಲಿ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದವನ್ನು ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೋ, ಆತನ ಹತ್ತಿರ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕು. ಈ ಭೇದಕ್ಕೂ ಧರ್ಮಿಗಳಿಂದ ಗ ಭೇದವೋ, ೨ ಅಭೇದವೋ, ೩ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭೇದವೋ? ಗನೇದ್ದು ಕೂಡ ಲಾರದು. ಭೇದಕ್ಕೂ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಭೇದವಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಭೇದವು. ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರುವುದು. ೨ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಭೇದದಂತೆ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಅಭೇದವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಅಶಕ್ಯವು. ೩ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಿಂದ ಭೇದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭೇದವಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೂ ಅಭೇದವು ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಾದರೆ 'ಘಟಸ್ಯ ಭೇದಃ' ಎನ್ನುವ ದರಿಂದ 'ಘಟಸ್ಯ ಘಟಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅದಾದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವು ಕೂಡ ಲಾರದು. (7) ಮತ್ತು ಭೇದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಭೇದವು. ಅದಕ್ಕೆ ಅದರಿಂದ ಭೇದವು ಅದಕ್ಕೂ ಭೇದವು. ಹೀಗೆ ಅನವಸ್ಥೆಯು ಬರುವುದರಿಂದ ಅಭೇದವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂತೂ ಆ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವರೂಪಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ವಾಗಿಯೂ ಅಭಿನ್ನಗಳಾದವುಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಭೇದಾಭೇದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯ ತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಯಾವ ವಾದಿಯೂ ಭೇದಾಭೇದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. (8) ಹಾಗಾದರೆ— ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಭೇದವೇ ಅಭೇದವಾದರೂ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ಹೀಗಾದರೂ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷತ್ವವು ಬಂದೇ ಬರುವುದು. ಆ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮ ಯಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷಾಭೇದವಿದ್ದರೆ ಧರ್ಮಿಸ್ವರೂಪತ್ವನಾತ್ರ ಬರುತ್ತದೆ. ಆಗ ಅಭೇದವು ಭೇದಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನವು. ಭೇದವು ಭೇದಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನವು ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು? ಮತ್ತೆ ಧರ್ಮಿಶಬ್ದವನ್ನೇ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ಈ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭೇದಾಭೇದಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಭೇದವಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ ಧರ್ಮಿಸ್ವರೂಪತ್ವವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿಶೇಷವದೆ ಎನ್ನಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ಅಭೇದಭೇದಗಳಿಗೂ ವಿಶೇಷವೇ ಬರುವುದು. ಭೇದವು ಏತಕ್ಕೆ? ವಿಶೇಷಬಲದಿಂದಲೇ ವ್ಯವಹಾರವು ಸಿದ್ಧಿಸಲು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಬಾಹುಲ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ. ಕಲ್ಪನಾಗೌರವವು ಬರುವುದರಿಂದ ಗೋವಿನಂತೆಯೇ ಅಶ್ವಾದಿಗಳಿಗೂ ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಯಂತೆ ಸವಿಶೇಷಾಭೇದವೇ ಇರಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು ಅವುಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯಪ್ರತೀತಿಯಿಲ್ಲ. ಗೋವೇ ಅಶ್ವವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿ ಇಲ್ಲ. ಧರ್ಮ-ಧರ್ಮಿಗಳಿಗಾದರೂ ಭೇದಪ್ರತೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನವಿಶೇಷಾಭೇದವೇ ಯುಕ್ತವು. 'ಆನಂದೋ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇದುವೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಇದೆ. (9) ಕೇವಲ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ, ಧರ್ಮ ಧರ್ಮಿಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕವನು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದಿರುವ ವೈದಿಕಾಭಾಸನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ — 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಖಂಡಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಮಾಯಾವಾದಿಯೂ ಕೂಡ ಸತ್ಯಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ಅಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸತ್ಯಪದದಿಂದಲೇ ಗತಾರ್ಥವಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಪದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವವೇದಗಳಿಂದಲೂ ತ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ || ಸೂ. ೨೮ || ೨೯ || ೩೦ || ೩೧ ||

|| ಅಧಿ. ೧೫ ||

ಅಹಿ ಕುಂಡಲಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪರಮತೋಧಿಕರಣವು

“ಓಂ ಪರಮತಃ ಸೇತೂನ್ಮಾನಸಂ ಬಂಧಭೇದವ್ಯಪದೇಶೇ ಭ್ಯಃ ಓಂ”
|| ಸೂ. ೩೨ ||

(ಸೂತ್ರಾರ್ಥವೇ ಮೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಪರಮೇಶ್ವರನ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳು ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಗಳೋ, ಅಥವಾ ಲೌಕಿಕಾನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣಗಳೋ? ಒಂದನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಆ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಬಹುವಾನವು (ಆದರವು) ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ೨ನೇದ್ದೂ ಕೂಡದು. ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯಕ್ಕೆ ಬೀಜ ಭೂತಗಳಾದ ಪ್ರಕಾರವೂ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಏನುತಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಲೌಕಿಕ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಗಳು. ಆನಂದಾದಿಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೆಂದು ಬಾಧಕವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಆನಂದಾದಿಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದೆಹೋಗುವುದು. ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರಲು ಸಾದ್ಯಶ್ಯಾನುಮಾನವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಅದು ಅಸಿದ್ಧವು. ಅಂತೂ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ವೇದಗಳಿಂದ

೧೭ ನೇ ಸ್ಥಾನವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು ಮೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತಥಾನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ತಥಾನ್ಯತ್ವತ್ವಿಷೇಧಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. ೩೭ ||

ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳ ಅನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಧ್ಯಾನವಿಷಯಾಭೂತವಾದ ವಾಸನಾಮಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನದೇಶಿಯಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣನು. ‘ಯನ್ಮನಸಾ ನ ಮನುತೇ ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಂ ವಿದ್ಧಿ ನೇದಂ ಯದಿದಮುಪಾಸತೇ’ ಎಂದು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತವಾದುದಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ನಿವೇಧಿಸಿದರಿಂದ || ಸೂ. ೩೭ || || ಅಧಿ. ೧೮ ||

ತಥಾನ್ಯತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅನೇನ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಅನೇನ ಸರ್ವಗತತ್ವಮಾಯಾನುಯ ಶಬ್ದಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ”

|| ಸೂ. ೩೮ ||

‘ಏಷಃ ಸರ್ವಃ ಏಷ ಸರ್ವಗತಃ’ ಎಂದು ಸರ್ವಗತತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ‘ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವಮೇತಸ್ಮಾತ್’ ಎಂದು ಮಾಯಾನುಯ ಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಕೃತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದಲೇ ಸರ್ವ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ದೇಶಾಂತರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಕಾರಣನು ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ || ಸೂ. ೩೮ || ಅಧಿ. ೧೯ ||

ಅನೇನ ಸರ್ವಗತತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಫಲಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಫಲಮತ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ ” || ಸೂ. ೩೯ ||

ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಫಲವು. ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಈಶ್ವರನು ಜೀತನವಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಫಲದಾತ್ಮತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮವು ಅಜೀತನವಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಫಲದಾತ್ಮತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು.

“ ಓಂ ಶ್ರುತತ್ವಾ ಚ್ಛೇ ಓಂ ” || ಸೂ. ೪೦ ||

‘ ನಿಜ್ಞಾನನಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ರಾತಿದಾರ್ತುಃ ’ ಎಂದು ಫಲದಾತ್ಮತ್ವವು ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದುದರಿಂದಲೂ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಫಲವಾಗುತ್ತದೆ.

“ ಓಂ ಧರ್ಮಂ ಜೈಮಿನಿರತ ಏನ ಓಂ ” || ಸೂ. ೪೧ ||

‘ ಏಷ ಹ್ಯೇನ ಸಾಧು ಕರ್ಮ ಕಾರಯತಿ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನಿಂದಲೇ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪರೂಪವಾದ ಧರ್ಮಧರ್ಮವು ಮಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಫಲವು ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ, ಎಂದೂ ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

‘ ಓಂ ಪೂರ್ವಂತು ಬಾದರಾಯಣೋ ಹೇ ತು ವ್ಯಪದೇ ಶಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೪೨ ||

ವೇದವ್ಯಾಸರು ಪೂರ್ವೋಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕರ್ತನನ್ನಾಗಿಯೂ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕರಣವನ್ನಾಗಿಯೂ ಹೀಗೆ ಎರಡನ್ನೂ ಫಲಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ‘ ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ ’ ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕರ್ತೃತ್ವ- ಕರಣತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ವ್ಯಪದೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಈಶ್ವರನು ಧರ್ಮಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆಯೇ, ಅಷ್ಟರಿಂದ ಧರ್ಮಧರ್ಮಗಳಿಗೇನೇ ಫಲಹೇತುತ್ವವಿರಲಿ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಧರ್ಮಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಈಶ್ವರನೂ ಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣನೆಂದು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧನಾದುದರಿಂದ ಬಡಕೂಡದು. ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅನುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿಯೇ ಗೌರವವು ದೋಷವು. ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೂ ಕರ್ಮವೂ ಎರಡೂ ಕಾರಣವಾದರೆ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದೂ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಕರ್ತನೆಂದೂ, ಕರ್ಮವು ಕರಣವೆಂದೂ, ‘ ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಕರಣವು ಕರ್ತೃಪ್ರಯೋಜ್ಯವು ಎನ್ನುವುದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ. ಅದರಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಆಶಂಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಈಶ್ವರನು ಕರ್ಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ ಅನುಪಚಿಂತನವಾದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಮಾನವು (ಭಕ್ತಿಯು) ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪೂರ್ವಪದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸ ಏನಾಶೇಷಜೀವಸ್ಥ ನಿಃಸಂಖ್ಯಾನಾದಿಕಾಲಿಕಾನ್ |
ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾನ್ ಸದಾ ಪಶ್ಯನ್ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಬೋಧಯತ್ಯಜಃ ||
|| ೨೧೩ ||

ಕಾಂಕ್ಷಿತ್ತೇಷಾಂ ಫಲಂ ಚೈವ ದದಾತಿ ಸ್ವಯಮಚ್ಯುತಃ |
ನ ತೇ ವಿಶೇಷಂ ಕಮಪಿ ಪ್ರೇರಣಾದಿಕಮಚ್ಯುತೇ ||
ಕುರ್ಯುಃ ಕದಾಪಿ ತೇನಾಯಂ ಸ್ವಂತಕ್ರೋಧನುಸಚಾರತಃ ||೨೧೪||

ಅ || ಅಜಃ=ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತನಾದ, ಸ ಏವ=ಅ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ, ಅಶೇಷಜೀವಸ್ತು ನಿಃ-
 ಸಂಖ್ಯಾನಾದಿಕಾಲಿಕಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನಿರವಧಿಕಗಳಾದ, ಪ್ರವಾಹತಃ = ಅನಾದಿ
 ಕಾಲದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾನ್ = ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ,
 ಪಶ್ಯನ್ ಸನ್ = ನೋಡುವವನಾಗಿ, ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ = ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ, ಕಾಂಕ್ಷಿತ್ = ಕೆಲವರನ್ನು,
 ಸ್ವಯಮೇವ = ತಾನೇನೇ, ಬೋಧಯತಿ = ಸವ್ಯಾಸಾರರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ
 ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಕರಣವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕರ್ಮವಿಲ್ಲದೆ ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ
 ವೆಂದಲ್ಲ.) ಅಚ್ಯುತಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯು, ತೇಷಾಂ = ಅವರಿಗೆ, ಫಲಂಚ = ಫಲವನ್ನೂ ಕೂಡ, ದದಾತಿ =
 ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ತೇ = ಅವರು, ಪ್ರೇರಣಾದಿಕಂ = ಪ್ರೇರಣಾನೊದಲಾದ, ಕಮಪಿ ವಿಶೇಷಂ = ಯಾವ
 ವಿಶೇಷವನ್ನು, ಅಚ್ಯುತೇ = ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಕದಾಪಿ = ಯಾವಾಗಲೂ ಕೂಡ, ನ ಕುರ್ಯುಃ =
 ಮಾಡಲಾರರು, ತೇನ = ಆದುದರಿಂದ, ಅಯಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅನುಪಚಾರತಃ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ,
 ಸ್ವತಂತ್ರಃ = ಸ್ವತಂತ್ರನು. || ೨೧೩ || ೨೧೪ ||

ಧರ್ಮಾಧರ್ಮ ದರ್ಶನವು, ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರೇರಣೆಯು, ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳಿಗೆ
 ಫಲದಾನವು, ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇರುವಿಕೆಯು ಇದುವೊದಲಾದುದು
 ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವಾಗ ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಮಹ
 ತ್ವಾದ ಆದರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ. ಸಮಸ್ತ ಸದಾರ್ಥವೂ ಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವಾಗ
 ಬಹುಮಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? ಇನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕರ್ಮಗಳ
 ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಕರ್ಮಾಣಿ ತಾನಿ ಚ ಪೃಥಕ್ ಚೇತನಾನ್ಯೇವ ಸರ್ವಶಃ || ೨೧೫ ||
 ಆ ಚೇತನಶರೀರಾಣಿ ಸ್ವಕರ್ಮಫಲಭಾಂಜಿ ಚ |
 ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ತೇಷುಚಾನಂತಕರ್ಮಾಣ್ಯೇವಂ ವಿಧಾನಿ ಚ |
 ತಾನಿ ಚೈವಂತೀಶಸ್ಯ ನಿಸಿಸಮಾ ಶಕ್ತಿರುತ್ತಮಾ || ೨೧೬ ||

ಅ || ತಾನಿ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ = ಅಶೇಷ ಜೀವರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅವಧಿರಹಿತಗಳಾದ ಅನಾದಿಕಾಲ
 ದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಕರ್ಮಗಳು, ಸರ್ವಶಃ ಪೃಥಕ್ ಚೇತನಾನ್ಯೇವ = ಎಲ್ಲವೂ ಒಂದೊಂದು ಧರ್ಮಾ
 ಧರ್ಮಾಧಿಷ್ಠಾತ್ಯಭೂತಗಳು, ಅಚೇತನ ಶರೀರಾಣಿ = ಅಚೇತನಶರೀರವುಳ್ಳವುಗಳು, ಸ್ವಕರ್ಮಫಲ
 ಭಾಂಜಿ ಚ = ತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದುವುವುಗಳು, ತೇಷು ಚ = ಆ ಕರ್ಮಾಭಿಮಾನಿಗಳ
 ಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ = ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಅನಂತಕರ್ಮಾಣಿ = ಅನಂತ ಕರ್ಮಗಳು ಇವೆ.
 ಏವಂ ವಿಧಾನಿ = ಚೇತನತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ, ತಾನಿ ಕರ್ಮಾಭಿಮಾನಿ
 ಗಳು, ತೇಷುಪಿ = ಆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರು, ಏವಂ ಇತಿ ಈಶಸ್ಯ = ಇಂತಹ ಕರ್ಮಗಳ ದರ್ಶ
 ನಾದಿಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ನಿಸಿಸಮಾ = ನಿರವಧಿಕವಾದ, ಉತ್ತಮಾ = ಪ್ರತಿಬಂಧಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ
 ದಿರುವುದರಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ, ಶಕ್ತಿಃ = ಶಕ್ತಿಯಿದೆ. || ೨೧೫ || ೨೧೬ ||

ಕರ್ಮಗಳು ಹೀಗೆ ಇವೆಯೆಂದು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಏಕೈವ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ ಹಿ ವರಾಹ ಹರಿಣೋದಿತಾ || ೨೧೭ ||
 ಬ್ರಹ್ಮಹಾರಸ್ತವೇನೈವ ನಿಷ್ಕಾರತಾ ರಾಜದೇಹತಃ |

ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾದ್ವ್ಯಾಧತ್ವಂ ಗಮಿತಾ ಪುನಃ || ೨೧೮ ||

ಪ್ರಾಪ್ಯ ಜ್ಞಾನಂ ಪರಂ ಚಾಪ ತಥಾನ್ಯಾನ್ಯಸಿ ಸರ್ವಶಃ |

ಅನಂತಾನ್ಯದಿತಾನ್ಯೇವಂ ಪ್ರಭುಣಾ ಕಸಿಲೇನ ಹಿ || ೨೧೯ ||

ಅ || ಏಕಾ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ=ಒಂದು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯು, ವರಾಹಹಂಚೈವ=ವರಾಹರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದಲೇ (ವರಾಹ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಚೇತನತ್ವಾದಿ ರೂಪದಿಂದ), ಉದಿತಾ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಅದನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮವಾರಸ್ತವೇನೈವ = ಬ್ರಹ್ಮವಾರಸ್ತೋತ್ರದಿಂದಲೇ, ರಾಜದೇಹತಃ = ರಾಜನ ಶರೀರದೇವೆಯಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾ = ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯು, ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಾ=ಹೊರಟುಹೋಗಿದೆ. ತಸ್ಯ ಸ್ತೋತ್ರಸ್ಯ=ಆ ಸ್ತೋತ್ರದ, ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾತ್=ಮಹಿಮೆಯ ದೇವೆಯಿಂದ, ಪುನಃ=ಮತ್ತೂ, ವ್ಯಾಧತ್ವಂ=ವ್ಯಾಧತನವನ್ನು (ಚೇತನತ್ವ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು) ಗಮಿತಾ=ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಜ್ಞಾನಂ=ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ಪರಂ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಅಪ=ಹೊಂದಿದನು. ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ. ಅನ್ಯಾನಿ=ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆಯಿಂದ ಇತರಗಳಾದ, ಸರ್ವಶಃ=ಎಲ್ಲಾ. ಅನಂತಾನಿ=ಅಪರಿಮಿತಗಳಾದ, ಕರ್ಮಗಳು ಉದಿತಾನಿ=ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಚೇತನಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಏವಂ=ಹೀಗೆ ಚೇತನತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ, ಪ್ರಭುಣಾ=ಸರ್ವಸಮರ್ಥನಾದ, ಕಸಿಲೇನ=ಕಸಿಲರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಉದಿತಾನಿ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಹಿ=ಪರಮಸಾಂಖ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. || ೨೧೭ || ೨೧೮ || ೨೧೯ ||

ಅನಂಗೆ ಚೇತನತ್ವಾದಿ ಪ್ರತೀತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸಂಸಾರೇ ಪಚ್ಯಮಾನಾನಿ ಕರ್ಮಾಣ್ಯಸಿ ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ |
 ತಸ್ಮಾದನಂತಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗುಣಪೂರ್ಣೀ (ಗೋ) ಜನಾರ್ದನಃ |
 ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪರಮಯಾರಾಧ್ಯ ಇತಿ ಸಾದಾರ್ಥ ಈಯತೇ || ೨೨೦ ||

ಅ || ಸಂಸಾರೇ=ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ಪಚ್ಯಮಾನಾನಿ=ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಕರ್ಮಾಣ್ಯಸಿ=ಕರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ, ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್=ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಇವೆ. ತಸ್ಮಾತ್=ಆದುದರಿಂದ, ಅನಂತಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಗುಣಪೂರ್ಣಃ (ಗೋ) = ಅಪರಿಮಿತ ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ, ಅಥವಾ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹವುಳ್ಳ, ಜನಾರ್ದನಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಪರಮಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ=ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ಆರಾಧ್ಯಃ=ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಸಾದಾರ್ಥಃ=ಸಾದಾರ್ಥವು, ಈಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ || ೨೨೦ ||

ಅಧಿಕರಣ ಸಾರಾಂಶಃ .

ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಹಾಗಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯಿತವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿ ಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯಾವುದು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣಾಧ್ಯತ್ಯವು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಕರ್ಮವೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಫಲದಾತ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಗುಣವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ 'ಪುಣ್ಯೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಲೋಕಂ ನಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಅನಂತ ಜೀವಂಗೆ ಅವಾವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು. ಕರ್ಮವು ಅಚೇತನವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಫಲದಾತ್ಯತ್ಯವು ಕೊಡಲಾರದು. ಸೇವೆಯಿಂದಲೇ

ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ರಾಜ ಮೊದಲಾದವರು ಸೇವೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿಯೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವರು ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಪರಮ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು.

ಫಲಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯನಿರಚಿತೇ
ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ
ದ್ವಿತೀಯಃ ಪಾದಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ
ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಎರಡನೇ ಪಾದವು ಮುಗಿಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿ ಭಗವತ್ಪಾದಸುಕೃತೇ-
ರನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರಗುಣಜಯತೀರ್ಥಾಖ್ಯಾಯತಿನಾ |
ಕೃತಾಯಾಂ ಟೀಕಾಯಾಂ ವಿಷಮಪದನಾಕಾರ್ಥವಿವೃತೌ
ತೃತೀಯೇಽಧ್ಯಾಯೇಽಸ್ಮಿನ್ ಭಜನಚರಣಃ ಪರ್ಯವಸಿತಃ ||

|| ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ಮೂರನೇ ಪಾದವು.

ಓಂ ಶ್ರೀಮಧ್ವನುಮಧ್ವೀಮ ಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತ ರಾಮ-ಕೃಷ್ಣ ನೇದನ್ಯಾಸಾತ್ಮಕ
ಲಕ್ಷೀಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ ಹರಿಃ ಓಂ ॥

ಮೂ ॥ ಓಂ ವೈರಾಗ್ಯತೋ ಭಕ್ತಿದಾಡ್ಯಂ ತೇನೋಪಾಸಾ ಯದಾ ಭವೇತ್ |
ಆಪರೋಕ್ಷ್ಯಂ ತಯಾ ವಿ (ಭವೇದ್ವಿ) ಷ್ಲೋ ರಿತಿ ಪಾದಕ್ರಮೋ
ಭವೇತ್ ॥ ೧ ॥

ಅ ॥ ವೈರಾಗ್ಯತಃ=ವೈರಾಗ್ಯದ್ವಿಶಿಯಿಂದ, ಭಕ್ತಿದಾಡ್ಯಂ=ಭಕ್ತಿದಾಡ್ಯವು, ಭವೇತ್= ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ತೇನ = ಆ ಭಕ್ತಿದಾಡ್ಯದಿಂದ, ಯದಾ = ಯಾವಕಾರಣದಿಶಿಯಿಂದ, ಉಪಾಸಾ = ಉಪಾಸನೆಯು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದೋ, ತಯಾ = ಆ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ, ವಿಷ್ಲೋಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಆಪರೋಕ್ಷ್ಯಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವು, (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು) ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದೋ, ಇತಿ=ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪಾದಕ್ರಮಃ = ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳ ಸೌರ್ವಾಪರ್ಯಕ್ರಮವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ ॥ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಉಪಾಸನಾರ್ಥವಾದ ಈ ಪಾದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಸಂಗತಿಯನ್ನೂ, ಉತ್ತರಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾ ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ, ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಿಗೂ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (2) ವಿಚಾರಸಾಧ್ಯವಾದ ವೈರಾಗ್ಯದಿಶಿಯಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಮೊದಲೇ ಅವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯ ದಾಡ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (3) ಈ ಅಧ್ಯಾಯವು ವೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದು. ಭಗವತ್ಪಾದವೇ ವೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನ ಸಾಧನವು. ಆ ಭಗವತ್ಪಾದಕ್ಕೆ ೧ ವಿಷಯ ವೈರಾಗ್ಯ, ೨ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿ, ೩ ಭಗವದುಪಾಸನೆ, ೪ ಭಗವತ್ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕುಸಾಧನಗಳು. ಅವುಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಸಮಾನವಾಗಿ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಕಾರಣವಾಗಿ ಸಾಧನಗಳಾಗುವವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅದಿಯಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಿವೇಕಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಷಯವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕು. ಏಕೆಂದರೆ— ಹೇಯದಲ್ಲಿ ರಾಗವಿದ್ದವನಿಗೆ ಉಪಾದೇಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇಮವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರೇಮವು ಮೊದಲೇ ಕಂಡದೆ ಎಂದರೆ— ಅದು ದೃಢವಾದಪ್ರೇಮವಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ದೃಢವಾದ ಪ್ರೇಮವು ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಆ ವೈರಾಗ್ಯದಿಂದಲೂ ಭಕ್ತಿದಾಡ್ಯದಿಂದಲೂ ಉಪಾಸನೆಯು ಉಂಟಾಗುವುದು. ಹೇಯದಲ್ಲಿ ರಾಗವಿದ್ದವನಿಗೆ, ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ಅದರ ನೈರಂತ್ಯಗಳಿಂದ ಧ್ಯಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅತಿರ್ಘೋಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ತನ್ನನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ವೈರಾಗ್ಯದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಸೌರ್ವಾಪರ್ಯಕ್ರಮವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ವೈರಾಗ್ಯದಿ ವಿಷಯಕಗಳಾದ ಈ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಸೌರ್ವಾಪರ್ಯಕ್ರಮವು ಕೊಡುವುದು. ॥ ೧ ॥

ಹೀಗೆ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲರತಕ್ಕ ನಾಲ್ಕುಪಾದಗಳಿಗೂ ಆನಂತರ್ಯರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಅತೀತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಲಿಚ್ಛಿಸಿದವನಾಗಿ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ. —

ಮೂ || ಯುಕ್ತೋ ಜ್ಞಾತವೇದಾರ್ಥೋ ನಿರಸ್ಯ ಸಮಯಾನ್ ಪರಾನ್ |
 ಪರಸ್ಪರವಿರೋಧಂ ಚ ಪ್ರಣುದ್ಯಾಶೇಷವಾಕ್ಯಗಂ || ೨ ||
 ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪ್ರವಣೋ ಭೂತ್ವಾ ತಸ್ಯ ಸಂನಿಹಿತತ್ವತಃ |
 ಬಹುಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾನಾಂ ಭಾನಾತ್ಪ್ರತಿಹಿತಶ್ರುತೇಃ || ೩ ||
 ವಿರೋಧಂ ಚ ನಿಶಾಕೃತ್ಯ ಶ್ರುತೀನಾಂ ಪ್ರಾಣತತ್ಪ್ರಗಾನ್ |
 ಪರಿಹೃತ್ಯ ವಿರೋಧಾಂಶ್ಚ ತತ್ರಸಾದಾನುರಂಚಿತಃ || ೪ ||

ಅ || (ಆಸಾತತಃ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತಿರಲು) ಯುಕ್ತತಃ = ಪ್ರಬಲಯುಕ್ತಿಯದೆಶೆಯಿಂದ, (ಆ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ) ಜ್ಞಾತವೇದಾರ್ಥಃ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಪರಾನ್ = ಇತರಗಳಾದ, ಸಮಯಾನ್ = ಸಾಂಖ್ಯಾದಿ ದುಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು, ನಿರಸ್ಯ = ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಅಶೇಷವಾಕ್ಯಗಂ = ಎಲ್ಲಾ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಪರಸ್ಪರ ವಿರೋಧಂ ಚ = ಅನೈಕೋಪ್ಯ ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಪ್ರಣುದ್ಯ = ಪರಿಹಾರಮಾಡಿ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮಪ್ರವಣಃ = ಜೀವನನ್ನು ಅಧಿಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕ ಶರೀರ, ಇಂದ್ರಿಯ ಮೊದಲಾದುದರಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನು, ಭೂತ್ವಾ = ಆಗಿ, ತಸ್ಯ = ಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ, ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವತಃ = ವೇದವಿಚಾರ್ಯವಾದ ಆತ್ಮ - ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಸನ್ನಿಧಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಉಪಜೀವ್ಯ ಪ್ರಮಾಣಗಳಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ) ಬಹುಯುಕ್ತಿವಿರೋಧಾನಾಂ = ಅನೇಕ ಯುಕ್ತಿಗಳ ವಿರೋಧಗಳ, ಭಾನಾತ್ = ಪ್ರತೀತಿ ಇರೋಣದರಿಂದಲೂ, ಶ್ರುತೀನಾಂ = ಆ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ, ತತ್ರಹಿತಶ್ರುತೇಃ = ಯುಕ್ತಿ ಸಹಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯದ್ದೆಶೆಯಿಂದ, ವಿರೋಧಂ ಚ = ವಿರೋಧವನ್ನೂ ಕೂಡ, ನಿಶಾಕೃತ್ಯ = ಪರಿಹಾರಮಾಡಿ, ಪ್ರಾಣತತ್ಪ್ರಗಾನ್ = ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ವಿರೋಧಾಂಶ್ಚ = ವಿರೋಧಗಳನ್ನೇ, ಪರಿಹೃತ್ಯ = ಪರಿಹರಿಸಿ, (ಅಧಿಕಾರಿಯು) ತತ್ರಸಾದಾನುರಂಚಿತಃ = ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು ಆಗಬೇಕು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ಅಂದರೆ, ಅವಿರೋಧ್ಯಾಯದ ಯುಕ್ತಿ, ಸಮಯ ಶ್ರುತಿ, ನ್ಯಾಯೋಪೇತ ಶ್ರುತಿ ಇವುಗಳ ವಿರೋಧ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಈ ಯುಕ್ತಾದ್ಯದಿ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಅನುವಾದಮಾಡಿರಲು || ೨ || ೩ || ೪ ||

ಮೂ || ದೇಹಕರ್ತೃತ್ವಮಿಶಸ್ಯ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ತತ್ತಿತ್ಯತಾಸ್ಯುತೇಃ |
 ವಿಶೇಷಸೇಹಮಾಸಾದ್ಯ ಸರ್ವಕರ್ತೃತತೋಽಧಿಕಂ || ೫ ||
 ನಿಷ್ಪಾದ್ಯ ಬಹುಮಾನಂ ಚ ತದನ್ಯತ್ರಾತಿಮುತಃ |
 ಉತ್ಪಾದ್ಯಾಧಿಕವೈರಾಗ್ಯಂ ತದ್ಗುಣಾಧಿಕ್ಯವೇದನಾತ್ || ೬ ||

ಸರ್ವಸ್ಯ ತದ್ವಶತ್ವಾಚ್ಚ ದಾಡ್ಯಂ ಭಕ್ತೇರನಾಪ್ಯ ಚ |
ಯತೇತೋಪಾಸನಾಯೈವ ವಿಶಿಷ್ಟಾಚಾರ್ಯಸಂಪದಾ || ೭ ||

ಅ || ಈಶಸ್ಯ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ದೇಹಕರ್ತೃತ್ವಂ = ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳ ಶರೀರಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು, ಜ್ಞಾತವ್ಯ = ತಿಳಿದು, ತಪ್ತಿತ್ವತ್ವಾತ್ಯಂತೇಃ = ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಪಿತೃತ್ವದ ಸ್ಮರಣೆದಿಶೆಯಿಂದ (ಅಂದರೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ನಮಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಂದೆಯೆಂದು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡು) ವಿಶೇಷಸ್ವೇಹಂ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸ್ವೇಹವನ್ನು, ಆಪಾದ್ಯ = ಹೊಂದಿ, ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವತಃ = ಸರ್ವಕರ್ತೃತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಅಧಿಕಂ = ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹುಮಾನಂ ಚ = ಆದರವನ್ನು ಕೂಡ, ನಿಷ್ಪಾದ್ಯ = ಮಾಡಿ, ಅತಿದುಃಖತಃ = ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಅತಿದುಃಖಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದು, ತದನ್ಯತ್ರ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಅಧಿಕವೈರಾಗ್ಯಂ = ಅಧಿಕವಾದ ವೈರಾಗ್ಯವನ್ನು, ಉತ್ಪಾದ್ಯ = ಹುಟ್ಟಿಸಿ (ಅಂದರೆ ಹೊಂದಿ), ತದ್ಗುಣಾಧಿಕ್ಯವೇದನಾತ್ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವಸ್ಯ = ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿಗೆ, ತದ್ವಶತ್ವಾಚ್ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಭಕ್ತೇಃ = ಭಕ್ತಿಗೆ, ದಾಡ್ಯಂ = ದೃಢತನವನ್ನು, ಅನಾಪ್ಯ ಚ = ಹೊಂದಿ, ವಿಶಿಷ್ಟಾಚಾರ್ಯಸಂಪದಾ = ಉತ್ತಮ ಆಚಾರ್ಯರ ಉಪದೇಶಾದಿ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ, ಉಪಾಸನಾಯೈವ = ಉಪಾಸನೆಗೋಸ್ಕರವೇ, ಯತೇತ = ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡತಕ್ಕುದು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎಂದರೆ— ವಿಚಾರವೆಂಬ ಮನನವು. ಅದು ಶ್ರವಣಮಾಡದೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಎಷ್ಟು ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅಷ್ಟಕ್ಕೂ ಶ್ರವಣದಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವು ಮೊದಲು ಬೇಕು. ಆ ಶ್ರವಣದಿಂದುಂಟಾದ ಜ್ಞಾನವು ಇದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಸತ್ಕರ್ಮವುಳ್ಳ, ಸತ್ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಾತ್ವಿಕ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. (2) ೧ ನಿತ್ಯಾನಿತ್ಯವಸ್ತುವಿನೇಕವು, ೨ ಶಮದಮಾದಿ ಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿಯು, ೩ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಫಲಭೋಗದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವು, ೪ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛೆಯು, ಹೀಗೆ ಸಾಧನಗಳು ನಾಲ್ಕು ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. (3) ಉತ್ತಮ (ಎಕಾಂತ) ಭಕ್ತರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಆಚಾರ್ಯರು ಮುಮುಕ್ಷು ಎನ್ನುವ ಸಾಧನವನ್ನು ಕಂಠತಃ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. (4) ಸಾತ್ವಿಕ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಸಜ್ಜನರ ಸಹವಾಸವಶದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ ಶ್ರವಣದಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರಲು ಆ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಮನನಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ || ೫ || ೬ || ೭ ||

ಹೀಗೆ ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದರಿಂದ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಕರ್ತವ್ಯಾ ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೇತ್ಯುಕ್ತೇ ಕಿಮಿತಿ ಸಂಶಯೇ |
ಅತಃ ಇತ್ಯುದಿತೇಽಸ್ಯ ಸ್ಯ ವಿಶೇಷಾನುಕ್ರಿಸ್ತಃ ಪುನಃ || ೮ ||
ಸೃಷ್ಟಿಬಂಧನಮೋಕ್ಷಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ ಶ್ರುತತ್ವತಃ |
ಯತೋ ಮೋಕ್ಷಾದಿದಾತಾಸಾಪತೋ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಏವ ವಃ ||
ಇತ್ಯಾಹ ತತ್ರರಂ ಬ್ರಹ್ಮನ್ಯಾಸಾಖ್ಯಂ ಜ್ಞಾನರಶ್ಮಿಮತ್ || ೯ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸಾ=ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಚಾರವು, ಕರ್ತವ್ಯಾ=ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಸತಿ=ಹೀಗೆಹೇಳುತ್ತಿರಲು, ಕಿಮಿತಿ=ಬ್ರಹ್ಮಜಿಜ್ಞಾಸೆಯು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರು ರಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲವೋ ಎಂದು, ಸಂಶಯೇ ಸತಿ=ಸಂಶಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರಲು, ಅಥವಾ ಮಾಡಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರಲು ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವೂ ಬರುತ್ತಿರಲು (ಆ ಸಂಶಯವನ್ನೂ, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನೂ, ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಜನ್ಮಾದ್ಯಸ್ಯಯತಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.) (ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ 'ಅತಃ' ಶಬ್ದದಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಆಶಂಕೆಯು ಹೇಗೆಂದರೆ—)ಅತ ಇತ್ಯುದಿತೇಽಪಿ=ಅತಶಬ್ದದಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಯೋ ಜನವೆಂದು ಹೇಳಿದರೂ, ಅಸ್ಯ = ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು, ವಿಶೇಷಾನುಕ್ತಿತಃ= ಪ್ರಮಾಣವಿಶೇಷದಿಂದ ಉಪಸಾದಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಪುನಃ=ಮತ್ತೂ ಸಂಶಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿ ರಲು, ಸೃಷ್ಟಿಬಂಧನ ಮೋಕ್ಷಾದಿಕರ್ತೃತ್ವಸ್ಯ=ಸೃಷ್ಟಿಯು, ಬಂಧವು, ಮೋಕ್ಷಮೊದಲಾದವು ಗಳ ಕರ್ತೃತ್ವಕ್ಕೆ, ಶ್ರುತತ್ವತಃ=ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಯತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದಶೆ ಯಿಂದ, ಅಸೌ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಮೋಕ್ಷಾದಿದ್ರಾತಾ=ಮುಕ್ತಿಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಡ ತಕ್ಕವನೋ, ಅತಃ=ಅದಕಾರಣ, ಅಸೌ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ವಃ=ನಿಮಗೆ, ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯ ಏವ= ವಿಚಾರಾರ್ಹನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ=ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಜ್ಞಾನರಶ್ಮಿಮುತ್=ಜ್ಞಾನಾಖ್ಯ ರಶ್ಮಿ ಗಳುಳ್ಳ, ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ವ್ಯಾಸಾಖ್ಯಂ=ವ್ಯಾಸನೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ತತ್ ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ= ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಆಹ=ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ.

ತಾ || (1) ಪರಮೇಶ್ವರನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಮಾಣವು. (2) ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷದಾತ್ಮತ್ವವು ಪ್ರಧಾನವು. ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (3) ವ್ಯಾಸನು ಅಪಾಂತರತಮನೆನ್ನುವ ಒಬ್ಬ ನೊಬ್ಬ ಮುನಿಯು ಎಂದು ಪ್ರವಾದವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ ಮಾಂದ್ಯವು ಆಗಬಾರದು ಅದಕಾರಣ, ಜ್ಞಾನರಶ್ಮಿಮುತ್=ಪರಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣ ಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. || ಅ || ೯ ||

ಜಿಜ್ಞಾಸೆಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಕ್ಷೇಪಬರುತ್ತಿರಲು ಅದನ್ನು ಪರಿಹರಿಸದೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದ್ದು ಅಸಂಗತವು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಯೇನೈವ ಬಂಧಮೋಕ್ಷಃ ಸ್ಯಾತ್ ಚ ಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ ಗತಃ || ೧೦ ||
 ಸುಪ್ರಸನ್ನೋ ಭವೇದೀಶೋ ಜಿಜ್ಞಾಸಾತೋಽಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿ ದಾ |
 ಮೋಕ್ಷಾದಿದತ್ತಮಿಾಶಸ್ಯ ಕಥಮೇವಾವಗಮ್ಯತೇ ||
 ಇತಿಚೇಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯೋ ಹಿ ಮೋಕ್ಷದಃ || ೧೧ ||

ಅ || ಯೇನೈವ = ಯಾವ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದಲೇ, ಬಂಧಮೋಕ್ಷಃ= ಸಂಸಾರಬಂಧದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದೋ, ಚ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸಃ ಈಶಃ=ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಜಿಜ್ಞಾಸಯಾ = ವಿಚಾರದಿಂದ, ಗತಃ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ಸುಪ್ರಸನ್ನಃ=ಅತಿ ಸಂತುಷ್ಟನಾದವನು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವನೋ, ಅಸ್ಯ=ಈ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು,

ಜಿಜ್ಞಾಸಾ=ವಿಚಾರವು, ಅಸ್ಯ=ಈ ಜೀವನಿಗೆ, ಮುಕ್ತಿದಾ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು. (ಮೂರನೇ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿವರ್ತನವಾದ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿ ಮೂರನೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಮೋಕ್ಷಾದಿತ್ಯಂ=ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆಯು, ಅಂದರೆ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆಯು, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಈಶಸ್ಯೈವ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಎಂದು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಅವಗಮ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? (ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅನುಮಾನಗಳಿಂದಲೂ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಇತರರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ.) ಇತಿ ಚೇತ್=ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ (ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ) ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ಯಾತ್ = ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮುಧಿಗಮ್ಯನಾದಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಎಂದು ಸಮಾಧಾನವಾದ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) (ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೇಗೆ ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಮೋಕ್ಷದಃ=ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು, ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯಃ=ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮುಧಿಗಮ್ಯನು. (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪುರುಷನು ಶಾಸ್ತ್ರವಾತ್ಮಕ್ಕೆ ವಿಷಯನೋ, ಅದಕಾರಣ ವೇದಮೊದಲಾದುದು ಯಾರನ್ನು ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸುತ್ತದೋ, ಆತನೇ ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೆಂದು ತಿಳಿಯಲರ್ಹನು. ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬನು ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.)

ತಾ || (1) ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಎನ್ನುವುದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದು ನಮಗೆ ಅಭಿಮತವಲ್ಲ. ಅತಿಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನನು. ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಸುಪ್ರಸನ್ನನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಉತ್ಕರ್ಷಜ್ಞಾನವು ಜಿಜ್ಞಾಸಾದಿಂದಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಹೀಗೆ ಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿರುವರು. (೧) ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿಯೇ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದೂ, (೨) ಉತ್ಕರ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದೂ (೩) ವಿಚಾರದಿಂದ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದೂ ಲೋಕನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಉಪನ್ಯಾಸವು ಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಜಿಜ್ಞಾಸಾಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವವು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ— || ೧೦ || ೧೧ ||

ಸ. ರ. ವಿ— ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ವಿಷ್ಣುವೇ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ವೇದ್ಯನಾದವನೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡ ಬಹುದು, ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಪಂಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮುಧಿಗಮ್ಯನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಪಿಸಿತೇಭ್ಯಃ ಸ್ಯಾದ್ಯದಿ ಮೋಕ್ಷಃ ಕಥಂಚನ || ೧೨ ||
 ಕಿಮಿತ್ಯನಾದಿಸಂಸಾರಮಗ್ನಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಇಮಾಃ ಪ್ರಜಾಃ |
 ಯಸ್ಯಾನ್ನಿಯಮತೋ ದುಃಖಹಾನಿಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತೋ ಭವೇತ್ |
 ಧಾವಂತೇವ ತಮುದ್ಧಿಶ್ಯ ರಾಜಾದ್ಯಮಖಿಲಾಃ ಪ್ರಜಾಃ || ೧೩ ||

ಅ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನವಿಸಿತೇಭ್ಯಃ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಸಯಾಭೂತವಾದವರಿಂದ, ಕಥಂಚನ = ಅವರಸೇವಾದಿಗಳಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ಸ್ಯಾತ್ ಯದಿ=ಆಗುವುದಾದರೆ, ಅನಾದಿ ಸಂಸಾರಮಗ್ನಾಃ = ಅನಾದಿಯಾದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿರುವ, ಇಮಾಃಸವಾಪ್ರಜಾಃ= ಈ ಎಲ್ಲಾಪ್ರಜೆಗಳು, ಕಿಮಿತಿ=ಏತಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತರಾಗಲಿಲ್ಲ? (ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಿಗುವ ಸಾಧಾರಣ ಪುರುಷನಾಗಿದ್ದರೆ ಅವನ ಸೇವಾದಿಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಮುಕ್ತರಾಗಬೇಕಾಗುವರು.) (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಾಗುವುದಾದರೆ ಏಕೆ ಸರ್ವರೂ ಮುಕ್ತರಾಗಬೇಕು ಎಂದರೆ—) ಪತ್ಯಕ್ಷತಃ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯನಾದ, ಯಸ್ಯಾತ್=ಯಾವಪುರುಷನದೇಶಿಯಿಂದ, ನಿಯಮತಃ=ನಿಯಮದಿಂದ, ದುಃಖಹಾನಿಃ= ಆತ್ಯಂತಿಕ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಯು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದೋ, ತಂ=ಆತನನ್ನು, ಉದ್ಯತ್ಯ=ಉದ್ದೇಶಪಟ್ಟದ್ದು, ಅಖಿಲಾಃ ಪ್ರಜಾಃ=ಎಲ್ಲಾಪ್ರಜೆಗಳು, ರಾಜಾದ್ಯಂ=(ದಾಂದ್ರ್ಯದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಲಿಚ್ಛಿಸುವ ಜನರು ದಾನಶೂರರಾದ) ರಾಜಾದಿಗಳನ್ನೆಂಬಂತೆ, ಧಾವಂತೈವ=ಓಡಿಯೇ ಹೋಗುತ್ತಾರೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ. (1) ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯನೆಂದಾದರೆ ಸುಖದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯನಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿ ಲಾಗ್ಯಾತು ಸಂಸಾರಾನುವೃತ್ತಿಯೇ ಬಾರದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆತನು ವೇದಗಳೂ ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳೂ ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಾದರೆ ಸುಖದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯನಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಾನುವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ || ೧೨ || ೧೩ ||

ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಿಗೆ ಅನುಮಾನಗಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ. —

ಮೂ || ಅನುಮಾ (ನ) ಗಮ್ಯತೋ ಮೋಕ್ಷೋ ಯದಿ ಸ್ಯಾದ (ತಸ್ಯಾ)ನು-
ಮೈವ ಹಿ || ೧೪ ||

ದೃಷ್ಟಪೂರುಷವನ್ನೋಕ್ಷದಾತ್ಮತಾಂ ವಿನಿವಾರಯೇತ್ |
ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯ ಏವೈಕೋ ಮೋಕ್ಷದೋ ಭವತಿ ಧ್ರುವಂ || ೧೫ ||

ಅ || ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅನುಮಾಗಮ್ಯತಃ=ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಃ=ಮೋಕ್ಷವು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದೋ, (ಅಂದರೆ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಿದರೆ) 'ಶಿವಃ ಮೋಕ್ಷದಃ ಈಶತ್ವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಿಂದ ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ಅನುಮೈವ=ಪುರುಷತ್ವಾದ್ಯನು ಮಾನವೇ, ದೃಷ್ಟಪೂರುಷವತ್=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧನಾದ ಸಾಧಾರಣ ಪುರುಷನಂತೆಯೇ, ಮೋಕ್ಷದಾತ್ಮತಾಂ = ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕೊಡುವಿಕೆಯನ್ನು, ವಿನಿವಾರಯೇತ್ = ತಡೆಯುವುದು. (ಶೈವಾದ್ಯಾಗಮಗಳಾದರೂ ಶಿವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಪ್ತಿ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡಲಾರವು. ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಪರಿಶೇಷಾನುಮಾನವನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ). ತತ್ = ಆದ ಕಾರಣದಿಂದ, ಮೋಕ್ಷದಃ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ಏಕಃ=ಒಬ್ಬನು, ಧ್ರುವಂ = ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯ ಏವ = ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮಧಿಗಮ್ಯನು, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತಾನೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— ‘ವಿಮತಃ ಮೋಕ್ಷದೋ ನ ಪುರುಷತ್ವಾತ್ ಸಮೃತವತ್’
ವಿನಾದ ವಿಷಯಾಭೂತನಾದವನು ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನಲ್ಲ. ಪುರುಷನಾದುದರಿಂದ ಸಮೃತನಾದ
ಪುರುಷನಂತೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನದಿಂದ ಪರಾಹತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನನ್ನು
ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಅನುಮೇಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು
ಕೊಡತಕ್ಕವನು ಶಾಸ್ತ್ರೈಕ ಸಮುಧಿಗಮ್ಯನು ಎಂದುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ನ. ಚ. ವಿ.— (1) ‘ವಿಮತಂ ಸಕರ್ತೃಕಂ ಕಾರ್ಯತ್ವಾತ್ ಘಟವತ್’ ಎಂದು
ಕೇವಲಾನುಮಾನಗಮ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ
‘ವಿಮತೋ ಮೋಕ್ಷದೋ ನ ಭವತಿ ಪುರುಷತ್ವಾತ್ ದೃಷ್ಟಪುರುಷವತ್’ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವೇ
ಆತನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಾತ್ಯತ್ವವನ್ನು ತಡಿಯುವುದು. (2) ‘ಪತಿಂ ವಿಶ್ವಸ್ಯಾತ್ಮೇಶ್ವರಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ
ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಇರುವುದು || ೧೪ || ೧೫ ||

ಸ. ರ. ವಿ.— ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯರೂ ಬಹುಮಂದಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆ ಇರಲು ವಿಷ್ಣುವೇ
ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನೆಂದು ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹೀಗೇ ಆಗಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ ಎಂಬುವು
ದಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯತ್ವವು ಇತರರಿಗೂ ಬರುವುದು. ‘ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಶಿವಂ ಶಾಂತಿಮತ್ಯಂತಮೇತಿ’
ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ನಾಲ್ಕನೇ
ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ತತ್ತು ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಪದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯಶ್ಚ ನಾನೋಽಸ್ತಿ ಮೋಕ್ಷದತ್ತೇನ ಕೇಶವಾತ್ |
ಮೋಕ್ಷದೋ ಹಿ ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಸ್ಯಾತ್ಪರತಂತ್ರಃ ಸ್ವಯಂ ಸೃತೌ || ೧೬ ||
ವರ್ತಮಾನಃ ಕಥಂ ಶಕ್ತಃ ಪರಮೋಕ್ಷಾಯ ಕೇವಲಂ |
ಅನ್ಯಾಶ್ರಯೇಣ ಯದ್ಯೇಷಃ ದದ್ಯಾನೋಕ್ಷಂ ಸ ಏವ ಹಿ || ೧೭ ||
ತೇನಾನನುಸೃತೋ ಮೋಕ್ಷಂ ನ ದದ್ಯಾದನ್ಯವಾಕ್ಯತಃ |
ಅತಃಸ್ತದರ್ಥಮಪಿ ಸ ಜ್ಞೇಯೋ ವಿಷ್ಣುರ್ಮುರ್ಮುಕ್ತುಭಿಃ || ೧೮ ||

ಅ || ಮೋಕ್ಷದತ್ತೇನ = ಮೋಕ್ಷದಾತ್ಯತ್ವದಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯಶ್ಚ = ಶಾಸ್ತ್ರಸಮುಧಿ
ಗಮ್ಯನು, ಕೇಶವಾತ್ = ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ, ಅನ್ಯಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ. (ಆದರೆ
ಕೇಶವನೇ ಏಕೆ ಆಗಬೇಕೆಂದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಹೇತುವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.)
ಸ್ವತಂತ್ರಃ ಹಿ = ಸ್ವತಂತ್ರನಾದವನೇ, ಮೋಕ್ಷದಃ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು, ಸ್ಯಾತ್ =
ಆಗುವನು. (ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ; ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಯಾರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ
ದಾತ್ಯತ್ವವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, ಆತನೇ ಪೂಜ್ಯನಾದ ವಿಷ್ಣುವು. ಅಂದರೆ
ಆ ಶಬ್ದಗಳೂ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪರಮ ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳು.) (ಪರತಂತ್ರನೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು
ಕೊಡುತ್ತಾನೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು? ಎಂದರೆ ಆ ಪರತಂತ್ರನು ೧ ಸ್ವತಂತ್ರ ಪುರುಷನನ್ನು
ಆಶ್ರಯಿಸದೆ ತಾನೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವನೋ, ೨ ಅಥವಾ ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು
ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವನೋ?, ೧ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.)

ಪರತಂತ್ರಃ = ಪರತಂತ್ರನಾದವನೇ, ಸ್ವಯಂ = ತಾನು, ಸೃತೌ = ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ವರ್ತಮಾನಃ = ಇರತಕ್ಕವನಾಗಿ, ಕೇವಲಂ = ಪರರ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ, ಪರಮೋಕ್ಷಾಯ = ಇತರರ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಶಕ್ತಃ = ಸಮರ್ಥನಾಗುವನು. (ಅಂದರೆ ಈ ಪರತಂತ್ರನು ಸ್ವತಂತ್ರನನ್ನು ಅಜ್ಞೇಷ್ಠಿಸದೇನೇ ತನ್ನ ಭಕ್ತನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೆ ತನ್ನನ್ನು ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಾನು. ಸಂಸಾರಿಯು ಆಗದೆ ಹೋದಾನು. ಸ್ವಯಮನವತೀರ್ಣಃ ಈ ಪರಾಂಸ್ತಾರಯೇತ್ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ತನ್ನ ಸಂಸಾರದುಃಖವನ್ನೇ ಪಂಹಂಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯನಾದವನು ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಸಂಸಾರದುಃಖವನ್ನೇ ಪಂಹಂಸಿ ಹೇಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಾನು) (ಶಿವೇಂದನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಏಷಃ = ಈ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರನು, ಅನ್ಯಾಶ್ರಯೇಣ = ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಶ್ರಯದಿಂದ, (ತನ್ನ ಭಕ್ತನಿಗೋಸ್ಕರ) ಮೋಕ್ಷಂ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ದದ್ಯಾತ್ = ಕೊಡುವನು. ಯದ್ (ಉಚ್ಯತೇ) = ಹೀಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ಆಗ, ಸಃ = ಆ ಸ್ವತಂತ್ರನು, ತೇನ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವನಿಂದ, ಅನನುಸೃತಃ = ಸೇವಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನಾಗಿ, ಅನ್ಯವಾಕ್ಯತಃ = ನನ್ನ ಭಕ್ತನಿಗೋಸ್ಕರ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡು ಎನ್ನುವ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರನ ಪ್ರಾರ್ಥನಾನಾಕೃತಮಾತ್ರದಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಂ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ನೈವ ದದ್ಯಾತ್ = ಕೊಡಲಾರನು, ಎನ್ನುವುದೂ ಸಂಭಾವಿತವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಿ = ಹಾಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವಾಗಿದೆ. (ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ) ಅತಃ = ಆದುದರಿಂದ, ತದರ್ಥಮಸಿ = ಅವಾಂತರೇಶ್ವರನಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಕೂಡ, ಸಃ = ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವರಿಂದ, ಜ್ಞೇಯಃ = ತಿಳಿಯಲರ್ಹನು (ತಥಾ ಚ ಭಗವಂತನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವಾಂತರೇಶ್ವರನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಾತ್ಮತ್ವ ಕಲ್ಪನೆಯು ವ್ಯರ್ಥವೇ).

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಸ್ವತಂತ್ರನಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರವೇದ್ಯನು. ಪರತಂತ್ರರಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಶಾಸ್ತ್ರವೇದ್ಯರಲ್ಲ. ಪರತಂತ್ರರಾದವರು ತಾವೇ ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟದೆ ಇದ್ದವರು ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಹೇಗೆ ಉದ್ಧರಿಸಲು ಶಕ್ತರಾದರು? (2) ಹಾಗಾದರೆ ಮೆಚ್ಚಿಸ್ಬೇಕಾದ ಮೊದಲಾದವರು ರಾಜನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಸೇವಕರಿಗೆ ಜೈಲಿನಿಂದ ಹೇಗೆ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಂತರಂಗಭೂತನಾದವನು ಪರತಂತ್ರನಾದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ ಶ್ರೀವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಜ್ಞೆಯಿಂದ ತನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸನಾಮಾಡುವವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವನು ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯೂ ವ್ಯರ್ಥವು ಎಂದರೆ— ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡದಿದ್ದವರಿಗೂ, ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು ಕೊಡಲಾರದು. ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅನ್ಯದ್ವಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲಿಚ್ಛಿಸುವವನು ವಿಷ್ಣು ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು.

ನ. ಚ. ವಿ.— (1) ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದವರೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ತನ್ನ ಭಕ್ತರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಆ ಮುಮುಕ್ಷುವಿನಿಂದ ತಾನು ಸೇವಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವನಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಕೊಡಲಾರನು. ಏಕೆಂದರೆ— ೧ 'ಯಮೇವೈಷ ವ್ಯಣುತೇ ತೇನ ಲಭ್ಯಃ'

೨ 'ತಮೇವಂ ವಿದಿತಾಸ್ತಮಿತ್ಯುತ್ಯಮೇತಿ' ೩ ವಾನ್ಯೈಪಂಥಾ ವಿದ್ಯತೇ ಅಮುನಾದ್ಯು'
೪ 'ತಂ ವಿದಿತೈವ ವ್ಯುತ್ಯಮತ್ಯೇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ,
ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿಕರ್ತನಾದ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರದನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮತಬ್ಧವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀ ಹಂಯುಲ್ಲಿಯೇ
ತಾಪ್ತರ್ಯವು || ೧೬ || ೧೭ || ೧೮ ||

'ಅಮುನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂ || ಯಮೇವೈಷ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ ತಮೇವೇತಿ ಚ ಸಾದರಂ |

ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಮಸ್ಯೈವ ಜ್ಞಾಯತೇ ವೇದನಾದಿಭಿಃ || ೧೯ ||

ಅ || ಯಮೇವೈಷ ಇತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ = ಯಮೇವೈಷಃ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ತಮೇ
ವೇತಿ = ತಮೇವಂ ವಿದಿತಾಸ್ತು ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಸಾದರಂ = ಆದರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ,
ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ = ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮುಧಿಗಮ್ಯತ್ವವು, ಅಸ್ಯೈವ = ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುಗೇನೇ, ವೇದ
ನಾದಿಭಿಃ = ವೇದಪ್ರಾನ್ಯವಾದಿಗಳಿಂದ, ಜ್ಞಾಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಯಾವ ಪುರುಷನನ್ನು ಶ್ರೀ ಹಂಯು ನನ್ನನ್ನು ಉಪಾಸನಾ
ಮಾಡತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಇವನು ನನ್ನವನೆಂದು ಸ್ವೀಕರಿಸುತ್ತಾನೋ ಸ್ವೀಕೃತನಾದ ಆತ
ನಿಂದಲೇ ಲಭ್ಯನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವೀಕೃತನಾದ ಆತನಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕ
ವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಶ್ರೀ ಹಂಯು ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. (2) ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ತಿಳಿದವನು
ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮುಕ್ತಿಗೆ ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲ. || ೧೯ ||

ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ವಿಷ್ಣುಲಿಂಗವನ್ನೇ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ದೃಢೀ
ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯ ಏನಂ ವಿದುರವ್ಯತಾ ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ತು ಸಮುದ್ರಗಃ |

ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮಪರಮಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾವಧಾರಿತಃ || ೨೦ ||

ಅ || ಯೇ = ಯಾರು, ಏನಂ = ಶ್ರೀ ಹಂಯನ್ನು, ವಿದುಃ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, (ತೇ =
ಅವರು) ಅವ್ಯತಾಃ = ಮುಕ್ತರು, (ಭವಂತಿ = ಆಗುತ್ತಾರೆ.) ಇತಿ = ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ,
(ಶ್ರೀ ಹಂಗೆನೇ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಏನಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು
ಶ್ರೀ ಹಂಯು ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಇತ್ಯುಕ್ತಸ್ತು = 'ಯ
ಏನಂ ವಿದುಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಸಯನೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾದರೂ, ಸಮುದ್ರಗಃ = ('ಯಮಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ ಕವಯೋಃವಯಂತಿ'
ಯಾರನ್ನು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಎಂದು) ಸಮುದ್ರದಲ್ಲೀತಕ್ಕವನು
(ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.) (ಆ ಸಮುದ್ರಸ್ಥತ್ವವಾದರೂ ಶ್ರೀಹಂಯು ಆಂಗವು.) (ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು
ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಮಿತಿ ಶ್ರುತ್ಯಾ = ಆ ಶ್ರೀಹಂಯನ್ನೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ
ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಅವಧಾರಿತಃ = ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ನಿರ್ಧಾರಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) 'ಯಮಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ ಕವಯೋಃವಯಂತಿ' 'ಯತಃ
ಪ್ರಸೂತಾ ಜಗತಃ ಪ್ರಸೂತೀ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಯಾಯಿಯೆಂದೂ, ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ

ಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪಾದಕನೆಂದೂ ಪ್ರಕೃತನಾದವನು ಯಾವನೋ ಅವನೇನೇ 'ತದೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಪರಮಂ ಕವೀನಾಂ' ಎಂದು ಪರಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ನಿರ್ಧಾರಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೋ ಆ ಈ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಯಾರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ ಅವರೇ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಾದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು; ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಮ್ಯನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಏನಂ ಎಂದು ಹೇಳಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮಪದವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಪದಕ್ಕೆ ಭಗವಂತನ ನಾಮಭೇದವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ ಭದ್ರವಂತನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ || ೨೦ ||

ಯುಕ್ತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯತಃ ಪ್ರಸೂತೇತಿ ತತಃ ಸೃಷ್ಟಿಮಾಹ ತತೋ ಹರಿಃ |

ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿರ್ನ ಚಾನೈಕ್ಯೇಸ್ತಿ ಮುಖ್ಯತಸ್ತ್ವಿತಿ ಗಮ್ಯತೇ || ೨೧ ||

ಅ || ಯತಃ ಪ್ರಸೂತೇತಿ=(ಯತಃ ಪ್ರಸೂತಾ ಜಗತಃ ಪ್ರಸೂತೀ=) ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯದೇಶಿಯಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯು (ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತದೋ) ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು, ತತಃ=ಯ ಏನಂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪುರುಷನದೇಶಿಯಿಂದ (ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಗೆ,) ಸೃಷ್ಟಿಂ=ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು, ಆಹ=ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣತ್ವವು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಕೊಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ 'ಯ ಏನಂ ವಿದುರಮೃತಾಃ' ಎಂದು ಮೋಕ್ಷಕಾರಣಜ್ಞಾನನಿವಯಾಭೂತನಾದವನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯು) (ಹೇತುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಪ ಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತತಃ=ಆದುದರಿಂದ, ಹರಿಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಮುಖ್ಯತಃ=ಮುಖ್ಯ ವಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಾಗಿ) ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿಃ=ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮುಧಿಗಮ್ಯನು. ಅನ್ಯಃ=ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ನ ಚಾಸ್ತಿ=ಇಲ್ಲವೇಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಶಾಸ್ತ್ರಸಮುಧಿಗಮ್ಯನಲ್ಲ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಗಮ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯ ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೨೧ ||

ವಿಷ್ಣುವಿನಂತೆಯೇ ಇತರರಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವವು ತೋರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಹಾರಕವಾಗಿಯೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವನೇತಸ್ಯ ಜ್ಞಾಯತೇ ಹಿ ಸಮನ್ವಯಾತ್ |

ಸಮಿತಿ ಹ್ಯುಪಸರ್ಗೇಣ ಪರಮುಖ್ಯಾರ್ಥತೋಚ್ಯತೇ || ೨೨ ||

ಏನಂ ಪರಮಮುಖ್ಯಾರ್ಥೋ ನಾರಾಯಣ ಇತಿ ಶ್ರುತೇಃ |

ನಿರ್ಧಾರಣಾಯ ನಾಶಬ್ಧಮಿತಿ ವೇದಪತಿರ್ಜಗೌ || ೨೩ ||

ಅ || ಏತಸ್ಯ=ಈಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಸಮನ್ವಯಾತ್=ಉಪಕ್ರಮದ ಲಿಂಗಸಮುದಾಯ ದೇಶಿಯಿಂದ, ಶಾಸ್ತ್ರಯೋನಿತ್ವಂ=ಶಾಸ್ತ್ರೈಕಸಮುಧಿಗಮ್ಯತ್ವವು, ಸಮ್=ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ಜ್ಞಾಯತೇ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಯತೋ ನಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯತ್ವವು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದು ಅಸಂಗತವು. ನೊದಲು ವಾಚ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ

ತ್ವವು ಲಕ್ಷಣಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಬಹುದು, ಎಂದರೆ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಶಬ್ದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಸಮಿತಿ ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಹಿ=ಸಮ್ ಎನ್ನುವ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದಲಾದರೂ, ಪರಮುಖ್ಯಾರ್ಥತಾ=ಪರಮ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಸಂಕೋಚಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ.) (ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ) ಏವಂ=ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನಾಗಿ, ನಾರಾಯಣಃ=ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನು, ಶ್ರುತೇಃ=ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ, ಪರಮಮುಖ್ಯಾರ್ಥಃ = ಪರಮಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು, ಇತಿ=ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು, ನಿರ್ಧಾರಣಾಯ=ನಿರ್ಧಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಶಬ್ದಂ ನ=ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದವನು ಅಲ್ಲ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ವೇದವ್ಯತಿಃ=ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಜಗೌ=ಹೇಳಿದರು. || ೨೨ || ೨೩ ||

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವು ಇದೆ. ಅದು ಮೊದಲು ಈಕ್ಷತ್ಯಧಿಕರಣವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯತಾ ಸಮರ್ಥನಪರವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ಈಗ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂ || ಕಥಂ ಸಮನ್ವಯೋ ಜ್ಞೇಯಃ ಸ್ವಲ್ಪಶಾಖಾವಿದಾಂ ನೃಣಾಂ ||
ವೇದಾ ಹ್ಯನಂತಾ ಇತಿ ಹಿ ಶ್ರುತಿರಾಹಾಸ್ಯನಂತತಾಂ || ೨೪ ||

ಅ || ಸ್ವಲ್ಪ ಶಾಖಾವಿದಾಂ=ಅಲ್ಪ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ, ನೃಣಾಂ=ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಸಮನ್ವಯಃ=ಸಕಲವೇದ ಸಮನ್ವಯವು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಜ್ಞೇಯಃ=ತಿಳಿಯಲರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ. ವೇದಾಃ=ವೇದಗಳು, ಅನಂತಾಃ=ಅನಂತಿಗಳೂ, ಇತಿ ಹಿ=ಹೀಗೆಯೇ, ಶ್ರುತಿರಪಿ=ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ, ಅನಂತತಾಂ=ವೇದಗಳಿಗೆ ಅನಂತತ್ವವನ್ನು, ಆಹ=ಹೇಳುತ್ತದೆ.

ತಾ || ಸ. ರೆ. ವಿ— (1) ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಸಮನ್ವಯವು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ? ನಾವು ಕಲಿಯದೆ ಇದ್ದ ಶಾಸ್ತ್ರಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವೂ ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಅಸರ್ವಜ್ಞನಾದವನಿಗೆ ಅನಂತ ವೇದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣನಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನು ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಆಪ್ತರಾದ ವೇದವ್ಯಾಸರು 'ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅನಂತಾನಂತವೇದಗಳಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ 'ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ವದಮಾಮಸಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು. ಆದ ಕಾರಣ ನಿಖಲ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸುಖದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. || ೨೪ ||

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿ ಕಾರಣನಾಗಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪವಾದ ಆಯುಷ್ಯ ಪ್ರಜ್ಞಾದಿಗಳಿಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಸ್ವಲ್ಪ ಶಾಖಾಜ್ಞಾನವೇ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ವೇದಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಕೂಡಲಾರದು. ವೇದಗಳೂ ಸ್ವಲ್ಪಗಳೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ನಮಗೂ ಆ ಅಲ್ಪ ವೇದಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ, 'ಅನಂತಾ ವೈ ವೇದಾಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ವೇದಗಳು ಅನಂತಗಳೆಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಅದುದರಿಂದ ಅನಂತ ವೇದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಅಲ್ಪ ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ ಅಲ್ಪ ಶಾಖಾವೇದಗಳಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ.

ಪುರುಷರು ಸ್ವಲ್ಪ ಜ್ಞಾನಿಗಳೇ ಆಗಲಿ, ವೇದಗಳು ಅನಂತಗಳೇ ಆಗಲಿ, ಆದರೂ ಸಮಸ್ತಯ ಜ್ಞಾನವು ಆಶಕ್ಯವಾಗುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಅನಂತವೇದನಿರ್ಣೀತಿರ್ಮಹಾಪ್ರಲಯವಾರಿಧೇಃ |

ಉತ್ತಾರಣೋಪಮೇತ್ಯಸ್ಮಾನ್ನ ಜ್ಞೇಯೋತ್ರ ಸಮನ್ವಯಃ ||

ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಪನೋದಾರ್ಥಂ ಸ ಆಹ ಕರುಣಾಕರಃ || ೨೫ ||

ಅ || (ಸ್ವಲ್ಪ ಶಾಖೆಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಗೆ) ಅನಂತವೇದ ನಿರ್ಣೀತಿಃ = ಅನಂತವೇದಗಳ ನಿರ್ಣಯವು; ಮಹಾಪ್ರಲಯವಾರಿಧೇಃ = ಮಹತ್ತಾದ ಪ್ರಲಯಸಮುದ್ರದ ದಿಶೆಯಿಂದ, ಉತ್ತಾರಣೋಪಮಾ = ದಾಟೋಣದಿಂದ ಸದೃಶವಾದುದು. ಇತ್ಯಸ್ಮಾತ್ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಆತ್ರ = ಈ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ, ಸಮನ್ವಯಃ = ಸಕಲ ವೇದಸಮನ್ವಯವು, ನ ಜ್ಞೇಯಃ = ತಿಳಿಯಲಸಾಧ್ಯವು. ಇತ್ಯಾಶಂಕಾಪನೋದಾರ್ಥಂ = ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಕರುಣಾಕರಃ = ಕೃಪಾಶ್ರಯರಾದ, ಸಃ = ಆ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು, (' ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು) ಆಹ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಯಾರು ಯಾವ ವಾಕ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವನು ಆ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು ಅಸಂಭಾವಿತವೇ ಆಗಿದೆ. (2) (೧) 'ವಿಮತಾಃ ಪುರುಷಾಃ ನ ಸರ್ವವೇದಸಮನ್ವಯಜ್ಞಾನಾರ್ಹಾಃ ಸರ್ವವೇದಾಜ್ಞತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯದ್ವಾಕ್ಯಂ ನ ಜಾನಾತಿ ನಾಸೌ ತತ್ಸಮನ್ವಯಮಪಿ ಜಾನಾತಿ ಯಥಾ ಸಂಮತಃ' ವಿನಾದ ವಿಷಯಾಭೂತರಾದ ಪುರುಷರು ಸರ್ವ ವೇದಗಳ ಸಮನ್ವಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲ. ಸರ್ವ ವೇದಗಳ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾರು ಯಾರ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ ಇವನು ಆ ವಾಕ್ಯಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮ್ಮತನಾದ ಪುರುಷನಂತೆ. (೨) 'ವಿಮತಾಃ ನ ಸರ್ವವೇದ ವೇದನಾರ್ಹಾಃ ಅಲ್ಪಪ್ರಜ್ಞಾದಿಮತ್ವಾತ್ ಯೋ ಅಲ್ಪಪ್ರಜ್ಞಾದಿಮಾನ್ ನಾಸೌ ತದ್ವೇತ್ತಿ ಯಥಾ ಸಂಮತಃ' ವಿನಾದ ವಿಷಯಾಭೂತರಾದ ಪುರುಷರು ಸರ್ವವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಲ್ಲ; ಅಲ್ಪಪ್ರಜ್ಞಾದಿಗಳುಳ್ಳವರಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಯಾರು ಅಲ್ಪಪ್ರಜ್ಞಾದಿಗಳುಳ್ಳವರೋ ಅವರು ಸರ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ, ಸಮ್ಮತನಂತೆ. (೩) 'ವೇದಾ ವಾ ನೈತತ್ಪುರುಷವೇದ್ಯಾಃ ಏತತ್ತಜ್ಞಾದ್ಯತಿಕ್ರಾಂತತ್ವಾತ್ ಯದೇವಂ ತದೇವಂ ಯಥಾ ಸಂಮತಃ' ವೇದಗಳು ಈ ಪುರುನಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕವುಗಳಲ್ಲ, ಈ ಪ್ರಜ್ಞಾದಿಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದರಿಂದ ಸಮ್ಮತನಂತೆ, ಆದಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಗಳ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಸಾಧ್ಯವು, ಎಂದರೆ— ಈ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ' ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವೇದವ್ಯಾಸರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ || ೨೫ ||

ಹಾಗಾದರೆ ವೇದಗಳು ಅನಂತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಆಶಕ್ಯಗಳಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ ವೇದಾರ್ಥ ನಿರ್ಣಯವು ಸರ್ವಥಾಕೂಡಲಾರದು, ಎನ್ನುವ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ' ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಏನು ಸಮಾಧಾನ ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು ಎಂದರೆ— ಸೂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಶಕ್ಯೋತ್ತಾರಣತ್ವೇನಿ ಹ್ಯಾಗಮಾಪಾರವಾರಿಧೇಃ || ೨೬ ||
 ನಿರ್ಣಯತೇ ಮಯೈನಾಯಂ ರೋಮಕೂಪಲಯೋದಿನಾ |
 ಯದ್ಯಶೇಷವೇದಾರ್ಥೋ ದುರ್ಗಮೋ ಖಿಲಮಾನವೈಃ || ೨೭ ||
 ಮಜ್ಜಾನಾನಾನ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶೇ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಪರಮಾಣುತಾಂ |
 ಇತಿ ಪ್ರಕಾಶಯನ್ ವಿಶ್ವಪತಿರಾಹ ಪ್ರಮೇಯತಾಂ |
 ನಿಖಿಲಸ್ಯಾಪಿ ವೇದಸ್ಯ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಮಂ ಜಸಾ || ೨೮ ||

ಅ || ಆಗಮಾಪಾರವಾರಿಧೇಃ=ಆಗಮಗಳನ್ನುವ ದಾಟಲೆಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ, (ನನ್ನದೆಲೆಯಿಂದ ಬೇರೆಯವರಿಂದ) ಅಶಕ್ಯೋತ್ತಾರಣತ್ವೇನಿ=ಅಚಿದದಕ್ಕೆಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, (ಅಂದರೆ ಬೇರೆಯವರಿಗೆ ಉಪಕ್ರಮಾದಿಂಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಆಗಮಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ) ರೋಮಕೂಪಲಯೋದಿನಾ=ರೋಮಕೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯಕಾಲಿನವಾದ ಸಮುದ್ರವುಳ್ಳ, ಮಯೈವ=ನನ್ನಿಂದಲೇ, ಆಯಂ=ವೇದವು, ನಿರ್ಣಯತೇ=ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ವೇದವು ಪುಲಯಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದಾಗ್ಯೂ, ನನ್ನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ.) (ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯದ್ಯಪಿ=ಯದ್ಯಪಿ, ಅಖಿಲಮಾನವೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ, ಅಶೇಷವೇದಾರ್ಥಃ = ನಿಖಿಲವೇದಾರ್ಥವು, ದುರ್ಗಮಃ=ತಿಳಿಯಲಶಕ್ಯವು, (ತಥಾಪಿ)ಮಜ್ಜಾನಾನಾನ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶೇ=ನನ್ನಜ್ಞಾನವೆನ್ನುವ ಅವ್ಯಾಕೃತಾಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಪರಮಾಣುತಾಂ = ಪರಮಾಣುತ್ವವನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಇತಿ=ಹಿಂದೆಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ, ನಿಖಿಲಸ್ಯಾಪಿ ವೇದಸ್ಯ=ಎಲ್ಲಾ ವೇದಕ್ಕೂ, (ತನ್ನಿಂದ) ಅಂಜಸಾ=ಜೆನ್ನಾಗಿ, (ತನ್ನಪ್ರಸಾದದಿಂದ ತನ್ನ ಭಕ್ತರಿಂದಲೂ) ಪ್ರಮೇಯತಾಂ=ಪ್ರಮಾವಿಷಯತ್ವವನ್ನು, ಪ್ರಕಾಶಯನ್ = ಸೂಚಿಸತಕ್ಕ, ವಿಶ್ವಪತಿಃ=ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಂ=ಸರ್ವವೇದಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು, ಅಹ=ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ತಾ || ಸ. ಚ. ವಿ— ತನ್ನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ತನ್ನ ಭಕ್ತರೂ ಕೂಡ ನಿಖಿಲವೇದಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪ್ರಕಾಶಪದಿಸತಕ್ಕ ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು ಒಬ್ಬ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಸರ್ವವೇದಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸಮಾನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಸರ್ವವೇದಗಳ ಜ್ಞಾನವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ 'ವಿಶ್ವಪತಿಃ' ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಮಾಣವು. ರಕ್ಷಿಸಲರ್ಹವಾದುದನ್ನು ತಿಳಿಯದವನು ಅದಕ್ಕೆ ರಕ್ಷಕನು ಆಗಲಾರನಷ್ಟೆ. ಸರ್ವವೇದಗಳೂ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಗತಗಳಾಗಿವೆ. (2) ಸರ್ವವೇದಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವವೇದಗಳ ಸಮನ್ವಯ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು. ೧. ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ, ೨. ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತೀರೋ, ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಎನ್ನುವ ಒಂದನೇ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು 'ಅನೋಽಪ್ಯಲ್ಪಮತಿಃ ಶಾಖಾ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ

ಹೇಳುವೆವು. ೨. ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವವೇದಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡಬಹುದು || ೨೬ || ೨೭ || ೨೮ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಇನ್ನೊಬ್ಬನೂ ರುದ್ರಾದಿ ರೂಪ ವಿಸಯಾಂತರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯದ ಅಂದರೆ ಸಕಲ ವೇದಗಳೂ ಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಕಲ ವೇದೋತ್ಪಾದ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ಯರೂಪವಾದ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯದ ನಿರ್ಣಯವು ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಕೋ ನಾಮ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಮನಂತಾಗಮಸಂಪದಃ || ೨೯ ||

ಜ್ಞಾನಸೂರ್ಯಮೃತೇ ಬ್ರೂಯಾತ್ತಮೇಕಂ ಬಾದರಾಯಣಂ |

ಅನ್ಯೋಽಪ್ಯಲ್ಪಮತಿಃ ಶಾಖಾಚತುಷ್ಟಂಚಗತಂ ವಸು |

ಜಾನನ್ನನುಮಿತತ್ವೇನ ಬ್ರೂಯಾತ್ಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದತಃ || ೩೦ ||

ಅ || ಜ್ಞಾನಸೂರ್ಯಂ = ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಂತೆ ಇರತಕ್ಕ (ಅಂದರೆ ಹೇಗೆ ಸೂರ್ಯನು ತನ್ನ ತೇಜಸ್ವಿನಿಂದ ಜಗತ್ತನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ವೇದ ವ್ಯಾಸರು ಸಜ್ಜನರನ್ನು ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ.) ತಂ = ಆದಾನ, ಏಕಂ ಬಾದರಾಯಣಂ = ವೇದವ್ಯಾಸರೊಬ್ಬರನ್ನು, ಋತೇ = ಹೊರತು, ಅನಂತಾಗಮಸಂಪದಃ = ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಆಗಮವೆನ್ನುವ ಸಂಪತ್ತಿನ, ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಂ = ಜ್ಞಾನಸಾಮ್ಯವನ್ನು (ಅಂದರೆ, ಸರ್ವವೇದಗಳಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು), ಕೋ ನಾಮ = ಯಾರು ತಾನೇ, ಬ್ರೂಯಾತ್ = ಹೇಳಿಯಾನು? (ಅಂದರೆ, ೧ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಗತಿಸಾಮ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಪರೀತವಾದ ಗತಿಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವನೋ, ೨ ಅಥವಾ ಅಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ವಿಪರೀತವಾದ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವನೋ, ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು; ಸರ್ವಜ್ಞರ ಉಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು ಕೂಡಲಾರದು; ವಿರೋಧವು ಕೂಡಿದರೆ ಇಬ್ಬರಿಗೆ ಸಾರ್ವಜ್ಞವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ೨ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಅಸರ್ವಜ್ಞನು ವಿಪರೀತವಾದ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಸಮ್ಮತರಾದ, ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಸೂತ್ರಕಾರರ ವಚನವಿರೋಧ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೆಂದಾಗಲೀ, ಪ್ರತಾರಕ (ವಂಚಕ) ನೆಂದಾಗಲೀ ಆಗುವನು. ಆದಕಾರಣ ಸೂತ್ರಕಾರ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಿಗೆ ಸರ್ವವೇದಗಳ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವು ನಿರ್ಣೀತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವಿರಲಿ. ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಓದುವ ಜನರಿಗಾದರೂ ಸಾರ್ವಜ್ಞ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅಲ್ಪಮತಿಶಿ ಅನ್ಯಃ = ಅಲ್ಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ತಸ್ಯ = ಆ ವೇದವ್ಯಾಸರ, ಪ್ರಸಾದತಃ = ಅನುಗ್ರಹದಶೆಯಿಂದ, ಶಾಖಾಚತುಷ್ಟಂಚಗತಂ = ಐದಾರು ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ವಸು = ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು, ಜಾನನ್ = ತಿಳಿದವರಿಗೆ, ಅನುಮಿತತ್ವೇನ = ಗತಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವು ಅನುಮಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅನಂತಾಗಮಸಂಪದಃ = ಅಪರಿಮಿತವಾದ ಆಗಮಸಂಪತ್ತಿಗೆ, ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯಂ = ಗತಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು, ಬ್ರೂಯಾತ್ = ಹೇಳಿಯಾನು.

ತಾ || ಯಾವ ಶಾಖೆಗಳನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪರಮೇಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರೋ ಅದನ್ನು ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕರಿಸಿ. ಶಾಖಾತ್ವರೂಪಹೇತುವಿನಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನ ಶಾಖೆಗಳಿಗೂ ಪರಮೇಶ್ವರಪರತ್ವಾನುಮಿತಿಯು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಇತರರಿಗೂ ಕೊಡ ಗತಿ ಸಾಮಾನ್ಯಜ್ಞಾನವು ಯುಕ್ತವೇ || ೨೯ || ೩೦ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರೋತೃಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಅನ್ಯೋಪ್ಯಲ್ಪಮತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೇ ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಲಿ, ಸಂಶಯನಿರಾಸಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ 'ಯದ್ಯಪ್ಯಶೇಷವೇದಾರ್ಥಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗದೆ ಹೋಗಲಿ, ಸೂತ್ರಕಾರರು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವವೇದಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಇತರರ ಸಂಶಯವು ನಿವೃತ್ತವಾಗಲಾರದು. ಅಂದರೆ, ಅನುಮಾನದಿಂದ ಗತಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವ ಪಕ್ಷವೇ ಇರಲಿ, ಸೂತ್ರಕಾರರು ಗತಿಸಾಮ್ಯಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದು ಏಕೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಇತಿ ಮುಖ್ಯತಯಾ ಶೇಷಗತಿಸಾಮಾನ್ಯನಿತ್ಯಭುಃ || ೩೧ ||

ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ದೃಢಂ ಯಸ್ಮಾದ್ದೇವಾನಾಮಪಿ ಪೂರ್ಯತೇ |

ಅತೋ ನಿಖಿಲವೇದಾನಾಂ ಸಿದ್ಧ ಏವ ಸಮನ್ವಯಃ ||

ಇತಿ ಸುಜ್ಞಾಸಿತಾರ್ಥೋಪಿ ಪೃಥಕ್ಪಾದ ಸಮನ್ವಯಂ || ೩೨ ||

ಅ || ಮುಖ್ಯತಯಾ = ಅನುಮಾನಾದಿಗಳು ಹೊರತು, ಅಶೇಷಗತಿಸಾಮಾನ್ಯನಿತ್ಯ = ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳ ಗತಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದ, ಪ್ರಭುಃ = ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಇತಿ = ಪೂರ್ವೋಕ್ತಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ದೃಢಂ = ನಿಶ್ಚಯ ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ ಹಾಗೆ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ = ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಸ್ಮತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದೇಯಿಂದ, ದೇವಾನಾಂ = ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ, ಅಪಿ = ಶಂಕೆಯು, ನಿವಾರ್ಯತೇ = ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಪರಮಾಪ್ತವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಶಂಕಾನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾತ್ರವೇ ಸಾಕು. ಇತರರನ್ನು ಕುರಿತು ಅನುಮಾನವು. ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳೆರಡೂ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ಯುಕ್ತವೇ. ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಹೇಳಬೇಕಾದ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅವಿಶ್ವವಾದ ಅಧ್ಯಾಯಾಂಶವು ಏತಕ್ಕೆ ಎಂದು ಶಂಕಾ ಬಂದರೆ— ಅಧ್ಯಾಯ ಶೇಷಕ್ಕೂ, ಐದು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಗೂ ಪ್ರಪಂಚ್ಯ-ಪ್ರಪಂಚನರೂಪವಾದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ = ಆದ ಕಾರಣ ಅತೀತಪ್ರಬಂಧದಿಂದ, ನಿಖಿಲವೇದಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳಿಗೆ, ಏವಂ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ, ಸಮನ್ವಯಃ = ಸಮನ್ವಯವು, ಸಿದ್ಧಏವ = ಜ್ಞಾತವೇ ಆಗಿದೆ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಸುಜ್ಞಾಸಿತಾರ್ಥೋಪಿ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಪೃಥಕ್ = ವಿಸ್ತರವಾಗಿ, ಅಧ್ಯಾಯಶೇಷೇಣ = ಶಿಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯದಿಂದ, ಸಮನ್ವಯಂ = ಸಮನ್ವಯವನ್ನು, ಆಹ = ಹೇಳಿದರು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಯಾವ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಪರಮಾಪ್ತವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ ಅವರಿಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಮಾತ್ರ ಮಾಡಿದರಿಂದ

ಅವರ ಶಂಕೆಯು ನಿವೃತ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅವರನ್ನು ಕುಂತು ಮೊದಲಿನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಇತರರನ್ನು ಕುಂತು ಎರಡನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು. ಹಾಗೆಯೇ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು 'ಗತಿಸಾಮಾನ್ಯ ಶ್ರುತೇಃ' ಎನ್ನುವುದು ಮೂರನೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು || ೩೧ || ೩೨ ||

ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವೂ, ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವೂ, ತೃತೀಯ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಇತರ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವೂ, ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯತ್ರೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವೂ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ಉಪವಾದಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ-

ಮೂ || ತತ್ರ ಪ್ರಥಮತೋಽನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಸಮನ್ವಯಃ || ೩೩ ||

ಶಬ್ದಾನಾಂ ನಾಚ್ಯ ಏವಾತ್ರ ಮಹಾಮಲ್ಲೇಶ ಭಂಗವತ್ |

ಇತೋಽಪ್ಯ(ತ್ಯ)ಭೃಥಿಕತ್ವೇಽಪಿ ತುರ್ಯುಪವಾದೋದಿತಸ್ಯ ತು || ೩೪ ||

ಅ || ತತ್ರ = ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಥಮತಃ = ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ = ಬೇರೆಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ, ಶಬ್ದಾನಾಂ = ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಅತ್ರ = ಈ ವಿಷುವಿನಲ್ಲಿ, ಮಹಾಮಲ್ಲೇಶಭಂಗವತ್ = ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ ಚಾಣೂರಾದಿ ಮಲ್ಲರ ನಾಶದಂತೆಯೇ, ಸಮನ್ವಯಃ = ಸಮನ್ವಯವು, ನಾಚ್ಯ ಏವ = ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದೇ. (ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದೆಂದಾದರೆ - ಆಗ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅನ್ಯತ್ರೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ ಇದನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯಿಂದ ಅನ್ಯತ್ರೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು ಪ್ರಬಲವು ಎಂದರೆ) ತುರ್ಯುಪವಾದೋದಿತಸ್ಯ = ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮನ್ವಯಸ್ಯ = ಅನ್ಯತ್ರೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ, ಇತಃ = ಇದಕ್ಕಿಂತ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಿಂತ, ಅತ್ಯಭೃಥಿಕತ್ವೇಽಪಿ = ಅತ್ಯಂತ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಅಸೌ = ಅನ್ಯತ್ರೇವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯವು, ಅತ್ರ = ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಥಮ್ಯೇನ = ಪ್ರಥಮತ್ವದಿಂದ, ನೈವ ಉದಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಡಲೇ ಇಲ್ಲ

ತಾ || ವ್ಯಾಯಸುಧಾ - (1) ಅನೇಕ ಮಲ್ಲರು ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿ ಎದುರು ನಿಂತಾಗ್ಯೂ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಪ್ರಧಾನನಾದುದರಿಂದ ಚಾಣೂರಾದಿ ಮಲ್ಲರನ್ನೇ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ನಾಶ ಪಡಿಸಿರುವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮಹಾಮಲ್ಲಭಂಗನ್ಯಾಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಿಂತ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೇನೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸಮನ್ವಯವಾಡಲಕ್ಕೆ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ನಿವಾರಣವಾತ್ರ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದರೆ ಸಾಕು. ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅದರೂ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸ ಬೇಕು. ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಪವಾದಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಉಭಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಿಂತ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯವು ಪ್ರಬಲವು. (2) ಲಿಂಗಾತ್ಮಕಗಳು ಧರ್ಮವಚನಗಳ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಅನ್ಯಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಾದರೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿಯೇ ಧರ್ಮವಾಚಕಗಳು, ಹೀಗೆ ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ

ಪ್ರಯತ್ನಗೌರವವಿದೆ. ಅಥವಾ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳು ಯೌಗಿಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ರೂಢಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವು ಶ್ರಮಸಾಧ್ಯವು. ಆದಕಾರಣ ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳದೇಶಿಯಿಂದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು || ೩೩ || ೩೪ ||

ಆ ಅಪವಾದವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಮಹಾಸಮನ್ವಯೇ ತಸ್ಮಿನ್ನಾಧಿಕಾರೋಽಖಿಲಸ್ಯ ಹಿ |

ಬ್ರಹ್ಮೈವಾಧಿಕೃತಸ್ತತ್ರ ಮುಖ್ಯತೋಽನೈ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ||

ದುರ್ಗಮತ್ವಾಚ್ಚ ನೈವಾತ್ರ ಪ್ರಾಥಮ್ಯೇನೋದಿತೋಽಂಜಸಾ || ೩೫ ||

ಅ || ಮಹಾಸಮನ್ವಯೇ ತಸ್ಮಿನ್ = ಆ ಮಹತ್ವಾದ ಅನ್ಯತೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸಮನ್ವಯದಲ್ಲಿದೆ, ಅಖಿಲಸ್ಯ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಅಧಿಕಾರಃ = ಅಧಿಕಾರವು, ಸ ಹಿ = ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ತತ್ರ = ಆ ಮಹಾಸಮನ್ವಯದಲ್ಲಿ, ಮುಖ್ಯತಃ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮೈವ = ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಅಧಿಕೃತಃ = ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅನೈ = ಇತರರು, ಯಥಾಕ್ರಮಂ = ಯೋಗ್ಯತಾಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, (ಅಧಿಕೃತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.) ದುರ್ಗಮತ್ವಾಚ್ಚ = (ಅನ್ಯತೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯವು) ಪ್ರಥಮತಃ = ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ಆತ್ರ = ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಥಮ್ಯೇನ = ಪ್ರಾಥಮ್ಯದಿಂದ, ಅಂಜಸಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, (ಅಸೌ = ಅನ್ಯತೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯವು), ನೈವ ಉದಿತಃ = ಕೇಳಲ್ಪಡಲೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಯದ್ಯಪಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅನ್ಯತೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯವು ಪ್ರಬಲವು. ಆದರೂ ಆ ಸಮನ್ವಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರವಿರುವುದು ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯತೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯವು ಪ್ರಥಮತಃ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗಿಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣ ಸಮನ್ವಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ವೈದಿಕವೃತ್ತತಿಯಿಂದ ಅನುರಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮಂದರಿಗೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅನ್ಯತೈವ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ || ೩೫ ||

ಮೂ || ಅತೋಽನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ನಿರ್ಣಯಾಯ ತು || ೩೬ ||

ಪ್ರವೃತ್ತಃ ಪ್ರಥಮಂ ದೇವಃ ತತ್ರಾನಂದಾಯೋ ಗುಣಾಃ |

ಈಶಸೈನೇತಿ ನಿರ್ಣೀತಾಃ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಸಮಾಶ್ರಯಾತ್ || ೩೭ ||

ಅ || ಆತಃ = ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಅನ್ಯತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ = ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ, ಶಬ್ದಾನಾಂ = ಶಬ್ದಗಳ, ನಿರ್ಣಯಾಯ ತು = ನಿರ್ಣಯಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಪ್ರಥಮಂ = ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ, ದೇವಃ = ವೇದವ್ಯಾಸದೇವರು, ಪ್ರವೃತ್ತಃ = ಪ್ರವೃತ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ, (ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನಂದಮಯಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಥಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ರ = ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ, ಪ್ರಥಮಂ = ಮೊದಲು, ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಸಮಾಶ್ರಯಾತ್ = ವೇದಗಳು ಯುಕ್ತಿಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಅನಂದಾದಯಃ = ಅನಂದ ಮೊದಲಾದ, ಗುಣಾಃ = ಗುಣಗಳು, ಈಶಸೈವ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ, ಇತಿ = ಎಂದು, ನಿರ್ಣೀತಾಃ = ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ.

ತಾ || ಎಲ್ಲಾ ಶುಭಗುಣಗಳಲ್ಲಿ, ಆನಂದ ವಿಜ್ಞಾನಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಮೌಂಗಲಿಕರಾದ ಆಚಾರ್ಯರು, ಆನಂದಶಬ್ದದ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವರು || ೩೬ || ೩೭ ||

ಅಂತರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೂ, ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣಕ್ಕೂ ಆನಂದಮಯಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಸಂಗತಿಯು ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೂ ಈ ಅಂತರಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಆಕಾಶಾಧಿಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಹೇಗೆಂದರೆ, ಆ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ದೇವತಾಂತರಗಾಃ ಸರ್ವೇ ಶಬ್ದವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತಃ |
 ವಿಷ್ಣುಮೇವ ವದಂತ್ಯದ್ಧಾ ತತ್ಸಂಗಾದುಪಚಾರತಃ || ೩೮ ||
 ಅನ್ಯದೇವಾನಾನ್ವದಂತೀಹ ವಿಶೇಷಗುಣವತ್ಪತಃ |
 ವಿಷ್ಣುಮೇವ ಪರಂ ಬ್ರೂಯುರೇವಮನ್ಯೇಽಪ್ಯಶೇಷತಃ || ೩೯ ||

ಅ || ದೇವತಾಂತರಗಾಃ=ಇತರ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ, ಸರ್ವೇ=ಇಂದ್ರಶಬ್ದವೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳು, ಶಬ್ದವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತಃ=ಶಬ್ದವೃತ್ತಿಗಳಾದ ಯೋಗರೂಢಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಬಹುಲಪ್ರಯೋಗಾದಿಗಳು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಅದ್ಧಾ=ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ, ವಿಷ್ಣುಮೇವ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನೇ, ವದಂತಿ=ಹೇಳುತ್ತವೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಇಂದ್ರರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಶಕ್ತಿವೃತ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೋ ಏನು? ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ಪ್ರದಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ನಿರ್ಧಾರಣವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ) ತತ್ಸಂಗಾತ್=ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸಮ್ಮಂಥದಿಂದ, ಉಪಚಾರತಃ=ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ಅನ್ಯದೇವಾನ್=ಇತರ ದೇವತೆಗಳನ್ನು (ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು) ವದಂತಿ=ಹೇಳುತ್ತವೆ. (ಪರಮ ಮುಖ್ಯ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ.) ವಿಶೇಷಗುಣವತ್ಪತಃ=ಪೂರ್ಣತ್ವ ಸ್ವತಂತ್ರ ಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣುಮೇವ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ, ಪರಂ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನನ್ನಾಗಿ, ಬ್ರೂಯಃ=ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಇಹ=ದೇವತಾಂತರದಲ್ಲಿ, (ಹಾಗಲ್ಲ) (ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಕ್ರಮ ನಿಮಿತ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ತಾನೇ ಊಹಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಏವಂ=ಹೀಗೆಯೇ, ಅಶೇಷತಃ=ಎಲ್ಲಾ, ಅನ್ಯೇಽಪಿ=ಬೇರೆ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ, ವಿಷ್ಣುಮೇವ=ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ, ಪರಂ ಮುಖ್ಯನನ್ನಾಗಿ, ಬ್ರೂಯಃ=ಹೇಳುತ್ತವೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ದೇವತೆಗಳು ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳದೇಯಿಂದ ಪ್ರಧಾನರು, ಆದಕಾರಣ, ಆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಬ್ದಗಳ ದೇಯಿಂದ ಉತ್ಕರ್ಷವು, (2) ಇಂದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು, ಪರಮೈಶ್ವರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಆ ಗುಣಗಳು, ಶ್ರೀ ಹರೀಗೇನೇ ಅಸಾಧಾರಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನೇ ಮುಖ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತವೆ || ೩೮ || ೩೯ ||

ಸ. ರ. ವಿ— ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಎರಡನೇ ಪಾದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳು ಅನಂತಗಳಾದುದರಿಂದ ಪಾದಸಮಾಪ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎನ್ನುವ ಆ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಥಮಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ ಎರಡನೇ ಪಾದಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಇತ್ಯನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋರುಶಬ್ದರಾಶೀರಶೇಷತಃ |
 ಜ್ಞಾತೇ ಸಮನ್ವಯೇ ವಿಷ್ಣೌ ಲಿಂಗೈಹ್ಯೇಷ ಸಮನ್ವಯಃ || ೪೦ ||
 ತೇಷಾಮನ್ಯಗತತ್ವೇ ತು ನ ಸ್ಯಾತ್ಸಮ್ಯಕ್ ಸಮನ್ವಯಃ |
 ಇತ್ಯೇನಾಶೇಷಲಿಂಗಾನಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯೇನ ಸಮನ್ವಯಂ || ೪೧ ||
 ಆಹೋಭಯಗತತ್ವಂ ಚ ಸ್ಯಾದತೋ ಲಿಂಗಶಬ್ದಯೋಃ |
 ಇತಿ ಸಂಶಯನುತ್ಪರ್ಥಮುಭಯತ್ರ ಪ್ರತಿತಿತಃ || ೪೨ ||
 ಶಬ್ದಾನಾಂ ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ ಸಲಿಂಗಾನಾಂ ವಿಶೇಷತಃ |
 ಸಮನ್ವಯೋ ಹರಾನೇನ ಯನ್ನೈವಾನ್ಯತ್ರ ಮುಖ್ಯತಃ |
 ಶಬ್ದಾಲಿಂಗಾನಿ ಚ ಯತೋ ನೈವಾನ್ಯತ್ರ ಸ್ವತಂತ್ರತಾ || ೪೩ ||

ಅ || ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಅನ್ಯತ್ರ=ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರಸಿದ್ಧೋರುಶಬ್ದರಾಶೇಃ=ಪ್ರಸಿದ್ಧ
 ಗಳಾದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ, ಅಶೇಷತಃ = ಸಾಕಲ್ಯವಾಗಿ, ವಿಷ್ಣೌ=ಶ್ರೀ
 ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಸಮನ್ವಯೇ=ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಷಯತ್ವವು, ಜ್ಞಾತೇ ಸತಿ=(ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಿಂದ)
 ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು (ಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಲಿಂಗೈಃ ಹಿ=ಪ್ರಾಯಶಃ ಲಿಂಗ
 ಬಲದಿಂದಲೇ, ಏಷ ಸಮನ್ವಯಃ=ಈ ನಾಮಾತ್ಮಕವಾದ ಶಬ್ದಸಮನ್ವಯವು, (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.)
 ತೇಷಾಂ ಚ=ಆ ಲಿಂಗಗಳಿಗಾದರೂ, ಅನ್ಯಗತತ್ವೇ ತು=ಅನ್ಯತ್ರ ಇರವಿಕೆಯು ಪ್ರತಿತವಾದರೆ,
 (ವಿರುದ್ಧವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವುಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿತವಾದ) ಸಮನ್ವಯಃ=ನಾಮ ಸಮನ್ವಯವು,
 ಸಮ್ಯಕ್=ಚೆನ್ನಾಗಿ, ನ ಸ್ಯಾತ್ ಏವ=ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು. (ಏತಕ್ಕೆಂದರೆ— ಕೃತಕತ್ವ
 ದಿಂದ ನಿತ್ಯತ್ವಜ್ಞಾನವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಲಾರದಷ್ಟೆ.) ಇತಿ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ (ಅಂದರೆ—
 (ನ. ಚ. ವಿ.) ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ
 ದಾಗ್ಯೂ ಆ ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಸಹ ಪರಿತಗಳಾದ ಲಿಂಗಗಳು ಇತರ ವಿಷಯಕಗಳಾ
 ದರೆ, ನಾಮಾತ್ಮಕಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಮನ್ವಯವು ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು.) (ಅದನ್ನು ಪಂ
 ಹಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ) ಅಶೇಷಲಿಂಗಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮ
 ಣ್ಯೇನ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ, ಸಮನ್ವಯಂ=ಸಮನ್ವಯವನ್ನು, ಆಹ=(ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ)
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಎರಡನೇ ಪಾದದಿಂದ ಸಂಗತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಮೂರನೇ ಪಾದದ ಅರ್ಥವನ್ನು
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ಅಥವಾ ಮೂರನೇ ಪಾದಕ್ಕೆ- ೧ನೇ ಪಾದ, ೨ನೇ ಪಾದಗಳಿಂದ ಸಂಗತಿಯನ್ನು
 ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಆತಃ=ಅನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಭಗವತ್ಪರತ್ವವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದ
 ರಿಂದ, ಲಿಂಗಶಬ್ದಯೋಃ=ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಉಭಯ
 ಗತತ್ವಂ ಚ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಇತರವಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳೂ ಹೀಗೆ ಉಭಯ
 ವಿಷಯತ್ವವೂ, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು. (ಯಾವ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಪರತ್ವದಲ್ಲಿ ಅನುಪಪತ್ಯಾದಿಗಳು
 ಇವೆಯೋ ಅವುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಭಯಗತತ್ವವು ಶಂಕಾಸ್ತದವೇ ಆಗುವುದು,
 ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುವುದು. 'ತಥಾಚ ತತ್ತ್ವ' ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣವೇ ಕೂಡ
 ಲಾರದು.) ಇತಿ ಸಂಶಯನುತ್ಪರ್ಥಂ = ಹೀಗೆ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ,
 (ಮೂರನೇ ಪಾದವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದರು) ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಆಹ=ಹೇಳಿದರು. (ಈ ಆಶಂಕೆಯು
 ಮೂರನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪರಿಹೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.)

ಉಭಯತ್ರ = ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಇತರರಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರತಿತಿತಃ = ಪ್ರತಿತಿಯದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, (ವಸ್ತುತಃ ಅಲ್ಲ) ವರ್ತಮಾನಾನಾಂ = ಇತರತಕ್ಕ, ಸಲಿಂಗಾನಾಂ = ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಸಹಿತಗಳಾದ, ಶಬ್ದಾನಾಂ = ನಾಮಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಲಿಂಗಾತ್ಮಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಹರಾವೇವ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ, ವಿಶೇಷತಃ = ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ತಾತ್ಪರ್ಯ ದಿಂದಲೂ, ಸಮನ್ವಯಃ = ಶಕ್ತಿತಾತ್ಪರ್ಯಲಕ್ಷಣಾನ್ಯತರಸಂಬಂಧವು. (ಏಕೆಂದರೆ) ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯತ್ರ = ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ, ಮುಖ್ಯತಃ = ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ಶಬ್ದಾಃ = ಶಬ್ದಗಳೂ, ಲಿಂಗಾನಿ ಚ = ಲಿಂಗಗಳೂ ಕೂಡ, ನೈವ ವರ್ತಂತೇ = ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲವೋ, (ಇದೂ ಕೂಡ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದರೆ) ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯತ್ರ = ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ವತಂತ್ರತಾ = ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು, ನೈವ ಅಸ್ತಿ = ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲವೋ, (ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಸರ್ವ ಸ್ವತಂತ್ರನು. ಆತನಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಇರುತ್ತವೆ.) || ೪೦ || ೪೧ || ೪೨ || ೪೩ ||

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಭಾವವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಅಸ್ವತಂತ್ರೇಷು ಶಬ್ದಸ್ಯ ವೃತ್ತಿಹೇತುರ್ನ ಮುಖ್ಯತಃ || ೪೪ ||
 ಯತೋಽತೋ ಯದಧೀನಾಸ್ತೇ ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವಮುಪಾಗತಾಃ |
 ಅತ್ಯಲ್ಲೇನೈವ ಶಬ್ದಸ್ಯ ವೃತ್ತಿಹೇತುಗುಣೇನ ತು || ೪೫ ||
 ಅಯೋ ಯಥಾ ದಾಹಕತ್ವಂ ಸ ಏವ ಶಃ ಸ್ವತಂತ್ರತಃ |
 ಮುಖ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ ಹಿ ಸ್ವೀಕರ್ತವ್ಯೋ ಮನೀಷಿಭಿಃ |
 ಇತ್ಯಾಹ [ಏವಂ ಚ ಶಬ್ದಾನಾಂ ನಾರಾಯಣಸಮನ್ವಯೇ] || ೪೬ ||

ಅ || ಅಸ್ವತಂತ್ರೇಷು = ಸ್ವತಂತ್ರರಾಗದಿದ್ದವರಲ್ಲಿ, ಶಬ್ದಸ್ಯ = ಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ವೃತ್ತಿಹೇತುಃ = ಇತರಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, ಮುಖ್ಯತಃ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ನ = ಅಲ್ಲವೋ, (ಹಾಗಾದರೆ, ಇತರರು ಅಸ್ವತಂತ್ರರಾದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅವರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತಗಳಾದ ಗುಣಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಮಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶಬ್ದಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಇರುವುದು ಬೇಡ ಆದಾಗ್ಯೂ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಮನ್ವಯವು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಅತಃ = ಇತರರಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, (ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥನು.) (ಅಂದರೆ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು ಅವಶ್ಯಕವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥವೂ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾದ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು ಕೊಡದಿರಲು ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು ಅವಶ್ಯಕವೇ.) ('ಯದಧೀನಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತೇ = ಭಗವಂತನಿಂದ ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳು, (ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸಿ) ಅತ್ಯಲ್ಲೇನೈವ = ಅತ್ಯಲ್ಪವೇ ಆದ, ಶಬ್ದಸ್ಯ ವೃತ್ತಿಹೇತುಗುಣೇನ = ಶಬ್ದಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಗುಣಾದಿಗಳಿಂದ, ಯದಧೀನಾಃ = ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಧೀನಗಳಾಗಿ, ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವಂ = ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು, ಉಪಾಗತಾಃ = ಹೊಂದಿರುತ್ತಾವೋ, (ಯಾವ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಯಾರ ಅಧೀನವೋ ಅದು ಅಮುಖ್ಯವು. ಇತರವಾದುದು ಮುಖ್ಯವು.

ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು.) ಅಯಃ=ಕಬ್ಬಿಣವು, ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, (ಅಗ್ನಿಯ ಅಧೀನವಾದುದಾಗಿ) ದಾಹಕತ್ವಂ=ದಾಹಕಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು, ಉಸಾಗತಂ=ಹೊಂದಿರುತ್ತದೋ, (ಆದುದರಿಂದಲೇ ದಹತಿ=ಸುಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವು ಕಬ್ಬಿಣದಲ್ಲಿ ಅಮುಖ್ಯವು, ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಮುಖ್ಯವೋ, ಹಾಗೆಯೇ) ಸ ಏವ=ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ, ಈಶಃ=ನಿರವಧಿಕ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತ ವುಳ್ಳವನು. ಸ್ವತಂತ್ರತಃ=ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಮುಖ್ಯಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ ಹಿ=ಮುಖ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥವೆಂತೆಂದು, ಮನೀಷಿಭಿಃ=ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪರಿಚಯವುಳ್ಳವರಿಂದ, ಸ್ವೀಕರ್ತವ್ಯಃ=ಸ್ವೀಕರಿಸ ತಕ್ಕದ್ದು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, (ಮೂರನೇ ಪಾದದಿಂದ) ಆಹ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಅಂತೂ ಇತರರಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತಗಳು ಅಲ್ಲಗಳೇ. ಅವುಗಳೂ ಭಗವಂತನ ಅಧೀನಗಳು. ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ ನಿರವಧಿಕಗಳು. ಆಪರಾಧೀನಗಳೂ ಆಗಿವೆ.) || ೪೪ || ೪೫ || ೪೬ ||

ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು, ಸಮನ್ವಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || [ಇತ್ಯಾಹ] ಏವಂ ಚ ಶಬ್ದಾನಾಂ ನಾರಾಯಣ ಸಮನ್ವಯೇ |
 ಸಿದ್ಧೇಽಪ್ಯಶೇಷಶಬ್ದಾನಾಂ ನ ಕಥಂಚನ ಯುಜ್ಯತೇ || ೪೭ ||
 ವಿರೋಧಾದವರತ್ವಾದೇರಪಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯರ್ತೋ ಭವೇತ್ |
 ಇತಿ ಚೇದವರತ್ವಾದಿ ದ್ವಿವಿಧಂ ಹ್ಯುಪಲಭ್ಯತೇ || ೪೮ ||
 ಪರಸ್ಯಾವರತಾಹೇತುರ್ಯಃ ಸ್ವಯಂ ಪರ ಏವ ಸನ್ |
 ಸೋಽಪಿ ಹ್ಯವರಶಬ್ದಾರ್ಥೋ ಯಥಾ ರಾಜಾ ಜಯಿ ಭವೇತ್ || ೪೯ ||
 ಅನ್ಯೋಽವರತ್ವಾನುಭವೀ ತಯೋಃ ಪೂರ್ವೋಽಸ್ತಿ ಕೇಶವೇ |
 ದ್ವಿತೀಯೋ ಜೀವ ಏವಾಸ್ತಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ನೈವ (ನ್ನ ಚ) ದೂಷಣಂ || ೫೦ ||
 ಹರೇರೇವಮಶೇಷೇಣ ಸರ್ವಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯೇ |
 ಉಕ್ತೇ ವಿರೋಧಹೀನಸ್ಯಸ್ಯಾತ್ಸಮನ್ವಯತಾ ಯತಃ |
 ಅತೋಽಶೇಷವಿರೋಧಾನಾಂ ಕೃತೇಶೇನ ನಿರಾಕೃತಿಃ || ೫೧ ||

ಅ || ಏವಂ = ಹೀಗೆ, ಹಿಂದಿನ ೧. ೨. ೩ನೇ ಪಾದಗಳಿಂದ, ಶಬ್ದಾನಾಂ = ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, ನಾರಾಯಣಸಮನ್ವಯೇ ಸಿದ್ಧೇಽಪಿ = ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ ಸಮನ್ವಯವು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅಶೇಷಶಬ್ದಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ, (ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನಲ್ಲಿ) ಸಮನ್ವಯಃ = ಸಮನ್ವಯ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾತವಾದ ಸಮನ್ವಯವು, (ದುಃಖಿ ಬದ್ಧ ಅವರ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಕರ್ಮಾದಿ ವಿಸಯಕಗಳಾದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ) ಕಥಂಚನ=ಯೋಗ ದಿಂದಲಾಗಲೀ, ರೂಢಿಯಿಂದಲಾಗಲೀ, (ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ) ನ ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಏಕೆಂದರೆ—) ಯತಃ=ಯಾವಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, (ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅವರಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ) ಅವರತ್ವಾದೇರಪಿ=ಅವರತ್ವ-ದುಃಖಿತ್ವ ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೂ, ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ=ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದೋ, ವಿರೋಧಾತ್ = ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಅಂದರೆ ಆ ಹೋಷಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸರ್ವ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಕರ್ಮಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಂದ

ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ) ಇತಿ ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, (ತತ್ರ = ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ. ಸ್ವಾತ್ಮ ಕಾರಿಂದ ಸಮಾಧಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) (ಹೇಗೆಂದರೆ— ಪ್ರಥಮಾಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅವರತ್ವಾದಿ = ಅವರಾದಿ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿ, ನಿಮಿತ್ತವು, ದ್ವಿವಿಧಂ = ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ, ಉಪಲಭ್ಯತೇ = (ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ) ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಹೇಗೆ ಎರಡುಪ್ರಕಾರವೆಂದರೆ—) (೧)ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಸ್ವಯಂ = ತಾನು, ಪರ ಏವ ಸನ್ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾಗಿಯೇ, (ಅಂದರೆ ತನಗೆ ಅವರತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ಪರಸ್ಯ = ಇತರರ, ಅವರತಾಹೇತುಃ = ಅವರತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾದವನೋ, ಸೋಽಪಿ = ಅವನೂಕೂಡ, ಅವರಶಬ್ದಾರ್ಥಃ = ಅವರಶಬ್ದಾರ್ಥನು. ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ರಾಜಾ = ಅರಸನು, ಜಯಿ = ಜಯವುಳ್ಳವನು, ಜಯಿಶಬ್ದವಾರ್ಥನು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವನೋ, ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ. (ಅಂತೂ (೧) ಪರರಶ್ಮಿರತಕ್ಕ ಅವರತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ, ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಒಂದು ನಿಮಿತ್ತವು.) (೨) ಅವರತಾನುಭವೇ = ಅವರತ್ವದ ಅನುಭವವುಳ್ಳವನು, ಅನ್ಯಃ = ಮತ್ತೊಂದು ಅವರಶಬ್ದಾರ್ಥನು. (ಅಂದರೆ ಅವರತ್ವ- ದುಃಖಿತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು ಮತ್ತೊಂದು ನಿಮಿತ್ತವು, ಇದು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವು) (ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ) ತಯೋಃ = ಆ ಎರಡುಪ್ರವೃತ್ತಿಹೇತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ವಃ = ಮೊದಲಿನದ್ದು, ಕೇಶವೇ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಅಸ್ತಿ = ಇದೆ. (ಅದರಿಂದ ಅವರಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವೂ ಇದೆ.) (ಮೊದಲಿನದ್ದೇ ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? ಎರಡನೇದ್ದು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ದ್ವಿತೀಯಃ = ಎರಡನೇದ್ದು, ಜೀವ ಏವ = ಜೀವ, ಮತ್ತು ಜಡಗಳಲ್ಲಿಯೇ, ಅಸ್ತಿ = ಇದೆ. (ಎರಡನೇದ್ದೂ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಇದ್ದರೆ ಈಶ್ವರತ್ವಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) (ಅಧಿಕರಣ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯತ್ = ಪರರಶ್ಮಿರತಕ್ಕ, ಅವರಶ್ಮಿರತಕ್ಕ ಅವರತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಕ್ಕೆನೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ, ಹರೇಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, (ಅವರತ್ವಮೊದಲಾದುದು) ದೂಷಣಂ = ದೂಷಣವಾಗಿ, ನ ಪ್ರಸಜ್ಜತೇ = ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಹೀಗೆಯೇ ಉತ್ತರಾಧಿಕರಣ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.) (ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಏವಂ = ಹೀಗೆ, ಅಶೇಷೇಣ = ಶೇಷವಿಲ್ಲದೇನೇ, ಸರ್ವಶಬ್ದ ಸಮನ್ವಯೇ = ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳ ಸಮನ್ವಯವು, ಉಕ್ತೇ ಸತಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ವಿರೋಧಹೀನಸ್ಯೈ = ವಿರೋಧರಹಿತವೇ ಆದ ಸಮನ್ವಯಕ್ಕೆ, ಸಮನ್ವಯತಾ = ಸಮನ್ವಯತ್ವವು, ಸ್ವಾತ್ = ಆಗುವುದೋ, ಅತಃ = ಅದಕಾರಣ, ಅಶೇಷವಿರೋಧಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ವಿರೋಧಗಳ, ನಿರಾಕೃತಿಃ = ನಿರಾಕರಣವು, ಈಶೇನ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಕೃತಾ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು || ೪೭ || ೪೮ || ೪೯ || ೫೦ || ೫೧ ||

ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸಮನ್ವಯಾವಿರೋಧಾಭ್ಯಾಂ ಸಂಜಾತೇ ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯೋ || ೫೨ ||
 ಕಿಂ ಮಯಾ ಕಾರ್ಯಮಿತ್ಯೇವ ಸಾದ್ಭುದ್ಧಿರಧಿಕಾರಿಣಃ |
 ತತ್ರ ಭಕ್ತಿವಿಧಾನಾರ್ಥಮಭಕ್ತಾನರ್ಥಸಂತತೌ || ೫೩ ||
 ಉಕ್ತಾಯಾಂ ಭಕ್ತಿದಾರ್ಥ್ಯಯ ಪ್ರೋಕ್ತೇಽಶೇಷಗುಣೋಚ್ಚರಣೇ |
 ವಕ್ತವ್ಯೋಪಾಸನಾ ನಿತ್ಯಂ ಕರ್ತವ್ಯೇತ್ಯಾದರೇಣ ಹಿ || ೫೪ ||

ಅ || ಸಮನ್ವಯಾವಿರೋಧಾಭ್ಯಾಂ = ಸಮನ್ವಯ ಅವಿರೋಧಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಸಮನ್ವಯ ಅವಿರೋಧಾಭ್ಯಾಯಗಳಿಂದ, ವಸು ನಿರ್ಣಯೇ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೇನೇ ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ-ನಿರ್ದೋಷತ್ವ ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುವಿನ ನಿರ್ಣಯವು, ಸಂಜಾತೇ = ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲು, (ಯದ್ಯಪಿ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿಯೂ ಆಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸಾಧನವಿಚಾರ-ಫಲವಿಚಾರಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮವಿಚಾರವನ್ನು ಮಾಡಿರತಕ್ಕ) ಅಧಿಕಾರಿಣಃ = ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ (ಯಾವುದು) ಮಯಾ = ನನ್ನಿಂದ, ಕಾರ್ಯಂ = ಮಾಡಲರ್ಹವಾದ ಸಾಧನವೋ, (ತತ್ = ಅದು) ಕಿಂ = ಹೇಗೆ ಇರತಕ್ಕುದು, ಇತ್ಯೇವ = ಹೀಗೆಯೇ, ಬುದ್ಧಿಃ = ಬುದ್ಧಿಯು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ.) (ಈ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮೂರು ಪಾದಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಂಗತಿಯನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ರ = ಆ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಭಕ್ತಿವಿಧಾನಾರ್ಥಂ = ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, (ಅಂದರೆ ವೈರಾಗ್ಯಕ್ಕಾಗಿ) ಭಕ್ತಿವಿಧಾನಾರ್ಥಂ = ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ವಿಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಭಕ್ತಾನರ್ಥ ಸಂತತೌ = ಅಭಕ್ತರಾದ ಕಾಮ್ಯಾರ್ಥಕರ್ಮಿಗಳಿಗೂ, ಪಾಪಿಗಳಿಗೂ, ದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೂ, ಅನರ್ಥಗಳ ಸಂತತಿಯು, ಉಕ್ತಾಯಾಂ = (ಪ್ರಥಮಪಾದದಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಭಕ್ತಿವಿಧಾನಾರ್ಥಂ = ಭಕ್ತಿಯ ದೃಢತನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಅಶೇಷಗುಣೋಚ್ಚಯೇ = ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹವು, ಪ್ರೋಕ್ತೇ ಸತಿ = (ಎರಡನೇ ಪಾದದಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಉಪಾಸನಾ = ಉಪಾಸನೆಯು, ವಕ್ತವ್ಯಾ = ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅವಸರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು. (ಹಾಗಾದರೆ ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಗೆ ಏನು ಉಪಯೋಗವು? ಅನಂತರ್ಯವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಉಪಾಸನಾ = ಉಪಾಸನೆಯು, ನಿತ್ಯಂ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಆದರೇಣ = ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, ಕರ್ತವ್ಯಾ = ಮಾಡತಕ್ಕದೋ, (ಆದರ ನೈರಂತರ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಸಂಸ್ಕಾರಾತಿಶಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆದರ ನೈರಂತರ್ಯಗಳು ಉಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಕ್ತನಿಗೆ ಹುಟ್ಟಲಾರವು.) ಇತಿ = ಆದಕಾರಣ, ಉಪಾಸನಾ = ಉಪಾಸನೆಯು, ವಕ್ತವ್ಯಾ = ಹೇಳತಕ್ಕುದು || ೫೨ || ೫೩ || ೫೪ ||

ಹೀಗಾದರೆ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ವಿಚಾರಮಾಡಬೇಕು. ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಥಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ —

ಮೂ || ಸೋಪಾಸನಾ ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪಿಣೀ |
 ಧ್ಯಾನರೂಪಾ ಪರಾ ಚೈವ ತದಂಗಂ ಧಾರಣಾದಿಕಂ || ೫೫ ||
 ತಥೋಭಯಾತ್ಮಕಂ ಚೈವ ಸಾದೇಶ್ಯಸ್ಮಿನ್ ಬಾದರಾಯಣಃ |
 ಆಹೋಪಾಸನಮದ್ಭಿವ ನಿಶ್ಚರಾಚ್ಛ್ರತಿಪೂರ್ವಕಂ || ೫೬ ||

ಅ || ಸಾ ಚ ಉಪಾಸನಾ = (ಯಾವ ಉಪಾಸನೆಯು ಹೇಳಲರ್ಹವಾಗಿ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅವಸರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆಯೋ,) ಆ ಉಪಾಸನೆಯು, ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಸ್ವರೂಪಿಣೀ = ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದು. ಪರಾ ಚ ಧ್ಯಾನರೂಪಾ = ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನ (ಮತ್ತು ಸಮಾಧಿ) ರೂಪವಾದುದು. ಹೀಗೆ, ದ್ವಿವಿಧಾ = ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾದುದೇ. (ಏಕರೂಪವಾದುದಲ್ಲ.) (ಆದಕಾರಣ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವೂ ಕೂಡ ಉಪಾಸನಾರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರಥಮಾಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವು ಯುಕ್ತವು.) (೧ ಧಾರಣಾ,

೨ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ೩ ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, ೪ ಆಸನ, ೫ ಯಮ, ೬ ನಿಯಮಗಳೆನ್ನುವ ಉಪಾಸನಾವಿಶೇಷಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ದ್ವೈವಿದ್ಯವೇ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ತದಂಗಂ ಧಾರಣಾದಿಕಂ=ಧಾರಣಾ ಮೊದಲಾದುದು ಧ್ಯಾನದ ಅಂಗವೇ. (ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಉಪಾಸನವಲ್ಲ.) (ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವು ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮನೋವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ತಡೆಯತಕ್ಕುದಾದುದರಿಂದಲೂ ಸ್ವತಂತ್ರೋಪಾಸನವೂ ಆಗಿದೆ.) (ಅವಸರಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಎರಡುಪ್ರಕಾರವೇ ಆಗಲಿ, ಇದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—)ತಥಾ= ಅವಸರಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದರಿಂದ, ಅಸ್ಮಿನ್ನೇವ ಪಾದೇ= ಇದೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ಬಾದರಾಯಣಃ= ನೇದವ್ಯಾಸರು, ಉಭಯಾತ್ಮಕಂ = ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ- ಧ್ಯಾನ ಹೀಗೆ ಉಭಯರೂಪವಾದ, ಉಪಾಸನಂ = ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು, ಆದ್ಧಾ=ಉಪಯುಕ್ತ ಪ್ರಮೇಯದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ವಿಸ್ತರಾತ್ = ವಿಸ್ತರವಾಗಿ, ಶ್ರುತಿಪೂರ್ವಕಂ = ಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯುದಾಹರಣಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಆಹ= ಹೇಳುತ್ತಾರೆ || ೫೫ || ೫೬ ||

ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಪಾದದ ಅಧಿಕರಣಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ, ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸೃಘ್ಗ್ನೈಸ್ವಿರಶಕೃತ್ತಮನಿರ್ಣೀತಿಃ ಸಮುಚ್ಚಯಃ |
 ವಿಶೇಷದರ್ಶನಂ ಕಾರ್ಯಲೋಪೋ ನಾನೋಕ್ತಿರಾಶುತಾ || ೫೭ ||
 ವಿಭ್ರನೋಽಪಾಕೃತಿರ್ಲಿಂಗಮನವಸ್ಥಾ ವಿಶೇಷಿತಾ |
 ಅಪ್ರಯೋಜನತಾ ಚಾತಿಪ್ರಸಂಗೋ ದೂರಸಂಶ್ರಯಃ || ೫೮ ||
 ವಿಶಿಷ್ಟಕಾರಣಂ ಚೇಷ್ಟಾ ದೃಷ್ಟವೈರೂಪ್ಯಮುನ್ನತಿಃ |
 ಅಯುಕ್ತಿರಪ್ರಯತ್ನತ್ವಂ ದೃಢಬಂಧಸರಾಭವೌ || ೫೯ ||
 ಪುಂಸಾಮ್ಯಂ ಪ್ರಾಪ್ತಸಂತ್ಯಾಗಃ ಕಾರಣಾ ನಿರ್ಣಯೋ ಭ್ರಮಃ |
 ವಿಶೇಷದರ್ಶಿತಾಲಾಪೌ (ಪೋ) ಗುಣಸಾಮ್ಯಂ ಸೃಘ್ಗ್ನೈಃ || ೬೦ ||
 ಅಗಮ್ಯವರ್ತ್ಯಸಂಧಾನಮಿಷ್ಟಂ ಫಲಮಕಲ್ಪನಾ |
 ಶುದ್ಧವೈರೂಪ್ಯಮಂಗತ್ವಮನಿಶೇಷದೃಶಿಃ ಕ್ರಿಯಾ || ೬೧ ||
 ಯುಕ್ತಯಃ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ಥಾಸ್ಸಂಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ವಿಧಿಕ್ರಿಯಾ |
 ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಲ್ಲಶಕ್ತಿತ್ವಂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯಫಲಂ ಭವಃ || ೬೨ ||
 ಫಲಸಾಮ್ಯಂ ವಿಶೇಷಶ್ಚ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯಂ ಪ್ರಧಾನತಾ |
 ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಕ್ರಿಯಾಸಂಧಿಃ ಪ್ರಮಾಣಬಲಮಾನತಿಃ || ೬೩ ||
 ಕಾರಣಂ ಕಾರ್ಯವೈಶೇಷ್ಯಂ ಸ್ವಭಾವೋ ವಸ್ತುದೂಷಣಂ |
 ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾವಿರೋಧಶ್ಚ ಪ್ರತಿಸಂಧಿರನೂನತಾ || ೬೪ ||
 ಸಂಸ್ಕಾರಪಾಟವಂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾ ನಿಯತಿವಸ್ತುವೈಭವಂ |
 ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿರಮಾನತ್ವಂ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ ಪ್ರೀತಿರಾಗಮಃ || ೬೫ ||

ಸುಸ್ಥಿರತ್ವಂ ಕೃತಪ್ರಾಪ್ತಿರನಾದಿಗುಣವಿಸ್ತರಃ |

ಸಾಧನೋತ್ತಮತಾ ನಾನಾದ್ಯಷ್ಟಿತ್ಯಿ(ಶಿ)ಷ್ಟಿರನೂನತಾ || ೬೬ ||

ಅವಿಘ್ನತ್ವಾವಿರೋಧೌ ಚ ಗುಣವೈಶೇಷ್ಯಮಾಗಮಃ |

ಸಿದ್ಧಾಂತನಿರ್ಣಯೋ (ಯೇ) ಹ್ಯೇತಾ ಯುಕ್ತಯೋಽನ್ಯಾಹತಾಃ

ಸದಾ || ೬೭ ||

ಅ || (೧) ಪೃಥಗ್ವ್ಯಷ್ಟಿಃ=(ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಾಣುವಿಕೆಯು (೨) ಅಶಕ್ಯತ್ವಂ=(ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೂ ಸರ್ವವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಧ್ಯಾನಿಸಲಿಕ್ಕೆ) ಶಕ್ಯವಾಗದಿರುವಿಕೆಯು. (೩) ಅನಿರ್ಣೀತಃ=(ಅಧಿಕಾರಿಯ) ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವಿಕೆಯು. (೪) ಅನಿರ್ಣೀತಃ = ಫಲಾತಿಶಯದ ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವಿಕೆಯು. (೫) ಸಮುಚ್ಚಯಃ = (ಸರ್ವಗುಣಗಳ) ಸಮುಚ್ಚಯವು. (೬) ವಿಶೇಷದರ್ಶನಂ = (ಪ್ರಿಯ-ಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆನಂದದ) ವಿಶೇಷತ್ವದಿಂದ ದರ್ಶನವು (೭) ಕಾರ್ಯಲೋಪಃ=(ಬಹು ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ) ಫಲಕ್ಕೆ ಲೋಪವು. (೮) ನಾನೋಕ್ತಿಃ = ನಾನಾಸ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಉಕ್ತಿಯು. (೯) ಆಶುತಾ = (ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ) ಶಿಫ್ಟವು. (೧೦) ವಿಭ್ರಮಃ=(ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಗುಣಗಳನ್ನುಪಾಸನಮಾಡತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಗೆ) ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ. (೧೧) ಅಪಾಕೃತಿಃ=ಧ್ಯಾನಾಭಾವವು. (೧೨) ಲಿಂಗಂ=(ಸರಸ್ವತೀ-ಬೃಹರೂಪಿಣಿ ಸ್ಥಾನೈಕಗುಣತಾರತಮ್ಯರೂಪವಾದ) ಲಿಂಗವು. (೧೩) ಅನವಸ್ಥಾ=(ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಇಷ್ಟ ಗುಣಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಪ್ರಾತಿಸ್ಥಿಕನಿಯಮನರೂಪವಾದ) ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. (೧೪) ಅವಿಶೇಷಿತಾ=(ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವ-ಫಲಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಗಳಿಗೆ) ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು (೧೫) ಅಪ್ರಯೋಜನತಾ=(ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ) ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. (೧೬) (ಚ=) ಅವಿಶೇಷಿತಾ=ಫಲಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವದಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. (೧೭) ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗಃ=(ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಾಸನೆಯಿರುವುದಾದರೆ ಫಲಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಬರಬೇಕಾಗುವುವು. ಹೀಗೆ) ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು. (೧೮) ಆದೂರಸಂಶ್ರಯಃ=(ಕರ್ಮಕರಣ ಶಕ್ತಿಗೆ) ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮಕರಣವು. (೧೯) ವಿಶಿಷ್ಟಕಾರಣಂ = ಆಯೋಗ್ಯತಾಖ್ಯವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟಕಾರಣವು. (೨೦) ಚೇಷ್ಟಾ=ಪ್ರಯತ್ನಾನುಸಾರವಾಗಿ (ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವು) (೨೧) ದೃಷ್ಟವೈರೂಪ್ಯಂ=(ಭೂತಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಒಂದರಿಂದ ಒಂದಕ್ಕೆ ಅಧಿಕವು ಕಂಡದಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಅಧಿಕನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ) ದೃಷ್ಟವಾದುದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು. (೨೨) ಉನ್ನತಿಃ=ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವವು (ಅದರ ಪ್ರತೀತಿಯು.) (೨೩) ಅನುಕ್ತಿಃ=(ಸತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು) ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯು. (೨೪) ಅಪ್ರಯತ್ನತ್ವಂ=(ಲಕ್ಷೀದೇವಿಗೆ) ಪ್ಥಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. (೨೫, ೨೬) ದೃಢಬಂಧಪರಾಭವಾ, ದೃಢಬಂಧ = ಧ್ಯಾನವಿಲ್ಲದೆ ಶ್ರವಣ-ಮನನಮಾತ್ರದಿಂದ ನಿವರ್ತ್ಯವಾಗದಿರುವ ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಬಂಧವು, ಪರಾಭವಾ=ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರವು ಇವುಗಳು. (೨೭) ಪುಂಸಾಮ್ಯಂ=ಪುರುಷತ್ವದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು. (೨೮) ಪ್ರಾಪ್ತಸಂತ್ಯಾಗಃ=ಮೊದಲು ಪ್ರಾಪ್ತನಾದ ಗುರುವಿನ ಪರಿತ್ಯಾಗ (ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದೋಷವು.) (೨೯) ಕಾರಣಾನಿರ್ಣಯಃ=ಮೋಕ್ಷಕಾರಣದ ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವಿಕೆಯು. (೩೦) ಭ್ರಮಃ=(ವಿದ್ಯಾವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವೆಂದು) ಭ್ರಮವು (೩೧) ವಿಶೇಷದರ್ಶಿತಾ=(ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ದೈವದಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವರಿಗೂ) ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನವು. (೩೨) ಅಲಾಪಃ=(ದೃಷ್ಟ್ಯವ ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಕಾರ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ) ವಚನವು. (೩೩) ಗುಣಸಾಮ್ಯಂ=

(ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅವತಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷದಾತ್ಮತ್ವ ಮೊದಲಾದ) ಗುಣಗಳ ಸಾಮ್ಯವು. (೩೪) ಪೃಥಗ್ವ್ಯುತಿಃ = (ಭಕ್ತಿಗೇನೇ ಮೋಚಕತ್ವಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರಾದಿಗಳಿಗಿಂತ) ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ತೋರುವಿಕೆಯು. (೩೫) ಅಗಮ್ಯವರ್ತಮ್ = (ಅಂಶದಿಂದ) ಹೊಂದಲಸಾಧ್ಯವಾದ (ಅಂಶಿಯ) ಮಾರ್ಗವು. (೩೬) ಸಂಧಾನಂ = (ದೇವತಾದಿಗಳ) ಅನುಸಂಧಾನವು. (೩೭) ಇಷ್ಟಂ ಫಲಂ = ಇಷ್ಟವಾದ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿನದಾದಿಗಳಿಂದ ಇಷ್ಟವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅವಿಭೂತವಾದ ಅನಂದಾದಿರೂಪವಾದ ಫಲವು. (೩೮) ಅಕಲ್ಪನಾ = (ಭೂಮತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ) ಕಲ್ಪನೆಯು ಕೂಡದಿರುವುದು (೩೯) ಶುದ್ಧವೈರೂಪ್ಯಂ = ನಿಷ್ಕಾಮವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೆಗೆ (ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾದುದರಿಂದ) ವಿರೋಧವು. (೪೦) ಅಂಗತ್ವಂ = (ಕಾಮೋಪಾಸನೆಗೆ ಮೋಕ್ಷದ) ಅಂಗತ್ವವು. (೪೧) ಅವಿಶೇಷದ್ಯುತಿಃ = (ಭಗವದಂಗಾಶ್ರಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು) ವಿಶೇಷವಚನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. (೪೨) ಕ್ರಿಯಾ = ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯು ಕ್ರಿಯೆಯು (ಈ ನಲ್ಪತ್ತ ಎರಡು (೪೨) ಅಧಿಕರಣಗಳ), ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸ್ಥಾಃ = ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತಯಃ = ಯುಕ್ತಿಗಳು, (ಇನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.) (೧) ಸುಜ್ಞೇಯತ್ವಂ = (ಸರ್ವ ವೇದಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ) ಸುಖದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯತ್ವವು. (೨) ವಿಧಿಕ್ರಿಯಾ = ಉಪಾಸನಾ ಕ್ರಿಯೆಯು, (ವಿಹಿತವಾದುದು.) (೩) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ = ಯೋಗ್ಯತಾರೂಪವಾದ ಮಹಿಮೆಯು. (೪) ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ = ಬಹುಗುಣೋಪಸಂಹಾರರೂಪವಾದ ಮಹಿಮೆಯು (೫) ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿತ್ವಂ = (ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ) ಅಲ್ಪವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿರುವಿಕೆಯು. (೬) ಯಥಾಯೋಗ್ಯಫಲಂ = ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನುಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದರಿಂದಲೇ ಫಲವು. (೭) ಭವಃ = ಯೋಗ್ಯತಾ ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತಿಳಿದ(ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಗುರುಗಳ ಗುಣನಿಯಮೋದೇಶವಿರುವಿಕೆಯು (೮) ಫಲಸಾಮ್ಯಂ = ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಗುಣೋಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದಾತಿಶಯ ರೂಪವಾದ ಫಲಸಾಮ್ಯವು. (೯) ವಿಶೇಷಃ = (ಅನಂದಾದಿಗಳು ಆತ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥದ) ವಿಶೇಷವು (ಪ್ರಭೇದವು) (೧೦) ಗುಣಾಧಿಕ್ಯಂ ಚ = (ಚತುರ್ಮುಖಾದ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ) ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕವು (೧೧) ಪ್ರಧಾನತಾ = (ಅಲೌಕಿಕವಾದ, ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಗುಣಗಳ ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ) ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು. (೧೨) ಯಥಾಶಕ್ತಿಕ್ರಿಯಾ = (ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಗೆ) ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಕ್ರಿಯೆಯು (ಉಪಾಸನಾರ್ಹವು.) (೧೩) ಸಂಧಿಃ = ಅಭಿಸಂಧಿಯು. (ಅಂದರೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದದ ಸುಖಾಭಿಧಾನವು ಅಭಿಸಂಹಿತವಾಗಿದೆ.) (೧೪) ಪ್ರಮಾ ಬಲಂ = ('ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ) ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು. (೧೫) ಅನತಿಃ = (ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. (೧೬) ಕಾರಣಂ = ಫಲವೈಲಕ್ಷಣ್ಯರೂಪವಾದ ಕಾರಣವು. (೧೭) ಕಾರಣಂ = (ಫಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ) ಸಂಸ್ಕಾರಾಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣವು. (೧೮) ಕಾರ್ಯವೈಶೇಷ್ಯಂ = ಉಪಾಸನಾಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕಾರಾಖ್ಯವಾದ ಕಾರಣ ಸತ್ಯ, ಕಾರಣಾ ಸತ್ಪರೂಪವಾದ ವೈಶೇಷ್ಯವು (೧೯) ಸ್ವಭಾವಃ = (ಈಶ್ವರನು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗಿಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು) ಸ್ವಭಾವವು. (೨೦) ವಸ್ತುದೂಷಣಂ = ಪ್ರಯತ್ನಸಾಧನಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ದೂಷಣವು (ಪಾಪವಾಗುವುದು) (೨೧) ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾವಿರೋಧಶ್ಚ = ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು. (೨೨) ಪ್ರತಿಪಂಧಿಃ = ಪ್ರತಿಪ್ರತಿವಚನಾದಿಗಳ ಅಧ್ಯಾಹಾರವು. (೨೩) ಅನೂನತಾ = ಸತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉನತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. (೨೪) ಸಂಸ್ಕಾರ ಪಾಟವಂ ಚ = ಸಂಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಪಟುತ್ವವೂ, ನಿತ್ಯ ಮುಕ್ತತ್ವವೂ ಕೂಡ. (೨೫) ಸ್ವೇಚ್ಛಾನಿಯಂತಿಃ = ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಗೆ ನಿಯಮವು. (೨೬) ವಸ್ತು ವೈಭವಂ = ಬ್ರಹ್ಮಾಖ್ಯ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಿಭುತ್ವವು.

(೨೭) ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಃ= 'ಗುರು ಪ್ರಸಾದೋ ಬಲವಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯು. (೨೮) ಅಮಾನತ್ವಂ=(ಉತ್ತಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಿದರೆ ದೋಷವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ) ಪ್ರಮಾಣ ಎಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. (೨೯) ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಂ=ವಿದ್ಯಾ ವಚನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು. (೩೦) ಪ್ರೀತಿಃ=(ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅಧಿಕವಾದ) ಪ್ರೀತಿಯು. (೩೧) ಆಗಮಃ='ಭಕ್ತೈಃ ಸೈವೈವಂ' ಎನ್ನುವ ಆಗಮವು. (೩೨) ಸುಸ್ಥಿರತ್ವಂ=(ದರ್ಶನತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ) ಅತಿ ಸ್ಥಿರತ್ವವು. (೩೩) ಕೃತಪ್ರಾಪ್ತಿಃ=ತನ್ನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. (೩೪) ಅನಾದಿ ಗುಣವಿಸ್ತರಃ=ಅನಾದಿಗಳಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ವಿಸ್ತಾರವು (೩೫) ಸಾಧನೋತ್ತಮತಾ=(ಅದ್ವೈತ್ಯಕ್ಕೆ) ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮತ್ವವು (೩೬) ನಾನಾದೃಷ್ಟಿಃ = ಪರಸ್ಪರ ವಿಲಕ್ಷಣ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ ಅಂಗದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದರ್ಶನವು. (೩೭) ಶಿಷ್ಟಿಃ=(ಭೂಮತೋಪಾಸನೆಗೆ) ಶಾಸನವು. (೩೮) ಅನೂನತಾ=(ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳ ವಿಶೇಷಣೀಭೂತವಾದ ಭೂಮತ್ವ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದೃಢಿಕಾರಿವಿಶೇಷಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ) ಊನತ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. (೩೯-೪೦) ಅವಿಘ್ನತ್ವಾವಿರೋಧೌ ಚ, ಅವಿಘ್ನತ್ವಂ=(ವಿಶಿಷ್ಟ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ) ಅವಿಘ್ನತಾ ಸಾಧನತ್ವವು, ಅವಿರೋಧೌ ಚ=ಜ್ಞಾನಾಸಿದ್ಧಿ ರೂಪವಿರೋಧವೂ ವಿಶಿಷ್ಟಮೋಕ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧಕೀಭೂತವಾದ, ದುರಿತ ನವ್ಯತ್ವಭಾವರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು. (೪೧) ಗುಣವೈಶೇಷ್ಯಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅನುರೂಪತ್ವ, ಪರಮ ಸ್ಥಾನಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಕ್ಷಣ, ಫಲಯೋಗ್ಯತಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭೇದವು. (೪೨) ಆಗಮಃ = ಆಗಮವು. ಸಿದ್ಧಾಂತನಿರ್ಣಯಾಃ=ಸಿದ್ಧಾಂತ ನಿರ್ಣಾಯಕಗಳಾದ ಅಥವಾ ಸಿದ್ಧಾಂತ ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಏತಾಃ ಯುಕ್ತಯಃ=ಈ ನಲ್ಪತ್ತ ಎರಡು (೪೨) ಯುಕ್ತಯಃ = ಯುಕ್ತಿಗಳು, ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಅನ್ಯಾಹತಾಃ=ಬಾಧಿತಗಳಲ್ಲ.

ತಾ || ೧ನೇ ಸರ್ವವೇದಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ-ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯು ಸಾಧಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಂದಲೂ ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನೋ ಅಥವಾ ತಂತಮ್ಮ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯ ಬಂದರೆ ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರವೇ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪೃಥ ಗ್ವೃಷಿಃ=ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಾಣುವಿಕೆಯು, ಅಂದರೆ— ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದುದರಿಂದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೇ ತಿಳಿಯಲರ್ಹವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಬಂದರೆ— ಸುಜ್ಞೇಯತ್ವಂ=ಜಿನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವಿಕೆಯು, (ಅಂದರೆ— 'ನಾನಾವೇದೈ ರಿತಿಹಾಸ್ಯೈಃ ಪುರಾಣೈಃ ಸುಜ್ಞೇಯಂ ಏಕೋ ಭಗವಾನ್ಯುಕ್ತಿಭಿತ್ತ್' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಜಿನ್ನಾಗಿ ಸರ್ವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಾದುದರಿಂದ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರವೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಸರ್ವರೂ ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು.) ೨ನೇ ಉಪಸಂಹಾರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಧ್ಯಾನವಿಧಿಯು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಯೂ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಸರ್ವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೋ, ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳನ್ನುಪ ಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ಯತ್ವಂ = ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವಿಕೆಯು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೂ ಕೂಡ ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ

ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಯಾರಿಗೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಧ್ಯಾನಾರ್ಹನಲ್ಲ. ಏವಂಚ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನುಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವಪರಿಷ್ಕಾಸನವು ವ್ಯರ್ಥವು ಎಂದರೆ— ವಿಧಿಕ್ರಿಯಾ=ವಿಹಿತ ಕ್ರಿಯೆಯು. (ಅಂದರೆ- 'ಸರ್ವೇ ಗುಣಾಃ ಸರ್ವದೈವ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಾತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೈವ ವಿಧ್ವಾನ್ ವಿಧಿ ಕೃನ್ನಾ ನೈಥಾ ಸ್ಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಹಿತ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಲೋಪಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಹಿತನಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಪರಿಷ್ಕಾಸನವೂ ಸಾರ್ಥಕವೇ. ೩ನೇ ಪ್ರಾಪ್ತೃಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವಿಕೆ, ವಿರೋಧ, ಇವುಗಳಿಂದ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಾನುಪಸಂಹಾರಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ-ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಕೂಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅನಿರ್ಣೇತಃ=ನಿರ್ಣಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಂದರೆ ಕೆಲವರು ಸರ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಾದರೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಇವರು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಬೇಕು, ಇವರು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬಾರದು ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ=ಮಹಿಮೆಯು ಅಂದರೆ 'ಯಸ್ಯ ಯಾವದ್ಗುಣಾಃ ಸ್ಪಷ್ಟಂ ಪ್ರತಿಭಾಸಂತ್ಯುಪಾಸನೇ | ಯುಗಪತ್ಸಭುಜೌ ಯದ್ವದ್ಧ್ಯಾಯೇತ್ತಾವತ ಏವ ಸಃ | ಯುಗಪದ್ಭ್ರೂಣಃ ಸರ್ವೇ ಭಾಸಂತೇ ಹಿ ಗುಣಾಃ ಹರೇಃ|ತದನ್ಯೇಷಾಂ ಯಥಾಯೋಗ್ಯಂ ಸ್ವಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಾನುಸಾರತಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಗುಣಪ್ರೀತರೂಪವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ನಿರ್ಣಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ೪ನೇ ಸರ್ವಾಭೇದಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಕಂಡದರಿಂದ ಬಹುಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪ ಗುಣಗಳನ್ನುಪಸಂಹಾರಮಾಡತಕ್ಕವನ ಫಲದ್ದಿಶೆಯಿಂದ ಆತಿಶಯಿತ ಫಲವು ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಫಲಾತಿಶಯವು ನಿರ್ಣಯವಾಗುವಾಗ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನುಪಸಂಹಾರಮಾಡಿದರೆ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ವವೇ ಬಾರದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಏವಂಚ ಫಲವು ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಪರಿಷ್ಕಾಸನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಬಹುಗುಣೋಪಸನಾರೂಪವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಅನುಪಸಂಹರ್ತೃಗಳ ಫಲದ್ದಿಶೆಯಿಂದ ಇತರವಾದ ಫಲವು ಅಂತಹ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಯೋಗ್ಯತಾರೂಪವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ನಿರ್ಣಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ೫ನೇ ಅನಂದಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಭಗವದ್ಗುಣಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ, ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾದುವುಗಳು ಸಂಖ್ಯಾನಿರ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕ್ಲಪ್ತಗಳಾದವುಗಳು ಇವೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ — ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು, ಇವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳು ಸಂಖ್ಯಾನಿರ್ದೇಶಗಳಿಂದ ಕ್ಲಪ್ತಗಳಾಗಿ ಇಲ್ಲ. ಇದ್ದರೆ ಯಾವ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಎಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಪಾಪವಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಏವಂಚ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಂದ ನಿಯಮದಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯ ಗುಣಗಳಿಗೆ ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರಿಗೂ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಎಂದರೆ—

ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯಿರುವುದು. ಅಂದರೆ— ಸಂಖ್ಯಾನಿದೇಶಗಳಿಂದ ಕ್ಲಪ್ತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸನಾರ್ಹಗಳಾದ ಆನಂದ-ಜ್ಞಾನ-ಸತ್-ಆತ್ಮ ಎಂದು ನಾಲ್ಕೇ. ಅಧಿಕಗಳಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಗೂ ಸಮುಚ್ಚಯವು ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎನ್ನುವುದು ಇಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಕೆಲವರಿಗೆ ಅಧಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನುಪಾಸನಾಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೂ ಇತರರಿಗೆ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾಲ್ಕರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಾಸನಾಮಾಡುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ಏವಂಚ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳ ನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವು. ೩ನೇ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೂ ಅನುಪಾಸ್ಯಗಳೂ ಆದ ಗುಣಗಳು ಪ್ರತಿೇತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಮೇವ ಶಿರಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ಪ್ರಿಯ ಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಪ್ರಿಯ ಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಗಳು ಆನಂದಾದಿಗಳ ವಿಶೇಷವೆಂದೇ ಕಂಡದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಬೇಕು. ಏವಂಚ ಪ್ರಿಯ ಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಗಳು ಆನಂದ ವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವೋಪಸಂಹಾರ್ಯತ್ಯವೆಂದು ತಿಳಿಯಕೂಡದು. 'ಯಥಾಯೋಗ್ಯಾನ್ ಗುಣಪೂಗಾನುಪಾಸ್ಯ ಫಲಂ ಭವೇನ್ನುಕ್ತಿಗಂ ನಾನ್ಯಥಾ ಸ್ಯಾತ್ | ನಿತ್ಯೈಕಾಗ್ರ್ಯಂಯಂಗೃತಾ ಹೇತುತಶ್ಚ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಧೈಶಿನೋತದ್ವಿಶೇಷೈಃ ಸ್ತೃತ್ಯೈಶ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯದಶೆಯಿಂದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ಫಲವಿರುವುದು. ಏವಂಚ ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನುಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದರಿಂದಲೇ ಫಲವು ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ. ೩ನೇ ಇತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಂವ ಅತಿರಿಕ್ತಗಳಾದ ಭಗವತ್ ಗುಣಗಳನ್ನು ದೇವಾದಿಗಳು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವಾದಿಗಳು ನಾಲ್ಕೇ ಗುಣಗಳನ್ನುಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕು. ಹೆಚ್ಚು ಗುಣಗಳನ್ನುಪಾಸನಾ ಮಾಡಬಾರದು. ನಾಲ್ಕರಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಮಧ್ಯಮಗುಣಗಳನ್ನೂ ದೇವಾದಿಗಳು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೂ ಬಹು ಗುಣಗಳನ್ನುಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವೂ, ಫಲವೂ ಇಲ್ಲ. ಏವಂಚ ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಯವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಬಹುಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನಾ ಯೋಗ್ಯತೆಯೇ ನಿರ್ಣೇತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೇವಾದಿಗಳು ಬಹು ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಮತ್ತೆ ಚತುರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅವರ ಭಾವಿಯಾದ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅದನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಗುಣನಿಯಮೋಪದೇಶವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಏವಂಚ ಯೋಗ್ಯತಾನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದರಿಂದ ದೇವಾದಿಗಳು ಮಧ್ಯಮ ಗುಣಗಳನ್ನುಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕು. ಅನೇ ಅಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಕಂಡದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಾನುಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಗುಣಗಳನ್ನು ನಾನಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಾರ್ಥತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳ

ಕೂಡದು. ವಿಪ್ರಕೀರ್ಣಗಳಾದ ಅಂಸರೆ ನಾನಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುವವನಿಗೆ ಅದಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಫಲವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. ಎವಂಚ ನಾನಾಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ಉಕ್ತಿಯು ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ವೈಫಲ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ ಉಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ೯ ನೇ ಆತ್ಮಗೃಹೀತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- 'ಆನಂದಾಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಾಚ್ಚ' ಎಂದು ಉಭಯಥಾ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಆನಂದಾದಿ ನಾಲ್ಕುಕೂಡ ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೋ, ಆತ್ಮತ್ವ ಒಂದೇ ಉಪಾಸ್ಯವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಆತ್ಮತ್ವವೇ ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷುಪಾಸ್ಯವು ಎಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು, ನಾಲ್ಕುಕೂಡ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಆನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನೇ ಉಪಾಸನಾಮಾಡಿದರೆ- ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ 'ಆನಂದಾಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಬಾಧವು, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆಹೇಳಿಕೂಡದು ಆನಂದಾದಿಗಳು ಆತ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥ ವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ' ಎಂದು ಅನಧಾರಣವಿದ್ದರೂ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನಾ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ. ೧೦ನೇ ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಉಪಾಸ್ಯ-ಅನುಪಾಸ್ಯ ಗುಣಗಳು ಕಂಡದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಇಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಭ್ರಮಕರವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ ಎಂದು- ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಚತುರ್ಮುಖಾದ್ಯಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸ್ಯ ಗುಣಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇದ್ದುಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಚತುರ್ಮುಖಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವೇ. ೧೧ನೇ ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಧೈಯ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳು ಅಲೌಕಿಕಗಳೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ, ಲೋಕದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೂ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳು ಲೌಕಿಕಗಳೋ ಅಲೌಕಿಕಗಳೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಲೌಕಿಕಗಳನ್ನೇ ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಲೌಕಿಕಗಳನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳು ಮೊದಲು ಅನುಭೂತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ಮೃತಿರೂಪ ಪ್ರತೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಧ್ಯಾನವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಲೌಕಿಕಗುಣಗಳು ಧೈಯವಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಧ್ಯಾನವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಧ್ಯಾನವು ಅವಶ್ಯಕವೇ, ಅದಕಾರಣ ಲೌಕಿಕಗಳನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಲೌಕಿಕ ವಿಲಕ್ಷಣಗಳಾದವುಗಳು ಆತ್ಮತ್ವಮಗಳು ಎಂದು ಧ್ಯಾನವೇ ಅಲೌಕಿಕವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಧಾನವಾದುದರಿಂದ ಅಲೌಕಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ೧೨ನೇ ಸಮಾನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಕೃಷಿ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ಅನುಸಾರಿಯಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆಯೂ, ಕೊಡದಿರುವಿಕೆಯೂ ಕಂಡದರಿಂದ ಭಗವದ್ಗುಣೋಪಾಸನವೂ ಸ್ವಾನುಸಾರಿಯಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸ್ವಾನುಸಾರಿಯಾದ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸರಸ್ವತೀ-ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಸ್ಥಾನೈಕ್ಯವೂ, ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ತಾರತಮ್ಯವೂ ಎನ್ನುವ ಲಿಂಗದಶೆಯಿಂದ ಇತರರಿಗೂ ಕೂಡ ಉಪಾಸನಾನು

ಸಾರವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಫಲವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ—
 'ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಸ್ವುತಾನ್ ಧಾತ್ರಾ ಗುಣಾನ್ ವಿಷ್ಣೋಃ ಸರಸ್ವತೀ | ಸ್ಮರೇತ್ತ್ವೈವಿಕ್ರ-
 ನಾದ್ಯಾಂಸ್ತು ನಿತ್ಯವಿಶ್ರಾಂತಿಪೂರ್ವಕೈಃ || ಕದಾಚಿಲ್ಲೋಪಯೇದ್ವೇವೀ ಸ್ಥಾನೈಕೈಂ
 ನ ಗುಣೈಸ್ತತಃ | ಸಾನ್ಯಂ ತಯೋರ್ಯಥಾ ವಿಷ್ಣೋರ್ಗುಣೋಪಾಸಾ ಫಲಂ
 ಭವೇತ್ ||' ಎನ್ನುವ ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಚನದಶೆಯಿಂದ ಸರಸ್ವತಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
 ವಿಷ್ಣುಗುಣಗಳನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಸ್ಮರಿ
 ಸುವಳು. ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ಮರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅವರಿಬ್ಬರಿಗೆ ಸ್ಥಾನೈಕೈವಿದೆ.
 ಗುಣಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಷ್ಣು ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಹಾಗೆಯೇ
 ಫಲವು ಆಗುವುದು. ಏವಂಚ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಸಂಹಾರವು.
 ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರವಿಲ್ಲ. ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವಾದರೂ
 ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿಷಯಗಳು ಭಿನ್ನಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಮವಿಷಯೋ
 ಪಾಸನೆಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣೋಪಾಸನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ
 ಅಧಿಕವು ಬರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವೇ. ೧೩ನೇ ನವಾವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಸರ್ವೋ
 ಪಾಸ್ಯ-ಅನುಪಾಸ್ಯಗುಣಗಳನ್ನು ಕಂಡದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತ ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೇ,
 ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವೋ
 ಪಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ.
 ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು ಸರ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಸರ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನುಪಾಸನೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ
 ಸರ್ವರಿಗೂ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲ ಯದ್ಯಪಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತೇ
 ಸರ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಸರ್ವರನ್ನೂ ಕುರಿತು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಈ
 ಪುರುಸನಿಗೆ ಇಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ವ್ಯವಸ್ಥಿತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ
 ದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದೋಕ್ತಗುಣಗಳಿಗೆ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು.
 ಯಾರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಧ್ಯಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತಗಳಾಗುತ್ತವೋ ಆತನು ಅಷ್ಟು ಗುಣ
 ಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಏವಂಚ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಗುಣಪ್ರತೀತಿಯು
 ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಆಯೋಗ್ಯ ಪ್ರತೀತಿಯು ಉಪಾಸನೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗದಿರುವ
 ದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. ೧೪ನೇ ಸಂಭೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- 'ಉಕ್ತಾ ಸ ದ್ಯಾವಾ-
 ಪೃಥಿವೀ ಬಿಭರ್ತಿ ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಭಾತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀತ
 ಗಳಾದ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತಗಳಾದ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವಾಪ್ತಿಗಳು ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷು
 ಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷು
 ಗಳಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯ
 ಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವವು ಸಮಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ
 ಸ್ವಾಧನುಭರಣವೂ ಪ್ರಕಾಶವೂ ಕೂಡ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅವೇಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಭೃತಿ
 ದ್ಯುವಾಪ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸಾಮಾನ್ಯಗಳು. ಏವಂಚ ಮುಮುಕ್ಷುತ್ವ ಫಲಾಪೇಕ್ಷಿತತ್ವಗಳು
 ಸಮಗಳಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವಾಪ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳು ಎಂದರೆ—
 ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ಸತ್ಯೋ ಜ್ಞಾನಂ ಪರಮಾನಂದರೂಪಃ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವಂ ನಿತ್ಯ
 ದೋಪಾಸನಂ ಸ್ಯಾತ್ | ನಾನ್ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ಸಮುಪಾಸೀತ ಧೀರಃ ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈರ್ದೇವ
 ಗಣಾ ಉಪಾಸತೇ | ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಬಲದಿಂದಲೂ, 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ

ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಬಲದಿಂದಲೂ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುವ್ಯಾಪ್ತಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ. ೧೫ನೇ ಪುರುಷ ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಕರ್ತವ್ಯ-ಅಕರ್ತವ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಕಂಡದರಿಂದ ಸಾರ್ವತ್ರಿಕಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಸರ್ವತಃ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಕೆಲವು ಕಡೆ ಬಹು ಗುಣಗಳೂ, ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅಲ್ಪ ಗುಣಗಳೂ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ತಥಾಚ ಯಾರು ಬಹು ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರೋ ಅವರಿಗೆ ಬಹು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಒಂದೊಂದು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲೂ, ಯಾರು ಅಲ್ಪ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯರೋ ಅವರಿಗೆ ಅಲ್ಪ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಒಂದು ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸಾರ್ವತ್ರಿಕ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಹೊರತೇ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಗುಣೋಪಾಸನೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವ ಪರಿಜ್ಞಾನೋಪಯೋಗವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಗುಣಾಃ ಸರ್ವೇ ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಾಃ ನಾನೈವೇದ್ಯೇವೈಃ ಕಿಮು ಸರ್ವೈರ್ಮನುಷ್ಯೈಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನುಪಸಂಹಾರಮಾಡ ತಕ್ಕ ಅಧಿಕಾರಿಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಒಂದು ಕಡೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿದೆ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿರೂಪವಾದ ಬಲದಶೆಯಿಂದ ಸರ್ವಗುಣೋಪ ಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗ ವಿದೆ. ೧೬ನೇ ವೇದಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಉಪಾಸ್ಯಾನುಪಾಸ್ಯ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳು ಕಂಡದರಿಂದ 'ಅಗ್ನೇ ತ್ವಚಂ ಯಾತುಧಾನಸ್ಯ ಬಿಂಧಿ ತಂ ಪ್ರತ್ಯಂಚಮುರ್ಚಿಷಾ ವಿದ್ಧ್ಯ ಮರ್ಮನ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಭಗವದ್ಗುಣಗಳು ಸರ್ವೋ ಪಾಸ್ಯಗಳೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳೆಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಸಮವಾಗಿ ರುವುದರಿಂದ ವೇದಾದಿಗಳು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೆಂದರೆ ಪ್ರಮಾಣ ಬಲದಶೆಯಿಂದ ವೇದಾದಿಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ೧೭ನೇ ಹಾನ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಭಗವದುಪಾಸನೆಯು ಮುಕ್ತನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆ ಇರುವುದಾದರೆ— ಫಲ ಮೊದಲಾದುದೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಹೀಗೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. 'ನ ಹೀಯತೇ ಯತ್ರ ಗತ್ವಾ ಯತ್ರ ಗತ್ವಾ ನ ವರ್ಧತೇ' ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದುದರಿಂದ ಫಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಂಸ್ಕಾರಾಖ್ಯ ಕಾರಣವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ೧೮ನೇ ಛಂದಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಕರಣಾಕರಣಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರ ಉಪಾಸನಾದಂತೆ ನಿಯಮದಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ನಿಯಮದಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಕರ್ಮಕರಣಶಕ್ತಿಯು ಇದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಯಮದಿಂದ ಮಾಡಲೇಬೇಕು, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಉಪಾಸನಾಖ್ಯ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡೋಣಬೆಂದಿಂಟಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವಿದೆ, ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ. ಏನಂಚ ಕಾರ್ಯಗಳಾದ ಉಪಾಸನಾಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕಾರಾಖ್ಯ ಕಾರಣ ಸತ್ಯ,

ಅಸತ್ಯರೂಪ ನಿಶೇಷವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಕರ್ಮನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ೧೯ ನೇ ಅನಿಯಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ—
 ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಾಧಕಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವೂ, ಅಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವೂ ಕಂಡದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷರೂಪ
 ಫಲವು ನಿಯಮವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದಲೂ ಪ್ರಾಪ್ಯವೋ ಅಥವಾ ಕೆಲವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ಯವು
 ಕೆಲವರಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ನಿಯಮವೋ, ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಕೆಲವರಿಗೇನೇ
 ಎಂದು ನಿಯಮವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ನಿಯಮವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದಲೂ
 ಹೊಂದಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಅಯೋಗ್ಯತಾಖ್ಯವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟ
 ಕಾರಣವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕೆಲವರಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ
 ಕಾರಣ ನಿಶ್ಚಂಕೆಯಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು
 ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ತಥಾಚ ಎಲ್ಲಾ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿ
 ಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದರೂಪವಾದ ಚರಮ ಕಾರಣವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ.
 ಏವಂಚ ಈಶ್ವರನು ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.
 ಆದಕಾರಣ ನಿಸ್ಸಂಶಯವಾಗಿ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ೨೦ನೇ ಯಾವದಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ—
 ಉಪಾಸನೆಗೆ ಅಧಿಕಾರನಿಯಮವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರನಿಯಮ
 ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನಾವುಳ್ಳವರು ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರ ನಿಯಮವುಳ್ಳವರೋ
 ಅಲ್ಲವೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ನಿಯಮವುಳ್ಳವರಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಧಿಕಾರ
 ನಿಯಮವುಳ್ಳವರೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಧಿಕಾರಿಕ ಆನಂದಾದಿ
 ಗಳು ಪ್ರಯತ್ನಾನುಸಾರಿಗಳು ಏವಂಚ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಆನಂದಾದಿ ತಾರತಮ್ಯವು
 ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ ಸಮಂಜಸಂ'
 ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಯುಕ್ತವು, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಪ್ರಯತ್ನವು ಅಧಿಕಾರಾನುಸಾರಿ
 ಯಾದುದರಿಂದ ಕಥಂಚಿತ್ ಯತ್ನವು ಅಧಿಕವಾದರೆ ಅದರ ಸಾಧನಾದಿ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ದೋಷವು
 ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏವಂಚ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಯತ್ನವಾದರೆ ವಸ್ತುವು ದೂಷಿತ
 ವಾಗುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರನಿಯಮವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.
 ೨೧ನೇ ಇಯದಾಮನನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಅನುಕ್ರಿಯ ವಿಧ್ಯಮಾನ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ,
 ಅವಿದ್ಯಮಾನ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಂಡದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾಧಿಕಾರಿಗಳು ಪ್ರಾಣ
 ಸರ್ಯಂತವಾಗಿಯೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಅಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು;
 ಪ್ರಾಣನೇ ಅವಸಾನನಾಗಿ ಉಳ್ಳವರೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಒಬ್ಬನದೆಶೆಯಿಂದ
 ಒಬ್ಬನು ವಿಶಿಷ್ಟನು ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣನದೆಶೆಯಿಂದ ಉತ್ತಮಾಧಿ
 ಕಾರಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ದೃಷ್ಟವಾದುದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಣನದೆಶೆಯಿಂದ ಉತ್ತ
 ಮನು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಾಣನೇ ಸರ್ವಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನು, ಎನ್ನುವುದು ಅಯು
 ಕ್ತವು. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಯಃ ಸರ್ವಮವಜಾನೀಯಾತ್ ಋತೇ
 ದೇವಂ ನಾಯುಣಂ ದೇವೀಂ ಚ ಪರಮಾಂ ಶ್ರಿಯಂ | ಸ ಪ್ರಾಣಾನವರುದ್ಧ್ಯೇನುಂ
 ಮಂತ್ರನಾವರ್ತಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾವಿಧಾನಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ
 ಪ್ರಾಣನೇ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನು. ಆದಕಾರಣ ಆತನೇ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳ ಉಪಾಸ
 ನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನು. ೨೨ನೇ ವ್ಯತಿಹಾರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ವಾದಿಗಳ ವಿವಾದದಿಂದ ಶ್ರೀ
 ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಅಲ್ಲವೆಂದು
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಉತ್ತಮನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ನಾನಾವಾದ ಪ್ರಕರಣಗಳಂತೆಯೇ
 'ಅಸ್ತಿ ಭಗವಃ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭಯಃ' ಎಂದು, 'ಪ್ರಾಣಾದ್ಭಾವ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ'

ಎಂದು, 'ತನ್ನೇ ಭಗವಾನ್ ಬ್ರವೀತು' 'ಸತ್ಯಂವಾ ವ ಪ್ರಾಣಾದ್ವಿಯಃ' ಎಂದು ಪ್ರಕರಣಭೇದಕಗಳಾದ ಪ್ರಶ್ನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೇನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಮಾಡಕೂಡದು, ಎಂದರೆ- 'ಏಷ ತು ವಾ ಅತಿವದತಿ' ಎಂದು ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನ ಪ್ರತಿಸಂಧಾನವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸತ್ಯಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು. ಉಪಾಸನೆಯು ಯುಕ್ತವೇ. ೨೩ ನೇ ಸತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಪ್ರಾಣನ ದೆಶೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವು ಉತ್ತಮನು ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಗೆ ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವ, ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರರಾದ ಅನೇಕರಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವ, ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನ ದೆಶೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಉತ್ತಮನೋ, ಇತರರೂ ಉತ್ತಮರು ಇದ್ದಾರೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ, ಇತರರೂ ಇದ್ದಾರೆಂದು ಪೂರ್ವ ಪಕ್ಷವು; ವಿಷ್ಣುವೇ ಉತ್ತಮನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೇದವೇ ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸತ್ಯದಿಂದ ಮೇಲೆ ಪಠಿತಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸತ್ಯಪದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊರತು ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೂ, ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿರೂಪಚರಿತ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವೂ ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. 'ಸತ್ಯಂ ಪೂರ್ಣಂ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಪೂರ್ಣಮದಃ ಪೂರ್ಣಮಿದಂ | ಸತ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಅಹವಾ- ತ್ವಾಂತಾಃ ಯದ್ಗುಣಾಃ ಸಮುದೀರಿತಾಃ | ತಸ್ಮೈ ನಮೋ ಭಗವತೇ ಯಸ್ಮಾದೇವ ವಿಮುಚ್ಯತೇ ||' ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳದಿಶೆಯಿಂದ ಸತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೇ. ವಿಷ್ಣುವೇ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಉತ್ತಮನು. ೨೪ ನೇ ಕಾವ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಭಗವದುಪಾಸನೆಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿ ಚೇತನರೂ ಅನಧಿಕಾರಿಚೇತನರೂ ಪ್ರತೀತರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯು ಅಧಿಕಾರಿಣಿಯೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ, ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳವಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಗೆ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಅಕೃತಾರ್ಥಳಾದುದರಿಂದ, ಸಂಸಾರಿತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದೇ ಇದೆ. ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾವಸಾನತ್ವವಲ್ಲ. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಗೆ ಆಸ್ವಾತಂತ್ರವಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅತಿಪ್ರಿಯತ್ವಾಖ್ಯಾ ಕಾರಣವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕಾರಪಟುತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಅಧಿಕಾರಿಣಿ ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾವಸಾನತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ೨೫ ನೇ ನಿರ್ಧಾರಣಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಶ್ರೋತವ್ಯಃ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರವಣ ಏಧಿಯು. ಸಮಸ್ತವ್ಯ ಸ್ತೋಪಾಸನೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ವ್ಯಸ್ತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ, ವ್ಯಸ್ತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸಮಸ್ತವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ದೃಢವಾದ ಬಂಧದಿಶೆಯಿಂದ ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೇ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು. ಹೀಗೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯರ್ಥಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ವ್ಯಸ್ತೋಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು ಶ್ರವಣಾದಿ ತ್ರಯೋತ್ಪನ್ನದೃಷ್ಟೈವ ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಹರಿಃ | ಪ್ರಸನ್ನೋ ಮುಕ್ತಿದೋ ನಿತ್ಯ ಮನ್ಯಥಾ ನ ಕಥಂಚನ | ಎಂದು ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾ ನಿಯತಿಯು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದ ಮೂರರಿಂದಂಟಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯು. ಆದುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಉಪಾಸನವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ೨೬ ನೇ ಪ್ರಧಾನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು

ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಗುರುಪ್ರಸಾದಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರದಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ, ಯಥಾ ಕಥಂಚಿತ್ ಅನುಸ್ಥಿತವಾದುದು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಗುರುಪ್ರಸಾದಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರದಾನ ಯುಕ್ತವಾದುದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಜ್ಞಾನ ಮೋಕ್ಷಗಳು ಗುರುಗಳ ಅಧೀನಗಳಾದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಕೂಡ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಗುರುಗಳ ಕೋಪದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ತಿರಸ್ಕೃತವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಗುರುಗಳ ಅಧೀನತ್ವವಿಲ್ಲ. ಏವಂಚ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಗುರುಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುರುಗಳು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು, ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನಿನೋ ಗುರುಶಾಪೇಽಪಿ ನಾಮುಕ್ತಿಃ ಸಂಸೃತೇಃ ಕ್ಷಚಿತ್ | ಆನಂದಪ್ರಾಸದೋಷೇಣ ಸೈವ ಮುಕ್ತಿರ್ವಿದುಷ್ಯತಿ | ಎನ್ನುವ ವಚನದೇಶಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿದೂಷಣದಿಂದಲೇ ಗುರುಕೋಪಾದಿಗಳು ಕೃತಾರ್ಥಗಳಾಗುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮ್ಯವಸ್ತುವಿನ ವೈಭವದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಕ್ಲೃಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಶಾಪಾದಿಗಳು ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಗಳಾಗುವುದರಿಂದ, ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುರುಪ್ರದಾನವು ಅವಶ್ಯಕವು. ೨೭ನೇ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತಾನ್ಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ—ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಡಿ ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತಾಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೂ, ಕೆಲವುಕಡಿ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವೂ, ಕೆಲವು ಕಡಿ ಎರಡಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ಯವೂ ಕಂಡದರಿಂದ, ಗುರುಪ್ರಸಾದವು ಬಲಿಸ್ವವೋ, ಅಥವಾ ಶಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನವೋ, ಅಥವಾ ಎರಡೂ ಸಮವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಶಿಷ್ಯಪ್ರಯತ್ನವೇ ಪ್ರಬಲವು, ಅಥವಾ ಎರಡೂ ಸಮಾನವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಗುರುಪ್ರಸಾದವೇ ಪ್ರಬಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಶಿಷ್ಯನಿಗೂ ಪುರುಷತ್ವವು ಸಮಾನವಾದುದರಿಂದ ಧಾರಣಾದಿರೂಪವಾದ ಶಿಷ್ಯನ ಪ್ರಯತ್ನಕ್ಕೆ ದೌರ್ಬಲ್ಯವಿಲ್ಲ, ಅಧಿಕೃತವಾಗಲೀ ಸಾಮ್ಯವಾಗಲೀ ಬರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಗುರು ಪ್ರದಾನವು ಅವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಗುರುಪ್ರಸಾದೋ ಬಲವಾನ್ಮತಸ್ಮಾದ್ಬಲವತ್ತರಂ | ತಥಾಪಿ ಶ್ರವಣಾದಿಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯೋ ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಯೇ | ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷೋಕ್ತಿಯಿಂದ ಗುರುಪ್ರಸಾದವೇ ಪ್ರಬಲವು. ಆದುದರಿಂದ ಗುರುಪ್ರಸಾದವು ಅವಶ್ಯಕವು. ೨೮ನೇ ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಪೂರ್ವ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಗುರುಗಳ ಸ್ವೀಕಾರವೂ ಸ್ವೀಕಾರಾಭಾವವೂ ಕಂಡದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿದೆಯೋ ಅಥವಾ ಮೊದಲಿನ ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದೋ, ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತ ಗುರುಗಳೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಉತ್ತಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ದೋಷವು ಬರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತರೇ ಆದ ಗುರುಗಳು. ಹೀಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಗುರುಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತರಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಸಮಗ್ರವಾದ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಉತ್ತಮನನ್ನಾಗಲೀ ಸಮಾನಾಗಲೀ ಗುರುವನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದರೆ ದೋಷಮಾನಿಕನವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಗುರುವಿನ ಸ್ವೀಕಾರವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದರಿಂದ ಅವರು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಉಪಾಸನೆಯು ಯುಕ್ತವು. ೨೯ನೇ ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಕರ್ತವ್ಯ- ಅಕರ್ತವ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ಕಂಡದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮಾಡಲೇ

ಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— 'ತರತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್' ಎಂದು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೇ 'ಕರ್ಮಜೈವ ಹಿ ಸಂಸಿದ್ಧಿಮಾಸ್ಥಿತಾ ಜನಕಾದಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುವುದರಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಕಾರಣದ ನಿರ್ಣಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಅಯುನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವ ಅವಧಾರಣದಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದು ಎನ್ನುವ ವಚನವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿದ್ಯೆಯೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಎನ್ನುವ ನಿರ್ಣಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಕಾರಣವು ನಿರ್ಣಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ೩೦ನೇ ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ವಾದಿಗಳ ವಿವಾದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವೋ, ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ವಿದ್ಯಾವಚನವು ಪ್ರಧಾನವು ಎನ್ನುವುದು ಭ್ರಮವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನತ್ವವು ನಿರ್ಣಿತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ಪ್ರಿಯೋ ಹಿ ಜ್ಞಾನಿನಿರೋತ್ಯರ್ಥಮಹಂ ಸ ಚ ಮಮ ಪ್ರಿಯಃ' ಎಂದು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಜಾನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ 'ಯಮೇವೈಷ ವೃಣುತೇ ತೇನ ಲಭ್ಯಃ' ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನವೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ೩೧ನೇ ಅನುಬಂಧಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲದೇನೇ ಯಾರಿಗಾದರೂ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಇತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಏನಂಚ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವರಿಗೂ ವಿಶೇಷ ದರ್ಶನವು ಆಗುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥಗಳು, ಅತೀತವಾದವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ಭಕ್ತ್ಯೈವೈನಂ ಜಾನಾತಿ ಭಕ್ತ್ಯೈವೈನಂ ಪಶ್ಯತಿ ಭಕ್ತ್ಯೈವ ಬಂಧಾದ್ವಿಮುಚ್ಯತೇ' 'ಭಕ್ತ್ಯೈವಾನಂದೀಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ೩೨ನೇ ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಪದಾರ್ಥಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯ-ಅವೈಚಿತ್ರ್ಯಗಳು ಕಂಡದರಿಂದ ಭಗವದ್ದರ್ಶನವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಏಕಪ್ರಕಾರವೋ, ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಏಕಪ್ರಕಾರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ 'ದೃಷ್ಟೈಷ್ಯವ ತಂ ಮುಚ್ಯತೇ ನಾ ಪರೇಣ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಚನದಿಶೆಯಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಏಕಪ್ರಕಾರವೇ ಜ್ಞಾನವು. ಆದಕಾರಣ ಮುಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯವೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ಯುಥಾ ಯೋಗ್ಯಮೇವೈಷ ಆತ್ಮಾನಂ ದರ್ಶಯತಿ ಯಥಾಧಿಕಾರಂ ದೇನೇಭ್ಯೋಽತೋ ಬ್ರಹ್ಮೈನಮಭಿಸೃತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ದರ್ಶನ ತಾರತಮ್ಯವು ಸುಸ್ಥಿರವಾದುದರಿಂದ ತಾರತಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವೇ. ೩೩ನೇ ನಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— 'ಬ್ರಹ್ಮವಿದಾಪ್ನೋತಿ ಪರಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದವಚನವು ಬಿಂಬಾಬಿಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವದ್ದರ್ಶನವು ಬಿಂಬರೂಪವಿಷಯಕವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವೋ, ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್‌ರೂಪ ವಿಷಯಕವಾದುದಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ ರೂಪ ವಿಷಯಕವಾದುದೂ

ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಬಿಂಬರೂಪ ವಿಷಯಕವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಸರ್ವರೂಪಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷದಾತ್ರತ್ವವು ಗುಣಗಳು ಸಮಾನಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾವುದಾದರೂ ರೂಪವನ್ನು ಕಂಡದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಬಿಂಬರೂಪವನ್ನೇ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ - ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು ' ಸಮೋಽಪಿ ಭಗವಾನ್ ಸ್ವಬಿಂಬದರ್ಶನ ಏವೈನಂ ಮೋಚಯತಿ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸಮಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದ್ದಂತೆಯೇ ಸಮಗಳಾದ ಭಗವದ್ದೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಂಬದರ್ಶನವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವು. ಆದಕಾರಣ ಬಿಂಬೋಪಾಸನ ನಿಯಮವಿದೆ. ೩೪ನೇ ಪರೀಕ್ಷಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ, ರಾಜನೇನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇವ್ಯಪುರುಷನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೂ ಫಲವು ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನವು ಭಕ್ತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೋ, ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ - ಭಕ್ತಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ' ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ ದರ್ಶಯತಿ ' ಎಂದು ಭಕ್ತಿಗೇನೇ ಮೋಚಕತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಾಣುವುದರಿಂದ, ಸಾಧನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ದರ್ಶನವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲ, ಅಂತೂ ಅವನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ - ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ' ಅನಾದಿತೋ ಗುಣಾಃ ಸಂತೋ ಭಕ್ತ್ಯಾದ್ಯಾನ ಹ್ಯಮೂಮುಚನ್ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದ ವಚನದಿಶೆಯಿಂದ ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತನಾದ ಈಶ್ವರನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಭಕ್ತಿಗೇನೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಮೊದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಏನಂಚ ಅನಾದಿಯಾದ ಗುಣವಿಸ್ತಾರವಿದ್ದರೂ ಭಗವದ್ದರ್ಶನವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಅವ್ಯಕ್ತವು ಯುಕ್ತವೇ. ೩೫ನೇ ಏಕಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಯೋಗ್ಯಯೋಗ್ಯ ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಕಂಡದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತವೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ - ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ - ಅಶಿಯು ಜ್ಞಾನಿಯಾಗುತ್ತಿರಲು, ಸುಖಿಯಾಗುತ್ತಿರಲು, ದುಃಖಿಯಾಗುತ್ತಿರಲು, ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಶಿವಾರ್ಗವು ಅಂಶದಿಂದ ಅಗಮ್ಯವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಭೇದವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು, ಎಂದರೆ - ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಶೀಕೃತವಾದ, ಸಾಧನೋತ್ತಮವಾದ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಅಂಶವು ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವೇ, ಆದಕಾರಣ ಅನಾದಿಯಾದ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾದ ಯೋಗ್ಯತಾಫೇಕ್ಷೆಯಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವೆ. ೩೬ನೇ ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನವಿಧಿಯು ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನಸಾಹಿತ್ಯ ಸಾಹಿತ್ಯಾಭಾವಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದನ್ನಾಗಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಕೇವಲವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ - ಕೇವಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಂಗದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನಾಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಭಗವಂತನ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕುದಾದರೆ ಉಪಸಂಹಾರಕ್ಕೆ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಲೌಕಿಕಪುರುಷಪೂಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡುಪ್ರಕಾರಗಳೂ ಕಂಡದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಪ್ರತಿಪಾದಿತಗಳಾದ ಒಬ್ಬನ ಗುಣಗಳನ್ನು ಸರ್ವರಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ ಉಪಸಂಹಾರಾರ್ಹಗಳು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು;

ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ದೇವತಾಂತರ ಗುಣವು ದೇವತಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅನುಸಂಧಾನವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ, ಅಂಗದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನಾರ್ಹರಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವೇದಗಳಿಗೆ ನೈಯರ್ಥ್ಯವು ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಂಭಾವಿತ ಗುಣಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಉತ್ತಮರ ಗುಣಗಳು ಅಧಮರಲ್ಲಿ ಅಯೋಗ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಂಗ ದೇವತೆಗಳ ಗುಣಗಳ ಸಮೂಹಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಡದು; ಮತ್ತೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದನ್ನೇ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಉತ್ತಮರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಮರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಿದರೆ ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ. ಏವಂಚ ನ್ಯಾಯದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಯೇ ಅಂಗದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ೩೨ನೇ ಭೂಮುಕ್ತೃಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯ- ಅನುಪಾಸ್ಯ ಗುಣಗಳು ಕಂಡದ್ದರಿಂದ ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಭೂಮುಗುಣವು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ ಅಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಭೂಮುಗುಣವು ಸಂಭೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಸನಾರ್ಹವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಉಪಾಸಕನಿಗೆ ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳ ಉಪಾಸನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಇಷ್ಟವಾದ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಂತೆಯೇ ಭೂಮುಗುಣವು ಆನಂದಾದಿಗಳ ವಿಶೇಷವಾದಾಗ್ಯೂ ಉಪಾಸನಾರ್ಹವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಏವಂಚ ಇಷ್ಟವಾದ ಉಪಾಸಿತವಾದ ವಿಷ್ಣ್ವನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ಇಷ್ಟವಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಆವಿರ್ಭೂತವಾದ ಆನಂದಾದಿರೂಪತ್ವವು ಕೊಡುವುದು. ಹೀಗೆ ಇಷ್ಟಫಲವು ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಭೂಮುತ್ವವನ್ನು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಿಕೊಡದು. ಆದಕಾರಣ ಅಲೌಕಿಕವಾಗಿ ಉಪಾಸನವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಭೂಮುತ್ವವನ್ನುಪಾಸನಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಫಲವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಫಲಕ್ಕಾಗಿ 'ಭೂಮೈವ ದೇವಃ ಪರಮೋ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಾ ನೈನಾಭೂಮಾ ಫಲಮೇಷಾಂ ವಿಧತ್ತೇ | ತಸ್ಮಾದ್ಭೂಮಾ ಗುಣತೋ ನೈ ವಿಶಿಷ್ಟೋ ಯಥಾಕ್ರತಃ ಕರ್ಮಮಧ್ಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟಃ' ಎಂದು ಶಾಸನವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೂಮುತ್ವಕ್ಕೆ ಸಂಭೃತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಂತೆ ಸರ್ವಾನುಪಾಸ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಭೂಮುತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ೩೩ನೇ ನಾನಾಶಬ್ದಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಭೂಮುಗುಣವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಇರುತ್ತದೋ, ಏಕಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಏಕಪ್ರಕಾರವೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಭೂಮುತ್ವದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಭೂಮುತ್ವವು ಏಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ತೋರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತಾರತಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. 'ಯಾವನೇನಾಧಿಕಾರೇಷು ವಿಶೇಷೋಽನೂನ ಏವ ಹಿ | ತತೋ ಭೂಮುತ್ವದೃಷ್ಟ್ವಾ ಚ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಪ್ರೃಥಕ್ ಪ್ರೃಥಕ್ ' ಎಂದು ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣಭೂತವಾದ ಭೂಮುತ್ವ ವಿಶೇಷವು ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಧಿಕಾರಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಅನೂನವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅನುಸಾಂ ವಚನವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವು. ೩೪ನೇ ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಸ್ವಬಿಂಬಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ರೂಪವನ್ನು ವಿಸಯಾಕರಿಸುವ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಮಾಡಿಕೊಡದೋ, ಎಂದು ಸಂಶಯವು

ಬಂದರೆ — ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಾತಿರಕ್ತವಾದ ನರಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಾತಿರಕ್ತೋಪಾಸನೆಯು ನಿಷ್ಕಾಮವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಬಿಂಬೋಪಾಸನೆಗೆ ವಿಘ್ನಕಾರಿಯಾಗಿ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾಗಿ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದ ಬಿಂಬೋಪಾಸನವನ್ನು ಹೊರತು ವಿಷ್ಣುವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಾಸನಾಂತರವು ಕರ್ತವ್ಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವೇದಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು. ಎಂದರೆ — ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಬಿಂಬೋಪಾಸನಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಬಿಂಬಾತಿರಕ್ತವಾದ ನರಸಿಂಹಾದ್ಯುಪಾಸನೆಯು ವಿಶಿಷ್ಟ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾದ ದುರಿತವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದರಿಂದ, ವಿಶಿಷ್ಟ ಮೋಕ್ಷವು ಅವಿಘ್ನತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶುದ್ಧ ವೈರೂಪ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಏನಂಚ ಅವಿಘ್ನತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಿಂಬಾತಿರಕ್ತವಾದ ಭಗವದ್ರೂಪವನ್ನು ಉಪಾಸನಮಾಡಬೇಕು. ಆ ವಿದ್ಯೆಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲ. ೪೦ನೇ ಕಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ — ಕಾಮ್ಯಸಾಧನಗಳಾದ ಭಗವದ್ರೂಪ ಗುಣಗಳನ್ನು ವಿಷಯಾಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಉಪಾಸನವು ಆವಶ್ಯವೋ, ವೈಕಲ್ಪಿಕವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ — ಆವಶ್ಯಕವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು, ವೈಕಲ್ಪಿಕವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾಮ್ಯೋಪಾಸನೆಯೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಆವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪಾದವು (ವೈರಾಗ್ಯಪಾದವು) ವ್ಯರ್ಥವು, ಎಂದರೆ — ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಕಾಮ್ಯಗುಣಗಳನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡದಿದ್ದರೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಕಾಮ್ಯೋಪಾಸನವು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವೈರಾಗ್ಯಪಾದವು ಸಾರ್ಥಕವೇ ೪೧ನೇ ಅಂಗಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ — ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಭಗವಂತನ ಅಂಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆ, ಎಂದು ಉಪಾಸನಮಾಡಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ — ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ — ದೇವತೆಗಳು ಶ್ರೀಹರಿಯ ಅಂಗವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತಾರೆಂದೂ, ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದೂ ವಿಶೇಷವೆನಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿರಧಿಕಾರಿಕವೆಂದೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು, ಎಂದರೆ — ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ‘ಧ್ಯಾಯೇದಂಗೆಷ್ಯಂಗೆದೇವತಾಃ ಪರಸ್ಯ ವಿಶಿಷ್ಟಾ ಹಿ ಗುಣಾ ಮುಕ್ತಾ ದೇವಾನಾಂ ಭವಂತಿ ತೇ ಹಿ ತಾದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೇ ಹಿ ಹರೇರನುರೂಪಾಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯದಿಶೆಯಿಂದ, ಹರ್ಯನುರೂಪತ್ವ, ಪರಮಸ್ಥಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಫಲಯೋಗ್ಯತ್ವಾದಿಗುಣಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವರಿಗೇನೇ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವು. ೪೨ನೇ ನವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ — ಕರ್ತವ್ಯಾಕರ್ತವ್ಯ ಉಪಾಸನಗಳು ತೋರುವುದರಿಂದ ಭಗವದಂಗಾಶ್ರಿತರೆಂದು ಉಪಾಸನಮಾಡಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ — ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ದೇವತೆಗಳೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಹೇಗೆಂದರೆ — ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯು ಕರ್ತವ್ಯವಾದರೆ ಕ್ರಿಯೆಯಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಗ್ನಿಷ್ಣೋಮಾದಿಗಳಂತೆ ಪ್ರತಿಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು, ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರತಿಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಯಾರೂ ಕೂಡ ಮಾಡಕೂಡದು. ಎಂದರೆ — ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ‘ಉಪಾಸನಂ ಯಜನಂ ಚೇತಿ ಸಾಮ್ಯಂ ತತ್ತದ್ವಿಶೇಷಾನ್ ಸಂಹರೇತ್ಸರ್ವತಶ್ಚ | ತಥಾ ಕರ್ತೃಣಾಂ ತತ್ಪಲಾನಾಂ ವಿಶೇಷಾದ್ವ್ಯರ್ಥಾ ಹಿ ಶಾಖಾ ಅನ್ಯಥೈವಂ ಚ ಸಾರ್ಥಾಃ’ ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದ

ಉಪಾಸನಾವಿಶೇಷಗಳು ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಚತುರ್ಮುಖಾಶ್ರಯಶೀರ್ಷತ್ವ ವೊದಲಾದ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದ ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷರಾದ ದೇವಾದಿಗಳೂ, ಫಲವಿಶೇಷಗಳೂ ಕೂಡ ಆಗಮದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಅಂಗದೇವತೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ದೇವತೆಗಳೇ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಸಾರ್ಥಕ್ಯವು ಯುಕ್ತವು || ೫೭ || ೫೮ || ೫೯ || ೬೦ || ೬೧ || ೬೨ || ೬೩ || ೬೪ || ೬೫ || ೬೬ || ೬೭ ||

‘ಓಂ ಸರ್ವವೇದಾಂತಪ್ರತ್ಯಯಂ ಚೋದನಾದ್ಯವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ’
|| ಸೂ. ೧ ||

ಸರ್ವವೇದ ವಿಷಯಕ ಶ್ರವಣಮನನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ನಿರ್ಣಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನ ವಿಷಯನು, ಅಂದರೆ — ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಸರ್ವವೇದಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಕೇವಲ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಕಾಣ್ವಾದಿ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣ್ವರು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಾಧ್ಯಂದಿನರು ಹೀಗೆ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎಂದು ಅಧಿಕಾರಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳದಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲದೆ ‘ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಗಳೂ ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿವೆ.

‘ಓಂ ಭೇದಾನ್ನೇತಿ ಚೇದೇಕಸ್ಯಾಮುಪಿ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨ ||

‘ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿ ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವವೇದ ವಿಷಯಕಗಳಾದ, ಶ್ರವಣಮನನ ಸಾಧ್ಯವಾದ ನಿರ್ಣಯದಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯನಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಗಳಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯನೇ, ಅಂದರೆ — ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ‘ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ಕಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಖಂ ಬ್ರಹ್ಮ’ ಎಂದು ಒಂದು ಶಾಖೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಅರ್ಥಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಧ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನಾರ್ಥಿಗಳು ಅಧ್ಯಯನ-ಶ್ರವಣ-ಮನನಗಳಿಂದ (೧) ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಗಳನ್ನೇ ತಿಳಿಯಬೇಕೋ, ಅಥವಾ (೨) ಎಲ್ಲಾ ವೇದಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ — ಶಾಖಾಭೇದವು ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮ ಪಕ್ಷವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವು ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ‘ಸರ್ವವೇದಾಂತಪ್ರತ್ಯಯಂ’ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸರ್ವಶಬ್ದವು ಅಸಂಕುಚಿತವೃತ್ತಿಯು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಯಥಾಶಕ್ತ್ಯಖಿಲಾನ್ ವೇದಾನ್ ವಿಜ್ಞಾಯೋಪಾಸನಂ ಭವೇತ್ |
ತತ್ರಾಖಿಲಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಪ್ತಿಃ ಸಮ್ಯಗ್ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ ಹಿ |
ತದನ್ಯೇಷಾಂ ಯಥಾಯೋಗಮುಖಿಲಜ್ಞಪ್ತಿರಿಸ್ಯತೇ || ೬೮ ||

ಅ || ಯಥಾಶಕ್ತಿ = ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ, ಆಖಿಲಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ, ವೇದಾನ್ = ವೇದಗಳನ್ನು, ವಿಜ್ಞಾಯ = ತಿಳಿದು, (ಅವಸ್ಥಿತಸ್ಯ = ಇದ್ದವನಿಗೆ) ಉಪಾಸನಂ = ಉಪಾಸನವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. ಅಥವಾ ವಿಜ್ಞಾಯ = ತಿಳಿದು, ಉಪಾಸನಂ = ಉಪಾಸನವನ್ನು

(ಮಾಡತಕ್ಕವನು) ಭವೇತ್ = ಆಗುವನು. ಅಥವಾ ಉಪಾಸನಂ = ಉಪಾಸನವನ್ನು (ಕುರ್ವೀತ್ = ಮಾಡತಕ್ಕದು.) ತತ್ರ = ಆ ಉಪಾಸಕರಲ್ಲಿ, ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಸಮ್ಯಕ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಅಖಿಲಸ್ಯ = ಎಲ್ಲಾ ವೇದದ, ವಿಜ್ಞಪ್ತೀ = ವಿಜ್ಞಾನವು, ಬ್ರಹ್ಮಣ ಏವ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ, ಭವೇತ್ = ಯುಕ್ತವಾಗುವುದೋ, (ಇತರರಿಗೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ) ತತ್ = ಆದಕಾರಣ, ಅನ್ಯೇಷಾಂ = ಇತರರಿಗೆ, ಯಥಾಯೋಗಂ = ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಥವಾ ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿಯೇ, ಅಖಿಲಜ್ಞಪ್ತೀ = ಸರ್ವವೇದಜ್ಞಾನವು ಅಥವಾ ಪ್ರಿಯಶಕ್ತಿಯು, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು, ಇಷ್ಟತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ || ೬೮ ||

ಯದ್ಯಪಿ ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳಿಗೆ ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೇದಜ್ಞಾನವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಯಾವ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಇದು ಕೂಡುತ್ತದೋ, ಅಂತಹ ಜನ್ಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಎಂದು ಶಂಕಾಬಂದರೆ—

ಮೂ || ತಾವಶೋಪಾಸನೇ ಯೋಗ್ಯೋ ಭವೇದೇನಾಖಿಲಃ ಪುಮಾನ್ ||
|| ೬೯ ||

ಮಹತ್ವಸ್ಯ ಪರಂ ಪಾರಂ ವಿದಿತ್ವೈವ ಜನಾರ್ದನಃ |
ಸ್ತೋಷ್ಯತಾವೇತಿ (ವ) ತುಷ್ಯತ್ಪ್ರಮಿತಿ ನಾಸ್ತೈವ ನಾರದ || ೭೦ ||
ಕಿಂತು ನಿಶ್ಚಲಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಹ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನಾನುರೂಪತಃ |
ಯಃ ಸ್ತೋಷ್ಯತಿ ಸದಾ ಭಕ್ತಸ್ತುಷ್ಯಸ್ತಸ್ಯ ಸದಾ ಹರಿಃ || ೭೧ ||
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಸಂದರ್ಭಾದ್ಯಥಾಯೋಗ್ಯಾಖಿಲಜ್ಞತಾ |
ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಾನುರೂಪತ್ವಂ ಯಥಾಶಕ್ತಿವಿಚಾರಣಾತ್ || ೭೨ ||

ಅ || ಅಖಿಲಃ ಪುಮಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ, ತಾವತಾ = ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ವಿಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದಿಂದ, ಉಪಾಸನೇ = ಧ್ಯಾನರೂಪ ಉಪಾಸನದಲ್ಲಿ, ಯೋಗ್ಯಃ = ಯೋಗ್ಯರು, ಭವೇದೇವ = ಸರ್ವಥಾ ಆಗುವರು. (ಯಥಾಶಕ್ತಿ ವೇದಜ್ಞಾನವೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವು. ಸರ್ವವೇದಗಳ ಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯಕವಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಹೇ ನಾರದ = ಎಲೋ ನಾರದನೇ, ಜನಾರ್ದನಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಮಹತ್ವಸ್ಯ = ಮಹತ್ವದ, ಪರಂ ಪಾರಂ = ಆಚೆ ದಡವನ್ನು, ವಿದಿತ್ವೈವ = ತಿಳಿದರೆ, (ಅಂದರೆ ವೇದ ಹೊರತು ಭಗವನ್ನಾಹಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಸರ್ವವೇದಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ) ಸ್ತೋಷ್ಯತಾಂ = ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯನ್ನೂ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯನ್ನೂ, ಏತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ತುಷ್ಯತ್ವಂ = ಸಂತುಷ್ಟತನವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ನಾಸ್ತೈವ = ನಿಯಮವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಕಿಂತು = ಮತ್ತು, ನಿಶ್ಚಲಯಾ ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಚಲನರಹಿತವಾದ ದೃಢವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಾನುರೂಪತಃ = ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಗುಣವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಯಃ = ಯಾವ, ಭಕ್ತಃ = ಭಕ್ತನು, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಸ್ತೋಷ್ಯತಿ = ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ತಸ್ಯ = ಆತನಿಗೆ, ಹರಿಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ತುಷ್ಯಃ = ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯ ಸಂದರ್ಭಾತ್ = ಇದುವೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಯಥಾಯೋಗ್ಯಾಖಿಲಜ್ಞತಾ = ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಸರ್ವ ವೇದಜ್ಞತ್ವವು, (ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಗೆ) ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಾನುರೂಪತ್ವಂ = ಆತ್ಮಯೋಗ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪತ್ವವು, ಯಥಾಶಕ್ತಿವಿಚಾರಣಾತ್ = ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾದ ವಿಚಾರದಿಂದ, ಆಗುತ್ತದೆ || ೬೯ || ೭೦ || ೭೧ || ೭೨ ||

ಶಾಖಾಭೇದವು ಅತಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೋಡನಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷವರೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಎಂದರೆ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಯುಕ್ತ್ಯಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

“ಓಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತಥಾತ್ವೇನ ಹಿ ಸಮಾಚಾರೇಽಧಿಕಾರಾಶ್ಚ ಓಂ”
 || ಸೂ. ೩ ||

‘ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽಧ್ಯೇತವ್ಯಃ’ ಎನ್ನುವ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಧಿಯು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸರ್ವವೇದೋಕ್ತ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವ ವೇದಾಂತದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನವಿಷಯನೇ.

“ಓಂ ಸಲಿಲವಚ್ಚ ತನ್ನಿಯಮಃ ಓಂ” || ಸೂ. ೪ ||

ಸರ್ವ ವೇದಗಳ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕೆನ್ನುವ ನಿಯಮವು ‘ಸರ್ವಾಸಾಂ ಅಪಾಂ ಸಮುದ್ರಃ ಏಕಾಯನಂ’ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಶಕ್ತಿಯಿದ್ದರೆ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪುಂಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಆವೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ.

“ಓಂ ದರ್ಶಯತಿ ಚ ಓಂ” || ಸೂ. ೫ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ಸರ್ವೇಶ್ಚ ವೇದೈಃ ಪರಮೋ ಹಿ ದೇವೋ ಜಿಜ್ಞಾಸ್ಯಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ‘ಸರ್ವಾನ್ ವೇದಾನ್ ನೇತಿ ಹಾಸಾನ್’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯೂ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

ಅದರಲ್ಲಿ ‘ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತಥಾತ್ವೇನ ಹಿ’ ಎನ್ನುವ ಪರ್ಯಂತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ --

ಮೂ || ವೇದಃ ಕೃತ್ಸೋಽಧಿಗಂತವ್ಯಃ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾಧ್ಯಯನಂ ಭವೇತ್ |
ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೈಯರ್ಥ್ಯಮನ್ಯಥಾ ನ ನಿವಾರ್ಯತೇ || ೬೩ ||

ಅ || ಕೃತ್ಸುಃ ವೇದಃ=ನಿಖಿಲವೇದವೂ, ಅಧಿಗಂತವ್ಯಃ=ಹೊಂದಲರ್ಹವಾದುದು, (ಇದರಿಂದ ‘ವೇದಃ ಕೃತ್ಸೋಽಧಿಗಂತವ್ಯಃ ಸರಹಸ್ಯೋ ದ್ವಿಜನ್ಮನಾ’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾಧ್ಯಯನಂ=ವೇದಾಧ್ಯಯನವು, ಭವೇತ್=ಕರ್ತವ್ಯವಾಗುವುದು, (ಇದರಿಂದ ‘ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋಽಧ್ಯೇತವ್ಯಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೈಯರ್ಥ್ಯಂ=ಇದುಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು, ಅನ್ಯಥಾ=ಕೇವಲ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಾಖೆಗಳ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ನ ನಿವಾರ್ಯತೇ=ಪರಿಹೃತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ || ೬೩ ||

ಸಮಾಚಾರೇಽಧಿಕಾರಾಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಖಂಡವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅದ್ಯಾಪಿ ತೇನ ದೇವಾದ್ಯಃ ಶೃಣ್ವತೇ ಮನ್ವತೇ ಸದಾ |
ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಚ ಯಥಾಯೋಗಂ ತಥಾಪ್ಯಾವಸ್ತುನಿರ್ಣಯಾತ್
 || ೬೪ ||

ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ಚೈವ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸರ್ವಥೈವ ಹಿ |

ಮತಿಶ್ರುತಿಧ್ಯಾನಕಾಲವಿಶೇಷಂ ಗುರುರುತ್ತಮಃ |

ವೇತ್ತಿ ತಸ್ಮೋಕ್ತ(ಕ್ತಿ)ಮಾರ್ಗೇಣ ಕುರ್ವತಃ ಸ್ಯಾದ್ಧಿ ದರ್ಶನಂ ||

|| ೭೫ ||

ಅ || ತೇನೈವ ಹಿ = ಸರ್ವ ವಿಜ್ಞಾನವು ಅವಶ್ಯಕವೆನ್ನುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ದೇವಾದ್ಯಾಃ = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರು, ಅಧ್ಯಾಪಿ = ಈಗಲೂ ಕೂಡ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಯಥಾಯೋಗಂ = ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ, ಶೃಣ್ವತೇ = ಶ್ರವಣ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಮನ್ವತೇ = ಮನನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಧ್ಯಾಯಂತಿ ಚ = ಧ್ಯಾನವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಬಲ್ಲ ದಿದ್ದರೆ ಮಹಾಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಶಾಖಾಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ಕಾಲದಿಂದಲೇ ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆನ್ನುವುದು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುವು.) (ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವುಳ್ಳ ದೇವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಈಗಲೇ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆಂದಾದರೆ ಆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿರವಧಿಕತ್ಯವೇ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—) ತಥಾಪಿ = (ಯದ್ಯಪಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ದೇವಾದಿಗಳ ಆಚಾರವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.) ಆದಾಗ್ಯೂ, ಆ ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯಾತ್ ಏನ = ಪರಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ವಸ್ತುವಿಸಯಕ ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಪರೋಕ್ಷ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುವ ಪರ್ಯಂತವೇ, ಹಿ = ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯಹೇತುತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸರ್ವಥೈವ = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಶ್ರವಣಂ = ಶ್ರವಣವು, ಮನನಂಚ = ಮನನವೂ ಕೂಡ, ಕರ್ತವ್ಯಮೇವ = ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇ, (ಬ್ರಹ್ಮಾಪ್ತವಸ್ತುನಿರ್ಣಯ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಶ್ರವಣ ಮನನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ಅರ್ಥವು ನಿರ್ಣೀತವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಪುನಃ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಸಂಶಯಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ ವಸ್ತುನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು. ಎಂದರೆ—) ಮತಿಶ್ರುತಿಧ್ಯಾನಕಾಲವಿಶೇಷಂ = ಮನನ-ಶ್ರವಣ ಧ್ಯಾನವೂ ಕಾಲವೂ ಇವುಗಳ ವಿಶೇಷವನ್ನು, ಉತ್ತಮಃ ಗುರುಃ = ಶಿಷ್ಯಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಗುರುವು, ವೇತ್ತಿ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ತಸ್ಯ = ಆ ಗುರುನ, ಉಕ್ತಿಮಾರ್ಗೇಣ = ವಚನಮಾರ್ಗದಿಂದ, ಕುರ್ವತಃ = ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನಿಗೆ, ದರ್ಶನಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು.

ತಾ || (1) ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯಕಗಳು. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಿತಗಳಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಲಾರವು. ಮತ್ತೆ ಶಿಷ್ಯನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶಪೂರ್ವಕವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುವು. ಅಂತಹ ಉತ್ತಮ ಗುರುಗಳೇ ಶ್ರವಣಾದಿ ಕಾಲವಿಶೇಷವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸುವರು. ಆ ಮೇಲೆ ಸಾವಿರಾರು ಕಾರಣಗಳು ಬಂದರೂ ಸಂಶಯಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಲಾರವು. || ೭೪ || ೭೫ ||

ದೇವಾದಿಗಳು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಈಗಲೂ ಕೂಡ ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಎಕೆಂದರೆ— ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ' ದೇವನೈವಪದಂ ಸ್ರಾಪ್ತಾ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವರ್ಜಿತಾಃ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ

ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವು. ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಸಾಧನವನ್ನು ಮಾಡಲಾರನು, ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಶ್ರವಣಂ ದೃಷ್ಟತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಮನನಂ ಧ್ಯಾನಮೇವ ಚ ||

ವಿಶೇಷಾನಂದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅನ್ಯಸ್ಯ ತಾನಿ ದೃಷ್ಟಯೇ || ೭೬ ||

ಅ || ದೃಷ್ಟತತ್ತ್ವಸ್ಯ ಚ=ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಪುರುಷನಿಗೂ, ಶ್ರವಣಂ=ಶ್ರವಣವು, ಮನನಂ=ಮನನವು, ಧ್ಯಾನಂ ಚ=ಧ್ಯಾನವೂ ಕೂಡ, ವಿಶೇಷಾನಂದಸಂಪ್ರಾಪ್ತೈಶ್ಚ=ವಿಶೇಷವಾದ ಆನಂದದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ, (ಯುಜ್ಯತೇ) ಏವ=ಉಪವನ್ನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಹೀಗಾದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ದರ್ಶನ ಸಾಧನತ್ಯೋಕ್ತಿಯು ಆಯುಕ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—) ಅನ್ಯಸ್ಯ=ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಕಾಣದಿರತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಗೆ, ಏತಾನಿ=ಈ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು, ದೃಷ್ಟಯೇ=ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿ, (ಆಗುತ್ತವೆ).

ತಾ || (1) ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳು ಸಮುಪ್ಪಧಾನಗಳಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು, ಎಂದು ಹೇಳುವ ಸಮುಚ್ಚಯ ವಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನೋಪಯುಕ್ತಗಳು; ಮೇಲಿನ ಕರ್ಮಗಳು ಮೋಕ್ಷೋಪಯುಕ್ತಗಳು; ಮತ್ತು ಹೇಗೆ ಸಕಾಮಕರ್ಮಗಳು ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೋ, ನಿಷ್ಕಾಮಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೂ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು; ತತ್ತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ವಿಶೇಷಾನಂದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳು. ಆದಕಾರಣ ತತ್ತ್ವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿಗಳಾದ ದೇವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದವಿಶೇಷಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು || ೭೬ ||

ಶಿಷ್ಯಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಗುರುಗಳ ಉಪದೇಶಾನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ಅಂತಹ ಗುರುಗಳೇ ದುರ್ಲಭರಾದುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವವು. ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಗುರುಗಳು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಜ್ಞಾನ-ಧ್ಯಾನಾದಿ ಶಕ್ತಿ ಸಂಪನ್ನನಾದ ಶಿಷ್ಯನಿಂದಲೇ ಹೊಂದಲರ್ಹರು. ಅಂತೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಯದಿ ತಾದ್ಯಗ್ನು ರುರ್ನಾಸ್ತಿ ನಿರ್ಣೀತಶ್ರವಣಾದಿಕಂ |

ತತ್ಸಿದ್ಧಾಂತಾನುಸಾರೇಣ ನಿರ್ಣಯಜ್ಞಾತ್ಸಮಾಚರೇತ್ || ೭೭ ||

ಅ || ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ತಾದ್ಯಗ್ನುರಃ = ಅಂತಹ ಶಿಷ್ಯಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಗುರುಗಳು, ನಾಸ್ತಿ=ಇಲ್ಲವೋ, ಸಿಗಲಿಲ್ಲವೋ, (ಹಾಗಾದರೆ) ನಿರ್ಣೀತಶ್ರವಣಾದಿಕಂ= (ಶಾಸ್ತ್ರವು ೧ ನಿರ್ಣೀತ, ೨ ನಿರ್ಣೀತವ್ಯ ಎಂದು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವು. ಅದರಲ್ಲಿ ೧ ಬ್ರಹ್ಮ ಸೂತ್ರಾದಿಗಳು ನಿರ್ಣೀತವು. ೨ ವೇದಾದಿಗಳು ನಿರ್ಣೀತವ್ಯವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ನಿರ್ಣೀತಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾದಿಗಳ ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು; ತತ್ಸಿದ್ಧಾಂತಾನುಸಾರೇಣ = ಸರ್ವಜ್ಞರ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ನಿರ್ಣಯಜ್ಞಾತ್=ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಗುರುಗಳಿಂದ, ಸಮಾಚರೇತ್=ಮಾಡಬೇಕು.

ತಾ || (1) ಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳು ಮೊದಲು ಸಿಗದಿದ್ದರೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದಾ ಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳಂತೆ ಅಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳಿಗೆ ಅತಿಗಹನಗಳಾದ ವೇದಾದಿಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ನಿರ್ಣೀತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗು ವುದು. ನಿರ್ಣೀತಶಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲರ್ಹವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಸರ್ವಜ್ಞರು ಮಾಡಿದ ಗ್ರಂಥಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳಿಗೂ ನಿರ್ಣೀತ ಶಾಸ್ತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯಜ್ಞಾನವು ಬರಬಹುದು. ಏನಂಚ ಅಮುಖ್ಯ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳೂ ಕೂಡ ಸಿಗುವರು || ೨೨ ||

ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಗುರುಗಳೇ ಶ್ರವಣಾದಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣರಾದರೆ, ಅಂತಹ ಗುರುಗಳು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಅಭಾವವನ್ನೇ ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ? ಅಮುಖ್ಯ ಗುರುಗಳಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಸರ್ವಜ್ಞ ಗುರುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೂ ಪುಣ್ಯೋಪಚಯದಿಂದಲೂ ಆಗುವುದು. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಶ್ರವಣಾದಿ ವಿನಾ ನೈವ ಕ್ಷಣಂ ತಿಷ್ಠೇದಪಿ ಕ್ವಚಿತ್ || ೨೨ ||

ಅತ್ಯಶಕ್ಯೇ ತು ನಿದ್ರಾದೌ ಪುನರೇವ ಸಮಾಚರೇ (ರಭೇ) ತ್ ||

ಅಭಾವೇ ನಿರ್ಣಯಜ್ಞಸ್ಯ ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಾಣ್ಯೇವ ಸರ್ವದಾ |

ಶೃಣುಯಾದ್ಯದಿ ಸಜ್ಞಾನಸಪ್ರಾಚುರ್ಯಮುಪಲಭ್ಯತೇ || ೨೩ ||

ಅ || ಶ್ರವಣಾದಿ = ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು, ವಿನಾ = ಹೊರತು, ಕ್ಷಣಮಪಿ = ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನೈವ ತಿಷ್ಠೇತ್ = ಇರಬಾರದು. (ಅಂದರೆ ಸರ್ವದಾ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು. ಕ್ಷಣಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಡಬಾರದು. ಎಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ 'ಸಾಧ್ಯಧ್ಯಾಯಪ್ರವಚನೇ ಏನೇತಿ ನಾಕೋ ವಾದ್ಗಲ್ಯಃ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. ಆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಗುರುಗಳು ಅಂಗಭೂತರು. ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ಗುರುಗಳು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ 'ಗುಣೇ ತ್ವನ್ಯಾಯಕಲ್ಪನಾ' ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಹೇಗಾದರೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇ ಬೇಕು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾದ ನಿದ್ರಾ ಮೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವವು ಬರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಶ್ರವಣಾದಿ ಗಳನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವ ಈ ಶ್ರುತಿಗಳೇ ಅನುಪಪನ್ನಗಳಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದರೆ—) ಅತ್ಯಶಕ್ಯೇ = ಪರಿಹರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾದ, ನಿದ್ರಾದೌ ತು = ನಿದ್ರೆ ಮೊದಲಾದುದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ, ಪುನರೇವ = ನಿದ್ರೆಯು ಹೋದೊಡನೆಯೇ, ಸಮಾಚರೇ (ರಭೇ) ತ್ = ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. (ಅಂತೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡಬಾರದು.) (ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಗುರುಗಳು ಇಲ್ಲ ದಿದ್ದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಬೇಡವೋ ಏನು ಎಂದರೆ—) ನಿರ್ಣಯಜ್ಞಸ್ಯ = ನಿರ್ಣಯವನ್ನು ತಿಳಿ ದಿರುವ ಗುರುಗಳು, ಅಭಾವೇಪಿ = ಸಿಗದಿದ್ದರೂ, ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ತಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಾ- ಣ್ಯೇವ = ನಿರ್ದುಷ್ಟಗಳಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೇನೇ, (ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ) ಶೃಣುಯಾತ್ = ಶ್ರವಣ ಮಾಡಬೇಕು, ಮನನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. (ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ಕೇಳಬಹುದು ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ ಬಂದರೆ—) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಸಜ್ಞಾನಸಪ್ರಾಚುರ್ಯಂ =

ಆ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ತನ್ನಕ್ಕಿಂತ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯವು, ಉಪಲಭ್ಯತೇ = ಹೊಂದ ಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಆತನಿಂದಲೇ) ಶೃಣುಯಾತ್ = ಶ್ರವಣಮಾಡಬೇಕು. (ಅಧಮನಿಂದ ಕೇಳಬಾರದು) || ೨೮ || ೨೯ ||

ಸ್ವತಃ ಅಧಿಕನಾದ ಪುರುಷನು, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡತಕ್ಕವನು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನೇ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಕೋ ಏನು? ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಮಹದ್ವ್ಯೋ ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತೇಭ್ಯೋ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಚ ಸಂಶಯಾನ್ || ೮೦ ||
 ಛಿಂದ್ಯಾತ್ಸ್ವತೋಽಧಿಕಾಭಾವೇ ಸ್ವಯಮೇವ ಸಮಭ್ಯಸೇತ್ |
 ಬ್ರೂಯಾದಸಿ ಚ ಶಿಷ್ಯೇಭ್ಯಃ ಸತ್ತಿದ್ಧಾಂತಮಹಾಪಯನ್ || ೮೧ ||

ಅ || ಮಹದ್ವ್ಯೋ = ತನ್ನಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ, (ಮಹತ್ವವು ಕೇವಲ ಸಜ್ಜಾನಮಾತ್ರದಿಂದ ಆಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಾದಿಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದ) ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತೇಭ್ಯಃ = ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರ ದೆಶೆಯಿಂದ, ಸಂಶಯಾನ್ = ತನ್ನ ಸಂದೇಹಗಳನ್ನು, ಛಿಂದ್ಯಾತ್ = ನಾಶಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದು. (ಅಂದರೆ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನೇ ಆದರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದರಪೂರ್ವಕವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೇ ಫಲಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಒಬ್ಬ ನಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಆಗದಿದ್ದರೂ ಬಹುಮಂದಿ ತನ್ನಿಂದ ದೊಡ್ಡವರಾದ ಮಹಾ ನುಭಾವರಿಂದ ಶಕ್ತಿಯನುಸಾರವಾಗಿ ಕೂಡಿದಷ್ಟು ಒಂದೊಂದು ಭಾಗ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಆದರಿಂದಲೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಫಲಭೂತವಾದ ಸಂಶಯಾದಿಗಳ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತದೆ) (ಸ್ವತಃ ಅಧಿಕನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ—) ಸ್ವತಃ = ತನ್ನಕ್ಕಿಂತ, ಅಧಿಕಾಭಾವೇ = ಅಧಿಕನು ಸಿಗದಿದ್ದರೆ, ಸ್ವಯಮೇವ = ತಾನಾಗಿಯೇ, ಸಮಭ್ಯಸೇತ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕು. ಸತ್ತಿದ್ಧಾಂತಂ = ನಿರ್ದುಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ವಾಗಿ ಅಭಿಮತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು, (ಸತ್ತಿದ್ಧಾಂತಹಾನಿಯೇ ಮಹಾಪ್ರತ್ಯವಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಅಹಾಪಯನ್ = ಬಿಡದೆ ಇದ್ದವನಾಗಿ, ಅಥವಾ ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಬಿಡಿಸದೆ ಇದ್ದವ ನಾಗಿ, ಶಿಷ್ಯೇಭ್ಯಃ = ಶಿಷ್ಯರಿಗೋಸ್ಕರ, ಬ್ರೂಯಾತ್ = ಹೇಳತಕ್ಕದು || ೮೦ || ೮೧ ||

ಯಾವುದನ್ನು ಬಿಡಬಾರದೋ ಅಂತಹ ಸತ್ತಿದ್ಧಾಂತವು ಯಾವುದು? ಸತ್ತಿದ್ಧಾಂತವು ಗ ಪರ, ೨ ಅಪರ ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವು. ಆ ಎರಡೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಗ ವಾಚನಿಕ, ೨ ಅನುಪಂಗಿಕ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ವಾಚನಿಕವಾದ ಪರವಾದ ಸತ್ತಿದ್ಧಾಂತ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಶೇಷಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಂ ಸರ್ವದೋಷಸಮುಜ್ಜಿತಿಃ |
 ವಿಷ್ಣೋರನೃಚ್ಛ ತತ್ತಂತ್ರಮಿತಿ ಸನ್ಯುಗ್ವಿನಿರ್ಣಯಃ || ೮೨ ||

ಅ || ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಅಶೇಷಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವಂ = ಸರ್ವಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು, ಸರ್ವದೋಷಸಮುಜ್ಜಿತಿಃ = ಸರ್ವದೋಷಗಳ ರಾಹಿತ್ಯವು, ಅನೃತ್ = ಇತರವಾದುದು, ತತ್ತಂತ್ರಂ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾದುದು, (ಅಂದರೆ ಸಕಲಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣನು, ಶ್ರೀ ಹರಿಯು.) ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸನ್ಯುಕ್ ವಿರ್ಣಯಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ನಿರ್ಣಾಯಕವಾದ ವಾಚನಿಕವಾದ ಪರಸತ್ತಿದ್ಧಾಂತವು || ೮೨ ||

ಅನುಸಂಗಿಕವಾದ ಪರಸತ್ತಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವಂ ಸದಾ ತಸ್ಯ ತಸ್ಯ ಭೇದಶ್ಚ ಸರ್ವತಃ |

ಅದೋಷತ್ವಸ್ಯ ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ಯದಭೇದೇ ತದನ್ವಯಃ || ೮೩ ||

ಅ || ತಸ್ಯ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಸ್ವತಂತ್ರತ್ವಂ = ಸ್ವಾಧೀನ ಸತ್ತಾದಿ ಮತ್ತವು, ತಸ್ಯ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಸರ್ವತೋ ಭೇದಶ್ಚ = ಪ್ರಕೃತಿ-ಜೀವ-ಜಡರದಿಶಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವು, ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಶಿಯಿಂದ, ಅಭೇದೇ = ಜಗತ್ತಿನಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಅಭೇದ ವಿದ್ದರೆ, ಅಸ್ವಾತಂತ್ರತ್ವವೂ ಇದ್ದರೆ, ಅನ್ವಯಃ = ದೋಷಸಂಬಂಧವೂ ಗುಣಪೂರ್ತ್ಯಾದ್ಯಭಾವವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಆದಕಾರಣ, ಅದೋಷತ್ವಸ್ಯ ಸಿದ್ಧ್ಯರ್ಥಂ = ದೋಷರೂಪಿತೃಸಿದ್ಧಿ ಗಾಗಿ, ಮತ್ತು ಅಶೇಷಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವೂ, ಸಕಲಜಗಜ್ಜನ್ಮಾದಿಕಾರಣತ್ವವೂ ಸಿದ್ಧಿ ಸುವುದ ಕ್ಯಾಗಿ, ತತ್ = ಪ್ರಕೃತಿ-ಜೀವ-ಜಡಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು || ೮೩ ||

‘ಅನ್ಯತ್ವತ್ವಂತ್ರಂ’ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಶಬ್ದವು ಅನುಕ್ರಮವಿಷಯಕವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯು ಬರುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಅದರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತತ್ತಂತ್ರತ್ವಂ ಚ ಮುಕ್ತಾನಾಮಪಿ ತದ್ಗುಣಪೂರ್ತಯೇ |

ಮುಕ್ತಾನಾಮಪಿ ಭೇದಶ್ಚ ನ ಹಿ ಭಿನ್ನಮಭಿನ್ನತಾಂ || ೮೪ ||

ಗಚ್ಛದ್ವ್ಯಸ್ವಂ ಕ್ವಚಿತ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯಭಾವೋನುಭವೋಪಗಃ |

ಪೂರ್ವಾಭೇದೇ ದೋಷವತ್ಪಮಿಶಸ್ಯೇತ್ಕತಿಭಿನ್ನತಾ || ೮೫ ||

ನಾರಾಯಣೇನ ಮುಕ್ತಾನಾಮಪಿ ಸನ್ಯಗಿತಿ ಸ್ಥಿತಿಃ |

ಭೇದಾಭೇದೇನ ಸ್ಯಭೇದೇನ ದೋಷಾಣಾಮಪಿ ಸಂಭವಃ || ೮೬ ||

ಅ || ತದ್ಗುಣಪೂರ್ತಯೇ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಗುಣಗಳ ಪೂರ್ತಿಗೋಸ್ಕರವೇ, ಮುಕ್ತಾನಾ ಮಪಿ = ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಕೂಡ, ತತ್ತಂತ್ರತ್ವಂ ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನತ್ವವೂ ಕೂಡ, (ಹೇಳ ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಪೂರ್ಣವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗಲಾರದು. ಐಶ್ವರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಗುಣ ಪೂರ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಮುಕ್ತರು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನರಾಗಿದ್ದರೆ ಇದು ಕೂಡಬಹುದಿತ್ತು. ಭೇದವೇ ಇಲ್ಲ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋ ಜನವು? ಎಂದರೆ—) ಮುಕ್ತಾನಾಮಪಿ = ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಕೂಡ, ಭೇದಶ್ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವೂ ಕೂಡ, (ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವು.) (ಅದನ್ನೇ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಭಿನ್ನಂ = ಭೇದವುಳ್ಳದ್ದು, ಅಭಿನ್ನತಾಂ = ಅಭೇದವುಳ್ಳತನವನ್ನು, ಗಚ್ಛತ್ = ಹೊಂದತಕ್ಕದಾಗಿ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಹಿ ದ್ವ್ಯಸ್ವಂ = ಕಾಣಲ್ಪಡಲೇ ಇಲ್ಲ, (ಅಂದರೆ ಮೊದಲು ಭಿನ್ನರಾದವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿ ದಿಶಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಅಭೇದವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಮೊದಲು ಭಿನ್ನನಾದುದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೆ ಅಭೇದವ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಬರಲಿಲ್ಲ.) (ತೋರಿಬರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೂತ್ರವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ತಸ್ಯ = ಭಿನ್ನನಾದುದು ಅಭಿನ್ನತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದ, ಅಭಾವಃ = ಅಭಾವವು, ಅನುಭವೋಪಗೋಪಿ = ಅನುಭವಸಿದ್ಧವೂ ಕೂಡ ಆಗಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿನ್ನರಾದವರಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭೇದವು ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಎಂದರೆ—) ಪೂರ್ವಾಭೇದೇ = ಮೊದಲು ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ, ಈಶಸ್ಯ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ದೋಷವತ್ಯಂ=ದೋಷವುಳ್ಳತನವು, ಸ್ಯಾತ್=ಬರುವುದು. (ಅಂದರೆ— ದುಃಖಾದಿರೂಪ ಸಂಸಾರವು, ಸತ್ಯವೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದರೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ದೋಷವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) ಇತಿ = ಆದ ಕಾರಣ, ಮುಕ್ತಾನಾಮುಪಿ=ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಕೂಡ, ನಾರಾಯಣೇನ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಅತಿ ಭಿನ್ನತಾ=ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ಥಿತಿಃ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ಥಿತಿಯು. (ಅಂದರೆ- ಅನುಸಂಗಿಕವಾದ ಪರಸತ್ತಿದ್ದಾಂತವು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಭೇದಾಭೇದವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಭೇದವನ್ನು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದರೆ?) ಭೇದಾಭೇದೇನ=ಭೇದದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಅಭೇದವು ಅಂಗೀಕೃತವಾದುದಾಗ್ಯೂ, (ಅಂದರೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಾಭೇದಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. ಅಂತೂ) ಅಭೇದೇನ=ಅಭೇದದಿಂದ, ದೋಷಾಣಾಮುಪಿ=ದೋಷ ಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, ಸಂಭವಃ=ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. (ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ ಆ ದೋಷಗಳೂ ಪಂಚತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಎಂದರೆ— ಆಜಾಗಲಸ್ತನದಂತೆ ಇರುವ ಅಂದರೆ ಅಭೇದಕ್ಕೆ ಅವಿರೋಧಿಯಾದ ಆ ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು?) || ೮೪ || ೮೫ || ೮೬ ||

ಈಗ ಅಪರಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ನಿರ್ದೋಷತ್ವಂ ರಮಾಯಾಶ್ಚ ತದನಂತರತಾ ತಥಾ |

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸರಸ್ವತೀ ವಿಂದ್ರ ಶೇಷ-ರುದ್ರಾಶ್ಚ ತಸ್ತಿಯಃ || ೮೭ ||

ಶಕ್ರಕಾಮೌ ತದನ್ಯೇ ಚ ಕ್ರಮಾನ್ಮುಕ್ತಾವಸೀತಿ ಚ |

ಸತ್ತಿದ್ದಾಂತ ಇತಿ ಜ್ಞೇಯೋ ನಿರ್ಣೀತೋ ಹರಿಣಾ ಸ್ವಯಂ || ೮೮ ||

ಅ || ತಥಾ=ಪರಮೇಶ್ವರನಂತೆ, ರಮಾಯಾಶ್ಚ=ಲಕ್ಷ್ಮಿದೇವಿಗೂ ಕೂಡ, ನಿರ್ದೋಷತ್ವಂ=ದೋಷರೂಪಿತ್ಯವು, (ಇದೆ.) (ನಿರ್ದೋಷತ್ವಂ ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತದನಂತರತಾ= ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನಂತರ್ಯವು (ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅಧೀನತ್ವವು.) (ಅಥವಾ ಇದರಿಂದ ಅಪರ ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತದನಂತರತಾ=ಭಗವಂತನೊಬ್ಬನಿಂದಲೇ ಅವರತ್ವವು. (ಸಿದ್ಧಾಂತಾಂತರವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮಾ = ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಸರಸ್ವತೀ= ಸರಸ್ವತೀ ದೇವಿಯು, ವಿಂದ್ರಶೇಷರುದ್ರಾಶ್ಚ=ಗರುಡ-ಶೇಷ-ರುದ್ರರೂ ಕೂಡ, ತಸ್ತಿಯಃ= ಆ ಗರುಡಾದಿಗಳ ಹೆಂಡಂದಿಯರಾದ ಸೌಪರ್ಣ್ಯಾದಿಗಳೂ, ಶಕ್ರಕಾಮೌ = ದೇವೇಂದ್ರ-ಮನ್ಮಥರೂ,ತದನ್ಯೇಚ= ಅವರಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳೂಕೂಡ, ಕ್ರಮಾತ್ = ಹೇಳಿದ ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮದಿಂದಲೇ, ಮುಕ್ತಾವಸಿ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ, ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅಧೀನರಾಗಿಯೇ (ಇರುತ್ತಾರೆ.) ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಪಂಚಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ಅಪರಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿದ್ದು. (ಇಲ್ಲಿ ದ್ವಂದ್ವದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದವರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವು. ಇತರರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.) (ಅಶೇಷಗುಣೇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸತ್ತಿದ್ದಾಂತವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—)ಹರಿಣಾ= ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದಲೇ, ಸ್ವಯಂ = ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ನಿರ್ಣೀತಃ = ನಿರ್ಣಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ.) || ೮೭ || ೮೮ ||

‘ ಸತ್ತಿದ್ದಾಂತಮಹಾಪಯನ್ ’ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸತ್ತಿದ್ದಾಂತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ದೋಷವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಏತದ್ಧಿರೋಧಿ ಯತ್ಸರ್ವಂ ತಮಸೇಂಧಾಯ ಕೇವಲಂ |
 ಅಂಧಂತನೋ ವಿಶಂತೀತಿ ಪ್ರಾಹ ಶ್ರುತಿರತಿಸ್ಪಟಂ || ೮೯ ||
 ಇತ್ಯೇವ ಶ್ರುತಯೋಽಶೇಷಾಃ ಪಂಚರಾತ್ರಮಥಾಖಿಲಂ |
 ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ಚೈವ ಭಾರತಂ ಸ್ಮೃತಯೋಽಖಿಲಾಃ || ೯೦ ||
 ವೈಷ್ಣವಾನಿ ಪುರಾಣಾನಿ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗೌ ಪರಾವಸಿ |
 ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕಶ್ಚ ಮೀಮಾಂಸೇತ್ಯನಂತಃ ಶಬ್ದಸಾಗರಃ || ೯೧ ||
 ಅನಂತಾ ಯುಕ್ತಯಶ್ಚೈವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಗಮಮೂಲಕಾಃ |
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೈವೈಶ್ವರಂ ಚೈವ ರಮಾದೀನಾಮಶೇಷತಃ || ೯೨ ||
 ಮುಕ್ತಾನಾಮಪ್ಯಮುಕ್ತಾನಾಮೇತಮೇವಾರ್ಥಮುತ್ತಮಂ |
 ಅನ್ಯಾವಕಾಶರಹಿತಂ ಪ್ರಕಾಶಯತಿ ಸಾದರಂ || ೯೩ ||

ಅ || ಯತ್=ಯಾವುದು, (ಜ್ಞಾತಸತ್ತಾಗಿ) ಏತದ್ಧಿರೋಧಿ=ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದೋ, ತತ್ಸರ್ವಂ = ಅದೆಲ್ಲವೂ, ಅಂಧಾಯ ತಮಸೇ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿಗೋಸ್ಕರ, (ಅಗುತ್ತದೆ.) ಕೇವಲಂ=ಯಾವಾಗಲೂ ಸುಖಗೋಸ್ಕರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಎಕೆಂದರೆ) ಅಂಧಂತಮಃ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು, ವಿಶಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತಿಃ = ‘ ಅಂಧಂತಮಃ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಯೇಽವಿದ್ಯಾಮುಪಾಸತೇ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು, ಅತಿಸ್ಪಟಂ=ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಪ್ರಾಹ=ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ತದ್ಧಿರುದ್ಧ ಪ್ರತೀತಿಯು ಅಜ್ಞಾನಮೂಲಕವೇ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ವಸ್ತುತಃ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದುದೇ ಸತ್ತಿದ್ದಾಂತವು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದುದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು. ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಇತ್ಯೇವ=ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ, ಅಶೇಷಾಃ ಶ್ರುತಯಃ=ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ, ಅಖಿಲಂ ಪಂಚರಾತ್ರಂ ಅಥ=ಜೀವರಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಪಂಚರಾತ್ರಾಗಮವೂ ಕೂಡ, ಮೂಲರಾಮಾಯಣಂ ಚೈವ=ಮೂಲರಾಮಾಯಣವೇ, (ಅನಾಂತರಾಮಾಯಾಣವಲ್ಲ.) ಭಾರತಂ=ಭಾರತವು, ಅಖಿಲಾಃ ಸ್ಮೃತಯಃ=ಎಲ್ಲಾ ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ, ವೈಷ್ಣವಾನಿ ಪುರಾಣಾನಿ = ವಿಷ್ಣು ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದ ಪುರಾಣಗಳು, ಪರೌ ಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಾವಸಿ = ಪ್ರಾಚೀನಗಳಾದ, (ಅರ್ವಾಚೀನಸಾಂಖ್ಯಯೋಗಗಳಾಗದೆ ಇರುವ) ಸಾಂಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ-ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಗಳೂಕೂಡ, ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕಶ್ಚ=ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವೂ, ಮೀಮಾಂಸಾ=ಕರ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ, ದೇವಮೀಮಾಂಸಾ, ಬ್ರಹ್ಮಮೀಮಾಂಸಾ ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರುವಿಧವಾದ ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರವೂ, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಅನಂತಃ=ಅಪರಿಮಿತವಾದ, ಶಬ್ದಸಾಗರಃ=ಶಬ್ದಸಮೂಹವು, ಪ್ರಕಾಶಯತಿ=ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ. ಅನಂತಾಃ=ಅಪರಿಮಿತಗಳಾದ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಗಮಮೂಲಕಾಃ ಏವ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾಗಮಗಳೇ ಮೂಲವಾಗಿವು, (ಅಭಾಸಗಳಾದವುಗಳಲ್ಲ.) ಯುಕ್ತಯಶ್ಚ=ಯುಕ್ತಿಗಳೂ ಕೂಡ, (ಪ್ರಕಾಶಯಂತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ.) ಐಶ್ವರಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ಚೈವ=ಈಶ್ವರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಕೂಡ, ಮತ್ತು ರಮಾದೀನಾಂ=ಲಕ್ಷ್ಮೀಮೊದಲಾದವರ, ಮತ್ತು ಅಶೇಷತಃ ಮುಕ್ತಾನಾಂ=ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರ, ಮತ್ತು ಅಮುಕ್ತಾನಾಮಸಿ=ಅಮುಕ್ತರದ್ದೂ ಕೂಡ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ಏತಮೇವಾರ್ಥಂ ಉತ್ತಮಂ=ಇದೇನೇ

ಉತ್ತಮವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಅನ್ಯಾವಕಾಶರಹಿತಂ=ಇತರಾವಕಾಶ ರಹಿತವು ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ ಹಾಗೆ, ಸಾದರಂ = ತಾತ್ಪರ್ಯ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಪ್ರಕಾಶಯತಿ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೆ || ೮೯ ||
 || ೯೦ || ೯೧ || ೯೨ || ೯೩ ||

ಸತ್ತಿದ್ದಾಂತವನ್ನು ಬಡದೆ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೇ ಸರ್ವದಾ ಶ್ರವಣಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳ ಬ್ರಟ್ಟತು. ಆದರಲ್ಲಿ ಸತ್ತಿದ್ದಾಂತ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ' ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಾಣ್ಯೇನ ಸರ್ವದಾ ಶೃಣುಯಾತ್ ' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಏತದೇವ ಚ ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ ದುಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ ತು ತತಃ ಪರಂ |
 ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಮಭ್ಯಸೇನ್ನಿತ್ಯಂ ದುಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ ತು(ಚ)ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ || ೯೪ ||

ಅ || ಏತದೇವ ಚ=ಈ ವೇದಾದಿಗಳೇ, ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ=ನಿರ್ದುಃಖವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವು. ತತಃ ಪರಂತು, ಅದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದುದು (ಅಂದರೆ- ವೇದಾದಿ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು, ಉದಾಸೀನ ವಾದುದೂ ಕೂಡ) ದುಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ=ಕೆಟ್ಟಶಾಸ್ತ್ರವು. ನಿತ್ಯಂ=ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ= ಋಗಾದಿ ಸದಾಗಮಗಳನ್ನೇನೆ, ಅಭ್ಯಸೇತ್ = ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡತಕ್ಕದು. ದುಶ್ಚಾಸ್ತ್ರಂ ತು= ದುರಾಗಮಗಳನ್ನಾದರೂ, ಪರಿತ್ಯಜೇತ್=ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡತಕ್ಕದು, (ಅಂದರೆ— ದುಶ್ಚಾಸ್ತ್ರ ಗಳಲ್ಲಿ ಔದಾಸೀನ್ಯಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಹೇಯತ್ವಜ್ಞಾನವೂ ಆವಶ್ಯಕವು, ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊ ಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ' ನಾಭ್ಯಸೇತ್ ' ಎಂದು ಹೇಳದೆ ' ಪರಿತ್ಯಜೇತ್ ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು) || ೯೪ ||

' ಸಚ್ಚಾಸ್ತ್ರಮಭ್ಯಸೇತ್ ' ಎಂದು ಶ್ರವಣಮನನಗಳನ್ನು ಆವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು; ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನಂದದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಅಸಂಶಯೇನ ತತ್ವಸ್ಯ ನಿರ್ಣಯೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಂ |
 ಸಮ್ಯಗ್ವಿಷಮವಿಜ್ಞಾನ ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರತಃ || ೯೫ ||
 ಫಲಂ ಭವೇತ್ತಾರತಮ್ಯಾತ್ಸುಖದುಃಖಾತ್ಮಕಂ ನೈಷಾಂ |
 ಸಮ್ಯಕ್ ಚಾಧಿಕವಿಜ್ಞಾನಾತ್ಸುಖಾಧಿಕ್ಯಂ ಭವೇನ್ನೈಷಾಂ |
 ಅತೋ ಯಥಾತ್ಮಶಕ್ತ್ಯೇವ ಶ್ರವಣಂ ಮನನಂ ತಥಾ || ೯೬ ||

ಅ || ಅಸಂಶೇನ = ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಗಳ ರಾಹಿತ್ಯದಿಂದ, ತತ್ವಸ್ಯ = ತತ್ವದ, ನಿರ್ಣಯೇ ಸತಿ=ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತಿರಲು, (ನಿರ್ದಿಷ್ಟಾನಂದದ) ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಂ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತದೆ. (ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಶ್ರವಣ-ಮನನಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇ ಕೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪುರುಷಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದುದ ರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ತಾರತಮ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಒಂದೇ ವಿಧವಾದುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಪರಿಮಿತನಾದುದರಿಂದ ಬಹುಜ್ಞಾನಗಳೂ ಕೂಡ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊ ಡದು. ಜ್ಞಾನಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ

ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಬಂಧಧ್ವಂಸರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ—) ಸಮ್ಯಗ್ವಿಷಯವಿಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರತಃ = ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ, ವಿಪರೀತವಾದ ಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ನೃಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ತಾರತಮ್ಯಾತ್ = ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ, ಸುಖದುಃಖಾತ್ಮಕಂ = ಸುಖದುಃಖಸ್ವರೂಪವಾದ, ಫಲಂ = ಫಲವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸಮ್ಯಕ್ = ಸಮಾಚೀನವಾದ, ಅಧಿಕವಿಜ್ಞಾನಾಚ್ಚ = ಅಧಿಕವಾದ ವಿಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದಲೂ, ನೃಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, ಸುಮಾಧಿಕ್ಯಂ = ಸುಖದ ಅಧಿಕ್ಯವು, ಭವೇತ್ = ಬರುವುದು. ಚ = (ಮಧ್ಯವಾದ ಸಮಾಚೀನಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದಲೂ, ಮಧ್ಯಮವಾದ ಸುಖವು ಆಗುವುದು. ಅಲ್ಪವಾದ ಸಮಾಚೀನಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಸುಖವು ಬರುವುದು.) (ಹೀಗೆಯೇ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಸುಖತಾರತಮ್ಯದಂತೆಯೇ ಅಧಿಕವಾದ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ದುಃಖವು. ಮಧ್ಯಮವಾದ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ ಮಧ್ಯಮವಾದ ದುಃಖವು. ಅಲ್ಪವಾದ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ದುಃಖವು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ದುಃಖತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) (ಅಥವಾ 'ದುಃಶಾಸ್ತ್ರಂತು ಪರಿತ್ಯಜೇತ್' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ದುಃಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನರ್ಥಕಥನರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವಾದವು. ಬಂಧಪ್ರಧ್ವಂಸಮಾತ್ರವು ಮೋಕ್ಷವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ ಸುಖವೂ ಮೋಕ್ಷವೇ. ಸುಖದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದೆ, ಆದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.) (ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ = ಆದಕಾರಣ, ಯಥಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಆತ್ಮಶಕ್ತ್ಯೈವ = ತನ್ನ ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿಯೇ, ಶ್ರವಣಂ = ಶ್ರವಣವನ್ನು, ಮನನಂ = ಮನನವನ್ನು (ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.) (ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಶ್ರವಣವನ್ನೂ ಮನನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಸರ್ವಶಾಖಾ ವಿಷಯಕವಲ್ಲ, ಮತ್ತು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಾಖಾಮಾತ್ರ ವಿಷಯಕವೂ ಅಲ್ಲ.) ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ಶ್ರವಣಂ = ಶ್ರವಣವನ್ನು, ಮನನಂ ಚ = ಮನನವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಆತ್ಮಶಕ್ತ್ಯೈವ = ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ, (ಮಾಡುತ್ತಾರೋ) ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, (ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು) ಅಥವಾ, ಯಥಾತ್ಮಶಕ್ತ್ಯೈವ = ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ, ಶ್ರವಣವನ್ನೂ ಮನನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು.

ತಾ || (1) ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನವು ಬ್ರಹ್ಮಾದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆನ್ನುವುದು ಸತ್ಯವೇ. ಆದರೆ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನವು ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಮನನಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಧ್ಯಾನವು ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನವು. ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು ಅನರ್ಥವೆಂದು 'ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸಾಹ್ಯನರ್ಥದಾ' ಎಂದು ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೆಯಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಧ್ಯಾನವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣವು; ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಗಳ ನಿರಾಸಕ್ತಾಗಿ ಮನನವೂ ಅವಶ್ಯಕವು. (2) 'ಶ್ರುತ್ವಾ ಮತ್ಪಾತಥಾ ಧ್ಯಾತ್ವಾ ತದಜ್ಞಾನವಿಪರ್ಯಯೌ | ಸಂಶಯಂ ಚ ಸರಾಣುದ್ಯ ಲಭತೇ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಂ | ಶೃಣುಯಾದ್ಯಾವದಜ್ಞಾನಂ ಮತಿಯಾರ್ವದಯುಕ್ತತಾ | ಧ್ಯಾನಂ ಚ ಯಾವದೀಕ್ಷಾ ಸ್ಯಾನ್ನೇಕ್ಷಾ ಕ್ವಚನ ಬಾಧ್ಯತೇ' | ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. || ೯೫ || ೯೬ ||

|| ಸೂ. || ೧ || ೨ || ೩ || ೪ || ೫ || || ಅಧಿ. || ೧ ||

ಸರ್ವನೇದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಉಪಸಂಹಾರಾಧಿಕರಣವು

‘ ಓಂ ಉಪಸಂಹಾರೋಽರ್ಥಾಭೇದಾದ್ವಿಧಿಶೇಷವತ್ಸಮಾನೇ ಚ

ಓಂ ’ || ಸೂ. ೬ ||

ಸರ್ವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನಂದಾದ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಅಪಹತಪಾಪತ್ವ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಾಭಾವಗಳಿಗೂ ಅವಿಭಾಗವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಉಪಸಂಹಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು. ಹೇಗೆ ವಿಧಿವಹಿತಗಳಾದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೋ ಹಾಗೆಯೇ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಪೂರ್ಣತ್ವಾವಿರೋಧಿಯಾದ ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಸಂಹಾರವು. ಆಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ರೋದನಾದಿಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡಕೂಡದು.

‘ ಓಂ ಅನ್ಯಥಾತ್ವಂ ಚ ಶಬ್ದಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ’

|| ಸೂ. ೭ ||

‘ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯದ್ದಿಶೆಯಿಂದ ಬಹುಗುಣಗಳಿಗೆ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಕೂಡದು, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಆತ್ಮತ್ವ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಕೂಡದು, ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

‘ ಓಂ ನ ನಾ ಪ್ರಕರಣಭೇದಾತ್ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವಾದಿವತ್ ಓಂ ’

|| ಸೂ. ೮ ||

ಸರ್ವ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಭಿನ್ನಪ್ರಕರಣಸ್ಥತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಮಾಡದೇನೂ ಇರಬಹುದು; ಆಕಾಶಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರೋವರೀಯಸ್ತ್ವ ಅನಂತತ್ವೋಪಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ, ವೈಶ್ವಾನರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರಾದೇಶಮಾತ್ರತ್ವೋಪಾಸನದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಗೆ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವು ಇಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ

‘ ಓಂ ಸಂಜ್ಞಾತಶ್ಚೇತ್ತದುಕ್ತಮಸ್ತಿ ತು ತದಸಿ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೯ ||

‘ ಸೋಹಂ ನಾಮವಿದೇವ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸರ್ವವಿದ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಈಶನಾಮತ್ವ ವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ಭಗವದ್ಗುಣವಾಚಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದರೆ— ಉಪಸಂಹಾರ ಕರ್ತವ್ಯವ್ಯವು ಮೊದಲೇ ನಮ್ಮಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

‘ಉಪಸಂಹಾರೋಽರ್ಥಾಭೇದಾದ್ವಿಧಿಶೇಷವತ್ಸಮಾನೇ ಚ’ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸರ್ವ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳನ್ನೂ, ದೋಷಾಭಾವಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿಯೇ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸರ್ವಶಬ್ದವು ಅಸಂಕುಚಿತವೃತ್ತಿಯಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಕೃತ್ವಾಥ ಕುರ್ವನ್ನಪಿ ನಾ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನಮಾಚರೇತ್ || ೯೭ ||

ಅ || (ಶ್ರವಣಂ = ಶ್ರವಣವನ್ನು, ಮನನಂ = ಮನನವನ್ನು,) ಕೃತ್ವಾ=ಮಾಡಿ, ಅಥವಾ ಕುರ್ವನ್ನಪಿ = ಮಾಡುವವನಾಗಿ, ಯಥಾತ್ಮಶಕ್ತ್ಯಾ = ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾದ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ, ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನಂ = ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನವನ್ನು, ಆಚರೇತ್ = ಮಾಡಬೇಕು || ೯೭ || ಸೂ. || ೬ || ೭ || ೮ || ೯ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಉಪಸಂಹಾರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಪ್ರಾಪ್ತೇಶ್ಚ ಸಮಂಜಸಂ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೦ ||

ಸರ್ವ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವೂ, ಅಲ್ಪ ಗುಣೋಪಸಂಹಾರವೂ ಎರಡೂ ಕೂಡ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಧಿಕಾರಂ ಭೇದದಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ- ಅನುಪಸಂಹಾರಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ || ಸೂ. ೧೦ || ಅಧಿ. ೩ ||

ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಸರ್ವಾಭೇದಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಸರ್ವಾಭೇದಾದನ್ಯತ್ರೇಮೇ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೧ ||

ಬಹುಗುಣೋಪಸಂಹಾರಕರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಸರ್ವ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಂಪೂರ್ಣಾನಂದಾದ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಮೋಕ್ಷಫಲದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಗಳು ಆಗುತ್ತಾರೆ || ಸೂ. ೧೧ || ಅಧಿ. ೪ ||

ಸರ್ವಾಭೇದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಆನಂದಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಆನಂದಾದಯಃ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೨ ||

ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳೂ ಕೂಡ ಮುಖ್ಯ ಫಲಭೂತವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಆನಂದ-ಜ್ಞಾನ-ನಿರ್ದೋಷತ್ವ-ಆತ್ಮತ್ವರೂಪಗಳಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು || ಸೂ. || ೧೨ || ಅಧಿ. ೫ ||

ಆನಂದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ವಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ವಾದ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪಚಯಾಪಚಯೌ ಹಿ ಭೇದೇ
ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೧೩ ||

‘ ತಸ್ಯ ಪ್ರಿಯವೇವ ಶಿರಃ ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ವಮೊದಲಾದ ಗುಣೋಪಾಸನಾಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಸರ್ವಂಗೂ ಇಲ್ಲ; ಪ್ರಧಾನವಾದ ಮೋಕ್ಷಾಖ್ಯಾಫಲಕ್ಕೆ ತಾರತಮ್ಯವು ಸಿಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಗುಣೋಪಾಸನೆಗೂ ವೃದ್ಧಿಹಾಸ್ಯಗಳನ್ನು (ಅಂದರೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು) ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. || ಸೂ. || ೧೩ || ಅಧಿ || ೬ ||

ಪ್ರಿಯಶಿರಸ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಇತರಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಇತರೇ ತ್ವರ್ಧಸಾಮಾನ್ಯಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೧೪ ||

ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕುಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಇತರಗಳಾದ ಮಧ್ಯಮಗುಣಗಳು ಭಾವಿ ಫಲದ ಉತ್ಕರ್ಷವನ್ನು ತಿಳಿದ ಸರ್ವಜ್ಞ ಗುರುಗಳಿಂದ ಉಪದಿಸುವಾದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಫಲದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವೇದಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಉಪಾಸ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. || ಸೂ. || ೧೪ || ಅಧಿ || ೭ ||

ಇತರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಆಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಆಧ್ಯಾನಾಯ ಪ್ರಯೋಜನಾಭಾನಾತ್ ಓಂ ’ ಸೂ. || ೧೫ ||

ಸರ್ವವೇದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸರ್ವಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸರ್ವಗುಣಗಳ ಉಪಸಂಹಾರ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಮತ್ತು ಅನುರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಧ್ಯಾನದಶೆಯಿಂದ ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ—

‘ ಓಂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾಚ್ಚ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೧೬ ||

ಕೇವಲ ಆತ್ಮತ್ವದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕ ‘ ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದ ಅನುಪಸಂಹಾರವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ || ಸೂ. || ೧೫ || ೧೬ || ಅಧಿ || ೮ ||

ಆಧ್ಯಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಆತ್ಮಗೃಹೀತ್ಯಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಆತ್ಮಗೃಹೀತಿರಿತರವದುತ್ತರಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೨ ||

ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಆನಂದ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳಿಗೂ ಗ್ರಹಣವಾಗುತ್ತದೆ, 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಪದದಿಂದ ಜಗತ್ಪ್ರಪ್ತೃತ್ಯವೂ, ಜೀವನ ಪ್ರದತ್ಯವೂ, ಚೇಷ್ಟಕತ್ಯವೂ, ಸಂಹರ್ತೃತ್ಯವೂ ಗೃಹೀತವಾಗುವುದರಂತೆ 'ಆತ್ಮ ಹ್ಯೇತೇ ಸರ್ವ ಏಕೀ ಭವಂತಿ' ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಿಂದ || ಸೂ. ೧೨ || ಅಧಿ. ೯ ||

ಆತ್ಮಗೃಹೀತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಅನ್ವಯಾದಿತಿ ಚೇತ್ಸ್ಯಾದವಧಾರಣಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೮ ||

ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸರ್ವಗುಣವಾಚಕತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಸಂಹಾರಮಾನ ತ್ವವು ಆಯುಕ್ತವೆಂದರೆ— ಸರ್ವಗುಣವಾಚಿತ್ವವು ಅಂಗೀಕೃತವೇ ಆಗುವುದು. 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವ' ಎಂದು ಅವಧಾರಣವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ || ಸೂ. ೧೮ || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ಅನ್ವಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಕಾರ್ಯಾಖ್ಯಾನಾದಪೂರ್ವಂ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೯ ||

ಮೊಕ್ಕಾಖ್ಯಾನದ ಅಪೂರ್ವಕಾರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಗುಣಗಳ ಸಮುದಾಯ ವನ್ನು ಅಲೌಕಿಕವನ್ನಾಗಿ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು || ಸೂ. ೧೯ || ಅಧಿ. ೧೧ ||

ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಸಮಾನ ಏವಂ ಚಾಭೇದಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. ೨೦ ||

ಈಶಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಪೂರ್ವತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪ ಸಂಹಾರವು; ಅಯೋಗ್ಯದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ.

“ ಓಂ ಸಂಬಂಧಾದೇವನುಸ್ಯತ್ರಾಪಿ ಹಿ ಓಂ ” || ಸೂ. ೨೧ ||

ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯಾವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಅಭೇದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ ನಿತ್ಯತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ). || ಸೂ. ೨೦ || ೨೧ || ಅಧಿ. ೧೨ ||

ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನವಾವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ನ ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. ೨೨ ||

ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಗುಣ ಬೋಧನಾಗುತ್ತದೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆಂದ ಸರ್ವ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮಪದದಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಗ್ರಹಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

“ ಓಂ ದರ್ಶಯತಿ ಚ ಓಂ ” ಸೂ. || ೨೩ ||

‘ಸರ್ವಾನ್ ಗುಣಾನಾತ್ಮಶಬ್ದೋ ಬ್ರವೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಮಿತರೇಷಾಂ ನ ಚೈವ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪೂರ್ವ ಸೂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ || ಸೂ. ೨೨ || ೨೩ || ಅಧಿ. ೧೩ ||

ನವಾವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸಂಭೃತ್ಯಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಸಂಭೃತಿದ್ಯುನ್ಯಾಪ್ತ್ಯಪಿ ಚಾತಃ ಓಂ ” || ಸೂ. ೨೪ ||

‘ಉಕ್ತಾ ಸ ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವೀ ಬಿಭರ್ತಿ ಏಷ ಹಿ ಸರ್ವೇಷು ಲೋಕೇಷು ಭಾತಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮ್ಯಗ್ಗ್ರಹಣ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು. ಇವುಗಳು ಸರ್ವೋಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ದೇವಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ || ಸೂ. || ೨೪ || ಅಧಿ. ೧೪ ||

ಸಂಭೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪುರುಷವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಪುರುಷವಿದ್ಯಾಯಾಮಪಿ ಚೇತರೇಷಾಮನಾಮ್ನಾನಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. ೨೫ ||

ಸರ್ವ ವಿದ್ಯೋತ್ತಮವಾದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತಾಖ್ಯವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವಗುಣೋಪಸಂಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು || ಸೂ. ೨೫ || ಅಧಿ. ೧೫ ||

ಪುರುಷವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವೇಧಾಧಿಕರಣವು

“ ಓಂ ವೇಧಾದ್ಯರ್ಥಭೇದಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. ೨೬ ||

‘ತಂ ಪ್ರತ್ಯಂಚಮರ್ಚಿಸಾ ನಿಡ್ಧಮುರ್ಮನ್’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಗಳಾದ ವೇಧಾದಿಗಳು ಯತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯಗಳಲ್ಲ, ವೇಧಾದ್ಯುಪಾಸನಕ್ಕೆ ದುಸ್ವಜನಹಿಂಸಾದಿ ರೂಪವಾದ ವಿಲಕ್ಷಣಫಲಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ. || ಸೂ. ೨೬ || ಅಧಿ. ೧೬ ||

ವೇಧಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಹಾನ್ಯಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಹಾನೌ ತೂಷಾಯನಶಬ್ದಶೇಷತ್ಯಾತ್ಪ್ರಕಾಛಂದಸ್ತು ತ್ಯೌಸ ಗಾನವತ್ತದುಕ್ತಂ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೨೭ ||

ಸಕಲ ದುಃಖಹಾನಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಉಪಾಸನವು ‘ಏತತ್ಸಾನು ಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಮುಕ್ತಿಕಾಲಿಕವಾದ ಉಪಾಸನೆಯಾದರೂ ನಿಯತ ಬ್ರಹ್ಮಯಜ್ಞಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಕುಶಗ್ರಹಣವೂರ್ವಕವಾಗಿ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಮಂತ್ರ ಸಾಮಗಳ ಅಧ್ಯಯನದಂತೆಯೇ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ವಿಧಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಆ ಉಪಾಸನ ವಿಧಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಕ್ಯಶೇಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ.

‘ಓಂ ಸಾಂಪರಾಯೇ ತರ್ತವ್ಯಾಭಾವಾತ್ರಥಾ ಹ್ಯನ್ಯೇ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೨೮ ||

ಯಾವ ಕಾರಣದೇಸೆಯಿಂದ ಇತರ ಶಾಖಿಗಳು ‘ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್ ಹೃದಯಸ್ಯ ಭವತಿ’ ಎಂದು ಪಠನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಆದ ಕಾರಣ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಸನೀಯವಾದ ಅನಿಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಉಪಾಸನವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅನಿಷ್ಟ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಅಲ್ಲ. || ಸೂ. ೨೮ || ಅಧಿ. ೧೭ ||

ಹಾನ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಛಂದಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಛಂದತ ಉಭಯಾವಿರೋಧಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೨೯ ||

ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಾಡದೇನೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮ ಕರಣ ಆಕರಣ— ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವಿಧಿ ಪ್ರತ್ಯನಾಯಗಳು ಇಲ್ಲ.

‘ಓಂ ಗತೇರರ್ಥವತ್ಸಮುಭಯಥಾನ್ಯಥಾ ಹಿ ವಿರೋಧಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩೦ ||

ಯಾವ ಕಾರಣದೇಶಿಯಿಂದ ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯವಾಯಗಳ ಅಭಾವದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವೋ, ಆದಕಾರಣ ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯವಾಯಗಳು ಇಲ್ಲ. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯವಾಯಗಳು ಇದ್ದರೆ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು.

“ ಓಂ ಉಪಸನ್ನ ಸ್ತಲ್ಲಕ್ಷಣಾರ್ಥೋಪಲಭ್ಯೇಲೋಕವತ್ ಓಂ ”

|| ಸೂ. ೩೧ ||

ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕದಾಚಿತ್ ಕರ್ಮಕರಣವು, ಕದಾಚಿತ್ ಅಕರಣವು ಎನ್ನುವ ಭಾವವು ಯುಕ್ತವೇ. ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಕರ್ಮಸಾಧ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾಗವಿಧಿಪೂರ್ತಿಫಲಸಾಧನವಾದ ವಿಷ್ಣುಕ್ರಮಣಾಖ್ಯವಾದ, ವಿಷ್ಣುಪ್ರೀತಿಕರವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಯಾಗಾದಿಗಳ ಸಮಾಪ್ತಿಸಂತರದಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಕೆಲವರು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ || ಸೂ. ೨೯ || ೩೦ || ೩೧ || ಅಧಿ. ೧೮ ||

ಛಂದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅನಿಯಮಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಅನಿಯಮಃ ಸರ್ವೇಷಾಮನಿರೋಧಾಚ್ಚ ಬ್ಧಾನು-

ಮಾನಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ ” || ಸೂ. ೩೨ ||

ಮೋಕ್ಷವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷವು; ಸರ್ವ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಉಪಾಸನಾದಂತೆ ಇಲ್ಲ, ಯಾವ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಮೋಕ್ಷನಿಷೇಧವಿಲ್ಲ. ‘ನ ಕಶ್ಚಿದ್ಭ್ರಮ್ಯವಿತ್ಯುತಿಮನುಭವತಿ ಮುಕ್ತೋ ಹ್ಯೇವ ಭವತಿ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ‘ಜ್ಞಾನಿನಃ ನಿಯತಮೋಕ್ಷಾಃ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿತ್ವಾತ್ ಚತುರ್ಮುಖವತ್’ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ || ಸೂ. ೩೨ || ಅಧಿ. ೧೯ ||

ಅನಿಯಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಯಾವದಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಯಾವದಧಿಕಾರಮನುಸಿ ತಿರಾಧಿಕಾರಿಕಾಣಾಂ ಓಂ ” || ಸೂ. ೩೩ ||

ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಶೀಲರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು. || ಸೂ. ೩೩ ||

“ ಓಂ ಅಕ್ಷರಧಿಯಾಂ ತ್ವವಿರೋಧಃ ಸಾನಾನೈತದ್ಭಾವಾಭ್ಯಾ

ಮೌಪಸದವತ್ತದುಕ್ತಂ ಓಂ ” || ಸೂ. ೩೪ ||

ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಚತುರ್ಮುಖಪಾದಿಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಚ್ಚಿಪ್ಯನಿಗೆ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಿಸಯಲಂಪಟತ್ವ ಮಾತ್ರರ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಉಪಕಾರ್ಯ ಉಪಕಾರಕಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪರಸ್ಪರ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪ್ರಮೇಯವು 'ನಾನಾವಿಧಾ ಜೀವಸಂಘಾಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. || ಸೂ. || ೩೩ || ೩೪ || ಅಧಿ. ೨೦ ||

ಯಾವದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇಯದಾಮನನಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಇಯದಾಮನನಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೩೫ ||

ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತರಾದ ಉಪಾಸಕರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ, ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಅಧಿಕನು ಇಲ್ಲ. ‘ಪ್ರಾಣೋ ವಾ ವ ಸರ್ವೇಭ್ಯೋ ಭೂಯಾನ್ ನ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಾನ್’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಯಿದೆ.

“ಓಂ ಅಂತರಾ ಭೂತಗ್ರಾಮವದಿತಿ ಚೇತ್ತದುಕ್ತಂ ಓಂ” || ಸೂ. ೩೬ ||

ಪ್ರಾಣನು ವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನೂ ಹೊರತು ತನ್ನಿಂದ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನು; ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಾಮವಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಆಶಾ (ಭಾರತೀ) ಪ್ರಾಣಸಮೂಹದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಂದ ಒಬ್ಬನು ಅಧಿಕನಾಗಿ ಹೇಗೆ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ. ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಪ್ರಾಣನಿಂದ ಒಬ್ಬ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು; ಪ್ರಾಣನದೇಶಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮಾಧಿಕಾರಿಯು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರನಾಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ || ಸೂ. ೩೬ ||

‘ಓಂ ಅನ್ಯಥಾ ಭೇದಾನುಪಪತ್ತಿರಿತಿ ಚೇನ್ನೋಪದೇಶವತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೩೭ ||

ಪ್ರಾಣನದೇಶಿಯಿಂದ ಅಧಿಕನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪ್ರಾಣನಿಗೇನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವಿದ್ದರೆ ತ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ‘ಆತ್ಮತ ಏಷ ಪ್ರಾಣೋ ಜಾಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ಭೇದವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ‘ಏಷ ತು ವಾ ಅತಿ ವದತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯುಪದಿಷ್ಟಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. || ಸೂ. ೩೫ || ೩೬ || || ೩೭ || ಅಧಿ. ೨೧ ||

ಇಯದಾಮನನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವ್ಯತಿಹಾರಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಷಂತಿ ಹೀತರವತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೩೮ ||

ಪ್ರಾಣನದೇಶಿಯಿಂದ ಸತ್ಯಾಖ್ಯಾ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಉತ್ತಮತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಪ್ರಾಣ-ಸತ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಧ್ಯಾಹಾರವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. 'ನಾಗ್ವಾವ ನಾಮ್ನೋ ಭೂಯಸೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ನಾಮಾದಿಗಳ ದೇಶಿಯಿಂದ ವಾಗಾದಿ ಗಳಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಣಾತಿವಾದಿಯದೇಶಿಯಿಂದ 'ಯಃ ಸತ್ಯೇನಾತಿವದತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ ವಾದ ಸತ್ಯಾತಿವಾದಿಯನ್ನು 'ಏಷ ತು ನಾ ಅತಿವದತಿ' ಎಂದು ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣ-ಸತ್ಯಪ್ರಕರಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಅವಗತವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ನಾಮಾದಿ ಪ್ರಕ ರಣಪ್ರಾಯಸಾರದಿಂದಲೂ 'ಅಸ್ತಿ ಭಗವಃ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಃ | ಪ್ರಾಣಾದ್ವಾ ನ ಭೂಯೋಽಸ್ತಿ ತನ್ನೇ ಭವಾನ್ಸ್ತವೀತು' | ಸತ್ಯಂ ನಾನ ಪ್ರಾಣಾದ್ಭೂಯಃ' ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಪ್ರತಿವಚನಗಳನ್ನು ಸತ್ಯಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡತಕ್ಕದು || ಸೂ. ೩೮ ||
|| ಅಧಿ. ೨೨ ||

ವ್ಯತಿಹಾರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸತ್ಯಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ ಓಂ” || ಸೂ. ೩೯ ||

ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಸತ್ಯ-ವಿಜ್ಞಾನ-ಮತಿ-ಶ್ರದ್ಧಾ-ನಿಷ್ಠಾ-ಕೃತಿ-ಸುಖಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಮೇಲೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳು ಪ್ರಕೃತ ಕಶಾಖ್ಯಪರ ದೇವತೆಯೋ, ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಣನ ದೇಶಿಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಉತ್ತಮತ್ವವು || ಸೂ. ೩೯ || ಅಧಿ. ೨೩ ||

ಸತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಕಾನಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಕಾನಾದಿತರತ್ರ ತತ್ರ ಚಾಯತನಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ” || ಸೂ. ೪೦ ||

ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾನುಸಾರಿಯಾದ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ (ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಈಶ್ವರನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮೂಲರೂಪದಿಂದ ಇರತಕ್ಕ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಭೂಮ್ಯಾದಿ ಗಳಲ್ಲಿ ಅವತಾರ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. 'ಸರ್ವಾಯತನಾ ಸರ್ವಕಾಲಾ ಸರ್ವೇಚ್ಛಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಗತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದವೆಯುಕ್ತ || ಸೂ. ೪೦ ||

“ಓಂ ಆದರಾದಲೋಪಃ ಓಂ” || ಸೂ. ೪೧ ||

ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದ ಭಕ್ತ್ಯತಿಶಯದೇಶಿಯಿಂದ (ಬದ್ಧತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವಲ್ಲ) ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಭಗವದುಪಾಸನೆಗೆ ಲೋಪವಿಲ್ಲ || ಸೂ. ೪೧ ||

“ಓಂ ಉಪಸ್ಥಿತೇಸ್ತದ್ವಚನಾತ್ ಓಂ” || ಸೂ. ೪೨ ||

ಅಧ್ಯಾಯ. ೩. ಪಾ. ೩. ಅಧಿ. ೨೭. ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತಾಧಿಕರಣ. ೧೨೭೫

ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯು ಈಶ್ವರನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವವು. 'ದ್ವಾನೇತಾವನಾದಿನಿತ್ಯಾವನಾದಿನುಕ್ತಾ' ಎಂದು ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧಿತ್ವ ವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದ || ಸೂ. ೪೦ || ೪೧ || ೪೨ || ಅಧಿ. ೨೪ ||

ಕಾಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ನಿರ್ಧಾರಣಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ತನ್ನಿರ್ಧಾರಣಾರ್ಥನಿಯನುಸ್ತದ್ಭ್ರಷ್ಟೇಃ ಪೃಥಗ್ಭೃಪ್ರತಿ ಬಂಧಃ ಫಲಂ ಓಂ” || ಸೂ. ೪೩ ||

ಇದಕ್ಕೆ ಇದು ಅರ್ಥವು ಎಂದು ತತ್ಸಂವಿಷಯಕ ನಿಶ್ಚಯವೂ, ಇದೇವೇ ವೇದದ ಅರ್ಥವು ಎನ್ನುವ ದೃಢವಾದ ನಿಶ್ಚಯವೂ ಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ ಭಿನ್ನವೇ. 'ಆತ್ಮಾನಾ ಅರೇ ದ್ರಷ್ಟವ್ಯಃ ಶ್ರೋತವ್ಯಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮೂರೂ ವಿಹಿತ ಗಳಾಗಿವೆ. ಶ್ರವಣಮನನಗಳಿಗೆ ಸಂದೇಹವಿಪರ್ಯಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತಿಬಂಧಾ ಭಾವವು ಫಲವು. ಎಂಟು ೧ ಶ್ರವಣದಿಂದ ತತ್ಸನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನ ನಿವೃತ್ತಿಯು. ೨ ಮನನದಿಂದ ವೇದಾರ್ಥನಿಶ್ಚಯವು. ಅದರಿಂದ ಸಂಶಯವಿಪರ್ಯಯಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯು. ೩ ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಆಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹೀಗೆ ಬೇರೆಬೇರೆ ಫಲಗಳು ಇದ್ದುದ ರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಮೂರನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು || ಸೂ. ೪೩ || ಅಧಿ. ೨೫ ||

ನಿರ್ಧಾರಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಪ್ರದಾನಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಪ್ರದಾನವದೇವ ಹಿ ತದುಕ್ತಂ ಓಂ” || ಸೂ. ೪೪ ||

ಶ್ರವಣಾದಿತ್ರಯವು ಪ್ರೀತಿಪೂರ್ವಕತ್ವರೂಪವಾದ ಪ್ರಕರ್ಷಗುರೂಪದೇಶರೂಪವಾದ ದಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ದೃಷ್ಟಾಪ್ಯ ಫಲನೆನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಶ್ರವಣಾದಿಮಾತ್ರವಲ್ಲ. ಆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗುರುಪ್ರಸಾದಾಧೀನತ್ವವು 'ಆಚಾರ್ಯವಾನ್ ಪುರುಷೋ ವೇದ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. || ಸೂ. ೪೪ || ಅಧಿ. ೨೬ ||

ಪ್ರದಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತಾತ್ಪ್ರದ್ಧಿ ಬಲೀಯಸ್ತದಪಿ ಓಂ” || ಸೂ. ೪೫ ||

ಗುರುಪ್ರಸಾದವು ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದ ತನ್ನ ಪ್ರಯತ್ನ ದೇಶಿಯಿಂದಲೂ ಬಲಿಷ್ಠವು. ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯಜ್ಞಾಪಕಗಳಾದ ಅನೇಕ ಲಿಂಗಗಳು

ಕಂಡುಬರುವುದರಿಂದ, ಆದಾಗ್ಯೂ 'ಶ್ಲೋಕವೋ ಮಂತವ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದಲೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು || ಸೂ ೪೫ || ಅಧಿ. ೨೭ ||

ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು.

'ಓಂ ಪೂರ್ವವಿಕಲ್ಪಃ ಪ್ರಕರಣಾತ್ಪ್ರೈತ್ವಿಯಾ ಮಾನಸವತ್

ಓಂ' || ಸೂ. || ೪೬ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗೃಹೀತರಾದ ಗುರುಗಳಿಂದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕೋ ಬೇಡವೋ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವು ಆಗುವುದು. ಅಂದರೆ— ಮೊದಲಿನವರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲೂಬಹುದು, ಬಿಡಲೂಬಹುದು. ಸ್ವೀಕರಿಸಲೇಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. ಫಲದಿಂದ ಸಮಗಳಾದ ಧ್ಯಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವಿದ್ದಂತೆಯೇ ||

|| ಸೂ. || ೪೬ ||

'ಓಂ ಅತಿದೇಶಾಚ್ಚ ಓಂ' || ಸೂ. || ೪೭ ||

'ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ್ತ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಗುರುಗಳಿಂದ ಸಮರಾದ, ಅಥವಾ ಉತ್ತಮರಾದ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಮರನ್ನೂ ಉತ್ತಮರನ್ನೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಬಹುದು. || ೪೭ || ಅಧಿ. || ೨೮ ||

ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು.

'ಓಂ ವಿದ್ಯೈವ ತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್ ಓಂ' || ಸೂ. || ೪೮ ||

ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವು. ಕರ್ಮವಲ್ಲ, 'ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಅಯನಾಯ ವಿದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಇತರವಾದುದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಮುಕ್ತಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿರ್ಧರಿಸಿರುವುದರಿಂದ || ಸೂ. || ೪೮ ||

'ಓಂ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ಓಂ' || ಸೂ. ೪೯ ||

ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಯು. ಕೇವಲ ವಿದ್ಯೆಯಿಂದಲ್ಲ. ಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ವೈಯುರ್ಭಾವಿಲ್ಲ. 'ದೃಷ್ಟೈವ ತಂ ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪರೇಣ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. || ಸೂ. || ೪೯ || ಅಧಿ. || ೨೯ ||

ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಬಲೀಯಸ್ತ್ವಾಚ್ಚೈ ನ ಬಾಧಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೫೦ ||

ಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಮುಕ್ತಿ ಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದರೂ ‘ ಕರ್ಮಣೈವ ’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಗೆ ಬಾಧವು ಇಲ್ಲ, ‘ ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೂ ‘ ಕರ್ಮಣಾ ಬಧ್ಯತೇ ಜಂತುಃ ’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಗೂ ‘ ಇಂದ್ರೋಃ ಶ್ವಮೇಧಾನ್ ಶತಮಿಷ್ಟಾಪಿ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಬಹುಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರತಕ್ಕ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ತತ್ಪಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾರ್ಥನರೂಪವಾದ ಉಪಪತ್ತಿಗೂ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ || ಸೂ. || ೫೦ || ಅಧಿ. || ೩೦ ||

ಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅನುಬಂಧಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಅನುಬಂಧಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೫೧ ||

ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂಕೂಡ ಹರಿಗುರು ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. || ಸೂ. || ೫೧ ||

(1) ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಾಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಯಮನಿಯಮಾದಿಗಳು ಉಪದಿಷ್ಟಗಳಾಗಿವೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಮನಿಯಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಉಪಾಸನಾಂಗವಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳ ಸಂಪತ್ತಿಯು ವಿಸಯಸಂಸರ್ಗಮೊದಲಾದ ದೋಷವರ್ಜನವೂ ಕೂಡ ಯಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯವು. ಈ ಯಮಗಳಿಗೆ ೧ ಉಪಾಸನಾ ಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವೋ? ೨ ಉಪಾಸನಾ ಫಲವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವೋ? ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ವಿದ್ಯೇಷಿಗಳಿಗೂ ನಿರಂತರಾನುಚಿಂತನರೂಪವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ೨ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕ ಉಪಾಸನವೇ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ, ಬೇರೆಪ್ರಕಾರವಲ್ಲವೆನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. (2) ಮತ್ತು ‘ ದ್ವೇಷಾಚ್ಚೈದ್ಯಾದಯೋ ನೃಪಾಃ ’ ‘ ನೈರೇಣ ಯನ್ನೈಪತಯಃ ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ‘ ದೃಷ್ಟೈವ ತಂ ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪರೇಣ ’ ಎಂದು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ದರ್ಶನೈಕಸಾಧ್ಯತ್ವವೂ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಅಲೋಚಿಸುವಾಗ ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ದರ್ಶನಸಾಧನತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. (3) ಹೀಗೆಯೇ ನಿಯಮ-ಆಸನ-ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ-ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಗಳಿಗೂ ಉಪಾಸನಾಂಗತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಬೇಕು ಎಂದಾಶಂಕಾ ಬಂದರೆ— ಅದರ ಸಮಾಧಾನವನ್ನು ‘ ಅನುಬಂಧಾದಿಭ್ಯಃ ’ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪಕ್ಷವು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ, ಮತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಉಕ್ತದೋಷವು ಹೇಗೆ ಪರಿಹೃತವಾಯಿತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ವಿಷಯೇಷು ಚ ಸಂಸರ್ಗಾಚ್ಛಾಶ್ಚ ತಸ್ಯ ಚ ಸಂಶಯಾತ್ |

ಮನಸಾ ಚಾನೈದಾಕಾಂಕ್ಷಾತ್ವರಂ ನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ || ೪೮ ||

ಇತಿ ಭಾರತವಾಕ್ಯಂ ಹಿ ತೇನೈತದ್ಲೋಕವರ್ಚಿತಃ |

ಸದೋಪಾಸನಯಾ ಯುಕ್ತೋ ವಾಸುದೇವಂ ಪ್ರಸಶ್ರುತಿ || ೯೯ ||

ಅ || ವಿಷಯೇಷು ಚ = ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸಂಸರ್ಗಾತ್ = ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ, (ಅಂದರೆ ವಿಷಯಸೇವನೆಯಿಂದ) ಶಾಶ್ವತಸ್ಯ ಚ = ಶಶ್ವದೇಕಪ್ರಕಾರನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸಂಶಯಾತ್ = ಸಂಶಯದಿಂದಲೂ, ಮನಸಾ ಚ = ಮನಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ಅನ್ಯತ್ = ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಇತರನಾದ ವಿಷಯಸಮುದಾಯವನ್ನು ಕುರಿತು, ಆಕಾಂಕ್ಷಾತ್ = ಇಚ್ಛೆಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪರಂ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ನ ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಭಾರತವಾಕ್ಯಂ = ಭಾರತವಚನವು, ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, (ವಿಷಯ ಸಂಸರ್ಗಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿರೋಧಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ) ತೇನ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಏತದ್ಲೋಕವರ್ಚಿತ ಏವ = ವಿಷಯಕಾಮನಾಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾದವನೇ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಉಪಾಸನಯಾ = ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ, ಯುಕ್ತಃ = ಯುಕ್ತನು (ಆಗುತ್ತಾನೆ). ಹಾಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಉಪಾಸನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದವನೇ ವಾಸುದೇವನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ.

ತಾ || ಉಪಾಸನಾ ಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿ ಯಮಗಳಿಗೆ ಅಂಗತ್ವವಿದೆ. ವಿಷಯ ಸೇವನಾದ ಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಭಕ್ತಿವಿರಹಿತನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಸದಾ ಉಪಾಸನಾ ಕೂಡಲಾರದು. ಬೇರೆ ಕಡೆ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹರಹಿತನೂ ಕೂಡ ಅದನ್ನು ಯಾವಾಗಲೂ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತಾನೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು || ೯೮ || ೯೯ ||

ಯಮಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ದೋಷಾ ಅನಾದಿಸಂಬದ್ಧಾಶ್ಚೇ ಮುಕ್ತಿಪರಿಹಂಠಿನಃ |

ಸಂತೈವ ಪ್ರಾಯಶಃ ಪುಂಸು ತೇನ ಮೋಕ್ಷೋ ನ ಜಾಯತೇ ||

ಸರ್ವೇ ತ ಏತೇ ಜೀವೇಷು ದೃಶ್ಯಂತೇ ತಾರತಮ್ಯತಃ || ೧೦೦ ||

ಅ || ತೇ = ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ್ಯಭಾವವೇ ಮೊದಲಾದ ಮತ್ತು ವಿಷಯ ಸಂಸರ್ಗವೇ ಮೊದಲಾದ, ದೋಷಾಃ = ದೋಷಗಳು, ಮುಕ್ತಿಪರಿಹಂಠಿನಃ = ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿ, ಪ್ರಾಯಶಃ = ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಪುಂಸು = ಪುರುಷರಲ್ಲಿ, ಅನಾದಿಸಂಬದ್ಧಾಃ = ಅನಾದಿಕಾಲವನ್ನಾಂಭಿಸಿ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿ, ಸಂತೈವ = ಇರುತ್ತವೆ. ತೇನ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, (ಅವರಿಗೆ) ಮೋಕ್ಷಃ = ಮುಕ್ತಿಯು, ನ ಜಾಯತೇ = ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ, (ಆಗುವುದಿಲ್ಲ). (ಕೆಲವು ಸಂಸಾರಗಳೂ ಕೂಡ ರಾಗಾದಿ ದೋಷರಹಿತರೂ, ಬಾಲ-ಮುಗ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಜೀವರೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ದೋಷಗಳು ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ಜೀವೇಷು = ಉದಾಹೃತರಾದ ಬಾಲ-ಮುಗ್ಧ ಮೊದಲಾದ ಜೀವರಲ್ಲಿಯೂ, ತ ಏತೇ ಸರ್ವೇ = ಭಗವದ್ಭಕ್ತ್ಯಭಾವ ಮೊದಲಾದ ಆ ಈ ದೋಷಗಳು, ತಾರತಮ್ಯತಃ = ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವದಿಂದಲೇ, ದೃಶ್ಯಂತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರಾದ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಈಗಲಾದರೂ ಮೋಕ್ಷವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ— ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ

ಎಂದರೆ— ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದಭಾವಕ್ಕೂಕಾರಣವು ಯಾವುದು? ಜ್ಞಾನಾಭಾವವು ಎಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಾಭಾವವೂ ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ— ಧ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡಬೇಕು. (2) ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನಾಭ್ಯಾಸವೂ ಕೂಡ ಯಾವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು? ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ— ಶ್ರವಣಾದಿ ಸದ್ಭಾವವೂ ಏಕೆ ಇಲ್ಲ? ಆದುದರಿಂದ ದೋಷಗಳೇ ಶ್ರವಣಾದ್ಯತ್ವತ್ರಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುವವುಗಳಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆಗಂತುಕ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿಯಾದ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವ ಹೇತುತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ದೋಷಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿಯಾಗಿವೆ. (3) ಬಾಲ-ಮುಗ್ಧಾದಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ವ್ಯಕ್ತಿಭಾವಾದಿ ದೋಷಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನಗಳಿಂದ ದೃಷ್ಟಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ರಾಗದ್ವೇಷಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಪುರುಷರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತವೆ. ಆ ದೋಷಗಳು ೧ ಪ್ರಸುಪ್ತ (ಅವ್ಯಕ್ತಗಳು), ೨ ತನು (ಅಲ್ಪಗಳು), ೩ ಏಚ್ಛಿನ್ಯ (ಬಹುಶಃ ವ್ಯಕ್ತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಅವಿದ್ಯಮಾನಗಳು), ೪ ಉದಾರ (ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಕಟಗಳಾದವುಗಳು) ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳು. ಆದಕಾರಣ ಬಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸದಾ ಪ್ರಕಟಗಳಾದ ರಾಗಾದಿ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಮಾನಮಾತ್ರವು. ಸ್ತನ್ಯಸಾನಾದಿಗಳ ಇಚ್ಛಾದಿಗಳು ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡಿವೆ. ಆದಕಾರಣ ಹೀಗೆಯೇ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳೂ ಪ್ರಮಿತಗಳಾಗಿವೆ. || ೧೦೦ ||

ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳೂ ಸರ್ವರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಿತಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು. ಆದರೂ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರಾಗಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸರಿಯಲ್ಲ ಏಕೆಂದರೆ- ಋಜುಗಳೆನ್ನುವ ಚತುರ್ಮುಖಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಸಂಸಾರಿಗಳಾದ ಪುರುಷರು ಇದ್ದಾರೆ. ಆ ಋಜುಗಳು ದೋಷಿಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಗಳು ಇದ್ದರೆ ನಿರ್ದೋಷತ್ವರೂಪವಾದ ಋಜುತ್ವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಋಜೂನಾಮೋಕ ಏವಾಸ್ತಿ ಪರಮೋತ್ಸಾಹವರ್ಜನಂ || ೧೦೧ ||
 ಸ ಗುಣಾಲ್ಪತ್ವಮಾತ್ರತ್ವಾನ್ನರ್ಜುತ್ವೇನ ವಿರುದ್ಧತೇ |
 ಅತೋ ವಿಷ್ಣೌ ಪರಾ ಭಕ್ತಿ ಸ್ತದ್ಭಕ್ತೇಷು ರಮಾದಿಷು || ೧೦೨ ||
 ತಾರತಮ್ಯೇನ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಮಭೀಕ್ಷತಾ |
 ಸ್ವಾದರಃ ಸರ್ವಜಂತೂನಾಂ ಸಂಸಿದ್ಧೋ ಹಿ ಸ್ವಭಾವತಃ || ೧೦೩ ||
 ತತೋಽಧಿಕಃ ಸ್ತೋತ್ರಮೇಷು ತದಾಧಿಕ್ಯಾನುಸಾರತಃ |
 ಕರ್ತವ್ಯೋ ನಾಸುದೇವಾಂತಂ ಸರ್ವಥಾ ಶುಭಮಿಚ್ಛತಾ |
 ನ ಕದಾಚಿತ್ಪ್ರಜೇತ್ತಂ ಚ ಕ್ರಮೇಣೈನಂ ವಿವರ್ಧಯೇತ್ || ೧೦೪ ||

ಅ || ಋಜೂನಾಂ=ಋಜುಗಳಿಗೆ, ಪರಮೋತ್ಸಾಹವರ್ಜನಂ=ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಬಿಡೋಣವೆಂಬ, ಏಕ ಏವ=ಇದು ಒಂದೇ ದೋಷವು, ಅಸ್ತಿ=ಇದೆ. (ದೋಷಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಋಜುತ್ವವು ಕೊಡುತ್ತದೆ) (ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸಃ=ಪರಮೋತ್ಸಾಹವರ್ಜನರೂಪವಾದ(ಎಂದರೆ-

ಅತ್ಯಂತ ಉತ್ತಮವನ್ನು ಬಿಡುವಿಕೆ ಎನ್ನುವುದು) ದೋಷವು, (ಯದ್ಯಪಿ ಮಹತ್ವದ ಉದ್ಯೋಗಾಭಾವವು ಹೇಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದೋಷವೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ರಾಗಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಭಾವರೂಪವಲ್ಲ. ಗುಣಾಭಾವರೂಪವೂ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ಗುಣಾಲ್ಪತ್ವನಾತ್ರತ್ವಾತ್ = ಉತ್ತಮರೂಪವಾದ ಕೇವಲ ಗುಣಾಲ್ಪತ್ವರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ (ಅದೋಷವೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಇತಿ = ಆದಕಾರಣ, ಋಜುತ್ವೇನ = ನಿರ್ದೋಷತ್ವದಿಂದ, ನ ವಿರುದ್ಧ್ಯತೇ = ವಿರುದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಹೀಗೆ ಸಂಸಾರಕಾರಣಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾದ ದೋಷಗಳು ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ ಇವೆಂದಾದರೆ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಅತಃ = ಆದಕಾರಣ, ವಿಷ್ಣೋ = ಶ್ರೀ ಹಂಯಲ್ಲಿ, ಪರಾಭಕ್ತಿಃ = ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಭಕ್ತಿಯು, ತದ್ಭಕ್ತೇಷು = ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಾದ, ರಮಾದಿಷು = ಲಕ್ಷ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಪುರುಷಾರ್ಥಂ = ಮೋಕ್ಷಾಖ್ಯ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು, ಅಭಿಷ್ಠತಾ = ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಂದ, ತಾರತಮ್ಯೇನ = ನೀಚೋಚ್ಛ ಭಾವದಿಂದಲೇ, ಕರ್ತವ್ಯಾ = ಮಾಡತಕ್ಕದು. (ಅಂದರೆ— ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛಯಿದ್ದವನು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಭಾವ ಮೊದಲಾದ ಮತ್ತು ವಿಷಯಸಂಸರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಿಡಬೇಕು. ಯಾವುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ವಿರೋಧಿಯೋ ಆದನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು ಅದನ್ನು ಬಿಡಲೇಬೇಕು. ತಥಾಚ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ) (ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಬೇರೆ ಕಡೆ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ವಿವರಣಮಾಡುತ್ತಾರೆ) ಸರ್ವಜಂತೂನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ಜಂತುಗಳಿಗೂ, ಸ್ವಾದರಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆದರವು, ಸ್ವಭಾವತಃ = ಉಪಕಾರಾದಿ ಕರಣವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸದೆ, ಸಂಸಿದ್ಧಃ = ಅನಾದಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಅಂದರೆ— ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಾನು ಸುಖಿಯೇ ಆಗಬೇಕು. ಯಾವಾಗಲೂ ದುಃಖಿಯು ಆಗಬಾರದು. ಎನ್ನುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು.) ಸರ್ವಥಾ = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಶುಭಂ = ಮಂಗಲವನ್ನು, ಇಚ್ಛತಾ = ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಂದ, ತತಃ = ಸ್ವವಿಷಯಕವಾದ ಆದರದಶೆಯಿಂದ, ಅಧಿಕಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಆದರವು, ಸ್ತೋತ್ರಮೇಷು = ತನ್ನಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದವರಲ್ಲಿ, (ಮಾಡತಕ್ಕದು.) ಹೀಗೆ, ವಾಸುದೇವಾಂತಂ = ವಾಸುದೇವ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಅವರವರ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಅಧಿಕಃ = ಹೆಚ್ಚಾದ ಆದರವು, ಕರ್ತವ್ಯಃ = ಮಾಡತಕ್ಕದು. (ವಾಸುದೇವನಲ್ಲಿ ಆದರೂ ನಿರತಿಶಯ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.) (ಸಕೃದನುಷ್ಠೇಯ, ಅಸಕೃದನುಷ್ಠೇಯ, ಸದಾನುಷ್ಠೇಯ ಭೇದದಶೆಯಿಂದ ಅಂಗವು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿದೆ. ಇದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಕದಾಚಿತ್ = ಯಾವಾಗಲೂ, ತಂ = ಆ ವಿಷ್ಣ್ವಾದ್ಯಾದರವನ್ನು, ನ ತ್ಯಜೇತ್ = ಬಿಡಬಾರದು. (ಈ ವಿಷ್ಣ್ವಾದ್ಯಾದರವನ್ನು ಬಿಡಬಾರದೆಂದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ) ಕ್ರಮೇಣ = ಕಾಲಕ್ರಮದಿಂದ, ಏನಂ = ಈ ಆದರವನ್ನು, ವಿವರ್ಧಯೇಚ್ಛ = ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು || ೧೦೧ || ೧೦೨ || || ೧೦೩ || ೧೦೪ ||

ತನ್ನ ಸಮಾನಿಕರಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನಕ್ಕಿಂತ ಅಧಮರಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸಮೇಷು ಸಾತ್ಮನಶ್ಚೇಹಃ ಸತ್ಸನ್ನೃತ್ರ ತತೋ ದಯಾ || ೧೦೫ ||
 ಕಾಯೈವಮಾಸರೋಕ್ಷೈಣ ದೈಶ್ಯತೇ ಪ್ರಿಶ್ರಮಿಾಶ್ವರಃ |
 ತತ್ತನೋಽಧಂ ವ್ರಜೇದ್ವಿಷ್ಣು ಸಮತ್ಯಂ ಯೋಽನುಸಶ್ಯತಿ || ೧೦೬ ||
 ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಶಿವಾದೀನಾಮಸಿ ಮುಕ್ತೌ ಕಥಂ ಚನ |
 ಕಿಮುತಾಧಿಕ್ಯದೃಷ್ಟೈಸ್ತದ್ಗುಣಾಭಾವಮತೇರಸಿ || ೧೦೭ ||

ದೋಷವೇತ್ತರಭೇದಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟೃದ್ರೃಷ್ಟೃಸ್ತಥೋಭಯೋಃ |

ಇತ್ಯಾಹ ಸಚ್ಚ್ರಿತಿಶ್ಚೇನ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಗುಣಸಂಯುತಃ (ತಂ) |

ಉಪಾಸೀತ ಹರಿಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ಮುಕ್ತಿಸ್ತೇನೈವ ಜಾಯತೇ || ೧೦೮ ||

ಅ || ಸಮೇಷು = ಸಮಾನಿಕಂದವರಲ್ಲಿ, ಸ್ವಾತ್ಮತತ್ = ತನ್ನಂತೆಯೇ, ಸ್ನೇಹಃ = ಸ್ನೇಹವು, ಕರ್ತವ್ಯಃ = ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ತತಃ = ಉತ್ತಮರಿಂದಲೂ, ಸಮಾನಿಕರಿಂದಲೂ, ಅನ್ಯತ್ರ = ಅಥವಾರಾದ, ಸತ್ಸು = ಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿ, ದಯಾ = ದಯೆಯು, ಕಾರ್ಯಾ = ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. (' ಸತ್ಸು ' ಎಂದೇ ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಉತ್ತಮ ಸಮರಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವುದು. ' ತತೋನ್ಯತ್ರ ' ಎಂದೇ ಹೇಳಿದರೆ ಅಸಜ್ಜನರಲ್ಲಿಯೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಉತ್ತಮ-ಸಮ-ಅಥವಾರೂಪ ವರ್ಗತ್ರಯದೇಶಿಯಿಂದ ಇತರರಾದ ಅಜ್ಞರಲ್ಲಿ ಔದಾಸೀನ್ಯವು; ವಿಪರೀತರಲ್ಲಿ ವೈಪರೀತ್ಯವು.) ಏವಂ = ಹೀಗೆ ಮಾಡಿದರೆ (ಯಮಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನಾಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿಯೂ, ಮೋಕ್ಷದ ಅತಿಶಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಂಗತ್ವವೆಂದು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪುರಾಣಾರ್ಥ ವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕವನೆಂದೂ, ಶುಭವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನೆಂದೂ ಹೇಳಿಯಿದೆ.) ಅಪರೋಕ್ಷೈಣ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಈಶ್ವರಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಕ್ಷಿಪ್ರಂ = ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಇತಿ = ಹೀಗೆ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಉಕ್ತಿಯು.) (ದೋಷವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವದೆ. ರಾಗಾದಿಗಳಾದರೂ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತವೆ. ಏವರೀತ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಾದರೂ ನಿತ್ಯ ನರಕವನ್ನು ಹೊಂದಿಸುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ರಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಅತಿಶಯ ವಾಗಿ ಬಿಡಲರ್ಹಗಳು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಶಿವಾದೀನಾಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಬ್ರಹ್ಮ-ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೆ, ವಿಷ್ಣುಸಮತ್ವಂ = ವಿಷ್ಣುಸಾಮ್ಯವನ್ನು, ಅನುಪಶ್ಯತಿ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, (ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಮುಕ್ತಾವಪಿ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಕಥಂಚನ = ಯಾವ ಧರ್ಮದಿಂದಲೂ, ವಿಷ್ಣು ಸಮತ್ವಂ = ವಿಷ್ಣುಸಾಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, (ಆತನು) ತತ್ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಅಂಧಂ ತಮಃ = ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು, ವ್ರಜೇತ್ = ಹೊಂದುವನು. ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಶಿವಾದೀನಾಂ = ಲಕ್ಷ್ಮೀ-ಬ್ರಹ್ಮ-ಶಿವಾದಿಗಳಿಗೆ, ಅಧಿಕೃದೃಷ್ಟೇಃ = ವಿಷ್ಣುವನದರೆಯಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಮತ್ತು ತದ್ಗುಣಾಭಾವಮತೇರಪಿ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಗುಣಾಭಾವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಮತ್ತು, ದೋಷ-ವೇತ್ತಃ = ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಅಭೇದಸ್ಯ ದ್ರಷ್ಟುಃ = ಜೀವರಿಂದಲೂ ಜಡಗಳಿಂದಲೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಕಾಣತಕ್ಕ, ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ಉಭಯೋಃ = ಭೇದಾಭೇದಗಳನ್ನು, ದ್ರಷ್ಟುಃ = ಕಾಣತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಗೆ, ಕಿಮುತ = (ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಏನು ಹೇಳ ಬೇಕು.) ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸಚ್ಚ್ರಿತಿಃ = ಸಮಾಚೀನವಾದ ಶ್ರುತಿಯು, ಆಹ = ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ತನ್ನ ಪಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ಸಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ) ತೇನ = ಅದರಿಂದ, ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಗುಣಸಂಯುತಃ = ಮೊದಲು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯಸಂಸರ್ಗವರ್ಜನ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯಮಮೊದಲಾದ ಅಂಶಭೂತಗಳಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವ ನಾಗಿ, ಉಪಾಸೀತ = ಉಪಾಸನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅಥವಾ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಗುಣಸಂಯುತಂ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹರಿಂ = ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ತೇನೈವ = ಅಂತಹ ಉಪಾಸನದಿಂದಲೇ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ, (ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭೋಗ ದಿಂದಲೂ, ಇತರಗಳನ್ನು ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಯಿಂದಲೂ ನಿರಾಕರಿಸತಕ್ಕವನಿಗೆ) ಮುಕ್ತಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ಜಾಯತೇ = ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ || ೧೦೮ || ೧೦೯ || ೧೦೯ || ೧೦೯ ||

ಈಗ ಭಗವದ್ವೈಷಿಗಳಿಗೂ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದೋ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೌ || ದ್ವೇಷಾದ್ಯನ್ಮುಕ್ತಿ ಕಥನಂ ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರೋಧಿ ತತ್ || ೧೦೯ ||

ರಿಪವೋ ಯೇ ತು ರಾಮಸ್ಯ ನಿಸುಖತ್ವಾನ್ನಿರಾಮಿಣಃ |

ಅಭಿದ್ರೋಹಪದೇ ನಿತ್ಯಮಂಧೇತಮಸಿ ತೇ ಸ್ಥಿತಾಃ || ೧೧೦ ||

ಹರಿದ್ವಿಷಸ್ತನೋ ಯಾಂತಿ ಯೇ ಚೈವ ತದಭೇದಿನಃ |

ತನ್ನಿರ್ಗುಣತ್ವವೇತ್ತಾರಸ್ತಸ್ಯ ದೋಷವಿದೋಽಪಿ ಚ |

ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಂದರ್ಭಾದ್ವೈಷಿಣಸ್ತಮ ಈಯತೇ || ೧೧೧ ||

ಅ || ದ್ವೇಷಾತ್=ದ್ವೇಷದಶೆಯಿಂದ, ಯತ್=ಯಾವುದು, ಮುಕ್ತಿ ಕಥನಂ=ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿಯದೋ, ತತ್=ಅದು, ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವಿರೋಧಿ = ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದು, (ಅದಕಾರಣ ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.) (ಶ್ರುತಿವಾಕ್ಯವು ಯಾವುದೆಂದರೆ— ‘ಮಾನಸೇನೇಭೋ ಯೇ ಅಭಿದ್ರೂಹಸ್ತದೇ ನಿರಾಮಿಣೋ ರಿಪವೋಽನ್ನೇಷು ಜಾಗೃಧುಃ’ ಯಾರು ಸುಖರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತರಾಗಿ ಅಂದರೆ, ಅವನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವರು ಮತ್ತು ಅವನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳಾಗಿ ವಿಸಯಭೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾರು ಆಸಕ್ತರಾಗಿರುವರೋ ಅವರು ಪೂರ್ಣ ದ್ರೋಹಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರಲು ಯೋಗ್ಯರು. ಅದಕಾರಣ ಅಂತಹ ಸ್ತೇನಗೋಸ್ಕರ ನಮ್ಮನ್ನು ಹೇಳಬೇಡ; ನನ್ನ ಶಾಸ್ತ್ರವನು ವುಳ್ಳವನು ದುಃಖವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ವಾಯುದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ವಿದ್ಯಾದೇವತೆಯ ವಚನವು, ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಅರ್ಥತಃ ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ) ಯೇ ತು=ಯಾರು, ರಾಮಸ್ಯ=ರಾಮನಿಗೆ, ರಿಪವಃ = ಶತ್ರುಗಳೋ, ರಾಮಸ್ಯ=ರಾಮನಿಗೆ, ನಿಮುಖತ್ವಾತ್=ನಿಮುಖರಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ನಿರಾಮಿಣಃ = (ರಾಮಃ=ರಮಣವು, ಅಸ್ಯಾಸ್ತೀತಿ ರಾಮಿಾ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ‘ರಾಮಿಣಃ ನಿಷ್ಕ್ರಾಂತಾಃ ನಿರಾಮಿಣಃ’ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಸುಖರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದವರು ಅಂದರೆ ಭಕ್ತಿವಿರಹಿತರೋ (ಅದುದರಿಂದಲೇ) ರಾಮನಿಗೆ ಶತ್ರುಗಳೋ, ತೇ=ಅವರು, ಅಭಿದ್ರೋಹಪದೇ=ಅಭಿತಃ ದ್ರೋಹಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾನವಾದ, ಅಂಧೇತಮಸಿ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ನಿತ್ಯಂ=ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ಥಿತಾಃ=ಇರತಕ್ಕವರು ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಹರಿದ್ವಿಷಃ=ಭಗವದ್ವೈಷಿಗಳು, ಯೇ ಚೈವ = ಯಾರು ತಾನೇ, ತದಭೇದಿನಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಜೀವಾದಿಗಳಿಂದ ಅಭೇದವಾದಿಗಳೋ, ತನ್ನಿರ್ಗುಣತ್ವವೇತ್ತಾರಃ = ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಗುಣಾತ್ಯಂತಾ ಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವವರೋ, ತಸ್ಯ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ದೋಷವಿದೋಽಪಿ ಚ=ಅಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯುವವರೋ (ಅವರೆಲ್ಲರೂ) ತಮಃ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು ಯಾಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಂದರ್ಭಾತ್=ಇದುವೊಂದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳ ಸಂದರ್ಭದಶೆಯಿಂದ, ದ್ವೇಷಿಣಃ=ಭಗವದ್ವೈಷಿಗಳು, ತಮಃ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು ಈಯತೇ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ || ೧೦೯ || ೧೧೦ || ೧೧೧ ||

ದ್ವೇಷಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಸ್ಮೃತಿ ವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಆ ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಶ್ವಾಸಿ ಭಗವನ್ನಿಂದಯಾ ತಮಃ || ೧೧೨ ||
 ವಿವಿಕ್ವರತ್ನಗಾತ್ರೂನೋಃ ಪ್ರಹ್ಲಾದಸ್ಯಾನುಭಾವತಃ ||
 ಯದನಿಂದತ್ರಿತಾ ಮಾಹ್ಯಂ ತ್ವದ್ಭಕ್ತೇ ಮಯಿ ಚಾಘಾನ್ || ೧೧೩ ||
 ತಸ್ಮಾತ್ರಿತಾ ಮೇ ಪೂರ್ಯೇತ ದುರಂತಾದ್ವಸ್ತರಾದಘಾತ್ |
 ನಿಂದಾಂ ಭಗವಃ ಶೃಣ್ವನ್ ತತ್ಪರಸ್ಯ ಜನಸ್ಯ ವಾ ||
 ತತೋ ನಾವೈತಿ ಯಃ ಸೋಽಪಿ ಯಾತ್ಯಥಃ ಸುಕೃತಾಚ್ಚ್ಯುತಃ || ೧೧೪ ||

ಅ || ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುಶ್ವಾಸಿ=ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪುವೂ ಕೂಡ, ಭಗವನ್ನಿಂದಯಾ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು
 ನಿಂದೆಯಿಂದ, ತಮಃ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು, ವಿವಿಕ್ವಃ=ಹೊಂದತಕ್ಕವನೆಂದು ಸಂಭಾವನಾ
 ವಿಷಯನಾದವನು, ಸೂನೋಃ=ಮುಗನಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದಸ್ಯ=ಪ್ರಹ್ಲಾದನ, ಅನುಭಾವತಃ=
 ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಶೆಯಿಂದ, ಅತ್ಯಗಾತ್=ತಮಸ್ಸನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದನು. (ಅಂದರೆ ತಮಸ್ಸನ್ನು
 ಹೊಂದಲಿಲ್ಲ.) ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ಮೇ=ನನ್ನ, ಸಿತಾ=ತಂದೆಯು, ಮಾಹ್ಯಂ=
 ನನ್ನ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ, ಅನಿಂದತ್=ನಿನ್ನನ್ನು ನಿಂದಿಸಿರುವನೋ, ತ್ವದ್ಭಕ್ತೇ=ನಿನ್ನ ಭಕ್ತನಾದ,
 ಮಯಿ ಚ=ನನ್ನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಘಾನ್=ಅಪರಾವೃಥವನು. ತಸ್ಮಾತ್=ವಿಷ್ಣು
 ವೈಷ್ಣವ ನಿಂದಾಪರಾಧದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ದುರಂತಾತ್=ಅಂತವಿಲ್ಲದಿರುವ, ದುಸ್ವರಾತ್=ದಾಟ
 ಲಶಕ್ಯವಾದ, ಅಘಾತ್=ನಿತ್ಯನರಕದಶೆಯಿಂದ, ಮೇ=ನನ್ನ, ಸಿತಾ=ತಂದೆಯು, ಪೂರ್ಯೇತ=
 ಉದ್ಭೃತನಾಗಲಿ, (ನಿಂದಾದಿಗಳು ದ್ವೇಷಮೂಲಕಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ) (ನರಸಿಂಹನನ್ನು
 ಕುರಿತು ಪ್ರಹ್ಲಾದನ ವಾಕ್ಯವು.) ಭಗವತಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ತತ್ಪರಸ್ಯ=ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತ
 ನಾದ, ಜನಸ್ಯ ವಾ=ಜನರ. ನಿಂದಾಂ=ನಿಂದೆಯನ್ನು, ಶೃಣ್ವನ್=ಕೇಳತಕ್ಕ, ಯಃ=ಯಾವ
 ಪುರುಷನು, ತತಃ=ಆ ಸ್ಥಾನದಶೆಯಿಂದ, ನಾವೈತಿ=ದುರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಸೋಽಪಿ=
 ಅವನೂ ಕೂಡ, ಸುಕೃತಾತ್=ಸುಕೃತದಶೆಯಿಂದ, ಚ್ಯುತಃ=ಬಿದ್ದವನಾಗಿ, ಅಥಃ
 ಯಾತಿ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಅಂತೂ ಭಗವನ್ನಿಂದೆಯನ್ನು ಕೇಳಿದವರಿಗೂ
 ಕೂಡ ಅಧಃಪಾತವಾಗುವಾಗ ನಿಂದಕನಿಗೆ ಅಧಃಪಾತವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಸುತಂ
 ಸಿದ್ಧವು.) || ೧೧೨ || ೧೧೩ || ೧೧೪ ||

ಮೂ || ಅವಜಾನಂತಿ ಮಾಂ ಮೂಢಾ ಮಾನುಷೀಂ ತನುಮಾಶ್ರಿತಂ || ೧೧೫ ||
 ಪರಂ ಭಾವಮವಜಾನಂತೋ ಮಮ ಭೂತಮಹೇಶ್ವರಂ |
 ಮೋಘಾಶಾ ಮೋಘಕರ್ಮಾಣೋ ಮೋಘಜ್ಞಾನಾ ವಿಚೇತಸಃ ||
 ರಾಕ್ಷಸೀವೂಸುರೀಂ ಚೈವ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಮೋಹಿನೀಂ ಶ್ರಿತಾಃ || ೧೧೬ ||
 (ಗೀತಾ ಅಧ್ಯಾಯ. ೯. ಶ್ಲೋ. ೧೦. ೧೨.)

ಅ || ಮಾನುಷೀಂ=ಮನುಷ್ಯದೇಹಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ, ತೋರತಕ್ಕ ತನುಂ=ಶರೀರವನ್ನು
 ಆಶ್ರಿತಂ=ಆಶ್ರಯಿಸಿದ, ಮಾಂ=ನನ್ನನ್ನು, ಮೂಢಾಃ=ತಾಮಸರು, ಭೂತಮಹೇಶ್ವರಂ=
 ಸರ್ವದಾ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ, ಪರಂ=ಉತ್ತಮವಾದ, ಮಮ=ನನ್ನ,
 ಭಾವಂ=ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯವನ್ನು, ಅವಜಾನಂತಃ=ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವರಾಗಿ, ಅವಜಾನಂತಿ=ಅಧಮ
 ನನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಮೋಘಾಶಾಃ=ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಆಶೆಯುಳ್ಳವರು. (ಅಂದರೆ ಭಗವದ್ವೇಷಿ
 ಗಳಿಂದ ಇಷ್ಟವಾದ ಐಹಿಕ ಸಂಪದಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಅಮುಷ್ಮಿಕ ಸಂಪದಾದಿಗಳಿಗೆ

ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) ಮೋಘಕರ್ಮಾಣಃ=ವ್ಯರ್ಥಗಳಾದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನುವರೂ, ಮೋಘಜ್ಞಾನಾಃ=ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೂ, ವಿಚೇತಸಃ=ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರೂ, ಇಂತಹ ತಮೋಯೋಗ್ಯರೂ, ಮೋಹಿನೀಂ=ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ, ರಾಕ್ಷಸೀಂ=ರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಆಸುರೀಂ ಜೈವಂ=ಆಸುರರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಪ್ರಕೃತಿಂ=ಸ್ವಭಾವವನ್ನು, ಅಶ್ರಿತಾಃ = ಆಶ್ರಯಿಸದವರಾಗಿ, ಮಾಂ = ನನನ್ನು, ಅವಜಾನಂತಿ = ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. || ೧೧೫|| ೧೧೬ ||

ಮೂ || ಮಾಮಾತ್ಮಪರದೇಹೇಷು ಪ್ರದ್ವಿಷಂತೋಽಭ್ಯಸೂಯಕಾಃ || ೧೧೭ ||
 ತಾನಹಂ ದ್ವಿಷತಃ ಕ್ರೂರಾನ್ ಸಂಸಾರೇಷು ನರಾಧಮಾನ್ ||
 ಕ್ಷಿಪಾಮ್ಯಜಸ್ರಮಶುಭಾನಾಸುರೀಷ್ಟೇವ ಯೋನಿಷು || ೧೧೮ ||
 ಆಸುರೀಂ ಯೋನಿಮಾಪನ್ನಾಃ ಮೂಢಾ ಜನ್ಮನಿ ಜನ್ಮನಿ ||
 ಮಾಮಪ್ರಾಪ್ಯೈವ ಕೌಂತೇಯ ತತೋ ಯಶಾಂತ್ಯಧಮಾಂ ಗತಿಂ ||೧೧೯||
 (ಗೀತಾ ಅಧ್ಯಾಯ. ೧೬. ಶ್ಲೋಕ ೧೮ ೧೯ ೨೦)

ಅ || ಆತ್ಮ ಪರದೇಹೇಷು=ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಪರಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ, ನನ್ನನ್ನು ಪ್ರದ್ವಿಷಂತಃ=(ಈಶ್ವರನೂ ಮಾಡಿಸುವವನಾದರೆ ಈಗ ಮಾಡದೆ ಇರತಕ್ಕ ನನ್ನನ್ನು ಮಾಡಿಸಲಿ, ಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನೆ ಬಿಡಿಸಲಿ, ಹೀಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅಪಲಾಪರೂಪವಾದ) ಪ್ರದ್ವೀಷವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ, ಅಭ್ಯಸೂಯಕಾಃ=ನಿದೋಷನಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ (ಮತ್ತು ಗುಣಪೂರ್ಣನಲ್ಲಿ ಗುಣರೂಪಿತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಯಾರು ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ) ತಾನ್=ಅಂತಹ, ದ್ವಿಷತಃ ದ್ವೇಷ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಕ್ರೂರಾನ್=ಕ್ರೂರರಾದ, ಆಶುಭಾನ್=ಅನುಗಲರಾದ, ನರಾಧಮಾನ್=ಮನುಷ್ಯಾಧಮರನ್ನು, ಸಂಸಾರೇಷು=ಸಂಸಾರಗಳಲ್ಲಿ, ಆಸುರೀಷು=ಆಸುರಸಂಬಂಧಿಗಳೇ ಆದ, ಯೋನಿಷು=ಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿ, ಅಜಸ್ರಂ=ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ, ಕ್ಷಿಪಾಮಿ=ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕೌಂತೇಯಂ=ಅರ್ಜುನನೇ, ತತೋ ಮೂಢಾಃ=ತಾಮಸಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು, ಜನ್ಮನಿ ಜನ್ಮನಿ=ಅನೇಕಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ, ಆಸುರೀಂ ಯೋನಿಂ=ಆಸುರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಯೋನಿಯನ್ನು, ಆಪನ್ನಾಃ=ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ಅಪ್ರಾಪ್ಯೈವ=ಹೊಂದದೇನೇ, ಅಧಮಾಂ=ನಿತ್ಯ ನರಕರೂಪವಾದ, ಗತಿಂ=ಗತಿಯನ್ನು ಯಾಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ || ೧೧೭ || ೧೧೮ || ೧೧೯ ||

ಮೂ || ಯೋ ದ್ವಿಷ್ಯಾದ್ವಿಬುಧಶ್ರೇಷ್ಠಂ ದೇವಂ ನಾರಾಯಣಂ ಪ್ರಭುಂ |
 ಕಥಂ ಸ ನ ಭವೇದ್ವೇಷ್ಯಃ ಆಲೋಕಾಂತಸ್ಯ ಕಸ್ಯಚಿತ್ || ೧೨೦ ||
 ಯೋ ದ್ವಿಷ್ಯಾದ್ವಿಬುಧಶ್ರೇಷ್ಠಂ ದೇವಂ ನಾರಾಯಣಂ ಪ್ರಭುಂ |
 ಮಜ್ಜಂತಿ ಸಿತರಸ್ತಸ್ಯ ನರಕೇ ಶಾಶ್ವತೀಃ ಸಮಾಃ |
 ಇತ್ಯಾದಿನಾಕಸಂದೋಷಾಹಾದ್ವೇಷಿಣಸ್ತಮ ಏವ ತು || ೧೨೧ ||

ಅ || ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ವಿಬುಧಶ್ರೇಷ್ಠಂ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಪ್ರಭುಂ = ಸರ್ವಸಮರ್ಥನಾದ, ದೇವಂ=ಕ್ರೀಡಾದಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ, ನಾರಾಯಣಂ=ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನನ್ನು, ದ್ವಿಷ್ಯಾತ್=ದ್ವೇಷಮಾಡುವನೋ, ಸಃ=ಆತನು, ಆಲೋಕಾಂತಸ್ಯ=ಚಂಡಾಲಪರ್ಯಂತವಾದ, ಕಸ್ಯಚಿತ್ = ಯಾರಿಗಾದರೂ, ದ್ವೇಷ್ಯಃ = ದ್ವೇಷಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ,

ನ ಭವೇತ್ = ಅಗಲಾರದು. ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ವಿಬುಧಶ್ರೇಷ್ಠಂ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ, ಪ್ರಭುಂ = ಸಮರ್ಥನಾದ, ದೇವಂ ನಾರಾಯಣಂ = ನಾರಾಯಣದೇವರನ್ನು, ದ್ವಿಷ್ಯಾತ್ = ದ್ವೇಷಮಾಡುವರೋ, ತಸ್ಯ = ಆತನ, ಪಿತರಃ = ಪಿತೃಗಳು, ನರಕೇ = ನರಕದಲ್ಲಿ, ಶಾಶ್ವತೀಃ ಸಮಾಃ = ಅನೇಕ ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ, ಮಜ್ಜಂತಿ = ಬೀಳುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯಸಂದೋಹಾತ್ = ಇದೇ ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಮೂಹದಶೆಯಿಂದ, ದ್ವೇಷಿಣಃ = ದ್ವೇಷಿಗಳು, ತಮ ಏವ ತು = ಅಂಥಂತಮಸ್ಸನೇ, (ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.) (ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಯಮಾದ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕು) || ೧೨೦ || ೧೨೧ || ಸೂ. ೫೧ || ಅಧಿ. ೩೧ ||

ಅನುಬಂಧಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ವಿದ್ಯೆವ ತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೪೮ ||

ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಮೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಯಿತು.

(1) ಯದ್ಯಪಿ ಈ ೨೯ನೇ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ‘ಅನುಬಂಧಾಧಿಭ್ಯಃ’ ಎನ್ನುವ ೩೧ನೇ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಉಪಾಸನಾಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದ ರೇನೇ ಉಪಾಸನಾ ಸಾರ್ಥಿತ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥನಮಾಡತಕ್ಕ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವು, ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ವ್ಯುತ್ಕ್ರಮದಿಂದ ವ್ಯಾಖಾತವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರುವುದರಿಂದ ಭಗವದುಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಭಗವದುಪಾಸನೆಯು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಅದೂ ಕೂಡ ವ್ಯರ್ಥವು; ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಯೋಜನವು ಎಂದೂ ಹೇಳಕೂಡದು. ಚಾರ್ವಾಕರು ಹೇಳುವಂತಿಯಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷವಿದ್ದರೂ ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳ ಮತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸಾಧನಾಂತರಗಳಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು, ಎಂದು ಆಶಂಕಾಬಂದರೆ ಮೋಕ್ಷವಿದಿಎಂದೂ ಆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಭಗವದ್ವರ್ತನ ಸಾಧ್ಯತ್ವವು ಇದೆಯೆಂದೂ ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಆರಬ್ಬವಾಗುತ್ತದೆ. (2) ಯದ್ಯಪಿ ಸಮಯಪಾದದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕಾದಿಮತಗಳು ನಿರಾಕೃತಗಳಾಗಿವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮೋಕ್ಷ, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಿಷಯದೂಷಣವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಪ್ರಯತ್ನವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕಮತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನೈವ ಮೋಕ್ಷ ಇತಿ ಪ್ರಾಹುರ್ಲೋಕಾಯತಮತೇ ಸ್ಥಿತಾಃ || ೧೨೨ ||
 ಭೋಗಃ ಶರೀರಸರ್ವಾಂತಂ ಭಸ್ಮೀಭಾವಸ್ತತೋ ಭವೇತ್ |
 ಇತಿ ತತ್ಕೇನ ಮಾನೇನ ದೃಷ್ಟಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಿನಾ || ೧೨೩ ||
 ನ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾನೇನ ಮೋಕ್ಷಾ ಭಾವೋಽವಸೇಯತೇ |
 ಘಟಿತೇ ಮುಕ್ತಿದೃಷ್ಟಿಸ್ತು ಪುರುಷೇಣ ಮಹೀಯಸಾ || ೧೨೪ ||

ಅ || ಲೋಕಾಯತಮತೇ = ಚಾರ್ವಾಕಮತದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತಾಃ = ಇರತಕ್ಕವರು, ಮೋಕ್ಷಃ = ಮುಕ್ತಿಯು, ನೈವ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪ್ರಾಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಆದಕಾರಣ

ಉಪಾಸನವು ವ್ಯರ್ಥವು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಯಾವ ಪುರುಷಾರ್ಥವಿದೆ ಎಂದರೆ—) ಭೋಗೇ= ಸ್ವಕ್ಷಂದನ ಮೊದಲಾದ ವಿಸಯಸುಖಾನುಭಾವವು, (ಪುರುಷಾರ್ಥವದೆ ಎಂದು) ಪ್ರಾಣಃ= ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಮತ್ತು ಭೋಗವು ಐಹಿಕವಾದುದೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಅಮುಷ್ಮಿಕ ಸುಖವಿಲ್ಲ ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಶರೀರಪರ್ಯಂತಂ=ಶರೀರಪಾತಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ (ಭೋಗವು) (ಸ್ವರ್ಗ ಪವರ್ಗಗಳು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—) ತತಃ=ಶರೀರಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿ, ಭಸ್ಮೀಭಾವಃ=ಶರೀರಕ್ಕೆ ಭಸ್ಮೀಭಾವವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ - ಶರೀರಪಾತವಾದ ಮೇಲೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸ್ವರ್ಗ ಅಪವರ್ಗಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆತ್ಮನಾದರೂ ಶರೀರಾತಿರಿಕ್ತನು ಇಲ್ಲ. ಶರೀರವಾದರೂ ಪಾತವಾದಮೇಲೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಸ್ವರ್ಗ-ಅಪವರ್ಗ ಗಳು ಯಾರಿಗೆ ಆದಾವು? ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಇತಿ = ಹೀಗೆ ಶಂಕಾಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. (ಅದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ.) ತತ್=ಮೋಕ್ಷವುಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವು, ಕೇನ ಮಾನೇನ=ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, (ಅಂದರೆ— (೧) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಿಂದಲೋ (೨) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇತರದಿಂದಲೋ) ದೃಷ್ಟಂ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದಿನಾ= ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವು. ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಚಾರ್ವಾಕನಿಂದ ಎರಡನೇದ್ದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (೧ ಒಂದನೇದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾನೇನ = (ಅನುಮಾನಾದಿಗಳು ಪರರಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.) ಪ್ರಮಾಣ ವೆಂದಂಗೀಕೃತವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ, ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಃ = ಮೋಕ್ಷಾಭಾವವೂ, ನಾನಸೀ ಯತೇ=ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ಪರಮಾನಂದಾವಾಸ್ತವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಆತ್ಯಂತಿಕ ದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಯು. ಅದರ ಅಭಾವವನ್ನು ಯಾವ ಪುರುಷರಾದವರೂ ಪರಮಾನಂದ ವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರೂ ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಸರ್ವರೂ ದುಃಖವುಳ್ಳವರೂ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಪುರುಷಾಂತರದಲ್ಲರತಕ್ಕ ಸುಖದುಃಖಗಳಾಗಲೀ, ಅವುಗಳ ಅಭಾವಗಳಾಗಲೀ ಪುರುಷಾಂತರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಸಯವಾಗಲಾರವು. ಆದಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಹೇಗೆ ನಿಶ್ಚಿತ ವಾಗುವುದು?) (ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂಬುವ ನಿಶ್ಚಯವು ಆಗುವುದು ಬೇಡ. ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಎನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ—ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ದಿಂದ ಮೋಕ್ಷನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದೆಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ)(ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಾಕೃತರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸಯೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ) ಮಹೀಯಸಾ ಪುರುಷೇಣ=ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಪುರುಷನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ, ಮುಕ್ತಿದೃಷ್ಟಿಸ್ತು= ಮೋಕ್ಷವದೆಯೆನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವು, ಯುಜ್ಯತೇ ಏವ=ಉಪಪನ್ನವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಅವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವು ಪರರಿಗೆ ಅವರ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು || ೧೨೨ || ೧೨೩ || || ೧೨೪ ||

ಹಾಗಾದರೆ ನನಗೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಒಕ್ಕನೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಯದ್ಯಪಿ ಪರಪುರುಷರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವವು ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಮಹಾನುಭಾವನಾದ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವಾದರೂ ನಮಗೆ ಅವನ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ನೇತಿ ವಕ್ತುರ್ಮಹತ್ತಂ ತು ಕಥಂಚನ ನ ವಿದ್ಯತೇ |
 ಸಾಧಯನ್ ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯಂ ಕಥಮೇವ ವಿಶೇಷವಾನ್ || ೧೨೫ ||

ಅ || ನೇತಿ=ಯಾವ ಪುರುಷನಲ್ಲಿಯೂ, ಈಗಲಾಗಲೀ ಮುಂದೆಯಾಗಲೀ ಮೋಕ್ಷವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು, ವಕ್ತುಃ = ನಾನು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ನೋಡುತ್ತೇನೆಂದು ಹೇಳತಕ್ಕವನಿಗೆ, ಮಹತ್ವಂ ತು=ಮಹತ್ವವೇ, ಕಥಂಚನ=ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ನ ವಿದ್ಯತೇ=ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಮಹೀಯ್ಯಸ್ತವು ಸುತರಾಂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ) (ಮಹತ್ವವು ಇಲ್ಲಿ ಬಹು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ೧ ಇತರ ಪುರುಷರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದಿರುವ ಅರ್ಥದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿತ್ಯವು. ೨ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಿರುವಿಕೆಯು. ೩ ಯಥಾರ್ಥವಾದಿತ್ಯವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರವೂ ಕೂಡ ಚಾರ್ವಾಕಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾದಿಗಳಾದ ಮಹಾಪುರುಷರಿಗೆ ಚಾರ್ವಾಕಚಾರ್ಯರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರೋಧವು ಬರಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ.) ಸರ್ವಸಾಮಾನ್ಯಂ=ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾಪುರುಷರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು, ಸಾಧಯನ್=ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಚಾರ್ವಾಕಚಾರ್ಯನು, ಕಥಮೇವ=ಹೇಗೆ ತಾನೇ, ವಿಶೇಷವಾನ್=ಇತರರಿಂದ ಅತಿಶಯವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಹೇಗೂ ಆಗಲಾರನು.)

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಸಾಧಾರಣ ಪುರುಷಾಂತರರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗದೇನೇ ಇರುವ ಪರಪುರುಷರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಚಾರ್ವಾಕ ಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇತರರದಿಶೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷವಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಇತರರಿಗೂ ಕೂಡ ಅಂತಹ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತಹುದು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲಾಗಲೀ, ಯೋಗದಿಂದಲಾಗಲೀ ಉಂಟಾದ ಧರ್ಮವಿಶೇಷವು ಅಂತಹ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಂತಹ ಧರ್ಮವಿಶೇಷವು ಇತರರಂತೆಯೇ ತನಗೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅವನಿಂದಲೇ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇತರರಂತೆ ಆ ಚಾರ್ವಾಕಚಾರ್ಯನಿಗೂ ಕೂಡ ಪರಪುರುಷರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಣವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದುದರಿಂದಲೇ ನಾನು ಮೋಕ್ಷಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಅವನ ವಚನವು. ಅಯಥಾರ್ಥನೇ || ೧೨೫ ||

ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಮೋಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧನವಿಚಾರವು ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಚಾರ್ವಾಕನ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಇದೆ ಎಂದಾಗಲೀ ಆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ಚಾರ್ವಾಕನಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಮಹಾಸುಭಾವನಿಗೆ ಮುಕಿಯಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಇದೆ ಎಂದು ಸಂಭಾವಿಸುವುದೇ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವವನಿಗೆ ಮಹಾತ್ಮತ್ವವೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಾನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇತರರೂ ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತನಗೂ ಇತರರಿಗೂ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕವನು ಇತರರಿಂದ ಅಧಿಕನು ಆಗಲಾರನಷ್ಟೆ! ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಹಾನುಭಾವರೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಂತಹವರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹೇಗೆ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸತಕ್ಕ ಮಹಾ ಪುರುಷನು ಇಲ್ಲವೇಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಮ್ಮಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೋ ಹಾಗೆಯೇ ನಾನೂ ಕೂಡ ಹೇಳುತ್ತೇನೆ. ಯಾರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಮಹಾಪುರುಷನು ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ತಥಾಚ ಪುನಃ ಅನಿಶ್ಚಯವೇ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ದೃಶ್ಯಂತೇ ಪುರುಷಾ ಲೋಕೇ ಪರಾಪರವಿದೋಽಪಿ ಚ |
 ಅಪರೋಕ್ಷದೃಶೋ ಯೋಗನಿಷ್ಠಾಶ್ಚಾಮಲಚಕ್ಷುಃ || ೧೨೬ ||
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ದೇವತಾಂ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ತತ್ರಸಾದಾಪ್ತಭೂತಯಃ |
 ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಪಾರಜ್ಞಾನಿಸಿದ್ಯಂತೇ ಕಥಂ ನೃಭಿಃ | ೧೨೭ ||

ಅ || ಲೋಕೇ = ಇದೇ ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ, ಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾನಪಾರಜ್ಞಾನಃ = ಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ಞಾನ-ವಿಶೇಷಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳ ಅಂತ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, (ಕೇವಲ ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದವರಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ) ಪರಾಪರವಿದೋಽಪಿ = ಪರತತ್ವವನ್ನೂ ಅಪರ ತತ್ವವನ್ನೂ ತಿಳಿದಿರುವ, ಮತ್ತು ಅಪರೋಕ್ಷದೃಶಃ = ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ, ಯೋಗ ನಿಷ್ಠಾಃ = ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ, ಅಮಲಚಕ್ಷುಃ = ನಿರ್ಮಲವಾದ ಚಕ್ಷುಸ್ಸುಳ್ಳ, (ಅಂದರೆ ಯೋಗಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದಂಟಾದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ದಿವ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ) ದೇವತಾಂ = ಪರದೇವತೆಯನ್ನು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ದೃಷ್ಟ್ವಾ = ನೋಡಿ, (ಅಂದರೆ—ಯೋಗ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಪರದೇವತೆಯನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಿ) ತತ್ರಸಾದಾಪ್ತಭೂತಯಃ = ಆ ದೇವತೆಯು ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಕಾಶನೊದಲಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ ಇಂತಹ, ಪುರುಷಾಃ = ವಸಿಷ್ಠಾದಿ ಮಹಾಪುರುಷರೂ, ದೃಶ್ಯಂತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ (ಅಂದರೆ ಯೋಗಸಮೃದ್ಧಿಯಿಂದಂಟಾದ ದಿವ್ಯವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಪರಪುರುಷರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸ ತಕ್ಕ ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ ಆದಕಾರಣ ಮೋಕ್ಷನಿಧಿ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಯವೇ ಆಗುತ್ತದೆ). (ಹಾಗಾದರೆ ನಮ್ಮಂತಹವರಿಗೆ ಕಾಣದೆಯಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅವರಿಲ್ಲ ವೆಂದರೆ) ನೃಭಿಃ = ಮನುಷ್ಯರಿಂದ, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ನಿಸಿದ್ಯಂತೇ = ನಿಷೇಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ ಮಂದಭಾಗ್ಯವುಳ್ಳ ಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಲ್ಪವಾದ ಗೋಪ್ಯವಾಗದಿರತಕ್ಕ ದೇಶದ ಪಂಚಯು ಮಾತ್ರವುಳ್ಳವರು ಹೇಗೆ ನಿಷೇಧಿಸಿಯಾರು? ಅಂತಹ ಮಹಾಪುರುಷರು ವ್ಯಾಪಾರಿಗಳ ಬೀದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇರಲಾರರು. ಆದಕಾರಣ ನಮಗೆ ಹೇಗೆ ಸಿಕ್ಕುವರು? ಆದಕಾರಣ ಗೋಪ್ಯವಾದ ದೂರ ದೇಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರು ಇಲ್ಲವೇಯಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗಲಾರರು) || ೧೨೬ || ೧೨೭ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಏನಾದವೇ ಇಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಮಹೀಯಸ್ತ್ವವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ದೃಶ್ಯತೇ ಚಾತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ತೇಷಾಮತಿಮಹೌಜಸಾಂ |
 ಯದಿ ತೇಽಪಿ ನಿಸಿದ್ಯಂತೇ ಕಿಂ ನೋಕ್ತಿಶ್ಚೇ ನಿಸಿದ್ಯತೇ || ೧೨೮ ||

ಅ || (ಕೇವಲ ಪುರುಷರಲ್ಲ) ಮತ್ತೆ, ಅತಿಮಹೌಜಸಾಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಹತ್ತಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ತೇಷಾಂ = ಅಂತಹ ಅಗಸ್ತ್ಯ-ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳಿಗೆ, ಅತಿಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಂ ಚ = ಮಹೀಯಸ್ತ್ವವೂ ಕೂಡ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ— ಸಮುದ್ರಪಾನ ನೊದಲಾದ ಮಹಾಸಾಮರ್ಥ್ಯಗಳು ಕಂಡಿವೆ. ಅವುಗಳು ಮಹೈಶ್ವರ್ಯ ಸಾಧ್ಯಗಳು. ಕಾರ್ಯಗಳು ಕಾರಣಗಳು ಇಲ್ಲದೆ ಆಗಲಾರವು. ಮಹೈಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞರೂಪವಾದ ಪ್ರಾಕಾಶ್ಯವು ಸೇರಿರುವುದರಿಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯ-ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳಿಗೆ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮಹತ್ತ್ವವು

ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಅಗತ್ಯ-ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಮೋಕ್ಷವಿಷಯಕ ವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪರಂಗೆ ಯಾವುದೆಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ? ಅವರ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಆ ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳಿಗೆ ವಂಚಕತ್ವವೂ ಕೂಡಬಹುದು ಎಂದರೆ—) (ವಂಚನೆಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವು ಇರಬೇಕು. ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಆ ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳಿಗೆ ವಂಚನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನಾನುಸಂಧಾನವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ತೇಜಃ=ಇಂತಹ ಯೋಗಿಗಳೂ ಕೂಡ, ನಿಸಿದ್ಯಂತೇ ಯದಿ=ವಿಪ್ರಲಂಭಕರೆಂದು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, (ಅಂದರೆ ಆ ವಸಿಷ್ಠಾದಿಗಳ ವಾಕ್ಯವೂ ವಿಪ್ರಲಂಭಮೂಲಕವು ಎಂದು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ—) ಆಗ, ತೇ ಉಕ್ತಿಃ=ನಿನ್ನಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಯೂ, ಕಿಂ ನ ನಿಸಿದ್ಯಂತೇ=ಹಾಗೆಯೇ ಏಕೆ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ ಅದೂ ವಿಪ್ರಲಂಭಮೂಲಕವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಅನಾದರಣೀಯವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು) || ೧೨೮ ||

ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಯು ವಿಪ್ರಲಂಭಮೂಲಕವೆನ್ನುವ ಸಂಶಯದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಂವಾದದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ— ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ ಅದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿಶ್ಚಯವೂ, ನಾವು ಹೇಳುವ ಯೋಗಿಗಳ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮವೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯದುಕ್ತವಾಕ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣೋಪಲಭ್ಯತೇ |

ವರಾದಯೋಽಪಿ ತದ್ವತ್ತಾಃ ಸದಾ ಸತ್ಯಾ ಭವಂತಿ ಹಿ || ೧೨೯ ||

ಅ || ಯದುಕ್ತವಾಕ್ಯಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ=ಯಾವ ಯೋಗಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇಣ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಂವಾದದಿಂದ, ಉಪಲಭ್ಯತೇ=ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಅವರೂ ಕೂಡ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ನಿನ್ನಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಯೂ ಏಕೆ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ?) (ಹೇಗೆಂದರೆ—) ತದ್ವತ್ತಾಃ=ಆ ಯೋಗಿಗಳಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವರಾದಯೋಽಪಿ = ವರಗಳೂ, ಶಾಪಗಳೂ ಕೂಡ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ ನಿಯಮದಿಂದಲೇ, ಸತ್ಯಾಃ=ಯಥಾರ್ಥಗಳು, ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಭವಂತಿ=ಆಗುತ್ತವೋ, (ಆದುದರಿಂದ) ಅವರೂ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ನಿನ್ನಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಯೂ ಏಕೆ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ?

ತಾ || ಅಂತಹ ಮಹಾಯೋಗಿಗಳು ಪ್ರಸನ್ನರಾಗಿ ನಿನಗೆ ಇದು ಮಂಗಳವಾಗುವುದು ಎಂದಾಗಲೀ, ಕುಪಿತರಾಗಿ ನಿನಗೆ ಅಮಂಗಳವಾಗುವುದು ಎಂದಾಗಲೀ ಏನು ಹೇಳುವರೋ ಅದು ಹಾಗೆಯೇ ಆಗುವುದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ || ೧೨೯ ||

ಸ. ರ. ವಿ.— ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಮಹಾತ್ಮತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದಲೂ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತದುಕ್ತೇಶ್ಚ ನೈಥಾನಾಚಾವಸೀಯತೇ |

ನ ಹಿ ಪ್ರಯೋಜನಂ ಕಿಂಚಿತ್ತರಲೋಕನಿನಾರಣಾತ್ ||

ವೈಥಾನಾಚಂ ವೈಥಾ ಹನ್ಯಾದ್ಯದಿ ತಸ್ಯ ಕಿಮುತ್ತರಂ || ೧೩೦ ||

ಅ || ತದುಕ್ತೇಃ=ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಗೆ, ವೃಥಾವಾಚಾ=ವೃಥಾತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂಚ = ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದರೂ, ಅವಸೀಯತೇ = ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಗೆ ವೃಥಾತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಪರಲೋಕನಿವಾರಣಾತ್=ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪರಲೋಕವನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದರಿಂದ, (ನಾಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ) ಸಿಂಚಿತ್ತಯೋಜನಂ=ಯಾವಪ್ರಯೋಜನವೂ, ನಹಿ=ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ, ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಅಂದರೆ—ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಗೆ ೧ ಅದೃಷ್ಟವು ಪ್ರಯೋಜನವೋ, ೨ ದೃಷ್ಟವು ಪ್ರಯೋಜನವೋ? ೧ ಪರಲೋಕವನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡಿದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ೨ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಗುರುಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅರ್ಥ-ಕಾಮರೂಪಗಳಾದ ದೃಷ್ಟಲಾಭವು ತೋರಿಬರಲಿಲ್ಲ) (ಧರ್ಮಾರ್ಥಮಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡತಕ್ಕ ವೈದಿಕರ ವಚನಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಭೋಗವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಕಾಮಗಳ ಉಪಭೋಗಿಸುವಿಕೆಯ ಉಪಲೋಧನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಪರೋಪಕಾರವು ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಹಾಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ. ಶಿಷ್ಯರಿಗಾದರೂ ಕಾಮೋಪಭೋಗದ ಉಪಲೋಧದ ನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ವೃಥಾತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ವೃಥಾವಾಚಂ=ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವನನ್ನು ಅಥವಾ ಅದೃಷ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನರಹಿತವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವನನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನಾಗಲಿ ಶಿಷ್ಯನನ್ನಾಗಲಿ, ಯದಿ=ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಕಶ್ಚಿತ್ = ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬನು, ವೃಥೈವ=ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಯೇ, ಹನ್ಯಾತ್ = ಸಂಹರಿಸುವನೋ, (ಆಗ ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು) ತಸ್ಯ=ಆತನಿಗೆ, ಕಿಮುತ್ತರಂ=ಏನು ಉತ್ತರವು.? (ಏನೂ ಇಲ್ಲ)

ತಾ || ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ನೀನು ಕಾಮೋಪಭೋಗವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಬೋಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅವರ ಶಿಷ್ಯನು ಗುರುಗಳ ಹೆಂಡತಿ ಮೊದಲಾದ, ಸುಂದರಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಪಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಆತನಿಗೆ ಪಾಪವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಕಾರಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಅವಕಾರವು ಮಹಾಪ್ರತ್ಯವಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ವೈದಿಕರು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರೇ ಸುಳ್ಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಮಾಡುವುದೂ ಕೂಡ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎಂಬುವ ನಂಬಿಕೆ ಇದ್ದರೇನೇ ಆ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಆ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರೇ ಕೆಡಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದಕಾರಣ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇಂತಹ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಏನೂ ಇಲ್ಲವೇಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆನೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಹಾನಿರೂಪವಾದ ಅನರ್ಥವೇ. ಹೀಗೆಯೇ ಶಿಷ್ಯರಿಗೂ ಕೂಡ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಧನ-ವನಿತಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ವಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು ಅಲ್ಲದೆ ಯಥೇಚ್ಛ ಕಾಮೋಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವು ಸಿಗಲಾರದು || ೧೩೦ ||

ಹೀಗೆ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ, ಅನರ್ಥಹೇತುತ್ವವೂ ಇರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸ್ವಜೀವನವಿರೋಧಾಯ ವದನ್ ಕಿಂ ನಾಮ ಬುದ್ಧಿ ಮಾನ್ || ೧೩೧ ||

ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ ಸಂಶಯಃ ಕಿಂ ಸ್ಯಾತ್ತಯೋಃ ಪುರುಷಯೋರಪಿ |

ಸ್ವಜೀವನವಿರುದ್ಧೋಕ್ತಿರಜ್ಞೋ ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಚಾಪಿ ಯಃ || ೧೩೨ ||

ಯಶ್ಚಾತೀಂದ್ರಿಯದೇವೋಕ್ತಿಶ್ರೋತಾ ದೃಷ್ಟಪರಾವರಃ |

ಅತೀತಾನಾಗತಂ ಸರ್ವಂ ಲೋಕಾನುಭವಮಾಪಯನ್ || ೧೩೩ ||

ಅ || ಸ್ವಜೀವನವಿರೋಧಾಯ = ತನ್ನ (ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರ) ಜೀವನದ ವಿರೋಧಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ವದನ್ = ವ್ಯರ್ಥವನ್ನೂ, ಅನರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವವನು, ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಕಿಂ ನಾಮ = ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಆದಾನೋ ಏನು? (ಅಂದರೆ-- ವ್ಯರ್ಥಾನರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) (ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (೧) ಯಃ = ಯಾವ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರು, ಸ್ವಜೀವನವಿರುದ್ಧೋಕ್ತಿಃ = ತನ್ನ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಚನವುಳ್ಳವರೋ, ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಚ = ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಹುರ್ಥವನ್ನು, ಅಜ್ಞಃ = ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವನೋ, (೨) ಯಶ್ಚ = ಯಾವ ಯೋಗಿಯು, ಅತೀಂದ್ರಿಯ ದೇವೋಕ್ತಿಶ್ರೋತಾ = ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಆಗೋಚರರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಉಕ್ತಿಯೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದವನೋ, ದೃಷ್ಟಪರಾವರಃ = ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ ಪರತತ್ವ-ಅಪರತತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೋ, ಅತೀತಾನಾಗತಂ ಸರ್ವಂ = ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಲೋಕಾನುಭವಂ = (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಂವಾದದಿಂದ) ಜನರಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು, ಆಪಯನ್ = ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೋ, ತಯೋರಪಿ ಪುರುಷಯೋಃ = ಆ ಪುರುಷರಿಗೂ, (ಅಂದರೆ- ತನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪರಲೋಕ ಪುಣ್ಯಸಾಧನೆಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ದೇವೋಕ್ತಿಶ್ರೋತೃತ್ಯಮೊದಲಾದ ಮಹಾಗುಣವುಳ್ಳ ಯೋಗಿಗೂ,) ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ = ಅಪ್ಪತ್ಯ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ, ಸಂಶಯಃ = ಸಂದೇಹವು, ಸ್ಯಾತ್ ಕಿಂ = ಆಗುವುದೋ ಏನು? (ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು.) (ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯವನಿಗೆ ಅನಾಪ್ತತ್ವವೇ. ಎರಡನೇಯವನಿಗೆ ಅಪ್ಪತ್ಯವೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ) || ೧೩೧ || ೧೩೨ || ೧೩೩ ||

ಹೀಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಕಾಮುಕತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಭಾವನಾವಿಸಯವಾದ ವಂಚನೆಯುಳ್ಳ, ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಯೋಗಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂಭಾವಿತವಾದ ಸಾರ್ವಜ್ಞವುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಂಚಕತ್ವ ಸಂಭಾವನೆಗೂ ವಿಸಯನಾಗದೆ ಇರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಂವಾದಿಯಾದ ವಚನವುಳ್ಳ ಯೋಗಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರತಿಭಟತ್ಯವೇ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಯೋಗಿಯ ವಚನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗಿಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈಗ ಲಾದರೂ ವೇದದಿಂದಲೂ ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ, ಆ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದಗ್ರಸ್ತನನ್ನು ಕುರಿತು ಗ ಸಂವಾದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ೨ ಅಥವಾ ಉನ್ಯತ್ತನ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ವಾಕ್ಯತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? ೩ ಅಥವಾ ಉನ್ಯತ್ತನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶೇಷವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೋ, ೪ ಅಥವಾ ಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೋ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಗನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾದಕೂ ಸಂವಾದವು ಇಲ್ಲವೋ? ಅಥವಾ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂವಾದವಿಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಗನೇದ್ವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಅ || ತದುಕ್ತೇಃ=ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಗೆ, ವೃಥಾವಾಚಂ=ವೃಥಾತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಪ್ರಾನ್ಯಾಣ್ಯಂಚ = ಅಪ್ರಾನ್ಯಾಣ್ಯವಾದರೂ, ಅವಸೀಯತೇ = ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಗೆ ವೃಥಾತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಪರಲೋಕನಿವಾರಣಾತ್=ನೋಕ್ಕಾದ ಪರಲೋಕವನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದರಿಂದ, (ನಾಸ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ) ಸಿಂಚಿತ್ತಯೋಜನಂ=ಯಾವಪ್ರಯೋಜನವೂ, ನಹಿ=ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ, ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಅಂದರೆ—ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಗೆ ೧ ಅದೃಷ್ಟವು ಪ್ರಯೋಜನವೋ, ೨ ದೃಷ್ಟವು ಪ್ರಯೋಜನವೋ? ೧ ಪರಲೋಕವನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡಿದರಿಂದ ಅದೃಷ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ೨ ದೃಷ್ಟಪ್ರಯೋಜನವೆಂದೂ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಗುರುಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಅರ್ಥ-ಕಾಮರೂಪಗಳಾದ ದೃಷ್ಟಲಾಭವು ತೋರಿಬರಲಿಲ್ಲ) (ಧರ್ಮಾರ್ಥಮಗಳನ್ನು ವ್ಯವಸ್ಥೆಮಾಡತಕ್ಕ ವೈದಿಕರ ವಚನಗಳಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಭೋಗವುಳ್ಳ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೆ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದರಿಂದ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಕಾಮಗಳ ಉಪಭೋಗಿಸುವಿಕೆಯ ಉಪಲೋಧನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಪರೋಪಕಾರವು ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಮಹಾಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ. ಶಿಷ್ಯರಿಗಾದರೂ ಕಾಮೋಪಭೋಗದ ಉಪಲೋಧದ ನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ವೃಥಾತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ವೃಥಾವಾಚಂ=ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವನನ್ನು ಅಥವಾ ಅದೃಷ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನರಹಿತವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವನನ್ನು ಆಚಾರ್ಯರನ್ನಾಗಲಿ ಶಿಷ್ಯನನ್ನಾಗಲಿ, ಯದಿ=ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಕಶ್ಚಿತ್ = ಯಾರಾದರೂ ಒಬ್ಬನು, ವೃಥೈವ=ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಯೇ, ಹನ್ಯಾತ್ = ಸಂಹರಿಸುವನೋ, (ಆಗ ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು) ತಸ್ಯ=ಆತನಿಗೆ, ಕಿಮುತ್ತರಂ=ಏನು ಉತ್ತರವು.? (ಏನೂ ಇಲ್ಲ)

ತಾ || ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮಗಳು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ನೀನು ಕಾಮೋಪಭೋಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಬೋಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅವರ ಶಿಷ್ಯನು ಗುರುಗಳ ಹೆಂಡತಿ ಮೊದಲಾದ, ಸುಂದರಿಯಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಪಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಆತನಿಗೆ ಪಾಪವಿದೆಯೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಕಾರಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಅಪಕಾರವು ಮಹಾಪ್ರತ್ಯವಾಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ವೈದಿಕರು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರೇ ಸುಳ್ಳೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುಪಕಾರಮಾಡುವುದೂ ಕೂಡ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎಂಬುವ ನಂಬಿಕೆ ಇದ್ದರೇನೋ ಆ ನಂಬಿಕೆಯನ್ನು ಆ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರೇ ಕೆಡಿಸಿದ್ದಾರೆ ಆದಕಾರಣ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಇಂತಹ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವು ಏನೂ ಇಲ್ಲವೇಇಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ತನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆನೇ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಹಾನಿರೂಪವಾದ ಅನರ್ಥವೇ. ಹೀಗೆಯೇ ಶಿಷ್ಯರಿಗೂ ಕೂಡ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಧನ-ವನಿತಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ವಧಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು ಅಲ್ಲದೆ ಯಥೇಚ್ಛ ಕಾಮೋಪಭೋಗಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವು ಸಿಗಲಾರದು || ೧೩೦ ||

ಹೀಗೆ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ಉಕ್ತಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ, ಅನರ್ಥಹೇತುತ್ವವೂ ಇರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಪ್ರಾನ್ಯಾಣ್ಯವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸ್ವಜೀವನನಿರೋಧಾಯ ವದನ್ ಕಿಂ ನಾಮ ಬುದ್ಧಿ ಮಾನ್ || ೧೩೧ ||
 ಪ್ರಾ ಮಾಣ್ಯೇ ಸಂಶಯಃ ಕಿಂ ಸ್ಯಾತ್ತಯೋಃ ಪುರುಷಯೋರಪಿ |

ಸ್ವಜೀವನವಿರುದ್ಧೋಕ್ತಿರಜ್ಞೋ ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಚಾಪಿ ಯಃ || ೧೩೨ ||

ಯಶ್ಚಾತೀಂದ್ರಿಯದೇವೋಕ್ತಿಶ್ರೋತಾ ದೃಷ್ಟಪರಾವರಃ |

ಅತೀತಾನಾಗತಂ ಸರ್ವಂ ಲೋಕಾನುಭವಮಾಪಯನ್ || ೧೩೩ ||

ಅ || ಸ್ವಜೀವನವಿರೋಧಾಯ = ತನ್ನ (ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರ) ಜೀವನದ ವಿರೋಧಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ವದನ್ = ವ್ಯರ್ಥವನ್ನೂ, ಅನರ್ಥವನ್ನೂ ಹೇಳುವವನು, ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ಕಿಂ ನಾಮ = ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಆದಾನೋ ಏನು? (ಅಂದರೆ-- ವ್ಯರ್ಥಾನರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಕಾರಣ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) (ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (೧) ಯಃ = ಯಾವ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರು, ಸ್ವಜೀವನವಿರುದ್ಧೋಕ್ತಿಃ = ತನ್ನ ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರ ಜೀವನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ವಚನವುಳ್ಳವರೋ, ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಚ = ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಹುಧರ್ಮವನ್ನು, ಅಜ್ಞಃ = ತಿಳಿಯದೆ ಇರುವನೋ, (೨) ಯಶ್ಚ = ಯಾವ ಯೋಗಿಯು, ಅತೀಂದ್ರಿಯ ದೇವೋಕ್ತಿಶ್ರೋತಾ = ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಆಗೋಚರರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಉಕ್ತಿಯೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೇಳಿದವನೋ, ದೃಷ್ಟಪರಾವರಃ = ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ ಪರತತ್ವ-ಅಪರತತ್ವಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನೋ, ಅತೀತಾನಾಗತಂ ಸರ್ವಂ = ಭೂತ ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲಿಕವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಲೋಕಾನುಭವಂ = (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಂವಾದದಿಂದ) ಜನರಿಗೆ ವಿಶ್ವಾಸವನ್ನು, ಆಪಯನ್ = ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೋ, ತಯೋರಪಿ ಪುರುಷಯೋಃ = ಆ ಪುರುಷರಿಗೂ, (ಅಂದರೆ- ತನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಪರಲೋಕ ಪುಣ್ಯಸಾಧನೆಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೂ, ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದ ದೇವೋಕ್ತಿಶ್ರೋತೃತ್ಯಮೊದಲಾದ ಮಹಾಗುಣವುಳ್ಳ ಯೋಗಿಗೂ,) ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯೇ = ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸಂಶಯಃ = ಸಂದೇಹವು, ಸ್ಯಾತ್ ಕಿಂ = ಆಗುವುದೋ ಏನು? (ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು.) (ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಒಂದನೆಯವನಿಗೆ ಅನಾಪ್ತತ್ವವೇ. ಎರಡನೆಯವನಿಗೆ ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ) || ೧೩೧ || ೧೩೨ || ೧೩೩ ||

ಹೀಗೆ ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಅಸಂಭಾವಿತವಾದ ಅತೀಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಕಾಮುಕತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಭಾವನಾವಿಷಯವಾದ ವಂಚನೆಯುಳ್ಳ, ಚಾರ್ವಾಕಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಯೋಗಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸಂಭಾವಿತವಾದ ಸಾರ್ವಜ್ಞವುಳ್ಳ ಸಮಸ್ತ ಐಶ್ವರ್ಯಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಂಚಕತ್ವ ಸಂಭಾವನೆಗೂ ವಿಷಯನಾಗದೆ ಇರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಂವಾದಿಯಾದ ವಚನವುಳ್ಳ ಯೋಗಿಯನ್ನು ಕುಂತು ಪ್ರತಿಭಟತ್ವವೇ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಯೋಗಿಯ ವಚನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಯೋಗಿಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈಗ ಲಾದರೂ ವೇದದಿಂದಲೂ ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ, ಆ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವಾದಗ್ರಸ್ತನನ್ನು ಕುಂತು ೧ ಸಂವಾದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ೨ ಅಥವಾ ಉನ್ಮತ್ತನ ವಾಕ್ಯದಂತೆ ವಾಕ್ಯತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? ೩ ಅಥವಾ ಉನ್ಮತ್ತನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿಶೇಷವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೋ, ೪ ಅಥವಾ ಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೋ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಗನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಎಲ್ಲಾದಕೂ ಸಂವಾದವು ಇಲ್ಲವೋ? ಅಥವಾ ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂವಾದವಿಲ್ಲವೋ? ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಗನೇದ್ವಂದ್ವನ್ನನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅತಃ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯತ್ವಾದ್ವೇದಮಾತ್ಮಸ್ಯ ಚ ಸ್ಫುಟಂ |

ಯದ್ಯಾಗಮಸ್ಯ ನೋ ಮಾತ್ಮವಾಕ್ಸಜಸ್ಯ ತಥಾ ಭವೇತ್ || ೧೩೪ ||

ಯದ್ಯಕ್ಷಜಸ್ಯ ಮಾತ್ಮಂ ಸ್ಯಾದಾಗಮಸ್ಯ ಕಥಂ ನ ತತ್ |

ಲೋಕನಾಕ್ಯಾದ್ವಿಶೇಷಶ್ಚ ವ್ಯಭಿಚಾರೇಣ ಸಿದ್ಧತಿ || ೧೩೫ ||

ಅ || ಅತಃ=ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಅದರ ಫಲಸಿದ್ಧಿಯು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಗಮ್ಯತ್ವಾಚ್ಚ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಂವಾದದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ವೇದಮಾತ್ಮಸ್ಯ ಚ=ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ, ಸ್ಫುಟಂ=ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, (ಸಿದ್ಧತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ) (ವೇದದಿಂದಲೂ ನೋಕ್ಷಿಸಿದಿಯಾಗುತ್ತದೆ.) (ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿಯೋಗಾದಿಗಳನ್ನುಪದೇಶಿಸತಕ್ಕ ವೇದಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂವಾದವು ಕಂಡುಬಂದುದರಿಂದ ಅತೀಂದ್ರಿಯಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ವೇದಕ್ಕೂ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಸಂವಾದವಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) (ನೋಕ್ಷಪ್ರತಿಸಾದಕಗಳಾದ ವೇದವಾಕ್ಯಗಳಾದರೂ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳನ್ನೇ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು.) (೧ನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ೨ನೇದ್ದನ್ನು ಏಕದೇಶಕ್ಕೆ ಸಂವಾದವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಕಲ್ಪವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ) ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಆಗಮಸ್ಯ=ಭಾಗವಿಶೇಷಕ್ಕೆ ಸಂವಾದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ನಿಖಿಲ ಆಗಮಕ್ಕೂ, ನೋ ಮಾತ್ಮಂ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, ಅಕ್ಷಜಸ್ಯ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾತ್ರಕ್ಕೆ, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. ನಮ್ಮ ಸುಖಾದಿ ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಂವಾದವಿಲ್ಲ. ಸಂವಾದರಹಿತವೇ ಆದ ವೇದಭಾಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, ಆಗ ನಮ್ಮ ಸುಖಾದಿ ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿ ಸರ್ಬೇಕಾಗುವುದು.) (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣವು. ಅಲ್ಲಿ ಸಂವಾದದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು ಎಂದರೆ—) ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅಕ್ಷಜಸ್ಯ = ಸಂವಾದವಿಲ್ಲದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ, ಮಾತ್ಮಂ ಸ್ಯಾತ್ = ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣ್ಯವಿರುವುದಾದರೆ, ಹಾಗಾದರೆ, ಆಗಮಸ್ಯ=ಆಗಮಕ್ಕೆ, ಕಥಂ ನ ತತ್=ಸ್ವತಃಪ್ರಮಾಣ್ಯವು ಹೇಗೆ ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು? (ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಆಗಮಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗುವುದು). (ಎರಡನೇದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ). ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, (ವಾಕ್ಯತ್ವಮಾತ್ರದಿಂದ ಉನ್ಮತ್ತನ ವಾಕ್ಯದಂತೆ) ಆಗಮಸ್ಯ = ಆಗಮಕ್ಕೆ, ನೋ ಮಾತ್ಮಂ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜನ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶುಕ್ತಿ-ರಚನಾದಿವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಂತೆಯೇ ಸ್ತಂಭಾದಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು). (ನಿದೋಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತಂಭಾದಿ ವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ—) ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅಕ್ಷಜಸ್ಯ=ನಿದೋಷವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ತಂಭಾದಿವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ, ಮಾತ್ಮಂ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದೋ, ಹಾಗಾದರೆ, ಆಗಮಸ್ಯಾಪಿ = ವೇದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅದರಿಂದಲೇ, ನಿದೋಷವತ್ವದಿಂದಲೇ, ಕಥಂ ನ ತತ್=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಗೆ ಬರಲಾರದು? (ಅಪೌರುಷೇಯಕ್ಕೆ ಸದೋಷತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು). (ವೇದಃ ಎಂದು ಉಪಕ್ರಮದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಆಗಮಸ್ಯ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪೌರುಷೇಯಾಗಮಕ್ಕೂ ಇದರಂತೆಯೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು). (ಮೂರನೇದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ). ಲೋಕನಾಕ್ಯಾತ್ = ಉನ್ಮತ್ತಾದಿಗಳ ವಾಕ್ಯದಶೆಯಿಂದ, ವಿಶೇಷಶ್ಚ=ವೇದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಾದರೂ,

ಅವ್ಯಭಿಚಾರೇಣ = ಬಾಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಸಿದ್ಧ್ಯತಿ = ಸಿದ್ಧಿ ಸುತ್ತದೆ. (ವೈದಿಕವಾದ ಅರ್ಥವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವಲ್ಲ. ಅದು ಬಾಧಕವಾಗಿ ಹೇಗೆ ಆವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು?) (ಫಲಸಂವಾದವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ನಾಲ್ಕನೇದ್ದೂ ನಿರಸ್ತವಾಯಿತು.) (ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಂದ ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಫಲಭೋಗದಲ್ಲಿ ವೈರಾಗ್ಯವುಳ್ಳ) ಯೋಗಿಗಳ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ = ಶ್ರವಣಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನವು, ಸಫಲಾ = ಫಲಸಹಿತವಾದುದು, ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿತ್ಯಾತ್ = ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತರ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಸಮೃತವತ್ = ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ವಸ್ತುವಿನಂತೆ, ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು || ೧೩೪ || ೧೩೫ ||

೧. ರ. ವಿ— ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದುದು ಜಿನವಾಕ್ಯವಿಹಿತವಾದುದೇ; ವೇದವಿಹಿತವಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳುವ ಜೈನರ ಮತವನ್ನು ದೂಷಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಈಗ ಜೈನೋಕ್ತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ದೂಷಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಸ್ತಿ ಮೋಕ್ಷೋಽಪಿ ಧರ್ಮೇಣ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ತೋಽಪಿ ಚ |
 ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮನುಮಾಯಾರ್ಶ್ವ ಜಿನಸ್ಯಾಪ್ತತ್ವಸಾಧನೇ || ೧೩೬ ||
 ತದ್ವಾಕ್ಯಾದ್ಧರ್ಮಸಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾಪ್ತಿಭವತೀತಿ ಚ |
 ಧರ್ಮೋ ಹಿಂಸಾಪರೋ ನಾನೈೋ ಜ್ಞಾನಂ ಪುದ್ಗಲದರ್ಶನಂ |
 ಇತಿ ಜೈನಾಃ ಕಥಂ ತತ್ಪ್ರಾಪ್ತಮಾಣಮನುಮಾನತಃ || ೧೩೭ ||

ಅ || ಮೋಕ್ಷಃ = ಮುಕ್ತಿಯು, ಅಸ್ತಿ = ಇದೆ. (ಮೋಕ್ಷವಿದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಆಗ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಯಾವುದಿದೆ, ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಅಪಿ = ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ— ಧರ್ಮೇಣ = ಧರ್ಮದಿಂದಲೂ, ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ ತೋಽಪಿ = ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ ಮೋಕ್ಷವು (ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಯದ್ಯಪಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನೂ ಜೈನರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ವಿವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) (ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನ ಸಮ್ಯಕ್ ಚಾರಿತ್ರರೂಪವಾದ ಧರ್ಮ ಇವುಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯದಿಂದ, ಮೋಕ್ಷವು ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) (ಧರ್ಮ-ಜ್ಞಾನ-ಸಮುಚ್ಚಯ ಸಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಾವೂ ಕೂಡ ಕಥಂಚಿತ್ ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡುತ್ತೇವೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ಯಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಜಿನಸ್ಯ = ಜಿನನಿಗೆ, ಅಪ್ತತ್ವಸಾಧನೇ = ಅಪ್ತತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅನುಮಾಯಾರ್ಶ್ವ = 'ಜಿನಃ ಆಪ್ತಃ ಅಸ್ಥಲಿತವಾಕ್ವಾತ್' ಇದುವೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೂ ಜಿನದರ್ಶಿಗಳ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ತದ್ವಾಕ್ಯಾತ್ = ಜಿನವಾಕ್ಯದೇಶಿಯಿಂದ, ಧರ್ಮಸಜ್ಞಾನವಿಜ್ಞಾಪ್ತಿಃ = ಧರ್ಮದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವೂ, ತತ್ಪ್ರಜ್ಞಾನವೂ, ಭವತಿ ಚ = ಆಗುತ್ತದೆಂದೂ, ಇತಿ ಚ = ಹೀಗೂ, ಜೈನಾಃ = ಜೈನರು, ಪ್ರಾಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪ್ತತ್ವವುಳ್ಳ ಜಿನವಾಕ್ಯದೇಶಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಸ್ವತಃ ಪ್ರಮಾಣವಾದ ವೇದದಿಂದ ಅಲ್ಲ.) (ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಿಷಯಕವಾದ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು

ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಕ್ರಮಿಸಿ ಪ್ರನಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿದ್ದು ಅಸಂಗತವು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಸಾಧನಜ್ಞಾನಕವೂ ಸಾಧನವಾಗಿದೆ.) (ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಗಳ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅಹಿಂಸಾಪರಃ=ಅಹಿಂಸೆಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ವುಳ್ಳದ್ದು, ಧರ್ಮಃ=ಧರ್ಮವು, ಅನ್ಯಃ=ಹಿಂಸಾಸಹಿತವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿಯು, ನ=ಧರ್ಮವಲ್ಲ, ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನವು, ಪುಧ್ಲದರ್ಶನಂ = ಆತ್ಮವಿವಿಕ್ತತ್ವಾದಿರೂಪದಿಂದ ದೇಹದರ್ಶನವು. ಅಥವಾ ಆತ್ಮನಿಗೆ ದೇಹಾದಿಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ದರ್ಶನವು, ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಜೈನಾಃ=ಜೈನರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತತ್=ಜಿನವಾಕ್ಯವು, ಅನುಮಾನತಃ = ಅನುಮಾನದಿಂದ, ಪ್ರವಾಣಮಿತಿ=ಪ್ರವಾಣವೆಂತೆಂದು ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು? (ಅಂದರೆ—ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ, ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ ಜಿನನಿಗೆ ಆಪ್ತವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಂಡು ಆಪ್ತವಾಕ್ಯತ್ವಾನುಮಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ, ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಜಿನವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಧಾರಣವು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಕೂಡಲಾರದು) || ೧೩೬ || ೧೩೭ ||

ಏಕೆ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪೋದ್ಯಾತರೂಪದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ-ಅನುಮಾನ-ಆಗಮಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ವಿಷಯಾನ್ ಪ್ರತಿ ಸ್ಥಿತಂ ಹ್ಯಕ್ಷಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ ಗೀಯತೇ || ೧೩೮ ||
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಶಬ್ದಾನುಸಾರಾದನುಮೇತಿ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ |
 ಆಸಮಂತಾದ್ಗಮಯತಿ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮೌ ಸರಂ ಪದಂ || ೧೩೯ ||
 ಯಚ್ಚಾಪ್ಯತೀಂದ್ರಿಯಂತ್ವನ್ಯತ್ತೇನಾಸಾವಾಗಮಃ ಸ್ಮೃತಃ |
 ಏತೇನ ಕಾರಣೇನೈವ ತತ್ತನ್ಮಾನತ್ವಮಿಷ್ಯತೇ || ೧೪೦ ||
 ಸ್ವರೂಪಂ ಹಿ ತದೇತೇಷಾಮನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಿಮಾನತಃ |
 ಅತೋಽನುಮಾ ಕಥಂ ಧರ್ಮಂ ಪುದ್ಗಲಂ ಚಾಪಿ ದರ್ಶಯೇತ್ ||
 || ೧೪೧ ||

ಅ || ವಿಷಯಾನ್ ಪ್ರತಿ ಸ್ಥಿತಂ = ನಿರ್ದೋಷಗಳಾದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಇರತಕ್ಕ, (ಅಂದರೆ ನಿರ್ದೋಷಗಳಾದ ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ) ಅಕ್ಷಂ = ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಿತಿ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆಂತೆಂದು, ಗೀಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ—ಯಾವ ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ವಿಷಯವೆಂದು ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆ ಅದೋಷವಾದ ವಿಷಯದಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾದುದು, ಅದೃಷ್ಟವಾದುದು ಯಾವುದು ಇಂದ್ರಿಯವೋ ಅದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು.) ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಶಬ್ದಾನುಸಾರಾತ್ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ (ಅಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಗೃಹೀತಗಳಾದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಆಗಮಗಳಿಂದ ಅಬಾಧಿತವಾದ ಅಪ್ರತಿಬಂಧವಾದ ವಿಷಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅನುಮಾ = ಅನುಮಾನವು. (ಅಂದರೆ— ಯಾವ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಈ ನಿಮಿತ್ತದಶೆಯಿಂದ) ಅನುಮೇತಿ = ಅನುಮಾ ಎಂತೆಂದು, ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಅನುಮಾನಮೂಲಕವಾದ ಅನುಮಾನವು ಕೂಡ ಕೊನೆಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಮೂಲಕವೇ.) ಆ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸಮಂತಾತ್ = ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ, ಚೆನ್ನಾಗಿಯೂ,

ಧರ್ಮಾರ್ಥಮೌಫ = ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಪರಂಪದಂ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಗಮಯತಿ = ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೋ, ಯಜ್ಞ = ಯಾವುದು, ಅನ್ಯತ್ = ಧರ್ಮಾದಿಗಳ ದೆಲೆಯಿಂದ ಇತರವಾದ, ಅತೀಂದ್ರಿಯಂ = ಅತೀಂದ್ರಿಯವಾದುದು, ಅಪಿ = ಅನನುಮಿತವೂ ಆಗಿದೆಯೋ, ಅದನ್ನೂ ಕೂಡ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೋ, ತೇನೈವ = ಆದಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಅಸೌ = ಇದು, ಆಗಮಃ = ಆಗಮವೆಂದು, ಸ್ಮೃತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಏತೇನೈವ ಕಾರಣೇನ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ತತ್ರನ್ಮಾನತ್ಯಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು, ಇನ್ಯತೇ = ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇದು ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿಮಿತ್ತವೇ. ಕೇವಲ ನಿರ್ವಚನದಿಂದ ಸಿಗತಕ್ಕ ಅರ್ಥಮಾತ್ರವಲ್ಲ.) (ಏಕೆಂದರೆ—) ತತ್ = ನಿರ್ದೋಷವಿಷಯ ಸನ್ನಿಹೃಷ್ಟವಾದ ನಿರ್ದೋಷ ಇಂದ್ರಿಯಾತ್ಮಾದಿಗಳು, ಏತೇಷಾಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ, ಸ್ವರೂಪಂ = ಲಕ್ಷಣವು. (ಲಕ್ಷಣವೇ ಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.) (ಇದೂಕೂಡ ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—) ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿಮಾನತಃ = ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಿಯೂ, ಅದರ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇವುಗಳಿಂದ (ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು) (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ಹೀಗಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಅತಃ = ಆದಕಾರಣ, ಅನುಮಾ = ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಜನವಾಕ್ಯವು, ಧರ್ಮಂ = ಧರ್ಮವನ್ನೂ, ಪುದ್ಗಲಂ ಚಾಪಿ = ದೇಹವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾತ್ಮನನ್ನೂ ಕೂಡ, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ದರ್ಶಯೇತ್ = ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದು? (ಅಂದರೆ— ಜನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆಗಮಲಕ್ಷಣವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಜನನಿಗೆ ಆಪ್ತತ್ವನಿಶ್ಚಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಜನವಾಕ್ಯದಿಂದ ಧರ್ಮಾದಿನಿಶ್ಚಯವು ಆಗಲಾರದು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಜಿನಾಪ್ತತ್ವದಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ಹೇತುವಿಗೂ, ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ದೃಷ್ಟವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅನುಮಾನದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಜನವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಸ್ವಸಂಬಂಧವಾದ ಅರ್ಥಪ್ರಕಾಶಕತ್ವವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವೋ, ಜಿನ್ನಾಗಿ ಧರ್ಮವೊದಲಾದ ಅತ್ಯಂತ ಅತೀಂದ್ರಿಯಗಮಕತ್ವವೇ ಆಗಮದ ಲಕ್ಷಣವೋ? ಹೀಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಆಗಮದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಗೃಹೀತವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೂಲತ್ವವೇ ಅನುಮಾನಲಕ್ಷಣವು, ರೀತ್ಯಂತರದಿಂದ ಅದರ ಸಿದ್ಧಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಜನವಾಕ್ಯವು ಧರ್ಮವನ್ನಾಗಲಿ, ಆತ್ಮನನ್ನಾಗಲಿ ತೋರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗಲಾರದು. ಕೆಲವು ಜನವಾಕ್ಯಗಳು ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜನನಿಗೆ ಆಪ್ತತ್ವವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ಕಾಯಪರಿಮಾಣಃ ಪುದ್ಗಲಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕವುಗಳು || ೧೩೮ || ೧೩೯ || ೧೪೦ || ೧೪೧ ||

ಮತ್ತು ಜನನಿಗೆ ಅಸ್ಥಿಲತವಾಕ್ಯವು ನಿಶ್ಚಾಯಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಿದ್ಧವೆಂದು; ಇನ್ಪುನಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಸ್ವಲನವೂ ಜನವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸ್ವರೂಪೇ ಪುದ್ಗಲಸ್ಯೋಕ್ತಾ ದೋಷಾ ಅನಂದಮೇವ ಚ |
 ನ ಮನ್ಯತೇ ಪುದ್ಗಲಂ ಸ ದುಃಖಾಭಾವಃ ಸುಖಂ ತ್ವಿತಿ || ೧೪೨ ||
 ಮಾತ್ರಾಭೋಗಾತಿರೇಕೇಣ ಸುಖಾಧಿಕೃತ್ಯ ದರ್ಶನಾತ್ |
 ಸುಖಸ್ಯಾಭಾವತಾ ಕೇನ ನ ಚ ಸ್ಯಾತ್ಕಿಂ ವಿಪರ್ಯಯಃ || ೧೪೩ ||

ಅ || ಅಪುದ್ಗಲಸ್ಯ = ದೇಹದೇಶಿಯಿಂದ ಇತರನಾದ ಮತ್ತೂ ದೇಹ ಸದೃಶನಾದ ಆತ್ಮನ, ಸ್ವರೂಪೇ = ಸ್ವರೂಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ದೋಷಾಃ = ದೋಷಗಳು, ಉಕ್ತಾಃ = (ಏವಂ-ಚಾ ತ್ಮಾಕಾತ್ಸ್ಯೂಫ್ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ,) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. (ಅಂದರೆ— ಜನನು ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಶರೀರಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ, ರೂಪವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿರುವನು. ಅದನ್ನು ಮೊದಲೇ ದೂಷಿಸಿರುವುದರಿಂದ, ಈ ಜನನು ಸ್ವಲಿತವಾದ ಮಾತುಳ್ಳವನು) (ಪ್ರಕಾರಾಂತರ ದಿಂದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜನನ ಮಾತಿಗೆ ಸ್ವಲನವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ) (ತತ್ತ್ವ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಆತ್ಮನನ್ನು, ಆನಂದಮೇವ = ಆನಂದಸ್ವರೂಪವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಆನಂದದಿಂದ ಆತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನವನ್ನಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ) ಸಃ = ಆ ಜನನು, ಪುಥಲಂ = ಆತ್ಮನನ್ನು, ಆನಂದಮೇವ = ಆನಂದರೂಪಿಯನ್ನಾಗಿಯೇ, ನ ಮನ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. (ಮತ್ತೆ ಭಿನ್ನತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಜಗತ್ತು ಏಳುಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅದು ಸಪ್ತಭಂಗನಯನಿರಾಸ ದಿಂದಲೂ, 'ಪುಂಸ್ತ್ವಾದಿವತ್' ಎಂದು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸುಖಾದಿಗಳಿಂದ ಆತ್ಯಂತಾಭೇದ ಸಾಧನದಿಂದಲೂ ನಿರಸ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಜನನು ಸ್ವಲಿತವಾದ ವಚನವುಳ್ಳ ವನು.) ಮತ್ತು ಸುಖಂ ತು = ಸುಖವಾದರೂ, ದುಃಖಾಭಾವಃ = ದುಃಖಾಭಾವವು, ಸುಖವು ಭಾವರೂಪವಾದುದು ಅಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಆತ್ಮನು ಭಾವ ರೂಪನೋ, ಸುಖವು ದುಃಖಾಭಾವಸ್ವರೂಪವೋ, ವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳಿಗೆ ಆತ್ಯಂತಾ ಭೇದವು ಕಾಣಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಆತ್ಮನು ಸುಖದಿಂದ ಆತ್ಯಂತಾಭಿನ್ನನಲ್ಲ.) ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಜನನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. (ಅದೂ ಅಯುಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಸ್ವಲಿತವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ ವನು.) (ಸುಖಕ್ಕೆ ದುಃಖಾಭಾವರೂಪತ್ವವು ಏಕೆ ಅಯುಕ್ತವೆಂದರೆ—) ಮಾತ್ರಾಭೋಗಾತಿ ರೇಕೇಣ = ಶಬ್ದಾದಿ ವಿಷಯಗಳ ಅನುಭವಾಧಿಕೃದಿಂದ, ಸುಖಾಧಿಕೃತ್ಯ ದರ್ಶನಾತ್ = ಸುಖಾ ಧಿಕೃತ್ವವು ಕಂಡುದರಿಂದಲೂ, ಮತ್ತೂ ವಿಷಯಭೋಗಾಲ್ಪತ್ಯದಿಂದ ಸುಖಾಲ್ಪತ್ವವು ಕಂಡು ದರಿಂದಲೂ, (ಅಂದರೆ— 'ಸುಖಂ ಭಾವಃ ತಾರತಮ್ಯೋಪೇತತ್ವಾತ್ ದುಃಖಾದಿವತ್' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಸುಖಕ್ಕೆ ದುಃಖಾಭಾವತ್ವವೆಚನವು ಅಯುಕ್ತವು. ಸುಖವು ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳದ್ದಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತರೂ ಅಧಿಕಸುಖಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿಕವಿಷಯ ವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದಾದರೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಅದಾದ ದರಿಂದ ಸುಖವು ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳ ಭಾವವದಾರ್ಥವೇ; ದುಃಖಾಭಾವ ರೂಪವಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾ ದರೆ ಸುಖದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ದುಃಖವು ಭಾವಸ್ವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ. ದುಃಖಾಭಾವವೇ ಸುಖವು, ಅದು ನಿವೃತ್ತವಾದ ಹಾಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಸುಖವು ತೋರುತ್ತದೆ. ದುಃಖಾಭಾವವು ವಿಷಯಭೋಗಸಾಧ್ಯವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—) (ಸುಖಕ್ಕೆ ಅಭಾವರೂಪತ್ವವು ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಪ್ರತೀತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಔಪಾಧಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು.) ಸುಖಸ್ಯ = ಸುಖಕ್ಕೆ, ಅಭಾವತಾ = ಅಭಾವತ್ವವು, ಕೇನ = ಯಾವುದರಿಂದ, (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ) (ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರತಿ ತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಔಪಾಧಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿಯೇ ಸುಖತಾರತಮ್ಯ ದರ್ಶನಾದಿಗಳಿಗೆ ಔಪಾಧಿಕತ್ವವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದ್ದರೆ ಆಗ ಸುಖವು ಭಾವ ರೂಪವು; ದುಃಖವು ಸುಖಾಭಾವರೂಪವು. ಅದರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯದರ್ಶನವು ಪ್ರತಿಯೋಗಿ ಸುಖೋಪಾಧಿನಿಮಿತ್ತವು. ಅಹಿಕಂಟಕಾದಿಗಳು ಸುಖನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳು ಈ ರೀತಿ ಯಾಗಿ ಜನನು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ.) ವಿಷಯಯಶ್ಚ = ವ್ಯತ್ಯಾಸವೂ ಕೂಡ, ಕಿಂ ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಏಕೆ

ಆಗಲಾರದು? (ಆಗಿಯೇ ಆಗುವುದು. ಆದಕಾರಣ ಎರಡಕ್ಕೂ ವಿಶೇಷವು ತೋರದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವುಗಳಿಗೆ ಭಾವತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕು) || ೧೪೨ || ೧೪೩ ||

ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ದುಃಖದಂತೆಯೇ ಸುಖವು ತರತಮಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಾವರೂಪತ್ವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಸಯಾನುಭವ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಸುಖತಾರತಮ್ಯವು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (2) ಹೀಗೆ ಭಾವರೂಪತ್ವವು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರೂ ಸುಖಕ್ಕೆ ದುಃಖಾಭಾವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ದುಃಖಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸುಖಾಭಾವರೂಪತ್ವವು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ನಿಯಾಮಕ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ? (3) ದುಃಖವು ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ವೇದ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಭಾವರೂಪತ್ವವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಸುಖಕ್ಕೆ ವಿಧಿಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ವೇದ್ಯತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಅಭಾವರೂಪತ್ವವು ಹೇಗೆ? (4) ಅಸುಖವಾಗದಿರುವುದು ಸುಖವು; ಅದುಃಖವಾಗದಿರುವುದು ದುಃಖವು, ಎಂದು ಜ್ಞಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾದಕ್ಕೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವರೂಪತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಅಭಾವರೂಪತ್ವವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಭಾವಾಭಾವವು ಭಾವವೇ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ‘ಸುಖಂ ಅಭಾವಃ ವಸ್ತುತ್ವಾತ್ ಸಮ್ಪ್ರತಾಭಾವವತ್’ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ‘ಸುಖಸ್ಯಾಭಾವತಾ ಕೇನ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ವಾದಿಯ ಮತದಲ್ಲಿ(೧)ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು ಭಾವವು ಇದೆಯೋ, ಅಥವಾ (೨)ಇಲ್ಲವೋ ಅಭಾವವೋ, ಒಂದನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯದಿ ಭಾವೋಽಪಿ ಕಚ್ಚಿತ್ಸ್ಯಾತ್ತಸ್ಯೈವಾಭಾವತಾ ಕುತಃ |
ಯದಿ ಸರ್ವೇಽಪ್ಯಭಾವಾಃ ಸ್ಮರನ್ಯೋನ್ಯಮಿತಿ ಭಾವತಾ || ೧೪೪ ||
ಅಭಾವಾಭಾವತೈವ (ತಾ ಯತ್) ಸ್ಯಾತ್ಕಿಂ ನಚ್ಚಿನ್ತಂ ತದಾ
ಭವೇತ್ |

ಭಾವತ್ವಂ ವಿಧಿರೂಪತ್ವಂ ನಿಷೇಧತ್ವಮುಭಾವತಾ || ೧೪೫ ||

ಅ || (ವಸ್ತುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಅಭಾವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸತಕ್ಕವನ ಮತದಲ್ಲಿ) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಕಚ್ಚಿತ್ = ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪದಾರ್ಥವು, ಭಾವೋಽಪಿ = ಭಾವವೂ ಕೂಡ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದೋ, (ಹಾಗಾದರೆ) ತಸ್ಯೈವ = ಆ ಸುಖಕ್ಕೆನೇ, ಅಭಾವತಾ = ಅಭಾವರೂಪತ್ವವು, ಕುತಃ = ಯಾವುದರಿಂದ? (ಮತ್ತೆ ಭಾವವೆಂದಂಗೀಕೃತವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಅಭಾವರೂಪತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ವಸ್ತುತ್ವರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ಅಭಾವತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಭಾವಗಳು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವಿಲ್ಲ.) (ಯದ್ಯಪಿ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿತ್ಯ-ಅನಂತತ್ವಾದಿಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಗಭಾವತ್ವವೂ, ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವತ್ವವೂ, ಅತ್ಯಂತಾಭಾವತ್ವವೂ ಅನುಪಪನ್ನವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಘಟದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಪಟಾದ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವವು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವು. ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವವು ಧರ್ಮಿಯಿಂದ ಬೇರೆ ಯಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಘಟವೇ ಪಟಾದ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವರೂಪವು. ಹೀಗೆಯೇ

ಪಟಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಘಟಾದ್ಯನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವರೂಪಗಳು.) (ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಅಭಾವರೂಪಗಳೇ ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇದ್ದನ್ನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸರ್ವೇಸಿ = ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಕೂಡ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಂ = ಅಭಾವಾಃ = ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಗಳು, ಸ್ಯುಃ = ಆಗುವವು. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, (ಮನ್ಯಸೇ = ತಿಳಿಯುತ್ತೀಯೋ), ತದಾ = ಆಗ, ಭಾವತಾ = ಭಾವತ್ಯನೇ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವತ್ಯವನ್ನು ವ್ಯುತ್ಪಾದಿಸಿದರಿಂದ) ನಃ = ನಮಗೆ, ಕಿಂ ಛಿನ್ಯಂ ಭವೇತ್ = ಯಾವುದು ಛಿನ್ಯವಾದುದು ಆಗುವುದು? (ಯಾವುದೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.) (ಏಕೆಂದರೆ--) ಅಭಾವಾಭಾವತಾ = ಅಭಾವಾಭಾವತ್ಯವು, ಭಾವತ್ಯೇವ = ಭಾವತ್ಯನೇ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು (ಅಭಾವಾಭಾವತ್ಯವು ಭಾವತ್ಯನೇ ಆಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದನ್ನುಪವಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಭಾವಾಭಾವಸ್ವರೂಪವನ್ನಾದರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಭಾವತ್ಯಂ = ಭಾವತ್ಯವೆಂದರೆ, ವಿಧಿರೂಪತ್ಯಂ = ವಿಧಿಯಸ್ವರೂಪತ್ಯವು, ಅಭಾವತಾ = ಅಭಾವತ್ಯವು, ನಿಷೇಧತ್ಯಂ = ನಿಷೇಧಸ್ವರೂಪತ್ಯವು || ೧೪೪ || ೧೪೫ ||

ಆದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತನೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—

ಮೂ || ನಿಷೇಧಸ್ಯ ನಿಷೇಧೋಽಪಿ ಭಾವ ಏವ ಬಲಾದ್ಭವೇತ್ |

ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿಪತ್ತಿಸ್ತು ಭಾವಾಭಾವನಿಯಾಮಿಕಾ || ೧೪೬ ||

ಅ || ನಿಷೇಧಸ್ಯ = ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ, (ಅಭಾವಕ್ಕೆ) ನಿಷೇಧೋಽಪಿ = ನಿಷೇಧವೂ (ಅಭಾವವೂ) ಕೂಡ, ಬಲಾತ್ = ದರ್ಶನಬಲದಶೆಯಿಂದ, (ಅನುಭವದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಶೆಯಿಂದ) ಭಾವ ಏವ = ಭಾವಪದಾರ್ಥನೇ, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ— ಅಭಾವವೆಂದರೆ ನಿಷೇಧವು, ಆದಕಾರಣ 'ಅಭಾವಸ್ಯ ಅಭಾವಃ' ಎಂದರೆ— ನಿಷೇಧಕ್ಕೂ ನಿಷೇಧವು ಎಂದುಕ್ರಮವಾಯಿತು. ಅನುಭವದ ಬಲದಶೆಯಿಂದ ಅದು ವಿಧಿಯೇ ಆಗಬೇಕು.) (ಸ. ರ. ವಿ.— ಹಾಗಾದರೆ— ಅಸುಖವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧಮುಖವೇದ್ಯವಾದ ಸುಖಕ್ಕೆ ಭಾವತ್ಯವಿಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಭಾವಾಭಾವಗಳಿಗೆ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ— ಅಥವಾ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ವಿಧಿಯೆಂದರೆ ಭಾವನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದಕಾರಣ ಅಭಾವಾಭಾವತ್ಯವು ಭಾವತ್ಯನೇ ಎಂದುಕ್ತವಾಯಿತು.) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪರಸ್ಪರಾನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವರೂಪತ್ಯದಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಅಭಾವರೂಪತ್ಯವಿದ್ದರೆ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳು, ಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು, ಸ್ವಾಗ್ರಭಾವಾದಿಗಳು, ಅಭಾವಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಂದು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹೇಳಿದ ನಿಯಮವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಘಟಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಪಟವಲ್ಲವೆಂದು ನಿಷೇಧರೂಪತ್ಯವೂ, ಸ್ವಾಗ್ರಭಾವಕ್ಕೂ ಕೂಡ 'ಪ್ರಮೇಯಃ' ಎಂದು ವಿಧಿರೂಪತ್ಯವೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಸ್ಪೃತಿಪಥಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿಪತ್ತಿಸ್ತು = ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಜ್ಞಾನನೇ, ಭಾವಾಭಾವನಿಯಾಮಿಕಾ = ವಿಧಿರೂಪದಿಂದಲೂ, ನಿಷೇಧರೂಪದಿಂದಲೂ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯು ಕ್ರಮದಿಂದ ಭಾವತ್ಯಕ್ಕೂ, ಅಭಾವತ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ನಿಯಾಮಕವಾದುದು || ೧೪೬ ||

ಸ. ರ. ವಿ.— ಹೇತ್ವಂತರದಿಂದಲೂ ಜಿನನಿಗೆ ಆಪ್ತತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪುಧ್ಗಲನ (ಆತ್ಮನ) ವಿಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆನ್ನುವುದು ಅಯಥಾರ್ಥಪ್ರಲಾಪವಾಗಿದೆ. ಪುಧ್ಗಲ ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಜನನ ಮಾತಿಗೆ ಆಯುಕ್ತತ್ವವನ್ನು ತೋರಿಸಿ, ಜನನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನತ್ವವು ಯಾವುದು ಅವನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೋ, ಅದು ೧ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿಯೋ ಅಥವಾ ೨ ಆತ್ಮ ಪ್ರಸಾದ ದ್ವಾರದಿಂದಲೋ ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದನ್ನೊಂದು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ಚ ಪುದ್ಗಲವಿಜ್ಞಾನಂ ಮೋಕ್ಷದಂ ಭವತಿ ಕ್ಷಚಿತ್ |
 ಆಸ್ವಾತಂತ್ರಾತ್ಪುದ್ಗಲಸ್ಯ ಜ್ಞಾತೋಽಸಿ ಸುಖದೋ ನ ಹಿ || ೧೪೭ ||
 ನ ಹಿ ದುಃಖಿಸರಿಜ್ಞಾನಾದ್ಧುಃಖಿತ್ವಂ ವಿನಿವರ್ತತೇ |
 ಯದಿ ಪುದ್ಗಲವಿಜ್ಞಾನಾದದುಃಖೀ ಸ್ಯಾತ್ಕಥಂ ಚನ ||
 ದೇಹನಾನಸಿ ನಾದುಃಖೀ ಕಿಂ ಜ್ಞಾನಾದುತ್ತರಂ ಸದಾ || ೧೪೭ ||

ಅ || ಪುದ್ಗಲವಿಜ್ಞಾನಂ = ಆತ್ಮವಿಜ್ಞಾನವು, ಮೋಕ್ಷದಂ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು, ನ ಚ ಭವತಿ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (‘ತಥಾ ಚ ಆತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಂ ಮೋಕ್ಷದಂ ನ ಭವತಿ ಅಚೇತನತ್ವಾತ್ ಪಟವತ್’ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಚೇತನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪಟವಂತೆಯೇ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು) (ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಸಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಕ್ಷಚಿತ್ ಚ = ಎಲ್ಲಿಯೂ ಅಚೇತನದಲ್ಲಿ, (ಮೋಕ್ಷ ದಾತ್ಯತ್ವವು) ನ ಚ = ಕಾಣಲ್ಪಡಲೇ ಇಲ್ಲ. (ಆತ್ಮನು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆನ್ನುವ ಎರಡನ್ನೆದ್ದನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಪುದ್ಗಲಸ್ಯ=ಆತ್ಮನಿಗೆ, ಅಸ್ವಾತಂತ್ರಾತ್=ಸ್ವಾತಂತ್ರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾತೋಽಸಿ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆತ್ಮನೂ ಕೂಡ, ಸುಖದುಃ = (ಅನುಗ್ರಹವಾದಿಯೇ) ಮೋಕ್ಷದಾಯಕನು, ನ ಹಿ = ಆಗಲಾರನು. ಹಿ = ಪಟಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ಪಕ್ಷಗಳನ್ನು ಹೇತ್ಯಂತರದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ) ದುಃಖಿಸರಿಜ್ಞಾನಾತ್ = ದುಃಖಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ದುಃಖಿತ್ವಂ=ದುಃಖವುಳ್ಳತನವು, ನ ಹಿ ನಿವರ್ತತೇ=ಹೊರಟು ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಂ=ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ‘ಆತ್ಯಂತಿಕದುಃಖನಿವೃತ್ತಿಹೇತುರ್ನ ಭವತಿ’ ಆತ್ಯಂತಿಕ ದುಃಖ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದುಃಖಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ = ದುಃಖವುಳ್ಳವನ ಜ್ಞಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ದೇವದತ್ತಜ್ಞಾನವತ್ = ದೇವದತ್ತನ ಜ್ಞಾನದಂತೆ. ಅಥವಾ ‘ಆತ್ಮಾ ದುಃಖಂ ನಿವರ್ತಯಿತುಮಶಕ್ತಃ ದುಃಖಿತ್ವಾತ್ ಯಃ ಯದನರ್ಥವಾನ್ ನಾಸೌ ತನ್ನಿವರ್ತನೇ ಶಕ್ತಃ ಯಥಾ ದರಿವ್ಯೋ ದಾರಿವ್ಯನಿವರ್ತನೇ’ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. ದುಃಖಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರವು ಸಮರ್ಥಿತವಾಯಿತು. ಸಾತಂತ್ರವಿದ್ದರೆ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ದುಃಖಿಯು ಆಗಲಾರನು. (ಇದೆಲ್ಲಾ ಆಗಬಹುದು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ದೇವದತ್ತನು ದನವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕಾಶವು ಅಂಧಕಾರವನ್ನೆಂಬಂತೆ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾತ್ಮಜ್ಞಾನವೇ ತನ್ನ ದುಃಖಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದು. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಮಾತ್ರವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಹೇತುವೂ ಕೊಡ ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯದಿ = ಯಾವಪಕ್ಷ ದಲ್ಲಿ, ಪುದ್ಗಲವಿಜ್ಞಾನಾತ್ = ಆತ್ಮಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ, ಅದುಃಖೀ = ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವವನು, ಕಥಂ ಚನ = ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, (ಅಂದರೆ-ದುಃಖಕ್ಕೂ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ)

ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವನೋ, (ಹಾಗಾದರೆ—) ಜ್ಞಾನಾತ್=ಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ, ಉತ್ತರಂ=ಮೇಲಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ದೇಹವಾನಪಿ=ಶರೀರವುಳ್ಳವನೂ ಕೂಡ, ಸದಾ=ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅದುವೇ= ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವವನು, ಕಿಂ=ಎಕೆ, ನ ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಲಾರನು. (ಆಗಿಯೇ ಆಗುವನು)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— ಪುದ್ಗಲನು ಜ್ಞಾತನಾದಾಗ್ಯೂ ತನ್ನನ್ನು ದುಃಖದಿಂದ ಬಿಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿಕ್ಕೆ ಅಸಮರ್ಥನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಪುದ್ಗಲನೇ ಈಶನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ದುಃಖವು ಕೊಡಲಾರದು. ಪುದ್ಗಲವಿಜ್ಞಾನವು ದುಃಖಮೊದಲಾದ ಬಂಧಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದಾದರೆ— ಪುದ್ಗಲನ ವಿಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ದೇಹವುಳ್ಳವನಿಗೂ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಬಾರದೆ ಹೋಗುವವು. ಶರೀರ ತ್ಯಾಗವಾದ ಮೇಲೆ ದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವೆನು ಎಂದು ವಿನ್ಯುಶ್ಯಕಾರಿತ್ವವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕೊಡಲಾರದು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಪ್ರಕಾಶವು ಅಂಧಕಾರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತಾನು ಹುಟ್ಟಿದೊಡನೆಯೇ ಅಂಧಕಾರವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ. ಸಾವಕಾಶದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ವಿಲಂಬವಾದರೆ ವಿರೋಧವೇ ಕೊಡಲಾರದು. ಹಾಗೆಯೇ ಆತ್ಮ ತತ್ವಜ್ಞಾನವು ದುಃಖಮೊದಲಾದ ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡಿ ಆತ್ಮನನ್ನು ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಜನಮೊದಲಾದವರು ತತ್ವಜ್ಞಾನ ಸಂಪನ್ನರಾದವರು ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದಮೇಲೆಯೇ ಮುಕ್ತರಾಗಬೇಕಾಗುವರು. ಅವರಿಗೂ ಶರೀರಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರೆಂದು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಶರೀರಾದಿಗಳು ಇದ್ದವರಿಗೆ ದುಃಖಾದಿಗಳು ತಪ್ಪಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. (2) 'ದುಃಖಾದಿಕಮಾತ್ರತತ್ವಜ್ಞಾನವಿರೋಧಿ ನ ಭವತಿ ಬಹುಲಂ ಕಾಲಂ ತೇನ ಸಹ ಸ್ಥಿತತ್ವಾತ್ ಸಮೃತವತ್' ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುದು ಆತ್ಮ ತತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಬಹುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮ ತತ್ವಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಮೃತವಾದುದರಂತೆ. (3) ಮತ್ತು ಆತ್ಮತತ್ವಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಒಂದೇ ಅಲ್ಲ, ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಕಂಡದೆ. ತಥಾಚ ಯಾನ ಜ್ಞಾನಬಂದ ಮೇಲೆ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ ಅಂತಹ 'ಜನಸ್ಯ ಚರಮಜ್ಞಾನಂ ನ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನಂ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನತ್ಯಾತ್ ಪ್ರಥಮಾದಿಜ್ಞಾನವತ್=ಅಂತಹ ಜನನ ಅಂತಿಮಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಲ್ಲ, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಾದಿಜ್ಞಾನವಂತೆಯೇ || ೧೪೭ || ೧೪೮ ||

ಸ. ರ. ವಿ— ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಈ ದೋಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಾಗಾದರೆ— ನೀವು ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೀರಿ. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈ ದೂಷವು ಸಮಾನವೇ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಈಶಕ್ಲೆ ಪ್ರ್ಯನುಸಾರೇಣ ಸ್ಯಾತ್ಪಾಲಾದೀಶನಾದಿನಃ || ೧೪೯ ||
 ಕರ್ಮಹೇತುತ್ವಮಪಿ ತು ನಿಶ್ಚಿತನ್ಯಾನ್ನ ಹಿ ಕ್ವಚಿತ್ |
 ಅಶೇಷದುಃಖವಿಲಯೇ ನೇದಾನೀಂ ಕಾರಣಂ ಯಥಾ || ೧೫೦ ||
 ತಥೋತ್ತರಂ ನ ಚೈ(ಚ ನೈ)ವ ಸ್ಯಾಧ್ಯೈ ಸ್ವಿಪೂರ್ವಾನುಮೂ ಯತಃ |
 ಶಕ್ತಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನಂ ತಪ್ರೀತಿಜನಕಂ ಯದಿ |
 ತಥೈ(ಯೈ)ವ ಬಂಧಹಾನಿಃ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಕಿಂ ನಾಮ ದೂಷಣಂ ||೧೫೧||

ಅ || ಈಶವಾದಿನಃ=ಈಶ್ವರನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ, ಈಶಕ್ಷಪ್ತನು ಸಾರೇಣ=ಈಶ್ವರೇಚ್ಛಾವಿಶೇಷಾನುಸಾರದಿಂದ, ಕಾಲಾತ್=ಕೆಲವುಕಾಲವನ್ನು ದಾಟಿ, ಮುಕ್ತಿಃ=ಮೋಕ್ಷವು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ— ನಾವು ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನವನ್ನು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನನು. ಜ್ಞಾನವಾದರೂ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ಚೇತನನು ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಈತನನ್ನು ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವೆನೆಂದು ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಾಲಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆ ಕಲ್ಪನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಈತನು ಮುಕ್ತನು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ). (ಹೀಗೆ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ). ಕರ್ಮಹೇತುತ್ವಮುಪಿ=ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾರಣತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಅಥವಾ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಕಾರಣಕತ್ವವೂ ಕೂಡ, ನಿಶ್ಚಿತನ್ಯಾತ್=ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಚೈತನ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ನ ತು = ಕೊಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— 'ಎಮತಂ ಕರ್ಮ ನ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಂ ಭವತಿ, ಅಚೇತನತ್ಯಾತ್ ಪಟವತ್' ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು). (ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಕ್ಷೇಚಿತ್=ಯಾವ ಅಚೇತನದಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಹಿ=ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ನಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾಗಿ ಇಲ್ಲ. (ಹಾಗಾದರೆ ಅಚೇತನತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಈ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ— ೧ ಮೋಕ್ಷಸ್ವಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು, ಒಂದೇ ಕರ್ಮವೋ, ೨ ಅಥವಾ ಅನೇಕಗಳೋ? ಒಂದನೇದ್ದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿಯೆಗಳು ಅನೇಕಗಳು ಕಂಡಿವೆ. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆ ಕರ್ಮವು ಒಂದೇಯಾಗಿದ್ದರೆ, ಹುಟ್ಟಿದ್ದ ಕರ್ಮಕ್ಕೇನೇ ಪುನಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗಲೀ, ಕರ್ಮವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಾಗಲೀ, ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರಮ್ಯವ್ಯಾಪಾರವಾಗಲೀ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) (ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಏಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ಇದಾನೀಂ=ಪ್ರಥಮ ಕ್ರಿಯೋತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರ್ಮವು, ಅಶೇಷದುಃಖವಿಲಯೇ=ಸರ್ವದುಃಖಗಳ ನಾಶವಾಗುವುದರಲ್ಲಿ, (ಅಂದರೆ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ) ಕಾರಣಂ=ಕಾರಣವು, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ಉತ್ತರಂ=ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ— ವಿವಕ್ಷಿತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ನೈವ ಚ ಸ್ಯಾತ್ = (ಕರ್ಮತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು) ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು. (ಎರಡನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಧಕವಾದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಇದಾನೀಂ=ಇದಾನೀಂತನವಾದ ಕರ್ಮವ್ಯಕ್ತಿಯು, ಕಾರಣಂ ನ=ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲವೋ, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ಉತ್ತರಂ ನ ಚೈವ ಸ್ಯಾತ್=ಅಂತಿಮವಾದ ಕರ್ಮವ್ಯಕ್ತಿಯು, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂತ್ಯಕರ್ಮಗಳಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವಿಲ್ಲ, ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಅವಾಗಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗಬೇಕಿತ್ತು. ಪೂರ್ವಸಹಕೃತವಾದ ಅಂತ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಇಯತ್ತಾ ಇಲ್ಲದಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದಮೇಲೆ ಇಷ್ಟೇ ಕಾಲದಿಂದ ಇಷ್ಟೇ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಪ್ರಮಾಣಿಸಿದ್ಧವಲ್ಲವಷ್ಟೆ!) (ನಿಶ್ಚಿತನ್ಯಾನುಮಾನಕ್ಕೂ 'ಅಶೇಷದುಃಖವಿಲಯೇ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಮಾನಕ್ಕೂ ಆಭಾಸೋದ್ಧಾರವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು) ನಿಶ್ಚೈತನ್ಯಾದ್ಯನುಮಾನವು, ದೃಷ್ಟಿಪೂರ್ವಾ = ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಗೃಹೀತವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿಗಳುಳ್ಳದ್ದೋ, (ಆದಕಾರಣ)

ಅನುಮಾ = ನಿರ್ದೋಷವಾದ ಅನುಮಾನವು. (ಅಭಾಸವಲ್ಲ) ('ಈಶಕ್ತಸ್ಯಾನುಸಾರೇಣ' ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದವು, ಆಮೇಲೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ಜ್ಞಾನೀ ಪ್ರಿಯತನೋಽತೋ ಮೇ ತಂವಿದ್ವಾನೇನ ಚಾಮೃತಃ' 'ವೃಣುತೇ ಯಂ ತೇನ ಲಭ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇವೆ. ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಸಾಧಿತವಾಗಿದೆ.) (ಅಭಾಸಗಳನ್ನುದ್ಧಾರಮಾಡುತ್ತಲೇ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಶಕ್ತಸ್ಯ ಅನ್ಯಸ್ಯ = ಶಕ್ತನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ, ವಿಜ್ಞಾನಂ = ವಿಶಿಷ್ಟಜ್ಞಾನವು, (ಅಂದರೆ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಾದಿ ಜ್ಞಾನವು) ತತ್ತ್ರೀತಿಜನಕಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು, ಯದಿ ಅನುವಿಯಾತೇ = ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ತಯೈವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಲೇ, ಬಂಧಹಾನಿಃ = ಸಂಸಾರಬಂಧದ ನಾಶವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದೆಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತದಾ = ಆಗ, ಕಿಂ ನಾಮ ದುಃಖಂ = ಯಾವುದು ದೋಷವಾಗುವುದು? (ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ). ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ದೃಷ್ಟಿಪೂರ್ವಾ = ಪ್ರಮಾಣಗೃಹೀತವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿಗಳಿದ್ದು, ಅನುಮಾ = ಈ ಅನುಮಾನವು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ — (1) ಮೋಕ್ಷವು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅಧೀನವಾದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಜ್ಞಾನವಿದ್ದವನಿಗೂ ಕೂಡ ಕಾಲಾಂತರದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಪುತ್ರಗ್ರಹವು (ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯು) ಕೊಡುವವನ ಅಧೀನವು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) 'ಸಂಸಾರಬಂಧಹಾನಿಃ ಸಮರ್ಥಪುರುಷಾಂತರ ಪ್ರೀತಿನಿಬಂಧನಾ ಬಂಧಹಾನಿತ್ವಾತ್ ರಾಜಪ್ರಸಾದಾಧೀನಭೃತ್ಯನಿಗಡಬಂಧಹಾನಿವತ್' = ಸಂಸಾರಬಂಧದ ಬಿಡುಗಡೆಯು ಸಮರ್ಥನಾದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಾದ ಪುರುಷನ ಪ್ರೀತಿನಿಮಿತ್ತಕವು; ಬಂಧಹಾನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜಪ್ರಸಾದಾಧೀನವಾದ, ಭೃತ್ಯನ ನಿಗಡ ಬಂಧದ ಹಾನಿಯಂತೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ ಬಂಧವನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಗೊಳಿಸುವ ಈ ಪುರುಷನೇ ಈಶ್ವರನು. (2) 'ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನಾ ಪ್ರೀತಿಃ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಾದಿ ಜ್ಞಾನಜಾ ಅನಿಜಪ್ರೀತಿತ್ವಾತ್ ರಾಜಪ್ರೀತಿವತ್' ವಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಪ್ರೀತಿಯು ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು; ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಪ್ರೀತಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ರಾಜನ ಪ್ರೀತಿಯಂತೆ ಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದವೂ ಕೂಡ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನವಿರುವಾಗಲೇ ಆಗುವುದರಿಂದ ದೋಷವಿಲ್ಲ. (3) 'ಅಥವಾ ಈಶ್ವರವಿಷಯಂ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಾದಿ ಜ್ಞಾನಂ ತತ್ತ್ರೀತಿಜನಕಂ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಾದಿ ಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ ಸಮೃತವತ್' ಇಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರನೇ ಸಿದ್ಧನಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ದೋಷವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು ಪ್ರಥಮಾನುಮಾನದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. || ೧೪೯ || ೧೫೦ || ೧೫೧ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದರೂ ನನ್ನಿಂದ ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಸತ್ತ್ವತಿಪಕ್ಷ ತ್ವನೆಂದರೆ- ೧ 'ವಿಮತಾ ಬಂಧಹಾನಿಃ ಸ್ವಜ್ಞಾನನಿಬಂಧನಾ' ವಿವಾದ ವಿಷಯವಾದ ಬಂಧಹಾನಿಯು ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವೇ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (೨) ಅಥವಾ 'ಪರಪ್ರಸಾದನಿಬಂಧನಾ ನ ಭವತಿ' ಇತರರ ಪ್ರಸಾದವು ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನೇದರಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸ್ವಜ್ಞಾನಾನ್ಬಂಧಹಾನಿಸ್ತು ದೃಶ್ಯತೇ ಕಸ್ಯ ಕುತ್ರಚಿತ್ || ೧೫೨ ||
 ಅಹಿಂಸಾಯಾಶ್ಚ ಧರ್ಮತ್ವಂ ಕೇನ ಮಾನೇನ ಗಮ್ಯತೇ |
 ಹಿಂಸಾಯಾ ಏವ ಧರ್ಮತ್ವಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಮುತ್ತರಂ || ೧೫೩ ||

ಧರ್ಮಸ್ಯ ಸುಖಹೇತುತ್ವಮಪಿ ಕೇನಾವಗಮ್ಯತೇ |

ಹತ್ಯಾಯಾ ನೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವಂ ಕುತೋ ಮಾನಾನ್ನಿವಾಯತೇ

|| ೧೫೪ ||

ಅ || ಸ್ವಜ್ಞಾನಾತ್ = ತನ್ನ ಜ್ಞಾನದೇಶೆಯಿಂದ, ಬಂಧಹಾನಿಸ್ತು = ಸಂಸಾರಬಂಧದ ಹಾನಿಯಾದರೂ, ಕುತ್ರಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿ, ಕಸ್ಯ = ಯಾರಿಗೆ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯಾರಿಗೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂತೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ) (ಎಲ್ಲಾ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದಾಧೀನವಾದುದು. ಎಂದು ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳ ಸರಣಿಯು.) (ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅವಾಗಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಯಾವುದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಪ್ರತಿಬಂಧಕೀಭೂತವಾದ ಕರ್ಮವು ಇದೆ. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಶದಿಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವ ಹೇತುವು ಅಹೇತುವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗವಿದೆ. ಮಣಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾದ ವಹ್ನಿಯು ಸ್ಫೋಟಕಾರಣವಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಹ್ನಿಯೇ ಸ್ಫೋಟಕಾರಣವಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಕರ್ಮವು ಅನೇಕ ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಯದ್ಯಪಿ ಜ್ಞಾನಾವರಣಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತವೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಆಯುರಾದಿ ಕಾರಣವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಎಂದರೆ— ಅಹಿಂಸಾದಿರೂಪವಾದುದೇ ಧರ್ಮವು. ಹೀಗೆ ಶರೀರಪರಿಮಾಣತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವು ತತ್ವಜ್ಞಾನವು. ಈ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಗಳು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಗಳು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದೆ. ಎನ್ನುವ ಕಲ್ಪನೆಯು ಆಗಬಹುದಿತ್ತು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಅಹಿಂಸಾಯಾತ್ಮ್ಯ = ಅಹಿಂಸೆಗೂ, ಶರೀರಪರಿಮಾಣತ್ಯೇನ ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಶೇಷಕ್ಕೂ ಅಥವಾ ಸಪ್ತಘಟಿಕಾ ಭೋಜನಾದಿಗಳಿಗೂ, ಧರ್ಮತ್ವಂ = ಧರ್ಮತ್ವವು, ಕೇನ ಮಾನೇನ = ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, ಗಮ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? (ಜಿನವಾಕ್ಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸಾಧಕವಾದುದು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.) (ಜಿನವಾಕ್ಯವು ಸತ್ಯತಿಸ್ಥಿತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಹಿಂಸಾಯಾ ಏವ = ಹಿಂಸೆಗೇನೇ, ಧರ್ಮತ್ವಂ ಇತಿ = ಧರ್ಮತ್ವವೆಂದು, ಉಕ್ತೇ = ಹೇಳಿದರೆ, ಕಿಮುತ್ತರಂ ಸ್ಯಾತ್ = ಏನು ಉತ್ತರವಿದೆ? (ಅಂದರೆ— ಜಿನವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಹಿಂಸೆಗೆ ಧರ್ಮತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿದವನು ಭಿನ್ನಕಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಹಿಂಸೆಗೇನೇ ಧರ್ಮತ್ವವು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ— ಏನು ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವನು? ಏನೂ ಇಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಧರ್ಮ ನಿಶ್ಚಯವಾಗದೆ ಹೋಗುವುದು. ಭಿನ್ನಕಾಚಾರ್ಯರು ಆಪ್ತರಲ್ಲವೆಂದರೆ ಜಿನನೂ ಹೇಗೆ ಆಪ್ತನಾದಾನು? ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರಯುಕ್ತವೆಂದರೆ— ಇದು ಭಿನ್ನಕಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವೇ. ಭಿನ್ನಕಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿ ಆ ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಗುಣಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳೆಂದರೆ— ಜಿನನಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧಿಗಳೋ ಏನು? ಜಿನದರ್ಶಿಗಳ ವಚನದಿಂದಲೇ ಆ ಗುಣಗಳು ಜಿನನಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತವೆ. ಎಂದರೆ— ಭಿನ್ನಕಾಚಾರ್ಯರಲ್ಲಿಯೂ ಶಾಗೆಯೇ ಹೇಳಲು ಶಕ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಭಿನ್ನಕಾಚಾರ್ಯದರ್ಶಿಗಳು, ಭ್ರಾಂತರು ಅಥವಾ ಪ್ರತಾರಕರು ಎಂದರೆ— ಜಿನದರ್ಶಿಗಳೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತರು ಪ್ರತಾರಕರೆಂದು ಏಕೆ ಆಗಲಾರರು?) (ಈಗ ಧರ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವೂ ಕೂಡ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಧರ್ಮಸ್ಯ = ಧರ್ಮಕ್ಕೆ, ಸುಖಹೇತುತ್ವಮಪಿ = ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಕೇನ = ಯಾವುದರಿಂದ, ಅವಗಮ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಜಿನವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವವನಿಗೆ ಸತ್ಯತಿಸ್ಥಿತವು ಬರುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.)

ಹತ್ಯಾಯಾಃ = ಹನನಕ್ಕೆ, ಮೋಕ್ಷಹೇತುತ್ವಂ = (ಯಾರೋಬಿಟ್ಟ ಆಚಾರ್ಯರಿಂದಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ) ಮುಕ್ತಿಕಾರಣತ್ವವು, ಕೌತಃ ಮಾನಾತ್ = ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, ನಿವಾರ್ಯತೇ = ತಡೆಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಇತರರಿಂದ ಅನಧಿಷ್ಠಿತವಾದ ಕರ್ಮವು ದೇಹತ್ಯಾಗದ ಮೇಲಿನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ದುಃಖವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ನಿವರ್ತಿಸುವುದಾದರೆ ಈಗಲೇ ನಿವರ್ತಿಸುವುದು. ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೋಗಲಾಡಿಸುವೆನೆಂದು ಅಚೇತನಕ್ಕೆ ವಿನ್ಯುಶ್ಯ ಕಾಂಕ್ಷವು ಕೂಡಲಾರದು ದೃಷ್ಟಾಂತವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜಿನವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವೂ, ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ತನ್ನಿಂದ ಭಿನ್ನನಾದ ಈಶನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಜೀವಬಂಧದ ವಿನಾಶದ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ದೇಶಾಧಿಪತಿಯ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ನಿಗದಮೋಕ್ಷಾದಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಯಾವುದಾದರೊಂದು ನಿಗದಬಂಧವು ತಮ್ಮ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲಾಗಲೀ ತಮ್ಮ ಕೃಪೆಯಿಂದಲಾಗಲೀ ಮುಚ್ಯಮಾನವಾದುದು ಕಾಣಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅಹಿಂಸೆಯೇ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮಧರ್ಮವು, ಇದು ಮೊದಲಾದ ಮೂಲಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಜಿನವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಆದರಣೀಯತ್ವ ವಿರುವುದಾದರೆ, ಹಿಂಸೆಯೇ ಧರ್ಮವು ಮುಕ್ತಿಗೂ ಕಾರಣವು. ಧರ್ಮವು ಸುಖಸಾಧನವಲ್ಲ. ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಿಪ್ರಲಂಬಕವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಆದರಣೀಯವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದ ಕಾರಣ ಬಿನನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಅಹಿಂಸಾದಿಯು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಲ್ಲ || ೧೫೨ || ೧೫೩ || || ೧೫೪ ||

ಸ. ರ. ವಿ.— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಮಾಧ್ಯಮಿಕನಿಗೂ ಕೂಡ ಅಯಥಾ ಧರ್ಮಪ್ರಲಾಪಿತ್ವವಿದ್ದು ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಅವನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶೂನ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಈಗ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ನಿರಾಕರಿಸುವನನಿಗೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ನ ಚ ಶೂನ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನಾಚ್ಯೋನೈಭಾವನಯಾಪಿ ಚ |
ಮೋಕ್ಷಃ ಕಥಂ ಚನ ಭವೇದ್ಯದೀದಾನೀಂ ಕಥಂ ನ ಸಃ || ೧೫೫ ||

ಅ || ಶೂನ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನಾತ್ = ಶೂನ್ಯವೇ ತತ್ವವು ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತೂ ಅದರಲ್ಲಿಯೇ ಅಧ್ಯಕ್ಷವಾಗಿದೆ, ಎನ್ನುವ ಪರಿಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ, ಹಾಗೆಯೇ, ಶೂನ್ಯಭಾವನಯಾಪಿ = ಶೂನ್ಯಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ, ಕಥಂಚನ = ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಮೋಕ್ಷಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ನ ಚ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ, ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) (ಶೂನ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕಥಂಚನ ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿದ ರೀತಿಯಿಂದ) ಮೋಕ್ಷಃ ಭವೇತ್ ಇತಿ ಯದಿ = ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, ಸಃ = ಆ ಮೋಕ್ಷವು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಇದಾನೀಂ = ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ, ನ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಆಗಲೇ ಆಗತಕ್ಕದ್ದು.)

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) 'ಕಥಂಚನ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಭಾವನೆಯಿಂದಲೇ ಬಂಧಹಾನಿಯು ಆಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಎಂದು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ

ಬೇಕು. (2) ಅಥವಾ ಶೂನ್ಯಪರಿಷ್ಕಾನಾದಿಗಳು ತಾನೇ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಶೂನ್ಯದ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿಯೋ? ಒಂದೆಂದು ಕೂಡಲಾರದು. ಪಟದಂತೆಯೇ ಅಚೇತನವಾಗಿದೆ. ೨ನೇದ್ದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಸಾದ ಗುಣವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಲ್ಲ. ಪ್ರಸಾದಾಖ್ಯ ಗುಣವಿದ್ದರೆ ಶೂನ್ಯತ್ವವೇ ವ್ಯಾಹತವಾಗಬೇಕಾದೀತು. (3) ಇದು ಕೂಡಬಹುದಿತ್ತು, ಆದರೆ ಬಂಧವು ಸಂವೃತಿನಾಮಕವಾದ, ಅಜ್ಞಾನನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಅಧ್ಯಾಸವು. ಸಂವೃತಿಯಾದರೂ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಶೂನ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ತನ್ಮೂಲಕವಾದ ಬಂಧಾಧ್ಯಾಸವೂ ಕೂಡ ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಚೇತನತ್ವಾದಿಗಳು ಏನು ಬಾಧಕವು? ಅಸಂಭಾವನಾ, ವಿಪರೀತಭಾವನಾ ನಿವೃತ್ತಾದಿಗಳು ಆಗುವುದರಿಂದ ಭಾವನಾಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೂ ಇಲ್ಲ, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಮಪಿ ಬಂಧಸ್ಯ ನ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರೋಧತಃ' ಎಂದು ಜಿಜ್ಞಾಸಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಸ್ತವಾಗಿದೆ (4) ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೂ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳದರು. ಯದಿ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ || ೧೫೫ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಗೆ ನಿಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದಮೇಲೆಯೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಅವಸ್ಥಿತಿಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ— ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪರಪ್ರಸಾದನೇಚ್ಛೋಸ್ತು ವಿಲಂಬೋ ನಾಮ ಯುಜ್ಯತೇ |

ಪ್ರಮಿಚ್ಛಾಧೀನತಾ ನೋ ಚೇದ್ವಿಲಂಬಃ ಕಿಂ ಕೃತೋ ಭವೇತ್ ||

|| ೧೫೬ ||

ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ ವಿಲಂಬಾಸ್ತು ಸ್ವರೀಶೇಚ್ಛಾ ನಿಮಿತ್ತತಃ |

ಅನ್ಯಥಾ ಕಾರಣಂ ಚೇತ್ಸ್ಯಾತ್ಕಿಂ ಕಾರ್ಯಂ ನೋಪಜಾಯತೇ ||

ಕಾರಣೇ ಸತಿ ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ ಸುನಿಯತೋತ್ಸ್ಯ ಹಿ || ೧೫೭ ||

ಅ || ಪರಪ್ರಸಾದನೇಚ್ಛೋಸ್ತು = ತನ್ನಿಂದ ಮಾಡಲರ್ಹವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ಮಾಡಿದವನಿಗೂ, ಆ ಸಾಧನದಿಂದ ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನಿಗಾದರೂ (ಫಲಃಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ) ವಿಲಂಬವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಮಿಚ್ಛಾಧೀನತಾ = ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾಂತರಪ್ರಸಾದಾಧೀನತ್ವವು, ನೋ ಚೇತ್ = ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ— (ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಶೂನ್ಯಜ್ಞಾನವು ಬಂಧಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಂಧವನ್ನು ನಿವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಆಗ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ) ವಿಲಂಬಃ = ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿಲಂಬವು, ಕಿಂ ಕೃತಃ = ಕಿಂನಿಮಿತ್ತಕವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು, ವಿಶ್ವಾರೋಪನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಜ್ಞಾನದ ಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗಿದೆ. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಸ್ವಾಪ್ನಬಂಧನವೃತ್ತಿಗೆ ವಿಲಂಬವು ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಪರರ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಇರುವ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ವಿಲಂಬವಿದೆ. ಅಣಿಲಿಕಾಯಿಯನ್ನು ತಿಂದರೂ ಅದರ ಕಾರ್ಯವಾದ ವಿರೇಚನಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಲಂಬವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಪುರುಷೇಚ್ಛಾಧೀನತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಿಲಂಬವು ಆಗಬಾರದೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದೆಂದರೆ—) ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ = ಮೋಕ್ಷದಶೆಯಿಂದ ಬೇರೆ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ವಿಲಂಬಾಸ್ತು = ವಿಲಂಬಗಳಾದರೂ, ಈಶೇಚ್ಛಾನಿಮಿತ್ತತಃ = ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದಲೇ,

ಸ್ಯುಃ=ಆಗುವವು. (ಅಂದರೆ ಇಷ್ಟು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಈ ಕಾರ್ಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯೇ ನಿಮಿತ್ತವು.) (ಇಲ್ಲಿ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯು ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಏಕೆ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದರೆ—) ಅನ್ಯಥಾ=ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸದೆ, ಕಾರಣಂ ಸ್ಯಾಜ್ಞೇತ್=ಕಾರಣವು ಆಗುವುದಾದರೆ, (ಅಂದರೆ ತ್ರಿವ್ಯಂಕ್ತಾಲದ (ಔಷಧ ವಿಶೇಷದ) ಭಕ್ಷಣಾದಿವಾತ್ಯವು ವಿರೇಚನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಾದರೆ, ಆಗ ಆ ಕಾರಣವು ಇದ್ದ ಕೂಡಲೇ) ಕಾರ್ಯಂ = ವಿರೇಕ ಮೊದಲಾದುದು, ಕಿಂ ನೋಪಜಾಯತೇ=ಏಕೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ? (ಸರ್ವಥಾ ಹುಟ್ಟಲೇಬೇಕು.) (ಮತ್ತು ಸಾಧನಾಭಿಮತವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯು ವಿಲಂಬವಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಾಮಗ್ರೀವೈಕಲ್ಯವಿದೆ ಎಂದಾಗಲೀ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದೆ ಎಂದಾಗಲೀ, ಬೇರೆ ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಥಂಚಿತ್ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗಬಹುದು, ಬೌದ್ಧನಿಗೆ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಅಸ್ಯ = ಈ ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ, ಕಾರಣೇ ಸತಿ=ಕಾರಣವಿರುವಾಗ, ಕಾರ್ಯಸ್ಯ ಭಾವಃ=ಕಾರ್ಯದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು, ಸುನಿಯತಃ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ನಿಯತವೇ ಆಗಿದೆ. (ಇತರರಂತೆ ಅಪ್ರತಿಬಂಧವಾದ ಕಾರಣಸಾಮಗ್ರಿಯು ಇರುವಾಗ ಎಂದಲ್ಲ.) ಹಿ = ಈ ವಿಷಯವು 'ಸಮರ್ಥಸ್ಯಕ್ಷೇಪಾಯೋಗಾತ್' ಎನ್ನುವ ಅವರ ಮಾತಿನಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಆದಕಾರಣ ಶೂನ್ಯವಿಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.)

ತಾ|| ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಶೂನ್ಯದ ಜ್ಞಾನವೂ ಭಾವನೆಯೂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗುವುದಾದರೆ, ಜ್ಞಾನ, ಭಾವನೆಗಳುಳ್ಳ ಪುರುಷರಿಗೆ ಈಗಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ವಿಲಂಬಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಕಾರಣವಿದ್ದ ಕೂಡಲೇನೇ ಬೌದ್ಧನು ಸಾಧ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆಂದಾಗಿ ಕರಿಸಿರುವನು. (2) ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದ ಅಧೀನತ್ವವಿದೆ. ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಿದ್ದಾಗಲೂ ವಿಲಂಬವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ರಾಜನ ಸೇವೆಯಿಂದ ಫಲವು ಉಂಟಾಗುವುದಾದರೂ ರಾಜನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಆಗುವುದು. ಸಾಧನವು ಉಂಟಾದಾಗ್ಯೂ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಇಚ್ಛಾಧೀನತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಲಂಬವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (3) ಪುರುಷೇಚ್ಛಾಧೀನತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಲಂಬವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೇರಿತಕೀ (ಅಣಿಲಿಕಾಯಿ) ಭಕ್ಷಣ ಮಾಡಿದರೂ ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ವಿಲಂಬವು ಕೂಡುತ್ತದಷ್ಟೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಲಂಬಗಳಿಗೂ ಈಶ್ವರೇಚ್ಛೆಯೇ ನಿಮಿತ್ತವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಶೂನ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನತ್ವವು ಅಗ್ನಿಗೆ ಸೇಕ ಸಾಧನತ್ವದಂತೆಯೇ ಅಯೋಗ್ಯತಾ ಪರಾಹತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಯುಕ್ತವು. || ೧೫೬ || ೧೫೭ ||

ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳ ನಿರಾಸವು.

ಸ. ರ. ವಿ.— ಮಾಧ್ಯಮಿಕರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವನ್ನು ದೂಷಿಸಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ಯೋಗಾಚಾರರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಜ್ಞಾನಾದ್ಯೈತನೇದನಾದಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವೂ ಕೂಡ ನಿರಸ್ತಗಳಾದವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ

ಮೂ || ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿನಶ್ಚೈವ ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ಯೈತನೇದನಾತ್ || ೧೫೮ ||
 ವಿಜ್ಞಾನಭಾವನಾಚ್ಛೈವ ಮೋಕ್ಷೋ ನ ಘಟಿತೇ ಕ್ವಚಿತ್ |

ಅಂತರ್ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಬಾಹ್ಯೇ ಚ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸ್ಯ ವೇದನಾತ್ ||

ಭಾವನಾಚ್ಛೋಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ ಮಾನಾಭಾವಾನನ್ನ ಮುಚ್ಯತೇ || ೧೫೯ ||

ಅ || ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿನಶ್ಚೈವ=ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಯ ಮತದಲ್ಲಿ, ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವೈತವೇದನಾತ್ = ವಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅದ್ವೈತಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ, (ಅಂದರೆ— ವಿಜ್ಞಾನವು ಒಂದೇ ತತ್ವವು. ಅದರಿಂದ ಬೇರೆಯಾದ ತತ್ವವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದಲೂ) ವಿಜ್ಞಾನಭಾವನಾಚ್ಛ = ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವೈತ ಧ್ಯಾನ ದೇಶಿಯಿಂದಲೂ, ಕ್ಷಣಿಕತ್ = ಯಾವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಮೋಕ್ಷಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ನೈವ ಘಟತೇ = ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವೈತವೇದನಮೊದಲಾದ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಅಥವಾ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಜ್ಞಾನಾದ್ವೈತವೇದನಾದಿಗಳದೇಶಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ). (ವೈಭಾಷಿಕ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ). ಅಂತರ್ಜ್ಞಾನಸ್ಯ = ಶರೀರದೊಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, (ಅಂದರೆ ವಿಜ್ಞಾನವೇದನಾಸಂಜ್ಞಾ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ) ಬಾಹ್ಯೇ ಚ = ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ರೂಪಕ್ಕೂ, ಕ್ಷಣಿಕತ್ವಸ್ಯ = ಕ್ಷಣಿಕವನ್ನು, ವೇದನಾತ್ = ತಿಳಿಯೋಣದರಿಂದ, ಭಾವನಾಚ್ಛ = ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಉಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ = ಅವನಿಗೂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವಿರೋಧದಿಂದ ಮಾನಾಭಾವಾತ್ = ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ನ ಮುಚ್ಯತೇ = ಮುಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದ ಪುರುಷನಿಗೆ ನಾಶವಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ. ಸಾಧನವಿಲ್ಲದಿದ್ದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಇದು ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.

ವೈಭಾಷಿಕ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ನಿರಾಸವು.

ಸ ರ. ವಿ— ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹೀಗೆ ವೇದಬಾಹ್ಯರ ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವವರ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವವರಾಗಿ ಸಾಂಖ್ಯನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪುರುಷಸ್ಯಾಪಿ ವಿವೇಕೋ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನಂ |

ಇತಿ ಸಾಂಖ್ಯಾ ನ ಚೈತಸ್ಮಿನ್ಮಾನಮಿಶಾಪ್ರಸಾದತಃ || ೧೬೦ ||

ಅ || ಪ್ರಕೃತೇಃ = ಅಂತಃಕರಣಾದಿರೂಪವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಗೂ, ಪುರುಷಸ್ಯಾಪಿ = ತನಗೂ, ವಿವೇಕಃ = ಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೂ, ಧರ್ಮದಿಂದಲೂ ಭೇದದರ್ಶನವು, ಮುಕ್ತಿಸಾಧನಂ = ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸಾಂಖ್ಯಾಃ = ಸಾಂಖ್ಯರು, ಪ್ರಾಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಇದನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಏತಸ್ಮಿನ್ = ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವು, ನ ಚಾಪಿ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (ಯ ಏವಂ ವೇತ್ತಿ ಪುರುಷಂ ಪ್ರಕೃತಿಂ ಚ ಗುಣೈಃ ಸಹ | ಸರ್ವಥಾ ವರ್ತಮಾನೋಪಿ ನ ಸ ಭೂಯೋಽಭಿಜಾಯತೇ || ಕ್ಷೇತ್ರಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಯೋರೇವಂ ಮಂತರಂ ಜ್ಞಾನಚಕ್ಷುಷಾ | ಭೂತಪ್ರಕೃತಿ ಮೋಕ್ಷಂ ಚ ಯೇ ವಿದುರ್ಯಾಂತಿ ತೇ

ಪರಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ಈಶಾಪ್ರಸಾದತಃ = ಈಶ್ವರ ಪ್ರಸಾದವಿಲ್ಲದೆ, ಕೇವಲ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕವು, ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕವು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಮತ್ತೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದ ಸಾಧನವಾಗಿಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರಿಗೆ ವಿವೇಕಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೆ ಪುರುಷನಿಗೆ ವೈರಾಗ್ಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ವಿರಕ್ತನಿಗೆ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ದ್ವಾರದಿಂದ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದವು. ನಿರೀಶ್ವರ ಸಾಂಖ್ಯನಾದರೂ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕಕ್ಕೇನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ || ೧೬೦ ||

ಸಾಂಖ್ಯಮತನಿರಾಸವು.

ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಈಶ್ವರನಪ್ರಸಾದದ್ವಾರವೆಂದು ಪಾರಂಪರ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಇವುಗಳಿಗೇನೇ ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷವಿವೇಕಕ್ಕೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಶ್ರುತಯಃ ಸ್ಮೃತಯಶ್ಚೈವ ಯದೇ (ನೀ)ಶಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದತಃ |
ವದಂತಿ ನಿಯಮಾನ್ಮುಕ್ತಿಂ ತಮ್ನುತೇತಃ ಕೌತೋ ಭವೇತ್ ||೧೬೧||

ಅ || ಶ್ರುತಯಃ = ಯಸ್ಯಪ್ರಸಾದಾತ್ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳೂ, ಸ್ಮೃತಯಶ್ಚೈವ = 'ಆಜ್ಞಾನಾಂ ಜ್ಞಾನದೋ ವಿಷ್ಣುಃ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಸ್ಮೃತಿಗಳೇ, (ಎಂದರೆ— ಸ್ವಾಕೃತ ಪುರುಷರ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲ) ಯದಾ = ಯಾವ ಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ಈಶಸ್ಯ = ಶ್ರೀಹರಿಯ, ಪ್ರಸಾದತಃ = ಅನುಗ್ರಹದಶೆಯಿಂದ, ನಿಯಮಾತ್— ('ಮುಚ್ಯತೇ ನಾಪರೇಣ, ಸ ಏವೈಕಃ' ಎನ್ನುವ ವಚನ ದಶೆಯಿಂದ) ಸಾಧನಾಂತರಗಳನ್ನೂ ವ್ಯಪಚ್ಛೇದ ಮಾಡಿ, ಮುಕ್ತಿಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ವದಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತವೋ, ಅತಃ = ಆದಕಾರಣ, ತಂ = ಆ ಪ್ರಸಾದವನ್ನು, ಋತೇ = ಹೊರತು, ಕೌತಃ = ಯಾವುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. ಇಂತಹ ಈಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಪ್ರಬಲಪ್ರಮಾಣಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ನಾವು ಹೇಳಿದ ಪಾರಂಪರ್ಯಪರತ್ವವೇ ಯುಕ್ತವು || ೧೬೧ ||

ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಕಣಾದಯೋಗಾಕ್ಷಪಾದಾ ಅಸೀಶಸ್ಯ ಪ್ರಸಾದತಃ || ೧೬೨ ||
ಮುಕ್ತಿಂ ಬ್ರುವಾಣಾ ಅಪ್ಯಾಹುರ್ಭೋಗಾದೇವ ಚ ಕರ್ಮಣಾಂ |
ಕ್ಷಯಂ ಪ್ರಾಹುಃ ಕೌತಶ್ಚೈತತ್ಪ್ರಸನ್ನೇ ಜಗದೀಶ್ವರೇ || ೧೬೩ ||

ಅ || ಕಣಾದಯೋಗಾಕ್ಷಪಾದಾ ಅಪಿ = ಕೇವಲ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಿಗಳಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕಣಾದನು, ಯೋಗಾನುಶಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಿರುವ ಪತಂಜಲಿಯು, ಅಕ್ಷಪಾದನೂ ಇವರಿಲ್ಲರೂ ಕೂಡ (ಅನುಪಪನ್ನ ಭಾಷಿಗಳು). (ಹಾಗಾದರೆ

ಇವರು ಮೂವರೂಕೂಡ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವನ್ನಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— (೧) ವೈಶೇಷಿಕನು ಯದ್ಯಪಿ ದ್ರವ್ಯಾದಿಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಾಧ್ಯಮ್ಯ-ವೈಧಮ್ಯ-ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಧರ್ಮದ್ವಾರದಿಂದಲೇ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಯತೋಽಭ್ಯುದಯ ನಿಶ್ಚೇದಯಸಸಿದ್ಧಿಃ ಸ ಧರ್ಮಃ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವಿರೋಧವು ಬರುವುದು. ಧರ್ಮವೂ ಕೂಡ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದ ಸಹಕೃತವಾದುದೇ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು. ಹಾಗೆಯೇ ಹೇಳಲಿಟ್ಟಿದೆ. 'ತಚ್ಚೇಶ್ವರಚೋದನಾಭಿವ್ಯಕ್ತಾದ್ಧರ್ಮಾದೇವ' ಎಂದು ಮತ್ತು ಸ್ವಸ್ವವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿರುವರು. 'ತುಷ್ಠೇನೋಚಯತೋ ಬದ್ಧಾನತುಷ್ಠೇರ್ಬದ್ಧತಃ ಪುನಃ | 'ಕಾರಾಗಾರಮಿದಂ ವಿಶ್ವಂ ಯಸ್ಯ ವಂದೇ ತಮಿಶ್ವರಂ' ಎಂದು. (೨) ಪತಂಜಲಿಯಾದರೂ 'ತಸಃಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೇಶ್ವರಪ್ರಣಿಧಾನಾದಿಕ್ರಿಯಾಯೋಗಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಸ್ವಸ್ವವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿರುವನು. (2) ಅಕ್ಷಪಾದನು ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರಮಾಣಮೊದಲಾದ ಹದಿನಾರು (೧೬) ಪದಾರ್ಥಗಳ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವನು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಮಾಣ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೈದು ಪದಾರ್ಥಗಳ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವು ಆತ್ಮಮೊದಲಾದ ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪ್ರಮೇಯಗಳ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೇ. 'ಆತ್ಮಶರೀರೇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ ಬುದ್ಧಿ ಮನಃಪ್ರವೃತ್ತಿದೋಷಪ್ರೇತ್ಯಭಾವ ಫಲದುಃಖಾಪವರ್ಗಾಸ್ತು ಪ್ರಮೇಯಂ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತು ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಆತ್ಮಾದಿ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಿ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಸಾದಸಹಕೃತವಾದುದೇ. 'ಸ್ವರ್ಗಾಪವರ್ಗಯೋರ್ಮಾರ್ಗಮಾಮನಂತಿ ಮನೀಷಿಣಃ | ಯದುಪಾಸ್ತಿಮಸಾವತ್ರ ಪರಮಾತ್ಮಾ ನಿರೂಪ್ಯತೇ' ಎಂದು ಸಂಪ್ರದಾಯಾಭಿಜ್ಞರ ವಚನವಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಿಗಳು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ಈಶಸ್ಯ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಪ್ರಸಾದತಃ = ಅನುಗ್ರಹದಶೆಯಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಂ ಋನಾಣಾ ಅಪಿ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುವವರಾದಾಗ್ಯೂ ಇವರು, (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ), (ವೈಶೇಷಿಕರು ನೈಯಾಯಿಕರೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೂ ಕೂಡ ಅದಕ್ಕೆ ಧರ್ಮಾದಿ ಸಹಕಾರಿತ್ವವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಪತಂಜಲಿಯೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ತಸಃಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಾದಿಗಳ ಸಮಕಕ್ಷತ್ವವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವನು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಆಯುಕ್ತ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ (ಆದಕಾರಣ ಅನುಪಪನ್ನಗಳಾದ, ವಚನಗಳುಳ್ಳವರು.) (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಿಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಕರ್ಮಣಾಂ = ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ, ಭೋಗಾದೇವ ಚ = ಭೋಗದಶೆಯಿಂದಲೇ, ಕ್ಷಯಂ = ನಾಶವನ್ನು, ಪ್ರಾಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಹೀಗೆ ಹೇಳುವವರು ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಿಗಳು, ಹೇಗೆಂದರೆ, ಈ ಅರ್ಥವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಏತತ್ = ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಫಲಭೋಗದಿಂದಲೇ ವಿನಾಶವು ಎನ್ನುವುದು, ಕುತಶ್ಚ = ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ, ತಿಳಿಯಬೇಕು. (ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲ. ಅಕ್ಷೀಣ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕರ್ಮಕ್ಷಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದು ಬೇರೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಭೋಗವೇ ಕರ್ಮಗಳ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆಂದರೆ—) ಜಗದೀಶ್ವರೇ = ಜಗನ್ನಯಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಪ್ರಸನ್ನೇ ಸತಿ = ಸಂತುಷ್ಟನಾಗುತ್ತಿರಲು, ಏತತ್ = ಇದು, ಕುತಃ = ಯಾವುದರಿಂದ? ಅಂದರೆ—

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಭುಕ್ತವಾಗದಿರುವ ಫಲಗಳುಳ್ಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೇನೇ ವಿನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೆಂದು ಬೇರೆಪ್ರಕಾರವೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೂಕೂಡ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಫಲಭೋಗದಿಂದಲೇ ನಾಶವೆನ್ನುವುದು ಏಕೆ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೀರಿ; ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ವೈಶೇಷಿಕಾದಿಗಳು ತತ್ವಜ್ಞಾನಿಗಳಂತೆಯೇ ಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಮೊದಲಿನ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ವಿನಾಶವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಮಾಧಿಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಅಪರಿಮಿತಗಳಾದ ದೇಹವ್ಯೂಹಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿ ಅನಂತಗಳಾದ ಮತ್ತು ವಿಷಮ ಫಲೋನ್ಮುಖತ್ವ ಕಾಲಗಳುಳ್ಳ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಏಕೀಕರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಫಲಭೂತಗಳಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಭೋಗದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ವಿನಾಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ— ಆದುದರಿಂದಲೂ ಅನುಪಪನ್ನಭಾಷಿಗಳು || ೧೬೨ || ೧೬೩ ||

ಮೂ || ಭಿದ್ಯತೇ ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿಚ್ಛಿದ್ಯಂತೇ ಸರ್ವಸಂಶಯಾಃ |
 ಪ್ರೇಯಂತೇ ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ ತಸ್ಮಿನ್ ದೃಷ್ಟೇ ಪರಾವರೇ || ೧೬೪ ||
 ಭಿದ್ಯತೇ ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿಚ್ಛಿದ್ಯಂತೇ ಸರ್ವಸಂಶಯಾಃ |
 ಪ್ರೇಯಂತೇ ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ ದೃಷ್ಟ ಏನಾತ್ಮನೀಶ್ವರೇ |
 ಇತಿ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾದಿ ವಚನೇಭ್ಯೋಽನ್ಯಥಾ ಗತೇಃ || ೧೬೫ ||

ಅ || ಪರಾವರೇ=ಅಸ್ಮದಾದಿಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಬ್ರಹ್ಮರುದಾದಿಗಳೂ ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅವರರೋ ಅಂತಹ, ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯುತ್ತಮನಾದ, ತಸ್ಮಿನ್=ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ದೃಷ್ಟೇ ಸತಿ=ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿಃ=ಅವಿದ್ಯೆಯು, ಭಿದ್ಯತೇ = ನಾಶಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಸಂಶಯಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ಸಂಶಯಗಳೂ, ಚ್ಛಿದ್ಯಂತೇ=ನಾಶಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅಸ್ಯ=ಈ ಪುರುಷನ, ಕರ್ಮಾಣಿ=ಕರ್ಮಗಳು, ಕ್ಷೀಯಂತೇ=ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ (ಹೀಗೆ ಕಠ ಶ್ರುತಿಯು) ಆತ್ಮನಿ=ವ್ಯಾಪ್ತಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಈಶ್ವರೇ=ಜಗದೀಶ್ವರನು, ದೃಷ್ಟ ಏವ=ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ ರೇನೇ, ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿಃ=ಅವಿದ್ಯೆಯು, ಭಿದ್ಯತೇ=ನಾಶಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಸಂಶಯಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ಸಂಶಯಗಳೂ, ಚ್ಛಿದ್ಯಂತೇ = ನಾಶಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಅಸ್ಯ = ಈ ಪುರುಷನ, ಕರ್ಮಾಣಿ=ಕರ್ಮಗಳು, ಕ್ಷೀಯಂತೇ = ಕ್ಷೀಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. (ಹೀಗೆ ಭಾಗವತವಾಕ್ಯವು) ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾದಿವಚನೇಭ್ಯಃ=ಆಗಮವು ಪುರಾಣವು ಇವುಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ವಚನಗಳದೆಶೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯಥಾ = ಫಲಭೋಗ ಹೊರತು ಈಶ್ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ, (ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) ಗತೇಃ=ವಿನಾಶನಿಶ್ಚಯವಾಗುವುದರಿಂದ, ಅನ್ಯಥೈವ ಉಪಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೋಗವಿಲ್ಲದೇನೇ ನಾಶವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) 'ನಾಭುಕ್ತಂ ಪ್ರೇಯಂತೇ ಕರ್ಮ ಕಲ್ಪಕೋಟಿ ಶತೈರಪಿ' ಇದನೊದಲಾದ ಸಾಮಾನ್ಯವಚನವು ಅಜ್ಞಾನಿವಿಷಯಕವು. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವಿಷಯಕವು. (2) 'ಆತ್ಮನೋ ವೈ ಶರೀರಾಣಿ ಬಹುಾನಿ ಮನುಜಾಧಿಶ | ಪ್ರಾಪ್ಯ ಯೋಗಫಲಂ ಕುರ್ಯಾತ್ತ್ಯಶ್ಚ ಸರ್ವಾಂ ಮಹೀಂ ಚರೇತ್ | ಭುಂಜೀತ ವಿಷಯಾನ್ ಕೈಶ್ಚಿತ್ಕೈಶ್ಚಿದುಗ್ರಂ ತಪಶ್ಚರೇತ್ | ಸಂಹರೇಶ್ಚ ಪುನಸ್ತಾನಿ ಸೂರ್ಯ-

ಸ್ತೇಜೋಗಣಾನಿವ' ಇದುಮೊದಲಾದುದೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವಿಸಯಕವು. ಏಕೆಂದರೆ— 'ತಸ್ಯಾಪ್ರಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯಸ್ಯ ನ ವಿನಾಶೋಸ್ತಿ ಕುತ್ರಚಿತ್ | ಕರ್ಮಾಣಿ ಕ್ಷಪಯೇದ್ವಿಷ್ಟು ರಪ್ರಾರಬ್ಧಾನಿ ವಿದ್ಯಯಾ | ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನಿ ತು ಭೋಗೇನ ಕ್ಷಪಯನ್ ಸ್ಯುಗತಿಂ ನಯೇತ್' ಇದುಮೊದಲಾದ ವಿಶೇಷವಚನಬಲದಿಂದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ನಾಶವನ್ನೂ, ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಭೋಗದಿಂದ ವಿನಾಶವನ್ನೂ ಹೇಳುವರು. (3) 'ಭಿನತ್ತಿ ಕರ್ಮಸಂಘಾತಂ ಪ್ರಸನ್ನೋ ಭಗವಾನ್ ಹರಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಕರ್ಮಸಮೂಹವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ || ೧೬೪ || ೧೬೫ ||

ಪಾಶುಪತಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ಚ ಪಾಶುಪತಾದ್ಯುಕ್ತಶಿವಾದೀನಾಮನುಗ್ರಹಾತ್ || ೧೬೬ ||
 ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಇತಿ ಹ್ಯುಕ್ತಂ ಪುರುಷಜ್ಞಾನತಃ ಶ್ರುತೌ |
 ಸರ್ವೇ ನಿಮೇಷಾ ಜಜ್ಞಿರೇ ವಿದ್ಯುತಃ ಪುರುಷಾದಧಿ || ೧೬೭ ||
 ಏವಂ ಪುರುಷಶಬ್ದಶ್ಚ ಪ್ರಯುಕ್ತೋಽಭಿಶಯೇ ಹೌ |
 ನ ತಸ್ಯೇಶೇ ಕಶ್ಚನ ತಸ್ಯ ನಾಮ ಮಹದ್ಯಶಃ || ೧೬೮ ||
 ಇತಿ ಚಾಧಿಪತಿಸ್ತಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಧಃ ಸ್ವಯಂ ಶ್ರುತೌ |
 ವಿಶ್ವತಃ ಪರಮಾಂ ನಿತ್ಯಂ ವಿಶ್ವಂ ನಾರಾಯಣಂ ಹರಿಂ || ೧೬೯ ||
 ಇತಿ ಸರ್ವಾಧಿಕಶ್ಚೋಕ್ತ್ಯಾ ಸಮೋಽಪಿ ವಿನಿವಾರಿತಃ |
 ಸಮಾಧಿಕಸ್ಯ ರಾಹಿತ್ಯಾನೋಪಶಚಾರ ಪುಮಾನಸೌ || ೧೭೦ ||

ಅ || ಪಾಶುಪತಾದ್ಯುಕ್ತಶಿವಾದೀನಾಂ, ಪಾಶುಪತ=ಶೈವ, ಪಾಶುಪತ, ಕಾಲಾಮುಖಿ, ಮಹಾವ್ರತ ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕು ವಿಧರಾದವರು, ಅದಿ=ಸಾಂಧ ಸಂಘಾದಿಗಳು ಇವರಿಂದ, ಉಕ್ತ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿವಾದೀನಾಂ = ಶಿವಸ್ಕಂದಾದಿಗಳ, ಅನುಗ್ರಹಾತ್ = ಅನುಗ್ರಹದೇಶಿಯಿಂದ, (ಮೋಕ್ಷವು) ನ ಚ ಭವತಿ=ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ - ಯಾವ ಶಿವಾದಿಗಳು ಪಾಶುಪತಾ ದ್ಯಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಸರ್ವೋತ್ತಮರೆಂದು ಉಪಾಸ್ಯರಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವರೋ ಅವರು ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಕೋಪವೆ! ಆದಕಾರಣ ಅವರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ನಿರಸ್ತವಾಗಿದೆ.) (ಶಿವಾದಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ-) ಅನ್ಯಃ = ಇತರನಾದ, ಪಂಥಾಃ = ಮಾರ್ಗವು, ನ=ಇಲ್ಲ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ. (ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡಿ) ಶ್ರುತೌ = 'ತನೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಪುರುಷಜ್ಞಾನತಃ = 'ಸಹಸ್ರಶೀರ್ಷಾ ಪುರುಷಃ' ಎಂದು ಪ್ರಕೃತನಾದ ಪುರುಷನ ಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದಲೇ (ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನವು) ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಉಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, (ಆದಕಾರಣ ಪುರುಷೋತ್ತಮನ ಅನುಗ್ರಹವೇ 'ತನೇವಂ ವಿದ್ವಾ ನಮೃತಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಶಿವಾದಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹವು ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಪುರುಷಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪಶುಪುರುಷನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ, ವಿಸ್ತುವಲ್ಲ ಆದಕಾರಣ ವಿಸ್ತುಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷನಾಧನವು ಎನ್ನುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಈ ಮಂತ್ರವನ್ನುದಾಹರಿಸಿದ್ದು ಹೇಗೆ? ಪಶುಪುರುಷಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಪಶುಪತಿಯ ಅನುಗ್ರಹದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನ

ವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. 'ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ' ಎನ್ನುವ ವಚನವೂ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಸಾಧನದಂತೆಯೇ ಸಾಧನ-ಸಾಧನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೂ ಫಲವು ಹುಟ್ಟಲಾರದು, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ೧ ಇದು ಪುರುಷ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? ೨ ತಾತ್ಪರ್ಯಜ್ಞಾಪಕವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ? ೩ ಬಾಧಕವಿದ್ದುಪ್ರಯುಕ್ತವೋ? ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ನಾರಾಯಣಾನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಪುರುಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.)

ವಿದ್ಯುತಃ=ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಧಿ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ಪುರುಷಾತ್ = ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯದೇಶಿಯಿಂದ, ಸರ್ವೇ ನಿಮೇಷಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ನಿಮೇಷಗಳೂ, ಜಜ್ಜಿರೇ=ಹುಟ್ಟಿದವು. ಎವಂ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಪುರುಷಶಬ್ದಶ್ಚ = ಪುರುಷಶಬ್ದವಾದರೂ, ಅಭಿಶಯೇ = ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಶಾಯಿಯಾದ, ಹೌ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರಯುಕ್ತಃ=ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಆದರೆ ಪುರುಷಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ ಅಮೃತತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪುರುಷಶಬ್ದವು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಆಗಿದೆ) ('ವಿದ್ಯುತಃ ಪುರುಷಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಾಗ್ಯೂ ಪಶುಪುರುಷನೇ ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎಂದರೆ - 'ಅಂಭಸ್ಯ ಸಾರೇ ಯಮಂತಃ ಸಮುದ್ರೇ' ಎಂದು ಈ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಅಭಿಶಯಿಸುವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. 'ಮಹೋದಧಿಶಯೋಂತಕಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅದು ವಿಷ್ಣುವಿನ ಲಿಂಗವೆಂದು ಅವಗತವಾಗಿದೆ.) (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ಈ ಪುರುಷನು ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನೇ ಪಶುಪತಿಯಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ) ತಸ್ಯ = ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ, ಕಶ್ಚನ = ಯಾರೊಬ್ಬನೂ, ನೇಶೇ = ಸಮರ್ಥನಿಲ್ಲ. ಮಹತ್ = ಮಹತ್ ಎಂದೂ, ಯಶಃ = ಯಶಃ ಎಂದೂ, ತಸ್ಯ = ಆ ಪುರುಷನ, ನಾಮ = ಹೆಸರು, ಶ್ರುತಾ = ನಾರಾಯಣಾನುವಾಕದಲ್ಲಿ, ('ನ ತಸ್ಯೇಶೇಕಶ್ಚನ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ) ತಸ್ಯ = ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ, ಅಧಿಪತೀ = ನಿಯಾಮಕನು, ಸ್ವಯಂ = ಮುಖದಿಂದಲೇ, ಪ್ರತಿಷಿದ್ಧಃ = ನಿಷೇಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. ವಿಶ್ವತಃ = ಸರ್ವರಿಂದಲೂ, ಪರಮಾಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನೂ ಆ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಆದ, ನಿತ್ಯಂ = ಅವಿನಾಶಿಯಾದ, ವಿಶ್ವಂ = ಪೂರ್ಣನಾದ, ಹರಿಂ = ಪಾಸಾದಿಪರಿಹಾರಕನಾದ, ನಾರಾಯಣಂ = ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನನ್ನು, (ತಿಳಿದು ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ.) ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸರ್ವಾಧಿಕತ್ಯೋಕ್ತ್ಯಾ = ನಾರಾಯಣಾನುವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ('ವಿಶ್ವತಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಪುರುಷನಿಗೆ) ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅಧಿಕೃತವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ, ಸಮೋಪಿ = ಸಮಾನಿಕನೂ ಕೂಡ, ವಿನಿವಾರಿತಃ = ನಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ (ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮನಾದವನಿಗೆ ಸಮಾನಿಕನು ಕೂಡಲಾರನು.) (ಆದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ) ಸಮಾಧಿಕಸ್ಯ = ಸಮಾನಿಕನಿಗೂ, ಅಧಿಕನಾದವನಿಗೂ, ರಾಹಿತ್ಯಾತ್ = ಇಲ್ಲದೆ ಇರುವುದರಿಂದ, ಅಸೌ = ನಾರಾಯಣಾನುವಾಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಉಪಚಾರಪುಮಾನ್ = ('ಉಪಸಮಿಾಪೇ ಚಾರಃ ಯಸ್ಯಾಸೌ ಪ್ರಧಾನಸ್ಯ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಉಪಸರ್ಜನಭೂತನಾದ ಉಪಚಾರಪುರುಷನು ಪಶುಪುರುಷನು, ನ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

(ನಾರಾಯಣ ನಾಮಾದಿಗಳಿಂದ ಈ ಪುರುಷನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಎಂದು ಶಿಷ್ಯರಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ.) (ಅಧಿಪತಿರಾಹಿತ್ಯವೂ ಸರ್ವಾಧಿಕತ್ವವೂ ಅದರಿಂದಲೇ ಅವಗತವಾದ ಸಮಾಧಿಕರಾಹಿತ್ಯವೂ ಪಶುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪುರುಷಶಬ್ದವು ಪಶುಪತೀವಿಷಯಕವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ನಾರಾಯಣಾದಿನಾಮದಿಂದಲೂ ಅಭಿಶಯ ತ್ವಾದಿಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವೇ ಆಗಲಿ, ಅಷ್ಟರಿಂದ ಪುರುಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಾಚಕತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಯೋಗವು ಅಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಅಸೌ = ವಿಷ್ಣುವು, ಉಪಚಾರಪುಮಾನ್ = ಉಪಚಾರದಿಂದ ಪುರುಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ

ವಿಷಯನು, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ (ಮತ್ತೆ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ, ಏಕೆಂದರೆ— ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಕೂಡದಿದ್ದರೆ ಉಪಚಾರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಪುರುಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ಣತ್ವವು. ಅದಾದರೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಸಮಾಧಿಕರಾಹಿತೃವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಕೂಡುತ್ತದೆ.) || ೧೬೬ ||
 || ೧೬೭ || ೧೬೮ || ೧೬೯ || ೧೭೦ ||

ಹೀಗೆ ಪುರುಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಾಚಕತ್ವಶಕ್ತಿಯು ಇರಲಿ; ಆದಾಗ್ಯೂ ಪುರುಷ ಸೂಕ್ತದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾಪಕವಾದುದು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪರತ್ವವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಎರಡನೇ ದ್ವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಪುರುಷ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ ಯದ್ಭೂತಂ ಯಚ್ಚ ಭವ್ಯಂ |
 ಉತಾಮೃತತ್ವಸ್ಯೇಶಾನೋ ಯದನ್ನೇನಾತಿರೋಹತಿ || ೧೭೧ ||
 ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತಪರೇಶತ್ವಮಿತಿ ತಸ್ಯಾಹ ಸಾ ಶ್ರುತಿಃ |
 ಅಮೃತೇಶಾನವಚನಾತ್ಸರ್ವಸ್ಯೇಶಾನತೋದಿತಾ || ೧೭೨ ||

ಅ || ಯತ್=ಯಾವುದು, ಭೂತಂ = ಅತಿತವಾದುದೋ, ಯಚ್ಚ = ಯಾವುದು, ಈಗ ಇರತಕ್ಕುದೋ, ಭವ್ಯಂ=ಮುಂದೆಆಗತಕ್ಕ ಅಮುಕ್ತವಾದ ಜಗತ್ತೋ, ಇದಂಸರ್ವಂ= ಇದೆಲ್ಲವೂ, ಪುರುಷ ಏವ=ಪುರುಷಾಧೀನನೇ, ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ಅನ್ನೇನ= ಅದನೀಯವಾದ ಅಮುಕ್ತವರ್ಗವನ್ನು, ಅತಿರೋಹತಿ=ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೋ, (ಅಂದರೆ ಅಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೋ) ಆದಕಾರಣ, ಅಮೃತಸ್ಯ ಉತ=ಮುಕ್ತರ ಸಮೂಹಕ್ಕೂ, ಈಶಾನಃ= ನಿಯಾಮಕನು. (ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಧೀನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜಗತ್ತು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಸ್ವಾಧೀನ ವಾಗದೆ ಇರುವುದಾದರೆ ಅದಕ್ಕಪೇಕ್ಷಾವಂತನು ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಕೊಡಲಾರನು. ಆದಕಾರಣ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನನೇ) ಇತಿ=ಎಂದು, ಸಾ ಶ್ರುತಿಃ=ಆ ಪುರುಷಸೂಕ್ತ ಮಂತ್ರವು, ತಸ್ಯ=ಆ ಹರಿಗೆ, ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತಪರೇಶತ್ವಂ=ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಅಮುಕ್ತರಿಗೂ ಮುಖ್ಯ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು, ಆಹ = ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಅದಾದರೂ 'ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪರಮಾ ಗತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಅವಗತವಾಗಿದೆ. ಪಶುವಿಗಾದರೂ ಅಸಂಭಾವಿತನೇ ಆಗಿರುವುದ ರಿಂದ ಪುರುಷಸೂಕ್ತವು ವಿಷ್ಣುಪರನೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ 'ಪುರುಷ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂದು ಪುರುಷನಿಗೆ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತಪರೇಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—) ಅಮೃತೇಶಾನವಚ- ನಾತ್ = ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ವಚನವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸರ್ವಸ್ಯ=ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಮುಕ್ತರಿಗಿಲ್ಲರಿಗೂ, ಈಶಾನತೈವ=ನಿಯಾಮಕತ್ವವೇ, ಉದಿತಾ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ, (ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. ಸರ್ವಾಭೇದವಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ. ಯಾರೊಬ್ಬ ವಾದಿಯೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನೂ ಅಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಭೇದವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಯುಕ್ತವೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಅಭಿನ್ನವಾದುದಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಭೇದವೂ ತೋರಲಾರದು)|| ೧೭೧ || ೧೭೨ ||
 ಹೇತ್ವಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯದಿ ಸರ್ವತ್ವಮುದಿತಮುತೇಶ ಇತಿ ತದ್ವೈ ಧಾ |
 ಉತ ಶಬ್ದೋ ವದೇದೇಷ ಹೀಶತ್ವಸ್ಯ ಸಮುಚ್ಚಯಂ || ೧೭೩ ||

ಅ || ಯದಿ=ಯಾವನಕ್ಕದ್ದಲ್ಲಿ, (ಪೂರ್ವಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಿಗೆ) ಸರ್ವತ್ವಂ=ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು, ಉದಿತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಆಗುವುದೋ. ತತ್=ಹಾಗಾದರೆ, ಉತ್ತೇಶ ಇತಿ=ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿ 'ಅಮೃತಸ್ಯೋತೇಶಾನಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಬ್ದವು, ವೃಥಾ=ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಹಿ=ಯಾವಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಏಸ ಉತ ಶಬ್ದಃ=ಉತ್ತರಾರ್ಥದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಉತ್ತರಬ್ದವು, ಈಶತ್ವಸ್ಯ = ಈಶತ್ವಕ್ಕೆ, ಸಮುಚ್ಚಯಂ = ಸಮುಚ್ಚಯವನ್ನು, ವದೇತ್=ಹೇಳುವುದೋ, (ಬೇರೆ ಅರ್ಥವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎರಡರ ಈಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದರೆ ಆ ಎರಡರ ಸಮುಚ್ಚಯ ಉಕ್ತಿಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಉತ್ತರಬ್ದವು ವ್ಯರ್ಥವೇ) || ೧೭೩ ||

ಯುಕ್ತ್ಯಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪುರುಷೇಣೈವೇದಂ ವ್ಯಾಪ್ತಮಿತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚಾಹ ತಂ ಪ್ರತಿ |
ಏತಾನಾನಸ್ಯ ಮಹಿಮೇತಿ ಮಹಿಮ್ನೋ ವಚೋ ಹಿ ತತ್ || ೧೭೪ ||

ಅ || (' ಪುರುಷ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂದು) ಪುರುಷೇಣೈವ=ಪುರುಷನಿಂದಲೇ, ಇದಂ=ಇದೆಲ್ಲವೂ, ವ್ಯಾಪ್ತಂ = ವಶೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ' ಆತ್ಮಣಾದಾಕರೀಷಾತ್ಸರ್ವಂ ಭಗವಾನ್ ' ಎನ್ನುವುದು ಮಿಥ್ಯಾದೃಷ್ಟಿಯು ಎಂದು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಂ ಚ=ಶಾಖಾಂತರ ಬ್ರಾಹ್ಮಣವೂ ಕೂಡ, ತಂ ಪ್ರತಿ='ಪುರುಷ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎನ್ನುವ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದು (ಅಂದರೆ ಆ ಮಂತ್ರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದುದು) ಆಹ ಚ='ಪುರುಷ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಸರ್ವಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾರ್ಥನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವತ್ವವು ಅಂದರೆ—ಪುರುಷನಿಗೆ ಸರ್ವಾರ್ಥೇದವು ಅರ್ಥವಲ್ಲ.) (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೇ ಸರ್ವೇಶತ್ವವೇ ಪೂರ್ವಾರ್ಥದ ಅರ್ಥವು ಸರ್ವತ್ವವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ' ಏತಾನಾನಸ್ಯ ಮಹಿಮೇತಿ' ಈ ಪುರುಷನಿಗೆ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಯಾವುದೋ, ಅಸ್ಮಾ ಮಹಿಮೆಯು ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದ ಬಲದಿಶೆಯಿಂದ, ತತ್=' ಪುರುಷ ಏವೇದಂ ಸರ್ವಂ' ಎಂದು ಪುರುಷನ, ಮಹಿಮ್ನಃ=ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ, ವಚೋಹಿ=ವಚನವೆಂದು, (ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಅಂತೂ ಮಹಿಮಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದು ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಅಸರ್ವಕ್ಕೇನೇ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವಾತ್ಮಕತ್ವವು ಮಹಿಮೆಯಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಸರ್ವಾರ್ಥವೇ) || ೧೭೪ ||

ಮೂ || ಸೋಮೃತಸ್ಯಾ ಭಯಸ್ಯೇಶೋ ಮರ್ತ್ಯಮನ್ನಂ ಯದತ್ಯಗಾತ್ |
ಇತ್ಯಮಕ್ತಾಧಿಪತ್ಯಂ ತು ಪೂರ್ವಾರ್ಥೋಕ್ತಮನೂದ್ಯ ಚ || ೧೭೫ ||
ಉತಾಮೃತಸ್ಯೇಶ ಇತಿ ವಿಧತ್ತೇ ಮುಕ್ತಿಗೇಶತಾಂ |
ಅತೋವಿಷ್ಟು ಸರಿಜ್ಞಾನಾದೇವ ಮುಕ್ತಿನರ್ಚಾನೃತಃ || ೧೭೬ ||

ಅ || ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಮರ್ತ್ಯಂ = ಮರಣಶಿಲವಾದ, ಅನ್ನಂ=ಅದನೀಯವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಜಗತ್ತನ್ನು, ಆತ್ಯಗಾತ್ = ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿರುವನೋ, (ಆದಕಾರಣ) ಅಭಯಸ್ಯ=ಭಯರಹಿತವಾದ, ಅಮೃತಸ್ಯ = ಮುಕ್ತವರ್ಗಕ್ಕೆ, ಸಃ = ಪುರುಷನು, ಈಶಃ = ನಿಯಾಮಕನು. ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, (ಪುರುಷಸೂಕ್ತಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಭಾಗವತ

ವಚನವಿರೋಧದಿಂದ ದೇಶಿಯಿಂದ) ಪೂರ್ವಾರ್ಧೋಕ್ತಂ = ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಮುಕ್ತಾಧಿಪತ್ಯಂತು = ಅಮುಕ್ತರ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನಾದರೂ, ('ಯದನ್ನೇನಾತಿರೋಹಾತಿ' ಎನ್ನುವ ವಚನದೇಶಿಯಿಂದ ಹೇಳುವಾಗ) ಅನೂದ್ಯ ಚ = ಅನುವಾದಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಉತಾಮೃತಸ್ಯೇತಿ = 'ಉತಾಮೃತಸ್ಯೇಶಾನಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಗೇಶತಾಂ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನು, ವಿಧತ್ರೇ = ಪುರುಷಸೂಕ್ತರೂಪವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ವಿಧಾನಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆತಃ = ಆದಕಾರಣ, ವಿಷ್ಣುಪರಿಜ್ಞಾನಾದೇವ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಜ್ಞಾನದಿಂದಂಟಾದ, ಪ್ರಸಾದದೇಶಿಯಿಂದಲೇ, ಮುಕ್ತಿಃ = ಮೋಕ್ಷವು. ಅನ್ಯತಃ = ಶಿವಾದಿಗಳ ಅನುಗ್ರಹದೇಶಿಯಿಂದ, ನ ಚ = ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಮುಕ್ತರ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮುಕ್ತರ ಆಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಡುತ್ತದೆ. ಪುರುಷಸೂಕ್ತದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ 'ಸೋಮೃತಸ್ಯ' ಎನ್ನುವ ಭಾಗವತ ವಚನದೇಶಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಾರ್ಧವನ್ನು ಹಾಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರು. (2) ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಮುಕ್ತರ ಆಧಿಪತ್ಯವು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಆ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಅಮುಕ್ತಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ ಅನುವಾದ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಪುರುಷನಿಗೆ ಮುಕ್ತನಿಯಾಮಕತ್ವವನ್ನೂ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ || ೧೨೫ || ೧೨೬ ||

ಪಾಶುಪತರೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಭೋಗದಿಂದಲೇ ಸಕಲ ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಅದೂ ಅನುಪಪನ್ನವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತದ್ಯಥೇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚೈವ ತತಃ ಕರ್ಮಕ್ಷಯೋ ಭವೇತ್ |
 ಯಥೈಥಾಂಸಿ ಸಮಿದ್ಧೋಽಗ್ನಿ ಭಸ್ಮಸಾತ್ಕುರುತೇಜರ್ಜನ || ೧೨೭ ||
 ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಃ ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ ಭಸ್ಮಸಾತ್ಕುರುತೇ ತಥಾ |
 ಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ಪ್ರತಿತ್ಯಜ್ಯ ಮಾಮೇಕಂ ಶರಣಂ ವ್ರಜ || ೧೨೮ ||
 ಅಹಂ ತ್ವಾ ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯೋ ನೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ ಮಾ ಶುಚಿಃ |
 ಇತ್ಯಾದಿ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯೈರುಕ್ತಾರ್ಥಶ್ಚಾವಸೀಯತೇ || ೧೨೯ ||

ಅ || ತದ್ಯಥೇತಿ ಶ್ರುತೇಶ್ಚೈವ = 'ತದ್ಯಥೇಷೀಕಾತೂಲಮಗ್ನಾ ಪ್ರೋತಂ ಪ್ರದೂಯೇತ್ಯೆವಂ ಹೈವಾಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ಪಾಪಾಃ ಪ್ರದೂಯಂತೇ' ಹೇಗೆ ಯಥಾ = ಹುಲ್ಲು-ಹತ್ತಿಯ ರಾಶಿಯು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ್ದು ಭಸ್ಮೀಭೂತವಾಗುವುದೋ, ಏವಂ = ಹೀಗೆಯೇ, ಅಸ್ಯ = ಈ ಜ್ಞಾನಿಯು, ಸರ್ವೇ ಪಾಪಾಃ = ಎಲ್ಲಾಪಾಪಗಳೂ, ಪ್ರದೂಯಂತೇ = ವಿನಾಶಗಳಾಗುತ್ತವೆ.) ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯದೇಶಿಯಿಂದ, ತತ ಏವ = ಆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಆಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ, ಕರ್ಮಕ್ಷಯಃ = ಸಕಲಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಸಕಲ ಕರ್ಮಗಳ ಪರಿತಾಪವು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿನಾಶವಾಗುತ್ತದೆನ್ನುವುದು ವಿಪಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವಲ್ಲ, ಎಂದರೆ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯದ ಸಮಾಖ್ಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅಥವಾ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಜುನ = ಎಲೋ ಅರ್ಜುನನೇ, ಸಮಿದ್ಧಃ = ಬೆನ್ನಾಗಿ

ದೀಪ್ತವಾದ, ಅಗ್ನಿಃ = ಅಗ್ನಿಯು, ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ಏಧಾಂಸಿ = ಕಟ್ಟಿಗೆಗಳನ್ನು, ಭಸ್ಮಸಾತ್ಕುರುತೇ = ಭಸ್ಮಾಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೊ ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಃ = ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಅಗ್ನಿಯು, ಸರ್ವಕರ್ಮಾಣಿ = ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಭಸ್ಮಸಾತ್ಕುರುತೇ = ಭಸ್ಮಾಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. (ಆದಾಗ್ಯೂ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭಸ್ಮೀಕರಿಸುವುದೆಂದರೆ — ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವನಿಂದ ಬಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಾಕ್ಯಾಂತರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಸರ್ವಧರ್ಮಾನ್ = ಅವೈಷ್ಣವಗಳಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳನ್ನೂಕೂಡ, ಪರಿತ್ಯಜ್ಯ = ಬಿಟ್ಟುಬಿಟ್ಟು, ಮಾಮೇಕಂ = ನನ್ನೊಬ್ಬನನ್ನೇ, ಶರಣಂ = ರಕ್ಷಕನನ್ನಾಗಿ, ವ್ರಜ = ಹೊಂದು. ಅಹಂ = ಆಮೇಲೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ನಾನು, ತ್ವಾ = ನಿನ್ನನ್ನು, ಸರ್ವಪಾಪೇಭ್ಯಃ = ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದಲೂ, ಮೋಕ್ಷಯಿಷ್ಯಾಮಿ = ಬಿಡಿಸುವೆನು, ಮಾಶುಚಃ = ದುಃಖ ಪಡಬೇಡ. (ಮುಕ್ತನಾಗುವಿ.) ಇತ್ಯಾದಿ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯೈಶ್ಚ = ಇದುವೊದಲಾದ ' ಗತಸಂಗಸ್ಯ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಾವಸ್ಥಿತಚೇತಸಃ | ಯಜ್ಞಾಯಾಚರತಃ ಕರ್ಮ ಸಮಗ್ರಂ ಪ್ರವಿಲೀಯತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ, ಉಕ್ತಾರ್ಥಃ = ತದ್ಯಥಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು, ಆವಸೀಯತೇ = ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ || ೧೭೭ || || ೧೭೮ || ೧೭೯ ||

ಭಟ್ಟರುಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಂ ಕರ್ಮ ಕುರ್ವನ್ನನ್ವತ್ಪರಿತ್ಯಜನ್ |

ಮುಚ್ಯತೇ ಸಂಸೃತೇಶ್ಚೈತದವ್ಯೇತೇನ ನಿರಾಕೃತಂ || ೧೮೦ ||

ಅ || ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕಂ ಕರ್ಮ = ನಿತ್ಯಕರ್ಮವನ್ನೂ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮವನ್ನೂ, ಕುರ್ವನ್ = ಮಾಡುತ್ತಾ, ಅನ್ಯತ್ = ಇತರವಾದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ, ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನೂ, ಪರಿತ್ಯಜನ್ = ಬಿಡುತ್ತಾ, ಚ = ಉಪಾತ್ತಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭೋಗದಿಂದಲೇ ನಾಶಪಡಿಸುವ ಪುರುಷನು, ಸಂಸೃತೇಶ್ಚ = ಸಂಸಾರ ದೆಶೆಯಿಂದ, ಮುಚ್ಯತೇ = ಬಿಡಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಏತದಪಿ = ಭಟ್ಟರು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವೂ ಕೂಡ, ಏತೇನ = ಭಗವಜ್ಞಾನದಿಂದ, ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸತಕ್ಕ ' ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿನಾಕೃತಿಯಿಂದಲೇ, ನಿರಾಕೃತಂ = ನಿರಾಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿದೆಯೋ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಸಹಜ ಧರ್ಮವನ್ನು ನಿಮಿತ್ತವನ್ನಾಗಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಉದಾ:- ಸಂಧ್ಯಾವಂದನ ಮೊದಲಾದುದು. (2) ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿದೆಯೋ, ಮತ್ತು ಪಿತೃಮರಣ ಮೊದಲಾದ ಆಗಂತುಕ ನಿಮಿತ್ತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದೂ ನೈಮಿತ್ತಿಕವು. ಉದಾ; ಪಿತೃಶ್ರಾದ್ಧಾದಿಗಳು. (3) ಕಾಮ್ಯವೆಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯಾವುದನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಫಲವಿದೆಯೋ, ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿಲ್ಲವೋ, ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಫಲಕಾಮನೆಯೋ, ನಿಮಿತ್ತವೋ, ಆ ಕರ್ಮವು ಕಾಮ್ಯವು. ಉದಾ = ಜ್ಯೋತಿಷ್ಯೋಮಾದಿಗಳು. ೨ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು. ಉದಾ:- ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿಗಳು. (4) ಸುಖದುಃಖ ಮತ್ತು ಸುಖದುಃಖಗಳ ಕಾರಣರೂಪವಾದುದು ಸಂಸಾರವೂ, ಅದು ಕರ್ಮನಿಮಿತ್ತಕವೂ,

ನಿತ್ಯ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಅಧರ್ಮಗಳು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗಳಾಗಿ ದುಃಖ ದುಃಖ ಸಾಧನಗಳಾದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಈತನಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡದರೂ ಹಾಗೆಯೇ. ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಧರ್ಮವು ಉಂಟಾಗಿ ಸುಖ-ದುಃಖ ಸಾಧನಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. ಮುಮುಕ್ಷುವಾದರೂ ನಿತ್ಯಕರ್ಮವನ್ನೂ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮವನ್ನೂ ನಿಯಮದಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ನಿಷಿದ್ಧವನ್ನು ಪಂತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಆದುದರಿಂದ ದುರಿತಗಳಿಗೆ ಉಪಚಯವಿಲ್ಲ. ಕಾಮ್ಯವನ್ನೂ ಪಂತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಉಪಚಯವಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಮುಂದೆ ಧರ್ಮ-ಅಧರ್ಮಗಳು ಹುಟ್ಟದಿದ್ದರೆ ಮೊದಲುಂಟಾದ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸಿ ಕ್ಷೀಣಪಡಿಸಿ ನಿರ್ಬೀಜವಾದ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಎಂದು ಭಟ್ಟರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. 'ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿ ನ ಪ್ರವರ್ತೇತ ತತ್ರ ಕಾಮ್ಯ ನಿಷಿದ್ಧಯೋಃ | ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕೇ ಕುರ್ಯಾತ್ ಪ್ರತ್ಯನಾಯ ಜಘಾಂಸಯಾ' ಇದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾಃ' ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಭಗವಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಿದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವೇ. ಮತ್ತು 'ಚರಂತಿ ದೇವಾ ವಿಹಿತಂ ಸಮಸ್ತಮರ್ಥಮೇವ ಮುನಯೋ ದಶಾಂತೋ ಮನುಷ್ಯಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ದೆಸೆಯಿಂದ ನಿತ್ಯನೈಮಿತ್ತಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ನಿಯಮದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ಎಲ್ಲರಿಗೆ ಅಶಕ್ಯವೇ. ಪ್ರಾಮಾದಿಕಗಳಾದ ಮಾನಸ-ವಾಚಿಕ-ಕಾಯಿಕ ಪಾಪಗಳು ಅಪರಿಹಾರ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದು ಸಂಭಾವಿತವಲ್ಲ. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತದಿಂದಲೇ ಅವುಗಳು ನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವೇ. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಪಾದಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳು ಅನಂತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೋಗದಿಂದಲೇ ಕ್ಷಯವು ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ ಅಸಂಭಾವಿತವೇ, || ೧೮೦ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದ ವಾದ್ಯಂತರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ನಿರಾಕರಣವನ್ನು ಏಕೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ—

ಮಃ || ವಿದ್ಯೇನೇತೀಮನೇನಾರ್ಥಂ ಸ್ವಯಮೇನಾಹ ವೇದರಾಟ್ |
 ವಿನಾ ಕರ್ಮ ನ ಮೋಕ್ಷಃ ಸ್ಯಾಜ್ಞಾನೇನೇತೈಸಿ ಸಾ ಶ್ರುತಿಃ ||
 ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ ಇತಿ ಹ್ಯೇವ ನಿವಾರಯತಿ ಸಾದರಂ || ೧೮೧ ||

ಅ || ವಿದ್ಯೇನೇತಿ='ವಿದ್ಯೈವತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ, ಇಮಮೇವಾರ್ಥಂ = ಭಗವಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು, ವೇದರಾಟ್ = ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಸ್ವಯಮೇವ = ತಾನೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿಯೇ (ಅರ್ಥತಃ ಅಲ್ಲ.) ಆಹ = ಹೇಳಿರುವರು. (ಇಷ್ಟರವರೆಗೆ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಮತಗಳನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿ ಈಗ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಯಾವ ವ್ಯತಿಕಾರರು ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವರೋ ಅವರ ಮತಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ ಸಮುಜ್ಜಯನಿಯಮವಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಸಾರನಿವೃತ್ತಿ ಮಾತ್ರವಾಗುತ್ತದೆ. ಅನಂದವೃದ್ಧಿಯಾದರೂ ಕರ್ಮಸಹಕೃತವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಂದು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಆದ ಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ, ಕರ್ಮವಿನಾ =

ಕರ್ಮವನ್ನು ಹೊರತು, ಜ್ಞಾನೇನ=ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಃ=ಮೋಕ್ಷವು, ನ ಸ್ಯಾತ್= ಆಗಲಾರದು, (ಮತ್ತೆಕರ್ಮ ಸಹಿತವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ)(ಎಂದು ಅನುವಾದಮಾಡಿದ್ದು ಅಂತೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆನೇ ವೃತ್ತಿಕಾರಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮ ಸಮುಚ್ಚಯ ಸಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಇತ್ಯಪಿ=ಎನ್ನುವ ಈ ಮತವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಸೈವ=ಸೂತ್ರಗೃಹೀತವೇ ಆದ, ನಾನ್ಯಃಪಂಥಾ ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ=ನಾನ್ಯಃಪಂಥಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು, ಸಾದರಂ=ಆದರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ನಿವಾರಯತಿ=ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತದೆ. ('ತಮೇವಂವಿದಿತ್ಯಾ ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಪುನಃ 'ನಾನ್ಯಃಪಂಥಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಆದರವು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಿಯಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಗಳ ಸಮುಚ್ಚಯ ಸಾಧ್ಯತ್ವವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ನಿರವಕಾಶವಾದುದು ಇಲ್ಲ) || ೧೮೧ ||

ಪರಮೋಕ್ಷ ಅಪರಮೋಕ್ಷ ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಎರಡುವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ವೈಕುಂಠ ಸತ್ಯಲೋಕಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದುದು ಅಪರಮುಕ್ತಿಯು. ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಅದ್ವೈತ ಬ್ರಹ್ಮಾನುಭವನರೂಪವಾದುದು ಪರಮುಕ್ತಿಯು. ಪ್ರತೀಕಾದಿ ವಿಷಯಕವಾದ ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನೆಯು ಅಪರಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದುದು. ಪರಸಾಧನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಏಕತ್ವಜ್ಞಾನವು. ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನೆಗೆ ವೈಕುಂಠಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿ ಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ -

ಮೂ || ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನಮಪಿ ತಮೇವಮಿತಿ ವಾದಿನೀ || ೧೮೨ ||
 ನಿವಾರಯತ್ಯಾದರೇಣ ನ ಪ್ರತೀಕ ಇತಿ ಪ್ರಭುಃ |
 ಅಂಧಂತಮಃ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಯೇ ತ್ಪವಿದ್ಯಾಮುಪಾಸತೇ || ೧೮೩ ||
 ಇತಿ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾಚ್ಚ ನಾನ್ಯಥೋಪಾಸನಂ ಭವೇತ್ |
 ನ ಚಾಪ್ಯೇಕತ್ವವಿಜ್ಞಾನಾದುಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಮುಚ್ಯತೇ || ೧೮೪ ||

ಅ || (ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್) ತಂ=ಆ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು, ಏವಂ=ಯಥಾಸ್ಥಿತವಾದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ (ತಿಳಿದವನು) ಅವಿದ್ಯಮಾನ ಧರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಲ ಎಂದು, ಇತಿ ವಾದಿನೀ=ಹೀಗೆ ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು, ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನಮಪಿ=ಅವಿದ್ಯಮಾನ ಧರ್ಮದಿಂದ ಉಪಾಸನವನ್ನೂ ಕೂಡ, (ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನವಲ್ಲವೆಂದು) ಆದರೇಣ=ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದ, (ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ) ನಿವಾರಯತಿ=ತಡೆಯುತ್ತದೆ. (ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಮೋಕ್ಷವಿಷಯವಾದುದು, ಆಗಲಿ, ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ಅವರ ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ -) ಪ್ರಭುಃ=ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಪ್ರತೀಕೇ=ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ (ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದಬುದ್ಧಿಯು ಅಂದರೆ ಪ್ರತಿಮೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎನ್ನುವ ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿಯು,) ನ = ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ('ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿ ಸಃ' ಎಂದು ಸೂತ್ರದಿಂದ ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನೆಗೆ ಸರ್ವಥಾಪಿ ಆಕರ್ತವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವರು. ಆದ ಕಾರಣ ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನೆಯು ಆ ಪುರುಷಾರ್ಥಲೇಶಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) (ಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುವೆನೆಂದು ಹೇಳುವವನನ್ನೂ ಕುಂತು ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯೇ ತು=ಯಾರು, ಅವಿದ್ಯಾಂ=ಅವಿದ್ಯಮಾನ ಧರ್ಮವನ್ನು, ಉಪಾಸತೇ=ಉಪಾಸನೆಗೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಅಂಧಂತಮಃ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು, ಪ್ರವಿಶಂತಿ=ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತಿವಿರೋಧಾಚ್ಚ=

ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಅನ್ಯಥೋಪಾಸನಂ = ಅಯಥಾರ್ಥೋಪಾಸನೆಯು, (ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನವು) ನ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಈಗ ಏಕತ್ವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪರಮೋಕ್ಷ ಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಏಕತ್ವವಿಜ್ಞಾನಾದಪಿ = ಏಕತ್ವಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, (ಪುರುಷನು) ನ ಮುಚ್ಯತೇ = ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. (ಏಕೆಂದರೆ —) ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ = ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ. (ಅಂದರೆ 'ತಮೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್' ಎಂದು ಸಹಸ್ರ ಶಿರಸ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಮಹಿಮೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಜ್ಞಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳಿ 'ನಾನ್ಯಃ ಪಂಥಾ' ಎಂದು ಐಕ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಸಾಧನಾಂತರವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತವೆ)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ. (1) ಯಾವ ಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ ಇತರರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಅಭೇದ ಜ್ಞಾನವು ಅನರ್ಥಕಾರಣವಾಗಿದೆಯೋ, ಅದಕಾರಣ ಜೀವನಿಂದ ಅಭೇದಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಅನರ್ಥಕಾರಣವೇ ಆಗಿದೆ. ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವಲ್ಲ, ಜೀವನಿಗೆ ಈ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಭೇದವೇ ಸಾಧಿತವಾಗಿದೆ. || ೧೮೨ || ೧೮೩ || ೧೮೪ ||

ಸ. ರ. ವಿ. ಹಿಂದೆಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಭಗವದುಪಾಸನೆ ಹೊರತು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಬೇರೆಸಾಧನವಿಲ್ಲವೆಂದು ತರ್ಕದಿಂದಲೂ ಸದಾಗಮಗಳಿಂದಲೂ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಉಪಾಸನೆಯಾದರೂ 'ಆತ್ಮೇತ್ಯೇವೋಪಾಸೀತ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಎಂತಹ ಆತ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕು ಎಂದಾಕಾಂಕ್ಷಿತಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸತಕ್ಕದ್ದು 'ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿರೂಪದಿಂದ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಅದಕಾರಣ ಯಾವನು ಅವನು ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಅನಂದ ಮೊದಲಾದ ವಿಷ್ಣು ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನೋ ಆತನು ಅಷ್ಟು ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖನು ವಿಶೇಷತಃ ಜ್ಞಾತಗಳಾದ ಸರ್ವಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನುಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸರಸ್ವತಿಯಾದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ಕ್ರಿಯಾ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲೇ ವಿಶಿಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನುಪಾಸನೆ ಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ರುದ್ರನಾದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ಗುಣವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲೇ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಾದರೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಕೆಲವು ಮೂರ್ತಿವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನನ್ನಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನುಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಎಂದುಪವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಅಧಿಕರಣಾರ್ಥವನ್ನುಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಇತಿ ಸರ್ವಂ ಪ್ರವಿಜ್ಞಾಯ ಸರ್ವೈಸ್ತುಕೈಃ(ಕಃ) ಸದಾಗಮೈಃ |
 ಉಪಾಸೀತ ಹರಿಂ ನಿತ್ಯಂ ಗುಣೈರೇವ ಸ್ವಯೋಗ್ಯತಃ || ೧೮೫ ||
 ಬ್ರಹ್ಮಾ ಸರ್ವೈರ್ಗುಣೈಶ್ಚೈವ ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯತಶ್ಚ ಗೀಃ |
 ಗುಣಸಾಮಾನ್ಯತೋ ರುದ್ರೋ ದ್ರವ್ಯಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಪರೇ || ೧೮೬ ||

ಅ || ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸರ್ವತಕೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ಸದನುಮಾನಗಳಿಂದ, ಸದಾಗಮೈಃ = ಸದಾಗಮಗಳಿಂದಲೂ, ಸರ್ವಂ = ಎಲ್ಲವನ್ನೂ, ಪ್ರವಿಜ್ಞಾಯ = ತಿಳಿದು, (ಅಂದರೆ — ಮೋಕ್ಷವು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ, ಇದ್ದರೂ ಸಾಧನಾಂತರಗಳಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯವು ಎನ್ನುವುದು ಆಯುಕ್ತವು. ಮತ್ತೆ

ನಿಷ್ಕಾಮವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರಿಂದ ಅಂತಃಕರಣವನ್ನು ಶುದ್ಧೀಕರಿಸಿಕೊಂಡವನಿಗೆ ರಾಗ ಮೋದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಕ್ಷಯವಾಗೋಣ, ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಯು ಉಂಟಾದ ಮೇಲೆ ಶ್ರವಣ-ಮನನ ನಿರೀಧ್ಯಾಸನಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುವ ಪರಮಭಾಗವತ ಪುರುಷನಿಗೆ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಾರವಾಗೋಣ, ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪ್ರಾರಬ್ಧಗಳಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ವಿನಾಶಪಡಿಸಿ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭಾಗವತ ಧರ್ಮಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನನ್ನು ಕೆಲವು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇರಿಸುವವನಾಗಿ, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಉಳಿಸಿ, ಅದರ ಫಲಭೋಗವಾದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವಿನಾಶಪಡಿಸಿ, ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪ್ರಕೃತಿಬಂಧದಿಂದ ಬಡಿಸುತ್ತಾನೆಂದು) ಎಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿದು, ಸ್ವಯೋಗ್ಯತಃ=ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ (ಅಂದರೆ— ತನಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು) ಗುಣೈರೇವ=ಗುಣಗಳಿಂದಲೇ, ಯುಕ್ತಂ=ಕೂಡಿದ, ಹರಿಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಉಪಾಸೀತ=ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದು. (ಆ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮೈವ=ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಸರ್ವೈಃ=ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಗುಣೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ, ಹರಿಂ=ಹರಿಯನ್ನು, ಉಪಾಸೀತ=ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡತಕ್ಕದು. (ಅಂದರೆ— ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮಸ್ತ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ, ಕ್ರಿಯೆಗಳಿಂದಲೂ ಯುಕ್ತನೆಂದು ಅನಂತಾನಂತ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನುಪಾಸನೆ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಯೋಗ್ಯನು.) ಗೀಶ್ವ=ಸರಸ್ವತಿಯಾದರೂ, ಕ್ರಿಯಾಸಾಮಾನ್ಯತಃ=ಕ್ರಿಯಾಸಂಕೋಚದಿಂದ (ಸಕಲ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ಅನಂತರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.) (ಅಂದರೆ— ತ್ರಿವಿಕ್ರಮತ್ವಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಿತ್ಯ ವಿಕ್ರಾಂತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವಿಸುತ್ತಾಳೆ.) ಗುಣಸಾಮಾನ್ಯತಃ=ಗುಣಸಂಕೋಚದಿಂದ, ರುದ್ರಃ=ರುದ್ರನು, (ಸಮಸ್ತರೂಪಗಳನ್ನೂ) ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ— ಗುಣಗಳನ್ನೂ, ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನೂ ಸಂಕೋಚಮಾಡಿಕೊಂಡು ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ.) ಪರೇ=ಇಂದ್ರಾದಿಗಳು, ದ್ರವ್ಯಸಾಮಾನ್ಯತಃ = ರೂಪಸಂಕೋಚದಿಂದ, ಗುಣಕ್ರಿಯಾ ಸಂಕೋಚದಿಂದಲೂ, ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ || ೮೫ || ೮೬ || ಅಧಿ. || ೨೯ ||

ವಿದ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವು.

(1) 'ಇತಿ ಸರ್ವಂ ಪ್ರವಿಜ್ಞಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂಲದಿಂದಲೇ 'ಸಮಾನಂ ಏವಂ ಚಾಭೇದಾತ್' ಈಶಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಪೂರ್ವತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಯೋಗ್ಯ ಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಬೇಕು; ಅಯೋಗ್ಯಗುಣವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಕೂಡದು, ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. (2) ಹಾಗಾದರೆ 'ವಿದ್ಯೈವ ತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್' ಎನ್ನುವ ೨೯ನೇ ಅಧಿಕರಣದ ದೆಶೆಯಿಂದ ಮೊದಲೇ ಈ ೧೨ನೇ ಅಧಿಕರಣವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕಿತ್ತು. ಆದಕಾರಣ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ ಏಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿರುವರು ಎಂದರೆ— ಪ್ರಕರಣವು ಶುದ್ಧವಾದರೆ ಪ್ರಮೇಯವು ಸುಖದಿಂದ ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದಾದಕಾರಣ ಕ್ರಮಭಂಗವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಉಪಾಸನಾಸ್ವರೂಪವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದರೆ

ಯಾವವಿಚಾರವೂ ಅವಕಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅದರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ ಆ ಉಪಾಸನಾಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವು ಸಮರ್ಥಿತವಾಗಿದೆ. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅದರ ಇತಿ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೆ ಯೋಗ್ಯತಾದಿ ವಿಚಾರವು ಅವಶ್ಯಕವು— || ೮೫ || ೮೬ || ಅಧಿ. || ೧೦ ||

ಸಮಾನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಯಾವದಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಯಾವದಧಿಕಾರಮವಸ್ಥಿತರಾಧಿಕಾರಿಕಾಣಾಂ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩೩ ||

(ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಮೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಸ. ರ ವಿ— (1) ಬ್ರಹ್ಮ-ರುದ್ರ-ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಭಗವದುವಾಸನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವೂ, ಅಧಿಕಾರಿತಾರತಮ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವೂ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವಿಶೇಷವೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣತಾರತಮ್ಯವೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. (2) ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷದಿಂದ ಸಂತಾಪಾದಿಗಳನ್ನು ಲೌಕಿಕರಂತೆ ಆಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಅವಿದ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಸಕಲ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ ವಿರಹಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಸಚ್ಚಿಷ್ಯನು ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದ ವಿದ್ಯಾದಿಗುಣಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಗುರುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾತ್ರಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಉತ್ತಮರ ಪ್ರಸಾದದ ಅಧೀನವಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳ ಉತ್ತಮರ ದಾಸಭೂತರಾದ ಅಧಮರಾದರೂ ಉತ್ತಮರ ಮೇಲೆ ಸ್ಪರ್ಧೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಧಿಕಾರವಿಶೇಷೇಣ ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಸುಖಾದಿಭಿಃ |

ವಿಶೇಷೋ ದೇವತಾದೀನಾಂ ಮೋಕ್ಷೇ ಚೈವ ವಿಶೇಷತಃ || ೧೮೭ ||

ಆ || ಅಧಿಕಾರವಿಶೇಷೇಣ = ಯೋಗ್ಯತಾವಿಶೇಷದಿಂದ, ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಸುಖಾದಿಭಿಃ = ಭಕ್ತಿ-ಜ್ಞಾನ-ಸುಖ ಮೊದಲಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ, ದೇವತಾದೀನಾಂ = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ, (ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ) ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವಿದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ) ವಿಶೇಷತಃ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಆದರೂ, ಮೋಕ್ಷೇ ಏವ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ. (ಅಂದರೆ— ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದ್ದು ಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರಿತ್ವವು ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮದಿಂದ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೆ, ಆದಕಾರಣ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು) || ೧೮೭ ||

ಹೀಗಾದರೆ ಮುಕ್ತಂಗೂ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ದ್ವೇಷ ಈರ್ಷ್ಯಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತತ್ವವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರವು.

‘ಓಂ ಅಕ್ಷರಧಿಯಾಂ ತ್ವವಿರೋಧಃ ಸಾಮಾನ್ಯತದ್ಭಾವಾಭ್ಯಾವೌಶ ಸದವತ್ತದುಕ್ತಂ ಓಂ’ || ಸೂ. ೪೪ ||

(ಈ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ನೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಈ ಸೂತ್ರವೂ ಕೂಡ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ‘ದೋಷಾಭಾವ ಸಾಮ್ಯಾತ್’ ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯಪದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಶಿಷ್ಯವತ್’ ಎನ್ನುವುದೂ ಅಯುಕ್ತವು. ಏಕೆಂದರೆ— ಕೆಲವುಕಡೆ ಶಿಷ್ಯನಿಗೂ ಕೂಡ ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳು ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ತಾವತಾ ವಿರೋಧೋಽಸ್ತಿ ನಿರ್ದೋಷತತ್ಪ್ರಮುಸ್ತಶಃ |

ಆಭಾಸತ್ಪ್ರಾರೇಷಾಂ ತದವರಾಣಾಂ ಚ ಸರ್ವಶಃ || ೧೮೮ ||

ಅ || ನಿರ್ದೋಷತತ್ಪ್ರಾರೇಷಾಂ = ಮಾತ್ಸರ್ಯಾದಿ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸಮುಸ್ತಶಃ = ದೋಷಾಭಾವದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ತದವರಾಣಾಂ = ಉತ್ತಮರಿಂದ ಅಧಮರಾದ, ಸರ್ವಶಃ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಪರೇಷಾಂ = ಉತ್ತಮರ, ಆಭಾಸತ್ಪ್ರಾಚ್ಛ = ಆಭಾಸತ್ವ (ಪ್ರತಿಬಿಂಬತ್ವ) ವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ತಾವತಾ = ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ತಾರತಮ್ಯವಿರೋಧದಿಂದ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ, ವಿರೋಧಃ = ಮುಕ್ತತ್ವಕ್ಕೆ, ವಿರೋಧಃ = ವಿರೋಧವು, ನ ಹಿ = ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ! || ೧೮೮ ||

ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯತೋಽವರಾಣಾಂ ಸರ್ವೇಽಪಿ ಗುಣಾಃ ಸರ್ವಾಃ ಕ್ರಿಯಾ ಅಪಿ |

ನಿಯಮೇನೈವ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಸುಪ್ರಸಾದನಿಬಂಧನಾಃ ||

ಅತಃ ಸಚ್ಚಿಷ್ಯವತ್ತೇಷಾಂ ನೈವೇಷ್ಯಾದಿಃ ಕಥಂಚನ || ೧೮೯ ||

ಅ || ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ಅವರಾಣಾಂ = ನಿರ್ದೋಷರಾದವರ, ಸರ್ವೇಽಪಿ ಗುಣಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ, ಸರ್ವಾಃ ಕ್ರಿಯಾ ಅಪಿ = ಎಲ್ಲಾ ಕ್ರಿಯೆಗಳೂ ಕೂಡ, ನಿಯಮೇನೈವ = ನಿಯಮದಿಂದಲೇ, ಪೂರ್ವೇಷಾಂ = ಮುಂಚಿನವರ, ಸುಪ್ರಸಾದನಿಬಂಧನಾಃ = ತೋಭನಪ್ರಸಾದವೇ ಕಾರಣವಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳೋ, ಅತಃ = ಆದಕಾರಣ, ಸಚ್ಚಿಷ್ಯವತ್ = (ಗುರುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೋಷನಾದ ಅಂದರೆ— ಮಾತ್ಸರ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವ) ಶಿಷ್ಯನಂತೆಯೇ, ತೇಷಾಂ = ಮುಕ್ತರಿಗೆ, ಕಥಂಚನ = ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಈರ್ಷ್ಯಾದಿಃ = ಮಾತ್ಸರ್ಯ ನೊದಲಾದುದು, ನೈವ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ || ೧೮೯ ||

(1) ಚಿರಂತನ ವೃತ್ತಿಕಾರರಾದರೂ 'ಯಾವದಧಿಕಾರಂ' 'ಅಕ್ಷರಧಿಯಾಂ' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದೊಡ ನೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದೊಡನೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುತ್ತಿರಲು ಈ ಸೂತ್ರವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪರಮೇಶ್ವರ ನಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿಕಾರವಿರುವ ತನಕ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು. ಆಗಲೇ ಮುಕ್ತಿಯು ಅಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡದೆ. ಸಾಧನ ಸಂಪತ್ತು ಇದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು, ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಕ್ಷರಧಿ ಯಾಂ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವು. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಾಭಾವರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದ. (2)ಯದ್ಯಪಿ 'ಕ್ಷೀಯಂತೇ ಚಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಾಶವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ 'ತಸ್ಯ ತಾವದೇವ ಚಿರಂ' ಎಂದು ವಿಶೇಷವಚನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಳಿಯುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ— ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳು ನಿವೃತ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧಗಳಿಗೆ ಭೋಗದಿಂದಲೇ ಕ್ಷಯವು. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾರಬ್ಧಫಲಭೂತವಾದ ಅಧಿಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶವಾದಮೇಲೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (3) ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಾದರೂ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರಕ್ಕೇನೇ ಇವೆಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ 'ಅಕ್ಷರಧಿಯಾಂ' ಎನ್ನು ವುದು ಅಧಿಕರಣಾಂತರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ಚ ಸಂಸಾರಿದೇವಾನಾಂ ಕಾಲೇಯತ್ತಾಪರೇ ಇಮೇ || ೧೯೦ ||
 ಸೂತ್ರೇ ಹ್ಯಾರಬ್ಧಮಾತ್ರಸ್ಯ ಭೋಗೇನೈವ ಕ್ಷಯೋ ಧ್ರುವಃ |
 ಅನಾರಬ್ಧಸ್ಯ (ಕಾರ್ಯೇ) ಭೋಗೇನ ತ್ವಿತರೇ ಇತಿ ಚೋದಿತಃ ||
 ಪೌನರುಕ್ತ್ಯೇನ ತೇನೈತೇ ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ ಇತಿ ನಿಶ್ಚಯಃ || ೧೯೧ ||

ಅ || ಸಂಸಾರಿದೇವಾನಾಂ = ಸಂಸಾರಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಕಾಲೇಯತ್ತಾಪರೇ = ಸಂಸಾರದ ಅವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದ ಫಲಭೋಗದ ಅಪಸಾನರೂಪವಾದ ಕಾಲಮಯಾದ ದೆಯು ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾಗಿವುಳ್ಳ (ಅಂದರೆ— ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಿವುಳ್ಳ)ವುಗಳೂ, ಇಮೇ ಸೂತ್ರೇ = ಈ ಸೂತ್ರಗಳು, ನ ಚ = ಅಲ್ಲ. (ಎಕೆ ಅಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ಹಿ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಅನಾರಬ್ಧಸ್ಯ = ಪ್ರಾರಬ್ಧವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ, ಜ್ಞಾನೇನೈವ = ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ, ಕ್ಷಯಃ = ನಾಶವು. ಆರಬ್ಧಮಾತ್ರಸ್ಯ = ಪ್ರಾರಬ್ಧಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ, ಭೋಗೇನೈವ = ಭೋಗದಿಂದಲೇ, ಕ್ಷಯಃ = ನಾಶವು, ಧ್ರುವಃ = ನಿಶ್ಚಯವು. ಇತ್ಯೇನಃ = ಈ ಅರ್ಥವು, ಅನಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯೇ ಭೋಗೇನ ತ್ವಿತರೇ ಇತಿ ಚ = 'ಅನಾರಬ್ಧ ಕಾರ್ಯೇ ಏವ ತು ಪೂರ್ವೇ ತದವಧೇಃ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರ ದಿಂದಲೂ, 'ಭೋಗೇನ ತ್ವಿತರೇ ಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾಥ ಸಂಪತ್ಯೇತೇ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದಲೂ, ಉದಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಆದಕಾರಣ ಅಲ್ಲ.) (ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೂ ಏಕೆ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಆಶಂಕೆ ಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನನಿರಾಸಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತೇನ = ಆ ಸೂತ್ರದಿಂದ, ಪೌನರುಕ್ತ್ಯೇನ = ಪರರ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪೌನರುಕ್ತ್ಯೆ ಬರೋಣದರಿಂದ,

ಏತೇ=ಈ ಸೂತ್ರಗಳು, ಉಕ್ತಾರ್ಥೇ=ನಮ್ಮಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ನಿಶ್ಚಯಃ=ನಿಶ್ಚಯವು || ೧೯೦ || ೧೯೧ || ಅಧಿ. ೨೦ ||

ಯಾನದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇಯದಾಮನನಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಇಯದಾಮನನಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩೫ ||

(ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಮೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ.)

ಯಾವ ಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿ ಸಂಸಾರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ತಾರತಮ್ಯವು ಸಮರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆ ದಾವ ಛಂದೋಗರ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾಮವಾಗಾದಿಗಳ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಾಣ ಪರ್ಯಂತರಾದವರು ಪ್ರತಿಪಾದಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ೧ ಪ್ರಾಣನೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಧಿಯೋ ಅಥವಾ ಮತ್ತೊಬ್ಬನೂ ಇದ್ದಾನೋ, ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಇಷ್ಟೇ ದೇವತಾತಾರತಮ್ಯವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಿತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ನಾಮಾದಿದೇವತೆಗಳು ಯಾರು? ಹದಿನೈದೇ ದೇವತೆಗಳು ಹೇಗೆ? ಅಧಿಕರಣ ಕೂಡ ಇದ್ದು ಪ್ರಯುಕ್ತ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾವಚನವನ್ನೇ ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಉಷಾ ಸ್ವಾಹಾ ಚ ಪರ್ಜನ್ಯೋ ಮಿತ್ರೋಽಗ್ನಿರ್ವರುಣೋ ವಿಭುಃ ||

|| ೧೯೨ ||

ಪ್ರವಹೋಽನಿರುದ್ಧ ಇಂದ್ರೋಮೇ ರುದ್ರೋ ವಾಣೀ ಚ ಮಾರುತಃ |

ಉತ್ತರೋತ್ತರತಸ್ತೇತೇ ಗುಣೈಃ ಸರ್ವೈಶ್ಚ ಮುಕ್ತಿಗಾಃ || ೧೯೩ ||

ಅ || ಉಷಾ=(ಅನಿರುದ್ಧನ ಹೆಂಡತಿಯಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ) ಅಷ್ಟಿನೀದೇವತೆಗಳ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಉಷಾದೇವಿಯು, ಸ್ವಾಹಾ=ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಂಡತಿಯು, ಪರ್ಜನ್ಯಃ=ಪರ್ಜನ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಅಧಿತ್ಯನು, ಮಿತ್ರಶ್ಚ=ಮಿತ್ರನಾಮಕ ಅಧಿತ್ಯನೂ, ಅಗ್ನಿಃ=ಅಗ್ನಿಯು, ವರುಣಃ=ವರುಣನು, ವಿಭುಃ=ಚಂದ್ರನು, ಪ್ರವಹಃ=ಪ್ರವಹಾಪ್ತಿಯವನು, ಅನಿರುದ್ಧಃ=ಕಾಮನ ಮಗನು, ಇಂದ್ರೋಮೇ=ಇಂದ್ರನೂ ಪಾರ್ವತಿಯೂ ಇವರಿಬ್ಬರೂ, ರುದ್ರಃ=ರುದ್ರನು, ವಾಣೀ ಚ = ಭಾರತಿಯು, ಮಾರುತಃ=ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನು, ಏತೇ ಮುಕ್ತಿಗಾಶ್ಚ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೂ, ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೂ ಕೂಡ, ಸರ್ವೈಃ ಗುಣೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಂದಲೂ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ, ಉತ್ತರೋತ್ತರತಸ್ತು=ಮೇಲೆ ಮೇಲೆಯೇ, ವರ್ತಂತೇ=ಇರುತ್ತಾರೆ || ೧೯೨ || ೧೯೩ ||

ಅಧಿಕರು ಇರುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇವರ ಸಮಾನಿಕರನ್ನೂ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸೂರ್ಯಧರ್ಮೌ ಯಥಾ ಸೋಮೋ ಮನುರ್ದಕ್ಷೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ |

ಶಚೀ ರತಿಶ್ಚಾನಿರುದ ಸಮಾಸ್ತಾರಾ ಚ ಮಿತ್ರವತ್ || ೧೯೪ ||

ಸೋಮವಚ್ಚತರೂಪಾ ತು ಪ್ರಸೂತಿರ್ವಹ್ನಿವದ್ವಿರಾಟ್ |
 ಪರ್ಜನ್ಯವದ್ವಾರುಣೀ ಚ ತಥಾ ಸಂಜ್ಞಾ ಚ ರೋಹಿಣೀ || ೧೯೫ ||
 ಧಾರ್ಮಿಾ ಚ ಮಿತ್ರವತ್ಪ್ತೇವ ಪ್ರಾವಹೀ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ |
 ಮಿತ್ರಪರ್ಜನ್ಯಮಧ್ಯಸ್ಥಾವಶ್ವಿನೌ ವಿಘ್ನವಿತ್ತಪೌ || ೧೯೬ ||
 ಭೃಗುರಗ್ನಿಸಮೋ ಮಿತ್ರತನ್ಮಧ್ಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಕಾಃ |
 ವರುಣಾಗ್ನ್ಯಂತರಾ ತತ್ರ ನಾರದಃ ಪ್ರಾಯ ಇಂದ್ರವತ್ || ೧೯೭ ||
 ಕಾಮಃ ಸೌಪರ್ಣೀ ಚೋಮಾವದ್ವೀಂದ್ರೋ ರುದ್ರವದೀರಿತಃ |
 ನಿರ್ಯುತಿರ್ನಿತ್ರಸದ್ಯಶೋ ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ ಕಸೂನುವತ್ || ೧೯೮ ||
 ವೈವಸ್ವತೋ ಮನುಶ್ಚಾಶ್ವಿಪಶ್ಚಾದನ್ಯೇ ತತೋವರಾಃ |
 ಚ್ಯವನೋಚಭ್ಯವೈನ್ಯಾಶ್ಚ ಶಶಬಿಂದುಶ್ಚ ಹೈಹಯಃ || ೧೯೯ ||
 ತದ್ವಚ್ಚ ವಿಪ್ರರಾಜನ್ಯವಿಶೇಷೋಽತ್ರಾಪಿ ಕಶ್ಚನ |
 ತದ್ವತ್ತಿಯವ್ರತಶ್ಚಾಪಿ ತದನ್ಯಾಃ ಶತದೇವತಾಃ |
 ಪರ್ಜನ್ಯಮಿತ್ರಾಂತರಾಲೇ ತದನ್ಯೇ ತು ತತೋವರಾಃ || ೨೦೦ ||

ಅ || ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಸೋಮಃ=ಸೋಮನೋ, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ಸೂರ್ಯ
 ಧರ್ಮೌ=ಸೂರ್ಯನು ಯಮನು ಇವರಿಬ್ಬರು, ಮನುಃ=ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವು, ದಕ್ಷಃ=
 ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯು, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವತಿಃ=ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವತಿಯು, ಶಚೀ=ಶಚೀದೇವಿಯು, ರತಿಶ್ಚ=ರತಿ
 ದೇವಿಯೂ ಕೂಡ, ಇವರು ಐವರು, ಅನಿರುದ್ಧಸಮಾಃ=ಅನಿರುದ್ಧನಿಗೆ ಸಮಾನಿಕರು.
 ತಾರಾ ಚ=ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವತಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ತಾರಾದೇವಿಯಾದರೂ, ಮಿತ್ರವತ್=ಮಿತ್ರಾಪ್ತಿಯು
 ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಸಮಾನಿಕಳು ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ. ಶತರೂಪಾ ತು=ಸ್ವಾಯಂಭುವನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ
 ಶತರೂಪಾ ಎನ್ನುವವಳು, ಸೋಮವತ್=ಸೋಮನಿಂದ ಸಮಾನಿಕಳು ಆಗಿರುತ್ತಾಳೆ.
 ಪ್ರಸೂತಿಃ = ದಕ್ಷನ ಹೆಂಡತಿಯು, ವಹ್ನಿವತ್ = ವಹ್ನಿಯಿಂದ ಸಮಾನಿಕಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ.
 ವಿರಾಟ್=ಅನಿರುದ್ಧನ ಹೆಂಡತಿಯು, ಪರ್ಜನ್ಯವತ್=ಪರ್ಜನ್ಯನಿಂದ ಸಮಾನಿಕಳಾಗಿರುತ್ತಾಳೆ.
 ವಾರುಣೀ = ವರುಣನ ಹೆಂಡತಿಯು, ಸಂಜ್ಞಾ=ಸೂರ್ಯನ ಹೆಂಡತಿಯು, ರೋಹಿಣೀ =
 ಸೋಮನ ಹೆಂಡತಿಯು, ಧಾರ್ಮಿಾ = ಯಮನ ಹೆಂಡತಿಯು, ತಥಾ ಚ = ಪರ್ಜನ್ಯನಿಂದ
 ಸಮಾನಿಕರು. ಪ್ರಾವಹೀ ತು = ಪ್ರವಹನ ಹೆಂಡತಿಯಾದರೂ, ಮಿತ್ರವದೇವ = ಮಿತ್ರಾಪ್ತಿಯು
 ಆದಿತ್ಯನಿಂದ ಸಮಾನಿಕಳೆಂದೇ, ಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾಳೆ. ಅಶ್ವಿನೌ = ಅಶ್ವಿನೀ
 ದೇವತೆಗಳು, ವಿಘ್ನವಿತ್ತಪೌ=ಗಣಪತಿಯೂ, ಕುಬೇರನೂ ಇವರಿಬ್ಬರೂ, ಮಿತ್ರಪರ್ಜನ್ಯ
 ಮಧ್ಯಸ್ಥೌ = ಮಿತ್ರ ಪರ್ಜನ್ಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿತಕ್ಕವರು (ಅಂದರೆ— ೨ ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಬ್ಬರು,
 ೨ ಗಣಪತಿ. ಕುಬೇರ ಇವರು ನಾಲ್ವರು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಸಮಾನಿಕರು. ಮಿತ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆದಿತ್ಯನ
 ದೇವಿಯಿಂದ ಅಧಮರು. ಪರ್ಜನ್ಯನದೇವಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮರು.) ಭೃಗುಃ = ಭೃಗುಮುಷಿಯು,
 ಅಗ್ನಿಸಮಃ=ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾನಿಕನು. ಬ್ರಹ್ಮ ಪುತ್ರಕಾಃ=ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರರಾದ ಮಂಜುಷಾದಿಗಳು,
 ಮಿತ್ರ ತನ್ಮಧ್ಯೇ=ಮಿತ್ರಾಪ್ತಿಯ ಸೂರ್ಯ, ಅಗ್ನಿ ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ— ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ
 ಸಮಾನಿಕರು. ಮಿತ್ರನಿಂದ ಉತ್ತಮರು. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಧಮರು.) ತತ್ರ=ಆ ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರ
 ರಲ್ಲಿ, ನಾರದಃ=ನಾರದನು, ವರುಣಾಗ್ನ್ಯಂತರಾ=ವರುಣ, ಅಗ್ನಿ ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, (ಅಂದರೆ,

ವರಾಣಸಿನಿಂದ ಅಧಮನು, ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮನು. ಪ್ರಾಯಃ = ಪ್ರಾಯಶಃ, ಕಾಮಃ = ಮನ್ಮಥನು, ಇಂದ್ರವತ್ = ಇಂದ್ರನಂತೆ, (ಅಂದರೆ— ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಿಮೆಯವನು.) ಸೌಪರ್ಣೀ ಚ = ಗರುಡನ ಹೆಂಡತಿಯು, ಉಮಾವತ್ = ಪಾರ್ವತಿಯಂತೆ. ವೀಂದಃ = ಗರುಡನು, ರುದ್ರವತ್ = ರುದ್ರನಂತೆ, ಈರಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ನಿರ್ಬುತಃ = ನಿರ್ಬುತಿಯು, ಮಿತ್ರಸದೃಶಃ = ಮಿತ್ರಾಪ್ತ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಸಮಾನಿಕನು. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಃ = ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯು, ವೈವಸ್ವತೋ ಮನುಶ್ಚ = ವೈವಸ್ವತ ಮನುವೂ ಕೂಡ, ಕಸೂನುವತ್ = ಬ್ರಹ್ಮ ಪುತ್ರರಾದ ಮರೀಚ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮಾನಿಕನು. ಅನ್ಯೇ = ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನದೇಶಿಯಿಂದಲೂ, ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನದೇಶಿಯಿಂದಲೂ, ಭಗವದವತಾರವಾದ ತಾಪಸನಿಂದಲೂ, ಇತರರಾದ ಮನುಗಳು. ತತಃ = ವೈವಸ್ವತನಿಂದಲೂ, ಅವರಾಃ = ನಿಕ್ಕೃಷ್ಣರು. ತೇ = ಅವರು, ಅಶ್ವಿನಶ್ಚಾತ್ = ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಮೇಲಿನವರು. (ಅಂದರೆ— ಪರ್ಜನ್ಯನಿಂದ ಉತ್ತಮರು.) ಚ್ಯವನೋಚಥ್ಯವೈನ್ಯಾಶ್ಚ = ಚ್ಯವನನೂ, ಉಚಥ್ಯನೂ, ವೈನ್ಯನೂ ಇವರು, ಶಶಬಿಂದುಶ್ಚ = ಶಶಬಿಂದುವು, ಹೈಹಯಃ = ಹೈಹಯನು, ತದ್ವಚ್ಚ = ಹನ್ನೊಂದು ಮನುಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಿಕರು. ಅತ್ರಾಪಿ = ಇವರಲ್ಲಿಯೂ, ಕಶ್ಚನ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು, ವಿಪ್ರರಾಜಸ್ಯ ವಿಶೇಷಃ = ವಿಪ್ರತ್ವ, ಕ್ಷತ್ರಿಯತ್ವ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ವಿಶೇಷವು ಇದೆ. (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ವಿಪ್ರತ್ವಾದಿಗಳು ಇವೆ. ಚ್ಯವನ ಉಚಥ್ಯರು ವಿಪ್ರರು. ಭೇರೆಯವರು ಕ್ಷತ್ರಿಯರು.) ಪ್ರಿಯವ್ರತೋಽಪಿ = ಪ್ರಿಯವ್ರತನೂ ಕೂಡ ತದ್ವತ್ = ಅವರರಾದ ಮನುಗಳಂತೆ. ತದನ್ಯಾಃ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವರಿಂದ ಇತರರಾದ, ಶತದೇವತಾಃ = ನೂರರಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತರಾದ, ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಪರ್ಜನ್ಯಮಿತ್ರಾಂತರಾಲೇ = ಪರ್ಜನ್ಯನೂ, ಮಿತ್ರನೂ ಇವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ— ಪರ್ಜನ್ಯನಿಂದ ಉತ್ತಮರು ಮಿತ್ರನಿಂದ ಅಧಮರು, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನಿಕರು) ತದನ್ಯೇ ತು = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ತತಃ = ಶತಾಂತರ್ಗತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ, ಅವರಾಃ = ನಿಕ್ಕೃಷ್ಣರು. (ಅಂದರೆ— ಅವರನಾದಮನುವಿಗೆ ಸಮಾನಿಕರು.)

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ದಕ್ಷ-ಭೃಗು-ನಾರದರನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರರಾದ ' ಮರೀಚಿರತ್ಯಂಗಳಿರಸೌ ಪುಲಸ್ತ್ಯಃ ಪುಲಹಃ ಕ್ರತುಃ | ವಸಿಷ್ಠ ಶ್ಲೇತಿ ಸಪ್ತೈವ ' ಈ ಮರೀಚ್ಯಾದಿ ಏಳು ಮಂದಿಯೇ ಮಿತ್ರ ಅಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ ಮಿತ್ರನಿಂದ ಉತ್ತಮರು, ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಅಧಮರು. (2) ೧ ಸ್ವಾರೋಚಿಷಃ, ೨ ಉತ್ತಮಃ ೩ ರೈವತಃ, ೪ ಚಾಕ್ಷುಷಃ, ೫ ಸಾವರ್ಣಿಃ, ೬ ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿಃ, ೭ ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿಃ, ೮ ವೇದ ಸಾವರ್ಣಿಃ, ೯ ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿಃ, ೧೦ ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿಃ, ೧೧ ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿಃ, ಎಂದು ಹನ್ನೊಂದು ಮನುಗಳು. (3) ' ನನ ಕೋಟ್ಯೋ ಹಿ ದೇವಾನಾಂ ತೇಷಾಂ ಮಧ್ಯೇ ಶತಸ್ಯ ತು | ಸೋಮಾಧಿಕಾರಃ ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಸೋಮಪಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಯಾರು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂಚೆ ಹೇಳಿದ ಅಗ್ನಿ-ರುದ್ರ-ಪ್ರಧಾನವಾಯು ಇವರಿಂದ ಇತರರಾದ ವಸುರುದ್ರ-ಮರುತುಗಳ ಸಮೂಹಗಳೂ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವತಿಯು ಋಭುವು ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವಿಗಳೂ, ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳೂ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೂ, ಮೂರು ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು; ಹೀಗೆ ಇವರು ಶತಾಂತರ್ಗತರು. ' ಪ್ರಧಾನವಾಯುರ್ವಸವೋ ರುದ್ರಾದಿತ್ಯಾ ಮರುದ್ಗಣಾಃ | ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವತಿ ಋಭುರ್ದ್ಯಾವಾಪೃಥಿವ್ಯಾವಶ್ವಿನೌಶತಥಾ | ವಿಶ್ವೇದೇವಾಶ್ಚ ಪಿತರಃ ಶತಸ್ಥಾ ದೇವತಾಮತಾಃ ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ಹನ್ನೊಂದು ಆದಿತ್ಯರನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು || ೧೯೪ || ೧೯೫ || ೧೯೬ || ೧೯೭ || ೧೯೮ || ೧೯೯ || ೨೦೦ ||

ಹಾಗಾದರೆ— ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಪ್ರಾಣನಿಂದಲೂ ಉತ್ತಮಳು ಇದ್ದಾಳೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಎನ್ನುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಏತೇಭ್ಯೋಽಭ್ಯಧಿಕಾ ಶ್ರೀಸ್ತು ಸದಾ ಮುಕ್ತಾ ವಿಶೇಷತಃ || ೨೦೧ ||
 ತತ್ಸಮೋ ನಾಸ್ತಿ ಪರಮೋ ಹರಿರೇವ ನ ಚಾಪರಃ |
 ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ಬೃಹತ್ಯಾಂ ತು ಸ್ವಯಂ ಭಗವತೋದಿತಂ || ೨೦೨ ||
 ತದೇತದಖಿಲಂ ಪ್ರಾಣ ಆಹಂಕಾರಿಕ ಏವ ಚ |
 ಇಂದ್ರಾದನಂತರೋ [ದೃಷ್ಟಿರಪಿ ಯೋಗ್ಯಾನುಸಾರತಃ] || ೨೦೩ ||

ಅ || (ಯದ್ಯಪಿ) ಶ್ರೀಃ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಯು, ಏತೇಭ್ಯಃ = ಈ ದೇವತೆಗಳದೇಶಿಯಿಂದ, ವಿಶೇಷತಃ=ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಅಭ್ಯಧಿಕಾ=ಅತ್ಯಧಿಕಳು, (ಆದಾಗ್ಯೂ) ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಮುಕ್ತಾ=ಬಂಧರಹಿತಳು (ಆದಕಾರಣ ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಗೃಹೀತಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ). ತತ್ಸಮಃ=ಆ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಸಮಾನಿಕನು, ನಾಸ್ತಿ=ಇಲ್ಲ. (ಇದರಿಂದ 'ಕಾಮಾದಿರತ್ರ ತತ್ರ ಚಾಯತನಾದಿಭ್ಯಃ' ಎನ್ನುವ ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಉಕ್ತಪ್ರಾಯವಾಯಿತು.) ಪರಮಃ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದವನು, ಹರಿರೇವ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ, ಅಪರಃ=ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (ಇದರಿಂದ (೧)'ವ್ಯತಿಹಾರೋ ವಿಶಿಂಷಂತಿ ಹೀತರವತ್'(೨)'ಸೈವ ಹಿ ಸತ್ಯಾದಯಃ' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ತದೇತದಖಿಲಂ=ಆ ಈ ಎಲ್ಲವೂ, ಬೃಹತ್ಯಾಂ ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ತು=ಬೃಹತ್ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಸ್ವಯಂ ಭಗವತಾ=ಸಾಕ್ಷಾತ್ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದಲೇ, ಉದಿತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (ಹಾಗಾದರೆ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಾಮವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಪ್ರಾಣಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಹದಿನೈದು ಮಂದಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ಉಷಾಃ ಸ್ವಾಹಾ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ವಿಸಂವಾದ ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾವಚನದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿರುವುದೊಂದನ್ನು ತಾನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಆಹಂಕಾರಿಕಃ=ತೈಜಸಾಹಂಕಾರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ, ಪಾಣಶ್ಚ=ಪ್ರಾಣನೂ ಕೂಡ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಇದ್ದಾನೆ. (ಅವನಾದರೂ) ಇಂದ್ರಾತ್=ಇಂದ್ರನದೇಶಿಯಿಂದ, ಅನಂತರ ಏವ=ಮೇಲಿನವನೇ. (ಅನಿರುದ್ಧನದೇಶಿಯಿಂದ ಉತ್ತಮನು ಎಂದೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು)

ತಾರತಮ್ಯ ಸಂಗ್ರಹವು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) 'ಕಲಾಭ್ಯಶ್ಚಾನ್ಯದೇವೇಭ್ಯಃ ಕರ್ಮಪ್ರತ್ಯವರಂ ಯತಃ | ಕಲಾಭ್ಯಃ ಪೃಥಗುಕ್ತಂ ತತ್ಪುಷ್ಕರಃ ಕರ್ಮ ಚೋಚ್ಯತೇ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ರಿಂದ ಪುಷ್ಕರನು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಅವರ ದೇವತೆಯು. ಅವನಕ್ಕಿಂತ 'ತತಃ ಶನಿಃ ಪೃಥಿ ನ್ಯಾತ್ಮಾ' ಎನ್ನುವ ವಚನದೇಶಿಯಿಂದ ಶನೈಶ್ಚರನು ಅಧಿಕನು. ಶನೈಶ್ಚರನಿಂದ ಉಷಾ ಅಧಿಕಳು. ಅವಳಕ್ಕಿಂತ ಬುಧನು. ಬುಧನಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಾಹಾದೇವತೆಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಸ್ವಾಹಾದೇವತೆಯಿಂದ ಪರ್ಜನ್ಯನು, ವರುಣನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ವಾರುಣಿಯು, ಸೂರ್ಯನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಸಂಜ್ಞಿಯು, ಚಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ರೋಹಿಣಿಯು, ಯಮನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಧಾರ್ಮಿಯು, ಅನಿರುದ್ಧನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ವಿಂಚಿ ಎನ್ನುವವಳೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಹನ್ನೊಂದು ಮನುಗಳು, ಚ್ಯವನನು, ಉಚ್ಯನು, ವೈವಸ್ವನು, ಶಶಬಿಂದುವು, ಹೈಹಯನು, ಪ್ರಿಯವ್ರತನು, ಗಯನು, ಅನುಕ್ರದೇವತೆಗಳೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕರು. ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಅಪ್ಪಿನೀದೇವತೆಗಳೂ, ಗಣಪತಿಯೂ,

ಕುಬೇರನೂ, ವಿಷ್ಣುಕ್ಷೇತ್ರನೂ ಕೂಡ ಉತ್ತಮರು. ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಮಿತ್ರನು, ನಿರ್ಬುತಿಯು, ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಹೆಂಡತಿಯಾದ ತಾರಾದೇವಿಯು, ಪ್ರವಹನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಪ್ರಾವಹಿಯು. ಅವರಿಂದ ಮರೀಚಿಯು, ಅತ್ರಿಯು, ಅಂಗಿರಋಷಿಯು, ಪುಲಸ್ತ್ಯಋಷಿಯು, ಪುಲಹಋಷಿಯು, ಕೃತುವು, ವಸಿಷ್ಠನು, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಋಷಿಯು, ವೈವಸ್ವತಮನುವೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಅಗ್ನಿಯು, ಭೃಗುವು, ದಕ್ಷನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಪ್ರಸೂತಿಯೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಅವರಕ್ಕಿಂತ ನಾರದನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ನಾರದನಕ್ಕಿಂತ ವರುಣನು ಶ್ರೇಷ್ಠನು. ವರುಣನಿಗಿಂತ ಚಂದ್ರ-ಸೂರ್ಯ-ಧರ್ಮರು ಶತರೂಪಳೂ ಕೂಡ ಶ್ರೇಷ್ಠರು. ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರವಹನು ಉತ್ತಮನು. ಪ್ರವಹ-ವಾಯುವಿಗಿಂತ ಅನಿರುದ್ಧ, ಸ್ವಾಯಂಭುವ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ದಕ್ಷರೂ, ಶಚೀದೇವಿಯೂ, ರತಿಯೂ ಕೂಡ ಉತ್ತಮರು. ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಅಹಂಕಾರಿಂಕಪ್ರಾಣನು ಉತ್ತಮನು. ಅವನಕ್ಕಿಂತ ಇಂದ್ರ-ಕಾಮರು ಉತ್ತಮರು. ಇಂದ್ರ-ಕಾಮರಿಗಿಂತಪಾರ್ವತಿ, ಸುಪರ್ಣೀ, ಪಾರ್ವತಿ ಸ್ವರೂಪಳಾದುದರಿಂದ ಶೇಷನ ಹೆಂಡತಿಯೂ ಉತ್ತಮರು. ಆ ಮೇಲೆ ಜಾಂಬವತೀ ಮೊದಲಾದವರು ಆರುಮಂದಿ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಹೆಂಡತಿಯರು. ಆ ಮೇಲೆ ರುದ್ರ-ಗರುಡರೂ, ರುದ್ರಾತ್ಮಕನಾದುದರಿಂದ ಶೇಷನೂ ಕೂಡ ಉತ್ತಮರು. ಆಮೇಲೆ ಭಾರತಿಯೂ, ಸರಸ್ವತಿಯೂ ಉತ್ತಮರು. ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಮುಖ್ಯವಾಯುವೂ, ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ ಉತ್ತಮರು. ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಉತ್ತಮಳು. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂದಲೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಶ್ರೇಷ್ಠನು || ೨೦೧ || ೨೦೨ || ೨೦೩ || ಅಧಿ. ೨೧ ||

ಇಯದಾಮನನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಪೃಥಕ್ತ್ವವದ್ಧೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ತದುಕ್ತಂ ಓಂ” || ಸೂ. ೫೨ ||

ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಸಂತಾನರೂಪ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದಂತೆಯೇ ದೃಷ್ಟಿಯೂ ನಾನಾವಿಧವಾದುದು ದೃಷ್ಟಿತಾರತಮ್ಯವು ‘ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿಯೋ ಬಹಿರ್ದೃಷ್ಟಿಯೋಽನತಾರದೃಷ್ಟಯಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || [ಇಂದ್ರಾದನಂತರೋ] ದೃಷ್ಟಿರಪಿ ಯೋಗ್ಯಾನುಸಾರತಃ || ೨೦೩ ||

ಅ || ದೃಷ್ಟಿರಪಿ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಕೂಡ, ಯೋಗ್ಯಾನುಸಾರತಃ = ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ, ನಾನಾವಿಧಾ=ಅನೇಕವಿಧವಾದುದು || ೨೦೩ || ಸೂ. ೫೨ || ಅಧಿ. ೩೨ ||

ಪ್ರಜ್ಞಾಂತರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪ್ರದಾನಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಪ್ರದಾನವದೇವ ಹಿ ತದುಕ್ತಂ ಓಂ” || ಸೂ. ೪೪ ||

“ಓಂ ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ಪ್ರದ್ಧಿ ಬಲೀಯಸ್ತದಪಿ ಓಂ” || ಸೂ. ೪೫ ||

(ಸೂತ್ರಾರ್ಥಗಳು ಮೊದಲೇ ಉಕ್ತಗಳಾಗಿವೆ)

ಪ್ರಕೃಷ್ಟನಾದ ದಾನವು ಪ್ರದಾನವು; ಪ್ರಶಬ್ದವು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸನ್ಯಗ್ಗುರುಪ್ರಸಾದಶ್ಚ ಮುಖ್ಯತೋ ದೃಷ್ಟಿಕಾರಣಂ |

ಶ್ರವಣಾದಿ ಚ ಕರ್ತವ್ಯಂ ನಾನ್ಯಥಾ ದರ್ಶನಂ ಕ್ವಚಿತ್ || ೨೦೪ ||

ಅ || (ಕೇವಲ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ) ಸನ್ಯಕ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಗುರುಪ್ರಸಾದಶ್ಚ = ಗುರುಪ್ರಸಾದವೂ ಕೂಡ, (ಅಂದರೆ— ಸನ್ಯಕ್ ಪ್ರಸಾದಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಗುರುಗಳದ್ದು ಯಾವುದು ವಿದ್ಯಾದಾನವೋ ಅದೂ ಕೂಡ) ಮುಖ್ಯತಃ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ದೃಷ್ಟಿಕಾರಣಂ = ಭಗವಂತನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣವು. (ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ಪ್ರದ್ಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಗುರುಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಆಯುಕ್ತವು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದೂ ಕೂಡ ಪ್ರದಾನಶಬ್ದಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿದೆ. ತನ್ನ ದೇಶಿಯಿಂದಲೇ ತಾನು ಬಲಿಷ್ಠವೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—) ಸನ್ಯಕ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಗುರುಪ್ರಸಾದಶ್ಚ = ಗುರುಪ್ರಸಾದವೂ ಕೂಡ, ಮುಖ್ಯತಃ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, (ಅಂದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ) ದೃಷ್ಟಿಕಾರಣಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ (ಯಾವ ಅಖ್ಯಾಯಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಿಂಗಗಳು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೋ ಅದರಲ್ಲಿ ಗುರುಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಎನ್ನುವ ಶಂಕೆಯು ಬರುವುದು. ಅದನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ‘ತದಪಿ’ ಎಂದು ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರವಣಾದಿ ಚ = ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದುದೂ ಕೂಡ, ಕರ್ತವ್ಯಂ = ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. (ಎಕೆಂದರೆ—) ಅನ್ಯಥಾ = ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ದರ್ಶನಂ = ದರ್ಶನವು, ನ = ಆಗಲಾರದು || ೨೦೪ || ಸೂ. || ೪೪ || ೪೫ || ಅಧಿ. ೨೮ || ೨೨ ||

ಪ್ರದಾನಾಧಿಕರಣ, ಲಿಂಗಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ಪ್ರದ್ಧಿ ಕರಣಗಳು ಸಮಾಪ್ತಗಳಾದುವು.

ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಪೂರ್ವವಿಕಲ್ಪಃ ಪ್ರಕರಣಾತ್ಸ್ಯಕ್ತಿಯಾ ನಾನಸನತ್ ಓಂ”

|| ಸೂ. ೪೬ ||

(ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಮೊದಲೇ ಉಕ್ತವಾಯಿತು.)

ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತನಾದವನೇ ಗುರುವೋ ಅಥವಾ ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾಗಬಹುದೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ‘ಗುರುಮಂತ್ರಪರಿತ್ಯಾಗೀರಾರವಂ ನರಕಂ ವ್ರಜೇತ್’ ಎಂದು ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ದೋಷವು ಸ್ಮೃತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ತ ಗುರುವೇ ಆಗಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ— ವಿಕಲ್ಪವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಕಲ್ಪವು ಹೀನರೂ, ಸಮರೂ, ಉತ್ತಮರೂ ಆದ ಗುರುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾರವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ; ದೋಷಸ್ಮರಣೆಗೆ ಯಾವುದು ಗತಿಯು ಎಂದರೆ— ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ —

**ಮೂ || ಗುಣಾಧಿಕಂ ಗುರುಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ತದ್ಧೀನಂ ಸಾಪ್ನುಯಾತ್ಕೃಚಿತ್ |
ವಿಪರ್ಯಯಸ್ತು ಕರ್ತವ್ಯಃ ಸರ್ವಥಾ ಶುಭಮಿಚ್ಛತಾ || ೨೦೫ ||**

ಅ || ಗುಣಾಧಿಕಂ=ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕನಾದ, ಗುರುಂ=ಗುರುವನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ತದ್ಧೀನಂ=ಉತ್ತಮ ಗುರುಗಳಿಂದ ಹೀನನಾದ ಗುರುವನ್ನು, ಕೃಚಿತ್=ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿಯೂ, ನಾಪ್ನುಯಾತ್ = ಹೊಂದಬಾರದು. (ದೋಷಸ್ಮರಣವು ಉತ್ತಮರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗುಣಹೀನ ಗುರುಗಳ ಸ್ವೀಕಾರವಿಸಯಕವಾದುದು.) (ಹೀಗಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ವಿ ವಿಕಲ್ಪವು ಅಧಿಕಗುರುಪ್ರಾಪ್ತಿವಿಸಯಕವಾದುದು ಏಕೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಸರ್ವಥಾ=ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಶುಭಂ=ಶುಭವನ್ನು, ಇಚ್ಛತಾ=ಇಚ್ಛಿಸುವ ಪುರುಷನಿಂದ, ವಿಪರ್ಯಯಸ್ತು=ಅಧಮಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉತ್ತಮಗುರುಗಳ ಸ್ವೀಕಾರವು, ಕರ್ತವ್ಯಃ=ಮಾಡತಕ್ಕುದು (ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದೈವವಶಾತ್ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪಗುರುವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಪ್ರಜ್ಞೆಯ ಆಧಿಕ್ಯವುಳ್ಳ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯಗಳೂ, ಅಜ್ಞಾನವೂ ಇವುಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಆಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾದೀತು.) || ೨೦೫ ||

ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತರಾದ ಗುರುಗಳಿಂದ ಸಂಶಯ ವಿಪರ್ಯಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಗಳಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗದೆ ಉಪದೇಶಮಾಡದಿರುವ ಉತ್ತಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಪದೇಶ ಮಾಡತಕ್ಕ ಅಧಮ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ— ಸತ್ಯವೇ. ‘ಗುರುಮಂತ್ರಪರಿತ್ಯಾಗೀ’ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿಶೇಷ ಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಹೊಂದಬೇಕು ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಅಧಮ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಬಿಡಬೇಕು. ಹಾಗಾದರೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ವಿಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ವಿಸಯವು ಎಂದರೆ—

**ಮೂ || ಸಮೇ ವಿಕಲ್ಪ ಏವ ಸ್ಯಾತ್ಪೂರ್ವಾನುಜ್ಞಾ ಚ ಸರ್ವಥಾ |
ತದುತ್ತಮಗುರುಪ್ರಾಪ್ತೈ ಪೂರ್ವಾನುಜ್ಞಾ ನ ಮೃಗ್ಯತೇ || ೨೦೬ ||**

ಅ || ಸಮೇ=ಮೊದಲು ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗುರುವಿನಿಂದ ಸಮಾನಿಕನಾದ ಗುರುವು ತನ್ನಸ್ವಕ್ಕೆನೇ ಪ್ರಾಪ್ತನಾಗುತ್ತಿರಲು, ವಿಕಲ್ಪ ಏವ ಸ್ಯಾತ್=ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವೇ ಬರುವುದು. (ನಿಯಮವಿಲ್ಲ.) (ದೋಷಸ್ಮರಣೆಗೆ ವಿಸಯಾಂತರವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪೂರ್ವಾನುಜ್ಞಾ ಚ=ಸಮಾನಿಕರಾದ ಬೇರೆ ಗುರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯೂ ಕೂಡ, ಸರ್ವಥಾ=ಸರ್ವಥಾ ಅವಶ್ಯಕವು. (ಅನುಜ್ಞೆ ಹೊರತು ಸಮಾನಿಕರಾದ ಪೂರ್ವಗುರುಗಳನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದರೆ ದೋಷಸ್ಮರಣವು.) (‘ಪೂರ್ವಾನುಜ್ಞಾ ಚ’

ಎನ್ನುವುದು ಗುರ್ವಂತರಪ್ರಾಪ್ತಿನಾತ್ರವಿಸಯಕವಾದುದು ಎನ್ನುವ ಅಲ್ಲಜ್ಜರ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತದುತ್ತಮು ಗುರುಪ್ರಾಪ್ತೈಃ = ಅವರಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಗುರುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೋಸ್ಕರ, ಪೂರ್ವಾನುಜ್ಞಾ = ಮೊದಲಿನ ಗುರುಗಳ ಅನುಜ್ಞೆಯು, ನ ಮೃಗ್ಯತೇ = ಹುಡುಕಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, (ಆವಶ್ಯಕವಾಗಿಲ್ಲ). || ೨೦೬ ||

ಗುರುಪ್ರಸಾದವು ಸರ್ವಥಾಪಿ ಆವಶ್ಯಕವೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳಿದರು. ಆದು ಆವಾಸ ವಿದ್ಯಾ, ಮತ್ತು ದೇವತೆಯ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಉಪಲಕ್ಷಣವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಗುರು, ವಿದ್ಯಾದೇವತೆ ಈ ಮೂರರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

**ಮೂ || ಗುರುಬ್ರಹ್ಮಾಖಿಲಾನಾಂ ಚ ವಿದ್ಯಾ ಚೈವ ಸರಸ್ವತೀ |
ದೇವತಾ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮವಿಶೇಷತಃ || ೨೦೭ ||
ತತ್ರ ಸಾದೇನ ಮುಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾನ್ನಾನ್ಯಥಾ ತು ಕಥಂ ಚ ನ |
ಸ್ತೋತ್ರಮಾಸ್ತು ಕ್ರಮೇಣೈವ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಗುರವಃ ಸ್ಮೃ(ಶ್ರು)ತಾಃ ||
ಉಪದೇಶೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತು ಸರ್ವೇಷಾಂ ನೇವ ಮುಕ್ತಯೇ || ೨೦೮ ||**

ಅ || ಅಖಿಲಾನಾಂ ಚ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೂಡ, ಬ್ರಹ್ಮಾ = ಬ್ರಹ್ಮನು, ಗುರುಃ = ಗುರುವು, ವಿದ್ಯಾ ಚ = ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನದೇವತೆಯಾದರೂ, ಸರಸ್ವತೀ ಏವ = ಸರಸ್ವತಿಯೇ. ಅವಿಶೇಷತಃ = ಅವರಿಗೆ ಇವರಿಗೆ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸರ್ವೇಷಾಂ ಮೇವ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಭಗವಾನ್ = ಪೂಜ್ಯನಾದ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ದೇವತಾ = ದೇವತೆಯು. ತತ್ರ ಸಾದೇನ = ಕೇವಲ ಗುರು ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿದ್ಯಾ = (ಸರಸ್ವತೀ) ದೇವತೆ = (ಶ್ರೀ ಹರಿ) ಇವರ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಮುಕ್ತಿಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. ಕಥಂ ಚ ನ = ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಅನ್ಯಥಾ = ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು (ಸಾಧಾರಣ ಗುರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಸ್ತು = ತಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದವ ರಾದರೂ, ಕ್ರಮೇಣೈವ = ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ, (ಅಂದರೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಉತ್ತಮಗುರುವು. ಅವನ ಕೈಂತಲೂ ಉತ್ತಮನಾದವನು ಗುರುತರನು.) ಸರ್ವೇಷಾಂ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಗುರವಃ = ಗುರು ಗಳೆಂದು, ಸ್ಮೃತಾಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. (ಹೀಗೆ ವಿದ್ಯಾವಿಶೇಷವಿದ್ದರೆ ದೇವತಾವಿಶೇಷವನ್ನೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಸರಸ್ವತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಭಿಮಾನಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾತ್ಯ ವಿರಲಿ, ವಿಷ್ಣುವು ವಿದ್ಯಾಪ್ರತಿಪಾದ್ಯನಾದುದರಿಂದ ಅವನಿಗೆ ದೇವತಾತ್ವವೂ ಇರಲಿ; ಬ್ರಹ್ಮನಿ ಗಾದರೂ ಗುರುತ್ವವು ಯಾವುದರಿಂದ? ಏಕೆಂದರೆ— ವಿದ್ಯೋಪದೇಷ್ಟೃತ್ವವೇ ಗುರುತ್ವವು, ಎಲ್ಲರನ್ನು ಕುಂತು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ವಿದ್ಯೋಪದೇಷ್ಟೃತ್ವವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ—) ಸರ್ವೇಷಾ ಮೇವ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಮುಕ್ತಯೇ = ಮುಕ್ತಿಗೋಸ್ಕರ, ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತು = ಬ್ರಹ್ಮನದ್ದೇ, ಉಪದೇಶಃ = ಉಪದೇಶವು. (ಅಂದರೆ— ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಬ್ರಹ್ಮನ ಉಪದೇಶ ವಿಲ್ಲದೆ ಯಾರಿಗೂ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಗುರುತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ ನಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದವರಿಗೆ ವಿದ್ಯಾಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರವರ್ತಕತ್ವ ವಿದ್ದುದರಿಂದ ಗುರುತ್ವವು. ಆಪ್ರವರ್ತಕರಿಗಾದರೂ ಅನುಗ್ರಾಹಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಗುರು ತ್ವವು.) || ೨೦೭ || ೨೦೮ || ಸೂ. ೪೬ || ಅಧಿ. ೨೮ ||

ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾದಪ್ಯುಪಲಭ್ನೇರ್ವ್ಯತ್ಯವನ್ನ ಹಿ
ಲೋಕಾಪತ್ತಿಃ ಓಂ ” || ಸೂ. ೫೩ ||

ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿ ವಿಸಯಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ದೆಶೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಸಾಧಾರಣಮರಣಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯು ಅಭಾವದಂತೆಯೇ. ಮತ್ತೆ ಬಿಂಬಾಪರೋಕ್ಷರೂಪವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯು. ಬ್ರಹ್ಮನಾಡ್ಯತ್ಯಮಣಿಪೂರ್ವಕ ಮರಣವಿಶೇಷದೇಶಿಯಿಂದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಂತೆ. ಸಾಮಾನ್ಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮಹರ್ಲೋಕಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿವಾತ್ಯವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲ. || ಸೂ. ೫೩ || ಅಧಿ. ೩೩ ||

ನ ಸಾಮಾನ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಪರೇಣಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಪರೇಣ ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ತಾದ್ವಿಧ್ಯಂ
ಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ವನುಬಂಧಃ ಓಂ ” || ಸೂ ೫೪ ||

ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಾದಿಗಳು; ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ. ‘ ಏತೈರುಪಾಯೈರ್ಯುತಶೇ ಯಸ್ತು ನಿರ್ದಾನ್ ತಸ್ಯೈಷ ಆತ್ಮಾ ನಿಶತೇ ಬ್ರಹ್ಮಧಾಮ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯದೇಶಿಯಿಂದ. ‘ ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ ನಯತಿ ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯದೇಶಿಯಿಂದ ಭಕ್ತಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಬೋಧಕತ್ವವಾದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ || ಸೂ. ೫೪ || ಅಧಿ. ೩೪ ||

ಪರೇಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಏಕಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಏಕ ಆತ್ಮನಃ ಶರೀರೇ ಭಾವಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. || ೫೫ ||

ಅಂತಿಯೂ ಅಂಶವೂ ಒಂದೇ; ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಅಂತಿಕರ್ಮ ನಿರ್ಮಿತ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಂಶವು ಇದ್ದುದರಿಂದ.

“ ಓಂ ವ್ಯತಿರೇಕಸ್ತದ್ಭಾವಭಾವಿತ್ವಾನ್ನ ತೂಪಲಭ್ನಿವತ್ ಓಂ ”

|| ಸೂ. || ೫೬ ||

ಜ್ಞಾನಸುಖಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅಂಶಾಂಶಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಭೇದವಿಲ್ಲ. ಅಂಶಿಯ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಅಂಶಕ್ಕೆ ಫಲಾನುಸಂಧಾತ್ವತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ. ಅಂದರೆ — ಅಲ್ಪವಾದ ಜ್ಞಾನಾದ್ಯನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅಂಶಿಯಲ್ಲಿರುವ ಉಪಾಸನಾದಿ ಫಲಾನುಸಂಧಾನವಿದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಅಂಶದಲ್ಲಿರುವ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಧರ್ಮದ ಅನುಸಂಧಾತ್ವತ್ವವು ಅಂಶಿಗೆ ಇದೆ || ಸೂ. || ೫೫ || ೫೬ || ಅಧಿ. ೩೫ ||

ಏಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಸ್ತು ನ ಶಾಖಾಸು ಹಿ ಪ್ರತಿನೇದಂ ಓಂ’

|| ಸೂ. ೫೭ ||

ಅಪ್ರಧಾನರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧಗಳಾದ (ಅಂದರೆ- ಬ್ರಹ್ಮಾದಿವಿಸಯಕಗಳಾದ) ಉಪಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು. ಉಪಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಪ್ರತಿನೇದದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಶಾಖೆಗಳು ಇರುತ್ತಾವೋ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉತ್ತಮರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಗುಣಸಮುದಾಯವು ರುದ್ರಾದ್ಯಧರ್ಮರಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಕೂಡದು. ಅಂದರೆ — ಉತ್ತಮರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅಧರ್ಮರಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸಮರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಕೂಡದು.

‘ಓಂ ಮಂತ್ರಾದಿವಿದ್ಯಾವಿರೋಧಃ ಓಂ’ || ಸೂ. ೫೮ ||

ಅಧರ್ಮರ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿದರೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಅಧರ್ಮ ಪರವಾದ ಮಂತ್ರವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮರ ವಿಸಯಕವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನವಿದ್ದಂತೆಯೇ. || ಸೂ. || ೫೭ || ೫೮ || ಅಧಿ. ೩೬ ||

ಅಂಗಾವಬದ್ಧಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಭೂಮಕೃತ್ವಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಭೂಮ್ನಃ ಕ್ರತುವಜ್ಜ್ವಾಯಸ್ತ್ವಂ ತಥಾ ಚಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ’

|| ಸೂ. ೫೯ ||

‘ದೀಕ್ಷಾ ಪ್ರಾಯಣೀಯ ಉದಯನೀಯ, ಪ್ರಾತಃಸವನ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಸವನ, ತೃತೀಯ ಸವನಾವಭೃಥರೂಪವಾದ ಯಾಗೀಯ ಅಂಗಕಲಾಪಕ್ಕೆ ಶ್ರೇಷ್ಠತ್ವವಿದ್ದಂತೆಯೇ ಭೂಮಗುಣಕ್ಕೆ ಸರ್ವಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ಭೂಮಗುಣವು ಸರ್ವರಿಂದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯವಾಗಿದೆ. ‘ಭೂಮೈವ ದೇವಃ ಪರಮೋ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹಾಗೆಯೇ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ || ಸೂ. ೫೯ || ಅಧಿ ೩೭ ||

ಭೂಮಕೃತ್ವಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ನಾನಾಶಬ್ದಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ನಾನಾಶಬ್ದಾದಿ ಭೇದಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೬೦ ||

ಭೂಮುತ್ಸವು ನಾನಾಪ್ರಕಾರವಾದುದು. (ಅಂದರೆ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ತೋರುತ್ತದೆ.) ಶಬ್ದಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಜನಕತ್ವಸ್ವಭಾವವಿದ್ದುದರಿಂದ || ಸೂ ೬೦||
|| ಅಧಿ. ೩೮ ||

ನಾನಾಶಬ್ದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ವಿಕಲ್ಪೋವಿಶಿಷ್ಟಫಲತ್ವಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೬೧ ||

ಬಂಜಾನ್ಯವಾದ ನೈಸಿಂಹೋಪಾಸನೆಗೆ ವಿವಿಧಕಲ್ಪವು. (ಅಂದರೆ ಮಾಡಲೂ ಬಹುದು. ಮಾಡದೇನೇ ಇರಲೂಬಹುದು. ಮಾಡಬಾರದೆಂದೇ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ.) ದುರಿತನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಫಲವಿಶೇಷಹೇತುವೈವಿಧ್ಯೆ || ಸೂ. ೬೧ || ಅಧಿ. ೩೯ ||

ವಿಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಕಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಕಾಮ್ಯಾಸ್ತು ಯಥಾಕಾಮಂ ಸಮುಚ್ಛೇಯೇರನ್ನ ವಾ ಪೂರ್ವಹೇತ್ವಭಾವಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೬೨ ||

ವಿತ್ತಾದಿ ಕಾಮ್ಯಸಾಧನಭೂತಗಳಾದ ‘ವಸುಪೂರ್ಣಕರಂ . ರತ್ನಪರ್ವತಸ್ಥಂ ವಿಭಾವಯನ್ | ವಸುಸಿದ್ಧಿಮನಾಪ್ನೋತಿ’ ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಗಳಾದ ಶ್ರೀಕರಾದಿ ಭಗವದ್ರೂಪ ಗುಣಗಳು ವಿತ್ತಾದಿ ಕಾಮನಾನುಸಾರವಾಗಿ ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡಲೂಬಹುದು. ಮಾಡದೇನೇ ಇರಲೂಬಹುದು. ಅಥವಾ ಅಮುಮುಕ್ತುಗಳು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಬೇಕು. ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಮೊದಲು ಇರತಕ್ಕ ವಿತ್ತಾದಿ ಕಾಮ್ಯಾ ವಾದ ಹೇತುವು ಅವರಿಗೆ ಇಲ್ಲ || ಸೂ. ೬೨ || ಅಧಿ. ೪೦ ||

ಕಾಮ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಅಂಗಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಅಂಗೇಷು ಯಥಾಶ್ರಯಭಾವಃ ಓಂ” || ಸೂ. ೬೩ ||

ಸೂರ್ಯಾದ್ಯಂಗದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಭಗವದಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಪ್ರಕಾರ ಆಶ್ರಯ ತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿಯೇ ಅಂಗದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

‘ಓಂ ಶಿಷ್ಟೇಶ್ಚ ಓಂ’ || ಸೂ. ೬೪ ||

‘ಯಸ್ಮಿನ್ಯಸ್ಮಿನ್ಯೋ ಹಿ ಚಾಂಗೇ ನಿವಿಷ್ಯಃ ಪರಸ್ಯ ಚಿಂತ್ಯಃ ಸ ತಥಾ ತಥೈವ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

‘ಓಂ ಸನಾಹಾರಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೬೫ ||

ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಆಶ್ರಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಹಾಗೆ ದೇವತೆಗಳು ಆ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಬೇಕು. ‘ಅಂಗೈಃ ಪರಾದ್ಯೋಹಿ ದೇವಾ ವಿಸೃಷ್ಟಾಃ ತತ್ತದ್ಗುಣಾನ್ ಪರಮೇ ಸಂದರೇತ | ತಾಂಶ್ಚಾಪಿ ತತ್ಪೈವ ವಿಚಿಂತ್ಯ ದೇವಾನ್ ಸ್ಥಾನಂ ಮುಮುಕ್ಷುಃ ಪರಮಂ ವ್ರಜೇತ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ.

‘ಓಂ ಗುಣಸಾಧಾರಣ್ಯ ಶ್ರುತೇಶ್ಚ ಓಂ’ || ಸೂ. ೬೬ ||

ಈಶ್ವರನ ಗುಣಗಳು ಉಪಾಸ್ಯಗಳಾದುದರಿಂದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಉಪಾಸ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ‘ಸಾಧಾರಣಾತ್ಪರ್ವಗುಣಾಃ ಪರಸ್ಯ ಸಮಾಹಾರ್ಯಾಃ ತತ್ಪದ್ಯಶೋ ಮುಮುಕ್ಷೋಃ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸೂರ್ಯಾಶ್ರಯಚಕ್ಷುಷ್ಪ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿಗೂ ಈಶಗುಣತ್ವದಿಂದಲೇ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡತಕ್ಕದು. || ಸೂ.

ಅಂಗಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸನಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ನ ವಾ ತತ್ಸಹಭಾವ ಶ್ರುತೇಃ ಓಂ’ || ಸೂ. ೬೭ ||

ಸರ್ವ ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಉಪಾಸನದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಸತ್ಯವು ಶ್ರುತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು.

‘ಓಂ ದರ್ಶನಾಚ್ಚೈ ಓಂ’ || ಸೂ. ೬೮ ||

‘ಸತೋ ಜ್ಞಾನಃ ಪರಮಾನಂದರೂಪಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಇತರರು ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಕೂಡದು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಕಂಡದೆ || ಸೂ. ೬೭ || ೬೮ || ಅಧಿ. ೪೨ ||

ಸನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪರೇಣಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಪರೇಣ ಚ ಶಬ್ದಸ್ಯ ತಾದ್ವಿಧ್ಯಂ ಭೂಯಸ್ತ್ವಾತ್ಸ್ವನು-
ಬಂಧಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೬೯ ||

‘ ಭಕ್ತಿರೇವೈನಂ ನಯತಿ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳದಶೆಯಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವು. ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲ. ಉದಾ— ಏಕಲವ್ಯನಿಗೆ ಗುರುಭಕ್ತಿಯೇ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವು; ಗುರುವಲ್ಲವೆಂದರೆ— ‘ ಪ್ರಥಾನಸಾಧನತ್ವಾತ್ ಭಕ್ತಿಃ ಕರಣಶ್ವೇನೋಚ್ಯತೇ ’ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಭಕ್ತಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸಾಧನೇಭ್ಯೋಽಧಿಕಾಭಕ್ತಿನೈವಾನ್ಯತ್ತಾದ್ಯಶಂ ಕ್ವಚಿತ್ || ೨೦೯ ||
ಭಕ್ತಿಶ್ಚೈವ ಹರಾವೇವ ಮುಖ್ಯಾನ್ಯತ್ರ ಯಥಾಕ್ರಮಂ |
ಸ್ವಾಧಿಕತ್ವೇನ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ವೋತ್ತಮೇಷು ಕ್ರಮೇಣ ಚ || ೨೧೦ ||
ಅನುವರ್ತತೇ ಚ ಸಾ ಭಕ್ತಿಃ ಮುಕ್ತಾನಾನಂದರೂಪಿಣೀ |
ತತ್ಪೂರ್ವಿ(ರ್ವ)ಕೋಪಾಸನೈವಂ ಕರ್ತವ್ಯಾ ಮುಕ್ತಯೇ ಗುಣೈಃ ||
|| ೨೧೧ ||

ಅ || ಸಾಧನೇಭ್ಯಃ = ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ, ಭಕ್ತಿಃ = ಭಕ್ತಿಯು, ಅಧಿಕಾ=ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಕ್ವಚಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ, ಅನ್ಯತ್ ತಾದ್ಯಶಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಇತರನಾದ, ತಾದ್ಯಶಂ = ಸಾಧನವು ಭಕ್ತಿ ಸದೃಶವಾದುದು, ನೈವ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (ಭಕ್ತಿಃ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ. ವಿಸಯವು ಯಾವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ—) ಭಕ್ತಿಶ್ಚೈವ= ಭಕ್ತಿಯೇ, ಹರಾವೇವ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ, ಮುಖ್ಯಾ=ಸರ್ವಾಧಿಕವಾದುದು, (ಹಾಗೆಯೇ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಿಲ್ಲ) ಅನ್ಯತ್ರಾಪಿ=ಸ್ವೋತ್ತಮರಲ್ಲಿಯೂ, ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಏವ=ಕ್ರಮಾನುಸಾರ ವಾಗಿಯೇ. (ಸಾಮ್ಯದಿಂದಲಾಗಲೀ ಅಕ್ರಮದಿಂದಲಾಗಲೀ ಅಲ್ಲ) (ಅದರ ಇಯತ್ತಾವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸ್ವೋತ್ತಮೇಷು=ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸ್ವೋತ್ತಮರಾದವರಲ್ಲಿ, ಸರ್ವತ್ರ=ಎಲ್ಲರಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ವಾಧಿಕತ್ವೇನ = ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಿಯೇ, ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಬೇರೆ ಸ್ವೋತ್ತಮರಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮೇಣ ಚ=ಉತ್ತಮತ್ವ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ (ಮಾಡತಕ್ಕದು) (ಭಕ್ತಿಯು ಸಾಧನವಾದರೆ ಮುಕ್ತಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಂತರದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತೀತಿಯಾಗುವುದು. ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದಾಗ ಸಾಧನ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡದೆ. ಅದರ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸಾ ಭಕ್ತಿಃ = ಆ ಭಕ್ತಿಯು, ಮುಕ್ತಾ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಅನಂದರೂಪಿಣೀ = ಅನಂದಸ್ವರೂಪಿಯಾದುದು, (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಭಾವಭೂತವಾದ ಅನಿರ್ಭೂತಫಲರೂಪವೇ.) ಅನುವರ್ತತೇ = ಅನುವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ಸಹಕಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಏವಂ=ಹೀಗೆ, ತತ್ಪೂರ್ವಿಕೋಪಾಸನಾ=ಭಕ್ತಿ ಪೂರ್ವಕವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು, ಗುಣೈಃ=ಗುಣಗಳಿಂದ, ಮುಕ್ತಯೇ = ಮುಕ್ತಿಗೋಸ್ಕರ, ಕರ್ತವ್ಯಾ=ಮಾಡತಕ್ಕದು || ೨೦೯ || ೨೧೦ || ೨೧೧ || ಅಧಿ. ೩೪ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ

ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಪಾದಃ ಸಮಾಪ್ತಃ

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ

ಮೂರನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

ಅಖಿಲವಿಬುಧವಂದ್ಯಂ ನಿಶ್ವರೂಪಂ ಸುರೇಶ- |

ನುಭಯವರದಹಸ್ತಂ ಕಂಜಜಾಕ್ಷಂ ರಮೇಶಂ ||

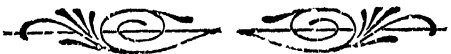
ಜಲಧರನಿಭಕಾಂತಿಂ ಶ್ರೀಮಹಿಭ್ಯಾಂ ಸಮೇತಂ |

ಪರಮಪುರುಷಮಾದ್ಯಂ ನೆಂಕಟೇಶಂ ನಮಾಮಿ ||

ಸಂಜೀವಪರ್ವತೋದ್ಧಾರ ನುನು ದುಃಖಾನ್ನಿವಾರಯ |

ಘೋರಾನುಪದ್ರವಾಸ್ಪರ್ವಾನ್ ನಾಶಯಾಕ್ವಾಸುರಾಂತಕ ||

|| ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

|| ಶ್ರೀಃ ||
ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದವು.

ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಪುರುಷಾರ್ಥೋಽತಃ ಶಬ್ದಾದಿತಿ ಬಾದರಾಯಣಃ ಓಂ ’

|| ಸೂ. ೧ ||

‘ಯಂ ಯಂ ಲೋಕಂ ಮನಸಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳದೆಳಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷಾರ್ಥವೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

‘ ಓಂ ಶೇಷತ್ವಾತ್ಪುರುಷಾರ್ಥನಾದೋ ಯಥಾನೈಷ್ಠಿತಿ ಜೈಮಿನಿಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೨ ||

ಈ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ‘ಯಂಯಂ ಲೋಕಂ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ಇತರವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಕಾರಣತ್ವವಾದವು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಶೇಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಆಗಿ. ‘ ಸ್ವರ್ಗಂಧನಾದ್ಧೇಹತೋ ವೈ ಗೃಹಾಚ್ಚ ಸ್ರಾಪ್ಸ್ಯಂತಿ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ಕರ್ಮಶೇಷಗಳಾದ ಧನಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಎಂದು ಜೈಮಿನಿಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

‘ ಓಂ ಆಚಾರ ದರ್ಶನಾಶ್ಚ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩ ||

‘ಯಜ್ಞೇನ ಯಜ್ಞಮಯಜಂತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವೂ ಕಂಡದೆ.

‘ ಓಂ ತಚ್ಚೈತೇಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೪ ||

ಕರ್ಮವನ್ನು ಕುರಿತು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಶೇಷತ್ವವು ‘ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಕರೋತಿ ತದೇವ ವೀರ್ಯವತ್ತರಂ ಭವತಿ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

‘ ಓಂ ಸಮನ್ವಾರಂಭಣಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೫ ||

‘ ಕರ್ಮೇವ ದೇಹಂ ದೈವಿಕಂ ಮಾನುಷಂ ನಾಪ್ಯಸ್ವಾರಭೇತ್ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಐಹಿಕ-ಆಮುಷ್ಮಿಕ ದೇಹಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಾದಿಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

‘ ಓಂ ತದ್ವತೋ ವಿಧಾನಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೬ ||

‘ ಜ್ಞಾನೀ ಚ ಕರ್ಮಾಣಿ ಸದೋದಿತಾನಿ ಕುರ್ಯಾದಕಾಮಃ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಿಗೂ ಕರ್ಮವನ್ನು ವಾದಿಸಿದರಿಂದ ಲೀಲಾತ್ಸವಿಲ್ಲ.

‘ ಓಂ ನಿಯಮಾಚ್ಛ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೭ ||

‘ ಕರ್ಮನ್ನೇನೇಹ ಕರ್ಮಾಣಿ ಜಿಜೀವಿಷೇಚ್ಛತಂ ಸಮಾಃ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಕೂಡ ಕರ್ಮವು ನಿಯಮಿತವಾದುದರಿಂದಲೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯವಾಯವಿದ್ದು ದರಿಂದಲೂ ಲೀಲಾತ್ವವಿಲ್ಲ.

‘ ಓಂ ಅಧಿಕೋಪದೇಶಾತ್ತು ಬಾದರಾಯಣಸ್ಯೈವಂ

ತದ್ಧರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೮ ||

ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಸರ್ವಪುರುಷಾರ್ಥವು ಆಗುತ್ತದೆನ್ನುವುದು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವು. ಜ್ಞಾನವು ಕರ್ಮಶೇಷವಲ್ಲ. (ಹಾಗಾದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಯ ಆಚಾರಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು, ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ವಿದ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡಲಾರವು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನಾರ್ಜಿತ ಫಲದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ಕರ್ಮಾಧೀನವಾದ ಅತಿಶಯವು ‘ ಯಥಾ ಯಥಾ ಕರ್ಮ ಕುರುತೇ ತಥಾ ತಥಾ ಅಧಿಕೋ ಭವತಿ ’ ಎಂದುಪದೇಶವಿದೆ. ಅಂದರೆ— ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಶೇಷತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಫಲದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಾರ್ಜಿತವಾದ ಅತಿಶಯವು ರಾಜಸೂಯಾದಿಗಳಿಂದ ತೋರಿಯದೆ. ‘ ರಾಜಸೂಯಾರ್ಜಿತಾನ್ ಲೋಕಾನಶ್ಚಮೇಧಾಭಿವರ್ಧಿತಾನ್ | ಪ್ರಾಪ್ನುಹಿತ್ವಂ ಮಹಾಭಾಗ ತಪಸಶ್ಚ ಮಹಾಫಲಂ ’ ಎಂದು ತಪ್ಪಪ್ರದೇಶೋಕ್ತ ವಚನದಿಂದ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

‘ ಓಂ ತುಲ್ಯಂತು ದರ್ಶನಂ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೯ ||

ಜ್ಞಾನಿಗಳ ದರ್ಶನವು ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡದರೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಮರ್ಥವೇ.

(1) ‘ ಜ್ಞಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯಮಸ್ಮಿನ್ ಪಾದ ಉಚ್ಯತೇ ’ ಎಂದು ಪಾದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. (2) ಹಾಗಾದರೆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವೇ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು. ಅದು ‘ ವಿದ್ಯೈವತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್ ’ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಇನ್ನು ಅವಶಿಸ್ಯವಾದುದು ಯಾವುದಿದೆ? ಏಕೆ ಪಾದವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಬೇಕು ಎಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿಯಿದೆ. ವಿಸಯಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅದರೂ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. (3)ಯದ್ಯಪಿ ಸಾಧಕನು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಇದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುವನು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಸ್ವಭಾವ ಬಲದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಇತರ ಪುರುಷಾರ್ಥಪ್ರದತ್ವ ರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸುಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ಪಾದಿತವಾದ ದಹನವು ಸ್ವಭಾವವಶದಿಂದಲೇ ಪ್ರಕಾಶವನ್ನು ಪಡಿಸುತ್ತದೆ—

‘ ಓಂ ಪುರುಷಾರ್ಥೋಽತಃ ಶಬ್ದಾದಿತಿ ಬಾದರಾಯಣಃ ಓಂ ’

|| ಸೂ. ೧೦ ||

ಕರ್ಮಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೋ ಅಥವಾ ಸ್ವತಂತ್ರವೇ ಆದ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ, ಸ್ವತಂತ್ರಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಇದರಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಕೆಲವರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. ಈ ಅರ್ಥವು 'ವಿದ್ಯೈವ ತು ನಿರ್ಧಾರಣಾತ್' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮತ್ತೆ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೋ, ಅಥವಾ ಬೇರೆ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಪುರುಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ರಾಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಸಾಧಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಪ್ರಸ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ 'ಪುರುಷಾರ್ಥೋಽತಃ' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂ || ಏವಮುತ್ಪನ್ನನಿದೋಷಭಗವದ್ದರ್ಶನಾತ್ಸದಾ |
 ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿರಾರಬ್ಧಸ್ಯಾನತಿಕ್ರಮಾತ್ || ೧ ||
 ದೇವರ್ಷಿಮಾನುಷಾದೀನಾಂ ತತ್ತಜ್ಞಾತ್ಯನುಸಾರತಃ |
 ಜೈಮಿನ್ಯುಕ್ತಂ ಮಾನುಷಾಣಾಂ ತದ್ವಿಶೇಷಾಶ್ಚ ಕೇಚನ || ೨ ||
 ಸಾಮಾನ್ಯಂ ಭಗವತ್ಪೋಕ್ತಂ ದೇವಾದೀನಾಂ ವಿಶೇಷತಃ |
 ಬಲವದ್ವಿರೋಧಿಸದ್ಭವೇ ಜೈಮಿನ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಿಸ್ಯತೇ || ೩ ||

ಅ || ಏವಂ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವುಕಾರ, ಉತ್ಪನ್ನನಿದೋಷಭಗವದ್ದರ್ಶನಾತ್=ಉಸಾ ಸನದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ದೋಷಲೇಶರಹಿತನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯದರ್ಶನದಶೆಯಿಂದ, ಸದಾ=ಜ್ಞಾನ ಹುಟ್ಟಿದ ಕ್ಷಣವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ, ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಃ=ಇಷ್ಟವಾದ ಫಲದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, (ಆಗು ತ್ತದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಇದು ಅಯುಕ್ತವು. ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಕೆಲವುವೇಳೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಕಂಡದೆ. ಎಂದರೆ—) ಆರಬ್ಧಸ್ಯ=ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದ, ಅನತಿಕ್ರಮಾತ್=ಅತಿ ಕ್ರಮವನ್ನುಮಾಡದೇನೇ, ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಫಲದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. (ಪ್ರಾರಬ್ಧಪ್ರತಿಬದ್ಧ ವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಶದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳೂಕೂಡ ವ್ಯರ್ಥಗಳಾಗುವುವು) (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತುತ್ವದ ಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ದೇವರ್ಷಿಮಾನುಷಾದೀನಾಂ=ದೇವತೆಗಳೂ, ಋಷಿಗಳೂ ಮನುಷ್ಯರೂ ಇವರಿಗೆ, ತತ್ತಜ್ಞಾತ್ಯನುಸಾರತಃ = ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಃ=ಇಷ್ಟವಾದ ಫಲದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ. (ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವತಂತ್ರ ವಾಗಿಯೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸಾಧನವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಕರ್ಮವೇ. ಜ್ಞಾನವಾದರೂ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಶೇಷವಾಗಿ ರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಂಗತ್ವವಾದರೂ ಕರ್ಮ ದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸತಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವಿಕೆಯು. ಆದ ಕಾರಣ ಶೇಷತ್ವಾತ್ಪುರುಷಾರ್ಥವಾದೋ ಯಥಾನ್ಯೇಷ್ಟಿತಿ ಜೈಮಿನಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಆರು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮಾಡಿ, 'ಅಧಿಕೋಪದೇಶಾತ್ತು ಬಾದರಾಯಣಸ್ಯೈವಂ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಪುನಃ ಸಿದ್ಧಾಂತಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯಿಂದ ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮಾಣನಿರಾಸವು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಜೈಮಿನಿಮತವಿರೋಧಪರಿಹಾರವಾದರೂ ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಜೈಮಿನ್ಯುಕ್ತಂ=ಜೈಮಿನಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಮಾನುಷಾಣಾಂ=ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ (ಎಂದರೆ—ಜ್ಞಾನಶೇಷವಾದ ಕರ್ಮಕ್ಕೇನೇ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸಾಧನತ್ವವು, ಮಾನುಷಜ್ಞಾನಿ ವಿಸಯಕ ವಾದುದು. ಜೈಮಿನಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ 'ಸ್ವರ್ಗಾದಯಃ ಕರ್ಮಣೈವ ನಾನ್ಯೇನೇತ್ಯತರೇ ವಿದುಃ | ಅದೃಷ್ಟಮೇವ ಜ್ಞಾನೇನ ದೃಷ್ಟಂ

ನೈವೋಪಲಭ್ಯತೇ | ಇತಿ ಕೇಚಿದ್ವಿದಃ ಸ್ವಾಹುಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕೇಚನ ತದ್ವಿಶೇಷಾರ್ಥ = ಜೈಮಿನಿಮತೈಕದೇಶಗಳಾದ ಕೆಲವು ಯಾವ ವಿಶೇಷಗಳೋ, ಅವುಗಳೂ ಕೂಡ, ಮಾನುಷಾಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ, (ಇವುಗಳಿಗೆ ಜೈಮಿನಿಮತೈಕದೇಶತ್ವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ - ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸಾಧನತ್ವವು ಇಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವಿದೆ, ಎನ್ನುತ್ತೇನೆ. ಮನುಷ್ಯರೂ ಕೂಡ ಉತ್ತಮ-ಮಧ್ಯಮ-ಅಧಮರೆಂದು ಭೇದದಿಂದ ಭಿನ್ನರೆಂದು ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಮತಕ್ಕೆ ವಿಸಯರಾಗುತ್ತಾರೆ.) (ಈಗ ಜೈಮಿನಿ ಮತ ವಿಸಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸೂತ್ರಕಾರರ ಮತ ವಿಸಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸಾಮಾನ್ಯಂ = ಜ್ಞಾನವು ಸಕಲ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಾಧನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವೇ, ಭಗವತ್ಪ್ರೀಕ್ಷಂ = ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಪುರುಷವಿಶೇಷನಿಷ್ಠವಾದ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷ ನಿಯತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಮತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯದಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕವು. ಆದಕಾರಣ ಇದೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ದೇವಾದೇನಾಂ ವಿಶೇಷತಃ = ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅವನಾದಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ದೇವಾದಿಗಳ ವಿಸಯಕವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. (ಯದ್ಯಪಿ ಅಪವಾದ ವಿಸಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಾಮಾನ್ಯವು ಇರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಈ ಅರ್ಥವು ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮಂದರಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಚಾರ್ಯರೇ ಹೇಳಿರುವರು.) (ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಮತಗಳಿಗೆ ವಿಸಯಭೇದವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಬಲವದ್ವಿರೋಧಿಸದ್ಧಾವೇ = ಪ್ರಬಲವಾದ ವಿರೋಧಿ (ಪ್ರತಿಬಂಧಕ)ವಿದ್ದರೆ, ಜೈಮಿನ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಃ = ಜೈಮಿನಿ ಮೊದಲಾದವರ ಉಕ್ತಿಯು, ಇಷ್ಟತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ— ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು ಜ್ಞಾನವು ಸಕಲ ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಸಾಧನವು ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಜೈಮಿನ್ಯಾದಿಗಳಾದರೂ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಪ್ರತಿಬಂಧಕೀಭೂತವಾದ ಕರ್ಮವು ಇದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಸ್ವತಂತ್ರಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂತೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಶೇಷವಿಸಯಕವಾದುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವು ಅವ್ಯತಿಬದ್ಧಜ್ಞಾನವಿಸಯಕವು.)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಯಾವುದು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ದರ್ಶನವನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸಿ ಮೊದಲು ಭಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ಅಂತಹ ಭಗವದ್ದರ್ಶನದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವು ಪ್ರತಿಬಂಧವು ಇಲ್ಲದಿರಲು ಜ್ಞಾನಫಲವೆಲ್ಲವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದೂ, ಇತರವಾದುದೂ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಾಪ್ತಿಯು ಫಲವನ್ನು ಅಧಿಕರಿಸಿ ಉತ್ತರಾಧ್ಯಾಯವಿಚಾರವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದು. ಅಪೇಕ್ಷಿತಫಲವು ಜ್ಞಾನ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ. ದೇವರ್ಷಾದಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಬೇರೆಪ್ರಕಾರವಲ್ಲ. ಅಂತೂ 'ಯಂ ಯಂ ಲೋಕಂ ಮನಸಾ ಸಂವಿಭಾತಿ ವಿಶುದ್ಧ ಸತ್ಯಃ ಕಾಮಯತೇ ಯಾಂಶ್ಚ ಕಾಮಾನ್ | ತಂ ತಂ ಲೋಕಂ ಜಯತೇ ತಾಂಶ್ಚ ಕಾಮಾನ್ ತಸ್ಮಾದಾತ್ಮಜ್ಞಂ ಹ್ಯರ್ಚಯೇದ್ಭೂತಿಕಾಮಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಾದರೂ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಧಿಕವು ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕರ್ಮಕರಣವು ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲ, ಎಂದು ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವು. ಜೈಮಿನಿಯಾದರೂ ಮೋಕ್ಷವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಫಲವು ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. 'ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಕರೋತಿ ಶ್ರದ್ಧ'

ಯೋಪನಿಷದಾ ತದೇವ ವೀರ್ಯವತ್ತರಂ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ, ಭಗವಂತನ ಮತಕ್ಕೂ ಜೈಮಿನಿಮತಕ್ಕೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಿಶೇಷಭಾವದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆಂದ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರ ಮತವು ಜ್ಞಾನಿಸಾಮಾನ್ಯವಿಸಯಕವು, ಆದುದಾಗೂ ಜೈಮಿನಿ ಮತವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ದೇವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಜೈಮಿನಿಮತವಾದರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರ ವಿಸಯಕವಾದುದು. (4) ದೇವಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಬಲವಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಪ್ರತಿಬಂಧಕವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನವಿಸಯಕವಾಗಲೀ ಆಗುವುದು. ಪ್ರತಿಬಂಧಕೇಭೂತವಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಿಂದ ಪ್ರತಿಬಂಧವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷೇತರವು. ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಫಲದಲ್ಲ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸೌಭರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಂಡೆ || ೧ || ೨ || || ೩ || ಸೂ. || ೧ || ೨ || ೩ || ೪ || ೫ || ೬ || ೭ || ೮ || ೯ || ಅಧಿ. ೧ ||

ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅಸಾರ್ವತ್ರಿಕ್ಯಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಅಸಾರ್ವತ್ರಿಕೀ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೧೦ ||

ಮೋಕ್ಷಸಾಧನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ, ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕಾಂಕ್ಷವು ಸರ್ವ ಜೀವರಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.

‘ಓಂ ವಿಭಾಗಃ ಶತವತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೧೧ ||

ಒಂಭತ್ತು ಕೋಟಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತ್ಯವು ಸಮಾನವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮ-ಅಪರ ಬ್ರಹ್ಮ ಇವರಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ನೂರು ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಸೋಮಾಧಿಕಾರ; ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿಗಳು ಸಮಾನವಾದಾಗ್ಯೂ ಕೆಲವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವು; ಕೆಲವರಿಗೆ ಇಲ್ಲ, ಎನ್ನುವ ವಿಭಾಗವು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

‘ಓಂ ಅಧ್ಯಯನಮಾತ್ರವತಃ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೨ ||

ಯಥಾಶಕ್ತಿ ನಿಖಿಲ ವೇದಾಧ್ಯಯನವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು || ೧೦ || ೧೧ || || ೧೨ || ಅಧಿ ೨ ||

ಅಸಾರ್ವತ್ರಿಕ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನಾವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ನಾವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೩ ||

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಏಕರೂಪವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಅವಿಶೇಷವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಜ್ಞಾನವು ಅಧಿಕಾರಾನುಸಾರಿಯಾದುದು || ಸೂ. ೧೩ || ಅಧಿ. ೩ ||

ನಾವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಸ್ತುತಯೇನುಮತಿರ್ವಾ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೪ ||

‘ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕೇನ ಸ್ಯಾದ್ವೇನ ಸ್ಯಾತ್ ತೇನ ಈದೃಶ ಏವ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿ ಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚರಣವು ವಿಧಿಯಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಜ್ಞಾನಿ ಸ್ತುತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಯು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಆಚಾರ ಮಾಡಿದರೂ ಮುಕ್ತನೇ ಆಗುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ವನ್ನು ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಥವಾ ಅನುಷ್ಠಾನ ಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ, ಒಂದನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೂ ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾನವೇ.

ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿದೆ ಎಂದು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತೂ ಅಜ್ಞಾನಿಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸತಕ್ಕ ಈ ಅಧಿಕರಣಕ್ಕೆ ಜ್ಞಾನಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಪ್ರತಿಪಾದನವೇ ಅರ್ಥವಾಗಿವುಳ್ಳ ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭಾವವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. —

ಮೂ || ವಿಕರ್ಮಲೇಪೋ ನೈವಾಸ್ತಿ ಸಮ್ಯಗ್ಧೃಷ್ಟಿಮತಾಂ ಕ್ವಚಿತ್ |
 ಗುಣಹಾನಿಶ್ಚ ನೈವಾಸ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತ್ವವಿಕರ್ಮತಃ || ೪ ||
 ದೇವಾನಾಮಪಿ ನ ಪ್ರಾಯಃ ಕ್ಲಪ್ತಸ್ಯ ತು ಕಥಂಚನ |
 ಪ್ರಾಪ್ತಹ್ರಾಸೋ ಭವೇತ್ಕ್ವಾಪಿ ಮಹತಾ ತು ವಿಕರ್ಮಣಾ || ೫ ||
 ತಥಾಪಿ ತತ್ಕ್ಲಪ್ತಮೇವ ತಸ್ಮಾನ್ನ ನಿಯಮೋಜ್ಜಿತಿಃ |
 ಚಂದ್ರಸುಗ್ರೀವಯೋಶ್ಚೈವ ಸ್ತೋಚ್ಚದಾರಪರಿಗ್ರಹಾತ್ || ೬ ||
 ಪ್ರಾಪ್ತಹಾನಿರಭೂನ್ನೈವ ಕ್ಲಪ್ತಹಾನಿಃ ಕಥಂಚನ |
 ಹ್ರಾಸೋಽಪಿ ಮಾನುಷಾದೀನಾಮಾನಂದಸ್ಯ ವಿಕರ್ಮಣಾ ||
 ಭವೇನ್ನುಕ್ತೌ ವಿಶೇಷೇಣ ಸ್ತೋಚ್ಚಾನಾಮಪರಾಧತಃ || ೭ ||

ಅ || (ಯದ್ಯಪಿ ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಗಳಿಂದ ವಿಶೇಷವಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸ ಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ) ಸಮ್ಯಗ್ಧೃಷ್ಟಿಮತಾಂ=ಭಗವದಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಿಗೆ, ಕ್ವಚಿತ್= ಎಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಕರ್ಮಲೇಪಃ=ಕ್ಲಪ್ತಹ್ರಾಸ, ಅಶುಚಿತ್ವ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರತಿಬಂಧಕತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ವಿಕರ್ಮಲೇಪವು, ನೈವಾಸ್ತಿ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಫಲತಃ ಸಿಗುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ಭಾವವು ಯುಕ್ತವು. ಅಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ವಿಕರ್ಮಲೇಪಾಭಾವವು ಇಲ್ಲ). (ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿ ಗಳಿಗೂ ವಿಕರ್ಮವು ಇದೆಯೋ; ಗುಣಹಾನಿಯು ಇದೆಯೋ ಎಂದಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ-) ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತ್ವ= ಚತುರ್ಮುಖನಿಗಾದರೂ, ನೈವಾಸ್ತಿ=ಸರ್ವಥಾ ವಿಕರ್ಮವಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ‘ನ ಭಾರತೀ ಮೋಽಗ ಮೃಷೋಽಪಲಕ್ಷ್ಯತೇ ನ ಕರ್ಹಿ ಚಿನ್ನೀ ಮನಸೋ ಮೃಷಾ ಗತಿಃ | ನ ಮೇ ಹೃಷೀಕಾಣಿ ಪತಂತ್ಯಸತ್ಯಥೇ ಯನ್ನೇ ಹೃದೌತ್ಯಂತ್ಯವತಾ ಧೃತೋ ಹರಿಃ’ || ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ನನ್ನ ಹೃದಯದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹಂಯು ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವನೋ, ಆದುದರಿಂದ ನನ್ನ ವಚನವು ಅನ್ಯತರೂಪವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅನ್ಯತರೂಪವಾದ ಗತಿಯೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ದುರ್ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ, ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಶೆಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ

ಸರ್ವಥಾ ವಿರುದ್ಧ ಕರ್ಮವಿರುವುದಿಲ್ಲ). ಅವಿಕರ್ಮತಃ=ವಿರುದ್ಧ ಕರ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಗುಣಹಾನಿಶ್ಚ=ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಗಳ ಹಾನಿಯೂ ಕೂಡ, ನೈವಾಸ್ತಿ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ದೇವಾನಾ ಮಪಿ = ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, ಪ್ರಾಯಃ=ಪ್ರಾಯಶಃ, (ವಿಕರ್ಮಗುಣಹಾನಿಗಳು) ನ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಕರ್ಮವೂ, ತನ್ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಗುಣಹಾನಿಯೂ ಇದೆ). (ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ವಿಕರ್ಮವು ಕೂಡಿದರೆ ಅದರಿಂದ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣಹಾನಿಯೂ ಆಗುವುದಾದರೆ ಆಗ ಈ ದೇವತೆಯಿಂದ ಇಷ್ಟು ನ್ಯೂನನೂ, ಇಷ್ಟು ಗುಣ ದಿಂದ ಅಧಿಕನೂ, ಸಮಾನನೂ ಎಂದು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬಂದೀತು. ಅಂತೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವೂ ಬಂದೀತು ಎಂದರೆ—) ಕ್ಲಪ್ತಸ್ಯ ತು=ಕ್ಲಪ್ತವಾದ ಗುಣಕ್ಕಾದರೂ, ಕಥಂಚನ=ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಹಾನಿಯು, ನ=ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಯಾವ ದೇವತೆಗೆ ಎಷ್ಟು ಗುಣಗಳು ಕ್ಲಪ್ತಗಳಾಗಿದ್ದಾವೋ, ಅವನಿಗೆ ಯಾವ ವಿಕರ್ಮ ದಿಂದಲೂ ಆ ಗುಣಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಕರ್ಮದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಗುಣಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಏನು ಅರ್ಥವು ಎಂದರೆ) (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪವಾದ ವಿಕರ್ಮದಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ಗುಣಕ್ಕೂ ಹ್ರಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ) ಕ್ಯಾಪಿ=ಎಲ್ಲಿಯೋ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಮಹತಾ ತು ವಿಕರ್ಮಣಾ=ಮಹತ್ತಾದ ವಿರುದ್ಧ ಕರ್ಮದಿಂದಲಾದರೂ, ಪ್ರಾಪ್ತ ಹ್ರಾಸಃ=ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಗುಣಕ್ಕೇನೇ ಹ್ರಾಸವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. (ಸ್ವಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಗುಣಗಳ ಪೂರ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಎಷ್ಟು ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕೋ ಅದರಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಯಾವುದು ಅಧಿಕಾನಂದವೆಂದ ಲಾದುದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಅದರ ಅಭಾವವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಯೋಗ್ಯಗುಣಗಳ ಪೂರ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಾಧನದಿಂದ ಅಧಿಕವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರೆ ಆಗ ತಾರತಮ್ಯ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬಂದೀತು ಯಾವ ದೇವತೆಯು ಅತಿರಿಕ್ತ ವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮಹತ್ತಾದ ವಿಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ ಆತನಿಗೆ ಆ ಸಾಧನಾಧಿಕ್ಯಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ಗುಣಾಧಿಕ್ಯವು ಬರಲೇ ಬೇಕು. ಈಶ್ವರಾರಾಧನೆಗೆ ವೈಫಲ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅಂತೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವೆಂದರೆ) ತಥಾಪಿ=ಅದಾಗ್ಯೂ (ಅಂದರೆ— ಯದ್ಯಪಿ ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ಗುಣಗಳ ಪರಿಪೂರ್ತಿಗೋಸ್ಕರ ಸಾಧನದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸಾಧನವನ್ನೂ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದಾಗ್ಯೂ) ತತ್=ಆ ದೇವತೆಗಳ ಸಾಧನಫಲಕೆ ವಿಘಾತಕವಾದ ಆ ವಿಕರ್ಮವು ಮಹತ್ತಾದುದು. (‘ಸ್ಮಾಧಿಕಾರಾಧಿಕೋ ಯತ್ನಃ ಕಥಂಚಿ ನ್ನೋಪಸದ್ಯತೇ | ಕಥಂಚಿದಧಿಕೇ ಯತ್ನೇ ದೋಷಃ ಕಶ್ಚಿತ್ಸಮಾಪತೇತ್’ ಎನ್ನುವ ವಚನದಶೆಯಿಂದ, ಕ್ಲಪ್ತಮೇವ=ನಿಯತವೇ ಆಗಿದೆ. ‘ಕ್ಲಪ್ತಸ್ಯ ತು ಕಥಂಚನ’ ತಥಾಪಿ ಕ್ಲಪ್ತಮೇವ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಮಾತ್=ಕ್ಲಪ್ತಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಧಿಕವಾದುದನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದರೆ ವಿಕರ್ಮವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ, ನಿಯಮೋಚ್ಚಿತಿಃ=ಶ್ರೌತ ತಾರತಮ್ಯನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವು, ನ=ಇಲ್ಲ. (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಉದಾಹರಣೆಕೊಟ್ಟು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಚ=ಹೇಗೆ, ಚಂದ್ರಸುಗ್ರೀವಯೋಃ = ಚಂದ್ರ ಸುಗ್ರೀವರಿಗೆ, ಸ್ವೋಚ್ಚದಾರಪರಿಗ್ರಹಾತ್ = ತನ್ನಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದವರ ಹೆಂಡತಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಪ್ತಹಾನಿರೇವ=ಪ್ರಾಪ್ತಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯೇ, ಅಭೂತ್=ಆಯಿತೋ, ಕಥಂಚನ=ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಕ್ಲಪ್ತಹಾನಿಃ= ಕ್ಲಪ್ತವಾದುದಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯು, ನೈವ ಅಭೂತ್=ಆಗಲೇ ಇಲ್ಲವೋ, (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಕರ್ಮದಿಂದ

ಪ್ರಸಕ್ತ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ಹಾನಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಲಪ್ತಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಇತರರಿಗೆ ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಮನುಷ್ಯನಾದೀನಾಂ = ಮನುಷ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದವರ, ಆನಂದಸ್ಯಾಪಿ = ಕ್ಲಪ್ತನಂದಕ್ಕೂ, ವಿಕರ್ಮಣಾ = ವಿರುದ್ಧಕರ್ಮದಿಂದ, ಹ್ರಾಸಃ = ಹ್ರಾಸವು, ಮುಕ್ತಃ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಹ್ರಾಸವೆಂದರೆ— ಆನಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು. ಅದು ಈಶ್ವರನ ಇಚ್ಛಾಧೀನವಾದುದು. ವಿಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಧಿಕವಾದುದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸ್ವೋಚ್ಛಾನಾಂ = ಸ್ವೋತ್ತಮರ ವಿಷಯಕವಾದ, ಅಪರಾಧತಃ = ಅಪರಾಧದಶೆಯಿಂದ, ವಿಶೇಷೇಣ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ, ಆನಂದಸ್ಯ = ಆನಂದಕ್ಕೆ, ಹ್ರಾಸಃ = ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಗೆ ಜ್ಞಾನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಶಾರೀ ಯಾದಿಕರ್ಮವು ವೃಷ್ಟಾದಿ ಫಲಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಾದರೂ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾದರೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರತಿಬದ್ಧವಾದ ಆ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸದೆ ಇರಲಿ, ಎಂದರೆ— ಅಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ ಜ್ಞಾನಿಯು ವಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಸಂಬಂಧನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ಅಥ ಮುನಿರವೌನಂ ಚ ನೌನಂ ಚ ನಿರ್ವಿದ್ಯಾಥ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಸ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಃ ಕೇನ ಸ್ಯಾದ್ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ತೇನೇದ್ಯಶ ಏವ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯುವವನಿಗೆ ವಿಧಿಯನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಆಚರಣಮಾಡಿದರೂ ಅದರಿಂದ ಲೇಸಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ವಿಕರ್ಮಗಳಿಂದ ಅಪವಿತ್ರತ್ವ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಗುಣಹ್ರಾಸವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಆದರೂ 'ನ ಭಾರತೀ ಮುಟಂಗ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ವಿಕರ್ಮವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣ ಹಾನಿಯೇ ಇಲ್ಲ. (2) ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಮಗೆ ಕ್ಲಪ್ತವಾದ ಆನಂದಾದಿ ಗುಣದೈವಿಯಿಂದ ಅಧಿಕವಾದುದು ಯಾವುದು ಪ್ರಯತ್ನಾತಿಶಯದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅದೇನೇ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಮಹತ್ತಾದ ವಿಕರ್ಮದಿಂದ ಹ್ರಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಅವರಿಗೆ ಕ್ಲಪ್ತವಾದ ಆನಂದಾದಿಗಳು ಹ್ರಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ಲಪ್ತದಶೆಯಿಂದ ಅಧಿಕಕ್ಕೆ ಅರ್ಜನವಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯೂ ಕ್ಲಪ್ತವೇ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಪ್ತಹಾನಿಬಂದರೂ ಕ್ಲಪ್ತಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯಿಲ್ಲ. ಕ್ಲಪ್ತ ದಶೆಯಿಂದ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಯಾವುದೋ, ಚಂದ್ರನಿಗೆ ರಾಜಸೂಯ ದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪುಣ್ಯವು ಅದಕ್ಕೆ ತನ್ನಿಂದ ಉತ್ತಮನಾದ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಂಡತಿ ಯಾದ ತಾರೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದರೆಂದುಂಟಾದ ದೋಷದಿಂದ ಹಾನಿಯಾಯಿತು. ಸೂರ್ಯಾಂಶ ನಾದವನಾದಾಗ್ಯೂ ಸುಗ್ರೀವನಿಗೆ ತನ್ನಿಂದುತ್ತಮನಾದ ದೇವೇಂದ್ರನ ಅಂಶಭೂತನಾದ ವಾಲಿಯು ಭಾರ್ಯೆಯನ್ನು ಸಭೋಗಿಸಿದರೆಂದುಂಟಾದ ದೋಷದಿಂದ ಶ್ರೀ ರಾಮನ ಸೇವಾತಿಶಯದಿಂದ ಕ್ಲಪ್ತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಯಾವುದು ಅಧಿಕ ಪುಣ್ಯವು ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ದೋಷ, ಅದಕ್ಕೆ ಹಾನಿ ಯಾಯಿತು. ದೇವಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಕ್ಲಪ್ತಿಯು. 'ಸೈಷಾನಂದಸ್ಯ ಮೀಮಾಂಸಾ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (3) ಮನುಷ್ಯರಿಗಾದರೂ ಕ್ಲಪ್ತಸುಖಕ್ಕೂ, ವಿಕರ್ಮದಿಂದ ಹ್ರಾಸವು ಆಗುತ್ತದೆ. ತಮ್ಮಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದವರ ಅಪರಾಧದಿಂದ ವಿಶೇಷತಃ ಹ್ರಾಸವು ಆಗುತ್ತದೆ || ೪ || ೫ || ೬ || ೭ ||

'ಓಂ ಕಾಮಚಾರೇಣ ಚೈಕೇ ಓಂ' || ಸೂ. ೧೫ ||

ಕೆಲವರು ಶಾಖಿಗಳು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಕರ್ಮಾಚರಣದಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಪುರಷಾರ್ಥವನ್ನು 'ಕಾಮಚಾರಾ ಕಾಮಭಕ್ತ್ಯಾಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

‘ಓಂ ಉಪನುರ್ದಂ ಚ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೬ ||

ಕೆಲವರು ಶಾಖಿಗಳು ಅನಿವರ್ತಕವಾಗಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ ಭುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಕ್ಕೂಕೂಡ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಫಲಹ್ರಾಸವನ್ನು 'ಓಮಿತ್ಯುಚ್ಚಾಯಾರ್ತರಿಮುಮಾತ್ಮಾನ ಮಭಿಸಶ್ಯೋಪವ್ಯದ್ಯ ಪುಣ್ಯಂ ಚ ಪಾಪಂ ಚ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

‘ಓಂ ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ಸು ಚ ಶಬ್ದೇ ಹಿ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೭ ||

ಊರ್ಧ್ವರೇತಸ್ತ್ವಾದಿ ಗುಣಯುಕ್ತರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶವು. 'ಯ ಇಮಂ ಪಠನಂ ಗುಹ್ಯಯೂರ್ಧ್ವರೇತಸ್ಸು ಭಾಷಯೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಕರ್ತವ್ಯವಾಗಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ. ಕಾಮಚಾರಿಗಳಲ್ಲಿ (ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಲ್ಲಿ) ವಿಹಿತವಾಗಿಲ್ಲ.

‘ಓಂ ಪರಾಮರ್ಶಂ ಜೈಮಿನಿರಚೋದನಾ ಚಾಪನದತಿ ಹಿ ಓಂ’

|| ಸೂ. ೧೮ ||

ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲೇಬೇಕು ಎಂದು ವಿಧಿಯಿಲ್ಲ, 'ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋ ನ ಹಂತವ್ಯಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪಾಪಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತದೆ, ವಿಧಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ನಿಷೇಧವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಕೂಡ 'ಕೇನ ಸ್ಯಾದ್ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್ ಕಾಮಚಾರಾಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ 'ಪ್ರಾತರುತ್ಥಾಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸದಾಚಾರ ಕ್ಷೇತ್ರೇ ಪರಾಮರ್ಶವನ್ನು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಅಂದರೆ— ಶ್ರುತ್ಯಂತರಗಳಲ್ಲಿ ವಿಹಿತಗಳಾದ ಸದಾಚಾರಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಿಧಿಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಇರಬಹುದು. ಸದಸತ್ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕುಸಿ ಬದಹಾಗೆ ಮಾಡಬಹುದು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲವೆಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ಅಭಿಪ್ರಾಯವು.

‘ಓಂ ಅನುಷ್ಠೇಯಂ ಬಾದರಾಯಣಃ ಸಾಮ್ಯಶ್ರುತೇಃ ಓಂ’

|| ಸೂ. ೧೯ ||

ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ಅನುಷ್ಠೇಯ ಕರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನುಷ್ಠಾನವು, ಕೆಲವುಗಳಿಗೆ ಇಲ್ಲ ಎಂದು ಅನುಷ್ಠೇಯದಲ್ಲಿ 'ಕಾಮಚಾರಾನುಮತಿಯೇ,' ಕಾಮಚಾರವಿಧಿಯಿಲ್ಲ. ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿದರೂ 'ಈದ್ರಶ ಏವ ಭವತಿ' ಎಂದು ಫಲಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯದೆ ಎಂದು ಕಾಮಚಾರ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

‘ಓಂ ವಿಧಿರ್ವಾ ಧಾರಣವತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೦ ||

'ಕೇನ ಸ್ಯಾದ್ಯೇನ ಸ್ಯಾತ್' ಎನ್ನುವುದು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಿಯಾಗಲಿ, ಹಾಗಾದರೆ, ಅಜ್ಞಾನಿಗೂ ಹೀಗೆ ಆಗಬಹುದೆಂದರೆ— ಹೇಗೆ ವೇದಧಾರಣವು ತ್ರೈವರ್ಣಿಕರಿಗೇನೇ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಕಾಮಚಾರವೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೇನೇ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ.

‘ಓಂ ಸ್ತುತಿನೂತ್ರನುಸಾದಾನಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾಪೂರ್ವತ್ವಾತ್ ಓಂ’

|| ಸೂ. ೨೧ ||

ಜ್ಞಾನಿಗಳೂಕೂಡ ‘ಸಂಧ್ಯಾಮುಪಾಸೀತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಿಯನ್ನು ಸ್ವೀಕಾರ ಮಾಡಿದರಿಂದ ‘ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ತುತಿನೂತ್ರವು ವಿಧಿಯಲ್ಲ, ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು, ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಥನಿಷ್ಠವಿದ್ದುದರಿಂದ.

“ಓಂ ಭಾವಶಬ್ದಾಚ್ಛೇ ಓಂ” || ಸೂ. ೨೨ ||

‘ಯಥಾವಿಧಾನಮಪರೇ ವಿಧಿಭಾವೇ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾ ಪರ ಪರ್ಯಾಯವಾದ ಭಾವಶಬ್ದವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸ್ವೇಚ್ಛಾಚಾರವಿಧಿಯು.

“ಓಂ ಪಾರಿಪ್ಲವಾರ್ಥಾ ಇತಿ ಚೇನ್ನ ವಿಶೇಷಿತತ್ವಾತ್ ಓಂ”

|| ಸೂ. ೨೩ ||

೧ ನಿಯಮದಿಂದ ಸರ್ವಧರ್ಮಚರಣವು, ೨ ವಿಹಿತಧರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರಾಚರಣವು, ೩ ಯಥೇಷ್ಟಾಚಾರವಿಧಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಮೂರು ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ನಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ‘ಕೇನ ಸ್ಯಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು, ‘ತ್ರೇಧಾ ಹ ಜ್ಞಾನಿನಃ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.

‘ಓಂ ತಥಾ ಚೈಕವಾಕ್ಯೋಪಬಂಧಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೪ ||

ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರೈವಿಧ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರಲು ‘ಪ್ರಾತರುತ್ಥಾಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿ ಸ್ತುತಿಗಳಿಗೆ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಅವಿರುದ್ಧಾರ್ಥಕತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ‘ಪ್ರಾತರುತ್ಥಾಯ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳಲ್ಲ.

‘ಓಂ ಅತ ಏನ ಚಾಗ್ನೀಂಧನಾದ್ಯನಪೇಕ್ಷಾ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೫ ||

‘ಕಾಮಚಾರಾಃ ಕಾಮಭಕ್ತ್ಯಾಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿದ್ದರೂ ಮೋಕ್ಷವು ನಿಯತವೆಂದು ಹೇಳಿದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಆಶ್ರಮಧರ್ಮ-ವರ್ಣಧರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲ.

‘ಓಂ ಸರ್ವಾ ಪೇಕ್ಷಾ ಚ ಯಜ್ಞಾದಿಶ್ರುತೇ ರಶ್ವನತ್ ಓಂ’ ಸೂ. || ೨೬ ||

ಸರ್ವ ಧರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ; ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಅಲ್ಲ. ‘ವಿವಿಧಿಷಂತಿ ಯಜ್ಞೇನ ದಾನೇನ ತಪಸಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ. ಗಮನವು ನಿವೃತ್ತವಾದಮೇಲೆ ಗಮನಸಾಧನವಾದ ಅಶ್ವಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಹೇಗೆ ಇಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಮೋಕ್ಷವುಂಟಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ.

‘ಓಂ ಶಮದಮಾದ್ಯುಪೇತಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಥಾಸಿ ತು ತದ್ವಿಧೇ ಸ್ತದಂಗ-
ತಯಾ ತೇಷಾನುವಶ್ಯಾನುಷ್ಠೇಯತ್ಪಾತ್ ಓಂ’ ಸೂ. || ೨೭ ||

ಜ್ಞಾನಕ್ಕೇನೇ ಮುಕ್ತಿಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನಿಯು ಶಮ-ದಮ ಮೊದಲಾದ ಸತ್ತವೃತ್ತಿ ಯಿಂದ ಯುಕ್ತನು ಆಗಬೇಕು. ಜ್ಞಾನಿಯು ಶಮದಮಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾಗಬೇಕೆಂದು ‘ಆಚಾರ್ಯಾದ್ವಿದ್ಯಾಮನಾಪ್ಯೈತಮಾತ್ಮಾನಮಭಿಸತ್ಯ ಶಾಂತೋ ಭವೇತ್ ದಾಂತೋ ಭವೇತ್’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗಿದೆ ವಿಧಿಯು ಏಕೆಂದರೆ— ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿ ಶಮದಮಾದಿಗಳು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅನುಷ್ಠೇಯಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

‘ಓಂ ಸರ್ವಾನ್ನಾನುಮತಿಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾತ್ಯಯೇ ತದ್ದರ್ಶನಾತ್ ಓಂ,
|| ಸೂ. ೨೮ ||

‘ಯದಿದ ವಾ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಸರ್ವಾನ್ನಾನುಮತಿಯು ಅಂದರೆ— ನಿಸಿದ್ಧ ಅನ್ನಭೋಜನಾನುಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಾಣಾಪಗಮಕಾಲ ವಿಷಯಕವೇ. ಆ ಅರ್ಥವು ‘ನ ನಾ ಅಜೀ-
ವಿಸ್ಯಂ’ ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದೆ.

‘ಓಂ ಅಬಾಧಾಚ್ಚ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨೯ ||

ನಿಸಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅದನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು.

‘ಓಂ ಅಸಿ ಸ್ವರ್ಯತೇ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೩೦ ||

ಸದರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡಬಾರದೆನ್ನುವುದು ‘ಅತೀತಾನಾಗತಜ್ಞಾನೀ’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿ ಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ.

‘ಓಂ ಶಬ್ದಶ್ಚಾತೋಽಕಾಮುಚಾರೇ ಓಂ’ || ಸೂ. ೩೧ ||

ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಾಡದಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ, ಅಸತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡ ದಿರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ‘ಏವಂ ಪಶ್ಯನ್ನ ಕಾಮು ಚರತಿಂ ಚರೇತ್’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅಸತ್ತವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು.

“ಓಂ ವಿಹಿತತ್ವಾಚ್ಛಾಶ್ರಮಕರ್ಮಾಪಿ ಓಂ” ಸೂ. || ೩೨ ||

‘ಪಶ್ಯನ್ನ ಸೀಮಮಾತ್ಮಾನಂ ಕುರ್ಯಾತ್ಕರ್ಮ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಹಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ನಿಸಿದ್ಧವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಬಾರದೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಆಶ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

“ಓಂ ಸಹಕಾರಿತ್ವೇನ ಚ ಓಂ” ಸೂ. || ೩೩ ||

ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ ವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ‘ಕಾಮಕಾರೇಣ ಚೈಕೇ’ (ಸೂ. ೧೫) ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ವಿಕರ್ಮದಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಲೇಸಾಭಾವವು

ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ಉಪಮದ೯ಂ ಚ' (ಸೂ. ೧೬) ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿನಾಶವು, ಇವೆರಡೂ ಏನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರಪೂರ್ವಾಘೋರಶ್ಲೇಷವಿನಾಶಾ (ಅಧ್ಯಾಯ. ೪. ಪಾ. ೧. ಅಧಿ. ೮. ಸೂ. ೧೩.) ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವು ಬರುತ್ತದೆಂದರೆ— 'ಕಾಮಕಾರೇಣ ಚೈಕೇ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವನ್ನು ಪಂಹಂ ಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಸ್ಯ ಪಾಪಸ್ಯ ಚತುರ್ಥೇಽಲೇಪ ಉಚ್ಯತೇ || ೮ ||
 ಅಶುಚಿತ್ವಾದಿಕಂ ಚಾ(ತ)ಸ್ಯ ನ ಭವೇದಿತಿ ತತ್ಪಲಂ |
 ಅತ್ರ ಜ್ಞಾನಫಲಸ್ಯೈವ ಮುಕ್ತೇರ್ನಿಯತತೋಚ್ಯತೇ || ೯ ||

ಅ || ಚತುರ್ಥೇ=ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ('ಉತ್ತರಾಘಸ್ಯಾಶ್ಲೇಷಃ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ) ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಸ್ಯ=ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡತಕ್ಕ, ಪಾಪಸ್ಯ=ಪಾಪಕ್ಕೆ, ಅಲೇಪಃ=ಪಾಪದ ಫಲಭೂತವಾದ ನರಕಾದಿ ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಭಾವವು, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ವಿಸಯಾಂ ತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅ(ತ)ಸ್ಯ=ಜ್ಞಾನಿಗೆ, ತತ್ಪಲಂ=ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಪಾಪದ ಫಲಭೂತವಾದ, ಅಶುಚಿತ್ವಾದಿಕಂ = ಅಶುಚಿತ್ವ, ಅಸಂಭಾಷ್ಯತ್ವ ಮೊದಲಾದುದು, ನ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. ಇತಿ ಚ=ಎನ್ನುವುದೂ ('ಉತ್ತರಾಘಸ್ಯಾಶ್ಲೇಷಃ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ). (ಅದರಿಂದ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ) ಅತ್ರ=ಈ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, 'ಕಾಮಕಾರೇಣ ಚೈಕೇ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನಫಲಸ್ಯ = ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಫಲಭೂತವಾದ, ಮುಕ್ತೇಃ=ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ, ನಿಯತತಾ=ನಿಯತವು, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ-ಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪಾಪಗಳು ಜ್ಞಾನಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಮರ್ಥಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಭೇದವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವಿಲ್ಲ.) || ೮ || ೯ ||

'ಉಪಮದ೯ಂ ಚ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪಂಹಂಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಜಸ್ಯೈವ ವಿಷಭಕ್ತ್ವಾನ್ಮೃತೇರಿವ |
 ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಪ್ಯನಿವರ್ತೃಸ್ಯ ಕಿಂಚಿದ್ಭಕ್ತಸ್ಯ ಸಂವಿದಾ || ೧೦ ||
 ಉಪಮದ೯ ಇಹ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ದೇವಾದೀನಾಂ ಯಥಾ ಕ್ರಮಃ |
 ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತ್ವಭೋಗೋ ಹಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮಣಃ || ೧೧ ||
 ನ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿನೋಽಪಿ ಸ್ಯಾತ್ಪಲಹ್ರಾಸಸ್ತು ವಿದ್ಯತೇ |
 ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಫಲಹ್ರಾಸೋ ಯದಿ ನಾರಬ್ಧಕರ್ಮಣಃ |
 ಸ್ಯಾತ್ಕಾಮ್ಯನಿಧಿವೈ ಯಥ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತನಿಯಮೋ ಭವೇತ್ || ೧೨ ||

ಅ || (ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವತನವಾದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ವಿನಾಶವು, ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಪೂರ್ವತನವಾದ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ವಿನಾಶವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಈ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆದರೂ 'ಉಪಮದರ್ಶಂ ಚ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ) ವಿಸ ಭಕ್ತಾತ್ = ವಿಸಭಕ್ತೃಣದಶೆಯಿಂದ, ಮೃತೇರಿವ = ಮರಣದಂತೆಯೇ, (ಅಂದರೆ— ಹೇಗೆ ವಿಸ ಭಕ್ತೃಣದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಮರಣವು ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾದುದಾದರೂ ಮೋಹಾದಿರೂಪದಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ಭೋಗಿಸಿದಮೇಲೆ ವಿಸವನ್ನು ಅಪಹರಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಮೃತಿಗೆ ಪರಿಹಾರವೋ ಹಾಗೆಯೇ) ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಜಸ್ಯ = ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಫಲಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯ = ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದಕ್ಕೆ, ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತು = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರ ದಿಂದಲೂ, ಅನಿವರ್ತೃಸ್ಯ = ಭೋಗಿಸದೆ ನಿವರ್ತೃವಾಗದಿರುವುದಕ್ಕೆ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಸ್ವಲ್ಪ, ಭುಕ್ತಸ್ಯ = ಭುಕ್ತವಾದುದಕ್ಕೆ, ಸಂವಿದಾ = ಶ್ರೀ ಭಗವಂತನ ಆಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಉಪ ಮದರ್ಶಃ = ಫಲಹ್ರಾಸವು, ಇಹ = ಈ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರೋಕ್ಷಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದ ಫಲಹ್ರಾಸವು ಏಕಪ್ರಕಾರವೋ, ಅಥವಾ ನಾನಾವಿಧವೋ ಎಂದಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ—) ದೇವಾದೀನಾಂ = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ, ಯಥಾ ಕ್ರಮಃ = ಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ, (ಅಂದರೆ—ಯಾರಿಗೆ ಅಧಿಕ ಜ್ಞಾನವೋ ಅವರಿಗೆ ಅಧಿಕವು.) ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೋಗಹೊರತು ನಾಶವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಫಲಹ್ರಾಸವು ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆದರಲ್ಲಿ (೧) ಕೆಲವರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ— ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದ ಮಹಿಮೆಯು ಅಚಿಂತ್ಯವಾದುದು. ಆದಕಾರಣ ಅದರ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಅಪ್ರಾರಬ್ಧಗಳಂತೆಯೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಫಲಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸದೇನೇ ಕ್ಷೀಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ. 'ನಾಭುಕ್ತಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಕರ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಾದರೂ ಅಜ್ಞಾನಿವಿಸಯಕಗಳು. (ಮತ್ತು 'ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಃ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಾಣಿ' ಎನ್ನುವ ಗೀತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಶಬ್ದವು ಅಸಂಕುಚಿತವೇ ಆಗುವುದು.) (೨) ಇತರರು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಸಹಚರಿತಗಳಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳು ಎಲ್ಲಾ ತನ್ನ ಫಲವನ್ನೂ, ಭೋಗವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಫಲಹ್ರಾಸವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಆದ್ಯಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿನೋಽಪಿ = ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗೂ ಕೂಡ, ಪ್ರಾರಬ್ಧಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ = ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಕ್ಕೆ, ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ತು = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಅಭೋಗಃ = ಭೋಗಾಭಾವವು, ನ ಸ್ಯಾತ್ ಏವ ಹಿ = ಆಗಲಾರದಷ್ಟೇ! (ಅಂದರೆ— ಫಲವನ್ನು ಭೋಗಿಸದೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳೂ, ಕ್ಷೀಣಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಮತವು ಅಯುಕ್ತವು.) (ಏಕೆಂದರೆ— ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ನಾಶವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಶುಕ-ವಾಮದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥಾನವು ಕೂಡಲಾರದು.) ಹಿ = 'ತಸ್ಯ ತಾವದೇವ ಚಿರಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಾವಸ್ಥಿತಿಯು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಗೂ ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (೨ನೇ ಮತವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ('ಓಮಿತ್ಯುಚ್ಚಾರ್ಯಾಂತರಿಮಮಾತ್ಮಾನಮಭಿಸ್ಮೋಪ ನ್ಯುದ್ಯ ಪುಣ್ಯಂ ಚ ಸಾಪಂ ಚ ಕಾಮಮಾಚರಂತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾನುವ್ರಜಂತಿ' ಎನ್ನುವ ಆಗಮದ್ದಶೆಯಿಂದ) ಪ್ರಾರಬ್ಧಸ್ಯ ಕರ್ಮಣಃ = ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಕ್ಕೆ, ಫಲ ಹ್ರಾಸಸ್ತು = ಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೂ, ವಿದ್ಯತೇ = ಇರುತ್ತದೆ. (ಯಾವನು ಆಗಮವು ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ವಿಸಯಕವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವನೋ, ಅವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯದಿ = ಯಾವನು ಆಗಮವು ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕೂಡ, ಫಲಹ್ರಾಸಃ = ಫಲಹ್ರಾಸವು, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದೋ, (ಹಾಗಾದರೆ) ಕಾಮ್ಯವಿಧಿವೈಯರ್ಥ್ಯಂ = ಕಾಮ್ಯವಿಧಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು, ಇತಿ = ಆದಕಾರಣ,

ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೋಗದಿಂದಲೇ ಕ್ಷಯವು, ಆದಾಗ್ಯೂ ಫಲಹ್ರಾಸವೂ ಇದೆ ಎಂದು. ಉಕ್ತನಿಯಮಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯಮವು, (ಉಪಪನ್ನಃ=ಯುಕ್ತವಾದುದು) ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) 'ಉಪಮರ್ದಂಚ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಉಪಭುಕ್ತಗಳಾದ ಆರಬ್ಧಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹ್ರಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಫಲವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಭೋಗಿಸಿಯೇ ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಜ್ಞಾನಿಯು ನಾಶಪಡಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ವಿಸಭಕ್ಷಣದಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕೆ ಮರಣವನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪಾಪವಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕೂಡ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಹ್ರಾಸವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಕ್ಷಯರೋಗಾದಿಗಳು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವವನನ್ನು ಕುರಿತು ಆ ಕ್ಷಯರೋಗಾದಿಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯ ಉಪಾಯವನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. 'ಬ್ರಹ್ಮಹಾ ಕ್ಷಯರೋಗೀ ಸ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕ್ಷಯರೋಗಾದಿಗಳು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದ ವಿಪಾಕಗಳಿಂದವಗತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದಕಾರಣ 'ನಾವಿಶೇಷಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅಧಿಕಾರ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಹ್ರಾಸದ ತಾರತಮ್ಯವು ಯುಕ್ತವು, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವೂ ಯುಕ್ತವು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಹಾಗಾದರೆ - 'ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಣಃ' ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳದೆ 'ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಜಸ್ಯ' ಎಂದು ಏಕೆ ಹೇಳಿದರೆಂದರೆ - 'ಭೋಗೇನ ತ್ವಿತರೇ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಭೋಗ ವಿನಾಶತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದೆ. (2) ಫಲಕ್ಕೆ ಹ್ರಾಸವಾದರೆ, ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಹ್ರಾಸವೇ ಅರ್ಥಾತ್ ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಅಂತೂ ಭೋಗೇನ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವಿರೋಧವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ ಎಂದರೆ - 'ಕಿಂಚಿದ್ಭುಕ್ತಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ಹ್ರಾಸವು ಅವರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಭುಕ್ತವಾದುದಕ್ಕೇನೆ, ಆದುದರಿಂದ ಸೂತ್ರವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. (3) 'ನವೈ ಜನೋ ಜಾತು ಕಥಂಚನಾವ್ರಜೇನ್ನು ಕುಂದಸೇವ್ಯನ್ಯವದಂಗ ಸಂಸ್ಕೃತಿಂ' ಎನ್ನುವ ಭಾಗವತ ವಚನದಿಂದ ಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ ತನ್ನ ಫಲವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. (4) ಹಾಗಾದರೆ - 'ಅವಶ್ಯಮನು ಭೋಕ್ತವ್ಯಂ ಕೃತಂ ಕರ್ಮ ಶುಭಾಶುಭಂ' ಎಂದು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಫಲೋಪಭೋಗವು ಅಪರಿಹಾರ್ಯವೆಂದು ಸ್ವೈತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹ್ರಾಸವು ಹೇಗೆಂದರೆ - 'ಅನಿವರ್ತ್ಯಸ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಸ್ಯಾಪಿ ಅಪರಿಹಾರ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದುದಕ್ಕೂ ಹ್ರಾಸವಾಗುತ್ತದೆ. (5) ಹೇಗೆ ವಿಸಭಕ್ಷಣದಿಂದ ಮೃತಿಯು ಅನಿವರ್ತ್ಯವೆಂದು ಪ್ರಸಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಪುನಃ ವಿಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಮಂತ್ರ ಔಷಧಾದಿಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡದರಿಂದ ಅನಿವರ್ತ್ಯವೇ ಅಲ್ಲವೋ? ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಫಲೋಪಭೋಗವೂ ಕೂಡ ಅನಿವರ್ತ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ; ಅನಿವರ್ತ್ಯವೇ ಅಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದು, ಅಂತೂ ವಿಸಭಕ್ಷಣದಿಂದ ಮರಣವು ಅವಶ್ಯವಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ವಚನದಂತೆಯೇ 'ಅವಶ್ಯಮನುಭೋಕ್ತವ್ಯಂ' ಎನ್ನುವ ವಚನಕ್ಕೂ ಅರ್ಥವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವುದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮವು. ಅವವಾದವಿದ್ದರೆ ಬಾಧಿತವಾಗುವುದು. (6) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿ ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಭೂತವಾದ ಕ್ಷಯರೋಗಾದಿಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳು, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವಿಧಿಗಳು ಕಾಮ್ಯವಿಧಿಗಳೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿತಗಳಾಗಿವೆ. (7) 'ಬ್ರಹ್ಮಹಾ ಕ್ಷಯರೋಗೀ ಸ್ಯಾತ್ಪುರಾಪೀಶ್ಯಾವದಂತಕಃ | ಹೇನುಹಾರೀ ತು ಕುನಖೀ ದುಶ್ಚರ್ಮಾಗುರುತಲ್ಪಗಃ'

ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೂತಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಯರೋಗಾದಿಗಳು ಫಲವೆಂದು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಂಟಾದ ಕ್ಷಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಾರಬ್ಧಫಲವು. ಆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದ ಫಲಭೂತವಾದ ಕ್ಷಯಾದಿಗಳಿಗೆ, 'ಅಯುತಾಮೃತ ಸಮಿದ್ಧೋನಾದ್ಧೋಘ್ಯ ತಸ್ವೀಶಸಂಯುತಾತ್ | ಸರ್ವೇ ರೋಗಾ ವಿನಶ್ಯಂತಿ ವಿಮುಖೋ ನ ಹರೇರ್ಯದಿ ' ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡದೆ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ ಸರ್ವಥಾಸಿ ಅನುಪಮದವು (ಹ್ರಾಸಾಭಾವವು) ಹೇಗೆ ಹ್ರಾಸವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ? (೫) ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತವು ಕ್ಷಯರೋಗದ ನಿವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಕ್ಷಯರೋಗದ ಭೋಗದಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಯಾವ ಕರ್ಮವೋ ಅದರ ನಾಶದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಆಗ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ ಏಧಿಗಳು ಕ್ಷಯರೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿವರ್ತಕಗಳಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥಗಳಾಗಬೇಕಾಗುವವು || ೧೦ || ೧೧ || ೧೨ ||

‘ ಏವಮುತ್ಪನ್ನ ನಿರ್ದೋಷ ’ (ಶ್ಲೋಕ ೧) ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸ್ತೂತಿ ಸಮ್ಮತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಏವಮಾದ್ಯಪಿ ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಂ ತಂತ್ರಭಾಗವತೇ ಸ್ಫುಟಂ || ೧೩ ||
 ತಾರತಮ್ಯಂ ಫಲೇ ನೋ ಚೇತ್ ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಕಥಂ ಶ್ರುತಿಃ |
 ಅವೃಜಿನೋಽಕಾಮಹತ ಇತಿ ಮುಕ್ತಿಂ ನಿಗದ್ಯ ಚ || ೧೪ ||
 ಆನಂದತಾರತಮ್ಯಂ ಚ ತೇಷಾಂ ಬ್ರೂಯಾತ್ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ |
 ಸಂಸಾರ ಏವ ಚೇದೇತತ್ ತಾರತಮ್ಯಂ ನ ಮುಖ್ಯತಃ ||
 ಅಕಾಮಹತಶಬ್ದಾ ಧೋಽವೃಜಿನತ್ವಂ ಚ ನೋ ಭವೇತ್ || ೧೫ ||

ಅ || ಏವಮಾದ್ಯಪಿ = ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದು, ಭಾಷ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತಗಳಾದ ವಚನಗಳಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಈ ಅಧಿಕರಣಪ್ರಮೇಯವೂ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಅಪೌನರುಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳೂ, ಪ್ರಥಮಾಧಿಕರಣಪ್ರಮೇಯವೂ ಅಥವಾ ೧ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣ, ೪ ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣ-ಇವುಗಳ ಅರ್ಥಗಳು ದ್ವಿತೀಯಾದ್ಯಧಿಕರಣಾರ್ಥವೂ ಕೂಡ, ತಂತ್ರಭಾಗವತೇ = ತಂತ್ರಭಾಗವತದಲ್ಲಿ, ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಸಂಪ್ರೋಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಫಲಕ್ಕೆ ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವವು, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದು ಸಾಂಸಾರಿಕಫಲಕ್ಕೆ ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗತಫಲಕ್ಕೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತರಗ್ರಂಥವು.) (ಯಾರು ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೂ ಆನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಭೇದಾದಿಗಳ ಸಾಧನವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಯಾರು ತಾನೇ ಭೇದವನ್ನು ಆನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವನ್ನುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ) ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದವರ, ಫಲೇ = ಜ್ಞಾನಫಲದಲ್ಲಿ. ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಗಾಮಿಯಾದ ಆನಂದದಲ್ಲಿ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ತಾರತಮ್ಯವು, ನೋ ಚೇತ್ = ಇಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಶ್ರುತಿಃ = 'ಸ ಯೋ ಹ ವೈ

మనుష్యాణాం రాధః' ఇత్యాది వాజసనేయిగళ శ్రుతియు 'సృష్టానందస్య
 మివానాంసా భవతి' ఇదుమోదలదాద తే త్రిరియర శ్రుతియు, తేషాం=ఆ బ్రహ్మది
 గళ, ఆనందతారతమ్యం=ఆనందకే తారతమ్యవన్న, బ్రూయాత్=హేళిత. పృథక్
 పృథక్=(ఎల్లరూ మేలీ మేలినవరు కేళగినవరింద నగురు ఇమ్మడి ఆనందవృక్షవరు
 ఎందు సామాన్యవాగి హేళిదీ) ప్రత్యేక ప్రత్యేకవాగియే, (హేళుత్తదీ) (ఆదుదరింద
 ఆనందతారతమ్యదల్లి తావ్యయవిదీ ఎందు తిళిదు బరుత్తదీ.) (హాగాదరీ బ్రహ్మదిగళ
 ఆనందకే తారతమ్యవన్న శ్రుతియు హేళుత్తదీ. ముక్తానందద తారతమ్యవన్న సాధి
 సువుదక్కాగి ముక్తత్వ జ్ఞాపకవు ఏనిదీ ఎందరీ—) అవ్యజినోకామహత ఇతి=
 'యశ్చ శ్రోత్రియోవ్యజినోకామహతః' ఎన్నవ 'శ్రోత్రియస్య జాకామ
 హతస్య' ఎన్నవ శ్రుతియు, ముక్తిం=మోక్షవన్న, నిగద్య చ=హేళియు, తేషాం=
 ముక్తంగీ, ఆనందతారతమ్యం చ=ఆనందతారతమ్యవన్న హేళుత్తదీ. (ఎరడు శ్రుతి
 గళల్లి హేళల్లుట్ట ఆనందతారతమ్యవు సంసారవిషయకవే; ముక్తివిషయకవల్ల. ఎందా
 శంకసికేండు పరిహరిసుత్తారీ.) ఏతత్తారతమ్యం=ఈ తారతమ్యవు, సంసార ఏవ=
 సంసారదల్లియే, న తు ముఖ్యతః=ముఖ్యనాద పురుషార్థనాద మోక్షదల్లి అల్ల.
 ఇతి జీతే=హిగి హేళిదరీ, అకామహతశబ్దార్థః=అకామహతత్వవ్నూ, అవ్యజినత్వం చ=
 సాపరాహిత్యవ్నూ, (యుక్తవు) నో భవేత్=ఆగలారదు.

తా || స. ర. వి.—(1) 'స యో మనుష్యాణాం రాట్ సమ్యద్వో
 భవత్యన్యేషామధిపతిః సవ్యేః మానుష్యకేః భోగ్యేః సంపన్నతమః స మను
 ష్యాణాం పరమానందః అథ యే శతం మనుష్యాణామానందాః స ఏవేకః
 పితౄణాం చిరలోకలోకానామానందః' ఎందారంభిసి అనంతరదల్లి పితౄగ
 లింద నురు అధికానందదింద విశిష్టనాద గింధనఫరన్న అదక్కింత నురు
 ఆనంద జాస్తియాగి కర్మదేవతేగళన్న, అవరక్కింత నురు ఆనంద జాస్తియిరువ
 ఆజానదేవతేగళన్న హేళి 'యశ్చ శ్రోత్రియోవ్యజినోకామహతః' ఇత్యాది
 వాజసనేయకదల్లి అవ్యజినత్వ-అకామహతత్వాదిగళు హేళిదీ. అదరల్లి హేగి బ్రహ్మనన్న
 సాసనే మాడతక్క మనుష్యాధిపతియన్నారంభిసి బ్రహ్మపయంతరాద మోదలు మోదలివ
 వరింద లుత్తరీతమరిగి శతాధికనాద ఆనందవత్వవు హేళల్లుడుత్తదీ, హిగియే
 మనుష్యర అధిపతిగళే మోదలదాద ముక్తియల్లిరతక్క అకామహత-అవ్యజిన మోదలదాద
 శబ్దగళింద వాజ్యరాద మోదలు మోదలివరదింద లుత్తరీతమరిగి శతాధికనాద
 ఆనందవత్వవు హేళల్లుడుత్తదీ. ఇదాదరూ ముక్తంగీ ఆనంద తారతమ్యవన్న అంగి
 కరిసదీ ఇద్దరీ కూడలారదు. (2) హాగాదరీ కేలవు అముక్తరల్లి ఆనంద తారత
 మ్యవు 'యశ్చ శ్రోత్రియోవ్యజినోకామహతః' ఎన్నవుదరింద హేళల్లుడు
 త్తదీ ఎందు ఏకే ఆగలారదు, ఎందరీ— అకామహత అవ్యజినశబ్దగళు అముక్త విష
 యకగళాదరీ ముఖ్యార్థవన్న పరిత్యాగనాడబేకాగువుదు. || ౧౩ || ౧౪ || ౧౫ ||

స. ర. వి.— అదరల్లి అకామహతత్వవు ముఖ్యవాగి ముక్తనిగేనే సరియన్నవల్లి
 ప్రమాణవన్న హేళుత్తారీ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಾಗಾದರೆ— ಸಂಸಾರಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಾಮಹತತ್ವಾದಿಗಳು ಕಥಂ ಚಿತ್ ಕೂಡುತ್ತವೆ, ಎಂದರೆ— ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತೇನೆ. ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೆ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆಕಾಮಹತತ್ವಾದಿಗಳು ಸಂಸಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ— ಆಕಾಮಹತತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನು ಪವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಮಾಃ ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧಿ || ೧೬ ||

ಇತಿ ಯಲ್ಲಕ್ಷಣಂ ಮುಕ್ತೇಃ ಶ್ರುತಿರಾಹ ಬಲೀಯಸೀ |

ಕಾಮಾಹತೀಃ ಕುತೋಽನ್ಯತ್ರ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಮಸ್ಯ ಸಾ ಭವೇತ್ || ೧೭ ||

ಅ || ಯತ್ರ = ಯಾವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಕಾಮಸ್ಯ = ಇಚ್ಛೆಯು, ಕಾಮಾಃ = ವಿಸಯಗಳು, ಆಪ್ತಾಃ = ಪರ್ಯಾಪ್ತಗಳಾಗಿದ್ದಾವೋ, ಪೂರ್ಣಗಳಾಗಿದ್ದಾವೋ, ತತ್ರ = ಆ ಲೋಕ(ವೈಕುಂಠ)ದಲ್ಲಿ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ಅಮೃತಂ = ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ, ಕೃಧಿ = ಮಾಡು. (ಹೀಗೆ ವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದ್ದು.) ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಬಲೀಯಸೀ = ಬಲಿಷ್ಠವಾದ, ಶ್ರುತೀಃ = ಶ್ರುತಿಯು, ಆಪ್ತಕಾಮತ್ವಂ = ಕಾಮಾರ್ಥದ ಹೊಂದುವಿಕೆಯನ್ನು ಮುಕ್ತೇಃ = ಮುಕ್ತಿಗೆ, ಆಹ = ಲಕ್ಷಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ನಿರವಕಾಶತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಇಲ್ಲಿ ಸರ್ವಕಾಮ ವಿಸಯಗಳ ಪಾಪ್ತಿಯೇ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆಕಾಮಹತತ್ವವು ತೋರುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ—) ಕಾಮಾಹತೀಃ = ಆಕಾಮಹತತ್ವವು, ಅನ್ಯತ್ರ = ಮುಕ್ತನಿಂದ ಇತರ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಕುತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, (ಸಂಭವೇತ್ = ಕೂಡುವುದು?) (ಆಪ್ತಕಾಮತ್ವವು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ಆ ಲಕ್ಷಣವೇ ಸಂಸಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಸಂಭವಿಯಾಗಲಿ. ಆಕಾಮಹತತ್ವವಾದರೂ ಹೇಗೆ ಅಸಂಭವಿಯೆಂದರೆ—) ಸಾ = ಕಾಮಾಹತಿಯು, ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಮಸ್ಯ = ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನಿಗೆ, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಆಕಾಮಹತತ್ವಕ್ಕೆ ಆಪ್ತಕಾಮತ್ವವು ಹೇತುವು. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನೈಮಿತ್ತಿಕವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಆದರಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಆಪ್ತಕಾಮತ್ವವು ಸಂಸಾರಿಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಕ್ತವಾಯಿತು. ಆದಕಾರಣ ನೈಮಿತ್ತಿಕವಾದ ಆಕಾಮಹತತ್ವವೂ ಅಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.) || ೧೬ || ೧೭ ||

ಆಪ್ತಕಾಮನಿಗೆ ಆಕಾಮಹತತ್ವವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಅಪ್ರಯತ್ನೇನ ಕಾಮಾನಾಮನಾಪ್ತೀಃ ಸಾ ಯದಾ ಭವೇತ್ |

ತದೈವಾಕಾಮಹತತಾ ಕುತ ಏವಾನ್ಯಥಾ ಭವೇತ್ || ೧೮ ||

ಅ || ಯದಾ = ಯಾವಾಗ, ಅಪ್ರಯತ್ನೇನ = ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ, ಕಾಮಾನಾಂ = ಕಾಮಿತಾರ್ಥಗಳ, ಅನಾಪ್ತೀಃ = ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದೋ, ತದೈವ = ಆವಾಗಲೇ, ಸಾ = ಆಕಾಮಹತಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರತೀತವಾಗುವ, ಆಕಾಮಹತತಾ = ಕಾಮೋಪದ್ರವಭಾವವು, ಭವೇತ್ = ಕೂಡುವುದು. ಅನ್ಯಥಾ = ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಮಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ಇದ್ದರೆ, ಕುತ ಏನ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಆಕಾಮಹತತಾ = ಆಕಾಮಹತತ್ವವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಆಗಲಾರದು.)

ತಾ || ಕಾಮದಿಂದ ಉಪದ್ರವವೇ ಕಾಮಹತತ್ವವು. ಅದರ ಅಭಾವವು ಅಕಾಮಹತತ್ವವು. ಕಾಮನಿಮಿತ್ತವಾದ ಉಪದ್ರವಾಭಾವವು ಅನಾಯಾಸದಿಂದಲೇ ಆನಾವ ವಿಸಯಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೇನೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಬೇರೆವ್ಯಕ್ತಾರವಾಗಲಾರದು, ಎಂದನುಭವಸಿದ್ಧವು. ಆಮಕಾರಣ ಪ್ರಾಪ್ತಕಾಮತ್ವ-ಅಕಾಮಹತತ್ವಗಳಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತನೈಮಿತ್ತಿಕಭಾವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥವಾ ಯಾವನು ಕಾಮಿತವಾದುದನ್ನು ನಿಯಮದಿಂದ ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ ಆತನು ಅಕಾಮಹತನು. ಆತನು ಮುಕ್ತನೇ ಆಗಲು ಅರ್ಹನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. || ೧೮ ||

ಸ. ರ. ವಿ— ಹಾಗಾದರೆ ಮುಕ್ತನು ಅಕಾಮನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಅಕಾಮಹತನಲ್ಲ ವೆಂದರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಆಪ್ತಕಾಮನಿಗೇನೇ ಕಾಮನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಉಪದ್ರವಾಭಾವವು. ಬೇರೆವ್ಯಕ್ತಾರವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಈ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಕಾಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕಾಮನಿಮಿತ್ತಕವಾದ ಉಪದ್ರವಾಭಾವವು ಕೂಡಬಹುದು; ಎಂದರೆ— ಚೇತನರಲ್ಲಿ ಕಾಮಾಭಾವವೇ ಕೂಡಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ‘ಬ್ರಹ್ಮಾದಯೋ ನ ಕಾಮರಹಿತಾಃ ಅಸುಪ್ರಾಮೂಢಚೇತನತ್ವಾತ್ ದೇವದತ್ತವತ್’ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಚೇತನಸ್ಯ ತ್ವಸುಪ್ತಸ್ಯ ಕುತ್ರ ದೃಷ್ಟಾ ಹ್ಯಕಾಮತಾ |

ಅವ್ಯಕ್ತಿರೇವ ಕಾಮಾನಾಂ ನ ನಾಶೋ ಮೋಹಸುಪ್ತಯೋಃ || ೧೯ ||

ಯತ್ಕಾಮಃ ಸ್ವಾಪಮಾಪ್ನೋತಿ ತದೇವೋತ್ಥಾಪಿತಃ ಪುನಃ |

ಅವಶೋಽಪಿ ವ್ಯಾಹರತಿ ಕುತಃ ಸುಪ್ತಾವಕಾಮತಾ || ೨೦ ||

ಅ || ಅಸುಪ್ತಸ್ಯ = ಸುಸುಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವ, (ಮತ್ತು ಮೋಹವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ) ಚೇತನಸ್ಯ = ಚೇತನನಿಗೆ, ಅಕಾಮತಾ = ಕಾಮನಾಭಾವವು, ಕುತ್ರ = ಎಲ್ಲಿ, ದೃಷ್ಟಾ = ಕಂಡದೆ? ಹಿ = ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (ಸುಪ್ತವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಮೋಹಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಕಾಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಸುಪ್ತ ಅಮೂಢ ಎಂದು ವಿಶೇಷಣಕೊಟ್ಟದ್ದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಕಾಮಾನಾಂ = ಕಾಮಗಳಿಗೆ, ಮೋಹಸುಪ್ತಯೋಃ = ಮೂರ್ಛಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಸುಪ್ತವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅವ್ಯಕ್ತಿರೇವ = ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವೇ ನಾಶಃ = ಸರ್ವಥಾ ಅಭಾವವು, ನ = ಅಲ್ಲ. (ಸುಪ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದರೆ ವ್ಯಕ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಯುಕ್ತವು. ಕಾಮವೆಂದು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ—) ಯತ್ಕಾಮಃ = ಯಾವ ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸತಕ್ಕ ಪುರುಷನು, ಸ್ವಾಪಂ = ಸ್ವಾಪಾದಿಗಳನ್ನು, ಆಪ್ನೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಉತ್ಥಾಪಿತಃ ಪುನಃ = ಎದ್ದವನಾಗಿ, ತದೇವ = ಆ ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನೇ, ಅವಶೋಽಪಿ = ಪರವಶನಾದಾಗ್ಯೂ, (ಕೆಲವುಗಳೇ) ವ್ಯಾಹರತಿ = ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸುಪ್ತಃ = ಸುಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಅಕಾಮತಾ = ಕಾಮನಾಭಾವವು, ಕುತಃ = ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ? (ವ್ಯಾಹರಣ ವಿಶೇಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೂ ಸುಪ್ತನಿಗೆ ಸ್ವಾಪಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಮವೆಂದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಕಾಮವಾದರೂ ಎಚ್ಚತ್ತವಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲ. ಎಚ್ಚತ್ತವಾದಮೇಲೆ ಪುರುಷನು ಪರವಶನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದರೆ ನಸ್ತದರ್ಶನವಾದರೆ ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಇಷ್ಟಸಾಧನತಾಜ್ಞಾನವು

ಬಂದರೆ ಕಾಮವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ಅವಶನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ ಇಂತಹ ಕಾಮಸಾಮಗ್ರಿಯು ಇದೆ ಎಂದು ಕಲ್ಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಇದ್ದ ಕಾಮವೇ ಸುಪ್ರಾದ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದ್ದದ್ದಾಗಿ ಪುನಃ ಸಹಕಾರಿಬಲದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆಂದೇ ಒಪ್ಪಬೇಕು.)

ತಾ || 'ಮುಕ್ತ್ಯವಸ್ಥಃ ಜೀವಃ ಸಕಾಮಃ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಸಾಂಸಾರಿಕವತ್' ಸುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಕಾಮವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ ಹೇತುವಿಗೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವಿಲ್ಲ || ೧೯ || ೨೦ ||

ಸ. ರ. ವಿ.— 'ಸೋಽಶ್ನುತೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಹ | ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಿಪಶ್ಚಿತಾ | ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿವಿಷ್ಯದ್ಯತೇ | ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ ಸ್ತ್ರೀಭಿರ್ವಾ ಯಾನೈರ್ವಾ ಜ್ಞಾತಿಭಿರ್ವಾ ಅಜ್ಞಾತಿಭಿರ್ವಾ | ಏತಮಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮುಪಸಂಕ್ರಮ್ಯ ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನ್ ಕಾಮಾನ್ನೀ ಕಾಮರೂಪ್ಯನುಸಂಚರನ್ ಏತತ್ಸಾಮ ಗಾಯನ್ನಾಸ್ತೇ' ಇದೇನೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸಕಾಮತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಕಾಮರೂಪಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸರ್ವಕಾಮಾನವಾಪ್ನೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ಮುಕ್ತಿಗಃ |

ಪರ್ಯೇತಿ ತತ್ರ ಜಕ್ಷಂಶ್ಚ ಕ್ರೀಡನ್ರತಿಮಃಪ್ನುಯಾತ್ (ವನ್) || ೨೧ ||

ಕಾಮಾನ್ನೀ ಕಾಮರೂಪೀ ಸನ್ನಿಮಾನ್ ಲೋಕಾಂಶ್ಚ ಸಂಚರನ್ |

ಆಸ್ತೇ ಗಾಯನ್ ಸಾಮಮುಕ್ತ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸದ್ಭಲಾತ್ || ೨೨ ||

ಅಕಾಮಃ ಸ್ಯಾತ್ಕಥಂ ಮುಕ್ತೇಃ ಕಾಮಾ ಯೇಽಸ್ಯ ಹೃದಿ ಶ್ರಿತಾಃ |

ಇತ್ಯಂತಃಕರಣಸ್ಥಾನಾಂ ಕಾಮಾನಾಂ ಮೋಕ್ಷಮೇವ ಹಿ |

ಆಹ ಶ್ರುತಿಹ್ಯದೀತ್ಯೇವ ನ ಚೇದ್ವ್ಯರ್ಥಂ ವಿಶೇಷಣಂ || ೨೩ ||

ಅ || ಮುಕ್ತಿಗಃ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು, ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಸರ್ವಕಾಮಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ ಅಭಿಷ್ಠಗಳನ್ನು, ಆವಾಪ್ನೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಸೋಽಶ್ನುತೇ ಸರ್ವಾನ್' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರು.) ತತ್ರ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಜಕ್ಷನ್ = ಭಕ್ತಿಸುತ್ತಾ, ಕ್ರೀಡನ್ = ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾ, ರತಿಂ = ರಮಣನನ್ನು, ಆವಾಪ್ನವನ್ = ಹೊಂದುವವನಾಗಿ, ಪರ್ಯೇತಿ = ತಿರುಗಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು) ಮುಕ್ತಃ = ಮುಕ್ತನು, ಕಾಮಾನ್ನೀ = ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಅನ್ನವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಕಾಮರೂಪೀ ಸನ್ = ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾಂಶ್ಚ = ಈ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ, ಸಾಮ = ಸಾಮವೇದವನ್ನು, ಗಾಯನ್ = ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾ, ಆಸ್ತೇ = ಇರುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಇಮಾನ್ ಲೋಕಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಸದ್ಭಲಾತ್ = ಇದೇನೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಗಳ (ಅಂದರೆ 'ಸ ಏಕಥಾ ಭವತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ)

ಬಲದಶೆಯಿಂದ, (ಕಾಮುವದೆ ಎಂದು ತಿಳಿದುಬರುವುದರಿಂದ) ಅಕಾಮುಃ = ಕಾಮನಾವಿಲ್ಲದವನು, ಮುಕ್ತಃ = ಮುಕ್ತನು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆದಾನು? (ಹಾಗಾದರೆ—ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕಾಮವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿಯೂ 'ಯದಾ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಮುಚ್ಯಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಇವೆ. ಆದಕಾರಣ 'ಕಾಮುವದೆ' ಎನ್ನುವ ನಿಶ್ಚಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ಯೇ ಕಾಮಾಃ = ಯಾವ ಕಾಮಗಳು, ಅಸ್ಯ = ಜೀವನ, ಹೃದಿ = ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಶ್ರಿತಾಃ = ಅಶ್ರಿತಗಳಾಗಿಯೇ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತಿಃ = ಶ್ರುತಿಯು, ಅಂತಃಕರಣಸ್ಥಾನಾಂ ಏವ = ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವ, ಕಾಮಾನಾಂ = ಕಾಮಗಳಿಗೆ, ಮೋಕ್ಷಂ = ಬಡುಗಡೆಯನ್ನೇ, ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಹಂ = ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುತ್ತದೋ, ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಕೃತ ಕಾಮಾಂಹಿತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸರ್ವಥಾ ಕಾಮಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. (ಆದುದರಿಂದ ಅಕಾಮನು ಮುಕ್ತನು ಹೇಗೆ ಆದಾನು?) (ಯದಾ ಸರ್ವೇ = ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥ ಸಂಕೋಚವನ್ನು ಯಾವುದರಿಂದ ಮಾಡುತ್ತೀರಿ ಎಂದರೆ—) ನ ಚೇತ್ = ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಈ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡದಿದ್ದರೆ, ಸರ್ವಥಾ = ಕಾಮಾಭಾವವೆಂದೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರೆ, ಆಗ, 'ಹೃದಿ ಶ್ರಿತಾಃ' ಎಂದು ಹೃದಿ = ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, (ಅಶ್ರಿತಗಳು ಎಂದು) ವಿಶೇಷಣಂ = ಕಾಮಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವು, ವ್ಯರ್ಥಂ = ವ್ಯರ್ಥವೇ ಆಗುವುದು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) 'ಯದಾ ಸರ್ವೇ ಪ್ರಮುಚ್ಯಂತೇ ಕಾಮಾ ಯೇಽಸ್ಯ ಹೃದಿ ಸ್ಥಿತಾಃ | ಅಥ ಮರ್ತ್ಯೋಽಮೃತೋ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಂತಃಕರಣ ಪರಿಣಾಮಗಳೇ ಆದ ಕಾಮಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜೀವಸ್ವರೂಪ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಹೃದಿ ಸ್ಥಿತಾಃ' ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ಅಂತಃಕರಣದಶೆಯಿಂದ ಬೇರೆಕಡೆ ಕಾಮಗಳ ಅಭಾವವಿಲ್ಲ. ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಕೂಡ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮನೆಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಆದಕಾರಣ ಮುಕ್ತರಿಗೇನೇ ಅಕಾಮಹತ ಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವವು ಮುಖ್ಯವು. ನಿರ್ವಿಮುಕ್ತವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡುವುದು ಮಾಯಾವಾದಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಚಿತವೇ || ೨೧ || ೨೨ || ೨೩ ||

ಇದು ವಿಶೇಷಣವು ಆಗಿದ್ದರೆ ಹೀಗಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ವಿಶೇಷಣವಲ್ಲ. 'ಏತತ್ಸರ್ವಂ ಮನ ಏವ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮಗಳ ಮನಃಪರಿಣಾಮಗಳೇ. ಅತ್ಯರ್ಥವಾದ ಕಾಮವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ 'ಹೃದಿ ಶ್ರಿತಾಃ' ಎನ್ನುವುದು ಸ್ವರೂಪಕಥನಮಾತ್ರವು, ಎಂದಾ ಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಷೇಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಹೃದ್ಯೇನ ತೇಷಾಂ ಶ್ರಯಣಮಿತಿ ಪಕ್ಷೋ ನ ಭಾಸತೇ || ೨೪ ||
 ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಕಾಮಿತಾನಾಹ ಸ್ಯಥಕ್ ಶಾಖಾಸು ಯಚ್ಚ್ಛ್ರತಿಃ |
 ಅತೋಽಕಾಮಹತತ್ವಂ ತು ಮುಕ್ತಾನಾಮೇವ ಮುಖ್ಯತಃ ||
 ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ ವೃಥಾ ತ್ಯಾಗೋ ಮಾಯಿನಾಮೇವ ಭೂಷಣಂ || ೨೫ ||

ಅ || ಹೃದ್ಯೇನ = ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ, ತೇಷಾಂ = ಕಾಮಗಳಿಗೆ, ಶ್ರಯಣಂ = ಆಶ್ರಯಣವು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಪಕ್ಷಃ = ಪಕ್ಷವು, ನ ಭಾಸತೇ = ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲ. (ಏಕೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ಶ್ರುತಿಃ = ಶ್ರುತಿಯು,

ಪ್ರಥಮಃ=ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಶಾಖಾಸು=ಶಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ, ಮುಕ್ತಾನಾಂ=ಅಂತಃಕರಣರಹಿತರಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ, ಕಾನಿತಾಂ = ಕಾಮವನ್ನು, ಅಹ = ಹೇಳುತ್ತದೋ, (ಆದಕಾರಣ ಶೋಭಿಸುವುದಿಲ್ಲ.) ('ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮಂಜಾಸ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ=ಆದುದರಿಂದ, (ಅಂದರೆ ಕಾಮನಿಮಿತ್ತವಾದ ಉಪದ್ರವಾಭಾವರೂಪವಾದ ಅಕಾಮಹತತ್ವವು, ಅಕಾಮತ್ವ-ಅಪ್ರಕಾಮತ್ವಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಅಕಾಮತ್ವವು ಚೇತನಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ, ಅಪ್ರಕಾಮತ್ವವು ಮುಕ್ತಲಕ್ಷಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುವುದರಿಂದ, ಅಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ, ಮುಖ್ಯತಃ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ಅಕಾಮಹತತ್ವಂ ತು=ಅಕಾಮಹತತ್ವವಾದರೂ, ಮುಕ್ತಾನಾಮೇನ=ಮುಕ್ತರಿಗೇನೇ, (ಧರ್ಮವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) (ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅಕಾಮಹತತ್ವವು ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಕಾಮನಿಮಿತ್ತವಾದ ಬಹುತರ ಉಪದ್ರವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಮುಖ್ಯವಾದ ಅಕಾಮಹತತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸಂಸಾರಗಳೇ ಶ್ರುತಿಪಾದ್ಯರು ಏಕೆ ಆಗಲಾರರು? ಎಂದರೆ— ೧ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಬಿಡುವುದೋ, ೨ ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿಯೇ ಬಿಡುವುದೋ, ೩ ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲ.) (೨ನೇದ್ದನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಸ್ಯ = ಮುಖ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ, ವೃಥಾ = ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ತ್ಯಾಗಃ = ಬಿಡುನಿಕೆಯು, ಮಾಯಿನಾಮೇವ=ಮಾಯಿಗಳಿಗೇನೇ, ಭೂಷಣಂ=ಭೂಷಣವು. (ಅಂದರೆ— ಅಪರೀಕ್ಷಕರೇ ಆದ ಮಾಯಾವಾದಿ ಮೊದಲಾದವರು ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದೇನೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ವಾಚ್ಯಾರ್ಥನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ನಿರ್ಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವನ್ನಂಗೀಕರಿಸುವರು. ನ್ಯಾಯಾಭಿಜ್ಞರು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಲಾರರು. || ೨೪ || ೨೫ ||

ಹೀಗೆ ಅಕಾಮಹತತ್ವವು ಅಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅವೃಜಿನತ್ವವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಅವೃಜಿನತ್ವವನ್ನು ನ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಸಾಪತ್ತಮದುಃಖತ್ವಂ ವಾ ವೃಜಿನತ್ವಮಿಹೋದಿತಂ || ೨೬ ||
 ಅಪ್ರಿಯಂ ವೃಜಿನಂ ದುಃಖಮಕಂ ತೋದ ಇತೀರ್ಯತೇ |
 ತತ್ಕಾರಣತ್ವಾಪ್ತಾಪಂ ವಾ ವೃಜಿನಂ ನಾಮ ಕಥ್ಯತೇ || ೨೭ ||
 ಇತ್ಯುಕ್ತಃ ಸ್ವಯಮಿಶೇನ ನಾಮಾರ್ಥಃ ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯೇ |
 ಅಸಾಪತ್ತಂ ಚ ನೈನಾಸ್ತಿ ಯಾವತ್ಸಂಸಾರಮಸ್ಯ ಹಿ || ೨೮ ||

ಅ || ಇಹ=ಇಲ್ಲಿ, ಉದಿತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವೃಜಿನತ್ವಂ = ಅವೃಜಿನತ್ವವಾದರೂ, ಅಸಾಪತ್ತಂ = ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯವೂ, ಅದುಃಖತ್ವಂ ವಾ = ದುಃಖಾಭಾವವಾಗಲೀ ಆಗುವುದು, ದುಃಖಂ=ದುಃಖವು, ಅಪ್ರಿಯಂ-ವೃಜಿನಂ-ಅಕಂ ತೋದಃ. ಇತಿ=ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಈರ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ತತ್ಕಾರಣತ್ವಾತ್ = ದುಃಖಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಸಾಪಂ ವಾ = ಪಾಪವಾಗಲೀ, ವೃಜಿನಂ ನಾಮ=ವೃಜಿನವೆಂದು, ಕಥ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇತಿ=ಈಶ್ವಕಾರ, ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯೇ=ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ, ಈಶೇನ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ. ಸ್ವಯಂ=ತಾನಾಗಿಯೇ,

ನಾನಾರ್ಥಃ=ವೃಜಿನಶಬ್ದಾರ್ಥವು, ಉಕ್ತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ವೃಜಿನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದುಃಖಾದ್ಯರ್ಥ ತ್ಯವಿದರೆ ಅವೃಜಿನಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದುಃಖಾದ್ಯರ್ಥತ್ವವು ಸಿದ್ಧವೇ.) (ಅಪಾಪತ್ವಾದಿಗಳು ಅವೃಜಿನ ಶಬ್ದಾರ್ಥವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ) ಅಸ್ಯ=ಇವನಿಗೆ, ಯಾವತ್ಸಂಸಾರಂ= ಸಂಸಾರವಿರುವತನಕ, ಅಪಾಪತ್ವಂ ಚ=ಪಾಪರಾಹಿತ್ಯವೂಕೂಡ, ನೈವಾಸ್ತಿ=ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ವೃಜಿನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅವೃಜಿನ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಮುಕ್ತನೇ ಆಗಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ವೃಜಿನಶಬ್ದವು ದುಃಖಪಾಪಗಳಿಗೆ ವಾಚಕವಾಗಿ 'ಅಪ್ರಿಯಂ ವೃಜಿನಂ ದುಃಖಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ ಪರಿತವಾಗಿದೆ. ಸಂಸಾರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಪಾಪವೂ ದುಃಖವೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವೃಜಿನಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ || ೨೬ || ೨೭ || ೨೮ ||

'ತದ್ಯಥೈಷೀಕಾತೂಲನುಗ್ನೋಪೋತಂ ಪ್ರದೂಯತೇ ಏವಂ ಹೈವಾಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ಸಾಪ್ತಾನಃ ಪ್ರದೂಯಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಪಾಪವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಪಾಪಾಭಾವವೂ, ಮುಕ್ತಲಕ್ಷಣವೂ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಆರಬ್ಧಪಾಪಮಸ್ವೇನ ದುಃಖಂ ಚ ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ ಹಿ |

ತಸ್ಮಾತ್ತಸ್ಮಾದಕಾಮತ್ವಮಿತಿ ಚಾಶ್ರುತಕಲ್ಪನಾ || ೨೯ ||

ಅ || ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ=ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಕೂಡ, ಆರಬ್ಧಪಾಪಂ=ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಪಾಪವೂ, ದುಃಖಂ ಚ=(ಪಾಪವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ) ದುಃಖವೂ ಕೂಡ, ಅಸ್ತೈವ=ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಹಿ= ಪ್ರಸಿದ್ಧವು, (ಆದುದರಿಂದ ಅವೃಜಿನತ್ವವೂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತರದಿವೆಯಿಂದ ಬೇರೆಕಡೆ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪಾಪವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಪಾಪವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಥಾ ಪಾಪಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. (ಕೆಲವರು ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ 'ಯಶ್ಚ ಶ್ರೋತ್ರಿಯೋಽವೃಜಿನೋಽಕಾಮಹತಃ' ಎನ್ನುವುದೂ 'ಶ್ರೋತ್ರಿಯಸ್ಯ ಚಾಕಾಮಹತಸ್ಯ' ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಗ್ರಾಹಕವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕೃತರಾದ ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳನ್ನೇ ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು. ಅವರಲ್ಲಿ ಅವೃಜಿನತ್ವಾದಿಗಳು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಮನುಷ್ಯ-ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳು ಸರ್ವಜ್ಞಕಲ್ಪರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಪಾಪವು ಇದ್ದರೂ ಅವರು ಆಗ ಪಾಪವನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದರಿಂದ ಅವೃಜಿನರು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಏನಯವೈರಾಗ್ಯಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಕಾಮಹತರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ. ವ್ಯಾಪ್ತೃವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ನಾವು ಶ್ರೋತ್ರಿಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಶೇಷಣವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಮನುಷ್ಯ-ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ನೂರುಪಾಲು ಆನಂದವನ್ನು ಹೇಳೋಣ, ಅಲ್ಲಿ ಹೇತುತ್ವಾಂಕೈಯು ಬರಲು 'ಯಶ್ಚ ಶ್ರೋತ್ರಿಯಃ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವರಿಂದ ದೇವ-ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ನೂರುಗುಣ ಆನಂದವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶ್ರೋತ್ರಿಯತ್ವಾದಿಗಳು ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (2) ಸರ್ವರಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೋತ್ರಿಯತ್ವಾದಿಗಳು ಆನಂದಾತಿಶಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಹೇತುವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು? ಮನುಷ್ಯರಿಂದಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವರೂ ಶ್ರೋತ್ರಿಯರೂ ಅವೃಜಿನರೂ ಅಕಾಮಹತರೂ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ ಹೀಗೆ ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವರಿಂದ ದೇವ-ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಿಂದಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ

ಉತ್ತರೋತ್ತರ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದವರು ಶ್ರೋತ್ರಿಯತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರು; ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಆದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—) ತಸ್ಮಾತ್ ತಸ್ಮಾತ್=ಮೊದಲು ಮೊದಲು ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದವರಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರರಿಗೆ, ಅಕಾಮತ್ವಂ=ಕಾಮನಾವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯೂ ಶ್ರೋತ್ರಿಯತ್ವಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಇವೆ. ಇತಿಚ=ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿದರೆ, ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನಾ=ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನಾ ದೋಷವು ಬರುವುದು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಮನುಷ್ಯಾಧಿಪತಿಗಳ ಪದದಲ್ಲಿ ಯಾವನು ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವನೋ, ಸಿತ್ತಾದಿ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮವುಳ್ಳವನೋ ಅವನೂ ಕೂಡ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಪನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಆನಂದವುಳ್ಳವನು. ಯಾರು ಸಿತ್ಯಪದದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವವರೋ, ವಿಶಿಷ್ಟ ಗಂಧರ್ವಾದಿ ಪದದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವರೋ, ಅವರು ಅವರಕ್ಕಿಂತ ನೂರು ಆನಂದ ಜಾಸ್ತಿಯುಳ್ಳವರು. ಈ ಪ್ರಕಾರ ಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಕಾಮನಿವೃತ್ತಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವು ಸರ್ವಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೇ. ಕಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವವರಲ್ಲಿ 'ಯಶ್ಚ ಶ್ರೋತ್ರಿಯೋವ್ಯಜಿನಃ ಅಕಾಮಹತಃ' ಎನ್ನುವ ತನಕ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನೆಯು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸಿತ್ಯಪದದಲ್ಲಿ ಕಾಮರಹಿತನು, ಗಂಧರ್ವಾದಿ ಪದದಲ್ಲಿ ಕಾಮವಿದ್ದವನು ಎಂದು ವಿಶೇಷ ಶ್ರವಣವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಹತಶಬ್ದವೂ ವ್ಯರ್ಥವಾಗುವುದು. 'ಅಕಾಮಃ' ಎಂದಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಅನುಭವ ವಿರೋಧವೂ ಬರುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಕರ್ಮದೇವ ಪದದಲ್ಲಿ ಕಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವ ಪುರುಷನದೇಶಿಯಿಂದ ಆಜಾನ ದೇವಶಬ್ದವಾಚ್ಯರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದವನಿಗೆ ಶತೋತ್ತರಾನಂದವೆಂದರೆ, ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು ಆನಂದವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಸಂಭವಿಯಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಕಾಮಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ಪದಗಳ ಸುಖವು ಸಿಗುವಾಗ ಶತಕ್ರತು (೧೦೦ಯಾಗ) ಮೊದಲಾದ ಗುರುತರ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುವುದು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು || ೨೯ ||

ದೋಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಕಾಮಹತ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ ಶ್ರುತಹಾನಿರಸಿ ಸ್ಫುಟಾ |

ಕೃತ್ರಚಿತ್ತಾಮಿನಃ ಪುಂಸಃ ಕಾಮಾಭಾವಾತ್ಕ್ವಚಿತ್ಕ್ವಚಿತ್ || ೩೦ ||

ಇಂದ್ರಾದಿ ಸುಖಭೋಗೋಸ್ತೀತ್ಯನುಭೂತಿರ್ಹಿ ಕೃತ್ಯತಿ |

ತಸ್ಮಾದಮುಕ್ತಸುಖಗಂ ತಾರತಮ್ಯಂ ಸೃಥಕ್ ಸೃಥಕ್ || ೩೧ ||

ಉಕ್ತಾ ಯಶ್ಚೇತಿ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ತಾರತಮ್ಯಂ ಸುಖೇ ಶ್ರುತಿಃ |

ಅಹೇತಿ ಪೇಶಲಂ ತಚ್ಚ ಚ ಶಬ್ದಾದೇವ ಗಮ್ಯತೇ || ೩೨ ||

ಅ || ಅಕಾಮಹತ ಇತ್ಯುಕ್ತೇಃ = ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ 'ಅಕಾಮಹತಃ' ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಗೆ (ಪರರಿಂದ ಅಕಾಮಃ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಕ್ತ) (ಆಂದರೆ—'ಅಕಾಮಹತಃ' ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯನ್ನು 'ಅಕಾಮಃ' ಎಂದು ಪರರು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದುದರಿಂದ) ಶ್ರುತಹಾನಿರಸಿ=ಶ್ರುತವಾದ ಹತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯೂ ಕೂಡ, ಸ್ಫುಟಾ=ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. (ಹತಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತವಾದುದಕ್ಕೆ ಬಡುವಿಕೆಯೂ, ಅಶ್ರುತವಾದುದಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಈವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವು.)

(ಅಧಿಕವಾದ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಕುತ್ರಚಿತ್ = ಇಂದ್ರಾದಿಪದಗಳಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದರಲ್ಲಿ, ಕಾಮಿನಃ = ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಪುಂಸಃ = ಪುರುಷನಿಗೆ, ಕ್ವಚಿತ್ ಕ್ವಚಿತ್ = ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಇಂದ್ರಾದಿ ಪದದಲ್ಲಿ, ಕಾಮಾಭಾವಾತ್ = ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಇಂದ್ರಾದಿಸುಖಭೋಗಃ = ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಸುಖಾನುಭವವು, ಅಸ್ತಿ = ಇದೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರೆ, ಅನುಭೂತಿಃ = ಅನುಭವವು, ಕುಪ್ಯತಿ = ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಅಂದರೆ ಅನುಭವವಿರೋಧವು.) (ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸದೆ ಇದ್ದವನಿಗೆ ರಾಜಸಮಾನ ಸುಖಾನುಭವವು ಅನುಭವಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಯಾವುದೆಂದರೆ) ತಸ್ಮಾತ್ = ಅರ್ಥಾಂತರಪ್ರತೀತಿಯು ನಿರಸ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಮುಕ್ತಸುಖಗಂ = ಅಮುಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಸುಖಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ('ತೇ ಯೇ ಶತಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ) ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ = ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ, ಉಕ್ತ್ವಾ = ಹೇಳಿ, ಯ ಶ್ಲೇತಿ = 'ಶ್ರೋತ್ರಿಯಸ್ಯ ಚ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಮುಕ್ತಾನಾಂ = ಮುಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ, ಸುಖೇ = ಸುಖದಲ್ಲಿ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು, ಶ್ರುತಿಃ = ಶ್ರುತಿಯು, ಆಹ = ಅತಿದೇಶದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ, ಪೇಶಲಂ = ನಿರ್ದೋಷವಾದುದು. (ಹೀಗಾದರೆ, ವಾಕ್ಯಭೇದ ರೂಪವಾದ ದೋಷವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ, ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಜ್ಞಾಪಕವದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ತಚ್ಚ = ಯಶ್ಚ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಕೃತವಾದ ಅರ್ಥದಶೆಯಿಂದ ಬೇರೆ ವಿಷಯವಿದೆ ಎನ್ನುವುದು, ಚ ಶಬ್ದಾದೇವ = ಚ ಶಬ್ದದಿಂದಲೇ, ಗಮ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ || ೩೦ || || ೩೧ || ೩೨ ||

ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಪರ್ಯಂತ ಅಮುಕ್ತರಿಗೂ, ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ನೂರು ಗುಣ ಅನಂದ ಜಾಸ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವುದು ಅಯುಕ್ತವು. ಮನುಷ್ಯರ ಅನಂದವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿ ಮುಕ್ತಜ್ಞಾಪಕವು ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಕಾಮಪತತ್ವಾದಿಗಳಾಗಲೀ, ಬೇರೆ ಯಾವುದಾಗಲೀ ಶ್ರುತವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವನ್ನು 'ರಾಧ್ಧಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, 'ಅಭಿವೀಕ್ಷಿತಃ' ಎನ್ನುವ ತನಕ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಮುಕ್ತನ ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ರಾಧ್ಧಃ ಸಂಸಿದ್ಧ ಇತ್ಯೇವ ಮುಕ್ತ ಏನಾವಗಮ್ಯತೇ |
 ಸಾಧುನಾ ವಿಷ್ಣು ನಾ ಯುಕ್ತೋ ಮುಕ್ತಃ ಸಾಧುಯುನಾ ಮತಃ || ೩೩ ||
 ಯೌವನಂ ನಿತ್ಯಮೇತಸ್ಯ ಮುಕ್ತಸ್ಯೇತಿ ಯುನಾ ಸ ಚ |
 ಫಲಮಧ್ಯಯನಸ್ಯಾಪ್ತಂ ತೇನಾಧ್ಯಾಯಕ ಈರಿತಃ || ೩೪ ||
 ನಿರ್ಹ್ರಾಸಾನಂದಸಂಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾ ಚಾಶಿಷ್ಯ ಇತಿ ಗೀಯತೇ |
 ಸ್ಥಿತಸ್ಯಾನನ್ಯಥಾ ಪ್ರಾಪ್ತೇರ್ಯಧಿಷ್ಯ ಇತಿ ಚೋದಿತಃ || ೩೫ ||
 ಬಲಿಷ್ಠಶ್ಚ ಸ್ವಭಾವೇನ ಮುಕ್ತೋ ಭವತಿ ಕೇವಲಂ |
 ತಸ್ಯೇಯಂ ಪೃಥಿವೀತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಭಾವವ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ || ೩೬ ||

ಸ ಏಕಸಂಸಾರಗತ ಮುಕ್ತಾ ಸುಖಂ ಪುನಃ |

ಶ್ರೋತ್ರಿಯಸ್ಯೇತಿ ವದತಿ ಮುಕ್ತಾಚ್ಛತಗುಣಾತ್ಮತಾಂ || ೩೭ ||

ಸಂಸಾರಗಾಚ್ಛ ಸಂಸಾರಗತಸ್ಯೈವ ಶತಾಧಿಕಂ |

ಮುಕ್ತಾನ್ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಯುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾಚ್ಛುತ್ಯುಕ್ತಮಭಿವೀಕ್ಷಿತಃ || ೩೮ ||

ಅ || ರಾಧಃ=‘ಸ ಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ರಾಧಃ ಸಮ್ಯದ್ಧೋ ಭವತಿ’ ಎನ್ನುವ ಉಪಕ್ರಮವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ರಾಧಃ ಎನ್ನುವ ಪದವಾಚ್ಯನು, ಸಂಸಿದ್ಧ ಇತ್ಯೇವ=ನಿತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ದುಃಖದಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸಮೀಚೇನ ಸಿದ್ಧಿ ಇರುವವನೇ, ಮುಕ್ತ ಏವ=ಮುಕ್ತನೇ, ಅವಗಮ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ— ರಾಧಃ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ ಶಕ್ತಿವ್ಯತ್ಯಿಯಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತನೇ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅಮುಕ್ತನಲ್ಲ.) (ಹೀಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಾಗದೆ ಇರುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉದ್ಧಿಯು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸಮ್ಯದ್ಧ ಶಬ್ದವೂ ಮುಕ್ತನಿಗೇನೇ ವಾಚಕವು. (ಈಗ ತ್ರೈತೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಮನುಷ್ಯ ಜ್ಞಾಪಕವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ‘ಯುವಾ ಸ್ಯಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಸಾಧುನಾ=ದೋಷಲೇಶರಹಿತನಾದ, ವಿಷ್ಣುನಾ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಯುಕ್ತಃ = ಕೂಡಿದ, ಮುಕ್ತಃ=ಮುಕ್ತನು, ಅಥವಾ ಭಗವತ್ಸಾಮೀಪ್ಯರೂಪವಾದ ಮೊಕ್ಷವುಳ್ಳವನು, ಸಾಧುಯುವಾ=ಸಾಧುಯುವಾ ಎಂದು, ಮತಃ=ಸಮ್ಯತನು (ಯುವ ಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಆತಿಶಯವಾಗಿ ಸಾಧುಯುವಶಬ್ದವು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾಪಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಾಗಿದೆ.) (ಯದ್ಯಪಿ ಯುವಶಬ್ದವು ಯಾವನನಿಮಿತ್ತಕವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ‘ಮುಖ್ಯ ಅಮುಖ್ಯಯೋಃ ಮುಖ್ಯೇ ಕಾರ್ಯಸಂಪ್ರತ್ಯಯಃ’ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ನಿತ್ಯಯಾವನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.) ನಿತ್ಯಂ ಯಾವನಂ=ನಿತ್ಯವಾದ ಯಾವನವು, ಏತಸ್ಯ ಮುಕ್ತಸ್ಯ=ಈ ಮನುಷ್ಯನಾದ ಮುಕ್ತನಿಗೇನೇ, (ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸಂಸಾರಿಗೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.) ಇತಿ=ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಯುವಾಚ=ಯುವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನೂ ಕೂಡ, ಸ ಚ=ಮುಕ್ತನೇ. (ಆಧ್ಯಾಯಕ ಶಬ್ದವು ಯದ್ಯಪಿ ಆಚ್ ಅಧಿಪೂರ್ವಕವಾದ ಇಚ್ಛಾಧ್ಯಯನೇ ಎನ್ನುವ ಧಾತುನಿಂದ ಣ್ವಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯ ಮಾಡಿದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡತಕ್ಕವನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿ ಪುರುಷಾರ್ಥದ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಧ್ಯಯನವು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಧ್ಯಯನ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಲಕ್ಷಕವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.) ಅಧ್ಯಯನಸ್ಯ=ಅಧ್ಯಯನದ, ಫಲಂ=ಫಲವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು, ತೇನ=ಮುಕ್ತನಿಂದಲೇ, ಆಪ್ತಂ = ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ತೇನ=ಆ ಕಾರಣದಿಂದ (ಮುಕ್ತನೇ) ಆಧ್ಯಾಯಕಃ=ಆಧ್ಯಾಯಕನೆಂದು, ಈಂತಃ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ನಿರ್ಹ್ರಾಸಾನಂದಸಂಪ್ರಾಪ್ತಾ = ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಪೂರ್ಣವಾದ ಆನಂದದ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಂದ, (ಮುಕ್ತನೇ) ಅಶಿಸ್ತ ಇತಿ=(ಆ=ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಶಂ=ಸುಖವು, ಅಸ್ಯ=ಇವನಿಗೆ ಎನ್ನುವವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ, ಆಶಃ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಖವಿದ್ದವನು, ಆತಿಶಯೇನ ಆಶಃ=ಹ್ರಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವ ಆತಿಶಯ ಸುಖವುಳ್ಳವನಾದುದರಿಂದ) ಅಶಿಸ್ತನೆಂದು, ಗೀಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಮುಕ್ತಃ=ಮುಕ್ತನೇ, ಸ್ಥಿತಸ್ಯ=ಇದ್ದದ್ದಕ್ಕೆ, ಅನನ್ಯಥಾಪ್ರಾಪ್ತೇಃ=ಅನ್ಯಥಾ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದ, ದೃಢಿಸ್ತ ಇತಿ ಚ = ಆತಿಶಯವಾಗಿ ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೃಢಿಸ್ತನೆಂದೂ, ಉದಿತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. (ಆತಿಶಯವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಬಲವುಳ್ಳವನು ಬಲಿಸ್ತನು ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಸ್ವಭಾವೇನ=ಸ್ವಭಾವದಿಂದ, ಬಲಿಸ್ತಶ್ಚ = ಬಲಿಸ್ತನು, ಕೇವಲಂ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ,

ಮುಕ್ತಃ=ಮುಕ್ತನು, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಅಮುಕ್ತನಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಬಲಿಷ್ಠ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತನೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ 'ತಸ್ಯೇಯಂ ಪಥಿವೀ ಸರ್ವಾ ವಿತ್ತಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಾ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದು ವಿತ್ತಪಂಪೂರ್ಣವಾದ ಪೃಥಿವೀಪತಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆಂದರೆ—) ತಸ್ಯೇಯಂ ಪೃಥಿವೀತ್ಯಾದಿ 'ತಸ್ಯೇಯಂ ಪೃಥಿವೀ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು, ಪೂರ್ವಭಾವವ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ = ಅಮುಕ್ತತ್ವವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ, (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತ-ಅಮುಕ್ತ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆಮಾಡಿಕೊಂಡು 'ಯುವಾ ಸ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಯುವಾ ಸ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ, ಅಮುಕ್ತರನ್ನು ವಿವಕ್ಷೆಮಾಡಿಕೊಂಡು, 'ತಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ 'ಅನ್ಯೇಷಾಮಧಿಪತಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಮುಕ್ತ ವಿಷಯಕಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.) (ಹಾಗಾದರೆ— 'ಯುವಾ ಸ್ಯಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ— ಏಕವಿಷಯತ್ವ ಪ್ರತಿತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಎನ್ನುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ಅಮುಕ್ತಃ' ಎಂದು ಹೇಳುವ ಬದಲಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವ ಎಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದು. ಒಬ್ಬ ಚೇತನನೇ ಯುವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನಿಗೆ ಅವಸ್ಥಾಭೇದದಿಂದ ವಿಶೇಷಗುಣಗಳು ವ್ಯವಸ್ಥಿತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಏಕವಿಷಯತ್ವ ಪ್ರತಿತಿಯು ಅಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹೀಗೆಯೇ ವಾಜಸನೇಯ ಶ್ರುತಿ ಯಲ್ಲಿ 'ಸ ಯೋ ಹ ವೈ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ 'ಸಂಪನ್ನತಮಃ' ಎನ್ನುವ ತನಕವೂ, ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಯುವಾ ಸ್ಯಾತ್' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ 'ಪೂರ್ಣಾ ಸ್ಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ವರ್ಯಂತ, ಮುಕ್ತ-ಅಮುಕ್ತಪರತ್ವವನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ 'ಸ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪರಮ ಅನಂದಃ ಅಥ ಯೇ ಶತಂ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಅನಂದಾಃ' ಎನ್ನುವುದೂ, 'ಸ ಏಕೋ ಮಾನುಷ ಆನಂದಃ | ತೇ ಯೇ ಶತಂ ಮಾನುಷಾ ಆನಂದಾಃ' ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತವಿಷಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಗುವಾಗ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ 'ಸ ಏಕೋ ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವಾಣಾಮಾನಂದಃ ಶ್ರೋತ್ರಿಯಸ್ಯ ಚಾಕಾಮಹತಸ್ಯ' ಇಷ್ಟನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) (ಶ್ರುತಿಯು) ಸ ಏಕ ಇತಿ= ಸ ಏಕಃ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಸಂಸಾರಗತಂ=ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಸುಖಂ=ಸುಖವನ್ನು ಉಕ್ತವ್ಯ=ಹೇಳಿ, (ಅಂದರೆ— ಸಂಸಾರಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯರ ಸುಖದೆಯಿಂದ ನೂರು ಗುಣ ಜಾಸ್ತಿ ಸಂಸಾರಿಯಾದ ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವನ ಸುಖವನ್ನು ಹೇಳಿ) ಪುನಃ=ಮತ್ತು, ಶ್ರೋತ್ರಿಯ ಸ್ಯೇತಿ=ಶ್ರೋತ್ರಿಯಸ್ಯ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಮುಕ್ತಾತ್=ಮುಕ್ತಮನುಷ್ಯನ ದೆಶೆಯಿಂದ, (ಮುಕ್ತಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವನಿಗೆ) ಶತಗುಣಾತ್ಮತಾಂ = ನೂರುಪಾಲುಜಾಸ್ತಿ ಸುಖಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು, ವದತಿ=ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ 'ತೇ ಯೇ ಶತಂ ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವಾಣಾಮಾನಂದಾಃ' ಇದುವೆಂದಲಾದ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸಂಸಾರಗತಂ=ಸಂಸಾರಿಗಳಾದ ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳ ಸುಖದೆಯಿಂದ, ಸಂಸಾರಗತಸ್ಯೈವ=ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದೇವಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ, ಶತಾಧಿಕಂ=ಶತಗುಣವಾದ ಸುಖವನ್ನು, ಉಕ್ತವ್ಯ=ಹೇಳಿ, ಮುಕ್ತಾತ್=ಮುಕ್ತಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳ ಸುಖದೆಯಿಂದ, ಶತಾಧಿಕಂ=ಮುಕ್ತದೇವಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ, ನೂರುಪಾಲು ಜಾಸ್ತಿ ಸುಖವನ್ನು, ವದತಿ = ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಂ=ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು, ಅಭಿವೀಕ್ಷಿತಃ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರ

ಮಾಡತಕ್ಕವನ ಮತದಿಂದ, (ಈ ನ್ಯಾಖ್ಯಾನವೇ) ಯುಕ್ತಂ=ಯುಕ್ತವಾದುದು, ಸ್ಯಾತ್= ಆಗುವುದು. ಅಥವಾ ಅಭಿವೀಕ್ಷತಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರದಿಶೆಯಿಂದ, ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಂ=ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇದೇನೇ, ಯುಕ್ತಂ=ಯುಕ್ತವು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು.

ಸ. ರ. ವಿ— (1) 'ಯಶ್ಚ ಶ್ರೋತ್ರಿಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಅಮುಕ್ತರ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನೂ, ಮುಕ್ತರ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವನ್ನೂ ಎರಡನ್ನೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಪ್ರಥಮತಃ ಅಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರಾಧ್ವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ ಅಮುಕ್ತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಆನಂದವೂ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. 'ಸ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಪರಮ ಆನಂದಃ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಿದ್ಧರಾದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ರಾಧ್ವಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯನಾದ, ಇತರ ಮುಕ್ತ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ 'ಯಶ್ಚ ಶ್ರೋತ್ರಿಯೋಽವ್ಯಜಿನೋಽಕಾಮಹತಃ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾದ ಮುಕ್ತ ಸಾರ್ವಭೌಮನ ಆನಂದವೂ ಅದೇ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಆನಂದದಿಂದ ನೂರು ಪಾಲು ಆನಂದವನ್ನು ಅಮುಕ್ತ ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡಿ, ಮುಕ್ತ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಆನಂದದಿಶೆಯಿಂದ ನೂರು ಪಾಲು ಆನಂದವೂ 'ಯಶ್ಚ ಶ್ರೋತ್ರಿಯೋಽವ್ಯಜಿನೋಽಕಾಮಹತಃ' ಎಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾದ ಪಿತೃಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಿಗೆ 'ಸ ಏಕಃ ಪಿತೃಣಾಮಾನಂದಃ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ನಿರ್ದಿಷ್ಟನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮಪರ್ಯಂತ ಆನಂದತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು) (2) 'ಯಶ್ಚ ಶ್ರೋತ್ರಿಯೋಽವ್ಯಜಿನೋಽಕಾಮಹತಃ' ಎನ್ನುವುದು ಆಜಾನದೇವಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರುತವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಮನುಷ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರುತ್ಯಂತರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (3) ಇಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವ-ದೇವಗಂಧರ್ವ-ಪಿತೃಾದಿಗಳಿಗೆ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಶತ (೧೦೦) ಆನಂದವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ತೇ ಯೇ ಶತಂ' ಎನ್ನುವ ಶತ ಶಬ್ದವು ನ್ಯೂನಸಂಖ್ಯಾವ್ಯವಚ್ಛೇದಾರ್ಥಕವು. ಅಧಿಕಸಂಖ್ಯಾವ್ಯವಚ್ಛೇದಾರ್ಥವಲ್ಲ. (4) ತ್ರೈತ್ತೀಯ ದಲ್ಲಿ 'ಯುವಾ ಸ್ಯಾತ್ಸಾಧುಯುವಾಧ್ಯಾಯಕಃ | ಆಶಿಷೋ ದೃಢಿಷೋ ಬಲಿಷ್ಠಃ | ತಸ್ಯೇಯಂ ಪೃಥಿವೀ ಸರ್ವಾ ವಿತ್ತಸ್ಯ ಪೂರ್ಣಾ ಸ್ಯಾತ್' | ಎಂದು ವಿತ್ತದಿಂದ ಪೂರ್ಣವಾದ ಪೃಥಿವೀಪತಿತ್ವವ್ಯಪದೇಶವು ಮುಕ್ತಸಾರ್ವಭೌಮನಿಗೆ ಮೊದಲು ಸಂಸಾರಾ ವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ. 'ಸ ಏಕೋ ಮನುಷ್ಯಆನಂದಃ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಾಮುಕ್ತ ಸಾರ್ವಭೌಮಾನಂದವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಯೇ ಶತಂ ಮಾನುಷಾ ಆನಂದಾಃ | ಸ ಏಕೋ ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವಾಣಾಮಾನಂದಃ' ಎಂದು ಅಮುಕ್ತರಾದ ಸಾರ್ವಭೌಮರ ಆನಂದದಿಂದ ನೂರುಪಾಲು ಆನಂದವನ್ನು ಮುಕ್ತ ಮನುಷ್ಯ-ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಹೇಳಿ 'ಶ್ರೋತ್ರಿಯಸ್ಯ ಚಾ ಕಾಮಹತಸ್ಯ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಯಾರು ಶ್ರುತಿಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದರಿಂದ ಶ್ರೋತ್ರಿಯ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಅಕಾಮಹತನಾದ ಮುಕ್ತ ಮನುಷ್ಯಗಂಧರ್ವನೋ, ಅವನಿಗೂ ಮುಕ್ತಸಾರ್ವಭೌಮನ ಆನಂದದಿಂದ ನೂರು ಪಾಲು ಆನಂದವು. ಹೀಗೆಯೇ 'ತೇ ಯೇ ಶತಂ ಮನುಷ್ಯ ಗಂಧರ್ವಾಣಾಮಾನಂದಾಃ | ಸ ಏಕೋ ದೇವಗಂಧರ್ವಾಣಾಮಾನಂದಃ | ಶ್ರೋತ್ರಿಯಸ್ಯ ಚಾ ಕಾಮಹತಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, 'ಸ ಏಕೋ ಬ್ರಹ್ಮಣ ಆನಂದಃ | ಶ್ರೋತ್ರಿಯಸ್ಯ ಚಾಕಾಮಹತಸ್ಯ' ಎನ್ನುವತನಕ ವಚನವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ

ಅಮುಕ್ತರಲ್ಲಿದ್ದಂತೆಯೇ ಮುಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯ-ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆನಂದ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. || ೩೩ || ೩೪ || ೩೫ || ೩೬ || ೩೭ || ೩೮ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನುಪಸಾದಿಸಿ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಉಪಸಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯುಕ್ತಂ ಚ ಸಾಧನಾಧಿಕ್ಯಾತ್ಸಾಧ್ಯಾಧಿಕ್ಯಂ ಸುರಾದಿಷು |
 ನಾಧಿಕ್ಯಂ ಯದಿ ಸಾಧ್ಯೇ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಯತ್ನಃ ಸಾಧನೇ ಕುತಃ || ೩೯ ||
 ಯತ್ನಶ್ಚ ದೃಶ್ಯತೇ ತೇಷಾಂ ಮಹಾನೇವ ಮಹಾತ್ಮನಾಂ |
 ಯತ್ರ ಸಾಧನಬಾಹುಲ್ಯಂ ಸಾಧ್ಯಬಾಹುಲ್ಯಮತ್ರ ಚ || ೪೦ ||
 ದೃಷ್ಟಂ ನಿಯಮತೋ ನೋ ಚೇನ್ನ ಯತ್ನಂ ಕುರ್ಯುರಂಜಸಾ |
 ಕೃಚ್ಛ್ರೇಣ ಸಾಧನಾದೇವ ನ ಮುಕ್ತವದುದೀರ್ಯತೇ || ೪೧ ||

ಅ || ಸುರಾದಿಷು = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ, (ಮನುಷ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದವರ ದೆಶೆಯಿಂದ) ಸಾಧ್ಯಾಧಿಕ್ಯಂ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವು, ಸಾಧನಾಧಿಕ್ಯಾತ್ = ಸಾಧನಾಧಿಕ್ಯರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ, ಯುಕ್ತಂ ಚ = ಅನುಮಿತವೂ ಆಗಿದೆ. (ದೇವಾದಿಯೇ ಮಾನುಷಾದಿಭ್ಯಃ ಅಧಿಕಮೌಕ್ತಫಲಭಾಜಃ ತದಪೇಕ್ಷಯಾ ಅಧಿಕತತ್ವಾಧನವತ್ಪ್ರಾತ್ = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರು ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುವವರು ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ ಎಂದುಕೃತವಾಯಿತು.) (ಹೇತುವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಸಾಧ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು. ಎಂದರೆ—) ಸುರಾದಿಷು = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿ, ಯದಿ = ಯಾವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಸಾಧ್ಯೇ = ಸಾಧ್ಯವಾದ ಫಲದಲ್ಲಿ, ಅಧಿಕ್ಯಂ = ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಧಿಕವು, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದೋ, ಹಾಗಾದರೆ, ಸಾಧನೇ = ಸಾಧನಾಧಿಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಯತ್ನಃ = ಪಯತ್ನವು, ಕುತಃ = ಯಾವುದರಿಂದ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು? (ಅಂದರೆ— ದೇವಾದಿಗಳು ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಧಿಕ ಮುಕ್ತಿಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವರು ಆಗದೆ ಹೋಗುವರು. ಅನಧಿಕಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಅಧಿಕಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವವರು ಪ್ರೇಕ್ಷಾವುಳ್ಳವರು ಆಗದೆಹೋಗುವರು. ಎಂದು ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು ಅಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಸ್ಥಿವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ—) ಮಹಾತ್ಮನಾಂ = ಮಹಾಫಲವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕವರೆಂದು ಅನುಮೇಯರಾದ, ತೇಷಾಂ = ಆ ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ, ಮಹಾನ್ = ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚು, ಯತ್ನಃ = ಪ್ರಯತ್ನವು, (ಅಂದರೆ— ಅಧಿಕಮೋಕ್ಷಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನವು, ದೃಶ್ಯತೇ ಏವ = ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆಯೇಸರಿ. (ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನಾದರೂ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವೆವು) (ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನುಪಸಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯತ್ರ = ಯಾವ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ, ಸಾಧನಬಾಹುಲ್ಯಂ = ಯಾರಕ್ಕಿಂತ ಸಾಧನಾಧಿಕ್ಯವಿದೆಯೋ, ಅತ್ರ = ಈ ಪುರುಷನಲ್ಲಿ, ಸಾಧ್ಯಬಾಹುಲ್ಯಂ = ಅವನಕ್ಕಿಂತ ಸಾಧ್ಯಾಧಿಕ್ಯವೂ, ನಿಯಮತಃ = ನಿಯಮದಿಂದ, ದೃಷ್ಟಂ = ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಅಂದರೆ ಕರ್ಷಕ, ವ್ಯಾಪಾರಿ, ರಾಜಪುರುಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ವೇದದಲ್ಲಿ, ಆಹಿತಾಗ್ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರೂ ಯಾರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಧನವುಳ್ಳವರೋ ಇವರು ಅವರಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಧ್ಯವುಳ್ಳವರು ಎಂದು

ನಿಯಮದಿಂದ ಅವನ ಪ್ರವಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.) (ಯಾವನು ಅಗ್ನ್ಯಾಧಿಧಾನಾದಿ ಫಲಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆಯಿದ್ದವನಾಗಿ ಕೃಷ್ಣಾದಿಫಲವಾದ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಕಾರಣಾಂತರಾಧೀನವು. ಕೃಷ್ಣಾದಿ ಸಾಧನಗಳ ತಾರತಮ್ಯಾಧೀನವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.) ನೋ ಚೇತ್=(ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧನಾಧಿಕೃದಿಂದ ಸಾಧ್ಯಾಧಿಕೃತವು) ಆಗದೆಹೋದರೆ, (ಆಗ ಯಾರೂ ಕೂಡ,) ಅಂಜಸಾ=ಜೆನ್ನಾಗಿ, ಯತ್ನಂ=ಸಾಧನಾತಿಶಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು, ನ ಕುರ್ಯುಃ=ಮಾಡಲಾರರು. ಸಮವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿ ಯಾರು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವುಳ್ಳವರು ಆಗದೆಹೋಗುವರು.) (ಮುಕ್ತರೂ ಕೂಡ ಉಪಾಸನವನ್ನೂ, ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವರ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಏಕಪ್ರಕಾರವೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲ. ತಥಾಚೆ ಅವರಿಗೆ ಉಪಾಸನಾದಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಉಪಾಸನಾಪ್ರಯುಕ್ತ ಫಲತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತರ್ಕಸಹಿತಗಳಾದ ಅನುಮಾನಗಳು ಅಯುಕ್ತಗಳೇ. ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದುದು ಸಾಧನವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ಅಮುಕ್ತರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧಿಕವಾದ ಸಾಧನಕ್ಕೂ ಸಾಧನತ್ವಾಬಾವವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅನುಷ್ಠಾನವಾದರೂ ಮುಕ್ತರಂತೆ ಲೀಲಾರೂಪವು ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ—) (ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಂದ) ಕೃಚ್ಛೇಣೈವ=ಕಷ್ಟದಿಂದಲೇ, ಸಾಧನಾತ್=ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರಿಂದ, ಮುಕ್ತವತ್=ಮುಕ್ತರ ಅನುಷ್ಠಾನದಂತೆಯೇ, (ಲೀಲೆಯಿಂದ ಅನುಷ್ಠಾನವು) ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಸಾಧನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನು ಪ್ರವಾಣವೆಂದರೆ) ಉದೀರ್ಯತೇ=ಇದು ಆಗಮದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಜ್ಞಾನಿಗಳೇ ಆದ ದೇವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಮಾಡಿದ ಸಾಧನದ ಶೀಲಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಧನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು. ಅವನು ಮಾಡಿದ ಸಾಧನದ ಶೀಲಿಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಧನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡದೆ. ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧನಾನುರೂಪವಾದ ವಿಕೇಸವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಕೂಡ ಲಾರದು. ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಪ್ರಯೋಜನರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರನು. ಮುಕ್ತರಾದರೂ ಪೂರ್ಣಕಾಮರಾದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಧ್ಯಾನ-ಪೂಜಾ-ಪ್ರಣಾ ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲೀಲೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದರೂ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವವರಾಗಿ ಫಲವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನದಿಂದ ಎಂತಹ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು ಸಿಗುವುದೋ, ಅಶ್ವಮೇಧದಿಂದಲೂ ಅಂತಹ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಸಿಗುವುದಾದರೆ ಅಶ್ವಮೇಧದಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಲಾರನು. ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದಾದರೆ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಆಗದೆಹೋದಾನು. (2) ಒಂದು ಸೇರು ಬೀಜಹಾಕಿ ಊಳಿದರಿಂದ ಎಷ್ಟು ಧಾನ್ಯವು ಲಾಭವಾಗುತ್ತದೋ, ಅಷ್ಟೇ ಲಾಭವು. ಒಂದು ಕಳಸಿಗೆ ಜೀಜ ಹಾಕಿ ಊಳಿದಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುವುದಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರನು. ಅಂತಹದರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿದರೆ ಮಂದನಾಗಬೇಕಾಗುವನು. (3) ದೃಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಷ್ಟಾದಿಗಳೂ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳೂ

ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. (4) ಹೀಗೆಯೇ ೧ 'ಮಾನುಷಾದಯಃ ದೇವಾದಿಭ್ಯಃ ಅಲ್ಪಮುಕ್ತಿಫಲಭಾಜಃ ತದವೇಕ್ಷಯಾ ಅಲ್ಪ ಸಾಧನವತ್ಯಾತ್ ಯಃ ಯದವೇಕ್ಷಯಾ ಅಲ್ಪಸಾಧನವಾನ್ ಸಃ ತತಃ ಅಲ್ಪಫಲವಾನ್ ದೃಷ್ಟಃ' ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳು ದೇವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಅಲ್ಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು, ದೇವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಅಲ್ಪಸಾಧನವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ, ಯಾರು ಯಾರಕ್ಕಿಂತ ಅಲ್ಪಸಾಧನವುಳ್ಳವನೋ ಅವನು ಅವನಕ್ಕಿಂತ ಅಲ್ಪಫಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ, ಸಮ್ಮತನಂತೆ. ೨ 'ದೇವಾದಯಃ ಮಾನುಷಾಂತಾಃ ಮುಕ್ತೌ ಫಲತಾರತಮ್ಯವಂತಃ ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯೋಪೇತತ್ಯಾತ್ ಯೇ ಯತ್ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವಂತಃ ತೇ ತತ್ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವಂತಃ ಯಥಾ ಸಮ್ಮತಾಃ' ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಮನುಷ್ಯಪರ್ಯಂತರಾದವರು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಫಲತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರು ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರು ಯಾವ ಸಾಧನದ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರೋ ಅವರು ಅದರ ಸಾಧನದ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರು, ಸಮ್ಮತರಂತೆ. ೩ 'ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಮಾನುಷಾಂತೈರನು ಸ್ಥಿತಾನಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಾನಿ ತಾರತಮ್ಯವತ್ಪಲವಂತಿ ತಾರತಮ್ಯವತ್ಯಾತ್ ಸಮ್ಮತವತ್' ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಮನುಷ್ಯಪರ್ಯಂತರಾದವರಿಂದ ಅನುಸ್ಥಿತಗಳಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಗಳು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಫಲವುಳ್ಳವುಗಳು ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಸಮ್ಮತರಂತೆ. ೪ 'ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಮಾನುಷಾಂತಾಸಾಂ ಮೋಕ್ಷಫಲಾನಿ ತಾರತಮ್ಯವಂತಿ ತಾರತಮ್ಯವತ್ಸಾಧನ ಸಾಧ್ಯತ್ಯಾತ್ ಸಮ್ಮತವತ್' ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಾನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ||೩೯|| ೪೦ || ೪೧ ||

ಆ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ದಶಕಲ್ಪಂ ತಪಶ್ಚೀರ್ಣಂ ರುದ್ರೇಣ ಲವಣಾರ್ಣವೇ |
 ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಸುಖಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕ್ಲಿಷ್ಟೇನ ಲವಣಾಂಭಸಾ || ೪೨ ||
 ಶಕ್ರೇಣ ವರ್ಷಕೋಟೀಶ್ಚ ಧೂಮಃ ಪೀತೋತಿದುಃಖತಃ |
 ವರ್ಷಾಯುತಂ ಚ ಸೂರ್ಯೇಣ ತಪೋಽನಾಕ್ ಶಿರಸಾ ಕೃತಂ || ೪೩ ||
 ಸುದುಃಖೇನ ಸುಖಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಧರ್ಮೇಣಾಕಾಶಶಾಯಿನಾ |
 ಪೀತಾ ಮರೀಚಯೋ ವರ್ಷಸಾಹಸ್ರಮಿತಿ ಸಾದರಂ || ೪೪ ||
 ಅತಿಕ್ಯಚ್ಚೈರ್ಣ ಕುರ್ವಂತಿ ಯತ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದೋಽಪಿ ಚ (ಹಿ) |
 ಇತ್ಯೇತದಖಿಲಂ ಮೋಕ್ಷನಿಶೇಷಾಭಾವತಃ ಕಥಂ || ೪೫ ||

ಅ || ದಶಕಲ್ಪಂ = ಹತ್ತುಕಲ್ಪಪರ್ಯಂತ (ಮಹಾಕಲ್ಪವಲ್ಲ, ದೈನಂದಿನಕಲ್ಪವು. ಆದರೆ— ಕಲ್ಪವು ಬ್ರಹ್ಮನ ದಿವಸವು.) ಅಥವಾ ಹತ್ತುಕಲ್ಪವುಳ್ಳ, ತಪಃ=ತಪಸ್ಸು, ರುದ್ರೇಣ= ರುದ್ರನಿಂದ, ಸರ್ವಾಣಿ=ಎಲ್ಲಾ, ಸುಖಾನಿ=ಸುಖಗಳನ್ನು, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ=ಬಿಟ್ಟು, ಕ್ಲಿಷ್ಟೇನ=ಕ್ಲೇಶ ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಲವಣಾಂಭಸಾ=ಲವಣಜಲದಿಂದ, (ಆದರೆ— ಉಪ್ಪುನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾ) ಲವಣಾರ್ಣವೇ=ಲವಣಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ, ಚೀರ್ಣಂ=ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶಕ್ರೇಣ=ದೇವೇಂದ್ರನಿಂದ, ವರ್ಷಕೋಟೀಶ್ಚ = ಕೋಟಿ (೧೦೦೦೦೦೦) ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ, ಅತಿದುಃಖತಃ = ಅತಿದುಃಖದಿಂದ. ಧೂಮಃ=ಹೋಮಧೂಮವು, ಪೀತಃ=ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸೂರ್ಯೇಣ = ಸೂರ್ಯನಿಂದ, ವರ್ಷಾಯುತಂ = ಆಯುತ (೧೦೦೦೦) ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ, ಆನಾಕ್ ಶಿರಸಾ = ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ನಿಯಮದಿಂದ ಆವಾಸ ಪ್ರವಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ.) (ಯಾವನು ಅಗ್ನಿ ಧಾನಾದಿ ಫಲಗಳಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆಯಿದ್ದವನಾಗಿ ಕೃಷ್ಯಾದಿಫಲವಾದ ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಕಾರಣಾಂತರಾಧೀನವು. ಕೃಷ್ಯಾದಿ ಸಾಧನಗಳ ತಾರತಮ್ಯಾಧೀನವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವವನಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತಗಳಲ್ಲಿ ವಿಪ್ರತಿವತ್ತಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.) ನೋ ಚೇತ್=(ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧನಾಧಿಕೃದಿಂದ ಸಾಧ್ಯಾಧಿಕೃತವು) ಆಗದೆಹೋದರೆ, (ಆಗ ಯಾರೂ ಕೂಡ), ಅಂಜಸಾ=ಜೆನ್ನಾಗಿ, ಯತ್ನಂ=ಸಾಧನಾತಿಶಯಾನುಷ್ಠಾನವನ್ನು, ನ ಕುರ್ಯುಃ=ಮಾಡಲಾರರು. ಸಮವಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿ ಯಾರು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವುಳ್ಳವರು ಆಗದೆಹೋಗುವರು.) (ಮುಕ್ತರೂ ಕೂಡ ಉಪಾಸನವನ್ನೂ, ಕರ್ಮವನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಗುಣೋಪಸಂಹಾರಪಾದದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅವರ ಅನುಷ್ಠಾನವು ಏಕಪ್ರಕಾರವೇ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕವಿಲ್ಲ. ತಥಾಚಿ ಅವರಿಗೆ ಉಪಾಸನಾದಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಉಪಾಸನಾಪ್ರಯುಕ್ತ ಫಲತಾರತಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ತರ್ಕಸಹಿತಗಳಾದ ಅನುಮಾನಗಳು ಅಯುಕ್ತಗಳೇ. ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದುದು ಸಾಧನವೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ — ಅಮುಕ್ತರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಧಿಕವಾದ ಸಾಧನಕ್ಕೂ ಸಾಧನತ್ವಾಬಾವವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅನುಷ್ಠಾನವಾದರೂ ಮುಕ್ತರಂತೆ ಲೀಲಾರೂಪವು ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ —) (ವೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಂದ) ಕೃಚ್ಛೇಣೈವ=ಕಷ್ಟದಿಂದಲೇ, ಸಾಧನಾತ್ = ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಿದರಿಂದ, ಮುಕ್ತವತ್ = ಮುಕ್ತರ ಅನುಷ್ಠಾನದಂತೆಯೇ, (ಲೀಲೆಯಿಂದ ಅನುಷ್ಠಾನವು) ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳು ಸಾಧನವನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನು ಪ್ರವಾಣವೆಂದರೆ) ಉದೀರ್ಯತೇ=ಇದು ಆಗಮದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಜ್ಞಾನಿಗಳೇ ಆದ ದೇವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಮಾಡಿದ ಸಾಧನದಿಶೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಧನವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು. ಅವನು ಮಾಡಿದ ಸಾಧನದಿಶೆಯಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಸಾಧನಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕಂಡದೆ. ಈ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಸಾಧ್ಯವಾದ ವೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಾಧನಾನುರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಕೂಡ ಲಾರದು. ಪೂರ್ಣವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು ಪ್ರಯೋಜನರಹಿತವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರನು. ಮುಕ್ತರಾದರೂ ಪೂರ್ಣಕಾಮರೂಪದಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಧ್ಯಾನ-ಪೂಜಾ-ವ್ರತಾ ನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲೀಲೆಯಿಂದಲೇ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆಂದು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದರೂ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವವರಾಗಿ ಫಲವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುತ್ತಾರೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಅಗ್ನಿಧಾನದಿಂದ ಎಂತಹ ಸುಖವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಸ್ವರ್ಗವು ಸಿಗುವುದೋ, ಅಶ್ವಮೇಧದಿಂದಲೂ ಅಂತಹ ಸ್ವರ್ಗವೇ ಸಿಗುವುದಾದರೆ ಅಶ್ವಮೇಧದಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಲಾರನು. ಪ್ರವರ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು ಆಗದೆಹೋದಾನು. (2) ಒಂದು ಸೇರು ಬೀಜಹಾಕಿ ಊಳಿದರಿಂದ ಎಷ್ಟು ಧಾನ್ಯವು ಲಾಭವಾಗುತ್ತದೋ, ಅಷ್ಟೇ ಲಾಭವು. ಒಂದು ಕಳಸಿಗೆ ಜೀಜ ಹಾಕಿ ಊಳಿದಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುವುದಾದರೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರನು. ಅಂತಹದರಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಿದರೆ ಮಂದನಾಗಬೇಕಾಗುವನು. (3) ದೃಷ್ಟವಾದ ವ್ಯಷ್ಟಾದಿಗಳೂ ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಧರ್ಮಾದಿಗಳೂ

ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವನ್ನು ತಂಕಿಸಿಕೊಡದು. (4) ಹೀಗೆಯೇ ೧ 'ಮಾನುಷಾದಯಃ ದೇವಾದಿಭ್ಯಃ ಅಲ್ಪಮುಕ್ತಿಫಲಭಾಜಃ ತದವೇಕ್ಷಯಾ ಅಲ್ಪ ಸಾಧನವತ್ಯಾತ್ ಯಃ ಯದವೇಕ್ಷಯಾ ಅಲ್ಪಸಾಧನವಾನ್ ಸಃ ತತಃ ಅಲ್ಪಫಲವಾನ್ ದೃಷ್ಟಃ' ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳು ದೇವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಅಲ್ಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಫಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು, ದೇವಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಅಲ್ಪಸಾಧನವುಳ್ಳವರಾದುದರಿಂದ, ಯಾರು ಯಾರಕ್ಕಿಂತ ಅಲ್ಪಸಾಧನವುಳ್ಳವನೋ ಅವನು ಅವನಕ್ಕಿಂತ ಅಲ್ಪಫಲವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ, ಸಮ್ಮತನಂತೆ. ೨ 'ದೇವಾದಯಃ ಮಾನುಷಾಂತಾಃ ಮುಕ್ತೌ ಫಲತಾರತಮ್ಯವಂತಃ ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯೋಪೇತತ್ಯಾತ್ ಯೇ ಯತ್ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವಂತಃ ತೇ ತತ್ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವಂತಃ ಯಥಾ ಸಮ್ಯತಾಃ' ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಮನುಷ್ಯಪರ್ಯಂತರಾದವರು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಫಲತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರು ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದರಿಂದ ಯಾರು ಯಾವ ಸಾಧನದ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರೋ ಅವರು ಅದರ ಸಾಧನದ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರು, ಸಮ್ಮತರಂತೆ. ೩ 'ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಮಾನುಷಾಂತ್ಯೇರನು ಸ್ಥಿತಾನಿ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಾನಿ ತಾರತಮ್ಯವತ್ಪಲವಂತಿ ತಾರತಮ್ಯವತ್ಯಾತ್ ಸಮ್ಯತವತ್' ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಮನುಷ್ಯಪರ್ಯಂತರಾದವರಿಂದ ಅನುಸ್ಥಿತಗಳಾದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಗಳು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಫಲವುಳ್ಳವುಗಳು ತಾರತಮ್ಯನಿಧವಸ್ತಯುಕ್ತ, ಸಮ್ಮತರಂತೆ. ೪ 'ಬ್ರಹ್ಮಾದೀನಾಂ ಮಾನುಷಾಂತಾಸಾಂ ಮೋಕ್ಷಫಲಾನಿ ತಾರತಮ್ಯವಂತಿ ತಾರತಮ್ಯವತ್ಸಾಧನ ಸಾಧ್ಯತ್ಯಾತ್ ಸಮ್ಯತವತ್' ಇತ್ಯಾದ್ಯನುಮಾನಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು ||೩೯|| ೪೦ || ೪೧ ||

ಆ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ದಶಕಲ್ಪಂ ತಪಶ್ಚೀರ್ಣಂ ರುದ್ರೇಣ ಲವಣಾರ್ಣವೇ |
 ತೃಕ್ತ್ವಾ ಸುಖಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಕ್ಲಿಷ್ಟೇನ ಲವಣಾಂಭಸಾ || ೪೨ ||
 ಶಕ್ರೇಣ ವರ್ಷಕೋಟೀಶ್ಚ ಧೂಮಃ ಪೀತೋಽತಿದುಃಖತಃ |
 ವರ್ಷಾಯುತಂ ಚ ಸೂರ್ಯೇಣ ತಪೋಽನಾಕ್ ಶಿರಸಾ ಕೃತಂ || ೪೩ ||
 ಸುದುಃಖೇನ ಸುಖಂ ತೃಕ್ತ್ವಾ ಧರ್ಮೇಣಾಕಾಶಶಾಯಿನಾ |
 ಪೀತಾ ಮರೀಚಯೋ ವರ್ಷಸಾಹಸ್ರಮಿತಿ ಸಾದರಂ || ೪೪ ||
 ಅತಿಕೃಚ್ಛ್ರೇಣ ಕುರ್ವಂತಿ ಯತ್ನಂ ಬ್ರಹ್ಮವಿದೋಽಪಿ ಚ (ಹಿ) |
 ಇತ್ಯೇತದಖಿಲಂ ಮೋಕ್ಷವಿಶೇಷಾಭಾವತಃ ಕಥಂ || ೪೫ ||

ಅ || ದಶಕಲ್ಪಂ = ಹತ್ತುಕಲ್ಪಪರ್ಯಂತ (ಮಹಾಕಲ್ಪವಲ್ಲ, ದೈನಂದಿನಕಲ್ಪವು. ಅಂದರೆ — ಕಲ್ಪವು ಬ್ರಹ್ಮನ ದಿವಸವು.) ಅಥವಾ ಹತ್ತುಕಲ್ಪವುಳ್ಳ, ತಪಃ=ತಪಸ್ಸು, ರುದ್ರೇಣ= ರುದ್ರನಿಂದ, ಸರ್ವಾಣಿ=ಎಲ್ಲಾ, ಸುಖಾನಿ=ಸುಖಗಳನ್ನು, ತೃಕ್ತ್ವಾ=ಬಿಟ್ಟು, ಕ್ಲಿಷ್ಟೇನ=ಕ್ಷೇಶ ಸಾಧ್ಯವಾದ, ಲವಣಾಂಭಸಾ=ಲವಣಜಲದಿಂದ, (ಅಂದರೆ— ಉಪ್ಪುನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಾ) ಲವಣಾರ್ಣವೇ=ಲವಣಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ, ಚೀರ್ಣಂ=ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಶಕ್ರೇಣ=ದೇವೇಂದ್ರನಿಂದ, ವರ್ಷಕೋಟೀಶ್ಚ = ಕೋಟಿ (೧೦೦೦೦೦೦) ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ, ಅತಿದುಃಖತಃ = ಅತಿದುಃಖದಿಂದ. ಧೂಮಃ=ಹೋಮಧೂಮವು, ಪೀತಃ=ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಸೂರ್ಯೇಣ = ಸೂರ್ಯನಿಂದ, ವರ್ಷಾಯುತಂ = ಆಯುತ (೧೦೦೦) ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ, ಅನಾಕ್ ಶಿರಸಾ = ಕೆಳಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ

ಶಿರಸ್ಸಿನಿಂದ, ತಪಃ=ತಪಸ್ಸು, ಕೃತಂ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆಕಾಶಶಾಯಿನಾ = ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕ, ಧರ್ಮೇಣ = ಯಮನಿಂದ, ಸುದುಃಖೀನ = ಅತಿದುಃಖದಿಂದ, ಸುಖಂ=ಸುಖವನ್ನು, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ = ಬಿಟ್ಟು, ವರ್ಷಸಾಹಸ್ರಂ= ಸಹಸ್ರ (೧೦೦೦)ವರ್ಷಪರ್ಯಂತ, ಅತಿಸಾದರಂ=ಅತ್ಯಂತ ಆದರಪೂರ್ವಕ ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ ಹಾಗೆ, ಮರೀಚಯಃ=ಕಿರಣಗಳು, ಪೀತಾಃ=ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವು. ಬ್ರಹ್ಮವಿದೋಃಪಿ=ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಕೂಡ, ಅತಿ ಕೃಚ್ಛೇಣ= ಅತಿ ಕಷ್ಟದಿಂದ, ಯತ್ನಂ=ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು, ಕುರ್ವಂತಿ=ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ (ಆಗಮ ವಾಕ್ಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.) (ಅನುಮಾನವನ್ನು ಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಏತದಖಿಲಂ= ಇವೆಲ್ಲಾ (ಅಂದರೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನವು,) ಮೋಕ್ಷವಿಶೇಷಾಭಾವತಃ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಕಥಂ ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ? (ಆದಕಾರಣ ಇದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಸೇಷವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) || ೪೨ || ೪೩ || ೪೪ || ೪೫ ||

‘ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂ ಪ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಾನುಮಾನವು ಬಾಧಿತವಾಯಿತು ಎಂದರೆ -- ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಶ್ರುತಿಯು ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಗೆ ಬಾಧಕತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ದೈವೀ ಸಂಪದ್ವಿಮೋಕ್ಷಾಯ ನಿಬಂಧಾಯಾಸುರೀ ಮತಾ |
 ಇತಿ ಮೋಕ್ಷವಿಶೇಷಶ್ಚ ಸ್ವಯಂ ಭಗವತೋದಿತಃ || ೪೬ ||
 ತಮೇವ ಯೂಯಂ ಭಜತಾತ್ಮ ವೃತ್ತಿಭಿಃ
 ಮನೋವಚಃ ಕಾಯಗುಣೈಃ ಸ್ವಕರ್ಮಭಿಃ |
 ಅಮಾಯಿನಃ ಕಾಮದುಃಖಾಂಸಿ ಪಂಕಜಂ
 ಯಥಾಧಿಕಾರಾವಸಿತಾರ್ಥಸಿದ್ಧಯೇ || ೪೭ ||
 ಅಕ್ಷಣ್ಣಂತಃ ಕರ್ಣವಂತಃ ಸಖಾಯೋ
 ಮನೋಜನೇಷ್ವಸಮಾ ಬಭೂವುಃ |
 ಆದಘ್ನಾಸ ಉಪಕಕ್ವಾಸ ಉ ತ್ವೇ—
 ಹೃದಾ ಇನ ಸ್ತಾತ್ಪಾ ಉ ತ್ವೇ ದದೃಶ್ರೇ || ೪೮ ||
 ಇತ್ಯಾದೀನಿ ಚ ವಾಕ್ಯಾನಿ ತಾರತಮ್ಯಂ ವಿಮುಕ್ತಿಗಂ |
 ವ್ಯಕ್ತಂ ವದಂತಿ ತತ್ಕೇನ ಸಾಮ್ಯಂ ಮುಕ್ತೇಷು ಗಮ್ಯತೇ || ೪೯ ||

ಅ || ದೈವೀ=ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಸಂಪತ್=ಯೋಗ್ಯತೆಯು, ವಿಮೋಕ್ಷಾಯ = ವಿಶಿಷ್ಟ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ, ಅಸುರೀ = ಅಸುರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸಂಪತ್ತು, ನಿಬಂಧಾಯ=ನೀಚಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಂಧಂತಮಸ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬಂಧಕವಾಗಿಯೇ, ಮತಾ=ಸಮ್ಮತವಾಗಿದೆ. ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಮೋಕ್ಷವಿಶೇಷಶ್ಚ=ಮುಕ್ತಿವಿಶೇಷವಾದರೂ, ಭಗವತಾ=ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ, ಸ್ವಯಂ ಚ=ತಾನಾಗಿಯೇ, ಉದಿತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (೨) (ಮುನಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪೃಥು ರಾಜನ ವಾಕ್ಯವೂ) ಅತ್ಮವೃತ್ತಿಭಿಃ=ಸರ್ವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಶ್ರೀ ಹೃದಯಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಪಿಸಬೇಕೆನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಶ್ರೀ ಹೃದಯಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಮನೋವಚಃ ಕಾಯಗುಣೈಃ=ಮನಸ್ಸು-

ವಚನ-ಶರೀರ-ಕಾರ್ಯಗಳಾದ, ಸ್ವಕರ್ಮಭಿಃ=ತಂತಮ್ಮ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ, ಯೂಯಂ=ನೀವು, ಆಮಾಯಿನಃ = ಕವಟರಹಿತರಾಗಿ ಅಂದರೆ ಕಾಮರಹಿತರಾಗಿ, ಯಥಾಧಿಕಾರಾವಸಿತಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಯೇ=ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಅರ್ಥದ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ, ಕಾಮದುಘಾಂಘ್ರಿಪಂಕಜಂ=ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪಾದಪದ್ಮವುಳ್ಳ, ತನೇವ=ಆ ಶ್ರೀಹರಿ ಯನ್ನೇ, ಭಜತ=ಸೇವಿಸಿರಿ. (೨) ಅಕ್ಷಣಂತಃ=ಪ್ರಶಸ್ತಿಗಳಾದ ಅಕ್ಷಿಗಳುಳ್ಳ, ಕರ್ಣವಂತಃ= ಪ್ರಶಸ್ತ ಕಿವಿಗಳುಳ್ಳ (ಅಂದರೆ— ಸಮಸ್ತ ಇಂದ್ರಿಯಫಲಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ) ಸಖಾಯಃ= ಪರಸ್ಪರ ಮಿತ್ರರಾದ ಮುಕ್ತರೂ, ಮನೋಜವೇಷು=ಜ್ಞಾನಾದಿ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ, ಅಸಮಾಃ=ತಾರ ತಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದವರು, ಬಭೂವುಃ=ಆದರು. (ಭಗವತ್ಸಾಮೀಪ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ಕೆಲವರು) ಆದಘ್ನಾಸಃ='ಆಸ್ಯಂ ಪರಿಮಾಣಂ ಆಸ್ಯ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಆದಘ್ನಂ ಆಸ್ಯಪರಿಮಿತವಾಗಿರತಕ್ಕ ಅಮೃತವು ಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವವರು, (ಅಂದರೆ ಆಸ್ಯಪರಿಮಾಣವಾದ ಸುಧಾಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವವರು ಎಂದು ದೂರತ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಅಥವಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಮೃತಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದವರು, ತ್ವೇ= ಕೆಲವರು, ಉಪಕಕ್ಷಾಸ ಏವ=ವನವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರೇ. (ಅಂದರೆ ಶ್ವೇತದ್ವೀಪದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವನದಲ್ಲಿ ಕ್ರೀಡೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದವರೇ, (ಎಂದು ಮಧ್ಯಮತ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ತ್ವೇಉ= ಕೆಲವರು, ಸ್ನಾತ್ಯಾಃ=ಸ್ನಾನಮಾಡಲರ್ಹಗಳಾದ, ಹೃದಾ ಇವ=ಹೃದಗಳಂತೆ, (ಪರಮೇಶ್ವರ ನನ್ನು) ದದೃಶ್ರೇ=ನೋಡಿದರು. (ಇದರಿಂದ ಅತಿ ಸಾಮೀಪ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ('ಶ್ರುತ್ವಾ ವಿಷ್ಣುಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ತೃತಿಗಳಿಂದ ಈ ಮಂತ್ರವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಥಾಂತರವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಡದು.) ಇತ್ಯಾದಿನಿ ಚ=ಇನ್ನೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ವಾಕ್ಯಾನಿ = ವಾಕ್ಯಗಳು, ವಿಮುಕ್ತಿಗಂ=ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ನೀಚೋಚ್ಛಿಭಾವವನ್ನು, ವ್ಯಕ್ತಂ=ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿ, ಅಂದರೆ— ನಿರವಕಾಶವಾಗಿ, ವದಂತಿ=ಹೇಳುತ್ತವೆ. ತತಃ=ಆದ ಕಾರಣ, ನಿರವಕಾಶ ಶ್ರುತಿ ಸ್ತೃತಿಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಮುಕ್ತೇಷು=ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ, ಸಾಮ್ಯಂ=ಸಾಮ್ಯವು, ಕೇನ=ಯಾವುದರಿಂದ, ಗಮ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? (ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.) ('ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ' ಎಂದುದಾಹೃತವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಸಾಮ್ಯಪ್ರತಿ ಪಾದಕವಲ್ಲ.)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) 'ಶ್ರುತ್ವಾ ವಿಷ್ಣುಂ ಕರ್ಣಫಲಂ ಪುಸ್ತತ್ಪ್ರಾತ್ಕರ್ಣ ಸಂಯುತಾಃ | ಅಕ್ಷಣಂತೋ ದರ್ಶನಾಚ್ಚ ವಿಷ್ಣೋರ್ಮುಕ್ತಾಸ್ತು ಯೇ ಗಣಾಃ | ತಾರತಮ್ಯಂ ಚ ತೇಷಾಂ ತು ಶ್ರುತಾವುದಿತಮಂಜಸಾ | ಕ್ಷೀರಸಾಗರದಘ್ನಾಸ್ತು ಕೇಚಿತ್ತಿಷ್ಠಂತಿ ಮುಕ್ತಿಗಾಃ | ಉಪಸ್ಥಿತಾ ಬ್ರಹ್ಮವನಂ ಕೇಚಿದಶ್ವತ್ಥಮಂಡಲಂ | ಪರೇ ಹೃದೇ ಕೇಚಿದಪಿ ದೇವಾ ಏವ ಸದಾ ಹರಿಂ | ನಾಗಭೋಗಶಯಂ ಮುಕ್ತಾ ದದೃಶ್ರೇಽಧಿಕಮೋದಿನಃ | ಸಾಗರಾದಿಸ್ಥಿತಾ ವಿಷ್ಣುಂ ಪಶ್ಯಂತಿ ಕ್ಷಚಿದೇವ ಹಿ' || ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಸಾರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿವಿಸಯಕವಾದ ಈ ಶ್ರುತಿಯು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. (2) ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯಪ್ರತಿಸಾದಕವಾದ ವಚನವಿದೆಯೋ ಅದು ದುಃಖಾದಿ ದೋಷ ರಾಹಿತ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಾಮ್ಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದು. ಸರ್ವಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಮ್ಯವೆಂದು ಆ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವಲ್ಲ || ೪೬ || ೪೭ || ೪೮ || ೪೯ ||

ಕಶ್ಚ ನ = ಯಾರೊಬ್ಬನೂ, ನ ಜಾನಾತಿ ಹಿ = ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. (ಇದರಿಂದ ಯಮನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿವ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದವರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು) (ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಎನ್ನುವುದು ಭಾಗವತ ಶ್ಲೋಕವು.) ಮಹಾಮತೇ = ಮಹಾ ಜ್ಞಾನಿಯೇ, ಮುಕ್ತಾನಾಂ = ಶರೀರಾದ್ಯಭಿಮಾನ ರಹಿತರಾದ, ಸಿದ್ಧಾನಾಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ, ಅಥವಾ ಮುಕ್ತರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರು ವ್ಯಾಪ್ತ ದರ್ಶನಾದ ಮಹಾ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರ.ತ್ತಾರೋ ಅವರ, ಕೋಟಿಷ್ಟಪಿ = ಕೋಟಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನಾರಾಯಣವರಾಯಣಃ = ನಿರುಪಾಧಿಕ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ನಾರಾಯಣನೊಬ್ಬನೇ ರಕ್ಷಕನಾಗಿವುಳ್ಳ, ಪ್ರಶಾಂತಾತ್ಮಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು, ಸುದುರ್ಲಭಃ = ಹೊಂದಲಶಕ್ಯನು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— ದೇವಾಸುರರಿಗೆ ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಪರ್ವವಿಷಾದಗಳು ಆಗುತ್ತವೋ, ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ‘ಮದನ್ಯಃ ಕೋ ಜ್ಞಾತುಮರ್ಹತಿ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಯಮನಿಗೆ ಇತರಿಂದ ಅತಿಶಯಿತಜ್ಞಾನವೆಂದು ಶಂಕಿಸಕೂಡದು. ‘ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಕಿಂಚಿತ್’ ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ತಿಳಿಯಲರ್ಹನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (2) ಮುಕ್ತರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾರು ಉದ್ಯೋಗಾತಿಶಯದಿಂದ ಸಮಗ್ರ ಅವಿಭೂತಗಳಾದ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ ಅವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣನೇ ಮುಖ್ಯಾಶ್ರಯನಾದವನು, ದುರ್ಲಭನು. ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳೇ ಆಗಲು ಯೋಗ್ಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಇತರರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೇ ನಾರಾಯಣಾಶ್ರಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತರಾದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ತಾರತಮ್ಯಪ್ರತಿಪಾದಕವೆಂದು ಕೂಡಿಸಬೇಕು || ೫೫ || ೫೬ ||

ಮೂ || ಇಯಂ ವಿಸೃಷ್ಟಿಯರ್ಹತ ಆಬಭೂವ
ಯದಿ ವಾ ದಧೇ ಯದಿ ವಾ ನ |
ಯೋ ಅಸ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷಃ ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ್
ಸೋ ಅಂಗವೇದ ಯದಿ ವಾ ನ ವೇದ || ೫೭ ||
ಯಃ ಸ್ವಾತ್ಮಮಾಯಾವಿಭವಂ ಸ್ವಯಂ ಗತೋ
ನಾಹಂ ನಭಸ್ವಾಂಸ್ತಮಥಾಪರೇ ಕೃತಃ |
ಬ್ರಹ್ಮಾಪಿ ಯಂ ವೇತ್ತಿ ನ ಚೇಹ (ನೈವೇಹ)
ಸಮ್ಯಗನ್ಯೇ ಕೃತೋ ದೇವಮುನೀಂದ್ರಮರ್ತ್ಯಾಃ || ೫೮ ||
ನಮಸ್ತೇ ಮಿತತತ್ವಾಯ ಬ್ರಹ್ಮಾ (ಧರ್ಮಾ) ದೀನಾಂ ಚ ಸೂತಯೇ |
ನಿರ್ಗುಣಾಯ ಚ ಸತ್ಕಾಷ್ಠಾಂ ನಾಹಂ ವೇದಾಪರೇ ಕೃತಃ || ೫೯ ||
ನಾಹಂ ಪರಾಯುರ್ಷಯೋ ನ ಮರಿಚಿಮುಖ್ಯಾಃ
ಜಾನಂತಿ ಯದ್ವಿರಚಿತಂ ಖಲು ಸತ್ಪಸಂಘಾಃ (ಗಾಃ) |
ಯನ್ಮಾಯಯಾ ಮುಷಿತಚೇತಸ ಈಶದೈತ್ಯ-
ಮರ್ತ್ಯಾದಯಃ ಕಿಮುತ ಶಶ್ವದಭದ್ರವೃತ್ತಾಃ || ೬೦ ||

ಅ|| (ಇಯಂ ವಿಸೃಷ್ಟಿಃ ಎನ್ನುವುದು ಋಜ್ಜುತ್ವವು) ಇಯಂ = ಈ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಸಿದ್ಧವಾದ, ವಿಸೃಷ್ಟಿಃ = ವಿವಿಧವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಅಥವಾ ಆದಿಸೃಷ್ಟಿಯು, ಯತಃ = ಯಾವ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ

ದಶೆಯಿಂದ, ಆ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಬಭೂವ = ಉಂಟಾಯಿತೋ, (ಆ ಬ್ರಹ್ಮನೇ) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ದಧೇ ವಾ = ಜಗತ್ತನ್ನು ಧರಿಸುವನೋ, ಯದಿ ವಾ ನ ದಧೇ = ಅಥವಾ ಧರಿಸದೆ ಇರುವನೋ, ಯಃ = ಯಾವಾತನು, ಅಸ್ಯ = ಈ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ, ಅಧ್ಯಕ್ಷಃ = ಅಧಿಪತಿಯೋ, ಸೋಽಪಿ = ಅವನೂ ಕೂಡ, ಪರಮೇ ವ್ಯೋಮನ = ಹೃದಯಾಕಾಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಅಥವಾ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನ ತಂದೆಯಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು, ಅಂಗ = ಪ್ರಿಯನೇ, ಯದಿ ವಾ ವೇದ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಯದಿ ವಾ ನ ವೇದ = ಅಥವಾ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, (ಇದರಿಂದ ಇತರರಕ್ಕಿಂತ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಮತ್ತು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ತಿಳಿಯುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಿಗೆ ಇತರರಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯಜ್ಞಾನವು ತೋರಿ ಸಲ್ಲುತ್ತದೆ.) ('ಯಃ ಸ್ವಾತ್ಮಮಾಯಾ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಭಾಗವತವಾಕ್ಯಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಯಃ ಸ್ವಾತ್ಮಮಾಯಾ' ಎನ್ನುವುದು ಚತುರ್ಮುಖನ ವಾಕ್ಯವು.) (೧) ಯಃ = ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸ್ವಾತ್ಮಮಾಯಾನಿಭವಂ = ಸ್ವರೂಪಮಹಿಮೆಯ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು, ಅಥವಾ ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು, ಸ್ವಯಂ = ತಾನೇ, ಗತಃ = ತಿಳಿದಿರುವನೋ, ಅಹಂ ನ ಗತಃ = ಚತುರ್ಮುಖನಾದ ನಾನೂ ಕೂಡ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ನಭಸ್ವಾನ ನ = ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣನೂ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅಥ = ಆ ಮೇಲೆ, ಅಪರೇ = ಇತರರು, ತಂ = ಆ ಭಗವಂತನ ಶಕ್ತಿಯ ವಿಸ್ತಾರವನ್ನು, ನ ಜಾನಂತಿ ಕುತಃ = ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? ಇಹ = ಜೀವರಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮಾಪಿ ಚ = ಚತುರ್ಮುಖನೂ ಕೂಡ, ಯಂ = ಯಾರನ್ನು, ವೇತ್ತಿ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ಸಮ್ಯಕ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ನೈವ ವೇತ್ತಿ = ತಿಳಿಯುವುದೇ ಇಲ್ಲವೋ. ಅನ್ಯೇ = ಇತರರಾದ, ದೇವಮುನೀಂದ್ರಮತ್ಯಾಃ = ದೇವತೆಗಳೂ, ಮುನಿಶ್ರೇಷ್ಠರೂ, ಮನುಷ್ಯರೂ, ಕುತಃ = ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. (೨) (ನಮಸ್ತೇ ಎನ್ನುವುದು ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನ ವಾಕ್ಯವು.) ಅಮಿತತತ್ವಯ = ಅಪರಿಮಿತಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ, ಬ್ರಹ್ಮಾ (ಧರ್ಮಾ) ದೀನಾಂ ಚ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ, ಸೂತಯೇ = ಕಾರಣನಾದ, ನಿರ್ಗುಣಾಯ ಚ = ಸತ್ಯಾದಿಗುಣರಹಿತನಾದ, ತೇ = ನಿನಗೋಸ್ಕರ, ನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರವು. ಸತ್ಯಾಷ್ಠಂ = ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸಮ್ಯಕ್ ದಿಜ್ಞಾತ್ರವನ್ನ (ಅಂದರೆ- ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯ ಎಕದೇಶವನ್ನು) ಅಥವಾ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು, ಅಹಂ = ನಾನು. ನ ವೇದ = ತಿಳಿಯಲಾರೆನು. ಅಪರೇ = ಇತರರು, ಕುತಃ = ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? (ನಾಹಂ ಪರಾಯುಃ = ಎನ್ನುವುದು ಶಿವನ ವಾಕ್ಯವು.) ಅಹಂ = ನಾನು, ನ = ತಿಳಿಯಲಾರೆನೋ, ಪರಾಯುಃ = ಬ್ರಹ್ಮನೂ, ನ = ತಿಳಿಯಲಾರೆನೋ, ಮರೀಚಿಮುಖ್ಯಾಃ = ಮರೀಚಿಋಷಿಯೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವ, ಸ ಸತ್ಯಸಂಗಾಃ = ನಿಶ್ಚೇದವಾಗಿ ಸತ್ಯಗುಣ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಋಷಯಃ = ಋಷಿಗಳೂ, ಯದ್ಧಿರಚಿತಂ = ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು, ನ ಜಾನಂತಿ = ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹೇ ಈಶ = ಎಲೋ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ, ಯನ್ಮಾಯಯಾ = ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಮಾಯೆಯಿಂದ, ಮುಷಿತಚೇತಸಃ = ನಷ್ಟವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಶಶ್ವತ್ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಅಭದ್ರವೃತ್ತಾಃ = ಅಮಂಗಳವಾದ ವರ್ತನವುಳ್ಳ, ದೈತ್ಯಮತ್ಯಾದಯಃ = ದೈತ್ಯರೂ ಮನುಷ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದ, ಸತ್ಯಸಂಘಾಃ = ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸಮೂಹಗಳು, ಕಿಮುತ = ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? || ೫೭ || ೫೮ || ೫೯ || ೬೦ ||

ಮೂ || ಅಹಂ ಮಹೇಂದ್ರೋ ನಿರ್ಋತಿಃ ಪ್ರಚೇತಾಃ |

ಸೋಮೋಽಗ್ನಿಃ ಶಿವೋ ಪವನೋಽಕೂರ್ಯೋ ವಿರಿಂಚಃ || ೬೦ ||

ಅದಿತ್ಯವಿಶ್ವೇ ವಸವೋಽಥ ಸಾಧ್ಯಾಃ |
 ಮರುದ್ಗಣಾ ರುದ್ರಗಣಾಃ ಸಸಿದ್ಧಾಃ |
 ಅನ್ಯೇ ಚ ಯೇ ವಿಶ್ವಸೃಜೋಽಮರೇಶಾಃ |
 ಭೃಗ್ವಾದಯೋಽಸ್ಪೃಷ್ಟೈರಜಸ್ತಮಸ್ಯಾಃ ||
 ಯಸ್ಯೇಹಿತಂ ನ ವಿದುಃ ಸ್ಪೃಷ್ಟಮಾಯಾಃ |
 ಸತ್ಸಪ್ತಧಾನಾ ಅಪಿ ಕಿಂ ತತೋಽನ್ಯೇ || ೬೨ ||

ಅ || (ಅಹಂ ಇತ್ಯಾದಿಯು ಯಮನ ವಚನವು.) ಅಹಂ=ನಾನು, ಮಹೇಂದ್ರಃ= ದೇವೇಂದ್ರನು, ನಿರ್ಬುತಃ=ನಿರ್ಬುತಿಯು, ಪ್ರಚೇತಾಃ = ವರುಣನು, ಸೋಮಃ=ಕುಬೇರನು, ಆಗ್ನಿಃ=ಆಗ್ನಿಯು, ಈಶಃ=ರುದ್ರನು, ಪವನಃ=ವಾಯುವು, ಅರ್ಕಃ=ಸೂರ್ಯನು, ವಿಂಚಿಃ= ಬ್ರಹ್ಮನು, ಅದಿತ್ಯ ವಿಶ್ವೇ ವಸವಃ=ಅದಿತ್ಯನೂ, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳೂ, ಅವನಸುಗಳೂ, ಅಥ= ಹಾಗೆಯೇ, ಸಾಧ್ಯಾಃ=ಗಣದೇವತೆಗಳೂ, ಮರುದ್ಗಣಾಃ=ವಾಯುಗಣಗಳೂ, ರುದ್ರಗಣಾಃ= ರುದ್ರನ ಗಣಗಳೂ, ಸಸಿದ್ಧಾಃ=ಸಿದ್ಧರಿಂದ ಸಹಿತರಾದ, ಅನ್ಯೇ ಚ=ಇತರರಾದ, ಯೇ=ಯಾವ, ವಿಶ್ವಸೃಜಃ=ಸರ್ವಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಾಡತಕ್ಕ, ಅಮರೇಶಾಃ=ದೇವತೆಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳೋ, ಅಸ್ಪೃಷ್ಟರಜಸ್ತಮಸ್ಯಾಃ=ಮುಟ್ಟಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದ ರಜೋಗುಣ-ತನೋಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಭೃಗ್ವಾದಯಃ= ಭೃಗುಮುಷಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರು, ಯಸ್ಯ=ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ, ಈಹಿತಂ=ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು, ನ ವಿದುಃ=ತಿಳಿಯಲಾರರೋ, ಸ್ಪೃಷ್ಟಮಾಯಾಃ = ಮಾಯಾಸಂಬಂಧರಾದ, ಸತ್ಸಪ್ತಧಾನಾ ಅಪಿ=ಸತ್ಸಗುಣವೇ ಪ್ರಧಾನರಾಗಿ ಉಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ, ತತಃ=ಅವರಕ್ಕಿಂತ, ಅನ್ಯೇ=ಇತರರಾದ ವರು, ಕಿಂ=ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? || ೬೧ || ೬೨ ||

ಮೂ || ಸರ್ವಸ್ಯಾದೌ ಸ್ಮೃತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ತಸ್ಮಾದ್ಧೇವಾದನಂತರಃ || ೬೩ ||
 ಜಾನಾತಿ ದೇವಪ್ರವರಂ ಭೂಯಶ್ಚಾತೋಧಿಕಂ ನೃಪ |
 ನ ತ್ವಾಮತಿಶಯಿಷ್ಯಂತಿ ಮುಕ್ತಾವಪಿ ಕಥಂಚನ || ೬೪ ||
 ಮಧ್ಯಕ್ರಿಯೋಗಾಜ್ಞಾನಾಚ್ಚ ಸರ್ವಾನತಿಶಯಿಷ್ಯಸಿ |
 ಯಥಾ ಭಕ್ತಿವಿಶೇಷೋಽತ್ರ ದೃಶ್ಯತೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮೇ || ೬೫ ||
 ತಥಾ ಮುಕ್ತಿವಿಶೇಷೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಿನಾಂ ಲಿಂಗಭೇದನೇ |
 ಸಾಯುಜ್ಯಂ ಸಮನುಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅಪಿ ದೇವಾದಯೋಽಖಿಲಾಃ |
 ತಾರತಮಾದ್ಧಿ ತಿಷ್ಠಂತಿ ತಾರತಮ್ಯಂ ಹಿ ಸಾಧನೇ || ೬೬ ||

ಅ || (' ಸರ್ವಸ್ಯಾದೌ ಸ್ಮೃತೋ ಬ್ರಹ್ಮಾ ' ಎನ್ನುವುದು ಮೋಕ್ಷಧರ್ಮವಚನವು.) ಬ್ರಹ್ಮಾ = ಚತುರ್ಮುಖನು, ಸರ್ವಸ್ಯ = ಎಲ್ಲಾ ಜಗತ್ತಿನ, ಆದೌ = (ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಗುಣ ದಿಂದಲೂ) ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ, ಸ್ಮೃತಃ = ಸ್ಮೃತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ— ಸರ್ವರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಆದ್ಯನೆಂತಲೂ ಸ್ಮೃತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ.) ತಸ್ಮಾತ್=ಅದುದರಿಂದ, ದೇವಾತ್ = ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ, ಅನಂತರಃ=ಕಮ್ಮಿಯಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಾ = ಚತುರ್ಮುಖನು, ನೃಪ = ರಾಜನೇ, ದೇವಪ್ರವರಂ = ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ಅತಃ=ಜ್ಞಾನಿವರ್ಗದವೆಯಿಂದ, ಭೂಯಶ್ಚ ಅಧಿಕಂ= ಅತಿಶಯನಾಗಿ, ಅಧಿಕನನ್ನಾಗಿ, ಜಾನಾತಿ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ೧(ನ ತ್ವಾಂ ಎನ್ನುವುದು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು

ಕುರಿತು ಭಗವಂತನ ವಾಕ್ಯವು.) ಮುಕ್ತಾವಸಿ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಕಥಂಚನ = ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ತಪ್ಪಂ = ನಿನ್ನನ್ನು, ನಾತಿತಯಿಷಂತಿ = ಯಾರೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮಧ್ಯಕ್ರಿಯೋಗಾತ್ = ನನ್ನ ಭಕ್ತಿಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನಾಜ್ಞ = ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೂ, ಸರ್ವಾನ್ = ಎಲ್ಲರನ್ನೂ, ಅತಿಶಯಿಷ್ಯಸಿ = ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಿ, ಅತ್ರ = ಈ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ಪುರುಷೋತ್ತಮೇ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಭಕ್ತಿವಿಶೇಷಃ = ಭಕ್ತಿವಿಶೇಷವು, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ಜ್ಞಾನಿನಾಂ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ, ಲಿಂಗಭೇದನೇ = ಲಿಂಗ ತರೀರಭಂಗವು ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲು, ಮುಕ್ತಿವಿಶೇಷೋಽಪಿ = ಮುಕ್ತಿವಿಶೇಷವೂಕೂಡ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ದೇವಾದಯಃ = ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಅಖಿಲಾ ಅಪಿ = ಎಲ್ಲರೂ ಕೂಡ, ಸಾಯುಜ್ಯಂ = ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು, ಅನುಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅಪಿ = ಹೊಂದಿದರೂ ಕೂಡ, ತಾರತಮ್ಯಾತ್ ಹಿ = ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ, ತಿಷ್ಠಂತಿ = ಇರುತ್ತಾರೆ. ಸಾಧನೇ = ಸಾಧನದಲ್ಲಿ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ತಾರತಮ್ಯವು, ಹಿ = ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವು. || ೬೩ || ೬೪ || ೬೫ || ೬೬ ||

ಮೂ || ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಹಸ್ರೇಷು ಕಶ್ಚಿದ್ಯತತಿ ಸಿದ್ಧಯೇ |
ಯತತಾಮಸಿ ಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಕಶ್ಚಿನ್ಮಾಂ ನೇತ್ತಿ ತತ್ವತಃ || ೬೭ ||
(ಗೀತಾ ಅಧ್ಯಾಯ ೭ ಶ್ಲೋಕ ೩.)

ಯ ಇಮಂ (ದಂ) ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಮಧ್ಯಕ್ಷೇಷ್ಟಭಿಧಾಸ್ಯತಿ |
ಭಕ್ತಿಂ ಮಯಿ ಪರಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಮಾಮೇನೈಷ್ಯತ್ಯಸಂಶಯಃ || ೬೮ ||
ನ ಚ ತಸ್ಮಾನ್ಮನುಷ್ಯೇಷು ಕಶ್ಚಿನ್ಮೇ ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮಃ |
ಭವಿತಾ ನ ಚ ಮೇ ತಸ್ಮಾದನ್ಯಃ ಪ್ರಿಯತರೋ ಭುವಿ || ೬೯ ||
ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ ಚ ಯ ಇಮಂ ಧರ್ಮ್ಯಂ ಸಂವಾದಮಾವಯೋಃ |
ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ ತೇನಾಹಮಿಷ್ಟಃ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಮೇ ಮತಿಃ || ೭೦ ||
ಶ್ರದ್ಧಾ ನಾನನಸೂಯಶ್ಚ ಶೃಣುಯಾದಸಿ ಯೋ ನರಃ |
ಸೋಽಸಿ ಮುಕ್ತಃ ಶುಭಾಲೋಕಾನ್ತಾಪ್ತುಯಾತ್ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಂ || ೭೧ ||

(ಗೀತಾ ಅಧ್ಯಾಯ. ೧೮. ಶ್ಲೋಕ ೬೮. ೬೯. ೭೦. ೭೧.)

ಧ್ಯಾನೇನಾತ್ಮನಿ ಪಶ್ಯಂತಿ ಕೇಚಿದಾತ್ಮಾನಮಾತ್ಮನಾ |
ಅನ್ಯೇ ಸಾಂಖ್ಯೇನ ಯೋಗೇನ ಕರ್ಮಯೋಗೇನ ಚಾಪರೇ || ೭೨ ||
ಅನ್ಯೇ ತ್ವೇವಮಜಾನಂತಃ ಶ್ರುತ್ವಾನ್ಯೇಭ್ಯ ಉಪಾಸತೇ |
ತೇಽಸಿ ಚಾತಿತರಂತೈವ ಮೃತ್ಯುಂ ಶ್ರುತಿಸರಾಯಣಾಃ || ೭೩ ||

(ಗೀತಾ. ಅಧ್ಯಾಯ ೧೩. ಶ್ಲೋಕ ೨೫. ೨೬.)

ಅ || ('ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಗೀತಾವಾಕ್ಯಗಳು.) ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ = ಮನುಷ್ಯರ, ಸಹಸ್ರೇಷು = ಅಪರಿಮಿತಸಹಸ್ರರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಕಶ್ಚಿದೇವ = ಕೆಲವು ಮುಮುಕ್ಷುವರ್ಗವು, ಸಿದ್ಧಯೇ = ಮುಕ್ತಾಯ್ಕೈಖ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ, ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ಯತತಿ = ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುತ್ತದೆ. ಯತತಾಮಸಿ = ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ (ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಕೆಲವರೇ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.) ಸಿದ್ಧಾನಾಂ = ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಅಂದರೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು

ತಿಳಿದವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಚ್ಚಿತ್=ಕೆಲವರೇ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳು, ತತ್ವತಃ=ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಾಚುರ್ಯದಿಂದ, ಮಾಂ=ನನ್ನನ್ನು, ವೇತ್ತಿ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ('ಯ ಇಮಂ' ಎನ್ನುವ ಪರಮಗುಹ್ಯವಾದ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರವಕ್ತೃಅಧ್ಯೇತ್ಯ ಶ್ರೋತೃಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಇಮಂ=ಈದಾವ, ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ=ಅತಿಗೋಪ್ಯವಾದ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು, ಮಧುಕ್ತೇಶು=ನನ್ನ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ, ಅಭಿಧಾಸ್ಯತಿ=ಉಪದೇಶಿಸುವನೋ, (ಅವನು)ಮಯಿ=ನನ್ನಲ್ಲಿ, ಪರಂ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಭಕ್ತಿಂ=ಭಕ್ತಿಯನ್ನು, ಕೃತ್ವಾ=ಮಾಡಿ, ಮಾಮೇವ=ನನ್ನನ್ನೇ, ಏಷ್ಯತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಸಂಶಯಃ=ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಮನುಷ್ಯೇಷು=ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ, ತಸ್ಮಾತ್=ಆ ಜ್ಞಾನಿಯದೇಶೆಯಿಂದ, ಅಂದರೆ— ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನುಪದೇಶಕೊಡುವವನಕ್ಕಿಂತ, ಕಚ್ಚಿತ್=ಯಾರೊಬ್ಬನೂ, ಮೇ=ನನಗೆ, ಪ್ರಿಯಕೃತ್ವನುಃ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ನ ಚ=ಯಾವಾಗಲೂ ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ತಸ್ಮಾತ್=ಆತನದೇಶೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯಃ=ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ಮೇ=ನನಗೆ, ಭುವಿ=ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ. ಪ್ರಿಯತರಃ=ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಿಯನಾದವನು, ನ ಚ ಭವಿತಾ=ಆಗಲಾರನು. ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಅವಯೋಃ=ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ, ಇಮಂ=ಈದಾವ, ಧರ್ಮಂ = ಧರ್ಮಸಾಧನೀಭೂತವಾದ, ಅಥವಾ ಸರ್ವಧಾರಕನಾದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಸಂಬಂಧಿಕವಾದ, ಸಂವಾದಂ = ಗೀತಾಪ್ರಬಂಧರೂಪವಾದ ಸಂವಾದವನ್ನು, ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ=ಅಧ್ಯಯನಮಾಡುವನೋ, ತೇನ = ಆದಾವ ಪುರುಷನಿಂದ, ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ=ಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಯಜ್ಞದಿಂದ, ಆಹಂ=ನಾನು, ಇಷ್ಟಃ=ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಸ್ಯಾಂ=ಆಗುವೆನು. ಇತಿ = ಈಪ್ರಕಾರ, ಮೇ = ನನ್ನ, ಮತಿಃ=ಬುದ್ಧಿಯು, ಶ್ರದ್ಧಾವಾನ್=ಆಸ್ತಿಕ್ಯಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಅನಸೂಯಶ್ಚ = ಅಸೂಯಾದಿ ದೋಷರಹಿತನಾದ, ಯೋಽಸಿ=ಯಾವನಾದರೂ, ನಃ=ಮನುಷ್ಯನು (ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ಗೀತಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು), ಶ್ರುಣುಯಾತ್=ಕೇಳಿಯಾನೋ, ಸೋಽಸಿ=ಅವನೂ ಕೂಡ, ಮುಕ್ತಃ ಸನ್=ಮುಕ್ತನಾಗಿ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾಂ=ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳ, ಅಥವಾ, ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಣಾ = ಪುಣ್ಯಕರ್ಮದಿಂದ, ಶುಭಾನ್ ಲೋಕಾನ್=ಉತ್ತಮ ಲೋಕಗಳನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ನುಯಾತ್=ಹೊಂದಿಯಾನು, (ಋಷಿವೇದಿಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ ಭಗವದ್ಧರ್ಶನವೈಚಿತ್ರ್ಯವೂ ಕೂಡ, ಅದರಿಂದಲೇ ನೋಕ್ಷವೈಚಿತ್ರ್ಯವೂ ಧ್ಯಾನೇನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಕೇಚಿತ್=ಕೆಲವರು (ಶ್ರವಣಮನನಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು), ಆತ್ಮಾನಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಧ್ಯಾನೇನ=ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೇ, ಆತ್ಮನಾ=ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಆತ್ಮನಿ=ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಪಶ್ಯಂತಿ=ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯೇ=ಕೆಲವರು, ಸಾಂಖ್ಯೇನ ಯೋಗೇನ = ವೇದೋಕ್ತಭಗವತ್ಸ್ವರೂಪಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಯದಿಂದಲೂ, ಧ್ಯಾನದಿಂದಲೂ, ಪಶ್ಯಂತಿ=(ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು) ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಅವರೇ=ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಲ್ಲದವರು, ಕರ್ಮಯೋಗೇನ ಚ=ಕರ್ಮರೂಪ ಉಪಾಯದಿಂದಲೂ (ಅಂದರೆ ಸಾಧುಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದದಿಂದಂಟಾದ ಶ್ರವಣಮನನ ಧ್ಯಾನಗಳಿಂದ, ಪಶ್ಯಂತಿ=ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಕೆಲವರು ಋಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದಲೂ, ಶ್ರವಣದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ತಿಳಿದು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ನಾರದಾದಿ ಋಷಿಗಳು ಹೊರಗೂ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಸ್ವಪ್ರತಿಭಾಭ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಉಪಾಯದಿಂದ ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ಎಷ್ಟುವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಕ್ಷತ್ರಿಯಶ್ರೇಷ್ಠರು ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿರೂಪವಾದ ಕರ್ಮರೂಪ ಉಪಾಯದಿಂದಲೂ ಶ್ರವಣದಿಂದಲೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭೆಯಿಂದಲೂ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಹರಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸತಾ

ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿಯುಜ್ಜಕರ್ಮಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಜ್ಜಭಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ನೋಡು ತ್ತಾರೆ.) ಅನ್ಯೇ ತು=ಇತರರಾದ ಮನುಷ್ಯರಾದರೂ, ಏವಂ=ಹೀಗೆ, ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಭಾಬಲದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ಅಜಾನಂತಃ=ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವರಾಗಿ, ಅನ್ಯೇಭ್ಯಃ=ಇತರರಿಂದ, ಶ್ರುತ್ವಾ=ಕೇಳಿ, ಮತ್ತು ಮನನಮಾಡಿ, ಉಪಾಸತೇ=ಉಪಾಸನಮಾಡುತ್ತಾರೆ; ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಮತ್ತು ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ತೇಷು ಚ=ಅವರು ಅತ್ಯಲ್ಪಪ್ರತಿಭಾವುಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ, ಶ್ರುತಿಪರಾಯಣಾಃ=ಬಹುಶ್ರವಣವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಮೃತ್ಯುಂ=ಸಂಸಾರವನ್ನು, ಅತಿತರಂತ್ಯೇವ=ಅತಿಕ್ರಮಿಸುತ್ತಾರೆಯೇ ಸರಿ. (ಅಂದರೆ— ಧ್ಯಾನಯೋಗಾದಿಗಳು ಮಿಲಿತಗಳಾಗಿಯೇ ದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಸಾಧನಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಪ್ರಾಚುರ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ.)

ತಾ || ನ. ಚ. ವಿ. ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಭೇದಾತ್ಪಂಸಾಂ ದರ್ಶನಸಾಧನಂ | ನಾನೈವ ತತ್ರ ವಿಷ್ಣೋಃಸ್ತು ಪ್ರಸಾದಾದ್ವೈಷ್ಟವಂ ವಪುಃ || ಸ್ವಯಂ ವಿಜ್ಞಾಯತೇ ಕಿಂಚಿಚ್ಛುಯಂತೇ ಕಿಂಚಿದನ್ಯತಃ | ತಥಾ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಹರಿಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸ್ವಾಂತಃ ಸಶ್ಯಂತಿ ಕೇಚನ || ಋಷಯಃ ಕೇಚಿದ್ರಷಯೋ ನಾರದಾದ್ಯಾಃ ಬಹಿಸ್ತ್ವಪಿ | ದೇವಾ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದೇನ ಲಬ್ಧಸತ್ತತಿಭಾಬಲಾತ್ || ಸರ್ವಂ ಕ್ರಮೇಣ ವಿಜ್ಞಾಯ ಪ್ರತಿಭಾ ಸ್ಪಷ್ಟತಾ ಕ್ರಮಾತ್ | ಸಶ್ಯಂತಿ ಬಹಿರಂತಶ್ಚ ವಿಷ್ಣುಂ ಧ್ಯಾನಮ್ನತೇಷು ತು | ಯೇಷಾಂ ಧ್ಯಾನಮ್ನತೇ ದೃಷ್ಟಿಸ್ತೇಷಾಂ ಧ್ಯಾನೇಷು ದರ್ಶನಂ | ಸ್ಯಾದೇವ ಸಾಂಖ್ಯ ಯೋಗಾಸ್ತೇ ದೇವಾ ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಕೋತ್ರ ಚ || ಕೇಚಿತ್ತು ಕ್ಷತ್ರಿಯಪರಾಃ ಅಶ್ವಮೇಧಾದಿ ಕರ್ಮಭಿಃ | ಯಜಂತೋ ಭಕ್ತಿಮಂತಶ್ಚ ಯಜ್ಜಭಾಗಾರ್ಥಮಾಗತಂ || ಶ್ರವಣ ಪ್ರತಿಭಾಭ್ಯಾಂ ಚ ಸ್ಮರಂತಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಂ | ಸಶ್ಯಂತ್ಯನ್ಯೇ ತಥಾನೈಭ್ಯಃ ಸರ್ವಂ ಶ್ರುತ್ವಾನುಮತ್ಯ ಚ || ಉಪಾಸ್ಯೈವ ತು ಸಶ್ಯಂತಿ ನಾನ್ಯಥಾ ತು ಕಥಂಚನ | ಋಷೀನಾಂ ಜ್ಞಸ್ತು ಧಾರಭ್ಯ ಪ್ರತಿಭಾಭ್ಯಧಿಕಾ ಕ್ರಮಾತ್ || ಯಾವದ್ಬ್ರಹ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಣಸ್ತು ಪ್ರಾಯೋ ನಾಪ್ರತಿಭಾಸಿತಂ | ವಿಷ್ಣೋ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥಮೇವಾಸ್ಯ ಶ್ರೋತವ್ಯಂ ಪ್ರಾಯಶೋ ನರೈಃ || ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಶ್ರವಣಾಜ್ಞಾನಂ ಕ್ರಮಶೋ ಮಾನುಷೋತ್ತರಂ | ಅತ್ಯಲ್ಪಪ್ರತಿಭಾನತ್ವಾನ್ಮಾನುಷಾಃ ಶ್ರುತವೇದಿನಃ | ಸರ್ವೇ ತೇ ದರ್ಶನಾತ್ಸ್ಮಾತ್ ಸ್ವಯೋಗ್ಯಾನ್ಮುಕ್ತಿಗಾಮಿನಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಧ್ಯಾನೇನ ಇತ್ಯಾದಿಗಳ ಅರ್ಥವು ಸಪ್ತ ಮಾಣವಾಗಿ ಗೀತಾತಾತ್ಪರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ || ೭೭ || ೭೮ || ೭೯ || ೮೦ || ೮೧ || ೮೨ || ೮೩ ||

ಮುಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ದರ್ಶನತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮೈರಸ್ಯಶೇಷೈಶ್ಚ ವಿಶೇಷೈಃ ಸಹ ಪಶ್ಯತಿ || ೭೪ ||
 ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವರೂಪೋಽಪಿ ಸರ್ವದಾ ||
 ಸರ್ವತ್ರ ಚಾನ್ಯದಪ್ಯೇವಂ ತೇನಾದ್ಯಷ್ಟಂ ನ ಹಿ ಕ್ವಚಿತ್ || ೭೫ ||
 ಸರ್ವತ್ರ ಸರ್ವದೈವೇಶಂ ಪಶ್ಯತ್ಯೇವ ರಮಾಪಿ ತು ||
 ನ ತು ಸರ್ವೈರ್ವಿಶೇಷೈಸ್ತಂ ಪಶ್ಯಂತ್ಯಪ್ಯನ್ಯತೋಽಧಿಕಂ || ೭೬ ||
 ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮನ್ಯಚ್ಚಾಶೇಷಂ ಪಶ್ಯತ್ಯೇವ ಹಿ ಸರ್ವದಾ ||
 ಬ್ರಹ್ಮಾ ತು ಸರ್ವಗಂ ಪಶ್ಯೇದ್ಗುಣಾನಪ್ಯನ್ಯತೋಽಧಿಕಂ || ೭೭ ||

ನ ತು ಸರ್ವೇಷು ಕಾಲೇಷು ತಥಾ ಪಶ್ಯತ್ಯಮುಕ್ತಿಗಃ ||
 ಮುಕ್ತಸ್ತು ಸರ್ವದಾ ಪಶ್ಯೇತ್ಸರ್ವಗತ್ವೇನ ಚಾಪಿ ತು || ೭೮ ||
 ನ ರಮಾವದ್ವಿಶೇಷಾಣಾಂ ದರ್ಶನಂ ಶಕ್ನುಯಾತ್ಕೃಚಿತ್ ||
 ಸ್ವಾತ್ಮಾನಮನ್ಯಚ್ಚ ಸದಾ ವಿಶೇಷೈರಖಿಲೈರಪಿ || ೭೯ ||
 ಪಶ್ಯಂತ್ಯಂಜಸ್ತಥಾ ವಾಣೀ ವಿಶೇಷಾಂಸ್ತಾವತೋ ನ ತು ||
 ತ್ರೈಗುಣ್ಯಾತ್ಪರತಃ ಪಶ್ಯೇದ್ವ್ಯಾಪ್ತಂ ಶತಗುಣಂ ಹರಿಂ || ೮೦ ||
 ಗಿರೀಶೋ ಗರುಡಶ್ಚೈವ ತಮೋಮಾತ್ರಗತಂ ಹರಿಂ |
 ಪಶ್ಯೇದ್ವಿಶೇಷಾನಪಿ ಹಿ ವಾಣೀದೃಷ್ಟಾನ್ನ ಪಶ್ಯತಿ || ೮೧ ||

ಅ || ಭಗವಾನು = ಪೂಜ್ಯನಾದ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಸರ್ವರೂಪೋಽಪಿ = ಪೂರ್ಣ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ, ಸುಸೂಕ್ಷ್ಮೈರಪಿ = ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳೂ ಆದ, ಅಶೇಷೈಶ್ಚ ವಿಶೇಷೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲೂ, ಸಹ = ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ = ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಪಶ್ಯತಿ = ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವತ್ರ ಚ = ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಅನ್ಯದಪಿ = ತನ್ನಿಂದ ಇತರನಾದ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಕೂಡ, ಏವಂ = ಹೀಗೆಯೇ, ಪಶ್ಯತಿ = ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ತೇನ = ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಅದೃಷ್ಟಂ = ಕಾಣಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದುದು, ಕೃಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಹಿ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ರಮಾ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು, ಸರ್ವತ್ರ = ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸರ್ವದೈವಂ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಈಶಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯತ್ಯೇವ = ನೋಡುತ್ತಾಳೆ. ಅಪಿ ತು = ಆದರೆ, ಅನ್ಯತಃ = ಜ್ಞಾನಿವರ್ಗದೇವಿಯಿಂದ, ಅಧಿಕಂ = ಅಧಿಕವು ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ ಹಾಗೆ, ಪಶ್ಯಂತ್ಯಪಿ = ನೋಡುವವಳಾದಾಗ್ಯೂ, ಸರ್ವೈಃ ವಿಶೇಷೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ, ತಂ = ಆ, ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ನ ತು ಪಶ್ಯತಿ = ನೋಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಅನ್ಯಚ್ಚ ಅಶೇಷಂ = ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದಲೂ, ತನ್ನಿಂದಲೂ ಇತರನಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವನ್ನೂ, ಪಶ್ಯತ್ಯೇವ ಹಿ = ನೋಡುತ್ತಾಳೆ. ಬ್ರಹ್ಮಾ ತು = ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ, ಸರ್ವಗಂ = ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯೇತ್ = ನೋಡುವನು. ಗುಣಾನಪಿ = ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, ಅನ್ಯತಃ = ಇತರನಾದ ಸರಸ್ವತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ, ಅಧಿಕಂ = ಅಧಿಕವು ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ ಹಾಗೆ, ಪಶ್ಯೇತ್ = ನೋಡುವನು. ಅಮುಕ್ತಿಗಃ = ಮುಕ್ತಿಯಾಗದೆ ಇದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಸರ್ವೇಷು ಕಾಲೇಷು = ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ, ತಥಾ = ಹಾಗೆ, ನ ತು ಪಶ್ಯತಿ = ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಅಪಿ ತು = ಆದರೆ, ಮುಕ್ತಸ್ತು = ಮುಕ್ತನಾದರೂ, ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಸರ್ವಗತ್ವೇನ ಚ = ಸರಸ್ವತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಗುಣವುಳ್ಳತನದಿಂದಲೂ, ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನದಿಂದಲೂ, ಪಶ್ಯೇತ್ = ನೋಡುವನು. ಅಪಿ ತು = ಆದರೆ, ಕೃಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ರಮಾವತ್ = ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಂತೆ, ವಿಶೇಷಾಣಾಂ = ವಿಶೇಷಗಳ, ದರ್ಶನಂ = ದರ್ಶನವನ್ನು (ಕರ್ತುಂ = ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ), ನ ಶಕ್ನುಯಾತ್ = ಸಮರ್ಥನಾಗಲಾರನು ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ವಾಣೀ = ಸರಸ್ವತಿಯು, ಅಖಿಲೈರಪಿ ವಿಶೇಷೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ವಿಶೇಷಗಳಿಂದಲೂ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಅಂಜಃ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಅನ್ಯಚ್ಚ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಇತರನಾದುದನ್ನೂ, ಪಶ್ಯಂತ್ಯಪಿ = ನೋಡುವವನಾದಾಗ್ಯೂ, ತಾವತಃ ವಿಶೇಷಾನ್ = ಅಷ್ಟು ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು (ಅಂದರೆ, ಹೇಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಎಷ್ಟು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತವೋ, ಅಷ್ಟು ಗುಣಗಳನ್ನು), ನ ತು ಪಶ್ಯೇತ್ = ನೋಡಲಾರಳು. ತ್ರೈಗುಣ್ಯಾತ್ = ಪಂಚಾಶತ್ಕೋಟಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ

ಪರಿಮಿತ ದೇಶವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಮಹದಾದ್ಯಾವರಣರೂಪವಾದ ತ್ರೈಗುಣ್ಯದೇಶಿಯಿಂದ, ಪರತಃ = ಮೇಲೆ, ಶತಗುಣಂ = ಶತೋತ್ತರ ಪರಿಮಿತ ದೇಶಪರ್ಯಂತ, ವ್ಯಾಪ್ತಂ = ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ, ಹರಿಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯೇತ್ = ನೋಡುವಳು. ಗಿರಿಶಃ = ರುದ್ರನು, ಗರುಡಶ್ಚೈವ = ಗರುಡನೂ ಕೂಡ, ತಮೋಮಾತ್ರಗತಂ = ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಪರಿಮಿತವಾದ ದೇಶಪರ್ಯಂತವಾಗಿರತಕ್ಕ, ಹರಿಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯೇತ್ = ನೋಡುವನು. ವಾಣೀದ್ಯಷ್ಟಾನ್ = ಸರಸ್ವತಿಯಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು, ನ ಪಶ್ಯತಿ = ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ || ೭೪ || ೭೫ || ೭೬ || ೭೭ || ೭೮ || ೭೯ || || ೮೦ || ೮೧ ||

ಮೂ || ಉಮಾ ಸುಪರ್ಣೀ ಚ ಮಹತ್ತತ್ವಂ ಯಾವತ್ತಪಶ್ಯತಿ |
 ರುದ್ರದೃಷ್ಟಾನ್ ವಿಶೇಷಾಂಶ್ಚ ನೈವ ಪಶ್ಯೇತ್ಕದಾಚನ || ೮೨ ||
 ಸ್ವರೂಪಮನ್ಯರೂಪಂ ಚ ಮುಕ್ತಾ ದೇವಾಃ ಸಮಸ್ತಶಃ |
 ಜಾನಂತೀಂದ್ರಶ್ಚ ಕಾಮಶ್ಚ ಬ್ರಹ್ಮ ಯಾವದಹಂಕೃತಿಃ || ೮೩ ||
 ಪಶ್ಯಂತಿ ಶೋಮಸೂರ್ಯೌ ತು ಮನಸ್ಸಂ ಪರಮೇಶ್ವರಂ || ೮೪ ||
 ಅನ್ಯೇ ಭೂತಸ್ಥಿತಂ ವಿಷ್ಣುಂ ದೇವಾಃ ಪಶ್ಯಂತಿ ಸರ್ವದಾ |
 ಬಹುಸಾಹಸ್ರವರ್ಷೇಣ ಮಹತ್ತತ್ವೇ ಕ್ವಚಿತ್ಕ್ವಚಿತ್ || ೮೫ ||
 ಅನ್ಯೇ ಚೈವ ಯಥಾಯೋಗ(ಗ್ಯ)ಮಂಡಾಂತವರ್ತಿನಂ ಹರಿಂ |
 ಶ್ವೇತದ್ವೀಪಸತಿಂ ಚೈವ ಹೃದ್ಯೇನಾನ್ಯೇ ತು ಕೇಚನ || ೮೬ ||
 ಕದಾಚಿದೇವ ತತ್ರಾಪಿ ಕೇಚಿತ್ಪಶ್ಯಂತಿ ಕೇಶವಂ |
 ಉಮಾಯಾವದನಂತಾಂಶಾನೃ(ತ್ವ)ರ್ವದೃಷ್ಟೇಭ್ಯ ಏವ ತು ||
 || ೮೭ ||
 ವಿಶೇಷಾನ್ನಾಸುದೇವಸ್ಯ ಪಶ್ವಾದುಕ್ತಾ ವಿಚಕ್ಷತೇ |
 ಶಕ್ರಕಾಮಾದಯಶ್ಚೈವ ವಿಶೇಷಾನ್ಪ್ರಹ್ಮಣಿ ಸ್ಥಿತಾನ್ |
 ಉಮಾದಿಭಿಃ ಪ್ರಬುದ್ಧೇಭ್ಯಃ ಶತಾಂಶಾನೇವ ಚಕ್ಷತೇ || ೮೮ ||

ಅ || ಉಮಾ = ಪಾರ್ವತಿಯೂ, ಸುಪರ್ಣೀಚ = ಗರುಡನ ಹೆಡತಿಯೂ ಕೂಡ, ಯಾವತ್ = ಎಷ್ಟರತನಕ, ಮಹತ್ತತ್ವಂ = ಮಹತ್ತ್ವವಿದೆಯೋ, (ಅಂದರೆ — ಮಹತ್ತ್ವಪರ್ಯಂತ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು) ವ್ರಪಶ್ಯತಿ = ನೋಡುತ್ತಾರೋ, ಕದಾಚನ = ಯಾವಾಗಲೂ, ರುದ್ರದೃಷ್ಟಾನ್ = ರುದ್ರನಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ವಿಶೇಷಾಂಶ್ಚ = ವಿಶೇಷಗಳನ್ನಾದರೂ, ನೈವ ಪಶ್ಯೇತ್ = ನೋಡಲಾರರು. ಸಮಸ್ತಶಃ = ಎಲ್ಲಾ, ಮುಕ್ತಾ ದೇವಾಃ = ಮುಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಸ್ವರೂಪಂ = ಸ್ವಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಅನ್ಯರೂಪಂಚ = ಸ್ವಾಧನುರೂಪವನ್ನೂ, ಜಾನಂತಿ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಇಂದ್ರಶ್ಚ = ಇಂದ್ರನೂ, ಕಾಮಶ್ಚ = ಕಾಮನೂಕೂಡ, ಯಾವದಹಂಕೃತಿಃ = ಅಹಂಕಾರತತ್ವವಿರುವತನಕ (ಅಂದರೆ — ಅಸ್ವರವರೇಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕ), ಬ್ರಹ್ಮ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ, ಪಶ್ಯತಃ = ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಮನುದಕ್ವಾದ್ಯಾಃ = ಮನುದಕ್ವ-ಪ್ರಜಾಪತಿ ಮೊದಲಾದವರು, ಬುದ್ಧಿ ತತ್ವಸ್ಥಿತಂ = ಬುದ್ಧಿ ತತ್ವದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ (ಅಂದರೆ — ಅಸ್ವರವರೇಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ), ಹರಿಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯಂತಿ = ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಸೋಮಸೂರ್ಯೌ ತು =

ಚಂದ್ರ- ಸೂರ್ಯರಾದರೂ, ಮನಸ್ಥಂ=ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ (ಅಂದರೆ— ಮನಸ್ತತ್ವದಿಂದ ಪರಿಮಿತ ದೇಶಪರ್ಯಂತ ಇರತಕ್ಕ), ಪರಮೇಶ್ವರಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯತಃ=ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯೇ ದೇವಾಃ=ಇತರ ದೇವತೆಗಳು, ಭೂತಸ್ಥಿತಂ = ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ (ಅಂದರೆ— ಪಂಚಭೂತಗಳು ಇರತಕ್ಕ), ದೇಶಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕ), ವಿಷ್ಣುಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಸರ್ವದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಪಶ್ಯಂತಿ=ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಬಹುಸಾಹಸ್ರವರ್ಷೇಣ=ಬಹುಸಾಹಸ್ರವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ಸಾಧನವಿಶೇಷದಿಂದ, ಕೃಚಿತ್ ಕೃಚಿತ್=ಕೆಲವು ಕೆಲವುಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮಹತ್ತತ್ವೇ=ಮಹತ್ತತ್ವದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು, ಪಶ್ಯಂತಿ=ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯೇಚ = ಕೆಲವರಿತರರು, ಯಥಾಯೋಗಂ(ಗ್ಯಂ) = ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಅಂಡಾಂತವರ್ತನಂ=ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದೊಳಗೆ ಇರತಕ್ಕ, ಹರಿಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯಂತಿ = ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಅನ್ಯೇ ತು ಕೇಚನ=ಇತರರು ಕೆಲವರು, ಶ್ವೇತದ್ವೇಪ ಪತಂಜೈವ=ಶ್ವೇತದ್ವೇಪ ಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಹೃದ್ಯೇವ = ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೇ, ಪಶ್ಯಂತಿ = ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ತತ್ಪಾಪಿ=ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಕೇಚಿತ್=ಕೆಲವರು, ಕದಾಚಿದೇವ = ಕೆಲವುವೇಳೆಯೇ, ಕೇಶವಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪಶ್ಯಂತಿ=ನೋಡುತ್ತಾರೆ. (ಪರಿಮಾಣ ದರ್ಶನದಂತೆ ವಿಶೇಷ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ಉಮಾಯಾವತತು = ಸಾರ್ವತೀ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯಾದರೂ, ಪಶ್ಚಾತ್ = ಹಿಂದಿಕ್ಕಿ, ಉಕ್ತಾಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವರು ವರು, ಪೂರ್ವದೃಷ್ಟೇಭ್ಯಃ=ಲಕ್ಷ್ಮೀಯೇ ಮೊದಲೊಂದಿರತಕ್ಕ ಮೊದಲಿನವರಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶಧರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅನಂತಾಂಶಾನೇವ = ಅನಂತಗಳ ಅಂಶಗಳೇಆದ, ವಾಸುದೇವಸ್ಯ ವಿಶೇಷಾನ್=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು, ವಿಚಕ್ಷತೇ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಶಕ್ರಕಾಮಾದ ಯಶ್ಚ=ದೇವೇಂದ್ರ-ಮನ್ಮಥನೇ ಮೊದಲಾದವರೂ, ಉಮಾಭಿರೇವ=ಸಾರ್ವತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೇ, ಪ್ರಬುದ್ಧೇಭ್ಯಃ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಈಶಧರ್ಮಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಶತಾಂಶಾನೇವ=ನೂರರ ಅಂಶಭೂತಗಳೇ ಆದ, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತಾನ್=ಇರತಕ್ಕ, ವಿಶೇಷಾನ್=ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು, ಚಕ್ಷತೇ=ನೋಡುತ್ತಾರೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ದರ್ಶನ ತಾರತಮ್ಯವೇ ಸಾಧನದ ಅಧಿನವಾದುದು. ವಿಷ್ಣು-ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ದರ್ಶನ ತಾರತಮ್ಯವು ಸಾಧನಾಧಿನವಾದುದಲ್ಲ. ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು ಹೊರಗೂ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಹರಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ನೋಡುತ್ತಾನೆ. (2) ಸರಸ್ವತಿಯಾದರೂ ಐವತ್ತು ಕೋಟಿ ವಿಸ್ತೀರ್ಣವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ಪರಿಮಿತವಾದ ದೇಶವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಅಂದರೆ— ಜಲ-ತೇಜಸ್ಸು-ವಾಯು-ಆಕಾಶ-ಅಹಂಕಾರತತ್ವ-ಮಹತ್ತತ್ವ-ತ್ರೈಗುಣ್ಯ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಒಂದರಿಂದ ಒಂದು ಹತ್ತುಪಾಲು ಜಾಸ್ತಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಾವರಣಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ ಮಹತ್ತತ್ವದಿಂದ ಮೇಲೆ ಶತೋತ್ತರ ಪರಿಮಿತ ದೇಶಪರ್ಯಂತ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾಳೆ. (3) ರುದ್ರಗರುಡರಾದರೂ ಮಹತ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಆವರಣ ಭೂತವಾದ ಅದರಿಂದ ಹತ್ತುಪಾಲು ಜಾಸ್ತಿಯಾದ ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಪರಿಮಿತವಾದ ದೇಶಪರ್ಯಂತ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. (4) ಸಾರ್ವತೀ ಸುಪರ್ಣಿಯರಾದರೂ ತಮೋಗುಣದಿಂದ ಪರಿಮಿತವಾದ ಹತ್ತು ಪಾಲು ಕಮ್ಮಿಯಾದ ಮಹತ್ತತ್ವದಿಂದ ಪರಿಮಿತವಾದ ದೇಶಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. (5) ಇಂದ್ರಕಾಮರಾದರೂ ಮಹತ್ತತ್ವದಿಶೆಯಿಂದ ಪರಿಮಿತವಾದ ಹತ್ತು ಪಾಲು ಕಮ್ಮಿಯಾದ ಅಹಂಕಾರತತ್ವದಿಂದ ಪರಿಮಿತವಾದ ದೇಶಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. (6) ಮನುಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾದಿಗಳು

ಅಹಂಕಾರತತ್ವದೇಶಿಯಿಂದ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಹತ್ತು ಪಾಲು ಕಮ್ಮಿಯಾದ ಬುದ್ಧಿ ತತ್ವದಿಂದ ಪರಿಮಿತವಾದ ದೇಶಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ. (7) ಸೋಮ ಸೂರ್ಯರಾದರೂ ಬುದ್ಧಿ ತತ್ವದೇಶಿಯಿಂದ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಹತ್ತು ಪಾಲು ಕಮ್ಮಿಯಾದ ಮನಸ್ತತ್ವದಿಂದ ಪರಿಮಿತದೇಶಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ. (8) ವರಣಾದಿಗಳಾದರೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಹತ್ತು ಪಾಲು ಕಮ್ಮಿಯಾದ ಆಕಾಶ ವಾಯ್ವಾದಿಭೂತಗಳಿಂದ ಪರಿಮಿತದೇಶಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರವಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. (9) ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ವ್ಯಾಪ್ತ್ಯಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಬೇರೆ ಧರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ ಲಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯದೇವಿಯು ಎಷ್ಟು ವಾಸುದೇವನ ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾಳೋ, ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿ ಅನಂತಪ್ರಕಾರ ವಿಭಕ್ತಗಳಾದ ಗುಣಗಳ ಪೈಕಿ ಒಂದೇ ಭಾಗವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. (10) ಬ್ರಹ್ಮನು ನೋಡತಕ್ಕ ಅನಂತಪ್ರಕಾರ ವಿಭಕ್ತವಾದ ಭಾಗದ ಪೈಕಿ ಒಂದೇ ಭಾಗವನ್ನು ಸರಸ್ವತಿಯು ನೋಡುತ್ತಾಳೆ, ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ರುದ್ರವಾರ್ಷತಿಯಿಗೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (11) ಪಾರ್ವತಿಯೂ ಕೂಡ ಎಷ್ಟು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾಳೋ ನೂರುಪ್ರಕಾರ ವಿಭಕ್ತಗಳಾದ ಅಷ್ಟು ಗುಣಗಳ ಒಂದೇ ಭಾಗವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. (12) ಅನಂತಧಾವಿಭಕ್ತವಾದ ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೇ ಭಾಗವನ್ನು ಅನಿರುದ್ಧನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರವಹಾದಿಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದರಲ್ಲಿ ಹ್ರಾಸಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (13) ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು || ೮೨ || ೮೩ || ೮೪ || ೮೫ || ೮೬ || ೮೭ || ೮೮ ||

ಉದಾಹೃತಗಳಾದ ವಚನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಇತ್ಯಾದಿನೇದಸ್ಮೃತಿಗವಚನೇಚ್ಛೋ ಯಥಾರ್ಥತಃ || ೮೯ ||
 ತಾರತಮ್ಯಂ ಚ(ವಿ)ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಸಾಧನಾನಾಂ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ |
 ಸಾಧ್ಯಸಾಧನವೈರೂಪ್ಯಮದೃಶ್ಯಂ ಕೇನ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ || ೯೦ ||

ಅ || ಇತ್ಯಾದಿ ವೇದಸ್ಮೃತಿಗವಚನೇಚ್ಛೋ = ಇವೇ ಮೊದಲಾಗಿವು ವೇದಗಳೂ-ಸ್ಮೃತಿಗಳೂ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಚನಗಳದೇಶಿಯಿಂದ, ಯಥಾರ್ಥತಃ = ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿಯೇ, (ಪರಮತಾನುವಾದ ರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲ.) ವಿಮುಕ್ತಾನಾಂ = ವಿಮುಕ್ತರಿಗೂ, ಸಾಧನಾನಾಂ ಚ = ಸಾಧನಗಳಿಗೂ ಕೂಡ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವವು, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉದಾಹೃತಗಳಾದ ಕೆಲವು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದೂ ಪ್ರಕೃತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ.) (ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಇರಲಿ. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಬೇಡ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಬಾಧಕವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈಗ ಈ ಶಂಕೆಯೇ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ದೂಷಣಾಭಿಧಾನವು ಸುತರಾಂ ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಸಾಧ್ಯಸಾಧನವೈರೂಪ್ಯಂ = ಸಾಧ್ಯವು ಅವಿಚಿತ್ರವು, ಸಾಧನವು ವಿಚಿತ್ರವು ಎಂದು ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳಿಗೆ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು, ಅದೃಶ್ಯಂ = ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಣಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದುದು, ಕೇನ = ಯಾವಬೇಡದಿಂದ,

ಕಲ್ಯಾಣೇ=ಶಂಕಿಸಲ್ಲಡುತ್ತದೆ. (ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ.) ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸಾಧನವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿದ್ದರೆ ಸಾಧ್ಯವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಕಂಡದೆ. ಸಾಧ್ಯಕ್ಕೆ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಾಧನದಲ್ಲಿನಾತ್ರ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ತೋರಿಬರಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಕೃತ ಮೋಕ್ಷರೂಪಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅದರ ಸಾಧನದಲ್ಲಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವಿರಲಿ ಎನ್ನುವ ಈ ಶಂಕೆಯು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಬೀಜವಿದ್ದರೆ ಬರಬಹುದು. ನಿರ್ಬೀಜವಾಗಿ ಶಂಕಿಸುವವನು ಲೌಕಿಕನೂ ಅಲ್ಲ, ಪರೀಕ್ಷಕನೂ ಅಲ್ಲ. ಉನ್ಮತ್ತನಂತೆ ಬಿಡಲರ್ಹನು. || ೮೯ || ೯೦ ||

‘ ಈಶ್ವರಃ ಮುಮುಕ್ಷುಭ್ಯಃ ವಿಚಿತ್ರಂ ಫಲಂ ದದಾತಿ ವಿಚಿತ್ರಸಾಧನೈರಾರಾಧಿತತ್ವಾತ್ ವಿಚಿತ್ರಸಾಧನಾನ್ಯಸೇಕ್ಷ್ಯ ಫಲದಾತ್ಯತ್ವಾತ್ ’ ಈಶ್ವರನು ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಗೋಪ್ಯರ ವಿಚಿತ್ರಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ವಿಚಿತ್ರಸಾಧನಗಳಿಂದ ಆರಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಚಿತ್ರಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ವೈಷಮ್ಯಂ ನಿರ್ಘೃಣತ್ವಂ ಚ ತೇನ ಸ್ಯಾತಾಂ ಪರಸ್ಯ ಚ |
 ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾದಿತಿ ಚ ತೌ ವಿದ್ಯಾಧೀಶೇನ ನಾರಿತೌ || ೯೧ ||
 ತಾರತಮ್ಯಾತ್ಸಾಧನಾನಾಂ ಸಾಧ್ಯತಾದ್ಯುಕ್ತಮಿಶತಃ |
 ಅವೈಷಮ್ಯಾದಿ ಹೇತುಃ ಸ್ಯಾತ್ಸದೈವ ಪರಮೇಶ್ವರೇ || ೯೨ ||

ಅ || ತೇನ=ಸಾಧ್ಯಸಾಧನವೈರೂಪ್ಯದಿಂದ, ಪರಸ್ಯ ಚ=ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ, ವೈಷಮ್ಯಂ=ವಿಷಮತ್ವವೂ, ನಿರ್ಘೃಣತ್ವಂಚ=ದಯಾರಾಹಿತ್ಯವೂ, ಸ್ಯಾತಾಂ = ಬರಬೇಕಾಗುವವು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ತೌ ಚ=ಅ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೃಣ್ಯರೂಪದೋಪಗಗಳು, ವಿದ್ಯಾಧೀಶೇನ=ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ, ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ಇತಿ=‘ವೈಷಮ್ಯನೈರ್ಘೃಣೇ ನ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವಾತ್ ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ’ (ಸೂತ್ರ. ಅಧ್ಯಾ. ೨. ಪಾ. ೧. ಅಧಿ. ೧೦. ಸೂ. ೩೫.) ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ನಾರಿತೌ = ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು. (ಸಾಧನತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಸಾಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯ ನೈರ್ಘೃಣ್ಯಾದಿಗಳು ಬರಬೇಕಾಗುವವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ವಿಪರ್ಯಯ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ) ಸಾಧನಾನಾಂ = ಸಾಧನಗಳ, ತಾರತಮ್ಯಾತ್=ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವದಿಂದ, ಸದೈವ=ನಿಯಮದಿಂದ, ಈಶತಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ, ಸಾಧ್ಯತಾದ್ಯುಕ್ತಮ್=ಸಾಧ್ಯದ ತಾರತಮ್ಯವು, ಪರಮೇಶ್ವರೇ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಅವೈಷಮ್ಯಾದಿ ಹೇತುಃ=ಅವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ—(1) ಈಶ್ವರನು ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ಅಲ್ಪವಾದ ಸಾಧನವಾದ ದವನಿಗೆ ಅನುಷ್ಠಿತ ಮಹಾಸಾಧನವುಳ್ಳವರ ಸಮಾನಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದಾದರೆ— ಆಗ ಇವನು ವಿಷಮನಾಗುವನು. ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ಮಹಾಸಾಧನವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ಅಲ್ಪಸಾಧನವುಳ್ಳವನ ಸಮಾನಫಲವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗ ದಯಾರಹಿತನು ಆಗುವನು. (2) ಯಾವುದು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವೋ, ಅಪ್ರಮಾಣಿಕವೋ ಅದು ಅನಿಷ್ಟವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಸೂತ್ರಕಾರರು

ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಸಮ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ವಾರಣಮಾಡಿದರಿಂದ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲ? ಸೂತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಯಾರು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೋ ಅವರನ್ನು ಕುಂತು ಹೇಳಿದ್ದು. (3) ಯಾರು ಸೂತ್ರಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಸಮ್ಯಾದಿಗಳ ಆವಾದನಕ್ಕೆ ಇಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, ಅವರನ್ನು ಕುಂತು ವೇದಗಳ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ವೈಸಮ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ದೋಷತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ತೌ ವಿದ್ಯಾರ್ಥೀನ ವಾಂತಿ' ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಪ್ರಯೋಗವು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ತೇ ವಾಂತೇ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರುವರು. || ೯೧ || ೯೨ ||

ಸಾಧನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಈಶ್ವರನು ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವೈಸಮ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಅವನಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಪರಿಹಾರಮಾಡಿದ್ದು ವ್ಯರ್ಥವೇ. ಏಕೆಂದರೆ— ಫಲದಲ್ಲಿ ವೈಸಮ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದರೂ ಸಾಧನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಿಹರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ತನಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಸಾಧನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನಿಗೆ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ೧ ಇದೆಯೋ, ೨ ಇಲ್ಲವೋ, ೨ ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕತ್ವ ರೂಪಪರಮೇಶ್ವರತ್ವಕ್ಕೆ ಹಾನಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ೧ ಪ್ರೇರಕತ್ವವು ಇದ್ದರೆ— ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ವಿಚಿತ್ರಸಾಧನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವವನಿಗೆ ವೈಸಮ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವೈಸಮ್ಯಾದಿ ನಿವಾರಣವು ಅನುಪಪನ್ನವು. ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಈ ಆಕ್ಷೇಪವನ್ನು ಸೂತ್ರಕಾರರೇ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ -

ಮೂ || ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇವಿದ್ಯಮಾನೇಽಪಿ ಸಾಧನಾದೌ ಪರೇಶಿತುಃ |
 ಅಪೇಕ್ಷ್ಯಾನಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ ನ ದೋಷ ಇತಿ ತದ್ವಚಃ || ೯೩ ||
 ನಾನಾದಿಶ್ಚಾದಿತಿ ಹ್ಯುಕ್ತಮುಪಪದ್ಯತ ಇತ್ಯಪಿ |
 ಅಪೇಕ್ಷ್ಯೋಪಾಯವೈಷಮ್ಯಮುಪೇಯಸ್ಯ ತಥಾ ಸ್ಥಿತಿಃ || ೯೪ ||
 ಮಯಾ ಕಯಾ ವೀರುದ್ಧಾ ಸ್ಯಾದ್ರಾಜಾದಾವಪಿ ದೃಶ್ಯತೇ |
 ತ್ಯಾಗೋ ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ಚಾದೃಷ್ಟಕಲ್ಪನೇತಿ ಸುದುಷ್ಕರಂ || ೯೫ ||
 ಮಾಯಿಭ್ಯೋಽನ್ಯೇನ ಕೇನಾಪಿ ತತ್ಕಿಮನ್ಯೈಶ್ಚ ನಾದಿಭಿಃ |
 ಮಾಯಿನೋಽತ್ರಾನುಗಮ್ಯಂತೇ ಶ್ರುತಹಾನ್ಯ ಶ್ರುತಗ್ರಹೌ |
 ಅಸ್ಯತ್ರ ಮಾಯಿನಾಂ ಲಿಂಗೇ ತತ್ಕೇ ದೋಷಾಸ್ತತೋಽಧಿಕಾಃ || ೯೬ ||

ಅ || ಪರೇಶಿತುಃ = ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಸಾಧನಾದೌ = ಸಾಧನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ = ಪ್ರಯೋಜಕಕರ್ತೃತ್ವವು, ವಿದ್ಯಮಾನೇಽಪಿ = ಇದ್ದಾಗ್ಯೂಕೂಡ, ಅನಾದಿ ವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ = ಸಾಧನಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ಅನಾದಿಯಾದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು, ಅಪೇಕ್ಷ್ಯ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು, (ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಿಂದ) ದೋಷಃ = ವೈಸಮ್ಯಾದಿದೋಷವು, ನ = ಇಲ್ಲ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ತದ್ವಚಃ = ಸೂತ್ರಕಾರರ ವಚನವು, ಅಸ್ಮಿ = ಇತಿ. (ಹಾಗಾದರೆ ಹೀಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕರ್ಮಾದಿಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡೇ ಫಲಾದಿಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಹಾನಿ ರೂಪವಾದ ದೋಷವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—) ದೋಷಃ = ಈ ದೋಷವೂಕೂಡ, ನ = ಇಲ್ಲ. (ಏಕೆಂದರೆ) ಪರೇಶಿತುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಸಾಧನಾದೌ = ಸಾಧನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ,

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯೇ = ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು, ವಿದ್ಯಮಾನೇಽಪಿ = ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ (ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ), ಅನಾದಿವೈಚಿತ್ರ್ಯಂ = ಅನಾದಿಯಾದ ಸಾಧನದ ವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು, ಅಪೇಕ್ಷ್ಯಾ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು, ತದ್ವಚಃ = ಪ್ರೇರಕತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವೇದವ್ಯಾಸರ ವಚನವು, ಅಸ್ಮಿ = ಇದೆ. (ಆ ವಚನವು ಯಾವುದೆಂದರೆ - ಕ್ರಮದಿಂದ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ನಾನಾದಿತ್ಯಾತ್ = ಅನಾದಿತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ದೋಷವಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ - ಅದರಲ್ಲಿ ಆದ್ಯದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ, 'ನಕರ್ಮಾವಿಭಾಗಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಾನಾದಿತ್ಯಾತ್' ಎನ್ನುವ (ಅಧ್ಯಾ. ೨. ಪಾ ೧. ಅಧಿ. ೧೦. ಸೂ. ೩೬.) ಸೂತ್ರವನ್ನು ಇದರಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವರು.) (ಎರಡನೇ ದೋಷವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಉಪಪದ್ಯತೇ ಇತ್ಯಪಿ = 'ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚಾಪ್ಯುಪಲಭ್ಯತೇ ಚ' (ಅಧ್ಯಾ. ೨. ಪಾ. ೧. ಅಧಿ. ೧೦. ಸೂ. ೩೭.) ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವೂಕೂಡ, ಉಕ್ತ ಹಿ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದಷ್ಟೆ. (ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಬಾಧಪ್ರತಿರೋಧಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಉಪಾಯವೈಷಮ್ಯಂ = ಸಾಧನಕ್ಕೆ ವೈಷಮ್ಯವನ್ನು, ಅಪೇಕ್ಷ್ಯಾ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು, ಉಪೇಯಸ್ಯ = ಸಾಧ್ಯವಾದ ಫಲಕ್ಕೆ, ತಥಾಸ್ಥಿತಿಃ = ವೈಷಮ್ಯವು, (ಈಶ್ವರನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ನಮ್ಮಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು. ಮಯಾ = ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, ಕಯಾ = ಯಾವುದರಿಂದ, ವಿರುದ್ಧಾ = ವಿರುದ್ಧವಾದುದು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ಅನುಮಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ರಾಜಾದಾವಪಿ = ಪ್ರೇಕ್ಷಾವುಳ್ಳ, ವಿವೇಕವುಳ್ಳ ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ (ಸೇವಾನುರೂಪವಾದ ಫಲದಾನವೂ, ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತನಲ್ಲಿದ್ದವನಲ್ಲಿ ಸೇವಾನುಗುಣ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅವಿವೇಕಿಗಳಾದ ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ) ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳಿಗೆ ವೈರೂಪ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನೈಕರೂಪ್ಯವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನವೈರೂಪ್ಯವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ವೈರೂಪ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಿಸುವವನಿಗೆ) ದೃಷ್ಟಸ್ಯ ತ್ಯಾಗಃ = ದೃಷ್ಟವಾದುದಕ್ಕೆ ಪರಿತ್ಯಾಗವು, ಅದೃಷ್ಟಕಲ್ಪನಾಚ = ಅದೃಷ್ಟಕಲ್ಪನೆಯೂ ಕೂಡ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, (ದೋಷಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವವು.) ಮಾಯಿಭ್ಯಃ ಅನ್ಯೇನ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತನಾದ, ಕೇನಾಪಿ = ಯಾರಿಂದಲೂ ಈ ದೋಷಗಳು, ಸುದುಃಸ್ಥೌ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯಗಳು. (ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ದೃಷ್ಟವಾದ ಸತ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಅದೃಷ್ಟವಾದ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಅವರಿಗೆ ದೃಷ್ಟತ್ಯಾಗ ಅದೃಷ್ಟಕಲ್ಪನಾದಿಗಳೂ ಬಂದೇ ಬರುತ್ತವೆ. (ಇತರರು ಮಾಡದೆ ಇರುವ ದೃಷ್ಟತ್ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಗೆ ದೋಷವು ಯಾವುದೆಂದರೆ-) ತತ್ = ಹಾಗಾದರೆ, ಅತ್ರ = ದೃಷ್ಟತ್ಯಾಗಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ, ಮಾಯಿನಃ = ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು, ಅನ್ಯೈಶ್ಚವಾದಿಭಿಃ = ಇತರವಾದಿಗಳಿಂದ, ಅನುಗಮ್ಯಂತೇ ಕಿಂ = ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾರೋ ಏನು? (ಅಂದರೆ - ದೃಷ್ಟತ್ಯಾಗಾದಿಗಳ ಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸತಕ್ಕವರಿಗೆ ಪುನಃ ಇಲ್ಲಿ ದೃಷ್ಟತ್ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ತಾನಾಗಿಯೇ ಮಾಡಿದರೆ ವ್ಯಾಹತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) (ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳಿಗೆ ವೈರೂಪ್ಯವನ್ನು ಶಂಕಿಸುವವನಿಗೆ ಅನಿಷ್ಠಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಧ್ಯಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಸಾರೂಪ್ಯವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ, ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ ಅಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ), ಅತ್ರ = ಇಲ್ಲಿ ವೈರೂಪ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಮಾಯಿನಾಂ = ಮಾಯಿಗಳಿಗೆ, ಲಿಂಗೇ = ಜ್ಞಾಪಕಗಳಾದ, ಶ್ರುತಹಾನ್ಯಶ್ರುತಗ್ರಹಾವಪಿ = ಶ್ರುತಾರ್ಥಪರಿತ್ಯಾಗ, ಅಶ್ರುತಾರ್ಥ

ಸ್ವೀಕಾರಗಳೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವವು. (ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಾದರೂ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧನಾದ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ಸಗುಣ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಅಶ್ರುತನಾದ ನಿರ್ಗುಣನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ದೃಷ್ಟತ್ಯಾಗ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕನ್ನೂ, ೧ ದೃಷ್ಟತ್ಯಾಗ, ೨ ಅಪ್ಯಪ್ಪಕಲ್ಪನಾ, ೩ ಶ್ರುತಹಾನಿ, ೪ ಅಶ್ರುತಕಲ್ಪನಾ ಎನ್ನುವ ನಾಲ್ಕನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವರಿಗೆ ಬಾಧಕಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ = ಪ್ರಕೃತದೋಷಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ತತಃ = ದೃಷ್ಟತ್ಯಾಗಾದಿಗಳದಿಶಿಯಿಂದ, ಅಧಿಕಾಃ = ಬಹಿರ್ಭೂತಗಳಾದ, ದೋಷಾಃ = ದೋಷಗಳು, ಕೇ = ಯಾವುವು? (ಅಂದರೆ— ದೃಷ್ಟತ್ಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನು ಪ್ರಮಿತನಾದ ಬೇರೆ ವದಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದೃಷ್ಟಕಲ್ಪನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ ಇತರವಾದುದನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು.)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಹಾಗಾದರೆ, ಅಧಿಕ ಸೇವೆಯಿಂದ ಅಧಿಕಫಲವೂ, ಅಲ್ಪ ಸೇವೆಯಿಂದ ಅಲ್ಪ ಫಲವೂ ರಾಜಾದಿಗಳಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಬಹು ಕರ್ಮದಿಂದ ಬಹು ಸುಖವುಳ್ಳ ಸ್ವರ್ಗವೂ, ಅಲ್ಪ ಕರ್ಮದಿಂದ ಅಲ್ಪ ಸುಖವುಳ್ಳ ಸ್ವರ್ಗವೂ ವೇದದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕರ್ಮಬಾಹುಲ್ಯಕ್ಕೆ ನೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ದೃಷ್ಟವಾದ, ನ್ಯಾಯಸಿದ್ಧವಾದ ನೋಕ್ಷ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳಿಗೂ ದೃಷ್ಟಹಾನಿಯೂ, ಅದೃಷ್ಟಕಲ್ಪನಾರೂಪಗಳಾದ ದೋಷಗಳೂ ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವವು. ಸರ್ವಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಮಾಯಾವಾದಿಗಾದರೂ ಶ್ರುತಹಾನಿ, ಅಶ್ರುತ ಗ್ರಹರೂಪದೋಷಗಳೂ ಲಜ್ಜಾಕರಗಳಲ್ಲ || ೯೩ || ೯೪ || ೯೫ || ೯೬ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದರೆ ಲೋಕದಂತೆಯೇ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ, ಉಚ್ಚ ರಾದವರನ್ನು ನೋಡಿ ನೀಚರಿಗೆ ಈರ್ಷ್ಯಾದಿಗಳು ಏಕೆ ಬರಲಾರವು ಎಂದರೆ

ಮೂ || ನಿಃಶೇಷಗತದೋಷಾಣಾಂ ಬಹುಭಿರ್ಜನ್ಮಭಿಃ ಪುನಃ || ೯೭ ||

ಸ್ಯಾದಾಪರೋಕ್ಷ್ಯಂ ಹಿ ಹರೇರ್ದ್ವೇಷೇಷ್ಯಾದಿಸ್ತತಃ ಕುತಃ |

ಭವೇಯುರ್ಯದಿ ಚೇರ್ಷ್ಯಾದ್ಯಾಃ ಸಮೇಷ್ಟಸಿ ಕುತೋ ನ ತೇ || ೯೮ ||

ಅ || ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಬಹುಭಿಃ ಜನ್ಮಭಿಃ = ಬಹುಜನ್ಮಗಳಿಂದ, ನಿಃಶೇಷಗತದೋಷಾಣಾಂ = ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಗಳುಳ್ಳ, ಪುನಃ = ಮತ್ತು (ಶ್ರವಣಾದಿಗಳುಳ್ಳ) ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ, ಹರೇಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಆಪರೋಕ್ಷ್ಯಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತತ್ವವು, (ಅಂದರೆ— ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಹರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತತ್ವವು,) ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದೋ, ಹಿ = ಈ ಅರ್ಥವು, 'ಅನುಬಂಧಾದಿಭ್ಯಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತತಃ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ ಅಜಾನಾದ ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲವಿರುವುದರಿಂದ ತನ್ಮೂಲಕವಾದ, ದ್ವೇಷೇಷ್ಯಾದಿಃ = ದ್ವೇಷ-ಈರ್ಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷವು, ಕುತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಂತಹ ದೋಷಗಳು ಆಸಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಜಾನಾದ ದೋಷಗಳಿಗೇನೇ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜಕತ್ವವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪರರಿಂದಲೂ ಸ್ವೀಕಾರಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಯನ್ನು ತೆಗೆದ ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ.) (ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಮುಕ್ತರಿಗೆ) ಈರ್ಷ್ಯಾದ್ಯಾಃ = ಈರ್ಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು, ಯದಿ ಚ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಭವೇಯುಃ = ಆಸಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೋ (ಆಗ) ಸಮೇಷ್ಟಸಿ = ಸಮರಾಗಿ ಂಗೀಕೃತರಾದ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ, (ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ

ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದರೂ) ತೇ=ಆ ದೋಷಗಳು, ಕುತಃ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ನ=ಬರಲಾರದು.

ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಮೊದಲೇ ಬಹು ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ತಪಸ್ಸು-ಜ್ಞಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಳಕೊಂಡು ಆ ಮೇಲೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಆಪರೋಕ್ಷೇ ಕರಿಸಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಲ್ಲಿ ಈರ್ಷ್ಯಾಫದಿ ದೋಷಶಂಕೆಯು ಇಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ಉಚ್ಚ-ನೀಚಭಾವವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಈರ್ಷ್ಯಾಫದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದಾದರೆ ಸಮತ್ವವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯೆ-ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಸಮಾನಿಕರನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಈರ್ಷ್ಯಾಫದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಅವಿವೇಕಿಗಳೇ ದೃಷ್ಟರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಅವಿವೇಕಾದ ದೋಷವೇ ಈರ್ಷ್ಯಾಫದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವು ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಪರರ ಉನ್ನತಿಯಾಗಲೀ, ಸಮತ್ವವಾಗಲೀ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ವಿವೇಕಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರಲ್ಲಿ ಪರರ ಉನ್ನತಿಯಿಂದ ಉಪತಾಪಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಜ್ಜನರು ಪರೋನ್ನತಿಯಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆದಕಾರಣ ಅಶೇಷದೋಷರಹಿತವಾದ ಮುಕ್ತರ ಉಚ್ಚ-ನೀಚಭಾವವು ಈರ್ಷ್ಯಾಫದಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಯಾರು ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೋ ಅವರು ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಲೌಕಿಕಪುರುಷರಂತೆ ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಬೇಕು. ಲೌಕಿಕರಿಗೆ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನಾದ ದೋಷತ್ವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕವು. 'ಯತ್ರ ದ್ವೇಷಾದಿಮುತ್ಯಂತ ತ ದೋಷಿತ್ಯಂ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಕಂಡದೆ. ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಔಪಾಧಿಕ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಸ್ವಾಭಾವಿಕಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಶಂಕಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಅಶಕ್ಯವು. ಆ ದೋಷಗಳು ಭಗವಂತನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ ಪ್ರಚುರವಾಗಿ ಹೋಗಿರುತ್ತವೆ. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಅದರ ಮೂಲವೇ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕಿ ಯಲ್ಲಿ ಉಪಾಧಿಯೇ ನಷ್ಟವಾದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ವ್ಯಾಪಕವೇ ಇಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ, ವ್ಯಾಪ್ಯವೂ ಸುತರಾಂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (2) ಮುಕ್ತರು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತ ರಾಗಿರುವುದಾದರೆ ಆಗ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳುಳ್ಳವರು ಆಗಬೇಕಾಗುವರು ಎಂದು ಹೇಳುವವರು ಮುಕ್ತರ ಸಾಮ್ಯವುಳ್ಳವರೇ ಆಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಸಾಮ್ಯವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. ಮುಕ್ತರು ಸಮಾನಿಕರು ಆದರೆ ಆಗ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳುಳ್ಳವರು ಆಗಬೇಕಾಗುವರು ಎಂದು ಅಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಅನಿಷ್ಟವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ೧೩೮೬ || ೧೩೮ ||

ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೆ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ— 'ಮುಕ್ತಾಃ ಯದಿ ತಾರ ಮ್ಯೋವೇತಾಃ ತರ್ಹಿ ದ್ವೇಷಾದಿಮಂತಃ ಸ್ಯುಃ' ಎಂದು ಪರರು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ ಮೋಕ್ಷ ದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಆಪಾದಕ ಆಪಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಾಹಚರ್ಯವಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಸಾಮ್ಯಕ್ಕೂ ದ್ವೇಷಾದಿ ಸಾಹಚರ್ಯವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ತಪ್ಯಮಾನಾಃ ಸಮಾನ್ ದೃಷ್ಟ್ವಾ ದ್ವೇಷೇರ್ಷ್ಯಾಫದಿಯುತಾ ಅಪಿ |
 ದೃಶ್ಯಂತೇ ಬಹವೋ ಲೋಕೇ ದೋಷಾ ಏನಾತ್ರ ಕಾರಣಂ || ೧೩೮ ||
 ಯದಿ ನಿರ್ದೋಷತಾ ತತ್ರ ಕಿಮಾಧಿಕ್ಯೇನ ದೂಷ್ಯತೇ |
 ಯದ್ಯನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವಾದೀರ್ಷ್ಯಾದಿವಿನಿವಾರ್ಯತೇ || ೧೩೯ ||

ಅ || ಸಮಾನ್ = ಸಮಾನಿಕರನ್ನು, ದ್ವೈಷ್ಟ್ಯಾ = ನೋಡಿ, ತಪ್ಯಮಾನಾಃ = ದುಃಖ ಪಡತಕ್ಕವರು, ದ್ವೈಷ್ಟೇಷ್ಯಾಢಿ ಯುತಾ ಅಸಿ = ದ್ವೈಷ-ಈರ್ಷ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರೂ ಕೂಡ. ಬಹವಃ = ಬಹುಮಂದಿ, ಲೋಕೇ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ದೃಶ್ಯಂತೇ = ಕಾಣಲ್ಪ ಡುತ್ತಾರೆ. (ಈ ಪ್ರಕಾರ ನಾವು ಸಾಮ್ಯವಾದಿಗೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರಲು ಆತನು ಇಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕು.) ಅತ್ರ ಲೋಕೇ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ದೋಷಾ ಏವ = ದೋಷಗಳೇ, ಕಾರಣಂ = ದ್ವೈಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವು. (ಸಾಮ್ಯವು ಇದ್ದರೂ ಸಖಿಗಳಲ್ಲಿ ದ್ವೈಷಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ. ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೆಲವುಕಡೆ ದ್ವೈಷಾದಿಗಳು ಇವೆ. ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ದ್ವೈಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ) (ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾ ಯಿತೆಂದರೆ—) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, (ಹೀಗೆ ದೋಷಗಳಿಗೇನೇ ದ್ವೈಷಾದಿಕಾರಣತ್ವವಿದ್ದುದ ರಿಂದ) ತತ್ರ = ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ, ನಿರ್ದೋಷತಾ = ನಿರ್ದೋಷತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಅಧಿಕೈನ = ಹೀನಾಧಿಕಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ, ಕಿಂ = ಏನು, ದೂಷ್ಯತೇ = ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಯಾವುದೂ ದೂಷಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನೂ ನಿರ್ದೋಷತ್ವ ದಿಂದಲೇ ದ್ವೈಷಾದಿಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನಿವಾರಣೆಮಾಡಬೇಕು. ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವ ನಾವೂ ಕೂಡ ನಿರ್ದೋಷತ್ವದಿಂದಲೇ ಈರ್ಷ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವೆವು. ಇಷ್ಟು ವಿಶೇಷವು. ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವೇ. ಸಾಮ್ಯವು ಪ್ರಮಾಣವುತಿವಲ್ಲ, ಎಂದು ಸಿದ್ಧ ವಾಯಿತು.) (ಪ್ರನಃ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾನೆ) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, (ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾದ ದ್ವೈಷಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರ್ದೋಷತ್ವದಿಂದ ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಕೂಡಬಹುದಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ) ಅನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವಾತ್ = ತನ್ನಿಂದ ಸಮಾನಿಕನಾದ ಮುಕ್ತಾಂತರನ ದರ್ಶನವೇ ತನಗೆ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಈರ್ಷ್ಯಾದಿಃ = ಈರ್ಷ್ಯಮೊದಲಾದುದು. ದೋಷವು ವಿನಿವಾರ್ಯತೇ = ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ — ಕೇವಲ ಸಮಾನಿಕರು ಇರೋಣಮಾತ್ರವೇ ದ್ವೈಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಮಾನಿಕರ ದರ್ಶನವೂ, ಮುಕ್ತನು ಸಮನಾದ ಮುಕ್ತಾಂತರನನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ದ್ವೈಷಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ.) || ೯೯ || ೧೦೦ ||

ಹೀಗಾದರೆ— ತಾರತಮ್ಯ ಇರೋಣ ಮಾತ್ರವು ದ್ವೈಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ತನ್ನಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕರನ್ನು ನೋಡೋಣವೇ ದ್ವೈಷಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಮುಕ್ತನು ತನ್ನಿಂದ ಅಧಿಕನಾದ ಮುಕ್ತಾಂತರನನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದ್ದರೂ ದ್ವೈಷಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಪರಿಹಾರವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮುಕ್ತನು ಮುಕ್ತಾಂತರವನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವವನ್ನೇ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅದರ್ಶನಾದರತ್ಯಾದಿಃ ಕಥಂ ತೇನ ನಿವಾರ್ಯತೇ |

ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪ್ಯರತಿರ್ವ್ಯಷ್ಟಾ ಪೂರ್ವಮೇಕಾಕಿನಃ ಶ್ರುತೌ || ೧೦೧ ||

ಅ || ತೇನ = ಹೀಗೆ ಅನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವದಿಂದ ದ್ವೈಷಾದಿಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡತಕ್ಕ ಆ ಪುರುಷನಿಂದ, ಅದರ್ಶನಾತ್ = ಅನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವದಿಂದ ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ, ಅರತ್ಯಾದಿಃ = ಸುಖಾಭಾವ-ಅಲಸ್ಯ-ಭಯ ಮೊದಲಾದುದು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ನಿವಾರ್ಯತೇ = ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡು ತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವವು ಕೂಡುವುದಾದರೆ ಈ ಪರಿಹಾರವು ಕೂಡುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಮುಕ್ತನು

ಅಜೇತನಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು, ಅದಕಾರಣ ಜೇತನನಿಗೆ ಅನ್ಯ ದರ್ಶನವಿಲ್ಲದ್ದರೆ ಸುಖಾಭಾವಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳೇ ಆಗುತ್ತವೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಇತರ ಪದಾರ್ಥಗಳ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದ ಲೌಕಿಕರೇ ಅನ್ಯದರ್ಶನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವರು. ಮುಕ್ತರು ಹಾಗಲ್ಲ. ಅದಕಾರಣ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ) ಏಕಾಕಿಣಃ ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಪಿ = 'ಜ್ಞಾನಮಪ್ರತಿಘಂ ಯಸ್ಯ ನೈರಾಗ್ಯಂ ಚ ಜಗತ್ಪತೇಃ | ಐಶ್ವರ್ಯಂ ಚೈವ ಸಹ ಸಿದ್ಧಂ ಚತುಷ್ಟಯಂ' ಎಂದು ಪ್ರಮಿತನಾದಾಗ್ಯೂ ಏಕಾಕಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ, ಪೂರ್ವಂ = ಆದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತೌ = ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಅರತೀಃ = ಸುಖಾಭಾವವು, ದೃಷ್ಟಾ = ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಹೀಗೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಈರ್ಷ್ಯಾದಿ ನಿವಾರಣವು ಸಮಾಚೀನವು. ಅನ್ಯರ ಅದರ್ಶನದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಸುಖಾಭಾವಾದಿಗಳೂ ಬರಬೇಕಾಗುವವು. ಏಕಾಕಿಯಾಗಿ ಇತರರನ್ನು ನೋಡದಿರುವವರಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಭೀತ್ಯಾದಿಗಳು ಕಂಡಿವೆ. ಅಂತಹ ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೂ ಜಗದಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖಾಭಾವವು ಕಂಡಿದೆ. 'ಸ ವೈ ನೈವ ರೇಮೇ ತಸ್ಮಾದೇಕಾಕೀ ನ ರಮತೇ ಸ ದ್ವಿತೀಯಮೈಚ್ಛತ್' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು || ೧೧೧ ||
ಆ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಅರ್ಥತಃ ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನೈವ ರೇಮೇ ಸ ಚೈಕಾಕೀ ತಸ್ಮಾನ್ನ ರಮತೇ ಕ್ವಚಿತ್ |
ದ್ವಿತೀಯಮೈಚ್ಛತೈನಾಸಾವಿತಿ ಶ್ರುತಯಃ ಊದಿರೇ || ೧೧೨ ||
ಯಾದೀಚ್ಛಾ ನೈವ ತತ್ರಾಸ್ತೀತ್ಯೇವ ತತ್ಕಲ್ಪತೇ ಮೃಷಾ |
ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಿದೋಷತೈವಂ ಕಿಂ ನಾಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ ಸ್ವಯಂ || ೧೧೩ ||

ಅ || ಸ ಚ ಏಕಾಕೀ = ಆ ಏಕಾಕಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ, ನೈವ ರೇಮೇ = ಕ್ರೀಡಿಸಲಿಲ್ಲ. ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ ಈಗಲೂ, ನ ರಮತೇ = ಏಕಾಕಿಯಾದರೆ ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಸುಖಪಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ತೇನ = ಆದುದರಿಂದ, ಅಸೌ = ಬ್ರಹ್ಮನು, ದ್ವಿತೀಯಂ = ಎರಡನೇ ವಸ್ತುವನ್ನು, ಐಚ್ಛತ್ = ಇಚ್ಛಿಸಿದನು. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಶ್ರುತಯಃ = 'ಸ ವೈ ನೈವ ರೇಮೇ ತಸ್ಮಾದೇಕಾಕೀ ನ ರಮತೇ ಸ ದ್ವಿತೀಯಮೈಚ್ಛತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು, ಊದಿರೇ = ಹೇಳಿದವು. (ಮುಕ್ತನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರನ್ನು ನೋಡದಿದ್ದರೂ ಆತನಿಗೆ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಆಪಾದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯದರ್ಶನೆಯಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯಿದ್ದಾಗ ಅನ್ಯದರ್ಶನವಾಗಿದ್ದರೆ ದುಃಖಾದಿಗಳು ದೃಷ್ಟಗಳಾಗಿವೆ. ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅನ್ಯದರ್ಶನೇ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅನ್ಯದರ್ಶನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ತತ್ = ಆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ತತ್ರ = ಅನ್ಯದರ್ಶನವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಇಚ್ಛಾ = ಇಚ್ಛೆಯು, ನೈವ ಅಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಮೃಷೈವ = ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದೇನೇ, ಕಲ್ಪತೇ = ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತತ್ = ಹಾಗಾದರೆ, ಏವಂ = ಹೀಗೆಯೇ, ಸ್ವಯಂ = ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ, ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತನಿದೋಷತಾ = 'ಭಿದ್ಯತೇ ಹೃದಯಗ್ರಂಥಿಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಷಲೇಶಾತ್ಯಂತಾಭಾವವು, ಕಿಂ = ಯಾವುದಕ್ಕಾಗಿ, ನಾಂಗೀಕ್ರಿಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರಂ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧನಭೇದದಿಂದ ಉಚ್ಚ ನಿಷೇಧಾವನು ಆವಶ್ಯಕವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿರಹಿತವಾದ ಅನ್ಯದರ್ಶನೇಚ್ಛಾರಾಹಿತವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಈಷಾರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ನಿರ್ದೋಷತ್ವದಿಂದಲೇ ನಿವಾರಿಸುವುದು ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅರತ್ಯಾದಿಪರಿಹಾರಕಲ್ಪನದಂತೆಯೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದೂ ಕೂಡ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಕೇವಲ ಆಗ್ರಹದಿಂದಲೇ ತೋರಿದ್ದು

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಅನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವದಿಂದ ದ್ವೇಷಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಂಡು ಅನ್ಯದರ್ಶನೇಚ್ಛಾಭಾವದಿಂದಲೂ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವನಿಗೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕಲ್ಪನೆಯು ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಪರಿತ್ಯಾಗವೂ ಕೂಡ ಆಗುವವು. ಸಾಮ್ಯ, ಅನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವ, ಅನ್ಯದರ್ಶನೇಚ್ಛಾಭಾವಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳಾಗಿವೆ. ತಾರತಮ್ಯಾದಿಗಳು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳಾಗಿವೆ. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ ಅನೇಕ ಕಲ್ಪನೆಗಿಂತ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವಾದ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ದ್ವೇಷಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾದ ನಿರ್ದೋಷತ್ವಸ್ವೀಕಾರವೇ ಶ್ರೇಷ್ಠವು. || ೧೦೨ || ೧೦೩ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತಾರತಮ್ಯಂ ಚ ಕಾಮಂ ಚ ಶ್ರುತಮೇನಾತಿಹಾಯ ತು |

ಅಶ್ರುತಾ ಸಮತಾ ಕೇನ ಕಲ್ಪ್ಯತೇ ಯುಕ್ತಮಾನಿನಾ || ೧೦೪ ||

ಕಿಂ ತನ್ಮಾನಂ ಸಮತ್ವೇ ತೇ ಮುಕ್ತಾನಾಮುಪಲಭ್ಯತೇ |

ವೃಥಾಯಮಾಗ್ರಹಃ ಕೇನ ಶ್ರುತಹಾನ್ಯಶ್ರುತಗ್ರಹೇ || ೧೦೫ ||

ಅ || ತಾರತಮ್ಯಂ ಚ=ನೀಚೋಚ್ಛಭಾವವನ್ನು, ಕಾಮಂ ಚ=ಇಚ್ಛೆಯನ್ನೂ ಅನ್ಯದರ್ಶನವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಶ್ರುತಮೇನ = 'ಸ ಯೋ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂರಾದ್ಧೇ' 'ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಪ್ತಾಃ ಕಾಮಾಃ' 'ಅಕ್ಷಣಂತಃ ಕರ್ಣವಂತಃ ಸಖಾಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದುದನ್ನೇ, ಅತಿಹಾಯ=ಬಿಟ್ಟು, ಅಶ್ರುತಾ = ಕೇಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದ, ಸಮತಾ = ಸಾಮ್ಯವು, ಅನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವವೂ ಇಚ್ಛಾಭಾವವೂ ಕೂಡ, ಯುಕ್ತಮಾನಿನಾ=ಯುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಬಹುಮಾನವುಳ್ಳ, ಕೇನ=ಯಾರಿಂದ, ಕಲ್ಪ್ಯತೇ=ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದರೆ— ಯಾರಿಂದಲೂ ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಸಾಮ್ಯವು ಅಶ್ರುತವಾದಾಗ್ಯೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಲ್ಲ. ಸಾಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ, ಎಂದರೆ—) ತೇ=ನಿನಗೆ, ಮುಕ್ತಾನಾಂ=ಮುಕ್ತರಿಗೆ, ಸಮತ್ವೇ = ಸಾಮ್ಯವಿವಯದಲ್ಲಿ, ತತ್ = ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇತರವಾದ, ಕಿಂ ಮಾನಂ=ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವು, ಉಪಲಭ್ಯತೇ=ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಇತರವಾದುದು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಇತರ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವವೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) ('ಯದ್ವ್ಯನ್ಯದರ್ಶನಾಭಾವಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರುತಹಾನ್ಯಶ್ರುತಗ್ರಹೇ=ಶ್ರುತಾರ್ಥಪರಿತ್ಯಾಗ ಅಶ್ರುತಾರ್ಥಸ್ವೀಕಾರ ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಶ್ರುತಹಾನಿಯಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಅಶ್ರುತಾರ್ಥಸ್ವೀಕಾರದಲ್ಲಿ, ಅಯಂ ಆಗ್ರಹಃ = ಈ ಆಗ್ರಹವು, ವೃಥಾ=ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಕೇನ=ಯಾವುದರಿಂದ? (ಯಾವಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಆಗಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಮಾಡಕೂಡದು.) || ೧೦೪ || ೧೦೫ ||

ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಮೋಕ್ಷೇಽಪಿ ತಾರತಮ್ಯೇತಶ್ಚೇತನತ್ವಾದ್ಯಥಾ ಪುರಾ (ತುರಾ ಯಥಾ) |

ಇತ್ಯುಕ್ತ ಉತ್ತರಂ ಕಿಂ ತೇ ಕಲ್ಪನಾಮಾತ್ರವಾದಿನಃ ||

ನ ಚ ದುಃಖಾದಿಕಂ ಕಲ್ಪ್ಯಂ ನಿರ್ದುಃಖತ್ವ ಶ್ರುತೇರ್ಬಲಾತ್ || ೧೦೬ ||

ಅ || ಯಥಾ ಪುರಾ=ಮೊದಲಿನಂತೆಯೇ, ಚೇತನತ್ವಾತ್ = ಚೈತನ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಮೋಕ್ಷೇಽಪಿ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ತಾರತಮ್ಯೇತಃ=ನೀಚೋಚ್ಚಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ ವನು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಉಕ್ತೇ=ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಲು, ಕಲ್ಪನಾಮಾತ್ರವಾದಿನಃ=ಕೇವಲ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಹೇಳತಕ್ಕ, ತೇ=ನಿನಗೆ, ಕಿಮುತ್ತರಂ=ಏನು ಉತ್ತರವು? (ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಗಳು ಪ್ರಮಿತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವ ಉತ್ತರವೂ ಇಲ್ಲ). ನಿರ್ದುಃಖತ್ವ ಶ್ರುತೇಃ=ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕಶ್ರುತಿಯ, ಬಲಾತ್ = ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ದುಃಖಾದಿಕಂ = ದುಃಖ ಮೊದಲಾದುದು, ನ ಚ ಕಲ್ಪ್ಯಂ=ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅನುಮೇಯವಲ್ಲ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) 'ಮುಕ್ತಾಃ ತದಾನೀಂತನೇನ ಪರಸ್ಪರಂ ತಾರತಮ್ಯೇ ನೋಪೇತಾಃ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಸಂಸಾರಿಣೋ ಯಥಾ=ಮುಕ್ತರು ಆಗ ಇರತಕ್ಕ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಯುಕ್ತರು ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂಸಾರಿಗಳಂತೆಯೇ, ಅಥವಾ 'ಮುಕ್ತ್ಯು ತ್ತರಕ್ಷಣವರ್ತಿ ಮುಕ್ತಾಃ ಪ್ರಾಗ್ಗತಃ ಅಧಿಕತ್ವ ಹೀನತ್ವಭ್ಯಾಮುಪೇತಸ್ವರೂಪೋಽಭೂತ್ ಇದಾನೀಮಸಿ ತಾಭ್ಯಾ ಮುಪೇತಃ=ಮುಕ್ತಿಯ ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತನು ಮೊದಲು ಯಾವ ಅಧಿಕೈಹೀನತ್ವಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳವನು ಆಗಿದ್ದನೋ ಈಗಲೂ ಆ ಸ್ವರೂಪಗಳಿಂದಲೇ ಯುಕ್ತನು ಎಂದನುಮೇಯಿಸಬೇಕು. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪನಾಮಾತ್ರದಿಂದ ಹೇಳತಕ್ಕ ನಿನಗೆ ಏನು ಉತ್ತರವು? ಅಂದರೆ— ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಾಂತರವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ತನ್ನ ಉತ್ತೇಕ್ತಮೂಲಕವಾಗಿಯೇ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯ ಭಾವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ನಿನಗೆ ಏನು ಉತ್ತರವು? (2) ಹೀಗೆ ಅನುಮೇಯಿಸಿದರೆ— ಆಗ 'ಮುಕ್ತಾಃ ದುಃಖಾದ್ಯುಪೇತಾಃ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ಸಂಸಾರಿವತ್' ಮುಕ್ತರು ದುಃಖಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತಾರೆ, ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಸಂಸಾರಿಗಳಂತೆಯೇ ಎಂದೂ ಅನುಮೇಯಿಸಬಹುದು. ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನವು ಅತಿಪ್ರಸಂಗದಿಂದ ಪರಾಹತವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ— ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಾದಿ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯ ಬಲದಿಂದ ದುಃಖಾಪರಿಪೂರ್ಣ ಆನಂದಾದಿಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಕೂಡದು. (೩) ಅಂದರೆ— ಸಮಾನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವುಳ್ಳ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ದುಃಖಾದಿರೂಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಅನುಮಾನವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಮಾನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ- ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಅನುಮಾನವು ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರುತಿಯು ಅಪೌರುಷೇಯವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಧರ್ಮಗ್ರಾಹಕವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅನುಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಬಲಿಷ್ಠವಾಗಿದೆ. ತಾರತಮ್ಯಾನುಮಾನವು ಅಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. || ೧೦೬ ||

ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಶೋಕಂ ತರತ್ಯಾತ್ಮವೇತ್ತಾತೀರ್ಣಃ ಸರ್ವಾನದುಃಖಭಾಕ್ || ೧೦೭ ||
 ಯೇನಾನಂದ್ಯೇವ ಭವತಿ ನ ಶೋಚತಿ ಕದಾಚನ |
 ಕಿಲ್ವಿಷಸ್ಪೃತ್ತಿಪುಷಣಿರರಂಹಿತ ಇಹೇಶ್ವರಃ || ೧೦೮ ||
 ಯಂ ಯಮಂತಮುಭಿಪ್ರೇಷ್ಟುಃ ಸ ಸಂಕಲ್ಪಾದ್ಭವೇದಿಹ |
 ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಯೋ ಮಾನಂ ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಾದಿ ಸಂಪದಿ || ೧೦೯ ||
 ಅಶೋ ದುಃಖಾದ್ಯನುಮಯಾ ನಾನವಕಾಶೋತ್ರ ಲಭ್ಯತೇ |
 ತಾರತಮ್ಯಾನುಮಾ ತೇನ ಭವೇನ್ನಾತಿಪ್ರಸಂಗಿನೀ || ೧೧೦ ||
 ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಬಲಾದೇವ(ವಂ)ತಾರತಮ್ಯಂ ವಿಭಾವ್ಯತೇ |
 ಮುಕ್ತಾವಪಿ ತತಃ ಕೇತ್ರ ವಿರೋಧಂ ಕರ್ತುಮಿಶತೇ || ೧೧೧ ||
	ಸೂ		೧೪		೧೫		೧೬		೧೭		೧೮		೧೯		೨೦		೨೧		೨೨	
	೨೩		೨೪		೨೫		೨೬		೨೭		೨೮		೨೯		೩೦		೩೧		೩೨	
	೩೩		ಅಧಿ		೪															

ಅ || ಆತ್ಮವೇತ್ತಾ = ಆತ್ಮಜ್ಞಾನಿಯು, ಶೋಕಂ = ದುಃಖವನ್ನು, ತರತಿ = ದಾಟುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ ೧ 'ತರತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು) ಸರ್ವಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ ಶೋಕಗಳನ್ನು, ತೀರ್ಣಃ = ದಾಟಿದವನು, (ಇದರಿಂದ ೨ 'ತೀರ್ಣೋಹಿತದಾಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್ ಹೃದಯಸ್ಯ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು) ಅಮುಃಖಭಾಕ್ = ದುಃಖವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. (ಇದರಿಂದ ೩ 'ನಾನಂದಂ ಕಂಚಿದುಪಸ್ಪೃಶತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು) ಯೇನ = ಯಾವುದರಿಂದ, ಆನಂದೀ ಏವ = ಆನಂದವುಳ್ಳವನೇ, ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಕದಾಚನ = ಯಾವಾಗಲೂ, ನ ಶೋಚತಿ = ದುಃಖಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, (ಇದರಿಂದ ೪ 'ತದ್ವೈ ಜೈವಂ ಮನೋ ಯೇನಾನಂದ್ಯೇವ ಭವತ್ಯಥ ನ ಶೋಚತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು) (ಮುಕ್ತರ) ಕಿಲ್ವಿಷಸ್ಪೃತ್ = ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ, (ಮುಕ್ತರಿಗೆ) ಪಿತುಷಣಿ = ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು, ಅರಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಹಿತಃ = ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಹಿತಕರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಇಹ = ಈ ಮುಕ್ತರ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ, ಈಶ್ವರಃ = ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ ೫ 'ಸರ್ವೇ ನಂದಂತಿ ಯಶಸಾ ಗತೇನ ಸಭಾಸಾಹೇನ ಸಖ್ಯಾ ಸಹಾಯಃ | ಕಿಲ್ವಿಷಸ್ಪೃತ್ತಿಪುಷಣಿ ಹೈರ್ಷಾಮರಂ ಹಿತೋ ಭವತಿ ವಾಜಿನಾಯ' ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಮಿತ್ರರಾದ ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರೂ ಸುಖಾಗಮನವುಳ್ಳ ಯಶಸ್ಸುಳ್ಳ, ಸಖಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಪ್ರತಿಭಾದಿಗುಣಗಳಿಂದಲೂ ಸಖಿಯನ್ನು ಗೆಲ್ಲತಕ್ಕ ಚೇತನನಿಗೆ ಸಖಿಯಾದ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರೂ ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ ಈಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಈ ಮುಕ್ತರ ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ, ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕವನು, ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಆವಾಪ ವಿಸಯಭೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹಿತಕರನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು) ಯಂ ಯಂ ಅಂತಂ = ಯಾವಯಾವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು, ಅಭಿಪ್ರೇಷ್ಟಃ = ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೋ, ಸಃ = ಅದು, ಸಂಕಲ್ಪಾತ್ = ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ, ಇಹ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಇದರಿಂದ ೬ 'ಯಂ ಯಮಂತಮುಭಿಕಾನೋ ಭವತಿ ಯಂ ಕಾಮಂ ಕಾಮಯತೇ ಸೋಸ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಸಮುತ್ಪಿಷತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಇತ್ಯಾದಿ

ಶ್ರುತಯಃ=ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು (ಮುಕ್ತರಿಗೆ) ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಾದಿಸಂಪದಿ=ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಮೊದಲಾದ ಸಂಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಮಾನಂ=ಪ್ರಮಾಣವು, ಅತಃ=ಶ್ರುತಿ ಬಾಧಿತವಾದವ್ರಯುಕ್ತ, ದುಃಖಾದ್ಯನುಮಯಾ = ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ, (‘ಮುಕ್ತಾಃ ದುಃಖಾದ್ಯವೇತಾಃ’ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಸ್ವವ್ಯಾಹತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ) ಅವಕಾಶಃ= ಅವಕಾಶವು, ಅತ್ರ=ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ, ನ ಲಭ್ಯತೇ=ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ತಸ್ಮಾತ್=ಬಾಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಸವಾನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮತ್ವ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) ತೇನ=ಅದರಿಂದ ದುಃಖಸಾಧಕವಾದ ಜೇತನತ್ವಾನುಮಾನದಿಂದ, ತಾರತಮ್ಯಾನುಮಾ=ತಾರತಮ್ಯಾನುಮಾನವು, ಅತಿಪ್ರಸಂಗಿನೀ=ಅತಿಪ್ರಸಂಗವುಳ್ಳದ್ದು, ನ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಮುಕ್ತತಾರತಮ್ಯ ಸಾಧನವನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಏವಂ=ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಬಲಾದೇವ=ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳ ಬಲದಿಂದಲೇ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ತಾರತಮ್ಯವು, ವಿಭಾವ್ಯತೇ = ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಭವ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತತಃ=ಅದಕಾರಣ, ಮುಕ್ತಾವಸಿ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಅತ್ರ = ಮುಕ್ತರ ತಾರತಮ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಕೇ = ಯಾವ ವಾದಿಗಳು, ವಿರೋಧಂ = ವಿರೋಧವನ್ನು, ಕರ್ತುಂ = ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ, ಈಶತೇ=ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ—(೧) ‘ಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಾದಯಸ್ತಾರತಮ್ಯೋವೇತಾಃ ಜೇತನತ್ವತ್ ಸಂಸಾರಿ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿವತ್’ ಎಂದನುಮಾನವು, ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದಂತೆಯೇ ಈ ಅನುಮಾನವು ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಬಹು ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದವ್ರಯುಕ್ತ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ. (2) ವಿಷಮ ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ವಿಷಮವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರನು ಕೊಡದಿದ್ದರೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯ ನೈಫರ್ಯಗಳೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುವು. ಅಧಿಕ ಸಾಧನವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಎಂತಹ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ ಅಲ್ಪ ಸಾಧನವುಳ್ಳವನಿಗೂ ಈಶ್ವರನು ಕೊಟ್ಟರೆ ವಿಷಮನಾಗುವನು ಅಲ್ಪಸಾಧನವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಎಂತಹ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ ಅಂತಹ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಅಧಿಕಸಾಧನವುಳ್ಳವನಿಗೂ ಕೊಡುವವನಾದರೆ ನೈಫರ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಈಶ್ವರನಿಗಾದರೂ ವೈಷಮ್ಯ-ನೈಫರ್ಯ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯಗಳು, ಅದಕಾರಣ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಸಾಧನ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಮುಕ್ತಿತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೇನೇ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ವೈಷಮ್ಯಾದಿ ದೋಷರಾಹಿತ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅನೇಕವಿಧಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರನು ಸಮರ್ಥನಾದಾಗ್ಯೂ ಪುರುಷರ ಅನಾದಿ ಜನ್ಮದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಅವೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಬಹುವಿಧಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ವೈಷಮ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಶಂಕಿಸಿಕೊಡದು. (3) ಅನಾದ್ಯದೃಷ್ಟವೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನೂ ತನ್ನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿರಂಕುಶವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಯುಕ್ತವು. (4) ಪೌರುಷೇಯಾಪೌರುಷೇಯಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಧನ ತಾರತಮ್ಯವು ಕಂಡಪ್ರಯುಕ್ತ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ನಿರ್ದುಃಖತ್ವವೂ ಅಪ್ರಕಾಮತ್ವವೂ ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. (5) ಆದುದರಿಂದ ೧ ‘ತರತಿಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ್’ ೨ ‘ತೀರ್ಣೋಹಿತದಾ’ ೩ ‘ಯೇನಾನಂದ್ಯೇವ ಭವತಿ’ ೪ ‘ಯಂ ಯಮಂತಮುಚಿಕಾಮೋ ಭವತಿ ಯಂ ಯಂ ಕಾಮಯತೇ ಸೋಽಸ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ತಿಸ್ಯಂತಿ’

‘ ಸರ್ವೇ ನಂದಂತಿ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ ಅನುಮಾನವು ಅತಿವ್ಯಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಮುಕ್ತರ ತಾರತಮ್ಯವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. || ೧೦೭ ||
 || ೧೦೮ || ೧೦೯ || ೧೧೦ || ೧೧೧ || ಸೂ. ೧೪ || ೧೫ || ೧೬ || ೧೭ || ೧೮ || ೧೯ || ೨೦ || ೨೧ ||
 || ೨೨ || ೨೩ || ೨೪ || ೨೫ || ೨೬ || ೨೭ || ೨೮ || ೨೯ || ೩೦ || ೩೧ || ೩೨ || ೩೩ || ಅಧಿ. ೪ ||

ಸ್ತುತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಉಭಯಲಿಂಗಾಧಿಕರಣವು.

ಅಧಿಕಾರಿಕಾರಿಕಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಸರ್ವಥಾಪಿ ತು ತನುವೋಭಯಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ ’

|| ಸೂ. ೩೪ ||

ದೇಶ ಕಾಲ ಗುರೂಪಸತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿರೂಪವಾದ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನವಿದ್ದರೂ ಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯರೇ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಯೋಗ್ಯರು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಅಯೋಗ್ಯರು ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ‘ ಯ ಆತ್ಮಾಪಹತಪಾಪಾ ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯಾಯೋಗ್ಯರಾದ ಇಂದ್ರವಿರೋಚನರಿಗೆ ಗುರೂಪಸತ್ತಿ ಪೂರ್ವಕ ಚತುರ್ಮುಖಕರ್ತೃಕವಾದ ಉಪದೇಶವು ಸಮಾನವಾಗಿದ್ದರೂ ಸುಜ್ಞಾನ ದುಜ್ಞಾನ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಉಭಯ ವಿಧವಾದ ಅಂಗವು ಕಂಡದೆ.

‘ ಓಂ ಅನಭಿಭವಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩೫ ||

ಸ್ವಭಾವಭೂತಗಳಾದ ಯೋಗ್ಯತಾ ಅಯೋಗ್ಯತೆಗಳಿಗೆ ತಿರಸ್ಕಾರಾಭಾವವನ್ನು ‘ ದೈವೀ ಮೇವ ಸಂಪತ್ತಿಂ ದೇವಾ ಅಭಿಗಚ್ಛಂತಿ ಅಸುರೀಮೇವ ಚಾಸುರಾಃ ನೈವೇತಯೋರಭಿಭವಃ ಕದಾಚಿತ್ಸ್ವಭಾವ ಏದ ಹ್ಯವತಿಷ್ಠತೇ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

‘ ಓಂ ಅಂತರಾ ಚಾಪಿ ತು ತದ್ವ್ಯಷ್ಟೇಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩೬ ||

ಮಧ್ಯಮ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನ, ಅಸಮ್ಯಕ್ ಜ್ಞಾನಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ— ಮಿಶ್ರ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು. ಅವರ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಮಿಶ್ರ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ದಾರ್ಢ್ಯವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

‘ ಓಂ ಅಪಿ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩೭ ||

ತ್ರಿವಿಧ ಜೀವರಿಗೆ ಅಂತಹ ಸ್ವಭಾವವಿದೆ ಎನ್ನುವುದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಫಲವಿದೆ ಎನ್ನುವುದೂ ‘ ಅಸುರಾ ಅಸುರೇಣೈವ ’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

‘ ಓಂ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹಂ ಚ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩೮ ||

‘ ಶ್ವಕ್ಷೇ ವೀರ ಉಗ್ರಮುಗ್ರಂ ದನಾಯನ್ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಪರಮೇಶ್ವರನ ವಿಶೇಷಾನುಗ್ರಹವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೇ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

‘ ಓಂ ಅತಸ್ತ್ವಿತರಜ್ಜ್ವಾಯೋ ಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩೯ ||

ದೇವತೆಗಳ ಸಮುದಾಯದಶೆಯಿಂದ ಅಸುರರ ಸಮುದಾಯವೇ ಅತಿಬಹುಲವಾದುದು, ಆದಕಾರಣ ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಿರಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲ. (ಬಾಹುಲ್ಯವು ಹೇಗೆಂದರೆ —) ‘ ತಸ್ಮಾನ್ನ ಜನತಾಮಿಯಾತ್ ’ ಎಂದು ಜನರ ಸಂಘವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಬಾರದು ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತೃನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿ ರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಶೆಯಿಂದಲೂ ‘ ಕನೀಯಸಾ ಏವ ದೇವಾಃ ಜ್ಯಾಯಸಾ ಅಸುರಾಃ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

‘ ಓಂ ತದ್ಭೂತಸ್ಯ ತು ತದ್ಭಾವೋ ಜೈಮಿನೇರಪಿ ನಿಯಮಾ ತದ್ರೂಪಾಭಾವೇ ಭ್ಯಃ ’ || ಸೂ. ೪೦ ||

ದೇವಾಧಿತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೇನೇ ದೇವಾಧಿಭಾವವು ಜೈಮಿನಿಋಷಿಗೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ವ್ಯಾಸರಿಗೆ ಮೂತ್ರವಲ್ಲ. ‘ ನಾಸುರಾ ದೈವೀಂ ’ ಎಂದು ನಿಯಮಘಟಿತವಾದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ‘ ನಾಸುರಾಣಾಂ ದೈವಂ ರೂಪಂ ’ ಎಂದು ಆತದ್ರೂಪತ್ವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ‘ ತಂಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂ ಚಕ್ರಿ ರೇ ತೇ ಬಭೂವುಃ ಅಭೂತರಿತ್ಯಸುರಾಃ ತೇ ಹ ಪರಾಬಭೂವುಃ ’ ಎಂದು ದೇವಾಸುರರಿಗೆ ಭೂತ್ಯಭೂತಿಪ್ರತಿಪಾದಕ ಶ್ರುತಿಯದಶೆಯಿಂದ || ಸೂ. || ೩೪ || ೩೫ || ೩೬ || ೩೭ || ೩೮ || ೩೯ || ೪೦ ||

‘ ಓಂ ನ ಚಾಧಿಕಾರಿಕಮಪಿ ಪತನಾನುಮಾನಾತ್ತದ ಯೋಗಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೪೧ ||

ಯಾವ ಯಾವ ಪದದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ದೇವ ಪದವು ಜ್ಞಾನಾರ್ಥಿಯಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷ್ಯವಲ್ಲ. ಈಶಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವು ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದು ಎಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? ಏಕೆಂದರೆ— ಆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಪದದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯೇ ಕೂಡ ಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅಯೋಗ್ಯವನ್ನು ಏರಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪತನವು ತೋರಿಬಂದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೂ ‘ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಪದಾಕಾಂಕ್ಷಾವಾನ್ ಪತತಿ ಅಯೋಗ್ಯ ರೋಹಪ್ರಯತ್ನವತ್ಸಾತ್ ’ ವಿನುತಃ ದೇವಾಧಿಭಿಃ ಪಾತ್ಯತೇ ಅಶಕ್ಯತವ್ದೇಚ್ಛತ್ಸಾತ್ ರಾಜ ಪದೇಚ್ಛವತ್ ’ ಎಂದು ಪತನವು ಅನುಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ.

‘ ಓಂ ಉಪವೂರ್ವಮುಪೀತೈಕೇ ಭಾವಶಮನವತ್ತದುಕ್ತಂ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೪೨ ||

ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳ ಪದವೂ ವಸಿಷ್ಠನೊದಲಾದ ಪ್ರಧಾನ ಋಷಿಗಳ ಪದದಂತೆಯೇ ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಬಾರದು ಎಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ಪ್ರಮೇಯವೂ ‘ ಯಥರ್ಷೀನ್ ಪ್ರಜಾಪತೀ ನ್ನಾಕಾಂಕ್ಷೇತ್ ಏವಂ ನ ಗಂಧರ್ವಾನ್ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

‘ಓಂ ಬಹಿಸ್ತುಭಯಥಾಪಿ ಸ್ಮೃತೇ ರಾಚಾರಾಚ್ಚೈ ಓಂ’ || ಸೂ. ೪೩ ||

ದೇವರ್ಷಿ ಗಂಧರ್ವಪದಗಳ ದೇಸೆಯಿಂದ ಬಹಿರ್ಭೂತಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವದೆ. ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸಿದರೂ ಆಕಾಂಕ್ಷಿಸದೆ ಇದ್ದರೂ ಪತನವಿಲ್ಲ. ‘ದೇವರ್ಷಿಗಂಧರ್ವಾಣಾಂ’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ, ‘ನಾನಾತ್ಸಮೇವ ಕಾಮಾನಾಂ ನಾಕಾಮುಃ ಕ್ವಚ ದೃಶ್ಯತೇ | ಅತೋ ವಿರುದ್ಧಕಾಮುಃ ಸ್ಯಾದಕಾಮಸ್ತೇನ ಭಣ್ಯತೇ’ ಎಂದು ಅವಿರುದ್ಧಕಾಮದಿಂದ ಆಚಾರಪ್ರತಿಪಾದಕವಾಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ || ಸೂ. ೪೧ || ೪೨ || ೪೩ || || ಅಧಿ ೬ ||

‘ಓಂ ಸರ್ವಥಾಪಿ ತು ತಏವೋ ಭಯಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೪೪ ||

‘ಓಂ ನ ಚಾಧಿಕಾರಿಕಮಪಿ ಪತನಾನುಮಾನಾತ್ಪದಯೋ ಗಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೪೧ ||

ಇಲ್ಲಿ ಈ ಋಣೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲೀನವಾದ ಜ್ಞಾನಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳವರಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಇತರರಿಗೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ೬ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ಮೊದಲಾದ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅನಾದಿಯಾದ ಪದಪ್ರಾಪ್ತಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿದ್ದವರಿಗೇನೇ. ಇತರರಿಗೆ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಈದಾವ ಜೀವರ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಪ್ರಯತ್ನಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ ಉತ್ಕರ್ಷ-ಅಪಕರ್ಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವ ವಾದಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಆ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಂ ಚೈವ ಕಲಿವಾಣೀಶ್ವರಾವಧಿಂ |
ಕೋ ನಿವಾರಯಿತುಂ ಶಕ್ತೋ ಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಬಲೋದ್ಧತಾಂ ||೧೧೨||
ಬ್ರಹ್ಮಕೋಽನ್ಯತ ಆಧಿಕ್ಯಯುಕ್ತಃ ಕಾಲೋ ವಿನಾದನಾನ್ |
ಕಾಲೋ ಹ್ಯಯಂ ಯಥೇತ್ಯಾದಿ ನಾನುಮಾ ಮಾನಿನೋ ಭವೇತ್ ||
|| ೧೧೩ ||

ಅನ್ಯಶಬ್ದೋ ಹರಿ ಶ್ರೀಸ್ವಸಮೇಭೋಽನ್ಯ ವಿವಕ್ಷಯಾ |
ಪ್ರಯುಕ್ತೋ ನೈವ ದೋಷಾಯ ರುದ್ರಾದಿಷು ಚ ಯುಕ್ತಿತಃ ||೧೧೪||

ಅ || ಕಲಿವಾಣೀಶ್ವರಾವಧಿಂ=ಕಲಿಯೂ ಸರಸ್ವತಿಗೆ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಇವರೇವೇ ಅವಧಿಯಾಗಿಲುಳ್ಳ, (ಅಂತೂ ಯೋಗ್ಯತಾಪಕರ್ಷ ಪರಂಪರೆಗೆ ಕಲಿಯು ಅವಧಿ ಭೂತನು. ಉತ್ಕರ್ಷ ಪರಂಪರೆಗೆ ಚತುರ್ಮುಖನು ಅವಧಿಭೂತನು.) ಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಬಲೋದ್ಧತಾಂ=ಯುಕ್ತಿಯೂ ಆಗಮವೂ ಇವುಗಳ ಬಲದಿಂದ ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ, ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾಂ ಚ=ಕೇವಲ ಮುಕ್ತರ ತಾರತಮ್ಯವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನೂಕೂಡ, ಕ ವಿವ=ಯಾರುತಾನೇ, ನಿವಾರಯಿತುಂ=ನಿವಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ, ಶಕ್ತಃ = ಸಮರ್ಥನಾದಾನು? (ಆ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಹೇಗೆ ಯುಕ್ತ್ಯಾಗಮಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ— ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಸಾವಕಾ ಶತ್ಪವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಯುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಬಹುಮಾನವಿದ್ದವನನ್ನು ಕುರಿತು ಅದ

ಯಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ವಿವಾದವಾನ್ = ವಿವಾದವಿಸಯವಾದ, ಕಾಲಃ = ಕಾಲವು. (ಅಂದರೆ — ವರ್ತಮಾನ ಮಹಾಕಲ್ಪದಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅತಿತಕಾಲವೂ, ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲವೂ) ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = ಈ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಅನ್ಯತಃ ಅಧಿಕ್ಯ ಯುಕ್ತಃ = ಇತರರಿಂದ ಯಾವುದೊಂದು ಅಧಿಕ್ಯವೋ ಅದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಕಾಲೋ ಹಿ = ಕಾಲತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಯಂ ಯಥಾ = ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದಂತೆ, ಇತ್ಯಾದಿನಾ = 'ಅಯಂಬ್ರಹ್ಮ ಅತೀತಾದಿಕಾಲೋಽಪಿ, ಅನ್ಯತೋಽಧಿಕಃ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾತ್ ತತ್ಕಾಲವರ್ತಿ ಬ್ರಹ್ಮವತ್ = ಈಗ ಇದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಅತೀತಾದಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರರಿಂದ ಅಧಿಕನು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಇದುವೊದಲಾದ ಅನುಮಾನದಿಂದ, ಅನುಮಾ ಮಾನಿಃ = ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಬುಹುಮಾನವುಳ್ಳವನ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು) ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. ಅಥವಾ ಅನುಮಾನಮಾನಿಃ = ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ ಬಹು ಮಾನವುಳ್ಳವರನ್ನೂ ಕುರಿತು (ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದುದು) ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಈ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ಪ್ರಮಾಣಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವು. ಈ ಅನ್ಯಶಬ್ದ ವಾದರೂ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದಲೂ, ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯಿಂದಲೂ, ಋಜುಗಳಿಂದಲೂ ಅಧಿಕ್ಯವು ಇಲ್ಲ. ಶ್ರೀ ಹರಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಕೂಡ ಅಧಿಕರೊಂದು ಋಜು ಗಳು ಸಮರೊಂದು ಪ್ರಮಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ—) ಅನ್ಯಶಬ್ದಃ = ಅನ್ಯವೆನ್ನುವ ಶಬ್ದವು, ಹಂ ಶ್ರೀ ಸ್ವಸಮೇಭ್ಯಃ = ಹರಿಯೂ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸಮಾನಿಕರೂ ಇವರ ದೇಶ ಯಿಂದ, ಅನ್ಯವಿವಕ್ತೆಯಾ = ಇತರರೂ ಎನ್ನುವ ವಿವಕ್ತೆಯಿಂದ, ಪ್ರಯುಕ್ತಃ = ಪ್ರಯೋಗಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ, ನೈವ ದೋಷಾಯ = ಬಾಧಾದಿರೂಪದೋಷಕ್ಕಾಗಿ ಕಾರಣವು ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯವನ್ನು ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿದೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) (ಇದೇರಿತಿಯಿಂದ) ರುದ್ರಾದಿಷ್ಟಪಿ = ರುದ್ರನೇ ಮೊದಲಾದವರಲ್ಲಿಯೂ, ಯುಕ್ತೀತಃ = ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, (ಅನಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕು.) (ಅಂದರೆ — 'ವಿಮತಃ ಕಾಲಃ ಅಸ್ಯ ರುದ್ರಸ್ಯ ಈಶ್ವರಾದಿ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾದ್ಯದಾಧಿಕ್ಯಂ ತೇನ ಯುಕ್ತಃ ಕಾಲತ್ವಾತ್ ಏತತ್ಕಾಲವತ್ ಇತ್ಯಾದಿ)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಕೇವಲ ಮುಕ್ತರ ತಾರತಮ್ಯವೇ ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವೆಂದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಕಲಿ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಅಪಕರ್ಷ ತಾರತಮ್ಯವೂ ಕಲಿನಾಮಕನಾದ ಅಸುರನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಚತು ಮುಖ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಉತ್ಪರ್ಷತಾರತಮ್ಯವೂಕೂಡ ಸರ್ವಜೀವರಲ್ಲಿರತಕ್ಕದೂ ನಿರಾಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು. ಶ್ರುತಿಯುಕ್ತಿಗಳ ಬಲದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. (2) ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಅನಾದಿಲಾಗ್ಯತು ಸರ್ವಜೀವರಿಂದಲೂ ಅಧಿಕ್ಯವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯು. ೧ 'ಪೂರ್ವತನಕಾಲಃ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಜೀವಸ್ಯ ಹಂ ಶ್ರೀ ಋಜುಗಣ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇಭ್ಯಃ ಯತ್ ಅಧಿಕ್ಯಂ ತದ್ಯುಕ್ತಃ ಕಾಲತ್ವಾತ್ ಯಥಾಯಂ ಕಾಲಃ ಪೂರ್ವತನಕಾಲವು ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಹಂ-ಲಕ್ಷ್ಮೀ ಋಜು ಗಣಗಳಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದವರಿಂದ ಯಾವುದು ಅಧಿಕ್ಯವೋ ಅದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು ಕಾಲತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈ ಕಾಲದಂತೆ. ೨ ಇದೇಪ್ರಕಾರ ಅನುಮಾನದಿಂದ ರುದ್ರಾದಿಜೀವರಿಗೂ ಹಂ ಶ್ರೀ ಬ್ರಹ್ಮಪದಸ್ಯ ಪದಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದವರಿಂದ ಅಧಿಕ್ಯವು ಸಾಧಿಸಬೇಕು. ೩ ಹಾಗೆಯೇ ಇಂದ್ರಾದಿ ಜೀವರಲ್ಲಿಯೂ ಅನಾದಿಲಾಗ್ಯತು ಅಧಿಕ್ಯಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಬೇಕು. ೪ ಹಾಗೆಯೇ, 'ಮುಕ್ತ್ಯುತ್ತರ ಕಾಲೋಽಪಿ ಮುಕ್ತ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಸ್ಯ ಹಂ ಶ್ರೀ ಹಿರಣ್ಯ ಗರ್ಭಾಂತರ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತೇಭ್ಯಃ ಯತ್ ಅಧಿಕ್ಯಂ ತದ್ಯುಕ್ತಃ ಕಾಲತ್ವಾತ್ ಯಥಾ ಅಯಂ ಕಾಲಃ'

ಇದೇಪ್ರಕಾರ ಮುಕ್ತ ರುದ್ರಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಧಿಕೃತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಬೇಕು.
 || ೧೧೨ || ೧೧೩ || ೧೧೪ ||

ಸ. ರ. ವಿ— ಹಾಗಾದರೆ— ಅಮುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ದೃಷ್ಟಾಂತವು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ—
 ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಾಗಾದರೆ— ಮುಕ್ತರೆಲ್ಲರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಧಿಕರು. ಅವರು ಮುಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸಂಸಾರಿಯಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಆದಕಾರಣ ಅನ್ಯಶಬ್ದವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರನ್ನೂ ಏಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಉತ್ತಮತ್ವಂ ತು ಮುಕ್ತಾನಾಮಪಿ ನ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಭವೇತ್ |
 ವ್ಯಕ್ತಿಃ ಸುಖಸ್ಯ ತು ಭವೇನ್ನ ತ್ವಾಧಿಕ್ಯಂ ಸುಖಸ್ಯ ಚ || ೧೧೫ ||
 ಬಲಜ್ಞಾನಾಧಿಕತ್ವಂ ತು(ಚ)ತೇಭ್ಯೋ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಸದಾ |
 ಅಧಿಕೃತ್ಯ ತ್ವನಿತ್ಯತ್ವೇ ನ ಕಿಂಚಿನ್ನಾನಮಿಯತೇ || ೧೧೬ ||

ಅ || ಮುಕ್ತಾನಾಮಪಿ = ಮುಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗಾದರೂ, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = ಚತುರ್ಮುಖನದೇಶಿಯಿಂದ, ಉತ್ತಮತ್ವಂ = ಉತ್ತಮತ್ವವು, ನ ಭವೇತ್ = ಬರಲಾರದು. (ಆದಕಾರಣ ಹಿಂದಿನ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿರುವ ಅನ್ಯಶಬ್ದದಿಂದ ಅವರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ.) (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ-) ಸುಖಸ್ಯ ತು = ಮೊದಲು ಇರತಕ್ಕ ಸ್ವರೂಪಸುಖಾದಿಗಳಿಗೆ (ಮುಕ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವಿದ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಅವರಣಗಳ ಹೋಗುವಿಕೆಯಿಂದ) ವ್ಯಕ್ತಿಃ = ಅನುಭವರೂಪವಾದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. ಸುಖಸ್ಯ ಚ = ಸುಖಾದಿಗಳಿಗೆ, ಅಧಿಕ್ಯಂ ನ ತು = ಮುಕ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕೃತವು ಹುಟ್ಟುವುದು ಇಲ್ಲ. (ಅಧಿಕೃತವು ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ ಅದು ಅನಿತ್ಯವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಇತರರ ಸ್ವರೂಪವು ಅಧಿಕವಲ್ಲ. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದ ಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರವು, ತೊಳೆಯದೆ ಇದ್ದ ಸುವರ್ಣಕ್ಕಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಲಾರದಷ್ಟೆ.) (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅಧಿಕೃತವಿಲ್ಲವೆಂದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ; ಮತ್ತೇನಂದರೆ—) ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಸದಾ = ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ತೇಭ್ಯಃ = ಆ ಮುಕ್ತರದೇಶಿಯಿಂದ, ಬಲಜ್ಞಾನಾಧಿಕತ್ವಂ ತು = ಬಲಜ್ಞಾನಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಂದ ಅಧಿಕೃತವು, (ಇದೆ)(ಈ ಅಧಿಕೃತವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಅನಿತ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದು. ಏಕೆಂದರೆ—) ಅಧಿಕೃತ್ಯ ತು = ಬ್ರಹ್ಮನ ಅಧಿಕೃತ್ವಾದರೂ, ಅನಿತ್ಯತ್ವೇ = ಅನಿತ್ಯತ್ವವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾದಿತ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವುದೊಂದೂ, ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವು, ನೇಯತೇ = ಹೊಂದಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಬಲಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣಗಳಿಂದ ಜ್ಯೇಷ್ಠನಾದ ಅಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಮುಕ್ತಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕೃತವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ತೊಳೆಯದೆ ಇದ್ದ ಸುವರ್ಣಗೊಂಬೆಯಿಂದ ತೊಳೆದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಗೊಂಬೆಯು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕೃತಾರತಮ್ಯವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೇ. (2) ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಕಲ್ಯಾಣ್ಯಸುರರಿಗೆ ಅವಕರ್ಷತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವೆಂದೇ ತಿಳಿಯಬೇಕು || ೧೧೫ || ೧೧೬ ||

ಶ್ರುತಿ- ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದಲೂ ಇದನ್ನೇ ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅನಾದಿನಿತ್ಯವಾದ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ ಈಗ ಆಗಮದಿಂದಲೂ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಶೃಷ್ಟೇ ವೀರ ಉಗ್ರಮುಗ್ರಂ ದಮಾಯನ್-
 ನ್ಯಮನ್ಯಮತಿ ನೇನೀಯಮಾನಃ |
 ಏಧಮಾನದ್ವಿಳುಭಯಸ್ಯ ರಾಜಾ-
 ಚೋಷ್ಣಾಯತೇ ವಿಶ ಇಂದ್ರೋ ಮನುಷ್ಯಾನ್ || ೧೧೭ ||
 ಪರಾ ಪೂರ್ವೇಷಾಂ ಸಖ್ಯಾ ವೃಣಕ್ತಿ
 ವಿತರ್ತುರಾಣೋಽಪರೇ ಭಿರೇತಿ |
 ಅನಾನುಭೂತೀರವಧೂನ್ವಾನಃ
 ಪೂರ್ವೀರಿಂದ್ರಃ ಶರದಸ್ತರ್ತರೀತಿ || ೧೧೮ ||
 ದಿನೇ ದಿನೇ ಸದ್ಯಶೀರನ್ಯಮಧಫಂ
 ಕೃಷ್ಣಾ ಅಸೇಧದಪ ಸದ್ಮನೋಜಾಃ |
 ಅಹನ್ ದಾಸಾ ವೃಷಭೋ ವಸ್ತಯಂತೋ-
 ದವ್ರಜೇ ವರ್ಚಿನಂ ಶಂಬರಂ ಚ || ೧೧೯ ||
 ತಂ ಭೂತಿರಿತಿ ದೇವಾ ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರೀ
 ತೇ ಬಭೂವುಸ್ತಸ್ಮಾದ್ಧಾಪ್ಯೇತರ್ಹಿ
 ಸುಪ್ತೋ ಭೂರ್ಭೂರಿತ್ಯೇವ ಪ್ರಶ್ನಸಿತ್ಯ-
 ಭೂತಿರಿತ್ಯಸುರಾಸ್ತೇ ಹ ಪರಾ ಬಭೂವುಃ |
 ತದ್ಯಥಾ ಪೇಶಸ್ಕರೀ ಸೇಶಸೋ ಮಾತ್ರಾ-
 ಮುಪಾದಾಯಾನ್ಯನ್ನವತರಂ ಕಲ್ಯಾಣತರಂ ರೂಪಂ ತನುತೇ || ೧೨೦ ||
 ಏವಮೇವಾಯಮಾತ್ಮೇದಂ ಶರೀರಂ ನಿಹತ್ಯಾ-
 ವಿದ್ಯಾಂ ಗಮಯಿತ್ವಾನ್ನವತರಂ ಕಲ್ಯಾಣತರಂ ರೂಪಂ ಕುರುತೇ |
 ಪಿತ್ರೈವ ನಾ ಗಾಂಧರ್ವಂ ನಾ ದೈವಂ ನಾ
 ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಂ ನಾ ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ನಾ ಅನ್ಯೇಷಾಂ ನಾ ಭೂತಾನಾಂ ||೧೨೧||

ಅ || ವೀರಃ=ಆರಬ್ಧಾಂತಗಾಮಿಯಾದ, ಇಂದ್ರಃ=ಪರಮೇಶ್ವರನು, ಉಗ್ರಮುಗ್ರಂ=ಯಾರು ಯಾರು ಅಸುರಪ್ರಕೃತಿಯೋ ಅವರವರನ್ನು, ಅಂದರೆ— ಎಲ್ಲಾ ದುಷ್ಟಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನು, ದಮಾಯನ್=ನಿತ್ಯನರಕವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕವನಾಗಿ, ಅನ್ಯಮನ್ಯಂ=ಅಸುರಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ ದೈವಪ್ರಕೃತಿಗಳನ್ನು, ಅಂದರೆ— ಸತ್ಸವ್ಯಭಾವವುಳ್ಳವರೆಲ್ಲರನ್ನೂ, ಅತಿ ನೇನೀಯಮಾನಃ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಅಧಿಕವಾದ ಪದವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುವವನಾಗಿ, ಅಂದರೆ— ಸಂಸಾರವನ್ನು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಕೊಡುವವನಾಗಿ, ಶೃಷ್ಟೇ=ಕೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅವನೇ, ಏಧಮಾನದ್ವಿಳುಭಂ=ಸ್ವಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಅಭಿವೃದ್ಧನಾದವನನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸತಕ್ಕವನು, ಉಭಯಸ್ಯ=ದೇವವರ್ಗ-ಅಸುರವರ್ಗ ಈ ಎರಡಕ್ಕೂ, ರಾಜಾ = ಆರಸನು, ಮನುಷ್ಯಾನ್‌ವಿಶಃ = ಕೇವಲ ರಾಜಸಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಮಧ್ಯಮಮನುಷ್ಯಪ್ರಜೆಗಳನ್ನಾದರೂ, ಚೋಷ್ಣಾಯತೇ=(ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಂಸಾರಮಂಡಲದಲ್ಲಿಯೇ) ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ತಿರುಗಿಸುತ್ತಾನೆ.

(೨) ಸ ಏವ=ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ, ಪೂರ್ವೇಷಾಂ=ಅತಿಶಯ ಮಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದ ಉಗ್ರಶಬ್ದೋಕ್ತರಾದ ಅಸುರರ, ಸಖ್ಯಾ = ಮೈತ್ರೈಗಳನ್ನು, ಪರಾವೃಣಕ್ತ = ಪರಿತ್ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ದುರ್ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಅಸುರರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮೈತ್ರೈಗಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.) ಅಪರೇಭಿಃ=ಇತರರಾದ ದೇವಪ್ರಕೃತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡು, ವಿತರ್ತುರಾಣಃ=ಅತಿಶಯವಾಗಿ ನೇಗಪಡುವವನಾಗಿ, ಏತಿ=(ಮೈತ್ರೈಗಳನ್ನು) ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅನಾನುಭೂತೀಃ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅನುಭವ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿ ಜೀವರನ್ನು, ಅನಧೂನ್ಯಾಃ=ಅಧವನಾದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸುವ, ಅಥವಾ ದೈತ್ಯರನ್ನು ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರಿಸಿಕೊಡುವ, ಇಂದ್ರಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಪೂರ್ವೀಃ ಶರದಃ=ಅತಿಶಯ ಸಂವತ್ಸರಗಳನ್ನು (ದಾಟುವವನಾಗಿ ಈಗ ಇದ್ದ ಸಂವತ್ಸರಗಳನ್ನು) ತರ್ತುರೀತಿ=ದಾಟುತ್ತಾನೆ. (ಮುಂದೆ ಬರುವ ಸಂವತ್ಸರಗಳನ್ನು ದಾಟುವನು.) (ಅನಾದಿಲಾಗ್ಯಾತು ಇರತಕ್ಕ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಅಸುರರಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹವನ್ನೂ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ನಿಗ್ರಹವನ್ನೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಮಾಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ ಈ ಎರಡು ಮಂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಸುರರಿಗೆ ಅನಾದಿಲಾಗ್ಯಾತು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಭಜನಾರ್ಥವೂ, ನಿತ್ಯ ನರಕಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸೇವೆಯೂ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಸರ್ವದಾ ಸಂಸಾರವೆಂದೂ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ.) (2) ವ್ಯಸಭಃ=ಅಭೀಷ್ಟವನ್ನು ವರ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ದಿವೇ ದಿವೇ=ಪ್ರತಿ ದಿವಸದಲ್ಲಿಯೂ, ಸದೃಶೀಃ - ಕರಚರಣಾಂಗುಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಥವಾ ಚೇತನತ್ಯನಾತ್ರದಿಂದ ದೇವಭಾಗಕ್ಕೆ ಸದೃಶಗಳಾದ, ಅನ್ಯಂ ಅರ್ಥಂ = ದೇವಭಾಗದಿಂದ ಇತರ ಅರ್ಥವಾದ, ಕೃಷ್ಣಾಂಜಾಃ=ಕೇವಲ ತಮೋಗುಣ ಪ್ರಧಾನರಾದ ಅಸುರ ಪ್ರಜಿಗಳನ್ನು, ಸದ್ಮನಃ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಲೋಕದ್ವಿತಿಯಿಂದ, ಅಪಾರ್ಷದತ್ = ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿದನು. (ಅಂದರೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಅಸುರ ಪ್ರಜಿಗಳನ್ನು ತನ್ನ ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ) ದಾಸಾ=ಲೋಕವನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ. ಅಥವಾ ದಸ್ಯುಭೂತಾದ, ವಸ್ತುಯಂತಾ= ಜಗತ್ತನ್ನು ಆಚ್ಛಾದಿಸಮಾಡತಕ್ಕ, ವರ್ಚಿನಂ ಶಂಬರಂ ಚ=ವರ್ಚಿನ-ಶಂಬರನಾಮಕ ಅಸುರ ರನ್ನೂ, ಉದವೃಜೇ = ಜಲರಾಶಿಯಾದ ಸಮುದ್ರತೀರದಲ್ಲಿ, ಅಹಂ=ಸಂಹಾರಮಾಡಿದನು. (೧) ಈ ಋಕ್ಯೆನಿಂದಲೂ ದೇವಾಸುರ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಭಾಗದಿಂದ ಇತರವಾದ ಅಸುರ ಭಾಗ ವನ್ನೇ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿಗೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಾನೆಂದುಕ್ತವಾಯಿತು. (೨) ಇಲ್ಲಿ ಅಸುರರಿಗೆ ಹನನವೆಂದರೆ ನಿತ್ಯ ನರಕದಲ್ಲಿ ಬೀಳಿಸುವಿಕೆಯೇ ಎವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ - ಅಸುರರೇ ನಿತ್ಯ ನರಕಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ದೇಹ ವಿಯೋಗವನ್ನಾದರೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಸರ್ವ ಕಾರಣನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಸುರರಿಗೇನೇ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ತಥಾಚ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೈತ್ಯರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರತಿಶಯವಾಗುತ್ತದೆ (೩) ತಂ = ಸುಖಜ್ಞಾನಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು, ಭೂತಿರಿತಿ=ಐಶ್ವರ್ಯ ರೂಪ ನೆಂದು ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನೈಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಭೂತಿದಾಯಕನೊಂದು, ದೇವಾಃ = ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು, ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರೀಃ = ಉಪಾಸನಾಮಾಡಿದರು. ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ತೇ=ಆ ದೇವತೆಗಳು, ಬಭೂವುಃ=(ಮುಕ್ತರು) ಆದರು ಹಿ=ಆದುದರಿಂದ, ಏತರ್ಹ್ಯಪಿ= ಈಗಲೂ ಕೂಡ, ಸುಪ್ತಃ=ಸುಪ್ತರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಾಯುದೇವರು, ಭೂಃ ಭೂಃ ಇತ್ಯೇವ=ಭೂಃ ಭೂಃ ಎಂದೇ, ಪ್ರಶ್ನಸಿತಿ = ಶ್ವಪಿಸಿಡುತ್ತಾರೆ, ಹೊಗಳುತ್ತಾರೆ. ಅಸುರಾಃ = ಅಸುರರು, ಅಭೂತಿರಿತಿ=ಅಭೂತಿಕಾರಣನೆಂದೂ, ಉಪಾಸತೇ = ಉಪಾಸನಾಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತೇ ಹ = ಆ

ಅಸುರರಾದರೂ, ಪರಾಭೂತವು = ನಿತ್ಯ ಸರಕವನ್ನು ಹೊಂದಿದರು. (ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಾ ಸುರರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಮ್ಯಗುಪಾಸನೆ-ವಿಪರೀತೋಪಾಸನೆಗಳಿಂದ ಮೋಕ್ಷ-ತನುಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ದೇವತ್ವವೂ, ಅಸುರತ್ವವೂ ಕೂಡ ಸಹಜವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) (೪) ತತ್ = ಮೇಲೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ದೃಷ್ಟಾಂತವು, ಯಥಾ = ಹೇಗೆಂದರೆ— ವೇಶಸ್ವರೀ = ಸ್ವರ್ಣಕಾರನು, ವೇಶಸಃ = ಸುವರ್ಣದ, ಮಾತ್ರಾಂ = ಅಂಶವನ್ನು, ಉಪಾದಾಯ = ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಅನ್ಯತ್ = ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ, ನವತರಂ = ಮೊದಲು ಅನುಭವವಿಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ ಅತಿ ನೂತನವಾದ, ಕಲ್ಯಾಣತರಂ = ಮಲವನ್ನು ತೆಗೆದುದರಿಂದ ಅತಿ ಮಂಗಳಕರವಾದ, ರೂಪಂ = ಕಂಠಭೂಷಣಾದಿಗಳನ್ನು, ತನುತೇ = ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಏವಮೇವ = ಹೀಗೆಯೇ, ಅಯು ಮಾತ್ರಾ = ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಇದಂ ಶರೀರಂ = ಈ ಶರೀರವನ್ನು, ನಿಹತ್ಯ = ನಾಶಮಾಡಿ, (ಆವಾನಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ) ಅವಿದ್ಯಾಂ = ಅವಿದ್ಯೆಯನ್ನು, ಗಮಯಿತ್ವಾ = ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ, ಅನ್ಯತ್ = ಇತರವಾದ, ನವತರಂ = ಅತಿ ನೂತನವಾದ, ಕಲ್ಯಾಣತರಂ = ಅತಿ ಮಂಗಳಕರವಾದ, ರೂಪಂ = ರೂಪವನ್ನು, ಕುರುತೇ = ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪಿತ್ರೈಂ ವಾ = ಪಿತೃ ಜೀವನಿಗೆ ಪಿತೃ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರವನ್ನು, ಗಾಂಧರ್ವಂ ವಾ = ಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಗಂಧರ್ವ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರವನ್ನು, ದೈವಂ ವಾ = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೇವಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರವನ್ನು, ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಂ ವಾ = ಪ್ರಜಾಪತಿಗೆ (ಶಿವನಿಗೆ) ಪ್ರಜಾಪತಿ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರವನ್ನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಂ ವಾ = ಚತು ಮುಖನಿಗೆ ಚತುರ್ಮುಖಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರವನ್ನು, ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಭೂತಾನಾಂ ವಾ = ಇತರ ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಿಗೆ ಅವರವರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರವನ್ನಾಗಲೀ, ಕುರುತೇ = ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣಕ್ಕೇನೇ ಹೇಗೆ ಕಂಠಭೂಷಣಾದಿಭಾವವು ಸುವರ್ಣಕಾರನಿಂದ ಮಾಡ ಲ್ಪಿಸುತ್ತದೋ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಈಶ್ವರನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇತರರಿಗೆ ಮುಕ್ತತ್ವವು ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ)

ತಾ|| ಸ. ರ. ವಿ (1) ' ಸ ಏವ ಭೂತಿನಾಮಾಪಿ ಜ್ಞಾನೈಶ್ಚರ್ಯಾದಿಭೂತಿದಃ | ಅಜ್ಞಾನಾದಿ ಪ್ರದಾತೃತ್ವಾತ್ಸ ಏನಾಭೂತಿನಾಮಕಃ || ಸುಖಜ್ಞಾನಾದಿಗುಣದಂ ಪೂರ್ಣಂ ಸರ್ವಗುಣೈಃ ಪ್ರಭುಂ | ಉಪಾಸತೇ ತಂ ನಾಯಾದಿದೇವಾಸ್ತಸ್ಮಾಚ್ಚ ತೇಽಖಿಲಾಃ | ಬಭೂವುಃ ಸುಖಸಜ್ಞಾನಪೂರ್ವೈಃ ಸರ್ವಗುಣೈಃ ಯುತಾಃ | ದೇವಾ ನಾಮಪಿ ಸರ್ವೇಷಾಂ ಪ್ರಧಾನೋದ್ಯಾಪಿ ಮಾರುತಃ | ಸ್ಥಿತ್ವಾ ಸುಪ್ರೇಷು ವಿಷ್ಣುಂ ತಂ ಭೂರ್ಭೂರಿತ್ಯೈವ ಶಂಸತಿ || ಭೂಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥೋ ಭೂತಿರಿತಿ ವೈಶರೀತ್ಯೇನ ಚಾಸುರಾಃ | ಅಭೂತಿಕಾರಣೋಽಸ್ಮಾಕಮೈಶ್ಚರ್ಯಾದಿ ಗುಣೋಜ್ಜಿತಃ | ಇತ್ಯೇವೋ ಪಾಸತೇ ತಸ್ಮಾತ್ಪರಾಭೂತಾಶ್ಚ ತೇಽಖಿಲಾಃ | ಜ್ಞಾನೈಶ್ಚರ್ಯಾದಿಭಿರ್ಭೀನಾಃ ಸೇತು ರಂಭೇತಮಸ್ಯಥ' || ಎಂದು ತಂ ಭೂತಿರಿತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಐತರೇಯ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. (2) 'ಇದಂ ಶರೀರಂ ಭೂತೇಷು ವಿಲಾಪಯಂತಿ ಕೇಶವಃ | ಅವಿದ್ಯಾಂ ಚೈವ ಜೀವಸ್ಯ ಗಮಯೇಜ್ಞಾನನಸರ್ಜನಾತ್ | ಸ್ವರ್ಣಕಾರೋ ಯಥಾ ಸ್ವರ್ಣಮಲ ಮಗ್ನಾ ನಿಹತ್ಯ ಚ | ರುದ್ಧೇನ ತೇನ ಚಾತ್ಮೇಷ್ಯಂ ಕುರುತೇ ರೂಪಮಂಜಸಾ | ಏವಂ ಸ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣುಃ ಜೀವಸ್ವರ್ಣಸ್ಯ ಯನ್ಮಲಂ | ಅವಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮಾದ್ಯಮಾತ್ಮಾಗ್ನಾ ನಾಶ್ಯ ಸರ್ವಕೃತ್ | ಸ್ವೇಚ್ಛಯಾ ಕುರುತೇ ರೂಪಂ ಯದ್ಯೋಗ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ಮುಕ್ತಿಗಂ | ಪಿತೃಜೀವಸ್ಯ ಪಿತ್ರೈಂ ಸಃ ಗಾಂಧರ್ವಂ ತಸ್ಯ ಚೈವ ಹಿ | ದೈವಂತು ದೇವಜೀವಸ್ಯ

ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಂ ಪ್ರಜಾಪತೇಃ | ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಬ್ರಾಹ್ಮಣೋನೇತಿ ನಿತ್ಯಾನಂದಸ್ವರೂಪಕಂ |
ನ ಯೋಗ್ಯತಾಂ ವಿನಾ ಕ್ವಾಪಿ || ಇತ್ಯಾದಿತದ್ಯಥಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು || ೧೧೭ ||
|| ೧೧೮ || ೧೧೯ || ೧೨೦ || ೧೨೧ ||

ಈಗ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ತೃತಿಗಳನ್ನು ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಪ್ರಯಾಂತಿ ಪರಮಾಂ ಸಿದ್ಧಿಮೈಹಿಕಾಮುಷ್ಠೀಕೀಂ ದ್ರುತಂ |
ಯಾ ನ ಪ್ರಾಪ್ಯಾ ಸುರೈಃ ಸರ್ವೈರಕ್ಷಯಾ ಕ್ಲೇಶವರ್ಜಿತಾ ||
ನ ತಾಂ ಗತೀಂ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ ವಿನಾ ಭಾಗವತಾನ್ನರಾನ್ || ೧೨೨ ||

ಅ || (ಪುರಾ ಸತ್ಯಯುಗೇ ದೇವಿ ವಿಶುದ್ಧಮತಯೋಽಖಿಲಾಃ | ಯಜಂತಿ
ವಿಷ್ಣುಮೇವೈಕಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಸರ್ವೇಶ್ವರೇಶ್ವರಂ 'ಇತ್ಯಾದಿ ಪದ್ಮಪುರಾಣ ವಚನವು. ಮೊದಲು
ಸತ್ಯಯುಗದಲ್ಲಿ ವಿಶುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳೆಲ್ಲರೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನೇ ಸರ್ವೋತ್ತಮನನ್ನಾಗಿ
ತಿಳಿದು ಪೂಜಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಂತವರು) ದ್ರುತಂ=ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ, ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಠೀಕೀಂ=ಐಹಿಕ-ಆಮು
ಷ್ಠಿಕ ರೂಪವಾದ, ಪರಮಾಂ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸಿದ್ಧಿಂ=ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು(ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ
ಯನ್ನು) ಪ್ರಯಾಂತಿ=ಶೀಘ್ರದಲ್ಲಿ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವೈಃ ಅಸುರೈಃ=ಎಲ್ಲಾ ಅಸುರರಿಂದಲೂ,
ಅಕ್ಷಯಾ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಕ್ಲೇಶವರ್ಜಿತಾ = ಕ್ಲೇಶ(ದುಃಖ)ವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಯಾ = ಯಾವ
ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಸಿದ್ಧಿಯು, ನ ಪ್ರಾಪ್ಯಾ = ಹೊಂದಲಸಾಧ್ಯವಾದುದೋ, ತಾಂ ಗತೀಂ=ಅಂತಹ
ಗತಿಯನ್ನು, ಭಾಗವತಾನ್ ನರಾನ್=ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರನ್ನು, ವಿನಾ=ಹೊರತು,
(ಇತರರು) ನ ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇ=ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂತೂ ' ಪುರಾ ಸತ್ಯೇಯುಗೇ' ಎಂದು
ಪ್ರಕೃತರಾದ ದೇವತಾ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಿಗೆ ' ಪ್ರಯಾಂತಿ ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಫಲ
ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ ' ಯಾ ನ ಪ್ರಾಪ್ಯಾ ' ಎಂದು ಅಸುರರಿಗೂ, ' ನ ತಾಂ ಗತೀಂ ' ಎನ್ನುವ
ದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ, ಯಾವಾಗಲೂ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು) || ೧೨೨ ||

ಮೂ || ಅವಜಾನಂತಿ ಮಾಂ ಮೂಢಾ ಮಾನುಷೀಂ ತನುಮಾಶ್ರಿತಂ |
ಪರಂ ಭಾವಮಜಾನಂತೋ ಮಮ ಭೂತಮಹೇಶ್ವರಂ || ೧೨೩ ||
ಮೋಘಾಶಾ ಮೋಘಕರ್ಮಾಣೋ ಮೋಘಜ್ಞಾನಾ ವಿಚೇತಸಃ |
ರಾಕ್ಷಸೀಮಾಸುರೀಂ ಚೈವ ಪ್ರಕೃತಿಂ ನೋಹಿನೀಂ ಶ್ರಿತಾಃ || ೧೨೪ ||
ಮಹಾತ್ಮಾನಸ್ತು ಮಾಂಸಾರ್ಥ ದೈವೀಂ ಪ್ರಕೃತಿಮಾಶ್ರಿತಾಃ |
ಭಜಂತ್ಯನನ್ಯಮನಸೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಭೂತಾದಿಮವ್ಯಯಂ || ೧೨೫ ||
(ಗೀತಾ ಅಧ್ಯಾಯ ೯. ಶ್ಲೋ. ೧೧, ೧೨, ೧೩.)

ಅ || ಮಾನುಷೀಂ ತನುಂ=ಮನುಷ್ಯದೇಹ ಸಾದೃಶ್ಯದಿಂದ ತೋರತಕ್ಕ ಶರೀರವನ್ನು,
ಆಶ್ರಿತಂ=ಆಶ್ರಯಿಸಿರತಕ್ಕ, ಮಾಂ=ನನ್ನನ್ನು, ಮೂಢಾಃ=ತಾಮಸರು, ಭೂತಮಹೇಶ್ವರಂ=
ಸರ್ವದಾ ಇರತಕ್ಕ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ, ಪರಂ=ಉತ್ತಮವಾದ, ಮಮ=
ನನ್ನ, ಭಾವಂ = ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿರತಕ್ಕ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಅಜಾನಂತಃ=ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದ,
ಮೋಘಾಶಾಃ=ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಆಶೆಯುಳ್ಳ, ಮೋಘಕರ್ಮಾಣಃ=ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮ
ವುಳ್ಳ, ಮೋಘಜ್ಞಾನಾಃ = ವ್ಯರ್ಥವಾದ ತತ್ವವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ವಿಚೇತಸಃ=ವಿರುದ್ಧವಾದ

ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರು, ಮೋಹಿನೀ = ಬುದ್ಧಿಭ್ರಂಶವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ, ರಾಕ್ಷಸೀಂ = ರಾಕ್ಷಸರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಆಸುರೀಂ ಜೈವ = ಆಸುರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಪ್ರಕೃತಿಂ = ಸ್ವಭಾವವನ್ನು, ಆಶ್ರಿತಾಃ = ಆಶ್ರಯಿಸಿದವರಾಗಿ ತಮೋಯೋಗ್ಯರಾದವರಾಗಿ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ಅವಜಾನಂತಿ = ಅಧಮನೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ ಸಾರ್ಥ = ಎಲೋ ಅರ್ಜುನನೇ, ದೈವೀಂ = ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರಾದ, ಉತ್ತಮ ಜೀವರ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಪ್ರಕೃತಿಂ = ಸ್ವಭಾವವನ್ನು. ಆಶ್ರಿತಾಃ = ಆಶ್ರಯಿಸಿರತಕ್ಕ, ಮಹಾತ್ಮಾನಸ್ತು = ಮಹಾ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವರಾದರೂ. ಭೂತಾದಿಂ = ಭೂತಗಳಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ, ಅವ್ಯಯಂ = 'ಅನಿತ್ಯತ್ವಂ ದೇಹಹಾನಿಃ ದುಃಖಪ್ರಾಪ್ತಿರಪೂರ್ಣತಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಶರಹಿತನಾದ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ಜ್ಞಾತವ್ಯಾ = ತಿಳಿದು, ಅನನ್ಯಮನಸಃ = ಅನ್ಯ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಮನೋರಹಿತರಾಗಿ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ಭಜಂತಿ = ಸೇವಿಸುತ್ತಾರೆ.

ತಾ || (1) ಅವಜಾನಂತಿ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅವಜ್ಞಾದಿರೂಪವಾದ ರಾಕ್ಷಸಾದಿ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (2) ಮಹಾತ್ಮಾನಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಭಗವಂತನ ಭಜನಾದಿ ರೂಪವಾದ ದೇವತ್ವವು ಸ್ವಭಾವವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ || ೧೨೩ || ೧೨೪ || ೧೨೫ ||

ಮೂ || ಅಭಯಂ ಸತ್ತಸಂಶುದ್ಧಿಜ್ಞಾನಯೋಗವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ |
 ದಾನಂ ದಮಶ್ಚ ಯಜ್ಞಶ್ಚ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸ್ತಪ ಆರ್ಜವಂ || ೧೨೬ ||
 ಅಹಿಂಸಾ ಸತ್ಯಮಕ್ರೋಧಸ್ತ್ಯಾಗಃ ಶಾಂತಿರಹೈಶುನಂ |
 ದಯಾ ಭೂತೇಷ್ವಲೋಲುಪ್ತಂ ಮಾರ್ದವಂ ಹ್ರೀರಚಾಪಲಂ || ೧೨೭ ||
 ತೇಜಃ ಕ್ಷಮಾ ಧೃತಿಃ ಶೌಚಮದ್ರೋಹೋ ನಾತಿಮಾನಿತಾ |
 ಭವಂತಿ ಸಂಪದಂ ದೈವೀಮಭಿಜಾತಸ್ಯ ಭಾರತ || ೧೨೮ ||
 ದಂಭೋ ದಪೋಽಭಿಮಾನಶ್ಚ ಕ್ರೋಧಃ ಸಾರುಷ್ಯಮೇವ ಚ |
 ಅಜ್ಞಾನಂ ಚಾಭಿಜಾತಸ್ಯ ಸಾರ್ಥಸಂಪದಮಾಸುರೀಂ || ೧೨೯ ||

(ಗೀತಾ ಅಧ್ಯಾಯ. ೧೬. ಶ್ಲೋ. ೧, ೨, ೩, ೪.)

ಅ || ಅಭಯಂ = ತನ್ನಿಂದ ಇತರರಿಗೂ, ಇತರರಿಂದ ತನಗೂ ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು, ಸತ್ತಸಂಶುದ್ಧಿಃ = ಚಿತ್ತಪ್ರಸಾದವು, ಜ್ಞಾನಯೋಗವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ = ಜ್ಞಾನೋಪಾಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯು, ದಾನಂ = ಸತ್ಯತ್ರದಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳ ತ್ಯಾಗವು, ದಮಶ್ಚ = ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವೂ, ಯಜ್ಞಶ್ಚ = ಜ್ಯೋತಿಷ್ಕೋನಾದಿ ಯಜ್ಞವೂ ಅಥವಾ ದೈವಯಜ್ಞ, ಸಿತಯಜ್ಞಾದಿಗಳು, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಃ = ವೇದಾಧ್ಯಯನವು, ತಪಃ = ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದಿಯು, ಆರ್ಜವಂ = ಮನೋವಾಕ್ಯಾಯಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯರೂಪ್ಯವು, ಅಹಿಂಸಾ = ಪರಪ್ರಾಣಾವಿಯೋಜನವೂ, ಸತ್ಯಂ = ಯಥಾರ್ಥವಾದ ನುಡಿಯು, ಅಕ್ರೋಧಃ = ಪರರಿಗೆ ಸೀತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಚಿತ್ತನಿಕಾರಾಭಾವವು, ತ್ಯಾಗಃ = ಔದಾರ್ಯವೂ, ಶಾಂತಿಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು, ಅಹೈಶುನಂ = ಪರೋಪದ್ರವ ನಿಮಿತ್ತ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳದಿರುವಿಕೆಯು, ಭೂತೇಷು = ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ, ದಯಾ = ಪರರಿಗೆ ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಧರ್ಮವಿಶೇಷವು, ಅಥವಾ ಪರರ ದುಃಖವನ್ನು ಸಹಿಸದೆ ಇರುವಿಕೆಯು, ಅಲೋಲುಪ್ತಂ = ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ರಾಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು, ಮಾರ್ದವಂ =

ತನ್ನನ್ನು ಹಿಂಸಾಮಾಡುವವರಲ್ಲಿಯೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು ಅಥವಾ ಕ್ರೌರ್ಯಭಾವವೂ, ಪ್ರೀತಿ=ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ನಾಚಿಕೆಯು, ಅಚಾಪಲಾ = ಸ್ಥಿರತ್ವವು, ತೇಜಃ= ಪರರಿಂದ ತಿರಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು, ಕ್ಷಮಾ = ಅಪಕಾರಮಾಡಿದವನಿಗೂ ಅಪಕಾರಮಾಡದಿರುವಿಕೆಯು, ಧೃತಿಃ = ಆತಂಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು, ಶೌಚಂ = ಮೃತ್ತಿಕಾದಿಗಳಿಂದ ಬಾಹ್ಯ ಶೌಚವೂ, ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸ್ಮರಣಾದಿಗಳಿಂದ ಆಂತರ ಶೌಚವೂ, ಅದ್ರೋಹಃ=ಪರರಿಗೆ ದ್ರೋಹ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆಯು, ನಾತಿನಾನಿತಾ=ಅಹಂಕಾರ ರಾಹಿತ್ಯವು, (ಈ ಗುಣಗಳು) ದೈವೀಂ = ದೇವ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಸಂಪದಂ=ಸಂಪತ್ತನ್ನು, ಅಭಿಜಾತಸ್ಯ=ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ, ಭಾರತ= ಎಲೋ ಅರ್ಜುನನೇ, ಭವಂತಿ=ಆಗುತ್ತವೆ. ದಂಭಃ=ತಾನು ಅಲ್ಪನೆಂದು ತಿಳಿದಾಗ್ಯೂ ಮಹತ್ವ ವನ್ನು ತೋರಿಸುವಿಕೆಯು, ದರ್ಪಃ = ಭಯಕಾರಣವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಮದದಿಂದ ಅದು ಇಲ್ಲವೆಂದು ತೋರಿಸುವುದು, ಅಭಿಮಾನಃ=ಪ್ರಮಾಣಾತಿಕ್ರಮವು, ಕ್ರೋಧಃ=ಪರರಿಗೆ ಸೀಡೆಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡತಕ್ಕ ಚಿತ್ತವಿಕಾರವು, ಪಾರುಷ್ಯಮೇವ ಚ=ನಿಸ್ಕರತ್ವವೂ, ಅಜ್ಞಾನಂ ಚ=ಅಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ, ಪಾರ್ಥ=ಅರ್ಜುನನೇ, ಆಸುರೀಂ ಸಂಪದಂ=ಅಸುರ ಸಂಪತ್ತನ್ನು, ಅಭಿಜಾತಸ್ಯ= ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ, ಭವಂತಿ=ಆಗುತ್ತವೆ. (ಅಂತೂ ಅಭಯಂ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಭಯಾದಿ ರೂಪವಾದುದು ದೇವತ್ವವೂ, ದಂಭಾದಿರೂಪವಾದುದು ಆಸುರತ್ವವೂ ಸ್ವಭಾವವೆಂದೇ ತಿಳಿಯ ತ್ತದೆ) || ೧೨೬ || ೧೨೭ || ೧೨೮ || ೧೨೯ ||

ಮೂ || ಮಾಮಾತ್ಮಪರದೇಹೇಷು ಪ್ರದ್ವಿಷಂತೋಽಭ್ಯಸೂಯಕಾಃ || ೧೩೦ ||
 ತಾನಹಂ ದ್ವಿಷತಃ ಕ್ರೂರಾನ್ ಸಂಸಾರೇಷು ನರಾಧಮಾನ್ |
 ಕ್ಷಿಪಾಮ್ಯಜಸ್ರಮಶುಭಾನಾಸುರೀಷ್ಟೇವ ಯೋನಿಷು || ೧೩೧ ||
 ಆಸುರೀಂ ಯೋನಿಮಾಪನ್ನಾ ಮೂಢಾ ಜನ್ಮನಿ ಜನ್ಮನಿ |
 ಮಾಮಪ್ರಾಪ್ಯೈವ ಕೌಂತೇಯ ತತೋ ಯಾಂತ್ಯಧಮಾಂ ಗತಿಂ ||೧೩೨||
 (ಗೀತಾ ಅಧ್ಯಾಯ. ೧೬. ಶ್ಲೋ. ೧೮, ೧೯, ೨೦.)

ಅ || ಆತ್ಮಪರದೇಹೇಷು=ತನ್ನ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರರ ಶರೀರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿಯಾ ಮಕನಾಗಿರತಕ್ಕ, ಮಾಂ=ನನ್ನನ್ನು, ಪ್ರದ್ವಿಷಂತಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಪಲಾಪಾದಿ ರೂಪವಾದ ಪ್ರದ್ವೇಷವನ್ನು ಮಾಡುವವರಾಗಿ, ಅಭ್ಯಸೂಯಕಾಃ=ನಿದೋಷನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷ ಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಗುಣಪೂರ್ಣನಲ್ಲಿ ಗುಣರಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ (ಯಾಗ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅಹಂ=ನಾನು, ತಾನ್=ಅಂತಹ, ದ್ವಿಷತಃ=ದ್ವೇಷಮಾಡತಕ್ಕ, ಕ್ರೂರಾನ್ = ಕ್ರೂರರಾದ, ಅಶುಭಾನ್=ಅಮಂಗಳರಾದ, ನರಾಧಮಾನ್ =ಮನುಷ್ಯಾಧಮರನ್ನು, ಸಂಸಾರೇಷು = ಸಂಸಾರ ಗಳಲ್ಲಿ, ಆಸುರೀಷ್ಟೇವ ಯೋನಿಷು = ಅಸುರ ಯೋನಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ, ಅಜಸ್ರಂ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ, ಕ್ಷಿಪಾಮಿ=ಸ್ಥಾಪಿಸುತ್ತೇನೆ. ಕೌಂತೇಯ = ಅರ್ಜುನನೇ, ತತಃ = ಅದರಿಂದ, ಮೂಢಾಃ= ತಾಮಸ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು, ಜನ್ಮನಿ ಜನ್ಮನಿ = ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ, ಆಸುರೀಂ ಯೋನಿಂ ಆಪನ್ನಾಃ=ಅಸುರ ಯೋನಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು. ಅಪ್ರಾಪ್ಯೈವ= ಹೊಂದದೇನೇ, ಅಧಮಾಂಗತಿಂ=ನಿತ್ಯ ನರಕರೂಪವಾದ ಗತಿಯನ್ನು, ಯಾಂತಿ=ಹೊಂದು ತ್ತಾರೆ. (ಅಂತೂ ಮಾಮಾತ್ಮ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಸುರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಅಂಧಂತಮುಸ್ಸಿನ ಪಾಪಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು.) || ೧೩೦ || ೧೩೧ || ೧೩೨ ||

ಮೂ || ದ್ವಿವಿಧೋ ಭೂತ(ಪ)ಸರ್ಗೋಽತ್ರ ದೈವ ಆಸುರ ಏವ ಚ |
ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತಿಪರೋ ದೈವೋ ವಿಪರೀತಸ್ತಥಾಸುರಃ || ೧೩೩ ||

(ವಿಷ್ಣು ಧರ್ಮ ವಚನವು)

ದೇವಾನಾಂ ಪರಮೋ ಧರ್ಮಃ ಸದಾ ಯಜ್ಞಾದಿಕಾಃ ಕ್ರಿಯಾಃ |
ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಸ್ತತ್ಪವೇದಿತ್ವಂ ವಿಷ್ಣುಪೂಜಾರತಿಃ ಸ್ಮೃತಿಃ || ೧೩೪ ||
ದೈತ್ಯಾನಾಂ ಬಾಹುಶಾಲಿತ್ವಂ ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ ಯುದ್ಧ ಸಕ್ರಿಯಾ |
ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೇದಿತ್ವಂ ಶಿವಪೂಜಾರತಿಃ ಸ್ಮೃತಿಃ || ೧೩೫ ||
ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರವತ್ವಂ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯೋ ಭಕ್ತಿರಚ್ಯುತೇ |
ಶಿವೇ ಸೂರ್ಯೇ ತಥಾ ದೇವ್ಯಾಂ ಸ್ವಭಾವೋ ಮಾನುಷಃ ಸ್ಮೃತಃ ||
|| ೧೩೬ ||

ಅನಾದಿವೈಷ್ಣವಾ ಏವ ದೇವತಾಸ್ತು ಸ್ವಭಾವತಃ |
ವಿಪರೀತಾಃ ಸ್ಮೃತಾ(ತತೋ)ದೈತ್ಯಾಃ ಸದೈವಾನಾದಿಕಾಲತಃ || ೧೩೭ ||
ಮಾನುಷಾ ಮಿಶ್ರಮ(ಗ) ತಯೋ ವಿಮಿಶ್ರಮ(ಗ) ತಯೋಽಪಿ ಚ |

(ವಾಮನ ಪುರಾಣವು)

ಇತ್ಯಾದಿನಾಕೃಸಂದರ್ಭೈರ್ಜ್ಞಾನಯತೇನಾದಿ ಯೋಗ್ಯತಾ || ೧೩೮ ||

ಅ || ಅತ್ರ=ಇಲ್ಲಿ, ದೈವಃ=ದೈವವೆಂದೂ, ಆಸುರಃ ಚ = ಅಸುರ ಎಂದೂ, ಭೂತ
ಸರ್ಗಃ=ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಸ್ವಭಾವವು, ಅಥವಾ, ಭೂವಃ=ಎಲೆಗಳ ರಾಜನೇ, ಸರ್ಗಃ=ಸೃಷ್ಟಿಯು,
ದ್ವಿವಿಧ ಏವ=ಎರಡೇ ವಿಧವು. (‘ಸರ್ಗಾಣಾಂ ಸುಬಹುತ್ವೇಽಪಿ ಶುಭಾಶುಭಫಲಾಧಿಕೌ |
ದೇವಾಸುರಾಖ್ಯೌ ದ್ವಾವೇವ ಗಂಧರ್ವಾದ್ಯಾಸ್ತದಂತರಾಃ ’ || ಎನ್ನುವ ವಚನದಶಿಯಿಂದ
ಆವಧಾರಣವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.) ದೈವಃ=ದೈವವು, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತವರಃ=ಶ್ರೀಹರಿಯು ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ,
ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ತಥಾ=ಹಾಗೆ, ಆಸುರಃ=ಅಸುರ ಸ್ವಭಾವವು, ವಿಪರೀತಃ=ವಿಪರೀತವಾದುದು
ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಪರಮಃ ಧರ್ಮಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಣ
ಬುದಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯಧರ್ಮ ರೂಪವಾದ, ಯಜ್ಞಾದಿಕಾಃ = ಯಾಗವೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ,
ಕ್ರಿಯಾಃ=ಕ್ರಿಯೆಗಳು, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಃ=ವೇದಾಧ್ಯಯನವು, ತತ್ಪವೇದಿತ್ವಂ = ಯಥಾರ್ಥವಾಗಿ
ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯು, ವಿಷ್ಣುಪೂಜಾರತಿಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತಿಯು,
ಸ್ಮೃತಿಃ=ವಿಷ್ಣುನ ಸ್ಮರಣೆಯು, ಪರಮಧರ್ಮವು. ದೈತ್ಯಾನಾಂ=ದೈತ್ಯರಿಗೆ, ಬಾಹುಶಾಲಿತ್ವಂ=
ಭುಜಪರಾಕ್ರಮವು, (ಅನುಪಯುಕ್ತಸ್ಥಲದಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲ ಪ್ರಯೋಗವು,) ಮಾತ್ಸರ್ಯಂ=ಅನ್ಯ
ಶುಭದ್ವೇಷವು, ಯುದ್ಧ ಸಕ್ರಿಯಾ=ಯುದ್ಧಕೌಶಲವು, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವೇದಿತ್ವಂ=ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು
ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆಯು, ಶಿವಪೂಜಾರತಿಃ=ರುದ್ರನ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಆಸಕ್ತಿಯು, ಸ್ಮೃತಿಃ=
ರುದ್ರನ ಸ್ಮರಣೆಯು, ಧರ್ಮಃ=ಧರ್ಮವು. ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರವತ್ವಂ=ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರಗಳ
ಆನುಷ್ಠಾನವು, ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯಃ=ವೇದಾಧ್ಯಯನವು, ಅಚ್ಯುತೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಶಿವೇ=ರುದ್ರ
ನಲ್ಲಿಯೂ, ಸೂರ್ಯೇ=ಸೂರ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ದೇವ್ಯಾಂ=ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ
ಲ್ಲಿಯೂ, ಭಕ್ತಿಃ = ಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು, ಮಾನುಷಃ ಸ್ವಭಾವಃ=ಮನುಷ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ

ಸ್ವಭಾವವೆಂದು, ಸ್ಮೃತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸ್ವಭಾವತಃ=ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ, ದೇವತಾಸ್ತು=ದೇವ ತೆಗಳಾದರೂ, ಅನಾದಿವೈಷ್ಣವಾ ಏವ=ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರೇ. ದೈತ್ಯಾಃ=ದೈತ್ಯರು, ಸದೈವ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಅನಾದಿಕಾಲತಃ = ಅನಾದಿಕಾಲವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ವಿಪರೀತಾಃ ಸ್ಮೃತಾಃ = ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಮಾನುಷಾಃ = ಮನುಷ್ಯರು, ಅನಾದಿಕಾಲತಃ = ಅನಾದಿಕಾಲವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ಮಿಶ್ರಮತಯಃ=ಯಥಾರ್ಥ ಅಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರು, ಆಸಿ ಚ=ಮತ್ತು, ವಿಮಿಶ್ರಗತಯಃ = ಸುಖದುಃಖಾತ್ಮಕಸಂಸಾರ ಫಲ ವುಳ್ಳವರು, ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಸಂದರ್ಭೈಃ = ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಂದ, ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾ = ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತೆಯು, ಜ್ಞಾಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂತೂ ದೇವತ್ವ-ಅಸುರತ್ವಾದಿಗಳು ಸ್ವಭಾವವೆಂದುಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು) || ೧೩೩ || ೧೩೪ || ೧೩೫ || ೧೩೬ || || ೧೩೭ || ೧೩೮ ||

ಸ. ರ. ವಿ— ಯಾವ ಈ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತ್ಯಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಅನಾದಿಯಿಂದ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, ಯಾವ ವಿಷ್ಣುಪ್ರಾತಿಕೂಲ್ಯಾದಿ ದೋಷಗಳು ಅನಾದಿಯಿಂದ ತಾರತಮ್ಯ ದಿಂದಲೇ ಇರತಕ್ಕವುಗಳು ಕಲಿಮೊದಲಾದ ಅಸುರರಿಗೆ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವೆಯೋ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ನಿಶ್ಚಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯೂ ಅಗಮಗಳಿಗೆ ಅನ್ಯಾರ್ಥವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅನುಗ್ರಾಹಕ ವಾದ ತರ್ಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯದ್ಯನಾದಿವಿಶೇಷೋ ನ ಸಾಂಪ್ರತಂ ಕಥಮೇವ ಸಃ ||
 ಅದೃಷ್ಟಾದೇವ ಚಾದೃಷ್ಟಂ ಸ್ವೀಕೃತಂ ಸರ್ವನಾದಿಭಿಃ || ೧೩೯ ||
 ಅಕಸ್ಮಿಕೋ ವಿಶೇಷಶ್ಚೇದದೃಷ್ಟೇ ಕ್ವಚಿದಿಷ್ಟತೇ |
 ಸರ್ವತ್ರಾಕಸ್ಮಿಕತ್ವಂ ಸ್ಯಾನ್ನಾದೃಷ್ಟಾಪೇಕ್ಷತಾ ಭವೇತ್ ||
 ಅದೃಷ್ಟಾಚ್ಛೇದ್ವಿ(ಚ್ಛವಿ)ಶೇಷೋಽಯಮನಾದಿತ್ವಂ ಕೌತೋ ನ ತತ್ ||
 || ೧೪೦ ||

ಅ || ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಅನಾದಿವಿಶೇಷಃ=ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ ಅನಾದಿಯಾದ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಯೋಗ್ಯತಾ ರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವು, ನ=ಇಲ್ಲವೋ, (ಆಗ) ಸಾಂಪ್ರತಂ= ಈಗ, ಸಃ = ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅತಿಶಯರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವು, ಕಥಮೇವ = ಹೇಗೆತಾನೇ ಕೂಡುವುದು? (ಅಂದರೆ— ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವವು ಬಾರದೆ ಹೋಗುವುದು. ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವಕ್ಕೆ ಅನಾದಿಯಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯು ಕಾರಣವು. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕಾರ್ಯವೂ ಆಗಲಾರದು. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯತಾರೂಪವಾದ, ಅನಾದಿಯಾದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾದಿಯಾದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದಲೇ, ಜೀವೋತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವುವು. 'ಸ್ವಧರ್ಮನಿಷ್ಠಃ ಶತಜನ್ಮಭಿಃ ಪುನಾನ್ವಿರಿಂಚಿತಾಮೇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯು, ಅಂದರೆ— ೧ ವಿರಿಂಚನ

ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅದೃಷ್ಟವು ಅದಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನದಾದ ಅಂತಹ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೇನೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ೨ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೋ, ಗನೇದ್ದನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅದೃಷ್ಟಾದೇವ ಚ=ಅದೃಷ್ಟದಿಂದಲೇ, ಅದೃಷ್ಟಂ = ಅದೃಷ್ಟವು, ಸರ್ವವಾದಿಭಿಃ ಚ = ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ವೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಅಂದರೆ, ಆವಾದ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳು ಅದೃಷ್ಟದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಮಿತ್ತಗಳೆಂದು ಶ್ರುತಿ-ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಅದೃಷ್ಟನಿಮಿತ್ತಕವೇ. ಆದಕಾರಣ ಕೇವಲ ಫಲವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಅದೃಷ್ಟವೂ, ಪೂರ್ವಪೂರ್ವ ಅದೃಷ್ಟದಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆಂದು ಚಾರ್ವಾಕನು ಹೊರತು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳೂ ಸ್ವೀಕರಿಸಿರುವರು. ಆದಕಾರಣ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅದೃಷ್ಟವು, ಅಂತಹ ಹಿಂದಿನ ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅವಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರುವುದು.) (ಬೇರೆ ವಾದಿಗಳು ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿ. ನಾನಾದರೂ ವಿಂಚನ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷಾದಿ ಫಲದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅದೃಷ್ಟದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು ಅದೃಷ್ಟೋತ್ಪತ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅದೃಷ್ಟದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವ ವಾದಿಯನ್ನು ಕುರಿತು ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಕೃಚಿತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು, (ಅಂದರೆ, ಚತುರ್ಮುಖನ ಉತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ,) ಅದೃಷ್ಟೇ=ಅದೃಷ್ಟದಲ್ಲಿ, ವಿಶೇಷಃ= ಅತಿಶಯವು, ಆಕಸ್ಮಿಕಃ=ಅದೃಷ್ಟನಿರಪೇಕ್ಷವಾಗಿಯೇ, ಇಸ್ಯತೇ ಚೇತ್=ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ, (ಅಂದರೆ, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅದೃಷ್ಟವು. ಅಂತಹ ಅದೃಷ್ಟದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ) ಹಾಗಾದರೆ, ಸರ್ವತ್ರ=ಫಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಆಕಸ್ಮಿಕತ್ವಂ ಸ್ಯಾತ್=ಅದೃಷ್ಟಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲವೆಂದೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಸರ್ವತ್ರ=ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿ. ಅದೃಷ್ಟಾಪೇಕ್ಷತಾ=ಅದೃಷ್ಟದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯು, ನ ಭವೇತ್=ಆಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಹಾಗಾದರೆ — ಅದೃಷ್ಟವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಎರಡನೇ ಶಕ್ತವಾಗಲಿ ಎಂದರೆ —) ಆಯಂ ವಿಶೇಷಃ = ವಿಂಚನಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ಅದೃಷ್ಟವು, ಅದೃಷ್ಟಾತ್ ಭವತಿ ಚೇತ್=ಅದೃಷ್ಟದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದಾದರೆ, ತತ್=ಹಾಗಾದರೆ, (ಅಂತಹ ಅದೃಷ್ಟ ಪರಂಪರೆಗೆ) ಅನಾದಿತ್ವಂ = ಅನಾದಿತ್ವವೂ, ಕುತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ನ=ಆಗಲಾರದು.

ತಾ || ಹೇಗೆ ಚತುರ್ಮುಖನ ಸರ್ವೋತ್ಕರ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದುದು ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೆ ಅಂತಹ ಪೂರ್ವಾದೃಷ್ಟವು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಹಾಗೆ ಆ ಅದೃಷ್ಟಕ್ಕೂ ಪೂರ್ವಾದೃಷ್ಟವು ಕಾರಣವೆಂದು ಅದಕ್ಕೂ ಹೀಗೆ ಅದಕ್ಕೂ ಹೀಗೆ-ಹೀಗೆ ಅದೃಷ್ಟಪರಂಪರೆಗೆ ಅನಾದಿತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕಾಗುವುದು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಪೂರ್ವವಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರತೇ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿಯೇ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಯಾರೋ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ದೇವಪ್ರಕೃತಿಯು, ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಆಸುರಪ್ರಕೃತಿಯು, ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸ್ವರ್ಗ-ನರಕಾದಿಗಳೂ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಅದೃಷ್ಟ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ದೇವಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಜಯಾದಿಗಳಿಗಾದರೂ ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು ಮೊದಲಾದ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸುರಸ್ವಭಾವವು ಸ್ಥಟಕದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ದಾಸಾಳ ಹೂ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ರಕ್ತಿಸು ದಂತೆಯೇ ಅಸುರಾವೇಶ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಜಯ-ವಿಜಯರಿಗೆ 'ಲೋಕಾದಿತೋ ವ್ರಜತಮಂತರಭಾವದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಪಾಪೀಯಸಸ್ತ್ರಯ ಇಮೇ ರಿಪನೋಽಸ್ಯ ಯತ್ರ'

ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಸನಕಾದಿಗಳು ಶಾಪವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಯಾರಿಗೆ ಅನಾದಿ ದೇವಸ್ವಭಾವವು ತರತಮದಿಂದ ಅನುನ್ಯತ್ವವಾಗಿದೆಯೋ, ಅವ ರಲ್ಲಿಯೇ ಆ ಸ್ವಭಾವ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಕೇವಲ ಅಧಿಕೃತವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲದಿದ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಹಾಗೆಯೇ ಯಾರಿಗೆ ಅನಾದಿಯಿಂದ ತಾರತಮ್ಯ ದಿಂದಲೇ ಅಸುರಸ್ವಭಾವವು ಅನುನ್ಯತ್ವವಾಗಿದೆಯೋ ಅವರಲ್ಲಿಯೇ ಅಸುರಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ತಾರ ತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಅಧಿಕೃತವು. ಸರ್ವಥಾ ಅವಿದ್ಯಮಾನವಾದುದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. (2) ೧. 'ತಂ ನಿಧ್ಯಾಕರ್ಮಣೀ ಸಮನ್ವಾರಭೇತೇ, ಪೂರ್ವಪುಜ್ಞಾ ಚ || ೨. ಜನ್ಮ ಜನ್ಮ ಯದಭ್ಯಸ್ತಂ ಜ್ಞಾನಮಧ್ಯಯನಂ ತಪಃ | ತೇನೈವಾಭ್ಯಾಸಯೋಗೇನ ತಚ್ಚೈವಾ ಭ್ಯಾಸತೇ ಪುನಃ || ಹಿಂಸಾಹಿಂಸೇ ವ್ಯದು ಕ್ರೂರೇ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾನ್ಯತಾನ್ಯತೇ | ತದ್ಭಾವಿತಾಃ ಪ್ರಸದ್ಯಂತೇ ತಸ್ಮಾತ್ತತ್ಸ್ಯ ರೋಚತೇ || ಸದೃಶಂ ಚೇಷ್ಟತೇ ಸ್ವಸ್ತ್ಯಾಃ ಪ್ರಕೃತೇರ್ಜ್ಞಾನವಾನಪಿ | ಪ್ರಕೃತಿಂ ಯಾಂತಿ ಜಾತಾನಿ ನಿಗ್ರಹಃ ಕಿಂ ಕರಿಷ್ಯತಿ || ಜನ್ಮಾಂತರಸಹಸ್ರೇಷು ಯಾ ಬುದ್ಧಿಭವಿತಾ ಪುರಾ | ತಾನೋನ ಭಜತೇ ಜಂತುಃ ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಚನಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲ || ೧೩೯ || ೧೪೦ ||

ಸ. ರ ವಿ — ಹಾಗಾದರೆ ಬಹುರೂಪಗಳುಳ್ಳ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ನಿರ್ದೋಷತ್ವವೇ ಕಂಡದರಿಂದ ಇಷ್ಟವಾದ ಫಲದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಯಾವುದು ಈ ವಾದದಲ್ಲಿ ವ್ರತವಾದಸಲಿಕೆ ಅರಬ್ಬವಾಗಿದೆಯೋ ಅದು ಕೂಡಲಾರದು. ಶ್ರೀಹರಿಯು ರಾಮಾದಿ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವರಲ್ಲಿ ತೋರಿದಂತೆಯೇ ಭೇದಾದಿಗಳು ದೃಷ್ಟಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದಾಶಂಕೆಯನ್ನು ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾವಚನದಿಂದ ಮಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ಚಾನ್ಯಭೇದವದ್ವಿಷ್ಣೌ ಭೇದಸ್ತದ್ಧರ್ಶನಾಮಪಿ || ೧೪೧ ||
 ದೃಶ್ಯತೇ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೈವ ಬಹುರೂಪೇಷು ದೃಶ್ಯತೇ |
 ಬಹುತ್ವಂ ಚ ವಿಶೇಷೇಣ ನ ಭೇದೇನ ಕಥಂಚನ || ೧೪೨ ||

ಆ || ತದ್ಧರ್ಶನಾಮಪಿ = ಅವತಾರವನ್ನು ನೋಡುವವರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಅವತಾರ ದರ್ಶಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ, ಅನ್ಯಭೇದವತ್ = ಇತರಗಳಾದ ಘಟಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಅನೇಕತ್ವ ದಿಂದ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಅನ್ಯೋನ್ಯಭಾವರೂಪವಾದ ಭೇದವು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಹಾಗೆ, ವಿಷ್ಣೌ = ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿರೂಪಗಳಲ್ಲಿ, ಭೇದಃ-ಭೇದವು, ನ ಚ ದೃಶ್ಯತೇ=ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ದೇವತೆ ಗಳು, ಮನುಷ್ಯರು, ದಾನವರು ಎನ್ನುವ ಭೇದದಿಂದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಜೀವರು ಮೂರು ವಿಧರು. ಅದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ವಿಸಯೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೇನೆಂದರೆ, ಬಹುರೂಪೇಷು=ಉತ್ತಮಃ ಪುರಾಣಿಕೆಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಬಹುರೂಪಗಳಲ್ಲಿ, ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೈವ = ಅದೇ ಇದು ಎಂದು ಅಭೇದ ವಿಸಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯೇ, ದೃಶ್ಯತೇ=ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಉದಾ = ಜಾಂಬವಂತನಿಗೆ ಆ ಶ್ರೀ ರಾಮನೇ ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು. ಅಂತೂ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ, ಭೇದವು ಇಲ್ಲದೆ ಬಹುತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಬಹುತ್ವವು ಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಅಂತೂ ಆ ಬಹು ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಭೇದ ವಿಸಯಕ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞೆಯು ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಕೂಡದರೂ ಅದು ಭ್ರಾಂತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.

ಎಂದರೆ— ಬಹುತ್ವಂ ಚ = (ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ) ಬಹುತ್ವವಾದರೂ, ವಿಶೇಷೇಣ = ಅಭೇದವಿದ್ದರೂ ಭೇದಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ, (ಉಪಪದ್ಯತೇ = ಕೂಡುತ್ತದೆ.) ಕಥಂಚನ = ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ (ಅಂದರೆ, ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದದಲ್ಲಿ ನಿರವಕಾಶ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಭೇದವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ), ಭೇದೇನ = ಭೇದದಿಂದ (ಬಹುತ್ವವು), ನೋಪಪದ್ಯತೇ = ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ನೋಡುವವರೂ ಕೂಡ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸ್ವರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ ಭೇದವನ್ನು ನೋಡಲಾರರೋ, ಆಗ ವಿಷ್ಣುವು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಗೆ 'ಸ ಏವಾಯಂ ಗಕಾರಃ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಿಯಿಂದ ಒಂದೇ ಆಗಿ ತೋರುವ ಗಕಾರವು ಬಹು ಜನರಿಂದ ಉಚ್ಚರಿತವಾಗಿ ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅವತಾರ ರೂಪಗಳಾದ ಮತ್ಸ್ಯ-ಕೂರ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಿಯಿಂದ ಅಭೇದವೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಹುತ್ವವು ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು || ೪೧ || ೪೨ ||

ಹೀಗೆ ಉತ್ತಮರಾದ ಪುರುಷರಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ನೋಡಿದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರೂಪಾಂತರ ಪ್ರತೀತಿಯು ಇಲ್ಲದಿರಲು ಅದರಿಂದ ಭೇದಜ್ಞಾನವು ಅಸಂಭಾವಿತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೋಗಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಭೇದಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ನಿಯತವಾಗಿದೆ ಭೇದಜ್ಞಾನ ವಿರೋಧಿಯಾದ ಅಭೇದಾವಗಾಹಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಿಯು ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ರೂಪಾಂತರ ಪ್ರತೀತಿಯಿದ್ದರೂ ಭೇದದರ್ಶನವು ಅಸಂಭಾವಿತವೇ ಎಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮಧ್ಯಮಾದಿ ಜನರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಭಗವದ್ರೂಪಗಳ ಭೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಆಗುವುದು ಒಂದು ರೂಪವನ್ನು ನೋಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ರೂಪಾಂತರ ಪ್ರತೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರಲು ಭೇದದರ್ಶನವು ಕೂಡದಿದ್ದರೂ ರೂಪಾಂತರ ದರ್ಶನವಿರುವಾಗ ಭೇದದರ್ಶನವು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಮಧ್ಯಮ ಜೀವರಿಗೂ ಅಭೇದಾವಗಾಹಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಿಯು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಹಾಗಾದರೆ ಅವರಿಗೂ ಉತ್ತಮತ್ವವೇ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ— ಮಧ್ಯಮರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ಚ ಯೇಷಾಂ ನ ತೇಽಪಿ ತನ್ಮುಷ್ಯದ್ಯಷ್ಟಯಃ |
 ಭೇದಂ ನೈವ ಪ್ರಪಶ್ಯಂತಿ ಭೇದಮನ್ಯೇಭ್ಯ ಏವ ಚ || ೧೪೩ ||
 ಪಶ್ಯಂತ್ಯೇವಂ ಹರಿಸ್ತೇಷಾಂ ಸಂದರ್ಶಯಂತಿ ನಾನ್ಯಥಾ |
 ಏವಂ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾಯಾಂ ವಚನಂ ನ ಪುರಾಣಗಂ ||
 ಲೋಕದರ್ಶನನಾದ್ಯೇವ ವೇದರೋಧಾಯ ಶಕ್ನುಯಾತ್ || ೧೪೪ ||

ಅ || ಯೇಷಾಂ ಚ = ಯಾವ ಮಧ್ಯಮ ಜನರಿಗಾದರೂ, ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ = (ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ) ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಿಯು, ನ = ಇಲ್ಲವೋ, ತೇಽಪಿ = ಅವರೂ ಕೂಡ, ತನ್ಮುಷ್ಯದ್ಯಷ್ಟಯಃ = ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಆಧವಾ ಬಹುತ್ವದಿಂದ ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರತ್ಯಭಿಜ್ಞಾ ರೂಪಜ್ಞಾನವನ್ನಳವರಾಗಿ, ಭೇದಂ = ಭೇದವನ್ನು, ನೈವ ಪ್ರಪಶ್ಯಂತಿ = ನೋಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಭಗವದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ನೋಡುವುದೇ ಇಲ್ಲವು ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಘಟಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಭೇದವನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮಂದರಿಗೆ ಪ್ರತೀತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಆ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅನ್ಯೇಭ್ಯಃ =

ನಿರ್ದೋಷಮೇವ ರುದ್ರೋದ್ರಾದ್ರಾದ್ರೋಷಂ ತಂ ಪುರಂದರಃ |

ನಿರ್ದೋಷಾಣ್ಯಸ್ಯ ರೂಪಾಣಿ ದೃಷ್ಟಾನ್ಯೇವಂ ಸುರೋತ್ತಮೈಃ || ೧೪೯ ||

ಅನ್ಯೇ ಸ ದೋಷಾಃ ಸರ್ವೇಽಪಿ ನಿರ್ದೋಷೋ ಹರಿರೇಕಲಃ |

ಇತಿ ಬರ್ಕಶ್ರುತೇಶ್ಚೈವ ಸದೋಷಂ ನಾಸ್ಯ ದರ್ಶನಂ || ೧೫೦ ||

ಅ || ಅಪರೋಕ್ಷಿತದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ = ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ ಜ್ಞಾನವು, ಪರೀಕ್ಷಾಪೂರ್ವದರ್ಶನಂ = ಪರೀಕ್ಷಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ ದರ್ಶನವನ್ನು ಅಥವಾ ಪರೀಕ್ಷಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು, ಕ್ವಾಪಿ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವದತ್ತಾದಿ ದೃಷ್ಟಿವತ್ = ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಂತೆ, ನಿಷೇದ್ಧಂ = ನಿಷೇಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ, ನ ಚ ಶಕ್ಯಯಾತ = ಸಮರ್ಥವಾಗಲಾರದು. (1) 'ಕ್ವಾಪಿ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಯಾವುದು ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನವಲ್ಲವೋ ಅದು ನಿಶ್ಚಿತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಾಂತರವನ್ನು ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (2) ಹೇಗೆ ಯಜ್ಞದತ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅನಿಶ್ಚಿತ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯು ನಿಶ್ಚಿತ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಯಜ್ಞದತ್ತಾದಿ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಬಾಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ — ಭೇದದರ್ಶನವು ಅನಿಶ್ಚಿತ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು; ಅಭೇದದರ್ಶನವಾದರೂ ನಿಶ್ಚಿತ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು. ಆದಕಾರಣ ಅದಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಅಭೇದದರ್ಶನವೇ ಭೇದದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವೆಂದು ವೈಪರೀತ್ಯವೇ ಯುಕ್ತವು ಎನ್ನುತ್ತೇವೆ. (ಭೇದದರ್ಶನವು ಅನಿಶ್ಚಿತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ —) ನಿಶ್ಚಿತಭೇದಸ್ಯ ದರ್ಶನೇ = ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದ ಭೇದವನ್ನು ವಿಷಯಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಕೃಚಿತ್ = ಯಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಪುರಾಣಂ ವಾಕ್ಯಂ = ಪುರಾಣದಲ್ಲಿರುವ ವಾಕ್ಯವು, ನ ಚ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೋ, (ಅಂದರೆ — ಪರಮೇಶ್ವರನ ರೂಪಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ನಮಗೆ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವಾದರೂ ಕೆಲವರು ಭೇದವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲಿ. ಆ ಪುರಾಣಾದಿಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವು ಪುರಾಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಹುಡುಕಬೇಕು. ಭೇದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವು ಇಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಭೇದದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲ.) (ಪುರಾಣವಾಕ್ಯದಿಶೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವುಳ್ಳ ಭೇದದರ್ಶನವು ಪ್ರತೀತವಾಗಿದ್ದರೆ ಎಂತಹ ಭೇದದರ್ಶನವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ —) ಸಂಮುಗ್ಧಂ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ-ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಶಯಗ್ರಸ್ತವಾದ, ದರ್ಶನಂ = ಭೇದದರ್ಶನವು, ತತ್ರ = ಪುರಾಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಗಮ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ — ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವು ಕೇವಲ ಭೇದದರ್ಶನವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ, ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಕಾರಣ ಅಭೇದದರ್ಶನವು ಆಗುವ ಮೊದಲು ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೋ, ಅಪ್ರಮಾಣವೋ ಎನ್ನುವ ಸಂಶಯವೇ ಯುಕ್ತವು. ಅಭೇದದರ್ಶನವು ಆವಗತವಾದಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ವಿಧೂತಭೇದಮೋಹಃ' ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಹತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪುರಾಣದಿಂದಲೂ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳ ಭೇದವನ್ನು ವಿಷಯಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ.) (ಹೀಗೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ

ದಿರುವುದರಿಂದ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಾಭಾವವೂ, ವೇದವೊದಲಾದ ದೋಷಾಭಾವವೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಆ ಭಗವದ್ರೂಪದಲ್ಲಿ ವೇದಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿದವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ವೇದಾದಿಗಳ ಅಭಾವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಮಹಾನುಭಾವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಅದು ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ ವೇದಾದಿ ಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೇ ವೇದಾದ್ಯಭಾವಗ್ರಾಹಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವು ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು? ಎಂದರೆ—) ಆತ್ರ = ವೇದಾದಿ ದೋಷ ದೋಷಾಭಾವಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಧೀಶಿತಃ = ಶರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಆತ್ರ = ಅನತಾರಗಳಲ್ಲಿ, ಅಪರೀಕ್ಷಿತಮೇವ = ಪರೀಕ್ಷಿತವಾಗದೇನೇ ಇರುವ, ವೇದಾದಿಕಂ = ವೇದವೊದಲಾದುದು, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಪರೀಕ್ಷಾದರ್ಶನೇ = ಪರೀಕ್ಷಾಯುಕ್ತವಾದ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ, ಕೇನಚಿತ್ = ಯಾರಿಂದಲೂ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನೈವ ದೃಶ್ಯತೇ = (ವೇದಾದಿ ಗಳು) ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಅಂತೂ ವೇದಾದಿ ದೋಷದರ್ಶನವು ಅಪರೀಕ್ಷಿತವಲ್ಲ ನಿರ್ದೋಷತ್ವದರ್ಶನವಾದರೂ ಪರೀಕ್ಷಿತವು. ಆದುದರಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ನಿರ್ದೋಷತ್ವದರ್ಶನವೇ ಅಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ವೇದಾದಿದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಬಾಧಕವೆಂದೇ ಯುಕ್ತವು.) (ಹಾಗಾದರೆ ದೋಷಾಭಾವವಿಷಯಕವಾದ ಮಹಾನುಭಾವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಬ್ರಹ್ಮಾ = ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಶೇಷರೂಪಿಣಿ = ಅನಂತಾನಂತ ರೂಪಗಳುಳ್ಳ, ನಿರ್ದೋಷಮೇವ = ದೋಷಲೇಶರಹಿತನೇ ಆದ, ತಂ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ದದರ್ಶ = ಕಂಡನು. ರುದ್ರಃ = ರುದ್ರನು, ನಿರ್ದೋಷಮೇವ = ದೋಷಲೇಶರಹಿತನೇ ಆದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ಅದ್ರಾಕ್ = ಕಂಡನು. ಪುರಂದರಃ = ವೇವೇಂದ್ರನು, ನಿರ್ದೋಷಂ = ದೋಷಲೇಶರಹಿತನೇ ಆದ, ತಂ = ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ಅದ್ರಾಕ್ = ಕಂಡನು. ಏವಂ = ಹೀಗೆಯೇ, ಸುರೋತ್ತಮೈಃ = ದೇವಶ್ರೇಷ್ಠರಿಂದ, ಅಸ್ಯ = ಶ್ರೀಹರಿಯು, ನಿರ್ದೋಷಾಣಿ ರೂಪಾಣಿ = ದೋಷಲೇಶ ರಹಿತಗಳಾದ ರೂಪಗಳು, ದೃಷ್ಟಾನಿ = ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟವೆ ಆನ್ಯೇ ಸರ್ವೇಷು = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಇತರರಾದ ವರೇಲ್ಲರೂ, ಸದೋಷಾಃ = ದೋಷ ಸಹಿತರಾದವರೇಲ್ಲರೂ (ಎಲ್ಲರಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿರತಾರೆ), ಹರಿಃ ಏಕಃ = ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೊಬ್ಬನೇ, ನಿರ್ದೋಷಃ = ದೋಷಲೇಶರಹಿತನು. ಇತಿ ಬರ್ಕಶ್ಚುತೇಶ್ಚ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಬರ್ಕಶ್ಚುತಿ ಇದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಸ್ಯ = ಪರಮೇಶ್ವರನ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ, ದರ್ಶನಂ = ಮಹಾನುಭಾವರ ದರ್ಶನವು, ಸದೋಷಂ = ದೋಷಗ್ರಾಹಿಯಾದುದು, ನೈವ = ಅಲ್ಲವೇಅಲ್ಲ. (ಮತ್ತೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೋಷನನ್ನಾಗಿಯೇ ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ.)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಅಪಹೃತಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳು ಪ್ರತೀಯ ವಾನಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ಹರೀಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದ-ಅಭೇದಗಳ ಗ್ರಹಣಾಭಾವವು. ಪರಶು ರಾಮನಿಗೆ ದಶರಥಪುತ್ರನಾದ ಶ್ರೀ ರಾಮನಿಂದ ಸ್ಪರ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಪುರಾಣ ವಾಕ್ಯವು ಪರಶುರಾಮ-ರಾಮರಿಗೆ ಭೇದವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಹಾಗಾದರೆ 'ಅಯಂ ವೈ ಹರಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಅಭೇದಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಾಕ್ಯವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದಪ್ರಯುಕ್ತ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನು ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ ಹೇಗೆ ಸ್ಪರ್ಧಾದಿ ಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಅದನ್ನು ಅನುಕರಿಸತಕ್ಕ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವು ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಾಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವೇದವಾಕ್ಯವನ್ನು ವಿರೋಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗಲಾರದು. ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಾದಿಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಭೇದಗ್ರಾಹಕವೆಂದು ಪುರಾಣ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಶಂಕಿತವಾಗುತ್ತದೋ ಅದೂ ಕೂಡ ಅವರಲ್ಲಿ ಭೇದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಅಪರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿಯೇ ಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಅಭೇದದರ್ಶನವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅಭೇದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪರೀಕ್ಷಿತವೇ. ಅಪರೀಕ್ಷಾಪೂರ್ವಕದರ್ಶನಕ್ಕಿಂತ ಪರೀಕ್ಷಾಪೂರ್ವಕದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು ಅಂತೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷಾ ಪೂರ್ವಕವಾದ ದರ್ಶನವು ಭೇದವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಗಳು ತೋರಿದ್ದು ಸಮುಗ್ಧವೇ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಆ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಅಪರೀಕ್ಷಿತ ವಾದ ವೇಧಾದಿಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೂ ಕೂಡ ಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಿಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದರೂ ಎಲ್ಲಾ ಅವತಾರ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನಿರ್ದೋಷನನ್ನಾಗಿಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ವೇಧಾದಿ ದೋಷರಹಿತನೇ ಆದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಕೆಲವು ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಪರೀಕ್ಷಿತದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ ಸದೋಷನೆಂದು ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ 'ನಿರ್ದೋಷಮೇವ' ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳು. || ೧೪೫ || ೧೪೬ || ೧೪೭ || ೧೪೮ || ೧೪೯ || ೧೫೦ ||

ದೋಷದರ್ಶನವು ಅಪರೀಕ್ಷಿತವು. ದೋಷಾಭಾವದರ್ಶನವಾದರೂ ಪರೀಕ್ಷಿತವು ಎನ್ನು ವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಅವಿದ್ಯೋ ವಿಧ್ವಂಸದ್ವಿಷ್ಣು ರಜಾತೋ ಜಾತವನ್ಮುಷಾ |
 ಅಬದ್ಯೋ ಬದ್ಧವಚ್ಚೈವ ದರ್ಶಯತ್ಯಮಿತದ್ಯುತಿಃ || ೧೫೧ ||
 ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತೇಶ್ಚೈವ ಪ್ರಾಹ ನಿರ್ದೋಷತಾಂ ಹರೇಃ |
 ಅಪರೀಕ್ಷಿತದೃಷ್ಟೈವ ಸದೋಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಹರಿಃ || ೧೫೨ ||
 ಪರೀಕ್ಷಾದರ್ಶನೇ ನೈವ ದೋಷೋ ದೃಶ್ಯೋ (ದೃಶ್ಯೋ ದೋಷೋ)
 ಹರೇಃ ಕ್ವಚಿತ್ |
 ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಶ್ಚಾಹ ಪ್ರಮಾಣಂ ಹಿ ಪರೀಕ್ಷಿತಂ || ೧೫೩ ||

ಅ || ಅಮಿತದ್ಯುತಿಃ=ಅಪರಿಮಿತ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ವಿಸ್ತುಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅವಿದ್ಯಃ= ಶಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ ವಿಧ್ವನಾಗದಿದ್ದವನು, ವಿಧ್ವಂಸತ್ = ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಹಿಂಸಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವ ನೆಂತೆಯೂ, ಅಜಾತಃ = ಹುಟ್ಟದಿದ್ದವನು, ಜಾತವತ್=ಹುಟ್ಟದವನೆಂಬಂತೆಯೂ, ಅಬದ್ಯಃ= ಕಟ್ಟಲ್ಪಡದಿದ್ದವನು, ಬದ್ಧವಚ್ಚ=ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟವನೆಂಬಂತೆಯೂ, ಮುಷೈವ = ಮಿಥೈಯಾಗಿಯೇ, ದರ್ಶಯತಿ=(ತನ್ನನ್ನು) ತೋರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಶ್ಚ = ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ, ಹರೇಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ನಿರ್ದೋಷತಾಂ ಏವ=ದೋಷಲೇಶಾತ್ಯಂತಾಭಾವವನ್ನೇ, ಪ್ರಾಹ= ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಹರಿಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅಪರೀಕ್ಷಿತದೃಷ್ಟೈವ = ಪರೀಕ್ಷಿತವಾಗದಿರುವ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲೇ, ಸದೋಷಃ= ವೇಧಾದಿದೋಷಸಹಿತನಾಗಿ, ದೃಶ್ಯತೇ=ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಪರೀಕ್ಷಾದರ್ಶನೇ ಸತಿ=ಪರೀಕ್ಷಾ ಪೂರ್ವಕದರ್ಶನದಲ್ಲಿ, ಹರೇಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಕ್ವಚಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ದೋಷಃ=ದೋಷವು, ನೈವ ದೃಶ್ಯಃ=ಸರ್ವಥಾ ಕಾಣಲ್ಪಡಲಾರದು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಶ್ಚ = ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ, ಆಹ=ದೋಷದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಅಪರೀಕ್ಷಿತತ್ವವನ್ನೂ ನಿರ್ದೋಷತ್ವದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಪರೀಕ್ಷಿತತ್ವ ವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಆಹ=ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಅದರಿಂದ ಎನಾಯಿತೆಂದರೆ) ಪರೀಕ್ಷಿತಂ=ಯಾವುದು

ದೋಷಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ. ಸಾಕ್ಷಿದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ? ಎಂದರೆ—) ಯತ್ರ=ಯಾವುದು, ಸುದ್ಧಃ = ಯಾವಾಗಲೂ ಬಾಧರಹಿತವಾದುದು, ನಿರ್ಣಯಃ = ನಿಶ್ಚಯಾತ್ಮಕವಾದ ಜ್ಞಾನವೋ, ತತ್ = ಅದು, ಸಾಕ್ಷಿದರ್ಶನಂ=ಸಾಕ್ಷಿದರ್ಶನವೆಂದು, ಜ್ಞೇಯಂ=ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ದೋಷಾಲಯವಾನತ್ಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅಥವಾ ಪ್ರಬಲವಾದ ಬಾಧಕವು ಬಂದುದರಿಂದಲಾಗಲೀ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. 'ಬಲವತ್ಪ್ರಮಾಣತತ್ತ್ವೈವ ಜ್ಞೇಯಾ ದೋಷಾ ನ ಚಾ ನ್ಯಥಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಾಕ್ಷಿದರ್ಶನವು ನಿರ್ಣಯಾತ್ಮಕವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಬಾಧಿಸ ಲ್ಲವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಕಲ್ಪಕವೇ ಇಲ್ಲದಿರು ವುದರಿಂದ ಸಾಕ್ಷಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಕೂಡಲಾರದು.) (ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಂಶಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಮೊದಲು ಉಕ್ತವಾಯಿತು. ಅದನ್ನು ಅನುಭವಕ್ಕೆ ತರುವುದ ಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಇಚ್ಛಾ=ಇಚ್ಛೆಯು, ಜ್ಞಾನಂ=ಜ್ಞಾನವು, ಸುಖಂ=ಸುಖವು, ದುಃಖಂ=ದುಃಖವು, ಭಯಾಭಯಕೃಪಾದಯಃ=ಭೇತಿಯು, ಭಯಾಭಾ ವವು, ಕೃಪೆಯು ಇವುಗಳೇ ಮೊದಲಾದವುಗಳು(ಅಂದರೆ ಪ್ರಯತ್ನದ್ವೇಷಗಳು, ಈ ಇಚ್ಛಾದಿಗಳ ಅಭಾವಗಳೂ ಕೂಡ) ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧಃ=ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧಗಳು, ತತ್ರ=ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ, ಕೃಚಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ಕಶ್ಚಿತ್=ಯಾರೊಬ್ಬನೂ, ಸಂಶಯವಾನ್=ಸಂದೇಹವುಳ್ಳವನು, ನ=ಆಗ ಲಾರನು. ಹಿ=ಯಾವಾಗಲೂ ನನಗೆ ಸುಖವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವಾಗಲೀ, ತೋರತಕ್ಕ ಈ ಸುಖವು ಸತ್ತೋ, ಅವತ್ತೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವಾಗಲೀ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವು ಕಂಡದರಿಂದ ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿ ವಿಸಯಕವಾದ ಸಾಕ್ಷಿದರ್ಶನವು ಅಬಾಧಿತವೇ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು. ಪ್ರತೀತಿ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇರತಕ್ಕ ಶುಕ್ತಿರಜತ ವಿಸಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ವ್ಯತಿಕ್ರಮವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರು ವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ—) ಯತ್ದರ್ಶನಂ=ಯಾವ ದರ್ಶನವು, ಕೃಚಿತ್=ಶುಕ್ತಿರಜತಾದಿ ವಿಸ ಯದಲ್ಲಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ=ಬಾಧಿತವು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದೋ, ತತ್=ಅದು, ಮಾನಸಂ=ಚೆಕ್ಕು ರಾದಿಯೇ ಕರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ, ಮನಃ = ಮನಸ್ಸಿನಪಂಚಾಮರೂಪವಾದ ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನವೇ, (ಸಾಕ್ಷಿರೂಪವಾದುದಲ್ಲ.) ಹಿ=ಮಾನಸದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅನಿಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ಸಾಕ್ಷಿಗಾದರೂ ಬಾಧ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲಾ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೂ ಲೋಪವು ಬರ ಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಅನಿಷ್ಟವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು || ೧೫೪ || ೧೫೫ || ೧೫೬ ||

ಮಾನಸದರ್ಶನಕ್ಕೆ ದೋಷಬಾಧಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಎಂತಹದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಮನಶ್ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಾದೇರಪಿ ಯತ್ರೈವ ಸಾಕ್ಷಿಣಾ |
 ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸುಗೃಹೀತಂ ಸ್ಯಾತ್ತತ್ಪರಿಕ್ಷಿತದರ್ಶನಂ || ೧೫೭ ||
 ನ ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಮಾತ್ರೇಣ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ತಸ್ಯ ದೃಶ್ಯತೇ |
 ನಿಯಮೇನ ಸುಖಾದ್ಯೇಷು ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸಾಕ್ಷಿಗೋಚರಂ || ೧೫೮ ||

ಅ || ಮನಶ್ಚಕ್ಷುರ್ದರ್ಶನಾದೇರಪಿ = ಮನಸ್ಸು, ಚಕ್ಷುಸ್ಸು ಶ್ರೋತ್ರಾದಿಗಳು ಇವು ಗಳಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮೊದಲಾದ ಲೈಂಗಿಕ ಅನುಮಿತಿ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ,

(ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯ, ಲಿಂಗ, ಶಬ್ದಗಳೇ ಕರಣವಾಗಿವುಳ ಮನೋವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ಅಸಿ = ಸಂಭಾವಿತವಾದ ದೋಷಬಾಧಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಯತ್ರ = ಯಾವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ, ಸಾಕ್ಷಿಣಾ = ಸಾಕ್ಷೀಂದ್ರಿಯದಿಂದ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ಸುಗೃಹೀತಂ ಸ್ಯಾತ್ = ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದೆಯೋ, ತತ್ = ಅದು, ಪರೀಕ್ಷಿತದರ್ಶನಂ = ಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವು, ಪ್ರಮಾಣಂ = ಪ್ರಮಾಣವು. (ಈ ಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಪರೀಕ್ಷಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದರೂ ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ (ಜ್ಞಾನ) ಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಪರೀಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಾನವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವಾದ ಕಲ್ಪನೆಯಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಸಾಕ್ಷಿಯಂತೆಯೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಗ್ರಹಣವು ಪರೀಕ್ಷಾನವಸ್ಥೆಯಾಗಿಯೇ, ಸ್ವತಃ ಏತಕ್ಕೆ ಆಗಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಜ್ಞಾನದೃಷ್ಟಿಮಾತ್ರೇಣ = ಜ್ಞಾನದ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಮಾತ್ರದಿಂದ, ತಸ್ಯ = ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ನ ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಹೀಗಾದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಜ್ಞಾನದಂತೆಯೇ ಸಾಕ್ಷೀಂದ್ರಿಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಯೇ ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡಲಿ, ಎರಡುಪ್ರಕಾರ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ —) ಸುಖಾದ್ಯೇಷು = ಸುಖಾದಿಗಳ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ, ಸಾಕ್ಷಿಗೋಚರಂ = ಸಾಕ್ಷಿಯೇ ಆಶ್ರಯವಾಗಿವುಳ, (ಅಂದರೆ — ಸಾಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ) ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ, ನಿಯಮೇನ = ನಿಯಮದಿಂದ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಗಳಂತೆ ಸಾಕ್ಷಿಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸಾಕ್ಷಿದರ್ಶನ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಅಧಿಕ ಕಾರಣವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ. ಸುಖಜ್ಞಾನವು ಅನುಭೂತವಾದ ಮೇಲೆ ಸುಖಜ್ಞಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನ ಸಂಶಯ ವಿಸರ್ಜಯಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ತೋರಿಬರಲಿಲ್ಲ. ಕಲ್ಪಕವಿರುವಾಗ ಎರಡು ಪ್ರಕಾರ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ದೂಷಣವಲ್ಲ || ೧೫೩ || ೧೫೪ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಜ್ಞಾನವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವವನು ಅನವಸ್ಥೆಯಿಂದ ಹೆದರುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಾನವಸ್ಥೆಯು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಗ್ರಾಹಕಾನವಸ್ಥೆಯು ಪರಿಹರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸ್ವಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸದಾ ಸಾಕ್ಷಿಂ ಪಶ್ಯತೇವ ಸುನಿಶ್ಚಯಾತ್ |
 ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಗ್ರಾಹಕೇಣೈವ ಸಾಕ್ಷಿಣಾ ಮಾನತಾಮಿತೀಃ || ೧೫೯ ||
 ದೋಷಾಭಾವೇ ಪ್ರಮಾಣತ್ವಂ ದೋಷಾಭಾವಸ್ಯ ಸಾಕ್ಷಿಣಾ |
 ನಿಶ್ಚಿತತ್ವಂ ಕ್ವಚಿಚ್ಛಿವ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಮಿಷ್ಯತೇ || ೧೬೦ ||
 ಅತೋ ನ ಸರ್ವಮಾನಾನಾಂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಭವೇತ್ |
 ಸಾಕ್ಷಿಣಾ ನಿಶ್ಚಿತಂ ಯತ್ರ ತತ್ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ (ಣ್ಯ) ಸ್ವಲಕ್ಷಣಂ || ೧೬೧ ||

ಅ || ಸ್ವಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ = ತನ್ನ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು, ಸಾಕ್ಷ್ಯೇವ = ಸಾಕ್ಷಿಯೇ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಸುನಿಶ್ಚಯಾತ್ = ಪರೀಕ್ಷಾನವಸ್ಥೆಯಾಗಿಯೇ, ಪಶ್ಯತಿ = ವಿಷಯಾಕಂ ಸುತ್ತದೆ.

(ಇದು ಅನುಭವ ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಗಳಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಹೀಗಾದರೆ ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಪರತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವು ಸಾಕ್ಷಿವೇದ್ಯವು. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲರ್ಹವು. ಅಂತೂ 'ನ ವಿಲಕ್ಷಣತ್ವಾತ್' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಯಾವುದು ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟಂತೆಯೇ ಆಯಿತು: ಎಂದರೆ—) ಜ್ಞಾನಸ್ಯ=ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಗ್ರಾಹಕೇಣ=ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ, ಸಾಕ್ಷಿಣೈವ = ಸಾಕ್ಷೀಂದ್ರಿಯದಿಂದಲೇ, ಜ್ಞಾನಸ್ಯ=ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಮಾನವಿತೇಃ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಜ್ಞಾನ ಬರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ಇಷ್ಟವೇ ಆಗಿದೆ. (ಜ್ಞಾನವೇ ಸಾಕ್ಷಿವೇದ್ಯವು. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಲ್ಲ. ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಆಗ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯತ್ಯಾಗವು ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನದಂತೆಯೇ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಾಕ್ಷಿವೇದ್ಯತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವೆವು. ಹಾಗಾದರೆ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಗ್ರಹಣಕ್ಕಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದು ಎಂದರೆ—) (ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಸಾಕ್ಷಿಯು) ದೋಷಾಭಾವೇ =ಕರ ದೋಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಪ್ರಮಾಣತ್ವಂ=(ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂದೇ, ಜ್ಞಾನದ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಕ್ಕೆ) ಸಾಕ್ಷಿಣಾ=ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ, ನಿಶ್ಚಿತತ್ವಂ=ನಿಶ್ಚಿತತ್ವವು, (ಅಂದರೆ-ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಸಾಕ್ಷಿಯು, ಕರ:ದೋಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೇ ನಿಶ್ಚಿತವುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಮಾಣವೇ ಎಂದು ನಿಶ್ಚಿತವುಲ್ಲ.) (ಅದರಿಂದ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ—) ದೋಷಾಭಾವಸ್ಯ=ದೋಷಾಭಾವಕ್ಕೆ, (ಚ=ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದಲೇವೇ) ಕೃಚಿದೇವ=ಕೆಲವುಕಡೆ (ಅಂದರೆ— ಪ್ರಯೋಜನ ವಶದಿಂದ ಜಿಜ್ಞಾಸೆಯಿಂದಂಟಾಗುವಾಗ, ಪರೀಕ್ಷೆಯು ಲಾಭವಾಗುವಾಗಲೇ), ನಿಶ್ಚಿತತ್ವಂ = ನಿಶ್ಚಿತತ್ವವು, ಸಾಕ್ಷಿಣಾ = ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ, ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ=ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ಇಷ್ಟತೇ=ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅತಃ=ಅದುದರಿಂದ, ಸರ್ವಮಾನಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, (ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ) ನಿಶ್ಚಿತಂ = ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು, ನ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಮತ್ತೆ) ಯತ್ರ = ಯಾವಾಗ, ಸಾಕ್ಷಿಣಾ=ಪರೀಕ್ಷಾಸಹಕೃತವಾದ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ನಿಶ್ಚಿತಂ=ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೋ, ತತ್=ಅವಾಗಲೇ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವರೂಪಂ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ವರೂಪವು, (ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಕ್ರವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.)

ತಾ || (1) ಸಾಕ್ಷಿಯು ದೋಷವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇದು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಸಮ್ಮುಗ್ಧವಾಗಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ, ಆ ಮೇಲೆ ಜಿಜ್ಞಾಸಾ ಬರುತ್ತಿರಲು ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಅನಭ್ಯಾಸವಿಸಯಕಗಳಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದಂಟಾದ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೂ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಇದಾದರೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಇದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ || ೧೫೯ || ೧೬೦ || ೧೬೧ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ಹಿ ಕಶ್ಚಿತ್ಸುಖಾದ್ಯೇಷು ಸಂಶಯಂ ಕುರುತೇ ಜನಃ |
 ನ ಚೈವಾಖಿಲಮಾನಾನಿ ನಿಶ್ಚಿನೋತ್ಯಖಿಲೋ ಜನಃ || ೧೬೨ ||
 ತಸ್ಮಾದನುಭವಾರೂಢಂ ಕಿಮರ್ಥಮಪಲಪ್ಯತೇ |
 ದೋಷಾಭಾವಾದಿಕಂ ಚೈವ ಸಾಕ್ಷೀ ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಶಶ್ಯತಿ || ೧೬೩ ||

ತತ್ತರೀಕ್ಷಿತಮಾನೇನ ನ ದೋಷೋ ವಿಷ್ಣು ವಿ ಕ್ಷಚಿತ್ |
ಅಪರೀಕ್ಷಿತದೃಷ್ಟಿಸ್ತು ಕಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ ನ ವಿದ್ಯತೇ || ೧೬೪ ||

ಅ || ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸುಖಾದ್ಯೇಷು = ಸುಖ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ, ಕ್ಷತ್ರ ಜನಃ = ಯಾವ ಜನರು, ಸಂಶಯಂ = ಸಂದೇಹವನ್ನು, ನ ಕುರುತೇ = ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಖಿಲಮಾನಾನಿ = ಎಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು, (ನೋಡಿಯೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ) ಅಖಿಲೋ ಜನಃ = ಎಲ್ಲಾ ಜನರೂ, ನಿಶ್ಚಿನೋತಿ = ನಿಶ್ಚಯಿಸುವರೋ, ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದ ಕಾರಣ, ಅನುಭವಾರೂಢಂ = ಸಾಕ್ಷಿಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಪರೀಕ್ಷಾನವೇ ಕ್ಷಿತವಾದ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದಲೇ ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ವೃತ್ತಿಜ್ಞಾನಗಳ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಾದರೂ ಪರೀಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಎಂದು ಅನುಭವದಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾದ ಪ್ರಮೇಯವು, ಕಿಮರ್ಥಂ = ಯಾವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಅಪಲಪ್ಯತೇ = ಅಪಲಾಪನಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ನಿರ್ವಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಅಪಲಾಪಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು.) ('ನ ಪರೀಕ್ಷಾನವಸ್ಥಾ ಸ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಸಾಕ್ಷ್ಯೇವ = ಸಾಕ್ಷಿಯೇ, ದೋಷಾಭಾವಾದಿಕಂ ಚ = ದೋಷಾಭಾವ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು, (ಅಂದರೆ — ತನಗೂ ಪರೀಕ್ಷೆಗೂ ಕೂಡ ದೋಷಾಭಾವವನ್ನೂ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ ಪರೀಕ್ಷಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಸಾಕ್ಷಿಯೇ) ಸಮ್ಯಕ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಪ್ರಪಶ್ಯತಿ = ನೋಡುತ್ತದೆ. (ಆದ ಕಾರಣ ಯಾವ ಅನವಸ್ಥೆಯೂ ಇಲ್ಲ.) (ಅಪರೀಕ್ಷಿತಮೇವ ಇತ್ಯಾವಿ ಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ = ಆದ ಕಾರಣ, ಪರೀಕ್ಷಿತ ಮಾನೇನ = ಪರೀಕ್ಷಿತವೇ ಆದ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, ವಿಷ್ಣು ವಿ = ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಕ್ಷಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ದೋಷಃ = ದೋಷವು, ನ = ತಿಳಿದುಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ಅದರ ವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ದೋಷದರ್ಶನವು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ) (ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ದೋಷದರ್ಶನವು ಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವನ್ನು ಕಂಡುದರಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ದೋಷಿತ್ವವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಈಗ ಅಂತಹದಕ್ಕೂ ಬಾಧಕತ್ವವಿದ್ದರೆ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅಪರೀಕ್ಷಿತದೃಷ್ಟಿಸ್ತು = ಅಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ದೃಷ್ಟಿಯಾದರೂ, ಕಸ್ಮಿನ್ನರ್ಥೇ = ಯಾವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ನ ವಿದ್ಯತೇ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಶುಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ರಜತತ್ವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟೇ ಉಂಟು. ಅಂತೂ ಆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಅದೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು.) || ೧೬೩ || ೧೬೩ || ೧೬೪ ||

ಮೊದಲು 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆಪಾತ ಪ್ರತಿತವಾದ ಐಕ್ಯರೂಪ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ವಿಸರ್ಜಿತವಾಗಿ (ಅಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಗಮವಿರೋಧದಿಂದ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ —)

ಮೂ || ತತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುದ್ಧಾರ್ಥೇ ನಾಗಮಸ್ಯಾಪಿ ಮಾನತಾ |
ಉಪಜೀವ್ಯಮಕ್ಷಜಂ ಯತ್ತದನ್ಯತ್ರ ವಿಸರ್ಯಯಃ || ೧೬೫ ||
ಲೌಕಿಕೇ ನ್ಯವಹಾರೇತ್ರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯೋಪಜೀವ್ಯತಾ |
ಅವತಾರಾದಿದೃಷ್ಟ್ವಾ ಸ್ಯಾದಾಗಮಸ್ಯೋಪಜೀವ್ಯತಾ || ೧೬೬ ||
ಆಗಮೇನ ಹಿ ವಿಷ್ಣುತ್ವಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾ ದೋಷೋಽತ್ರ ಕಲ್ಪತೇ |
ನ ಚೇತ್ಯಾದ್ಧೋಷನಾನನ್ಯಃ ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಂ ಹಿ ಲಕ್ಷಣಂ || ೧೬೭ ||

ಅ || ಯತ್ = ಯಾವಾಗ, ಅಕ್ಷಜಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ಉಪಜೀವ್ಯಂ = ಆಗಮಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯವೋ, ತತ್ = ಆಗ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರುದ್ಧಾರ್ಥೇ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಆಗಮಸ್ಯಾಪಿ = ಜಾತಿಯಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದ ಆಗಮಕ್ಕೂ, ಮಾನತಾ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು, ನ = ಇಲ್ಲ. ತತ್ = ಇಂತಹ ಉಪಜೀವ್ಯ-ಉಪಜೀವಕಭಾವದಿಂದ, ಅನ್ಯತ್ರ = ವಿಪರೀತವಾದ ಉಪಜೀವ್ಯ-ಉಪಜೀವಕ ಭಾವವಿದ್ದಲ್ಲಿ, ವಿಪರ್ಯಯಃ = ಬಾಧ್ಯ-ಬಾಧಕಭಾವಕ್ಕೂ ಕೂಡ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು. (ಆಂದರೆ— ಯಾವಾಗ ಆಗಮವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯವೋ, ಆಗ ಆಗಮವಿರುದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಇಲ್ಲ.) (ಆದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಲೌಕಿಕೇ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧ ಜೀವರಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಕತ್ವಾದಿ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ, ವ್ಯವಹಾರೇ = ವ್ಯವಹಾರವು, (ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾದ್ಯಾಗಮದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು) ಅತ್ರ = ಆಗಮದಲ್ಲಿ, (ಆಗಮವನ್ನು ಕುರಿತು) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸ್ಯ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ, ಉಪಜೀವ್ಯತಾ = ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವಿದೆ. ಅವತಾರಾದಿವ್ಯಷ್ಟಿ = ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದ್ಯವತಾರಗಳಿಗೆ ದೋಷಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ, (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು) ಆಗಮಸ್ಯ = ಆಗಮಕ್ಕೆ, ಉಪಜೀವ್ಯತಾ = ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ಆಂದರೆ— ಮೊದಲು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿರೋಧದಿಂದ ಆಗಮಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ, ಈಗ ಆಗಮವಿರೋಧದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಕೇವಲ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ಬಾಧ್ಯ-ಬಾಧಕಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಉಪಜೀವಕತ್ವದಿಂದ ಬಾಧ್ಯತ್ವವೂ, ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವದಿಂದ ಬಾಧಕತ್ವವೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು, ಅವತಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಗಮವೇ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಕುರಿತು ಉಪಜೀವ್ಯವಾದುದರಿಂದ ಆಗಮದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬಾಧ ಹೇಳಿದರೂ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ) (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಕುರಿತು ಆಗಮಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಆಗಮೇನ = ಆಗಮದಿಂದ, (ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದ್ಯವತಾರಗಳಿಗೆ) ವಿಷ್ಣುತ್ವಂ = ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು, ಜ್ಞಾತೃ = ತಿಳಿದು, ಅತ್ರ = ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿ ರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ, ದೋಷಃ = ದೋಷವು, ಕಲ್ಪ್ಯತೇ = ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ತಿಳಿಯಬೇಕೆಂದಾದರೆ ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಆಗಮಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವು ಆಗುವುದು. ಅದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ್ದೇ ಇಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ನ ಚೇತ್ = ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುತ್ವವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿದ್ದರೆ, (ಆಗ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗ್ರಾಹಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ) ಅನ್ಯಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರನು, ದೋಷವಾನ್ = ದೋಷವುಳ್ಳವನೆಂದು, ಸ್ಯಾತ್ = ಗೃಹೀತನಾಗುವನು. (ವಿಷ್ಣುವು ದೋಷವುಳ್ಳವನೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಿದಂತೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದೋಷಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವವನು ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಧವನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲೇ ಬೇಕು) (ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಆಗಮಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಶ್ರೀವತ್ಸ-ಕೌಸ್ತುಭಾದಿ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸಿಕೊಂಡು, ವಿಷ್ಣುವು ದೋಷವುಳ್ಳವನೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಲಕ್ಷಣಂ = ಶ್ರೀವತ್ಸ ಮೊದಲಾದ ಲಕ್ಷಣವು ವಿಷ್ಣುತ್ವದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದು, ಶಾಸ್ತ್ರಸಿದ್ಧಂ ಹಿ = ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಆಗಮಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ.) || ೧೬೫ || ೧೬೬ ||

ಹಾಗಾದರೆ— ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುತ್ವಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವಾದರೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಭಿನ್ನನು ದೋಷವುಳ್ಳವನೆಂದು ಹೇಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ? ವಿಷ್ಣುತ್ವದಂತೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ

ಅನ್ಯತ್ಯವೂ ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ— ಹೀಗಾದರೆ
ಆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ದೋಷಗ್ರಾಹಕವಲ್ಲವೆಂದಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಕಸ್ಯಚಿದ್ಧೋಷವತ್ತ್ವಂ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಮಾತ್ರೇಽಕ್ಷಜಂ ವದೇತ್ |
ನ ವಿಷ್ಣೋದೋಷವತ್ಪೇ ಹಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ ವರ್ತತೇ ಸ್ವತಃ || ೧೬೮ ||
ಕೇಚಿತ್ಪ್ರಶ್ಯಂತಿ ದೋಷಾನಿತ್ಯತ್ರಾಪಿ ಸ್ಯಾನ್ನ ಚಾಕ್ಷಜಂ |
ಪಾರಾಣಂ ವಾ ಕ್ಯಮೇವಾತ್ರ ತಚ್ಚುತ್ಕೈವ ವಿರುದ್ಧತೇ || ೧೬೯ ||

ಅ || ಕಸ್ಯಚಿತ್ = ಯಾಗೋಬ್ಬನಿಗೆ, ದೋಷವತ್ತ್ವಂ = ದೋಷವುಳ್ಳವನು, ಸ್ಯಾತ್ =
ಆಗುವುದು, ಇತಿ ಮಾತ್ರೇ = ಇಷ್ಟೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಅಕ್ಷಜಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು.
(ಎಂದರೆ— ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ದೋಷವುಳ್ಳವನು ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು
ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಗೆ ಈ ಪಟವು ಹರದದ್ದು, ಸುಟ್ಟದ್ದು, ಮಲಿನ
ವಾದದ್ದು ಎಂದು ಪರಾನುಪಜೀವಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಗೃಹೀತವಾಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ
ಆಗಮಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸದೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ದೋಷವುಳ್ಳವನು ಎಂದು
ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ದೋಷವತ್ತ್ವೇ = ದೋಷವುಳ್ಳವನದ್ದಲ್ಲಿ,
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ಸ್ವತಃ = ಇನ್ನೊಂದನ್ನು ಪಜೀವಿಸದೆ, ನ ವರ್ತತೇ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಕಾರ
ಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ದೋಷಗ್ರಾಹಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಕೇಚಿತ್ =
ಕೆಲವರು, ದೋಷಾನ್ = ದೋಷಗಳನ್ನು, ಪಶ್ಯಂತಿ = ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಇತ್ಯತ್ರಾಪಿ = ಎನ್ನು
ವಲ್ಲಿಯೂ, ಅಕ್ಷಜಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಿಗೆ ದೋಷ
ವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಹೇಳುವವನನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕು.
ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಕೆಲವು ಪುರುಷರು ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾರೆ
ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಯಾವುದು ಪ್ರಮಾಣವು, ೧ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೋ, ೨ ಅನುಮಾನವೋ,
೩ ಆಗಮವೋ? ೧ ಪರಮಪುರುಷರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರರಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲ. ೨ ಲಿಂಗವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅನುಮಾನವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ೩ ಆಗಮವೂ
ಕೂಡ ಅಂತಹ ಅಪೌರುಷೇಯಾಗಮವು ಕಾಣದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪೌರುಷೇಯವಾದ ಪುರಾಣಾದಿ
ಗಳನ್ನೇ ಆಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಆತ್ರ = ಭಗವದ್ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗ್ರಾಹಿಯಾದ
ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ, ಪಾರಾಣಂ = ಪುರಾಣಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ವಾಕ್ಯಮೇವ = ವಾಕ್ಯವನ್ನೇ,
ವಕ್ತವ್ಯಂ = ಹೇಳತಕ್ಕದು. ತತ್ = ಅದು, ಶ್ರುತ್ಯೈವ = ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ, ವಿರುದ್ಧತೇ =
ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ರಾಮಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗ್ರಾಹಿಯಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು
ಮೂರನುಪಕಾರ ಹುಟ್ಟಬೇಕು. ೧ 'ವಿಷ್ಣುರಯಂ ದೋಷವಾನ್' = ಈ ವಿಷ್ಣುವು ದೋಷವುಳ್ಳವನು
ಎಂದಾಗಲೀ, ೨ 'ವಿಷ್ಣೋರನೈಷ್ಯಯಂ ದೋಷವಾನ್' = ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರನಾದ ಇವನು
ದೋಷವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗಲೀ, ೩ 'ಕಶ್ಚಿದಯಂ ದೋಷವಾನ್' = ಯಾರೋ ಒಬ್ಬ ಇವನು
ದೋಷವುಳ್ಳವನು ಎಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಬೇಕು. ಬೇರೆಪ್ರಕಾರಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ
ಎರಡನೇದರದಲ್ಲಿಯೂ, ಮೂರನೇದರದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ದೋಷವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು
ದ್ವಾವಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. 'ವಿಷ್ಣುದೋಷವಾನ್' ಎಂದು ಅದರಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ೧ನೇ

ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅದಾದರೂ 'ದೇವಕ್ಕಾಂ ದೇವರೂಪಿಣ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣುಃ ಸರ್ವ ಗುಣಾಶಯಃ | ಆವಿರಾಸೀತ್' ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಆಗಮದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅನುಮಾನದಿಂದಲಾಗಲೀ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಂತೂ ಸರ್ವಥಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಆಗಮವು ಉಪಜೀವ್ಯವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಆ ಆಗಮವು ಸರ್ವರೂಪಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧದಿಂದ ದೋಷವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಅಪ್ರಮಾಣವೇ || ೧೬೮ || ೧೬೯ ||

ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ ಏನು ದೋಷವೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಪುರಾಣಸ್ಯೋಪಜೀವ್ಯಶ್ಚ ನೇದ ಏವ ನ ಚಾಪರಃ |

ತದ್ವಿರೋಧೇ ಕಥಂ ಮಾನಂ ತತ್ತತ್ರ ಚ ಭವಿಸ್ಯತಿ || ೧೭೦ ||

ಅಪರೀಕ್ಷಿತದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ಕಥಮೇವಾಕ್ಷಜಂ ಭವೇತ್ |

ಯಾದ್ಯೇವಂ ದೇವದತ್ತಾದಿಭ್ರಮಃ ಕಿಂ ನಾಕ್ಷಜಂ ಭವೇತ್ || ೧೭೧ ||

ಅ || ಪುರಾಣಸ್ಯ = ಪುರಾಣಕ್ಕೆ, ಉಪಜೀವ್ಯಃ = ಉಪಜೀವ್ಯವಾದುದು, ನೇದಃ = ವೇದವೇ. (ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನೇದವೇ ಮೂಲವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಅಪರಃ = ಪೌರುಷೇಯ ಗ್ರಂಥವು, ನ ಚ = (ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ) ಅಲ್ಲ. (ಪೌರುಷೇಯಾಗಮವು ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಮೂಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಪೌರುಷೇಯರೂಪವಾದ ಮೂಲ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅಂಥ ಪರಂಪರೆಯಾಗಿರಬೇಕಾಗುವುದು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಮಾನಗಳು ಪುರಾಣದ ಅರ್ಥಭೂತಗಳಾದ ಧರ್ಮಾದ್ಯತೀಂದ್ರಿಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಷಯಾಕರಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳೂ ಮೂಲವಾಗಲಾರವು. ಆದಕಾರಣ ಪರಿಶೇಷತಃ ನೇದವೇ ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು) (ಅದರಿಂದ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ—) ತದ್ವಿರೋಧೇ = ಉಪಜೀವ್ಯವಾದ ನೇದವಿರೋಧವಿದ್ದರೆ, ತತ್ = ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವು, ತತ್ರ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸದೋಷತ್ವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಭವಿಸ್ಯತಿ = ಆಗುವುದು. (ಉಪಜೀವ್ಯದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಉಪಜೀವಕಕ್ಕೆ ಅಸ್ತಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕು.) ಪ್ರಮಾಣವೆಂದಾಗಲೀ, ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದಾಗಲೀ (ಅಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಪ್ರತೀತಿಮಾತ್ರವೆಂದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅಪರೀಕ್ಷಿತದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ = ಅಪರೀಕ್ಷಿತ ದೃಷ್ಟಿಯಾದರೂ, ಅಕ್ಷಜಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, ಕಥಮೇವ = ಹೇಗೆತಾನೆ, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು? (ಅಂದರೆ, ಅಂತಹ ಪ್ರತೀತಿಯು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಅಭಿಲಷಿತವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭಾವಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅವಧಾರಿತವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಉದ್ಭಾವಿಸುವವನು ಪರೀಕ್ಷಕನು ಆಗಲಾರನು.) (ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಯದಿ = ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಏವಂ = ಹೀಗೆ, (ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅಪರೀಕ್ಷಿತವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆಂದು ಉದ್ಭಾವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಹಾಗಾದರೆ) ದೇವದತ್ತಾದಿ ಭ್ರಮಃ = ಯಜ್ಞದತ್ತ ಶುಕ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ದೇವದತ್ತ ರಜತಾದಿ ಭ್ರಮವು, ಅಕ್ಷಜಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಮಾಣವು ಕಿಂ ನ ಭವೇತ್ = ಏಕೆ ಆಗಲಾರದು? (ಆದುದರಿಂದ, ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ಪಕ್ಷವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು.) || ೧೭೦ || ೧೭೧ ||

ಸ. ರ. ನಿ— ಹಾಗಾದರೆ ಭಗವಂತನ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ 'ಆಯಂ ದೋಷವಾನ್' ಎಂದು ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ದರ್ಶನವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗತಕ್ಕ ಇವನು ದೋಷ ಪುಷ್ಪನಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಬಾಧಕ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯವಿರೋಧವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಯಾವಚ್ಛಕ್ತಿಪರೀಕ್ಷಾಯಾಮುಪಜೀವ್ಯಸ್ಯ ಬಾಧನೇ |

ದೋಷೋ ನಾಶೋಧಿತೇ ದೋಷ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಮಸ್ತುಲಂ || ೧೭೨ ||

ಭ್ರಮೇಃಸ್ಯಭ್ರಮಭಾಗೋಽಸ್ತಿ ತನ್ನಾತ್ರಮುಪಜೀವ್ಯ ಹಿ |

ಬಾಧಕಜ್ಞಾನವೃತ್ತಿ ಸ್ಯಾನ್ನ ಚೈವಂ ಸುಪರೀಕ್ಷಿತೇ || ೧೭೩ ||

ಸರ್ವಂ ತದುಪಜೀವ್ಯೈವ ಪ್ರಮಾಣಂ ವರ್ತತೇ ಯತಃ |

ಕಥಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ತಜ್ಜಿಣ್ಯಯಂ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಲಕ್ಷಣಂ || ೧೭೪ ||

ವಿಹಾಯ ಯಸ್ಮಾತ್ಸ್ಮಾಚ್ಚಿತ್ತೈರೂಪಸ್ಯೈವ ಚೇದ್ಯದಿ |

ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಮೇತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತಂ ಯಾವತಾ ಭವೇತ್ |

ತಾವತ್ಯೈವೋಪಜೀವ್ಯತ್ವಂ ಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ ನ ಕ್ವಚಿತ್ || ೧೭೫ ||

ಅ || ಯಾವಚ್ಛಕ್ತಿ = ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ, ಪರೀಕ್ಷಾಯಾಂ = ಪರೀಕ್ಷೆಯಾಗುತ್ತಿರಲು, (ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಪ್ರತೀತವಾದ) ಉಪಜೀವ್ಯಸ್ಯ = ಉಪಜೀವ್ಯಕ್ಕೆ, ಬಾಧನೇ = ಬಾಧವು, (ಉಪಜೀವನಕದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು) ದೋಷಃ = ನಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ನಿಯಮಭಂಗರೂಪ ದೋಷವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಬರುವುದು. ಅಶೋಧಿತೇ = ಉಪಜೀವ್ಯವು ಶೋಧಿತವಾಗದೆ ಇರುತ್ತಿರಲು, (ಆಂದರೆ— ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದು ಉಪಜೀವನಕದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು) ದೋಷಃ = ದೋಷವು, ನ = ಇಲ್ಲ. (ಪೂರ್ವೋತ್ತರಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ) ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಂ = ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವೂ, ಉಪಜೀವನಕತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಅಲಂ ಅಸ್ತು = ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಇರಲಿ. (ಆಂದರೆ— 'ಇದಂ ರಜತಂ ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಉಪಜೀವ್ಯ-ಉಪಜೀವನಕ ಭಾವವೂ, ಉಪಜೀವ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವನಕದಿಂದ ಬಾಧಕವೂ ಕೂಡ ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ, ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಉಪಜೀವ್ಯದ ವಿರೋಧದಿಂದ ಉಪಜೀವನಕವು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲ.) ಭ್ರಮೇಃಪಿ = ಭ್ರಮದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಅಭ್ರಮಭಾಗಃ = ಅಭ್ರಮಭಾಗವು, ಅಸ್ತಿ = ಇದೆ. (ಆಂದರೆ— ಯದ್ಯಪಿ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎನ್ನುವುದು ಒಂದೇ ಜ್ಞಾನವು. ಆದಾಗ್ಯೂ ವಿಷಯರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿವಶದಿಂದ ಎರಡು ಭಾಗವುಳ್ಳದ್ದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾರಾಂಶದಲ್ಲಿ ಭ್ರಮತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಧರ್ಮ್ಯಂಶದಲ್ಲಿ ಅಭ್ರಮತ್ವವೇ. ಅದಕ್ಕೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಬಾಧವಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಇತರರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನವೂ ಧರ್ಮಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವು; ಪ್ರಕಾರದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಭಾಗವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ವಿರೋಧಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.) (ಆದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ—) ತನ್ನಾತ್ರಂ = ಕೇವಲ ಅಭ್ರಮ ಭಾಗವನ್ನು, ಉಪಜೀವ್ಯ = ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು, ಬಾಧಕಜ್ಞಾನವೃತ್ತಿ = ಬಾಧಕಜ್ಞಾನದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. ಹಿ = ರಜತಾಕಾರಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಧರ್ಮ್ಯತ್ವ ವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಆಂದರೆ— ಯಾವುದು ಉಪಜೀವ್ಯನಾದ ಧರ್ಮ್ಯಂಶವೋ ಅದು ಉಪಜೀವನಕದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವುದು ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆ ಪ್ರಕಾರಾಂಶವು

ಉಪಜೀವ್ಯವಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಇದು ನಮ್ಮ ನಿಯಮಭಂಗಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣವಲ್ಲ.) (ಅಂತೂ ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿತವೇ ಆದ ಉಪಜೀವ್ಯವು ಉಪಜೀವಕದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಉಪಜೀವ್ಯವಾದರೂ ಉಪಜೀವಕದಿಂದ ಬಾಧಿತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ತಿಕಾಶಕಲದಲ್ಲಿ 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎಂದು ಆಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗೃಹೀತವಾದ ಇದಮಂಶವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು, ಆಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ರಜತಾಂಶಕ್ಕೆ 'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬಾಧವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ.) (ಹೀಗೆ ಸುಪರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಉಪಜೀವ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವಕದಿಂದ ಬಾಧವು ಬರಲಾರದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಸುಪರೀಕ್ಷಿತೇ=ಪ್ರಥಮಪ್ರಮಾಣವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿತವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಏವಂ = ಹೀಗೆ, ನ ಚ=ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— 'ಇದಂ ರಜತಂ' ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವು ಉಪಜೀವ್ಯವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಆಪರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಜೀವಕವಾದ 'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಉಪಜೀವ್ಯ-ಉಪಜೀವಕ ನ್ಯಾಯವು ಯಾವಜ್ಯಕ್ತಿಪರೀಕ್ಷಾವಿಸಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು ನಾವು ಹೇಳಿರುವೆವು. 'ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳೂ 'ಅಹಂ ದುಃಖೀ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದು ಬಾಧಿತಗಳಾಗಲಾರವು. ಮತ್ತೂ 'ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳು ತತ್ಪ್ರಾವೇದಕಗಳೆಂದೂ ಸಾಕ್ಷಿಯು ನಿಯತ ಯಾಥಾರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಉಪಪಾದಿಸಿರುವರು.) ಯತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ. ತತ್ಸರ್ವಂ=ಆ ಸರ್ವಜ್ಞಾದಿಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ಉಪಜೀವ್ಯವ = ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡೇ, ಪ್ರಮಾಣಂ='ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣವು. ವರ್ತತೇ=ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೋ, (ಆದುದರಿಂದ) 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಆಗಮಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯ ನಿರುದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲ) ಹಾಗಾದರೆ— ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವೂ ಕೂಡ ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದಾದರೆ ಆಗ ಎಂತಹ ದೋಷವೆಂದರೆ—) ಸ್ವರೂಪಸ್ಯೇವ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಂ ಚೇತ್=(ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೇನೇ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವಿರುವುದಾದರೆ, ತತ್ ಕಥಂ ಜ್ಞೇಯಂ=(ಯಾವುದು 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ) ಅದು ಹೇಗೆ ತಿಳಿಯಲರ್ಹವಾಗುತ್ತದೆ? (ಅಂದರೆ— ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡಿ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ನಿರ್ಧರ್ಮಕವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶಬ್ದವಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರವು ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗಿದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪ ಮಾತ್ರದ ಬೋಧನವೇ ಆಯುಕ್ತವು.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರವು ಉಪಜೀವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಭೇದಕಗಳಾದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತತ್ತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನಿಗೆ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವು ಅಂತೂ, ಯಾವ ದೋಷವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ—) ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, (ತತ್ತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನಿಗೆ) ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಂ = ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವಿರುವುದಾದರೆ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಲಕ್ಷಣಂ=ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವೆಂದಲಾದುದನ್ನು, ವಿಹಾಯ=ಬಿಟ್ಟು, ಯಸ್ಮಾತ್ ಕಸ್ಮಾಚ್ಚೇತ್ = ಯಾವುದಾದರೊಂದು ತತ್ತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳದ್ದೆನೆಯಿಂದ, ತತಃ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ=ಅವನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಜ್ಞೇಯಂ=ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು? (ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೇನೇ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಶಿಷ್ಟಕ್ಕೇನೇ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಎತಸ್ಮಾತ್ = ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಯಾವತಾ=ಯಾವ ಧರ್ಮದಿಂದ, ವ್ಯಾವೃತ್ತಂ=ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾದುದು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದೋ, ತಾವತ್ಯೇವ=ಆ ಧರ್ಮದಿಂದ ಯುಕ್ತನಿಗೇನೇ, ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಂ = ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವು, (ಆಗುವುದು) (ಹಾಗಾದರೆ 'ನೇದಂ ರಜತಂ' ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೆ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು

ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇದೂ ಕೂಡ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವ ದೋಷವು ಎಂದರೆ — ಸ್ವರೂಪಸ್ಯೈವ = ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೇನೇ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವಂ = ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವಲ್ಲ (ಅಂತೂ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು.)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಸರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟನಾಗಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪರೀಕ್ಷಿತನಾದುದರಿಂದ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಬಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಕೆಂದರೆ— ಈ ವಾಕ್ಯವು ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವೇ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಧರ್ಮಗ್ರಾಹಕಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ವಿರುದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಭೇದವು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಪದಾರ್ಥತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರ್ಧಾರಣಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮ ಸ್ವರೂಪವು ಉಪಜೀವ್ಯವಾದರೆ ಯಾವ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಆ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತನಾಗುವನೋ ಅಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದೇ ಉಪಜೀವ್ಯವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರವು ಉಪಜೀವ್ಯವೆಂದು ನಿರ್ಧಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು || ೧೭೨ | ೧೭೩ || ೧೭೪ || ೧೭೫ ||

ಈಶ್ವರನ ಸ್ವರೂಪಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ 'ಯಃ ಸರ್ವಜ್ಞಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಉಪಜೀವ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ 'ತತ್ತ್ವಮಸಿ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಇರುವ ತತ್ ಶಬ್ದವೇ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ ನಿಶಿಷ್ಟ ವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತಂ ಚ (ತು) ಸ್ವರೂಪಂ ಯದಿ ಭಣ್ಯತೇ || ೧೭೬ ||
 ಅಸ್ಮಿ ನೋ ನೈವ ಹಾನಿಃ ಸ್ಯಾತ್ಸಪ್ತಶ್ಚಾಶ್ಚಯಮಂಜಸಾ |
 ಯಸ್ಮಾದಸ್ತಿತ ಏನಾರ್ಥಃ ರಬ್ಧಾನಾಮಪಿ ಸರ್ವಶಃ || ೧೭೭ ||
 ವಿಶೇಷವಾಮಾನ್ಯತಯಾ ಸ್ವರೂಪಮಖಿಲಂ ಭವೇತ್ |
 ಪುರೋವರ್ತಿತ್ವಪೂರ್ವಾಣಿ ದೇವದತ್ತಾದಿಕಭ್ರಮೇ || ೧೭೮ ||
 ನ್ಯಾವರ್ತಯಂತಿ ತದ್ರೂಪಂ ಚೈತ್ರಮಾತ್ರಾದ್ಧಿನ್ಯೈವ ತು (ಹಿ) |
 ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವಾದ್ವ್ಯಾವರ್ತಯಂತಿ ಕಿಂ ಪುನಃ || ೧೭೯ ||

ಅ || ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತಂ = ಎಲ್ಲ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸ್ವರೂಪಂ ಚ = ಸ್ವರೂಪವೇ, (ತತ್ ಶಬ್ದದಿಂದ) ಭಣ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಈ ಪ್ರಕಾರ) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಭಣ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಹಾಗಾದರೆ) ಅಸ್ಮಿ = (ಯಾವುದು ಪರರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದು) ಆಗಲಿ, (ಪ್ರತಿನಾದಿಯು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಹಾನಿಯು ಏಕೆ ಬರಬಾರದು ಎಂದರೆ—) (ಅನಭಿಮತವಾದ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಹಾನಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ) ನಃ = ನಮಗೆ, ಹಾನಿಃ = ಹಾನಿಯು, ನೈವ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು, (ಹಾಗಾದರೆ— ಪ್ರಕೃತವಾದ ಪ್ರಮೇಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತಿನಾದಿಯು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೀರೋ, ಅಥವಾ ಅಭಿಮತವಾಗಿ

ಇದ್ದುದರಿಂದಲೋ, ಎಂದರೆ—) ಅಂಜಸಾ=ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಅಯಂ=ಇದು, ಸ್ವಪಕ್ಷಶ್ಚ=ನಮ್ಮ ಪಕ್ಷವೇ, ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸರ್ವಶೋಷಿ ಶಬ್ದಾನಾಂ=ಎಲ್ಲಾ ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ, ಅಸ್ತಿತ ನಿವಾರ್ಥಃ = ಯೋಗ್ಯವಾದ ಇತರರಿಂದ ಯುಕ್ತವೇ ಆದ ಅರ್ಥವು. (ಎನ್ನುವುದು ಸೂತ್ರಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ನೊಂದಲೇ ಉಪಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.) ಅಖಿಲಂ ಸ್ವರೂಪಂ=ಯೋಗ್ಯವಾದ ಇತರರಿಂದ ಅಸ್ತಿತವಾದ ಸ್ವರೂಪವು, ವಿಶೇಷಸಾಮಾನ್ಯತಯಾ=ವಿಶೇಷಸಾಮಾನ್ಯರೂಪದಿಂದ, ಭವೇತ್ = ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾಗುವುದು. (ಅಸ್ತಿತಾಭಿಧಾನವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ.) ದೇವದತ್ತಾದಿಕಭ್ರಮೇ=ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಚೈತ್ರಾದಿಭ್ರಮವೋ ಆದರಲ್ಲಿ, ಪುರೋ ವರ್ತಿತ್ವ ಪೂರ್ವಾಣಿ=ಪುರೋವರ್ತಿತ್ವ ವಿಶೇಷಣಗಳು, ತದ್ಗುಪಂ=ದೇವದತ್ತಾದಿ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, (ದೇವದತ್ತತ್ವಾದಿಗಳು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವುದರಿಂದ) ಚೈತ್ರಮಾತ್ರಾತ್ = ಕೇವಲ ಚೈತ್ರನದೆಶೆಯಿಂದ, ವಿನೈವ=ಹೊರತೇ, ಹಿ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ವ್ಯಾವರ್ತಯಂತಿ = (ಆಪುರೋ ವರ್ತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುತ್ತಾವೋ, (ಆವಕಾರಣ ಬಾಧಕಜ್ಞಾನವು ವ್ಯಾವೃತ್ತವನ್ನೇ ಉಪಜೀವಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವು ಆಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಆರೋಪ್ಯದಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಗೊತ್ತಾಗದೆ ಇರುವುದರಿಂದ (ಭ್ರಮಾನುಸವತ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲ.) (ದೋಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮಣಃ ಪುನಃ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಾದರೂ, ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವಾತ್=ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಕಿಂ=ಯಾವುದು, (ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು) ವ್ಯಾವರ್ತಯಂತಿ=ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುತ್ತದೆ (ಯಾವುದೂ ವ್ಯಾವರ್ತಿಸುವುದಿಲ್ಲ.) || ೧೫೬ || ೧೫೭ || ೧೫೮ || ೧೫೯ ||

ತತ್ತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯಸ್ಮಾತ್ಕಸ್ಮಾಚ್ಚಿದಪ್ಯರ್ಥಾತ್ತಾವಚ್ಛೇತ್ತಿದ್ದಧಿಸಾಧನಂ |
 ಚಿನ್ಮಾತ್ರತ್ವಂ ಚ ನೈವೇಷ್ಟಮವಿಶೇಷತ್ವನಾದಿನಃ || ೧೫೦ ||
 ತಾವನ್ಮಾತ್ರಂ ಯದೀಷ್ಟಂ ಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಂ ಕುತೋ ನ ತತ್ |
 ಚಿನ್ಮಾತ್ರಾಭೇದಸಾಧ್ಯೇಽಪಿ ಸಿದ್ಧಂ ತತ್ಪ್ರತಿವಾದಿನಃ || ೧೫೧ ||
 ಸ್ವಾಭೇದಾಂಗೀಕೃತೇರೇವ ಚಿತ್ತ್ವಂ ಸ್ವಸ್ಯಾಪಿ ಯನ್ಮತಂ |
 ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷತಯಾ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಮಿತ್ಯೇವ ತನ್ನಹಿ || ೧೫೨ ||
 ಇತಿ ಚೇಚ್ಛೇತನತ್ವಂ ಚ ಜ್ಞತ್ವಂ ನ ಜ್ಞೇಯವರ್ಜಿತಂ |
 ಸ್ವಜ್ಞೇಯತ್ವಂ ಚ ನೈನಾಸೌ ಮನ್ಯತೇ ಸವಿಶೇಷತಃ || ೧೫೩ ||
 ಸ್ವಶಬ್ದೋಽಪಿ ಪರಾಪೇಕ್ಷಸ್ತಸ್ಮಾದ್ವ್ಯಾವೃತ್ತಿರೇವ ಹಿ |
 ಸ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಃ ಸ್ವರೂಪಂ ನಾಮ ಕಿಂ ನ ಚೇತ್ || ೧೫೪ ||
 ರೂಪಶಬ್ದೇನ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ಚೈವ ಸಾಮಾನ್ಯತಾವಚಃ |
 ನ ಸ್ವರೂಪಾಭಿಧಾಯಿಾ ಸ್ಯಾದ್ವೈಯರ್ಥ್ಯಂ ಸ್ವಪದಸ್ಯ ಯತ್ || ೧೫೫ ||

ಅ || ಯಸ್ಮಾತ್ ಕಸ್ಮಾಚ್ಚಿತ್ ಅಪಿ ಅರ್ಥಾತ್=(ತತ್ತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ) ತತ್ತ್ವಾದಿ ರಹಿತವಾದ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಅರ್ಥದಿಂದ, ತಾವತ್ ಚೇತ್ = ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾದುದನ್ನು (ಉಪಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು 'ಅಪಿ ತ್ವಂ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜೀವಾಭೇದವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವುದಾದರೆ— ಆಗ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಜ್ಞಾತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದು. ಈ ಅರ್ಥವು

ನೊದಲೇ ವಿಧಿತವಾಗಿದೆ.) (ತತ್ತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಜೀವ್ಯನು ಆಗುವುದು ಬೇಡ. 'ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಚಿನ್ಮಾತ್ರತತ್ವಾದಿಧರ್ಮಗಳಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಉಪಜೀವ್ಯನು ಆಗುವನು ಎಂದರೆ—) ಅವಿಶೇಷತ್ವವಾದಿನಃ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವನಿಗೆ, ಚಿನ್ಮಾತ್ರತ್ವಂ ಚ = ಕೇವಲ ಚಿತ್ಸ್ವರೂಪತ್ವವು, ನೈವೇದ್ಯಂ = ಇಂದ್ರಿಯೇ ಅಲ್ಲ. (ಚಿನ್ಮಾತ್ರತತ್ವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಚಿನ್ಮಾತ್ರತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತೇವೆ ಎಂದರೆ—) ತಾವನ್ಮಾತ್ರಂ = ಅಷ್ಟಮಾತ್ರವು, ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರಂ = ಇಂದ್ರವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದೋ, ತತ್ = ಹಾಗಾದರೆ, ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಂ = ಸಾರ್ವಜ್ಞವು, (ಶ್ರುತವೂ, ಅಭಿನ್ನವೂ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ) ಕುತಃ = ಯಾವುದರಿಂದ, ನ = (ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವು) ಆಗಲಾರದು. ಚಿನ್ಮಾತ್ರಾಭೇದಸಾಧ್ಯೋಽಪಿ = (ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯವು) ಚಿನ್ಮಾತ್ರದಿಂದ ಅಭೇದವೇ ಸಾಧ್ಯ (ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ) ವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ (ಅಂದರೆ— ತತ್ತ್ವಮಸ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಚಿನ್ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಬೋಧಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ) ತತ್ = ಆ ವಾಕ್ಯವು, ಸಿದ್ಧಸಾಧನಂ = ಸಿದ್ಧಸಾಧನವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ—) (ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ) ಪ್ರತಿಪಾದಿನಃ = ಬೋಧ್ಯನಾದವನಿಗೆ, ತತ್ = ಆ ಚಿದೈಕ್ಯವು, ಸಿದ್ಧಂ = ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ, (ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಸ್ವಾಭೇದಾಂಗೀಕೃತೇಃ = ತನಗೆ ತನ್ನಿಂದ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ, ಸಿದ್ಧಮೇವ = ಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿದೆ. (ತನ್ನಿಂದ ತನಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿದರೆ ಚಿದಭೇದವು ಹೇಗೆ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಚಿತ್ತ್ವಂ = ಚಿತ್ತ್ವವು, ಸ್ವಸ್ಯಾಪಿ = ಬೋಧ್ಯವಾದ ತನಗೂ ಕೂಡ, ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಮತಂ = ಸಮ್ಮತವು (ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಚಿತ್ತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವನ್ನು ಏಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—) ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಂ = ಸಾರ್ವಜ್ಞತ್ವವು, ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷತಯಾ = ಮಿಥ್ಯಾಭೂತಗಳಾದ ಆಕಾರಾದಿ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು (ಇದೆ.) ಇತಿ = ಮಿಥ್ಯಾಭೂತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಇಷ್ಟುದರಿಂದಲೇ, ತದೇವ = ಆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವೇ, ನ ಹಿ = ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದುದು. ಇತಿ ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಚೇತನತ್ವಂ ಚ ನ = (ಯಾವುದು ಪರಸಾಪೇಕ್ಷಿತವೋ ಅದು ಸತ್ತ್ವ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ) ಚೇತನತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಏಕೆಂದರೆ—) ಚೇತನತ್ವವಾದರೂ, ಜ್ಞತ್ವಂ = ಜ್ಞಾನಿತ್ವರೂಪವು. (ಅದರಿಂದ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಜ್ಞತ್ವಂ = ಜ್ಞಾನಿತ್ವವು, ಜ್ಞೇಯವರ್ಜಿತಂ = ಜ್ಞೇಯದಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದುದು, ನ = ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಜ್ಞತ್ವವು ಜ್ಞಾನಸಾಪೇಕ್ಷಿತವೇ. ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಕರ್ತೃತ್ವವೇ ಜ್ಞತ್ವವು. ಆದ ಕಾರಣ ಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಕ್ರಿಯಾಕರ್ತೃತ್ವವೂ ಕೂಡ ಪರಸಾಪೇಕ್ಷಿತವೇ.) (ಆದಾಗ್ಯೂ ಚೇತನತ್ವವು ಏಕೆ ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಯಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞೇಯವಾದುದು ತಾನೇ ಆಗುವುದೋ, ಮತ್ತೊಂದು ಆಗುವುದೋ, ತಾನೇ ಎಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಅಸೌ = ಈ ಮಾಯಾವಾದಿಯು, ಸವಶೇಷತಃ = ಸವಶೇಷತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ, ಸ್ವಜ್ಞೇಯತ್ವಂ = ತನಗೆ ತನ್ನಿಂದ ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು, ನೈವ ಮನ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಪ್ರತ್ಯಕ್-ಪಂಗಾವರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಭಾವವು ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಕೂಡಲಾರದು. ಕೂಡಿದರೆ ಆಗ ಭೇದಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇ ಬೇಕು. ಆದ ಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞತ್ವ-ಜ್ಞೇಯತ್ವಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ- ವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸ.

ಬೇಕಾಗುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮನು ನಿರ್ವಿಶೇಷನೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ ಸ್ವಕ್ಷೇಯತ್ವವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ ಕಾರಣ ಪರವೇ ಜ್ಞೇಯನೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಅದು ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವು. ಅದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ಚೇತನತ್ವವು ಹೇಗೆ ಸತ್ತಾಗುವುದು? (ಮತ್ತು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವವರಿಗೆ ಸ್ವರೂಪಮಾತ್ರವು ಉಪಜೀವ್ಯವು ಎಂದೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಅದಕ್ಕೂ ಸ್ವಶಬ್ದದಿಂದ ಪರಾಪೇಕ್ಷ್ಯತ್ವವು ಪ್ರತಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಸ್ವಶಬ್ದೋಪಿ = ಸ್ವಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ, ಪರಾಪೇಕ್ಷ್ಯತೆ = ಪರಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕದು. ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ವ್ಯಾವೃತ್ತಿರೇವ = ಪರರಿಂದ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೇ, ಸ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಃ = ಸ್ವಶಬ್ದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಪ್ರೋಕ್ತಃ = ಶಬ್ದವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದವರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ನ ಚೇತ್ = ನಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ, ಸ್ವರೂಪಂ ನಾಮ ಕಿಂ = ಸ್ವರೂಪವೆಂದರೆ ಯಾವುದು? (ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಸ್ವರೂಪಶಬ್ದವು ನಿರರ್ಥಕವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.) (ಸ್ವರೂಪಶಬ್ದವು ರೂಪಶಬ್ದಸಮಾನಾರ್ಥಕವು. ಇದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ — ' ಸ್ವಂ ಚ ತತ್ ರೂಪಂ ಚ ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದೋ ಅಥವಾ ಅಖಂಡವೇ ಈ ಶಬ್ದವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತೀರೋ, ಗನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, (ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಸ್ವಪದಸ್ಯ = ಸ್ವಶಬ್ದಕ್ಕೆ, ವೈಯರ್ಥ್ಯಂ = ವೈಯರ್ಥ್ಯವೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪವೆಂದರೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ) (ಹೇಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವೆಂದರೆ —) ರೂಪಶಬ್ದೇನ ಪೂರ್ಣತ್ವಾತ್ = ಸ್ವರೂಪಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ರೂಪಶಬ್ದವೋ ಅದರಿಂದಲೇ ರೂಪಶಬ್ದಾರ್ಥಭಿಧಾನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ಣತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ರೂಪಶಬ್ದವು ರೂಪಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಕೂಡಲಾರದು) (ಎರಡನೇದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಚ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ತತ್ = ರೂಪಪದವು, ಸಾಮಾನ್ಯತಾವಚಃ = ಸಾಮಾನ್ಯಾಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ, (ಆದುದರಿಂದ) ಸ್ವರೂಪಾಭಿಧಾಯಿ = ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದು, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಅನ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಅವಸ್ತುಭೂತವಾದರೆ ಚೇತನತ್ವವೆನ್ನುವ ಜ್ಞತ್ವವು ಜ್ಞೇಯಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದರಿಂದ ಇತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವಸ್ತುಭೂತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ತನಗೇನೇ ಜ್ಞಾತೃ-ಜ್ಞೇಯಭಾವವಿರುವುದರಿಂದ ಪರಾಪೇಕ್ಷ್ಯತ್ವವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಸವಿಶೇಷತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ಹಾಗೆಯೇ ಅಣು-ಮಹತ್ತುಗಳಂತೆಯೇ ಸ್ವ (ತಾನು) ಪರ (ಇನ್ನೊಬ್ಬ) ಗಳಿಗೂ ಪರಸ್ಪರ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಹರವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಪರಾಪೇಕ್ಷ್ಯ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅವಸ್ತುಭೂತತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಪರವ್ಯಾವೃತ್ತವಾದುದೇ ಸ್ವಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸ್ವರೂಪಶಬ್ದವು ಸಾರ್ಥಕವು ಆಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ರೂಪಶಬ್ದವು ಸ್ವರೂಪಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ, ಪರರೂಪಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾಗಿದೆ. ಪರರೂಪವನ್ನು ವ್ಯಾವೃತ್ತೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ವಶಬ್ದವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದುದು. ರೂಪಶಬ್ದದಿಂದಲೇ ಸ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಸ್ವಶಬ್ದವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. (∴) ಹಾಗೆಯೇ ' ಚೇತನಸ್ಯ ಭಾವಃ ಚೈತನ್ಯಂ ' ಎಂದು ಜ್ಞಾನವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಜ್ಞಾತೃ-ಜ್ಞೇಯಗಳ ಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾದುದರಿಂದ ಪರಾಪೇಕ್ಷ್ಯವೆಂದು ಅವಸ್ತುಭೂತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಜ್ಞೇಯ-ಜ್ಞಾತೃನಿರಪೇಕ್ಷ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವಾದರೂ ಜ್ಞೇಯದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವ ಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ ನಿಸ್ವಮಾಣಕವೇ || ೧೮೦ || ೧೮೧ || ೧೮೨ || ೧೮೩ || ೧೮೪ || ೧೮೫ ||

ಚೇತನತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಬರಲಾರದು ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಇಷ್ಟಾಪಾದನವು. ನಾವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಿಯಾವೇಶರೂಪವಾದ ಕರ್ತೃತ್ವವು ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಇಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಚೈತನ್ಯವೇ ಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಎಂದರೆ— ಚೈತನ್ಯವೂ ಕೂಡ ಪರರಿಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು ಎನ್ನುವ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಅದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಚೇತನಸ್ಯ ಸ್ವಭಾವೋ ಹಿ ಚೈತನ್ಯಮಿತಿ ಗೀಯತೇ |
 ತಸ್ಮಾದ್ವಿಶೇಷಬಾಹುಲ್ಯಂ ಚೈತನ್ಯಸ್ಯ ವಿಶೇಷತಃ || ೧೪೬ ||
 ನ ಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾ ತೃಹೀನಂ ಹಿ ಜ್ಞಾನಂ ನಾಮ ಕ್ವಚಿದ್ಭವೇತ್ |
 ಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾ ನವಿಹೀನಶ್ಚ ಜ್ಞ ಇತ್ಯತ್ರ ನ ಚ ಪ್ರಮಾ || ೧೪೭ ||

ಅ || ಚೇತನಸ್ಯ = ಚೇತನದ, ಸ್ವಭಾವಃ = ಧರ್ಮವು, ಚೈತನ್ಯಮಿತಿ = ಚೈತನ್ಯವೆಂದು, ಗೀಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ('ಚಿತಿ ಸಂಜ್ಞಾನೇ' ಎನ್ನುವ ಧಾತುಪಾಠದಶಿಯಿಂದ ಚೇತನಶಬ್ದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದುದು ಜ್ಞಾನವು. ಅಂತೂ ಜ್ಞಾನವು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು.) (ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ) ತಸ್ಮಾತ್ = (ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಚೈತನ್ಯವೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನವೋ) ಅದುದರಿಂದ, ಚೈತನ್ಯಸ್ಯ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ವಿಶೇಷತಃ = ಅತಿಶಯದಿಂದ, ವಿಶೇಷ ಬಾಹುಲ್ಯಂ = ಧರ್ಮಬಾಹುಲ್ಯವು, (ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ) (ಹೇಗೆಂದರೆ- ಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞೇಯ ಜ್ಞಾತೃ ಕರಣಸಾಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನತ್ವದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಂತೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಜ್ಞಾನರೂಪನೆಂದು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಜ್ಞಾನತ್ವ, ಜ್ಞಾತೃಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವ, ಜ್ಞೇಯಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವ, ಕರಣಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವದ ಧರ್ಮವಿಶಿಷ್ಟನೆಂದು ಒಪ್ಪಬೇಕು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಸವಿಶೇಷನೆಂದು ಪರರು ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸವಿಶೇಷತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಪರರಿಗೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಜೇಯಾದ್ಯುಪೇಕ್ಷತ್ವವು ಏಕೆಂದರೆ— ಜ್ಞಾನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಘಟಾದಿ ಜ್ಞಾನದಂತೆ. ಅಂತೂ 'ಬ್ರಹ್ಮ, ಜ್ಞಾತೃಜ್ಞೇಯಾದ್ಯುಪೇತಂ, ಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್, ಘಟಾದಿ ಜ್ಞಾನವತ್' ಎಂದು ಕ್ವವಾಯಿತು. ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನತ್ವವು ಅಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನತ್ವಾಂಗೀಕಾರದಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾತೃಹೀನಂ = ಜ್ಞೇಯ ಜ್ಞಾತೃಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದ, ಜ್ಞಾನಂ ನಾಮ = ಜ್ಞಾನವೆನ್ನುವುದು, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಭವೇತ್ = ಇರಲಾರದು. (ಮೊದಲು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದರೆ ಜ್ಞೇಯ ಜ್ಞಾನಯುಕ್ತತ್ವ ವಿರಬೇಕೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಿಯದೋ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ 'ಬ್ರಹ್ಮ ಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾನೋಪೇತಂ ಜ್ಞತ್ವಾತ್ ಸಮೃತವತ್' ಎಂದು ಅನುಮಾನವು ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಸಂಗ ಸಂಗತಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೂ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಜ್ಞೇಯ ಜ್ಞಾನವಿಹೀನಶ್ಚ = ಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದ, ಜ್ಞಃ = ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯನು (ಇದ್ದಾನೆ) ಇತ್ಯತ್ರ = ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ನ ಚ ಪ್ರಮಾ = ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ || ೧೪೬ || ೧೪೭ ||

ಹಾಗಾದರೆ— ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಘಟಾದಿ ಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞೇಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞೇಯಾದಿ ವಿರಹಿತವಾಗಲಿ ಬಾಧಕವೇನೆಂದರೆ—

ಮೂ || ಜ್ಞಾತ್ಯಜ್ಞೇಯವಿಹೀನಂ ಚ ಜ್ಞಾನಂ ಚೇದ್ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯ(ಜ್ಯ)ತಃ |
 ಹೀನಂ ಭೋಜನಮೇವ ಸ್ಯಾತ್ತಾಡನಂ ಕರ್ತೃತಾಡ್ಯತಃ || ೧೮೮ ||
 ನಿತ್ಯತ್ವಾದ್ಯಶಂ ಚ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಚೇನ್ನಿತ್ಯವಾಗಸಿ |
 ವಾಚ್ಯವಕ್ತ್ರವಿಹೀನಾ ಸ್ಯಾನ್ನ ಹಿ ಸಾ ಚೈವ ತಾದೃಶೀ || ೧೮೯ ||
 ದ್ರಷ್ಟಾರೋ ವೇದವಾಚೋ ಹಿ ಸಂತಿ ವಾಚ್ಯಾನಿ ಚಾಂಜಸಾ |
 ನಿತ್ಯೋ ದ್ರಷ್ಟಾ ಚ ವಾಚ್ಯಶ್ಚ ಭಗವಾನೇವ ಚ ಸ್ವಯಂ || ೧೯೦ ||
 ನ ಹಿ ವಕ್ತ್ರವಿಹೀನಾ ಚ ವಾಚ್ಯಹೀನಾಸಿ ವಾಕ್ ಕ್ವಚಿತ್ |
 ಜ್ಞಾತ್ಯಜ್ಞೇಯ ವಿಹೀನಂ ಚ ಜ್ಞಾನಮೇವ(ವಂ) ನ ತದ್ವವೇತ್ || ೧೯೧ ||
 ನ ಹಿ ನಿತ್ಯೋಽಸಿ ವಕ್ತ್ರಾಸ್ತಿ ವಾಕ್ಯವಾಚ್ಯವಿವರ್ಜಿತಃ |
 ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯ ವಿಹೀನಶ್ಚ ಜ್ಞೋಽಪ್ಯೇವಂ ನೈವ ವಿದ್ಯತೇ || ೧೯೨ ||

ಅ || ಜ್ಞಾನಂ=ಜ್ಞಾನವು, ಜ್ಞಾತ್ಯಜ್ಞೇಯವಿಹೀನಂ ಚೇತ್ =ತಿಳಿಯುವವನು ತಿಳಿಯಲರ್ಹವಾದ ವಸ್ತುವೂ ಇವುಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತವಾಗುವುದಾದರೆ, ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯತಃ = ಊಟ ಮಾಡುವವನು ಭೋಜ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವೂ ಇವುಗಳಿಂದ, ಹೀನವೇವ=ರಹಿತವೇ ಆದ, ಭೋಜನಮಪಿ=ಭೋಜನವೂ ಕೂಡ, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. ತಾಡನಮಪಿ=ತಾಡನವೂ ಕೂಡ, ಕರ್ತೃತಾಡ್ಯತಃ=ತಾಡಯಿತ್ಯ (ಹೊಡಿಯುವವನು) ತಾಡ್ಯ (ಹೊಡೆಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು)ಗಳಿಂದ ಹೀನವೇವ=ರಹಿತವಾದುದೇ, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. (ಓದಿಗೆ ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯಗಳಿಲ್ಲದೇನೇ ಜ್ಞಾತ್ಯವಿರುವುದಾದರೆ ಭೋಜನ-ಭೋಜ್ಯಗಳಿಲ್ಲದಿರುವ ಭೋಕ್ತನೂ ಇರಬೇಕಾಗುವನು. ಎನ್ನುವ ಅತಿವ್ರಸಂಗವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು) (ಹಾಗಾದರೆ, ಭೋಜನಾದಿಗಳು ಜನ್ಯಕ್ರಿಯೆಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅವುಗಳಿಗೆ ಭೋಕ್ತೃಭೋಗ್ಯಾದಿಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿದೆ. ನಿತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾದರೂ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಾಪೇಕ್ಷೆಯು ಏಕೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ) ನಿತ್ಯತ್ವಾತ್=(ಜನ್ಯಗಳಾದ ಭೋಜನಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೋಕ್ತಾದ್ಯಪೇಕ್ಷೆಯಿದ್ದರೂ ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನವು) ನಿತ್ಯವಾದುದರಿಂದಲೂ ಅಕಾರ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ತಾದೃಶಂ ಚ = ಜ್ಞಾತ್ರಾದಿ ರಹಿತವಾದುದು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು. ಇತಿ ಚೇತ್=ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, (ಅಂದರೆ— ನಿತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಜ್ಞೇಯ ಜ್ಞಾತ್ಯಗಳಿಂದ ರಹಿತವಾಗಿದ್ದರೆ) ನಿತ್ಯವಾಗಪಿ=(ಅಕಾರ್ಯವಾದುದು ಕಾರಕದಿಂದ ಅನನ್ಯಿತವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ) ಅಕಾರ್ಯವಾದ ನಿತ್ಯವಾದ ವೇದವಚನವೂ ಕೂಡ, ವಾಚ್ಯವಕ್ತ್ರವಿಹೀನಾ=ವಾಚ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಹೇಳುವವನೂ ಇವರಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದುದು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು (ಆ ವೇದವಚನವು ಯಾವಾಗಲೂ ವಾಚ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದುದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಸಾ=ಆ ವೇದವಚನವು, ತಾದೃಶೀ = ಅಂತಹುದು ವಾಚ್ಯವಕ್ತ್ರವಿಹೀನವಾದುದು, ನೈವ ಹಿ=ಆಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ವೇದವಚನವು ನಿತ್ಯವಾದಾಗ್ಯೂ ಆಗಲಾರದು.) (ಏಕೆ ಅಂತಹುದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ) ವೇದವಾಚಿ = ವೇದವಚನಗಳನ್ನು, ದ್ರಷ್ಟಾರಃ=ನೋಡಿದವರೂ, ಅಂಜಸಾ=ಚೆನ್ನಾಗಿ, ವಾಚ್ಯಾನಿ ಚ=ವಾಚ್ಯಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳೂ ಕೂಡ, ಸಂತಿ=ಇರುತ್ತವೆ. (ಹಾಗಾದರೆ— ಸ್ಥಿತಿಸಮಯದಲ್ಲಿ ವೇದವಚನಗಳನ್ನು ಕಂಡಿರತಕ್ಕ ವಸಿಷ್ಠಾದಿ ಋಷಿಗಳೂ, ವಾಚ್ಯರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳೂ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಮಹಾಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಚ್ಯವಕ್ತ್ರಗಳು ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ) ಚ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ನಿತ್ಯಃ=ನಿತ್ಯಭೂತನಾದ, ದ್ರಷ್ಟಾ

ಚ=ನೋಡತಕ್ಕವನು, ವಾಚ್ಯಶ್ಚ = ವಾಚ್ಯನೂ ಕೂಡ, ಸ್ವಯಂ ಭಗವಾನೇವ=ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಭಗವಂತನೇ ಆಗುತ್ತಾನೋ, ಹಿ=ಆದಕಾರಣದಿಂದ, ವಾಕ್=ವೇದವಚನವು, ಕೃಚಿದಪಿ=ಪ್ರಯುಕ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವಕ್ತ್ರವಿಹೀನಾ ಚ = ವಕ್ತ್ರವಿನಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದುದೂ, ವಾಚ್ಯ ಹೀನಾಪಿ=ವಾಚ್ಯಾರ್ಥದಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದುದೂ, ನ ಹಿ=ಇರುವುದಿಲ್ಲವಷ್ಟೆ. (ನಿತ್ಯವಾದ ವೇದ ವಚನದಂತೆ ನಿತ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಜ್ಞೇಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ ಎಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆಂದು ಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಜ್ಞಾತೃ-ಜ್ಞೇಯವಿಹೀನಂ ಚ = ಜ್ಞಾತೃ-ಜ್ಞೇಯಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದ, ತತ್ ಜ್ಞಾನಂ=ಆ ಜ್ಞಾನವೂ, ಏವಂ = ಹೀಗೆಯೇ, ನ ಭವೇತ್=ಇರಲಾರದು. (ಹೇಗೆ ವಚನ-ವಾಚ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ರಹಿತನಾದ, ಒಬ್ಬನೊಬ್ಬ ನಿತ್ಯನಾದ ವಕ್ತ್ರಪುರುಷನು ಇಲ್ಲವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ನಿತ್ಯಭೂತನಾದ ಜ್ಞಾತೃಪುರುಷನು ಜ್ಞೇಯಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ರಹಿತನು ಇರಲಾರನು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ನಿತ್ಯೋಽಪಿ=ನಿತ್ಯಭೂತನಾದಾಗ್ಯೂ, ವಕ್ತಾ=ಹೇಳುವವನು, ವಾಕ್ಯವಾಚ್ಯವಿವರ್ಚಿತಃ = ವಾಕ್ಯ-ವಾಚ್ಯ-ಇವುಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತನಾದವನು, ನಿತ್ಯೋಽಪಿ = ನಿತ್ಯಭೂತನಾದಾಗ್ಯೂ, ಜ್ಞೋಽಪಿ=ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯನೂ ಕೂಡ, ಜ್ಞಾನಜ್ಞೇಯವಿಹೀನಶ್ಚ=ಜ್ಞಾನ-ಜ್ಞೇಯ-ಇವುಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತನಾದವನು, ನೈವ ವಿದ್ಯತೇ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ ||
 || ೧೪೮ || ೧೪೯ || ೧೫೦ || ೧೫೧ || ೧೫೨ ||

ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಪರಮಸ್ತುವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಕ್ಕೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನಿಗೆ ಚೇತನತ್ವಾದಿಗಳೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈಗ ಪ್ರಪಂಚಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ -

ಮೂ || ಕಿಂ ಚ ಸರ್ವವಿಲೋಪಶ್ಚ ಕೇನ ಮಾನೇನ ಗಮ್ಯತೇ |
 ಸರ್ವೇಣ ಸಹ ತದ್ವಾಕ್ಯಮರ್ಥಶ್ಚ ಯದಿ ಗಮ್ಯತೇ || ೧೫೩ ||
 ತದಭಾವೇನ ಸರ್ವಸ್ಯ ನಾಸಲಾಪೋ ಭವೇತ್ತದಾ |
 ನ ಗೃಹ್ಯತೇ ಚೇತ್ತನ್ನಾ ಯಾದಪಲಾಪೋ ನ ಹಿ ಕ್ವಚಿತ್ || ೧೫೪ ||

ಅ || ಕಿಂ ಚ=ಮತ್ತೂ ಕೂಡ, ಸರ್ವವಿಲೋಪಃ=ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೂ ಕೂಡ ಕೇನ ಮಾನೇನ = ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, ಗಮ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಪ್ರಪಂಚ ಸತ್ಯತ್ವಗ್ರಾಹಿಯಾದುದರಿಂದಲೂ, ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಸಾಧಕವಾದ ದೃಶ್ಯತ್ವಾ ದ್ಯನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಾಧಿತತ್ವವಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಸ್ಪಷ್ಟ ಆಗಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ, ಅಂದರೆ - ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ, ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ, ಆಗಮದಿಂದಲೂ ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ - 'ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಸರ್ವಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಆಗಮವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಿಶ್ವಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ - ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಈ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂತರ್ಗತವಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯವೂ, ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೂ ಒ ಗೃಹೀತ ವಾಗುತ್ತದೋ, ೨ ಇಲ್ಲವೋ, ೧ನೇದ್ದನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿಕೊಂಡು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸರ್ವೇಣ ಸಹ=ಸರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ತದ್ವಾಕ್ಯಂ=ಆ ವಾಕ್ಯವೂ, ಅರ್ಥಶ್ಚ=ಅರ್ಥವೂ ಕೂಡ, ಯದಿ ಗೃಹ್ಯತೇ = ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತದಾ=ಆಗ, ತದಭಾವೇನ = ವಾಕ್ಯ

ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸರ್ವಸ್ಯ = ಎಲ್ಲಾದಕ್ಕೂ, ಅಪಲಾಪಃ = ಅಪಲಾಪವು, (ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು) ನ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಹೇಗೆಂದರೆ — ಸರ್ವಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪ ವಾಕ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಪ್ರದಿಸಾದಿಕವೇ ಇಲ್ಲ. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸರ್ವ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೇ ಇಲ್ಲ.) (೨ನೇದ್ಧನ್ನು ಅನುನಾದಮಾಡಿ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ನೃಗೃಹ್ಯತೇ ಚೇತ್ = ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದರೆ, ತನ್ವ್ಯಾಯಾತ್ = ಅವಾಕ್ಯಾದಿ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, ಕ್ವಚಿತ್ = ವಿಯದಾದಿ ವಿಸಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಅಪಲಾಪಃ = ನಿಷೇಧವು, ನ ಹಿ = ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ — (1) ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣವೂ ಇಲ್ಲ. ಸರ್ವವೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವ ವಚನವು ವ್ಯಾಪ್ತವೂ ಆಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ — ಸರ್ವಾಭಾವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸರ್ವಾಭಾವ ವಚನ ಅವುಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇವುಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ, ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಾದರೆ ಸರ್ವಾಭಾವವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಸರ್ವಾಭಾವವಚನ, ಅದರ ಅರ್ಥ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅಂದರೆ, ಹೇಗೆ ವಾಕ್ಯ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಅನುಪಪನ್ನ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಾಕ್ಯವು ಅದನ್ನು ಹೇಗೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆ ವಿಯದಾದಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೂ ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಂತೂ ಆ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಆಕಾರಾದಿಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ 'ನೇಹ ನಾ ನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ಸರ್ವ ನಿಷೇಧಪರತ್ವವಿದ್ದರೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು || ೧೯೩ || ೧೯೪ ||

ಹಾಗಾದರೆ, ಅಭಿಮತಾರ್ಥ ಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದುದಾಹರಿಸಿದರೆ — ಇಂತಹ ವಾಕ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ, ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲವೆಂದ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ, ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಲೀ ಹೀಗೆ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಕಲ್ಪನಿರಾಕರಣದಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದೋಷವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗಲಿಲ್ಲವೆಂದರೆ —

ಮೂ || ಉಪಪತ್ತಿವಿಹೀನಸ್ಯ ವಾಕ್ಯಸ್ಯಾರ್ಥೋ ನ ಗಮ್ಯತೇ |
 ಉಪಕ್ರಮಾದಿಲಿಂಗಾನಾಂ ಬಲೀಯೋ ಹ್ಯುತ್ತರೋತ್ತರಂ || ೧೯೫ ||
 ಶ್ರುತ್ಯಾದೌ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಂ ಚ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕ ವಿನಿರ್ಣಯಾತ್ |
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮುಪಪತ್ತಿಶ್ಚ ಬಹವಶ್ಚಾಗಮಾ ಯದಾ || ೧೯೬ ||
 ವಿರುದ್ಧ್ಯಂತೇ ನ ಚಾರ್ಥೋಽಸ್ತಿ ಯತ್ರ ಲಿಂಗವಿರೋಧಿತಾ |
 ಸ ಏವಾರ್ಥಃ ಕಥಂ ಗ್ರಾಹ್ಯ ಉಪಸನ್ನೇವಿರೋಧಿನಿ |
 ಮುಖ್ಯಾರ್ಥೇ ವಿದ್ಯಮಾನೇ ತು ತ್ವ ಸಾರ್ವಜ್ಞಂ ನಿಷಿದ್ಧತೇ || ೧೯೭ ||

ಅ || ಉಪಪತ್ತಿವಿಹೀನಸ್ಯ = ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದ, ವಾಕ್ಯಸ್ಯ = ವಾಕ್ಯದ, ಅರ್ಥಃ = ತಾತ್ಪರ್ಯವು, ನ ಗಮ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸರ್ವ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಕಲ್ಪದೋಷಗಳು) (೧ ಉಪಕ್ರಮ, ೨ ಉಪಸಂಹಾರ, ೩ ಅಭ್ಯಾಸ,

೪ ಅಪೂರ್ವತಾ, ೫ ಫಲ, ೬ ಅರ್ಥವಾದ, ೭ ಉಪಪತ್ತಿಗಳು. ೧ ಶ್ರುತಿ, ೨ ಲಿಂಗ, ೩ ವಾಕ್ಯ, ೪ ಪ್ರಕರಣ, ೫ ಸ್ಥಾನ, ೬ ಸಮಾಖ್ಯೆಗಳು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಿಂಗಗಳು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿದ್ದರೂ ಬೇರೆ ಲಿಂಗಗಳಿಂದ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಪಂಚ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಲಿ ಎಂದರೆ — ಉಪಕ್ರಮಾದ ಲಿಂಗಾನಾಂ = ಉಪಕ್ರಮಾದ ಲಿಂಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಉತ್ತರೋತ್ತರಂ = ಯಾವುದು ಮೇಲೆ ಮೇಲಿನದ್ದೋ ಅದು, ಬಲೀಯಃ ಹಿ = ಬಲಿಷ್ಠನಷ್ಟೆ? (ಆದುದರಿಂದ ಉಪಪತ್ತಿಯೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾದದ್ದು) ಶ್ರುತ್ಯಾದೌ = ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದ ಲಿಂಗಸಮೂಹದಲ್ಲಿ, ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಂ ಚ = ಯಾವುದು ಯಾವುದು ಮೊದಲಿನದ್ದೋ ಅದು ಅದು, ಬಲೀಯಃ = ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದು. (ಆದರಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಂಗಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಪತ್ತಿಯೇ ಬಲಿಷ್ಠವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ ಬಲಿಷ್ಠವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿರುವಾಗ ಬೇರೆ ಲಿಂಗಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿಶ್ಚಯಕತ್ವವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.) (ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ-) ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕವಿನಿರ್ಣಯಾತ್ = ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕಾಖ್ಯ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ನಿರ್ಣೇತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ಈ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಪಂಚ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ = 'ಸತ್ ಗಗನಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, (ಅದು ಸಾಕ್ಷಿರೂಪವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದುದು) ಉಪಪತ್ತಿಶ್ಚ = ಅರ್ಥ-ಕ್ರಿಯಾಕಾರಿತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯೂ, (ಅದು ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಬಲವಾದುದು.) ಬಹುವಃ = ಬಹುಸಂಖ್ಯೆಗಳಾದ, ನಿರವಕಾಶಗಳಾದ, ಆಗಮಾಶ್ಚ = 'ವಿಶ್ವಂ ಸತ್ಯಂ' ಇತ್ಯಾದ್ಯಾಗಮಗಳೂ ಕೂಡ, ಯದಾ = ಯಾವ ಪ್ರಪಂಚಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದಾಗ, ವಿರುದ್ಧಂತೇ = ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗುತ್ತವೋ, ಯತ್ರ = ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಲ್ಲಿ, ಅರ್ಥಶ್ಚ = ಪ್ರಯೋಜನವೂ, ಉಪಕ್ರಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವೂ ಕೂಡ, ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲವೋ, (ಕೇವಲ ಲಿಂಗಾನುಕೂಲ್ಯಭಾವಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ) ಯತ್ರ = ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ, ಲಿಂಗವಿರೋಧಿತಾ = ಲಿಂಗವಿರೋಧಿತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಅಸ್ತಿ = ಇದೆಯೋ, (ಈ ಎಲ್ಲಾ ಗ್ರಂಥಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ನಿರವಕಾಶವಾದ ವಾಕ್ಯವು ಅಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ —) ಅವಿರೋಧಿನಿ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿಪ್ರಮಾಣ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ಲಿಂಗ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಿಯಾಗದೆ ಇದ್ದ, ಉಪಪನ್ನೇ ಚ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಅನುಕೂಲ್ಯದಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ, (ಸ್ವಗತಭೇದಾಭಾವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು 'ನೇಹ ನಾನಾಸ್ತಿ ಕಿಂಚನ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುತ್ತಿರಲು) ಸ ವನಾರ್ಥಃ = ಅದೇ ಅರ್ಥವು, ಪ್ರಪಂಚಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪವಾದ ಸರ್ವಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಬಾಧಿತವಾದ ಅರ್ಥವು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಗ್ರಾಹ್ಯಃ = ಅಂಗೀಕಾರಮಾದಲಿಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾಗುವುದು? 'ನೇಹ ನಾನಾ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಲಭ್ಯವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಮುಖ್ಯಾರ್ಥೇ = ಪ್ರತಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಸಂಕೋಚದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಪಂಚಮಿಥ್ಯಾತ್ವರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವು, ಅವಿದ್ಯಮಾನೇ ತು = ಕೂಡದಿರಲು, ಸಾರ್ವಜ್ಞಂ = ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು, ಕ್ವ = ಎಲ್ಲಿ, ನಿಷಿದ್ಧತೇ = ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಎಂದರೆ — ಮಿಥ್ಯಾಭೂತ ವಸ್ತುಗಳ ಆಪೇಕ್ಷೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸರ್ವಮಿಥ್ಯಾತ್ವವೇ ಅನುಪಪನ್ನವಾದ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸಾರ್ವಜ್ಞವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.) ಅಥವಾ, ಉಪಪನ್ನೇ = ಯುಕ್ತವಾದ, ಅವಿರೋಧಿನಿ = ವಿರೋಧಿಯಾಗದೆ ಇದ್ದ, ಮುಖ್ಯಾರ್ಥೇ = ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಸ್ವಗತ ಗುಣಕ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಂದ ಭೇದಾಭಾವರೂಪವಾದ

ವಾದ ಅರ್ಥವು, ವಿದ್ಯಮಾನೇ ತು=ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಇರುತ್ತಿರಲು, (ಆ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಪಂಚ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ) ಸಾರ್ವಜ್ಞಂ=ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವವು, ಕ್ವ=ಎಲ್ಲಿ, ನಿಷಿದ್ಯತೇ=ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ?

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ — (1) ಅನುಪಪನ್ನವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. ಶ್ರುತ್ಯುಪಪತ್ತಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಭಾವತಃ ಬಲಿಸ್ಥವಾದುದು. ಸಾವಕಾಶ ಶ್ರುತಿಯ ದೆಶೆಯಿಂದಲೂ ಅನನ್ಯಗತಿಕವಾದ ಉಪಪತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಬಲಿಸ್ಥವಾದುದು. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಉಪಕ್ರಮ-ಉಪಸಂಹಾರಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು. ಶ್ರುತಿ-ಲಿಂಗ-ವಾಕ್ಯಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವ ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವು. ಹೀಗೆ ಬ್ರಹ್ಮತರ್ಕದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಣೇತವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರಗಳಿಂದ ಅವಿರುದ್ಧವಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸ್ವಗತ-ನಾನಾತ್ವಾಭಾವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುತ್ತಾ ಇರಲು ನೇಹ ನಾನಾ ಯೆನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಭಾವ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ (2) ಸರ್ವಕ್ಕೂ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೂ, ಉಪಪತ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಅನೇಕ ಆಗಮಗಳಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ 'ಯುಸ್ಮಿನ್ ಪಂಚಪಂಚ ಜನಾಃ ಆಕಾಶಸ್ಯ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಃ' ಎನ್ನುವ ಉಪಕ್ರಮಾದಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಲಿಂಗಗಳಿಂದಲೂ ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಎಲ್ಲಾ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಪಾತತಃ ಪ್ರತಿತನೇ ಆದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು || ೧೯೫ || ೧೯೬ || ೧೯೭ ||

ಯಾವನು ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಿತವಾಗುತ್ತಿರಲು, 'ನೇಹ ನಾನಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಆಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಅರ್ಥವು ಸಿಗದಿರುವುದರಿಂದ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾನೋ, ಅನಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿಯೇ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ನಿವಾರಿಸತಕ್ಕವನು ನಿರ್ಲಜ್ಜನು, ಉಪೇಕ್ಷಣೀಯನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣನೂ, ನಿರ್ದೋಷನು ಎಂದೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅತಃ ಸರ್ವಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಂಗೀಕಾರ್ಯಮೇವ ಹಿ || ೧೯೮ ||
 ಅಪಲಾಪೋಽಪಿ ಸರ್ವಸ್ಯ ನ ಕಥಂಚನ ಯುಜ್ಯತೇ |
 ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾ ಚೋಕ್ತಾ ತೇನ ಗ್ರಾಹ್ಯೈವ ಸರ್ವಥಾ || ೧೯೯ ||

ಅ || ಅತಃ = ಆದುದರಿಂದ, ಸರ್ವಗುಣೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳಿಂದ, ಯುಕ್ತಂ = ಕೂಡಿದ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಅಂಗೀಕಾರ್ಯಮೇವ = ಧರ್ಮಿಯಾಗಿ ಅಂಗೀಕಾರವಹಿಸೇ, ಹಿ = ತತ್ತ್ವಮುಖ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯ ವಿರೋಧವನ್ನು ತಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಸಾರ್ವಜ್ಞಾದಿ ಗುಣಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನೇ ಆದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಧರ್ಮೀಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. ಆದರೆ— ಆ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದ್ವೈತಾಗಮಕ್ಕೆ ಉಪಜೀವ್ಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಯಾರು ಪುರುಷನೋ ಅವನು ಸ್ವಾಣುವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾದ ಪುರುಷತ್ವದಿಂದ ವ್ಯವೃತ್ತವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಧರ್ಮೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೃತ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ ಉಪಜೀವ್ಯ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಎಂದರೆ—) ಸರ್ವಸ್ಯ = ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ, ಅಪಲಾಪೋಽಪಿ = ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಾಭಿಧಾನವೂಕೂಡ, ಕಥಂಚನ = ಯಾವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ವಿರುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ

ರುವುದರಿಂದ ಅನುವಾದತ್ಯಾಭಾವವು ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ನ ಯುಜ್ಯತೇ=ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿರುದ್ಧ ಧರ್ಮಾಧಿಕರಣರಾದ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ತತ್ತ್ವಮುಸ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯದಿಂದ ಐಕ್ಯಪ್ರತಿಪಾದನವು ಎನ್ನುವುದು ಸರ್ವಥಾ ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದೋಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ) ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತಾ=ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತೆಯು, ಉಕ್ತಾಚಿ=ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ತೇನ=ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸರ್ವಥಾ = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಗ್ರಾಹ್ಯೈವ=ಅನಾದಿಯೋಗ್ಯತೆಯು ಸ್ವೀಕಾರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ. || ೧೯೮ || ೧೯೯ ||

ಇದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಚ್ಚಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.—

ಮೂ || ಮುಕ್ತಾನಾಂ ತಾರತಮ್ಯಂ ಚ ಮಾನೈರುಕ್ತ್ಯರ್ನ ಚಾಲ್ಯತೇ |
 ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ ಯತೋ ನಿತ್ಯಂ ಕುರ್ವಂತಿ ಶುಭಮೇವ ಹಿ || ೨೦೦ ||
 ತಾರತಮ್ಯಂ ತು ಮುಕ್ತಾ ಚ ತೇನೈವಾಧ್ಯವಸೀಯತೇ |
 ತಾರತಮ್ಯಂ ನ ಚೇನ್ಮುಕ್ತೌ ಕುತಃ ಕುರ್ಯುಃ ಶುಭಂ ಪುನಃ || ೨೦೧ ||
 ಕೃಚ್ಛ್ರೇಣಾಪಿ ತಪೋ ಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮಾಪ್ಯೇತೇ ಚರಂತಿ ಹಿ |
 ಬಿಭೃತಿ ಸ್ವಾಶುಭಾನ್ನಿತ್ಯಂ ಸಕಾಮಾಶ್ಚ ಶುಭೇ ಸದಾ || ೨೦೨ ||
 ನ ಚ ಸ್ವಭಾವ ಏನಾಯಂ ಭಯಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಃ |
 ಕೃಚ್ಛ್ರೇಣಾಚರಣಾಚ್ಛೈವ ಶುಭಸ್ಯೈವ ಪುನಃ ಪುನಃ || ೨೦೩ ||

ಅ || ಮುಕ್ತಾನಾಂ=ಮುಕ್ತರ, ತಾರತಮ್ಯಂ ಚ = ನೀಚೋಚ್ಯಭಾವವು, ಉಕ್ತ್ಯೈ ಮಾನೈಃ=ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ (ಅಂದರೆ—ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ) ನ ಚಾಲ್ಯತೇ=ಅನ್ಯಥಾ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಯಾವಾಗ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಆಗ ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯವು ಸುತಾಂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆಗ ತತ್ತ್ವಮುಸ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮೈಕ್ಯ ಪರತ್ವವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಗುಣಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಕಲ್ಪನೆಯು ಸುತಾಂ ಯುಕ್ತವಾಗಲಾರದು.) (ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ=ಜ್ಞಾನಿಗಳೂ ಕೂಡ, ಯತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ನಿತ್ಯಂ=ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಶುಭಮೇವ = ಶುಭಕರ್ಮವನ್ನೇ, ಕುರ್ವಂತಿ = ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಪಾಪವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೋ, ತು = ಶುಭಕರ್ಮಕರಣ, ಅಶುಭಪರಿತ್ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ಇದೆ. ಹಿ=‘ದಶಕಲ್ಪಂ ತಪಕ್ಷೀಣಂ’ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ತೇನೈವ=ಆ ನಿರವಕಾಶ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೇ, ಮುಕ್ತಾ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ತಾರತಮ್ಯವು, ಅಧ್ಯವಸೀಯತೇ = ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಮೊದಲು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ತಾರತಮ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈಗಲಾದರೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ನಿಶ್ಚಿತ ಮುಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಿಗೂ ಶುಭಕರಣ, ಅಶುಭ ಪರಿತ್ಯಾಗ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷ ತಾರತಮ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎಂದು ಭೇದವು.) (ಹೀಗೆ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಮುಕ್ತಾ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ತಾರತಮ್ಯವು, ನ ಚೇತ್ = ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ಪುನಃ=ಜ್ಞಾನವು, ಹುಟ್ಟಿದಮೇಲೆ, ಕುತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಶುಭಂ = ಶುಭಕರ್ಮವನ್ನು,

ಕರ್ಯುಃ=ಮಾಡಿಯಾರು. (ಅಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರು ಆಗದೆ ಇದ್ದರೆ ಆಗ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತಪ್ರಾಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಶುಭಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಲಾರರು. ಆಶುಭವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಲಾರರು.) ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಶುಭಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಆಶುಭ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) (ವಿಪರ್ಯಯ ಪರ್ಯವಸಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಏತೇ=ಈ ಜ್ಞಾನಿಗಳು, ಕೃಚ್ಛೈಃ=ಕಷ್ಟದಿಂದಲೂ, ತಪಃ=ತಪಸ್ಸನ್ನು, ಜ್ಞಾನಂ=ಜ್ಞಾನವನ್ನು, ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು, ಕರ್ಮಾಪಿ=ಯಜ್ಞಾದಿ ಕರ್ಮವನ್ನು ಕೂಡ, ಚರಂತಿ=ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸಕಾಮಾಶ್ಚ ಶುಭೇ ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ ಶುಭ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವವರು, (ಅಂದರೆ, ಒಂದು ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ತಪಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಇಚ್ಛಿಸುವವರು) ನಿತ್ಯಂ=ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಶುಭಾತ್ = ಅಶುಭಕರ್ಮದೇಶಿಯಿಂದ, ಬಿಭೃತಿ ಸ್ಯು = ಭಯ ಪಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಶುಭ ಕರ್ಮದಿಂದ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಆನಂದ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಶುಭಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಫಲವು ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಇದಾಗುತ್ತಿತ್ತು, ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲ. ಆವರಿಗೆ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲ; ಅನಧಿಕಾರಿಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ನಿಷ್ಫಲವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ. ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವಾದರೂ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಕೂಡಬಹುದು. ಆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಗಳು ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಆದರ ನೈರಂತರ್ಯಗಳಿಂದ ಶುಭಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆಯೂ ಅಭ್ಯಾಸಾತಿಶಯದಿಂದಲೇ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಆಯಂ=ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಶುಭಾಚರಣರೂಪವಾದುದು, ಭಯಪೂರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿತಿ = ಮಾಡದೆ ಇದ್ದರೆ ಪ್ರತ್ಯ ವಾಯವು ಬರುವುದು ಎಂದು ಭಯಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಕೃಚ್ಛೈಃ=ಕಷ್ಟ ದಿಂದಲೇ, ಪುನಃ ಪುನಃ = ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ, ಶುಭಸ್ಯ ಅಚರಣಾಚ್ಚ=ಪ್ರೇಕ್ಷ್ಯ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಆಶುಭವನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶುಭಕರ್ಮವನ್ನೇ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ವಭಾವ ಏನ=ಸ್ವಭಾವವೇ, ನ ಚ=ಅಲ್ಲ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಕಲಿಪರ್ಯಂತರಾದ ಜೀವ ರಿಗೆ ಅನಾದಿಲಾಗಾಯಿತು ವಿಚಿತ್ರ ಸ್ವಭಾವವಿದೆ ಎಂದು ಯಾವುದು ಮೊದಲು ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೇಬೇಕು. (2) ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯವಿದೆ ಎಂದು ಮೊದಲು ಪ್ರಮಾಣ ಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಿರಬಹುದು. ಅದನ್ನೇ ಪುನಃ 'ಜ್ಞಾನಿನಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ದೃಢೀಕರಿಸಿದರು. 'ತರತಿ ಶೋಕಮಾತ್ಮವಿತ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ವರಿಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಮೋಕ್ಷವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಶುಭಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾಧಿಕ ಪ್ರವೃತ್ಯನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ನಿಷ್ಫಲಗಳಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಮಂತನಿಗೆ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಾನುಷ್ಠಿತ ಕರ್ಮ ಗಳಿಗೂ ಫಲವು ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಜ್ಞಾನೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಸ್ವಭಾವಭೂತವಾದುದು. ಅಂದರೆ— ನಿಷ್ಫಲವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು || ೨೦೦ || ೨೦೧ || ೨೦೨ || ೨೦೩ ||

ಹಾಗಾದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಕ್ಲೇಶದಿಂದಲೂ ಶುಭಾನುಷ್ಠಾನಾದಿಗಳು ಪ್ರಯೋಜನೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೇನೇ ಪೂರ್ವಸಂಸ್ಕಾರವಶದಿಂದ ಕೂಡಲಿ, ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ತಾದ್ಯಶೋಷಿ ಸ್ವಭಾವಶ್ಚೇದಜ್ಞ ಸ್ಯಾಪಿ ಭವೇತ್ತಥಾ |

ಫಲವತ್ಪ್ರೇ ಪ್ರಮಾಣಂ ಚೇತ್ತತ್ರ ಜ್ಞ ಸ್ಯ ಸಮಂ ಹಿ ತತ್ || ೨೦೪ ||

ನಿಷ್ಕಾಮಂ ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಂ ಚ ನಿವೃತ್ತಮಿಹ ಚೋಚ್ಯತೇ |

ನಿವೃತ್ತಂ ಸೇವಮಾನಸ್ತು ಬ್ರಹ್ಮಾಭ್ಯೇತಿ ಸನಾತನಂ || ೨೦೫ ||

ಶುಭೇನಾನಂದವೃದ್ಧಿಃಸ್ಯಾದ್ಧ್ರಾ ಸಶ್ಚೈವಾಶುಭೇನ ಹಿ (ಹ) |

ಜ್ಞಾನಿಶೋಷಿ ಯತಸ್ತೇನ ಕರ್ತವ್ಯಂ ಶುಭಮೇವ ತ್ಯೇ || ೨೦೬ ||

ಉಪಾಸ್ತೇ ಸ ಯ ಆತ್ಮಾನಂ ಕ್ಷೇಯತೇ ನಾಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಹಿ |

ಅಸ್ಮಾದ್ಧೈವಾತ್ಮನೋ ಯದ್ಯತ್ಕಾಮಯೇತ್ಸೃಜತೇ ಚ ತತ್ || ೨೦೭ ||

ಅವಿದ್ವಾನ್ ಬಹುಕರ್ಮಾಪಿ ಹ್ಯಂತವತ್ಪಲಮಾಪ್ನುಯಾತ್ |

ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಕುರ್ಯಾತ್ತದೇವ ಹ್ಯತಿವೀರ್ಯವತ್ |

ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ತಾರತಮ್ಯಂ ವಿಮುಕ್ತಿಗಂ || ೨೦೮ ||

ಅ || ತಾದ್ಯಶೋಷಿ=ಭಯಪೂರ್ವವ್ಯವತ್ಯಾದಿರೂಪವಾಮದೂ, ಸ್ವಭಾವಶ್ಚೇತ=ಜ್ಞಾನಿಯ ಸ್ವಭಾವವೆಂದಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಜ್ಞಸ್ಯಾಪಿ=ಅಜ್ಞನಿಗೂ, ತಥಾ=ಹಾಗೆ, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. (ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞರಕ್ಕಿಂತ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. ಅದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಶುಭವೃತ್ತಿಯು ಪೂರ್ವತರ-ಪೂರ್ವತಮ ಸ್ವಭಾವಬಲದಿಂದಲೇ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದುದು, ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸುವವನನ್ನು ಕುರಿತು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಶುಭವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಪೂರ್ವತರ-ಪೂರ್ವತಮ ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಬಂದದ್ದು ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ. ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದು ಯಾರಾದರೊಬ್ಬನು ಹೇಳಿದರೆ ಆಗ ಏನು ಹೇಳಬೇಕು?) (ಪ್ರತಿಬಂಧಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಾನೆ.) (ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯವೇ ಇಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—) ಫಲವತ್ಪ್ರೇ=(ಅಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ) ಫಲವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ, ಪ್ರಮಾಣಂ ಚೇತ್ = 'ಜ್ಯೋತಿಷ್ಞೋಮೇನ ಸ್ವರ್ಗಕಾನೋ ಯಜೇತ' ಇದಮೋದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆ, ಈ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ವಿಧಿವಿಷಯರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ, ಎಂದಾದರೆ) (ಹೀಗೆ ಇರುವಾಗ ಸ್ವಭಾವಕಲ್ಪನೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ.) (ಹೀಗಾದರೆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವಭಾವಕಲ್ಪನೆಯು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಜ್ಞ ಸ್ಯ=ಜ್ಞಾನಿಗೆ, ತತ್ರ=ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಫಲವಿದೆ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ತತ್=ಪ್ರಮಾಣವು, ಅಧಿಕಾರವೇ ಮೊದಲಾದುದು, ಸಮಂ ಹಿ=ಸಮವಷ್ಟೆ. (ಆ ಪ್ರಮಾಣವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—) ನಿಷ್ಕಾಮಂ=ಕಾಮನಾವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಂ ಚ=ಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾದುದು, ನಿವೃತ್ತಂ = ನಿವೃತ್ತವೆಂದು, ಇಹ=ಪ್ರವೃತ್ತ-ನಿವೃತ್ತಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಉಚ್ಯತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ನಿವೃತ್ತಂ=ನಿವೃತ್ತಕರ್ಮವನ್ನು, ಸೇವಮಾನಸ್ತು=ಸೇವಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವವನಾದರೂ, ಸನಾತನಂ=ಶಶ್ವದೇಕಪ್ರಕಾರನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಅಭ್ಯೇತಿ=ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ, ಆನಂದೋದ್ರೇಕದ ಸಾಹಿತ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ.) (ಈ ಸ್ಮೃತಿವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಕ್ಯಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಶುಭೇನ =

ಶುಭಕರ್ಮದಿಂದ, ಆನಂದವೃದ್ಧಿ = ಆನಂದಕ್ಕೆ ವೃದ್ಧಿಯು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಜ್ಞಾನಿನೋಽಪಿ = ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಕೂಡ ಅಶುಭೇನ ಹ = ಅಶುಭಕರ್ಮದಿಂದ ಲಾದರೂ, ಹ್ರಾಸಚ್ಛೈವ = ಆನಂದಕ್ಕೆ ಹ್ರಾಸವು, ತೇನ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ತೈಃ = ಆ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ, ಶುಭಮೇವ = ಶುಭಕರ್ಮವೇ, ಕರ್ತವ್ಯಂ = ಮಾಡತಕ್ಕದು. (ಅಶುಭಕರ್ಮವನ್ನು ಬಿಡತಕ್ಕದ್ದೇ.) (ಈ ನಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸ ಯಃ = ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ ಯಾವನು, ಆತ್ಮಾನಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಉಪಾಸ್ತೇ = ಉಪಾಸನೆಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಅಸ್ಯ = ಈ ಜ್ಞಾನಿಯು, ಕರ್ಮ = ಕರ್ಮವು, ನ ಕ್ಷೀಯತೇ ಹಿ = ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಃ = ಜ್ಞಾನಿಯು, ಯದ್ಯತ್ = ಯಾವುದು ಯಾವುದನ್ನು, ಕಾಮಯೇತ್ = ಇಚ್ಛಿಸುವನೋ, ತತ್ = ಅದನ್ನು, ಅಸ್ಮಾದ್ಧೈವ ಆತ್ಮನಃ = ಈ ಆತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದದಿಂದಲೇ, ಸೃಜತೇ ಚ = ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಸ ಯ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸ್ತೇ ನ ಹಾಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಕ್ಷೀಯತೇ ಅಸ್ಮಾದ್ಧೈವಾತ್ಮನೋ ಯದ್ಯತ್ಪ್ರಾಮಯತೇ ತತ್ತತ್ಪ್ರಜತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಅವಿದ್ವಾನ್ = ಜ್ಞಾನಿಯಾಗದಿದ್ದವನು, ಬಹುಕರ್ಮಾಪಿ = ಬಹುಕರ್ಮಗಳನ್ನುನಡೆಸಿದಾಗ್ಯೂ, ಅಂತವತ್ = ನಾಶವುಳ್ಳ, ಫಲಂ = ಫಲವನ್ನು, ಆಪ್ನುಯಾತ್ = ಹೊಂದಿ ಯಾನು. (ಇದರಿಂದ 'ಯದ್ಯಪ್ಯನೇವಂವಿತ್ ಮಹತ್ಪುಣ್ಯಂ ಕರ್ಮ ಕರೋತಿ ತದ್ಧಾ ಸ್ಯಾಂತತಃ ಕ್ಷೀಯತ ಏವ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಯದೇವ = ಯಾವುದನ್ನೇ, ವಿದ್ಯಯಾ = ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ, (ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ, ಕುರ್ಯಾತ್ = ಮಾಡುವನೋ, ತದೇವ = ಅದೇನೇ, ಅತಿವೀರ್ಯವತ್ = ಅತ್ಯಂತವೀರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು. (ಇದರಿಂದ 'ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಕರೋತಿ ಶ್ರದ್ಧಯೋಪ ನಿಷದಾ ತದೇವ ನೀರ್ಯವತ್ತರಂ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ = ಇದುವೆಂದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ (ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಫಲವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ವೈಚಿತ್ರ್ಯದಿಂದ) ವಿಮುಕ್ತಿಗಂ = ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ತಾರತಮ್ಯಂ = ತಾರತಮ್ಯವು ಸಿದ್ಧವು || ೨೦೪ || ೨೦೫ || | ೨೦೬ || ೨೦೭ || ೨೦೮ ||

ಈ ವಾಕ್ಯಗಳು ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಸಫಲತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ. 'ಸ ಯ ಆತ್ಮಾನಂ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಉಪಾಸಕನ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷಯಫಲತ್ವವು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಇತರಕಡೆ ಜ್ಞಾನ, ವಿದ್ಯೆ, ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಾರ್ಥತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. —

ಮೂ || ನ ಚಾತ್ರೋಪಾಸಕಸ್ಯೈವ ಫಲಮುಕ್ಸಯಮುಚ್ಯತೇ || ೨೦೯ ||
 ನ ಹಿ ಜ್ಞಾನಂ ವಿನಾ ಕ್ಷಾಪಿ ಫಲಸ್ಯಾಕ್ಷಯತಾ ಭವೇತ್ |
 ಜ್ಞಾನದ್ವಾರೇಣ ಚೇತ್ತಸ್ಯ ನಾಸೃತ್ವಕ್ಷಪ್ರತೀಪತಾ || ೨೧೦ ||

ಅ || ಅತ್ರ = ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಉಪಾಸಕಸ್ಯೈವ = ಉಪಾಸಕನಿಗೇನೇ, ಅಕ್ಷಯಂ ಫಲಂ = ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಕ್ಷಯವಾದ ಫಲವು, ನೋಚ್ಯತೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಜ್ಞಾನಾದಿ ಪದವನ್ನು ಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನರೂಪವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಕೂಡದು.) (ಏಕೆಂದರೆ—) ಜ್ಞಾನಂ = ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನು, ವಿನಾ = ಹೊರತು, ಕ್ಷಾಪಿ = ಎಲ್ಲಿಯೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ.

ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ಫಲಸ್ಯ = ಕರ್ಮಗಳ ಫಲಕ್ಕೆ, ಅಕ್ಷಯತಾ = ನಾಶರಾಹಿತವು, ನ ಹಿ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಹಾಗಾದರೆ— ಅಜ್ಞಾನಿಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ. 'ಕರ್ಮಣಾ ಜ್ಞಾನಮಾತನೋತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸಕನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸಂಕಲ್ಪಿತ ಫಲಗಳುಳ್ಳ ಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಜ್ಞಾನದ್ವಾರಾ ಅಕ್ಷಯಫಲವು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ) ಫಲಸ್ಯ = ಕರ್ಮಫಲಕ್ಕೆ, ಅಕ್ಷಯತಾ = ಅಕ್ಷಯವು, ಜ್ಞಾನ ದ್ವಾರೇಣ ಚೇತ್ = ಜ್ಞಾನದ್ವಾರದಿಂದ ಎಂದಾದರೆ, ತಸ್ಯ = ಪರಮಾದಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕ್ಕೆ, ಅಸ್ಮತ್ಪಕ್ಷಪ್ರತಿಪತಾ = ಮುಕ್ತ ತಾರತಮ್ಯವಿರೋಧವು, ನ = ಇಲ್ಲ. (ಮುಕ್ತ ತಾರತಮ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವೇ.) || ೨೦೯ || ೨೧೦ ||

ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಕರ್ಮವು ಮೋಕ್ಷಾಂತರ್ಗತವಾದ ಫಲಕ್ಕೆ ಹೇತುವೆಂದು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ ದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಬಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಸ್ಯೈವಮಪಿ ಹ್ಯಕ್ಷಯತ್ವಂ ನ ಚಾನ್ಯಥಾ |
 ಪೂರ್ವಭಾವಿಶುಭಾನಾಂ ಹಿ ಜ್ಞಾನೇನೈವ ಕೃತಾರ್ಥತಾ || ೨೧೧ ||
 ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನಾಂ ತು ಭೋಗೇನ ತಜ್ಞಾನೋತ್ತರಕರ್ಮಣಾಂ |
 ಮುಕ್ತಾವನುಪವೇಶಃ ಸ್ಯಾದನ್ಯಥಾ ತತ್ಕೃತಿನಃ ಹಿ || ೨೧೨ ||

ಅ || ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಸ್ಯೈವ = ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾದಮೇಲೆ ಇರತಕ್ಕ ಕರ್ಮಕ್ಕೇನೇ, ಅಕ್ಷಯತ್ವಂ = ಅಕ್ಷಯವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಿಸತಕ್ಕ ಫಲವತ್ವವು, ನ ಚಾನ್ಯಥಾ = ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರಾಂತರವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ— ಪಂಶೇಷಪ್ರಮಾಣದಿಂದ. (ಪಂಶೇಷಪ್ರಮಾಣ ವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) (ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ವಿಧಗಳು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ೧ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥವು, ೨ ಭೋಗಾರ್ಥವು, ೩ ವ್ಯರ್ಥವು- ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಜ್ಞಾನಿಕೃತಕರ್ಮ ಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾರ್ಥವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ—) ಪೂರ್ವಭಾವಿ ಶುಭಾನಾಂ = ಜ್ಞಾನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಮೊದಲು ಇರತಕ್ಕ ಶುಭಕರ್ಮಗಳಿಗೆ, ಹಿ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಜ್ಞಾನೇನೈವ = ಜ್ಞಾನರೂಪ ಕಾರ್ಯದಿಂದಲೇ, ಕೃತಾರ್ಥತಾ = ಕೃತಕಾರ್ಯವು. (ಬೇರೆ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ. ಆ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಬೇರಿಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಬರ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತೂ ಮತ್ತೂ ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ್ದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕುರಿತು ಮೇಲೆಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಕಾರಣವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹೀಗೆಯೇ ಭೋಗಾರ್ಥವೂ ಕೊಡಲಾರದು. ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳಿಂದಲೇ ಭೋಗವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನಾಂ ತು = ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಗಳಾಗಾದರೂ, ಭೋಗೇನ ತು = ಭೋಗದಿಂದಲೇ, ಕೃತಾರ್ಥತಾ = ಕೃತಕಾರ್ಯ ವು. ಅನ್ಯಥಾ = ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೆ, ತತ್ಕೃತಿನಃ = ಆ ಕರ್ಮಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನವು, ನ ಹಿ = ಕೊಡಲಾರದಷ್ಟೆ. ತತ್ = ಅದುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನೋತ್ತರಕರ್ಮಣಾಂ = ಜ್ಞಾನವು ಉಂಟಾದಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ, ಮುಕ್ತ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಅನುಪವೇಶಃ = ಪ್ರವೇಶವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ—ಜ್ಞಾನೋತ್ತರ ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕ ಅನಂದದ ವೃದ್ಧಿಗೋಷ್ಠರವೇ ಆಗುವುದು.) || ೨೧೧ || ೨೧೨ ||

ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಶುಭಕರ್ಮಗಳು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದರಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲವೂ ಜ್ಞಾನೋಪಯುಕ್ತವು ಎಂದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವಾಗ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಜ್ಞಾನಾತ್ಮೋರ್ವಾಣಿ ಕರ್ಮಾಣಿ ಶುಭಾನಿ ಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧಿಯೇ |
 ಅಕಾಮ್ಯಾನಿ ನಿಷಿದ್ಧಾನಿ ಜ್ಞಾನರೋಧಾಯ ಭುಕ್ತಿಯೇ || ೨೧೩ ||
 ಯೋಗ್ಯತಾಯಾ ಬಲಾದ್ಯಚ್ಛೇ ಶುಭಬಾಹುಲ್ಯಮಾದಿತಃ |
 ಜ್ಞಾನಬಾಹುಲ್ಯಮೇವೈತತ್ಕರ್ಯಾನ್ನಾನ್ಯಸ್ಯ ಕಾರಣಂ || ೨೧೪ ||
 ಜ್ಞಾನಸ್ಯ ಭಕ್ತಿಭಾಗತ್ವಾದ್ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಮಿತೀರ್ಯತೇ |
 ಜ್ಞಾನಸ್ಯೈವ ವಿಶೇಷೋ ಯದ್ಭಕ್ತಿರಿತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೨೧೫ ||
 ಪರೋಕ್ಷತ್ವಾಪರೋಕ್ಷತ್ವೇ ವಿಶೇಷೌ ಜ್ಞಾನಗೌ ಯಥಾ |
 ಸ್ನೇಹಯೋಗೋಽಪಿ ತದ್ವತ್ಸ್ಯಾದ್ವಿಶೇಷೋ ಜ್ಞಾನಗೋಪಕಃ || ೨೧೬ ||
 ಇತ್ಯಭಿಪ್ರಾಯತಃ ಸ್ರಾಯೋ ಜ್ಞಾನಮೇವ ವಿಮುಕ್ತಯೇ |
 ವದಂತಿ ಶ್ರುತಯಃ ಸೋಽಯಂ ವಿಶೇಷೋಽಪಿ ಹ್ಯುದೀರ್ಯತೇ || ೨೧೭ ||
 ಭಕ್ತಿಜ್ಞಾನಮಿತಿ ಕ್ವಾಪಿ ನ ಹಿ ದ್ವೇಷಯುತಾ ದೃಶಿಃ |
 ಪುರುಷಾರ್ಥಾಯ ಭವತಿ ಸರ್ವಶ್ರುತಿವಿರೋಧತಃ || ೨೧೮ ||

ಅ || ಜ್ಞಾನಾತ್=ಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ, ಪೂರ್ವಾಣಿ=ಮೊದಲಿನದಾದ, ಅಕಾಮ್ಯಾನಿ ಶುಭಾನಿ ಕರ್ಮಾಣಿ=ಅಕಾಮ್ಯಗಳೇಆದ ಪುಣ್ಯಕರ್ಮಗಳು, ಜ್ಞಾನಸಿದ್ಧಿಯೇ=ಜ್ಞಾನದ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ, (ಆಗುತ್ತವೆ.) (ಕಾಮ್ಯಗಳಲ್ಲ.) (ಶುಭಾನಿ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣಕ್ಕೆ ಕೃತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ನಿಷಿದ್ಧಾನಿ=ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಗಳು, ಜ್ಞಾನರೋಧಾಯ=ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದಿರುವುದಕ್ಕೂ, ಹುಟ್ಟದಜ್ಞಾನದ ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಭುಕ್ತಿಯೇ=ದುಃಖದ ಅನುಭವಕ್ಕಾಗಿಯೂ (ಆಗುತ್ತವೆ.) (ಹೀಗೆ ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮಗಳೂ ಕೂಡ ಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸುಖಕ್ಕೇನೇ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಗೆ ಕಾಮ್ಯಾನಿ ಶುಭಾನಿಚ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತೀರೋ, ಹಾಗೆಯೇ 'ನಿತ್ಯನೈವಿತ್ತಿಕ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತಾನಿ' ಎಂದೂ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೂಕೂಡ ಪ್ರತ್ಯವಾಯ ಪರಿಹಾರಕಗಳು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲ. ಎಂದರೆ—) ಯೋಗ್ಯತಾಯಾಃ=ಬ್ರಾಹ್ಮಣತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯ ಪಿತೃ ಮರಣಾದಿರೂಪವಾದ ಯೋಗ್ಯತೆಯ, ಬಲಾತ್=ಬಲದಿಂದ, ಯಚ್ಚ=ಯಾವುದು, ಶುಭಬಾಹುಲ್ಯಂ=ಶುಭಕರ್ಮಗಳ ಬಾಹುಲ್ಯವು, ಆದಿತಃ=ಆದಿಯಲ್ಲಿ, (ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೊದಲು) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೋ, ಏತತ್=ಇದು, ಜ್ಞಾನಬಾಹುಲ್ಯಮೇವ=ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಬಹುಲತ್ವವನ್ನೇ, ಕುರ್ಯಾತ್=ಮಾಡುವುದು. ಅನ್ಯಸ್ಯ=ಪ್ರತ್ಯವಾಯಮಾತ್ರ ಪರಿಹಾರಕ್ಕೆ, ಕಾರಣಂ=ಕಾರಣವು, ನ = ಅಲ್ಲ. (ಜ್ಞಾನಪದವು ಅವಬೋಧನಾತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸಾದಕವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಜ್ಞಾನಸ್ಯ=ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಭಕ್ತಿಭಾಗತ್ವಾತ್ = ಭಕ್ತಿಯ ಏಕದೇಶತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಜ್ಞಾನಮಿತಿ=ಜ್ಞಾನವೆನ್ನುವ ಪದದಿಂದ, ಭಕ್ತಿಃ=ಭಕ್ತಿಯು, ಈರ್ಯತೇ=ಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ— ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಂ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ

ದ್ವೇಷವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವು ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಸರ್ವಶ್ರುತಿಗಳ ವಿರೋಧವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ— ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವರನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಚೇತನಸ್ಯ ದ್ವಯಂ ಭೋಗ್ಯಂ ಸಂಸಾರೋ ಮುಕ್ತಿರೇವ ಚ |
 ಸಂಸಾರಸ್ತ್ರಿವಿಧಸ್ತತ್ರ ಸ್ವರ್ಗೋ ಮಧ್ಯಮಧಸ್ತಥಾ || ೨೧೯ ||
 ಮುಕ್ತಿಶ್ಚ ದ್ವಿವಿಧಾ ತತ್ರ ಸುಖಂ ನಿತ್ಯಂ ತಥಾಪರಂ |
 ನಿತ್ಯದುಃಖಮಿತಿ ಜ್ಞೇಯಂ ಸಾಧನಂ ಸಂಸೃತಾವಪಿ || ೨೨೦ ||
 ಕಾಮ್ಯಂ ಕರ್ಮ ನಿಷಿದ್ಧಂ ಚ ಸಾಜ್ಞಾನಮಿತಿ ನಿಶ್ಚಯಃ |
 ದ್ವೇಷೋ ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ಮುಕ್ತೌ ತು ಮುಕ್ತಿ ದ್ವಯವಿಧಾಯಕಂ || ೨೨೧ ||
 ಇತಿ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತೇರ್ದ್ವೇಷೋ ನೈವ ಸನ್ಮುಕ್ತಿಕಾರಣಂ |
 ಅಸನ್ಮುಕ್ತೇಃ ಕಾರಣಂ ಚ ಮುಕ್ತಾವಿತ್ಯತ್ರ ಕೇಶವಃ || ೨೨೨ ||
 ಮುಕ್ತಿಶ್ಚಿಹ್ನೋದಿತೋ ಮೋಕ್ಷಂ ಸ್ವಭಕ್ತಾನಾಂ ಕರೋತಿ ಯತ್ |
 ದ್ವೇಷತೋಽಪಿ ವಿಮುಕ್ತಿಶ್ಚೇನ್ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯೋ ರೋಧನಂ || ೨೨೩ ||
 ಭಕ್ತಾಃ ಪ್ರಸನ್ನತೋ ದೇವಾನ್ ಮುಕ್ತಿಂ ತ್ಯೇವ ತದ್ಗುಣಾನ್ |
 ವದಂತಿ ಶ್ರುತಯಸ್ಸರ್ವಾಃ ಪುರಾಣಾನ್ಯಾಗಮಾ ಅಪಿ |
 ಯದಿ ದ್ವೇಷೇಣ ಮುಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾದ್ಭಕ್ತವ್ರೋ ದೋಷಸಂಚಯಃ || ೨೨೪ ||

ಅ || ಚೇತನಸ್ಯ = ಜೀವರ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಸಂಸಾರಃ = ಸಂಸಾರವು, ಮುಕ್ತಿಶ್ಚ = ಮುಕ್ತಿಯು ಹೀಗೆ, ದ್ವಯಮೇವ = ಎರಡೇ, ಭೋಗ್ಯಂ = ಅನುಭವಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು. ತತ್ರ = ಮುಕ್ತಿ ಸಂಸಾರಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಸಂಸಾರಃ = ಸಂಸಾರವು, ಸ್ವರ್ಗಃ = ಸ್ವರ್ಗವು, ಮಧ್ಯಂ = ಮಾನುಷತ್ವವು, ಅಧಃ = ನರಕಾದಿಯು, ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧವು. ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ನಿತ್ಯದುಃಖಂ = ನಿತ್ಯದುಃಖರೂಪವಾದುದು, ಅಪರಂ = ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು, ಜ್ಞೇಯಂ = ತಿಳಿಯತಕ್ಕದು. ಸಂಸೃತ = ಸಂಸಾರವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಸಾಧನಂ = ಸಾಧನವಾದುದು, ಸಾಜ್ಞಾನಂ = ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಹಿತವಾದುದು, ಕಾಮ್ಯಂ ಕರ್ಮ = ಕಾಮ್ಯ ಕರ್ಮವು, ನಿಷಿದ್ಧಂ ಚ = ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮವು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ನಿಶ್ಚಯಃ = ನಿಶ್ಚಯವು, ಮುಕ್ತೌ ತು = ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯಾದರೂ, ಸಾಧನಮಪಿ = ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಸಾಧನವಾದ, ದ್ವೇಷಃ = ದ್ವೇಷವು, ಭಕ್ತಿಶ್ಚ = ಭಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ, ಮುಕ್ತಿ ದ್ವಯವಿಧಾಯಕಂ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿಧಗಳಾದ ಮುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದು ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪೈಂಗಿ ಶ್ರುತೇಃ = ಹೀಗೆ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯಿಂದ, ದ್ವೇಷಃ = ದ್ವೇಷವು, ಸನ್ಮುಕ್ತಿಕಾರಣಂ = ನಿತ್ಯ ಸುಖರೂಪ ವಾದ ಸನ್ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವು, ನೈವ ಜ್ಞಾಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಸನ್ಮುಕ್ತಿ ಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ—) ಅಸನ್ಮುಕ್ತೇಃ ಕಾರಣಂ ಚ = ಅಸನ್ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು, (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.) (ನಿತ್ಯದುಃಖಸ್ವರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ದ್ವೇಷವನ್ನು ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ದ್ವೇಷವು ಸನ್ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ) (ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿವಿಷಯಕ ಗಳಾದ ಭಕ್ತಿ ದ್ವೇಷಗಳು ಸದಸನ್ಮುಕ್ತಿಕಾರಣಗಳೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕಗಳಾದ

ಭಕ್ತಿ ದ್ವೇಷಗಳು ಪ್ರಕೃತಗಳಾಗಿವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಸಂಬಂಧವು ಎಂದರೆ) ಮುಕ್ತೌ ಇತ್ಯತ್ರ = ಮುಕ್ತೌ ಎನ್ನುವ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತಪದದಲ್ಲಿ, ಮುಕ್ತಿಶಬ್ದೋದಿತಃ = ಮುಕ್ತಿ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕದಿಂದ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಕೇಶವಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಯತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಸ್ವಭಕ್ತಾನಾಂ = ತನ್ನ ಭಕ್ತರಿಗೆ, ಮೋಕ್ಷಂ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ಕರೋತಿ = ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ದ್ವೇಷವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಯುಕ್ತವಿರೋಧವೂ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ದ್ವೇಷತೋಪಿ = ದ್ವೇಷದಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಏನುಕ್ತಿರೈತ್ = ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದಾದರೆ, ಮಹಾ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿರೋಧನಂ = ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವು. (ಅಂದರೆ ಕೇವಲ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ದ್ವೇಷದಿಂದಲೂ ವಿಶ್ವಮುಕ್ತಿಯೆಂದಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಾದರೆ ಆಗ ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಯಾವುದು ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವೋ ಅದು ವಿರುದ್ಧವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ -) ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ಪ್ರಸನ್ನತಃ = ಸಂತುಷ್ಟನಾದ, ದೇವಾದೇವ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದಲೇ, ಮುಕ್ತಿಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ಇತ್ಯೇವ = ಹೀಗೆಯೇ, ಸರ್ವಾಃ ಶ್ರುತಯಃ = ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಗಳೂ, ಪುರಾಣಾನಿ = ಪುರಾಣಗಳೂ ಆಗಮಾ ಅಪಿ = ಬೇರೆ ಆಗಮಗಳೂ ಕೂಡ, ತದ್ಗುಣಾನ್ = ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು, ನದಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತವೆ. (ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳು; ಮುಕ್ತಿಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತಗಳಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. ಎಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ. ಅದರಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದಲೇ ಜೀವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು. ಅದು ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದಲೇ; ಪ್ರಸಾದವು ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ; ಭಕ್ತಿಯು ಗುಣೋತ್ಕರ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಹೀಗೆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತವೆ. ತಥಾಚ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವಿರೋಧವು ತಪ್ಪಿದ್ದಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನು ನಾವು ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಭಕ್ತಿಯಂತೆ ದ್ವೇಷವೂ ಕೂಡ ಕಾರಣವು ಎಂದರೆ -) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ದ್ವೇಷೇಣ = ದ್ವೇಷದಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಃ = ಮೋಕ್ಷವೂ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದೋ, (ಆಗ ದ್ವೇಷೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ) ದೋಷಸಂಚಯಃ = ದೋಷಗಳ ಸಮುದಾಯವು, ವಕ್ತವ್ಯಃ = ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು (ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲ. ಗುಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿಯದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ ವೇದನೊದಲಾದುದು ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತಾ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಮಾತ್ರಸಾಧ್ಯತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) || ೨೧೯ || ೨೨೦ || ೨೨೧ || ೨೨೨ || ೨೨೩ || ೨೨೪ ||

ಹಾಗಾದರೆ ದ್ವೇಷಕ್ಕೂ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ 'ದ್ವೇಷಾಚ್ಛೈದ್ಯಾದಯೋ ನೃಪಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿವೆ. ಆದ ಕಾರಣ ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನತ್ವಾಭಾವವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ -

ಮೂ || ಸ್ತುತವೋ ಭಗವಾನ್ನಿತ್ಯಮಿತ್ಯರ್ಥೇ ನೈವ ಹಿ ಕ್ವಚಿತ್ || ೨೨೫ ||
 ದ್ವೇಷಾದಿವ ಗುಣಾನಾಹ ಪುರಾಣೇ ಕ್ರುದ್ಧವಾಕ್ಯವತ್ |
 ಯಥಾ ಕ್ರುದ್ಧಃ ಪಿತಾ ಪುತ್ರಂ ಮರೇತ್ಯಾಪೇಕ್ಷಪೂರ್ವಕಂ || ೨೨೬ ||
 ಪೋಕ್ಷ ಸ್ಯಾನ್ಯಸ್ಯ ಕೃತ್ಯರ್ಥಂ ವದತ್ಯೇವಂ ಪುರಾಣಗಂ |
 ವಾಕ್ಯಂ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧೇನ ಸ್ವವಿರೋಧೇನ ಚಾಂಜಸಾ |
 ಬಹ್ವಾಗಮವಿರೋಧಾಚ್ಚ ನ ದ್ವೇಷಾನ್ಮುಕ್ತಿನಾಚಕಂ || ೨೨೭ ||

ಅ || ಪುರಾಣೇ=ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ, ಕೃಚಿತ್ = ಕೆಲವು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಭಗವಾನ್=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ನಿತ್ಯಂ=ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ತುತವ್ಯಃ = ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ಇತ್ಯರ್ಥೇನೈವ=ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ, ದ್ವೇಷಾತ್=ದ್ವೇಷದಿಂದ, (ಮೋಕ್ಷವನ್ನು) ಆಹೇವ=(ಪುರಾಣಕಾರರು) ಹೇಳಿದವರಂತೆ ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಹಿ=ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ. ಗುಣಾನ್= (ಜೈದ್ವಾದಿಗಳಿಗೆ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯವು ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ) ಕೃವಾ ಲುತ್ಯ ನೊದಲಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು, ಆಹ=ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ವಾಕ್ಯಗಳು ಎರಡು ವಿಧಗಳು ಇವೆ. 'ವೈರೇಣ ಯನ್ಮುಪತಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಸ್ಮರಣಪ್ರಧಾನಗಳು ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ಗತಿಯು. 'ದ್ವೇಷಾಚ್ಚೈದ್ಯಾದಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ದ್ವೇಷವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಎರಡನೇದ್ದು.) (ಪ್ರಥಮವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಕ್ರುದ್ಧವಾಕ್ಯವತ್=ಕ್ರುದ್ಧನ ಮಾತಿನಂತೆ. (ಅದರೆ ಕ್ರುದ್ಧನ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಪ್ರತೀತವೇ ಆದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲವೋ ಆದರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ) (ಇದನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯಥಾ=ಹೇಗೆ, ಕ್ರುದ್ಧಃ=ಕೋಪಗೊಂಡ, ಪಿತಾ=ತಂದೆಯು, ಪುತ್ರಂ=ಮಗನನ್ನು, ಮರ = ಮೃತನಾಗು; ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಆಕ್ಷೇಪಪೂರ್ವಕಂ=ನಿಂದಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ. ಪೋಕ್ಷಸ್ಯ = ತನ್ನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನ್ಯಸ್ಯ = ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು, ಕೃತ್ಯರ್ಥಂ=ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ವದತಿ=ಹೇಳುತ್ತಾನೋ, ಏವಂ = ಹೀಗೆ, ಪುರಾಣಗಂ= ಪುರಾಣದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ವಾಕ್ಯಂ = ವಾಕ್ಯವು, ಶ್ರುತಿವಿರೋಧೇನ = ಶ್ರುತಿವಿರೋಧದಿಂದಲೂ, ಸ್ವವಿರೋಧೇನ ಚ=ಎಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದುದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ತನ್ನ ವಿರೋಧದಿಂದಲೂ, ಅಂಜಸಾ=ಜೆನ್ನಾಗಿ, ಬಹ್ಯಾಗಮರೋಧಾಚ್ಚ = ಅನೇಕ ಆಗಮಗಳ ವಿರೋಧದಿಂದಲೂ, ಅಂಜಸಾ=ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ದ್ವೇಷಾತ್=ದ್ವೇಷದಿಂದಲೆಯಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಸಾಚಕಂ=ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು, (ಪ್ರತಿಸಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದು) ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವು ದ್ವೇಷವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಪ್ರದಿಸಾದಿಸುವುದರಂತೆಯೇ ಆವಾತತಃ ಯದ್ಯಪಿ ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ ಆದಾಗ್ಯೂ ಆ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುವು ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಸ್ಮರಿಸಬೇಕೆಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು 'ವೃದ್ಧೌ ಚ ಮಾತಾಪಿತರೌ ಸಾಧ್ವೀ ಭಾರ್ಯಾ-ಸುತಃ-ಶಿಷ್ಯಃ | ಅಪ್ಯಕಾರ್ಯ ಶತಂ ಕೃತ್ವಾ ಭರ್ತವ್ಯಾ ಮನುರಬ್ಜುವೀತ್' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಅಕಾರ್ಯ ವನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸರ್ವಥಾ ಪೋಷಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. (2) ಶಾಸಾದಿಗಳಿಂದ ಜೈದ್ಯ ನೊದಲಾದ ದವರು ದ್ವೇಷಿಗಳಾದಾಗ್ಯೂ ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ದ್ವೇಷವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸದೆ ಮೊದಲಿನದ್ದಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅವರನ್ನು ಬಿಡಿಸಿರುವನು. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಕೃಪಾಲುತ್ಪನ್ನವೂ ವಿಕಾರಾಭಾವವೂ ಸತ್ಯಂಕಲ್ಪತ್ವವೂ ಆಶ್ಚರ್ಯವು, ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ದ್ವೇಷದಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯಗಳಿಗೆ ತಾತ್ಪರ್ಯವು (3) ತಂದೆಯು ಮಗನ ಹತ್ತಿರ ಇದನ್ನು ಮಾಡು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಶ್ರವಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೆದರಿದ ಮಗನು ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡದೇನೇ ಸುಮ್ಮನೆ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಕುರ್ದ್ಧನಾದ ತಂದೆಯು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅರೇ! ಜಾಲ್ಮ ರಂಡಾಪುತ್ರ ಮೃತನಾಗು ಎಂದು. ಆ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಗೆ ಪುತ್ರನು ಸಾಯಬೇಕು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯ

ವಿಲ್ಲವೋ, ಮತ್ತೆ ಸ್ವವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಸ್ಮರಿಸಿದರೆ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿ ಸಾಧನತ್ವದಲ್ಲಿ ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸ್ಮರಿಸಬೇಕು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೇ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಇದು ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ತಾತ್ಪರ್ಯವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಬೇರೆಯವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ವಾಕ್ಯವೇ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಗತಗಳಾದ ಪದಗಳಿಂದ ಒಕ್ಷಣಾ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತದೆ ತಾನು ಲಿಂಗರೀತಿಯಿಂದ ಅನುಮಾಪಕವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ || ೨೨೫ || ೨೨೬ || ೨೨೭ ||

ಮೂ || ತನೋ ದ್ವೇಷೇಣ ಸಂಯಾಂತಿ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಮುಕ್ತಿಂ ತಥೈವ ಚ || ೨೨೮ ||
 ವಿಷ್ಣೌ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಸಾದೇನ ವಿಲೋಮತ್ವೇನ ಚಾಂಜಸಾ |
 ಇತಿ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಚನಮಪ್ಯುಕ್ತಾರ್ಥನಿಯಾಮುಕಂ || ೨೨೯ ||
 ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯರೋಧೇನ(ಚ)ಕಥಂವಾಕ್ಯಂ ಪ್ರಮಾಣತಾಂ |
 ಯಾತಿ ಸರ್ವಾರ್ಥರೂಪಂ ಹಿ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವಿಸ್ತೃತೇ || ೨೩೦ ||
 ನಾಚಕತ್ವಂ ಹಿ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಯದರ್ಥಾ ಅಖಿಲಾ ರವಾಃ |
 ಸೋಽರ್ಥಃ ಕಥಂ ಪರಿತ್ಯಜ್ಯಃ ಏಕಶಬ್ದಸ್ಯ ಸಂಶಯೇ |
 ಅತೋ ವಿಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಃ ಪರೋ ಭವೇತ್ || ೨೩೧ ||

ಅ || ವಿಷ್ಣೌ = ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ, ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕೆ. ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದೇನೈವ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹವಿಲ್ಲದಿದ್ದರಲ್ಲೇ, ಮುಕ್ತಿಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, ಸಂಯಾಂತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ವಿಷ್ಣೌ = ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ, ದ್ವೇಷೇಣ = ದ್ವೇಷದಿಂದಂಟಾಗತಕ್ಕೆ, ವಿಲೋಮತ್ವೇನ ಚ = ವಿಷ್ಣು ಕೋಪದಿಂದ, ಅಂಜಸಾ ತಮಃ = ಮುಖ್ಯತಮಸ್ಸನ್ನೇ, ಸಂಯಾಂತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಚನಮಪಿ = ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಚನವೂ ಕೂಡ, ಉಕ್ತಾರ್ಥ ನಿಯಾಮುಕಂ = ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವು ದ್ವೇಷವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕವಾದುದು. (ಈ ವಾಕ್ಯ ಸಮಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೂ 'ಚೇತನಸ್ಯ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ 'ಮುಕ್ತಿ' ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಾಚಕವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ) (ಕಾರಣಾಂ ತರದಿಂದಲೂ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರತೀತಾರ್ಥಪರವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯರೋಧೇನ ಚ = (ಮೋಕ್ಷವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿವುಳ್ಳ ಎಲ್ಲಾ ಆಗಮಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಭಗವಂತನ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಯಾವುದು ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯವೋ ಆದರಿಂದ ಭಕ್ತಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವು ದ್ವೇಷವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ) ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿರೋಧದಿಂದ ಅಥವಾ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿರೋಧವು ಇರುತ್ತಿರಲು, ವಾಕ್ಯಂ = ದ್ವೇಷವಾಕ್ಯವು, (ಪ್ರತೀತಾರ್ಥದಲ್ಲಿ) ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಪ್ರಮಾಣತಾಂ = ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು, ಯಾತಿ = ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಯುಕ್ತಿಗೆ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ) ಸರ್ವಾರ್ಥರೂಪತ್ವಂ ಹಿ = ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಏಕಾರ್ಥಪ್ರತಿಸಾದಕತ್ವ ರೂಪವಾದುದು, ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಂ = ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯ ವೆಂದು, ಇಷ್ಟತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಇದು ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯ ಶಬ್ದಾರ್ಥವು ಹೇಗೆಂದರೆ - ತಾತ್ಪರ್ಯಂ = (ತತ್ ಪರಂ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯಂ ಯಸ್ಯ ತತ್ ತತ್ಪರಂ ತಸ್ಯ ಭಾವಃ ತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಅದೇ ಪ್ರತಿಸಾದ್ಯವಾಗಿವುಳ್ಳದರ ಭಾವರೂಪವಾದ, ವಾಚಕತ್ವಂ =

ಹಿ=ಪ್ರತಿಪಾದಕತ್ವವೇ, ತಾತ್ರರ್ಯಂ=ತಾತ್ರರ್ಯವೆಂದು, (ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಅದಕ್ಕೆ ಮಹ ಚ್ಚುಬ್ಬದಿಂದ ವಿಶೇಷಣಮಾಡಿದರೆ ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಂದ ಇದೇ ಅರ್ಥವು ಮಹಾತಾತ್ರರ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಅದು ಹೇಗೆಂದರೆ -) ಅಖಿಲಾಃ ರವಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ಆಗಮಗಳೂ, ಯದರ್ಥಾಃ=ಯಾವ ಅರ್ಥವಾಗಿ ಉಳ್ಳವುಗಳೋ, ಸಃ ಅರ್ಥಃ=ಆ ಅರ್ಥವು, ಏಕ ಶಬ್ದಸ್ಯ=ಒಂದು ವಾಕ್ಯ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ಸಂಶಯೇ ಸತಿ=ಸಂಶಯವು ಇರುತ್ತಿರಲು, (ಒಂದು ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ಭವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು) ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಪರಿತ್ಯಾಜ್ಯಃ = ಪರಿತ್ಯಾಗಾರ್ಹವೂ (ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನತ್ವ ನಿರಾಕರಣವನ್ನು ಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ = ಆದಕಾರಣ, ವಿಜ್ಞಾನಭಕ್ತಿಭ್ಯಾಂ=ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದಲೇ (ದ್ವೇಷದಿಂದ ಅಲ್ಲ) ಪರೇಪುರುಷಾರ್ಥಃ= ಉತ್ತಮವಾದ ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥವು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. ||
 || ೨೨೮ || ೨೨೯ || ೨೩೦ || ೨೩೧ ||

ಹೀಗೆ ದ್ವೇಷಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಸಾಧನತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಈಗ ಭಕ್ತಿಯು ಪರಮಪುರುಷಾರ್ಥ ವಾದ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯಸ್ಯ ದೇವೇ ಪರಾ ಭಕ್ತಿಯರ್ಥಾ ದೇವೇ ತಥಾ ಗುರೌ |
 ತಸ್ಯೈತೇ ಕಥಿತಾ ಹ್ಯರ್ಥಾಃ ಪ್ರಕಾಶಂತೇ ಮಹಾತ್ಮನಃ || ೨೩೨ ||
 ಭಕ್ತ್ಯಾ ಜ್ಞಾನಂ ತತೋ ಭಕ್ತಿಸ್ತತೋ ದೃಷ್ಟಿಸ್ತತಸ್ತ ಸಾ |
 ತತೋ ಮುಕ್ತಿಸ್ತತೋ ಭಕ್ತಿಃ ಸೈವ ಸ್ಯಾತ್ಸುಖರೂಪಿಣೀ || ೨೩೩ ||
 ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಸನ್ನೋ ಭಗವಾನ್ ದದ್ಯಾಜ್ಞಾನಮನಾಕುಲಂ |
 ತಯೈವ ದರ್ಶನಂ ಯಾತಃ ಶುದ್ಧಾನ್ಮುಕ್ತೀಮೇತಯಾ || ೨೩೪ ||
 ನಾಹಂ ವೇದೈರ್ನ ತಸುಸಾ ನ ದಾನೇನ ನ ಚೇಜ್ಯಯಾ |
 ಶಕ್ಯ ಏವಂ ವಿಧೋ ದ್ರಷ್ಟುಂ ದೃಷ್ಟವಾನಸಿ ನುಂ ಯಥಾ || ೨೩೫ ||
 ಭಕ್ತ್ಯಾ ತ್ವನಸ್ಯಯಾ ಶಕ್ಯ ಅಹಮೇವಂ ವಿಧೋಽರ್ಜುನ |
 ಜ್ಞಾತುಂ ದ್ರಷ್ಟುಂ ಚ ತತ್ವೇನ ಪ್ರವೇಷ್ವಂ ಚ ಪರಂತಪ || ೨೩೬ ||
 ಇತ್ಯಾದಿನಾಕೃತಶ್ಚೈವ ಸೋಽಯಮುಕ್ತಾರ್ಥ ಈಯತೇ || ೨೩೭ ||

ಅ || ಯಸ್ಯ=ಯಾರಿಗೆ, ದೇವೇ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಪರಾ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಭಕ್ತಿಃ= ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಸುದೃಢಸ್ನೇಹವೋ, ಯಥಾ ದೇವೇ=ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಯೋಗ್ಯ ವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋ, ತಥಾ = ಜಾಗೆಯೇ, ಗುರೌ = ಗುರುಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋ, ತಸ್ಯ=ಆ ದಾವ, ಮಹಾತ್ಮನಃ=ಮಹಾನುಭಾವನಿಗೆ, ಏತೇ=ಈ ದಾವ, ಕಥಿತಾಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರ್ಥಾಃ=ಅರ್ಥಗಳು, ಪ್ರಕಾಶಂತೇ=ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತವೆ. (ಇದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಸಾಧ್ಯತ್ವವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು.) ಭಕ್ತ್ಯಾ=ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ಜ್ಞಾನಂ=ಪರೋಕ್ಷ ನಿಶ್ಚಯವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ತತಃ=ಆ ಜ್ಞಾನದಶೆಯಿಂದ, ಭಕ್ತಿಃ=ಪಕ್ಷ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ತತಃ=ಅದರಿಂದ, ದೃಷ್ಟಿಃ=ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ತತಶ್ಚ=ಅದರಿಂದಲಾದರೂ, ಸಾ=ಪರಿಪಕ್ಷ್ಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯು, ತತಃ= ಆ ಮೇಲೆ, ಮುಕ್ತಿಃ=ಮೋಕ್ಷವು. ತತಃ=ಮೋಕ್ಷವಾದಮೇಲೆ, ಭಕ್ತಿಃ = ಸ್ನೇಹವಿಶೇಷವು.

ಸಾ=ಅಸು, ಸುಖರೂಪಿಣ್ಯೇವ = ಸುಖಸ್ವರೂಪಿಯಾಗಿಯೇ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ಪ್ರಸನ್ನಃ = ಸಂತುಷ್ಟನಾದ, ಭಗವಾನ್ = ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಅನಾಕುಲಂ = ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನವು, ದದ್ಯಾತ್ = ಕೊಡುವನು. ತಯೈವ = ಪಕ್ಕವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ, ದರ್ಶನಂ = ಅವರೋಕ್ಷದರ್ಶನವನ್ನು, ಯಾತಃ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಏತಯಾ = ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಂ = ನೋಕ್ಷವನ್ನು, ಪ್ರದದ್ಯಾತ್ = ಕೊಡುವನು. ಯಥಾ = ಹೇಗೆ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ದೃಷ್ಟವಾನಸಿ, = ನೋಡಿದವನಾಗಿರುತ್ತೀಯೋ, ಏವಂನಿಧಃ = ಇಂತಹ, ಅಹಂ = ನಾನು, ವೇದ್ಯಃ = ವೇದಗಳಿಂದ, ಭಕ್ತಿರಹಿತಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ, ದ್ರಷ್ಟಂ = ನೋಡಲಿಕ್ಕೆ, ನ ಶಕ್ಯಃ = ಶಕ್ಯನಲ್ಲ. ತಪಸಾ = ತಪಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ, ನ = ಶಕ್ಯನಲ್ಲ. ದಾನೇನ = ದಾನದಿಂದಲೂ, ನ ಶಕ್ಯಃ = ಶಕ್ಯನಲ್ಲ. ಇಜ್ಯಯಾ = ಯಾಗದಿಂದಲೂ, ನ ಚ ಶಕ್ಯಃ = ಶಕ್ಯನಲ್ಲ. ಅನನ್ಯಯಾ = ಇತರ ವಿಷಯವಿಲ್ಲದಿರುವ, (ಅಂದರೆ— 'ಯಾದೃಶೀತತ್ರ ಭಕ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ತಾದೃಶ್ಯನೃತ್ಯೈವ ಚೇತ್ | ಅನನ್ಯ ಭಕ್ತಿಃ ಸಾ ಜ್ಞೇಯಾ ವಿಷ್ಣಾವೇವ ಚ ಸಾ ಭವೇತ್ ' ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಯು.) ಭಕ್ತ್ಯಾತ್ಮ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲಾದರೂ, ಅರ್ಜುನ = ಅರ್ಜುನನೇ, ಪರಂತಪ = ಶತ್ರುಗಳಿಗೆ ತಾವಕರನೇ, ಏವಂ ಏಥಃ = ಇಂತಹ, ಅಹಂ = ನಾನು, ತತ್ಯೇನ = ಯಥಾರ್ಥದಿಂದ, ಜ್ಞಾತುಂ = ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ದ್ರಷ್ಟುಂ = ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ, ಪ್ರವೇಷ್ಣುಂ ಚ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಯೋಗ್ಯನು. ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯತತ್ಪ್ರವ = ಇದುವೆಂದಲಾದ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದಲೇ, ಸೋಯಂ = ಆ ಈ, ಉಕ್ತಾರ್ಥಃ = ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು, ಈಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. || ೨೩೨ || ೨೩೩ || ೨೩೪ || ೨೩೫ || ೨೩೬ || ೨೩೭ ||

ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ಚ ಪ್ರಸಾದಮಾಪ್ನೋತಿ ದ್ವೇಷಾಭ್ಯಕ್ತ್ಯಾ ತಮಾಪ್ನುಯಾತ್ |
 ಇತಿ ದೃಷ್ಟಾನುಸಾರಿತ್ವಮಸ್ಯ ಸ್ವಿನರ್ಥ ಈಯತೇ || ೨೩೮ ||
 ಯೇ ಪೃಥಗ್ವಹಿತಾ ವಿಷ್ಣೋರ್ಗುಣಾ ವೇದೇನ ಸಾದರಂ |
 ತ ಏವ ದೃಷ್ಟಯೈಲೋಮ್ಯಾದಂಗೀಕಾರ್ಯಾ ನ ಚಾಸುರಂ || ೨೩೯ ||
 ಅನ್ಯದ್ವೇಷಾನುಸಾರೇಣ ವಾಸುದೇವೇಽಸಿ ಗೃಹ್ಯತೇ |
 ದೋಷಾಭಾವಾಶ್ಚ ಯೇ ವೇದೈರುದಿತಾಃ ಅಪಿಹಾಯ ತಾನ್ || ೨೪೦ ||
 ಅನುಕ್ತಾ ಅಸಿ ಚ ಗ್ರಾಹ್ಯಾ ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಶಕ್ತಿತಃ |
 ಏವಂ ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾವಾಕ್ ಸಿದ್ಧಾಂತೋ ಹಿ ತದೀರಿತಃ || ೨೪೧ ||

ಅ || ದ್ವೇಷಾತ್ = ಭಗವದ್ವೇಷದಿಂದ, ಪ್ರಸಾದಂ = ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದವನ್ನು, ನ ಚಾಪ್ನುಯಾತ್ = ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಭಗವಂತನ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ತಂ = ಭಗವತ್ಪ್ರಸಾದವನ್ನು, ಪಾಪ್ನುಯಾತ್ = ಹೊಂದತಕ್ಕುದು. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಅಸ್ಮಿನ್ = ಈ, ಅರ್ಥೇ = ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ದೃಷ್ಟಾನುಸಾರಿತ್ವಂ ಅಪಿ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದೃಷ್ಟವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅನುಮಾನದ ಅನುಸಾರಿತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಈಯತೇ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಅಲೌಕಿಕನೇ ಆದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕ ದೃಷ್ಟಾಂತದಿಂದ ಹೀಗೆ ಅನುಮಾನವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಲೋಕ ವಿಲಕ್ಷಣನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ದ್ವೇಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿರುತ್ತಾನೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಬಾಧಕವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅಶಂಕೆಯನ್ನು ಆಗಮವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ವಿಷ್ಣೋಃ =

ಶ್ರೀ ಹರಿಯ, ಯೇ=ಯಾವ, ಗುಣಾಃ=ಗುಣಗಳು, ವೇದೇನ=ವೇದದಿಂದ, ಪೃಥಕ್=ಲೋಕ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದ, ಸಾದರಂ = ತಾತ್ಪರ್ಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಏಹಿತಾಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, ತ ಏವ = ಅವುಗಳೇ, ದೃಷ್ಟವೈಲೋಮ್ಯಾತ್ = ದೃಷ್ಟವೈವ್ಯವನ್ನು ಆದರಿಸದೆ, ಅಂಗೀ ಕಾರ್ಯಾಃ=ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹಗಳು. ಅಪರಾಃ=ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದ, ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣ ವಾದ ಗುಣಸಮುದಾಯವು, ನ ಚ=ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೇನೇ ಕೂಡದು. (ಆದರೆ) ಅನ್ಯತ್= (ವೇದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಣುತ್ವ-ಮಹತ್ವ-ಯುಗಪದ್ಯಾದಿಗಳಿಗಿಂತ) ಇತರವಾದ ಗುಣಸಮುದಾ ಯವು, ದೃಷ್ಟಾನುಸಾರೇಣ = ಪತ್ಯಕ್ವಾನುಸಾರವಾಗಿ, ವಾಸುದೇವೇಪಿ = ವಾಸುದೇವ ನಲ್ಲಿಯೂ, ಗೃಹ್ಯತೇ=ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಯೇ=ಯಾವ, ದೋಷಾಭಾವಾಶ್ಚ = ಲೋಕ ವಿಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಆದ ದೋಷಾಭಾವಗಳಾದರೂ, ವೇದ್ಯಃ = ವೇದಗಳಿಂದ, ಉದಿತಾಃ=ಹೇಳ ಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೋ, ತಾನ್=ಅವುಗಳನ್ನು ಅವಿಹಾಯ=ಬಿಡದೆ, ಮಹಾತಾತ್ಪರ್ಯಶಕ್ತಿಃ = ಸರ್ವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಸರ್ವಶಾಸ್ತ್ರಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿದರಿಂದ, ಅನುಕ್ತಾ ಅಪಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡದೆ ಇದ್ದವುಗಳೂ ಕೂಡ, ಗ್ರಾಹ್ಯಾಃ=ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕು. ತತ್=ಆದುದರಿಂದ, ಏವಂ=ಈಪ್ರಕಾರ, ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತಾ ವಾಕ್=ಬೃಹತ್ಸಂಹಿತೆಯ ವಚನವು, ತತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ಈತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವೇ, ಸಿದ್ಧಾಂತಃ=ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವು. ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಭಗವತ್ಸಾದದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುವುದು ನಿಶ್ಚಿತವು ೧ ಭಗವತ್ಸಾದಃ ಭಗವದ್ವೈಸಸಾಧ್ಯೋ ನ ಭವತಿ, ಭಗವತ್ಸಾದತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯತ್ರಸಾದಃ ನಾಸೌ ತದ್ವೈಸಸಾಧ್ಯಃ ಯಥಾ ಗುರುಪ್ರಸಾದಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದವು ಶ್ರೀ ಹರಿದ್ವೈಸದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದವಾದುದರಿಂದ ಯಾವುದು ಯಾರ ಪ್ರಸಾದವೋ ಇದು ಅವರ ದ್ವೈಸದಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲ; ಗುರುಪ್ರಸಾದದಂತೆ ೨ ಅಥವಾ 'ಭಗವದ್ವೈಸಃ ಭಗವತ್ಸಾದಸಾಧನಂ ನ ಭವತಿ, ಭಗವದ್ವೈಸತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯದ್ವೈಸಃ ಸಃ ತತ ಸಾದಸಾಧನಂ ನಭವತಿ ಯಥಾ ಗುರುದ್ವೈಸಃ' ೩ ಅಥವಾ 'ಭಗವಾನ್ ಸ್ವದ್ವೈಸೀಣಿ ನ ಪ್ರಸೀದತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ಪುರುಷತ್ವಾತ್ ದೇವದತ್ತವತ್' ೪ ಅಥವಾ 'ಭಗವದ್ವೈಸೀ ಭಗವತ್ತೀತಿನಿಸಯೋ ನ ಭವತಿ ಭಗವದ್ವೈಸೀತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯದ್ವೈಸೀ ನಾಸೌ ತತೀತಿನಿಸಯಃ ಯಥಾ ಸಂಪ್ರತಿಪನಃ' ಎಂದು ದ್ವೈಸವು ಪ್ರಸಾದಕ ಸಾಧನವಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳೋಣ, ಅದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿ ಸಾಧನತ್ವವೇ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (2) ಹಾಗೆಯೇ ೧ 'ಭಗವತ್ಸಾದಃ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿ ಸಾಧ್ಯಃ ಭಗವತ್ಸಾದತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯತ್ರಸಾದಃ ಸಃ ತದ್ಭಕ್ತಿ ಸಾಧ್ಯಃ ಯಥಾ ಗುರುಪ್ರಸಾದಃ' ೨ ಅಥವಾ 'ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿಃ ಭಗವತ್ಸಾದಸಾಧನಂ ಭಗವ ದ್ಭಕ್ತಿತ್ವಾತ್ ಯಾ ಯದ್ಭಕ್ತಿಃ ಸಾ ತತ್ರಸಾದಸಾಧನಂ ಯಥಾ ಗುರುಭಕ್ತಿಃ' ೩ ಅಥವಾ 'ಭಗವಾನ್ ಸ್ವಭಕ್ತೇ ಪ್ರಸೀದತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ಪುರುಷತ್ವಾತ್ ಸಮೃತವತ್' ೪ ಅಥವಾ 'ಭಗವ ದ್ಭಕ್ತಿಃ ಭಗವತ್ತೀತಿನಿಸಯಃ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯದ್ಭಕ್ತಿಃ ಅಸೌ ತತ್ರತೀತಿನಿಸಯಃ ಯಥಾ ಗುರುಭಕ್ತಿಃ' ಅಂತೂ ಭಕ್ತಿಯು ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾದಾಗ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವೆಂದೇ ಸಿದ್ಧ ಸುತ್ತದೆ || ೨೩೮ || ೨೩೯ || ೨೪೦ || ೨೪೧ ||

ಹೀಗೆ ಭಕ್ತಿಗೇನೇ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಭಕ್ತಿಯು ಕೇವಲ ಭಗವದ್ವಿನಯಕವೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತಾರತಮ್ಯೇನ ತದ್ಭಕ್ತೇಷ್ಟಪಿ ಭಕ್ತಿರ್ನಿಶ್ಚಯಾತ್ |
 ಕರ್ತವ್ಯಾಪಿ ತದ್ಭಕ್ತಿರ್ಲೋಕವೇದಾನುಸಾರತಃ || ೨೪೨ ||
 ಯೋ ಹಿ ಭಕ್ತಃ ಪ್ರಧಾನೇ ಸ್ಯಾತ್ತದೀಯೇಷ್ಟಪಿ ಭಕ್ತಿನಾನ್ |
 ದೃಶ್ಯತೇಸೌ ನಿಯಮತೋ ವಿಪರೀತೋ ವಿಪರ್ಯಯೇ || ೨೪೩ ||
 ವ್ಯಭಿಚಾರೋ ಯದಿ ಕ್ವಾಪಿ ಭಕ್ತಿಹ್ರಾಸೋಽತ್ರ ಕಲ್ಪತೇ |
 ಭಕ್ತಿದೋಷೋ ಹ್ಯಸೌ ಯನ್ನ ತದ್ಭಕ್ತೇಷ್ಟಪಿ ಭಕ್ತಿನಾನ್ || ೨೪೪ ||

ಅ || ತದ್ಭಕ್ತೇಷ್ಟಪಿ = ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಕ್ತರಾದ ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ನಿಶ್ಚಯಾತ್ = ಸರ್ವಥಾ, ಭಕ್ತಿಃ = ಭಕ್ತಿಯು, ಕರ್ತವ್ಯಾ = ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇ. (ಆ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಭಕ್ತಿಯು) ತಾರತಮ್ಯೇನೈವ = ತರತಮಭಾವದಿಂದಲೇ ಮಾಡಬೇಕು (ಏಕೆಂದರೆ—) ಏಷಾಪಿ = ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕಭಕ್ತಿಯು, ತದ್ಭಕ್ತಿರೇವ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಕ್ತಿಯೇ. (ಆದುದರಿಂದ ಭಕ್ತರ ವಿಸಯದಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು) (ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆಮು ಆ ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಾಂಗವಾದುದು; ಬೇರೆವ್ಯಕ್ತಾರವಲ್ಲ. ಇದೂ ಕೂಡ ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—) ಲೋಕವೇದಾನುಸಾರತಃ = ಲೋಕಸಿದ್ಧವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ಅನುಮಾನವೂ, ಆಗಮವೂ ಇವುಗಳ ಅನುಸರಣದಿಂದ, (ಲೋಕಾನುಸಾರಿತ್ವವನ್ನೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಯೋ ಹಿ = ಯಾರು, ಪ್ರಧಾನೇ = ರಾಜಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಭಕ್ತಃ = ಭಕ್ತನು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವನೋ, ಅಸೌ = ಈತನು, ತದೀಯೇಷ್ಟಪಿ = ತತ್ಸಂಬಂಧಿಕರಲ್ಲಿಯೂ, ಭಕ್ತಿನಾನ್ = ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನಿಯಮತಃ = ನಿಯಮದಿಂದ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ವಿಪರ್ಯಯೇ = ತತ್ಸಂಬಂಧಿಕರ ಭಕ್ತಿಯು ಇಲ್ಲವಾದರೆ, ವಿಪರೀತಃ = ಪ್ರಧಾನನಲ್ಲಿಯೂ ಭಕ್ತಿರಹಿತನಾಗಿ, ನಿಯಮತಃ = ನಿಯಮದಿಂದ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. (ತಥಾಽ 'ವಿಮತಃ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಭಕ್ತಿನಾನ್ ಭವೇತ್ ಭಗವದ್ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಭಾಕ್ತ್ವಾತ್ ಯೋ ಯದ್ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಭಾಕ್ ಅಸೌ ತದ್ಭಕ್ತಭಕ್ತೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಯಥಾ ಸಮ್ಯತಃ' ಏವಾದವಿಸಯಾಭೂತನಾದವನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಾಗಬೇಕು; ಶ್ರೀಹರಿಯ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಯಾರು ಯಾರ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಇರುವನೋ ಇವನು ಅವರ ಭಕ್ತರ ಭಕ್ತನಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ, ಸಮ್ಯತನಂತೆ. ೨ 'ಯಶ್ಚ ಯದ್ಭಕ್ತಭಕ್ತೋ ನ ಭವತಿ ನಾಸೌ ತದ್ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪುರುಷಾರ್ಥಭಾಕ್ ಯಥಾ ಸಮ್ಯತಃ' ಯಾವನು ಯಾವನ ಭಕ್ತರ ಭಕ್ತನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಇವನು ಅವನ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಅಲ್ಲ. ನಿಶ್ಚಿತನಾದವನಂತೆ ಎನ್ನುವ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳು ಸೂಚಿತಗಳಾದವು.) (ಹಾಗಾದರೆ ದೈತ್ಯಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳ ಭಕ್ತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿರಹಿತರಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಎಂದರೆ—) ಯದಿ = ಯಾವನು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ, ಕ್ವಾಪಿ = ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ, (ಪರರಿಂದ) ವ್ಯಭಿಚಾರಃ = ವ್ಯಭಿಚಾರವು, (ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಆಗ ನಮ್ಮಿಂದ) ಅತ್ರ = ಪುರುಷನಲ್ಲಿ, ಭಕ್ತಿಹ್ರಾಸಃ = ಭಕ್ತಿಹ್ರಾಸವು, ಕಲ್ಪತೇ = ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ವಿಕಲಭಕ್ತಿತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಏಕೆ ಹೀಗೆ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದರೆ— ತದ್ಭಕ್ತೇಷ್ಟಪಿ = ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ, ಭಕ್ತಿನಾನ್ = ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನಲ್ಲ, ಇತಿ ಯತ್ = ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದೋ, ಅಸೌ = ಇದು, ಭಕ್ತಿದೋಷಃ ಹಿ = ಪ್ರಧಾನ ಭಕ್ತಿದೇ ದೋಷವನ್ನೇ || ೨೪೨ || ೨೪೩ || ೨೪೪ ||

‘ ತದ್ಭಕ್ತಃ ಭಕ್ತಿಃ ಕರ್ತವ್ಯಾ ’ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿ ಆ ಭಕ್ತಿಯು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ತಾರತಮ್ಯೇನ ತೇಷ್ವದ್ಧಾ ಭಕ್ತಿದ್ಭ್ಯಾಷ್ಣಾನುಸಾರತಃ |
 ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಸಾದಾನುಸಾರಾತ್ಕಾರ್ಯಾ ದೋಷಸ್ತದನ್ಯಥಾ || ೨೪೫ ||
 ಸ್ವಪ್ರೀತ್ಯನುಸೃತೌ ಪ್ರೀತಿಯೋಕೇಷ್ಯದ್ಭ್ಯವ ದೃಶ್ಯತೇ |
 ತಾರತಮ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನಮಪ್ಯೇತೇನೈವ ಸಾಧನಂ || ೨೪೬ ||
 ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿರಿಂಚನಾಣೀಶಗಿರಿಜೇಂದ್ರಾ ಗಿರಾಂಪ(ದ್ರಾಂಗಿರಸ್ಸು)ತಿಃ |
 ಸೂರ್ಯಾದಯಶ್ಚ ಕ್ರಮಶೋ ಭಗವತ್ತ್ರೀತಿ ಗೋಚರಾಃ || ೨೪೭ ||
 ತೇಷು ಭಕ್ತಿಃ ಕ್ರಮೇಣೈವ ಕಾರ್ಯಾ ನಿತ್ಯಂ ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ |
 ಸರ್ವೇಷುಪಿ ಗುರವಶ್ಚೈತೇ ಪುರುಷಸ್ಯ ಸದೈವ ಹಿ || ೨೪೮ ||
 ತಸ್ಮಾತ್ಪೂಜ್ಯಾರ್ಚನಮ್ಯಾರ್ಚನೈಯಾರ್ಚನ ಪರಿತೋ ಹರಿಂ |
 ಇತಿ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಚನಾದಪ್ಯೇಷೋಽರ್ಥೋಽವಸೀಯತೇ || ೨೪೯ ||
 ಹರಿಭಕ್ತಿಃ ಕ್ರಮೇಣೈವ ತದೀಯೇಷು ಹರಿಸ್ಮೃತಿಃ |
 ಹರಿಸ್ತುತಿಶ್ಚ ತ್ಸ್ಮೃತಿಶ್ಚ ತತ್ಸ್ಮೃತಿಹರಿಪೂಜನಂ || ೨೫೦ ||
 ತತ್ಪೂಜಾ ವಿಹಿತಾ (ತ) ತ್ಸಾಗ ಇತಿ ಮುಕ್ತೇಃ ಕ್ರಮೇಣ ಹಿ |
 ನಿಯಮಾತ್ಪಾಧನಾನೈವ ನಿತ್ಯಸಾಧ್ಯಾನಿ ಚಾಖಿಲೈಃ |
 ಇತಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಚನಂ ಸಾಧನಸ್ಯ ವಿನಿರ್ಣಯೇ || ೨೫೧ ||

ಅ || ತೇಷು = ಎನ್ನು ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ಭಕ್ತಿಃ = ಭಕ್ತಿಯು, ಅದ್ಭಾ = ಸರ್ವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ತಾರತಮ್ಯೇನ = ತರತಮಭಾವದಿಂದಲೇ, ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಸಾದಾನುಸಾರಾತ್ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಅನುಗ್ರಹಾನುಸಾರವಾಗಿ, ದೃಷ್ಟಾನುಸಾರತಃ = ಲೋಕದೃಷ್ಟಾನುಸಾರವಾಗಿಯೂ, ಕಾರ್ಯಾ = ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. (ಆದರೆ— ಯಾರಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ವಿಷ್ಣು ಪ್ರಸಾದವು ಇದೆಯೋ ಅವನಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯು.) ತದನ್ಯಥಾ = ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ ಸಾಮ್ಯದಿಂದಲೂ, ವೈವರೀತ್ಯದಿಂದಲೂ ಮಾಡಿದರೆ, ದೋಷಃ = ಅನರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. (‘ದೃಷ್ಟಾನುಸಾರತಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸ್ವಪ್ರೀತ್ಯನುಸೃತೌ = ರಾಜಾದಿಗಳ ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದರೆ, (ಆದರೆ— ಆತನಿಗೆ ಯಾರಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಪ್ರೀತಿಯೋ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಆ ತನ್ನ ಭಕ್ತಭಕ್ತನಲ್ಲಿ ಆ ರಾಜಾದಿಗಳಿಗೆ) ಪ್ರೀತಿಃ = ಪ್ರೀತಿಯು, ಲೋಕೇಷು = ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಅದ್ಭೈವ - ನಿಯಮದಿಂದಲೇ, ದೃಶ್ಯತೇ = ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (‘ಈಶ್ವರಃ ಸ್ವಪ್ರೀತ್ಯನುಸಾರೇಣ ಸ್ವಭಕ್ತೇಷು ಭಕ್ತೇ ಪ್ರಸೀದತಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವತ್ಪುರಸ್ಕೃತ್ ರಾಜವತ್’ ಎಂದು ಪ್ರಯೋಗವು.) (ಇದರಿಂದ ಪ್ರಮೇಯಾಂತರವೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಎತೇನೈವ = ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಾದ ರಮಾಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಮರ್ಥಿಸಿದೆಯೆಂದಲೇ, ತಾರತಮ್ಯಪರಿಜ್ಞಾನಮಪಿ = ದೇವತಾಪರಿಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯವು ಯಾವುದು ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದೂ ಕೂಡ, ಸಾಧನಂ = ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. (ತಾರತಮ್ಯವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದೆ ಇರಲು ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಭಕ್ತಿ

ಕರಣವು ಕೂಡಲಾರದು.) (ಭಗವಂತನ ಪ್ರಸಾದತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಭಗವದ್ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಆಗಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಲಕ್ಷ್ಮೀ ವಿರಿಂಚ ವಾಣೀಶ ಗಿರಿಜೇಂದ್ರಾಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯು, ಬ್ರಹ್ಮನು, ಸರಸ್ವತಿಯು, ರುದ್ರನು, ಪಾರ್ವತಿಯು, ದೇವೇಂದ್ರನು— ಇವರು, ಗಿರಾಂಪತಿಃ = ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು, ಸೂರ್ಯಾದಯಶ್ಚ = ಸೂರ್ಯನೇ ಮೊದಲಾದವರೂ, ಕ್ರಮಶಃ = ಕ್ರಮದಿಂದ, ಭಗವತ್ತೀತಿಗೋಚರಾಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಏನುಯಾದವರು, ತೇಸು=ಅವರಲ್ಲಿ, ನಿತ್ಯಂ=ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ=ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಂದ, ಕ್ರಮೇಣೈವ=ಭಗವತ್ತೀತಿತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮದಿಂದಲೇ, ಭಕ್ತಿಃ=ಭಕ್ತಿಯು, ಕಾರ್ಯಾ=ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಪುರುಷಸ್ಯ=ಪುರುಷನಿಗೆ, ಸದೈವ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಏತೇ ಸರ್ವೇಷಿ = ಇವರೆಲ್ಲರೂ, ಗುರವಶ್ಚ = ಗುರುಗಳು, ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ತಸ್ಮಾತ್ = ಅದುದರಿಂದ, ಹರಿಂಪತಿಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸುತ್ತಲೂ, (ಅಂದರೆ - ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪರಿವಾರರಾಗಿ) ಪೂಜ್ಯಾಶ್ಚ = ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವರೂ, ನಮ್ಯಾಶ್ಚ = ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವರೂ, ಮತ್ತು ಧೇಯಾಶ್ಚ = ಧ್ಯಾನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡತಕ್ಕವರೂ, ಇತಿ=ಈವುಕಾರ, ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಚನಾದಪಿ=ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಚನದಿಂದಲೂ, ಏಸಃ ಅರ್ಥಃ=ಈ ಅರ್ಥವು, ಅಪಸೀಯತೇ=ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಶ್ರೀಹರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯ ಭಕ್ತಿಯು. ಹರಿಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮದಿಂದ ಭಕ್ತಿಯು. ಹರಿಭಕ್ತರಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಹರಿಸ್ಮೃತ್ಯಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪಂಚರಾತ್ರಾನಂತರವಾದ ಪ್ರವೃತ್ತ ವಚನದಿಂದಲೂ ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಹರಿಭಕ್ತಿಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯವಾದ ಭಕ್ತಿಯು, ತದೀಯೇಸು=ಹರಿಭಕ್ತರಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮೇಣೈವ=ತಾರತಮ್ಯಕ್ರಮದಿಂದಲೇ, ಭಕ್ತಿಃ=ಭಕ್ತಿಯು, ಹರಿಸ್ಮೃತಿಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸ್ಮರಣೆಯು, ಹರಿಸ್ಮೃತಿಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸ್ಮೋತ್ರವು, ತತ್ಸ್ಮೃತಿಶ್ಚ=ಭಕ್ತರ ಸ್ಮೃತಿಯು, ತತ್ಸ್ಮೃತಿಶ್ಚ=ಹರಿಭಕ್ತರ ಸ್ಮೋತ್ರವು, ಹರಿಪೂಜನಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪೂಜೆಯು, ತತ್ಪೂಜಾ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಭಕ್ತರ ಪೂಜೆಯು, ವಿಹಿತಾತ್ಯಾಗಃ=ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಬಿಡುವುದು, ಅಧವಾ ಅವಿಹಿತಾತ್ಯಾಗಃ=ನಿಷಿದ್ಧ ಪಂತ್ಯಾಗವು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ರಮೇಣ ಹಿ = ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ, ನಿಯಮಾತ್=ನಿಯಮದಿಂದ, ಮುಕ್ತೇಃ=ಮುಕ್ತಿಗೆ, ಸಾಧನಾನ್ಯೇವ=ಸಾಧನಗಳೇ. (ಅಂತೂ ಹರಿವಿಷಯಕಗಳಾದ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳು. ಹರಿಭಕ್ತರ ವಿಷಯಕಗಳಾದ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಗಳು ಅಮುಖ್ಯ ಸಾಧನಗಳು.) ಅಖಿಲೈಃ = ಎಲ್ಲಾ ಮುಮುಕ್ಷುಗಳಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಾಧನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ನಿತ್ಯಸಾಧ್ಯಾನಿ=ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧ್ಯಗಳು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪ್ರವೃತ್ತವಚನಂ=ಪ್ರವೃತ್ತದ ವಚನವು, ಸಾಧನಸ್ಯ ಏನಿರ್ಣಯೇ=ಸಾಧನವಿರ್ಣಯಾಖ್ಯವಾದ ಅವಾಂತರಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಇದೆ || ೨೪೫ || ೨೪೬ || ೨೪೭ || ೨೪೮ || ೨೪೯ || ೨೫೦ || ೨೫೧ ||

ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪ್ರವೃತ್ತೇ ಪಂಚರಾತ್ರೇ ಹಿ ಸಾಧನಸ್ಯಾತಿರ್ನಿರ್ಣ(ಶ್ಚ)ಯಃ || ೨೫೨ ||
ಹರಿವ್ಯೇಷೋ ನ ಶುಭದಃ ಸದ್ವೈಷ್ವತ್ಯಾದ್ಯಥಾ ಗುರೋಃ |
ಕ್ರಮಾದ್ಭಕ್ತಿಹರಿಸ್ತ್ರೀತಿಕಾರಣಂ ತಶ್ಚಿಯೋಸಗಾ || ೨೫೩ ||
ಭಕ್ತಿಯುತೋ ಯಥಾ ಸ್ವಸ್ಮಿನ್ನಿತ್ಯಾದ್ಯಾ ಯುಕ್ತಿರತ್ರ ಚ |
ಪ್ರಾಧಾನ್ಯತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರಿಣೀ ಭಕ್ತಿರುತ್ತಮಾ || ೨೫೪ ||

ಪ್ರೀತಿದೈವ ಹರೇರ್ಯಸ್ಮಾದ್ಭಕ್ತಿಃ ಸಾಸ್ತೋಪಗಾ ಯಥಾ |

ಇತಿವಾ [ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾದಿ ಫಲಂ ಚೈಷು ಕ್ರಮೋಪಗಂ] || ೨೫೫ ||

ಅ || ಪಂಚರಾತ್ರೇ=ಪಂಚರಾತ್ರದಲ್ಲಿ, ಪ್ರವೃತ್ತೇ=ಪ್ರವೃತ್ತನಾನುಕವಾದ ಅವಾಂತರ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ, (ಅದರಲ್ಲಿಯೂ) ಸಾಧನಸ್ಯಾತಿನಿರ್ಣಯಃ=ಸಾಧನ ವಿನಿರ್ಣಯವೆನ್ನುವ ಪ್ರಕರಣವು ಇದೆ. (ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನಾಂತರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸದ್ವೈಷತೃತ್= ಉತ್ತಮಪುರುಷರ ದ್ವೇಷವಾದುದರಿಂದ, ಹರಿದ್ವೇಷಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯದ್ವೇಷವು, ಶುಭದಃ = ಶುಭ ವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು, ನ=ಅಲ್ಲ. ಯಥಾ ಗುರೋಃ=ಗುರುಗಳದ್ವೇಷವು ಹೇಗೋ, ಹಾಗೆಯೇ. ಕ್ರಮಾತ್=ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, (ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ) ಭಕ್ತಿಃ=ಭಕ್ತಿಯು, ಹರಿಪ್ರೀತಿಕಾರಣಂ= ಶ್ರೀ ಹರಿಯಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು. ಯತಃ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಭಕ್ತಿಃ = ಭಕ್ತಿಯು, ತತ್ತಿಯೇವಗಾ=ಅ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಭಕ್ತರನ್ನು ವಿಷಯೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಇದೆಯೋ, (ಹರಿಪ್ರಿಯ ವಿಷಯ ಭಕ್ತಿತ್ವಾತ್ ಎಂದುಕೃವಾಯಿತು.) (ಯಾ ಯತ್ಪ್ರೀತಿಸಯಾ ಭಕ್ತಿಃ ಸಾ ತತ್ಪ್ರೀತಿ ಕಾರಣಂ=ಯಾವ ಭಕ್ತಿಯು ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಭಕ್ತರ ವಿಷಯಕವೋ ಅದು ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದುದು.) ಯಥಾ=ಹೇಗೆಂದರೆ, ಸ್ವಸ್ಥಿನ್= ತನ್ನಲ್ಲಿ, ಭಕ್ತಿಃ = ಭಕ್ತಿಯು, (ರಾಜಪ್ರಿಯನಾದ ದೇವದತ್ತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯು ರಾಜಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣವು) ಅತ್ರ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಇತ್ಯಾದ್ಯಾ=ಇದೇ ವೇದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಯುಕ್ತಿಶ್ಚ=ಯುಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ, ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರಣೀ=ಉತ್ತಮತ್ವತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡು ಇರುವ, ಭಕ್ತಿಃ = ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ಭಕ್ತಿಯು, ಹರೇಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಪ್ರೀತಿದೈವ = ಪ್ರೀತಿಯನ್ನು ಕೊಡ ತಕ್ಕದ್ದು. ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಸಾ=ಅದು ಉತ್ತಮಾ ಭಕ್ತಿಃ=ಉತ್ತಮವಾದ ಭಕ್ತಿಯೋ, (ಶಾಸ್ತ್ರವಿಹಿತಭಕ್ತಿಯಾದುದರಿಂದ.) ಸ್ತೋಪಗಾ ಸಾ ಯಥಾ=ವಿಷ್ಣುವಿಷಯಕವಾದ ಭಕ್ತಿಯು ಹೇಗೋ, ಇತಿ ವಾ=ಹೀಗೆ ಆಗಲೀ, (ಅನುಮೇಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು).

ತಾ || (1) 'ಭಾಗವತಭಕ್ತಿಃ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಕಾರಣಂ ಭಗವತ್ತಿಯ ಭಕ್ತಿತ್ವಾತ್ ' ಭಗವದ್ಭಕ್ತರ ಭಕ್ತಿಯು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿಗೆ ಕಾರಣವು. ಭಗವದ್ಭಕ್ತರ ಭಕ್ತಿಯಾದುದ ರಿಂದ, (2) 'ಭಗವಾನ್ ರಮಾದಿಷು ತಾರತಮ್ಯೋಪೇತ ಭಕ್ತ್ಯೈವ ಪ್ರಸೀದತಿ ತಾರ ತಮ್ಯೇನೈವ ತದ್ವಿಷಯಪ್ರೀತಿಮತ್ವಾತ್ ' ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ರಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರಸನ್ನನಾಗುತ್ತಾನೆ. ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ರಮಾದಿಗಳ ಪ್ರೀತಿ ಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. || ೨೫೫ || ೨೫೬ || ೨೫೭ || ೨೫೮ || || ಸೂ. | ೩೪ || ೩೫ || ೩೬ || ೩೭ || ೩೮ || ೩೯ || ೪೦ || ೪೧ || ೪೨ || ೪೩ || ೪೪ || ೪೫ || ೪೬ ||

ಉಭಯ ಲಿಂಗಾಧಿಕರಣ, ಅಧಿಕಾರಿಕಾಧಿಕರಣಗಳು ಸಮಾಪ್ತಗಳಾದುವು.

ಫಲಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣವು.

' ಓಂ ಸ್ವಾಮಿನಃ ಫಲಶ್ರುತೇರಿತ್ಯಾತ್ರೇಯಃ ಓಂ ' || ೪೪ ||

ಸ್ವಾಮಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನಫಲವು. 'ಸ್ವಾಮಿಾ ಹಿ ಫಲಮಶ್ನುತೇ ನಾ ಸ್ವಾಮಿಾ' ಎಂದು ಸ್ವಾಮಿಗೇನೇ ಫಲವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಎಂದು ಆತ್ಮೇಯ ಋಷಿಯು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಜ್ಞಾನವು ಮಹಾಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಎಂದು ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ವರ್ಣಾಶ್ರಮಗಳ ಧರ್ಮವು ಶಮದಮಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು ಎಂದು ಸುತ್ತಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. ಆ ಈ ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಫಲವು ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರೇರಕರಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೋ ಅಥವಾ ಕರ್ತೃ ಪುರುಷನಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ — ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಎಂದು ಆತ್ಮೇಯಮತವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಂಡು 'ಆತ್ಮೀ ಜ್ಯಮಿತ್ಯಾಡುಲೋಮೀ?' ಎಂದು ಏಕದೇವಿಗಳ ಮತದಿಂದ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿ, 'ಸದಕಾರ್ಯಂತರವಿಧಿಃ ಪಕ್ಷೇಣ ತೃತೀಯಂ' ಎಂದು ಪರಮ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅದರಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಫಲವು ಎನ್ನುವ ಆತ್ಮೇಯಮತಾಂಶವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲೇಬೇಕು. ಅವಧಾರಣವನ್ನೇ ಬಿಡಬೇಕು. ಆದುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿನಯಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || [ಇತಿನಾ] ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾದಿ ಫಲಂ ಚೈಷು ಕ್ರಮೋಪಗಂ || ೨೫೫ ||
 ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯತಾರತಮ್ಯೇನ ಫಲಂ ಹಿ ಫಲಿನಾಂ ಭವೇತ್ |
 ಆಶುಭಂ ತ್ವಶುಭೇಽಪ್ಯೇಷಾಂ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ಪ್ರೀತೀತೋ ದರೇಃ || ೨೫೬ ||
 ಆಜ್ಞಯಾ ಚಾನ್ಯಗಂ ನೈವ ಭೋಗಾಯ ಭವತಿ ಕ್ವಚಿತ್ |
 ಪುಣ್ಯಮೇವಾಮುಮಾಪ್ನೋತಿ ನ ದೇವಾನ್ ಪಾಪಮಾಪ್ನುಯಾತ್ |
 ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಯೋ ಮಾನಮುಕ್ತೇಽರ್ಥೇ ಯುಕ್ತಯೋಽಪರಾಃ || ೨೫೭ ||

ಅ || ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾದಿ ಫಲಂಚ = ಜ್ಞಾನಕರ್ಮಾದಿಗಳ ಫಲವೂ (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ.) ಏಷು = ಈ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ, (ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಫಲವು) ಕ್ರಮೋಪಗಂ = ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಬರತಕ್ಕದು. (ಅಂತೂ ೧ ದೇವದತ್ತನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಫಲವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಒಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು. ೨ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಆ ಫಲವು ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ, ಸಾಮ್ಯದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ, ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ; ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ಎರಡನೇದನ್ನುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಫಲಿನಾಂ = ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯತಾರತಮ್ಯೇನ ಹಿ = ಸ್ವಾವ್ಯತ್ಯತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರದಿಂದಲೇ, ಫಲಂ = ಫಲವು, ಭವೇತ್ = ಆಗತಕ್ಕದು. (ಸ್ವಾವ್ಯದಿಂದಲಾಗಲಿ ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದಲಾಗಲಿ ಆಗಲಾರದು. 'ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ತಾರತಮ್ಯೇನೈವ ಫಲವಂತಃ ತತ್ರ ತಾರತಮ್ಯೇನೈವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಗುವುದು) ಇದರಿಂದ ಪ್ರಥಮಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಾಮಿಪದದಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಹೇತುವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು. (ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ದೇವದತ್ತನು ಮಾಡಿದ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಫಲವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಆಗುವುದಾದರೆ ದೇವದತ್ತನು ಮಾಡಿದ ಮಿಥ್ಯಜ್ಞಾನಾದಿಗಳ ಅನರ್ಥ ಫಲವೂ ಅವರಿಗೆ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ —) ಹರೇಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಪ್ರೀತಃ = ಪ್ರೀತಿಯದೇಶಿಯಿಂದ, ಆಶುಭೇಽಪಿ = ಅಶುಭದಲ್ಲಿಯೂ, ಏಷಾಂ = ಇವರಿಗೆ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾತ್ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಈ ಅಶುಭವು ನಮ್ಮನ್ನು ಹೊಂದಬಾರದು ಎಂದು ನಿವಾರಣ ಮಾಡಿ

ಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಅಜ್ಜಿಯಾ ಚ=ಈ ಅಶುಭವು ಇವರನ್ನು ಹೊಂದಬಾರದು ಎಂದು ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಅಜ್ಜಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಅನ್ಯಗಂ = ಇತರರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ಅಶುಭಂ ತು = ಅಶುಭವಾದರೂ, ಏಷಾಂ = ಈ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಕ್ಷಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ಭೋಗಾಯ = ಭೋಗಕ್ಕೋಸ್ಕರ, ನ ಭವತಿ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಮತ್ತು ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕವಾದ ಶ್ರುತಿಯು ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಅಮುಂ = ಸಪ್ತಾನ್ಯ ವಿದ್ಯೋಪಾಸನದಿಂದ ಪ್ರೇರಕರಾಗಿ ಪರಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದವರನ್ನು, ಪುಣ್ಯಮೇವ = ಪರಕೃತವಾದ ಪುಣ್ಯವೇ, ಆಪ್ನೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಪಾವನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.) ದೇವಾನ್ = ದೇವತೆಗಳನ್ನು, ಪಾಪಂ = ಪಾಪವು, ನಾಷ್ಟುಯಾತ್ = ಹೊಂದಲಾರದು. (ಇದರಿಂದ 'ಪುಣ್ಯಮೇವಾಮುಂ ಗಚ್ಛತಿ = ನ ಹ ವೈ ದೇವಾನ್ ಪಾಪಂ ಗಚ್ಛತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು) ಉಕ್ತೇರ್ಥೇ = ಶುಭವೇ ಆಗುತ್ತದೆ, ಅಶುಭವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಯಃ = ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು, ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವು. (ಬೇರೆ ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅಪರಾಃ = ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ಹರ್ಯಾಜ್ಞಾರೂಪಗಳಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವುಗಳಿಂದ ಇತರಗಳಾದ, ಯುಕ್ತಯಃ = ಯುಕ್ತಿಗಳೂ, ಉಕ್ತೇರ್ಥೇ = ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ, ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವು.

|| ೨೫೫ || ೨೫೬ || ೨೫೭ ||

ಆ ಯುಕ್ತಿಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ— ಅವುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆಗಮವಾಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಉಪಾಸನಾಧರ್ಮಫಲಂ ಯತೋ ದೇಹಾಂತರೇ ಸ್ಥಿತಿಃ || ೨೫೮ ||
 ವಾಸುದೇವಾಜ್ಞಯಾ ಚೈವ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುಸಾರತಃ |
 ಪ್ರೇರಯಂತಿ ಹಿ ತೇ ಜೀವಾನ್ ಪುಣ್ಯಪಾಪೇಷು ನಿತ್ಯತಃ || ೨೫೯ ||
 ಆರಾಗದ್ವೇಷತಶ್ಚೈವ ಕಥಂ ದೋಷಾನವಾಪ್ನುಯುಃ |
 ಹರ್ಯಾಜ್ಞಾ ಕರಣಾದೇವ ಪುಣ್ಯಮೇಭಿರವಾಪ್ಯತೇ || ೨೬೦ ||
 ಹರಿಪೂಜೇತಿ ಚೋದ್ದೇಶಾತ್ಕಥಂ ನ ಶುಭಮಾಪ್ನುಯುಃ |
 ಅತೋ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಯೋಃ ಫಲಮಂಜಸಾ || ೨೬೧ ||
 ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗತಂ ದೇವಾಃ ಪ್ರಾಪ್ನುಂತ್ಯಾವಿರಿಂಚತಃ |
 ದೇವಾ ಏನ ಹಿ ದೇವಾನಾಂ ವಿಶಿಷ್ಟಾ ವಿನಿಯಾಮಕಾಃ || ೨೬೨ ||
 ಬ್ರಹ್ಮಾ ತ್ವಬಿಲದೇವಾನಾಂ ನರಾಣಾಂ ಚ ನಿಯಾಮಕಃ |
 ಅತಃ ಸರ್ವಗುಣಾನೇಷಃ ಪ್ರಾಪ್ನೋತ್ಯಧಿಕ(ಬಿಲ) ಮನ್ಯತಃ || ೨೬೩ ||

ಅ || ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಶೆಯಿಂದ, ದೇಹಾಂತರೇ = ಬೇರೇ ದೇಹದಲ್ಲಿ, ಸ್ಥಿತಿಃ = ಇತರರ ಶರೀರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ಪ್ರೇರಣೆಯು, ಉಪಾಸನಾಧರ್ಮಫಲಂ = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಉಪಾಸನೆಯಿಂದಂಟಾದ ಧರ್ಮದ ಫಲವೋ, (ಅತಃ = ಆದಕಾರಣ, ಪಾಪಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವವರಾದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ) ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ದೋಷಾನ್ = ದೋಷಗಳನ್ನು, ಅವಾಪ್ನುಯುಃ = ಹೊಂದಿಯಾರು? (ಸಾತ್ವಿಕಧರ್ಮವು ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಾಯಿಯಾಗಲಾರದು. 'ತಥಾಚ ಪರಪುರೇ ದೇವಾನಾಂ ಪಾಪಾದಿಪ್ರೇರಣಂ ನ ದುಃಖಹೇತುಃ

ಸಾಕ್ಷಿಕಧರ್ಮಫಲವತ್ಪಾತ್ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನವತ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು) ಮತ್ತೂ ತೇ = ಆ ದೇವತೆಗಳು, ವಾಸುದೇವಾಜ್ಞಯೈವ = ಶ್ರೀಹರಿಯ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ, (ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಅಲ್ಲ.) ಪೂರ್ವಕರ್ಮಾನುಸಾರತಃ ಏವ = ಅವರವರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಪೂರ್ವಕರ್ಮಗಳ ಅನುಸಾರದಿಂದಲೇ, ಅರಾಗದ್ವೇಷತತ್ತ್ವ = ರಾಗದ್ವೇಷಗಳನ್ನು ಹೊರತೇ, ನಿತ್ಯಶಃ = ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಜೀವಾನ್ = ಜೀವರನ್ನು, ಪುಣ್ಯಪಾಪೇಸು = ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳಲ್ಲಿ, ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರೇರಯಂತಿ = ಪ್ರೇರಿಸುತ್ತಾರೋ, ತಸ್ಮಾತ್ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ದೋಷಾನ್ = ದೋಷಗಳನ್ನು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಆಪ್ನಯುಃ = ಹೊಂದಿಯಾರು? (ವ್ಯಭುವಿನ ಆಜ್ಞೆಯಿಂದ ಅವರಾಧವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಜೋರರನ್ನು ಶಾಸನನಾಡತಕ್ಕ ರಾಜಪುರುಷನಂತೆ) ಹರ್ಯಾಜ್ಞಾಕರಣಾದೇವ = (ಪಾಪಾದಿಗಳ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅಶುಭವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದಿಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರಿಂದಲೇ, (ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೀನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವರಿಂದಲಿಂಬಂತೆ) ಏಭಿಃ = ಈ ದೇವತೆಗಳಿಂದ, ಪುಣ್ಯಂ-ಪುಣ್ಯವೇ, ಅನಾವೃತೇ = ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಅವರವರಿಗೆ ನಿವಿತ್ತವಾದ ಕರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪರರನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಹರಿಪೂಜಾ = ಇದು ಹರಿಪೂಜೆಯು, ಇತಿ ಚ ಉದ್ದೇಶಾತ್ = ಎನ್ನುವ ಉದ್ದೇಶವಿರೋಧದಿಂದ, ತೇ = ಆ ದೇವತೆಗಳು, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಶುಭಂ = ಶುಭವನ್ನು, ನಾಪ್ನಯುಃ = ಹೊಂದಲಾರರು. ಆತಃ = ಅದುದರಿಂದ, ದೇವಾಃ = ದೇವತೆಗಳು, ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಯೋರೇವ = ಧರ್ಮಜ್ಞಾನಗಳದ್ದೇ, ಸರ್ವಪ್ರಾಣಿಗತಂ = ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ, ಫಲಂ = ಫಲವನ್ನು, ಅಂಜಸಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, (ಹೊಂದುವವರಾದಾಗ್ಯೂ) ಅವಿರಿಂಚತಃ = ವಿರಿಂಚವರ್ಯಂತನಾಗಿ, ಯಥಾಕ್ರಮಂ = ಕ್ರಮಾನುಸಾರವಾಗಿ, ಪ್ರಾಪ್ನುವಂತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಅನ್ಯರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಫಲವನ್ನು ದೇವತೆಗಳು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ದೇವಾನಾಂ = ಅವಕೃಪ್ಯದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ವಿಶಿಷ್ಟಾಃ = ಉತ್ತಮ ದೇವತೆಗಳು, ಏನಿಯಾಮಕಾಃ = ನಿಯಾಮಕರು. (ಅದುದರಿಂದ ಅವಕೃಪ್ಯದೇವಾದಿಗಳ ಜ್ಞಾನಾದಿಫಲವು ಉತ್ತಮರಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ.) ಬ್ರಹ್ಮಾ ತು = ಬ್ರಹ್ಮನಾದರೂ, ಅಖಿಲದೇವಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ನರಾಣಾಂ ಚ = ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಕೂಡ, ನಿಯಾಮಕಾಃ = ನಿಯಾಮಕನು. ಆತಃ = ಅದುದರಿಂದ, ಏಸಃ = ಈ ಚತುರ್ಮುಖನು, ಅನ್ಯತಃ = ಇತರರಿಂದ, ಅಧಿಕಂ = ಹೆಚ್ಚು ಹೇಗೆ ಆದೀತೋ ಹಾಗೆ, ಸರ್ವಗುಣಾನ್ = ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ || ೨೫೮ || ೨೫೯ || ೨೬೦ || ೨೬೧ || ೨೬೨ || ೨೬೩ ||

ಅನ್ಯರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಾದಿಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಇರಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೂ ತಾರತಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—

ಮೂ || ದ್ರವ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ಪ್ರಯತ್ನೈರಧಿಕಂ (ಬಿಲಂ) ಫಲಂ |
 ದೇವಾನಾಮನ್ಯಗಂ ಚಾಪಿ ತೇಷು ಹಿ (ಯತ್) ಬ್ರಹ್ಮಣೋಽಧಿಕಂ
 (ಹಿ ತತ್) || ೨೬೪ ||

ಬ್ರಹ್ಮತಂತ್ರೋದಿತಂ ನಾಕ್ಯಂ ಹರಿಣಾ ಫಲನಿರ್ಣಯೇ |
 ಲೋಕೇಷ್ಯೈತಾದ್ಯಶ್ಚಗುಣೈಃ ಫಲಾಧಿಕ್ಯಂ ಹಿ ದೃಶ್ಯತೇ || ೨೬೫ ||
 ಏವಂ ಚ ಕಲಿಪೂರ್ವಾಣಾಮಸುರಾಣಾಂ ಮಹತ್ಪಲಂ |
 ಅಶುಭೇಷು ಸದೈವ ಸ್ಯಾನ್ವಿಘ್ನಾಜ್ಞಾನಾದಿಕೇಷು ಹಿ || ೨೬೬ ||

ಶುಭಾಶುಭಫಲಂ ದೇವಾ ಅಸುರಾಶ್ಚ ಸಮಾಪ್ನುಯುಃ |

ಕ್ರಮೇಣೈವ ಯಥಾಶಕ್ತಿ ಯಥಾ ಯೇ ಯೇ ಪ್ರಯೋಜಕಾಃ || ೨೬೭ ||

ಪ್ರೇರಕಾ ಅಪಿ ಪಾಪಾನಾಂ ನ ದೇವಾಃ ಪಾಪಮಾಪ್ನುಯುಃ |

ಇತಿ ಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಂ ಹಿ ಪ್ರೋನಾಚ ಹರಿರಂಜಸಾ || ೨೬೮ ||

ಅ || (ಅಧಿಕಗಳಾದ) ದ್ರವ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿಜ್ಞಾನ ಪ್ರಯತ್ನೈಃ, ದ್ರವ್ಯ=ಇಂದ್ರಿಯಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ = ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೂ, ವಿಜ್ಞಾನ=ವಿಜ್ಞಾನವೂ, ಪ್ರಯತ್ನೈಃ = ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಇವುಗಳಿಂದ, ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಅನ್ಯಗಂ ಚಾಪಿ=ಇತರಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ, ಅಧಿಕಂ=ಹೆಚ್ಚಾದ, ಫಲಂ=ಫಲವು, (ಆಗುತ್ತದೆ.) ತೇಸು=ಅವರಲ್ಲಿ. ಬ್ರಹ್ಮಣಃ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ಅಧಿಕಂ=ಹೆಚ್ಚಾದ. ಫಲಂ=ಫಲವು ಆಗುತ್ತದೆ. (ಮಧ್ಯಮಗಳಾದ ದ್ರವ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಮಧ್ಯಮಫಲವು; ಅಲ್ಪಗಳಿಂದ ಅಲ್ಪ ಫಲವು.) ಹಿ=ಆ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಿರವಧಿಕ ದ್ರವ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಹರಿಣಾ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಫಲ ನಿರ್ಣಯೇ=ಫಲನಿರ್ಣಯದಲ್ಲಿ (ಅಲ್ಲಿಯ ಪ್ರಕರಣ ವಿಶೇಷದಲ್ಲಿ) ಬೃಹತ್ತಂತ್ರೋದಿತಂ=ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಕ್ಯಂ=ವಾಕ್ಯವು, (ಇತಿ) (ದ್ರವ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದ್ಯತಿಶಯದಿಂದ ಫಲಾತಿಶಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಲೋಕೇಷಿ=ಲೋಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಏತಾದ್ಯಶಗುಣೈಃ=ಇಂತಹ ಅಧಿಕಗುಣಗಳಿಂದ. ಫಲಾಧಿಕ್ಯಂ=ಫಲಾಧಿಕ್ಯವು, ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿ=ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ— ದ್ರವ್ಯ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೃಷಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಕ್ಷೇತ್ರಾದಿ ದ್ರವ್ಯಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವು ಅಧಿಕವೋ, ಯಾರಿಗೆ ಬೀಜಪ್ರಕ್ಷೇಪವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನ ಪ್ರಯತ್ನಾಧಿಕ್ಯವು ಇದೆಯೋ, ಆತನಿಗೆ ಫಲಾಧಿಕ್ಯವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಮಧ್ಯಮರಿಗೂ, ಅಲ್ಪರಿಗೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) (ವ್ರಹ್ಮಸಂಗತಿಿಯಿಂದ ಪಾಪಾದಿಗಳ ಫಲವು ಪ್ರೇರಕರಾದ ಅಸುರರಿಗೆ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಏವಂ ಚ=ಹೀಗೆ, (ಮಹಾಪ್ರೇರಕರಾದ) ಕಲಿಪೂರ್ವಾಣಾಂ=ಕಲಿಯೇ ನೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಅಸುರಾಣಾಂ=ಅಸುರರಿಗೆ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಾದಿಕೇಸು = ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವೇ ನೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಅಶುಭೇಷು = ಅಶುಭ ನಿಮಿತ್ತಕವಾಗಿ, ಮಹತ್=ಮಹತ್ತಾದ, ಫಲಂ=ಫಲವು. ಸದೈವ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು. (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಾಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯೇ ಯೇ=ಯಾರು ಯಾರು, ಯಥಾಶಕ್ತಿ=ಶಕ್ತಿಯನುಸಾರವಾಗಿ, ಯಥಾ = ಹೇಗೆ ಹೇಗೆ, ಪ್ರಯೋಜಕಾಃ=ಫುಣ್ಯವಾಪಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರೋ, ಹಾಗೆಯೇ, ದೇವಾಃ=ದೇವತೆಗಳು, ಅಸುರಾಶ್ಚ=ಅಸುರರೂ ಕೂಡ, ಕ್ರಮೇಣೈವ=ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ, ಶುಭಾಶುಭಫಲಂ=ಶುಭ ಅಶುಭಫಲಗಳನ್ನು, ಸಮಾಪ್ನುಯುಃ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಂದರೆ— ದೇವತೆಗಳು ಶುಭಫಲವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಸುರರು ಅಶುಭಫಲವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ದೇವಾಃ = ದೇವತೆಗಳು, ಪಾಪಾನಾಂ = ಪಾಪಗಳಿಗೆ, ಪ್ರೇರಕಾ ಅಪಿ = ಪ್ರೇರಕರಾದಾಗ್ಯೂ, ಪಾಪಂ = ಪಾಪವನ್ನು, ನಾಪ್ನುಯುಃ=ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಂ=ಪ್ರಕಾಶಿಕೆಯಲ್ಲಿ, ಹರಿಃ=ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಅಂಜಸಾ=ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಪ್ರೋನಾಚ=ಹೇಳಿದರು || ೨೬೪ || ೨೬೫ || ೨೬೬ || ೨೬೭ || ೨೬೮ || ಸೂ. ೪೪ ||

‘ ಹಿಂ ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯಮಿಶೌಡುಲೋಮಿಃ ತಸ್ಮೈ ಹಿ ಪರಿಕ್ರಿಯತೇ ಹಿಂ ’
|| ಸೂ. || ೪೫ ||

ಸತ್ರಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋಷಿಗಳ ಫಲದಂತೆ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಫಲವು ಇದೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೋಸ್ಕರವೇ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳು ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆಯಷ್ಟೆ, ಎಂದು ಔದುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ—

‘ ಓಂ ಸಹಕಾರ್ಯಂತರವಿಧಿಃ ಪಕ್ಷೇಣ ತೃತೀಯಂ ತದ್ವತೋ
ವಿಧ್ಯಾದಿವತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೪೬ ||

ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಹಕಾರಿತ್ವದಿಂದ ವಿಧಾನವು ಮೂರನೇ ಪಕ್ಷವು. ಪ್ರಜೆಗಳುಳ್ಳ ರಾಜನು, ಮತ್ತು ಶಿಷ್ಯರುಳ್ಳ ಶಿಷ್ಯಗುರುವಿನ ವಿಧ್ಯಾದಿಗಳಂತೆ ಅಂದರೆ— ಹೇಗೆ ರಾಜನು ಪಾಲಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ, ಗುರುಗಳು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯರಿಗೂ ಸಹಕಾರಿತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅವರಿಗೇನೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಪಾಲನಾದಿ ಫಲವೋ, ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಶಿಷ್ಯರಿಗೂ ಅಲ್ಪಫಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿಹಿತಜ್ಞಾನದಾನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸಹಕಾರಿತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಖ್ಯಫಲವು; ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಅಲ್ಪಫಲವು.

‘ ಓಂ ಕೃತ್ಸ್ಮ ಭಾವಾತ್ತು ಗೃಹಿಣೋಪಸಂಹಾರಃ ಓಂ ’ || ಸೂ || ೪೭ ||

‘ ಕುಟುಂಬೀ ಶುಚೌ ದೇಶೇ ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಗೃಹಿಣಿಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ‘ ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ’ ಎಂದು ಗೃಹಸ್ಥಶ್ರಮಿಯಿಂದ ಉಪಸಂಹಾರವು. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಗೃಹಸ್ಥ ಧರ್ಮಗಳು ಇದ್ದದರಿಂದ ತತ್ಪರವಾದುದು, ಮನುಷ್ಯಗೃಹಸ್ಥಪರವಲ್ಲ.

“ ಓಂ ವೌನವದಿತರೇಷಾಮಪ್ಯುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. || ೪೮ ||

ಯತಿತ್ವದಂತೆ ಇತರಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳಿಗೂ ‘ ದೇವಾ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಣಃ ದೇವಾ ಏವ ಗೃಹಸ್ಥಾಃ ’ ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರಿಂದ—

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳಿ ಸಿದ್ಧಾಂತಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಅಗಮವಾಕ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯದ್ಯಪ್ಯೇವಂ ಸುರಾಣಾಂ ಚ ದೈತ್ಯಾನಾಂ ಚ ಮಹತ್ಪಲಂ |
ಶುಭಾಶುಭೇಭ್ಯ ಏವಂ ಚ ಕರ್ತುಶ್ಚ ಸ್ಯಾದ್ಯಥೋದಿತಂ || ೨೬೯ ||
ತಸ್ಮಾನ್ನಿರಯಮಾನುಷ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಮುಕ್ತ್ಯಪಭೋಗಿನಃ |
ಮಾನುಷೋತ್ತಮಮಾರಭ್ಯ ದೇವಾಸ್ತು ನಿರಯಂ ವಿನಾ || ೨೭೦ ||
ಅಸುರಾಸ್ತು ವಿನಾ ಮುಕ್ತಿಂ ತನೋಽಂಧಮಪಿ ಚಾಪ್ನಯುಃ |
ಇತಿ ತತ್ಪವಿವೇಕೋ(ತ್ವಾವಲೋ)ಕ್ತಂ ಸ್ವಯಂ ಭಗವತೋ(ತಾ)ವಚಃ
|| ೨೭೧ ||

ಅ || ಏವಂ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ, ಯದ್ಯಪಿ=ಯದ್ಯಪಿ, ಶುಭಾಶುಭೇಭ್ಯಃ=ಶುಭ ಅಶುಭಗಳಾದ ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ, ಮಹತ್=ಮಹತ್ವಾದ, ಫಲಂ = ಫಲವು,

ಸುರಾಣಾಂ ಚ = ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ದೈತ್ಯಾನಾಂ ಚ = ದೈತ್ಯರಿಗೂ, ಕೂಡ, (ಆಗುತ್ತದೆ). ಏವಂ ಚ = ಆದಾಗ್ಯೂ, ಕರ್ತೃಶ್ಚ = ಕರ್ತರಾದ ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳಿಗೂ, ಯಥೋದಿತಂ = ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ (ಅಂದರೆ ಶ್ರುತಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ) ಫಲಂ = ಫಲವು, ಸ್ಯಾದೇವ = ಆಗಿಯೇ ಆಗುವುದು. (ಯುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಮಾತ್ = ಕರ್ತೃವಿಗೆ ಶುಭ ಅಶುಭ ಫಲಗಳು ಇದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ, ಮಾನುಷೋತ್ತಮಂ = ಮಾನುಷೋತ್ತಮರನ್ನು, ಆರಭ್ಯ = ಆರಂಭಿಸಿ, (ದೇವಪರ್ಯಂತರಾದವರೂ, ದೈತ್ಯಪರ್ಯಂತರಾದವರೂ ಕೂಡ) ನಿರಸುಮಾ ನುಷ್ಯ ಸ್ವರ್ಗಮುಕ್ತೃಪಭೋಗಿನಃ = ನರಕವೂ, ಮನುಷ್ಯಲೋಕವೂ, ಸ್ವರ್ಗವೂ, ಮುಕ್ತಿಯೂ ಇವುಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುವವರು, (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ದೇವಾಸ್ತು = ದೇವತೆಗಳಾದರೂ, ನಿರಯಂ = ನರಕವನ್ನು, ಏನಾ = ಹೊರತು, (ಬೇರೆ ಫಲವನ್ನು ಭೋಗಿಸುವವರು) ಅಸುರಾಸ್ತು = ಅಸುರರಾದವರೂ, ಮುಕ್ತಿಂ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ಏನಾ = ಹೊರತು, ಅಂಥಂತ ವೋಽಸಿ = ಅಂಥಂತಮಸ್ಸನ್ನೂ ಕೂಡ, ಆಪ್ನುಯುಃ = ಹೊಂದುವರು ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಭಗವತಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ತತ್ಪವಿವೇಕೋಕ್ತಂ = ತತ್ಪವಿವೇಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಸ್ವಯಂ = ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ, ಭಗವತಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯ, ನಚಃ = ಮಾತು, (ಅಸ್ತಿ = ಇದೆ)

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮರಾದರೂ, ನರಕ ಭೂಲೋಕ ಸ್ವರ್ಗಮುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ದೇವತೆಗಳಾದರೂ ನರಕವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮನುಷ್ಯ ಲೋಕ-ಸ್ವರ್ಗ-ಮುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ಅಸುರರೂ ಸನ್ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ವರ್ಗ-ಭೂಲೋಕ-ನರಕ-ಅಂಧಂತಮಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ ನರಕಾದಿಗಳಿಗೆ ತಾವು ತಾವು ಮಾಡಿದ ಪಾಪಾದಿಗಳೇ ನಿಮಿತ್ತವು, ಆದಕಾರಣ ಕರ್ತೃವಿಗೂ ಕೂಡ ಶುಭ ಅಶುಭಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ || ೨೬೯ || ೨೭೦ || ೨೭೧ || ಸೂ. ೪೪ || ೪೫ || ೪೬ || ೪೭ || ೪೮ || ೪೯ || ೫೦ || ೫೧ || ೫೨ || ೫೩ || ೫೪ || ೫೫ || ೫೬ || ೫೭ || ೫೮ || ೫೯ || ೬೦ || ೬೧ || ೬೨ || ೬೩ || ೬೪ || ೬೫ || ೬೬ || ೬೭ || ೬೮ || ೬೯ || ೭೦ || ೭೧ || ೭೨ || ೭೩ || ೭೪ || ೭೫ || ೭೬ || ೭೭ || ೭೮ || ೭೯ || ೮೦ || ೮೧ || ೮೨ || ೮೩ || ೮೪ || ೮೫ || ೮೬ || ೮೭ || ೮೮ || ೮೯ || ೯೦ || ೯೧ || ೯೨ || ೯೩ || ೯೪ || ೯೫ || ೯೬ || ೯೭ || ೯೮ || ೯೯ || ೧೦೦ ||

ಫಲಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣ ಕೃತ್ಸ್ಮ ಭಾವಾಧಿಕರಣಗಳು ಸಮಾಪ್ತಗಳಾದುವು.

ಅನಾವಿಷ್ಟಾರಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಅನಾವಿಷ್ಟವಃ ಸ್ವಯಾತ್” || ಸೂ. ೪೯ ||

ಗುರುಗಳು ಸಭಾ ಚತ್ವರಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಆವಿಷ್ಟರಿಸದೇನೇ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡ ಬೇಕು. ವ್ರತಖೇಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಉಪದೇಶಕೊಟ್ಟರೆ ಆಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಜ್ಞಾನವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿ ಅನರ್ಥವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ೧ ಅನಿಷ್ಟಾರಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡ ಬೇಕೋ, ೨ ಅಥವಾ ಆವಿಷ್ಟರಿಸದೆ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೋ, ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಆತಿ ಹೇಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಜ್ಞಾನದಾ ಅಪಿ ಚಾಚಾರ್ಯಾ ವಿಶೇಷಾತ್ಕಲಮಾಪ್ನುಯುಃ |
 ಮುಕ್ತಾವಸ್ಥಗುಣಂ ಶಿಷ್ಯಾದ್ಗುರುರಾಪ್ನೋತಿ ಶೋಭನಂ || ೨೭೨ ||
 ತದ್ಗುರುರ್ದ್ವಿಗುಣಂ ತಸ್ಮಾತ್ಸಾಧ್ಯಂ ತಾವತ್ತತೋಽಪರೇ |
 ದೇವಾಃ ಸಹಸ್ರಗುಣಿತಂ ಕ್ರಮಾತ್ತಸ್ಮಾದ್ಯಥೋತ್ತರಂ || ೨೭೩ ||

ಬ್ರಹ್ಮಾ ಮಹಾಘೋಷಗುಣಿತಮೇವಂ ಫಲವಿನಿರ್ಣಯಃ |

ಇತ್ಯಾಹ ಭಗವಾನ್ ಶಾಸ್ತ್ರೇ ಗುರುವೃತ್ತಾಭಿಧೇ ಸ್ವಯಂ || ೨೭೪ ||

ಅ || (ಕೇವಲ ಶಿಷ್ಯಂಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ) ಜ್ಞಾನದಾ ಅಪಿ = ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ಆಚಾರ್ಯಾ ಅಪಿ = ಆಚಾರ್ಯರೂ ಕೂಡ, ವಿಶೇಷಾತ್ = ಶಿಷ್ಯರಿಂದಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಫಲಂ = ಫಲವನ್ನು, ಆಪ್ನುಯುಃ = ಹೊಂದುವರು. ಶಿಷ್ಯಾತ್ = ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಯಾವುದು ಶ್ರವಣ ಫಲವೋ ಅದಕ್ಕಿಂತ, ಅಪ್ನುಗುಣಂ = ಎಂಟುಪಾಲು ಹೆಚ್ಚು, ಶೋಭನಂ = ಮಂಗಳವನ್ನು, ಮುಕ್ತಾ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಗುರುಃ = ಗುರುವು, (ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡೋಣದರಿಂದ) ಆಪ್ನೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ತದ್ಗುರುಃ = ಗುರುಗಳ ಗುರುಗಳು, ತಸ್ಮಾತ್ = ಗುರುಗಳ ಫಲದಿಂದ, ದ್ವಿಗುಣಂ = ಇಮ್ಮಡಿ ಫಲವನ್ನು, ಆಪ್ನೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ತತಃ = ಪರಮಗುರುಗಳದೆಡೆ ಯಿಂದ, ಅಪರೇ = ಇತರರು, ಸಾರ್ಥಂ ತಾವತ್ = ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನ ಫಲಕ್ಕಿಂತ, ಅರ್ಥದಿಂದ ಅಧಿಕ ವಾದ ಫಲವನ್ನು, ಆಪ್ನುವಂತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಯಥೋತ್ತರಂ = ಉತ್ತರೋತ್ತರ, ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ರಮಾತ್ = ಅಧ್ಯರ್ಥ ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿಕ್ರಮದಿಂದ, ದೇವಾಃ = ದೇವತೆಗಳು, (ಜ್ಞಾನಪ್ರವರ್ತಕ ರಾದುದರಿಂದ) ಸಹಸ್ರಗುಣಿತಂ = ಸಹಸ್ರಪಾಲು ಅಧಿಕ ಫಲವನ್ನು, ಆಪ್ನುವಂತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಯಥೋಕ್ತಂ = ಉತ್ತರೋತ್ತರ, ತಸ್ಮಾತ್ ಕ್ರಮಾತ್ = ಆ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ, ಬ್ರಹ್ಮಾ = ಚತುರ್ಮುಖನು, ಮಹಾಘೋಷಗುಣಿತಂ = ಮಹಾಘೋಷದಿಂದ ಗುಣಿತವಾದ ಫಲವನ್ನು, ಆಪ್ನೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಏವಂ = ಹೀಗೆ, ಫಲವಿನಿರ್ಣಯಃ = ಫಲದ ನಿಶ್ಚಯವು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಭಗವಾನ್ = ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಗುರುವೃತ್ತಾಭಿಧೇ = ಗುರುವೃತ್ತವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ, ಶಾಸ್ತ್ರೇ = ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ಸ್ವಯಂ = ತಾನಾಗಿಯೇ, ಆಹ = ಹೇಳಿರುವರು || ೨೭೨ || ೨೭೩ || ೨೭೪ ||

ಆಗಮಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಯುಕ್ತಂ ಚ ತನ್ನ ಗೋದಾತಾ ಗೋಮಾತ್ರಫಲಮಾಪ್ನುಯಾತ್ |

ಯ ಇಮಂ ಪರಮಂ ಗುಹ್ಯಂ ಮದ್ಭಕ್ತೇಷ್ವಭಿಧಾಸ್ಯತಿ || ೨೭೫ ||

ಭಕ್ತಿಂ ಮಯಿ ಪರಾಂ ಕೃತ್ವಾ ಮಾಮೇವೈಷ್ಯತ್ಯಸಂಶಯಃ |

ನ ಚ ತಸ್ಮಾನ್ಮನುಷ್ಯೇಷು ಕಶ್ಚಿನ್ನೇ ಪ್ರಿಯಕೃತ್ತಮಃ || ೨೭೬ ||

ಭವಿತಾ ನ ಚ ಮೇ ತಸ್ಮಾದನ್ಯಃ ಪ್ರಿಯತನೋ (ರೋ) ಭುವಿ |

(ಗೀತಾ ಅಧ್ಯಾಯ || ೧೮ || ಶ್ಲೋ. || ೬೮ || ೬೯ ||)

ಇತ್ಯಾಹ ಭಗವಾನೇವಮಪಿ ಸಾತ್ರಮವೇಕ್ಷತೇ || ೨೭೭ ||

ಅ || ತತ್ = ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಶಿಷ್ಯನ ಜ್ಞಾನಫಲದಿಂದಲೂ ಆಚಾರ್ಯರ ಜ್ಞಾನದಾನಫಲವು ಅಧಿಕವು ಎನ್ನುವುದು, ಯುಕ್ತಂ ಚ = ಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. (ಆ ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಗೋದಾತಾ = ಗೋವನ್ನು ದಾನಮಾಡಿವನು, ಗೋಮಾತ್ರ ಫಲಂ = ಕೇವಲ ಗೋವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪ ಫಲವನ್ನು, ನಾಪ್ನುಯಾತ್ = ಹೊಂದಲಾರನು. (ಅಂದರೆ— ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನಿಗೆ ಕೇವಲ ಗೋವು ಫಲವು. ಗೋವನ್ನು ದಾನಮಾಡಿವನು ಗೋಮಾತ್ರಫಲವುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಮಹಾಫಲವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತಾನೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿಯೂ,) (ಅಂತೂ ಜ್ಞಾನದಾತಾ ದತ್ತವಸ್ತುಫಲಾದಪಿ ಅಧಿಕ ದಾನಫಲವಾನ್ ಪುರುಷಾರ್ಥಹೇತು ವಸ್ತುದಾತೃತ್ವಾತ್ ಗೋದಾತೃವತ್ = ಜ್ಞಾನೋಪದೇಶಕನು

ಕೊಟ್ಟ ವಸ್ತು ಫಲದಿಂದಲೂ ಹೆಚ್ಚು ದಾನದಫಲವುಳ್ಳವನು, ಪುರುಷಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಹೇತುವಾದ ವಸ್ತು ವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಪ್ರಯುಕ್ತ ಗೋವನ್ನು ಕೊಟ್ಟವನಂತೆ.) (ಜ್ಞಾನಫಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಆಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಜ್ಞಾನದಾನಫಲವು ಅಧಿಕವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ಗೀತಾಸಂವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಯಃ = ಯಾವ ಅಧಿಕಾರಿಯು, ಪರಮಂ ಗೋಪ್ಯಂ = ಅತಿಗೋಪ್ಯವಾದ, ಇಮಂ (ದಂ) = ಈ ಗೀತಾ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು, ಮಧುಕ್ರೇಷು = ನನ್ನ ಭಕ್ತರಲ್ಲಿ, ಅಭಿಧಾಸ್ಯತಿ = ಉಪದೇಶಿಸುವನೋ, ಸಃ = ಆತನು, ಮಯಿ = ನನ್ನಲ್ಲಿ, ಪರಾಂ ಭಕ್ತಿಂ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಭಕ್ತಿಯನ್ನು, ಕೃತ್ವಾ = ಮಾಡಿ, ಮಾಮೇವ = ನನ್ನನ್ನೇ, ಏಷ್ಯತಿ = ಹೊಂದುವನು. ಅಸಂಶಯಃ = ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ತಸ್ಮಾತ್ = ಗೀತಾವ್ಯಾಖ್ಯಾತೃವಿನದೇಶಿಯಿಂದ, ಮನುಷ್ಯೇಷು = ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ, ಕಶ್ಚಿತ್ = ಯಾರೊಬ್ಬನೂ, ಮೇ = ನನಗೆ, ಪ್ರಿಯಕೃತಮಃ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಿಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ನ ಚಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ತಸ್ಮಾತ್ = ಅವನದೇಶಿಯಿಂದ, ಅನ್ಯಃ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ಮೇ = ನನಗೆ, ಪ್ರಿಯತಮಃ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಪ್ರಿಯನಾದವನು, ಭುವಿ = ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ, ನ ಚ ಭವಿತಾ = ಆಗಲಾರನು. 'ಅಧ್ಯೇಷ್ಯತೇ ಚ ಯ ಇಮಂ ಧರ್ಮ್ಯಂ ಸಂವಾದಮಾವಯೋಃ | ಜ್ಞಾನಯಜ್ಞೇನ ತೇನಾದಮಿಷ್ಟಃ ಸ್ಯಾಮಿತಿ ಮೇ ಮತಿಃ' = ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಅಥವಾ ಧರ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ನಮ್ಮಿಬ್ಬರ ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ಗೀತಾಪ್ರಬಂಧವನ್ನು ಯಾರು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ ಆತನಿಂದ ಜ್ಞಾನಾಭ್ಯಾಸದಿಂದ ನಾನು ಪೂಜಿತನಾಗುವೆನು. (ಹೀಗೆ ನನ್ನ ಮತಿಯು.) ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಭಗವಾನ್ = ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನು, ಆಹ = ಹೇಳಿದನು. (ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಹೀಗೆ ಜ್ಞಾನದಾನವೂ ಆ ಜ್ಞಾನದಾನದ ಸಂಪ್ರದಾಯಪ್ರವರ್ತನವೂ ಕೂಡ ಮಹಾಫಲವುಳ್ಳದ್ದೋ, ಆದಕಾರಣ ಬಹುಜನರನ್ನು ಗ್ರಹಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅವಿಷ್ಕರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನದಾನಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಏವಮಪಿ = ಹೀಗಾದಾಗ್ಯೂ, ಪಾತ್ರಂ = ಸತ್ಪಾತ್ರವು, (ದಾನಫಲದಿಂದ) ಅಪೇಕ್ಷ್ಯತೇ = ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ ಜ್ಞಾನದಾನವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಮಹಾಫಲವುಳ್ಳದ್ದು ಎನ್ನುವುದು ಸತ್ಯವೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನದಾನಮಾಡಬಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ—) ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿನಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ದಾನವು ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಮರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ದಾನ ಮಾಡಿದ್ದು ಫಲಕ್ಕಾಗಿ ಸಮರ್ಥವಾಗಲಾರದು. ಮತ್ತೆ ಪ್ರತ್ಯನಾಯಕೇನೇ ಕಾರಣವು. ಅವಿಷ್ಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದಾದರೂ ನಿಸಿದ್ಧವು || ೨೭೫ || ೨೭೬ || ೨೭೭ || ಸೂ. ೪೯ || ಅ. ೮ ||

ಅನಾವಿಷ್ಕಾರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಐಹಿಕಾಧಿಕರಣವು.

'ಓಂ ಐಹಿಕಮಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರತಿಬಂಧೇ ತದ್ವರ್ಶನಾತ್ ಓಂ' || ಸೂ. ೫೦ ||

ಪ್ರಾರಬ್ಧಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ್ದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ, 'ಶ್ರುತ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಮತಿಪೂರ್ವಂ ಹ್ಯುಪಾಸ್ಯೇಹೈವ ದೃಷ್ಟಿಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಕಂಡರಬಹುದು. || ಸೂ. ೫೦ || ಅಧಿ. ೯ ||

ಮುಕ್ತಿಫಲಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಮುಕ್ತಿಫಲಾನಿಯಮಸ್ತದನಸ್ಥಾನಧ್ಯತೇ ಸ್ತದನಸ್ಥಾನಧ್ಯತೇಃ
ಓಂ’ || ಸೂ. ೫೧ ||

ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನಸಂಪತ್ತಿ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿನಿಯಮದಂತೆಯೇ ಮುಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಫಲದಲ್ಲಿ ಅನಿಯಮವು. ಅಂದರೆ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಆ ದೇಹದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ; ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ದೇಹಾಂತರದ ಅವಸಾನದಲ್ಲಿಯೇ. ಜ್ಞಾನಹುಟ್ಟಿದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಜ್ಞಾನೋತ್ಪತ್ತಿ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗದಿದ್ದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏಕೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದೆ ಎಂದು ಏಕೆ ಕಲ್ಪಿಸುವುದು? ಎಂದರೆ ‘ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಸ್ಕೋತತ್ಪ್ರವೇಶ್ಯೇವ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಫಲವು ನಿಶ್ಚಿತವಾದುದರಿಂದ.

ಈ ಎರಡು (೧೦-೧೧) ಅಧಿಕರಣಗಳ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಏವಮೇವಾವಿರೋಧೇನ ಪ್ರಾರಬ್ಧಸ್ಯೈವ ಕರ್ಮಣಃ |

ಜ್ಞಾನಂ ದೃಷ್ಟಫಲಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಮುಕ್ತಿಶ್ಚೈವೇಹ(ಶ್ಚೈಹೈವ)ಲಭ್ಯತೇ ||

|| ೨೭೮ ||

ಅ || ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಣಃ=ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಕ್ಕೆ, ಅವಿರೋಧೇನೇವ=ವಿರೋಧಾಭಾವದಿಂದಲೇ, ಜ್ಞಾನಂ=ಜ್ಞಾನವು, ದೃಷ್ಟಫಲಂ=ದೃಷ್ಟವಾದ ಫಲವುಳ್ಳದೆಂದು, ಪ್ರೋಕ್ತಮಿತಿ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಎಂದು ೧೦ನೇ ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು) (ಅಂದರೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆಯೇ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.) ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದ ಅವಸಾನವಾದಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಏವಮೇವ=ಹೀಗೆಯೇ, ಮುಕ್ತಿಶ್ಚ=ಮುಕ್ತಿಯೂ ಕೂಡ, ಇಹೈವ=ಇಲ್ಲಿಯೇ, ಲಭ್ಯತೇ=ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಎಂದು ೧೧ನೇ ಅಧಿಕರಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು) (ಅಂದರೆ ಯಾವ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿತೋ, ಆ ದೇಹಪಾತನಾದೊಡನೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸಿಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದರೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮದ ಅವಸಾನದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯು ಸಿಗುತ್ತದೆ. || ೨೭೮ || ಸೂ. ೫೦ || ೫೧ || ಅಧಿ. ೧೦ || ೧೧ ||

ಐಹಿಕಾಧಿಕರಣ ಮುಕ್ತಿಫಲಾಧಿಕರಣಗಳು ಸಮಾಪ್ತಗಳಾದುವು.

ಇತಿ ತ್ರೀನುದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ (ದ) ವಿರಚಿತೇ
ತ್ರೀನುದ್ಭ್ರಷ್ಟಸೂತ್ರಾನುನ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಚತುರ್ಥಃಸಾಧಃ

ಹೀಗೆ ತ್ರೀನುದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುನ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ

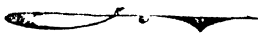
ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಸಾಧವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಪೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಭಗವತ್ಪಾದಸುಕೃತೇ
 ರನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರಗುಣಜಯತೀರ್ಥಾಖ್ಯ ಯತಿನಾ |
 ಕೃತಾಯಾಂ ಟೀಕಾಯಾಂ ವಿಷಮಸದನಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿವೃತೌ
 ತೃತೀಯೈಽಧ್ಯಾಯೈಽಸ್ಮಿನ್ ಚರಮಚರಣಃ ಪರ್ಯವಸಿತಃ ||

ಅಶೇಷಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ |
 ನಮಃ ಶ್ರೀಪ್ರಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಯಪ್ರದಾಯಿನೇ ||
 ಭಾರತೀಶ ನಮಸ್ತುಭ್ಯಂ ರಾಮಪ್ರಿಯ ನನೋಸ್ತುತೇ |
 ನಮಸ್ತೇ ದ್ರೌಪದೀಕಾಂತ ವ್ಯಾಸಶಿಷ್ಯ ನನೋಸ್ತುತೇ ||
 ವ್ಯಾಖ್ಯಯಾ ಚಾನುಭಾಷಸ್ಯ ಪ್ರೀತೋ ಮಧ್ವಮುನಿರ್ಮಮ |
 ನಿನಾರಯನ್ನಪ್ರಕಾಶಂ ಸುಪ್ರಕಾಶಂ ದದಾತು ಮೇ ||

|| ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಹರಿಃ ಓಂ ||

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಸ್ತು ||

॥ ಶ್ರೀಃ ॥

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಆರಾಧಿತಃ ಸಾಧನೈರ್ಯೋಗೇ ಮುಕ್ತಂ ದದ್ಯಾಚ್ಚತುರ್ವಿಧಾಂ |
ತಂ ವಂದೇ ಕಮಲಾನಾಥಮಭೀಷ್ಣಾವಾಪ್ತಯೇ ಹರಿಂ ||
ಯದೀಯಚರಣಾಂಭೋಜಚ್ಛಾಯಾನಾಶ್ರಿತ್ಯ ನಿರ್ವೃತಾಃ |
ನಂದಂತಿ ಸತತಂ ಮುಕ್ತಾಃ ಸಂಶ್ರಯೇ ತಂ ಶ್ರಿಯಃ ಪತಿಂ ||
ಯದೀಯಾಸ್ಯಾಂಬುಜಾದ್ಭಾಷ್ಯಂ ಮೋಕ್ಷಾದಿಪುರುಷಾರ್ಥದಂ |
ಅನಿರ್ಭೂತಂ ತನ್ನ ಮಾಮಿ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯಮಾದರಾತ್ ||
ಭಜಕಾಭೀಷ್ಟದಾತಾರಂ ದ್ವಿಜವ್ರಜನಿಷೇವಿತಂ |
ಸುಜನೇಡ್ಯಂ ವಾದಿರಾಜಂ ಋಜಯೋಗಿನಮಾಶ್ರಯೇ ||

ಶ್ರೀಮದ್ಧನುಮದ್ವೀಮನುಧ್ವಾಂತರ್ಗತರಾಮಕೃಷ್ಣನೇದವ್ಯಾಸಾತ್ಮಕ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ || ಹರಿಃ ಓಂ ||

ಮೂ || ಸಮನ್ವಯಾವಿರೋಧಾಭ್ಯಾಂ ಸಿದ್ಧೇ ವಸ್ತುನಿ ಸಾಧನೇ |
ವಿಚಾರಿತೇಷ್ಟಶೇಷೇಷು ಸಾಧನೇಷು ವಿಶೇಷತಃ || ೧ ||
ನಿತ್ಯಶಃ ಕಾರ್ಯಮತ್ಯಂತಮವಶ್ಯಂ ಭಾವಿಸಾಧನಂ |
ಚಿಂತ್ಯತೇ ಪ್ರಥಮಂ ತತ್ರ [ಶ್ರವಣಾದಿಸಕೃತ್ಕ್ರಿಯಾ] || ೨ ||

ಅ || ಸಮನ್ವಯಾವಿರೋಧಾಭ್ಯಾಂ = ಒಂದನೇ ಎರಡನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸಮನ್ವಯ ಅವಿರೋಧಗಳಿಂದ, ವಸ್ತುನಿ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿರೂಪವಾದ ವಸ್ತುವು,
ಸಿದ್ಧೇ = ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಸಾಧನೇ = ಸಾಧನವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯ
ದಲ್ಲಿ, ಅಶೇಷೇಷು ಸಾಧನೇಷು = ಎಲ್ಲಾ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನಗಳು, ವಿಚಾರಿತೇಷು = ವಿಚಾರಿತವಾಗು
ತ್ತಿರಲು, (ಫಲಪ್ರತಿಪಾದನಕ್ಕೆ) ಜಿಜ್ಞಾಸಿತಗಳಾದ ಅರ್ಥಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ
ವಿಚಾರಮಾಡಿದರಿಂದ ಫಲವೇ ಅವಶಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ೧ ಕರ್ಮಕ್ಷಯ, ೨ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ,
೩ ಮಾರ್ಗ, ೪ ಭೋಗವೆನ್ನುವ, ಅನಸರ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಮೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಫಲವು ಈ ಅಧ್ಯಾ
ಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂತೂ ಫಲಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮ ನಾಶ
ಖ್ಯವಾದ ಫಲವು ಪ್ರಥಮ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ಹೇಳಿದಹಾಗಾಯಿತು.)
(ಅದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. —) ತತ್ರ = ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ,
ಪ್ರಥಮಂ = ಬುಡದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ, ಅತ್ಯಂತಂ ಅವಶ್ಯಂಭಾವಿ = ಮೋಕ್ಷಸಿದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ
ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಇರತಕ್ಕ, ಸಾಧನಮೇವ = ಸಾಧನವೇ, ವಿಶೇಷತಃ = ಪರಮಾದರ
ದಿಂದಲೇ, ನಿತ್ಯಶಃ = ನಿರಂತರವಾಗಿಯೂ, ಕಾರ್ಯಮಿತಿ = ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ಎಂದು, ಚಿಂತ್ಯತೇ =
ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಾಧನಗಳು ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೋ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಲವು ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಪರಮಾದರ ನೈರಂತರ್ಯಗಳಿಂದ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಆರಂಭದ ಕೆಲವು ಅಕಧಿರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತೇನೆ. ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರೇನೇ ಮೋಕ್ಷವು ಸಿಗುವುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಸಿಗಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಂತರಂಗ ಸಾಧನವೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಮೂರನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದು. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಫಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಫಲಾಂತರಂಗತ್ವವು. ಅಧ್ಯಾಯಾದಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಪ್ರಾಯಿಕವಾದುದರಿಂದ ಕೂಡುತ್ತದೆ. || ೧ || ೨ ||

‘ ಓಂ ಆವೃತ್ತಿ ರಸಕೃದುಪದೇಶಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೧ ||

ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ‘ ಸ ಆತ್ಮಾ ತತ್ತ್ವಮಸಿ ಶ್ವೇತಕೇತೋ ’ ಎಂದು ಉದ್ಘಾಟಕರು ಶ್ವೇತಕೇತುನಿಗೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ತತ್ತ್ವವನ್ನುಪದೇಶ ಮಾಡಿದರೆ—

‘ ಓಂ ಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೨ ||

‘ ಸ ತಪೋಽತಪ್ತತ ಪುನರೇವ ವರುಣಂ ಪಿತರಮುಪಸಸಾರ ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರುತವಾದ, ಭೃಗುಬುಷಿಯ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಅವರ್ತನರೂಪ ಲಿಂಗದಿಂದಲೂ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಬೇಕು —

ಅಧಿಕರಣವು ಹೊರಡಲಿಕ್ಕೆ ಕಾರಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || [ಚಿಂತ್ಯತೇ ಪ್ರಥಮಂ ತತ್ರ] ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಕೃತ್ಕ್ರಿಯಾ || ೨ ||

ಆವೃತ್ತಿರ್ವೇತಿ ಸಂದೇಹೇ ಕರ್ತವ್ಯಾವೃತ್ತಿರೇವ ಹಿ |

ಉಪದೇಶೋಽತತ್ತ್ವಮಸೀತ್ಯಾದಿರ್ಹ್ಯ ಸಕೃದೇವ ಯತ್ || ೩ ||

ಅ || ತತ್ರ=ಅದರಲ್ಲಿ, ಪ್ರಥಮಂ=ಪ್ರಥಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ, (‘ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯೋ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸಿತವ್ಯಃ’ ಎಂದು ದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ) ಶ್ರವಣಾದಿ=ಶ್ರವಣಮೊದಲಾದುದು, (ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ) ಸಕೃತ್ಕ್ರಿಯಾ=ಜ್ಯೋತಿಷ್ಣೋಮಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಅನುಷ್ಠಾನವೋ, ಆವೃತ್ತಿರ್ವಾ=ಪ್ರೀಹ್ಯವಘಾತಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಆವೃತ್ತಿಯೋ, ಇತಿ ಸಂದೇಹೇ=ಹೀಗೆ ಸಂಶಯವು ಬರುತ್ತಿರಲು, ಸಕೃತ್ಕ್ರಿಯಾ ಇತಿ=ಒಂದಾವರ್ತಿಯೇ ಅನುಷ್ಠಾನವೆಂದು, (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಬರುತ್ತಿರಲು ಈ ಅಧಿಕರಣವು ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—) ಆವೃತ್ತಿಃ = (ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ) ಆವೃತ್ತಿಯು, ಕರ್ತವ್ಯೈವ=ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದೇ. ಆತತ್ತ್ವಮಸಿ=ನೀನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಭಿನ್ನನು ಆಗಿರುತ್ತಿ, ಇತ್ಯಾದಿಃ=ಇದು ಮೊದಲಾದುದು, ಉಪದೇಶಃ=ಉಪದೇಶವು, ಹಿ=ಆತತ್ತ್ವಮಸಿ ಎನ್ನುವ ಉಪದೇಶವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಅಂದರೆ ಶಿಷ್ಯನು ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಆಗ ಗುರುಗಳ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಉಪದೇಶವು ಅನರ್ಥಕವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದರಿಂದ ಶ್ರವಣಕ್ಕೆ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಂತೂ ಶ್ರವಣಾವೃತ್ತಿಗೆ ಕರ್ತವ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧವು || ೨ || ೩ ||

ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನ ಈ ಮೂರಕ್ಕೂ ಆವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸತಕ್ಕ 'ಲಿಂಗಾಚ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ಅಲ್ಲಿ ಅಭಿಪ್ರೇತಗಳಾದ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಆಗಮವಾಕ್ಯದಿಂದಲೇ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ -

ಮೂ || ಲಿಂಗಾಲ್ಲಾ ತವ್ಯತಃ ಪೂರ್ವಮ್ನು ಚೋಃ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವತಃ ಶತಾತ್ |
 ಶುಶ್ರಾವೋಗ್ರತಸಾ ನಾಮ ಯೋಗ್ಯೋ ರುದ್ರಪದಸ್ಯ ಯಃ || ೪ ||
 ಸಾರ್ಧಂ ಪರಾರ್ಧಂ ವಿಷ್ಣೋಸ್ತು ಗುಣಾನ್ ಭಕ್ತ್ಯಾ ಸದೋದ್ಯತಃ |
 ತತ್ತಿಭಾಗಮುಪಾಸಾಂ ಚ ಚಕ್ರೇ ಸಂಭೃತಮಾನಸಃ || ೫ ||
 ದಶಮನ್ವಂತರಂ ಶಕ್ರಪದಯೋಗ್ಯೋ ಗರುತ್ಮತಃ |
 ಪದಯೋಗ್ಯಾಸ್ಸು ಮನಸಃ ಸುನಂದೋ ನಾಮ ಚಾರ್ಶಕೋತ್ || ೬ ||
 ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರ ಉದ್ಯುಕ್ತೋ ಮನ್ವಂತರಚತುಷ್ಟಯಂ |
 ಸೂರ್ಯಾಚಂದ್ರಮಸೋಶ್ವಿನ ಪದಯೋಗ್ಯಾ ಸುತೇಜಸೌ || ೭ ||
 ಸುರೂಪಃ ಶಾಂತರೂಪಶ್ಚ ಮನ್ವಂತರಚತುಷ್ಟಯಂ |
 ಅಶ್ಯಣ್ಣಿತಾಂ ಸುಮನಸೋ ಮನ್ವಂತರಮುಪಾಸತಾಂ || ೮ ||
 ತತಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತು ತೇ ಸರ್ವೇ ಭಕ್ತೋಗ್ರತಪ ಆದಯಃ |
 ಅಪಶ್ಯನ್ವರಮಂ ವಿಷ್ಣುಂ ತತ್ರಸಾದ್ಯಧಿತಾಃ ಸದಾ |
 ಇತ್ಯುಕ್ತಂ ವಿಷ್ಣುನಾ ಸಾಕ್ಷಾದ್ಗ್ರಂಥೇ ಸತ್ತತ್ತ್ವಸಂಜ್ಞಿತೇ || ೯ ||

ಅ || ಲಿಂಗಾತ್ = ಅವರ್ತನರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದಿಶೆಯಿಂದ, (ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಯು ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯವೂ) ('ಲಿಂಗಾತ್' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಬ್ರಹ್ಮತ್ವತಃ = ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಗಳ, ಶತಾತ್ = ನೂರರ ದಿಶೆಯಿಂದ, ಪೂರ್ವಂ = ಮೊದಲು ಇರತಕ್ಕ, ಬ್ರಹ್ಮಪದವಿಗಿ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಲಾತವ್ಯತಃ = ಶಿಷ್ಯರಿಂದ ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಲಾತವ್ಯತಃ ಋಜೋಃ = ಲಾತವ್ಯನಾಮಕ ಋಜುವಿನದಿಶೆಯಿಂದ, ಅಂದರೆ ಲಾತವ್ಯನಾಮಕ ಋಜುವು (೯೯) ತೊಂಭತ್ತ ಒಂಭತ್ತು ಬ್ರಹ್ಮರು ಅತಿತರಂಗಾತ್ತಿರಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಗುವನು. ಅಥವಾ ಯಾವ ಋಜುವಿಗೆ ಈ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ (೧೦೦) ನೂರು (ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಗಳು ದಾಟುತ್ತಿರಲು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು ಆಗುವುದೋ ಅವನದಿಶೆಯಿಂದ) ರುದ್ರಪದಸ್ಯ = ರುದ್ರಪದವಿಗಿ, ಯಃ = ಯಾವನು, ಯೋಗ್ಯಃ = ಯೋಗ್ಯನೋ ಅಂತಹ, ಉಗ್ರತಪಾಃ ನಾಮ = ಉಗ್ರತಪನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು, ಸಾರ್ಧಂ ಪರಾರ್ಧಂ = ಅರ್ಧದಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಪರಾರ್ಧದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಮಾನದಿಂದ ಪರಿಗಣಿತಗಳಾದ ಎಷ್ಟೈದು (೭೫) ಸಂವತ್ಸರ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ) ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಗುಣಾಂಸ್ತು = ಗುಣಗಳನ್ನಾದರೂ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಉದ್ಯತಃ = ಸನ್ನದ್ಧನಾಗಿ, ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕ ಸುದೃಢಸ್ನೇಹದಿಂದ, ಶುಶ್ರಾವ = ಕೇಳಿದನು. ಸಂಭೃತಮಾನಸಃ = ಉಪಾಸಿತವ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿಯೇ ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಾಗಿ, ತತ್ತಿಭಾಗಂ = ಅದರ ಮೂರನೇ ಅಂಶವಾದ ಇಷ್ಟೈದು ಬ್ರಹ್ಮಸಂವತ್ಸರ ಗಳಲ್ಲಿ, ಅಂದರೆ ಶ್ರವಣಕಾಲದ ಮೂರನೇ ಭಾಗಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಉಪಾಸಾಂಚ = ಮನನ ನಿಧಿಧ್ಯಾಸನ ರೂಪವಾದುದನ್ನು, ಚಕ್ರೇ = ಮಾಡಿದನು. ಶಕ್ರಪದಯೋಗ್ಯಃ = ದೇವೇಂದ್ರನ ಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಸುನಂದೋ ನಾಮ = ಸುನಂದನೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು, ಗರುತ್ಮತಃ = ಗರುಡನ,

ಪದಯೋಗ್ಯಾತ್ = ಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಸುಮನಸಃ = ಸುಮನಃ ಎನ್ನುವ ದೇವತೆಯ ದೆಶೆಯಿಂದ, ಅಶೃಣೋತ್ = ಕೇಳಿದನು. ಉದ್ಯುಕ್ತಃ = ಸನ್ನದ್ಧನಾದವನಾಗಿ, ಮನ್ವಂತರ ಚತುಸ್ವಯಂ = ನಾಲ್ಕು ಮನ್ವಂತರಗಳಲ್ಲಿ, ಉಪಾಸಾಂಚಕ್ರೇ = ಉಪಾಸನಾಮಾಡಿದನು. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರವಸೋಃ = ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ, ಪದಯೋಗ್ಯೌ = ಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ, ಸುತೇಜಸೌ = ಶೋಭನಪ್ರಜ್ಞೆಯುಳ್ಳವರೇ ಆದ, ಸುರೂಪಃ = ಸುರೂಪನು, ಶಾಂತರೂಪಶ್ಚ = ಶಾಂತರೂಪನೂ ಕೂಡ, ಮನ್ವಂತರಚತುಸ್ವಯಂ = ನಾಲ್ಕು ಮನ್ವಂತರಗಳಲ್ಲಿ, ಸುಮನಸ ಸಿವ = ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ ಸುಮನೋನಾಮಕ ದೇವತೆಯಿಂದಲೇ, ಅಶೃಣ್ವತಾಂ = ಕೇಳಿದರು. ಮನ್ವಂತರಂ = ಮನ್ವಂತರಾವಚ್ಛಿನ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ, ಉಪಾಸತಾಂ = ಉಪಾಸನಾಮಾಡಿದರು. ತತಃ = ಆ ಮೇಲೆ, ಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತು = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಗ್ರತಪ ಆದಯಃ = ಉಗ್ರತಪಯೆನ್ನುವವನೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ತೇ ಸರ್ವೇ = ಅವರೆಲ್ಲರೂ, ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ತತ್ರ ಸಾದ್ಯಧಿತಾಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಅಭಿವೃದ್ಧರಾದವರಾಗಿ, ಪರಮಂ = ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ವಿಷ್ಣುಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಅಪಶ್ಯನ್ = ನೋಡಿದರು. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಸತ್ತತ್ಸಂಜ್ಞಿತೇ = ಸತ್ತತ್ಸವೆಂದು ಸಂಜ್ಞಿಯುಳ್ಳ, ಗ್ರಂಥೇ = ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ವಿಷ್ಣುನಾ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಉಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— ಸಮನ್ವಯಾಧ್ಯಾಯ ಅವಿರೋಧಾಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾದ ಯಾವ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯ ಸಾಧನ ವಿಚಾರವು ಸಾಧನಾಧ್ಯಾಯದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಫಲವು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಕೆಲವು ಅಧಿಕರಣಗಳಿಂದ ಸಾಧನದ ವಿಚಾರ ರೇಷವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಾ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಇನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಮಾಡಿದರೂ ವಿಶೇಷಾಕಾರವಾಗಿ ಯಾವುದು ಅತ್ಯಾಪಶ್ಯಕವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಸಾಧನವೋ, ಯಾವುದು ಇಲ್ಲದೆ ಮೋಕ್ಷನಾತ್ರವೂ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅದು ವಿಚಾರಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಫಲವನ್ನು ವಿಚಾರಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದು ಫಲಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿತು. (2) ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಅಥವಾ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಎಂದು ಸಂಶಯ ವು ಬಂದರೆ - 'ಶ್ರೋತವ್ಯೋ ಮಂತವ್ಯಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಧಿಯು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾಡಿದರೂ ಚರಿತಾರ್ಥವಾಗುವುದರಿಂದ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಎನ್ನುತ್ತೇನೆ, ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ - 'ಸ ವಿಷೋಽಣಿವೈತದಾತ್ಮ್ಯಮಿದಂಸರ್ವಂ' 'ತತ್ಸತ್ಯಂ ಸ ಆತ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಕಾರ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಉಪದೇಶ ವಿದ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿಯು ಅಪಶ್ಯಕವು. ಒಂದಾವರ್ತಿಯ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ದರ್ಶನವಾಗುವುದಾದರೆ ಅನೇಕಾವರ್ತಿ ಉಪದೇಶವು ವ್ಯರ್ಥವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಾಡಿದರಿಂದಲೇ ಆ ವಿಧಿಯು ಸಾರ್ಥಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಒಂದಾವರ್ತಿಯ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಲಾರದು. ಆದಕಾರಣ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವಾಗುವಂತನಕ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಆ ವಿಧಿಯು ಸಾಧಕವಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆಗಲಾರದು. ಉದಾ 'ಪ್ರೀಹೀನವಹಂತಿ' ಎನ್ನುವ ವಿಧಿಯು ಪ್ರೀಹಿಗಳನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಅವಹನನಮಾಡಿದರೆ ಸಾಧಕವಾಗಲಾರದು. ಮತ್ತೆ ಪ್ರೀಹಿಗಳ ತುಷ (ಉಮಿ) ಹೋಗುವಂತನಕ ಅವಹನನಮಾಡಿದರಿಂದಲೇ ಸಾರ್ಥಕವಾಗುವುದು. ಅವಹನನವು ದೃಷ್ಟ

ಫಲಕ್ಕಾಗಿದೆ. (3) ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನಾದಿಗಳು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು. ಧ್ಯಾನಶಬ್ದವು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಸ್ಮರಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಜಾತೀಯ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳ ಪ್ರವಾಹ ವಾಚಕವು. ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣುಧ್ಯಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಬೃಹತ್ತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ. 'ನಿತ್ಯಶಃ ಶ್ರವಣಂ ಚೈವ ಮನನಂ ಧ್ಯಾನಮೇವ ಚ | ಕರ್ತವ್ಯಮೇವ ಪುರುಷೈರ್ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನಮಿಚ್ಛುಭಿಃ' ಎಂದು (4) ಮತ್ತು ಉಗ್ರತಪಃ ಎನ್ನುವವರೇ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾನುಭಾವರು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಶ್ರವಣಾದಿ ಗಳಿಗೆ ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಲಾತವ್ಯನಾಮಕ ಋಜುವು ತೊಂಭತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮರು ಅತೀತರಾಗುತ್ತಿರಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಆಗುವನು. ಆ ಲಾತವ್ಯರಿಂದ ಉಗ್ರತಪಾ ಎನ್ನುವ ರುದ್ರಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನದಲ್ಲಿ ಎಪ್ಪತ್ತೈದು ಸಂವತ್ಸರ ಕಾಲತನಕ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಗುಣಗಳನ್ನು ಶ್ರವಣಮಾಡಿದನು. ಬ್ರಹ್ಮಮಾನದಲ್ಲಿ (೨೫) ಇಷ್ಟತ್ವ ಐದು ಸಂವತ್ಸರಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದನು. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಕರಿಸಿದನು. (5) ಹಾಗೆಯೇ ಸುನಂದಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಪದವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದ ಜೀವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಶಕ್ತ್ಯನುಸಾರದಿಂದ ಅನುಷ್ಠಿತವಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಕಂಡರು || ೪ || ೫ || ೬ || ೭ || ೮ || ೯ || ೧೦ || ೧೧ || ೧೨ || ೧೩ || ೧೪ || ೧೫ || ೧೬ || ೧೭ || ೧೮ || ೧೯ || ೨೦ || ೨೧ || ೨೨ || ೨೩ || ೨೪ || ೨೫ || ೨೬ || ೨೭ || ೨೮ || ೨೯ || ೩೦ || ೩೧ || ೩೨ || ೩೩ || ೩೪ || ೩೫ || ೩೬ || ೩೭ || ೩೮ || ೩೯ || ೪೦ || ೪೧ || ೪೨ || ೪೩ || ೪೪ || ೪೫ || ೪೬ || ೪೭ || ೪೮ || ೪೯ || ೫೦ || ೫೧ || ೫೨ || ೫೩ || ೫೪ || ೫೫ || ೫೬ || ೫೭ || ೫೮ || ೫೯ || ೬೦ || ೬೧ || ೬೨ || ೬೩ || ೬೪ || ೬೫ || ೬೬ || ೬೭ || ೬೮ || ೬೯ || ೭೦ || ೭೧ || ೭೨ || ೭೩ || ೭೪ || ೭೫ || ೭೬ || ೭೭ || ೭೮ || ೭೯ || ೮೦ || ೮೧ || ೮೨ || ೮೩ || ೮೪ || ೮೫ || ೮೬ || ೮೭ || ೮೮ || ೮೯ || ೯೦ || ೯೧ || ೯೨ || ೯೩ || ೯೪ || ೯೫ || ೯೬ || ೯೭ || ೯೮ || ೯೯ || ೧೦೦ ||

ಆವೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣವು.

'ಓಂ ಆತ್ಮೇತಿ ಶೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ ಓಂ' ಸೂ. || ೨ ||

ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ನಮಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯು ಎಂದೇ ಸಜ್ಜನರು ಉಪಾಸನಾಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಶಿಷ್ಯರಿಗೆ ಉಪದೇಶವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ನಮಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸನಾಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

(1) ಯಾವುದು ಆತ್ಮಾಪಶ್ಯಕವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ಆವರ್ತನೆಮಾಡಬೇಕೋ ಅದನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ 'ಆತ್ಮೇತಿಶೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (2) ಅದರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥವು ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಇತರನೆಂದು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಡದು. ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧವೆಂದು 'ಗುಣಭೇದಾತ್ಮಶಬ್ದಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರ ಗಳಿಂದ ಮೊದಲೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನೇ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ದೃಢೀಕರಿಸು ತ್ತಾರೆ. (3) ಯಾವನು ಸರ್ವಜಗತ್ತುಗಳಿಂದ ಉಪಾಸ್ಯನೋ ಅಂತಹ ಆತ್ಮನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಸಜ್ಜನರು ಉಪಾಸನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತು ಉಪದೇಶಕೊಡು ತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು 'ಸರ್ವಮಾದತ್ತೇ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವಾಮಿಯು ಸರ್ವವನ್ನು ತನ್ನದನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು ವಿಷ್ಣುವು ಉಪಾಸನಾರ್ಹನು. ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಆತ್ಮೇತಿ ನಾಮ ಕಥಿತಂ ಸಾಕ್ಷಾನ್ನಾರಾಯಣಸ್ಯ ಹಿ || ೧೦ ||
 ಆತ್ಮಾ ಬ್ರಹ್ಮ ಮಹಾಂಸ್ತಾರಃ ಪರಮೇಶಃ ಶುಚಿಶ್ರವಾಃ |
 ವಿಷ್ಣುರ್ನಾರಾಯಣೋಽನಂತ ಇತಿ ಶ್ರೀಪತಿರೀರ್ಯತೇ || ೧೧ ||
 ಇತಿ ವೈಂಗಿಶ್ರುತಿಶ್ಚೈವ ತಥೈವ ಪರಮಶ್ರುತಿಃ |
 ಓ ಮಾತ್ಮಾ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣು ರಾತ್ಮಾನಂದೋಽಕ್ಷರಃ ಸ್ವರಾಟ್ || ೧೨ ||
 ವಿಶ್ವತ್ರಾತಾ ನೃಸಿಂಹೋಽಜೋ ನಾರಾಯಣ ಉರುಕ್ರಮಃ |
 ಅನಸೂಯಾ ತಥೈವಾತ್ರೇರ್ಜಜ್ಜೀ ಪುತ್ರಾನಕಲ್ಪಷಾನ್ || ೧೩ ||
 ದತ್ತಂ ದೂರ್ವಾಸಸಂ ಸೋಮಮಾತ್ಮೇಶಬ್ರಹ್ಮಸಂಭವಾನ್ |
 ಇತಿ ಭಾಗವತೇ ಚೈವ ತಸ್ಮಾದಾತ್ಮಾ ಜನಾರ್ದನಃ || ೧೪ ||
 ತಸ್ಮಾದುಪಾಸ್ಯೋ ವಿಷ್ಣು ರಿತಿ ಜ್ಞಾ ತವ್ಯಃ ಸಜ್ಜನೈಃ ಸದಾ |
 ತಥೈವೋಪಾಸತೇ ಸಂತಸ್ತಥೈವೋಪದಿಶಂತಿ ಚ || ೧೫ ||
 ಆದಾನಾರ್ಥತ್ವತಶ್ಚಾಯಮಾತ್ಮಶಬ್ದಃ ಪತಿಂ ವದೇತ್ |
 ಸ್ವಾಮೀ ನೇ ವಿಷ್ಣು ರಿತ್ಯೇವ ನಿತ್ಯದೋಪಾಸ್ಯಮಂಜಸಾ || ೧೬ ||
 ಸ್ವಾಮೀ ವಿಷ್ಣು ರಿತಿ ಧ್ಯಾನಂ ನಿರೇಷಣವಿಶೇಷ್ಯತಃ |
 ಕರ್ತವ್ಯಂ ಸರ್ವಥೈವೈತನ್ನ ಕಥಂಚನ ವಿಸ್ಮರೇತ್ || ೧೭ ||
 ಇತಿ ಸತ್ತತ್ವವಚನಂ ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಚನಂ ಪರಂ |
 ಮಮ ಸ್ವಾಮೀ ಹರಿನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವಸ್ಯ ಪತಿರೇವ ಚ |
 ಇತಿ ಧ್ಯೇಯಃ ಸರ್ವದೈವ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣು ರವ್ಯಯಃ || ೧೮ ||

ಅ || ಹಿ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಆತ್ಮೇತಿ ನಾಮ = ಆತ್ಮ ಎನ್ನುವ ನಾಮಧೇಯವು, ಸಾಕ್ಷಾತ್ = ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ, ನಾರಾಯಣಸ್ಯ = ನಾರಾಯಣನಿಗೆ, ಕಥಿತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೋ, ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮನು, ಬ್ರಹ್ಮ = ಬ್ರಹ್ಮನು, ಮಹಾನ್ = ಶ್ರೇಷ್ಠನು, ತಾರಃ = ಓಕಾರ ವಾಚ್ಯನು. ಪರಮೇಶಃ = ಉತ್ತಮರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನು. ಶುಚಿಶ್ರವಾಃ = ಶುದ್ಧವಾದ ಕೀರ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ನಾರಾಯಣಃ = ನಾರಾಯಣನು, ಅನಂತಃ = ಅನಂತನು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ ನಾಮಧೇಯಗಳಿಂದ, ಶ್ರೀಪತಿಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀವತಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಈರ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ. ವೈಂಗಿಶ್ರುತಿಶ್ಚೈವ = ವೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ, (ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ನಾಮವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.) ತಥೈವ = ಹಾಗೆಯೇ, ಓಂ = ಓಂ ಎಂದು, ಆತ್ಮಾ = ಸ್ವಾಮಿಯು ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನು, ಭಗವಾನ್ = ಪಡ್ಡುಣೈಶ್ವರ್ಯಸಂಪನ್ನನು, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಆತ್ಮಾನಂದಃ = ಆತ್ಮರಿಗೆ (ಜೀವರಿಗೆ) ಆನಂದದಾಯಕನು, ಆಕ್ಷರಃ = ನಾಶ ರಹಿತನು, ಸ್ವರಾಟ್ = ಸರ್ವ ಸ್ವತಂತ್ರನು, ವಿಶ್ವತ್ರಾತಾ = ಸಮಸ್ತ ಜಗತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕವನು, ನೃಸಿಂಹಃ = ನರಸಿಂಹನು, ಅಜಃ = ನಾಶರಹಿತನು, ನಾರಾಯಣಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಉರುಕ್ರಮಃ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳವನು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾದ, ಪರಮಶ್ರುತಿಃ = ಪರಮಶ್ರುತಿಯು. (ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವನ್ನು ಭಗವಂತನ ನಾಮವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ.) ಅನಸೂಯಾ = ಅನಸೂಯಾದೇವಿಯು, ತಥೈವ = ಹಾಗೆಯೇ, ಆತ್ಮೇಃ = ಆತ್ಮಿಯು

ದಿಶೆಯಿಂದ, ಆಕಲ್ಮಷಾನ್=ಪಾಪರಹಿತವಾದ, ಆತ್ಮೇಶಬ್ರಹ್ಮಸಂಭವಾನ್=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ರುದ್ರನು ಇವರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ, (ಅಂದರೆ ಇವರ ಅವತಾರರೂಪವಾದ) ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ (ಅಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಅವಿಷ್ಣುವಾದ) ದತ್ತಂ = ದತ್ತಾತ್ರೇಯನನ್ನು, ದುರ್ವಾಸಂ=ದುರ್ವಾಸುಷಿಯನ್ನು, ಸೋಮಂ=ಸೋಮನನ್ನು ಹೀಗೆ, ಪುತ್ರಾನ್=ಮಕ್ಕಳನ್ನು, ಜಜ್ಞೇ=ಹಡದಳು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಭಾಗವತೇ ಜೈವ = ಭಾಗವತದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, (ಆತ್ಮ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಯೋಗವಿರುತ್ತದೆ.) ತಸ್ಮಾತ್=ಆದುದರಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ, ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಜನಾರ್ದನಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, (ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಲಿ ಆದಾಗ್ಯೂ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಯಾವುದು? ಎಂದರೆ— ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಂಶವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಮಾತ್=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುಪರವಾಗಿದೆಯೋ ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥಭೂತನಾದ, ವಿಷ್ಣುಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಇತಿ = ಆತ್ಮನೆಂತೆಂದು, ಸಜ್ಜನೈಃ = ಸಜ್ಜನರಿಂದ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಜ್ಞಾತವ್ಯಃ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡಲರ್ಹನೂ, ಉಪಾಸ್ಯಃ=ಧ್ಯೇಯನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಹೇತ್ವಂತರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತಥೈವ = ಹಾಗೆಯೇ, ಸಂತಃ = ಸಜ್ಜನರು, ಉಪಾಸತೇ = ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತಥೈವ = ಹಾಗೆಯೇ, ಉಪದಿಶಂತಿ ಚ = ಉಪದೇಶವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಇದರಿಂದ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು, ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಇದರಿಂದ ಏನುಮಾಡಿದಂತೆ ಆಯಿತು? ಅವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಉಪಾಸನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದರೆ—)ಆದಾನಾರ್ಥತ್ವತಃ=ಆದಾನ-ಕರ್ತೃತ್ವರೂಪ ಅರ್ಥವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಆಯಂ=ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲರತಕ್ಕೆ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಃ=ಆತ್ಮವೆನ್ನುವ ಶಬ್ದವು, ಪತಿಂ=ಸ್ವಾಮಿಯನ್ನು, ವದೇತ್ = ಹೇಳುವುದು. (ತಥಾಚ 'ಯಚ್ಚಾಪ್ನೋತಿ ಯದಾ ದತ್ತೇ ಯಚ್ಚಾಪ್ನಿ ವಿಷಯಾನಿಹ | ಯಚ್ಚಾಪ್ನಿ ಸಂತತೋ ಭಾವಸ್ತಸ್ಮಾದಾತ್ಮೇತಿ ಕೀರ್ತ್ಯತೇ' || ಎಂದು ಅನ್ಯತ್ರ ಹೇಳಿದೆ. ಪತಿಯಾದವನು ಭೃತ್ಯರನ್ನು ತನ್ನವರನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.) (ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ— ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಮೇ = ನನಗೆ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸ್ವಾಮಿಾ=ಸ್ವಾಮಿಯು, ಇತ್ಯೇವ=ಈ ಪ್ರಕಾರ ವಾಗಿಯೇ, ನಿತ್ಯದಾ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಂಜಸಾ = ಪರಮಾದರವಿಂದ, ಉಪಾಸ್ಯಂ= ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡತಕ್ಕುದು. (ತಥಾಚ ಆತ್ಮಾ = ವಿಷ್ಣುವು, ಆತ್ಮೇತಿ = ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು, ಉಪಾಸ್ಯಃ = ಉಪಾಸನಾರ್ಹನು ಎಂದು ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು). (ಈ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇನು? ಎಂದರೆ—) ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸ್ವಾಮಿಾತಿ = ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದು, ಧ್ಯಾನಂ = ಧ್ಯಾನವು, ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯತಃ = ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ವಿಶೇಷಣವು, ವಿಷ್ಣುವು ವಿಶೇಷ್ಯನು ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣ-ವಿಶೇಷ್ಯ ಭಾವದಿಂದಲೇ, ಸರ್ವದೈವ = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಕರ್ತವ್ಯಂ = ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಎತತ್ = ಇದನ್ನು, ಕಥಂಚನ=ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಅಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳಿದ್ದರೂ, ನ ವಿಸ್ಮರೇತ್ = ಮರೆತುಬಿಡಬಾರದು. ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಸತ್ತತ್ವವಚನಂ = ಸತ್ತತ್ವವಚನವು. ಪರಂ=ಮೇಲಿನದ್ದು, ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಚನಂ = ಷಾಡ್ಗುಣ್ಯವಚನವು, ಹರಿಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಮಮ=ನನಗೆ, ನಿತ್ಯಂ= ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ವಾಮಿಾ=ಸ್ವಾಮಿಯೂ. ಸರ್ವಸ್ಯ = ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ಪತಿರೇವ = ಸ್ವಾಮಿಯೇ, ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಭಗವಾನ್=ಷಡ್ಗುಣೈಶ್ವರ್ಯ ಸಂಪನ್ನನಾದ, ಅವ್ಯಯಃ=ನಾಶರಹಿತನಾದ,

ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸರ್ವದೈವ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಧ್ಯೇಯಃ = ಧ್ಯಾನಾರ್ಹನು || ೧೦ ||
 || ೧೧ || ೧೨ || ೧೩ || ೧೪ || ೧೫ || ೧೬ || ೧೭ || ೧೮ || ಸೂ. || ೩ || ಅಧಿ. || ೨ ||

ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನಪ್ರತೀಕಾಧಿಕರಣವು.

ಹಾಗಾದರೆ — ‘ನಾಮಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸೀತ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನವು ನಾಮಾದಿಪ್ರತೀಕ ವೆಲ್ಲವನ್ನು ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕು. ಅದಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕನೆಂದು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಕೂಡದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ —

‘ಓಂ ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿ ಸಃ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೪ ||

‘ನಾಮಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸೀತ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾದ ನಾಮ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತೀಕ ಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. ಅಂದರೆ — ನಾಮಾದಿಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಕೂಡದು. ಏಕೆಂದರೆ - ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತೀಕರೂಪ ನಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತೀಕಗಳಿಗೆ ಐಕ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನಾಮಾಡ ಕೂಡದು. ಮತ್ತೆ ಪ್ರತಿಮಾತ್ಮಕವಾದ ನಾಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಇದ್ದಾನೆಂದು ಉಪಾಸನೆ ಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು —

‘ಮನೋಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸೀತ’ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸೇ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರತೀಕಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಕೂಡದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕೇ ಎನ್ನುವುದು ಅಧಿಕರಣ ಸಪ್ತಮಿ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಪ್ರತೀಕರೂಪ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ನಪ್ರತೀಕೆ ಎಂದು ನಿಷೇಧ ಮಾಡಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಅಂದರೆ — ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಪ್ರತೀಕವಿಷಯಶ್ಚೇನ ನ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಷ್ಣು ಭಾವನಾ |
 ಪ್ರತೀಕಂ ನೈವ ವಿಷ್ಣು ಯನ್ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸಾ ಹ್ಯನರ್ಥದಾ |
 ಯೋಽನ್ಯಥಾಸಂತಮಾತ್ಮೇಶಮನ್ಯಥಾ ಪ್ರತಿಸದ್ಯತೇ || ೧೯ ||
 ಕಿಂ ತೇನ ನ ಕೃತಂ ಸಾಸಂ ಚೋರೇಣಾತ್ಮಾಪಹಾರಿಣಾ |
 ಯೋಽನ್ಯಥಾ ಸಂತಮಾತ್ಮಾನಮನ್ಯಥಾ ಪ್ರತಿಸದ್ಯತೇ || ೨೦ ||
 ಕಿಂ ತೇನ ನ ಕೃತಂ ಸಾಸಂ ಚೋರೇಣೇಶಾ(ಣಾತ್ಮಾ)ಪಹಾರಿಣಾ |
 ಯೋಽನ್ಯಥೈವ ಸ್ಥಿತಂ ವಿಷ್ಣು ಮನ್ಯಥಾ ಪ್ರತಿಸದ್ಯತೇ || ೨೧ ||
 ಕಿಂ ತೇನ ನ ಕೃತಂ ಸಾಸಂ ಚೋರೇಣ ಬ್ರಹ್ಮಹಾರಿಣಾ |
 ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ ಪ್ರತಿಮಾಂ ನಾಪಿ ದೇವತಾಂತರಮೇನ ನಾ || ೨೨ ||
 ಚೇತನಾಚೇತನಂ ನಾನ್ಯದ್ವ್ಯಾಯೇದ್ಯಃ ಕೇಶನಸ್ತ್ವಿತಿ |
 ಕಿಂ ತೇನ ನ ಕೃತಂ ಸಾಸಂ ಚೋರೇಣೇಶಾಪಹಾರಿಣಾ || ೨೩ ||

ಯೋತ್ಯನ್ಯದ್ವಿಷ್ಟು ರಿತಿ ಧ್ಯಾಯೇಜ್ಜನೀಯಾದ್ವಾ ಹರಿಂ ತಥಾ |
 ಅಂಧೇತಮಸಿ ಮಜ್ಜೇತ್ಸ ಯತ್ರ ನೈವೋತ್ಥಿತಿಃ ಕ್ವಚಿತ್ || ೨೪ ||
 ಯೋತ್ಯನ್ಯದ್ವಿಷ್ಟು ರಿತಿ ಧ್ಯಾಯೇದ್ವಿಷ್ಟು ರನ್ಯದಿತಿ ಸ್ಮ ವಾ |
 ಅನ್ಯಥಾ ಧ್ಯಾನದೋಷೇಣ ಸೋತ್ಯಂಧೇ(ಮಹಾ)ತಮಸಿ ಮಜ್ಜತಿ || ೨೫ ||
 ಯೋತ್ಯನ್ಯದ್ವಿಷ್ಟು ರಿತಿ ಧ್ಯಾಯೇದ್ವಿಷ್ಟು ರನ್ಯದಿತಿ ಸ್ಮ ವಾ |
 ಮಹಾತಮಸಿ ಮಗ್ನಸ್ಯ ತಸ್ಯ ನೈವೋತ್ಥಿತಿಃ ಕ್ವಚಿತ್ || ೨೬ ||
 ಯತ್ಕಿಂಚಿದನ್ಯಥಾ ಸಂಸ್ಥಮನ್ಯಥಾಧ್ಯಾತಮಂಜಸಾ |
 ಧ್ಯಾತುರ್ಮಹಾದೋಷಕರಂ ಕಿಮು ಸರ್ವೇಶ್ವರೋ ಹರಿಃ || ೨೭ ||
 ಯತ್ಕಿಂಚಿದನ್ಯಥಾ ಸಂಸ್ಥಮನ್ಯಥಾಧ್ಯಾ(ಜ್ಞಾ)ತಮಂಜಸಾ |
 ಮಹಾದೋಷಕರಂ ವಿಷ್ಣುಃ ಕಿಮು ಸರ್ವೇಶ್ವರೇಶ್ವರಃ || ೨೮ ||
 ಯತ್ಕಿಂಚಿದನ್ಯಥಾ ಸಂಸ್ಥಮನ್ಯಥಾಜ್ಞಾ ತಮಂಜಸಾ |
 ಅನರ್ಥಕಾರಣಂ ಲೋಕೇ ಕಿಮು ಸರ್ವೇಶ್ವರೇಶ್ವರಃ || ೨೯ ||
 ನ ಕಿಂಚಿದನ್ಯಥಾಜ್ಞೇಯಂ ಧ್ಯೇಯಂ ವಾ ತೇನ ಕುತ್ರಚಿತ್ |
 ಕಿಮು ಸರ್ವೋತ್ತಮೋ ವಿಷ್ಣುಃ ಕ್ವೇಯೋ ನೀಚತಯಾ ಕ್ವಚಿತ್ || ೩೦ ||
 ತಸ್ಮಾದ್ವಸ್ತು ಯಥಾ ರೂಪಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಧ್ಯೇಯಂ ಚ ಸರ್ವದಾ |
 ಕಾರಣಂ ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ಯ ನಾನ್ಯಥಾ ಭವತಿ ಕ್ವಚಿತ್ || ೩೧ ||
 ಇತಿ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣೋಕ್ತಿಬಲತೋ ನ ಪ್ರತೀಕತಾ |
 ಧ್ಯೇಯಾ ವಿಷ್ಣೋಃ ಕ್ವಚಿದ್ಯಸ್ಮಾನ್ವಿಧ್ಯಾಜ್ಞಾನಮನರ್ಥದಂ || ೩೨ ||
 ಇತ್ಯಭಿಪ್ರೇತ್ಯ ನ ಹಿ ಸ ಇತ್ಯಾಹ ಭಗವಾನ್ ಪ್ರಭುಃ |
 ಪ್ರತೀಕಸಂಸ್ಥಿತತ್ವೇನ ಧ್ಯೇಯೋ ವಿಷ್ಣುರ್ನ ಚಾನ್ಯಥಾ || ೩೩ ||

ಅ || ಪ್ರತೀಕವಿಷಯತ್ವೇನ=ಪ್ರತೀಕವಿಷಯತ್ವದಿಂದ, (ಅಂದರೆ ದೇಹಾದಿ ವಿಷಯಕ ವಾಗಿ) ವಿಷ್ಣುಭಾವನಾ = ಈ ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು ವಿಷ್ಣುವು ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನೆಯು, ನ ಕಾರ್ಯಾ = ಮಾಡಕೂಡದು (ಅಂತೂ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕೇ ಎನ್ನುವ ಸಪ್ತಮಿಯು ವಿಷಯ ಸಪ್ತಮಿ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನನಾಡಿದಂತೆ ಆಯಿತು) (ನಹಿ ಸಃ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನನಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದಿಲ್ಲದಿಂದ, ಪ್ರತೀಕಂ=ಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರತೀಕವಾ ರೂಪವಾದ ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಅಭಿನ್ನವಾದುದು, ನೈವ= ಅಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲವೋ, ತಸ್ಮಾತ್=ಆದುದರಿಂದ, (ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು ವಿಷ್ಣುವು ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಈ ಹೇತುವು ಅಸಂಗತವು. ಪ್ರತೀಕಕ್ಕೂ ವಿಷ್ಣುವಿಗೂ ಅಭೇದಾಭಾವವು, ಅಭೇದಕ್ಕೂ ಅಭೇದಪ್ರಮಿತಿಗೂ ನಿವಾರಕವು. ಅಭೇದ ಭಾವನಾಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲ. ಎಂದರೆ) ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸಾ ಹಿ = ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯಾದರೂ, ಅನರ್ಥದಾ=ಅನರ್ಥವನ್ನುಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. (ಅಂದರೆ— ಆ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತೀಕವಲ್ಲ, ಆದುದ ರಿಂದ ಆ ವಿಷ್ಣುಪ್ರತೀಕಗಳಿಗೆ ಅಭೇದವು ಎನ್ನುವ ಭಾವನೆಯು ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಯು. ಆದು

ಅನರ್ಥಕ್ಕೆನೇ ಕಾರಣವು. ಆದುದರಿಂದ ಮಾಡಕೂಡದು. ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಹೇತು ಹೇತು ಮದ್ವಾವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದೆ. ಪುನಃ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಅಸಂಗತಿ ಯಿಲ್ಲ.) (ಮಿಥ್ಯೋಪಾಸನೆಗೆ ಅನರ್ಥಹೇತುತ್ವವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಅದನ್ನುಪವಾದಿಸುತ್ತಾ ಇದೇ ಸೂತ್ರಾಭಿಪ್ರಾಯನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (೧) ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಅನ್ಯಥಾ ಸಂತಂ=ಪ್ರತೀಕದಿಂದ ಭಿನ್ನತ್ವ ವೊದಲಾದ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ, ಆತ್ಮೇಶಂ=ಜೀವರಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು, ಅನ್ಯಥಾ=ಪ್ರತೀಕಾಭೇದಾದಿರೂಪಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ= ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಆತ್ಮಾಪಹಾರಿಣಾ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಆಪ ಹರಿಸತಕ್ಕ, ತೇನ=ಆದಾವ, ಜೋರೇಣ=ಕಳ್ಳನಿಂದ, ಪಾಪಂ=ಯಾವ ಪಾಪವು, ನ ಕೃತಂ= ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಆತನಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪಾಪವೂ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಂತೆಯೇ ಆಯಿತು) (೨) ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಅನ್ಯಥಾಸಂತಂ=ಪ್ರತೀಕ ಭಿನ್ನತ್ವದಿಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ, ಆತ್ಮಾನಂ=ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು, ಅನ್ಯಥಾ=ಪ್ರತೀಕಾರಾದಿಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯು ತ್ತಾನೋ, ತೇನ=ಆದಾವ, ಈಶಾ(ಆತ್ಮಾ) ಪಹಾರಿಣಾ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಆಪಹರಿಸತಕ್ಕ, ಜೋರೇಣ=ಕಳ್ಳನಿಂದ, ಕಿಂ ಪಾಪಂ=ಯಾವ ಪಾಪವು, ನ ಕೃತಂ=ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. (೩)ಯಃ= ಯಾವಾತನು, ಅನ್ಯಥೈವ ಸ್ಥಿತಂ = ಪ್ರತೀಕಭೇದಾದಿಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ ಇರತಕ್ಕ, ವಿಷ್ಣುಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಅನ್ಯಥಾ=ಪ್ರತೀಕಾಭೇದಾದಿ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಪ್ರತಿಪದ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ ಮತ್ತು ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ತೇನ=ಆದಾವ, ಬ್ರಹ್ಮಹಾರಿಣಾ=ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಆಪಲಾಪಮಾಡ ತಕ್ಕ, ಜೋರೇಣ=ಕಳ್ಳನಿಂದ, ಕಿಂ ಪಾಪಂ = ಯಾವಪಾಪವು, ನ ಕೃತಂ = ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. (ಈ ಮೂರುವಾಕ್ಯಗಳು ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪ್ರತೀಕರೂಪನು ಎನ್ನುವ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕಗಳು.(೪) ಯಃ=ಯಾವನು, ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ=ತನ್ನನ್ನು, ಪ್ರತಿಮಾಂ ವಾಪಿ=ಪ್ರತಿಮೆಯನ್ನಾಗಲೀ, ದೇವತಾಂ ತರಮೇವವಾ = ಬೇರೆ ದೇವತೆಯನ್ನಾಗಲೀ, ಅನ್ಯತ್=ಇತರವಾದ, ಚೇತನಾಚೇತನಂ ವಾ= ಚೇತನ ಅಚೇತನವನ್ನಾಗಲೀ, ಕೇಶವ ಇತಿ=ಕೇಶವನೆಂದು, ಧ್ಯಾಯೇತ್=ಧ್ಯಾನಿಸುವವನೋ, ತೇನ=ಆದಾವ, ಈಶಾಪಹಾರಿಣಾ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಆಪಹರಿಸತಕ್ಕ. ಜೋರೇಣ=ಕಳ್ಳನಿಂದ, ಪಾಪಂ=ಯಾವಪಾಪವು, ನ ಕೃತಂ = ಮಾಡಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. (ಪ್ರತೀಕಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಬಾಧಕವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ 'ಸ್ವಾತ್ಮಾನಂ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಪತಿತವಾಯಿತು.) (೫) ಯಃ=ಯಾವಾ ತನು, ಅನ್ಯತ್=ಇತರವಾದುದನ್ನು, ವಿಷ್ಣುರಿತಿ = ವಿಷ್ಣುವೆಂತೆಂದು, ಧ್ಯಾಯೇತ್ = ಧ್ಯಾನಿಸು ವನೋ, ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ಹರಿಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಜಾನೀಯಾದ್ವಾ = ತಿಳಿಯುವನೋ, ಸಃ=ಆತನು, ಯತ್ರ=ಎಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದವನಿಗೆ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾವಾಗಲೂ, ಉತ್ಥಿತಿಃ = ಉತ್ಥಾನವು, ನೈವ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೋ ಅಂತಹ, ಅಂಥೇ ತಮಸಿ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಮಜ್ಜೀತ್= ಬೀಳುವನು. (೬) ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಅನ್ಯತ್=ಇತರವಾದುದು, ವಿಷ್ಣುರಿತಿ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಎಂದು, ಧ್ಯಾಯೇತ್ = ಧ್ಯಾನಮಾಡುವನೋ, ವಾ = ಅಥವಾ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅನ್ಯದಿತಿ=ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದು, ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕವಾದ ಜಗತ್ತು ಎಂದು. ಧ್ಯಾಯೇತ್= ಧ್ಯಾನಮಾಡುವನೋ, ಸಃ=ಆತನು, ಅನ್ಯಥಾಧ್ಯಾನದೋಷೇಣ=ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ ಪ್ರತೀಕತ್ವಾದಿ ಪ್ರಕಾರಧ್ಯಾನವೆನ್ನುವ ದೋಷದಿಂದ, ಅಂಥೇ(ಮಹಾ)ತಮಸಿ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಮಜ್ಜಿತಿ= ಮುಳುಗುತ್ತಾನೆ. (೭) ಯಃ=ಯಾವಾತನು, ಅನ್ಯತ್ = ಇತರವಾದದ್ದನ್ನು, ವಿಷ್ಣುರಿತಿ = ವಿಷ್ಣುವೆಂತೆಂದು, ಧ್ಯಾಯೇತ್=ಧ್ಯಾನಿಸುವನೋ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅನ್ಯದಿತಿ ವಾ = ಮತ್ತೊಂದು ಎಂದಾಗಲೀ, ಧ್ಯಾಯೇತ್=ಧ್ಯಾನಿಸುವನೋ, ಮಹಾತಮಸಿ=ಅಂಧಂತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ,

ಮುಗ್ಧಸ್ಯ = ಮುಳುಗಿದ, ತಸ್ಯ = ಆತನಿಗೆ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ, ಉಕ್ತಿ ತಿತಿ = ಉತ್ಥಾನವು, ನೈವ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ (೮) ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವ ಗಂಗೆೋದಕ ಮೊದಲಾದುದು, ಅನ್ಯಥಾಸಂತಂ = ಪವಿತ್ರವಾದುದನ್ನು, ಅನ್ಯಥಾ = ಆಪವಿತ್ರವಾಗಿ, ಧ್ಯಾತಂ = ಧ್ಯಾನಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಧ್ಯಾತುಃ = ಧ್ಯಾನಮಾಡುವವನಿಗೆ, ಅಂಜಸಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಮಹಾದೋಷಕರಂ = ಮಹಾದೋಷವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ = ಸರ್ವಂಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ, ಹರಿಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, (ಅಪಕ್ಯಸ್ವನಾಗಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನು) ಕಿಮು = ಮಹಾದೋಷಕರ ನೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? (೯) ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವ ಗಂಗೆೋದಕ ಮೊದಲಾದುದು, ಅನ್ಯಥಾಸಂಸ್ಥಂ = ಪವಿತ್ರವಾಗಿದ್ದುದು, ಅನ್ಯಥಾ = ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ, ಧ್ಯಾತಂ = ಧ್ಯಾನಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಜ್ಞಾತಂ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಅಂಜಸಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಮಹಾದೋಷಕರಂ = ಮಹತ್ತಾದ ದೋಷವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದು. ಸರ್ವೇಶ್ವರೇಶ್ವರಃ = ಸರ್ವಂಗೂ ನಿಯಾಮಕರಿಗೂ, ನಿಯಾ ಮಕನಾದ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಕಿಮು = ಮಹಾದೋಷಕರನೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? (೧೦) ಯತ್ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವ ಗಂಗೆೋದಕ ಮೊದಲಾದುದು, ಅನ್ಯಥಾಸಂಸ್ಥಂ = ಪವಿತ್ರವಾಗಿ ಇದ್ದುದು, ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾತಂ = ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ ಅಪವಿತ್ರವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿ, ಅಂಜಸಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಲೋಕೇ = ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಅನರ್ಥಕಾರಣಂ = ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೋ, ಸರ್ವೇಶ್ವರೇ ಶ್ವರಃ = ಎಲ್ಲಂಗೂ ನಿಯಾಮಕರಿಗೂ ನಿಯಾಮಕನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಕಿಮು = ಅನರ್ಥ ಕಾರಣನೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? ತೇನ = ಅನರ್ಥಗಳು ಬರುವುದರಿಂದ, ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವು ದೊಂದು, ಅನ್ಯಥಾ = ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ, ನ ಜ್ಞೇಯಂ = ತಿಳಿಯಕೂಡದು. ಕೃತ್ರಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಧ್ಯೇಯಂ ವಾ = ಧ್ಯಾನಮಾಡಕೂಡದು. ಸರ್ವೋತ್ತಮಃ = ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟನಾದ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನೀಚತಯಾ = ನೀಚನೆಂದು, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಜ್ಞೇಯಃ = ತಿಳಿಯಕೂಡದು ಎಂದು, ಕಿಮು = ಏನು ಹೇಳಬೇಕು? ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ವಸ್ತು = ಪರಾರ್ಥವು. ಯಥಾರೂಪಂ = ರೂಪವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಜ್ಞೇಯಂ = ತಿಳಿಯತಕ್ಕದಾಗಿ ಸರ್ವದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಧ್ಯೇಯಂ = ಧ್ಯಾನನಾರ್ಹವಾದುದಾಗಿ, ಪುರುಷಾರ್ಥಸ್ಯ = ಪುರುಷಾ ರ್ಥಕ್ಕೆ, ಕಾರಣಂ = ಕಾರಣವು, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ಅನ್ಯಥಾ = ಬೇರೆಪ್ರಕಾರವಾಗಿ (ವಿಪರೀತ ಧರ್ಮದಿಂದ) ಜ್ಞಾತವಾದುದು, ನ ಭವತಿ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷಾರ್ಥ ಕಾರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತಿಪುರಾಣೋಕ್ತಿಬಲತಃ = ಶ್ರುತಿಗಳೂ ಪುರಾಣಗಳೂ ಇವುಗಳ ಉಕ್ತಿಯ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ, ಯಸ್ಮಾತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಂ = ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು, ಅನರ್ಥದಂ = ಅನರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕದಾಗಿ, (ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ.) ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ವಿಷ್ಣೋಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಪ್ರತೀಕತಾ = ಪ್ರತೀಕ ಸ್ವರೂಪತ್ವವು, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಧ್ಯೇಯಾ = ಧ್ಯಾನಮಾಡಕೂಡದು. ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಅಭಿಪ್ರೇತ್ಯ = ಪರಂಪರೆಯಿಂದ, ಹೇತು = ಹೇತುಮದ್ಭಾವವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಭುಃ = ಸರ್ವಸಮರ್ಥರಾದ, ಭಗವಾನ್ = ಸೂತ್ರಕಾರರು, ' ನ ಹಿ ಸಃ ' ಇತಿ = ನ ಹಿ ಸಃ ಎಂದು ಹೇತುವನ್ನು, ಆಹ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಅಸಂಗತಿಯಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಕೆಲವುಕಡೆ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವು. ಕೆಲವುಕಡೆ ಅನ್ಯಥಾಧ್ಯಾನಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವು. ಹೀಗೆ ಸಂಕೀರ್ಣೋಕ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ- ಧ್ಯಾನವೂ ಜ್ಞಾನವಿಶೇಷವಾದುದರಿಂದ ಸಂಕೀರ್ಣೋಕ್ತಿಯು ಹೀಗಾದರೆ ' ಮನೋಬ್ರಹ್ಮ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ಅರ್ಥವೆಂದರೆ —) ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಪ್ರತೀಕಸಂಸ್ಥಿತತ್ವೇನ = ದೇಹಾದಿ ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ ಇರತಕ್ಕವನೆಂದು, ಧ್ಯೇಯಃ = ಧ್ಯಾನನಾರ್ಹನು, ಅನ್ಯಥಾ = ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ, ನ ಚ ಧ್ಯೇಯಃ = ಧ್ಯಾನನಾರ್ಹನಲ್ಲ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಪ್ರತೀಕಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣು ವೆನ್ನುವ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮಾಡಕೂಡದು. 'ಯೋಸ್ಯಥಾಸಂತಂ' ಇದುಮೊದಲಾದ ವಚನ ಗಳಿಂದ ಅಯುಧಾರ್ಥವಾದ ಧ್ಯಾನವು ಅನರ್ಥಸಾಧನವೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಹಂಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕ ಬುದ್ಧಿಯಂತೆ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹಂಯೆನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿಯು ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿದೆ ಎಂದು 'ಯೋಸ್ಯತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಹೇಗೆಂದರೆ— ವಿಪ್ರನಲ್ಲಿ ಚಂಡಾಲ ಬುದ್ಧಿಯಂತೆ ಚಂಡಾಲನಲ್ಲಿಯೂ ವಿಪ್ರಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವು ದೊಂದು ವಿಶೇಷವೂ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಲಿಕೆಯೆನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿಯಂತೆ ಮಾಲಿಕೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಾವು ಎನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿಗೆ ಅನರ್ಥಸಾಧನತ್ವವು ಇಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅತಿಹೀನ ವಾದ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮತ್ವಮನಾದ ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನುವ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕವನಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ತ್ವರ್ಷದ ಅಪಹಾರದೋಷದಿಂದ ಅತಿಕಷ್ಟವಾದ ನರಕದ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ 'ನ ಪ್ರತೀಕೇ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತೀಕ ದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುಭಾವನೆಯು ನಿಷಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತಥಾಚ ಪ್ರತೀಕಾದ್ಯಭೇದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಧ್ಯಾನ ಮಾಡಕೂಡದು. ಮತ್ತೆ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿದ್ದಾನೆಂದೇ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. || ೧೯ || ೨೦ || || ೨೧ || ೨೨ || ೨೩ || ೨೪ || ೨೫ || ೨೬ || ೨೭ || ೨೮ || ೨೯ || ೩೦ || ೩೧ || ೩೨ || ೩೩ || || ೩೪ || ಸೂ ೪ || ಅಧಿ. ೩ ||

ನ ಪ್ರತೀಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯಧಿಕರಣವು.

ಓಂ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿರುತ್ಪರ್ಷಾತ್ ಓಂ ' || ಸೂ. ೫ ||

ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು (ಪೂರ್ಣತ್ವೋಪಾಸನೆಯನ್ನು) ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡ ಬೇಕು. ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪವಾದ ಉತ್ಪರ್ಷವು ಬ್ರಹ್ಮಪದದ ಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾದುದು ರಿಂದ. ಅಂದರೆ ಸರ್ವಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವ ವಿದ್ದುದರಿಂದ.

ಕೇಲವ ಪತಿಯೆಂದು ಧ್ಯೇಯ ನಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದೂ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಕಾಶಿಕಾ ವಚನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚ ಸದಾ ಧ್ಯೇಯೋ ಭಗವಾನ್ವಿಷ್ಣು ರಂಜಸಾ |
 ಉತ್ಪನ್ನೋ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥಃ ಪೂರ್ಣತ್ವಂ ಬ್ರಹ್ಮತಾ ಯತಃ || ೩೫ ||
 ಅಧಿವ್ಯಾಧಿನಿಮಿತ್ತೇನ ವಿಕ್ಲಿಪ್ತಮನಸೋಽಪಿ ತು |
 ಧ್ಯೇಯೈವ ಬ್ರಹ್ಮತಾ ನಿತ್ಯಂ ವಿಷ್ಣೋರ್ಭಕ್ತ್ಯಾ ನಿರಂತರಂ ||
 ಇತಿ ಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಂ ಚ ವಚನಂ ವಿಷ್ಣುನೇರಿತಂ || ೩೬ ||

ಅ || ಭಗವಾನು = ಪೂಜ್ಯನಾದ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಅಂಜನಾ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ ಚ = ಬ್ರಹ್ಮನೆಂದು, ಧ್ಯೇಯಃ = ಧ್ಯಾನಾರ್ಹನು. (ಅದರಲ್ಲಿ 'ಉತ್ಕರ್ಷಾತ್' ಎನ್ನುವುದು ಹೇತುವು. ಯಾರಿಗೆ ಉತ್ಕರ್ಷವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಪೂರ್ಣತ್ವಂ = ಪೂರ್ಣತ್ವವು, ಬ್ರಹ್ಮತಾ = ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವೋ, (ಅದುದರಿಂದ) ಉತ್ಕರ್ಷಃ = ಉತ್ಕರ್ಷವುಳ್ಳವನು, ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥಃ = ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಾಭಿಧೇಯನು. (ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಧ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಏನು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದರೆ —) ಅಧಿವ್ಯಾಧಿನಿಮಿತ್ತೇನ = ಮನೋವೃಥೆಯೂ ಶರೀರರೋಗಾದಿಗಳೂ ಇವುಗಳ ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ವಿಕೈಸ್ತಮನಸೋಪಿ ತು = ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನಿಗೂ ಕೂಡ, ವಿಷ್ಣೋಃ = ವಿಷ್ಣುವಿನ ಭಕ್ತ್ಯಾ = ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ನಿರಂತರಂ = ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ, ನಿತ್ಯಂ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮತಾ = ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು, ಧ್ಯೇಯೈವ = ಧ್ಯಾನಾರ್ಹವೇ ಆಗಿದೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಪ್ರಕಾಶಿಕಾಯಾಂ = ಪ್ರಕಾಶಿಕಾ ಎನ್ನುವ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣುನಾ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಈರಿತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವಚನಂಚ = ವಚನವೂ ಕೂಡ ಇದೆ. || ೩೫ || ೩೬ ||

|| ಸೂ. || ೫ || ಅಧಿ || ೪ ||

ಇಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ವಿಶ್ವಪತಿತ್ವವನ್ನು ಸಹಿಸದೆ ಇರುವವನು ೧ 'ಆತ್ಮೇತಿ ಶೂಪಗಚ್ಛಂತಿ ಗ್ರಾಹಯಂತಿ ಚ' ೨ 'ನ ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿ ಸಃ' ೩ 'ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿರುತ್ಕರ್ಷಾತ್' ಎನ್ನುವ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಇತರರು ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ 'ಅಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನೆಯು ಇಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ — ೧ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಬಾಲರು ಈಶ್ವರನನ್ನು ಆತ್ಮಾ ಎಂದೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ವೇದವಾಕ್ಯಗಳು ಆತ್ಮತ್ವರೂಪದಿಂದಲೇ ಈಶ್ವರನನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. ಅಂತೂ ಆತ್ಮಾ ಎಂದೇ ಈಶ್ವರನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಎಂದು ಪ್ರಥಮ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. ೨ ಪ್ರತೀಕ ಆತ್ಮರಿಗೆ ಸುಖಸ್ವರೂಪದಿಂದಲೆಂಬಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಏಕೈವಿದೇರಿ ಪ್ರತೀಕವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡದು. ಎಂದು ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. ೩ ಪ್ರತಿಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣ್ವಾದಿಗಳ ದೃಷ್ಟಿಯಿದ್ದಂತೆಯೇ ಅಧಿವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸೃಷ್ಟಿಯು. ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಯು, ಎಂದು ಮೂರನೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರದ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ನಾತ್ಮೇತಿ ಸೂತ್ರನಿಾಶಸ್ಯ ಜೀವತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕಂ || ೩೭ ||
 ಆತ್ಮಶಬ್ದಂ ಯತೋ ಹೇತುಂ ಕೃತ್ವಾ ಜೀವಂ ನೈವಾರಯತ್ |
 ಸ್ವಶಬ್ದಾತ್ಪ್ರಾಣಭೃಚ್ಚೈವ ನೋಕ್ತ ಇತ್ಯೇವ ವೇದರಾಟ್ || ೩೮ ||
 ಯದ್ಯಾತ್ಮಶಬ್ದೋ ಜೀವೇಽಪಿ ಕಥಂ ಸ ವಿನಿವಾರಯೇತ್ |
 ಆತ್ಮಶಬ್ದೋದಿತಸ್ತಸ್ಮಾದ್ವಿಷ್ಣು ರೇವ ನ ಚಾಪರಃ || ೩೯ ||

ಅ || ಆತ್ಮೇತಿಸೂತ್ರಂ = 'ಆತ್ಮೇತಿರೂಪಗಚ್ಛಂತಿ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವು, ಈಶಸ್ಯ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಜೀವತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕಂ = ಜೀವತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ನ = ಅಲ್ಲ. (ಏಕೆ ಅಲ್ಲವೆಂದರೆ — ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಪೂರ್ವಕವಾದುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ

ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ). ಸ್ವಶಬ್ದಾದೇವ = ಸ್ವಶಬ್ದದಿಂದಲೇ, ಪ್ರಾಣಭೃಚ್ಚ = ಜೀವನೂ ಕೂಡ, ನೋಕ್ಷಃ=ಹೇಳಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ವೇದರಾಡೇವ=ವೇದವ್ಯಾಸರೇ. ಆತ್ಮಶಬ್ದಂ = ಆತ್ಮವೆನ್ನುವ ಶಬ್ದವನ್ನು, ಹೇತುಂ ಕೃತ್ವಾ=ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಯತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಜೀವಂ=ಜೀವನನ್ನು, ನ್ಯವಾರಯತ್=ತಡೆದರೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು ವಿಷ್ಣುವೇ; ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಜೀವನಲ್ಲ ತಥಾಚ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಜೀವವಾಚಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೀಗೆ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವಾಗುತ್ತಿತ್ತು; ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ. ಸೂತ್ರಕಾರರ ವಚನ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜೀವವಾಚಕತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನಗತವಾಗುತ್ತದೆ). (ಇದನ್ನೇ ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—) ಯದಿ=ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಃ=ಆತ್ಮಶಬ್ದವು, ಜೀವೇಪಿ=ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇದೆ ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರೇತವಾಗಿದ್ದರೆ, ಹಾಗಾದರೆ, ಸಃ= ಆ ಸೂತ್ರಕಾರರೂ, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, (ಜೀವನನ್ನು ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ) ವಿನಿವಾರಯೇತ್= ನಿವಾರಣಮಾಡಿಯಾರು. ಅಥವಾ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಜೀವನಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದಾದರೆ ಆಗ ಆ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು ಜೀವನನ್ನು ಹೇಗೆ ನಿವಾರಿಸುವುದು? ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ಆತ್ಮಶಬ್ದೋದಿತಃ= ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು, ವಿಷ್ಣುರೇವ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯೇ, ಅಪರಃ=ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ನ ಚ= ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ || ೩೭ || ೩೮ || ೩೯ ||

ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಗಮವಾಕ್ಯವನ್ನು ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಆತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಸ್ತಮೃತೇ ವಿಷ್ಣು ಮಾವ್ಯಯಂ |
 ನ ವದಂತಿ ಯತೋ ನಾಪ್ತಾ ಕ್ವಾಪಿ ತೈರ್ಗುಣಪೂರ್ಣತಾ || ೪೦ ||
 ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮಗತಮಿತಿ ಯದ್ವೈಷ್ಣವಂ ವಚಃ |
 ಯದಿ ಜೀವೇಶಯೋರ್ವೇದಸತಿರೈಕ್ಯಂ ಚ ಮನ್ಯತೇ || ೪೧ ||
 ಆತ್ಮಶಬ್ದಂ ಕಥಂ ತಸ್ಮಾನ್ನಿವಾರಯತಿ ಯುಕ್ತಿಕಃ |
 ಭೇದಸ್ಯ ವ್ಯಸದೇಶಂ ಚ ಸ್ಥಿತಿಂ ಚಾದನಮೇನ ಚ |
 ಭೇದದಾಡ್ಯೇ ಹೇತುಮಾಹ ಸತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಜಗತ್ಪತಿಃ || ೪೨ ||

ಅ || ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಆತ್ಮಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ಶಬ್ದಾಃ = ಆತ್ಮ-ಬ್ರಹ್ಮ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳು (ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವ ವಾಚಕಗಳಾದವುಗಳು) ಅವ್ಯಯಂ=ನಾಶರಹಿತನಾದ ತಂ=ಆ, ವಿಷ್ಣುಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಋತೇ=ಹೊರತು, (ಇತರರನ್ನು) ನ ವದಂತಿ=ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತೈಃ=ಆ ಇತರರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ, ಗುಣಪೂರ್ಣತಾ=ಗುಣಪರಿಪೂರ್ಣತ್ವವು, ಕ್ವಾಪಿ=ಯಾವ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿಯೂ, ನಾಪ್ತಾ = ಹೊಂದಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲವೋ, (ಯುಕ್ತಿಕಿತ್ ಗುಣ ಪೂರ್ಣತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು.) ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮಗತಂ=ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮದಲ್ಲರತಕ್ಕೆ, ವೈಷ್ಣವಂ=ವಿಷ್ಣು ಸಂಬಂಧಿಯಾದ, ವಚಃ=ವಚನವು, ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ (ಇದೆಯೋ ಆದುದರಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಶಬ್ದ ವಾಚ್ಯನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲ.) (ಈಗ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯದಿ= ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ವೇದವತಃ=ವೇದವ್ಯಾಸರು, ಜೀವೇಶಯೋಃ=ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ, ಐಕ್ಯಂ ಚ= ಐಕ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಮನ್ಯತೇ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, (ಆಗ ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ) ತಸ್ಮಾತ್=

ಆ ಜೀವನದಿಶೆಯಿಂದ, ಆತ್ಮಶಬ್ದಂ = ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು, (ಅಂದರೆ ಜೀವ ನಿರಾಕರಣ ಯುಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ) ಯುಕ್ತತಃ = ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ನಿವಾರಯತಿ = ತಡೆಯುತ್ತಾರೆ. (ಅಂದರೆ— ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ದ್ವುಭ್ಯುದ್ಯಾಯತನನು ಜೀವನಲ್ಲ ಎಂದು ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ಜೀವ ನಿವಾರಣದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಜೀವರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.) (ಸೂತ್ರಾಂತರ ವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಐಗತ್ವತಃ=ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಜೀವೇಶಯೋಃ=ಜೀವ-ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ, ಐಕ್ಯಂ ಚ=ಐಕ್ಯವನ್ನು, ಮನ್ಯತೇ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ, (ಹಾಗಾದರೆ 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ) ಭೇದಸ್ಯ ವ್ಯಪದೇಶಂ ಚ = ಭೇದವ್ಯಪದೇಶವನ್ನೂ, ('ಸ್ಥಿತೃದನಾಭ್ಯಾಂ ಚ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ) ಸ್ಥಿತಿಂ ಚ=ಕರ್ಮಫಲಭೋಗ ಇಲ್ಲದೇನೇ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು, ಅದನಮೇವ ಚ=ಕರ್ಮಫಲಭೋಗೈಶ್ಚೈವನೂ ಕೂಡ, ಸತಾತ್ಪರ್ಯಂ=ತಾತ್ಪರ್ಯಪೂರ್ವಕವಾಗಿ, ಭೇದದಾರ್ಥ್ಯೇ = ಜೀವೇಶ ಭೇದದ ದಾರ್ಥ್ಯವಿಷಯದಲ್ಲಿ, ಹೇತುಂ = ಹೇತುವನ್ನು, ಆಹಂ=ಹೇಳಿದರು. (ಅನೇಕ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಸಮಾಧಿದರಿಂದ ಸತಾತ್ಪರ್ಯಂ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು.)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಮೊದಲೇ ಸಾಧಿಸಿರುವುದರಿಂದ 'ಆತ್ಮಾ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವು 'ಆಹಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನವನ್ನು ವಿಧಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಈ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು 'ಆಹಂ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರತ್ಯಯದಿಂದ ವೇದ್ಯನಾದ ಜೀವನನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದೂ ಅಲ್ಲ. ಕೇವಲವಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರದಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ನಾರಾಯಣ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದದಂತೆ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಗುಣಗಳಿಂದ ಆತತ್ಪರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಆತ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವು. ಜೀವನಲ್ಲಿ ಇರಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲ. (2) ಮತ್ತು ನಾರಾಯಣಾಧ್ಯಾತ್ಮದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಬ್ರಹ್ಮ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಅದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶಬ್ದಾರ್ಥನು ವಿಷ್ಣುವೇ. ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಜೀವನಿಂದ ಐಕ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು. ಮತ್ತು (೧) 'ಭೇದವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಸ್ಥಿತೃದನಾಭ್ಯಾಂ ಚ' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಜೀವೇಶಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿ, ಜೀವನಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಶಬ್ದವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿರುವರು || ೪೦ || ೪೧ || ೪೨ ||

ಸ. ರ. ವಿ.— ಆರೋಪಿತ ಭೇದಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಜೀವರಿಂದ ಭೇದೋಪಪಾದನವು ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಪನ್ನವಾಗುವುದಾದರೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಅನಾರೋಪಿತ ಭೇದವು ಆವಶ್ಯಕವು. ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಅನಾರೋಪ ಪೂರ್ವಕತ್ವವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ರಜತಾದ್ಯಾರೋಪದಲ್ಲಿ ಅನಾರೋಪಿತ ರಜತವು ನಗರ ಮೊದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡರೆ ಕೆಲವು ಕಡೆ ಅನಾರೋಪಿತ ರಜತವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಅದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಅನಾರೋಪಿತವಾದ ಜೀವೇಶಭೇದಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ವಾರಣಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಯಾವುದೊಂದು ವಿರೋಧವೂ ಇಲ್ಲ, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಜೀವೇಶರಿಗೆ ಎಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕ ಭೇದವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಆ ಸೂತ್ರಗಳು, ಇದಾದರೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಇದೆ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಶ್ರೀಮದನುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು

ಮೂ || ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭೇದಶ್ಚೈತ್ಯಾಸಾವನ್ಯಾವಹಾರಿಕಃ || ೪೩ ||
 ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಮಿತ್ಯೇನ ವಚನಂ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಂ |
 ಉತ ನೇತಿ ವಿಕಲ್ಪೇ ತು ಯದಿ ಸ್ಯಾದ್ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಂ || ೪೪ ||
 ತಸ್ಯಾಪಿ ಬಾಧ್ಯತಾ ಚೇತ್ಯಾದ್ಯೇದಃ ಸ್ಯಾತ್ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಃ |
 ಅನ್ಯಾವಹಾರಿಕತ್ವಂ ಚೇದ್ಭೇದೋಽಯಂ ಸತ್ಯತಾಂ ಗತಃ || ೪೫ ||

ಅ || ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಭೇದಶ್ಚೈತ್=ಭ್ರಾಂತಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಭೇದವೆಂದು ಅಭಿವ್ಯೇತವಾಗುವುದಾದರೆ, ಅನ್ಯಾವಹಾರಿಕಃ=ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವಾಗದಿರುವ, ಅಸೌ=ಈ ಭೇದವು, ಕ್ಯ = ಎಲ್ಲಿ? (ಅಂದರೆ— ಜೀವೇಶ್ವರ ಭೇದವು ಭ್ರಾಂತಿಸಿದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುವವನ ಹತ್ತಿರ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕು. ೧ ಈ ಭೇದವೇ ಭ್ರಾಂತಿಸಿದ್ಧವೋ, ೨ ಭೇದವೆಲ್ಲವೂ ಭ್ರಾಂತಿಸಿದ್ಧವೋ, ಗನೇದ್ವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಒರುವುದು. ೨ನೇ ಕಲ್ಪವು ಕೂಡಲಾರದು. ಭ್ರಾಂತಿಯು ಅಭ್ರಾಂತಿ ಪೂರ್ವಕವಾದುದರಿಂದ ಜೀವೇಶ್ವರ ಭೇದವು ಭ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪಿತವಾದರೆ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಸತ್ಯವಾದ ಭೇದವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಈ ಭೇದವು ಎಲ್ಲಿ? ಎಲ್ಲಿಯೂ ಇಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಆಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದರೆ ಜೀವೇಶ್ವರ ಭೇದಾರೋಪವೂ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಇದಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆದರೆ ಯಾವಭೇದವೂ ಸತ್ಯವಾದುದು ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದ ಭ್ರಮೆಯು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಭ್ರಮೆಯು ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಸಂಸ್ಕಾರವು ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಸಂದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪೂರ್ವಭ್ರಮ ಸಂಸ್ಕಾರದಶೆಯಿಂದ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಭ್ರಮೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಅನಾದಿಯು, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು ಕೇವಲ ಭೇದಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಪ್ರಮಿತವಾಗುತ್ತಿರಲು ಆದರೆ ಬಲದಿಂದಲೇ ಈ ಕಲ್ಪನೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಎಲ್ಲಾ ಭೇದವೂ ಭ್ರಾಂತವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೇ ವ್ಯಾಹತವು. ಪ್ರಮಾಣೋಪನ್ಯಾಸವು ಸುತರಾಂ ಕೂಡಲಾರದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಉಪಪತ್ತಿಸಹಿತವಾಗಿ ಕೇಳುತ್ತಾರೆ.) ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಮಿತ್ಯೇನ ವಚನಂ = (ಭೇದ ಮಾತ್ರವು) ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವು ಎನ್ನುವ ವಚನಾರ್ಥವೇ, ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಂ = ಭ್ರಾಂತಿಸಿದ್ಧವೋ, ಉತ=ಅಥವಾ, ನ=ಭ್ರಾಂತಿಸಿದ್ಧವಲ್ಲವೋ, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ವಿಕಲ್ಪೇ ತು=ಎರಡುಪಕ್ಷವು ಕೂಡುವಾಗ, (ಯಾವ ಪಕ್ಷವನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸುತ್ತಿ) (ಅಂದರೆ— ಎಲ್ಲಾ ಭೇದವೂ ಭ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪಿತವು ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೂ ೧ ಭ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪಿತವೋ, ೨ ಪರಮಾರ್ಥವೋ ಎಂದು ಪ್ರಶ್ನಾರ್ಥವು. ಗನೇದ್ವನ್ನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ.) ವ್ಯಾವಹಾರಿಕಂ ಯದಿ ಸ್ಯಾತ್=ಈ ವಚನಾರ್ಥವು ವ್ಯಾವಹಾರಿಕವೆಂದಾಗಿದ್ದರೆ, (ಇಲ್ಲಿಯೂ ಈ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವೂ ೧ ಬಾಧ್ಯವೋ, ೨ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದೂ ಪ್ರಶ್ನಿಸಬೇಕು. ೨ ಬಾಧ್ಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಭ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪಿತವೂ ಆಗಲಾರದು. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವಾಗಲೂ ಯಾರಿಂದಲೂ ಅಬಾಧ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ ಭ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪಿತತ್ವವಿದ್ದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ ಭ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪಿತತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಗನೇದ್ವನ್ನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಯಾಪಿ ಬಾಧ್ಯತಾ ಸ್ಯಾಚ್ಛೇತ್=ಆ ವಚನಕ್ಕೆ ಕೇವಲ ಭ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪಿತತ್ವವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಬಾಧ್ಯತ್ವವೂ ಇರುವುದಾದರೆ, ಭೇದಃ=ಭೇದವು, ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಃ ಸ್ಯಾತ್=ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವು ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಭೇದವೂ ಭ್ರಾಂತವು ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಭ್ರಾಂತತ್ವವಾಗಲೀ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಾಗಲೀ ಇದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಭೇದವೂ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು.) (ಎರಡನೇದ್ವನ್ನು ಆಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅನ್ಯಾವಹಾರಿಕತ್ವಂ ಚೇತ್=ಆ ವಚನಕ್ಕೆ ವ್ಯಾವಹಾರಿಕತ್ವವಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ, ಅಯಂ ಭೇದಃ = ಈ ಭೇದವು, ಸತ್ಯತಾಂ=

ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಗತಃ=ಹೊಂದಿತು. (ಅಂದರೆ— ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಸತ್ಯವಾದರೆ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಯಾವುದು ಭೇದವೋ, ಯಾವುದು ಪದಾರ್ಥಗಳು ಅಸತ್ಯಗಳಾದರೆ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಸತ್ಯತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮ ನಿಂದಲೂ ಭೇದವೋ, ಅದೂ ಸತ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿತು. ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ವ್ಯಾಹತವಾಯಿತು.) || ೪೩ || ೪೪ || ೪೫ ||

ಎಲ್ಲಾ ಭೇದವೂ ಭ್ರಾಂತವು ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಭ್ರಾಂತತ್ವವಿದ್ದರೂ ಬಾಧ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲಾ ಭೇದಕ್ಕೂ ಸತ್ಯತ್ವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ— ಅದನ್ನು ಪವಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಏಕಸ್ಯಾಸತ್ಯತಾಯಾಂ ಹಿ ದ್ವಯೋರೇವ ನಿರುದ್ಧಯೋಃ |
 ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯತ್ವೇನ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಕೇನ ನಿವಾರ್ಯತೇ || ೪೬ ||
 ಅಸತ್ಯಂ ನೋಕ್ತಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಸತ್ಯಮುಕ್ತಮಿತಿ ಪ್ರಜಾಃ |
 ಜಾನಂತ್ಯುಕ್ತಂ ತು ನೋಽಸತ್ಯಮಿತ್ಯುಕ್ತೇಽಸತ್ಯತಾಮಸಿ || ೪೭ |
 ನ ಸ್ವಪ್ನೇಽಪಿ ದ್ವಯಂ ಮಿಥ್ಯಾ ತತ್ತ್ವೈಕಂ ಸತ್ಯಮೇವ ಹಿ |
 ಭಾನಾಭಾನಾವುಭೌ ತತ್ರ ಕಥಂ ಮಿಥ್ಯಾ ಭವಿಸ್ಯತಃ || ೪೮ ||
 ಭಾವಸ್ಯ ಹಿ ನಿಷೇಧೇ ತು ನಾಭಾವಸ್ಯ ನಿಷೇಧನಂ |
 ಸ್ವನಾಚೋ ಸತ್ಯತಾ ಚೇತ್ಯಾತ್ರ ಸ್ಮಾದ್ವೇದಸ್ಯ ಸತ್ಯತಾ |
 ತಸ್ಮಾಜ್ಜೀವೇಶಯೋರ್ಭೇದ ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ ಗಮ್ಯತೇ || ೪೯ ||

ಅ || ದ್ವಯೋರೇವ ನಿರುದ್ಧಯೋಃ=ಯಾವುದು ಎರಡೇ ನಿರುದ್ಧಗಳೋ ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಏಕಸ್ಯ=ಒಂದಕ್ಕೆ, ಅಸತ್ಯತಾಯಾಂ=ಅಸತ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೆ, ಅನ್ಯಸ್ಯ=ಮತ್ತೊಂದಕ್ಕೆ, ಸತ್ಯತಾ=ಸತ್ಯತ್ವವು, ಸ್ಯಾದೇವ=ಬಂದೇ ಬರುವುದು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು, ಕೇನ=ಯಾವುದರಿಂದ? ನಿವಾರ್ಯತೇ=ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಉಪಾಧಿ ವ್ಯಭಿಚಾರಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ತಥಾಚ ಯಃ ಪದಾರ್ಥಃ ದ್ವಯೋರೇವ ನಿರುದ್ಧಯೋಃ ಏಕಸ್ಯಾಸತ್ಯವಾನ್ ಅಸಿ ಅನ್ಯಸ್ಯ ಸತ್ಯವಾನ್' ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು.) (ನಿದರ್ಶನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಉಕ್ತಂ ಅಸತ್ಯಂ ಚ=(ಅಪ್ಪನಿಂದ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಅಸತ್ಯವಲ್ಲ, ಇತ್ಯುಕ್ತೇ=ಹೀಗೆ ಹೇಳಿದರೆ, ಉಕ್ತಂ=ಹೇಳಿದ್ದು, ಸತ್ಯಮಿತಿ=ಸತ್ಯವೆಂದು, ಪ್ರಜಾಃ=ಪ್ರಜೆಗಳು, ಜಾನಂತಿ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. (ಹಾಗೆಯೇ ವಿಪ್ರಲಂಭಕನಿಂದ) ಉಕ್ತಂ ತು=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರೂ, ಸತ್ಯಂ ನೋಃ=ಸತ್ಯವಲ್ಲ, ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ತು=ಹೀಗೆಹೇಳಿದರೆ, (ಅದಕ್ಕೆ) ಅಸತ್ಯತಾಮಸಿ=ಅಸತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಜಾನಂತಿ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ (ಅಂದರೆ— ಸತ್ಯತ್ವ-ಅಸತ್ಯತ್ವ ಈ ಎರಡಕ್ಕೇನೇ ವಿರೋಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಆಪ್ತನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಸತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಸತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೂ, ಅನಾಪ್ತನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರಲು ಅಸತ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು.) (ಹಾಗಾದರೆ 'ಸ್ವಪ್ನೇಽತ್ರ ಘಟಿಃ' ಎಂದು ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಘಟವನ್ನು ನೋಡಿ ಇಲ್ಲಿ ಘಟವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ನೋಡುತ್ತಾನೋ ಅಲ್ಲಿ ಘಟವೂ ಘಟಾಭಾವವೂ ಎರಡೂ ಮಿಥ್ಯೆಯು, ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಭಂಗವು ಎಂದರೆ—) ಸ್ವಪ್ನೇ=ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ, ದ್ವಯಮಸಿ=ಎರಡೂಕೂಡ,

ಮಿಥ್ಯಾ=ಮಿಥ್ಯೆಯು, ನ ಹಿ = ಅಲ್ಲವಷ್ಟೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಎರಡೂಕೂಡ ಸತ್ಯನೋ ಏನು ಎಂದರೆ) ತತ್ರ=ಘಟಘಟಾಭಾವಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಏಕಂ=ಒಂದು, ಸತ್ಯಮೇವ ಹಿ=ಸತ್ಯವೇ, ಯಾವಾಗ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಅಸತ್ಯನೋ ಆಗ ಘಟವು ಸತ್ಯವೇ. ಯಾವಾಗ ಘಟಕ್ಕೆ ಅಸತ್ಯತ್ವನೋ ಆಗ ಭಾವವು ಸತ್ಯವೇ. ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಗೆ ಭಂಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಏಕೆ ಎರಡೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಲ್ಲವೆಂದರೆ) ಭಾವಾಭಾವೌ ಉಭೌ=ಭಾವ ಅಭಾವಗಳೆರಡೂ, ತತ್ರ=ಅಲ್ಲಿ, ಮಿಥ್ಯಾ= ಮಿಥ್ಯೆಯು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಭವಿಷ್ಯತಃ=ಆಗುವುವು. (ಆದರೆ— ಯಾವುದು ಯಾವುದರ ಅಭಾವನೋ, ಯಾವುದು ಯಾವ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಯೋ ಅವುಗಳೆರಡು ಒಂದುಕಡೆ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮಿಥ್ಯೆಯು ಆಗಲಾರವು; ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದೆ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿಯೂ ಘಟ ಘಟಾಭಾವಗಳು ಹೇಗೆ ಹಾಗೆ ಆಗುವವು?) (ಭಾವ ಅಭಾವಗಳೆರಡಕ್ಕೆ ಅಸತ್ಯ ವರ್ಣನವು ವ್ಯಾಹತವು ಆಗಿದೆ. ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಭಾವಸ್ಯ ನಿಷೇಧೇ ತು=ಭಾವಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ. (ಅಭಾವವೇ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ) ಅಭಾವಸ್ಯ = ಅಭಾವಕ್ಕೆ, ನಿಷೇಧನಂ = ನಿಷೇಧವು, ನ=ಯುಕ್ತವಲ್ಲ; ವ್ಯಾಹತವಾಗಿದೆ. (ಹೀಗೆಯೇ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅಭಾವಾಭಾವವು ಭಾವವೇ. ಅಥವಾ ಭಾವವ್ಯಾಪ್ತವು. ಹೀಗೆ ಭಾವವೇ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ, ಪುನಃ=ವ್ಯಾಹತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭಾವಕ್ಕೆ ನಿಷೇಧವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.) (ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಆಗಲಿ, ಅದರಿಂದ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ —) ಸ್ವವಾಚಿ=ಪ್ರತಿನಾದಿಯ ವಾಗರ್ಥವಾದ ಸಕಲಭೇದ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವಕ್ಕೆ, ಅಸತ್ಯತಾ=ಅಸತ್ಯತ್ವವು, ಸ್ಯಾಚ್ಚೇತ್=ಬರುವುದಾದರೆ, ತಸ್ಮಾತ್=ಅದರಿಂದ, ಭೇದಸ್ಯ=ಭೇದಕ್ಕೆ, ಸತ್ಯತಾ=ಸತ್ಯತ್ವವು ಬರುವುದು. (ಆದರೆ— ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಭೇದದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ಸತ್ಯತ್ವಗಳೆನ್ನುವ ಎರಡು ವಿರುದ್ಧಧರ್ಮಗಳು. ಅವುಗಳಿಗೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವ ವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಸತ್ಯತ್ವವು ಸತ್ತಾದುದು ಆಗಿಯೇ ಆಗುವುದು (ಪ್ರಕೃತವನ್ನನುಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ) ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ಭೇದಕ್ಕೆ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ, ಜೀವೇಶಯೋಃ=ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ, ಭೇದಃ = ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕಭೇದವೇ, ಉಕ್ತನ್ಯಾಯೇನ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, (ದ್ಯುಭವಾದ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ) ಗಮ್ಯತೇ= ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಅದರ ವಿರೋಧದಿಂದ ಈ ಸೂತ್ರವು ಅಭೇದವನ್ನು ಪ್ರತಿ ಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು.) || ೪೬ || ೪೭ || ೪೮ || ೪೯ ||

ಹೀಗೆ ಪ್ರಥಮಸೂತ್ರಕ್ಕೆ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ ಎರಡನೇ ಸೂತ್ರದ ಅಪ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ನೂ || ಏತಸ್ಮಾದಾತ್ಮಶಬ್ದೋದ್ರಯಂ ಪರಮಾತ್ಮಾಭಿಧಾ ಭವೇತ್ || ೫೦ ||
 ಪ್ರತೀಕವಿಪಯತ್ರೇನ ವಿಷ್ಣು ದೃಷ್ಟಿರ್ನ ತದ್ಭವೇತ್ |
 ಪ್ರತೀಕೇ ವಿಷ್ಣು ರಿತ್ಯೇವ ತಸ್ಮಾತ್ಪಾರ್ಯಾ ಹ್ಯುಪಾಸನಾ |
 ನ ಚ ವಿಷ್ಣುಃ ಪ್ರತೀಕಂ ಯತ್ತಸ್ಮಾತ್ [ನಾತ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸನಾ] || ೫೧ ||

ಅ || ಏತಸ್ಮಾತ್=ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ನ್ಯಾಯದಿಂದ, ಆಯಂ ಆತ್ಮಶಬ್ದಃ = ಆತ್ಮೇತಿತು ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಈ ಆತ್ಮ ಶಬ್ದವು, ಪರಮಾತ್ಮಾಭಿಧಾ=ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳ ತಕ್ಕುದು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. (ಅದರಿಂದ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ —) ತತ್ = ಅದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ— ಪೂರ್ವಸೂರ್ತದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆತ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ಭಾಷಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ,

ನ ಪ್ರತೀಕೇ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ) ಪ್ರತೀಕವಿಸಯತ್ಯೇನ=ಪ್ರತೀಕವಿಸಯತ್ವದಿಂದ, ವಿಷ್ಣು ದೃಷ್ಟಿಃ=ವಿಷ್ಣುವೆನ್ನುವ ದೃಷ್ಟಿಯು, ಕರ್ತವ್ಯಾ=ಮಾಡತಕ್ಕದಾಗಿ, ನ ಭವೇತ್=ಆಗಲಾರದು. ಪ್ರತೀಕೇ=ಪ್ರತಿಮೆಯಲ್ಲಿ, ವಿಷ್ಣುಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಇತ್ಯೇವ=ಹೀಗೆಯೇ, ಉಪಾಸನಾ=ಉಪಾಸನೆಯು, ಕಾರ್ಯಾ=ಮಾಡತಕ್ಕದು. ತಸ್ಮಾತ್=(ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಪ್ರತಿಮಾ ವಿಸಯಕವಾಗಿವಿಸ್ತೃದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ) ಅದುದರಿಂದ. (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವೇ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು.) ಹಿ=ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತಿಗೆ ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥವಾಚಕತ್ವವು ಶಾಬ್ದಿಕರಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ಇದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾರ್ಥವಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಯತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ವಿಷ್ಣುಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಪ್ರತೀಕಂ=ಪ್ರತಿಮೆಯು, ಚ=ಜೀವನೂ ಕೂಡ, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತಸ್ಮಾತ್=ಅದುದರಿಂದ, (ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜೀವನು ಎನ್ನುವ ಉಪಾಸನೆಯು ವ್ಯಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) ('ನ ಹಿ ಸಃ' ಎನ್ನುವ ಹೇತು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಹಿ=(ಯತಃ=) ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, (ಸಃ=) ವಿಷ್ಣುಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಪ್ರತೀಕಂ=ಪ್ರತಿಮೆಯು, ನ ಚ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತಸ್ಮಾತ್=ಅದುದರಿಂದ, (ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ ಜೀವನೆನ್ನುವ ಉಪಾಸನೆಯು ವ್ಯಸಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) ? ೫೦ || ೫೧ ||

ಈಗ 'ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || [ನ ಚ ವಿಷ್ಣುಃ ಪ್ರತೀಕಂ ಯತ್ತಸ್ಮಾತ್] ನಾತ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸನಾ |
 ಇತಿ ಪಕ್ಷೋ ಯದಾ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿಶ್ಚಾತ್ರ ವಿರುದ್ಧ್ಯತೇ || ೫೨ ||
 ಸ ನೇತಿ ಯುಕ್ತಿ ಸ್ತತ್ರಾಪಿ ಸಮೇತ್ಯುಕ್ತವಿರುದ್ಧತಾ |
 ಯದ್ಯಪ್ಯುತ್ಕರ್ಷಮಾತ್ರೇಣ ಹ್ಯತದ್ವಾವೇಷ್ಯುಪಾಸನಾ || ೫೩ ||
 ಉತ್ಕರ್ಷ ಆತ್ಮನೋಽಪಿ ಸ್ಯಾಚ್ಚೇತನತ್ವಾದಚೇತನಾತ್ |
 ತಸ್ಮಾದತತ್ತ್ವಂ ನೋಪಾಸ್ಯಮಿತಿ ನೇದವಿದಾಂ ಮತಂ || ೫೪ ||

ಅ || ('ನಾತ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸನಾ' ಎಂದು ಏಕದೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ 'ಪ್ರತೀಕೇ ನ ಹಿ ಸಃ' ಎನ್ನುವ ಸಮಗ್ರ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಪತೀಕಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮೇತಿ = ಜೀವ ಎಂತೆಂದು, ಉಪಾಸನಾ = ಉಪಾಸನೆಯು, ನ = ಮಾಡಕೂಡದು. (ಆ ಉಪಾಸಕನು ಪ್ರತೀಕನಲ್ಲ.) ಇತಿ ಪಕ್ಷಃ ಯದಾ = ಯಾವಾಗ ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೋ ಆಗ, ಅತ್ರ = ಈ ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ, ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ = ಬ್ರಹ್ಮನೆನ್ನುವ ದೃಷ್ಟಿಯು, ವಿರುದ್ಧ್ಯತೇ = ವಿರುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. (ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ -) ಸಃ ನೇತಿ ಯುಕ್ತಿಃ = (ಪ್ರತೀಕಗಳು ಆತ್ಮ ಎಂದು ಉಪಾಸನಮಾಡಕೂಡದು ಎನ್ನುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ನಿನ್ನಿಂದ ಯಾವುದು ತಾದಾತ್ಮ್ಯಭಾವರೂಪವಾದ ಯುಕ್ತಿಯು ' ಸಃ ನೇತಿ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರಾಂಶದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು,) ತತ್ರಾಪಿ=ಬ್ರಹ್ಮ-ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಸಮೇತಿ=ಸಮಾನವಾದುದು ಎನ್ನುವ ಹೇತುವಿನಿಂದ, ಉಕ್ತವಿರುದ್ಧತಾ= (ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಸೂತ್ರವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದಾಗ,) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು (ಬರುತ್ತದೆ.) ('ನ ಹಿ ಸಃ' ಎನ್ನುವ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಹೇತುವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಲ್ಲ. ಅದುದರಿಂದ ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟಿಯು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ.

ಮತ್ತೆ ಉಪಾಸ್ಯನಿಗೆ ಉತ್ಕರ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುತ್ತಿರಲು ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ಪ್ರತೀಕಗಳನ್ನು ಬಹ್ಮತ್ವದಿಂದ ಉಪಾಸನಮಾಡಿವರೆ ಉತ್ಕರ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉತ್ಕರ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯಿದ್ದರೂ ಉಪಾಸನೆಯು ಉಪಸನ್ಯವಾಗುತ್ತದೆಂದರೆ—) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ. (ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ, ಪ್ರತೀಕಗಳಿಗೆ)ಅತದ್ವಾವೇಷಿ = ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಉತ್ಕರ್ಷಮಾತ್ರೇಣ = ಉತ್ಕರ್ಷ ಪ್ರಾಪ್ತಿನಾತ್ರದಿಂದ, ಉಪಾಸನಾ = ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಉಪಾಸನೆಯು, (ಅಂಗೀಕರಿಸಬಲ್ಲದ್ದಾಗಿಯೇ) (ಆಗ ಆತ್ಮತ್ವದಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸನೆಯನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು; ನಿರಾಕರಿಸಕೂಡದು.) (ಏಕೆಂದರೆ -) ಚೇತನ ತ್ವತ್ = ಆತ್ಮನಿಗೆ ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ, ಆತ್ಮನೋಷಿ = ಆತ್ಮನಿಗೂ ಕೂಡ, (ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ) ಅಚೇತನಾತ್ = ಅಚೇತನವಾದ ಪ್ರತೀಕದಿರಿಯಿಂದ, ಉತ್ಕರ್ಷಃ = ಉತ್ಕರ್ಷವು, ಸ್ಯತ್ = ಬರುವುದು. (ಅಂದರೆ ಪ್ರತೀಕವು ಅಚೇತನವಷ್ಟೆ? ಪ್ರತೀಕಕ್ಕೆ ಆತ್ಮತ್ವವಾದ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದರೆ ಉತ್ಕರ್ಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾದೀತು.) (ಅತಿವ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಯ ವಯವ ಸಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, (ಅಂದರೆ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ವಿಶಿಷ್ಟಹೇತುವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿವರೆ ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಸಿದ್ಧಿಯು ಬರುವುದೋ ಅದು ದಿಂದಲೇ ಪ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನದಂತೆ ಅತ್ಯೋಪಾಸನೆಯೂ ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುತ್ತದೋ ಆದುದರಿಂದ) ಅತತ್ತ್ವಂ = ಅತತ್ತ್ವವು, ನೋಪಾಸ್ಯಂ = ಉಪಾಸನಾರ್ಹವಲ್ಲ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ವೇದವಿದಾಂ = ವೇದಜ್ಞರ, ಮತಂ = ಅಭಿಮತವು, (ಅಂದರೆ ಯಾವುದು ಯಾವುದಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಅದು ಎಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಕೂಡದು, ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಯೇ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ವಿಶೇಷಣ ಪ್ರಕ್ಷೇಪವಿಲ್ಲ. ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮದಷ್ಟಿಃ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯು ತಾನು ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿನಿರುದ್ಧವೇ) || ೫೨ || ೫೩ || ೫೪ ||

ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, 'ಉತ್ಕರ್ಷಾತ್' ಎನ್ನುವ ಹೇತುವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಉತ್ಕರ್ಷಾದ್ಬ್ರಹ್ಮತಾಧ್ಯಾನೇ ಯದಿ ಸ್ಯಾತ್ಪಲಮಂಜಸಾ |
 ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ನೀಚತಾಜ್ಞಾ (ಧ್ಯಾ)ನಾದನರ್ಥಃ ಕಿಂ ನ ಜಾಯತೇ || ೫೫ ||
 ಅಚೇತನಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಧ್ಯಾನೇ ತುಷ್ಟಿರ್ನ ಹಿ ಕ್ವಚಿತ್ |
 ನೀಚಸ್ಯ ಸ್ಯಾತ್ಪಲಾಜ್ಞಾನಾತ್ಕು (ಧ್ಯಾನೇ ಕು)ಸ್ಯತಿ ಬಹ್ಮಲೋಕವತ್ ||
 || ೫೬ ||

ಚಂಡಾಲೋ ನೃಪ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ನೃಪಶೃಂಛಾಲ ಇತ್ಯಪಿ |
 ಕೋ ವಿಶೇಷಃ ಪರಿಜ್ಞಾತೇ ನೃಪೇಣ ಸ್ಯಾತ್ಕಥಂಚನ || ೫೭ ||
 ಪುರತೋ ನರದೇವಸ್ಯ ಚಂಡಾಲೋ ಯದಿ ಪೂಜ್ಯತೇ |
 ರಾಜವತ್ಕಿಂ ನ ಕೋಪಃ ಸ್ಯಾದ್ರಾಜ್ಞೋ ಲೋಕೇಭಿಸತ್ಯತಿ || ೫೮ ||
 ರಾಜ್ಞಸ್ತು ಪುರತಃ ಪ್ರೋಕ್ತೇ ಚಂಡಾಲೋ (ಅಂ) ನೃಪ ಇತ್ಯಪಿ |
 ಆತ್ಮಾನಂ ಸ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಮಿತಿವದ್ಧೇವ ಕುಸ್ಯತಿ || ೫೯ ||
 ಅಭೇದೇನೈತಯೋರ್ಧ್ಯಾನೇ ಕೋ ವಿಶೇಷೋ ವಚಸ್ಯಪಿ |
 ಅಯಂ ರಾಜಾ ತ್ವಮಿತ್ಯುಕ್ತೇ ಚಂಡಾಲೇಭ್ಯಃ ನೃಪೇಽಪಿ ಚ || ೬೦ ||

ಚಂಡಾಲ ಇತಿ ತು ಪ್ರೋಕ್ಷೇ ಸಮನೇವ ಹಿ ದೂಷಣಂ |

ಧ್ಯಾತೇಪ್ಯೇ (ತೈ) ಕಸ್ಯ ತದ್ಭಾವೇ ತದ್ಭಾವೋನ್ಯಸ್ಯ ಕಿಂ ನ ತತ್ |೬೧||
ನ ಚೈವ ತದವಿಜ್ಞಾತಂ ಸರ್ವಜ್ಞ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಕ್ವಚಿತ್ |

ತಸ್ಮಾದಪೇಶಲಂ ಸರ್ವಮನ್ಯಸ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮತಾ ವಚಃ || ೬೨ ||

ತಸ್ಮಾದ್ಯಥೋಕ್ತನಾಗೇಣ ಬ್ರಹ್ಮೋಪಾಸ್ಯಂ ಮುಮುಕ್ಷು ಭಿಃ || ೬೩ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮತಾಧ್ಯಾನೇ = ಬ್ರಹ್ಮತ್ಯಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ, (ಪ್ರತೀಕಗಳಿಗೆ) ಉತ್ಕರ್ಷಾರ್ಥ = ಉತ್ಕರ್ಷವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಂಜಸಾ ಫಲಂ = ಪುರುಷಾರ್ಥರೂಪವಾದ ಫಲವು, ಯದಿ = ಯಾವವಕ್ಷದಲ್ಲಿ. ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದೋ, ಆಗ, ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ, ನೀಚತಾಜ್ಞಾ (ಧ್ಯಾನಾತ್ = ನೀಚತ್ವಜ್ಞಾನ(ಧ್ಯಾನ)ದೇಶಿಯಿಂದ, ಅನರ್ಥಃ = ಅನರ್ಥವು, ಕಿಂ = ಏತಕ್ಕೆ, ನ ಜಾಯತೇ = ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. (ಹುಟ್ಟಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.) (ಸಮನ್ಯಯ ಫಲವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಇದು ಅಕಾರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ.) (ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮನ್ಯಯಫಲತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು. ವಸ್ತುತಸ್ತು ಪುರುಷಾರ್ಥವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅನರ್ಥವೇ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಅಚೇತನಸ್ಯ = ಅಚೇತನಕ್ಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ಯಧ್ಯಾನೇ = ಬ್ರಹ್ಮತ್ಯಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ, ಕ್ವಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ತುಷ್ಟಿಃ = ತುಷ್ಟಿಯು, ನ ಹಿ = ಆಗಲಾರದು. (ತುಷ್ಟಿಯಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥಲಾಭವಾಗದು) (ಕ್ವಚಿತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ, ಯತ್ ಅಚೇತನಂ ತದುಪಚೀಕೀರ್ಷಾಲಕ್ಷಣತುಷ್ಟಿರಹಿಂಕಂ = ಯಾವುದು ಅಚೇತನವೋ ಅದು ಉಪಕಾರವಾದುದಿಲ್ಲಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಾರೂಪವಾದ ತುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಏರಬಿಡತವಾದುದು, ಎನ್ನನ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾರೆ.) ನೀಚಸ್ಯ = ನೀಚವಾದ ಪ್ರತೀಕಕ್ಕೆ, ಸ್ವಪ್ರತ್ಯತಾ ಜ್ಞಾನಾತ್ = ಸುಖಸ್ವರೂಪವಾದ ಆತ್ಮತ್ವ ಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ, ಅಧವಾ ಆತ್ಮತ್ಯಧ್ಯಾನವಾದುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಲೋಕವತ್ = ಜನರಂತೆ, ಕುಪ್ಯತಿ = ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ — ಅನರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೆ.) (ಅಂದರೆ — ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾ ಮೊದಲಾದುದು ರಾಜತ್ವ ಮೊದಲಾದಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಧ್ಯಾನವನಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಪ್ರಸನ್ನವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಪುರುಷಾರ್ಥವನ್ನೂ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ; ಹೇಗೆ ರಾಜನು ಚಂಡಾಲನೊಂದು ಧ್ಯಾನಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ ಕೋಪಗೊಳ್ಳುತ್ತಾನೋ ಅನರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾನೋ, ಹಾಗೆಯೇ, (ನಾವು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕತ್ವೋಪಾಸನವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮನು ಕುಪಿತನಾಗಿ ಹೇಗೆ ಅನರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವನು? ಮತ್ತೆ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವೋಪಾಸನವು. ಅದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥ ಸಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ-) (ಚಂಡಾಲನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ) ಚಂಡಾಲಃ ನೃಪಃ ಇತ್ಯುಕ್ತೇ = ಚಂಡಾಲನು ರಾಜನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರಲು, (ಹಾಗೆಯೇ ರಾಜನನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ) ನೃಪಃ ಚಂಡಾಲಃ ಇತ್ಯಪಿ ಉಕ್ತೇ = ರಾಜನು ಚಂಡಾಲನು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿರಲು, ನೃಪೇಣ ಪರಿಜ್ಞಾತೇ ಸತಿ = ರಾಜನಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, (ಅನರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿರಲು) ಕಥಂಚನ = ಯಾವ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಕೋ ಏತೇಷಃ ಸ್ಯಾತ್ = ಯಾವ ವಿಶೇಷವು ಬರುವುದು? (ಯಾವಂತಿಯಿಂದಲೂ ಯಾವ ವಿಶೇಷವೂ ಬರಲಾರದು.) (ತಥಾಚ ಪ್ರತೀಕವೇ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದುಪಾಸನೆಮಾಡಿದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರತೀಕನು ಎಂದು ಉಪಾಸನೆಮಾಡಿದರೂ ಅನರ್ಥವು ಸಮನೇ.) (ಹಾಗಾದರೆ — ಸಾರಥಿಯಲ್ಲಿ ರಾಜದೃಷ್ಟಿಯು ಫಲವುಳ್ಳದ್ದು, ರಾಜನಲ್ಲಿ ಸಾರಥಿದೃಷ್ಟಿಯು ಅನರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಕಂಡದೆ; ಅದುದರಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಸಾಮ್ಯವು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲ. 'ಸಿಂಹೋ ದೇವದತ್ತಃ')

ಎನ್ನುವುದರಂತೆ ಉಪಚಾರವಾತ್ರದಿಂದ ಉಕ್ತಿಯು. ದೃಷ್ಟಿಯಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಅನರ್ಥವು ಸಮವೇ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—) ನರದೇವಸ್ಯ ಪುರತಃ=ರಾಜನ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಚಂಡಾಲಃ= ಚಂಡಾಲನು, ರಾಜವತ್=ರಾಜನಂತೆ, ಯದಿ=ಯಾವವಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ, ಪೂಜ್ಯತೇ=ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ ಆಗ, ಲೋಕೇ=ಜನರು, ಅಭಿವಶ್ಯತಿ=ನೋಡುತ್ತಾ ಇರಲು, ರಾಜ್ಞಃ = ಆರಸನಿಗೆ, ಕೋಪಃ=ಕೋಪವು, ನ ಸ್ಯಾತ್ಪಿಂ=ಆಗಲಾರದೋ ಏನು? (ಕೇವಲ ದೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಪೂಜೆಯಲ್ಲಿಯೇ ರಾಜನಿಗೆ ಕೋಪವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಂತಹ ಉಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ರಾಜ್ಞಃ = ಆರಸನ, ಪುರತಸ್ತು = ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಚಂಡಾಲೇ=ಚಂಡಾಲನು, ನೃಪೇ ಇತಿ ಅಪಿ=ರಾಜನು ಎಂದೂ, ಪ್ರೋಕ್ತೇಸತಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಆತ್ಮಾನಂ=ತನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು, ಸಃ=ಆ ಚಂಡಾಲನು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪ್ರೋಕ್ತಂ=ಜನಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಇತಿವತ್ = ಇಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ, (ಆರಸನು) ಕುಪ್ಯತೈವ ಹಿ = ಕೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಯೇ ಸರಿ. (ಈ ಪ್ರಕಾರ ಉದ್ದೇಶ ವಿಧಾನವನ್ನು ಮಾಡಿದರಿಂದ ದ್ವೈರೂಪ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಫಲತಃ ಸಾಮ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈಗ ಅದೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಏತಯೋಃ = ಬ್ರಹ್ಮವ್ರತೀಕಗಳಿಗೆ, ಅಭೇದೇನ = ಅಭೇದದಿಂದ, ಧ್ಯಾನೇ = ಧ್ಯಾನವು, (ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು.) (ಕೇವಲ ಅನರ್ಥಸಾಮ್ಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ವಚಸ್ಯಃ=ವಚನದಲ್ಲಿಯೂ, ಕೋ ವಿಶೇಷಃ=ಯಾವ ವಿಶೇಷವು, (ಎರಡು ವಚನಗಳ ಅರ್ಥವೂ ಒಂದೇ) (ಈ ಏಕಯದಲ್ಲಿಯೇ ದೃಷ್ಟಾಂತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಚಂಡಾಲೇ=ಚಂಡಾಲನಲ್ಲಿ, ತ್ವಂ=ನೀನು, ಅಯಂ ರಾಜಾ=ಈ ರಾಜನು, ಇತ್ಯುಕ್ತೇ=ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಿರಲು, ಅಧಃಹಾಗೆಯೇ, ನೃಪೇಽಪಿ ಚ=ರಾಜನಲ್ಲಿಯೂ, ಚಂಡಾಲೇ ಇತಿ ತು=ಚಂಡಾಲನು ಎಂದೂ, ಪ್ರೋಕ್ತೇ=ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ದೂಷಣಂ=ನೀಚತ್ವರೂಪವಾದ ದೂಷಣವು ಸಮಮೇವ ಹಿ = ಸಮಾನವೇ ಆಗಿದೆ. (ಬ್ರಹ್ಮವ್ರತೀಕಗಳಿಗೆ ಅಭೇದದಿಂದ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿದರೆ ದೂಷಣವು ಕೂಡಿಯೇ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ; ಪ್ರತೀಕಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವ್ರತವು ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರತೀಕತ್ವವು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ತತ್=ಆ ಬ್ರಹ್ಮವ್ರತೀಕಗಳಲ್ಲಿ, ಏಕಸ್ಯ=ಒಂದು ಪ್ರತೀಕಕ್ಕೆ, ತದ್ಭಾವೇ=ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವು, ಧ್ಯಾನೇಸತಿ=ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಅನ್ಯಸ್ಯ=ನುತ್ತೊಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ತದ್ಭಾವಃ=ಪ್ರತೀಕಭಾವವು, ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ನ ಕಿಂ=ಅಲ್ಲವೋ ಏನು? (ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಉಪಾಸನೆಯು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು ಅನರ್ಥವು ಬರುವುದು. ಅಜ್ಞಾತವಾದರೆ ಅನರ್ಥವಾಗಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಎಂದರೆ—) ಸರ್ವಜ್ಞಬ್ರಹ್ಮಣಾ=ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ, ಕೈಚತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ತತ್=ಆ ಉಪಾಸನವು, ಅಪಿಜ್ಞಾತಂ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವುದು, ನ ಜೈವ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (ಹಾಗಾದರೆ, ಶ್ರುತಿವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಬ್ರಹ್ಮಕೋಪದಿಂದ ಅನರ್ಥವನ್ನು ಹೇಗೆ ಹೊಂದುವನು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನಿರಾಕರಣವನ್ನುಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಮಾತ್=ಆದುದರಿಂದ, ಸರ್ವಂ=ಶ್ರುತಿಸೂತ್ರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ, ಅನ್ಯಸ್ಯ=ಇತರರಿಗೆ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಚನವು, ಅವೇಶಲಂ=ಅಕುಶಲವು (ಸೂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನುಪಕ್ರಮಿಸಿ ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನದೂಷಣವು ಅಸಂಗತವು ಎಂದರೆ— ತಾನು ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ದೃಢವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನುವ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಮಾತ್=ಪರಕೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ದೂಷಿತವಾದುದರಿಂದ, ಯಥೋಕ್ತಮಾರ್ಗೇಣ = ನಾವು ಹೇಳಿದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ ಇರತಕ್ಕ

ನಾರ್ಗದಿಂದ, ಮುಮುಕ್ಷುಭಿಃ=ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಉಪಾಸ್ಯಂ=ಉಪಾಸನಾರ್ಹನು || ೫೫ || ೫೬ || ೫೭ || ೫೮ || ೫೯ || ೬೦ || ೬೧ || ೬೨ || ೬೩ || ಸೂ. ೫ || ಅಧಿ. ೪ ||

ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಆದಿತ್ಯಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಆದಿತ್ಯಾದಿ ಮತಯಶ್ಚಾಂಗ ಉಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ” || ಸೂ. ೬ ||

ವಿಸ್ತೃವಿನ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದಾರೆ ಅಂದರೆ ವಿಸ್ತೃವಿನ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಂಗಗಳು ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಜನಕಗಳಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿಸ್ತೃವು ಆದಿತ್ಯಾದ್ಯಾತ್ಮಯ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಂಗಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಸುವುದು ವಿಸ್ತೃವಿನ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸರ್ವಥಾ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು. ಆದಿತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳು ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಂಗಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವು ಆಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಫಲಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದುದರಿಂದ, ರೂಪಾಂತರದಿಂದ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಉಪಾಸನೆಯು ಆಗದಿರುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಉಪಾಸನೆಗೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉಪಪತ್ತಿಯಿದೆ || ಸೂ. || ೬ || ಅಧಿ. || ೫ ||

ಆದಿತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಆಸೀನಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಆಸೀನಃ ಸಂಭವಾತಃ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೭ ||

ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡವನಾಗಿಯೇ ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು ಆಸನದಲ್ಲಿ ಕೂತುಕೊಂಡವನಿಗೇನೇ ಮನೋಬೋಧನೆಯು ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ

‘ಓಂ ಧ್ಯಾನಾಚ್ಚ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೮ ||

ಧ್ಯಾನರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಕೂತುಕೊಂಡವನಿಗೇನೇ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು.

‘ಓಂ ಅಚಲತ್ವಂ ಚಾಪೇಕ್ಷ್ಯ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೯ ||

ಕೇವಲ ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಚಲತ್ವವನ್ನು ಆಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ವಿಕ್ಷೇಪಾಧಾವನು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದಲೂ ಕೂತುಕೊಂಡವನಾಗಿಯೇ ಧ್ಯಾನಿಸಬೇಕು ||

‘ಓಂ ಸ್ಮರಂತಿ ಚ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೧೦ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ‘ಉಪನಿಶ್ಯಾಸನೇ, ಸಮಂ ಕಾಯಶಿರೋಗ್ರೀವಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಗಳಿಂದ ಕೃಷ್ಣಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

‘ ಓಂ ಯತ್ರೈಕಾಗ್ರತಾ ತತ್ರವಿಶೇಷಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೧೧ ||

ಯಾವ ದೇಶಕಾಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಕಾಗ್ರತ್ವವು ಬರುವುದೋ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ದೇಶವಿಶೇಷ ನಿಯತಿಯಿಲ್ಲ. ನಿಯತ ದೇಶಾದಿಗಳಿಂದ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ || ಸೂ. ೨ || ೮ || ೯ || ೧೦ || ೧೧ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಆಸೀನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು:

ಆಪ್ರಾಯಣಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಆಪ್ರಾಯಣಾತ್ ತತ್ರಾಪಿ ಹಿ ದೃಷ್ಟಂ ಓಂ ’ || ಸೂ. || ೧೨ ||

ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ‘ ಸ ಯೋ ಹ ವೈತದ್ಭಗವಂತನುಷ್ಯೇಷು ಪ್ರಾಯಣಾಂತ ಮೋಂಕಾರಮುಭಿಧ್ಯಾಯಿಸಾತ್ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆಯೋ, ಅದುದರಿಂದ ಮೇಲ್ಕೃತಪರ್ಯಂತ ವಾಗಿ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಧ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವುದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು. ‘ ಮುಕ್ತಾ ಅಪಿ ಹ್ಯೇನ ಮುಪಾಸತೇ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೇಯಷ್ಟೇ || ಸೂ. ೧೨ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಆಪ್ರಾಯಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

ತದಧಿಗಮಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ತದಧಿಗಮ ಉತ್ತರಪೂರ್ವಾಘಯೋರಶ್ಲೇಷವಿನಾಶೌ

ತದ್ವ್ಯಸದೇಶಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೧೩ ||

ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶನವಾದಮೇಲೆ ಮೇಲಿನ ಸಾವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವೂ, ಪೂರ್ವಾಘಕ್ಕೆ ವಿನಾಶವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ‘ ನಾಭುಕ್ತಂ ಕ್ಷೀಯತೇ ಕರ್ಮ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗಾದರೂ ಅಜ್ಞ ವಿಯಕ್ತವನ್ನಾಗಲಿ, ಪ್ರಾರಬ್ಧವಿಷಯಕತ್ವವನ್ನಾಗಲಿ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ‘ ತದ್ಯಥಾ ಪುಷ್ಕರಪಲಾಶೇ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಾಘಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವನ್ನೂ, ‘ ತದ್ಯಥೈಷೀಕಾತೂಲಂ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಘಕ್ಕೆ ನಾಶವನ್ನೂ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

ಸ. ರ. ವಿ.— ಸಾಧನವಿಚಾರವನ್ನು ಪಂಪನಾಪಿಸಿ, ಇನ್ನು ಮುಂದೆ ಫಲವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಕ್ಷಯವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಸರ್ಯಂತವಾದುದು ಜ್ಞಾನದ ಫಲವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಸಾಧನವಿಚಾರವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು. ಪ್ರತಿಬಂಧಕೀಭೂತಗಳಾದ ಅನಂತಾನಂತ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಕರ್ಮಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವು ಕೂಡಲಾರದು; ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕರ್ಮನಾಶಾಖ್ಯ ಜ್ಞಾನಫಲವು ಈಗ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತಥೋಪಾಸ್ಯಾಂಜಸಾ ದೃಷ್ಟಂ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಾಪಂ ಚ ಭಸ್ಮಸಾತ್ |

ಕರೋತಿ ನಿಖಿಲಂ ಪೂರ್ವಂ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಯಸಂಗತಾಂ |

ಕರೋತಿ [ತದ್ವಿಷ್ಣುಶ್ಚೈವಂ ಪುಣ್ಯನಾಶೋಽಸ್ಯ ಸಂಗತಾ] || ೬೪ ||

ಅ || ತಥಾ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಅಂಜಸಾ=ಆದರನೈರಂತರ್ಯಗಳಿಂದ, ಉಪಾಸ್ಯ = ಉಪಾಸನಮಾಡಿ, ದೃಷ್ಟಂ = ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ, ಬ್ರಹ್ಮ=ಪರಬ್ರಹ್ಮನು, ಪೂರ್ವಂ= ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೊದಲು ಇತರಕ್ಕೆ, ಸಾವಂ=ಎಲ್ಲಾ ಪಾವನನ್ನೂ ಕೂಡ, ಚ=ಅನಿಷ್ಟಪುಣ್ಯವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಭಸ್ಮಸಾತ್ ಕರೋತಿ=ಭಸ್ಮಾಧೀನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯಸ್ಯಾಸ್ಯ = ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಪಾವಕ್ಕೂ, ಅನಿಷ್ಟ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ, ಅಸಂಗತಾಂ = ಅಸಂಗತ್ಯವನ್ನು, (ಸಂಬಂಧಾಭಾವವನ್ನು) ಕರೋತಿ = ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಅತೋಽನ್ಯದಪೀತ್ಯೇ ಕೇಷಾಮುಭಯೋಃ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಯಿತು) || ೬೪ ||

ಓಂ ಇತರಸ್ಯಾಸ್ಯೇವನುಸಂಶ್ಲೇಷಃ ಸಾತೇ ತು ಓಂ' || ಸೂ. ೧೪ ||

ಪ್ರಸ್ತುತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಇತರನಾದ ಈಶ್ವರದ್ವೇಷಿಗೆ ಪುನರುಕ್ತಿತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವ ಅಂಧತಮಃಪಾತವು ಆಸನ್ನವಾಗುತ್ತಿರಲು (ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತಿರಲು) ತಮಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅನುತ್ಥಾನಸಾತವಾದುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಪಾಪದಿಂದ ಇತರನಾದ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಿಯು ಮಾಡಿದ ಪಾಪದಂತೆಯೇ ಉತ್ತರ-ಪೂರ್ವಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಶ್ಲೇಷ-ವಿನಾಶಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ.

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಕೆಲವರು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೇನೇ ಪಾಪದಂತೆಯೇ ಪೂರ್ವಪುಣ್ಯಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಶರೀರಪಾತವು ಅತಿಸಮೀಪ ಬರುತ್ತಿರಲು ಅಶ್ಲೇಷವು (ಅಂದರೆ ವಿನಾಶವು) ಬರುತ್ತದೆ. ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. 'ಅತೋಽನ್ಯದಪಿ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಅಘಪದಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಉಪಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿರಲು ಸೂತ್ರಾಂತರಾಂಭವು ವ್ಯರ್ಥವು. ನಮಗಾದರೂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಏಭಾಗಸೂಚಕಗಳು. ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಪುಣ್ಯಾರ್ಜನವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಶ್ಲೇಷಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವಿನಾಶವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡಬೇಕು. ಅಂತೂ ಪ್ರಕೃತ ಪರಿತ್ಯಾಗವೂ, ಅಪ್ರಕೃತ ಸ್ವೀಕಾರವೂ ಅವರಿಗೆ ಬರಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ತಾತ್ಪರ್ಯದಿಂದ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ ಸೂತ್ರತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || [ಕರೋತಿ] ತದ್ವಿಷ್ಣುಶ್ಚೈವಂ ಪುಣ್ಯನಾಶೋಽಸ್ಯ ಸಂಗತಾ || ೬೪ ||

ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯೇತ್ಯತ್ರ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾದ್ಧಿ ವಿಶಿಸ್ಯತೇ |

ಪೂರ್ವಂ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಬ್ಧ್ಯರ್ಥಂ ವೀರ್ಯವತ್ಪೇನ ಜೋದಿತಂ |

ಕರ್ಮ ವಿದ್ಯಾಯುತಂ ಪಶ್ಚಾನ್ಮೋಕ್ಷೇ ವೀರ್ಯಪ್ರದಂತ್ವಿತಿ || ೬೫ ||

ಅ || ತದ್ವಿಸ್ತುತ್ = ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಯಾದವನಿಗೂ ಕೂಡ, ಏವಂ = ಜ್ಞಾನಿಯಂತೆ, ಪುಣ್ಯನಾಶಃ = ದ್ವೇಷಪರಿಪೂರ್ಣಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ಇರತಕ್ಕ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ನಾಶವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅಸಂಗತಾಪಿ = ಮೇಲಿನ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಗಾಭಾವವೂ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಈ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವಿದೆ. ಅದು ಇದರ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ತಚ್ಚ್ಚುತೇಃ' ಎನ್ನುವ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಮೊದಲೇ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತವಾಯಿತೆಂದರೆ—) ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯೇತ್ಯತ್ರ = ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವು, ಪೂರ್ವೋಕ್ತಾತ್ = ತಚ್ಚ್ಚುತೇಃ ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯದಶೆಯಿಂದ, ವಿಶಿಷ್ಟತೇ = ಭಿನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಿ = ಅದುದರಿಂದ ಪುನರುಕ್ತಿದೋಷವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಅಥವಾ ಉತ್ತರಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಅರ್ಥವಿಭಾಗವು ಪ್ರಕರಣವಶದಶೆಯಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಹೇಗೆ ವಿಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ— ಪೂರ್ವಸೂತ್ರದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಪೂರ್ವಂ = ಮೊದಲು ತಚ್ಚ್ಚುತೇಃ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ, ವಿದ್ಯಾಯುತಂ ಕರ್ಮ = ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಮವು, ಸ್ವರ್ಗಾದಿಲಬ್ಧ್ಯರ್ಥಂ = ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ಇತರವಾದ ಸ್ವರ್ಗಮೊದಲಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಲಾಭಕ್ಕಾಗಿ, ವೀರ್ಯವತ್ಪೇನ ಚ = ವೀರ್ಯವುಳ್ಳತನದಿಂದ, ಉದಿತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಶಬ್ದಾತ್ = ಮೇಲೆಯಾದರೂ, 'ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ, ವಿದ್ಯಾಯುತಂ ಕರ್ಮ = ವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕರ್ಮವು, ಮೋಕ್ಷೇ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ವೀರ್ಯವ್ರದಂ = ಅನಂದಾತಿಶಯವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕುದೆಂದೂ, ಇತಿ ಚ ಉದಿತಂ = ಹೀಗೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ || ೬೪ || ೬೫ ||

‘ ಓಂ ಅನಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯೇ ಏವ ತಂ ಪೂರ್ವೇ ತದವಧೇಃ ಓಂ ’
|| ಸೂ. ೧೫ ||

ಭೇದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಕ್ರಾಂತಗಳಾಗದೆ ಇರುವ ಸುಖದುಃಖರೂಪಗಳಾದ ಕಾರ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳಾದ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳು ನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಪ್ರಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳಾದರೂ ನಷ್ಟಗಳಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಿರುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ?—) ಆ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವಸಾನವೇ ಅವಧಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದೆಂದು 'ತಸ್ಯ ತಾವದೇವ ಚಿರಂ ಯಾವನ್ನ ವಿನೋಕ್ಷ್ಯೇಽಥ ಸಂಪತ್ಯತೇ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ.

‘ ಓಂ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಾದಿ ತು ತತ್ಪಾರ್ಥಾಯೈವ ತದ್ಧರ್ಶನಾತ್ ಓಂ ’
|| ಸೂ. ೧೬ ||

ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ ಮೊದಲಾದ, ಅಕಾಮ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನ್ಯಾಖ್ಯ ಕಾರ್ಯಕ್ಕಾಗಿಯೇ. ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಕರ್ಮವು ಜ್ಞಾನಕಾರ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷಾತಿಶಯಾನುಭವಕ್ಕಾಗಿಯೇ. 'ಯ ಆತ್ಮಾನಮೇವ ಲೋಕಮುಪಾಸ್ತೇ ನ ಹಾಸ್ಯ ಕರ್ಮಕ್ಷೇಯತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವು ದೃಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ.

‘ ಓಂ ಅತೋನ್ಯದಸೀತ್ಯೇಕೇಷಾನುಭಯೋಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೧೭ ||

ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಅಕಾಮ್ಯದಶೆಯಿಂದ ಇತರವಾದ ಕಾಮ್ಯವಾದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪುಣ್ಯವೂ, ಅಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಅನಿವೃಣ ಕೂಡ ನಾಶ ಅಶ್ಲೇಷಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಅಘಮಾತ್ರವಲ್ಲ

ಹೀಗೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದ ಕೆಲವು ಶಾಖೆಗಳ ಪಾಲವು. 'ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ ದಾಯಮುಪಯಂತಿ ಸುಹೃದಃ ಸಾಧುಕೃತ್ಯಾಂ ದ್ವಿಷಂತಃ ಸಾಪಕೃತ್ಯಾಂ' ಎಂದು ಇದೆ.

'ಓಂ ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯೇ ತಿ ಹಿ ಓಂ' || ಸೂ. ೧೮ ||

'ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ ಕರೋತಿ ಶ್ರದ್ಧಯೋಪನಿಷದಾ ತದೇವ ವೀರ್ಯವತ್ತರಂ ಭವತಿ' ಎಂದು ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಇದೆಯೋ ಅದುದರಿಂದ ಆಕಾಮ್ಯವಾದ ಜ್ಞಾನಿಕರ್ಮವು ಮುಕ್ತಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವು ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು.

ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಕ್ಷಯವಾಗುವುದಾದರೆ ಆಗಲೇ ಮುಕ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಜೀವನ್ಮುಕ್ತರೂ ತೋರಿಕೊಂಡು ಇರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ಪಂಹಂಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು 'ಅನಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯೇ ಏವ ತು ಪೂರ್ವೇ ತದವಧೇಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಹಾಗಾದರೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಹೇಗೆಂದರೆ —

'ಓಂ ಭೋಗೇನ ತ್ವಿತರೇ ಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾಥ ಸಂಪತ್ಸ್ಯತೇ ಓಂ' || ಸೂ. ೧೯ ||

ಪ್ರಸ್ತುತವಾದ ಅನಾರಬ್ಧಕರ್ಮದಶೆಯಿಂದ ಇತರಗಳಾದ ಪ್ರಾರಬ್ಧಪುಣ್ಯ ಪಾಪಗಳನ್ನು ಭೋಗದಿಂದ ವಿನಾಶಪಡಿಸಿ ಪ್ರಾರಬ್ಧಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳ ನಾಶವಾದೊಡನೆಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನಾಗಲೀ ಅಂಧಂತಮಸ್ಸನ್ನಾಗಲೀ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

ಇದೂಕೂಡ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಮಾತ್ರ ವಿಸಯಕವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ತತೋ ಭೋಗೇನ ಪುಣ್ಯಂ ಚ ಕ್ಷಪಯಿತ್ವೇತರತ್ತಥಾ || ೬೬ ||

ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಟ್ ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿ ಚ ತನೋ ಮೋಕ್ಷಾನವಾಪ್ನುತಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಶತಕಾಲಾತ್ತು ಪೂರ್ವಮಾರಬ್ಧಸಂಕ್ಷಯಃ || ೬೭ ||

ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತೇವ ತಾವತ್ತ್ವಂ ಪಂಚಾಶಬ್ಧ್ರಹ್ಮಣಸ್ತಥಾ |

ರುದ್ರಸ್ಯ ವಿಂಶದೇವ ಸ್ಯಾದಿಂಧ್ರಸ್ಯಾರ್ಕಾದಿಕೇ ದಶ || ೬೮ ||

ಅನ್ಯೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮನಾತ್ರಸ್ಯ ತ್ವಂತ ಆರಬ್ಧಸಂಕ್ಷಯಃ |

ಬ್ರಹ್ಮಣೈವ ಸಹಾತಶ್ಚ ಪರಂ ನಾರಾಯಣಂ ವ್ರಜೇತ್ || ೬೯ ||

ಇತಿ ಸತ್ತತ್ವವಚನಂ ಸ್ವಯಂ ಭಗವತೋದಿತಂ || ೭೦ ||

ಅ || ತತಃ = ಅಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕ್ಷಯವಾದ ಮೇಲೆ, ಬ್ರಹ್ಮದ್ವಿಟ್ = ಬ್ರಹ್ಮದ್ವೇಷಿಯು, ಬ್ರಹ್ಮದರ್ಶಿ ಚ = ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಯೂ ಕೂಡ, ಭೋಗೇನ = ಬೋಗದಿಂದ, ಪುಣ್ಯಂ = ಪುಣ್ಯವನ್ನೂ, ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ಇತರಜ್ಞ = ಇತರವಾದ ಪಾಪವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಕ್ಷಪಯಿತ್ವಾ = ನಾಶಮಾಡಿ ಕೊಂಡು, ತನೋ ಮೋಕ್ಷಾ = ತಮಸ್ಸು ಮೋಕ್ಷವೂ ಇವುಗಳನ್ನು, ಅವಾಪ್ನುತಃ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.

(ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳು ಅನಂತಗಳಾದರೆ ಭೋಗದಿಂದ ಕ್ಷಯವು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆ ಯನ್ನು ಆಗಮವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮಣಾಂ ಶತಕಾಲಾತ್ಪು=ಬ್ರಹ್ಮರ ನೂರು ಅದರಕಾಲದಶೆಯಿಂದ, (ಅಂದರೆ, ನೂರು ಬ್ರಹ್ಮರ ಕಾಲವು ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ) ಪೂರ್ವಂ ತು=ಮೊದಲೇ, ಆರಬ್ಧ ಸಂಕ್ಷಯಃ=(ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಆರಬ್ಧ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ) ನಾಶ ವಾಗುತ್ತದೆ. (ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತು=ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗಾದರೂ, ತಾವತ್ಯ ಮೇವ=ಅಷ್ಟೆ. (ಅಂದರೆ - ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಗಳ ನೂರರಿಂದಲೇ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವತ್ಯವು.) ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ಪಂಚಾಶದ್ಬ್ರಹ್ಮಣಃ=ಐವತ್ತು (೫೦) ಬ್ರಹ್ಮರ, ಕಾಲಾತ್ = ಕಾಲದಶೆ ಯಿಂದ, ಪೂರ್ವಂ=ಮೊದಲು, ರುದ್ರಸ್ಯ=ರುದ್ರನಿಗೆ, ಆರಬ್ಧ ಸಂಕ್ಷಯಃ = ಆರಬ್ಧ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ನಾಶವು. ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ವಿಂಶತ್ ಏವ=ಬ್ರಹ್ಮರ ಇಪ್ಪತ್ತೇ, (ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಗಳ ವಿಂಶತ್ತನ ಚೈನ್ನನಾದಕಾಲವೇ) ಇಂದ್ರಸ್ಯ=ಇಂದ್ರನಿಗೆ, ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮ ಸಂಕ್ಷಯಕಾಲವು. ಆರ್ಕಾ ದಿಕೇ=ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ, ದಶ=ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪಗಳ ಹತ್ತರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಕಾಲವು. ಅನ್ಯೇಷಾಂ=ಇತರರಿಗೆ, ಬಹ್ಮಮಾತ್ರಸ್ಯ=ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ, ಅಂದರೆ - ಒಂದೇ ಬ್ರಹ್ಮಕಲ್ಪದ, ಅಂತೇ = ಅನುಸಾನದಲ್ಲಿ, ಆರಬ್ಧ ಸಂಕ್ಷಯಃ = ಆರಬ್ಧ ಕರ್ಮದ ನಾಶವು. ಅತಃ ಪರಂ=ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವು ಸಂಪೂರ್ಣ ನಾಶವಾದಮೇಲೆಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಕೈವ=ಚತು ರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ, ನಾರಾಯಣಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ವ್ರಜೇತ್ = ಹೊಂದ ತಕ್ಕುದು. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಸತ್ತತ್ವನಚನಂ = ಸತ್ತತ್ವನಚನವು, ಸ್ವಯಂ = ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಭಗವತಾ=ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ, ಉದಿತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ತದ್ಯಥಾ ಪುಷ್ಕರಸಲಾಕೇ ಆಪೋ ನ ಶ್ಚಿಷ್ಯಂತೇ ಏವ ನೇವಂವಿದಿ ಪಾಪಂ ಕರ್ಮ ನ ಶ್ಚಿಷ್ಯತೇ | ತದ್ಯಥೈಷೀಕಾತೂಲಮಗ್ನೌ ಪ್ರೋತಂ ಪ್ರದೂಯೇತ್ಯೇವಂ ಹೈವಾಸ್ಯ ಸರ್ವೇ ಪಾಪಾನಃ ಪ್ರದೂಯಂತೇ | ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನಗಳ ಬಲದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಬಂದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ದುಷ್ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಶ್ಲೇಷವು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅನಾರಬ್ಧಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿನಾಶವು. ಹಾಗೆಯೇ ದೈತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಟ ದ್ವೇಷವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿದ ಸುಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅಶ್ಲೇಷವು; ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಅನಾರಬ್ಧ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿನಾಶವೂ ಬರುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ‘ಯಥಾಶ್ಲೇಷೋ ವಿನಾಶಶ್ಚ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ತು ವಿಕರ್ಮಣಃ | ಏವಂ ಸುಕರ್ಮಣಶ್ಚಾಪಿ ಪತತಸ್ತಮಸಿ ಧ್ರುವಂ’ || ಎಂದು ಆಗ್ನೇಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. (2) ‘ಯದೇವ ವಿದ್ಯಯಾ’ ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರವು ಅತೀತಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ‘ಅಧಿಕೋ ಪದೇಶಾತ್’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಉಕ್ತಾರ್ಥವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯರ್ಥವೆಂದರೆ - ‘ತಸ್ಯ ಪುತ್ರಾ ದಾಯಮುಪಯಂತಿ ಸುಹೃದಃ ಸಾಧುಕೃತ್ಯಾಂ ದ್ವಿಷಂತಃ ಪಾಪಕೃತ್ಯಾಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಶೆಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ದುಷ್ಕೃತದಂತೆ ಸುಕೃತವೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲವೂ ನಷ್ಟವಾಗಲಿ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಲ್ಲಿ ಸಾಧುಕೃತ್ಯಾಶಬ್ದವು ಅನುಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮವಿಸಯಕವಾಗಿದೆ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ‘ನ ಹಾಸ್ಯಕರ್ಮ ಕ್ಷೇಯತೇ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿರೋಧವು. ‘ಜ್ಞಾನಾಗ್ನಿಃ ಸರ್ವ ಕರ್ಮಾಣಿ ಭಸ್ಮಾತ್ಪುರುತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ವಚನದಶೆಯಿಂದ ಆರಬ್ಧಕಾರ್ಯಗಳುಳ್ಳ ಪುಣ್ಯ-ಪಾಪಗಳಿಗೂ ಭೋಗ ಹೊರತೇ ವಿನಾಶವು ಏಕೆ ಹೇಳಬಾರದು? ಎಂದು ಹೇಳ ಕೂಡದು. ‘ತಸ್ಯ ತಾವದೇವ ಚಿರಂ ಯಾವನ್ನ ವಿಮೋಕ್ಷ್ಯೇ ಅಥ ಸಂಪತ್ಯತೇ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು. ಆದುದರಿಂದ ವಚನಾಂತರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅನಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಗಳಿ ಗೇನೇ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ವಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮವನ್ನು ಭೋಗಿಸಿಯೇ

ವಿಷ್ಣುವಿನ ದ್ವೇಷಿಯಾದವನು ತಮಸ್ಸನ್ನೂ, ಜ್ಞಾನಿಯಾದವನು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (3) ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಒಂದೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಧಿಕ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಸಾಧಿಸುವವರಿಗೆ ಅಧಿಕಾಧಿಕವಾಗಿಯೇ ಕಾಲವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವವಚನವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣೀಕರಿಸಿದರು. ಅಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮಶತಕಾಲದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಕಾಲವು ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸಾಧನಕ್ಕಾಗಿ ಅತೀತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿ, ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭತ್ವಯೋಗ್ಯಜೀವನಿಗೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮವು ಸ್ವಲ್ಪ ನ್ಯೂನವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶತಕಾಲವನ್ನು ಅನುನುತಿಸುತ್ತದೆ. ರುದ್ರಪದ ಯೋಗಜೀವನಿಗೂ ಹೀಗೆಯೇ. ಹೀಗೆ ಕಾಲದಿಂದ ಹ್ರಾಸಕ್ರಮವಾಗುತ್ತದೆ || ೬೬ || ೬೭ || || ೬೮ || ೬೯ || ೭೦ || ಸೂ. ೧೩ || || ೧೪ || ೧೫ || ೧೬ || ೧೭ || ೧೮ || ೧೯ || ಅಧಿ. ೮ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ (ದ) ವಿರಚಿತೇ

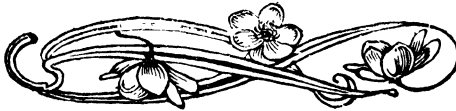
ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಃ ಪಾದಃ

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾನದಲ್ಲಿ

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ಒಂದನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣಾರ್ಪಣಮಃ ||

|| ಶ್ರೀಃ ||

ಎರಡನೇ ಪಾದವು.

ಓಂ || ಸಂಪೂರ್ಣಗುಣನಿದೋಷರೂಪಿಣೇ ಮುಕ್ತಿ ದಾಯಿನೇ |
ನೇದಗನ್ಯಾಯ ರಾನಾಯ ನಮಃ ತ್ರೀಪತಯೇ ಸದಾ ||
ಯದೀಯಾಸ್ಯಾಂಬುಜಾದ್ಭಾಷ್ಯಂ ನೋಕ್ವಾದಿಪುರುಷಾರ್ಥದಂ |
ಅನಿರ್ಭೂತಂ ತಂ ನಮಾಮಿ ತ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯಮಾದರಾತ್ ||

ತ್ರೀಮದ್ಧನುಮದ್ವೀಮ ಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತ ರಾಮಕೃಷ್ಣನೇದನ್ಯಾಸಾತ್ಮಕ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀನಾಯ ನಮಃ || ಹರಿಃ ಓಂ ||

ಮೂ || ಓಂ || ದೇವಾನಾಂ ಚ ಮನುಷ್ಯಾಣಾಮೇತಾವತ್ಸಮಮೇವ ಹಿ |
ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಮಾರ್ಗೋ ದೇವಾನಾಂ ನ ಪ್ರಾಯೇಣ ಭವಿಷ್ಯತಃ || ೧ ||
ಕರ್ಮಕ್ಷಯಸ್ತಥೋತ್ಕ್ರಾಂತಿಮಾರ್ಗೋ ಭೋಗಶ್ಚತುಷ್ಟಯಂ |
ಫಲಂ ಮೋಕ್ಷ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಂ(ಕ್ತಃ) ಕ್ರಮಾತ್ಪಾದೇಷು ಚೋದಿತಂ
(ತಃ) || ೨ ||

ಅ || ಏತಾವತ್ = ಯಾವುದು ಅತಿಪ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿಚಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮನಾಶಾಖ್ಯ
ಫಲವೋ ಇಷ್ಟು, ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಚ=ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಕೂಡ,
ಸಮಮೇವ=ಸಮವೇ ಆಗಿದೆ. ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಕರ್ಮನಾಶವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಆ ಫಲಾನುವೃತ್ತಿಯು
ಆವಶ್ಯಕವಾದುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರು ಎಂದರ್ಥವಾದ
ಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮೊದಲಿನ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದುದನ್ನು
ಹೇಳಿದರು) ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಮಾರ್ಗೋ = (ಈ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ) ದೇಹದಿಂದ
ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಯು, (ತೃತೀಯಪಾದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ) ಅರ್ಚಿದಾದಿ ಮಾರ್ಗವೂ ಇವುಗಳು,
ದೇವಾನಾಂ=ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಪ್ರಾಯೇಣ=ಪ್ರಾಯಶಃ, ನ ಭವಿಷ್ಯತಃ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಆದುದ
ರಿಂದ ವಿಭಾಗದಿಂದ ಉಕ್ತಿಯುಕ್ತವು. ಇದರಿಂದ 'ಮಾರ್ಗೋ ಗಮ್ಯಂ ಚಾಸ್ಮಿನ್ನಾದ
ಉಚ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವ ಭಾಷ್ಯವೂ ಕೂಡ ದೇವವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದವರಿಗೆ ಮಾರ್ಗವೂ, ಸರ್ವರಿಗೆ
ಗಮ್ಯವೂ ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯೇಯವೆಂದು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.) (ಇದು ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾಗಲಿ,
ಇದನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಂಗತಿ ಯಾವುದು ಎಂದರೆ— ಪ್ರಸಂಗ ಸಂಗತಿಯಿಂದ,
ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಗೂ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ಮಕ್ಷಯಃ = ಕರ್ಮಕ್ಷಯವು,
ತಥಾ=ಹಾಗೆ, ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಃ=ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಯು, (ಆದರೆ, ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ದೇವೇತರ
ರಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಾರಣವಾದ ಚರಮದೇಹನಾಶವೂ) ಮಾರ್ಗಃ=ಮಾರ್ಗವೂ ಬ್ರಹ್ಮವ್ರಾಪ್ತಿಯೂ,
ಭೋಗಃ=ಭೋಗವು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಚತುಷ್ಟಯಂ=ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದುದು, ಫಲಂ = ಫಲವು,
ಮೋಕ್ಷಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಪ್ರೋಕ್ತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕ್ರಮಾತ್ = ಕ್ರಮದಿಂದ,
ಪಾದೇಷು=ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ, ಚೋದಿತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಕರ್ಮಕ್ಷಯವು ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈಗ ಉತ್ಕಾಂಠಿಯನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಉತ್ಕಾಂಠಿಮಾರ್ಗಗಳಾದರೂ ಕರ್ಮಕ್ಷಯದಂತೆ ದೇವಮನುಷ್ಯಸಾಧಾರಣಗಳಲ್ಲ. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕಾಂಠಿ ಮಾರ್ಗಗಳು ಪ್ರಾಯಶಃ ಕೂಡಲಾರವು. ಕರ್ಮಕ್ಷಯವೂ ಸುಷುಮ್ನಾನಾದಿಯಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣವೂ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗಗಳಿಗಿರುವವೂ, ಕೂಡ ಜ್ಞಾನಸಾಧ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೇಳುವುದು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಅಸಂಗತವಲ್ಲ. ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ತೋರತಕ್ಕ ಪೃಥ್ವಿದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರಣಪ್ರವೇಶವೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಮಾರ್ಗವು. ಅರ್ಚಿರಾದಿ ರೂಪವಲ್ಲ. ತಮಗೆ ತಮಗೆ ಕಾರಣೀಭೂತವಾದ ದೇವತೆಯಿಂದ ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ ದೇಹವುಳ್ಳ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕಾಂಠಿಯು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರನ್ನು ಪ್ರವೇಶನಾದಿ ದೇಹಲಯವಾದರೂ ಇದೆ. ಅದು ಬ್ರಹ್ಮಲಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಫಲವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಬೇಕು. ಫಲವು ಮೋಕ್ಷವು. ಅದು ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾದಿ ನಾಲ್ಕರ ಸ್ವರೂಪವಾದುದು ಅತ್ಯಂತಿಕ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿ ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳು ಇದರಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಭೂತಗಳಾಗುತ್ತವೆ ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾದಿಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ಆಗುತ್ತವೆ. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವು. ಕ್ಷೀಣಕರ್ಮವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಉತ್ಕಾಂಠಿಯು. ಉತ್ಕಾಂಠನಿಗೆ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಅದರಿಂದ ಭೋಗವು. ಅದರಿಂದ ಈ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ ಎಂದು ಅಂತರ್ಭಾವವರೂಪವಾದುದು, ಆನಂತರ್ಯರೂಪವಾದುದು ಸಂಗತಿಯು. || ೧ || ೨ ||

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹಾಗಾದರೆ ಎಲ್ಲಿರುತ್ತಾರೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತರಾಗುತ್ತಾರೋ ಏನು ಎಂದರೆ—?

ಮೂ || ಸ್ರಷ್ಟೃಷ್ಟೇವ ಚ ಸೃಜ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರವೇಶೋ ಬ್ರಹ್ಮಣೋ ಲಯೇ |

ದೇವಾನಾಂ ಮಾರ್ಗಉದ್ದಿಷ್ಟೋ ನಾರ್ಚಿರಾದಿರ್ನ ಚೋತ್ಕ್ರಮಃ || ೩ ||

ಸ್ರಷ್ಟಸ್ತು ಗ್ರಾಸಭೂತಸ್ಯ ದೇಹಸ್ತತ್ರ ಲಯಂ ವ್ರಜೇತ್ |

ಯತಃ ಸೃಜ್ಯಸ್ಯ ದೇವಸ್ಯ ನೈವೋತ್ಕ್ರಾಂತಿಸ್ತತೋ ಭವೇತ್ || ೪ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮಣಃ = ಚತುರ್ಮುಖನಿಗೆ, ಲಯೇ = ನಾಶವು ಸಮಾಸುತ್ಪಿರಲು, ಸ್ರಷ್ಟೃಷ್ಟೇವ = ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದವರಲ್ಲಿಯೇ, ಚ = ಕೆಲವು ಕಡೆ ಸೃಷ್ಟಿಗಳಾಗದೆ ಇದ್ದವರಲ್ಲಿಯೂ, ಸೃಜ್ಯಾನಾಂ = ಸೃಜ್ಯರಿಗೆ, ಪ್ರವೇಶಃ = ಪ್ರವೇಶವು, ದೇವಾನಾಂ = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಮಾರ್ಗಃ = ಮಾರ್ಗವೆಂದು, ಉದ್ದಿಷ್ಟಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಲಯವು ಸಮಾಸುತ್ಪಿರಲು ಪ್ರವೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಅನುಸರಣವೇ ಮಾರ್ಗಗಳಿವನವು.) (ಹಾಗಾದರೆ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷಯವು ಯಾವುದೆಂದರೆ—) ಅರ್ಚಿರಾದಿಃ = ಅರ್ಚಿರಾದಿಮಾರ್ಗವು ನಃ ಇಲ್ಲ. (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದು ಏಕೆ? ಮತ್ತು ದೇಹ ಸಹಿತರಿಗೇನೇ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಪ್ರಸಕ್ತನಾಗುತ್ತದೆ. ಎಂದರೆ—)

ಉತ್ಕ್ರಮಃ=ಉತ್ಕ್ರಮಣವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲ. (ದೇಹಸಹಿತರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ.) (ಇದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯತಃ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಸೃಷ್ಟುಃ = ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದವನಿಗೇನೇ, ಗ್ರಾಸ ಭೂತಸ್ಯ=ಗ್ರಾಸಭೂತನಾದವನ, ದೇಹಸ್ತು=ಚೇತನದಿಂದ ಅಧಿಷ್ಠಿತವೇ ಆದ ಶರೀರವಾದರೂ, ತತ್ರ=ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿದವನಲ್ಲಿಯೇ, ಲಯಂ=ನಾಶವನ್ನು, ವ್ರಜೇತ್=ಹೊಂದುವುದೋ, ತತಃ= ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಸೃಷ್ಟ್ಯಸ್ಯ = ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ದೇವಸ್ಯ = ದೇವತೆಗೆ, ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಃ=ಶರೀರದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣವು, ನೈವ ಭವೇತ್=ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು || ೩ || ೪ ||

ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದು ಯಾವ ಕಾರಣ ದಿಂದ ಎಂದರೆ— ಯಾವುದು ಮೊದಲು ಬೇರೆ ಮಾರ್ಗವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದರಿಂದಲೇ ಇದೂ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅದನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯುಕ್ತಾಂತರ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಲಯಾಚ್ಛೈನಾರ್ಚಿರಾದೀನಾಂ ಲೋಕಾನಾಮಪಿ ಸರ್ವಶಃ |

ಕಥಂ ಮಾಗೋ ಭವೇತ್ತೇಷಾಂ ವಿಶತಾಮುತ್ತಮಂ (ರಂ) ಸ್ವತಃ ||

|| ೫ ||

ಜಾತಾನಾಂ ಮಾನುಷೇ ಲೋಕೇ ದೇವಾನಾಂ ತು (ಚ) ಕದಾಚನ |

ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಮಾರ್ಗೌ ಭವತೋ ನ ತದಾ ಮುಕ್ತಿರಿಸ್ಯತೇ || ೬ ||

ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತು ಮುಕ್ತಿಃ ಪ್ರಾಪ್ಯಾಪಿ ತಂ ಹರಿಂ |

ಸಹೈವ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಭೂಯಾದಿತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ನಿರ್ಣಯಃ || ೭ ||

ಅ || ಅರ್ಚಿರಾದೀನಾಂ = ಅರ್ಚಿರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕಗಳಿಗೂ, ಸರ್ವಶಃ = ಎಲ್ಲಾ, ಲೋಕಾನಾಮಪಿ = ಲೋಕಗಳಿಗೂ, (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲೇ) ಲಯಾಚ್ಛ = ನಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಸ್ವತಃ = ತಮ್ಮಿಂದ, ಉತ್ತಮಂ = ಉತ್ತಮವನ್ನು, ವಿಶತಾಂ = ಹೊಂದುವ, ತೇಷಾಂ = ಆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, (ಅರ್ಚಿರಾದಿಃ = ಅರ್ಚಿರ ಮೊದಲಾದ ಲೋಕವು) ಮಾರ್ಗಃ = ಮಾರ್ಗವು, ಕಥಂ=ಹೇಗೆ, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು? (ಹಾಗಾದರೆ 'ಪ್ರಾಯೇಣ' ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಈ ಯುಕ್ತಿವಿರೋಧವು ಎಂದರೆ—) ಮಾನುಷೇ ಲೋಕೇ = ಮನುಷ್ಯಲೋಕದಲ್ಲಿ, ಜಾತಾನಾಂ = ಹುಟ್ಟಿರತಕ್ಕ, ದೇವಾನಾಂ ತು=ದೇವತೆಗಳಿಗಾದರೂ, ಕದಾಚನ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಯದ್ಯಪಿ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ ಮಾರ್ಗೌ=ಉತ್ಕ್ರಮಣಮಾರ್ಗಗಳು, ಭವತಃ=ಆಗುತ್ತವೆ. ಅದಾಗ್ಯೂ ಕೂಡ, ತದಾ= ಆಗ, ಮುಕ್ತಿಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ನೇಷ್ಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಮತ್ತೆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮುಕ್ತಿಯೋ ಎಂದರೆ— ಇತರರಿಗೂ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿ ಕೊಂಡೇ ಮುಕ್ತಿಯು ಎನ್ನುತ್ತೇನೆ. ಹಾಗಾದರೆ ' ಭೇಜೇ ಖಗೇಂದ್ರಧ್ವಜಪಾದಮೂಲಂ ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿರೋಧವು ಎಂದರೆ—) ಅನ್ಯೇಷಾಮಪಿ = ಇತರರಿಗೂ ಕೂಡ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಮುಕ್ತಿಸ್ತು=ಲಿಂಗಶರೀರಭಂಗರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯಾದರೂ, ತಂ ಹರಿಂ = ನೈಕುಂಠಾದಿಗಳ ಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, (ಅವಸ್ಥಿತಾನಾಂ) ಅಪಿ=ಇರತಕ್ಕವಂಗೂ

ಕೂಡ, ಬ್ರಹ್ಮಣಾ = ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ, ಸಹ್ಯವ = ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ, ಭೂಯಾತ್ = ಆಗ ತಕ್ಕದ್ದು. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ = ಶಾಸ್ತ್ರದ, ನಿರ್ಣಯಃ = ನಿಶ್ಚಯವು, (ಅಂದರೆ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ನಿರ್ಣಯವು.) (ಅಂತೂ ಜ್ಞಾನಿಶ್ರೇಷ್ಠರು ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ವೈಕುಂಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಮುಕ್ತಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಇದ್ದವರೂ ಲಿಂಗಭಂಗರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.) || ೫ || ೬ || ೭ ||

‘ಇತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಸ್ಯ ನಿರ್ಣಯಃ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಕ್ಷ್ವಾಂಭೋಃನಲಾನಿಲವಿಯನ್ಮನಇಂದಿಯಾರ್ಥ-
 ಭೂತಾದಿಭಿಃ ಪರಿವೃತಃ ಪ್ರತಿಸಂಜಿಘೃಕ್ಷ್ಣಃ |
 ಅನ್ಯಾಕೃತಂ ವಿಶತಿ ಯರ್ಹಿ ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಾ
 ಕಾಲಂ ಪರಂ ಸ್ವಮನುಭೂಯ ಪರಃ ಸ್ವಯಂಭೂಃ || ೮ ||
 ಏವಂ ಪರೇತ್ಯ ಭಗವಂತಮನುಪ್ರವಿಷ್ಟಾ
 ಯೇ ಯೋಗಿನೋ ಜಿತಮರುನ್ಮನಸೋ ವಿರಾಗಾಃ |
 ತೇನೈವ ಸಾಕಮಮೃತಂ ಪುರುಷಂ ಪುರಾಣಂ
 ಬ್ರಹ್ಮ ಪ್ರಧಾನಮುಪಯಾಂತ್ಯಗತಾಭಿಮಾನಾಃ || ೯ ||
 ಭಗವಂತಮನುಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅಸಿ ತು ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ |
 ಪರಮಂ ನೋಕ್ಷಮಾಯಾಂತಿ ಲಿಂಗಭಂಗೇನ ಯೋಗಿನಃ || ೧೦ ||
 ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅಸಿ ಪರಂ ದೇವಂ ಸಹ್ಯವ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಪುನಃ |
 ಆನಂದವ್ಯಕ್ತಿನಾಯಾಂತಿ ಪೂರ್ಣಾಂ ಲಿಂಗಸ್ಯ ಭಂಗತಃ |
 ಇತಿ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣೋಕ್ತಿ ಬಲಾದ್ವಿಜ್ಞಾಯತೇ ಚ ತತ್ || ೧೧ ||

ಅ || ಯರ್ಹಿ = ಯಾವಾಗ, ಗುಣತ್ರಯಾತ್ಮಾ = ಸತ್ಯ-ರಜ-ಸ್ತಮೋಗುಣಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ, ಪರಃ = ಪೃಥ್ವ್ಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉತ್ತಮನಾದ, ಸ್ವಯಂಭೂಃ = ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು, ಸ್ವಂ = ಸ್ವಕೀಯವಾದ, ಪರಂ = ಪರಸಂಖ್ಯೋಪೇತವಾದ, ಕಾಲಂ = ಕಾಲವನ್ನು, ಅನುಭೂಯ = ಅನುಭವಿಸಿ, ಪ್ರತಿಸಂಜಿಘೃಕ್ಷ್ಣಃ = ಸರ್ವಸಂಹಾನನ್ನು ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದವನಾಗಿ, ಕ್ಷ್ವಾಂಭೋಃನಲಾನಿಲವಿಯನ್ಮನಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಭೂತಾದಿಭಿಃ, ಕ್ಷ್ವಾಂ = ಭೂಮಿಯು ಅಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೂ, ಅಂಭಃ = ಜಲವು-ಜಲಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೂ, ಅನಲ = ಬೆಂಕಿಯು-ಅಗ್ನಿಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೂ, ವಿಯತ್ = ಆಕಾಶವು-ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಯೂ, ಮನಃ = ಮನಸ್ಸು-ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಇಂದ್ರ-ಕಾಮರೂ, ಇಂದ್ರಿಯಂ = ಇಂದ್ರಿಯಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಚಂದ್ರಾದಿದೇವತೆಗಳೂ, ಅರ್ಥ = ಇಂದ್ರಿಯ, ವಿಸಯಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ, ಭೂತಾದಿಭಿಃ = ಭೂತಗಳಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ತ್ರೈಜಸ-ತಾಮಸ-ವೈಕಾರಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಹಂಕಾರಕ್ಕೂ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ, ಗರುಡ ಶೇಷಾದಿದೇವತೆಗಳಿಂದ, ಪರಿವೃತಃ = ಯುಕ್ತನಾಗಿ, (ಅಂದರೆ ಪರಿವಾರಭೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರವೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಂಬರೂಪದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ) ಅನ್ಯಾಕೃತಂ = ನಿರ್ವಿಚಾರನಾದ ವಿಷ್ಣುವ್ಯಾಜ್ಞಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ವಿಶತಿ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೋ, ಏವಂ = ಆಗ,

ಭಗವಂತಂ=ಭಗವತ್ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಲೋಕವನ್ನು, ಪರೇತ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ಯೇ ಯೋಗಿನಃ=ಯಾವ ಯೋಗಿಗಳು, ಅನುಪ್ರವಿಷ್ಟಾಃ=ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿರುವರೋ, ಚತಮರುನ್ಯನಸಃ = ಗೆಲ್ಲ ಬ್ರಹ್ಮ ವಾಯು ಮನಸ್ಸುಗಳವರೋ, ವಿರಾಗಾಃ=ಹೋಗಲ್ಲಬ್ರಹ್ಮ ರಾಗವುಳ್ಳವರೋ, ತೇ=ಅವರು, ಅಗತಾಭವಾನಾಃ=ಹೋಗಲ್ಲದೆ ಇದ್ದ ಜೀವಭಾವವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ತೇನೈವ=ಅ ಚತುರ್ಮುಖ ನಿಂದಲೇ, ಸಾಕಂ=ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಅಮೃತಂ = ಮರಣರಹಿತನಾದ, ಪುರುಷಂ = ಪೂರ್ಣ ಸಡ್ಗುಣಗಳುಳ್ಳ, ಪ್ರಧಾನಂ = ಸರ್ವಾಪೇಕ್ಷೆಯಾ ಉತ್ತಮನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮ = ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಉಪಯಾಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಯೋಗಿನಃ=ಯೋಗಿಗಳು, ಭಗವಂತಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಅನುವ್ರಾಪ್ತಾ ಅಪಿ=ಹೊಂದಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮಣಾ = ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ, ಸಹ ತು=ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ, ಲಿಂಗಭಂಗೇನ = ಲಿಂಗಭಂಗದಿಂದ, ಅಥವಾ ಲಿಂಗಭಂಗನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ಪರಮಂ=ಉತ್ತಮನಾದ, ಮೋಕ್ಷಂ=ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ಆನಂದಾವಿಭಾವವನ್ನು, ಆಯಾಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಪರಂ=ಸರ್ವೋತ್ತಮನಾದ, ದೇವಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ತಾ ಅಪಿ=ಹೊಂದಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮಣಾ = ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ, ಸಹೈವ = ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ, ಲಿಂಗಸ್ಯ ಭಂಗತಃ=ಲಿಂಗಶರೀರದ ಭಂಗದಿಶೆಯಿಂದ, ಪೂರ್ಣಾಂ=ಪರಿಪೂರ್ಣನಾದ, ಆನಂದ ವ್ಯಕ್ತಿಂ = ಆನಂದಾಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯನ್ನು, ಆಯಾಂತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತಿ ಪುರಾಣೋಕ್ತಿಬಲಾತ್=ಶ್ರುತಿ-ಪುರಾಣಗಳ ಉಕ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದ, ತತ್=ಅದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಮೇಯವು, ವಿಜ್ಞಾಯತೇ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ || ೮ || ೯ || ೧೦ || ೧೧ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಹೇಗೆ ೨ನೇ-೩ನೇ ಪಾದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಮಾನವಾದ ಉತ್ಕ್ರಮಾದಿಗಳು ಅಸಾಧಾರಣವೋ ಹಾಗೆಯೇ ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೋಗವು ಅಸಾಧಾರಣವೋ, ಅಥವಾ ಪ್ರಥಮಪಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮಕ್ಷಯದಂತೆ ಸಾಧಾರಣವೋ ಎಂದು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ—

ಮೂ || ಭೋಗಸ್ತು ಸರ್ವದೇವಾನಾಂ ನರಾದೀನಾಂ ಚ ವಿದ್ಯತೇ || ೧೨ ||
 ತತ್ರ ಪ್ರವೇಶೋ ದೇವಾನಾಮುತ್ತರೋತ್ತರತಃ ಕ್ರಮಾತ್ |
 ಉಚ್ಯತೇ ದೇಹಗಾನಾಂ ಚ ವೃತ್ತಿನಾಮೇವಮೇವ ತು || ೧೩ ||
 ತತ್ರ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪಂ ತು ನಾದಿನಃ ಪ್ರತಿಭಾಶ್ರಯಾತ್ |
 ನಾನಾ ವದಂತಿ ಪುಂಸಾಂ ಹಿ ಮತಯೋ ಗುಣಭೇದತಃ || ೧೪ ||
 ಸೃಘ್ಣ್ ಸೃಘ್ಣ್ ಪ್ರಜಾಯಂತೇ ತಮಸೈವಾನ್ಯಥಾ ಮತಿಃ |
 ರಜಸಾ ಮಿಶ್ರಬುದ್ಧಿತ್ವಂ ಸತ್ತೇನೈವ ಯಥಾ ಮತಿಃ || ೧೫ ||

ಅ || ಭೋಗಸ್ತು=ಭೋಗ(ಸ್ವರೂಪಾನಂದಾನುಭವ)ವಾದರೂ, ಸರ್ವದೇವಾನಾಂ= ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ನರಾದೀನಾಂ ಚ = ಮನುಷ್ಯರೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೂ, ವಿದ್ಯತೇ = ಇರುತ್ತದೆ. (ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಪ್ರಥಮ ಭಾಷ್ಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ರ=ಎರಡನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ, ದೇವಾನಾಂ = ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ಉತ್ತರೋತ್ತರತಃ = ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ, ಕ್ರಮಾತ್=ಕ್ರಮದಿಂದ, ಪ್ರವೇಶಃ=ಪ್ರವೇಶವು, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ, ಇದು ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾಗಿದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. 'ವಾಚ್ಮನಸಿ' ಇತ್ಯಾದಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತಾ ವಾಚಕಪದಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಲಿಲ್ಲ. ವಾಗಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು

ನಾಗಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ಉಮಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉಪಲಕ್ಷಣಗಳು ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ—
 ಆಗ ವಾಚಕವಾದ ಉಮಾ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದವಿರಲು ಲಾಕ್ಷಣಿಕವಾದ ವಾಕ್ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಅಥವಾ ವಾಗಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಪಾರ್ವತ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಾಚಕಗಳೇ ಎನ್ನುವಪಕ್ಷವಾದರೆ ಅದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಉಮಾದಿಶಬ್ದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಾಗಾದಿ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಲೇಬೇಕು. ಎಂದರೆ -) ದೇಹಗಾನಾಂ ಚ=ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ವೃತ್ತಿನಾಂ = ಜಡಗಳಾದ ವಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ, ಏವಮೇವತು=ಇದೇರೀತಿಯಾಗಿ. (ಅಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಪ್ರವೇಶವೋ, ಅದರಂತೆಯೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅವನ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಅಭಿನವ್ಯನಾನಗಳಾದ ಜಡಭೂತಗಳಾದ ವಾಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಉತ್ತರೋತ್ತರದಲ್ಲಿ ನುರಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದನ್ನೂ ಕೂಡ ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಿ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಾಗಾದಿ ಪದಪ್ರಯೋಗವು) ತು=ವಾಗಾದಿಶಬ್ದಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಾಚಕಗಳೇ ಆಗಿವೆ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು) (ಭಗವಜ್ಞಾನ ಪಾರಬ್ಧಕರ್ಮಭೋಗ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ಅನಿಷ್ಟಕರ್ಮಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಬ್ರಹ್ಮನಾದಿಯಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಮಣದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಸ್ಥೂಲದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟವರಾಗಿ ತಮಗೆ ಉಚಿತವಾದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಅರ್ಚಿಸಿದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲಾಗಲೀ, ವೈಕುಂಠಲೋಕದಲ್ಲಿ ಆವಾಸ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಹೊಂದಿದವರು ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಲಿಂಗಶರೀರವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು, ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಪರ್ಕ ಲೇಶವೂ ಇಲ್ಲದಿದ್ದವರಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಕಳಕೊಂಡವರಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆವಿರ್ಭೂತವಾದ ಸ್ವರೂಪನಾದಾದಿ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಮುಕ್ತಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಿದವರಾಗಿ, ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ದೇಹದಿಂದಲಾಗಲೀ ಕ್ರೀಡೆಯಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶುದ್ಧ ಸತ್ವಾತ್ಮಕ ಶರೀರಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ, ಸಂಕಲ್ಪ ಮಾತ್ರದಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ದಿವ್ಯಭೋಗಗಳನ್ನು ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಭೋಗಿಸುವವರಾಗಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಪುನಃ ಹಿಂದೆ ತಿರುಗಿ ಬರುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳಿಗೆ ಅಭಿನವತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವು ' ಕರ್ಮಕ್ಷಯಸ್ತು ಭೋತ್ಯಾಂತಿ ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಪಾದಾರ್ಥವೂ ಸಂಗತಿಯೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆ ಕೊಡುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲವೇ ಅಲ್ಲ. ಆಯಾಯ ವಾದಿಗಳು ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೇರೆಪ್ರಕಾರವೇ ಹೇಳಿರುವರು. ವಾದಿಗಳ ವಿವಾದವು ಇದ್ದರೆ ಸಂಶಯವು ಬಂದೇಬರುವುದು ಎಂದರೆ - ವಾದ್ಯಂತರರು ಹೇಳಿರುವ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ತತ್ರ=ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಮೋಕ್ಷವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಪಾದಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ವಾದಿಸ್ತು=ಅವನ ವಾದಿಗಳಾದರೂ, ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪಂ=ಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಪ್ರತಿಘಾಶ್ರಯಾತ್=ಪ್ರಜ್ಞಾವಿಶೇಷದ ಆಶ್ರಯದೊಡನೆ ಅಂದರೆ— ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಉತ್ತೇಕವಾತ್ರದಿಂದ, ನಾನಾ=ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ವದಂತಿ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಆದುದರಿಂದ ನಾವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪವು ಶ್ರುತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣ ಪ್ರಮಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣ ಮೂಲ ಭೂತಗಳಾದ ಕೇವಲ ಉತ್ತೇಕ್ಷೆಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ಪರರು ಹೇಳುವ ಮೋಕ್ಷವಾದಗಳಿಗೆ ನಾವು ಹೇಳುವ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಆವಕಾಶವಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ— ನೀವು ಹೇಳುವ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅವನ

ವಾದಿಗಳಿಗೆ ಆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಅಂತಹ ಜ್ಞಾನಗಳು ಏಕೆ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ? ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸಗಳಿಂದ ಆ ವಾದಿಗಳು ವಿನೋಹಿತರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಂದರೆ—) ತತ್ತ್ವಜ್ಞರೆಂದು ಅಭಿಮತರಾದವರೂ ಕೂಡ ಆ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸಗಳಿಂದ ದೋಷವು ಕಂಡದರಿಂದ ಏಕೆ ವಿಮೂಢರಾಗಲಿಲ್ಲ. ತತ್ತ್ವಜ್ಞರು ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಇತರರೂಕೂಡ ಏಕೆ ದೋಷಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನೋದಯವೂ ಕೂಡ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವೇ ಎಂದರೆ— (ವಾದ್ಯಂತರರಿಗೆ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಮೂಲಕಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪುಂಸಾಂ=ಪುರುಸರಿಗೆ, ಗುಣಭೇದತಃ = ಗುಣವಿಶೇಷದಶೆಯಿಂದ, ಮತಯಃ = ಬುದ್ಧಿಗಳು, ಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್=ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ, ಪ್ರಜಾಯಂತೆ=ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಹಿ= 'ಜ್ಞಾನಂ ಕರ್ಮ ಚ ಕರ್ತಾ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಮಾಣ ವ್ಯಸಿದ್ಧವು. (ಇದನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ) ತಮಸೈವ=ತನೋಗುಣದಿಂದಲೇ, ಅನ್ಯಥಾ ಏವ ಮತಿಃ=ಮಿಥ್ಯಾಮತಿಯು, ರಜಸಾ=ರಜೋಗುಣಗಳಿಂದ, ಮಿಶ್ರಬುದ್ಧಿಕ್ತಂ=ಮಿಶ್ರವಾದ (ಸಂಶಯಾತ್ಮಕವಾದ) ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳತನವು ಆಗುತ್ತದೆ. (ತನೋಗುಣವು ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದೋಷಗಳನ್ನು ಆಚ್ಛಾದನಮಾಡಿ ವಿಪರೀತ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ.) ಯಥಾ=ಯಥಾರ್ಥವಾದ, ಮತಿಃ=ಬುದ್ಧಿಯು ಸತ್ಯೇನೈವ = ಸತ್ಯಗುಣದಿಂದಲೇ ಆಗುತ್ತದೆ. || ೧೨ || ೧೩ || ೧೪ || ೧೫ ||

ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವು ಸತ್ಯಗುಣದಿಂದ ಆಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಗುಣಾತೀತಾ ವಿಮುಕ್ತಾನಾಂ ಮತಿಃ ಶುದ್ಧ ಚಿತಿರ್ಯತಃ |
 ಸಮ್ಯಗೇನಾಥ ನಿತ್ಯಾ ಚ ತತ್ತನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯೋಗತಃ || ೧೬ ||
 ಬಹುಲಾ ಚಾತಿವಿಶದಾ ಸ್ಪಷ್ಟಾ ಚೈವ ಶ್ರಿಯೋ ಮತಿಃ |
 ಮಹಾಶುದ್ಧ ಚಿತಿತ್ವೇನ ತತೋಽಪ್ಯತಿಮಹಾಚಿತಿಃ || ೧೭ ||
 ಅಶೇಷೋರುವಿಶೇಷಾಣಾಮತಿಸ್ಸತ್ಯತಯಾ ದೃಶಿಃ |
 ನಿತ್ಯಮೇಕಪ್ರಕಾರಾ ಚ ನಾರಾಯಣಮತಿಃ ಪರಾ || ೧೮ ||

ಅ || ಯದೃಪಿ, ವಿಮುಕ್ತಾನಾಂ=ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರ, ಮತಿಃ=ಸ್ವರೂಪ ಭೂತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯು, ಸಮ್ಯಗೇವ = ಯಥಾರ್ಥವೇ ಆಗಿದೆ. ಅಥ = ಆದಾಗ್ಯೂ, ಗುಣಾತೀತಾ = ಸತ್ಯಗುಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಮುಕ್ತರ ಜ್ಞಾನವು) ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಶುದ್ಧಚಿತಿಃ = ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ದೋಷರಹಿತವಾದ ಚೇತನರೂಪವೋ, ನಿತ್ಯಾ ಚ=ನಿತ್ಯವೂ ಆಗಿದೆಯೋ, (ಎಂದರೆ— ಜಡರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಯಾವುದರಿಂದ ಲಾದರೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ; ಚೇತನವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಅನಿತ್ಯವಾದುದೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ; ನಿತ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ.) (ದೈತ್ಯರ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಅಯಥಾರ್ಥವಾದರೂ ಮುಕ್ತರಾದ ದೇವಾದಿಗಳ ಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವು ಯಥಾರ್ಥವು. ಹೇಗೆಂದರೆ- ಶುದ್ಧಾ=ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ದೋಷರಹಿ ವಾದುದು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಸ್ವರೂಪೋಪಾಧಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದೋಷಗಳೇ ಕಾರಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು ದೈತ್ಯರ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಅಯಥಾರ್ಥವು). (ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ವಿಷಯನಿಯಮವೂ ವೈಶದ್ಯ ವಿಶೇಷವೂಕೂಡ ಕರಣನಿಮಿತ್ತಕವಾದುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರ ಜ್ಞಾನವೂ ನಿತ್ಯವಾದರೆ

ನಿರ್ವಿಷಯಕವಾದುದಾಗಲೀ ಸರ್ವವಿಷಯಕವಾದುದಾಗಲೀ ಆಗಬೇಕು. ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ವೈಶದ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ತನ್ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯೋಗತಃ = ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮಹತ್ವ ತಾರತಮ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯದಿಂದ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮಹತ್ವವು.) ಅಥವಾ ಅವರವರ ಯೋಗ್ಯತಾರೂಪವಾದ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯವೇ ನಿಮಿತ್ತವು. ಆನನ್ನ ಅನುಸಂಸಿ, ಬಹುಲಾ = ಸರ್ವದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕುದು. ಅಥವಾ ಬಹುಲಾ = ಬಹುರ್ಥ ವಿಷಯಕವು, ಅತಿವಿಶದಾ = ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಲೇಶದಿಂದಲೂ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗದಿರುವುದು; ಅಥವಾ ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು. (ಶ್ರೀ ದೇವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದುದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರಿಯಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ, ಮತಃ = ಬುದ್ಧಿಯು, ಸ್ವಷ್ಟಾ ಚ = ಬಹುವಿಶೇಷ ವಿಷಯಕವು ಅಥವಾ ಇತರರಕ್ಕಿಂತ ಅತಿಶಯಾರ್ಥ ವಿಷಯಕವು. ಶ್ರಿಯಃ = ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ, ಮತಃ = ಬುದ್ಧಿಯು, ಮಹಾಶುದ್ಧಚಿತ್ತೈನ = ಯಾವಾಗಲೂ ದೋಷ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವ ಸ್ವಾಭಾವಿಕದೋಷರಹಿತವಾದ ಚೈತನ್ಯರೂಪವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವಿದ್ವಾಗ್ಯ, ಗುಣಾತಿತಾ = ಸತ್ಯಗುಣಜನ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸ್ವಪ್ತೈವ = ಮುಕ್ತರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು. (ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ನಾರಾಯಣಮತಿಶ್ಚ = ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನ ಜ್ಞಾನವಾದರೂ, (ಸಮ್ಯಕ್ತ್ವವಿದ್ವಾಗ್ಯ) ಪರಾ = ಗುಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟದ್ದಲ್ಲ. ತತೋಽಪಿ = ಲಕ್ಷ್ಮೀಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ, ಅತಿಮಹಾಚಿತ್ತಃ = ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಮಹತ್ವಾದ (ಯಾವಾಗಲೂ ದೋಷಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವ) ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ದೋಷರಹಿತವಾದ ಚೈತನ್ಯರೂಪವು.) ಅಶೇಷೋಽನಿವೇಶಿಸಾಣಾಂ = ಎಲ್ಲಾ ಅನಂತಗಳಾದ ವಿಶೇಷ (ಪದಾರ್ಥ)ಗಳನ್ನೂ, ದೃಶಿಃ = ವಿಸಯಾಕರಿಸತಕ್ಕುದು. ಅತಿಸ್ಪಷ್ಟತಯಾ = ಅತ್ಯಂತ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಅಶೇಷಪದಾರ್ಥ ವಿಷಯಕವಾದುದು. ಅತಿಬಹುಲಾ = ಅತ್ಯಂತ ಬಹುರ್ಥ ವಿಷಯಕವು. ಅತಿವಿಶದಾ = ನಿರತಿಶಯ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದುದು, ನಿತ್ಯಂ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಏಕಪ್ರಕಾರಾ = ಒಂದೇಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು. ಅಂದರೆ — ಉತ್ಪತ್ತಿವಿನಾಶರಹಿತವಾದುದು.

|| ೧೬ || ೧೭ || ೧೮ ||

ಮೂ || ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಾವದಖಿಲಂ ಭಾಸಯಂತೀ ನಿರಂತರಾ |
 ನಿರ್ಲೇಪಾ ನೀತದೋಷಾ ಚ ನಿತ್ಯಮೇವಾವಿಕಾರಿಣೀ || ೧೯ ||
 ವಿಶೇಷಾಂಸ್ತದ್ಗತಾಂಸ್ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಪ್ರಾಯಸ್ತಲ್ಲಕ್ಷಣಾ ಶ್ರಿಯಃ |
 ತಥೈವ ಸ್ಪಷ್ಟತಾಭಾವಾತ್ತತ್ತಂತ್ರತ್ವಾತ್ತು (ಚ್ಚ) ಕೇವಲಂ || ೨೦ ||
 ನ ತಾದೃಶೀ ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತು ಪ್ರಾಯೇಣೈ(ಯ ಏ)ವಂ ಶ್ರಿಯೋ ಯಥಾ |
 ಮುಕ್ತಾನಾಂ ತು ತದನೈಷಾಂ ಸಮುದ್ರತರಲೋಪಮಾ || ೨೧ ||

ಅ || (ಕೆಲವರು ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನವು ಒಂದೇ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇತರರು ಅನೇಕ ಗಳು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅದರ ವಿಚಾರಕ್ಕಾಗಿ) ನಿರಂತರಾ = ಭೇದರಹಿತವಾದುದು, ಅಥವಾ ವಿಶ್ವವಿಚ್ಛೇದರಹಿತವಾದುದು. ಅಂದರೆ — ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕುದು. ನಿರ್ಲೇಪಾ = ಕರ್ಮಸಂಬಂಧ ರಹಿತವಾದುದು. ನೀತದೋಷಾ = ಅನ್ಯಥಾ ಜ್ಞಾನ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ದೋಷರಹಿತವಾದುದು. (ಹಾಗಾದರೆ ಅವಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಜ್ಞಾತಗಳಾಗುತ್ತಿರಲು ಜ್ಞಾನವೂ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ ಏನು ಎಂದರೆ — ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.)

ನಿತ್ಯಂ=ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅವಿಕಾರಂಣ್ಯೇವ=ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ. (ಹಾಗಾದರೆ ಅವಾವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಸಯಾಕರಿಸುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಸೂರ್ಯಪ್ರಭಾವತ್ = ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯಂತೆ, ಅಖಿಲಂ=ಎಲ್ಲವನ್ನೂ, ಭಾಸಯಂತೀ=ಪ್ರಕಾಶಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (ಅಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಭೆಯು ತಾನು ನಿರ್ವಿಕಾರವಾದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾದ ಅವಾವ ವಿಸಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ ಇದೂಕೂಡ.) (ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವೇ ನಿರ್ವಾಹಕವು.) (ಈ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಲಕ್ಷೀಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿದೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತದ್ಗತಾನ್=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ವಿಶೇಷಾನ್=ಅಶೇಷ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು, ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ=ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು, (ಅಂದರೆ ಭಗವದ್ಗತ ಅಶೇಷ-ವಿಶೇಷ ವಿಸಯಾಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಶ್ರಿಯಃ=ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ, ಮತೀ=ಜ್ಞಾನವು, ಪ್ರಾಯಃ=ಪ್ರಾಯಶಃ, ತಲ್ಲಕ್ಷಣಾ = ಆ ಭಗವಜ್ಞಾನ ಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದು, (ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು) (ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಶೇಷ ವಿಶೇಷ ವಿಸಯಾಕಾರಿತ್ವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಇತರ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.) (ಪ್ರಾಯಃ ಎನ್ನುವುದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತಥೈವ=ಹೇಗೆ ಭಗವಂತನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ನಿರಂತರಯ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವೋ ಹಾಗೆಯೇ, ಸ್ಪಷ್ಟತಾಭಾವಾತ್=ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಕೇವಲಂ=ಮುಖ್ಯವಾಗಿ, ತತ್ರಂತ್ರತ್ವಾಜ್ಞ=ಭಗವನ್ನಾತ್ರಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದು ರಿಂದಲೂ, (ಅಂದರೆ— ಸರಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ) ತಾದೃಶೀ = ಭಗವಂತನಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದುದು, ನ=ಅಲ್ಲ. (ಲಕ್ಷೀಜ್ಞಾನ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿದೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಬ್ರಹ್ಮಣಸ್ತು=ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಮತೀ=ಜ್ಞಾನವು, ಶ್ರಿಯಃ=ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ, ಯಥಾ=ಹೇಗೋ, ಅಂದರೆ - ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಹೇಗೋ, ಪ್ರಾಯಃ=ಬಹಳವಾಗಿ, ಏವಂ=ಹೀಗೆ, (ಅಂದರೆ— ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯ ಜ್ಞಾನದಷ್ಟು ವೈಶದ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲ.) (ಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷೀಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಎಂತಹ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಸ್ಪಷ್ಟತ್ವವು ಇಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಲಕ್ಷ್ಮೀಧೀನತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು 'ಪ್ರಾಯಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರಬಹುದು.) ('ಬ್ರಹ್ಮಣಃ' ಎಂದು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ) ತದನ್ಯೇಷಾಂ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರಾದ, ಮುಕ್ತಾನಾಂ=ಮುಕ್ತರ, ಮತಿಸ್ತು=ಜ್ಞಾನವಾದರೂ, ಸಮುದ್ರ ತರಲೋಪಮಾ=ಸಮುದ್ರದ ತರಂಗಗಳಂತೆ ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸವುಳ್ಳದ್ದು. ಅಥವಾ ವಿಶೇಷ ಬಲದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹ್ರಾಸವುಳ್ಳದ್ದು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಸತ್ಯ-ರಜ-ಸ್ತಮೋಗುಣಗಳ ಭೇದದಿಶೆಯಿಂದ ಸಂಸಾರಿಗಳಿಗೆ 'ಸಮ್ಯಕ್'ಮತಿ, ಈಷತ್ ಸಮ್ಯಕ್'ಮತಿ' 'ಅಸಮ್ಯಕ್' ಮತಿ' ಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಮುಕ್ತರ ಮತಿಯಾದರೂ ಗುಣಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಮನೋವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮಿಶ್ರಿತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಯಥಾರ್ಥವೇ; ಆ ಮುಕ್ತರ ಮತಿಯು ಅವರವರ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ತಾರತಮ್ಯಾನುಸಾರ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದ ಬಹುಲತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಲಕ್ಷೀಜ್ಞಾನವು ಅತಿವಿಶದತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು. ಬ್ರಹ್ಮ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ನಾರಾಯಣನ ಜ್ಞಾನವು ಅತಿಸ್ಪಷ್ಟತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದು. ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳ ವಿಶೇಷ ಸ್ಫುರಣರೂಪವಾದುದು. || ೧೯ || ೨೦ || ೨೧ ||

ಮುಕ್ತಗ್ರಹಣದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲಾವದೇವ ಸ್ಯಾತ್ ಸೃತಿಗಾನಾಂ ದೃಶೋ ಭವಃ |
ಏವಂವಿಧೇಷು ಜ್ಞಾನೇಷು ತಮಸಾ ಮುಷ್ಯದೃಷ್ಟಯಃ || ೨೨ ||

ಖದ್ಯೋತಸದೃಶಾತ್ಯಲ್ಪಜ್ಞಾನತ್ವಾದನ್ಯಥಾ ದೃಶಃ |

ವದಂತಿ ನಾದಿನೋ ಮೋಕ್ಷಂ ನಾನಾಮತಸಮಾಶ್ರಯಾತ್ || ೨೩ ||

ಅ || ಅಗ್ನಿಜ್ಞಾಪಾಲಾಪತ್ = ಅಗ್ನಿಜ್ಞಾಪಾಲೆಯು ಅಗ್ನಿಯಿಂದಲೆಂಬಂತೆ, ಸೃತಿಗಾನಾಂ = ಸಂಸಾರಿಗಳ, ದೃಶಃ = ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅಂತಃಕರಣದೇಶಿಯಿಂದ, ಭವ ಏವ = ಉತ್ಪತ್ತಿಯೇ, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ವಾತ್ಮವಲ್ಲ.) (ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಗುಣ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ನಾನಾವಿಧತ್ವವಿರಲಿ. ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಏನೆಂದರೆ—) ಜ್ಞಾನೇಷು = ಜ್ಞಾನ ಗಳು, ಏವಂವಿಧೇಷು = ಹೀಗೆ ಇರುತ್ತಿರಲು, ತಮಸಾ = ತನೋಗುಣದಿಂದ, ಮುಷ್ಪದೃಷ್ಟಯಾಃ = ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಖದ್ಯೋತಸದೃಶಾತ್ಯಲ್ಪಜ್ಞಾನತ್ವಾತ್ = ಖದ್ಯೋತ ತಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ ಅತ್ಯಲ್ಪಜ್ಞಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ, (ಅಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಕರ್ಗತ್ವಲೆಯಲ್ಲಿ ಖದ್ಯೋತ ಗಳೂ ಕೂಡ ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಪರ್ಯಯವು ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿರತಕ್ಕ ಅಲ್ಪ ವಾದ ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಭಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದ ರಿಂದ ತಾಮಸವೇ.) ಅನ್ಯಥಾದೃಶಃ = ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನಿಗಳಾದ, ವಾದಿನಃ = ವಾದಿಗಳು, ನಾನಾಮತಸಮಾಶ್ರಯಾತ್ = ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಾದ ಮತಗಳ ಆಶ್ರಯದೇಶಿಯಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಂ = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ನಾನಾ = ಅನೇಕ ವಿಧವಾದುದನ್ನಾಗಿ, ವದಂತಿ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಸಮುದ್ರತರಲೋಪವನಾ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಾದ ರುದ್ರಾದಿಗಳ ಮತಿಗೆ ಸಂಕೋಚವಿಕಾಸಪ್ರಕಾರವು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (2) 'ಸರ್ವಾರ್ಥಾನ್ ವಿಪರೀತಾಂಶ್ಚ ಬುದ್ಧಿಃ ಸಾ ಪಾರ್ಥ ತಾಮಸೀ' ಎನ್ನುವ ವಚನದೇಶಿಯಿಂದ ಅನ್ಯಥಾಜ್ಞಾನವು ತಪೋಜನ್ಯವು. ಇಂತಹ ತಾಮಸವನವಿಗಳು ದುರ್ಮತಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಯಥಾರ್ಥ ವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬೇರೆಪ್ರಕಾರ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಜ್ಞಾನಗಳಿಗೆ ಗುಣವಶದೇಶಿಯಿಂದ ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ತನೋಗುಣದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದ ವಾದಿಗಳು ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ತಿರಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ, ಯಥಾರ್ಥ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವಿಕಲರಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣಾಭಾಸವನ್ನು ಆದರಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ಞಾನನಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ವಿಪರೀತಜ್ಞಾನಿಗಳಾಗಿ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನಾನಾ ಪ್ರಕಾರವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ || ೨೨ || ೨೩ ||

ಮತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರವಾಹತಃ ಅನಾದಿಭೂತಗಳು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಮೋಕ್ಷವಾದಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಕವು; ಇತರಗಳು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಮೂಲಕಗಳು ಎಂದೇ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ. ಸಿದ್ಧಾಂತಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷವಾದವೇ ಪ್ರಮಾಣಮೂಲಕವು ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷವು ತಿಳಿದು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪುನಃಸಂಶಯವೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಪರಮತಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೇಯಗಳೆಂದು ತೋರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಇಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಜನನು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಆಶ್ರಿತೃ ಪ್ರತಿಭಾನಾಹ ಜಿನಸ್ತತ್ರಾತಿತಾಮಸೀಂ |

ಜ್ಞಾನಾತ್ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾನೋಕ್ತೋ ಭವೇದ್ವೇಹಾಖ್ಯಪಂಜರಾತ್ || ೨೪ ||

ಪಂಜರೋನ್ಮುಕ್ತಖಗವದಲೋಕಾಕಾಶಗೋಚರಃ |

ನಿತ್ಯಮೂರ್ಧ್ವಂ ವ್ರಜತ್ಯೇವ ಪುದ್ಗಲೋ ಹಸ್ತಪಾದವಾನ್ || ೨೫ ||

ಇತಿ ತತ್ಕೇನ ಮಾನೇನ ಮೋಕ್ಷರೂಪಂ ಪ್ರದೃಶ್ಯತೇ |

ಗತಿರೂರ್ಧ್ವಾ ಚ ದುಃಖೇತಾ ಗತಿತ್ವಾಲ್ಲೌಕಿಕೀ ಯಥಾ |

ಇತ್ಯುಕ್ತೇ ಚಾನುಮಾನೈಕಶರಣಸ್ಯ ಕಿಮುತ್ತರಂ || ೨೬ ||

ಅ || ತತ್ರ=ಆ ವಾದಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಜಿನಃ=ಜಿನನು, ಅತಿತಾಮಸೀಂ=(ವೇದಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ) ಅತ್ಯಂತ ತಮೋಗುಣಪ್ರಚುರವಾದ, ಪ್ರತಿಭಾಂ=ಪ್ರಜ್ಞಾವಿಶೇಷವನ್ನು, ಆಶ್ರಿತ್ಯ=ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು, ಆಹ=ಹೇಳಿದನು. ಏನೆಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಾತ್=ಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ, ಕರ್ಮಕ್ಷಯಾತ್ = ಕರ್ಮಕ್ಷಯದೇಶಿಯಿಂದ, ದೇಹಾಖ್ಯ ಪಂಜರಾತ್ = ಶರೀರವೆನ್ನುವ ಪಂಜರದೇಶಿಯಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಃ = ಮುಕ್ತಿಯು, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. (ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತದೆ; ಕೆಲವು ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೋಗದೇಶಿಯಿಂದ ಕ್ಷಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಕ್ಷಯದೇಶಿಯಿಂದ ಪಕ್ಷಿಗಳಿಗೆ ಪಂಜರಾದಿಗಳದೇಶಿಯಿಂದ ಬಡುಗಡೆಯಾಗುವಂತೆ ಆತ್ಮನಿಗೆ ದೇಹದೇಶಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ. ದೇಹಾವಸ್ಥಿತಿಗೆ ಕರ್ಮವು ನಿಮಿತ್ತವು) (ದೇಹಮೋಕ್ಷಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಹೇಗೆ ಇರುತ್ತಾನೆಂದರೆ—) ಪಂಜರೋನ್ಮುಕ್ತ ಖಗವತ್=ಪಂಜರದಿಂದ ಬಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹಕ್ಕಿಯಂತೆಯೇ (ಅಂದರೆ— ಪಂಜರದಿಂದ ಬಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಹಕ್ಕಿಯು ಹೇಗೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ) ಪುದ್ಗಲಃ=ಜೀವನು, ಹಸ್ತಪಾದವಾನ್=ಕೈಕಾಲುಗಳಂಥವನಾಗಿ, (ಅಂದರೆ- ಚರಮದೇಹಕ್ಕೆ ಎಂತಹ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶವೋ ಅಂತಹ ಹಸ್ತಪಾದಾದಿಗಳ ಸನ್ನಿವೇಶವುಳ್ಳವನಾಗಿ) ಅಲೋಕಾಕಾಶಗೋಚರಃ=ಲೋಕವಿಲ್ಲದಿರುವ ಆಕಾಶವೇ ಗೋಚರನಾಗಿವುಳ್ಳವನಾಗಿ, ನಿತ್ಯಮೇವ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಉರ್ಧ್ವಂ=ಮೇಲಕ್ಕೆ, ವ್ರಜತಿ ಏವ=ಹೋಗಿಯೇ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಆಹ=ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. (ಅನೂದಿತವಾದ ಪಕ್ಷವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ). ಕೇನ ಮಾನೇನ=ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ, ತತ್ ಮೋಕ್ಷರೂಪಂ=ಆ ಮುಕ್ತಿಸ್ವರೂಪವು, ಪ್ರದರ್ಶ್ಯ (ದೃಶ್ಯ) ತೇ=(ಪರರನ್ನು ಕುರಿತು ಜಿನನಿಂದ) ತೋರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಯದ್ಯಪಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ 'ಜೀವೋ ಜ್ಞಾನ ದರ್ಶದ ಸುಖ ವೀರ್ಯಗುಣಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದಪ್ರಕಾರ ಜ್ಞಾನವೊಂದಿಲ್ಲದ ಪೂರ್ಣಗಳಾದ ನಾಲ್ಕರ ಆವಿರ್ಭಾವವು ಜಿನನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಆ ಚತುಷ್ಟಯದ ಆವಿರ್ಭಾವವು ಸಮ್ಯಕ್ತವಾದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಲೂ ಇಲ್ಲ; ಅದನ್ನು ದೂಷಿಸಲೂ ಇಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವು ಅಪ್ರಾಪ್ಯಾಣಿಕವು; ಹೇಗೆಂದರೆ— ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಿಲ್ಲ. ಆಗಮವೂ ಇಲ್ಲ. ಅವರ ಆಗಮವನ್ನು ನಾವು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ವೇದಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಲೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಕೇವಲವಾಗಿ ಯಾವುದಾದ ರೊಂದು ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಉರ್ಧ್ವಾ ಚ=ಮೇಲಿನದ್ದಾದ, ಗತಿಃ=ಗತಿಯು, (ಅಂದರೆ- ವಿಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಉರ್ಧ್ವಗತಿಯು) ದುಃಖೇತಾ=ದುಃಖದಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು, ಕೂಡಿದ್ದು, ಗತಿತ್ವಾತ್=ಚೇತನಾಶ್ರಿತ ಗತಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಲೌಕಿಕೀ ಯಥಾ=ಲೌಕಿಕವಾದ ದೇವದತ್ತಾದಿ ಗತಿಯಂತೆ. ಇತಿ ಚ=ಹೀಗೆ, ಉಕ್ತೇ=(ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನವು ಯಾರಿಂದಲಾದರೂ) ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, ಅನುಮಾನೈಕ ಶರಣಸ್ಯ=ಅನುಮಾನವೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಶರಣವಾಗಿವುಳ್ಳ ನಿನಗೆ, (ಜಿನನಿಗೆ) ಕಿಮುತ್ತರಂ=ಏನು ಉತ್ತರವು?

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— 'ಯಃ ಸಂತತೋರ್ಧ್ವಗತಿಮಾನ ಮುಕ್ತಃ ಜಿನಾಭ್ಯುಪಗತಃ ಸ ದುಃಖೋಪೇತಃ ಚೇತನತ್ವೇಸತಿ ಅಧಿಕಗತಿಮತ್ಪಾತ್ ಅಧಿಕಗತಿಮಜ್ಜಿವಾಂತರವತ್' ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಪ್ರಯುಕ್ತ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಉರ್ಧ್ವಗತಿಯುಳ್ಳವನು ಮುಕ್ತನೆಂದು ಅನುಮೇಯಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯನಾಗಲಾರನು || ೨೪ || ೨೫ || ೨೬ ||

ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವನ್ನು ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅನೂರ್ಧ್ವಗತಿತಾ ತತ್ರ ಯದ್ಯುಪಾಧಿಃ ಖಗಸ್ಯ ಚ || ೨೭ ||

ದೂರೋರ್ಧ್ವಗಮನೇ ದುಃಖಮಿತಿ ಸಾಧ್ಯಾನುಗೋ ನ ಸಃ |

ಪ್ರತಿಸಾಧನರೂಪಸ್ಯ ನಾನುಮಾನಸ್ಯ ದೂಷಣಂ |

ಉಪಾಧಿಃ ಪ್ರತಿರೂಪಂ ಹಿ ಸಾಧನಂ ತನ್ನ ಚಾಪರಂ || ೨೮ ||

ಅ || ತತ್ರ = ದೃಷ್ಟಾಂತೀಕೃತವಾದ ದೇವದತ್ತನ ಗತಿಯು ದುಃಖಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವುದರಲ್ಲಿ, ಅನೂರ್ಧ್ವಗತಿತಾ = ಅನೂರ್ಧ್ವಗತ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗತಿತ್ವವು, ಉಪಾಧಿಃ = ಪ್ರಯೋಜಕವು. (ಗತಿತ್ವಮಾತ್ರವಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವನೋ) (ತಥಾಚ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅನೂರ್ಧ್ವಗತಿತ್ವರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಪರನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಖಗಸ್ಯ=ಪಾರಾವತ ಮೊದಲಾದ ಹಕ್ಕಿಗೆ, ದೂರೋರ್ಧ್ವಗಮನೇ ಚ=ದೂರಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಹೋಗುವುದರಲ್ಲಿ, ದುಃಖಂ=ದುಃಖವು, ಇತಿ=ಈ ಹೇತುವಿನಿಂದ, ಸಃ=ಉಪಾಧಿಯು, ಸಾಧ್ಯಾನುಗಃ=ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕವಾದುದು, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಆದುದರಿಂದ ಅನುಪಾಧಿಯು.) (ಇದು ಉಪಾಧಿಯಾಗುವುದುಬೇಡ. ಶರೀರವೃತ್ತಿತ್ವವು ಉಪಾಧಿಯಾಗುವುದು ದೇವದತ್ತನ ಗತಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ದುಃಖಯುಕ್ತವೋ ಅಲ್ಲಿ ಗತಿತ್ವವು ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ; ಮತ್ತೆ ಶರೀರವೃತ್ತಿತ್ವವು ಇದು ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕವಲ್ಲ. ಯಾವುದು ದುಃಖಯುಕ್ತವೋ ಅದು ಶರೀರವೃತ್ತಿಯು, ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಕಾಣಲಾರದು. ಎಂದರೆ— ಸರ್ವೋಪಾಧಿ ಸಾಧಾರಣವಾದ ದೂಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರತಿಸಾಧನರೂಪಸ್ಯ=(ಜಿನನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಮಾನಗಳಿಗೆ ಪ್ರತಿಸಾಧನವು ನಮ್ಮಿಂದ ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆ ಪ್ರತಿಸಾಧನರೂಪವಾದ,) ಅನುಮಾನಸ್ಯ ಚ=ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ, ಉಪಾಧಿಃ=ಉಪಾಧಿಯು, ನ ದೂಷಣಂ=ದೂಷಣವಲ್ಲ. (ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಉಪಾಧ್ಯದ್ವಾವನವೇ ಅಸಂಗತವು. ದೂಷಣವನ್ನು ಹುಡುಕಿದರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು?) ಪೂರ್ವೋಪಾಧಿಗೂಕೂಡ ಅಂಗೀಕಾರಮಾಡಿ ದೂಷಣವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರತಿಸಾಧನಕ್ಕೆ ಉಪಾಧ್ಯದ್ವಾವನವು ಏಕೆ ಕೂಡಲಾರದೆಂದರೆ— ಹಿ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರತಿರೂಪಂ ಸಾಧನಂ=ಯಾವುದು ಉಪಾಧಿಯನ್ನುವುದು ದೂಷಣವೋ ಅಂತಹುದು ಪ್ರತಿರೂಪವಾದುದು ಸಾಧನವು. ಅಪರಂ ನಚ=ಇತರವಾದ ಅನೈಕಾಂತ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು ದೂಷಣವಲ್ಲ. (ಎಂದರೆ— ಪಕ್ಷಾದಿಗಳ ಪ್ರಯೋಗಾಂತರದಲ್ಲಿ ಉಪಾಧ್ಯದ್ವಾವನವು ಪ್ರತಿಸಾಧನರೂಪವಾಗಿ ದೂಷಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು ಅದಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವನ್ನು ಉದ್ಘಾತನೆ ಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವಾದರೂ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ಹೇತುವನ್ನು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ಯಾವಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಾವು ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಾನುಮಾನವೇ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಾಧ್ಯದ್ವಾವನವು ಅಸಂಗತವು.)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಹಾಗಾದರೆ ದುಃಖವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಚೇತನತ್ವವಿದ್ದು ಅಧಿಕ ಗತಿಮತ್ಸವು ಹೇತುವಲ್ಲ. ಅನೂರ್ವ್ಯಗತಿತ್ವವೇ ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆ. ದೇವದತ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ದುಃಖಿತ್ವವು ಅನೂರ್ವ್ಯಗತಿಮತ್ಸವುಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ, ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ದೂರಕ್ಕೆ ಉರ್ವ್ಯಗಮನವುಳ್ಳ ಪಾರಾವತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಶವು ಕಂಡದೆ. ಅನೂರ್ವ್ಯಗತಿಮತ್ಸಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಉಪಾಧಿಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲ. (2) ಮತ್ತೂ ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಉರ್ವ್ಯಗತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ವೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪರರು ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿದ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವು ನಮ್ಮಿಂದ ಉದ್ಭಾವಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯು ದೂಷಣವು ಆಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಾಧಿಯು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನ ವಾಗಿಯೇ ದೂಷಣವಾಗುವುದು. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವು ದೂಷಣವು ಆಗಲಾರದು. ಅವುಗಳೆರಡೂ ತುಲ್ಯಬಲಗಳಾಗಿವೆ.

ನ. ಚ. ವಿ— (1) 'ವಿಮತಾ ಗತಿರ್ದುಃಖೇತಾ ಪುಧ್ಗಲಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಚಿರತರಗತಿತ್ವಾತ್ ರಣಭೇತಗತಿವತ್' ಗತಿತ್ವಾದಿ ಹೇತುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದವರಿಗೆ ಈ ಅಭಿಪ್ರಾಯವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು ಎಂದು ಶಂಕಿಸಿಕೂಡದು 'ನಿತ್ಯಮೂರ್ವ್ಯಂ ವ್ರಜತೈವ ಪುಧ್ಗಲಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಗತಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. (2) ಅನೂರ್ವ್ಯಗತಿತ್ವವೇ ದುಃಖಯುಕ್ತತ್ವಪ್ರಯೋಜಕವು; ಗತಿತ್ವನಾತ್ರವಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದ ಈ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಈ ಹೇತುವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವೆಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುವೆವು. ಉಪಾಧಿಯಿಂದರೆ ಸಾಧನವಾ ಪಕವಾದುದು, ಸಾಧ್ಯದಿಂದ ಸಮವಾದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು. ಈ ಉಪಾಧಿಯು ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. 'ಯಾ ದುಃಖೇತಾ ಸಾ ಅನೂರ್ವ್ಯಗತಿಃ' ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ಸ್ವರ್ಗದ ದೂರವಾದ ಉರ್ವ್ಯಗತಿಯು ದುಃಖಯುಕ್ತವಾಗಿಯೇ ಕಂಡದೆ. (3) ಮತ್ತೂ ವೇದವಿರುದ್ಧವಾದ ಅನ್ಯವೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಜಿನನಿಂದ ಅನುಮಾನವು ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸಾಧನರೂಪವಾದ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿಯು ದೂಷಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉಪಾಧಿಯು ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯ ಬಲದಿಂದ ಉಪಾಧಿಯ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪಕ್ಷದೇಶಿಯಿಂದ ಸಾಧ್ಯನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಇಷ್ಟವಾಗಿದೆ. 'ವಿಮತಾಗತಿರ್ದುಃಖೇತಾ ನ ಭವತಿ ಅನೂರ್ವ್ಯಗತಿತ್ವರಹಿತತ್ವಾತ್ ವೈಧವ್ಯೇಣ ರಣಭೇತಗತಿವತ್' ಎಂದು ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನವು ಇಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ || ೨೭ || ೨೮ ||

ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಉಪಾಧಿದೂಷಣವನ್ನೂ ಉಪಾಧ್ಯಂತರವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನವನ್ನು ಯಾರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಹಾಗಾದರೆ ಪಕ್ಷಾದಿಗಳನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಉಪಾಧಿಯು ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಉನ್ನಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಮೊದಲು ವ್ಯಭಿಚಾರಕ್ಕೆ ಉನ್ನಾಯಕವು. ಆದುದರಿಂದ ವ್ಯಭಿಚಾರೋನ್ನಾಯಕತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಶರೀರವೃತ್ತಿತ್ವವು ಉಪಾಧಿಯಾಗಲಿ ಎಂದರೆ— ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಥಾಪಿ ಸ ಶರೀರತ್ವಂ ಚಾತ್ರೋಪಾಧಿನಃ ವೈ ಭವೇತ್ || ೨೯ ||
 ಗತಿತ್ವಂ ಯತ್ರ ದೇಹಿತ್ವಮಿತಿ ಯತ್ಸಾಧನಾನುಗಂ |
 ಆಗಮಾನನುಸಾರಿತ್ವೇ ಸ್ತುಸಂಗೋತ್ರಯಂ ಯತಸ್ತತಃ || ೩೦ ||

ಉಪಸಿದ್ಧಾಂತತಾದೋಷಃ ಪ್ರಸಂಗೇ ಯದಿ ಸಾ ಭವೇತ್ |

ತದೈನಾತಿಪ್ರಸಂಗಃ ಸ್ಯಾನ್ನ ಪ್ರಸಂಗಃ ಕ್ವಚಿದ್ಭವೇತ್ || ೩೧ ||

ಅ || ಅಥಾಪಿ = ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಿವಕ್ಷೆಯಿಂದ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನಕ್ಕೂ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರೂ, ಸಶರೀರತ್ವಂ ಚ=(ಕೇವಲ ಅನೂರ್ಧ್ವಗತಿತ್ವವಲ್ಲ). ಮತ್ತೆ ಶರೀರದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಇರುವಿಕೆಯು, (ಶರೀರಸಮಾನಾಶ್ರಯತ್ವವು, ಶರೀರವೃತ್ತಿತ್ವವು) ಆಶ್ರಯವು ಹೇಳಿದ ಅನುಮಾನದಲ್ಲಿ, ಉಪಾಧಿಃ=ಉಪಾಧಿಯು, ನ ವೈ ಭವೇತ್=ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು. (ಎಕೆ ಆಗಲಾರದೆಂದರೆ-) ಯತ್ರ=ಎಲ್ಲಿ, ಗತಿತ್ವಂ=ಚೇತನಾಶ್ರಯತ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗತಿತ್ವವೋ (ಅಲ್ಲಿ) ದೇಹಿತ್ವಂ=ದೇಹದಿಂದ ಸಂಬಂಧವು, (ಅಂದರೆ ದೇಹವೃತ್ತಿತ್ವವು) ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, (ಶರೀರವೃತ್ತಿತ್ವರೂಪ ಉಪಾಧಿಯು) ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಸಾಧನಾನುಗಂ=ಚೇತನಾಶ್ರಯತ್ವವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಗತಿತ್ವಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಕವೋ? (ಸ ರ. ವಿ.— ಜಡ ಶರೀರವತ್ವ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಯೂ ದುಃಖಿಸ್ವಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜಕವಲ್ಲ. ಸಾಧನವ್ಯಾಪಕ ವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಉಪಾಧಿಲಕ್ಷಣವಲ್ಲ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಚೇತನತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಗತಿಮತ್ವಹೇತುವು ಜಡ ಶರೀರತ್ವದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಆ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉರ್ಧ್ವಗಮನವುಳ್ಳ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತವಾಗಿದೆ) (ಹಾಗಾದರೆ, ಚೇತನತ್ವ ವಿಶಿಷ್ಟಗತಿಮತ್ವಹೇತುವಿನಿಂದ ಜನಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜಡಶರೀರವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಾದರೆ, ವೇದೋಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಚೇತನತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಗತಿಮತ್ವರೂಪಹೇತುವಿದ್ದರಿಂದ ಜಡಶರೀರವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) (ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಗತಿಯನ್ನು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಬಾಧಾದೋಷಗಳು ಪ್ರಸಕ್ತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರ ಗತಿಯನ್ನೇ ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮುಕ್ತರ ಗತಿಯು ದುಃಖಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಾಧಿಸಿದರೆ ನಿಮಗೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ನೀವೂ ಕೂಡಾ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ನಿರ್ದುಃಖತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತೀರಿ ಹಾಗೆ 'ಯಾ ಗತಿಃ ಸಾ ಧುಃಖೇತಾ' ಎಂದು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುವವನು ಈಶ್ವರನಿಗೂ ದುಃಖವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಭಿಚಾರವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಅದುದರಿಂದಲೂ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವೇ. ಶರೀರ ವೃತ್ತಿತ್ವಕ್ಕೆ ಸಾಧನವ್ಯಾಪಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಗತಿಯಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಕೂಡ ಶರೀರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವೇ ಎಂದರೆ-) ಯತಃ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಆಗಮಾನನುಸಾರಿತ್ಯೇ=ಆಗಮಗಳ ಅನುಸರಣವಿಲ್ಲವಾದರೆ, (ಅಂದರೆ, ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸದೆ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅನುಮೇಯಿಸುವುದಾದರೆ) ಅಯಂ ಪ್ರಸಂಗಃ=ಈ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗವು, (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟತೋ ವೇದಾದಿಗಳನ್ನ ಅಪೇಕ್ಷಿಸದೆ ನೀನು ಹೀಗೆ ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅನುಮೇಯಿಸುತ್ತೀಯೋ ಆಗ ಹೀಗೂ ಅನುಮೇಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗವು ನಮ್ಮಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ತತಃ=ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತತಾ ದೋಷಃ=ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತ ರೂಪವಾದ ದೋಷವು, ನ=ಬರುವುದಿಲ್ಲ. (ಅತಿ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಉದ್ಯಾವಿಸತಕ್ಕವನನ್ನು ಕುರಿತು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಪ್ರಸಂಗೇ = ಅತಿಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ, ಯದಿ=ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಸಾ=ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು, ಭವೇತ್ ದೋಷವು ಆಗುವುದೋ, ತದೈನ=ಅವಾಗಲೇ, ಅತಿಪ್ರಸಂಗಃ= ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. (ಹೇಗೆ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವೆಂದರೆ-) ಪ್ರಸಂಗಃ = ಅತಿ:

ಪ್ರಸಂಗವು, ಕ್ಷಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ನ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು ಎಂದು. (ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ಕಥಂಚಿತ್ ಉದ್ಭಾವಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದು.)

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— ಹಾಗಾದರೆ ವೇದಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸದೆ ಇರುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆಂತಹ ಅನುಮಾನದಿಂದಲೇ ದೂಷಿಸಲಿಕ್ಕೂ ಶಕ್ಯವಾಗಬಹುದು ಎನ್ನುವ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವನ್ನು ದ್ವಾವಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉದ್ಭಾವಿಸಿದರೆ ಹೀಗೆಲ್ಲಾ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಅಪಲಾಪಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದೆನ್ನುವ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬರುವುದು || ೨೯ || ೩೦ || ೩೧ ||

ಸ. ರ. ವಿ.— ಲೋಕಾಕಾಶಗತಿಮುಕ್ತರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಯಿಂದ ಜಿನನು ಹೇಳಿದ ಅಲೋಕಾಶದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದುಃಖವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಚೇತನತ್ವವಿಶಿಷ್ಟಗತಿಮುಕ್ತಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ ಆ ಉಪಾಧಿಯನ್ನು ಸಂತತೋರ್ಧ್ವಗಮನವುಳ್ಳ ಮುಕ್ತನಲ್ಲಿ ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಾಧನವ್ಯಾಪಕತ್ವವೇ ಬರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಧಿತ್ವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕತ್ವವಿಶಿಷ್ಟ ಸಾಧನವ್ಯಾಪಕತ್ವವು ಉಪಾಧಿಗೆ ಲಕ್ಷಣವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಲೋಕಾಕಾಶಗತಿತ್ವಂ ಚೇದುಪಾಧಿಃ ಸಾಧನಾನುಗಃ |

ಸೋಽಪೀತ್ಯಕ್ತೇ ವದೇತ್ಕಿಂ ಸಃ ತಸ್ಮಾದ್ವೇದೋದಿತೋ ಭವೇತ್ | ೩೨ ||

ನೋಕ್ಷ್ಯ ಏವ (ವಂ) ಸ್ವಯಂ ವಿಷ್ಣುರ್ಯದ್ಯಪೀತೋ ಹ್ಯಶೇಷವಿತ್ |

ಚಕಾರ ಸೌಗತಮತಂ ನೋಹಾಯೈವ ಚಕಾರ ಯತ್ || ೩೩ ||

ಅಸುರಾಣಾಮಯೋಗ್ಯಾನಾಂ ನೇದಮಾಗೇಫ ಪ್ರವರ್ತತಾಂ |

ಅತೋಽಸುರಾಧಿಕಾರತ್ವಾನ್ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ತನ್ನತಂ ಕ್ಷಚಿತ್ || ೩೪ ||

ಅ || ಲೋಕಾಕಾಶಗತಿತ್ವಂ ಉಪಾಧಿಃ ಚೇತ್ = ಇಲ್ಲಿ ಲೋಕಾಕಾಶಸಂಬಂಧಿತ್ವವೇ ಉಪಾಧಿಯೆಂದಾದರೆ, (ಸಾಧ್ಯವ್ಯಾಪಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಗತಿತ್ವವು ಸ್ವರೂಪಕಥವವು.) (ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ) ಸೋಽಪಿ ಉಪಾಧಿಃ=(ಯಾವುದು ಗತಿಯೋ ಅದು ಲೋಕಾಕಾಶಸಂಬಂಧಿಯಾದುದರಿಂದ) ಆ ಉಪಾಧಿಯೂ, ಸಾಧನಾನುಗಃ = ಸಾಧನವ್ಯಾಪಕವೂ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಉಕ್ತೇ=ಹೇಳುತ್ತಿರಲು, ಸಃ=ಅವನು, ಕಿಂ = ಏನನ್ನು, ವದೇತ್ = ಹೇಳುವನು? (ತನಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಮಾತ್ = ಜಿನನು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ನೇದೋದಿತಃ = ನೇದದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು, ಏವಂ = ನಾವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೇ, ಭವೇತ್ = ಆಗುವುದು. ಅಥವಾ ಏವಂ = ಜೈನಮೋಕ್ಷವು, ಹೇಗೆ ಅನುಪಪನ್ನವೋ ಹೀಗೆಯೇ ಬೌದ್ಧಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿತಕ್ಕ ಮೋಕ್ಷವೂ ಅನುಪಪನ್ನವು. ಅಥವಾ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅತಿದೇಶಮಾಡಿ ಬೌದ್ಧರು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.)

ಏವಂ=ಹೇಗೆ ಅಪ್ರಮಾಣಿಕವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೈನಮತವು ಅಗ್ರಾಹ್ಯವೋ ಇದೇ ಪ್ರಕಾರ ಸೌಗತರ ಮತವೂ ಕೂಡ ಎಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಹಾಗಾದರೆ ಪರಮಾಪ್ತನಾದ ಬುದ್ಧರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಹೇಗೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಕೂಡದು. ಎಂದರೆ—) ಯದ್ಯಪಿ, ಈಶಃ = ಕರಣಸಾಟವನ್ನಿಟ್ಟು, ಅಶೇಷವಿತ್ = ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನಿಯಾದ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀಹರಿಯು, ಸ್ವಯಂ=ತಾನಾಗಿಯೇ, ಸೌಗತಮತಂ = ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು, ಚಕಾರ=ಮಾಡಿರುವನು. ತಥಾಪಿ=ಅದಾಗ್ಯೂ, ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ = ಸ್ವೀಕರಿಸಕೂಡದು. ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು (ಏಕೆ ಸ್ವೀಕರಿಸಕೂಡದೆಂದರೆ—) ಯತ್=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಯೋಗ್ಯಾನಾಂ=ಅಯೋಗ್ಯರಾದ, ವೇದಮಾರ್ಗೇ=ವೇದಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಪ್ರವರ್ತತಾಂ=ಪ್ರವರ್ತಿಸತಕ್ಕ, ಅಸುರಾಣಾಂ=ಅಸುರರಿಗೆ, ಮೋಹಾಯೈವ=ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ಚಕಾರ=ಮಾಡಿರುವನೋ, ಅತಃ = ಅದ ಕಾರಣ, ಅಸುರಾಧಿಕಾರತ್ವಾತ್ = ಅಸುರರೇ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ, ಕೃಚಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ತನ್ಮತಂ=ಬೌದ್ಧಮತವು, ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ=ಸ್ವೀಕರಿಸಕೂಡದು.

ತಾ || ಯದ್ಯಪಿ ಬುದ್ಧರೂಪಿಯಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪಟುಕರಣವುಳ್ಳವನು, ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ ಉಳ್ಳವನು ಎಂದು ಶ್ರುತಾದಿಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದರಿಂದಲೇ ವಿವಕ್ಷೆಯುಳ್ಳವನು. ಇಷ್ಟರಿಂದಲೂ ಆಪ್ತನಲ್ಲ, ವಿಪ್ರಲಂಭಕನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಅಥವಾ ಬುದ್ಧನಾದ ತಾರನಾದ, ಸರ್ವಜ್ಞನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಬೌದ್ಧಮತವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅದಾಗ್ಯೂ ಅಸುರರನ್ನು ಮೋಹಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದೆಂದು ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅಸುರರು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದ ಸಜ್ಜನರು ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು. 'ತತಃ ಕಲೌ ಸಂಪ್ರವೃತ್ತೇ ಸಮೋಹಾಯ ಸುರದ್ವಿಷಾಂ | ಬುದ್ಧೋ ನಾಮ್ನಾ ಜಿನಸುತಃ ಕೀಕಟೇಷು ಭವಿಷ್ಯತಿ' ಎಂದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಬುದ್ಧನು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಿಡಲೇಬೇಕು || ೩೨ || ೩೩ || ೩೪ ||

ಹೀಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆ ಬೌದ್ಧಮತದ ಪ್ರಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಚತುಸ್ಪ್ರಕಾರಂ ತಚ್ಚೋಕ್ತಂ ಶೂನ್ಯಂ ವಿಜ್ಞಾನಮೇಕಲಂ |
 ಅನುಮೇಯಬಹಿಸ್ತತ್ತ್ವಂ ತಥಾ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಾಹ್ಯಗಂ || ೩೫ ||
 ಇತಿ ತತ್ರ ತು ಯೇ ಶೂನ್ಯಂ ನದಂತ್ಯಜ್ಞಾನಮೋಹಿತಾಃ |
 ತೇ ಮೋಕ್ಷಂ ತಾದ್ಯಶಂ ಬ್ರೂಯುರ್ನಿಃಶಂಕಂ ಮಾಯಿನೋ ಯಥಾ ||
 || ೩೬ ||
 ನ ಕಿಂಚಿನ್ನುಕ್ತ್ವವಸ್ಥಾಯಾಮಾತ್ಮಾತ್ಮೀಯಮುಥಾಪಿ ನಾ |
 ಏಕಸ್ಮಿನ್ ಸಂಸೃತೇರ್ಮುಕ್ತೇ ನ ಕಿಂಚಿದವಶಿಷ್ಯತೇ || ೩೭ ||
 ತತ್ಸಂವೃತ್ತೈವ ಭೇದೋಽಯಂ ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕಃ |
 ದೃಶ್ಯತೇ ಸಂಸೃ(ವ್ಯ)ತೇರ್ಧ್ವಂಸೋ (ಸೇ) ನಿರ್ವಿಶೇಷೈವ ಶೂನ್ಯತಾ ||
 || ೩೮ ||

ಅ || ಏಕಲಂ=ಅಧ್ವತೀಯವಾದ, ಶೂನ್ಯಂ=ಶೂನ್ಯವೇ ತತ್ವವೆಂದು (ಒಂದು ಮತವು) ೨ ವಿಜ್ಞಾನಂ=ಒಂದು ವಿಜ್ಞಾನವೇ (ತತ್ವವೆಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಮತವು) ೩ ಅನುಮೇಯಬಹಿ ಸ್ತತ್ವಂ = ಅನುಮೇಯಸಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದುದು ಜ್ಞಾನವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಬಹಿಸ್ತತ್ವವುಳ್ಳದ್ದು. (ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ತತ್ವವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದರೆ ಅದು ಅನುಮೇಯವೆಂದು ಸೌತ್ರಾಂತಿಕಮತವು) ತಥಾ=ಹಾಗೆಯೇ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಬಾಹ್ಯಗಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ ಬಾಹ್ಯವಿಷಯ ವುಳ್ಳದ್ದು ಅಂತಹ ವೈಭಾಷಿಕಮತವು. ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ತಚ್ಚ = ಆ ಬೌದ್ಧಮತವಾದರೂ, ಚತುಸ್ವಕಾರಂ=ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರವುಳ್ಳದ್ದು. (ಆದರಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಹೇಳಿದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ರ=ಆ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ, ಯೇ = ಯಾರು, ಅಜ್ಞಾನಮೋಹಿತಾಃ= ಅಜ್ಞಾನ (ತನೋಗುಣ)ದಿಂದ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವರಾಗಿ, ಶೂನ್ಯಂ ತು = ಶೂನ್ಯವನ್ನೇ ತತ್ವ ವನ್ನಾಗಿ, ವದಂತಿ=ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ತೇ=ಅವರು, ಮಾಯಿನಃ = ಮಾಯಿಗಳು, ಯಥಾ= ಹೇಗೆ ಇರತಕ್ಕ. ಮೋಕ್ಷಂ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು, (ಹೇಳುತ್ತಾರೋ) ತಾದೃಶಂ ಮೋಕ್ಷಂ= ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೇ, ನಿಶಿಕಂಕಂ=ಶಂಕಾರಹಿತ ಹೇಗೆ ಆದೇತೋ ಹಾಗೆ, ಬ್ರೂಯುಃ=ಹೇಳು ತ್ತಾರೆ. (ಹೀಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ಅಥವಾ ಮಾಯಾ ವಾದಿಮತಕ್ಕೆ ಬೌದ್ಧಮತದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಬೌದ್ಧಮತವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಮುಕ್ತ್ಯವಸ್ಥಾಯಾಂ=ಮುಕ್ತ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ, ಕಿಂಚಿತ್=ಯಾವುದೋ ಒಂದು, ಆತ್ಮಾಪಿ=ಜ್ಞಾನವು, ಅಥವಾ ಆತ್ಮೀಯಂ=ಜ್ಞೇಯವು, ಆ ಎರಡೂ, ನ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. (ಶೂನ್ಯವಾದವು, ಏಕಾತ್ಮವಾದವು ಅನೇಕಾತ್ಮವಾದ ಎರಡು ವಿಧವು. ಆದರಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮದ್ದೇ ಮುಖ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತವು ಮಂದರಿಗೆ ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಆರೂಢವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಎರಡನೇದ್ದು ಹೇಳಿದ್ದು) (ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಲಿಚ್ಛಿಸಿದವರಾಗಿ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದನೇ ದ್ವಾದ ಏಕಾತ್ಮವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಏಕಸ್ಮಿನ್=ಒಬ್ಬನು, ಸಂಸೃತೇಃ = ಸಂಸಾರದಶೆ ಯಿಂದ, ಮುಕ್ತೇ ಸತಿ=ಬಿಡುಗಡೆಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರಲು ಕಿಂಚಿತ್=ಯಾವುದೋಂದು, ಚೇತನ ವಾಗಲೀ, ಅಚೇತನವಾಗಲೀ, ನಾವಶಿಸ್ಯತೇ=ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. (ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾದರೆ ಏಕೆ ಯಾವುದೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ತತ್ಸಂವೃತ್ಯೈವ= ಆ ಒಂದೇ ಆತ್ಮನ ವಿಶ್ವಾರೋಪಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ, ಅಯಂ=ಈ ಕಾಣಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ಚೇತನಾಚೇತನಾತ್ಮಕಃ=ಚೇತನ- ಅಚೇತನರೂಪವಾದ ಪದಾರ್ಥ ಸಮುದಾಯವು, ದೃಶ್ಯತೇ=ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ (ಆದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬ ಆತ್ಮನ) ಸಂವೃತೇಃ = ವಿಶ್ವಾರೋಪನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಧ್ವಂಸೇ = ಧ್ವಂಸವು, (ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲು) ನಿರ್ವಿಶೇಷಾ=ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಶೂನ್ಯತ್ವೈವ=ಶೂನ್ಯತ್ವವೇ, (ಪಾರ ಮಾರ್ಥಿಕವು. ಉಳಿಯುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವೇ.)

ತಾ || (1) ಮಾಯಿಗಳು ಅಂತಹಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷ ವನ್ನೇ ಶೂನ್ಯವೇ ತತ್ವವೆಂದು ಹೇಳುವವರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ— ಇನ್ನು ವಿಶೇಷವು. ಮಾಯಿಗಳು ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಭಿವಾನದಶೆಯಿಂದ ' ಪರಮಂ ಸಾಮ್ಯಮುಪೈತಿ ಸೋಽಶ್ನು ತೇ ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಹ ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ವೇದಕ್ಕೆ ಗೌಣಮುಕ್ತಿ ಪರತ್ವಾದಿ ರೂಪವಾದ ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೂ ತಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸು ತ್ತಾರೆ. ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದರೂ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿಯೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. || ೩೫ || ೩೬ || ೩೭ || ೩೮ ||

ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ಸತ್ತ್ವಂ ನೈವ ಚಾಸತ್ತ್ವಂ ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವಸ್ಯ ವಿದ್ಯತೇ |

ನ ಸುಖತ್ವಂ ನ ದುಃಖತ್ವಂ ನ ವಿಶೇಷೋಽಪಿ ಕಶ್ಚನ || ೩೯ ||

ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ ಸ್ವಯಂ ಭಾಂತಂ ನಿರ್ಲೇಪಮಜರಾಮರಂ |

ಶೂನ್ಯಂ ತತ್ತ್ವಮಸಂಬಾಧಂ ನಾನಾಸಂವೃತ್ತಿವರ್ಜಿತಂ || ೪೦ ||

ಅಶೇಷದೋಷರಹಿತಂ ಮನೋವಾಚಾನುಗೋಚರಂ |

ಮೋಕ್ಷ ಇತ್ಯುಚ್ಯತೇ ಸದ್ಭಿರ್ನಾನಾಸಂವೃತ್ತಿದೂಷಿತಂ || ೪೧ ||

ಸಂವೃತ್ಯವಸ್ಥಾ(ಸ್ಥಂ)ವಿಚ್ಛೇದಯಾ(ಯಂ)ಸಂವೃತ್ಯೈವ ವಿಶಿ(ಶೇ)ಷ್ಯತೇ |

ಸ್ಥಿತಯಾ ಧ್ವಸ್ತಯಾ ಚೈವ ಸಂವೃತ್ತಿನೋಕ್ಷ ಇತ್ಯಪಿ || ೪೨ ||

ಅ || ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವಸ್ಯ = ಶೂನ್ಯತತ್ತ್ವಕ್ಕೆ, ಸತ್ತ್ವಂ = ಪರಸಾಮಾನ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದುದು (ಅಂದರೆ— ಜಾತ್ಯಾದಿರೂಪವಾದುದು.) ನ = ಇಲ್ಲ. ಅಸತ್ತ್ವಂ ಚ = ಅಭಾವಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ಯವೂ ಕೂಡ, ನೈವ ವಿದ್ಯತೇ = ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಸುಖತ್ವಂ = ಸುಖತ್ವವೂ, ನ = ಇಲ್ಲ ದುಃಖತ್ವಂ = ದುಃಖತ್ವವೂ, ನ = ಇಲ್ಲ ಮತ್ತು ಕಶ್ಚನಾಪಿ = ಯಾವುದೊಂದೂ, ವಿಶೇಷಃ = ನಿಶೇಷವು, ನ ವಿದ್ಯತೇ = ಇರುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ೧ ಮಾಯಿಗಳ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಅಹಂ ಪ್ರತ್ಯಯವೇದ್ಯ ನಾದ ಆತ್ಮನು ಇಲ್ಲ. ಅಹಂ ಪ್ರತ್ಯಯವೇದ್ಯವಾದುದಕ್ಕೆ ಅಹಂಕಾರರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ೨ ಮತ್ತು ನಿರ್ಧರ್ಮಕತ್ವವನ್ನು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದರಿಂದ ಚೇತನತ್ವ-ಭಾವತ್ವ ಸಮೃತ್ತಿಯೋಗಿಕತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಇತರವಾದ ವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಮೋಕ್ಷವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ - ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಸಾರವು ಇರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆವಕಾರಣ ಸತ್ತಾದ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ಶೂನ್ಯವು ಸವಿಶೇಷವೆಂದರೆ—) ನಿರ್ವಿಶೇಷಂ = ವಿಶೇಷರಹಿತವಾದ, ಸ್ವಯಂ ಭಾಂತಂ = ಸ್ವಯಮೇವ ಪ್ರಕಾಶರೂಪವಾದ, ನಿರ್ಲೇಪಂ = ಸಂಗರಹಿತವಾದ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮರಹಿತವಾದ, ಅಜರಾಮರಂ = ಜರಾಮರಣರಹಿತವಾದ, ಅಸಂಬಾಧಂ = ವಸ್ತುಂತರೋಪನುರ್ದವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಅಂದರೆ— ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ, ನಾನಾಸಂವೃತ್ತಿ ವರ್ಜಿತಂ = ನಾನಾವಿಧವಾದ, ವಿಶ್ವಾರೋಪನಿವಿತ್ತವಾದ, ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ರಹಿತವಾದ, ಅಶೇಷದೋಷರಹಿತಂ = ಎಲ್ಲಾ ಕಾಮಾದಿದೋಷಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದ, ಮನೋವಾಚಾಂ = ಮನೋವಚನಗಳಿಗೆ, ಅನುಗೋಚರಂ = ಗೋಚರವಾಗದಿರುವ, ಶೂನ್ಯಂ ತತ್ತ್ವಮೇವ = ಶೂನ್ಯತತ್ವವೇ, ಅಸದ್ಭಿಃ = ಅಸಜ್ಜನರಿಂದ, ಮೋಕ್ಷ ಇತಿ = ಮೋಕ್ಷವೆಂದು, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ಯಾದ್ಯುಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಶೂನ್ಯವೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—) ನಾನಾಸಂವೃತ್ತಿದೂಷಿತಂ = ನಾನಾವಿಧಗಳಾದ ಅಜ್ಞಾನಗಳಿಂದ ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೂನ್ಯಮೇವ = ಶೂನ್ಯವೇ, ಸಂವೃತ್ಯವಸ್ಥಂ = ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥಿತಿಯುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ವಿಚ್ಛೇದಯಂ = ತಿಳಿಯತಕ್ಕದೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತವಾದ ಶೂನ್ಯವೇ ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುವುದು ಯುಕ್ತವು.) (ಮೋಕ್ಷವೂ, ಸಂಸಾರವೂ ಕೂಡ ಶೂನ್ಯವೇ ಎಂದಾದರೆ— ಆಗ ಮೋಕ್ಷ ಸಂಸಾರ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪರ್ಯಾಯತ್ವವು ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಬರುತ್ತವೆ ಎನ್ನುವ ಚೋದ್ಯವು ಇದರಿಂದಲೇ ಪರಿಹೃತವಾಯಿತು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಸ್ಥಿತಯಾ = ಇರತಕ್ಕ, ಧ್ವಸ್ತಯಾ ಚ = ನಷ್ಟವಾಗತಕ್ಕ, ಸಂವೃತ್ಯೈವ = ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ, ಸಂಸೃತಿರಿತಿ = ಸಂಸಾರವೆಂದೂ,

ಮೋಕ್ಷ ಇತ್ಯಪಿ = ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುವುದೂ, ವಿಶಿಷ್ಟತೇ ಏವ = ವಿಶೇಷವು ಎಂದೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ— ಯದ್ವಪಿ ಶೂನ್ಯವೇ ಸಂಸಾರವೂ ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂಸಾರವೆಂದೂ ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷವೆಂದೂ ವಿಶೇಷವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುತ್ತದೆ.)

ತಾ || ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— (1) ಶೂನ್ಯತತ್ವವು ಸ್ವತಃ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದುದು ಒಂದೇ. ಆ ಪರಮ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಾಚ್ಮನಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿರುವ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶವಾದ ಶೂನ್ಯ ತತ್ವಕ್ಕೆ ಅವರಣವಿಕ್ಷೇಪ ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಆಹಂಕಾರೋಪಾಧಿವಶದಶಿಯಿಂದ ಕಿಂಚಿತ್ ಸ್ಥೂಲತತ್ವವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಸದ್ವಿತ್ತೀಯತ್ವದಿಂದ ಸವಿಶೇಷತತ್ವವು ಬರಲು ಸ್ಥೂಲತತ್ವವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಮನಸ್ಸಿಗೂ ವಚನಕ್ಕೂ ವಿಷಯವಾಗುತ್ತಿರಲು ವಿಧಿನಿಷೇಧಗೋಚರತ್ವದಿಂದ ಸರ್ಲೇಪತತ್ವವು ರಾಗಾದಿ ದೋಷಗಳ ಸಂಸರ್ಗವೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಮೇಲೆ ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯ ಅಂತಃಕರಣ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುತ್ತಿರಲು ಅತಿ ಸ್ಥೂಲತತ್ವವು ಬರುತ್ತದೆ. ಆ ಮೇಲೆ ಮನುಕಾರವುಳ್ಳವನಿಗೆ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಇದ್ದರೆ ಅತಿ ಸ್ಥೂಲತತ್ವವು, ಈ ಪ್ರಕಾರ ಸಂವೃತಿಯಿಂದ ಸಂವೃತಿಕಾರ್ಯಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಂವೃತಿಯೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳ ಅಹಂಕಾರಾದಿಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ಶೂನ್ಯವೇ ಸಂಸಾರವು. ಭಾನವಾಪ್ರಕರ್ಷಾದಿಗಳಿಂದ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಸಂವೃತಿಯು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತಿರಲು ಅದರ ಕಾರ್ಯ ವ್ರವಾಹವೂ ವಿಲೀನವಾಗುತ್ತಿರಲು ಅಜ್ಞಾನನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಲಕ್ಷಿತವಾದ ಶೂನ್ಯವೇ ಮೋಕ್ಷವು || ೩೯ || ೪೦ || ೪೧ || ೪೨ ||

ಹೀಗೆ ಏಕಾತ್ಮವಾದವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ ಅನೇಕಾತ್ಮವಾದವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಕೇಚಿತ್ತೇಷ್ಟನ್ಯಥಾ ಪ್ರಾಹುಸ್ಸಂವೃತ್ಯೈವ ತ್ವನೇಕಧಾ |
 ಅವಚ್ಚಿನ್ಸಂ ಮಹಾಶೂನ್ಯಂ ನಾನಾಪುದ್ಗಲಶಬ್ದಿಕಂ || ೪೩ ||
 ಯಸ್ಯ ಶೂನ್ಯೈಕರಸತಾಜ್ಞಾನಾತ್ಸಪಗಚ್ಚತಿ |
 ಸ ಪುದ್ಗಲತ್ವನಿರ್ಮುಕ್ತೋ ಮಹಾಶೂನ್ಯತ್ವಮೇಷ್ಯತಿ || ೪೪ ||
 ಸಂವೃತ್ಯಾ ಯ (ನ್ಯ) ಸ್ತ್ವವಚ್ಚಿನ್ನೋ ದುಃಖಾನ್ಯನುಭವತ್ಕಲಂ |
 ಇತ್ಯೇವಂ ಮಾಯಿನಶ್ಚಾಹುರೇಕಜೀವತ್ವವಾದಿನಃ || ೪೫ ||
 ಬಹುಜೀವನುತಾಶ್ಚೇತಿ ಮಾಯಾ ತೇಷಾಂ ತು ಸಂವೃತಿಃ |
 ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವಾಚೈವ ಶೂನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ(ಹ್ಯೈವ) ನೋ ಭಿಧಾ || ೪೬ ||
 ಸಚ್ಚಿತ್ಸುಖಾದಿಕಂ ಚೈವ ಕಿಂ ಕುತೋಽಖಂಡವಾದಿನಃ |
 ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಮಾತ್ರಭೇದಸ್ತು ವಿದ್ಯತೇ ಶೂನ್ಯವಾದಿನಃ || ೪೭ ||
 ಅನ್ಯತಾದೇರನೋಹಂ ತು ಸ್ವಯಮೇವ ಹಿ ಮನ್ಯತೇ |
 ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವತೋ ನೈವ ವಿಶೇಷೋ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ || ೪೮ ||

ಅ || ತೇಸು=ಆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಲ್ಲಿ, ಕೇಚಿತ್=ಕೆಲವರು, ಅನ್ಯಥಾ=ಏಕಾತ್ಮವಾದಿಗಳ ಮತದಸೆಯಿಂದ ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರ, ಪ್ರಾಹುಃ=ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಹೇಗೆಂದರೆ) ಸಂವೃತ್ಯೇವ ತು= ವಿಶ್ವಾರೋಪಕ್ಕೆ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ, ಅನೇಕಧಾ = ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ,

ಅವಚ್ಛಿನ್ನಂ = ಯುಕ್ತವಾದ, ಮಹಾಶೂನ್ಯಂ = ಮಹಾಶೂನ್ಯವು, ನಾನಾಪುಧ್ಗಲಶಬ್ದತಂ = ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಪುಧ್ಗಲ (ಜೀವ) ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವು. (ತು ಶಬ್ದದಿಂದ ಏಕಾತ್ಮವಾದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ಅನೇಕಾತ್ಮವಾದ ಉಪಾಧಿಕೃತಾನೇಕಾತ್ಮವಾದ ಇವುಗಳಿಂದ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದರು. ಶೂನ್ಯವು ನಾನಾಭೂತವಾದ ಸಂವೃತಿಯಿಂದ ಅವಚ್ಛಿನ್ನವೇ ಆಗಿದೆ. ಸ್ವಭಾವತಃ ಅಲ್ಲ. ಸಂವೃತಿಗೂ, ಸಂವೃತಿಕ್ರಮ ಅವಭೇದಗಳಿಗೂ ಮಿಥ್ಯಾತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ನಾನಾಪುಧ್ಗಲ ಶಬ್ದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವು.) (ಅದರಿಂದ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ) ತತ್ರ = ಅನೇಕಾತ್ಮರಲ್ಲಿ, ಯಸ್ಯ ತು = ಯಾವ ಆತ್ಮನಿಗಾದರೂ, ಶೂನ್ಯೈಕರಸತಾಜ್ಞಾನಾತ್ = ಶೂನ್ಯೈಕೈ ಜ್ಞಾನದಸೆಯಿಂದ, ಸಾ = ಆ ವಿಶ್ವಾ ರೋಪನಮಿತವಾದ ಅಜ್ಞಾನವು, ಅಂದರೆ — ಮೂಲಸಂವೃತಿಯು, ಅಪಗಚ್ಛತಿ = ವ್ಯಾಪ್ತ ವಾಗುತ್ತದೋ, ಅನ್ಯಃ = ದುಃಖಾನುಭವಾದಿಕಾರಣೇಭೂತವಾದ ಅಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಗುತ್ತದೋ ಸಃ = ಆ ಜೀವನು, ಪುಧ್ಗಲತ್ವನಿರ್ಮುಕ್ತಃ = ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿರೂಪವಾದ ಪುಧ್ಗಲತ್ವದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ವನಾಗಿ, ಮಹಾಶೂನ್ಯತ್ವಂ = ಮಹಾಶೂನ್ಯತ್ವವನ್ನು, ಏಸ್ಯ ತೀವ = ಹೊಂದುವವನಂತೆ ಇರುತ್ತಾನೆ. ಸಂವೃತ್ಯಾ = ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ, ಅವಚ್ಛಿನ್ನಃ = ಯುಕ್ತವಾದ ಯಸ್ತು = ಯಾವ ಆತ್ಮನೋ, (ಆತನು ಪುಧ್ಗಲಭಾವದಿಂದ) ದುಃಖಾನಿ = ದುಃಖಗಳನ್ನು, ಅಲಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಪರಮಾರ್ಥಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ, ಅನುಭವತಿ = ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಕೇಚಿತ್ = ಕೆಲವರು, ಪ್ರಾಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದ ರಿಂದಲೇ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವೂ ನಿರಸ್ತವಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ಅಭಿ ಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಮಾಯಿನೋ ಯಥಾ' ಎಂದು ಹೇಳಿದ ಸಿದ್ಧಾಂತಸಾಮ್ಯವನ್ನುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಏಕಜೀವತ್ವವಾದಿನಃ = ('ಏಕಃ ಜೀವಃ ಯಸ್ಮಿನ್ ಲೋಕೇ, ತಸ್ಯ ಭಾವಸ್ತತ್ಯಂ ತತ್ ವದಂತಿ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಒಬ್ಬನೇ ಜೀವನು ಎಂದು ಹೇಳುವ, ಬಹುಜೀವ ಮತಾರ್ಜ = ('ಬಹವಃ ಜೀವಾಃ ಯಸ್ಮಿನ್, ಬಹುಜೀವಂ ಮತಂ ಯೇಷಾಂತೇ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಯಿಂದ) ಬಹುಜೀವರು ಎಂದು ಹೇಳುವ ಮತವುಳ್ಳ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ (ದ್ವಿವಿಧರೂ ಆದ) ಮಾಯಿನಶ್ಚ = ಮಾಯಿಗಳಾದರೂ, ಏವಂ = ದ್ವಿವಿಧಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಂತೆಯೇ, ಅಹುಃ = (ಮೋಕ್ಷ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಹಾಗಾದರೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಸಂವೃತಿಯೇ ಕಾರಣವಾಗಿ ವುಳ್ಳದ್ದು ಸಂಸಾರವು. ಸಂವೃತಿನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿ ಗಳಾದರೂ ಈ ಸಂಸಾರವು ಮಾಯಾಹೇತುಕವಾದುದು. ಮಾಯಾನಿವೃತ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯವು ಎಂದರೆ —) ಸಂವೃತಿಸ್ತು = ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ಸಂವೃತಿಯೇ, ತೇಷಾಂ = ಆ ಮಾಯಿಗಳ, ಮಾಯಾ = ಮಾಯಿಯು. (ಏಕೆಂದರೆ — ಅನಾದ್ಯನಿರ್ವಾಚ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಸಂವೃತಿಲಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಆಪರಣವಿಕ್ಷೇಪಾದಿರೂಪ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಏಕೈವೇ ಇದೆ.) (ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಶೂನ್ಯವನ್ನು ತತ್ವವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ತತ್ವವನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯವಿದೆ ಎಂದರೆ —) ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವಾಚ್ಯವ = ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವದ ವಚನದಿಂದಲೇ, ಶೂನ್ಯಂ = ಶೂನ್ಯವು, ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ = ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವುದು, ಇವುಗಳಿಗೆ, ಭಿದಾ = ಭೇದವು, ನೋ = ಇಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ — ಶೂನ್ಯ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೂ ಭೇದವು ಇಲ್ಲ. ಬೌದ್ಧನು ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನೂ, ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ವೈಧರ್ಮ್ಯವೇ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಭೇದಕವು. ವೈಧರ್ಮ್ಯವು ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಯಕ್ತವು. ಆದುದರಿಂದ ಕೇವಲವಾಗಿಯೇ ಶಬ್ದಭೇದವು. ವಸ್ತುಭೇದವಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ 'ಸತ್ಯಂ

ಜ್ಞಾನಮನಂತಂ ಬ್ರಹ್ಮ, ವಿಜ್ಞಾನಮಾನಂದಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಸತ್ಯಾದಿಲಕ್ಷಣಗಳುಳ್ಳ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯಾವರ್ತಿತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯ-ಬ್ರಹ್ಮ ಇವುಗಳಿಗೆ ಭೇದವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಸದಾದಿ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಂದಲೂ ಭಿನ್ನನು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಆದಾದರೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಸತ್ = ನಿರ್ದೋಷವು, ಚಿತ್ = ಜ್ಞಾನರೂಪವು, ಸುಖಾದಿಕಂ ಚೈವ = ಸುಖ ಮೊದಲಾದುದೂ ಕೂಡ, ಕಿಮೇವ = ಯಾವುದು? (ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ) ಅಖಂಡವಾದಿನಃ = ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದಿಯಾದ ಮಾಯಾವಾದಿಗೆ ಸತ್ಯಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು, ಕೃತಃ = ಯಾವುದರಿಂದ? (ಸತ್-ಚಿತ್ ಮೊದಲಾದುದು ೧ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವೋ, ೨ ಬೇರೆಯೋ, ಒಂದನೇಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯ-ಲಕ್ಷಣಭಾವವು ಕೂಡಲಾರದು. ಅನೇಕಪದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು. ಎರಡನೇದ್ದು ಕೂಡ ಲಾರದು. ಅಖಂಡವಾದಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ) (ಯದ್ಯಪಿ ಸತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಭೇದವಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಗಳಾದ ಅಸತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಅಸತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಯೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳು—ಸತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ನಿರ್ವಾಹವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯವಾತ್ರಭೇದಸ್ತು = ಕೇವಲ ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯದ ಭೇದವಾದರೂ, ಶೂನ್ಯವಾದಿನಃ = ಶೂನ್ಯವಾದಿಗೆ, ಏದ್ಯತೇ = ಇರುತ್ತದೆ. (ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಎಲ್ಲವೂ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದೇ ಇದೆ ಆದುದರಿಂದ ಇದ ರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮ ಶೂನ್ಯರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗಲಾರದು) (ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯ ಭೇದವು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಇದೆ. ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) (ಶೂನ್ಯವಾದಿಯು) ಅನ್ಯತಾದೇಃ = ಅನ್ಯತ ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ, ಅನೋಹಂ ತು = (ಸತ್ಯಾದಿ ಪದಾರ್ಥತ್ವದಿಂದಲೂ ಶೂನ್ಯ ವಿಶೇಷಣತ್ವ ದಿಂದಲೂ) ಅಪೋಹವ (ವ್ಯಾವರ್ತಿ) ಯನ್ಮಾದರೂ, ಸ್ವಯಮೇವ = ತಾನೇ, ಮನ್ಯತೇ = ತಿಳಿ ಯುತ್ತಾನೆ. ಹಿ = ಬೌದ್ಧರು ಅನೋಹಪದಾರ್ಥವಾದಿಗಳನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ. ಮತ್ತು 'ಜಾಡ್ಯಸಂವೃತಿದುಃಖಾಂತಪೂರ್ವದೋಷವಿರೋಧಿ ಯತ್' ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಬ್ರಹ್ಮ ಶೂನ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷಪ್ರತಿಪಾದನವಿರಲಿ. ನಿರ್ವಿಶೇಷಗಳಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯೇ ವ್ಯಾಹತವು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವತಃ = ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರು ವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಯೋಃ = ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯಗಳಿಗೆ, ವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವು, ನೈವ = ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಸ. ರ. ವಿ— (1) ಏಕಪುಧ್ಗಲವಾದವು, ಬಹುಪುಧ್ಗಲವಾದವೆಂದು ಶೂನ್ಯವಾದವು ಎರಡು ವಿಧವು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ವಸ್ತುತಃ ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪವೇ ಅಜ್ಞಾನವಶದಿಂದ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಪುಧ್ಗಲಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಒಬ್ಬನೇ ಪುಧ್ಗಲನು ಅವನ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಈ ಜಡಾಜಡಭೇದವು ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಪುಧ್ಗಲನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾದರೆ ಯಾವುದಾದರೊಂದೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆಯೇ ಸಂವೃತಿಯಿಂದಲೇ ಶೂನ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಸಂಬಂಧ ವಿದ್ದುದರಿಂದ ಬಹುಪುಧ್ಗಲರು ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಆದರಲ್ಲಿ ಶೂನ್ಯೈಕ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದ ಯಾರ ಸಂವೃ ತ್ತಿಯು ನಿವೃತ್ತವಾಯಿತೋ, ಆತನ ಪುಧ್ಗಲತ್ವ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಶೂನ್ಯತಾವೃತ್ತಿಯು ಆಗುತ್ತದೆ ಯಾವನು ನಿವೃತ್ತವಾಗದಿರುವ ಅಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿಕೊಂಡು ಇರು ತ್ತಾನೆ. ಅಜ್ಞಾನಸಂಬಂಧದ ಹೇಗುಂವಿಕೆಯಿಂದಲೇ ಬಂಧ ಮೋಕ್ಷಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ. ಶೂನ್ಯ ತತ್ವಕ್ಕೆ ವಸ್ತುತಃ ಬಂಧವಿಲ್ಲ; ಮೋಕ್ಷವೂ ಇಲ್ಲ, ಎಂದುಪನ್ಯಸ್ತವಾದ ಶೂನ್ಯವಾದದಿಂದ

ಮಾಯಾವಾದಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದರು. (2) ಏಕಜೀವವಾದವು, ಬಹುಜೀವವಾದವು ಎಂದು ಮಾಯಾವಾದವೂ ಎರಡು ವಿಧವು. ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಏಕಪ್ರದ್ಗಲವಾದವು ಏಕಜೀವವಾದವು. ಯಾವುದು ಬಹುಪ್ರದ್ಗಲವಾದವೋ ಅದೇ ಬಹುಜೀವವಾದವು. ಯಾವುದು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಆರೋಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಸಂವೃತಿಯೋ, ಅದೇ ಅವಿದ್ಯಾಪರನಾಮಕವಾದ ಮಾಯೆಯು ಬಹುನಲ್ಲಿ ಜಗದಾರೋಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವು. ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಬ್ರಹ್ಮರಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳೂ, ಬೌದ್ಧರೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನಾಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದರೂಪನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶೂನ್ಯತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸತ್ತ್ವಾದಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವು. ಅನ್ಯತಾದಿವ್ಯಾವೃತ್ತಿ ಮಾತ್ರಕ್ಕಾದರೂ ಾದಾದಿ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾಚ್ಯತ್ವವಿದ್ದರೂ ಶೂನ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲ ಬೌದ್ಧನೂ ಕೂಡ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಸರ್ವಾಪೋಹರೂಪತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವನು. ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುವವನಿಂದ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಉತ್ಪೇಕ್ಷಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. || ೪೩ || ೪೪ || ೪೫ || ೪೬ || ೪೭ || ೪೮ ||

ಸ. ರ. ವಿ— ಹಾಗಾದರೆ — ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೂ, ವೇದಬಾಹ್ಯರಾದ ಬೌದ್ಧರಿಗೂ ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಒಂದೇ ಆಗುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ —

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ— ಹಾಗಾದರೆ— ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ವೇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೂ ನಿತ್ಯತ್ವವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಈ ವೇದವಾಕ್ಯ ನಿರ್ವಾಹವನ್ನು ಮಾಡಿರುವರು. ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಾದರೂ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನೇ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ 'ವ್ಯಾವರ್ತ್ಯಮಾತ್ರ ಭೇದಸ್ತು' ಎಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಎಂದರೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿ ಚ ವೇದಸ್ಯ ಫಲತಃ ಸಮಮೇವ ಹಿ |
 ಅತತ್ವಾವೇದಕಂ ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಮಾಣಂ ತೇನ ಕಥ್ಯತೇ || ೪೯ ||
 ಅತತ್ವಾವೇದಕತ್ವಂ ಯದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸತಾಂ ಮತಂ |
 ದೀರ್ಘಭ್ರಾಂತಿಕರೀ ಚೇತ್ಸ್ಯಾದತತ್ವಾವೇದಕಪ್ರಮಾ || ೫೦ ||
 ರಜ್ಜು ಸರ್ಪಾದಿವಿಜ್ಞಾನಾದಪ್ಯಾಧಿಕ್ಯಾದಮಾನತಾ |
 ಸ್ಯಾದಾಗಮಸ್ಯಾನಿವರ್ತ್ಯಮಹಾಮೋಹಪ್ರದತ್ವತಃ || ೫೧ ||
 ತಲನೈಲ್ಯಾದಿವಿಜ್ಞಾನಮಾಕಾಶೇ ಮಾನತಾಂ ವ್ರಜೇತ್ |
 ಛತ್ರಾಕಾರತ್ವವಿಜ್ಞಾನಂ ಚಂದ್ರಪ್ರಾದೇಶತಾ ಮತಿಃ || ೫೨ ||

ಅ || ವೇದಸ್ಯ=ವೇದಕ್ಕೆ, ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿ ಚ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು, ಫಲತಃ=ಫಲದಿಂದ, ಸಮಾನಮೇವ=ಸಮಾನವಷ್ಟೆ! (ಅಂದರೆ ಶಬ್ದಮಾತ್ರದಿಂದ ವಿಸಮವು. ಅರ್ಥವಾದರೂ ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವೇ. ಆದುದರಿಂದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥನಿರ್ವಾಹವೂ ಸಮಾನವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವೇ. ವೇದವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಷ್ಟಮಾತ್ರವು. ಪ್ರಮೇಯವಾದರೂ ಸಮಾನವೇ.) (ಫಲತಃ ಸಮಾನವುಹೇಗೆಂದರೆ—) ಯಸ್ಮಾತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, (ವೇದವು) ಅತತ್ವಾವೇದಕಂ = ಅಯಥಾರ್ಥವನ್ನು

ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ, ಪ್ರಮಾಣಂ=ಪ್ರಮಾಣ ವೆಂದು, ತೇನ=ಅಮಾಯಾವಾದಿಯಿಂದ, ('ಅವಿದ್ಯಾ ವದ್ವಿಷಯಾಣಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದೀನಿ ಪ್ರಮಾಣಾನಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಣಿ ಚ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಥ್ಯತೇ= ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, (ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಸಮಾನವು ಹೇಗೆಂದರೆ—) ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದಲಿಯಿಂದ, ಸತಾಂ=ವಿದ್ವಾಂಸರಿಗೆ, ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕತ್ವಂ = ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕತ್ವವು, ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ = ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂದು, ಮತಂ = ಸಮ್ಯಕ್ತವೋ. (೧)ನಾನಾವಿಧ ಗಳಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದರೂ ಪರೀಕ್ಷಕರು ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕ ವ್ಯಾವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೇ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ಯಾವ ಪರೀಕ್ಷಕರೂ ಒಪ್ಪುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾದ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೆಂದರೆ— ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೇ. ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ— ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಸ್ತತ್ಪ್ರವೃತ್ತಿ ದೂರತಃ ನಿರಸ್ತವಾಗಿದೆ. ನಿತ್ಯವ್ಯುತ್ಪಾದನವೂ ವ್ಯರ್ಥವೇ, (ಹಾಗಾದರೆ— ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕತ್ವವಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಯಾವುದರ ವಿಸಯವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದೇಸೆಯಿಂದ ಮೊದಲೇ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದು ವ್ರಮಾಣವು. ಯಾವುದರ ವಿಸಯವು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದು ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದು ವಿಭಾಗವು. ವೇದವಿಸಯವಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಬಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ). ದೀರ್ಘಭ್ರಾಂತಿಕರೀ= ಯಾವುದು ದೀರ್ಘವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕದೋ ಅದು, ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕಪ್ರಮಾ= ಅಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವು ಇತಿ ಸ್ಯಾಚ್ಚೇತ್ = ಹೀಗೆ ಮತವಾಗಿದ್ದರೆ, (ಇದು ೧ ಲೋಕಾನುಭವವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ೨ ತಮ್ಮ ಸಂಕೇತಮಾತ್ರ ದಿಂದಲೋ ಒಂದನೇ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ರಜ್ಜುಸರ್ಪಾದಿ ವಿಜ್ಞಾನಾತ್= ರಜ್ಜು ಸರ್ಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸಕ್ಕ ದುಷ್ಟೇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದಲೂ ಅಧಿಕಾರ್ಯದಸಿ=ಅಧಿಕೃ ದಿಂದಲೇ, ಅನಿವರ್ತಮಹಾಮೋಹವ್ರದತ್ರತಃ=ಅಲ್ಪಕಾಲದಿಂದ ನಿವರ್ತನಾಗದಿರುವ ಯಾವುದು ಮಹತ್ತಾದ ಮೋಹವೋ ಅದನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ, ಆಗಮಸ್ಯ ವೇದಕ್ಕೆ, ಅಮಾನತಾ=ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಸ್ಯಾತ್=ಬರುವುದು. (ಎರಡನೇದರಲ್ಲಿ ಅತಿವ್ರಸಂಗ ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತಲನೈಲ್ಯಾದಿ ವಿಜ್ಞಾನಂ=ಇಂದ್ರನೀಲದ ನೈಲ್ಯದಂತೆ ಇರತಕ್ಕ ನೈಲ್ಯವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳವಿಜ್ಞಾನವು, (ಆದಿಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಭಾಸ್ಯಕಾರರು ತಾನಾಗಿಯೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ) ಭತ್ತಾಕಾರತ್ವವಿಜ್ಞಾನಂ = ಭತ್ತಾಕಾರತ್ವಜ್ಞಾನವೂ, ಅಕಾಶೇ = ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ, ಮಾನತಾಂ= ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು, ವ್ರಜೇತ್=ಹೊಂದುವುದು. ಚಂದ್ರಪ್ರಾದೇಶತಾಮುತೀ=ಚಂದ್ರನು ಪ್ರಾದೇಶ ಪರಿಮಿತನು ಎನ್ನುವ ಬುದ್ಧಿಯು, ಮಾನತಾಂ=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವನ್ನು ವ್ರಜೇತ್=ಹೊಂದುವುದು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ. (1) ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವೇದಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಬೌದ್ಧರಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವೂ ಫಲತಃಒಂದೇ ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕತ್ವವು ಅಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವು. ತತ್ಪ್ರವೇದಕತ್ವವೇ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪ್ರಮಾಣ ಅಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಯಾವುದು ಅತತ್ಪ್ರವೇದಕವಾದುದು ಕೇವಲ ಅದ್ವೈತಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಾಧ್ಯವೋ ಅದು ಪ್ರಮಾಣವು. ಯಾವುದು ಇತರದಿಂದಲೂ ಬಾಧ್ಯವೋ, ಅದು ಅಪ್ರಮಾಣವು ಎಂದು ಪ್ರಮಾಣ ಅಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗೆ ಸಂಕೇತ ಭೇದದಿಂದ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಅದಕ್ಕಿಂತ ವಿಸರೀತ ಸಮಯವೂ ಕೂಡ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು.

(2) ವೇದಾದಿಗಳು ದೀರ್ಘಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರಮಾಣಗಳು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಅಲ್ಪಕಾಲೀನವಾದ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಮಾಣ್ಯವಿದ್ದರೆ ಅತಿರೀರ್ಘಕಾಲೀನವಾದ ಭ್ರಮವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಸುತರಾಂ ಅಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಅತಿ ದೀರ್ಘಕಾಲದಲ್ಲೆ ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಅಯುಧಾರ್ಥವಾದ 'ಪ್ರಾದೇಶಪರಿಮಿತತ್ವಂಧ್ರಮಾಃ' ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು || ೪೯ || ೫೦ ||
|| ೫೧ || ೫೨ ||

ಸ. ರ. ವಿ — ಹೇಗೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯ ಪರಿಹರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಶೂನ್ಯತ್ವವೂ ಪರಿಹರಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವೆಂದು ಸವಿಸ್ತರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ — (1) ಇಂತಹ ಅತತ್ವಾವೇದಕತ್ಯರೂಪವಾದ ವೇದಾಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವು ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕೃತವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಶೇಷವೆಂದು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಸರ್ವವೇದಕ್ಕೂ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ತತ್ವಾವೇದಕತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ತತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ತತ್ವಮುಸೀತ್ವಾದಿ ಮಹಾ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದ ಸಚ್ಚಿದಾನಂದಾತ್ಮಕವಾದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ 'ಯತ್ತದದ್ರೇಶ್ಯಮಗ್ರಾಹ್ಯಂ', 'ಸತ್ಯಂ ಜ್ಞಾನಂ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೂ ತತ್ವಾವೇದಕತ್ವವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಶೂನ್ಯವಾದಿಯು ಹೀಗೆ ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ — ಶೂನ್ಯವಾದಿಯೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆಯೇ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾನೆ — ವಿಷಯವಿಸುವಾದಾಭಾವಾತಿರೀಕ್ತವಾದ ತತ್ವಾವೇದಕತ್ವವು ಯಾವುದೊಂದೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥದ ಅವಿಸಂವಾದವು ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಅಂಗೀಕೃತವೇ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಮಹಾವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾಂಗೀಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ನಿರ್ಭೇದತ್ವಂ ತು ಶೂನ್ಯಸ್ಯ ತೇನಾಪ್ಯಂಗೀಕೃತಂ ಸದಾ |
ಸತ್ವಾಸತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಮುಭಾವ ಉಭಯೋರ್ಮತಃ || ೫೩ ||
ನ ಹಿ ಸತ್ಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಂ ಶೂನ್ಯತ್ವಂ ತೇನ ಚೇಷ್ಯತೇ |
ನ ಚ ದುಃಖವಿರೋಧಿತ್ವಾದನ್ಯಾ ಹ್ಯಾನಂದತೇಷ್ಯತೇ || ೫೪ ||
ಮಾಯಿನಾ ಶೂನ್ಯಸಕ್ಷೇಪಿ ಜ್ಞಾನಂ ಜಾಡ್ಯವಿರೋಧಿ ಚ |
ಧರ್ಮಾಃ ಕೇಷುಪಿ ನ ಸಂತ್ಯೇವ ಕೋ ವಿಶೇಷಸ್ತತ್ಸಂಯೋಗೇ || ೫೫ ||

ಅ || ಶೂನ್ಯಸ್ಯ = ಶೂನ್ಯತತ್ವಕ್ಕೆ, ನಿರ್ಭೇದತ್ವಂ ತು = ಭೇದಾಭಾವವಾದರೂ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ತೇನಾಪಿ = ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಅಂಗೀಕೃತಂ = ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಅವಾಂತರ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಾಂಗೀಕಾರವೂ ಕೂಡ ಮಾಯಾವಾದಿ-ಬೌದ್ಧರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವು ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮ್ಯತವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಸತ್ವಾಸತ್ವಾದಿಧರ್ಮಾಣಾಂ = (ತತ್ವಕ್ಕೆ) ಸತ್ಯ-ಅಸತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳ, ಅಭಾವಃ = ಅಭಾವವು, ಉಭಯೋಃ = ಮಾಯಾವಾದಿ-ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಬ್ಬರಿಗೂ, ಮತಃ = ಸಮ್ಯತವು. (ಸತ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ

ಶೂನ್ಯವೆಂದರೆ ಅಸತ್ ಅದಕ್ಕೆ ಸತ್ಯವು ಹೇಗೆಂದರೆ) ಸತ್ತ ತಿಯೋಗಿತ್ಯಂ = ಸದ್ವಿರೋಧಿತ್ಯ ರೂಪವಾದ ಅಸತ್ಯವು, ಶೂನ್ಯತ್ವಂ=ಶೂನ್ಯತ್ವವು ಎಂದು, ತೇನ ಚ=ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ನೇಸ್ಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶೂನ್ಯವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅಸತ್ಯಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಆ ಶೂನ್ಯವನ್ನು ತತ್ವವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು) (ಆನಂದತ್ವವೂ ಕೂಡ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆನಂದತ್ವವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ದುಃಖವಿರೋಧಿತ್ಯಂ=ದುಃಖವಿರೋಧಿತ್ವದಶೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯಾ= ಇತರವಾದ, ಆನಂದತಾ=ಆನಂದತ್ವವು, ಮಾಯಿನಾ=ಮಾಯಾವಾದಿಯಿಂದ. ನ ಚ ಇಸ್ಯತೇ= ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯಪಕ್ಷೇ, ಪಿ=ಶೂನ್ಯಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, (ಆ ದುಃಖವಿರೋಧಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಆನಂದತ್ವವೂ ಸಮಾನವೇ.) (ಜ್ಞಾನತ್ವಾಂಗೀಕಾರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಜ್ಞಾನಂ=ಜ್ಞಾನವು, ಜಾಡ್ಯವಿರೋಧಿಚ=ಜಾಡ್ಯಕ್ಕೆ ವಿರೋಧಿಯಾದುದು ಎಂದೇ ಮಾಯಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸಮಾನವೇ. ಕೇಸಿ=ಯಾವ, ಧರ್ಮಾಃ ಧರ್ಮಗಳು, ನ ಸಂತೈವ=ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ತತಃ=ಅದುದರಿಂದ ವ್ಯಾವರ್ತಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ತಯೋಃ= ಶೂನ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ, ಕೋ ವಿಶೇಷಃ=ಯಾವ ವಿಶೇಷವು, ಅಂದರೆ, ಭೇದವು ಯಾವನಿಮಿತ್ತವು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ — (1) ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಹೇಗೆಯೇ ಹಾಗೆಯೇ ಬೌದ್ಧನು ಶೂನ್ಯವು ಸಜಾತೀಯ, ವಿಜಾತೀಯ ಸ್ವಗತಭೇದಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತವಾದುದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಆ ಮಾಯಾವಾದಿ ಬೌದ್ಧರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶೂನ್ಯರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಲು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಮಾಯಾವಾದಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯಾದಿ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲವೋ, ಹೀಗೆಯೇ ಬೌದ್ಧನೂ ಕೂಡ ಈ ಸತ್ಯಾಸತ್ಯಾದಿಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಶೂನ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಅವರಿಬ್ಬರೂ ನಿರೂಪಿಸತಕ್ಕ ಪರತತ್ವವು ಒಂದೇ ಆಗುವುದು. ಸತ್ತ ತಿಯೋಗಿತ್ಯರೂಪವಾದ, ಅಸತ್ಯರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬೌದ್ಧನು ಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಶೂನ್ಯಭಾವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (2) ದುಃಖ ಜಡ ನಿವೇಧರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹೊರತು ಭಾವರೂಪಗಳಾದ ಸುಖಜ್ಞಾನಗಳನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಂಗೀಕರಿಸದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸುಖಜ್ಞಾನರೂಪತ್ವ ಧರ್ಮಗಳಿಂದಲೂ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಶೂನ್ಯದಶೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಮಾಯಾವಾದಿಗೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. ಮಾಯಾವಾದಿ-ಬೌದ್ಧರ ಮತಗಳಲ್ಲಿ 'ಶೂನ್ಯಂ ಬ್ರಹ್ಮ' ಎಂದು ನಾಮಭೇದಮಾತ್ರವು. ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಯಾವ ಮೋಕ್ಷವು ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಅಭಿಮತವೋ ಅದೇವೇ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೂ ಅಭಿಮತವು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯ ಮೋಕ್ಷ ನಿರಾಕರಣದಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಯ ಮೋಕ್ಷವಾದವೂ ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು. ಆದುದರಿಂದ ಯಾವನೇತಿಯಿಂದಲೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲ. (3) ಸರ್ವಕಾಮಾನಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ತನುಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸ್ಥಾಪಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಮೋಕ್ಷವು ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ನಿರಾಕೃತವಾಗಿದೆ. ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ಥಾಪಿತವಾದ ಪಕ್ಷವಿರುದ್ಧ ಪಕ್ಷಾಂತರವು ಕೂಡಲಾರದು. (4) 'ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ' ಎನ್ನುವ ಯಾವ ಸೂತ್ರವು ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಉಪಲಬ್ಧಿತ್ಯರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಜಗತ್ತಿಗೆ ಶೂನ್ಯತ್ವ ನಿರಾಸಕ್ತವೋ ಅದರಿಂದಲೂ ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ನಿರಾಕೃತವಾಯಿತು. ಇದೇ ನ್ಯಾಯದಿಂದಲೇ ವೈದಿಕಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಇತರ ವಾದಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಮೋಕ್ಷಗಳೂ ನಿರಾಕೃತಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು || ೫೩ || ೫೪ || ೫೫ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅದ್ವೈತತತ್ವವು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಸಿದ್ಧಾಂತವೇ. ಆದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ದೂಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಏಕೆ ಅದನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿದ್ದು ಎಂದರೆ -

**ಮೂ || ಏತಾದ್ಯಶಾನಾಂ ಪಕ್ಷಾಣಾಂ ದೂಷಣಂ ಪ್ರಭುಣಾ ಕೃತಂ |
ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧನೇನೈವ ನಾಭಾವ ಇತಿ ಚೋಕ್ತಿತಃ || ೫೬ ||**

ಅ || ಏತಾದ್ಯಶಾನಾಂ ಪಕ್ಷಾಣಾಂ = ಶೂನ್ಯಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಸದೃಶಗಳಾದ ಪಕ್ಷಗಳ, ದೂಷಣಂ = ದೂಷಣವು, ಪ್ರಭುಣಾ = ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ, ಸ್ವಪಕ್ಷಸಾಧನೇನೈವ = ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ತನ್ನ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದುದರಿಂದಲೇ ಕೃತಂ = (ಅರ್ಥಾತ್) ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು. (ಅದ್ವೈತವು ಸೂತ್ರಕಾರರ ಸಿದ್ಧಾಂತವಲ್ಲ. ಸೂತ್ರಕಾರರು ಅದ್ವೈತವನ್ನು ದೂಷಿಸಿರುವರು. 'ಪೃಥಗುಪದೇಶಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಐಕ್ಯವಿರುದ್ಧವಾದ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿರುವರು. ಐಕ್ಯಕ್ಕೆ ದುಷ್ಟತ್ವವನ್ನು ಅನುಸಂಧಾನಮಾಡದಿದ್ದವರು ಐಕ್ಯವಿರುದ್ಧವಾದ ಭೇದವನ್ನು ಸಾಧಿಸುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಕೇವಲವಾಗಿ ಅರ್ಥಾತ್ ದೂಷಣಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ 'ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಉಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆನ್ನುತ್ತಾರೆ). ನಾಭಾವ ಇತಿ ಉಕ್ತಿತಃ = 'ನಾಭಾವ ಉಪಲಬ್ಧಿಃ' ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ದೂಷಣಂ = ದೂಷಣವು, ಪ್ರಭುಣಾ = ವೇದವ್ಯಾಸರಿಂದ, ಕೃತಂ = ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು || ೫೬ ||

ಸ. ರ. ವಿ. — ಶೂನ್ಯಸ್ವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ವಿಸ್ತರವಾಗಿ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ —

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ — ಈ ಪ್ರಕಾರ ಅವಾಂತರ ಪ್ರಭೇದಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾದ, ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅನುವಾದಮಾಡಿ, ಸಾಧಾರಣ ದೂಷಣದಿಂದ ದೂಷಿಸುತ್ತಾ 'ಪ್ರದೀಪಸ್ಯೇವ ನಿರ್ವಾಣಂ ವಿಮೋಕ್ಷಸ್ತಸ್ಯ ಭಾವಿನಃ' ಎಂದು ಆತ್ಮವಿನಾಶರೂಪವಾದ ಯಾವ ಮೋಕ್ಷವು ಶೂನ್ಯವಾದಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಆತ್ಮಾಭಾವೇ ಪುನುರ್ಭಃ ಕ ಇಷ್ಟಸ್ಯಾತ್ಮಾವಧಿಯುತಃ |

ಯದಿ ನಾತ್ಮಾವಧಿಮೋಕ್ಷೋ ಮೋಕ್ಷಃ ಸ್ಯಾದ್ಭಟಿತೂನ್ಯತಾ |

ಕಲ್ಪಿತತ್ವಾದ್ವಿಶೇಷಾಣಾಂ ನಾಯಿನೋಽಪಿ ಸಮಂ ಹಿ ತತ್ || ೫೭ ||

ಅ || ಆತ್ಮಾಭಾವೇ = ಆತ್ಮನಿಗೆ ವಿನಾಶವಾದರೆ, ಪುನುರ್ಭಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ಕಃ = ಯಾರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಪುನುರ್ಭಾವವು? (ಎಂದರೆ — ಆತ್ಮವಿನಾಶರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಫಲವೋ, ಅನಾತ್ಮನಿಗೆ ಫಲವೋ. ಆತ್ಮನೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗನೇದ್ದು ಕೂಡ ಲಾರದು ಫಲವುಳ್ಳವನೇ ಇಲ್ಲದಿರಲು ಫಲವೂ ಕೂಡಲಾರದು, ಏನೇದ್ದೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆತ್ಮನಿಗೆ ನಾಶವಾಗುವುದಾದರೆ ಅನಾತ್ಮವೂ ಇಲ್ಲ; ಇದ್ದಾಗ್ಯೂ ಅಪುನುರ್ಭಾವಗರ್ಭೀಕಾಗುವುದು. ಅನಾತ್ಮನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ಉಪಕಾರವೂ ಇಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಈ ಮೋಕ್ಷವು ಆತ್ಮನಿಗೇನೇ. ಧರ್ಮಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಅಭ್ಯುದಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಮಾನಕಾಲೀನತ್ವವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ —) ಆತ್ಮನು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಕಃ ಪುನುರ್ಭಃ = ಮೋಕ್ಷವು ಯಾವ ಪುನುರ್ಭಾವವು? (ಪುನುರ್ಭಾವವೇ ಆಗಲಾರದು.) (ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇತುವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.)

ಇಷ್ಟಸ್ಯ = ಇಷ್ಟೋತ್ಕರ್ಷಪರಂವರೆಗೆ, ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮನು, ಅವಧಿಃ = ಪರ್ಯಂತಭೂತನು. (ಅಂದರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮನಿಗಾಗಿ ಇಷ್ಟವು. ಆತ್ಮನಾದರೂ ಮುಖ್ಯೋಷ್ಟನು. ಪುರುಷನು ಕೇವಲ ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಶ್ವಾದಿಗಳ ವಿನಾಶವನ್ನೇ ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟತಮನಾದ ಆತ್ಮನು ನಾಶವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಬೇಕು?) ಅಥವಾ ಆತ್ಮಾಭಾವೇ = ಆತ್ಮನಿಗೆ ನಾಶವಾದರೆ, ಮೋಕ್ಷಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ಕಃ ಪುನರ್ಧಃ = ಯಾವ ಪುನಃಪಾರ್ಥವು? (೧ ಇಷ್ಟದ ಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವೋ, ೨ ಅಥವಾ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿರೂಪವೋ, ೧ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು.) ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಇಷ್ಟಸ್ಯ = ಎಲ್ಲಾ ಆತ್ಮೇತರವಾದ ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ, ಆತ್ಮಾ = ಆತ್ಮನು, ಅವಧಿಃ = ಆಶ್ರಯನೋ, (ಆತ್ಮನಿಗೋಸ್ಕರವೇ ಎಲ್ಲವೂ ಇಷ್ಟವು. ಆತ್ಮನೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ ಆಗ ಮೋಕ್ಷವು ಯಾಂಗೆ ಪುನಃಪಾರ್ಥವಾಗುವುದು?) (೨ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ವಿಘಾತಕವಾಗದಿದ್ದರೆ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯೂ ಕೂಡ ಪುನಃಪಾರ್ಥವಾಗಿ ಆಗುವುದು. ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ವಿಘಾತಕವಾಗುವುದಾದರೂ ಮಹತ್ತಾದ ಅನಿಷ್ಟಕ್ಕೆ ವಿಘಾತಕವಾಗಬೇಕು. ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಮಹತ್ತಾದ ಇಷ್ಟವನ್ನು ವಿನಾಶಪಡಿಸಿ, ಅಲ್ಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡುವವನಾಗಿ ಪ್ರೇಕ್ಷಾವಂತನು ತೋರಿಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮನಾದರೂ ಸರ್ವಸಮಗಳಿಂದಲೂ ಇಷ್ಟತಮನು. ಇಷ್ಟತಮವಿಘಾತದಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯು ಹೇಗೆ ಪುನಃಪಾರ್ಥವು ಆಗುವುದು?) (ಆ ಇದನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾ ವಿಷ್ಣೋ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ನಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಃ = ಮೋಕ್ಷವು, ಆತ್ಮಾವಧಿಃ = ಆತ್ಮಾವಧಿಯಾದುದು, ನ ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಅಂದರೆ — ಆತ್ಮನಿವೃತ್ತಿಗಳಾದ, ದುಃಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳಾದ ದೇಹಾದಿಗಳಿಗೇನೇ ನಿವೃತ್ತಿಯು. ಆತ್ಮನಿಗಾದರೂ ಸ್ವರೂಪತಃ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಎನ್ನುವ ವಕ್ಷವು ಆಗದೆ ಹೋದರೆ — ಅಂತೂ ಆತ್ಮನಿಗೂ ಶೂನ್ಯತ್ವವಪ್ಪತ್ತಿಯಾದರೆ) ಆಗ, ಘಟಶೂನ್ಯತಾ = ಘಟಶೂನ್ಯತ್ವವೂ ಕೂಡ, ಮೋಕ್ಷಃ = (ದೇವದತ್ತನಿಗೆ) ಮೋಕ್ಷವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು (ಅಂತೂ ಸಾಧನಗಳನ್ನು ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡುವುದು ವ್ಯರ್ಥವು. ಘಟಶೂನ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ವೈರಾಗ್ಯಾದಿ ಕಾರಣಾವೇಶ್ಚೆ ಇಲ್ಲ.) (ಈ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಯಾವುದರಿಂದ, ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳ ಕೂಡದು. ಆತ್ಮಶೂನ್ಯತ್ವವು, ಘಟಶೂನ್ಯತ್ವವು ಎಂದು ನೀವೇ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ ಎಂದರೆ —) ವಿಶೇಷಾಣಾಂ = ವಿಶೇಷಗಳಿಗೆ, ಕಲ್ಪಿತತ್ವಾತ್ = ಕಲ್ಪಿತತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, (ಅಂದರೆ — ‘ಭಾವಾರ್ಥಪ್ರತಿಯೋಗಿತ್ವಂ ಭಾವತ್ವಂ ನಾ ನ ತತ್ವತಃ | ಯಸ್ಯ’ ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯತಾಶಬ್ದದಿಂದ ಅಭಾವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ನಷ್ಟನಾದ ಆತ್ಮನು, ನಷ್ಟನಾದ ಘಟವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅವುಗಳೆರಡೂ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳು. ಅಂತಹುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕಗಳಾದ ವಿಶೇಷಗಳು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಆತ್ಮಶೂನ್ಯತ್ವವು, ಘಟಶೂನ್ಯತ್ವವು ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವವರು ಕೇವಲ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ವಿಶೇಷಗಳು ಕಲ್ಪಿತಗಳೆಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ತಥಾಚ ಅವಿಶೇಷವು ಅಸಿದ್ಧವಲ್ಲ.) (ದೂಷಣಾತಿದೇಶಕ್ಕಾಗಿ ಮೊದಲು ಮತಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಪವಾದಿಸಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳ ದೂಷಣವನ್ನು ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಅತಿದೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ = ಆತ್ಮಾಭಾವಃ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೆಲ್ಲವೂ, ಮಾಯಿನೋಪಿ = ಮಾಯಾನಾದಿಗೂ ಕೂಡ, ಸಮಂ ಹಿ = ಸಮಾನವೇ. (ಅಂದರೆ — ಆತ್ಮನಾಶವು ಮಾಯಾನಾದಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದರೆ ಇಷ್ಟನಾಶದ್ದಿಶೆಯಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಪುನಃಪಾರ್ಥವು ಬರುತ್ತಿತ್ತು. ಶೂನ್ಯತಾಪತ್ತಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯೂ

ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಆಗಿದ್ದರೆ ಘಟಶೂನ್ಯತ್ವವೂ ಮುಕ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮತ್ತೆ ಜೀವಭಾವವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಾದುದು ಭಾವವು. ಬ್ರಹ್ಮನು ಪರಮಾನಂದರೂಪನು. ಆದಕಾರಣ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವು ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಎಂದರೆ — ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಜೀವತ್ವವೆಂದರೆ — ಏನು? ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವೆಂದರೂ ಏನು? ಅನಿದ್ಯಾಕಾಮಕರ್ಮಾದಿಗಳಿಂದ ಬದ್ಧತ್ವವೇ ಜೀವತ್ವವು. ಪರಮಾನಂದ ಭೋಕ್ತೃತ್ವವೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವು, ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅದು ನಮಗೆ ಇಷ್ಟವು. ಹೀಗೆ ಪರರ ರೀತಿಯು. ಕರ್ತೃತ್ವ-ಭೋಕ್ತೃತ್ವಶಕ್ತೃತ್ವಪೇತವಾದುದು ಸಾಕಾರವಾದ ದೇಹಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ರೂಪವು ಅಹಂ ಎನ್ನುವ ಸಾಕ್ಷಿಸಿದ್ಧವು. ಅದರ ನಾಶವೇ ಪರರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದುದು. ಇದೇ ರೂಪವು ಪರಮೇಶ್ವರನೆಂದು ಅನುಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಜೀವಭಾವನಾಶವು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗಲಾರದು ಎನ್ನುವ ದೋಷವು ಏಕೆ ಬರಲಾರದು. ಆನಂದ ರೂಪತ್ವವನ್ನು ಪವಾದನಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೂಪಕ್ಕೆನೇ ಪರಮು ಪ್ರೇಮಾಸ್ವದತ್ವವನ್ನು ಪವಾದಿಸಿರತ್ತಾರೆ.)

ತಾ. ಸ. ರ. ವಿ — (1) ಶೂನ್ಯವಾದಿಗಳು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ ಮೋಕ್ಷವು ಪುರುಷಾರ್ಥವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆತ್ಮಭಾವರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮನಾಶವು ಪುರುಷರಿಂದ ಅಧಿಗಮ್ಯವಾದುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಿಯನಾಶವು ಅಪ್ರಿಯವಾಗಿದೆ. ಆತ್ಮನು ಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಗಿಂತ ಅತಿಶಯವಾಗಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಪ್ರಿಯನಷ್ಟ. ಆತ್ಮನಿಗಿಂತ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಿಯವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ. (2) ಯಾವನು ಸಜಾತೀಯ ವಿಜಾತೀಯ ಭೇದರಹಿತವಾದ ಶೂನ್ಯಭಾವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾ ಆತ್ಮವಶೇಸರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಮತ್ತೆ ದೇಹದಂತೆ ಆತ್ಮನಿಗೂ ನಾಶವನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ. ಆನಂದ ಮತದಲ್ಲಿ ಘಟನಾಶವೂ ಮೋಕ್ಷವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು ಘಟನಾಶದಿಂದ ಬೇರೆ ನಾಶವು ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯವಾಗಿ ಇಲ್ಲ. ಅದೈತಿಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರುವುದು. ಇದು ಘಟನಾಶವು, ಇದು ಆತ್ಮನಾಶವು ಎನ್ನುವ ಭೇದಕ್ಕೆ ಸಾಂವೃತ ಘಟಾದಿಗಳೇ ಉಪಾಧಿಗಳಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತಗಳೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸತಕ್ಕ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೂ ಘಟನಾಶಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷತ್ವಾಪತ್ತಿ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಎನ್ನುವ ದೋಷವು ಬಂದೇ ಬರುತ್ತದೆ. ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರವಾದುದು ಘಟನಾಶವಿಲ್ಲ. ಅದೈತಿಕ್ಕೆ ಭಂಗವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು || ೫೭ ||

ಸ. ರ. ವಿ — (1) ನಿರ್ವಿಶೇಷಶೂನ್ಯತಾಪತ್ತಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ. ಘಟನಾಶವಾದರೂ ಘಟ ಪ್ರತಿಯೋಗಿಕತ್ವದಿಂದ ವಿಶೇಷಿತವಾಗಿ ಮೋಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಲಿಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಆತ್ಮ ಶೂನ್ಯಕ್ಕೂ ಆತ್ಮಪ್ರತಿಯೋಗಿಕತ್ವದಿಂದ ವಿಶೇಷಿತವಾದುದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವಿದ್ದರೆ ಘಟನಾಶಕ್ಕೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವು ಒರಬೇಕಾಗುವುದು. ಮುಂದೆ ಆಗತಕ್ಕ ಆತ್ಮಶೂನ್ಯಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವಿದ್ದರೆ ಮುಂದೆ ಆಗತಕ್ಕ ಫಲನಾಶಕ್ಕೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. (ನ್ಯಾಯಸುಧಾ — ಹೀಗೆ ಆತ್ಮಶೂನ್ಯತ್ವಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವು ಕಂಡರೂ ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ —

ಮೂ || ದೃಶ್ಯಮಾನೇ ವಿಶೇಷೇಷಿ ಯದಿ ಚೇದವಿಶೇಷತಾ || ೫೮ ||
 ಘಟಾಭಾವೇ (ವೋಽ) ವಿಶೇಷಃ ಸ್ಯಾತ್ಪಾಶ್ಚಾತ್ಮಶ್ಚೇದನಾಗತಃ |
 ನ ಮೋಕ್ಷೋ ನಿಮತೋ ಯಸ್ಮಾದದೇಹೋ ಘಟಶೂನ್ಯತಾ || ೫೯ ||

ಯಥೇತ್ಯುಕ್ತೇ ವದೇತ್ತಿಂ ಸ ಯೋಽನುಮಾಮಾತ್ರಮಾನಕಃ |
 ನ ಚ ಮಾಯಾ ವದೇದತ್ರ ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನೈವ ವರ್ತುನಾ || ೬೦ ||
 ಅಮಾನತ್ತಾಚ್ಚುತೇಸ್ತಸ್ಯ ನ ಚಾದೇಹತ್ವವಾದಿನೀ |
 ಶ್ರುತಿಃ ಕಾಚಿದದೇಹತ್ವಮಪ್ರಾಕೃತಶರೀರತಾ || ೬೧ ||
 ಮೋಕ್ಷೇ ಭೋಗಂ ಯತೋ ಬ್ರೂತೇ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ನಿತಿ ಶ್ರುತಿಃ |
 ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಾನ್ ತನ್ನೋಕ್ಷಃ ಪ್ರತಿಪನ್ನಂ ಯಥೇತಿ ಚ || ೬೨ ||
 ಅನುಮಾದೂಷಣಂ ಕಿಂ ಸ್ಯಾದ್ವಾದಿನೋ ಶೂನ್ಯಮಾಯಿನೋಃ |
 ದುಃಖಂ ದುಃಖಾದಭಿನ್ನತ್ವಾನೋಕ್ಷೋಽಪಿ ಸ್ಯಾದಸಂಶಯಂ || ೬೩ ||
 ಭೇದೇ ಸದ್ವೈತತ್ಯೈವ ಸ್ಯಾದಿತ್ಯಾದ್ಯಮಿತದೋಷತಃ |
 ಹೇಯಂ ಮಾಯಾಮತೇನೈವ ಸಹ ಶೂನ್ಯಮತಂ ಬುಧೈಃ || ೬೪ ||

ಅ || (ಮೋಕ್ಷವೆಂದಭಿಮತವಾದ ಶೂನ್ಯಭಾವಕ್ಕೆ) ವಿಶೇಷೇ = ವಿಶೇಷವು, ದೃಶ್ಯ ಮಾನೇಃಪಿ = ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ಅವಿಶೇಷಿತಾ ಯದಿ ಚೇತ್ = ವಿಶೇಷಾಭಾವವು ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳುವುದಾದರೆ, ಘಟಾಭಾವಃ = ಘಟಶೂನ್ಯತ್ವವು, ಅವಿಶೇಷಃ = ನಿರ್ವಿಶೇಷವಾದುದು, ಸ್ಯಾತ್ = ಬರುವುದು. (ಎನ್ನುವ ಅತಿಪ್ರಸಂಗವು ಬಂದೇ ಬರುವುದು.) (ಶೂರ್ವಪಕ್ಷಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ವಿಶದೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ವಾಶ್ವತ್ಪತ್ಯಶ್ಚೇತ್ = ಆತ್ಮ ಶೂನ್ಯಭಾವವು ಮತ್ತೆ ವಿಶೇಷರಹಿತವು ಎಂದಾದರೆ — (ಅಂದರೆ — ಈಗ ನಿರೂಪಣ ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ವಿಶೇಷದಿಂದಲೇ ಆತ್ಮಶೂನ್ಯಭಾವವು ವಿಶೇಷರಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ತೋರುತ್ತದೆ. ನಿರೂಪಣವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಸ್ವರೂಪತಃ ನಿರ್ವಿಶೇಷವೇ) (ಸಿದ್ಧಾಂತಿಯ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ತೊರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅನಾಗತಃ = ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದುದು. (ಅಂದರೆ — ಹೀಗಾದರೆ ಘಟಶೂನ್ಯಭಾವವೂ ನಿರೂಪಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿಯೇ ಸವಿಶೇಷವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ನಿರೂಪಣವನ್ನು ಹೊಂದದೆ ಇರುವುದು ನಿರ್ವಿಶೇಷವೇ ಎಂದು ನಮಗೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. (ಸ. ರ. ವಿ. — ಅನುಮಾನದಿಂದ ಶೂನ್ಯರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ವೇದಬಾಹ್ಯನಾದ ಬೌದ್ಧನಿಗೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ — 'ಆತ್ಮನಃ ಶೂನ್ಯತಾಪತ್ತಿಃ ನಮೋಕ್ಷಃ ದೇಹರಹಿತತ್ವಾತ್ ಘಟನಾಶವತ್' ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪರಾಹತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ವಿಮತಃ = ವಿವಾದ ವಿಷಯಾಭೂತವಾದ ಶೂನ್ಯಭಾವವು ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವಾಗಲೀ, ನ ಮೋಕ್ಷಃ = ಮೋಕ್ಷವಲ್ಲ, ಯಸ್ಯಾತ್ ಅದೇಹಃ = ಅದೇಹತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಘಟಶೂನ್ಯತಾ ಯಥಾ = ಘಟಶೂನ್ಯತ್ವದಂತೆ, ಯಃ ಅನುಮಾನಮಾತ್ರಮಾನಕಃ = ಯಾವನು ಅನುಮಾನ ಮಾತ್ರವೇ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನೋ, ಸಃ = ಆತನು, ಇತ್ಯುಕ್ತೇ = ಹೀಗೆ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷಾನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ — ಕಿಂ ವದೇತ್ = ಏನನ್ನು ಹೇಳುವನು? (ಇದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದನ್ನೂ, ಅದರಿಂದಲೇ ತನ್ನ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅಬಾಧಿತವಿಷಯತ್ವವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸಿದರು.) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಈ ಪ್ರತ್ಯನುಮಾನವು ಪ್ರಮಾಣವಲ್ಲ. 'ವಿದೇಹಾವಸ್ಥೈವ ಮೋಕ್ಷಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಬಾಧಿತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಬ್ರಹ್ಮಭಾವದ ಅವಿರ್ಭಾವವು ಮೋಕ್ಷವು ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಅನುಮಾನದಿಂದ ನನು ಪ್ರಯೋಜನವು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅತ್ರ = ಈ ಅನುಮಾನ

ವಿಸಯದಲ್ಲಿ, ವಾಯಾ=ವಾಯಾನಾದಿಯು, ನ ಚ ವದೇತ್=(ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ದೂಷಣವನ್ನು) ಹೇಳಲಾರನು. ಹಾಗೆಯೇ, ಅತ್ರ=ತನಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ (ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವನ್ನಾಗಿ) ನ ವದೇತ್=ಹೇಳಲಾರನು (ಏಕೆಂದರೆ—) ಪೂರ್ವೋಕ್ತೇನೈವ ವತ್ಸನಾ=(‘ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಾದಿ ಚ ವೇದಸ್ಯ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ)ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಾರ್ಗದಿಂದ, ತಸ್ಯ=ವಾಯಾನಾದಿಯ ಮತದಲ್ಲಿ, ಶ್ರುತೇಃ=ಶ್ರುತಿಗೆ, ಅಮಾನತ್ವಾತ್=ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ನ ವದೇತ್=ಹೇಳಲಾರನು. (ಹಾಗಾದರೆ ಎಲ್ಲಾ ವೇದವು ಅತತ್ಯವೇದಕವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಏನು ನಿಷೇಧರೂಪವಾದುದೇ. ಹಾಗೆ ಅಲ್ಲದಿರುವ ವೇದಾಂತಗಳಾದರೂ ತತ್ಯವೇದಕಗಳು ಎಂದರೆ- ಹಾಗೆ ಹೇಳಲಾಗದು. ‘ಸರ್ವಧರ್ಮೋಜ್ಜಿತಸ್ಯಾಸ್ಯ ಕಿಂ ಶಾಸ್ತ್ರೇಣಾಧಿಗಮ್ಯತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮಾರ್ಗದಿಂದಲೇ ಈ ತತ್ಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ.) (ಅಥವಾ ಶ್ರುತಿಯು ಕಥಂಚಿತ್ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲೀ ಆದಾಗ್ಯೂ ನಮ್ಮ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಅದರಿಂದ ಬಾಧವಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಅದೇಹತ್ಯವಾದಿನಿ = (ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ) ದೇಹವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳತಕ್ಕ, (ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಯಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ) ಕಾಚಿತ್ಶ್ರುತಿಃ = ಯಾವುದೊಂದು ಶ್ರುತಿಯೂ, ನ ಚ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. (‘ಅಶರೀರಂ ವಾವ ಸಂತಂ ನ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸ್ವರತಃ’ ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದೇಹತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಅದೇಹತ್ಯಂ =ಯಾವುದು ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹರೂಪಿತ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಅದು ಅಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರತಾ=ಪ್ರಾಕೃತ (ಜಡ) ಶರೀರರೂಪಿತ್ಯವೇ. (ಸರ್ವಧಾಪ್ಯದೇಹತ್ಯವಲ್ಲ.) (ಅಶರೀರತ್ಯ ಶ್ರುತಿಗೆ ಏಕೆ ಅರ್ಥ ಸಂಕೋಚವು ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ನತಿ ಶ್ರುತಿಃ = ‘ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ನಮಮಾಣಃ ಸ್ತ್ರೀಭಿರ್ವಾ ಯಾನೈರ್ವಾ ಜ್ಞಾತಿ ಭಿರ್ವಾ ಜ್ಞಾತಿ ಭಿರ್ವಾ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು, ಮೋಕ್ಷೇ=ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಯತಃ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದಲೇ, ಭೋಗಂ=ಸ್ರಾಪ್ಯಾದಿ ಭೋಗವನ್ನು, ಬ್ರೂತೇ = ಹೇಳುತ್ತದೋ, (ಅಶರೀರನಿಗೆ ಸ್ರಾಪ್ಯಾದಿ ಭೋಗವು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥ ಸಂಕೋಚವು) (ವರಕೀಯಾನುಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿವಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತತ್=ಶೂನ್ಯತ್ವವಾಗಲೀ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವಾಗಲೀ, ಮೋಕ್ಷಃ=ಮೋಕ್ಷವು, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ನಿರ್ದುಃಖತ್ವಾತ್ = ದುಃಖರೂಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತಿವಕ್ಷಂ ಯಥಾ=ಘಟಶೂನ್ಯತ್ವದಂತೆ, ಇತಿ ಚ ಅನುಮಾನದೂಷಣಂ = ಈ ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ದೂಷಣವು, ವಾದಿನೋಃ ಶೂನ್ಯಮಾಯಿನೋಃ=ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ವಾಯಾನಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ, ಕಿಂ ಸ್ಯಾತ್=ಏನು ಆಗುವುದು. (ಪ್ರತಿವಕ್ಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ದುಃಖಂ=ದುಃಖವು, ದುಃಖಾತ್ = ದುಃಖದಿಂದಲೇ, ಅಭಿನ್ನತ್ವಾತ್ = ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ಆಸಂಶಯಂ=ನಿಃಸಂಶಯವಾಗಿ, ಮೋಕ್ಷೋಪಿ = ಮೋಕ್ಷವೂ ಕೂಡ, (ಅಂದರೆ ಶೂನ್ಯವೂ ಬ್ರಹ್ಮನೂ ಕೂಡ) ದುಃಖಂ=ದುಃಖ ರೂಪವು, ಸ್ಯಾತ್=ಆಗುವುದು. ‘ ಸ ಮೋಕ್ಷಃ ದುಃಖಾತ್ಮಾ ಸ್ಯಾತ್ ದುಃಖಾದಭಿನ್ನತ್ವಾತ್ ’ ‘ ದುಃಖಪ್ರತಿಯೋಗಿಕಭೇದಶೂನ್ಯತ್ವಾತ್ ’ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ದುಃಖವತ್ ಶೂನ್ಯಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ದುಃಖತ್ವವಿದ್ದರೆ ಶೂನ್ಯಭಾವಾವಶ್ಚಿಯೂ, ಬ್ರಹ್ಮಭಾವಾವಶ್ಚಿಯೂ ಕೂಡ ಪುರುಷಾರ್ಥವಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ.) (ದುಃಖಪ್ರತಿಯೋಗಿಕ ಭೇದಾಭಾವವು ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಎಂದರೆ—) ಭೇದೇ=(ದುಃಖದಿಂದಲೇ ಶೂನ್ಯಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ) ಭೇದವಿದ್ದರೆ, ಸದ್ವಿವಿಧತೈವ=ಸತ್ಯಭೂತವಾದ ದ್ವಿತೀಯವಸ್ತುವಿಗೀಕಾರವು, ಸ್ಯಾತ್=ಬರುವುದು. (ಅಂತೂ ಅಪಸಿದ್ಧಾಂತವು.) ಇತ್ಯಾದ್ಯಮಿತದೋಷತಃ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅಪರಿಮಿತದೋಷಗಳ ದಿಂದಲೇ

ಮಾಯಾಮತೇನ ಸಹೈವ=ಮಾಯಾಮತದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ, ಶೂನ್ಯಮತಂ=ಬೌದ್ಧಮತವು, ಬುದ್ಧೈಃ=ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ, ಹೇಯಂ ಬಿಡಲರ್ಹವು.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ — (1) ಅನಮಾನದಿಂದ ಶೂನ್ಯರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ವೇದಬಾಹ್ಯನಾದ ಬೌದ್ಧನಿಗೆ ಸಾಧಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. 'ಆತ್ಮನಃ ಶೂನ್ಯತ್ವಪತ್ತಿಃ ನ ಮೋಕ್ಷಃ ದೇಹರಹಿತತ್ವಾತ್ ಘಟನಾಶವತ್' ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಪರಾಹತವಾಗಿದೆ. (2) ಹಾಗಾದರೆ ದೇಹರಹಿತತ್ವ ಹೇತುವಿನಿಂದ ಯಾವ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ ಮೋಕ್ಷವು ದೂಷಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಆ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ವೈದಿಕವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಆ ಹೇತುವಿಗೆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬಾಧವನ್ನು ಹೇಳುವರು ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ನಚೇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದರು. 'ಯದ್ವೇದ್ಯಂ ತನ್ನಿಧ್ಯಾ' ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ ಅವೇದ್ಯವನ್ನು ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತಿಯು ಅಪ್ರಮಾಣಭೂತವೇ ಆಗಿದೆ. ಆ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮಾಯಿಗೆ ಮೋಕ್ಷ ದೂಷಣವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲ. (3) ಹಾಗಾದರೆ 'ಅಶರೀರಂ ವಾವ ಸಂತಂ ನ ಪ್ರಿಯಾಪ್ರಿಯೇ ಸ್ಪೃಶತಃ' ಎಂದು ಮುಕ್ತನನ್ನು ದೇಹರಹಿತನನ್ನಾಗಿ ಕೇಳಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ ನಚೇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಪರಿಹರಿಸಿದರು. (4) 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್' ಎನ್ನುವ ದಿವ್ಯ ವಿಷಯಭೋಗವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸದೇಹತ್ವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದರಿಂದ ಅದೇಹತ್ವ ಶ್ರುತಿಯು ಪ್ರಾಕೃತ ಶರೀರರಾಹಿತ್ಯ ವಿಷಯಕವಾಗಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಯಾವುದೆಂದು ಶ್ರುತಿಯು ಅದೇಹತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದು ಆಗಲಾರದು (5) ಮತ್ತು ಯಾವನಾದರೂ ನಿರ್ವಿಶೇಷ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಘಟನಾಶದಂತೆ ನಿರ್ದುಃಖತ್ವ ದಿಂದ ಮೋಕ್ಷತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವನೋ, ಹಾಗಾದರೆ ಮಾಯಾವಾದಿ-ಬೌದ್ಧರು ಏನು ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುವರು? ಅಸರಲ್ಲಿ ಮಾಯಿಯು ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ತನಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಸ್ರಾವಾಣ್ಯವು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. (6) ಮತ್ತು ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅದುಃಖರೂಪತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ದುಃಖದಿಂದ ಅಭಿನ್ನ ನಾಗಿರುವುದರಿಂದ. ಭೇದವಿದ್ದರೆ ಸವಿಶೇಷಣತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು; ಸದ್ವಿತ್ತೀಯತ್ವವೂ ಬರಬೇಕಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅನಂತಾನಂತ ದೋಷಗಳಿಂದ ದುಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಮ್ಯತವಾದ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಬೌದ್ಧರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಹೇಯವಾಗಿದೆ || ೫೮ || ೫೯ || ೬೦ || ೬೧ || ೬೨ || ೬೩ || ೬೪ ||

ಸ. ರ. ವಿ — ನಿರ್ವಿಶೇಷಶೂನ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿದರಿಂದ ನಿರ್ವಿಶೇಷವಿಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಯೋಗಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದುದೂ ಕೂಡ ನಿರಾಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಏವಂ ವಿಜ್ಞಾನವಾದೋಽಪಿ ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರವಿಶೇಷತಃ |
 ತಸ್ಯಾಪಿ ಭಂಗುರತ್ವಾದಿವಿಶೇಷಮಪಹಾಯ ಹಿ || ೬೫ ||
 ಅದ್ವೈತತಾಮತಂ ಸಾಕ್ಷಾದುಕ್ತದೋಷಸ್ತತೋ ಭವೇತ್ |
 ಕಾಲೋ ನ ಕೇವಲಜ್ಞಾನೀ ಕಾಲತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್ |
 ಏತಯಾನುಮಯಾ ರೋಧಾನ್ ತಾದ್ಯಜ್ಞೋಕ್ಷರೂಪತಾ || ೬೬ ||

ಅ || ಏವಂ=ಹೀಗೆ, ಶೂನ್ಯನಾದಿ-ಮಾಯಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷದಂತೆ, ವಿಜ್ಞಾನನಾದೋಪಿ=ವಿಜ್ಞಾನನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವೂಕೂಡ, (ಹೇಯವಾಗಿದೆ) (ಹಾಗಾದರೆ ವಿಜ್ಞಾನನಾದಿಗಳು ವಿಜ್ಞಾನವನ್ನೇ ತತ್ವವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ವಿಜ್ಞಾನ ತತ್ವಕ್ಕೂ ಕ್ಷಣಿಕತ್ವವು ಸ್ವಕರ್ಮಕ ಪ್ರಕಾಶಕತ್ವರೂಪವಾದ ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವೂ ಕೂಡ ಇದೆ. ಪೂರ್ವೋಕ್ತಗಳು ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ವೈಷಮ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅತಿದೇಶವು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ-) ಹಿ=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರವಿಶೇಷತಃ=ಜ್ಞಾನಮಾತ್ರದ ರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನೂ, ತಸ್ಯ=ಆ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ, ಭಂಗುರತ್ವದಿ ವಿಶೇಷಮಪಿ = ಭಂಗುರತ್ವ (ಕ್ಷಣಿಕತ್ವ ಮೊದಲಾದ) ವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಅವಹಾಯ = ಬಿಟ್ಟು, ವಿಜ್ಞಾನನಾದೋಪಿ = ವಿಜ್ಞಾನನಾದವೂ ಕೂಡ, ಅದ್ವೈತತಾಮತಂ=ಅದ್ವೈತಮತವು ಎಂದು, ಜ್ಞಾತವ್ಯಂ=ತಿಳಿಯಲ್ಪಡತಕ್ಕದು. ತತಃ=ಆದಕಾರಣದಿಂದ, ಉಕ್ತದೋಷಃ=ಹೇಳಿದ ದೋಷವು, ಭವೇತ್=ಸಮವು ಆಗುವುದು. (ಆದರೆ— ವಿಜ್ಞಾನನಾದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನಗಿಂತ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಶೇಷವು ಇರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆ ವಿಶೇಷವು ಆದರಣೀಯವಲ್ಲ. ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವಾದರೂ ಸಮಾನವೇ. ಪ್ರತಿಪನ್ನವಾದ ಜೀವಭಾವವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಅದ್ವಿತೀಯ ವಿಜ್ಞಾನತ್ಯಾವತ್ತಿಯು ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ವಿಜ್ಞಾನನಾದಿಗಳೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅತಿದೇಶವು ಯುಕ್ತವೇ.) (ಆದರ ನಿರಾಸಕ್ತಾಗಿ ಅನುಮಾನಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಕಾಲಃ = ಮೋಕ್ಷಕಾಲವು, ಕೇವಲಜ್ಞಾನೀ ನ = ಅದ್ವಿತೀಯ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಲತ್ಯಾತ್=ಕಾಲವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ವ್ರತಿಪನ್ನವತ್ = ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಂತೆ. ಏತಯಾ ಅನುಮಯಾ=ಈ ಅನುಮಾನದಿಂದ, ರೋಧಾತ್=ವಿರೋಧವಿದ್ದುದರಿಂದ, ತಾದೃಚ್ಛೋಕ್ಸ ರೂಪತಾ=ಅಂತಹಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪತ್ವವೂ, ನ=ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. || ೬೫ || ೬೬ ||

ಜ್ಞಾನಾತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವರ್ತಮಾನಕಾಲವೂ ಕೂಡ ಅದ್ವಿತೀಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳದ್ದು ಎಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಮುಕ್ತಿ ಸಂಸಾರಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಯಾವವಿಶೇಷವು ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅದರ ಅಭಾವವೇ ಇದರಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾನವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವಮತದಲ್ಲಿ ಕಾಲವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅನುಮಾನಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಯಾವುದು ಆಶ್ರಯವು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಯದಿ ಕಾಲೋಽಪಿ ನೇತ್ಯಾಹಿ ಕದೇತಿ ಪ್ರಶ್ನ ಉತ್ತರಂ || ೬೭ ||

ಕಿಂ ವಕ್ಷ್ಯತಿ ಯದಾವಸ್ಥಾಂ ವದೇಸ್ವಾ ಪಕ್ಷತಾಂ ವ್ರಜೇತ್ |

ಅವಸ್ಥಾತ್ಪಾದಿತಿ ಹ್ಯೇವ ಹೇತುಃ ಸಾಪಿ ಕದೇತಿ ಚ || ೬೮ ||

ಸ್ಯಷ್ಟೇ ಕಾಲಶ್ಚ ವಕ್ತವ್ಯೋ ನಾಕಾಲತ್ವಂ ತತೋ ಭವೇತ್ |

ನ ಕಾಲ ಇತಿ ಸಾಮಾನ್ಯನಿಷೇಧೇ ಕಾಲಗಪ್ರಮಾ || ೬೯ ||

ನಿರುಣಧಿ ಸಮಶ್ಚಾಯಂ ತ್ರಯಾಣಾಮುಕ್ತನಾದಿನಾಂ |

ಏಕಜೀವತ್ಪಕ್ಷೇ ತು ಕಾಲಾಭಾನಾದಿಯಂ ಪ್ರಮಾ |

ಕುಸಿತಾ ಕಾಲಮಾಧಾಯ ದ್ವೈತಮೇವೋಪಸಾದಯೇತ್ || ೭೦ ||

ಅ || ಯದಿ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, (ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಯು) ಕಾಲೋಽಪಿ = ಕಾಲವೂ ಕೂಡ, ನೇತ್ಯಾಹ = ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೋ, (ಆಗ) ಕದಾ ಕಾಲೋ ನ ಇತಿ ಪ್ರಶ್ನೇ = ಯಾವಾಗ ಕಾಲವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯು, (ಪರರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು) ಕಿಂ ಉತ್ತರಂ = ಏನು ಉತ್ತರವನ್ನು, (ಇವನು) ವಕ್ಷ್ಯತಿ = ಹೇಳುವನು. (ನಿರಧಿಕರಣವಾದ ಅಭಾವವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಲೋ ನ ಎನ್ನುವುದು ನಿರೂಪಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಅಶಕ್ಯವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು). (ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲವು ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಉತ್ತರವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಎಂದರೆ —) ಯದಾ = ಯಾವಾಗ, ಅವಸ್ಥಾಂ = ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು, ವದೇತ್ = (ಕಾಲಾಭಾವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿ) ಹೇಳುವನೋ, (ಹಾಗಾದರೆ) ಸಾ = ಆ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯು, (ಪೂರ್ವಾನುಮಾನದಲ್ಲಿ) ಪಕ್ಷತಾಂ = ಪಕ್ಷತ್ಯ (ಧರ್ಮಿತ್ಯ) ವನ್ನು, ಪ್ರಜೇತ್ = ಹೊಂದುವುದು. ('ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥಾ ನ ಕೇವಲ ಜ್ಞಾನವತೀ' ಎಂದು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ). (ಹೀಗಾದರೆ ಕಾಲತ್ವಾತ್ ಎನ್ನುವ ಹೇತುವು ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧವು ಆಗುವುದು ಎಂದರೆ -) ಅವಸ್ಥಾತ್ವಾದಿತ್ಯೇವ ಹೇತುಃ = (ಯಾವಾಗ ಅವಸ್ಥೆಯು ಪಕ್ಷೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಆಗ) 'ಅವಸ್ಥಾತ್ವಾತ್' ಎನ್ನುವ ಹೇತುವೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ('ಕಾಲತ್ವಾತ್' ಎನ್ನುವ ಹೇತುವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷವಿಲ್ಲ). ಸಾಪಿ ಕದಾ ಇತಿ = (ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಕಾಲಾಭಾವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುವ) ಆ ಮೋಕ್ಷಾವಸ್ಥೆಯೂ ಕೂಡ (ಯಾವಾಗ ಎಂದು, ಯಾರಿಂದ ಲಾದರೂ), ಪೃಷ್ಠೇ = ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು, (ಭಾವನಾಪರಿಪಾಕವಾದಮೇಲೆ ಎಂದು ಅವಸ್ಥಾಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವಾಗಿ) ಕಾಲಶ್ಚ = ಕಾಲವೇ, ವಕ್ಷ್ಯಂತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಡಬೇಕು. (ಈ ಪ್ರಕಾರ ಯಾವಾಗಲೂ ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಬಾರದು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ.) ತತಃ = ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸರ್ವಥಾ ಅಪರಿಹಾರ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಅಕಾಲತ್ವಂ = ಕಾಲಾಭಾವವು, ನ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಅಂತೂ ಅದನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡೇ ಪ್ರಥಮಾನುಮಾನವೂ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುವುದು.) ಹಾಗಾದರೆ ಕಾಲವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆದ್ಯಾನುಮಾನವು ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧವು ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದು ಅಸತ್ತಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿಯೋಗ್ಯಧಿಕರಣವೇ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಅಧಿಕರಣವು; ಕಾಲಕ್ಕೆ ಕಾಲವು ಅಧಿಕರಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಲಾಭಾವವು ಕಾಲಾಧಿಕರಣವು ಹೇಗೆ ಆಗುವುದು? ಆದುದರಿಂದ 'ಕದಾ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಶ್ನೆಯೇ ಅಯುಕ್ತವು. ಆದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರ ಏತಕ್ಕೆ? ಎಂದರೆ — ಹೀಗಾದರೆ ಕಾಲವಿಶೇಷವನ್ನು ಅಧಿಕರಣವನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಕಾಲವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವವನಿಂದ ಕಾಲಸಾಮಾನ್ಯನಿಷೇಧವೇ ಮಾಡಲ್ಪಡುವುದು. ಅದರಿಂದ ಏನಾಯಿತೆಂದರೆ —) ಕಾಲಃ = ಕಾಲವು, ನ = ಇಲ್ಲ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಸಾಮಾನ್ಯನಿಷೇಧೇ = ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ನಿಷೇಧವು (ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರಲು) (ಕಾಲದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ನಿಷೇಧಮಾಡಿದಂತೆ ಆಗುವುದು. ತಥಾ ಚ) ಕಾಲಗಪ್ತಮಾ = ('ಕಾಲಂ ಗಚ್ಛತಿ ವಿಸಯಾಕರೋತಿತಿ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಕಾಲವನ್ನು ವಿಸಯಾಕರಿಸತಕ್ಕ ಸಾಕ್ಷಿಯು, ನಿರುಣಧಿ = (ಕಾಲಸಾಮಾನ್ಯನಿಷೇಧವನ್ನು) ತಡೆಯುತ್ತದೆ. (ಆ ಸಾಕ್ಷಿಯು ಪೂರ್ವೋತ್ತರಾವಧಿಯಿಲ್ಲ. ಕಾಲವದೆ ಎಂದು ಗ್ರಹಿಸುತ್ತದೆ.) (ಈ ಸಾಕ್ಷಿ ವಿರೋಧವು ಕೇವಲ ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಮೂವರಿಗೂ ಕೂಡ (ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ಮಾಯಾವಾದಿ-ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಿಗೂ ಕೂಡ) ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಯಂ = ಈ ಸಾಕ್ಷಿವಿರೋಧವು, ತ್ರಯಾಣಾಂ ಉಕ್ತವಾದಿನಾಂ = ತಿರಸ್ಕೃತರಾದ ಮಾಯಾವಾದಿ-ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿ ಈ ಮೂವರಿಗೂ, ಸಮಶ್ಚ = ಸಮಾನವೇ, (ಹಾಗಾದರೆ ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಗೆ ಈ ಸಾಕ್ಷಿವಿರೋಧವು ಹೇಗೆ? ಆ ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ಮಾಯಾವಾದಿಗಳು ಕಾಲಾಭಾವವನ್ನು

ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಜನರು ಮಾಯಾಮಯಗಳಾದ ಗಜ-ತುರಗಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತೀರಲ್ಲ ಯಾವಾತನಿಗೆ ಕಾರಣವಿಶೇಷದಿಂದ ಮಾಯೆಯು ಹೊರಟು ಹೋಗುತ್ತದೋ ಅತನೇ ಅವುಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇತರರು ನೋಡಿಯೇ ನೋಡುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಯಾರಿಗೆ ದ್ವೈತದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಜ್ಞಾನವು ಹೊರಟುಹೋಗಿಯದೋ ಅನೇಕ ದ್ವಿತೀಯ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವುದಿಲ್ಲ. ಇತರರಿಗಾದರೂ ಕಾಲಾದಿ ಪ್ರಪಂಚದರ್ಶನವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅವರಿಬ್ಬರಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ-) ಏಕಜೀವತ್ವ ಪಕ್ಷೇ ತು=ಒಬ್ಬನೇ ಜೀವನು ಎನ್ನುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಕಾಲಾಭಾವಾತ್=ಕಾಲವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, (ಅಂದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲವನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವುದರಿಂದ) ಇಯಂ ಪ್ರಮಾ=ಈ ಸಾಕ್ಷಿ ರೂಪವಾದ ಕಾಲವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಮೇಯು) ಕುಸಿತಾ=ವಿರೋಧಿಯು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ- ಬಹುಜೀವವಾದಿಯಾದ ಶೂನ್ಯವಾದಿಯ ಮತ್ತೂ ಮಾಯಾವಾದಿಯ ಮತ್ತಕ್ಕೆ ನಾವು ಸಾಕ್ಷಿವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಒಬ್ಬನ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಸರ್ವರ ಮುಕ್ತಿಯು. ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಾದರೆ ಯಾವುದೂ ಉಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ಮಾಯಾವಾದಿಗಳ ಏಕಜೀವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಲಾಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರಿಂದ ಈ ಸಾಕ್ಷಿ ರೂಪವಾದ ಪ್ರಮೇಯು ವಿರೋಧಿಯು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ.) (ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ಮಾಯಾವಾದಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಸಾಕ್ಷಿವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತವು. ಕಾಲಾಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಈಗ ಅದು ಅವಸ್ತುತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ-) ಇಯಂ ಪ್ರಮಾ=ಈ ಪ್ರಮೇಯು, ಕಾಲಂ=ಕಾಲವನ್ನು, ಆದಾಯ=ಉಪಪಾದಿಸಿ, ದ್ವೈತಮೇವ=ದ್ವೈತ (ದ್ವಿತೀಯವಸ್ತುವನ್ನೇ) ಉಪಪಾದಯೇತ್=ಉಪಪಾದಿಸುವುದು (ಅಂದರೆ- ಅದ್ವಿತೀಯವಾದ ಶೂನ್ಯದ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನ ಅವಸ್ಥಾನವೇ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಏಕಜೀವವಾದಿಗಳಾದ ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ಮಾಯಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಾವು ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತೇವೆ. ಕಾಲವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಎರಡನೇ ವಸ್ತುವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರನು ಕಾಲವೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಗ ಸಾಕ್ಷಿವಿರೋಧವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಆಶ್ಚರ್ಯಸಿಕೊಂಡು ಅತಿದೇಶವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆಶ್ಚರ್ಯಾಸಿದ್ಧಿಯು ಬರುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲ) || ೬೭ || ೬೮ || ೬೯ || ೭೦ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂರು ವಾದಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿಯೂ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಅನುಮಾನಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ವಿಮತಃ ಪ್ರಪಂಚನಾನ್ ಕಾಲಃ ಕಾಲತ್ವಾತ್ಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್ || ೭೧ ||

ಇತಿ ಚಾನ್ಯಾನುಮೈಕತ್ವಂ ಜಿವಸ್ಯ ವಿನಿವಾರಯೇತ್ |

ಕಾಲಶಬ್ದೇಶ್ವರೈಕತ್ವಮತಾನ್ಯಪ್ಯೇವಮೇವ ಹಿ |

ನಿರಾಕೃತಾನಿ ತೇಷಾಂ ಚ ಸಮತ್ವಾತ್ಪಕ್ಷದೋಷಯೋಃ || ೭೨ ||

ಅ || ವಿಮತಃ ಕಾಲಃ=ನಿವಾದವಿಷಯವಾದ ಕಾಲವೂ ಅಂದರೆ- ಮೋಕ್ಷಕಾಲವು, ಪ್ರಪಂಚನಾನ್=ಆಕಾಶಮೊದಲಾದ ಪ್ರಪಂಚವುಳ್ಳದ್ದು, ಕಾಲತ್ವಾತ್=ಕಾಲತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಪ್ರತಿಪನ್ನವತ್=ವರ್ತಮಾನಕಾಲದಂತೆ. ಇತಿ ಚ=ಹೀಗೆ, ಅನ್ಯಾನುಮಾ ಚ = ಇತರವಾದ

ಅನುಮಾನವೂ ಕೂಡ, ಜೀವಸ್ಯ = ಮುಕ್ತನಿಗೆ, ಏಕತ್ವಂ = ಐಕ್ಯವನ್ನು, (ಅಂದರೆ ಅದ್ವಿತೀಯ ತ್ವರೂಪದಿಂದ ಅನಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು) ವಿನಿವಾರಯೇತ್ = ತಡೆಯುವುದು. (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅತಿದೇಶ ದಿಂದ) ಅದ್ವೈತಮತಾಂತರಗಳನ್ನು ದೂಷಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಕಾಲಶಬ್ದೇಶ್ವರೈಕತ್ವಮತಾನ್ಯಸಿ = ಕಾಲ.ಶಬ್ದ.ಈಶ್ವರರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ಮತಗಳೂ ಕೂಡ, ತೇಷಾಂ ಜ = ಶೂನ್ಯವಾದಿ ಪ್ರಭೃತಿಗಳಿಗೂ ಇವರಿಗೂ, ವಕ್ಷ್ಯದೋಷಯೋಃ = ವಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೂ ದೋಷಕ್ಕೂ, ಸಮತ್ಯಾತ್ = ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ, ಏವಮೇವ = ಹೀಗೆಯೇ, ನಿರಾಕೃತಾನಿ = ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವು.

ತಾ || (1) ಯಾವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೋ, ಅದು ಅದ ರಲ್ಲಿ ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಇದಮಾಕಾರದಲ್ಲಿ ರಜತವು ಆರೋಪಿತವಾಗಿದೆ. ಕಾಲಾನುವಿಧವಾದುದು ಎಲ್ಲವೂ ತೋರುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲವೂ ಆರೋ ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಕಾಲ ಒಂದೇ; ಸತ್ಯವು ಪರಮಾರ್ಥವು. ಆದುದರಿಂದ ಕಾಲಮಾತ್ರಾವಸ್ಥಿತಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯು ಎಂದು ಕಾಲೈಕತ್ವವಾದಿಗಳು (2) ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದೈಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳ ತಕ್ಕ ನೈಯಾಕರಣರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ— 'ನ ಸೋಽಸ್ತಿ ಪ್ರತ್ಯಯೋ ಲೋಕೇ ಯಃ ಶಬ್ದಾನುಗಮಾದ್ಯತೇ | ಅನುವಿದ್ಧಮಿವ ಜ್ಞಾನಂ ಸರ್ವಂ ಶಬ್ದೇನ ಗಮ್ಯತೇ' || ಶಬ್ದ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಜ್ಞಾನವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವಜ್ಞಾನವೂ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿಯೇ ಅನುಭೂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸರ್ವವೂ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿಯೇ ಆರೋಪಿತ ವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದ ಒಂದೇ ಪರಮಾರ್ಥತತ್ವವೆಂದು ಶಬ್ದಸ್ಥೋಟವಾದಿಗಳಾದ ನೈಯಾಕರ ಣರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (3) ಶೈವೇಕದೇಶಿಗಳು ತಮ್ಮ ಆಗಮವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಈಶ್ವರೈಕ ತ್ವವನ್ನು (ಅಂದರೆ ಈಶ್ವರನಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು) ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (4) ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಶೂನ್ಯವಾದಿಪ್ರಭೃತಿಗಳ, ಈ ವಾದಿಗಳ ವಕ್ಷ್ಯವೂ ಸಮಾನವೇ ಆಗಿದೆ. ಶೂನ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಭೇದ ಮಾತ್ರವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದೆ. ವ್ರತಿಸನ್ನಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳ ಜೀವರ ವಿನಾಶಾದಿಗಳನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಉತ್ತಮವಾದ ಇಷ್ಟರೂಪನಾದ ಜೀವನ ನಾಶವನ್ನೂ ಒಪ್ಪಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷವು ಪುರೂಷಾರ್ಥವಾಗಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿದೋಷಗಳೂ ಸಮಾನಗಳೇ. (5) ಅನುಮಾನವಾದರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ವಿರೋಧಾದಿಗಳಿಂದ ದುಷ್ಕವೇ. ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಮವೂ ಕೂಡ ದುಷ್ಕವೇ. || ೨೧ || ೨೨ ||

ವೈಭಾಷಿಕ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಜ್ಞಾನಂ ಸ್ವರಸಭಂಗ್ಯೇವ ನಿತ್ಯಸಂತಾನಮಿಷ್ಟತೇ || ೨೩ ||
 ಬೌದ್ಧಾಭ್ಯಾಮಪರಾಭ್ಯಾಂ ಶು ತತ್ರಾಪ್ಯುಕ್ತಾನುಮೂ ರಿಪುಃ |
 ಮೋಕ್ಷೋ ನ ಶುದ್ಧವಿಜ್ಞಾನಸಂತಾನೀ ಕಾಲಗತ್ವತಃ || ೨೪ ||
 ಪ್ರತಿಸನ್ನೋ ಯಥೇತ್ಯೇತದನುಮಾನಂ ತದುತ್ತರಂ |
 ಅನುಮಾನಾನಿ ಸರ್ವಾಣಿ ಪ್ರತಿಸಾಧನಯೋಗತಃ |
 ನಿಷಿದ್ಧಾನ್ಯುಕ್ತಭಂಗ್ಯೇವ ಶ್ರುತಯಾಶ್ವಾಸ್ಮದುಕ್ತಿಗಾಃ || ೨೫ ||

ಅ || ಅಪರಾಭ್ಯಾಂ = ಶೂನ್ಯವಾದಿ-ವಿಜ್ಞಾನವಾದಿಗಳಿಂದ ಇತರವಾದ, ಬೌದ್ಧಾಭ್ಯಾಂ ತು = ಬೌದ್ಧರಿಂದಲಾದರೂ, (ಅಂದರೆ ವೈಭಾಷಿಕ-ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರಿಬ್ಬರಿಂದ) ಜ್ಞಾನಂ = ಜ್ಞಾನವು,

ಸ್ವರಸಭಂಗ್ಯೇವ = ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಭಂಗುರವಾದುದು ನಷ್ಟವಾಗುವುದು. ನಿತ್ಯಸಂತಾನಂ = ನಿತ್ಯಭೂತವಾದ ಸಂತಾನವೆಂದು, ಇಸ್ಯತೇ = ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ — ಜ್ಞಾನವೇ ಆತ್ಮನು. ಆ ಜ್ಞಾನವು ಸ್ವಭಾವದಿಂದಲೇ ಭಂಗುರವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ಕ್ಷಣಿಕವು. ಜ್ಞಾನಸಂತಾನವಾದರೂ ನಿತ್ಯವೇ. ಆದಕ್ಕೆ ಅನಾದಿಯಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವಶದಿಶಿಯಿಂದ ವಿಷಯ ಸಂಬಂಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಯಾವುದು ಉತ್ತ್ರಿಯೋ ಅದೇ ಸಂಸಾರವು. ಸಂಸ್ಕಾರಾಧಿಕ್ಯವಶದಿಂದ ವಾಸನೆಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರಲು ವಿಷಯಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಶುದ್ಧಜ್ಞಾನವಿರುವಿಕೆಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಎನ್ನುವುದು ಇಬ್ಬರಿಗೂ ಸಮಾನವೇ; ಸಂತಾಂತಿಕರಾದರೂ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಸಾಕಾರತ್ವವನ್ನೂ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಿರಾಕಾರತ್ವರೂಪವಾದ ವಿಶೇಷವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) (ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ತತ್ರಾಪಿ = ಅದರಲ್ಲಿಯೂ, ಉಕ್ತಾ = 'ವಿಮತಃ ಕಾಲಃ ನ ನಿರ್ವಿಷಯೈತಜ್ಞಾನ ಸಂತತಿಮಾನಾನ್ ಕಾಲತ್ವಾತ್ ಇದಾಂನೀತನ ಕಾಲವತ್' ಇದುವೊದಲಾದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ, ಅನುಮಾ = ಅನುಮಾನವು, ರಿಪುಃ = ವಿರೋಧಿಯು. (ಅನುಮಾನಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಮೋಕ್ಷಃ = ಮುಕ್ತಿಯು, ಶುದ್ಧವಿಜ್ಞಾನಸಂತಾನೇ ನ = ನಿರ್ವಿಷಯಕವಾದ ಚಿತ್ತಿನ ಸಂತಾನಸಂಬಂಧಿಯು ಅಲ್ಲ, ಕಾಲಗತ್ಯತಃ = ಕಾಲಸಂಬಂಧಿತ್ಯವಿಧ್ವಪ್ರಯುಕ್ತ, ಪ್ರತಿವಸ್ತುಃ ಯಥಾ = ವರ್ತಮಾನಕಾಲಿಕವಾದ ಸಂಸಾರದಂತೆ, ಇತ್ಯೇತದನುಮಾನಂ = ಈ ಅನುಮಾನವು, ತದುತ್ತರಂ = ಆ ವಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ದೂಷಣವು (ಈ ಮೋಕ್ಷವೂ ಅವ್ರಮಾಣಿಕವಾಗಿದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದರೀತಿಯು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಆಗಮಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ಕೇವಲ ಅನುಮಾನಗಳನ್ನೇ ಹೇಳಬೇಕು. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಸರ್ವಾಣಿ ಅನುಮಾನಾನಿ = ಎಲ್ಲಾ ಅನುಮಾನಗಳೂ, ಉಕ್ತಭಂಗ್ಯೇವ = ಹಿಂದೆಹೇಳಿದರೀತಿಯಿಂದಲೇ, ಪ್ರತಿಪಾದನಯೋಗತಃ = ಪ್ರತಿವಕ್ಷದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ, ನಿಸಿದ್ಧಾನಿ = ನಿಷೇಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವೆ. (ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬಾಧಿತಗಳೂ ಆಗಿವೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರುತಯುಶ್ಚ = ಶ್ರುತಿಗಳಾದರೂ, ಅಸ್ಮದುಕ್ತಿಗಾಃ = ನಮ್ಮ ಉಕ್ತಿಯನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ. (ಅಂದರೆ ನಮಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸ್ವರೂಪವನ್ನೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುತ್ತವೆ.) || ೨೩ || ೨೪ || ೨೫ ||

ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಸಾಂಖ್ಯನೈಯಾಯಿಕಾದ್ಯಾಶ್ಚ ಪ್ರಾಹುರ್ಮೋಕ್ಷಂ ಚ (ತು) ನಿಃಸುಖಂ ||

|| ೨೬ ||

ಇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಪ್ರಯತ್ನಾದೇರಪಿ ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ ಲಯಂ |

ತತ್ರಾಹುರ್ನೈತದಸ್ಯತ್ರ ಶೋಭನಂ ಶ್ರುತಯೋ ಯತಃ ||

ಮಹಾನಂದಂ ಚ ಭೋಗಂ ಚ ನಿಯಮೇನ ವದಂತಿ ಹಿ || ೨೭ ||

ಅ || ಸಾಂಖ್ಯನೈಯಾಯಿಕಾದ್ಯಾಶ್ಚ = ಸಾಂಖ್ಯರೂ, ನೈಯಾಯಿಕರೂ ಮೊದಲಾದ ವೈಶೇಷಿಕರೂ ಕೂಡ, ಮೋಕ್ಷಂ ತು = ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು, ನಿಃಸುಖಂ = ಸುಖರಹಿತವಾದುದನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಾಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಚ = ಮೊದಲಿನವರಂತೆಯೇ ಇವರೂ ಅನುವವನ್ನ ಭಾಷಿಗಳೇ. (ಎಕೆ ಹೀಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾರೆಂದರೆ —) ತತ್ರ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಇಚ್ಛಾದ್ವೇಷ ಪ್ರಯತ್ನಾದೇರಪಿ = ಇಚ್ಛಾದ್ವೇಷಪ್ರಯತ್ನಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೂ, ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಲಯಂ = ನಾಶವನ್ನು, ಆಹುಃ = ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. (ಅಂತೂ ಸುಖರಹಿತವಾದ ಮೋಕ್ಷವೇ ಪುರುಷಾರ್ಥ

ವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) (ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅತ್ರ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಏತದಪಿ=ಸುಖರೂಪಿತ್ಯ ಮತವೂ ಕೂಡ, ನ ಶೋಭನಂ=ಶೋಭನವಲ್ಲ. (ಏಕೆಂದರೆ—) ಅತ್ರ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಶ್ರುತಯಃ=ಶ್ರುತಿಗಳು, ಮಹಾನಂದಂ ಚ=ಮಹತ್ತಾದ ಆನಂದವನ್ನು ಭೋಗಂ ಚ=ಮಹಾನಂದಾನುಭವವನ್ನು, ನಿಯಮೇನ=ನಿಯಮದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದೇನೇ, ವದಂತಿ=ಹೇಳುತ್ತವೆ. ಹಿ=ಶ್ರುತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವು || ೭೬ || ೭೭ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ 'ಅಶರೀರಂ ವಾವಸಂತಂ ನ ಪ್ರಿಯಾಸ್ಪ್ರಿಯೇಸ್ವೈಶತಃ' ಎಂದು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದುಃಖದಂತೆಯೇ ಸುಖಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಹಾನಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೆಯೇ 'ನ ಪ್ರೇತ್ಯಂಜ್ಞಾಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವೂ ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಹೇಗೆ ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ— ಸುಖಾಸ್ಪೃಷ್ಟಿಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಿಯಹಾನಿಸ್ತು ಪ್ರಿಯಾಸ್ಪೃಷ್ಟಿರಿತೀರ್ಯತೇ || ೭೮ ||

ಅಪ್ರಿಯಂ ಪ್ರತಿಕೂಲಂ ತದವಿಶೇಷೇಣ ಶಬ್ದತಂ |

ನಾಸ್ತಿ ಹ್ಯಪ್ರಾಕೃತಂ ದುಃಖಂ ಸತೋ ಜೀವಸ್ಯ ಕೃತ್ರಚಿತ್ || ೭೯ ||

ಪ್ರಿಯಂ ಸ್ವರೂಪಮೇವಾಸ್ಯ ಬಲಾನಂದಾದಿವಾಕ್ಯತಃ |

ಹೇಯತ್ವಾದಪ್ರಿಯಸ್ಯೈವ ಪ್ರಿಯಹಾನೇರನಿಷ್ಪತಃ || ೮೦ ||

ನ ಸಮಸ್ತಪ್ರಿಯಾಭಾವೋ ಮೋಕ್ಷೇ ಪ್ರೋಕ್ತೇ ತು ಯುಜ್ಯತೇ |

ಅಪ್ರಿಯಸ್ಯ ಸ್ವರೂಪತ್ವಮಸುರೇಷ್ಟೇನ ಹಿ ಶ್ರುತಂ || ೮೧ ||

ಅ || (ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ) ಪ್ರಾಕೃತಪ್ರಿಯಹಾನಿಸ್ತು=ಪ್ರಾಕೃತವಾದ ಯಾವುದು ಅಂತಃ ಕರಣಪರಿಣತಿರೂಪವಾದುದು ಸುಖವೋ ಅದರ ಹಾನಿಯೇ, ಪ್ರಿಯಾಸ್ಪೃಷ್ಟಿರಿತಿ=ಪ್ರಿಯಾಸ್ಪೃಷ್ಟಿ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಈರ್ಯತೇ=ವ್ಯತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಸರ್ವಥಾ ಸುಖಾಭಾವವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹೀಗಾದರೆ ಅಪ್ರಿಯಾಸ್ಪೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಹೀಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. ತಥಾಚ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದುಃಖವದೆ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ—) ಅಪ್ರಿಯಂ = (ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ) ಅಪ್ರಿಯವೆಲ್ಲವೂ, ಪ್ರತಿಕೂಲಂ = ಮುಮುಕ್ಷುನಿಗೆ ಅನುಪೇಕ್ಷಿತವಾಗಿಯೇ, ತತ್=ಆದಕಾರಣ. ಅಪ್ರಿಯಂ = ಅಪ್ರಿಯವಾದುದು, ಅವಿಶೇಷೇಣ=ಪ್ರಾಕೃತತ್ವದ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದೇನೇ, ಶಬ್ದತಂ=ಶಬ್ದಬೋಧ್ಯವಾಗಿದೆ. (ಅಂದರೆ— ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯು ಮೋಕ್ಷವೆನ್ನುವುದು ಎಲ್ಲಾ ವಾದಿಗಳಿಗೂ ವಿವಾದವಿಲ್ಲ. ದುಃಖವಾದರೂ ಅನಿಷ್ಟವೇ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ - ಅಪ್ರಾಕೃತವೆಂದು ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ.) (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ಅಪ್ರಿಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತವೆನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಡಕೂಡದು ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ) ಸತಃ = ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯವಾದ, ಜೀವಸ್ಯ=ಜೀವನಿಗೆ, ಅಪ್ರಾಕೃತಂ=ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದುದು, ದುಃಖಂ=ದುಃಖವು, ಕೃತ್ರಚಿತ್=ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, (ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು.) ನಾಸ್ತಿ=ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಂದರೆ, ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತ ಸುಖವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಪ್ರಾಕೃತವಾದ ದುಃಖವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅಪ್ರಿಯಾಸ್ಪೃಷ್ಟಿ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಡದೆ ಸರ್ವಥಾ ದುಃಖಾಭಾವವನ್ನೇ ಅರ್ಥವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.)

(ಹೀಗಾದರೆ— ಅಪ್ರಾಕೃತನಾದ ಸುಖವೂ ಅಪ್ರಮಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಕೃತತ್ವ ವಿಶೇಷಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವು ಎಂದರೆ—) ಬಲಾನಂದಾದಿ ವಾಕ್ಯತಃ=ಬಲ-ಅನಂದಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯದೇಶಿಯಿಂದ, (ಅಂದರೆ— ‘ಬಲಮಾನಂದ ಓಜಶ್ಚ ಸಹೋ ಜ್ಞಾನ ನುನಾಕುಲಂ| ಸ್ವರೂಪಾಣ್ಯೇನ ಜೀವಸ್ಯ ವ್ಯರ್ಜಂತೇ ಪರಮಾದ್ವಿಭೋಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯದೇಶಿಯಿಂದ) ಅಸ್ಯ=ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯನಾದ ಜೀವನಿಗೆ, ಪ್ರಿಯಂ = ಸುಖವು, ಸ್ವರೂಪ ಮೇವ=ಅಪ್ರಾಕೃತವೇ ಎಂದು, (ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅಪ್ರಿಯಸ್ಯ = ದುಃಖಕ್ಕೆ, ಹೇಯತ್ವಾದೇವ = ಸರ್ವಥಾಹೇಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ, ಪ್ರಿಯಹಾನೇಃ=ಪ್ರಿಯದ ಪರಿತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ, ಅನಿಷ್ಟತಃ = ಅನಿಷ್ಟತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ, ‘ಅಶರೀರಂ ನಾವಸಂತಂ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪೋಕ್ಷೇ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೋಕ್ಷೇ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಸಮಸ್ತಪ್ರಿಯಾಭಾವಃ = ಸರ್ವಥಾ ಸುಖದ ಅಭಾವವು, ನ ಯುಜ್ಯತೇ=ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಅಪ್ರಾಕೃತದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ದುಃಖವು ಅನಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಥಾ ದುಃಖಪರಿತ್ಯಾಗಕ್ಕೆ ಹೇಳಬೇಕು.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಅಪ್ರಾಕೃತ ದುಃಖವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ ಅದು ಹೇಗೆ ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ—) ಅಪ್ರಿಯಸ್ಯ= ಅಪ್ರಿಯಭೂತವಾದ ದುಃಖದ ಸ್ವರೂಪತ್ವವು, ಅಸುರೇಷ್ಟೇವ=ಅಸುರರಲ್ಲಿಯೇ, ಶ್ರುತಂ ಹಿ= ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. (ಸಜ್ಜೀವರಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ.) ಹಿ = ಅಸುರರು ಸನ್ಮೋಕ್ಷಯೋಗ್ಯರು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು || ೭೮ || ೭೯ || ೮೦ || ೮೧ ||

ಆ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಅರ್ಥತಃ ಪಠನಮಾಡುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಅಸುರಾ ನೈವಮೇವಂ ಚ ನೈವಂ ಚಾಖಿಲಮಾನುಷಾಃ |

ಇತ್ಯಾತ್ಮಪ್ರಿಯಹಾನಾಯ ಕೋ ಯತೇತ ಚ ಬುದ್ಧಿಮಾನ್ || ೮೨ ||

ಅ || (ಅಸುರಾಃ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ‘ನಿತ್ಯಾನಂದೋ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನೋ ನಿತ್ಯಬಲಃ ಪರಮಾತ್ಮಾ | ನೈವಮಸುರಾಃ ಏವಮನೇವಂ ಚ ಮನುಷ್ಯಾಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಥವಾ ಸಜ್ಜೀವನು ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಅನಂದವುಳ್ಳವನು. ನಿತ್ಯನಾದ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. ನಿತ್ಯನಾದ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವುಳ್ಳವನು.) ಅಸುರಾಃ=ಅಸುರರು, ಏವಂ ನ=ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ (ಅಂದರೆ— ವಿರುದ್ಧ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು. ದುಃಖಸ್ವರೂಪರೇ.) ಅಖಿಲಮಾನುಷಾಃ = ನಿತ್ಯಸಂಸಾರಿಗಳೂ, ಎಲ್ಲ ಮನುಷ್ಯರೂ, ಏವಂ ಚ ನೈವಂ ಚ=ಉಭಯಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವರು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, (ಶ್ರುತಂ= ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.) ಅದೇ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಸುಖಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ನಿಯಾಮಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆತ್ಮಪ್ರಿಯಹಾನಾಯ=ಆತ್ಮರೂಪವಾಗಿರತಕ್ಕ ಪ್ರಿಯವನ್ನು ಅಥವಾ ತನ್ನ ಪ್ರಿಯವಾದುದನ್ನು ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಬುದ್ಧಿಮಾನ್=ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಕಃ=ಯಾವನಾತನು, ಯತೇತ ಚ=ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು? ಮತ್ತು ಪ್ರಿಯಾಭಾವವನ್ನೂ ಇಚ್ಛಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಅಂದರೆ— ಪ್ರಿಯಾಸ್ಪಷ್ಟಿಯು ಅನಿಷ್ಟವಾದರೆ ಯಾರೊಬ್ಬ ಜ್ಞಾನಿಯೂ, ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಇಚ್ಛಿಸಲಾರನು, ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನೂ ಮಾಡಲಾರನು.) || ೮೨ ||

ಹೀಗೆ ಸುಖಾಸ್ವಪ್ನಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಜ್ಞಾನಾಭಾವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. -

ಮೂ || ಸಂಜ್ಞಾನಾಸ್ತೀತ್ಯಪಿ ಹ್ಯಸ್ಯ ನಾಮುಕ್ತಜ್ಞೇಯತೇತಿ ಹಿ |
 ಧರ್ಮಾನುಚ್ಛಿತ್ತಿಮೇವಾಸ್ಯ ಯತೋ ವಕ್ತ್ಯುತ್ತರಶ್ರುತಿಃ || ೮೩ ||
 ಆಶಂಕ್ಯಾಸ್ಯ ಜ್ಞಾನಹಾನಿಂ ವೈತ್ರೇಯ್ಯಾ ಮೋಹಮಾಹ ವಾಂ |
 ಭವಾನಿತ್ಯುಕ್ತವತ್ಯಾ ಹಿ ನಾಹಂ ಮೋಹಂ ವದಾಮಿ ತೇ || ೮೪ ||
 ಇತ್ಯುಕ್ತ್ವಾ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯೋ ಹಿ ಸ್ವರೂಪಾನಾಶಮೂಚಿನಾನ್ |
 ಜ್ಞಾನರೂಪಸ್ಯ ವಿಜ್ಞಾನನಾಶಸ್ತನ್ನಾಶ ಏವ ಯತ್ || ೮೫ ||
 ಇತಿ ಶೂನ್ಯಮತೋಚ್ಛಿತ್ಯೈಪುನರಾನಂದಪೂರ್ವಕಾನ್ |
 ಧರ್ಮಾನಾಹಾಪ್ಯನುಚ್ಛಿನ್ನಾಂಸ್ತಾರ್ಕಿಕೈರ್ವಿನಿವಾರಿತಾನ್ || ೮೬ ||

ಅ || ಸಂಜ್ಞಾನಾಸ್ತೀತ್ಯಪಿ = 'ನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾಸಿ' ಮರಣವಿಶೇಷವಾದ ಮೋಕ್ಷಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯೂ ಕೂಡ. ಅಸ್ಯ = ಈ ಮುಕ್ತನಿಗೆ, ಅಮುಕ್ತಜ್ಞೇಯತಾ = ಅಮುಕ್ತರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವಿಕೆಯು, ನಾಸ್ತಿ = ಇಲ್ಲ, ಇತಿ ಹಿ = ಹೀಗೆಯೇ, ವಕ್ತಿ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತವಿಷಯಕವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಇದು ಪ್ರತಿಸೇಧವು. ಮುಕ್ತಕರ್ತೃಕವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಸೇಧವಲ್ಲ ಎಂದು ಯಾವುದರಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೀರಿ ಎಂದರೆ—) ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಉತ್ತರಶ್ರುತಿಃ = 'ಅಯಮಾತ್ಮಾನುಚ್ಛಿತ್ತಿಧರ್ಮಾ' ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರ ಶ್ರುತಿಯು, ('ನ ವಿದ್ಯತೇ ಉಚ್ಛಿತ್ತಿರ್ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನುಚ್ಛಿತ್ತಯಃ, ಅನುಚ್ಛಿತ್ತಯಃ ಧರ್ಮಾಃ ಯಸ್ಯ ಸಃ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಎಂದರ್ಥವು.) ಅಸ್ಯ = ಮುಕ್ತಾತ್ಮನಿಗೆ, ಧರ್ಮಾನುಚ್ಛಿತ್ತಿಮೇವ = ಜ್ಞಾನಾದಿ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶಾಭಾವವನ್ನೇ, ವಕ್ತಿ = ಹೇಳುತ್ತದೋ, (ಹಾಗಾದರೆ- 'ಅನುಚ್ಛಿತ್ತಿಧರ್ಮಾ' ಎನ್ನುವುದು ಸಂಖ್ಯಾದಿಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ 'ಉಚ್ಛಿತ್ತೇರಭಾವಃ ಅನುಚ್ಛಿತ್ತಿಃ, ಅನುಚ್ಛಿತ್ತಿಃ ಧರ್ಮಾಃ ಯಸ್ಯಾಸೌ' ಎಂದೂ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಹೇಗೆ ನಿಯಾಮಕವು ಎನ್ನುವ ಆಶಂಕೆಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆದಿಯಿಂದಲೇ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಅಸ್ಯ = ಈ ಮುಕ್ತನಿಗೆ, ಜ್ಞಾನಹಾನಿಂ = ಜ್ಞಾನನಾಶವನ್ನು, ಆಶಂಕ್ಯ = ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು, (ಅಂದರೆ— 'ವಿಜ್ಞಾನಘನ ಏವೈತೇಭ್ಯೋ ಭೂತೇಭ್ಯಃ ಸಮುತ್ಥಾಯ ತಾನ್ಯೇವಾನುವಿನಶ್ಶತಿ ನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾಸ್ತಿ' ವಿಜ್ಞಾನಮೂರ್ತಿಯಾದ ಈ ಆತ್ಮನು ಅನಾದಿಯಾದಾಗ್ಯೂ ಚರಮಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಈ ಪಂಚಭೂತಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಎದ್ದು ಅಂದರೆ— ಭೂತಾತ್ಮಕವಾದ ಶರೀರದ ಉತ್ಪತ್ತಿನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೇ ಹುಟ್ಟಿದನು ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರವಿಷಯನು ಆಗಿ, ಪುನಃ ಆ ಭೂತಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಭೂತನಾಶಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿಯೇ ನಿತ್ಯಭೂತನಾದಾಗ್ಯೂ ವಿನಾಶವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಅಂದರೆ— ನಾಶಹೊಂದಿದನು ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಹಾರಗೋಚರನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಮೋಕ್ಷಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅಸ್ವಪ್ನವಾದ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನಮಾತನನ್ನು ಕೇಳಿ) ಅಸ್ಯ = ಈ ಮುಕ್ತನಿಗೆ, ಜ್ಞಾನಹಾನಿಂ = ಜ್ಞಾನನಾಶವನ್ನು,

ಆಶಂಕ್ಯೆ = ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು, (ಈ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಮುಕ್ತನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಎಂದು ತಿಳಿದು) ಮೈತ್ರೇಯ್ಯಾ = ಮೈತ್ರೇಯಿಯಿಂದ, (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೇ 'ಮಾಘನಾನೋಪಾಂತಮಾಪೀಪತ್' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ) ಭವಾನ್ = ನೀವು, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು, ಆಹ = ಮುಕ್ತನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಳಿರುವಿರೋ, (ಅದು) ಮೋಹಂ = ಮೋಹಕವೇ. ಇತಿ = ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಉಕ್ತವತ್ಯಾ = ಹೇಳಿರುವ ಮೈತ್ರೇಯಿಯಿಂದ, (ಪ್ರೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವಿರಿ) ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಃ = ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನು ('ನ ನಾ ಅರೀ ಅಹಂ ಮೋಹಂ ಬ್ರವೀಮಿ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪದೇಶಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ) ಅಹಂ = ನಾನು, (ಪರಮಪ್ರಿಯಳಾದ) ತೇ = ನಿನಗೋಸ್ಕರ, ಮೋಹಂ = ಮೋಹಕನಾದುದನ್ನು, ನ ವದಾಮಿ = ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಉಕ್ತ್ವಾ = (ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು) ಹೇಳಿ, (ಮಾಡಿ) (ಕಥಂ = ಹೇಗೆ ಎಂದು ಆಶಂಕಾ ಬಂದರೆ — 'ಅವಿನಾಶೀನಾ ಅರೀ ಅಯಮಾತ್ಮಾ' ಎಂದು,) ಸ್ವರೂಪಾನಾಶಂ = ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ನಾಶಾಭಾವವನ್ನು, ಊಚಿವಾನ್ = ಹೇಳಿದನು. (ಅಥವಾ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನು ಸಂಮುಗ್ಧವಾದ ಮಾತಿನಿಂದ ಈ ಮೈತ್ರೇಯಿಗೆ ಜ್ಞಾನಹಾನಿಯನ್ನು ಆಶಂಕಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳಿರುವನು. ಅವಳಿಗೆ ಹಾಗೆ ಆಶಂಕೆಯು ಹುಟ್ಟಿತು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಏನು ಪ್ರಮಾಣವು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, 'ಮೋಹವಾಹ ಮಾಂ ಭವಾನ್' ಮೋಹವನ್ನು ನನ್ನನ್ನು ಕುರಿತು ನೀವು ಹೇಳಿರುವಿರಿ ಎಂದು 'ಇತ್ಯುಕ್ತವತ್ಯಾಹಿ' ಎನ್ನುವ ವಚನಲಿಂಗದಿಂದ ಆಶಂಕೆಯು ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) ಹಿ = ಈ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇದೆ. (ಜ್ಞಾನವಿನಾಶವಚನವು ಮೋಹಕವು ಎಂದಾಕ್ಷೇಪಿಸಿದರೆ — ಸ್ವರೂಪನಾಶವು ಅಸಂಗತವಾದುದು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಎಂದರೆ -) ಯತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಜ್ಞಾನರೂಪಸ್ಯ = ಜ್ಞಾನರೂಪನಾದ ಆತ್ಮನ, ವಿಜ್ಞಾನನಾಶಃ = ವಿಜ್ಞಾನನಾಶವೆಂದರೆ, ತನ್ನಾಶ ಏವ = ಆತ್ಮನ ನಾಶವೇ. (ಆತ್ಮನಿಗೆ ನಾಶವಿಲ್ಲ; ಹಾಗಿದ್ದರೆ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅಪುರುಷಾರ್ಥತ್ಯವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದು ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ನಾಶವಿಲ್ಲ ಆದುದರಿಂದಲೇ ನನ್ನ ವಚನಕ್ಕೆ ಹಾಗೆ ಅರ್ಥವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಅಮುಕ್ತರಿಗೆ ಮುಕ್ತವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ. ಅಥವಾ ಮುಕ್ತರಿಗೇನೇ ವೃತ್ತಿರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳೇ ನನ್ನ ವಚನದ ಅರ್ಥವು ಎಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಸ್ವರೂಪಾನಾಶವನ್ನು ಹೇಳಿದರು.) (ಹೀಗೆ ಸಂಗತಿಯಿರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಜ್ಞಾನವು ನಷ್ಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಿ ಹೇಳಿದ ಹೀಗೆ ವಚನವು ನಿತಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ -) ಶೂನ್ಯಮತೋಚ್ಛಿತ್ಯೈ = ಶೂನ್ಯಮತದ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ (ಹೇಳಿದನು.) (ಆದರೆ — ಇಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನು ಕೇವಲ ಪ್ರಮೇಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿರೂಪಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತನಾದವನಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಪರೀಕ್ಷೆಯಿಂದ. ಆದುದರಿಂದಲೇ 'ನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಜ್ಞಾಯತೇ' ಎಂದು ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ ಶಂಕೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ 'ನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾಸ್ತಿ' ಎಂದು ಸಾಧಾರಣವಾದ ವಚನವನ್ನೇ ಹೇಳಿರುವನು. ಪರೀಕ್ಷೆಯೆಂದರೆ ತನಗೆ ಅನಭಿಮತವಾದ ಮತದ ನಿರಾಸ ರೂಪವು. ಆದುದರಿಂದ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಉತ್ತರವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರಲು ಆತ್ಮನಾಶರೂಪವಾದ ಶೂನ್ಯಮತದ ನಿರಾಸವೂ ಮಾತ್ಸಲ್ಯವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದಕ್ಕಾಗಿಯೇ ಸ್ವರೂಪಾನಾಶವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು) (ಯಾವುದಕ್ಕಾಗಿ ಆದಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಿರುವರೋ ಈಗ ಆ 'ಅನುಚ್ಛಿತ್ತಿ ಧರ್ಮಾ' ಎನ್ನುವುದನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಪುನರಪಿ = ಸ್ವರೂಪಾನಾಶವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮತ್ತೂ ಕೂಡ, (ಮುಕ್ತನಿಗೆ) ತಾರ್ಕಿಕೈಃ = ತಾರ್ಕಿಕರಿಂದ, ವಿನಿವಾರಿತಾನ್ = ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆನಂದಪೂರ್ವಕಾನ್ = ಆನಂದವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಧರ್ಮಾನ್ = ಧರ್ಮಗಳನ್ನು, ಅನುಚ್ಛಿನ್ನಾನ್ = ನಷ್ಟಗಳಾಗದೆ ಇದ್ದವುಗಳನ್ನೂ,

ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಃ = ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನು, ಆಹ = ಹೇಳಿರುವನು. (ಅಂದರೆ- ತಮಗೆ ಅನಭಿಮತವಾದ ಮತವನ್ನು ನಿರಾಕರಣ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯನು ಪ್ರವೃತ್ತನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ವಿನಾಶಾಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಯಾವ ತಾರ್ಕಿಕರು ಬುದ್ಧಿ-ಸುಖ ಮೊದಲಾದ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಅವರೂ ಕೂಡ ಅವಿವಾಚೀನವಾದಿಗಳು ಎಂದು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ವಾಕ್ಯವು. ಆದಕಾರಣ 'ಅವಿನಾಶೀ ಅನುಭಿತ್ತಿಧರ್ಮಾ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪಾನರುಕ್ತೃದೋಷವಿಲ್ಲ || ೮೩ || ೮೪ || ೮೫ || ೮೬ ||

ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೂ, 'ನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಆರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಬಾರದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಮಾತ್ರಾಸಂಸರ್ಗಮುಕ್ಯಾಹ ತಥಾ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಶ್ರುತಿಃ |
 ಆಚಿಕ್ಷೇಪ ಮತಂ ತಚ್ಚ ಯಸ್ಮಿನ್ನ ನಿಷಯಾದನಂ || ೮೭ ||
 ಘ್ರಾಣಾದಿಭೋಗಾಭಾವಸ್ಯ ತ್ವನಿಷ್ಪತ್ತಹ್ಯದಾ ಶ್ರುತಿಃ |
 ಯೇನೇದಮಬಿಲಂ ನೇದ ವಿಜ್ಞಾತಾರಂ ಸ್ವಮೇವ ಚ |
 ಕೇನ ತಂ ಚ ವಿಜಾನೀಯಾದಿತ್ಯನಿಷ್ಠಂ ಚ (ಹಿ) ಸರ್ವಥಾ || ೮೮ ||

ಅ || ತಥಾ = ಹೇಗೆ ಧರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೋ ಹಾಗೆಯೇ, ಮಾತ್ರಾಸಂಸರ್ಗಮುಪಿ = ರೂಪಾದಿ ವಿನಯಗಳ ಉಪಭೋಗರೂಪವಾದ ಸಂಸರ್ಗವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಮಾಧ್ಯಂದಿನಶ್ರುತಿಃ = ಮಾಧ್ಯಂದಿನಶ್ರುತಿಯು, ಆಹ = ('ಮಾತ್ರಾಸಂಸರ್ಗಸ್ತ್ವಸ್ಯ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯದಿಂದ) ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಮೈತ್ರೇಯೀ-ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ ಸಂವಾದರೂಪವಾದ ಈ ಪ್ರಕರಣವು ಕಾಣ್ವ-ಮಾಧ್ಯಂದಿನ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಮಾನವು. 'ಮಾತ್ರಾಸಂಸರ್ಗಸ್ತ್ವಸ್ಯ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವಾದರೂ ಯದ್ಯಪಿ ಕಾಣ್ವಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ ಆದಾಗ್ಯೂ ಮಾಧ್ಯಂದಿನಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದೇ ಇದೆ) (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೂ 'ಸಂಜ್ಞಾ ನಾಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅವಿಮುಕ್ತಜ್ಞೇಯತ್ವ ಅಂದರೆ — ಅವಿಮುಕ್ತರಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವಿಕೆಯು ಎನ್ನುವುದೇ ಆರ್ಥವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಶ್ರುತಿಃ = 'ಯತ್ರ ಹಿ ದ್ವೈತಮಿವ ಭವತಿ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಉತ್ತರಶ್ರುತಿಯು, ಯಸ್ಮಿನ್ = ಯಾವ ಮತದಲ್ಲಿ, (ಮುಕ್ತನಿಗೆ) ನಿಷಯಾನಂದಂ = ರೂಪಾದಿ ವಿನಯಭೋಗವು, ನ = ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಂಗೀಕಾರವೋ, ತತ್ ಮತಂ = ಆ ಮತವನ್ನು ಆಚಿಕ್ಷೇಪ = ನಿಂದಿಸುತ್ತದೆ. (ಆದುದರಿಂದ 'ನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಸಂಜ್ಞಾಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಮುಕ್ತನು ಜ್ಞಾನರಹಿತ ಘಟದಂತೆ ಇರುವವನಾದರೆ ಅವನಿಗೆ ವಿನಯಾನುಭವವಿದೆ ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಾಗಲಿ, ವಿನಯಾನುಭವ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾದೀತು. ಎನ್ನುವ ಅನಿಷ್ಠಾಪಾದನವಾಗಲಿ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ.) (ಹೇಗೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿರುವರು ಎಂದರೆ — 'ಯತ್ರ ಹಿ ದ್ವೈತಮಿವ ಭವತಿ ತದಿತರಃ ಇತರಂ ಪಶ್ಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ) ಯತ್ರ = ಯಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ದ್ವೈತಂ ಭವತಿ = ಭೇದವು ಬರುತ್ತದೋ, ಹಾಗಾದರೇನೇ ಇತರನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ. ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿ, ಹಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಪ್ರಮಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದೂ ಹೇಳಿ, 'ಯತ್ರ ತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಮಾತ್ಮೈವಾಭೂತ್ ತತ್ಕೇನ ಕಂ ಪಶ್ಯೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ಯಾವ ಮುಕ್ತೃವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವವೂ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವೇ ಆಯಿತೋ? ಅಂದರೆ — (ತನ್ನಿಂದ

ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ— ಯಾವ ಸಾಧನದಿಂದ ಯಾವ ಅರ್ಥವನ್ನು ನೋಡುವನು? ಯಾವ ಸಾಧನದಿಂದಲೂ ಯಾವುದನ್ನೂ ನೋಡಲಾರನು, ಎನ್ನುವ ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಸಂಗವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.) (ಹೀಗಾದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದ್ವೈತವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದಾದರೆ— ಆಗ ರೂಪದರ್ಶನಾದಿಗಳೂ ಬರಲಾರವು ಎಂದು ತರ್ಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ತಥಾಚ ದ್ವೈತಾಭಾವಮತವು ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ವಿಸಯಭೋಗಾಭಾವಮತವಲ್ಲವೆಂದರೆ—) ಘ್ರಾಣಾದಿ ಭೋಗಾಭಾವಸ್ಯ ತು=(' ಕೇನ ಕಂ ಜಿಘ್ರೇತ್ ' ಎಂದು) ಘ್ರಾಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಭೋಗಾಭಾವಕ್ಕಾದರೂ, ಅನಿಷ್ಟತ್ವಹೃದಾ=ಅನಿಷ್ಟತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ, ಶ್ರುತೀ= 'ಯತ್ರ ತ್ವಸ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು, ಆಚಿಕ್ಷೇಷ = ಆಕ್ಷೇಪಿಸಿರುತ್ತದೆ. (ಶೂನ್ಯಮತವನ್ನೂ ತಾರ್ಕಿಕರ ಮತವನ್ನೂ ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಈ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅದ್ವೈತಮತವು ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಸತ್ಯವೇ. ಆದಾಗರೂ ವಿಸಯಭೋಗಾಭಾವರೂಪವಾದ ಅನಿಷ್ಟಾಪಾದನದಿಂದಲೇ ನಿರಾಕೃತವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಾವುದು ಅನಿಷ್ಟವೋ ಅದೇ ಪ್ರಸಂಜನೀಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಘ್ರಾಣಾದಿ ಭೋಗಾಭಾವವನ್ನು ಆಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯು ಘ್ರಾಣಾದಿ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಅನಿಷ್ಟತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳದ್ದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಅಪ್ರಮಾಣಿಕವೂ, ಪ್ರಮಾಣವಿರದ್ದೂ ಆದುದು ಅನಿಷ್ಟವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಿಸಯಭೋಗಾಭಾವನಿಂದೆಯು ಶ್ರುತ್ಯಭಿಪ್ರೇತವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.) (ಹಾಗಾದರೆ ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ವಿಸಯಭೋಗಾಭಾವವು ಆಪಾದನೀಯವಾಗಿದ್ದರೆ ಈ ಅರ್ಥಪತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಸಯಭೋಗಾಭಾವನಿಂದೆಯು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ಇಲ್ಲ. ಇದು ಆಪಾದನವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೇ ಹೇಳಿದ್ದು. ಹೇಗೆಂದರೆ— ಈ ಆತ್ಮನು ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವವನು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಾಶಾಭಾವವು ಆತನ ಧರ್ಮವು. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆತನಿಗೆ ರೂಪಾದಿ ವಿಸಯಗಳಿಂದ ಸಂಸರ್ಗಾಭಾವವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಏಕೆಂದರೆ— ಎಲ್ಲಿ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಭೇದವಿದ್ದಂತೆ ಆಗುತ್ತದೋ, ಆಗ ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ನೋಡುತ್ತಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಎಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನಿಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಆತ್ಮರೂಪವೇ ಆಯಿತೋ, ತನ್ನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲವೋ ಅಲ್ಲಿ ಯಾವುದರಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ನೋಡಿಯಾನು? ಯಾವುದರಿಂದಲೂ ಯಾವುದನ್ನೂ ನೋಡಲಾರನು, ಎಂದು ಪರಮ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವಥಾ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವನ್ನೇ ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅನಿಷ್ಟಾಪಾದನರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲ, ಎಂದು ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಯೇನ=ಯಾವ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ, ಇದಮಖಿಲಂ=ಈ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ, ವೇದ=ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೋ, ತಂ ಚ=ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಕೇನ=ಯಾವುದರಿಂದ, ವಿಜಾನೀಯಾತ್=ತಿಳಿದಾನು? ವಿಜ್ಞಾತಾರಂ=ತಿಳಿಯತಕ್ಕ, ಸ್ವಮೇವಚ=ತನ್ನನ್ನೇ, ಕೇನ = ಯಾವುದರಿಂದ, ವಿಜಾನೀಯಾತ್ = ತಿಳಿದಾನು? (ಎನ್ನುವುದರಿಂದ 'ಯೇನೇಹ ಸರ್ವಂ ವಿಜಾನಾತಿ ತಂ ಚ ಕೇನ ವಿಜಾನೀಯಾತ್ ವಿಜ್ಞಾತಾರಮರೇ ಕೇನ ವಿಜಾನೀಯಾತ್' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಇತಿ= ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಸ್ತು ಜ್ಞಾನರೂಪಿತ್ಯವೂ, ತನ್ನ ಜ್ಞಾನರೂಪಿತ್ಯವೂ ಕೂಡ, ಸರ್ವಥಾ=ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ, ಅನಿಷ್ಟಂ ಹಿ=ಅನಿಷ್ಟವಷ್ಟೆ. (ಅಂದರೆ— ಇಲ್ಲಿ ಅಂತ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಯೇನೇದಂ' ಎಂದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಆ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವು, ತನ್ನ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವು. ಅದು ಅನಿಷ್ಟವು ವಾಸ್ತವವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಆದುದರಿಂದ ಅದು ಅನಿಷ್ಟಾಪಾದನವೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ.

ಅದರ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ 'ಕೇನ ಕಂ ಪಶ್ಯೇತ್' ಇತ್ಯಾದಿಗಳೂ ಕೂಡ ಅನಿಷ್ಟಾಪಾದನವೇ. ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿ ಕಥನವಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.) || ೮೭ || ೮೮ ||

ಹಾಗಾದರೆ— 'ಯತೋ ವಾಚೋ ನಿವರ್ತಂತೇ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಸರ್ವಥಾಪಿ ಅಜ್ಞೇಯನೇ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಜೀವಾತ್ಮನು ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬನಿಗೇನೇ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಭಾವವು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಜ್ಞಾನಾಭಾವವೂ, ತನ್ನ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವೂ ಹೇಗೆ ಅನಿಷ್ಟವು ಎಂದರೆ—ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸರ್ವ ಥಾಪಿ ಅಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ನಾಖಿಲಜ್ಞಾಪಕೋ ವಿಷ್ಣು ರಜ್ಜೀಯೋ ನಿಯಮೇನ ಹಿ |

ತಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ ಹಿ ವೇದಾನಾಮಖಿಲಾನಾಂ ಪ್ರವರ್ತನಂ || ೮೯ ||

ಅ || ಅಖಿಲಜ್ಞಾಪಕಃ = ಎಲ್ಲವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ, ವಿಷ್ಣುಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ನಿಯಮೇನ = ನಿಯಮದಿಂದ, (ಸರ್ವಥಾ,) ಅಜ್ಞೇಯಃ = ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದಿರುವವನು, ನ ಹಿ = ಅಲ್ಲ ವಷ್ಟೆ! (ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸರ್ವಥಾಪಿ ಅಜ್ಞೇಯನೆನ್ನುವುದು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಏಕೆಂದರೆ—) ತಜ್ಞಾನಾರ್ಥಂ = ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿಯೇ, ('ಸರ್ವೇ ವೇದಾ ಯತ್ಪದಮಾಮ ನಂತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ದೆಶೆಯಿಂದ) ಅಖಿಲಾನಾಂ = ಎಲ್ಲಾ, ವೇದಾನಾಂ = ವೇದಗಳ, ಪ್ರವರ್ತನಂ = ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು. (ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸರ್ವಥಾಪಿ ಅಜ್ಞೇಯನೆಂದರೆ— ಎಲ್ಲಾ ವೇದ ಗಳಿಗೂ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ, 'ಯತೋ ವಾಚಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಸಾಕಲ್ಪದಿಂದ ಅನಾಚ್ಯತ್ವಾದಿ ಪರಗಳನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು) || ೮೯ ||

ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಜ್ಞೇಯತ್ವವನ್ನುಪವಾದಿಸಿ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನ ವನ್ನುಪವಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಮಾತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಾವಿರೋಧಾನುಭವಾದಪಿ || ೯೦ ||

ನ ಸ್ವವಿಜ್ಞಾನಿತಾಯಾಂ ಚ ವಿರೋಧಃ ಕಶ್ಚನೇಯತೇ |

ಕರ್ತೃಕರ್ಮವಿರೋಧಶ್ಚ ನಿತ್ಯಾನುಭವರೋಧತಃ ||

ಕಥಮೇವ ಪದಂ ಗಚ್ಛೇದ್ವಿರೋಧೋದ್ಯಷ್ಟಬಾಧನಂ || ೯೦ ||

ಅ || ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಂ = ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು ಹೇಗೆ ಆದಿತೋ ಹಾಗೆ, ಆತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಾವಿರೋಧಾನು ಭವಾತ್ = ಆತ್ಮವಿಷಯಕ ಜ್ಞಾನವೂ, ಆತ್ಮವಿಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೇ ವಿರೋಧಾಭಾವವೂ, ಇವುಗಳ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷರೂಪವಾದ ಅನುಭವದೆಶೆಯಿಂದಲೂ, ಅಪಿ = ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಸ್ವವಿಜ್ಞಾನಿತಾಯಾಂ = (ಜೀವನಿಗೆ) ತನಗೆ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ, ಕಶ್ಚನೇಯತೇ = ಯಾವುದೊಂದೂ, ವಿರೋಧಃ = ವಿರೋಧವು, ನೇಯತೇ = ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ— ಯಾವ ಅನುಪಪತ್ತಿಯೂ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ) (ಅಂದರೆ- ಆತ್ಮವಿಜ್ಞಾನಾನುಭವವು 'ಮಾಮಹಂ ಜಾನಾಮಿ' ಎನ್ನುವುದು ಸಾಕ್ಷಿ ರೂಪವಾದುದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ. ಹೇಗೆ 'ಘಟಮಹಂ ಜಾನಾಮಿ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅನುಪ ಪತ್ತಿಯೂ ತೋರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಮತ್ತೆ ಅನುಪಲಂಭದಿಂದ ಸಹಕೃತವಾದ) (ಅಂದರೆ— 'ಯದ್ಯತ್ರ ಅನುಪಪತ್ತಿಃ ಸ್ಯಾತ್ ತರ್ಹಿ ಉಪಲಭ್ಯೇತ ನೋಪಲಭ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವ ಅನುಪಲಂಭದಿಂದ

ಯುಕ್ತವಾದ) ಸಾಕ್ಷಿಯಿಂದ ಅನುಪತ್ಯಭಾವವೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದೇ ಪ್ರಕಾರ ಅದರಿಂದ ಅವಿಶಿಷ್ಟವಾದ 'ಮಾಮಹಂ ಜಾನಾಮಿ' ಎನ್ನುವ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಪತ್ಯಭಾವವೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. 'ಅಹಮಿತ್ಯೇವ ಯೋ ವೇದ್ಯಃ ಸ ಜೀವ ಇತಿ ಕೀರ್ತಿತಃ | ಸ ದುಃಖೀ ಸ ಸುಖೀ ಚೈವ ಸ ಪಾತ್ರಂ ಬಂಧನೋಕ್ತಯೋಃ' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು ತರ್ಕಾದಿಗಳು ಇವೆ. ಆತ್ಮನು ತನ್ನನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಆಗ ನನಗೆ ಇದು ಇಷ್ಟಸಾಧನವು. ಇದು ಮೊದಲಾದ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಇಚ್ಛಾಪ್ರಯತ್ನಗಳೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಿವೃತ್ತಿಗಳಿಗೆ ವಿಲೇಪವು ಬರಬೇಕಾದೀತು. ಸ್ವಪ್ರಕಾಶತ್ವವೂ ಜ್ಞಾನಾಶ್ರಯವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಮಾನತ್ವವೂ ಕೂಡ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೂಡಲಾರದು.) (ಛೇದನಾದಿ ಕ್ರಿಯೆಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ-ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಭೇದವು ಕಂಡದರಿಂದ ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಏಕತ್ವಾಂಗೀಕಾರವು ವಿರುದ್ಧವೆಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕರ್ತೃ-ಕರ್ಮವಿರೋಧಶ್ಚ = ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ-ಕರ್ಮತ್ವಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧವು, ನಿತ್ಯಾನುಭವವಿರೋಧತಃ = ಉಕ್ತವಾದ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾನುಭವದ ವಿರೋಧ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಕಥಮೇವ = ಹೇಗೆ ತಾನೇ (ಪ್ರಕೃತದಲ್ಲಿ) ಪದಂ = ಆಸ್ತದವನ್ನು ಗಚ್ಛೇತ್ = ಹೊಂದುವುದು. ('ಮಾಮಹಂ ಜಾನಾಮಿ' ಎನ್ನುವ ಸಾಕ್ಷ್ಯಾನುಭವದ ವಿರೋಧದಶೆಯಿಂದ ಈ ನ್ಯಾಯಕ್ಕೆ ಇದು ವಿಷಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಎಲ್ಲಿ?) ಅದೃಷ್ಟಸಾಧನಂ = ಪ್ರಮಾಣವಿರೋಧಾಭಾವವೋ (ಅಲ್ಲಿಯೇ) ವಿರೋಧಃ = (ಒಂದೇ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಕರ್ತೃ-ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಏಕತ್ವವು ಕೂಡ ಲಾರದು ಎನ್ನುವ) ವಿರೋಧವು. (ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.) || ೯೦ || ೯೧ ||

ಹೀಗೆ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಜ್ಞೇಯತ್ವವೂ ಜೀವನಿಗೆ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಇರಲಿ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವು ಹೇಗೆ ಅನಿಷ್ಟವು? ಎಂದರೆ— 'ನಾತ್ಮಾನಂ ನ ಪರಾಂಶ್ಚೈವ ನ ಸತ್ಯಂ ನಾಪಿ ಚಾನ್ಯತಂ | ಪ್ರಾಜ್ಞಃ ಕಿಂಚನ ಸಂವೇತ್ತಿ ತುರ್ಯಂ ತತ್ಸರ್ವದ್ಯಕ್ಷದಾ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತನಿಗೆ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವೂ ಈಶ್ವರ ಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಮುಕ್ತನಿಗಾದರೂ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವೂ ಈಶ್ವರಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಇದೆ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವು ಪ್ರಮಾಣವಿರುದ್ಧವು, ಆದುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಅನಿಷ್ಟವಲ್ಲ?) ಅನಿಷ್ಟಹೇಳುವ ಪ್ರಕರಣಬಲದಿಂದ ವಿಷಯಭೋಗಾಭಾವಕ್ಕೆ ಅನಿಷ್ಟತ್ವವು ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿಷಯಭೋಗವು ಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸೋಽಶ್ಚ ತೇ ಸರ್ವಕಾಮಾಂಶ್ಚ ಕಾಮಾನ್ನೀ ಕಾಮರೂಪ್ಯಥ || ೯೨ ||
 ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಯಶ್ಚೋಕ್ತನುರ್ಥಮೇವ ವದಂತಿ ಹಿ |
 ಅಸ್ವಾತಂತ್ರಾದಿನೇತ್ಯುಕ್ತಂ ನ ದ್ವೈತಾಭಾವತಃ ಕ್ವಚಿತ್ || ೯೩ ||
 ಆತ್ಮೈವಾಭೂದಿತಿ ಹ್ಯಸ್ಮಾದವಿಶೇಷಸ್ರಸಂಗತಃ |
 ಅಸ್ವಾತಂತ್ರೋಃಸಮಾಭೇದಭೇದೇಷ್ವಿವ ಉದೀರಿತಃ || ೯೪ ||
 ಶಬ್ದತತ್ತ್ವ ಇತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಮೈತ್ರೇಯುಕ್ತೋತ್ತರಂ ಚ ಕಿಂ |
 ಸುಖಾದಿಧರ್ಮಹಾನೌ ತು ಮುಕ್ತೇಃ ಕಿಂ ಚ ಪ್ರಯೋಜನಂ || ೯೫ ||
 ಯದ್ಯಥೋ ದುಃಖಹಾನಿಃ ಸ್ಯಾದನರ್ಥಃ ಸುಖನಾಶನಂ |
 ತಯೋರಶ್ಚ ದುಃಖಹಾನಾದ್ಧಿ ಸುಖನಾಶೋಽಧಿಕೋ ಭವೇತ್ || ೯೬ ||

ಪ್ರಾಪ್ಯಾಸಿ ದುಃಖಂ ಸುಮಹತ್ಪುಖಲೇಶಾಪ್ತಯೇ ಜನಃ |

ಯತತೇ ಸುಖಹಾನೌ ಹಿ ಕೋ ಮೋಕ್ಷಾಯ ಯತೇತ್ಪುನಾನ್ ||

|| ೯೭ ||

ಅ || ಅಥ=ಮುಕ್ತಿಯ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಸಃ=ಆ ಮುಕ್ತನು, ಸರ್ವಕಾಮಾಂಶ್ಚ= ಎಲ್ಲಾ ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು, ಅಶ್ಚುತೇ=ಬೋಧಿಸುತ್ತಾನೆ ಕಾಮಾನ್ನೀ= ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ಅನ್ನ (ಭೋಗ್ಯವಸ್ತು) ವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. ಕಾಮರೂಪೀ=ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಯಶ್ಚ=ಇದು ಮೊದಲಾದ ಶ್ರುತಿಗಳು, ಉಕ್ತಂ=ಹೇಳಿದ, ಅರ್ಥಮೇವ=ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವಿಷಯಭೋಗವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನೇ, ವದಂತಿ=ಹೇಳುತ್ತವೆ, ಹಿ=ಪ್ರಸಿದ್ಧವು (ಆದುದರಿಂದ 'ಮಾತ್ರಾ ಸಂಸರ್ಗಸ್ತ್ವಸ್ಯ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ 'ಆಸಂಸರ್ಗಃ' ಎನ್ನುವ ಪರಕೀಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಅಯುಕ್ತವೆ.) ('ಯತ್ರ ಹಿ ದ್ವೈತಮಿವ ಭವತಿ' ಎಂದು ಇವ ಶಬ್ದದಿಂದ ದ್ವೈತಾಭಾವವು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ದ್ವೈತವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅನಿಷ್ಟವು ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—) ಅಸ್ವಾತಂತ್ರಾತ್=ದ್ವೈತಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಇವೇತ್ಯುಕ್ತಂ=ದ್ವೈತಮಿವ ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ನ ದ್ವೈತಾಭಾವತಃ=ದ್ವೈತಾಭಾವವನ್ನು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ. ಕ್ವಚಿತ್=ಎಲ್ಲಿಯೂ, ಯಾವ ಕೋಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭಾವ ವಾಚಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇರುವುದರಿಂದ (ಇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭಾವಾರ್ಥತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಆತ್ಮೈವ ಅಭೂತ್=ಆತ್ಮನೇ ಇದ್ದನು, ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಅಸ್ಮಾತ್=ಇದರಿಂದ, ಅವಿಶೇಷವಸಂಗತಃ=ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ— ಇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಭಾವಾರ್ಥಕತ್ವದ್ದರೆ 'ದ್ವೈತಮಿವ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದ್ವೈತವು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅರ್ಥವು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು. 'ಯತ್ರ ತ್ವಸ್ಯ ಸರ್ವಮಾತ್ಮೈವಾ ಭೂತ್' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ದ್ವೈತಾಭಾವರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಸ್ಪಷ್ಟವೇ. ಆದುದರಿಂದ ಅದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವು ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. ತಥಾಚಂ ದ್ವೈತವು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಒಬ್ಬನು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ನೋಡಿಯಾನು. ಏ ದ್ವೈತವಲ್ಲವಾದರೆ ಯಾವುದರಿಂದ ಯಾವುದನ್ನು ನೋಡಿಯಾನು? ಹೀಗೆ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳ ಅರ್ಥವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು. ಅಂತೂ ಶ್ರುತಿಗೆ ಉನ್ಮತ್ತವಾಕ್ಯತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ (ಹಾಗಾದರೆ ಇವ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರವಾಚಿತ್ವವು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—) ಇವ=ಇವ ಶಬ್ದವು, ಅಸ್ವಾತಂತ್ರೋಪಮಾಭೇದಭೇದೇಸು=ಅಸ್ವಾಂತ್ರವು, ಉಪಮಾನವು, ಭೇದಾಭೇದ ಮತ್ತು ವಿರುದ್ಧಗಳಾದ ಎರಡು ವಸ್ತು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ, ಉದೀರಿತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಶಬ್ದತತ್ವೇ=ಶಬ್ದತತ್ವಾಖ್ಯಾಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ, ಪೋಕ್ತಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ('ನ ಪ್ರೇತ್ಯಸಂಜ್ಞಾಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವಿನಾಶೀ ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ಅನ್ಯಥಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವವನಿಗೆ ಬಾಧಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಮೈತ್ರೇಯ್ಯುಕ್ತೋತ್ತರಂ=('ನ ಪ್ರೇತ್ಯಸಂಜ್ಞಾಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿ) ಮೈತ್ರೇಯಿಯಿಂದ, 'ಆತ್ಮೈವ ಮಾಭವಾನ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವು, ಕಿಂ=ಯಾವುದು? (ಮೈತ್ರೇಯಿಯು ಮಾಡಿದ ಆಕ್ಷೇಪವಾಕ್ಯವು ತಾತ್ಪರ್ಯ ವಿಶೇಷವುಳ್ಳದ್ದು ನಿರ್ಬಲವಾಗಿ ಆಕ್ಷೇಪಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ 'ಪ್ರಜ್ಞಾನಘನಃ' ಎಂದು ಆತ್ಮನಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಈಗ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ ನ ಪ್ರೇತ್ಯ ಎನ್ನುವ ನಿನ್ನ ವಾಕ್ಯವು ಮೋಹಕವು ಎಂದಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು

ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಸರ್ವಥಾ ಜ್ಞಾನಾಭಾವವು ಅಪುರುಷಾರ್ಥವೆ. ಬುವ ಪ್ರಸಂಗವಾಗಲೀ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೆಂದು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕು) ಆತ ಏನು 'ಸಂಜ್ಞಾನಾಶೋ ಯದಿ ಭವೇತ್ ಕಿಂ ಮುಕ್ತಾ ನಃ ಪ್ರಯೋಜನಂ | ನೋಹಂ ಮಾಂ ಪ್ರಾಪಯಾಮಾಸ ಭವಾನಶ್ರೇತಿ ಚೋದಿತಃ ||' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಸಂಜ್ಞಾನಾಸ್ತಿ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜ್ಞಾನ ವಿಲ್ಲವೆಂದೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರೆ ವೈತ್ರೇಯಿಯು ಹೇಳಿದ ಆಕ್ಷೇಪಕ್ಕೆ ಉತ್ತರವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗ ಬೇಕಾಗುವುದು. (ಏಕೆಂದರೆ— 'ನ ಪ್ರೇತ್ಯ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಸ್ವವಚನ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವು ಪರಿಹೃತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವರೂಪಾರ್ಥತ್ವವು ಸಮರ್ಥಿತವೂ ಆಗಿಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು). (ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯ ನೈಯಾಯಿಕಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮತವಾದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮೋಕ್ಷವು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು, ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸುಖಾದಿ ಧರ್ಮಹಾನ್ = ಸುಖನೊಂದಿಲ್ಲದ ಧರ್ಮಗಳ ರಾಹಿತ್ಯವೇ, (ಮುಕ್ತಿಯಿಂದಂಗಳೀಕರಿಸಿದರೆ) ಮುಕ್ತೇಃ = ಮುಕ್ತಿಗೆ, ಕಿಂ ಪ್ರಯೋಜನಂ = ಯಾವ ಪ್ರಯೋಜನವು? (ಅಂದರೆ— 'ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಪ್ರವರ್ತ್ಯತೇ ಪುರುಷಃ ಅನೇನ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿ ಪುರುಷನನ್ನು ಪ್ರವರ್ತಿಸತಕ್ಕುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ.) ತು = ಪರರಿಗೆ ಆಪಾದಿಸತಕ್ಕ ದೋಷವು ತಮ್ಮ ಮತದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಚ = ಮತ್ತು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸುಖಾಭಾವವು ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕವೇ. ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿ ಯೆಂದು ಪ್ರಯೋಜನವು ಎರಡು ವಿಧವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಯದೃಪಿ ಮುಕ್ತಿಯು ಇಷ್ಟಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿರೂಪವು ಆಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪುರುಷರಿಂದ ಅರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದಾಶಂಕಿಸುತ್ತಾರೆ.) ದುಃಖಹಾನಿ = ದುಃಖಹಾನಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು, ಅರ್ಥಃ = ಪುರುಷರಿಗೆ ಅರ್ಥನೀಯವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಯದಿ = ಯಾವವಕ್ತೃದಲ್ಲಿ. (ಹೇಳುತ್ತಿಯೋ) (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಅನಿಷ್ಟನಿವೃತ್ತಿಯು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತಿಯೂ ಸಮಸ್ತ ದುಃಖಹಾನಿರೂಪವೇ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಪುರುಷಾರ್ಥವಲ್ಲ, ಹೇಗೆಂದರೆ -) ಸುಖನಾಶನಂ = ಸುಖನಾಶರೂಪವಾದ, ಅನರ್ಥಃ ಅಪಿ = ಅನರ್ಥವು ಕೂಡ ಇದೆ (ಅಂದರೆ— ಕೇವಲವಾಗಿ ದುಃಖದ ಸಂಪೂರ್ಣ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಪುರುಷಾರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವುದು ಸತ್ಯವೇ ಇದಾದರೂ ದುಃಖದಂತೆಯೇ ಸುಖಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಸಂಪೂರ್ಣನಿವೃತ್ತಿರೂಪವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥವು? ಅನಿಷ್ಟವು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಆಶೆಯಿಂದ ವ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿ ಇಷ್ಟದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆನ್ನುವ ಭಯದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಯಸ್ಯ ದುಃಖಮುಪಾದೇಯಂ ತಸ್ಯ ಹೇಯಂ ಕಿಮುಚ್ಯತಾಂ | ಹೇಯಂಹೀನಸ್ಯ ಕಾ ಮುಕ್ತಃ ಕೇನ ಚಾಪ್ಯಪದಿಶ್ಯತೇ' ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಅಸಂಗತವು. ನಾವು ದುಃಖವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸಮವಾದ ವ್ಯಯಫಲವುಳ್ಳವುಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವಿನಿಗಮನದಲ್ಲಿ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ರವೃತ್ತಿಯೇ ಕೂಡಲಾರದೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. 'ಅಸತ್ಯಾನಿ ದುರಂತಾನಿ ಸಮವ್ಯಯಫಲಾನಿ ಚ | ಅಶಕ್ಯಾನಿ ಚ ವಸ್ತುನಿ ನಾರಭೇತ ವಿಚಕ್ಷಣಃ' ಎನ್ನುವ ನೀತಿವಾಕ್ಯವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಸಮವ್ಯಯಫಲತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. ಅಂತೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸುಖನಿವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿದರೆ ಸಮವ್ಯಯಫಲವತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನದಲ್ಲಿ ಯಾರೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸಲಾರರು. ವಸ್ತುತಸ್ತು ಲಾಭಕ್ಕಿಂತಲೂ ವ್ಯಯವು ಅಧಿಕವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.)

ತಯೋಃ=ಸುಖದುಃಖಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ದುಃಖಹಾನಾತ್ ಹಿ=ದುಃಖಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದ, ಸುಖನಾಶಃ=ಸುಖನಾಶವು, ಅಧಿಕಃ=ಅಧಿಕವು, ಭವೇತ್=ಆಗುವುದು. (ಏಕೆಂದರೆ—ರಾಜರು ರಾಜ್ಯಾದಿಗಳು ಹೋದರೆ— ದುಃಖಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದ ಅಂದರೆ ರಾಜ್ಯವ್ಯಾಪಾರವಿಕ್ಲೇಪನಿಮಿತ್ತವಾದ ದುಃಖಪರಿತ್ಯಾಗದಿಂದ) ಭೋಗನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸುಖದ ಪರಿತ್ಯಾಗವ್ಯಥೆಯನ್ನು ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಸುಖನಾಶವು ಅತ್ಯಂತ ಅನಿಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕಾಗಿ ಯಾರೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಮಾಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಹಾಗಾದರೆ—ಎಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ದುಃಖವು ನಿವೃತ್ತಿಯೋ ಬಹುಸುಖದ ನಾಶವಾಗುತ್ತದೋ ಅಲ್ಲಿ ಸುಖನಾಶವು ಅನಿಷ್ಟವು. ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಮಹತ್ತಾದ ದುಃಖವು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತದೆ. ಸುಖವಾದರೂ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದದ್ದೂ ಹೋಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಇದಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾರ್ಥವಿಲ್ಲ? 'ಯಸ್ತು ಘನತರ ದುಃಖನಿರಂತರಾತ್ ಸಂಸಾರಕಾಂತಾರಾತ್ ಸುಖಬದ್ಯೋತಿಕಾಸು ದ್ಯೋತಮಾನಾಸ್ತಸಿ ಬಿಭೇತಿ ತಂ ಪ್ರತ್ಯಯಂ ನಿರಸ್ತ ತಸ್ಯ ರತಯಾ ಸುಗಮೋ ಮಾರ್ಗ ಉಪದರ್ಶಿತಃ' ಯಾವಾತನು ನಿಬಿಡವಾದ ದುಃಖಯುಕ್ತವಾದ ಸಂಸಾರವೆನ್ನುವ ದುರ್ಗಮ ಮಾರ್ಗದಶೆಯಿಂದ ಅತ್ಯಲ್ಪ ಸುಖಗಳು ತೋರಿದಾಗ್ಯೂ ಭಯಪಡುತ್ತಾನೋ, ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು ಕಳ್ಳರು ಇರತಕ್ಕ ದೊಡ್ಡ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಹೆದರಿದವನಿಗೆ ಕಳ್ಳರನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸಿ, ಸುಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ದಯಾಳುವಾದವನು ಹೇಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಸುಗಮವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತೋರಿಸಿರುವರು, ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. ಆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಜನಃ=ಮೊಳಕಾಲುಗಳಿಂದಲೇ ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಜನರು (ಅಂದರೆ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜೀವಿಸಿಕೊಂಡು ಇರತಕ್ಕವರು) ಸುಮಹತ್=ಅತಿಮಹತ್ತಾದ, ದುಃಖಂ=ದುಃಖವನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯಾಪಿ=ಹೊಂದಿಯೂ ಕೂಡ, ಸುಖಲೇಶಾಪಯೇ=ಸುಖಲೇಶವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಯತತೇ=ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಾನೋ, (ಆದುದರಿಂದ) ಸುಖಹಾನೌ=ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದ ಸುಖಕ್ಕೂ ನಾಶವಾಗುವುದಾದರೆ, ಮೋಕ್ಷಾಯ=ಮಹತ್ತಾದ ದುಃಖವನ್ನು ಬಿಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ, ಕಃ ಪುಮಾನ್=ಯಾವ ಪುರುಷನು, ಯತೇತ್=ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡಿಯಾನು? (ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಇಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಸುಖನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಯಾರೂ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ.) (ಮತ್ತು ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸುಖವು ದುಃಖಕ್ಕಿಂತ ಅಲ್ಪವೆಂದು ಪ್ರವಿತಿವೂ ಆಗಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಯಾವುದಾದರೋ ಒಂದು ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಇವನು ದುಃಖಿತನಾಗುತ್ತಾನೆ; ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ರಾಜಾಧಿರಾಜನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ನರಕವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಾಃ ಸರ್ವೇಷು ನ ನಿತ್ಯಾ ಮೋಕ್ಷ ಏವ ತು | ನಿತ್ಯಸ್ತಸ್ಮಾತ್ತದರ್ಥಾಯ ಯತೇತ ಮತಿಮಾನ್ಸರಃ | ಅನಿತ್ಯತ್ವಾತ್ಸ ದುಃಖತ್ವಾನ್ನ ಧರ್ಮಾದ್ಯಾಃ ಪರಂ ಸುಖಂ | ಮೋಕ್ಷ ಏವ ಪರಾನಂದಃ ಸಂಸಾರೇ ಪರಿವರ್ತತಾಂ' | ಇತ್ಯಾದಿ ಮೋಕ್ಷಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದು ಸಾಂಸಾರಿಕ ಸುಖ ಇದೆಯೋ ಅದು ಸಮಸ್ತ ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪರಮಾನಂದವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಪತ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದು.) || ೯೨ || ೯೩ || ೯೪ || ೯೫ || ೯೬ || ೯೭ ||

ಮಹತ್ತಾದ ದುಃಖವನ್ನು ಬಿಡುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಪವಾದ ಸುಖವು ಶ್ರೇಷ್ಠವು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಉಪಸಾದಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಲ್ಪಾಚ್ಚ ಸುಖನಾಶಾದ್ಧಿ ಬಿಭೇತ್ಕೃತಿತರಾಂ ಜನಃ |
ಮಹಚ್ಚ ದುಃಖಮಾಪ್ನೋತಿ ಸುಖನಾಶನಿವೃತ್ತಯೇ || ೯೮ ||

ನ ಚ ರಾಗನಿಮಿತ್ತಂ ತದ್ವೀತರಾಗಾ ಅಪಿ ಸ್ಫುಟಂ |

ನಾರದಾದ್ಯಾಃ ಸುಖಾರ್ಥಾಯ ಸಹಂತೇ ದುಃಖಮಂಜಸಾ || ೯೯ ||

ಯುದ್ಧಾದಿದರ್ಶನಂ ಯಸ್ಮಾತ್ಸು ದುಃಖೇನಾಪಿ ಕುರ್ವತೇ |

ಯದೇಂದ್ರವೈರೋಚನಯೋರ್ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಸುತಾಪಿತಾಃ |೧೦೦||

ಅಪಿ ನೈವಾಜಹುರ್ಯುದ್ಧರಸಾತ್ತೇ ನಾರದಾದಯಃ |

ಇತಿ ಸ್ಫಾಂದವಚಸ್ತಸ್ಮಾತ್ಸುಖಾಭಾವಾಯಕೋ ಯ ತೇತ್ || ೧೦೧ ||

ಅ || ಅಲ್ಲಾಚ್ಛ ಸುಖನಾಶಾತ್ = ಅಲ್ಲವಾದ ಸುಖದ ನಾಶದೆಂಬುದು, ಜನಃ = ಜನವು, ಅತಿತರಾಂ = ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ, ಬಭೇತಿ = ಭಯಪಡುತ್ತದೆ. ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಸುಖನಾಶ ನಿವೃತ್ತಯೇ = ಪ್ರಸಕ್ತವಾದ ಸುಖನಾಶಹೇತುವಿನ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ, ಮಹಚ್ಛ = ಮಹತ್ತಾದ, ದುಃಖಂ = ದುಃಖವನ್ನೂ, ಆಪ್ನೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ — ಮಧು ವಿಷಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದ ಅನ್ನದ ಭೋಜನ ಪರಿತ್ಯಾಗವು ಹೇಗೆಂದರೆ - ಬಹುತರವಾದ ಸುಖಹಾನಿಯಿಂದಲೇ ಎನ್ನುತ್ತೇನೆ. (ಇದಾಗುತ್ತಿತ್ತು.) ಆದರೆ — ರಾಗಗಳು ವೀತರಾಗಗಳು ಎಂದು ಪುರುಷರು ಎರಡು ವಿಧದವರು ಅವರಲ್ಲಿ ರಾಗಗಳು ಸುಖಕ್ಕಾಗಿ ದುಃಖವನ್ನೂ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರು ಮಧುವಿಷಗಳಿಂದ ಮಿಶ್ರವಾದಾಗ್ಯೂ, ಅನ್ನವನ್ನು ಮಧುವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆಪಾತ ರಮಣೀಯವಾಗಿ ವಿಷಸಂಯೋಗದಿಂದ ಸಂಹರಿಸಲಿ, ಸಂಹರಿಸದೆ ಇರಲಿ, ಉಪಭೋಗಿಸುವೆವು. ಯಾರು ತಾನೇ ಹಸ್ತಗತವಾದ ಆಪಾತಸುಖವನ್ನು ಪಾದಗತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ? ಅಂದರೆ — ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಸುಖವನ್ನು ಕಾಲಡಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಾರೆ. ಎಂದಾಲೋಚಿಸಿ ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ೨ ರಾಗರಹಿತರಾದವರೂ, ಅಂತಹ ಅನ್ಯಾದಿಗಳ ಉಪಭೋಗದಿಂದಂಟಾಗುವ ಆಪತ್ತನ್ನು ಅಲೋಚಿಸುವವರಾಗಿ ಸ್ವರ್ಗವೂ ಕೂಡ, ಕೋಪಗೊಂಡ ಹಾವಿನ ಫಣಾಮಂಡಲದ ಛಾಯಕ್ಕೆ ಸದೃಶವು ಎಂದು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುತ್ತಾರೆ, ಎಂದರೆ —) ತತ್ = ಪ್ರಾಪ್ತಾಪಿ ದುಃಖಂ ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. ರಾಗನಿಮಿತ್ತಂ = ರಾಗವೇ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು, ಮತ್ತೂ ತತ್ = ಮೋಕ್ಷೇಚ್ಛುಗಳಾದರೂ ರಾಗರಹಿತರಾದವರು. ಆದುದರಿಂದ ಸುಖವನ್ನು ಆದರಿಸದೆ ದುಃಖಧ್ವಂಸಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದೂ, ನ = ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ - ಸ್ಫುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ವೀತರಾಗಾಃ ಅಪಿ = ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಗ ವುಳ್ಳವರಾದಾಗ್ಯೂ, ನಾರದಾದ್ಯಾಃ = ನಾರದರೇ ಮೊದಲಾದವರು, ಸುಖಾರ್ಥಾಯ = ಅಲ್ಲವಾದ ಸುಖರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿ, ಯಸ್ಮಾತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಅಂಜಸಾ = ಬಹಳವಾಗಿ, ದುಃಖಂ = ದುಃಖವನ್ನೂ, ಸಹಂತೇ = ಸಹಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಇದು ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದರೆ —) ಯಸ್ಮಾತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ನಾರದಾದ್ಯಾಃ = ನಾರದನೇ ಮೊದಲಾದವರು, ಸುಖಾರ್ಥಾಯ = ಸುಖರೂಪವಾದ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ, ಯುದ್ಧಾದಿದರ್ಶನಂ = ಯುದ್ಧದರ್ಶನ, ದೂರಗಮನಾದಿಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಸ್ವಯಂವರದರ್ಶನ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು, ಸುದುಃಖೇನಾಪಿ = ಅತಿ ದುಃಖದಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಕುರ್ವತೇ = ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, (ಇದೂ ಕೂಡ ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ —) ಯದಾ = ಯಾವಾಗ ಇಂದ್ರವೈರೋಚನಯೋಃ = ಇಂದ್ರವೈರೋಚನರ, ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಂ = ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ತ್ರಗಳಿಂದ, ಸುತಾಪಿತಾ ಅಪಿ = ಅತ್ಯಂತ ಸಂತಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾದಾಗ್ಯೂ, ತೇ ನಾರದಾದ್ಯಾಃ = ಆ ನಾರದನೇ.

ಮೊದಲಾದವರು, ಯುದ್ಧದರ್ಶನಾತ್=ಯುದ್ಧದ ದರ್ಶನ ನಿಮಿತ್ತವಾದ ಸುಖರೂಪವಾದ ಕಾರಣ ದೆಲೆಯಿಂದ, ಯುದ್ಧಂ = ಯುದ್ಧದರ್ಶನವನ್ನು, ನೈವಾಜಹುಃ=ಬಿಡಲೇ ಇಲ್ಲ. ಇತಿ=ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಸ್ಥಾಂದವಚಃ = ಸ್ಥಾಂದ ಪುರಾಣದ ವಚನವು ಇದೆಯೋ, ತಸ್ಮಾತ್=ಆದುದರಿಂದ, ಸುಖಾಭಾವಾಯ=ಸುಖಾಭಾವಕ್ಕಾಗಿ, (ಹೋಗಲ್ಪಟ್ಟ ರಾಗವುಳ್ಳವನಾದಾಗ್ಯೂ) ಕಃ=ಯಾವಾತನು, ಯತೇತ = ಪ್ರಯತ್ನಮಾಡುವನು? || ೯೮ ||
 || ೯೯ || ೧೦೦ || ೧೦೧ ||

ಹೀಗೆ ಪರರಿಂದ ನಿರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದುಃಖಾಭಾವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಆಗಬೇಕಾಗುವುದು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಈಗಲಾದರೂ ದುಃಖಾಭಾವವೂ ಕೂಡ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ವಿನಾತೋ ದುಃಖಯುಗ್ಮಸ್ಮಚ್ಚೇತನಃ ಸಂತ್ಸುಖೋಜ್ಜಿತಃ |
 ಪ್ರತಿಪನ್ನೋ ಯಥೇತ್ಯೇವ ಚಾನುಮಾ ಕೇನ ವಾರ್ಯತೇ || ೧೦೨ ||

ಅ || ವಿಮತಃ = ಮುಕ್ತನೆಂದು ಪರರಿಂದ ಅಂಗೀಕೃತನಾದವನು, ದುಃಖಯುಕ್ = ದುಃಖದಿಂದಕೂಡಿದವನು, ಯಸ್ಮಾಚ್ಚೇತನಃ ಸನ್ ಸುಖೋಜ್ಜಿತಃ = ಚೇತನನಾಗಿದ್ದು ಸುಖದಿಂದ ರಹಿತನಾದುದರಿಂದ, ಪ್ರತಿಪನ್ನೋ ಯಥಾ = ನರಕದಲ್ಲಿದ್ದ ಪ್ರಜೆಯಂತೆ. ಇತ್ಯೇವಚ ಅನುಮಾ = ಇಂತಹ ಅನುಮಾನವು, ಕೇನ = ಯಾರಿಂದ, ವಾರ್ಯತೇ = ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? 'ಯದಿ ಮುಕ್ತಃ ಸುಖೀ ನ ಸ್ಯಾತ್ ತದಾ ಅನಾತ್ಮಾ ವಾ ದುಃಖೀ ವಾ ಸ್ಯಾತ್ ಸಮಂತತತ್' ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅತಿಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. || ೧೦೨ ||

'ಶ್ರುತಯೋ ಯತಃ' ಎಂದು ಮೊದಲು ಹೇಳಿದ್ದನ್ನು ಈಗ ಎಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸರ್ವಶ್ರುತಿಪುರಾಣೇಷು ಸುಖಭಾವೋಕ್ತಿತಸ್ತಥಾ |
 ಮುಕ್ತಾನ ಗ್ರಾಹ್ಯಮೇವೈತತ್ಸುಖಾಭಾವಮತಂ ಬುಧೈಃ || ೧೦೩ ||
 ಸೋಽನಾನಂದಾದ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಸನ್ನಾನಂದೀ ಭವತಿ ಸ್ಫುಟಿಂ |
 ನಿರ್ಗುಣೇ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಮಯಿ ಧಾರಯನ್ವಿಶದಂ ಮನಃ || ೧೦೪ ||
 ಪರಮಾನಂದಮಾಪ್ನೋತಿ ಯತ್ರ ಕಾಮೋಽನಸೀಯತೇ |
 ನ ವಿಷ್ಣುಸದೃಶಂ ದೈವಂ ನ ಮೋಕ್ಷಸದೃಶಂ ಸುಖಂ || ೧೦೫ ||
 ನ ನೇದಸದೃಶಂ ವಾಕ್ಯಂ ನ ವರ್ಣೋಂ(ಕೋಂ)ಕಾರಸಂಮಿತಃ |
 ಯತ್ರಾನಂದಾಶ್ಚ ಮೋದಾಶ್ಚ ಮುದಃ ಪ್ರಮುದ ಆಸತೇ || ೧೦೬ ||
 ಕಾಮಸ್ಯ ಯತ್ರಾಸ್ತಾಃ ಕಾಮಾಃ ತತ್ರ ಮಾಮಮೃತಂ ಕೃಧಿ |
 ಇತಿ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾನಿ ತತ್ರ ತತ್ರ ವದಂತಿ ಹಿ || ೧೦೭ ||
 ಅತೋ ಮೋಕ್ಷೇ ಸುಖಾಭಾವ ಇತಿ ಯತ್ಕಿಂಚಿದೇವ ಹಿ |
 ಶಿರಃ ಕರಾದ್ಯಭಾವಶ್ಚ ನ ಮುಕ್ತಸ್ಯ ಭವೇತ್ಕೃಚಿತ್ |
 ಶ್ರುತಯಶ್ಚ ಪುರಾಣಾನಿ ಮಾನಮತ್ರ ಬಹೂನಿ ಚ || ೧೦೮ ||

ಅ || ಸರ್ವಶ್ರುತಿಪುರಾಣೇಸು = ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ, ಮುಕ್ತೈ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಸುಖಭಾವೋಕ್ತಿ ತಸ್ತಥಾ = ಸುಖವಿದೆಯೆಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಉಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ, ಬುದ್ಧೈಃ = ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಂದ, ಏತತ್ಸುಖಾಭಾವಮತಂ = ಈ ಸುಖವಿಲ್ಲನೆನ್ನುವ ಈ ಮತವು, ನ ಗ್ರಾಹ್ಯಮೇವ = ಸ್ವೀಕರಿಸಲಿಕ್ಕೇನೇ ಕೂಡದು. (ಆ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನುದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಸಃ = ಆ ಮುಕ್ತನು, ಅನಾನಂದಾತ್ = ದುಃಖವಿಶೇಯಿಂದ, ವಿಮುಕ್ತಃ ಸನ್ = ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟವನಾಗಿ, ಸ್ಪುಟಂ = ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ, ಆನಂದೀಭವತಿ = ಆನಂದವುಳ್ಳವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಸೋಽನಾನಂದಾದ್ವಿಮುಕ್ತಃ ಆನಂದೀ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು) ನಿರ್ಗುಣೇ = ಸತ್ಯ-ರಜ-ಸ್ತಮೋ ಗುಣರಹಿತನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮಣಿ = ಗುಣಪಂಪೂರ್ಣನಾದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವಾಚ್ಯನಾದ, ಮಯಿ = ನನ್ನಲ್ಲಿ, ವಿಶದಂ = ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ, ಮನಃ = ಮನಸ್ಸನ್ನೂ, ಧಾರಯನ್ = ಧರಿಸುವವನಾಗಿ, ಪರಮಾನಂದಂ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಆನಂದವನ್ನು, ಅಪ್ಯೋತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಯತ್ರ = ಎಲ್ಲಿ ಪರಮಾನಂದವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತಿರಲು, ಕಾಮಃ = ಸ್ವಪ್ನೆಯು, ಅಪಸೀಯತೇ = ಅವಸಾನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ, (ಇದು ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ ಭಗವದ್ವಾಕ್ಯವು.) ವಿಪ್ಲವದ್ಯಶಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ, ದೈವಂ = ದೈವವು, ನ = ಇಲ್ಲ. ವೋಕ್ಷ್ಯ ಸದೃಶಂ = ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ, ಸುಖಂ = ಸುಖವು, ನ = ಇಲ್ಲ. ವೇದಸದೃಶಂ = ವೇದಕ್ಕೆ ಸದೃಶವಾದ, ವಾಕ್ಯಂ = ವಾಕ್ಯವು, ನ = ಇಲ್ಲ. ಅಕಾರಸಂಮಿತಃ = ಅಕಾರ ಸದೃಶವಾದ, ಅಥವಾ ಹಿಂಕಾರಸಂಮಿತಃ = ಹಿಂಕಾರ ಸದೃಶವಾದ, ವರ್ಣಃ = ಅಕ್ಷರವು, ನ = ಇಲ್ಲ. (ಇದೂ ಪುರಾಣವಾಕ್ಯವು) ಯತ್ರ = ಯಾವೋಕ್ತದಲ್ಲಿ, ಆನಂದಾಶ್ಚ = ಆನಂದಗಳೂ, (ಸ್ವರೂಪಸುಖಗಳೂ) ವೋದಾಶ್ಚ = ಸಂತೋಷವಿಶೇಷಗಳೂ, ಮುಡಃ = ವಿಸಯಗಳಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಸುಖಗಳೂ, ಪ್ರಮುಡಃ = ಪ್ರಕೃಷ್ಟವಿಸಯಗಳಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾಗುವ ಸುಖಗಳೂ, ಆಸತೇ = ಇರುತ್ತಾವೋ, ಯತ್ರ = ಎಲ್ಲಿ, ಕಾಮಸ್ಯಕಾಮಾಃ = ಇಚ್ಛೆಯ ವಿಸಯಗಳೂ, ಆಪ್ತಾಃ = ಪರ್ಯಾಪ್ತಗಳಾಗಿದ್ದಾವೋ, ತತ್ರ = ಅಲ್ಲಿ, ಮಾಂ = ನನ್ನನ್ನು, ಅಮೃತಂ = ಮುಕ್ತನನ್ನಾಗಿ, ಕೃಧಿ = ಮಾಡು. (ಹೀಗೆ ವಾಯು ದೇವರನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಯು.) ಶ್ರುತಿಯ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುರಾಣವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು) (ಉದಾಹೃತಗಳಾದ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳ ಫಲವನ್ನು ಪ ಸಂಹಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಾನಿ = ಶ್ರುತಿಪುರಾಣಗಳು, ತತ್ರ ತತ್ರ = ಆವಾವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಹಿ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ವದಂತಿ = (ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸುಖವನ್ನೂ) ಹೇಳುತ್ತವೋ, ಅತಃ = ಅದುದರಿಂದ, ವೋಕ್ಷೇ = ವೋಕ್ಷ್ಯದಲ್ಲಿ. ಸುಖಾಭಾವ ಇತಿ = ಸುಖವಿಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು, ಯತ್ಕಿಂಚಿದೇವಹಿ = ಅತ್ಯಲ್ಪವಾದುದೇ, ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. (ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸುಖಾಭಾವವನ್ನು ಪವಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶರೀರರಾಹಿತ್ಯವು ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ. ಅದು ಅಸಿದ್ಧವು ಆಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಮುಕ್ತಸ್ಯ = ಮುಕ್ತನಿಗೆ, ಕ್ಯಚಿತ್ = ಎಲ್ಲಿಯೂ, ಶಿರಃ ಕರಾದ್ಯಭಾವಶ್ಚ = (ಕೇವಲ ಸುಖಾದ್ಯಭಾವವು ಅಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ಶಿರಸ್ಸು ಹಸ್ತ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳ ಅಭಾವವೂ ಕೂಡ, ನ ಭವೇತ್ = ಆಗಲಾರದು. (ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಎಂದರೆ—) ಚ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಶ್ರುತಯಃ = ಶ್ರುತಿಗಳೂ, ಬಹೂನಿ ಪುರಾಣಾನಿ ಚ = ಬಹುಪುರಾಣಗಳೂ ಕೂಡ, ಅತ್ರ = ಶಿರಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳು ಇವೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ, ಮಾನಂ = ಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ, (ಸಂತಿ = ಇರುತ್ತವೆ.) || ೧೦೩ || ೧೦೪ || ೧೦೫ || ೧೦೬ || ೧೦೭ || ೧೦೮ ||

ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಪುರಾಣವನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಉದಾಹರಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ನ ವರ್ತತೇ ಯತ್ರ ರಜಸ್ತಮಸ್ತಯೋಃ
 ಸತ್ವಂ ಚ ಮಿಶ್ರಂ ನ ಚ ಕಾಲವಿಕ್ರಮಃ || ೧೦೯ ||
 ನ ಯತ್ರ ಮಾಯಾ ಕಿಮುತಾಪರೇ ಹರೇ-
 ರನುಪ್ರತಾ ಯತ್ರ ಸುರಾಸುರಾರ್ಚಿತಾಃ ||
 ಶ್ಯಾಮಾವದಾತಾಃ ಶತಸತ್ರಲೋಚನಾಃ
 ಪಿಶಂಗವಸ್ತ್ರಾಃ ಸುರುಚಃ ಸುಪೇಶಸಃ || ೧೧೦ ||
 ಸರ್ವೇ ಚತುರ್ಬಾಹವ ಉನ್ನಿಷನ್ಮಣಿ
 ಪ್ರನೇಕನಿಷ್ಠಾಭರಣಾಃ ಸುವರ್ತಸಃ ||
 ಪ್ರವಾಲವೈಡೂರ್ಯಮೃಣಾಲವರ್ತಸಾಂ
 ಪರಿಸ್ಪುರತ್ಕುಂಡಲಮಾಲಿನಾಲಿನಾಂ || ೧೧೧ ||
 ಭ್ರಾಜಿಷ್ಣುಭಿಯಃ ಪರಿಶೋ ವಿರಾಜತೇ
 ಲಸದ್ವಿನಾನಾವಲಿಭಿರ್ಮಹಾತ್ಮನಾಂ ||
 ವಿದ್ಯೋತಮಾನಪ್ರಪದೋತ್ತಮಾಭಿಃ
 ಸವಿದ್ಯುದಭ್ರಾವಲಿಭಿಯಥಾ ನಭಃ || ೧೧೨ ||
 ಶ್ರೀರ್ಯತ್ರ ರೂಪಿಣ್ಯುರುಗಾಯ ಪಾದಯೋಃ
 ಕರೋತಿ ಮಾನಂ ಬಹುಧಾ ವಿಭೂತಿಭಿಃ ||
 ಯುಚಾಂ ತ್ವಃ ಪೋಷಮಾಸ್ತೇ ಪುಪುಷ್ವಾನ್
 ಗಾಯತ್ರಂ ತ್ವೋ ಗಾಯತಿ ಶಕ್ವರೀಷು || ೧೧೩ ||
 ಬ್ರಹ್ಮಾ ತ್ವೋ ವದತಿ ಜಾತವಿದ್ಯಾಂ
 ಯಜ್ಞಸ್ಯ ಮಾತ್ರಾಂ ನಿಮಿನೀತ ಉ ತ್ವಃ ||
 ಕಾವಾನನ್ನರೂಪೀ ಚರತೀತಿ ಪೂರ್ವ
 ಶ್ರುತ್ಯಾ ಪುರಾಣೋಕ್ತಿಭಿರಸ್ಯದೋಷಃ ||
 ದೇಹಃ ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕ ಏವ ತೇಷಾಂ
 ಮುಕ್ತಿಂ ಗತಾನಾಮಪಿ ಚೇಯತೇ ಹಿ || ೧೧೪ ||

ಅ || ಯತ್ರ=ಯಾವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ರಜಃ=ರಜೋಗುಣವು, ನ ವರ್ತತೇ=ಇರುವು ದಿಲ್ಲವೋ, ತಮಃ=ತಮೋ ಗುಣವೂ, ನ ವರ್ತತೇ=ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ, ತಯೋಃ=ಅ ರಜ ಸ್ತಮಸ್ಸುಗಳ, ಮಿಶ್ರಂ=ಸಹಚರಿತವಾದ ಸತ್ವಂಚ=ಸತ್ಯಗುಣವೂ, ನ ವರ್ತತೇ=ಇರುವು ದಿಲ್ಲವೋ (ಅಂದರೆ— ರಜ ಆದಿ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಬಂಧಕಗಳಾಗಿ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು.) ಕಾಲವಿಕ್ರಮಃ=ಕಾಲಸಾಮರ್ಥ್ಯಕೃತವಾದ ಭಾವನಿಕಾರವು, ನ ಚ=ಇಲ್ಲ. ಯತ್ರ=ಎಲ್ಲಿ, ಮಾಯಾ=ಪ್ರಕೃತಿಯು, ನ=ಬಂಧಕವಾಗಿ ಇಲ್ಲವೋ, ಅಪರೇ=ಮಹದಾದಿಗಳು, ನ ವರ್ತಂತೇ ಇತಿ ಕಿಮುತ = ಇರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಏನು ಹೇಳಹೇಕು? ಸುರಾಸುರಾರ್ಚಿತಾಃ = ದೇವತೆ ಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಧುಗಳಾದ ಪ್ರಹ್ಲಾದಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟವರಾಗಿ, ಹರೇಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಅನುಪ್ರತಾಃ=ಸೇವಕರಾಗಿ, ಯತ್ರ=ಎಲ್ಲಿ, ವರ್ತಂತೇ=ಇರುತ್ತಾರೆ. ಶ್ಯಾಮಾವದಾತಾಃ=

ಶ್ಯಾಮವರ್ಣವುಳ್ಳವರೂ, ನಿರ್ಮಲರೂ ಆದವರು, ಶತಪತ್ರಲೋಚನಾಃ = ಕಮಲದಂತೆ
 ಲೋಚನಗಳುಳ್ಳವರು, ಪಿಶಂಗವಸ್ತ್ರಾಃ=ಪಿಂಗಲವಸ್ತ್ರಗಳುಳ್ಳವರು, ಸುರುಚಾಃ=ಶೋಭನವಾದ
 ಪ್ರಭೆಯುಳ್ಳವರು, ಸುವೇಶಸಃ=ಶೋಭನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳವರು, ಉನ್ಮಿಷನ್ಮಣಿಪ್ರವೇಕನಿಷ್ಠಾ
 ಭರಣಾಃ=ರಶ್ಮಿಗಳುಳ್ಳ ರತ್ನಶ್ರೇಷ್ಠಗಳೂ ಮುತ್ತಿನ ಸರಗಳೂ ಇವುಗಳೇ ಆಭರಣಗಳಾಗಿ ಉಳ್ಳ
 ವರು, ಸುವರ್ಚಸಃ=ಅತ್ಯಂತ ಬಲವುಳ್ಳವರು, ಚತುರ್ಭಾಹನಃ=ನಾಲ್ಕು ಭುಜಗಳುಳ್ಳವರು,
 ಸರ್ವೇ=ಎಲ್ಲರೂ, ಹರೇಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಅನುವೃತಾಃ=ಸೇವಕರಾಗಿ, ವರ್ತಂತೇ=ಇರುತ್ತಾರೆ.
 ಪ್ರವಾಲವೈಡೂರ್ಯಮೃಣಾಲವರ್ಚಸಾಂ=ಹವಳವು-ವೈಡೂರ್ಯವು-ಕಮಲದ ದಂಡು ಇವುಗಳ
 ವರ್ಚಸ್ಸುಳ್ಳ, ಪರಿಸ್ಪರ್ಶತ್ಕುಂಡಲಮಾಲಿನಾಲಿನಾಂ = ಪ್ರಕಾಶಮಾನಗಳಾದ ಕುಂಡಲಗಳೂ,
 ಕಿರೀಟಗಳೂ, ಮಾಲಿಕೆಗಳೂ ಇವುಗಳುಳ್ಳ ಇಂತಹ, ಮಹಾತ್ಮನಾಂ = ಮಹಾನುಭಾವರಾದ
 ದೇವತೆಗಳ, ವಿದ್ಯೋತಮಾನಪ್ರಮದೋತ್ತಮಾಭಿಃ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ
 ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯರುಳ್ಳ ಅಥವಾ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸಿ ಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಉತ್ತಮ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಂದ,
 ಭಾಷಿಸ್ತುಭಿಃ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ, ಲಸದ್ಭಿಮಾನಾವಲಿಭಿಃ = ಪ್ರಕಾಶಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ
 ವಿಮಾನಗಳ ಪಜ್ಜಿಗಳಿಂದ, ಯಃ=ಯಾವ ಲೋಕವು, ಸವಿದ್ಯುದಭಾವಲಿಭಿಃ = ಮಿಂಚು
 ಗಳಿಂದ ಸಹಿತಗಳಾದ ಮೇಘಗಳ ಪಜ್ಜಿಗಳಿಂದ, ಯಥಾ ನಭಃ=ಆಕಾಶದಂತೆ, ಪರಿತಃ=
 ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ, ವಿರಾಜತೇ=ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತದೊ, ಯತ್ರ=ಯಾವ ಲೋಕದಲ್ಲಿ, ರೂಪಿಣೀ=
 ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಳಾದ, ಶ್ರೀಃ = ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರೀದೇವಿಯ, ಉರುಗಾಯು ಪಾದಯೋಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ
 ಚರಣಗಳಲ್ಲಿ, ಬಹುಧಾ = ಬಹುಪ್ರಕಾರವಾಗಿರತಕ್ಕ, ವಿಭೂತಿಭಿಃ = ತನ್ನ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಂದ,
 ಮಾನಂ=ಪೂಜೆಯನ್ನು, ಕರೋತಿ=ಮಾಡುತ್ತಾಳೋ. (ಇಂತಹ ಲೋಕವನ್ನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯು
 ತೋರಿಸಿದನು. ಎಂದು 'ತಸ್ಮೈ ಸ್ವಲೋಕಂ ಭಗವಾನ್ ಸಭಾಜಿತಃ ಸಂದರ್ಶಯಾ
 ಮಾಸ ಪರಂ ನ ಯತ್ಪದಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಅನ್ವಯವು) ತ್ವಃ=ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನು,
 ಋಚಾಂ = ಋಕ್ಕುಗಳ, ಪೋಸಂ = ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು, ಪುಷ್ಪಾನ್ = ಪುಷ್ಪೀಕರಿಸುವವನಾಗಿ,
 ಆಸ್ತೇ=ಇರುತ್ತಾನೆ. ತ್ವಃ=ಒಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಶಕ್ವರೀಷು=ಶಕ್ವರೀ ಛಂದಸ್ಸು ಋಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ,
 ಗಾಯತ್ರಂ=ಗಾಯತ್ರವೆನ್ನುವ ನಾಮವನ್ನು, ಗಾಯತಿ=ಗಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ತ್ವಃ ಬ್ರಹ್ಮಾ=
 ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಬ್ರಹ್ಮನು, ಜಾತವಿದ್ಯಾಂ=ಪೌರುಷೇಯ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು, ವದತಿ=ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ.
 ತ್ವಃ ಉ = ಮತ್ತೊಬ್ಬನು, ಯಜ್ಞಸ್ಯ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ, ಮಾತ್ರಾಂ = ಅಂಶವನ್ನು (ಮತ್ಸ್ಯಾ
 ದ್ಯವತಾರವನ್ನು) ವಿಮಿಮಾತೇ=ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಕಾಮಾನ್ವರೂಪೀ=ಸ್ವೇಚ್ಛಾನು
 ಸಾರವಾದ ಅನ್ನವೂ, ರೂಪವೂ ಇವುಗಳುಳ್ಳವನಾಗಿ, ಚರತಿ=ಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ
 ಪೂರ್ವ ಶ್ರುತ್ಯಾ=ಇದೇಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೂ, ಪುರಾಣೋಕ್ತಿಭಿರಪಿ=ಪುರಾಣಗಳ
 ವಚನಗಳಿಂದಲೂ, ಅದೋಷಃ=ದೋಷರಹಿತವಾದ, ಸ್ವರೂಪಾತ್ಮಕ ಏವ=ಜೀವಸ್ವರೂಪವೇ
 ಸ್ವರೂಪವಾಗಿವುಳ್ಳ, ದೇಹಃ=ಶರೀರವು, ತೇಷಾಂ ಮುಕ್ತಿಂ ಗತಾನಾಮಪಿ=ಆ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು
 ಹೊಂದಿದವರಿಗೂ ಕೂಡ, ಈಯತೇ ಹಿ=ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆಷ್ಟೆ; ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಮಿತವೇ ಆಗಿದೆ.

ತಾ || (1) ಪುರಾಣವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ 'ಶ್ಯಾಮಾವದಾತಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹವು ತೋರು
 ತದೆ. ನ 'ವರ್ತತೇ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದ್ಯಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಪರಮ ಮುಕ್ತಿತ್ವವೂ,
 ದೇಹಕ್ಕೆ ಸ್ವರೂಪತ್ವವೂ ಆದರಿಂದಲೇ ಅದೋಷತ್ವವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಋಗು
 ಚ್ಚಾರಣಾದಿಗಳಿಂದ ದೇಹಿತ್ವವೂ ತೋರುತ್ತದೆ || ೧೦೯ || ೧೧೦ || ೧೧೧ || ೧೧೨ || ೧೧೩ || ೧೧೪ ||

ಈ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಶಿರಃ ಕರಾದ್ಧೈರಪಿ ಮುಕ್ತಿಭಾಜೋ
 ಯುಕ್ತಾ ಯತಶ್ಚೇ ಪುರುಷಾ ಇದಾನೀಂ || ೧೧೫ ||
 ಯಥೇತಿ ಪೂರ್ವಾ ಅನುಮಾಶ್ಚ ಜೀವ-
 ಸ್ವರೂಪಮಂಗಾದಿಯುಗಾವ (ಪ)ಯಂತಿ |
 ನ ಬ್ರಹ್ಮರೂಪತ್ವಮಮುಷ್ಯ ದೇಹಿನೋ
 ಮುಕ್ತಾವಪಿ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಮಯಾ ಕಥಂಚಿತ್ || ೧೧೬ ||

ಅ || ಮುಕ್ತಿಭಾಜಃ=ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು, (ಪಕ್ಷವು) ಶಿರಃ ಕರಾದ್ಧೈರಪಿ=ಶಿರಸ್ಸು-ಕೈವೊದಲಾದವುಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಯುಕ್ತಾಃ=ಕೂಡಿದವರು, (ಸಾಧ್ಯ) ಯತಃ ತೇ ಪುರುಷಾಃ=ಯಾವ ಕಾರಣವಿಂದ ಅವರು ಪುರುಷರೋ, (ಅಂದರೆ ಆತ್ಮತ್ವವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತ), (ಹೇತುವಿದು) ಇದಾನೀಂ ಯಥಾ = ಅಸ್ತದಾದಿಗಳಂತೆಯೇ. 'ಇತಿಪೂರ್ವಾಃ' ಎನ್ನುವುದೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ('ಮುಕ್ತಿರ್ದೇಹಿನಿಷ್ಠಾ ಜೀವಾವಸ್ಥಾತ್ಪಾತ್ ಸಂಸಾರವತ್' ಇದು ಮೊದಲಾದ್ದು) ಅನುಮಾಶ್ಚ = ಅನುಮಾನಗಳೂ ಕೂಡ, ಜೀವಸ್ವರೂಪಂ = ಮುಕ್ತಜೀವರ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು, ಅಂಗಾದಿಯುಕ್ = ಶರೀರವೂ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ್ದನ್ನಾಗಿ, ಅವ (ಪ) ಯಂತಿ = ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ. (ಹೀಗೆ ಸಾಂಖ್ಯಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ಈಗ ಯಾರು ಮೊದಲು ಭಿನ್ನನಾದ ಅಥವಾ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನನಾದ ಜೀವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ವರಬ್ರಹ್ಮ ನಿಂದ ಅತ್ಯಂತ ಏಕೈವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೋ ಅವರ ಮತವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅಮುಷ್ಯ ದೇಹಿನಃ=ಈ ಜೀವನಿಗೆ, ಮುಕ್ತಾವಪಿ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಕಥಂಚಿತ್ ಪ್ರಮಯಾ=ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮರೂಪತ್ವಂ=ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪತ್ವವು, ನ ಸ್ಯಾತ್=ಆಗಲಾರದು. ಅಥವಾ ಕಥಂಚಿತ್=ಯಾವ ಸಾಧನದಿಂದಲೂ, ನ ಸ್ಯಾತ್= ಆಗಲಾರದು. ಪ್ರಮಯಾ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಭೇದವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ. || ೧೧೫ || ೧೧೬ ||

ಆ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹಿತೋಽಶೇಷಭೋಗಾನ್
 ಭುಂಕ್ತೇ ತಥೋಪೇತ್ಯ ಸುಖಾರ್ಣವಂ ತಂ |
 ಯತ್ತತ್ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪೇತ್ಯ ಜೀವೋ
 ನಿಜಸ್ವರೂಪತ್ವಮನಾಶ್ಯ ಕಾಮಾನ್ || ೧೧೭ ||
 ಭುಂಕ್ತೇ ಸ ದೇವಃ (ದೈವಂ) ಪುರುಷೋತ್ತಮೋಽಽ-
 ಆತ್ಮೇತಿ ಚೋಕ್ತೋ ಗುಣಪೂರ್ತಿಹೇತೋಃ |
 ಸೇತುಃ ಸ ದೇವೋಽಪಿಲಮುಕ್ತಿಭಾಜಾ-
 ಮುತಾಮೃತಸ್ಯೇಷ್ಯ ಇಹೇಶಿತಾ ಯತ್ || ೧೧೮ ||

ಇತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯೈರ್ಭಗವದ್ವಶಃ ಸನ್
 ಭುಂಕ್ತೇತ್ಯಬಿಲಾನ್ಮುಕ್ತಿಗತೋಽಪಿ ಭೋಗಾನ್ |
 ಕಾಲೋಽಸ್ಯ ಸೌ ನೈಕೈಯುತಃ ಪರೇಣ
 ಜೀವಸ್ಯ ಕಾಲೋ ಯತ ಏಷ ಯದ್ವತ್ || ೧೧೯ ||
 ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಅಪ್ಯನುಮಾಃ ಪ್ರಮಾಣಂ
 ಮುಕ್ತೌ ಚ ಜೀವಸ್ಯ ಪರತ್ವರೋಧೇ |
 ಕಥಂ ಚ ಯಃ ಪೂರ್ವವಃ ಸೌ ನ ಪಶ್ಯಾತ್
 ಭವೇತ್ಸ ಏವೇತ್ಯಪಿ ಯುಕ್ತಿನೇತಿ || ೧೨೦ ||
 ಯತೋ ನ ದೃಷ್ಟಂ ಯದಭೂನ್ಮ ಪೂರ್ವಂ
 ಪಶ್ಯಾತ್ತದಾ ಸೇತಿ ಕೌತಶ್ಚ ಕಿಂ ಚಿತ್ || ೧೨೧ ||

ಅ || ಸಃ=ಮುಕ್ತನು, ಬ್ರಹ್ಮಣಾ=ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ, ಸಹಿತಃ=ಕೂಡಿದವನಾಗಿ, ಅಶೇಷ
 ಭೋಗಾನ್=ಎಲ್ಲಾ ಭೋಗಗಳನ್ನು, ಭುಂಕ್ತೇ=ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಸೋಶ್ಚ ತೇ
 ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನ್ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ವಿಸಶ್ಚಿತಾ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳ
 ಬೇಕು.) ತಥಾ=ಹಾಗೆ, ಸುಖಾರ್ಣವಂ=ಸುಖಪೂರ್ಣನಾದ, ತಂ=ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು,
 ಉಪೇತ್ಯ=ಹೊಂದಿ ಎಲ್ಲಾ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಏತಮಾನಂದ
 ಮಯಮಾತ್ಮಾನಮಸಂಕ್ರಮ್ಯ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಯತ್=
 ಯಾವ, ತತ್=ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ=ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಜ್ಯೋತಿರೂಪನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿ
 ಯನ್ನು, ಜೀವಃ=ಜೀವನು, ಉಪೇತ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ನಿಜಸ್ವರೂಪತ್ವಂ=ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪತ್ವವನ್ನು,
 ಆವಾಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ಸದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ಏವಂ=ಹೀಗೆ, ಕಾಮಾನ್=ಅಭೀಷ್ಟಗಳನ್ನು,
 ಭುಂಕ್ತೇ=ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೋ, ದೇವಃ=ಕ್ರೀಡಾಡಿಗುಣವಿಶಿಷ್ಟನಾದ, ಅಜಃ=ಉತ್ಕೃ
 ರಹಿತನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಗುಣಪೂರ್ಣಹೇತೋಃ=ಗುಣಪೂರ್ಣತ್ವರೂಪ ಕಾರಣದಿಂದ,
 ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ=ಪುರುಷೋತ್ತಮನೆಂದೂ, ಆತ್ಮೇತಿ ಚ=ಆತ್ಮನೆಂದೂ, ಉಕ್ತಃ=ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳ
 ಲ್ಲಟ್ಟಿದ್ದಾನೆ. (ಯತ್ರತ್ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ 'ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿ
 ನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ ಸ ಉತ್ತಮಃ ಪುರುಷಃ ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್ ರಮಮಾಣಃ
 ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಪದ್ಯತೇ ಏಷ ಆತ್ಮಾ' ಎನ್ನುವ
 ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಸ ದೇವಃ=ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು, ಅಖಿಲಮುಕ್ತಿಭಾಜಾಂ=
 ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೂ, ಸೇತುಃ=ಆಶ್ರಯನು. (ಇದರಿಂದ 'ಅಮೃತ
 ಸ್ಯೈಷ ಸೇತುಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) ಇಹ = ಇಲ್ಲಿ, ಯತ್=
 ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಈಶಿತಾ = ನಿಯಾಮಕನೋ, ಅಮೃತಸ್ಯ ಉತ = ಮುಕ್ತವರ್ಗಕ್ಕೂ
 ಕೂಡ, ಈಷ್ಟೇ=ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಅಮೃತತ್ವಸ್ಯೇಶಾನೋ ಯದ
 ನ್ನೇನಾತಿರೋಹತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) (ಉದಾಹರಣೆಪಟ್ಟ
 ವಾಕ್ಯಗಳ ಫಲವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯೈಃ = ಇದು ಮೊದಲಾದ ವಾಕ್ಯ
 ಗಳಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಗತೋಽಪಿ=ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನೂ ಕೂಡ, ಭಗವದ್ವಶಃ ಸನ್=
 ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಧೀನನಾಗಿ, ಅಖಿಲಾನ್ ಭೋಗಾನ್=ಎಲ್ಲಾ ಭೋಗಗಳನ್ನು, ಭುಂಕ್ತೇ=
 ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅಸೌ ಕಾಲಃ =

ಮೋಕ್ಷ ಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಈ ಕಾಲವೂ, ಜೀವಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಪರೇಣ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ, ಐಕ್ಯಯುತಃ = ಯಾವುದು ಐಕ್ಯವೋ, ಅದರಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದುದು, ನ = ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಕಾಲೋ ಯತಃ = ಕಾಲತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಏವ ಯದ್ವತ್ = ಸಂಸಾರಕಾಲದಂತೆ, ಇತ್ಯಾದಿಕಾ ಅಸಿ ಅನುಮಾಃ = ಇದು ಮೊದಲಾದ ಅನುಮಾನಗಳೂ ಕೂಡ, ಮುಕ್ತೌ ಚ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಜೀವಸ್ಯ = ಜೀವನಿಗೆ, ಪರತ್ಯರೋಛೇ = ಪರಬ್ರಹ್ಮತ್ವನಿವಾರಣದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಮಾಣಂ = ಪ್ರಮಾಣವು. (ಆದು ಯಾವುದೆಂದರೆ — ಅನುಮಾನವು.) (ಯಾರು ಮೊದಲು ಅತ್ಯಂತಭಿನ್ನನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರ ರೀತಿಯಾಗಿ ಐಕ್ಯಶಬ್ದವು ಐಕ್ಯಪರವು. ಪರತ್ಯಶಬ್ದವೂ ಐಕ್ಯಪರವೇ. ಯಾರು ಮೊದಲು ಭೇದಾಭೇದಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತಾಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ, ಅವರನ್ನು ಕುರಿತು ಐಕ್ಯಾದಿಶಬ್ದವು ಅತ್ಯಂತಾಭೇದಪರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕು. ಅಂತೂ ದೃಷ್ಟಾಂತದೋಷವಿಲ್ಲ. ದೃಷ್ಟಾಂತದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವಶಬ್ದವು ಅಹಂಕಾರಾದ್ಯುಪಾಧಿಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಿಶಿಷ್ಟಪರವು. ನಿಶ್ಚೇದಭೂತ ಚೇತನಮಾತ್ರಪರತ್ವವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಅಂತಹ ವಿಶೇಷ್ಯಾಂಶಕ್ಕೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಐಕ್ಯವೂ ಸಂಸಾರಾವಸ್ಥೆಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೈಕಲ್ಯವು ಬರುವುದು) (ಸ್ವಕೀಯವಾದ ಆದಿಪದವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾ ಅನುಮಾನಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯಃ = ಯಾವ ಜೀವನು, ಪೂರ್ವಂ = ಮೊದಲು ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ, ಅಸೌ ನ = ಪರಮಾತ್ಮನಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ, ಅಸೌ = ಈ ಜೀವನು, ಪಶ್ಚಾತ್ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಸ ಏವ ಭವೇತ್ = ಆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಆಗುವನು. ಇತ್ಯಸಿ = ಎನ್ನುವುದೂ ಕೂಡ, ಕಥಂ = ಹೇಗೆ, ಯುಕ್ತಿಂ = ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು, ಏತಿ = ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಆಯುಕ್ತವು.) (ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಸ್ತಿಯನ್ನುಪಪಾದಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯತಃ = ಯಾವ ಕಾರಣ ದೆಲೆಯಿಂದ, ಯತ್ ಕಿಂಚಿತ್ = ಯಾವುದಾದರೂ ಘಟಾವಿಸ್ತವು, ಪೂರ್ವಂ = ಮೊದಲು, ಯತ್ = ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಘಟಾವಿಸ್ತರೂಪವು, ನಾಭೂತಃ = ಆಗಿಲ್ಲವೋ, (ಅಂದರೆ — ಯಾವುದು ಇದ್ದ ವಸ್ತುವಂತರದಿಂದ ಏಕೀಭೂತವಾಗಲಿಲ್ಲವೋ,) ತತ್ = ಅದು, ಪಶ್ಚಾತ್ = ಮೇಲೆ, ಕೌತಶ್ಚಿತ್ = ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದ, ತತ್ ಆಸ = ಅದು ಆಯಿತು. (ಅದರಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿತು.) ಇತ್ಯೇತತ್ = ಇದು, ನ ದೃಷ್ಟಂ = ಕಾಣಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. (ಈಗ ಕಾಣಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಕಾಣಿಸಲ್ಪಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಭಿನ್ನನಾದವನು ಮೇಲೆ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಲಾರನು) || ೧೧೭ || ೧೧೮ || ೧೧೯ || ೧೨೦ || ೧೨೧ ||

ಹೀಗೆ ಭಾಸ್ಕರಾದಿಗಳ ಮತವನ್ನು ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿಯೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಜೀವನು ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನನು. ಆತನಿಗೆ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಭೇದವೇ ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಅಭೇದವಾದರೂ ಅವಿದ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆವೃತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಭೇದಾಭೇದಗಳು ಎರಡೂ ವ್ಯಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ, ಎಂದು ಯಾವ ಯಾವಪ್ರಕಾಶಾದಿಗಳು ಹೇಳುತ್ತಾರೋ ಅವರ ಮತವನ್ನು ಈಗ ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ನ ಚೈವ ಮುಕ್ತೇನ (ಶ್ರೌ ತು) ಹರೇಃ ಸೃಥಕ್ತೃ-
 ಮೈಕ್ಯಂ ತಥಾ ಸ್ಯಾದಿತಿ ಯುಕ್ತೀಮೇತಿ |
 ಯತೋ ನ ಕೌತ್ರಾಸಿ ಭಿದಾಭಿದಾ ಚ
 ದೃಷ್ಟಾ ಚಿತಕ್ಷೇತನಯಾ ಕೌತಶ್ಚಿತ್ || ೧೨೨ ||

ಇತ್ಥಂ ಮತಾನಿ ಭ್ರಮಜಾನಿ ಯಸ್ಮಾ-
 ನೋಕ್ಷಂ ಸಮುದ್ದೇಶ್ಯಮಪಿ ಭ್ರಮೇಣ |
 ವಿದುರ್ನ ಸಮ್ಯಗ್ಯದಸೀಹ ಲೌಕಿಕಾಃ
 ಸುಖಂ ಮಮ ಸ್ಯಾದ್ಧಿ ಸದೇತಿ ಜಾನತೇ || ೧೨೩ ||

ಅ || ಹರೀಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಮುಕ್ತೇನ = ಮುಕ್ತನಿಂದ, ಅಥವಾ ಮುಕ್ತೌ ತು = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಆದರೂ, ಪೃಥಕ್ತ್ವಂ = ಭೇದವು, ತಥಾ = ಹಾಗೆ, ಐಕ್ಯಂ = ಐಕ್ಯವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗುವುದು. ಇತಿ ತಥಾ = ಈ ಮತವೂ ಕೂಡ, ಯುಕ್ತಿಂ = ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು, ನೈವೇತಿ = ಹೊಂದುವುದೇ ಇಲ್ಲ. (ಎಕೆಂದರೆ — ಅನುಮಾನವಿರೋಧವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಚಿತಃ = ಚೇತನಕ್ಕೆ, ಚೇತನಯಾ = ಚೇತನದಿಂದ, ಭಿದಾಭಿದಾ ಚ = ಭೇದಾಭೇದವೂ ಕೂಡ, ಕುತ್ಯಾಪಿ = ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ಕುತ್ಶಿತ್ = ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣ ದಿಂದಲೂ, ನ ದೃಷ್ಟಾ = ಕಾಣಲ್ಪಡಲಿಲ್ಲ. (ಎನ್ನುವುದರಿಂದ 'ಜೀವೇಶ್ಯಂ ನ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನಾ ಚೇತನತ್ವಾತ್ ದೇವದತ್ತ ಯಜ್ಞದತ್ತವತ್' 'ಈಶ್ವರೋ ಜೀವೇನ ಭಿನ್ನಾಭಿನ್ನೋ ನ ಭವತಿ ಚೇತನತ್ವಾದ್ಯಜ್ಞದತ್ತವತ್' ಇದುವೆಂದಲಾದ ಅನುಮಾನವು ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.) (ಮೋಕ್ಷ ವಾದಾರ್ಥವನ್ನು ಸಂಪಾರಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) ಇತ್ಥಂ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವುಕಾರದಿಂದ, ಮತಾನಿ = ಜೈನಾದಿ ಮತಗಳು, ಭ್ರಮಜಾನಿ = ಭ್ರಾಂತಿಜನ್ಯಗಳು, (ಕೆಲವು ಮತಗಳು ವಿಪ್ರಲಂಭಜನ್ಯಗಳು) (ಆದುದರಿಂದಲೇ ಬಿಡಲ್ಪಡಲು.) ಹಾಗಾದರೆ — ವಕ್ತ್ಯುಗಳಿಗೆ ಕೆಲವು ಕಡಿ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ದೋಷವೇನೆಂದರೆ ಯಸ್ಮಾತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, (ಮತಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದವರು ಪ್ರಾಕರಣಿಕವಲ್ಲದವರ ಪ್ರಸಕ್ತ ಅನುಪ್ರಸಕ್ತಿಯಿಂದ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ಅರ್ಥವನ್ನು, ಕಥಂಚಿತ್ = ವಿಪರೀತವಾಗಿ ತಿಳಿದವರಾದಾಗ್ಯೂ ಅತ್ಯಂತ ನಿಂದ್ಯರಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಜೈನಾದಿ ಗಳಾದರೂ) ಸಮುದ್ದೇಶ್ಯಮಪಿ - ಪ್ರಧಾನವಾಗಿ ಉದ್ದೇಶ್ಯವಾದ, ಮೋಕ್ಷಂ ಅಪಿ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ ಕೂಡ, ಸಮ್ಯಕ್ = ಚೆನ್ನಾಗಿ, ನ ವಿದುಃ = ತಿಳಿಯಲಿಲ್ಲ. (ಮತ್ತೆ) ಭ್ರಮೇಣ = ವೈವರೀತ್ಯದಿಂದ, ವಿದುಃ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ತಸ್ಮಾತ್ = ಆದುದರಿಂದ, ಮತಾನಿ = ಅವರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮತ ಗಳು, ಭ್ರಮಜಾನಿ = ಭ್ರಮಜನ್ಯಗಳು. (ಮತ್ತೂ ಅತಿಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿ ಇವರಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನವಿಪರ್ಯಯಗಳು ಅಲ್ಲ; ಮತ್ತೆ ಗೋಪಾಲ ಅವಿಪಾಲರೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ ಪಾಮರ ರಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಮೇಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇವರಿಗೆ ಅಜ್ಞಾನವಿದೆ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಯತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಇಹಿ = ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಲೌಕಿಕಾ ಅಪಿ = ಲೌಕಿಕ ಬುದ್ಧಿರಹಿತರಾದವರೂ ಕೂಡ, ಮಮ = ನನಗೆ, ಸದಾ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಸುಖಂ = ಸುಖವು, ಸ್ಯಾತ್ = ಆಗಲಿ, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ ತಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶ್ಯವನ್ನು, ಜಾನತೇ = ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಹಿ = ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ('ಮಮ ಸತ್ಯಂ ಮಾಭೂತ್' ಎಂದು ತನ್ನ ಅಭಾವವನ್ನೇ ಉದ್ದೇಶ್ಯವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ನನಗೆ ಕ್ಲೇಶವೃತ್ತಿಯೇ ಆಗಲಿ ಸುಖವು ಆಗುವುದುಬೇಡ ಎಂದು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಅವಿಪಾಲ-ಗೋಪಾಲರ ಕ್ಷಿಂತಲೂ ಇವರು ಅತಿಮೂಢರು) ಹೀಗೆ ವಾದಪ್ರತಿಪಾದ್ಯ ವಿಷಯವನ್ನು ವಾದಗಳಿಗೆ ಸಂಗತಿಯನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸಿದರು. || ೧೨೩ || ೧೨೩ ||

ಈಗ ಈ ವಾದದ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಲಿಚ್ಚಿಸಿದ ವರಾಗಿ ಪ್ರಸಂಗಸಂಗತಿಯಿಂದ ಸಿಂಹಾವಲೋಕಸನ್ಯಾಯದಿಂದ ಜ್ಞಾನಸಾದ, (ಅಧ್ಯಾಯ. ೩.

ಪಾದ ೪.) ಕರ್ಮಕ್ಷಯ ಪಾದ (ಅಧ್ಯಾ. ೪. ಪಾದ ೧.) ಇವುಗಳ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತ ಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಈ ಪಾದದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹೇಳುವರು.

ಪ್ರಕೃತ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಚತುರ್ಥ ಪಾದದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಔದಾರ್ಯಮುಚ್ಚಾವಚಶಕ್ತಿರಾತ್ಮ-
 ಸ್ವರೂಪದಾರ್ಥ್ಯಂ ಚ ನಿಜಸ್ವಭಾವಃ |
 ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಮಾಪೂರ್ಣವಿಶೇಷಯೋಗ್ಯತಾ
 ವಿರೋಧಹಾನಿಶ್ಚ ಚತುರ್ಥಪಾದೇ || ೧೨೪ ||
 ವ್ಯವಸ್ಥಿತಸ್ತ್ವವಿಶೇಷಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ
 ನಿಷೇಧಸಾಮಾನ್ಯವಿಧಿಕ್ರಿಯಾಣಾಂ |
 ವಿಭಕ್ತತಾ ಚಾಕ್ಷರಯೈವ ಸಿದ್ಧಿ-
 ವಿಪಕ್ಷಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿವಿರೋಧ (ರುದ್ಧ) ಹೇತವಃ ||
 (ವಿಪಕ್ಷಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ಕೃತಾಂನಿರೋಧಾಃ) || ೧೨೫ ||

ಅ || (೨ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ ೪ನೇ ಪಾದದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳು) (೧ನೇ ಪುರುಷಾರ್ಥಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಮಾತ್ರಸಾಧನವೋ, ಫಲಾಂತರಕ್ಕೂ ಸಾಧನವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಜ್ಞಾನವು ಮೋಕ್ಷಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಧನವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮೋಕ್ಷಸ್ವರ್ಗಾದಿ ಸರ್ವ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ಸಾಧನವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ಔದಾರ್ಯಂ = ವಿರಕ್ತತ್ವವು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನ್ಯಾಯವು;) ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ = ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಯು ವಿರಕ್ತನಾದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಫಲೇಚ್ಛೆಯೇ ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ 'ಜ್ಞಾನಾದೇವ ಸ್ವರ್ಗಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷೇತರವಾದ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನತ್ವೋಕ್ತಿಯು ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಶಸ್ತ್ಯಜ್ಞಾಪಕವೇ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಫಲೇಚ್ಛೆಯು ಪ್ರಾಯಶಃ ಕೂಡುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಸೌಭರ್ಯಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಫಲೇಚ್ಛೆಯು ಆಗುವುದಾದರೂ ಬ್ರಹ್ಮಾಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಆ ಮೋಕ್ಷವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಅಭೀಷ್ಟವೆಲ್ಲವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೂ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಫಲೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿವಾಕ್ಯವು ಫಲಾಂತರೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ ಸೌಭರ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಕವಾಗುತ್ತದೆಂದು ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೨ನೇ ಅಸಾರ್ವತ್ರಿಕೈಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ-ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವು ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಸರ್ವಾಧಿಕಾರಿಕನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ಔದಾರ್ಯಂ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವವು (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು.) ವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ = ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಫಲವಾದಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ನಿರ್ಮುಖಾನಂದಾದ್ಯಾತ್ಮಕತ್ವರೂಪ ಉತ್ಕೃಷ್ಟತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಅರ್ಥಿತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೂ ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ

‘ಅರ್ಥೀ ಸಮರ್ಥೋ ವಿದ್ವಾನಧಿಕ್ರಿಯತೇ’ ಎನ್ನುವ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸರ್ವಂಗೂ ಜ್ಞಾನದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರವಿದೆ ಎಂದರೆ ಅರ್ಥಿತ್ವಾದಿಗಳು ಸಮಾನಗಳಾಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಸರ್ವರಿಗೆ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರ ಎಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಯಥಾಶಕ್ತ್ಯೆಂಬ ಅಧ್ಯಯನದಿಂದ ಕೂಡಿದವನಿಗೇನೇ ಎನ್ನುವ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (ಇನೇ ನಾವಿಶೇಷಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಏಕಪ್ರಕಾರವೋ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಏಕಪ್ರಕಾರವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅನೇಕಪ್ರಕಾರವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚಾವಚಶಕ್ತಿಃ = ಉತ್ಕೃಷ್ಟ-ನಿಕ್ರೃಷ್ಟಶಕ್ತಿಯು (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು.) ಅವಿಶೇಷಃ = ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆಯು, (ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ— ಅಧಿಕಾರವು ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಸಮನಾದಾಗ್ಯೂ ಆ ಅಧಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ-ನಿಕ್ರೃಷ್ಟಶಕ್ತಿರೂಪವಾದ ಉಪಾಯದಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನರೂಪವಾದ ಫಲ ತಾರತಮ್ಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಫಲಭೇದವು ಕಲ್ಪಿತವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಭಕ್ತ್ಯಾದಿಮತ್ಸರೂಪವಾದ ಅಧಿಕಾರದ ವಿಶೇಷವಾದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ-ದೇವತ್ವ-ಋಷಿತ್ವ-ಮನುಷ್ಯೋತ್ತಮತ್ಸರೂಪವಾದ ಅಧಿಕಾರವಿಶೇಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು ವ್ಯರ್ಥವು. ಏವಂಚ ಅಧಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ-ನಿಕ್ರೃಷ್ಟಶಕ್ತಿಯೋಗದಿಂದ ಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಏಕಪ್ರಕಾರವೇ. ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವು ಎಂದರೆ— ಭಕ್ತಿ-ಅಧ್ಯಯನ ಮೊದಲಾದ ಅಧಿಕಾರವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಅಧಿಕಾರಗಳಿಗೂ ಶಾಸ್ತ್ರವಿಚಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಭಕ್ತ್ಯಾದ್ಯಧಿಕಾರತಾರತಮ್ಯವು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಸಿದ್ಧವೂ ಆಗಿದೆ. ಏವಂಚ ಎಲ್ಲಾ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಭಕ್ತ್ಯಾದ್ಯಧಿಕಾರತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳದಿದ್ದರೆ ಅವರ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯವು ಪ್ರವಿತಿವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮತ್ತು ಅವರ ಉಚ್ಚಾವಚಶಕ್ತಿಯೂ ಅಧಿಕಾರತಾರತಮ್ಯ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಾಧಿಕಾರವು ಏಕಪ್ರಕಾರವಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳದ್ದು.) (ಇನೇ ಸ್ತತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಭಗವಜ್ಞಾನಿಗಳಲ್ಲಿ ಸದಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವಿಶೇಷವು ಇದೆಯೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ- ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಇದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದಾಧ್ಯಂ ಚ = ಆವಿಭೂತವಾದ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪಾನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಶ್ಚಿತವು (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು;) ಸ್ಥಿತಿಃ = ಇರುವಿಕೆಯು (ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಪಾದ್ಯವಾದ ಅತಿಶಯವೂ, ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರತಿಭದ್ಯವಾದುದಾಗಲೀ ಮೋಕ್ಷಾತಿರಿಕ್ತವಾದುದು ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ‘ವಿತಾನತೋಽಧಿಕಾ ನಾಸ್ತಿ’ ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಾದ ಆನಂದಾತಿಶಯವಿಭಾವ ರೂಪವಾದ ಸ್ಥಿತಿವಿಶೇಷವೂ, ಅಸತ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸ್ವರೂಪದಿಂದ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ ಆನಂದಾದಿಗಳಿಗೆ ಹ್ರಾಸವೆನ್ನುವ ವಿಶೇಷವೂ ಕೂಡುತ್ತದೆ.) (ಇನೇ ಉಭಯ ಲಿಂಗಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಆಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೇ ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಅನಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೂ ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೇ ಹೊಂದಲ್ಪಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ನಿಜಸ್ವಭಾವಃ = ತನ್ನ ಸ್ವಭಾವವು (ಎನ್ನುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನ್ಯಾಯವು;) ನಿಷೇಧ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಿಧಿಕ್ರಿಯಾಣಾಂ = ವಿಭಕ್ತತಾ ಚ = ನಿಷೇಧದ ವಿಭಾಗವು, ಸಾಮಾನ್ಯದ ವಿಭಾಗವು, ವಿಧಿಯ ವಿಭಾಗವು, ಕ್ರಿಯೆಯ ವಿಭಾಗವು, (ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ— ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರಿಗೂ ನಿಜ ಸ್ವಭಾವ

ಭೂತವಾದ ಚೈತನ್ಯವು ಏಕಪ್ರಕಾರವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಫಲದಲ್ಲಿಯೂ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ—
 'ನಾದೇವೋ ದೇವಪದಮನ್ನಿಚ್ಛೇದನ್ನಿಚ್ಛನ್ನಾತ್ಯಧರಂ ತಮಃ | ನ ದೇವಃ ಸ್ವೀಯಂ
 ಪದಮನ್ನಿಚ್ಛನ್ನಿದುಷ್ಯತಿ ತದೇವ ಹ್ಯಸ್ಯಸ್ವಂ' ಎಂದು ನಿಷೇಧವಿಭಾಗವು, ಸ್ಥಿರಂ ಜ್ಞಾನಂ
 ಸ್ಥಿರೋ ಹರಾನಭಿಷಂಗಃ ಸ್ಥಿರವೋಜೋ ಬಲಂ ವಿರಾಗಃ ಏತದ್ಧಿ ಸಾಮಾನ್ಯಂ
 ದೇವಾನಾಂ ಅನ್ಯೇಷಾನ್ಮುಕ್ತಾಂತಾನಿ' ಎಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಿಭಾಗವು. 'ಜ್ಞಾನ
 ದಾನಮೇವ ದೇವಾನಾಂ ನಿಹಿತಂ ತಪ ಏವರ್ಷಿಣಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಿಧಿವಿಭಾಗವು,
 'ಚರಂತಿ ದೇವಾ ನಿಹಿತಂ ಸಮಸ್ತಮರ್ಥಮೇವ ಮುನಯೋ ದಶಾಂಶತೋ
 ಮನುಷ್ಯಾಃ' ಎಂದು ಕ್ರಿಯಾವಿಭಾಗವು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಮತ್ತೂ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿ
 ಪದ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಅಧಿಕಾರಿಗಳಿಂದಲೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು.) (ಒನೇ ಅಧಿಕಾರಿಕಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ-
 ನಿಷೇಧವಿಭಾಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸತಕ್ಕ 'ನ ಚಾಧಿಕಾರಿಕಂ ಉಪಪೂರ್ವಮಪಿ ಬಹಿಸ್ತು'
 ಇತ್ಯಾದಿ ಮೂರು ಸೂತ್ರಗಳು ಇತರ ವಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಉಪಲಕ್ಷಕಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವೇ ಸೂಚಿತವಾಯಿತು.) (ಒನೇ ಫಲಶ್ರುತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ಪ್ರಯೋ
 ಜಕತ್ವ-ಕರ್ತೃತ್ವಗಳಿಂದ ಭಗವಜ್ಞಾನವು ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೋ,
 ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೋ ಎಂದು ಶಂಕಯವು ಬಂದರೆ—ಪ್ರೇರಕರಾದ ದೇವತೆ
 ಗಳಿಗೇನೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ದೇವಾದಿಗಳಿಗೂ ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೂ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು.
 ಅದರಲ್ಲಿ) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯಂ=ಇಂದ್ರಿಯಾದಿ ಪ್ರೇರಕತ್ವದಿಂದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ
 ಯುಕ್ತಿಯು;) ಅತ್ವರಯೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ=ವಿಲಂಬದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಯು. (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತ
 ಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ— ದೇವತೆಗಳೇ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರೇರಕರಾಗಿ ಸ್ವಾಮಿಗಳಾಗಿರುವುದ
 ರಿಂದ ಅವರಿಗೇನೇ ಜ್ಞಾನಾದಿ ಫಲವು. ಪ್ರಜೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ— 'ತ್ವರಯೈವ
 ಮನುಷ್ಯಾಣಾಂ ಸಿದ್ಧಿರತ್ವರಯೈವ ತು | ದೇವಾನಾಂ ತತ್ಪ್ರಸಾದೇನ ಮುಕ್ತಿರೇವ
 ಸತಾಂ ನೃಣಾಂ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತ್ವರೆಯಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವು
 ದಾದರೆ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಇಂದ್ರಿಯಾದಿಗಳ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳೇ ಲಭಿಸದೆ
 ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಆಗದೆಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಏವಂಚ ಮನುಷ್ಯರ
 ಮುಕ್ತಿಗಾಗಿಯೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅತ್ವರೆಯಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೂ ಕೂಡ
 ಜ್ಞಾನಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.) (ಅನೇ ಕೃತ್ವಭಾವಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಆಶ್ರಮ
 ಭೇದದಿಂದ ಭಿನ್ನರಾದ ಮನುಷ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಸಮಾನಿಕರೋ ಅಥವಾ ತಾರತಮ್ಯ
 ದಿಂದ ಕೂಡಿದವರೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಗೃಹಸ್ಥನು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮನು
 ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವಾಶ್ರಮಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಯತಿಯೇ ಉತ್ತಮನು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು
 ಅದರಲ್ಲಿ) ಆಪೂರ್ಣವಿಶೇಷಯೋಗ್ಯತಾ=ಅಶೇಷ ಕರ್ಮವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತೆಯು, (ಎಂದು
 ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು.) ಅತ್ವರಯೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ=ತ್ವರೆಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಸಿದ್ಧಿಯು. (ಎನ್ನುವುದು
 ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ— ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಗೇನೇ ಅಶೇಷ ಧರ್ಮವಿಶೇಷಗಳಲ್ಲಿ
 ಯೋಗ್ಯತೆಯದ್ದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಿಕವು ಎಂದರೆ— 'ತ್ವರಯೈವ ಗೃಹಿಣಃ ಸಾಧ
 ಯಂತಿ ಮುಕ್ತಿನುತ್ವರಯೈವ ಯತಯಃ ತೇಭ್ಯಶ್ಚಾತ್ವರಯಾ ದೇವಾಸ್ತೇಷು ಚ
 ಬ್ರಹ್ಮಾ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮಿಗಳಿಂದ ಉತ್ತರೋತ್ತರಮೋಕ್ಷವು ಪೂರ್ವ
 ಪೂರ್ವ ಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷದಿಂದ ಉತ್ತಮವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಾಧನವಿಶೇಷಾನುಷ್ಠಾನಕ್ಕಾಗಿ
 ಯತಿಗಳಿಗೂ, ಅವರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ವಿಲಂಬದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವಾಗುವುದರಿಂದ

ಜ್ಞಾನಪ್ರಚುರಾದ ಯತಿಗಳಿಗೇನೇ ಉತ್ತಮತ್ಯವು.) (೯ನೇ ಅನಾವಿಷ್ಣಾರಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಬ್ರಹ್ಮವಿಷಯಕ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಉಪದೇಶಿಸಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ, ಪ್ರಕಟೀಕರಿಸಿಕೊಂಡು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಲ್ಲ ವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) 'ಆಪೂರ್ಣವಿಶೇಷ ಯೋಗ್ಯತಾ' ಎನ್ನುವುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ನ್ಯಾಯವು; 'ಅತ್ಯರಯೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ' ಎನ್ನುವುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು. (ಅಂದರೆ— ಅವಿಷ್ಣ ರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೇಳಿದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಯೋಗ್ಯರೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳು ಆಗುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆಸ್ಥಾನ ಚತ್ವರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡೇ ಪ್ರಕಟಿಸಬೇಕೆಂದರೆ— ಹೀಗೆ ತ್ವರಮಾಡಿದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗಲಾರದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಅಯೋಗ್ಯರಿಗೂ ಶ್ರವಣವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು. ಅಯೋಗ್ಯೋಪದೇಶವು ನಿಷಿದ್ಧವು. ಆದುದರಿಂದ ವಿಚಾರಮಾಡಿ ಯೋಗ್ಯರಿಗೇನೇ, ತ್ವರಾವಿಲ್ಲ ದೇನೇ ಹೇಳಿ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ಅವಿಷ್ಣರಿಸದೇನೇ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸ ಬೇಕಾದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವು ಯುಕ್ತವು.) (೧೦ನೇ ವಿಹಿತಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನವು ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಆದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸಾಧನವೋ, ಜನ್ಮಾಂತರ ದಲ್ಲಿಯೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಅದೇ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಆ ಜನ್ಮ ದಲ್ಲಿ ಆಗಲೀ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು.) (೧೧ನೇ ಮುಕ್ತಾಫಲಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಅದ್ವೈತ್ಯವು ಸಾಧನೋತ್ಪತ್ತಿ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೂ, ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಡದರಿಂದ ಜ್ಞಾನ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಮೋಕ್ಷವು ಯಾವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದೆಯೋ, ಆ ಶರೀರಪಾತಾನಂತರ ದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಯಾವ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದೆಯೋ, ಆ ಶರೀರ ಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಆ ದೇಹ ಪಾತಾ ನಂತರದಲ್ಲಿ ದೇಹಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಆ ದೇಹ ಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಈ ಎರಡು ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ,) ವಿರೋಧಹಾನಿಶ್ಚ = ಪ್ರತಿಬಂಧರೂಪವಾದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ ದಿರುವಿಕೆಯು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು ಇವುಗಳು. ಚತುರ್ಥಪಾದೇ = (೩ನೇ ಅಧ್ಯಾಯದ) ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ಅತ್ಯರಯೈವ ಸಿದ್ಧಿಃ = ವಿಲಂಬದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಯು (ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಯುಕ್ತಿಯು.) ಇವುಗಳು, ನಿವಕ್ಷಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿ ವಿರೋಧ (ರುದ್ಧ) ಹೇತವಃ = ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಯುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ನಿವಾರಕಗಳಾದ ಹೇತುಗಳು. ಅಂದರೆ- ಸಿದ್ಧಾಂತ ಯುಕ್ತಿಗಳು. (ಅಂದರೆ— ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸಾಧನಗಳಾದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳೂ, ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವಾದ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವೂ, ಇವುಗಳುಂಟಾದೊಡನೆಯೇ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನವೂ, ಮುಕ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆಂದರೆ— ಸ್ವಾರಭ್ಯಕರ್ಮರೂಪ ಪ್ರತಿಬಂಧ ಕವು ಇದ್ದರೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕನಿವೃತ್ತಂತರದಲ್ಲಿ ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದರೆ ವಿಲಂಬದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಯು, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಆಗುತ್ತದೋ, ಹಾಗೆಯೇ ವಿಹಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿದ್ದರೆ ಅತ್ಯರಯಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಆ ದೇಹ ಪಾತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುತ್ತದೆ.) || ೧೨೪ || ೧೨೫ ||

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯದ ಚತುರ್ಥಪಾದದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿ

ನಿರೂಪಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಸಾದದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ-
ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿನಿರೂಪಣವು.

ಮೂ || ಸುಶಕ್ಯತಾ ಶಶ್ವದತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿವಿವೇಕವಿನ್ಯಾಸವಿಚಾರಸಂಜ್ಞಾಃ |

ನಾನಾಪ್ರವೃತ್ತಿಃ ಕೃತಕೃತ್ಯತಾ ಚ ವಿಪಕ್ಷತರ್ಕಾಃ ಸಮತೀತಸಾದೇ ||

|| ೧೨೬ ||

ಮಹಾಫಲತ್ವಂ ಪ್ರವಿನಿಕ್ತತಾ ಚ ಸಂಧಿಗ್ರಹಃ ಸಾಧನಮಾಪ್ತಕೃತ್ಯಂ |

ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯಂ ಕೃತಿಸಂಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ ಸುಯುಕ್ತಯೋ ನಿರ್ಣಯಗಾಃ

ಸ್ವಪಕ್ಷೇ || ೧೨೭ ||

ಅ || (೧ನೇ ಆವೃತ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ-ಶ್ರವಣಾದಿಗಳನ್ನು ಒಂದಾವರ್ತಿ ಅನುಷ್ಠಾನಮಾಡಬೇಕೋ, ಅವರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠಿಮಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಒಂದಾವರ್ತಿಯೇ ಅನುಷ್ಠಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ವ್ರೀಹ್ಯವ ಘಾತದಂತೆ ಅವರ್ತನ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ, ಸುಶಕ್ಯತಾ = ಸುಲಭದಿಂದ ಶಕ್ಯವಾಗುವಿಕೆ, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು;) ಮಹಾಫಲತ್ವಂ = ಮಹತ್ವಾದ ಫಲವಿರುವಿಕೆ, (ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ— ಶ್ರವಣಾದಿಗಳ ಆವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ಒಂದಾವರ್ತಿ ಶ್ರವಣಾದ್ಯನುಷ್ಠಾನವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಸುಲಭವಾಗುವುದರಿಂದ, ಸುಶಕ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಗುಣವು ಸಿಗುವುದರಿಂದ, ಅಂತಹ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದಿಗಳು ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಸಾಧನವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಮಹತ್ವಾದ ಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಶಕ್ಯತ್ವವೇಯುಕ್ತವು. ಏನಂಚ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮಹಾಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರವಣಾದ್ಯಾವೃತ್ತಿಸಾಧ್ಯತ್ವವು.) (೨ನೇ ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಆತ್ಮತ್ವವನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಮಾಡಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ — ಉಪಾಸನಾಮಾಡಕೊಡದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ, ಶಶ್ವದತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಿಃ = ಯಾವಾಗಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು;) ಪ್ರವಿನಿಕ್ತತಾ ಚ = ಸವಿಶೇಷತ್ವವು, (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ- ಯಾವಾಗಲೂ ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದುದಕ್ಕೆ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನವು ವ್ಯರ್ಥವೇ. ಮತ್ತೆ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಗುಣೋಪಾಸನವು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಆದಕಾರಣ ಯಾವಾಗಲೂ ಅತಿಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಆತ್ಮತಬೋದಿತವಾದ ಸ್ವಾಮಿತ್ವವನ್ನು ನಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದರೆ— ಉಪಾಸಿತಗಳಾದ ಆನಂದಾದಿಗುಣಗಳದೆಶೆಯಿಂದ ಸ್ವಾವರಸ್ವಾಮಿತ್ವರೂಪವಾದ ಅಧಿಕಫಲವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆನಂದಾದಿಗಳಂತೆಯೇ ಆತ್ಮತ್ವವು ಸಕಲಮುಕ್ತಿಯೇಗೃಹಿಸಿದಲೂ ಉಪಾಸ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾಗಿದೆ.) (೩ನೇ ಸಪ್ರತೀಕಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ- ನಾಮವಾಗಾದಿರೂಪವಾದ ಭಗವತ್ಪ್ರತೀಕವು ಬ್ರಹ್ಮಾಭೇದದಿಂದ ಉಪಾಸನಾರ್ಹವೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಅಭೇದದಿಂದಲೇ ಉಪಾಸನಾರ್ಹವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ವಿವೇಕವಿನ್ಯಾಸವಿಚಾರಸಂಜ್ಞಾಃ = ವಿವೇಕವೂ-ವಿನ್ಯಾಸವೂ-ವಿಚಾರವೂ-ಸಂಜ್ಞೆಯೂ ಇವುಗಳು

(ಅದರಲ್ಲಿ) ವಿವೇಕವಿಶೇಷವತ್ಯವು (ಎನ್ನುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು); ಸಂಧಿಗ್ರಹಃ = ಉಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಅಂಗೀಕಾರವು (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ— 'ನಾನು ಬ್ರಹ್ಮೇತ್ಯುಪಾಸ್ತೇ ಯಾವನ್ನಾವನ್ನೋಪಗತಂ ತತ್ರಾಸ್ಯ ಕಾಮಚಾರೋ ಭವತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ಯೋಪಾಸನಕ್ಕೆ ಫಲಾಧಿಕೃತವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ವಿಶೇಷವಿದ್ದ ಪ್ರಯುಕ್ತವೇ ಪ್ರತೀಕವನ್ನೂ ಕೂಡ ಈಶ್ವರನೆಂದು ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕು. ಎಂದರೆ— ಉಪಪನ್ನವಾದುದಕ್ಕೇನೇ ಗಾಹ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಈಶ್ವರನಿಂದ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದುದನ್ನು ಈಶ್ವರನೆಂದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರತೀಕದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮತ್ಯೋಪಾಸನವು ಅನುಪಪನ್ನವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವರಿಗೂ ಸ್ವಾಮಿಯೆಂದೇ ಉಪಾಸನವನ್ನು ಸರ್ವರೂ ಮಾಡಬೇಕು.) (೪ನೇ ಬ್ರಹ್ಮದೃಷ್ಟ್ಯಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಭೂಮತ್ಪರೂಪವಾದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನು ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನಾಮಾಡಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ವಿನ್ಯಾಸಃ=ವಿವಿಧ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಉಪಾಸನೆಯು (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವ್ಯಯವು); ಸಾಧನಂ=ಆಧಿಕ ಸಾಧನವು (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವ್ಯಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಬಹುವಿಧಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರಮಾಡಿ ಧ್ಯಾನಿಸುವುದರಿಂದಲೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರೀತಿಯು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ಯೋಪಾಸನ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಬ್ರಹ್ಮತ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ಗುಣಗಳೂ ಅಂತರ್ಭೂತಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ಯೋಪಾಸನೆಯೇ ಇತರ ಗುಣಗಳಕ್ಕಿಂತ ಆಧಿಕ ಪ್ರಸಾದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವವನ್ನೇ ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕು.) (೫ನೇ ಆದಿತ್ಯಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರತ್ತಾರೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನಾ ಮಾಡಬೇಕೋ, ಬೇಡವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಮಾಡಕೂಡದೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸದಾ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ನಿಚಾರಃ=ವಿವಿಧ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರವು (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು); ಆಪ್ತಕೃತ್ಯಂ=ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ ಭಗವದಂಗಾ ಶ್ರಿತತ್ಪರೂಪಕೃತ್ಯವು (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವ್ಯಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ವಿವಿಧ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರದಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಚಕ್ಷುರಾದ್ಯಂಗಾಶ್ರಿತತ್ಪವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹಾಗೆ ಉಪಾಸನವು ಅನರ್ಥಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ತಮ್ಮನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಂಗಗಳನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿದ್ದಾರೆಂದು ದೇವತೆಗಳು ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಅಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಉಪಾಸನ ಮಾಡಕೂಡದು ಎಂದರೆ— ಸೂರ್ಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವೋತ್ತಮ್ಯಂಗಾಶ್ರಿತತ್ಪದಿಂದ ಉಪಾಸನೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದರೆನೀ ಅಲ್ಲಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಲಯವಾಗಿ ವೋಕ್ಷರೂಪವಾದ ಕೃತ್ಯವು ಹೊಂದಲರ್ಹವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಅಂಗಾಶ್ರಿತರಾದ ದೇವತೆಗಳ ಉಪಾಸನೆಯು ಅವಶ್ಯಕವು.) (೬ನೇ ಆಸೀನಾಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಆಸನವು ಸರ್ವಥಾ ಆಸೇಕ್ಷಿತವೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಅಲ್ಲಿನಿಂದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸರ್ವಥಾ ಅಸೇಕ್ಷಿತವೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ಸಂಜ್ಞಾ = ಜ್ಞಾನವು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವ್ಯಯವು); ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯಂ=ಶರೀರಕ್ಕೆ ಅಚಲತ್ವದಷ್ಟಿರಾ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಚಲತ್ವರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವಿಶೇಷವು (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ— ಆಸನಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಭಗವದ್ವಿಷಯತ್ವಮಾತ್ರದಿಂದ ಆಸರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಆಸನಾದಿಗಳು ವ್ಯರ್ಥವು ಎಂದರೆ— ಆಸನಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಶ್ಚಲತ್ವ ನೊದಲಾದ

ಕಾರ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಆಸನಾದಿಗಳು ಆವಶ್ಯಕಗಳು.) (೭ನೇ ಆಸ್ತಾಯಣಾಧಿಕರಣ ದಲ್ಲಿ - ಧ್ಯಾನವು ಜ್ಞಾನಪರ್ಯಂತರವೇ ಆವಶ್ಯಕವೋ, ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ-- ಜ್ಞಾನಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ ಆವಶ್ಯಕವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ನಾನಾಪ್ರವೃತ್ತಿಃ=ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಕ್ಕೂ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯು. (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು.) ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯಂ=ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಾಖ್ಯ ವಿಶೇಷ ಕಾರ್ಯವು (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು;) (ಆಂದರೆ— ಧ್ಯಾನದಿಂದ ಇತರವಾದ ಶ್ರವಣ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಕ್ಕೂ ಅನಂದಾತಿಶಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ಯಾನವು ಆವಶ್ಯಕವು ಎಂದರೆ— ಧ್ಯಾನವಿಲ್ಲದೆ ಅಪರೋಕ್ಷ ಜ್ಞಾನಾಖ್ಯ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯವು ಕೂಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅನಂದಾತಿಶಯಾಖ್ಯ ವಿಶೇಷಕಾರ್ಯವು ಉಂಟಾಗದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಧ್ಯಾನವು ಆವಶ್ಯಕವು.) (೮ನೇ ತದಧಿಕರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ- ಸಕಾಮ-ನಿಷ್ಕಾಮ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವ-ಅಸಾಧನತ್ವಗಳು ಕಂಡದಿಂದ ಜ್ಞಾನವು ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮುಕ್ತಿಸಾಧನವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅದರಲ್ಲಿ) ಕೃತಕೃತ್ಯತಾಚ=ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿರಲು ಕೃತಕೃತ್ಯವು (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು;) (ಹೀಗೆ) ಇವುಗಳು ಸಮತೀತವಾದೇ= ಅತೀತವಾದ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದ ೧ನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ, ವಿಪಕ್ಷತರ್ಕಾಃ = ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಗಳು. ಕೃತಸಂಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ =ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಭೋಗಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆಯು; ಇವುಗಳು, ಸ್ವಪಕ್ಷೇ=ತಮ್ಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ನಿರ್ಣಯಗಾಃ=ನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡತಕ್ಕ, ಸುಯುಕ್ತಯಃ= ಶೋಭನಯುಕ್ತಿಗಳು. (ಆಂದರೆ— ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳು) (ಆಂದರೆ— ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದರೂ ಮುಕ್ತಿಯು ಆಗದಿದ್ದರೆ ಕರ್ಮಕ್ಷಯವೂ ಆಗದೆ ಹೋಗುವುದು. ಏನಂಚ ಜ್ಞಾನದಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲಾ ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ನಾಶವಾದರೆ ಅವಾಗಲೇ ಮುಕ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳು ಪ್ರತಿಬಂಧಕಗಳು ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮೋಕ್ಷಸಾಧನತ್ವವು ನಿಯಮವು ಎಂದರೆ— ಹೀಗೆ ಹೇಳಕೂಡದು. ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟದರೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧವಾದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕರ್ಮವು ಭೋಗ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಅವಾಗಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ' ಕರ್ಮಾಣಿ ಕ್ಷಪಯೇ ದ್ವಿಷ್ಟು ರಪ್ರಾರಬ್ಧಾನಿ ವಿದ್ಯಯಾ | ಪ್ರಾರಬ್ಧಾನಿ ತು ಭೋಗೇನ ಕ್ಷಪಯಾನ್ ಸ್ವಂ ಪದಂ ನಯೇತ್ ' ಎನ್ನುವ ವಚನವೂ ಇದೆ.) || ೧೨೬ || ೧೨೭ ||

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯದ ಪ್ರಥಮಪಾದದ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿ ಸಮರ್ಥನವು.

ವಾಗಧಿಕರಣವು

* ಓಂ ನಾಚ್ಛಿನಸಿ ದರ್ಶನಾಚ್ಛಿಬ್ಧಾಚ್ಛಿ ಓಂ' ಸೂ. ೧ ||

* ಈ ಎರಡನೇ ಪಾದದ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತೇವೆ.

ವಾಗಭಿಮಾನಿಯಾದ ವಾರುಣಿಯೂ ಸೌಪರ್ಣಿಯೂ ಕೂಡ ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಾದ ಶೇಷನಲ್ಲಿಯೂ ಸುಪರ್ಣನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ವಾಗಿದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮನೋವಶತ್ವವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂಕಲ್ಪಿತವಾದುದನ್ನು ವಚನದಿಂದ ವ್ಯವಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. 'ತಸ್ಯ ಯಾವನ್ನ ವಾಙ್ಮನಸಿ ಸಂಪದ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ,

'ಓಂ ಅತ ಏವ ಚ ಸರ್ವಾಣ್ಯನು ಓಂ' || ಸೂ. ೨ ||

'ಅಗ್ನಾ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ಇಂದ್ರಿಯಾದ್ಯಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆಗಳು ನಿಯಮ್ಯ-ನಿಯಾಮಕಾನುಸಾರದಿಂದಲೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ || ಸೂ. ೧ || ೨ || ಅಧಿ. ೧ ||

ವಾಗಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮನಃಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು

'ಓಂ ತನ್ನನಃ ಪ್ರಾಣ ಉತ್ತರಾತ್ ಓಂ' || ಸೂ. ೩ ||

ವಾಙ್ಮನಿಯಾನುಕರಾಗಿ ಪ್ರಸ್ತುತರಾದ ಮನೋಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಶೇಷ ಗರುಡರು ವಾಣೀದ್ವಾರಾ ಚತುರ್ಮುಖನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. 'ಮನಃ ಪ್ರಾಣೇ' ಎನ್ನುವ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಿಂದ || ಸೂ. ೩ || ಅಧಿ. ೧೨ ||

ಮನಃಪ್ರಾಣಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

ಅಧ್ಯಕ್ಷಾಧಿಕರಣವು

'ಓಂ ಸೋಽಧ್ಯಕ್ಷೇ ತದುಪಗಮಾದಿಭ್ಯಃ ಓಂ' || ಸೂ. ೪ ||

ಪ್ರಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. 'ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮುಪಗಚ್ಛತಿ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಮನು ಪ್ರಾಣಿತಿ ಪ್ರಾಣಃ ಪರಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಪ್ರಾಪ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ || ಸೂ. ೪ || ಅಧಿ. ೩ ||

ಅಧ್ಯಕ್ಷಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು

ಭೂತಾಧಿಕರಣವು

'ಓಂ ಭೂತೇಷು ತಚ್ಛ್ರತೇಃ ಓಂ' || ಸೂ. ೫ ||

ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಭೂತಾಭಿಮಾನಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. 'ಭೂತೇಷು ದೇವಾಃ ವಿಲೀಯಂತೇ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದದರಿಂದ || ಸೂ. || ೫ || ಅಧಿ. || ೪ ||

ಭೂತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣವು.

'ಓಂ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ ದರ್ಶಯತೋ ಹಿ ಓಂ' || ಸೂ. ೫ ||

ಆಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. 'ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಮೃಭವೋ ವಿಲೀಯಂತೇ ಋಭವಃ ಸೃಥಿವ್ಯಾಂ' ಎನ್ನುವ ಮಹೋಪನಿಷತ್ತು ಚತುರ್ವೇದ ಪಿಠೆಗಳು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ || ಸೂ. || ೬ || ಅಧಿ. || ೫ ||

ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸಮನಾಧಿಕರಣವು

'ಓಂ ಸಮನಾ ಚಾಸೃತ್ಯುಪಕ್ರಮಾದವೃತ್ತಂ ಚಾನುಪೋಷ್ಯ ಓಂ' || ಸೂ. || ೭ ||

ದೇಶಕಾಲವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಸಮನಾದ ಪರಮಪುರುಷನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯುಳ್ಳ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ದೇವಿಯು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಸಾರೋಪಕ್ರಮ ಣವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಮಾಡದೇನೇ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತವು—

'ಓಂ ತದಪಿತೇಃ ಸಂಸಾರವ್ಯಪದೇಶಾತ್ ಓಂ' || ಸೂ || ೮ ||

'ವಿಲೀನೋ ಹಿ ಪ್ರಕೃತೌ ಸಂಸಾರಮೇತಿ ವಿಲೀನಃ ಪರಮೋ ಹ್ಯವೃತ್ತವೇತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಸಾರಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ರಿಂದಲೂ, ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಿಕಾರಣತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಪದೇಶಮಾಡಿದರಿಂದಲೂ, ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ—

'ಓಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ಪ್ರಮಾಣತಶ್ಚ ತಥೋಪಲಬ್ಧೇಃ ಓಂ' || ಸೂ || ೯ ||

ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದಲೂ ಪರಬ್ರಹ್ಮನು ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮನು. ಜ್ಞಾನಾನಂದಾದಿ ಗುಣಪರಿಮಾಣ ದಿಂದ ಅಧಿಕನು. 'ಸರ್ವತಃ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಾ ಪ್ರಕೃತೇಃ ಪರಮೇಶ್ವರಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಕಂಡದರಿಂದ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ—

'ಓಂ ನೋಪನುರ್ದೇನಾತಃ ಓಂ' || ಸೂ || ೧೦ ||

ಸಾಮ್ಯ ಸಾಮ್ಯಾಭಾವವನ್ನು ಹೀಗೆ ಸಾಧಿಸಿದರಿಂದ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವೊದಲಾದ ಅಸಾಧಾರಣ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ನಿತ್ಯಮುಕ್ತತ್ವದಿಗಳಿಂದ ಸಾಮ್ಯವು.

‘ ಓಂ ಅಸ್ಯೈವ ಚೋಪಪತ್ತೇ ರೂಷ್ಯಾ ಓಂ ’ || ಸೂ || ೧೧ ||

ಊಷ್ಮಾಪದ ಘಟತವಾದ ‘ ದ್ವಿಧಾ ಹೀದಂ ದೃಶ್ಯತೇ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಾಮ್ಯವನ್ನೇ ಉಪಪಾದಿಸುತ್ತದೆ

‘ ಓಂ ಪ್ರತಿಷೇಧಾದಿತಿ ಚೇನ್ನ ಶಾರೀರಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ || ೧೨ ||

‘ ಅಸನೋ ನಾ ಏಷ ಭವತಿ ’ ಎನ್ನುವ ಚತುರ್ವೇದಶಿಖೆಯಲ್ಲಿ ದೇಶಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ನಿಷೇಧಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ದೇಶಕಾಲ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಈ ಸಾಮ್ಯವನ್ನು ಜೀವನಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಷೇಧಮಾಡಿದ್ದು. ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಿಂದಲ್ಲ.

‘ ಓಂ ಸ್ವಷ್ಟೋ ಹ್ಯೈಕೇಷಾಂ ಓಂ ’ || ಸೂ || ೧೩ ||

ಮಾಧ್ಯಂದಿನರ ‘ ಅಥಾಸನಾಃ ಬ್ರಹ್ಮೇಂದ್ರೋ ರುದ್ರಃ ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವಂಗಳೇನೇ ಅಸಮತ್ಯೋಕ್ತಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಸಮಾಸಮತ್ಯವಾದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ.

‘ ಓಂ ಸ್ಮರ್ಯತೇ ಚ ಓಂ ’ || ಸೂ || ೧೪ ||

‘ ಬ್ರಹ್ಮಾದ್ಯಾಸ್ತ್ವತ್ಸನಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಪ್ರಕೃತಿಶ್ಚ ಸಮಾಸನಾ ’ ಎಂದು ಜೀವಂಗೆ ಅಸಮತ್ಯವು ಲಕ್ಷ್ಮಿಗೆ ಸಮಾಸಮತ್ಯವು ಎಂದು ಸ್ಮೃತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಸೂ. || ೨ || ೮ || ೯ || || ೧೦ || ೧೧ || ೧೨ || ೧೩ || ೧೪ || ಅಧಿ || ೬ ||

ಸಮನಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ತಾನಿಪರಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ತಾನಿ ಪರೇ ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೫ ||

ಇತರ ದೇವತೆಗಳು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಿಂಚಿದ್ವಾರಾ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಏಕೆಂದರೆ- ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹಾಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ || ಸೂ. || ೧೫ || ಅಧಿ. || ೬ ||

ತಾನಿಪರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅನಿಭಾಗಾಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ಅನಿಭಾಗೋ ವಚನಾತ್ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೬ ||

ದೇವಾದಿ ಮುಕ್ತರ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ಯಕ್ಕೆ ಈಶ್ವರೇಷ್ಟೆಯಿಂದ ಅವಿಭಾಗವು ಅಂದರೆ ಈಶೇಚಾ ನುಸಾರವಾದ ಇಚ್ಛಾವತ್ಯವೂ ' ಕಾಮೇನ ನೇ ಕಾನು ಆಗಾತ್ ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಸೂ. || ೧೬ || ಅಧಿ. ೮ ||

ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ತದೋಕೋಧಿಕರಣವು.

“ ಓಂ ತದೋಕೋಗ್ರಜ್ಜಲನಂ ತತ್ರಕಾಶಿಕದ್ವಾರೋ ವಿದ್ಯಾ ಸಾಮರ್ಥ್ಯಾತ್ಪ್ರಚ್ಛೇಷಗತ್ಯನುಸೃತಿಯೋ ಗಾಚ್ಛಹಾದ್ರಾನು ಗೃಹೀತಃ ಶತಾಧಿಕಯಾ ಓಂ ” || ಸೂ. ೧೭ ||

ಉತ್ಕ್ರಮಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಹಂಗೆ ಅವಾಸಸ್ಥಾನವಾಗಿರುವ ಜೀವನ ಹೃದಯದ ಅಗ್ರ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಭೆಯು ಸ್ವಾಮರ್ಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಆ ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಾಡೀದ್ವಾರ ವುಳ್ಳವನಾಗಿ ದೇಹದಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನಿಯು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಅಜ್ಞಾನು ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿದೆ. ಈಶ್ವರಾಪರೋಕ್ಷಶಕ್ತಿಯಿಂದ ವಿದ್ಯೆಗೆ ಅಂಗಭೂತ ವಾದ ಹೃದಯವನ್ನಾರಂಭಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವಾಸ್ತಿಪರ್ಯಂತರವಾಗಿ ಯಾವ ಗತಿಯೋ ಅದರ ಸಾಹಿತ್ಯ ದಿಂದ ಗತಾಧಿಕವಾದ ಸುಷುಮ್ನಾಖ್ಯವಾದ ನಾಡಿಯಿಂದ ಹೃದಯದಲ್ಲರತಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಸನ್ನ ನಾದ ಶ್ರೀ ಹಂಯಿಂದ ಅನುಗೃಹೀತನಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

‘ಓಂ ರಶ್ಮ್ಯನುಸಾರೀ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೮ ||

‘ಸಹಸ್ರಂ ವಾ ಆದಿತ್ಯಸ್ಯ ರಶ್ಮಯಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ನಾಡ್ಯಂತರ್ಗತಗಳಾದ ಸೂರ್ಯ ರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೊರಟುಹೋಗುತ್ತಾನೆ.

‘ಓಂ ನಿಶಿ ನೇತಿ ಚೇನ್ನ ಸಂಬಂಧಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೯ ||

ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಪರ್ಯವಸಿತ ಕರ್ಮವುಳ್ಳವರಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗುವುದು. ಸೌರರಶ್ಮಿ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಬಾಹ್ಯಾದಿತ್ಯನಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಅಂತಸ್ಥ ಆದಿತ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಗೆ ಸದಾ ನಾಡಿಸಂಬಂಧವಿದೆ.

‘ಓಂ ಯಾವದ್ವೇಹಭಾವಿತ್ವಾದ್ಧರ್ಶಯತಿ ಚ ಓಂ’ ಸೂ. || ೨೦ ||

ನಾಡಿರಶ್ಮಿ ಸಂಬಂಧವು ದೇಹ ಇರುವತನಕವಿದೆ. ‘ಸಂಸ್ಕೃಷ್ಟಾ ವಾ ಏತೇ ರಶ್ಮಯಶ್ಚ ನಾಡ್ಯಶ್ಚ ನೈಷಾಂ ಯೋಗಃ ಯಾವದಿದಂ ಶರೀರಂ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

‘ಓಂ ಅತಶ್ಚಾಯನೇಪಿ ಹಿ ದಕ್ಷಿಣೇ ಓಂ’ ಸೂ. || ೨೧ ||

ನಾಡಿರಶ್ಮಿಸಂಬಂಧವು ದೇಹವಿರುವತನಕವಿರುವುದರಿಂದಲೇ, ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಮಣವು ಯುಕ್ತವು. ಸೂ. || ೧೭ || ೧೮ || ೧೯ || ೨೦ || ೨೧ || ಅಧಿ. || ೯ ||

ತದೋಕ್ತೋಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಯೋಗ್ಯಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಯೋಗಿನಃ ಪ್ರತಿಸ್ತರ್ಯೇತೇ ಸ್ಮಾರ್ತೇ ಚೈತೇ ಓಂ’ ಸೂ. || ೨೨ ||

ಬ್ರಹ್ಮ ಚಂದ್ರಗತಿಗಳು ಜ್ಞಾನಕರ್ಮರೂಪ ಉಪಾಯವುಳ್ಳವರನ್ನು ಕುರಿತು ‘ಅಗ್ನಿ ಜ್ಯೋತಿ ರಹಃ ಶುಕ್ಲಃ ಧೂಮೋ ರಾತ್ರಿಸ್ತಥಾ ಕೃಷ್ಣಃ’ ಇತ್ಯಾದಿಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳು ಗತ್ಯನುಶ್ರುತಿಸಾಧ್ಯಗಳೇ ಆಗಿವೆ. ಸೂ. || ೨೨ || ಅಧಿ. || ೧೦ ||

ಯೋಗ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮೂ || ವ್ಯಾಮಿಶ್ರತಾ ಕಾರ್ಯಕರತ್ವನುರ್ಥಃ

ಕ್ಲೃಪ್ತಿಃ ಸುದಾಡ್ಯಂ ಪರತಂತ್ರತಾ ಚ |

ಸಮಾನಧರ್ಮಃ ಕೃತಶೇಷತಾ ಚ

ಲೋಕೋಪಮಾ ಪೂರ್ವಮತಾನುಸಾರಾಃ || ೧೨೮ ||

ವಿಶೇಷಸಾಮ್ಯಂ ಶ್ರುತಿದಾಡ್ಯ(ರಾಡ್ಯ)ತಾ ಚ

ಸಮಾನಲೋಪೋ ಮಹಿಮಾ ವಿಶೇಷಃ |

ಕೃತಾರ್ಥತಾ ಶಶ್ವದನುಪ್ರವೃತ್ತಿಃ

ಸಿದ್ಧಾಂತನಿರ್ಣೀತಿವಿಶಿಷ್ಟಹೇತವಃ || ೧೨೯ ||

ಅ || (೧ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ — ವಾಗಭಿಮಾನಿಯು ಮನೋಭಿಮಾನಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ — ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ, ವ್ಯಾಮಿಶ್ರತಾ = ಉಕ್ತಿಗೆ ಮಿಶ್ರತ್ವವು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವ್ಯಾಯವು;) ವಿಶೇಷಸಾಮ್ಯಶ್ರುತಿಃ = ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಾಮ್ಯಶ್ರುತಿಯು, (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ — ವಾಚ್ಯಸ್ತುಗಳಿಗೆ ನಿಯಮ್ಯನಿಯಾಮಕ ಭಾವವಿರುವುದಿಲ್ಲ ‘ವಾಕ್ಯೋಪರೂಪಂ ಮನ ಉತ್ತರರೂಪಂ ಮನಃ

ಪೂರ್ವರೂಪಂ ವಾಗುತ್ತರರೂಪಂ' ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಕ ಉಕ್ತಿಗಳು ವ್ಯಾಮಿತ್ರಗಳಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ನಿಶ್ಚಯವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ವಾಗಭಿಮಾನಿಗೆ ಲಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ವಾಚ್ಯನಸ್ಸುಗಳಿಗೆ ನಿಯಮ್ಯ-ನಿಯಾಮಕಭಾವವು 'ಮನಸಾ ವಾ ಅಗ್ರೇ ಸಂಕಲ್ಪಯತಿ ಅಥ ವಾಚಾ ವ್ಯಾಹರತಿ' ಇತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತರೀತಿಯಿಂದ ನಿಶ್ಚಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ವಾಗಿಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.) (೨ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ), ಕಾರ್ಯಕರತ್ವಂ=ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವಿಕೆ, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು;) ಆಧ್ಯತಾ=ಪ್ರಾಣನಿಗೇನೇ ಆಧ್ಯತ್ವವು, (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಹೇಗೆ ಪ್ರಾಣನು ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮನಸ್ಸು ಕೂಡ ಅನ್ವಯ ವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಸರ್ವಪ್ರವೃತ್ತಿಕಾರಣವಾಗಿ ಕಾಣಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ಮನಸ್ಸು ಸರ್ವಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಕಾರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಣನಕ್ಕಿಂತ ಅನೂನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದು ಆಯುಕ್ತವು. ಎಂದರೆ— 'ಇಂದ್ರಿಯಸ್ಥೈಃ ಸ್ವರೂಪೈಸ್ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗಿಂತ ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಆಧ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯವು.) (೩ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣನು ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ), 'ಕಾರ್ಯಕರತ್ವಂ' (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು;) 'ಆಧ್ಯತಾ' (ಎನ್ನುವುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು) (ಅಂದರೆ— ಶ್ರೀ ಹರಿಯಕ್ಕಿಂತ ಊನನಾದವನಿಗೇನೇ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು; ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಕ್ಕಿಂತ ಊನತ್ವವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಹೇಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ಸರ್ವಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಪ್ರಾಣನು; 'ಪ್ರಾಣಾದಿದಮಾವಿರಾಸೀತ್' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣನೇ ಸರ್ವಕಾರ್ಯಕರ್ತನೆಂದು ಪ್ರತೀತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣನು ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— 'ಸರ್ವಂ ಹ್ಯೇವತತ್ಪರಮೇವತಿಷ್ಠ ತೇ ಪ್ರಾಣಶ್ಚ ಪ್ರಾಣಾಶ್ಚ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣನಿಂದಲೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೆ ಆಧ್ಯತ್ವವು ಅವಗತವಾಗುತ್ತದೆ.) (೪ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಋಭವಾದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ, ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ (ಭೂತಾಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸರ್ವಂಗೂ ಲಯವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಕೇವಲ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ, ವೃಧಿವ್ಯಾಧಿ-ಭೂತಾಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕರತ್ವ-ಆಧ್ಯತ್ವಗಳೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳು. ಅಂದರೆ— 'ಅಗ್ನೌ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ನಿಲೀಯಂತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಕ್ಲೃಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಎಂದರೆ— 'ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ನಿಲೀಯಂತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ, ಪ್ರಮಾಣಸಹಿತವಾದ ಲಯವೇ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿದೆ.) (೫ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ದೇವತೆಗಳು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ), ಅರ್ಥಕ್ಲ್ಯಪ್ತೀಃ=ಕ್ಲ್ಯಪ್ತವಾದ ಅರ್ಥವು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು.) ಸಮಾನಲೋಕಃ=ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿರೂಪವಾದ, ಪ್ರಮಾಣಸಹಿತವಾದ ಲಯವು,

(ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಭೂತಗಳಿಗೆ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿ-ಲಯಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಒಂದೇ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೂ ಲಯವು ಅರ್ಥತಃ ಕ್ಷಪ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ— ಅವಾವ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅವಾವ ಭೂತದಲ್ಲಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಲಯವು ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಒಂದೇ ಭೂತದಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಲಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತು ವಿಶೇಷವಚನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವರುಣಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಅಬಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ ವರುಣಾದಿಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಅಶ್ವಿನೀ ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸ್ವಸಮಾನ ಅಬಾದಿ ದೇವತಾಲಯಸ್ಥಾನರಾದ ವರುಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು. 'ಪೃಥಿವ್ಯಾ-ಮೃಭವಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಯೂ ಇದೆ. ಏನಂಚ ಅವರವರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರೆಂದು ಅನುಕ್ರ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು.) (ಓನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಪ್ರಕೃತಿಯು ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾಳೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾಳೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ), ಸುದಾಡ್ಯಂ=ಅತಿದಾಡ್ಯವು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು;) ಮಹಿಮಾ=ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯು, (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಲಕ್ಷೀದೇವಿಗೆ ಸಂಸಾರಾಭಾವಾದಿಗಳಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದಲೂ ಕೂಡ ಅನ್ಯಥಾ ಮಾತೃತ್ವಕ್ಕೆ ರಕ್ತವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಅತಿ ದೃಢವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಸರ್ವಸಾಮ್ಯವೇ ಎಂದರೆ— 'ಸದಾಽನಿತ್ಯತಯಾಽ-ನಿತ್ಯಂ ನಿತ್ಯಂ ನಿತ್ಯಾತ್ಮನಾ ಯತಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಮಹಾನುಹಿಮೆಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷೀದೇವಿಗೆ ಈಶ್ವರನ ಸಾಮ್ಯವಿಲ್ಲ.) (ಓನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳು ವರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಇಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ), ಪರತಂತ್ರತಾ ಜ=ವರಾಧೀನತ್ವವು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು;) ವಿಶೇಷಃ=ವಿಶೇಷವು, (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು) (ಅಂದರೆ— ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪ್ರಾಣಾಧೀನತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬಕ್ಕೆ ಬಿಂಬದಲ್ಲಿಯೇ ಲಯವು ನಿಯತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ವರಮಾತ್ಮಪ್ರತಿಬಿಂಬವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಇಲ್ಲ ಎಂದರೆ— 'ಪ್ರಾಣಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಪರಂ ದೇವಾಃ' ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಣದ್ವಾರಾ ಶ್ರೀಹರಿಪ್ರಾಪ್ತಿಯು.) (ಓನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಮುಕ್ತರು ಸ್ವತಂತ್ರರೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಸ್ವತಂತ್ರರೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ), ಸಮಾನಧರ್ಮಃ=ಸಂಸಾರ ಸಮಾನಧರ್ಮವು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು.) ಕೃತಾರ್ಥತಾ=ಕೃತಕೃತ್ಯತ್ವವು (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದರೆ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಂಸಾರಸಮಾನಧರ್ಮತ್ವವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರು ಸ್ವತಂತ್ರರೇ ಎಂದರೆ- ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಕೃತಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಪಾರತಂತ್ರ್ಯವಿದ್ದರೂ ದುಃಖಾದಿಗಳು ಬಾರದೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಸಂಸಾರಸಮಾನಧರ್ಮತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಸರ್ವೋತ್ತಮತ್ವವು ಯುಕ್ತವು.) (ಓನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣವೂ ಅಜ್ಞಾನರ ಮರಣದಂತೆಯೇ ಅಥವಾ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದಲೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಅಜ್ಞಾನರ ಮರಣದಂತೆಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯದಿಂದ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ), ಕೃತಶೇಷತಾ = ಪ್ರಾರಂಭ ಕರ್ಮಶೇಷತ್ವವು; (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು.) ಶತ್ವದನು ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ=ಯಾವಾಗಲೂ ಜ್ಞಾನವು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೇಲೆ ಜ್ಞಾನಫಲವು ಅನುವೃತ್ತವಾಗುವುದು.

(ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಗೂ ಪ್ರಾರಂಭಕರ್ಮವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಉತ್ಕ್ರಮಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಲೇಪವಿಲ್ಲ. ಆಂತೂ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣಕ್ಕೂ ಅಜ್ಞಮರಣ ಸಾಧಾರಣ್ಯ ವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಅತಿಶಯವಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಲಕ್ಷಣ ನಿರೇಷಕಾರಣವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ ಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣಕ್ಕೆ ಅಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮರಣಕ್ಕಿಂತ ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವು ಕೂಡುತ್ತಿರಲು ಕೃತಶೇಷತ್ವವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವು. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಯು ಯುಕ್ತವು.) (೧೦ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ—ವಿದ್ಯಾಗತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ), ಲೋಕೋಪಮಾ=ಲೋಕದ್ವಿಷ್ಣಾಂತವು ಇವುಗಳು, ಪೂರ್ವಮತಾನುಸಾರಾಃ = ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಯುಕ್ತಿಗಳು. ಶಶ್ವದನುಪ್ರವೃತ್ತಿಃ = ಯಾವಾಗಲೂ ಅನು ವೃತ್ತಿಯು ಇವುಗಳು, ಸಿದ್ಧಾಂತನಿರ್ಣೀತಿವಿಶಿಷ್ಟಹೇತವಃ = ಸಿದ್ಧಾಂತನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮ ಗಳಾದ ಹೇತುಗಳು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳು; (ಅಂದರೆ— ಕೃಷ್ಣಾದಿ ಲೌಕಿಕಸಾಧನಕ್ಕೆ ಫಲಸ್ಮರಣಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ-ಮೋಕ್ಷಗಳಿಗೂ ಫಲಸ್ಮರಣಾನಪೇಕ್ಷಿತ್ಯವು. ನವಂಚ ಲೋಕೋಪಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ವಿದ್ಯಾಗತಿಸ್ಮೃತಿಗಳು ಅಪೇಕ್ಷಿತಗಳಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥತ್ವವಿಲ್ಲವೆಂದರೆ— ‘ಕ್ರಿಯಾನುವೃತ್ತಿಲೌಕಿಕೇ ಸಾಧನೇ ತು ಮನೋಽನುವೃತ್ತಿರ್ವೈದಿಕೇ ಸಾಧನೇ ಸ್ಯಾತ್ | ಫಲಂ ಭವೇತ್ಸರ್ವಥೇತ್ಯೇವ ತಸ್ಮಾತ್ಸ್ಮರೇತ್ಸದಾ ನಿಶ್ಚಿತತ್ವೇನ ವಿದ್ವಾನ್’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಅದನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅನು ವೃತ್ತಿಯು ಲೌಕಿಕ-ವೈದಿಕರಲ್ಲಿ ಸಮಾನವಾಗಿದೆ. ನವಂಚ ಶಶ್ವದನುಪ್ರವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅನುಗಮನಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾದಿ ಸಾಪೇಕ್ಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥತ್ವವು || ೧೨೮ || ೧೨೯ ||

ನೈಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ನೈಕಸ್ಮಿನ್ ದರ್ಶಯಂತೋ ಹಿ ಓಂ’ || ಸೂ || ೬ ||

ಇಲ್ಲಿ ‘ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ’ ‘ಭೂತೇಷು ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ’ ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳ ವಿಪ್ರತಿಪತ್ತಿಯಿಂದ ಒಬ್ಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, ಅಥವಾ ಐದು ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಯವನ್ನು ಹೊಂದು ತ್ತಾರೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಒಬ್ಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಲಯವು. ಅಗ್ನಿಶ್ರುತಿಯು ನಿರವಕಾಶವಾಗಿದೆ; ಭೂತ ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿದೆ. ಒಬ್ಬ ಅಗ್ನಿ ಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ ಲಯವಾದರೆ, ಅಗ್ನಿಗೆ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯೂ, ವಾಯುವಿಗೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ಭೂತೇಷು ಎನ್ನುವ ಬಹುವಚನವು ಉಪಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಒಬ್ಬ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆ ಗಳಿಗೆ ಲಯವಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಐದು ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಯವು. ಏಕೆಂದರೆ— ‘ಪೃಥಿವ್ಯಾ ಮೃಭವೋ ವಿಲೀಯಂತೇ ವರುಣೇಶ್ಚಿನಾವಗ್ನಾವಗ್ನಯೋ ವಾಯಾವಿಂದ್ರಃ ಸೋಮ ಆದಿತ್ಯೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿರಿತ್ಯಾಕಾಶ ಏವ ಸಾಧ್ಯಾ ವಿಲೀಯಂತೇ ಯುಭವಃ ಪೃಥಿವ್ಯಾಂ ವರುಣ ಆಪೋಃಗ್ನಯಶ್ವೇಜಸಿ ಮರುತೋ ಮಾರುತೇ ಆಕಾಶೇ ವಿನಾಯುಕಾ

ನಿಲೀಯಂತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗಳು ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಏದು ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ 'ವಾಯಾವಿಂಧ್ರಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿದ್ದ ವಾಯುಶಬ್ದವು ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಭೂತವಾಯುವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾದಿಸುತ್ತದೆಂದು ವಿನಕ್ತಿತವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಭೂತಪ್ರಕರಣವಾಗಿದೆ. ಸೂತ್ರಕಾರರು ಎಲ್ಲಾ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿರುವರು. 'ಭೂತೇಷು ತಚ್ಚ್ರತೇಃ' ಎಂದುವಕ್ರಮದಲ್ಲಿದೆ. ಆದುದರಿಂದಲೂ ಅಪ್ರಧಾನ ವಾಯುವು ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಪ್ರಧಾನವಾಯುಸ್ತ್ವಿಹ ವಾಯುನಾಮಾ
 ಭೂತೇಷ್ಟಿತಿ ಪ್ರೋಕ್ತಗತೋಽಪಿ ಯುಕ್ತ್ಯಾ |
 ಯಸ್ಮಾಚ್ಚುತೌ ಪವತೇ ಚೇತಿ ಭೂರಿ
 ಪ್ರೋಕ್ತೋ ಯತೋ ಭೂತಮಾನೀ ಚ ಸೋಽಪಿ ||
 ಮಹಾನಾನೀ ತ್ವಲ್ಪಮಾನೀ ಚ ಯಸ್ಮಾತ್ತಚ್ಚ-
 ಬ್ಧೇನಾಪ್ಯುಚ್ಯತೇ ತೇನ ಸೋಽಪಿ || ೧೩೦ ||

ಅ || ಇಹ = ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ವಾಯುನಾಮಾ = ವಾಯುವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನು, ಭೂತೇಷ್ಟಿತಿಪ್ರೋಕ್ತಗತೋಽಪಿ = ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವನ್ನು ಹೇಳುವೆನು ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಯಾವ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿಗಳೋ ಆದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದರೂ, ಅಥವಾ 'ಭೂತೇಷು ದೇವಾನಾಂ ಲಯಃ' ಎನ್ನುವ, ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂತ್ರಕಾರರಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶ್ರುತಿ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ್ಯೂ, ಯುಕ್ತ್ಯಾ = ಉತ್ತಮವಾದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಅಥಮವಾದ ಭೂತವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ, ಪ್ರಧಾನವಾಯುಸ್ತು = ಪ್ರಧಾನವಾಯುವೇ. (ಪ್ರಧಾನ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ಲಯವು ಕೂಡುವುದು ಎಂದರೆ -) ಯಸ್ಮಾತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಪವತೇ ಇತಿ ಶ್ರುತೌ = 'ಸಾ ನಾ ಏಷಾ ದೇವತಾ ಅನಾದಿಯೋಽಯಂ ಪವತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಚ = ಬೇರೆಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, (ಪ್ರಧಾನವಾಯುವು) ಭೂರಿ = ಸಕಲ ಜೀವೋತ್ತಮನೆಂದು, ಪ್ರೋಕ್ತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. (ಆದುದರಿಂದ ಆ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಲಯವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ,) ಪ್ರಧಾನವಾಯುಃ = ಪ್ರಧಾನವಾಯುವೇ, ಇಹ = ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ವಾಯುನಾಮಾ = ವಾಯುವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವನು. ಅಥವಾ 'ಏಷ ವೈ ಬ್ರಹ್ಮಯೋಽಯಂ ಪವತೇ ತಮೇತಾಃ ಪಂಚದೇವತಾಃ | ಪರಿಮ್ನಿಯಂತೇ ವಿದ್ಯುಃಪ್ಪಿಶ್ಚಂದ್ರಮಾಃ ಆದಿತೋಽಗ್ನಿಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತತ್ = ಆದರಲ್ಲಿ ವಾಯುವು, ಭೂರಿ = ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ, ಪ್ರೋಕ್ತಃ = ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಸಂಹಾರಕನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾನೆ. (ಹೀಗಾದರೆ ಭೂತಪ್ರಕರಣಕ್ಕೆ ಬಾಧವು ಬಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ -) ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಸೋಽಪಿ = ಕೇವಲ ಅಪ್ರಧಾನವಾಯುವಲ್ಲ, ಮತ್ವೇ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವೂ ಕೂಡ, ಭೂತಮಾನೀ ಚ = ಭೂತಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಭೂತನಾಮಕನೂ ಆಗಿರುತ್ತಾನೆ. (ಆದುದರಿಂದ ವ್ರಕರಣ ವಿರೋಧ ವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವೇ ಇಲ್ಲಿ

ವಾಯುನಾಮಕನು.) (ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಪುನಃ ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಯಸ್ಮಾತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಮಹಾಮಾನೀತು = ಸರ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದವನಾದರೂ, ಅಲ್ಪಮಾನೀಚ = ಅಲ್ಪಾಭಿಮಾನಿಯಾಗಿರುತ್ತಾನೋ, (ಆದರೆ — ಹೇಗೆ ಸಮಸ್ತವಾಸ್ತವಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ ರಾಜನು ರಾಷ್ಟ್ರಾಂತರ್ಗತವಾದ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗುತ್ತಾನೋ ಹೀಗೆಯೇ ಸರ್ವಾಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವು ಅಲ್ಪವಾದ ಭೂತವಾಯುವಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯು ಆಗುತ್ತಾನೆ) ತೇನ = ಆದುದರಿಂದ, ತಚ್ಚಬ್ಧೇನಾಪಿ = ಕೇವಲ ವಾಯುಶಬ್ದದಿಂದ ಅಲ್ಲ; ಭೂತಶಬ್ದದಿಂದಲೂ ಕೂಡ, ಸೋಽಪಿ = ಮುಖ್ಯವಾಯುವೂ ಕೂಡ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. || ೧೩೦ || ಅಧಿ || ೫ ||

ನೈ ಕಸ್ಮಿನ್ನಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತಿ.

ತಾನಿಪರಾಧಿಕರಣವು

‘ಓಂ ತಾನಿ ಪರೇ ತಥಾ ಹ್ಯಾಹ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೧೫ ||

ಇಲ್ಲಿ ಭೂತಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳೇ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹಂ ಯಲ್ಲಿ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಲಯವು ತೋರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಮಹಾರಕ್ಷಾಗಿ ‘ಪ್ರಾಣದ್ವಾರೇಣ’ ಎಂದು ಭಾಷ್ಯವು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಸರ್ವರಿಗೆ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಲಯವು ಪ್ರತೀತವಾಗುತ್ತದೆ. ಆದ ಕಾರಣ ಸ್ವಪ್ನವಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ತಸ್ಮಿನ್ ಲಯಂ ಯಾಂತಿ ಭೂತಾನ್ಯಶೇಷ
 ಕ್ರಮಾದ್ವಿರೋಧೇನ ಸ ಏವ ವಿಷ್ಣೌ |
 ಇಂದ್ರಾದೀನಾಂ ತತ್ರ ಲಯಃ ಕ್ರಮಂ ತು
 ಪ್ರೋಕ್ತಂ ವಿಶೇಷಾದನುಸೃತ್ಯ ನಾನ್ಯತ್ || ೧೩೧ ||
 ತಸ್ಮಾದಶೇಷಾ ಗಿರಿಜಾಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ
 ತಯೈವ ರುದ್ರಂ ಸಹ ತೇನ ವಾಣೀಂ |
 ತಯಾ ಸತಿಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ಸಹೈವ ತೇನ
 ಲಯಂ ಹೌ ಯಾಂತಿ ಸಮಸ್ತಜೀವಾಃ || ೧೩೨ ||

ಅ || ಅಶೇಷಕ್ರಮಾದ್ವಿರೋಧೇನ = ಶ್ರುತ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ಭೂತಾನಿ = ಭೂತಾಭಿಮಾನಿದೇವತೆಗಳು, ತಸ್ಮಿನ್ = ಪ್ರಧಾನ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ, ಲಯಂ = ಲಯವನ್ನು, ಯಾಂತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸ ಏವ = ಆ ಪ್ರಧಾನ (ವಾಯುವೇ, ವಿಷ್ಣೌ = ಶ್ರೀಹಂಯಲ್ಲಿ, ಲಯಂ = ನಾಶವನ್ನು, ಯಾತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ‘ವಾಯಾವಿಂದ್ರಿಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಲಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದೂ ಕೂಡ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಇಂದ್ರಾದೀನಾಂ = ಇಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ, ತತ್ರ = ಪ್ರಧಾನ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ, ಲಯಃ ತು = ನಾಶವಾದರೂ, ವಿಶೇಷಾತ್ = ವಿಶೇಷವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಪ್ರೋಕ್ತಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕ್ರಮಂ ತು = ಕ್ರಮವನ್ನು, ಅನುಸೃತ್ಯ = ಅನುಸರಿಸಿ, (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ

ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.) ಅನ್ಯತ್=ಇತರವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ ಶ್ರೀ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಎನ್ನುವುದು, ನ ತು=ಅಲ್ಲ. (ವಿಶೇಷ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ವಿರೋಧವು.) (ಆಕ್ರಮವನ್ನೇ ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತಸ್ಮಾತ್=ವಿಶೇಷ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸರ್ವಥಾ ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಅಶೇಷಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ, ಗಿರಿಜಾಂ=ವಾರುಣೀ-ಸೌಪರ್ಣೀಯರನ್ನು ಪ್ರವಿಶ್ಯ=ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, ತಯಾ=ಅವರಿಂದ, ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ರುದ್ರಂ=ಶೇಷ-ಗರುಡರನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ತೇನ=ಆ ಶೇಷ-ಗರುಡರಿಂದ, ವಾಣೀಂ=ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ ತಯಾ=ಸರಸ್ವತಿಯಿಂದ, ಸಹೈವ=ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ, ಪತಿಂ=ವಾಯುಸಮಾನಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಸ್ತಾಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ತೇನ=ಆ ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ, ಸಮಸ್ತಜೀವಾಃ=ಎಲ್ಲಾ ಜೀವರು, ಹರೌ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ಲಯಂ=ನಾಶವನ್ನು, ಯಾಂತಿ=ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ || ೧೩೧ || ೧೩೨ ||

ಇದನ್ನೇ ಉತ್ತರವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿರುವರು. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಮಾಯಾವಿದ್ಯಾ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಸಾದಿತರಾದ ಇಂದ್ರಾದಿ ನಾಲ್ವರಿಗೂ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಿಯದೋ ಅದನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಶೇಷಮಾರ್ಗ-ಗರುಡಮಾರ್ಗಗಳೆಂದು ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅದಿಯಲ್ಲಿ ಶೇಷ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಸೋಮಸ್ತು ವಾರೀಶಯುತೋಽನಿರುದ್ಧಂ

ವಿಶತ್ಯಸೌ ಕಾಮಮಸೌ ತು (ಚ) ವಾರುಣೀಂ |

ಸಾ ಶೇಷದೇವಂ ಸ ಗಿರಂ ಚ ಸೈವ

ವಾಯುಂ ವಿಶಂತ್ಯಂಜ ಇತೀಹ ನಿರ್ಣಯಾಃ || ೧೩೩ ||

ಉನಾ ಗಿರೀಶಾವಿತಿ ಭಾರತೀರಾ—

ವಿತಿ ಸ್ಮ ನಾಗ್ನೇದಗತಾ ಬ್ರವೀತಿ |

ಅಹೀಂದ್ರಪತ್ನೀನುಹಿಸಂ ವಿರಿಂಚ-

ಪತ್ನೀಂ ವಿರಿಂಚಂ ಚ ವಿಮುಕ್ತಿಕಾಲೇ || ೧೩೪ ||

ಅ || ಸೋಮಸ್ತು=ಸೋಮ (ಚಂದ್ರ) ನಾದರೂ, ವಾರೀಶಯುತಃ=ವರುಣನಿಂದ ಕೂಡಿದವನಾಗಿ, ಅನಿರುದ್ಧಂ=ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು, ವಿಶತಿ=ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಅಸೌ=ಈ ಅನಿರುದ್ಧನು, ಕಾಮಂ=ಕಾಮನನ್ನು, ವಿಶತಿ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಆಸೌ ತು= ಈ ಕಾಮನಾದರೂ, ವಾರುಣೀಂ = ವಾರುಣಿಯನ್ನು, ವಿಶತಿ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸಾ= ವಾರುಣಿಯು, ಶೇಷದೇವಂ=ಶೇಷದೇವರನ್ನು, ವಿಶತಿ=ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಸಃ=ಆ ಶೇಷ ದೇವನು, ಗಿರಂ=ಭಾರತಿ (ಸರಸ್ವತಿ) ಯನ್ನು, ವಿಶತಿ=ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸೈವ=ಭಾರತಿ (ಸರಸ್ವತಿ) ಯೇ ವಾಯುಂ=ಮುಖ್ಯಸ್ವಾಣ (ಬ್ರಹ್ಮ) ನನ್ನು, ಅಂಜಃ=ಚೆನ್ನಾಗಿ, ವಿಶತಿ= ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾಳೆ. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ಇಹ=ಇಂದ್ರಾದಿ ನಾಲ್ವರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೋಮನಿಗೆ ಭೂತಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಜಲಗಳಿಗೆ ವಾಯುಪ್ರವೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ನಿರ್ಣಯಃ=ನಿರ್ಣಯವು. (ಮೊದಲು ಗಿರಿಜಾಂ ರುದ್ರಂ ಎಂದು ಹೇಳಿಯಿದೆ. 'ಈಗ ಗಿರಂ ವಾಯುಂ' ಎಂದು ಇದೆ. ಈ ನಾಲ್ಕು ಶಬ್ದಗಳು ಸಾರ್ವತೀ-ರುದ್ರ, ಭಾರತೀ-ವಾಯುದೇವರು ಎನ್ನುವ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥವುಳ್ಳವುಗಳು ಎನ್ನುವ

ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಉನಾಗಿರೀಶಾವಿತಿ=ಉನಾಗಿರೀಶ ಎನ್ನುವವುಗಳು, ಭಾರತೀರಾವಿತಿ=ಭಾರತೀ-ಈರ (ವಾಯು) ಎನ್ನುವ, ವೇದಗತಾ=ವೇದದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ, ವಾಕ್=ವಚನವು, ವಿಮುಕ್ತಕಾಲೇ=ವಿಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, (೧) ಆಹೀಂದ್ರಪತ್ನೀಂ=ಶೇಷಪತ್ನಿಯಾದ ಸೌಪರ್ಣಿಯನ್ನೂ (೨) ಅಹಿಪಂ=ಶೇಷನನ್ನೂ (೩) ವಿರಿಂಚಪತ್ನೀಂ=ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನೂ, (೪) ವಿರಿಂಚಂ ಚ=ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಕೂಡ, ಬ್ರಹ್ಮೇತಿ=ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸುತ್ತದೆ || ೧೩೩ || ೧೩೪ ||

ಉನಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ವಾರುಣ್ಯಾದಿರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಸಾಧಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಏನು ಕಾರಣವು ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ತ ಏವ ಯತ್ತತ್ಪದಮಾಪ್ನವಂತಿ
 ತತ್ಕಾಲ ಏತಾನ್ಮನುಸಾಸ್ಯ ಜೀವಾಃ |
 ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಕಾಲೇ ಪ್ರವಿಶಂತಿ ಚೈತಾ-
 ನಿತಿ ಸ್ಮ ವಾಕ್ತಾದ್ಯಶತಾನುಪೈತಿ || ೧೩೫ ||
 ಸೂರ್ಯೋಽಗ್ನಿಯುಕ್ತೋ ಗುರುಮಾಪ್ಯ ತೇನ
 ಶಕ್ರಂ ಸಹೈತೇ (ನೇ) ನ ಸುಪರ್ಣಪತ್ನೀಂ |
 ತಯಾ ಸುಪರ್ಣಂ ಸಹ ತೇನ ವಾಣೀಂ
 ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮೇತತ್ಸತ ಏವ ಯಾತಿ || ೧೩೬ ||

ಅ || ಯತ್ = ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ತ ಏವ = ಆ ಉನಾದಿಗಳೇ, ತತ್ಪದಂ = ಆ ವಾರುಣ್ಯಾದಿಗಳ ಪದವನ್ನು, ಆಪ್ನವಂತಿ ಉತ್ತರಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹೊಂದುತ್ತಾರೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಉನಾದಿಶಬ್ದಗಳು ವಾರುಣ್ಯಾದಿ ಪದಗಳು) (ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪದವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು ಎಂದರೆ—) ಜೀವಾಃ=ಜೀವರು, ತತ್ಕಾಲೇ=ಉನಾತ್ಪಾದಿಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಏತಾನ್=ಉನಾದಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನು, ಸಮುಪಾಸ್ಯ=ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿ, ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಕಾಲೇ=ಆ ವಾಯಾದಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೇನೇ ಬ್ರಹ್ಮತ್ವಾದಿಗಳು ಬರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಏತಾನ್=ವಾರುಣ್ಯಾದಿ ದೇವಿಯರನ್ನು, ಚ=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ಪ್ರವಿಶಂತಿ = ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ಇತಿ = ಆ ಕಾರಣದಿಂದ, ವಾಕ್ = ವೇದವಾಣಿಯು, ತಾದ್ಯಶತಾಂ = ಉನಾದಿ ಶಬ್ದವತ್ಪದವನ್ನು, ಉಪೈತಿ=ಹೊಂದುತ್ತದೆ. (ಅಂತೂ ಯಾವನು ಯಾರಲ್ಲಿ ಅತಿ ಪರಿಚಯವುಳ್ಳವನೋ, ಆತನಿಗೆ ಆಶ್ರಮಾಂತರಪ್ರಾಪ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ನಾಮಾಂತರವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಾಗ್ಯೂ, ಪಂಚಯವಿಶೇಷವುಳ್ಳವರು ಮೊದಲಿನ ನಾಮದಿಂದಲೇ ಆತನನ್ನು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವುದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಅದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವು. ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು?) (ಈಗ ಗರುಡವಾರ್ಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ಅಗ್ನಿಯುಕ್ತಃ = ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ, ಸೂರ್ಯಃ = ಸೂರ್ಯನು, ಗುರುಂ = ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನು, ಆಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ತೇನ = ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರಿಂದ, ಸಹ=ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಶಕ್ರಂ=ದೇವೇಂದ್ರನನ್ನು, ಆಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ಏತೇನ=ಈ ಇಂದ್ರನಿಂದ, ಸಹ=ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ಸುಪರ್ಣಪತ್ನೀಂ=ಗರುಡನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಸೌಪರ್ಣಿಯನ್ನು, ಆಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ತಯಾ=ಸೌಪರ್ಣಿಯಿಂದ, ಸುಪರ್ಣಂ=ಗರುಡನನ್ನು, ತೇನ = ಗರುಡನಿಂದ,

ಸಹ = ಕೂಡಿಕೊಂಡು, ವಾಣೀಂ = ಸರಸ್ವತಿಯನ್ನು, ಏತದ್ಗತವನ = ವಾಣೀಗತನಾಗಿಯೇ, ಬಹ್ಮಾಣಂ = ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಯಾತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಇದರಿಂದ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವತಿಯರಿಗೂ, ಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು.) || ೧೫೫ || ೧೫೬ ||

ಹಾಗಾದರೆ ಇದು ' ಇಂದ್ರ ಉಮಾಯಾಮುಮಾರುದ್ರೇ ವಿಲೀಯತೇ ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರುದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ — ಉಮಾರುದ್ರಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾರ್ಥಪರಿತ್ಯಾಗವಿದ್ದರೂ ವಾರುಣೀ-ಶೇಷಪರಗಳಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲದೆ ಸೌಪರ್ಣೀ-ಗರುಡಪರಗಳಾಗಿ ವ್ಯಾಖ್ಯಾತಗಳಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ —

ಮೂ || ಇಂದ್ರಪ್ರವೇಶಸ್ತು ಯದೋಚ್ಯತೇತ್ತ
ತದಾ ಹ್ಯುಮೇತ್ಯೇವ ಸುಪರ್ಣಪತ್ನೀ |
ಉಕ್ತಾ ಸುಪರ್ಣಶ್ಚ ಗಿರೀಶನಾಮ್ನಾ
ತತೋ ವಿರೋಧಶ್ಚ ನ ಕಶ್ಚನಾತ್ರ || ೧೫೭ ||

ಅ || ಯದಾ = ಯಾವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಅತ್ರ = ಉಮೆಯಲ್ಲಿ, ಇಂದ್ರಪ್ರವೇಶಸ್ತು = ಇಂದ್ರನ ಪ್ರವೇಶವಾದರೂ, ಉಚ್ಯತೇ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ತದಾ = ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಉಮಾ ಇತಿ = ಉಮಾ ಎನ್ನುವ ಪದದಿಂದ, ಸುಪರ್ಣಪತ್ನೀವ = ಗರುಡನ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಸೌಪರ್ಣಿಯೇ, ಉಕ್ತಾ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಗಿರೀಶನಾಮ್ನಾ = ಗಿರಿಶವರ್ಯಾವಾದ ರುದ್ರಾದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ, ಸುಪರ್ಣಶ್ಚ = ಗರುಡನು, ಉಕ್ತಃ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ ಹಿ = ಇಂದ್ರನ ಲಯವು ಸೌಪರ್ಣಿಯಲ್ಲಿ ಎನ್ನುವುದು ಪ್ರಬಲಶ್ರುತಿಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ತತಃ = ಆದುದರಿಂದ, ಅತ್ರ = ಇಲ್ಲಿ, ಕಶ್ಚನ = ಯಾವುದೊಂದೂ, ವಿರೋಧಃ = ವಿರೋಧವೂ, ನ ಚ = ಇಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲ || ೧೫೭ ||

ಈಗ ' ತಾನಿಪರೇ ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಿಗೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಲ್ಲಿ ಲಯ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಭೃಗ್ವಾದಯೋ ದಕ್ಷಮನಾಪ್ಯ ತೇನ
ಪ್ರಾಪ್ಯೇಂದ್ರಮೇತೇನ ಸುಪರ್ಣಪತ್ನೀಂ |
ವಿಶಂತಿ ಯೇ ಮನವೋ ರಾಜಮುಖ್ಯಾ
ಮನುಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯಾತ್ರ ಗತಾ ಮಹೇಂದ್ರಂ || ೧೫೮ ||

ಅ || ಭೃಗ್ವಾದಯಃ = ಭೃಗುಋಷಿಯೇ ಮೊದಲಾದವರು, (ವಸಿಷ್ಠ ಮರೀಚ್ಯಾದಿಗಳು) ದಕ್ಷಂ = ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯನ್ನು, ಆನಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ, ತೇನ = ಆ ದಕ್ಷಪ್ರಜಾಪತಿಯಿಂದ, ಇಂದ್ರಂ = ಇಂದ್ರನನ್ನು, ಪ್ರಾಪ್ಯ = ಹೊಂದಿ, ವಿತೇನ = ಈ ಇಂದ್ರನಿಂದ, ಸುಪರ್ಣಪತ್ನೀಂ = ಸೌಪರ್ಣಿಯನ್ನು, ವಿಶಂತಿ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಯೇ ಮನವಃ = ಯಾವ ವೈವಸ್ವತಾದಿ ಮನುಗಳೋ, ಯೇ ರಾಜಮುಖ್ಯಾಃ = ಪ್ರಿಯವ್ರತಾದಿ ರಾಜಶ್ರೇಷ್ಠರೋ, ತೇ = ಅವರು, ಮನುಂ = ಸ್ವಯಂ ಭುವ ಮನುವನ್ನು, ಪ್ರವಿಶ್ಯ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, ಅತ್ರ = ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನುವಿನಲ್ಲಿ, ಗತಾಃ = ಇರುವವರಾಗಿ, ಮಹೇಂದ್ರಂ = ದೇವೇಂದ್ರನನ್ನು, ವಿಶಂತಿ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. || ೧೫೮ ||

ಭೂಗಳಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾಕಾಶಗಳಿಗೆ ಲಯಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ಆಕಾಶ ಉರ್ವೀ ಚ ಗುರುಂ ಪ್ರವಿಶ್ಯ
 ತೇನೈವ ಯಾತಃ ಪುರುಹೂತದೇವಂ |
 ಸನಾದಯೋ ಯತಯಃ ಕಾಮನೇನ
 ವಿಶಂತಿ ಶಿಷ್ಪಾ ಅಪಿ ಹವ್ಯವಾಹಂ || ೧೩೯ ||

ಅ || ಆಕಾಶಃ = ಆಕಾಶಾಭಿಮಾನಿಯು, ಉರ್ವೀ ಚ = ಭೂಮಿಯೂ, ಗುರುಂ = ಗುರುವನ್ನೂ, ಪ್ರವಿಶ್ಯ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, ತೇನೈವ = ಬೃಹಸ್ಪತಿಯಿಂದಲೇ, ಪುರುಹೂತದೇವಂ = ಇಂದ್ರನನ್ನೂ, ಯಾತಃ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ, ಸನಾದಯಃ ಯತಯಃ = ಸನತ್ಕುಮಾರನಿಂದ ವ್ಯತಿಕ್ರರಾದ ಸನದಸುಜಾತಾಯ ಯತಿಗಳು, ಕಾಮನೇನ = ಕಾಮನನ್ನೇ, ವಿಶಂತಿ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತವೆ. ಶಿಷ್ಪಾ ಅಪಿ = ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದವರಿಂದ ಅವಶಿಷ್ಟರಾದವರೂ ಕೂಡ, ಹವ ವಾಹಂ = ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ವಿಶಂತಿ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಅಗ್ನಿ ಸರ್ವೇ ದೇವಾ ವಿಲೀಯಂತೇ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ವಿಸಯವು ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು) || ೧೩೯ ||

ಇದಕ್ಕೆ ಆಪವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ —

ಮೂ || ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರರತಾ ಮನುಷ್ಯಾ
 ಧರ್ಮಂ ಮನುಂ ಸೋಽಪಿ ಸಮೇತಿ ಕಾಲೇ |
 ತಮೇವ ಸರ್ವೇ ಪಿತರಃ ಸುರಾನುಗಾಃ
 ಸರ್ವೇ ಕುಚೇರಂ ಸ ಚ ಸೋಮಪೇವ || ೧೪೦ ||
 ವಿಮುಕ್ತಿಕಾಲೇ ಪ್ರವಿಶಂ(ಶ್ರ)ತ್ಯಭೀಕ್ಷ್ಣಂ
 ಭೋಗಾಂಶ್ಚ ತದ್ದೇಹಗತಾಃ ಪ್ರಭುಂಜತೇ |
 ಆನಂದುಸುನ್ಯಕ್ತಿರಮುತ್ರ ತೇಷಾಂ
 ಭವತ್ಯತಶ್ಚೇಷ್ಟತ ಏವ ನಿರ್ಗತಾಃ || ೧೪೧ ||
 ಕ್ರೀಡಂತಿ ಭೂಯಶ್ಚ ಸಮಾವಿಶಂತಿ
 ತಾನೇವ ಸಾಯುಜ್ಯವಿದಂ ವದಂತಿ |
 ಸಾಯುಜ್ಯ ಹೀನಾಸ್ತು (ಶ್ಚ)ಲಯೇ ತು ಸರ್ವೇ
 ಪ್ರೋಕ್ತೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ ವಿಶಂತಿ ಸೃಷ್ಟ್ವಾ || ೧೪೨ ||
 ಬಹಿಶ್ಚ ನಿಯಾಂತಿ ತತೋನ್ಯದಾಪಿ
 ಸಾಯುಜ್ಯಭಾಜಾಂ ಭವತಿ ಪ್ರವೇಶಃ |
 ಉಕ್ತಂ ಸಮಸ್ತಂ ಪರಮಶ್ರುತೌ ಹಿ
 ಪ್ರೋಕ್ತಂ ಚ (ತು) ಸರ್ಗಕ್ರಮತೋ ವಿಪರ್ಯಯಃ || ೧೪೩ ||
 ಮುಕ್ತೌ ಲಯೇ ಯದ್ವದಭೋ ಲಯಶ್ಚ
 ವಿಪರ್ಯಯೇಣೇತ್ಯವದಗ್ನಿರಾಂ ಪ್ರಭುಃ |
 ಲಯೋ ಯತೋ ಮುಕ್ತಿರಿಯಂ ಸುರಾಣಾಂ
 ಭೋಗೋ ವಿಶೇಷೇಣ ಚ ಯಂ ವದಿಷ್ಯತಿ || ೧೪೪ ||

ಉಕ್ತಶ್ಚ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವಃ

ಸೈಂಗಿ (ಪಿಂಗ) ಶ್ರುತಾವುಕ್ತಲಯಾನುಸಾರತಃ |

ಬಿಂಬೇ ಲಯೋ ಯನ್ನಿಯತಶ್ಚ ಮುಕ್ತೌ

ಚಿದಾತ್ಮನಾಂ ತದ್ವಶತಾ ಚ ಸರ್ವದಾ || ೧೪೫ ||

ಅ || ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರರತಾಃ = ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣಗಳೂ ಗೃಹಸ್ಥಾದ್ಯಾಶ್ರಮಗಳೂ ಇವುಗಳ ಆಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಆ ಸಕ್ತರಾದ, ಮನುಷ್ಯಾಃ = ಮನುಷ್ಯರು, ಧರ್ಮಂ = ಯಮಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು, (ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ.) ಸೋಽಪಿ = ಆ ಯಮಧರ್ಮರಾಜನು, ಮನುಂ = ಸ್ವಾಯಂಭುವಮನುವನ್ನು, ಕಾಲೇ = ಮೋಕ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಸಮೇತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವೇ ಪಿತರಃ = ಎಲ್ಲಾ ಪಿತೃಗಳೂ, ತಮೇವ = ಆ ಯಮಧರ್ಮರಾಜನನ್ನೇ, ಸಂಯಾಂತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ವೇ ಸುರಾನುಗಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳ ಭೃತ್ಯರಾದ ಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳು, ಕುಬೇರಂ = ಕುಬೇರನನ್ನು, ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಸ ಚ = ಆ ಕುಬೇರನು, ಸೋಮಮೇವ = ಸೋಮ (ಚಂದ್ರ)ನನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. (ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.) (ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಎಲ್ಲರೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ), ವಿಮುಕ್ತಿಕಾಲೇ = ಮೋಕ್ಷಕಾಲದಲ್ಲಿ, (ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರನ್ನು), ಪ್ರವಿಶಂತಿ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. (ಪ್ರವೇಶಮಾತ್ರ ಮಾಡುವುದಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ) ಅಭೀಕ್ಷಂ = ಅವಿಷ್ಣುವಾದ ಪಿಶಾಚಿಯಂತೆ, ತದ್ವೇಹಗತಾಃ = ಅವರ ಶರೀರದಲ್ಲಿದ್ದವರಾಗಿ, ಭೋಗಾಂಶ್ಚ = ಭೋಗಗಳನ್ನೂ ಕೂಡ, ಪ್ರಭುಂಜತೇ = ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. (ಪ್ರವೇಶದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವೇನಂದರೆ—) ಅಮುತ್ರ = ಉತ್ತಮರಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದ, ತೇಷಾಂ = ಮುಕ್ತರಿಗೆ, ಆನಂದ ಸುವ್ಯಕ್ತಿಃ = ಆನಂದದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿಯು, ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೆ. (ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಪುನಃ ನಿರ್ಗಮವು ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದರೆ—) ಅತಃ = ಈ ಉತ್ತಮರಿಂದ, ಇವೃತಃ ಏವ = ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ, ನಿರ್ಗತಾಶ್ಚ = ಹೊರಟವರಾಗಿ, ಕ್ರೀಡಂತಿ = ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಾರೆ. ಭೂಯಶ್ಚ = ಮತ್ತೂ ಕೂಡ, ತಾನೇವ = ಪೂರ್ವಪ್ರವಿಷ್ಟರಾದವರನ್ನೇ, ಸಮಾವಿಶಂತಿ = ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. (ಹಾಗಾದರೆ— ಇಂತಹ ಮುಕ್ತಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಲಬ್ಧವಾಗಲಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ—) ಇದಂ = ಇದನ್ನು, ಸಾಯುಜ್ಯಂ = ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನಾಗಿ, ವದಂತಿ = (ಪುರಾಣಾದಿಗಳು) ಹೇಳುತ್ತವೆ. ('ಸಯುಜಾಂ ಭಾವಃ ಸಾಯುಜ್ಯಂ' ಇಂತಹ ಸಾಯುಜ್ಯವು ಸರ್ವರಿಗೂ ಇದೆಯೋ, ಇಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತೇವೆ. ಹಾಗಾದರೆ— ಸಾಯುಜ್ಯರಹಿತರಾದವರು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದರೆ—) ಸಾಯುಜ್ಯಹೀನಾಸ್ತು = ಸಾಯುಜ್ಯರಹಿತರಾದವರೂ, ಸರ್ವೇ = ಎಲ್ಲರೂ, ಲಯೇ ತು = ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ, ಪ್ರೋಕ್ಷೇನ ಮಾರ್ಗೇಣ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾರ್ಗದಿಂದ, ವಿಶಂತಿ = (ಸ್ವೋತ್ತಮರನ್ನು) ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಸೃಷ್ಟಿ = ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ, ತತಃ = ಅವರ ದೆಶೆಯಿಂದ, ಬಹಿಃ = ಹೊರಗೆ, ನಿಯಾಂತಿ = ಹೊರಡುತ್ತಾರೆ. (ಇದು ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೂ, ಸಮಾನವೋ ಅಂದರೆ— ಅಲ್ಲವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ—) ತತಃ = ಲಯಕಾಲದೆಶೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯದಾಪಿ = ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಾಯುಜ್ಯಭಾಷಾಂ = ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ, ಪ್ರವೇಶಃ = ಪ್ರವೇಶವು, ಭವತಿ = ಆಗುತ್ತದೆ. (ಹಾಗಾದರೆ— ಇದಲ್ಲವನ್ನೂ ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದುದು ಎಂದರೆ—) ಉಕ್ತಂ ಸಮಸ್ತಂ = ಇವರಿಗೆ ಇವರಲ್ಲಿ ಲಯವು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೆಲ್ಲವೂ, ಪರಮಶ್ರುತೌ = ಪರಮಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಪ್ರೋಕ್ಷಂ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು

ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಮುಕ್ತಾ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಸರ್ಗಕ್ರಮತಃ = ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದಿಶೆಯಿಂದ, ವಿಸರ್ಯಯಃ=ವ್ಯತ್ಯಾಸವು. (ಯಾರು ಯಾರ ದಿಶೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಾರೋ, ಅವರಿಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯು ಎಂದಿಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅವನಾದವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ.) (ಇದೂ ಕೂಡ ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—) ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಹೇಗೋ ಹಾಗೆಯೇ ಅಂದರೆ— ಸಾಧಾರಣ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದಿಶೆಯಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವು ಇದೆ.) (ಇದೂ ಕೂಡ ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—) ಅಥೋ=ಹಾಗೆಯೇ, ಲಯಶ್ಚ=ಲಯವಾದರೂ, ವಿಪರ್ಯಯೇಣ = ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸದಿಂದ (ಅಂದರೆ— ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮಕ್ಕಿಂತ ವಿಪರೀತಕ್ರಮದಿಂದ,) ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಗಿರಾಂ ಪ್ರಭುಃ = ವೇದವಚನಗಳಿಗೆ ಪ್ರಭುವಾದ ಸೂತ್ರಕಾರರು, ಅವದತ್=(ವಿಪರ್ಯಯೇಣ ತು ಕ್ರಮೋಕ್ತ ಉಪಪದ್ಯತೇ ಚ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ) ಉಪವಾದಿಸಿರುವರು. (ಲಯದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮದಿಶೆಯಿಂದ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಬೇಕು ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಏನು ನಿಯಮಕವು ಎಂದರೆ—) ಯತಃ=ಯಾವಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಸುರಾಣಾಂ=ದೇವತೆಗಳ, ಲಯಃ=ಲಯವೇ, ಇಯಂ ಮುಕ್ತೀಃ = ಈ ಮುಕ್ತಿಯೋ, (ಮನುಷ್ಯರಂತೆ ಮೊದಲೇ ದೇಹದಿಂದ ಉತ್ಪ್ರಾಂತಿಯು ಅಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.) (ಹಾಗಾದರೆ ಮೊದಲು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗಾದಿಗಳು ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ಈಗಲಾದರೂ ಲಯವೇ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಪೂರ್ವಪರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಎಂದರೆ—) ವಿಶೇಷೇಣ=ದೇವಪದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಭೋಗಃ=ಭೋಗವು ಆನಂದಾನುಭವವು ಮುಕ್ತಿಯೇ, (ದೇಹಪಾನಿರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು, ಲಯದಿಶೆಯಿಂದ ವಿಲಕ್ಷಣವಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ದೇಹಲಯವು ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದು ಭೋಗಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಅಲ್ಲ.) (ಭೋಗವು ಮುಕ್ತಿಯು ಎಂದು ಸೂತ್ರಕಾರರು ಹೇಳದೆ ಇದ್ದುದನ್ನು ಯಾವುದರಿಂದ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದರೆ—) ಯಂ=ಯಾವ ಭೋಗವನ್ನು (ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ಸೂತ್ರಕಾರರು ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು) ವದಿಸ್ಯತಿ=ಹೇಳುವರು.(ಆದುದರಿಂದ ಭೋಗವು ಮುಕ್ತಿಯು.) (ಪ್ರಮಾಣಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಉಕ್ತಲಯಾನುಸಾರತಃ=ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಲಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ, ವೈಂಗಿ (ಪಿಂಗ) ಶ್ರುತಾ=ವೈಂಗಿ (ಪಿಂಗ) ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಬಿಂಬ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವಃ=ಬಿಂಬ-ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವವು, ಉಕ್ತಶ್ಚ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.(ಅಂದರೆ, ಯಾರಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ನಮ್ಮಿಂದ ಲಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆದು ಬಿಂಬವು; ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು) ಯತ್ = ಯಾವಕಾರಣದಿಶೆಯಿಂದ, ಮುಕ್ತಾ=ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, (ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ) ಬಿಂಬೇ=ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ, ಲಯಃ=ನಾಶವು, ಸರ್ವದಾ=ಮೋಕ್ಷಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ನಿಯತಃ=ಪ್ರಮಾಣಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೋ, ಚಿದಾತ್ಮನಾಂ=ಚೇತನರಿಗೆ, ಸರ್ವದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ ಮುಕ್ತಾನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ತದ್ವಶತಾ ಚ = ಬಿಂಬದ ಅಧೀನತ್ವವಿದೆಯೋ, (ಆದುದರಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದು ಯುಕ್ತವು.) || ೧೪೦ || ೧೪೧ || ೧೪೨ || ೧೪೩ || ೧೪೪ || ೧೪೫ ||

ಸಮಸ್ತ ಭೂತಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಣನಲ್ಲಿ ಲಯವು. ಪ್ರಾಣನಿಗೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಅಯುಕ್ತವು. 'ಪ್ರಾಣಸ್ತೇಜಸಿ ತೇಜಃ ಪರಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿವಿರೋಧವಿದೆ. ಬಿಂಬದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೆ ಲಯವು ಎನ್ನುವುದೂ ಅಸತ್ಯವು. ಪ್ರಾಣನು ಭೂತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿಗೆ ಬಿಂಬವಲ್ಲವಷ್ಟೆ. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ತೇಜೋಭಿಧಾಂತು ಶ್ರಿಯಾಮಾಸ್ಯ ವಿಷ್ಣು
ಮಗ್ರೇ ತತಃ ಫುತ್ರತಯೈವ ನಾಯುಃ |

ಆಪ್ತಃ ಪ್ರಸೂತಃ ಪುನರೇವ ವಿಷ್ಣುಂ

ಪ್ರವಿಶ್ಯ ಮುಕ್ತಃ ಪ್ರಲಯೇತ್ರ ತಿಷ್ಠತಿ || ೧೪೬ ||

ಅ || ವಾಯುಃ=ವಾಯುದೇವರು, ಪ್ರಲಯೇ=ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ತೇಜೋಭಿಧಾಂ=ತೇಜಶ್ಚ ಬ್ಧವಾಚ್ಯಃ, ಶ್ರಿಯಂ=ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು, ಆಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, (ಅಲ್ಲಿಯೇ ಲೀನರಾಗಿ) ವಿಷ್ಣುಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಆಪ್ತಃ=ಹೊಂದುವರು. ಅಗ್ರೇ=ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲವು ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರಲು ಸರ್ವರಕ್ತಿಯಂತಲೂ ಮೊದಲು, ತತಃ=ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ, ಪುತ್ರತಯೈವ = ಪುತ್ರತ್ವದಿಂದ ಅಂದರೆ- ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭತ್ವದಿಂದ, ಪ್ರಸೂತಃ=ಹುಟ್ಟುವರು. ಪುನರೇವ=ಮತ್ತು, ಪ್ರಲಯೇ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ, ವಿಷ್ಣುಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಪ್ರವಿಶ್ಯ=ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ, ಅತ್ರ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ, ತಿಷ್ಠತಿ=ಇರುತ್ತಾನೋ, ಅಥವಾ (ಸ. ರ. ವಿ-) 'ಪ್ರಾಣಸ್ತೇಜಸಿ ತೇಜಃ ಪರಸ್ಯಾಂ ದೇವತಾಯಾಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪರಮಾತ್ಮರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತೇಜಶ್ಚ ಬ್ಧದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯನ್ನು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಅಗ್ರೇ=) ಭವಿಸ್ಯದ್ಭ್ರೂಹ್ಯ ಪದವಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಮುಖ್ಯ ವಾಯುವೂ ಕೂಡ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಆ ಮಾತಾಪಿತೃಗಳಿಂದ ಪುತ್ರನಾಗಿ, ಪ್ರಸೂತಃ=ಹುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟನು. ಪುನಃ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾನೆ.

ತಾ || (1) ತೇಜಃ ಶಬ್ದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾಚಕವಾದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ, (2) ಹೀಗಾದರೆ 'ವಿಲೀನೋ ಹಿ ಪ್ರಕೃತೌ ಸಂಸಾರಮೇತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಾಯುವಿಗೆ ಸಂಸಾರವು ಪ್ರಸಕ್ತವಾಗುವುದು ಎಂದರೆ ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಾಗಿ ಪುನಃ ಹುಟ್ಟಿದಪ್ರಯುಕ್ತ ಇಷ್ಟವೇ. ಹೀಗಾದರೆ- ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಎಂದರೆ- ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭತ್ವಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯು || ೪೬ ||

ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತಮ್ಮತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ಅವಸ್ಥಿತಿಯು ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಭಗವತ್ಪ್ರವೇಶವೂ ಕೂಡ ಇದೆ. ಉಕ್ತವಾದ ಭೋಗವು ಆನಂದವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ; ಮತ್ತೆ ವ್ಯಂಜಕವೇ, ಆನಂದವಾದರೂ ಸ್ವರೂಪ ಭೂತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ-

ಮೂ || ಸರ್ವೇಽಪಿ ತೇ ಮುಕ್ತಗಣಾ ಅಮಂದ-

ಸಾಂದ್ರಂ ನಿಜಾನಂದಮಶೇಷತೋಽಪಿ |

ಭುಂಜಂತ ಏವಾಸತ ಈಶದೇಹೇ

ಲಯೇಽಥ ಸರ್ಗೇ ಬಹಿರೇವ ಯಾಂತಿ || ೧೪೭ ||

ಪ್ರಯಾತಿ ಧರ್ಮಂ ನಿರ್ಯುತಿ ಸ್ತು ಶಕ್ರಂ

ಮರುದ್ಗಣಾಃ ಸಾರಿಷ(ರ್ಷ)ದಾಸ್ತಥೈವ |

ಸರ್ವೇಽನಿರುದ್ಧಂ ಪೃತನಾಧಿಪಾದ್ಯಾ-

ಸ್ತುರಶ್ರುತಿಹೀನೈಃ ಮಿಯಂ ವಿಮುಕ್ತಃ || ೧೪೮ ||

ಅ || ಸರ್ವೇಪಿ ತೇ ಅಶೇಷತೋಽಪಿ ಮುಕ್ತಗಣಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರ ಸಮುದಾಯಗಳೂ, ಆಮಂದಸಾಂದ್ರಂ = ಅತಿಪೂರ್ಣವಾದ ನಿಬಿಡವಾದ, ನಿಜಾನಂದಂ = ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನೂ, ಭುಂಜಂತ ಏವ = ಅನುಭವಿಸುವವರಾಗಿಯೇ, ಲಯೇ = ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಈಶ ದೇಹೇ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಆಸತೇ = ಇರುತ್ತಾರೆ. ಅಥ = ಮೇಲೆ, ಸರ್ವೇ = ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಬಹಿರೇವ = ಹೊರಗೆಯೇ, ಯಾಂತಿ = ಬರುತ್ತಾರೆ. ಶಿಷ್ಟಾ ಅಪಿ ಹವ್ಯಹಂ ಎಂದು ಉಳಿದವರು ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ನಿಋತಿಸ್ತು = ನಿಋತಿಯಾದರೂ, ಧರ್ಮಂ = ಯಮಧರ್ಮರಾಜನನ್ನು, ಪ್ರಯಾತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಮರುದ್ಗಣಾಃ = ಮರುತ್ ಗಳು, ಶಕ್ರಂ = ದೇವೇಂದ್ರನನ್ನು ಪ್ರಯಾತಿ = ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ಪೃತನಾಧಿಪಾದ್ಯಾಃ = ವಿಷ್ಣುಕೇನನೇ ಮೊದಲಾಗಿವುಳ್ಳ, ಸರ್ವೇ = ಎಲ್ಲಾ, ಪಾರ್ಷದಾಃ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪಾರ್ಷದರು, ಅನಿರುದ್ಧಂ = ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು, (ದೇಹಲಯಕ್ಕಾಗಿ) ಪ್ರಯಾತಿ = ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಇತ್ಥಂ = ಹೀಗೆ, ತುರಶ್ರುತಿಹಿ = ತುರಶ್ರುತಿಯಷ್ಟೆ, ಇಯಂ = ಇದು, ದೇವಾದಿಗಳಿಗೆ ದೇಹಲಯರೂಪವಾದ, ವಿಮುಕ್ತಿಃ = ವಿಮುಕ್ತಿಯು, (ಉಕ್ತಾ = ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅಥವಾ ಇಯಂ = ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರವಾದುದೇ ಮುಕ್ತಿಯು. ಜಿನಾದ್ಯುಕ್ತ ಪ್ರಕಾರವಾದುದು ಅಲ್ಲ. || ೧೪೬ || ೧೪೭ ||

ತಾ || ಸಾರಾಂಶ- ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಉಮಾದಿಗಳಿಗೆ ರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಅವರಿಂದ ಇತರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪೃಥ್ವ್ಯದಿಭೂತಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವು. 'ಭೂತೇಷು ತಚ್ಚ್ಚುತೇಃ' ಎನ್ನುವ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಲ್ಲಿ ಉದಾಹೃತವಾದ 'ನಾಯಾಂವಿದ್ರಃ ಸೋಮ ಆದಿತೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಯಾವ ನಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆ ನಾಯುವು ಭೂತಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ದ್ವಾಗ್ನೌ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವೇ. ಭೂತವಾಯುವಲ್ಲ. ಭೂತವಾಯುವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ— ಅನಲ್ಲಿ ಭೂತವಾಯುವಿಗಿಂತ ಉತ್ತಮನಾದ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಲಯವು ಕೂಡಲಾರದು. 'ನಾತಿತಿ ವಾಯುಃ' ಎನ್ನುವ ಯೋಗವು ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿಗೂ ಜಡಭೂತ ನಾಯ್ವಭಿಮಾನಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಭೂತಪ್ರಕರಣಪರಿತವಾಯುಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. ಅಪ್ರಧಾನ ವಾಯುವೇ ಜಡಭೂತವಾಯುವಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯು. ಪ್ರಧಾನವಾಯುವು ಅಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. ಮಹದಾದಿ ಸರ್ವವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಯಾದ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಭೂತನಾಯ್ವಭಿಮಾನಿತ್ವವು ಸುತರಾಂ ಸಿದ್ಧವು. ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿಗೆ ಗ್ರಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವವು ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲವಷ್ಟೆ. (೨) 'ಭೂತಾನಿಪರೇ' ಎನ್ನುವ ವಚನದಿಂದ ಭೂತಗಳಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನವಾಯುದ್ವಾರಾ ಲಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಪ್ರಧಾನವಾಯುವೇ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. 'ಸ ಪ್ರಾಣಮಸೃಜತ ಪ್ರಾಣಃ ಶ್ರದ್ಧಾಂ ಖಂ ನಾಯುಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಿಂದ ಮುಖ್ಯ ನಾಯ್ವಾದಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಶ್ರುತವಾಗಿದೆ. ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಭೂತಗಳಿಗೆ ತಂತಮುಗೆ ಕಾರಣಭೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರಾ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರ ಸೋಮಾದಿಗಳೂ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಪ್ರವೇಶವೋ ಅವೂಕೂಡ ತಂತಮುಗೆ ಕಾರಣಭೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶದ್ವಾರದಿಂದಲೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. (3) ಪಾರ್ವತೀ-ರುದ್ರರಿಗೆ ವಾರುಣೇ ಶೇಷ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯು. ಭಾರತೀ ಮುಖ್ಯಪ್ರಾಣರಿಗೆ ಸರಸ್ವತೀ ಬ್ರಹ್ಮ

ಜನ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಯು. ' ಸ್ಥಿತಪ್ರಜ್ಞೋಽಪಿ ಯಸ್ಮಾದ್ಭ್ರಂ ಪ್ರಾಪ್ಯ ರೌದ್ರಪದಂ ತತಃ | ಸಾಂಕರ್ಷಣಂ ತತೋ ಮುಕ್ತಿನುಗಾದ್ವಿಷ್ಣುಪ್ರಸಾದತಃ || ಇತ್ಯಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಭವಿಸ್ವಾದ್ರ್ಯತ್ಯವು ಇದಂತೆಯೇ ಮುಖ್ಯ ವಾಯುವತಾರನಾದ ಹನುಮಂತನಿಗೆ ಮರಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭವಿಸ್ವದ್ಭ್ರಂಹ್ಯತ್ಯವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವು. ಆದುದ ರಿಂದ ಉಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಇಂದ್ರಾದಿಗಳಿಗೆ ಲಯವು ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. (4) ಹಾಗಾದರೆ ಉಮಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ ಉಮಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಪುನಃ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎಂದರೆ— ಇದು ದೋಷವಲ್ಲ. ' ಆಗ್ನಿರಿಂದ್ರ ಇಂದ್ರ ಉಮಾಯಾಂ ಉಮಾರುದ್ರೇ ವಿಲೀಯತೇ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಕಾಲೀನಪ್ರವೇಶಸ್ಥಾನತ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಉಮಾ, ಗಿರೀಶ, ಭಾರತೀ- ವಾಯುಶಬ್ದಗಳಿಂದ ವಾರುಣೀ, ಶೇಷ, ಬ್ರಹ್ಮಾಣೀ- ವಿಂಚಾದಿಗಳಿಗೆ ಭೂತ ಪೂರ್ವಗತಿ ಯಿಂದ ಗ್ರಹಣವು ಏಕೆಂದರೆ— ಉಮಾದಿಗಳೇ ಮಹಾಕಲ್ಪಾಂತರದಲ್ಲಿ ವಾರುಣ್ಯಾದಿಗಳ ಪದವಿ ಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಉಮಾದಿ ಪದಗಳಿಂದ ವಾರುಣ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. (5) ಹಾಗಾದರೆ— ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿ ರುದ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಸೌಪರ್ಣಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿ, ಗರುಡನಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದು ಹೇಗೆಂದರೆ— ಇದು ದೋಷವಲ್ಲ. ಯಾವಾಗ ಉಮೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಮದೇವನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೋ, ಆಗ ಉಮಾ ಶಬ್ದ ದಿಂದ ವಾರುಣಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಯಾವಾಗ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೋ, ಆಗ ಉಮಾ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸೌಪರ್ಣಿಯು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾಳೆ. ಗರುಡನು ಗಿರೀಶ ಸಾಮದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ವಿರೋಧವನ್ನು ಪರಿ ಹರಿಸಬೇಕು (6) ಯಾವ ಈ ದೇವಾದಿಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆ ಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವಿಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಪರಕಾಯವನ್ನು ಪ್ರವೇಶ ಮಾಡಿದ ಯೋಗ ಸಿದ್ಧನಂತೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮುಕ್ತರಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ವ್ಯಕ್ತವಾದ ಸ್ವರೂಪಭೂತವಾದ ಆನಂದವುಳ್ಳವರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಸಚ್ಚಿದಾನಂದ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಮುಕ್ತರಾದ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಹೊರಗೆ ತಮ್ಮ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟು ಬಂದು ಕ್ರೀಡಿಸಿ, ಅವರನ್ನೇ ಪ್ರವೇಶಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಕ್ಷೀರನೀರ ಗಳಂತೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನೂ ಅವಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತಾ ಸಂಕ್ಷೇಪರೂಪವಾದ ಸಂಯೋಗವೇ ಸಾಯುಜ್ಯರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತಿಯು. ತನಗೆ ಉತ್ತಮ ದೇವತಾಪ್ರವೇಶವಾದರೂ, ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಯುಜ್ಯರಹಿತಂಗೂ ಇದೆ. ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಅವರ ದೇಶಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟರತಕ್ಕವರಿಗೆ ಸಾವಿಾಪ್ಯಾದಿಗಳೇ; ಸಾಯುಜ್ಯವಲ್ಲ. ಸಾಯುಜ್ಯ ಮೋಕ್ಷವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದವರಿಗೆ ಆದರೂ, ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಉತ್ತಮರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶವು ಇದ್ದೇ ಇದೆ. (7) ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಮತಮಗೆ ಕಾರಣೀ ಭೂತರಾದ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶನಾಮಕವಾಮದು ಲಯವು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಯಾವುದು ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡತಕ್ಕುದು ಭೋಗವೋ, ಅವೆರಡೂ ಅವರಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯು. ಆದುದರಿಂದ ಹೇಗೆ ಮಹದಾದಿ ಜಡಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸೃಷ್ಟಿ ಕ್ರಮದಿಂದ ವಿಪರೀತವಾಗಿ ಲಯವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಅವುಗಳಿಗೆ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೂ, ಸೃಷ್ಟಿವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದಲೇ ಮೋಕ್ಷವು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಲಯವಿಶೇಷವೇ ಮೋಕ್ಷವು.

ಬ್ರಹ್ಮಾಧಿಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಭಾವಗಳು. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರರಾದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಉತ್ತಮ ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ ಲಯವು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಅಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಇವರಿಗೆ ಬಿಂಬಪ್ರತಿಬಿಂಬಭಾವವು ಪಿಂಗ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಿಂಬಭೂತನಾದ ದೇವನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತನಾದ ದೇವತೆಗೆ ಲಯವು. ಪ್ರತಿಬಿಂಬಭೂತವಾದ ದೇವತೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಭೂತ ದೇವತೆಗೆ ಲಯವಲ್ಲ. ಪ್ರತಿಬಿಂಬವು ಬಿಂಬಾ ಧೀನವಾದುದು. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೂಪರಾದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತನ್ಮು ತನ್ಮು ಬಿಂಬದೇವತಾ ಧೀನತ್ವವು ಯಾವಾಗಲೂ ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. (8) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರ ಯಾರು ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಪ್ರನೇಶಮಾಡಿದವರಾಗಿ ಮುಕ್ತರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ, ಅವರು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಪ್ತರಾದವರಂತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಸ್ಪರ್ಶದಿಂದುಂಟಾದ ಸುಖವನ್ನು ತಿಳಿಯದೆ ಇದ್ದವರಾಗಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅವಿಭೂತವಾದ ಸ್ವರೂಪಾ ನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಸೃಷ್ಟಿಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆದರೂ ಶ್ರೀಹರಿಯ ದೇಹವಿಶೇಷದೇಶಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ವೈಕುಂಠಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರೇಡಿಸುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. (9) ಧರ್ಮ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಯಂಭುವ ಮನ್ವಾಧಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರಲ್ಲಿ ಮರುತುಗಳು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇದರಿಂದ 'ಮರುತೋ ಮಾರುತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮರುತಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಲಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಅದು ಇಂದ್ರಾದಿಗಳ ದ್ವಾರದಿಂದ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು. || ೧೪೮ || ೧೪೯ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯವಿರಚಿತೇ

ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ

ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ದ್ವಿತೀಯಃ ಸಾಧಃ ||

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ

ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ

ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಎರಡನೇ ಸಾಧವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

|| ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಪಠನುಸ್ತು ||

|| ತ್ರೀಃ ||
ಮೂರನೇ ಸಾದವು.

ಮೂ || ಉತ್ಕ್ರಾಂತಮಾರ್ಗಶ್ಚ ವಿಮುಕ್ತಗಮ್ಯಂ
ಸಾದೋದಿತಂ [ಸುಕ್ರಮನಿಕ್ರವೌ ಚ] || ೧ ||

ಅ || ಉತ್ಕ್ರಾಂತಮಾರ್ಗಶ್ಚ=ಶರೀರದಿಂದ ಉತ್ಕ್ರಾಂತರಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಭಗವಂತನ ಲೋಕಗಮನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾರ್ಗವು, ವಿಮುಕ್ತಗಮ್ಯಂ ಚ=ಕರ್ಮದಿಂದಲೂ ದೇಹದಿಂದಲೂ ಯಾರು ವಿಮುಕ್ತರಾಗಿರುವರೋ ಅವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಗಮ್ಯವಾದುದು ಇವೆರಡೂ, ಸಾದೋದಿತಂ= ಈ ಸಾದದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಅಂದರೆ— ಕ್ಷೀಣಕರ್ಮವುಳ್ಳ ಯಾವ ಪುರುಷನಿಗೆ ಉತ್ಕ್ರಾಂತವು ಮೊದಲು ನಿರೂಪಿತವಾಗಿದೆಯೋ ಅಂತಹ ಉತ್ಕ್ರಾಂತನಿಗೆ ಗಮನಮಾರ್ಗವೂ ಗಮ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವೂ ಕೂಡ ನಿರೂಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ) || ೧ ||

ಅರ್ಚಿರಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ಅರ್ಚಿರಾದಿನಾ ತತ್ರೈಥಿತೇಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೧ ||

ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದತಕ್ಕ ಜ್ಞಾನಿಯು ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ವಾಯುಧಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಅಲ್ಲ. ‘ತೇಚ್ಚಿಷಮುಭಿಸಂಭವಂತಿ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ‘ದ್ವಾನೇವ ಮಾರ್ಗೌ ಪ್ರಥಿತೌ’ ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ || ೧ || ಅಧಿ. ೧ ||

ಅರ್ಚಿರಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವಾಯುಶಬ್ದಾಧಿಕರಣವು.

‘ ಓಂ ವಾಯುಶಬ್ದಾದವಿಶೇಷ ವಿಶೇಷಾಭ್ಯಾಂ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೨ ||

ಜ್ಞಾನಿಯು ಅರ್ಚಿಲೋಕದಸೆಯಿಂದ ವಾಯುಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ‘ ಸ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ’ ಎನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪವಾದ, ‘ ಸ ಇತೋ ಗತೋ ದ್ವಿತೀಯಾಂ ಗತಿಂ ವಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ ’ ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷರೂಪವಾದ ವಾಯುಶಬ್ದದಸೆಯಿಂದ ಹಾಗೆಯೇ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ || ೨ || ಅಧಿ. ೨ ||

ವಾಯುಶಬ್ದಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ತಟಿದಧಿಕರಣವು.

ಓಂ ತಟಿತೇಽಧಿವರುಣಃ ಸಂಬಂಧಾತ್ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೩ ||

ತಟಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತ್ಯನಂತರದಲ್ಲಿ ವರುಣಲೋಕವು ಉತ್ಕ್ರಾಂತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ಯವು. 'ತಟಿತಾ ಧ್ವ್ಯಾಹ್ಯತೇ ವರುಣಲೋಕಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ತಟಲೋಕದ ಮೇಲೆ ವರುಣನಿಗೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬೋಧಿಸತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ || ೩ || ಅಧಿ. ೩ ||

ತಟಿದಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಆತಿವಾಹಿಕಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ಆತಿವಾಹಿಕಸ್ತಲ್ಲಿಂಗಾತ್ ಓಂ” || ಸೂ. ೪ ||

ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯನಾದ ವಾಯುವು ಆತಿವಾಹಿಕ ನಾಮಕನಾದ ಮುಖ್ಯವಾಯುಪುತ್ರನು ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವಲಿಂಗದೇಸಿಯಿಂದ.

‘ಓಂ ಉಭಯವ್ಯಾವೋಹಾತ್ತತ್ಸಿದ್ಧೇಃ ಓಂ’ || ಸೂ. ೫ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾಯುವು ಮುಖ್ಯನೋ ಆತಿವಾಹಿಕನೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬರುತ್ತಿರಲು 'ದಿವಸ್ಪತಿಃ' ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷಣರೂಪವಾದ ಲಿಂಗದೇಸಿಯಿಂದ ಉತ್ತರಪ್ರಾಪ್ಯನಾದ ವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವಪ್ರಾಪ್ಯವಾಯುವಿನಲ್ಲಿ ಆತಿವಾಹಿಕತ್ವವು ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ || ೪ || ೫ || ಅಧಿ. || ೪ ||

ಆತಿವಾಹಿಕಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ವೈದ್ಯತಾಧಿಕರಣವು.

“ಓಂ ವೈದ್ಯತೇನೈವ ತತಸ್ತಚ್ಛ್ರುತೇಃ ಓಂ” || ಸೂ. ೬ ||

ವಿದ್ಯತ್ವತಿಯಾದ ವಾಯುವಿನಿಂದಲೇ ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಪ್ರಾಪ್ಯನೋ ಆದುದರಿಂದ ವಾಯುವೇ ಅಂತಿಮಪ್ರಾಪ್ಯನು. 'ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮಗಮನವು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ || ೬ || ಅಧಿ. ೫ ||

ವೈದ್ಯತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಕಾರ್ಯಂ ಬಾದರಿರಸ್ಯ ಗತ್ಯುಪಸತ್ತೇಃ ಓಂ’ || ಸೂ. ೭ ||

'ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಮುಖಾಖ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ವಾಯುವು ಹೊಂದಿಸುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಬಾದರಿ ಋಷಿಯು (ಬಾದರಾಯಣ ಪುತ್ರರಾದ

ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು) ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. 'ತಥಾಪಿ ಪ್ರಕೃತೇರ್ಬಂಧೋ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ಭಿದ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವ ಉಕ್ತಿಯಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖ ಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಬಂಧವು ಅನುಷ್ಠಾನವಾಗಿ ಗಿರುವುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತೃವು ಕೂಡುತ್ತದೆ.

'ಓಂ ನಿಶೇಷಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ' || ಸೂ. ೮ ||

'ಯದಿ ಹ ನಾನ ಸರಮುಭಿಸಶ್ಯತಿ ಪ್ರಾಪ್ನೋತಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ ಚತುರ್ಮುಖಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಚತುರ್ಮುಖನೆಂದು ವಿಶೇಷಣ ಕೊಟ್ಟಪ್ರಯುಕ್ತ ಕಾರ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಬ್ರಹ್ಮಪದಾರ್ಥನು.

'ಓಂ ಸಾಮೀಸ್ಯಾತ್ತು ತದ್ವ್ಯಸದೇಶಃ ಓಂ' || ಸೂ. ೯ ||

ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿವ್ಯಸದೇಶವು ಪರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಕಾಲತಃ ಸಾಮೀಪ್ಯರೂಪವಾದ ಹೇತುವಿನಿಂದಲೇ. ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಆಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವದಿಂದಲೂ ಅಲ್ಲ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವದಿಂದ ಅಲ್ಲ.

'ಓಂ ಕಾರ್ಯಾತ್ಯಯೇ ತದಧ್ಯಕ್ಷೇಣ ಸಹಾತಃ ಸರಮುಭಿ

ಧಾನಾತ್ ಓಂ' || ಸೂ. ೧೦ ||

ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ನಾಶರೂಪವಾದ ಪ್ರಲಯದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಚತುರ್ಮುಖನದೇಶಿಯಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಜ್ಞಾನಿಯು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. 'ತೇ ಹಿ ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮುಭಿಸದ್ಯ ಯದೈತದ್ವಿಲೀಯತೇ'ಫ ಸಹ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸರಮುಭಿಗಚ್ಯಂತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದಂತೆ.

'ಓಂ ಸ್ಮೃತೇಶ್ಚ ಓಂ' || ಸೂ. ೧೧ ||

'ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಹ ತೇ ಸರ್ವೇ' ಎನ್ನುವ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ಜ್ಞಾನಿಯು ಕಾರ್ಯ ಸ್ವಾಮಿಯಾದ ಚತುರ್ಮುಖನಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.

'ಓಂ ಪರಂ ಜೈಮಿನಿಮುಖ್ಯತ್ವಾತ್ ಓಂ' || ಸೂ. ೧೨ ||

'ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ವಾಯುವು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಲ ಎಂದು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ.

'ಓಂ ದರ್ಶನಾಶ್ಚ ಓಂ' || ಸೂ. ೧೩ ||

ಶ್ರವಣಾದಿ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷವಾಗಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ದರ್ಶನವಾಗುವುದರಿಂದಲೂ ಇತರರಿಗೆ ಅದು ಅಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥ ಸ್ವೀಕಾರವೇ ಯುಕ್ತವು.

'ಓಂ ನ ಚ ಕಾರ್ಯೇ ಪ್ರತಿಪತ್ಯಭಿಸಂಧಿಃ ಓಂ' || ಸೂ. ೧೪ ||

ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನೆಯು, ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತೇನೆ ಎನ್ನುವ ಇಚ್ಛೆಯೂ ಕೂಡ ಇಲ್ಲ, ಅದುದರಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಪ್ರಾಪ್ಯನು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲ.

‘ಓಂ ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನಾನ್ನಯತೀತಿ ಬಾದರಾಯಣಿ
 ಉಭಯಥಾ ಚ ದೋಷಾತ್ಪ್ರತ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಃ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೫ ||

ದೇಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನೋಡುವವರು ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು, ತದ್ವ್ಯತಿರಿಕ್ತರು ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು. ವ್ಯಾಪ್ತರೂಪದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ನೋಡುವವರು ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು, ಅಂತಹವರನ್ನು ವಾಯುವು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಸರ್ವರನ್ನು ಅಲ್ಲ. ಇತರ ರನ್ನೇ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದು ಶ್ರುತ್ಯರ್ಥವು ಎಂದು ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ಎರಡು ರೀತಿ ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ದೋಷವದೆ. ಅಂದರೆ— ಕೆಲವರನ್ನು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ. ಕೆಲವರನ್ನು ವಾಯುವು ಪರಬ್ರಹ್ಮ ನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುತ್ತಾನೆ, ಎಂದಂಗೀಕರಿಸದೆ ಸರ್ವರನ್ನೂ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತಾನೆ; ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡು ತ್ತಾನೆ, ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅಲ್ಲ. ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ದೋಷವದೆ.

‘ಓಂ ವಿಶೇಷಂ ಚ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೬ ||

ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನತ್ವಾದಿ ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ‘ದೇವಾ ವಾಪ ಸರ್ವಪ್ರಕಾಶಾಃ ಋಷಯೋಂತಃ ಪ್ರಕಾಶಾಃ ಮನುಷ್ಯಾಃ ಏವ ಬಹಿಃಪ್ರಕಾಶಾಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. || ೭ ||
 || ೮ || ೯ || ೧೦ || ೧೧ || ೧೨ || ೧೩ || ೧೪ || ೧೫ || ೧೬ || ಅಧಿ. ೬ ||

ಕಾರ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಈ ಅಧಿಕರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || [ಉತ್ಪ್ರಾಂತಮಾರ್ಗಶ್ಚ ವಿಮುಕ್ತಗಮ್ಯ ಸಾದೋದಿತಂ]
 ಸುಕ್ರಮವಿಕ್ರವೌ ಚ |
 ಸಾಂತಾನಿಕಪಾಪ್ತಿರಭೀಷ್ಟತಾ ಚ ಸೌಕರ್ಯ-
 ಮಿತ್ಯನ್ಯಮತಸ್ಯ ತರ್ಕಾಃ |
 ವಿಶೇಷಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿರುರುತ್ಪಮಾಪ್ತಿಃ
 ಕ್ರಮಾನುರಾಗಃ ಕಥಿತಾನುವೃತ್ತಿಃ |
 ಸಿದ್ಧಾಂತನಿರ್ಣೀತಿಕರಾಃ [ಪ್ರತೀಕಂ ದೇಹಾದಿಕಂ
 ತದ್ಗತಮೇವ ಯೇ ನರಾಃ] || ೨ ||

ಅ || (೧ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವೋ ವಾಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ— ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಅರ್ಚಿಲೋಕಕ್ಕೆನೇ ಪ್ರಾಥಮ್ಯವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಸುಕ್ರಮ-ವಿಕ್ರವೌ ಚ = ಸುಕ್ರಮ-ವಿಕ್ರಮಗಳು, ಅದರಲ್ಲಿ ಸುಕ್ರಮಃ=ಮಾರ್ಗ ನಾನಾತ್ವರೂಪವಾದ ಸುಕ್ರಮವು, ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ (ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು.) ವಿಶೇಷಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಃ=

ವಿಶೇಷಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, ಎಂದು (ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ — 'ತೇರ್ಚಿಷಮುಭಿ ಸಂಭವಂತಿ', 'ಸ ನಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗವು ಅರ್ಚಾರಾಧಿತ್ಯದಿಂದಲೂ, ವಾಯ್ವಾದಿತ್ಯದಿಂದಲೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಪ್ರಯುಕ್ತ ಮಾರ್ಗಭೇದದಿಂದ ಎರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಥಮಿಕತ್ವವಿದ್ದರೂ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಮಾರ್ಗನಾನಾತ್ಯ ರೂಪವಾದ ಸುಕ್ರಮವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ನಿರ್ಣಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅದರ ಅನುಸ್ಮೃತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ — 'ಸರ್ವೇ ವಾ ಏತೇ ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ ತೇರ್ಚಿಷನೇನಾಭಿಸಂಯಂತಿ ತತೋ ನಾಯುಂ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ದೆಶಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಏಷ ಏವ ಬ್ರಹ್ಮಪಥಃ' ಎಂದವಧಾರಣವು. ಏವಂಚ ವಿಶೇಷವಾಕ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಚಿಲೋಕಕ್ಕೆನೇ ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವು ನಿರ್ಣಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಾರ್ಗನಾನಾತ್ಯವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಗತಿಸ್ಮೃತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ. (೨ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ವಾಯುಲೋಕಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವೋ, ಅಹಲೋಕಕ್ಕೋ? ಎಂದ ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ — ಎರಡಕ್ಕೂ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ವಾಯುವಿಗೇನೇ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ 'ಸುಕ್ರಮಃ' ಎನ್ನುವುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು; 'ವಿಶೇಷ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಃ' ಎನ್ನುವುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ — ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ 'ಸ ನಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ', 'ಅರ್ಚಿಷೋಹಃ' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯತ್ಯವು, ಅಹರ್ಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ದ್ವಿತೀಯತ್ಯವು ಇವೆರಡನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಅಧಿಕಾರಿ ಭೇದದಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮಾರ್ಗ ಸುಕ್ರಮವು ಕೂಡುತ್ತದೆ, ಎಂದರೆ — ಮಾರ್ಗಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಒಂದೇ ಮಾರ್ಗವು; ಆ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿಯೂ ಅರ್ಚಿಲೋಕದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಯುಲೋಕವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ವಾಯುಲೋಕದ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಅಹಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯಂತರ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.) (೩ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಸಂವತ್ಸರಾನಂತರದಲ್ಲಿ ವರುಣಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವೋ ಅಥವಾ ತಟಲೋಕಕ್ಕೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ — ಎರಡು ಲೋಕಗಳಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ತಟಲೋಕಕ್ಕೆನೇ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸುಕ್ರಮ ವಿಶೇಷ ಸಂಪ್ರಾಪ್ತಿಗಳೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯಗಳು. ಅಂದರೆ — 'ಸಂವತ್ಸರಾದ್ವರುಣಲೋಕಂ', 'ಸಂವತ್ಸರಾತ್ತಟಿತಂ' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ತಟಲೋಕಕ್ಕೂ, ವರುಣಲೋಕಕ್ಕೂ ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಸಂವತ್ಸರಾನಂತರವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಸುವತ್ಸರ ಲೋಕದಶೆಯಿಂದ ಪ್ರಜಾಪತಿಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗಲಿಕ್ಕೆ ಅಧಿಕಾರಿಭೇದದಿಂದ ಮಾರ್ಗಭೇದವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ; ಎಂದರೆ — ಉದಾಹೃತಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳು ಮಾರ್ಗೈಕತ್ವ ವಿಷಯಕಗಳು. ತಟಲೋಕಕ್ಕೆನೇ ಸಂವತ್ಸರಾನಂತರ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ, 'ತಟಿತಾ ದ್ವೈಹ್ಯತೇ ವರುಣಲೋಕಃ' ಎನ್ನುವ ವಿಶೇಷ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) (೪ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿಲೋಕಾನಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ಯನಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವು, ಆತಿವಾಹಿಕನೋ ಮುಖ್ಯನೋ ಎಂದು ಸಂಶಯವು ಬಂದರೆ — ಮುಖ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಆತಿವಾಹಿಕನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಸುಕ್ರಮ ವಿಶೇಷಸಂಪ್ರಾಪ್ತರೂಪಗಳೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯಗಳು. ಅಂದರೆ — 'ಸ ನಾಯುಮಾಗಚ್ಛತಿ', 'ಉತ್ಕ್ರಾಂತೋ ವಿಧ್ವಾನ್' ಎನ್ನುವ ಎರಡು ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗಭೂತನಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ಅರ್ಚಿರನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ವಿಧ್ವದನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಖ್ಯವಾಯುವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ

ವಾಯುಶಬ್ದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವಾದ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಸುಕ್ರಮವು ಕೂಡುತ್ತದೆ; ಎಂದರೆ— ವಿಶೇಷಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಜ್ಞಾನಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಮಾರ್ಗವೇ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತಿಮಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ವಾಯುವಿಗೆ ದಿವಸ್ಪತಿತ್ವಾದ ವಿಶೇಷಣದಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಯುತ್ವವೇ ತಿಳಿದು ಬರುವುದರಿಂದ ಪರಿಶೇಷಾತ್ ದ್ವಿತೀಯಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ವಾಯುವು ಆತಿವಾಹಿಕನೇ. (೫ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಪ್ರಾಪ್ಯನು ಇದ್ದಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಇದ್ದಾನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅವಿಕ್ರಮಃ=ಅಥಮನಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು.) ಉರುತ್ವತ್ವಂ=ಉತ್ತಮತ್ವವು ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಯು. (ಅಂದರೆ— 'ಸೋಮಾದಗ್ನಿಂ ಅನ್ವೀರಿಂದ್ರಂ' ಎಂದು ಸೋಮನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಅವರನಾದ ಅಗ್ನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವಿದ್ದಂತೆ ಪ್ರಧಾನವಾಯುವಿನ ದೇಶಿಯಿಂದ ಅಥಮನಿಗೂ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ವಿಕ್ರಮದೇಶಿಯಿಂದ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿನ ದೇಶಿಯಿಂದಲೂ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಆ ಮುಖ್ಯವಾಯುವಿಗೆ ಆತಿಶಯದಿಂದ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ— ವಾಯುವಿಗೇನೇ ಉತ್ತಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಆತನಿಗೇನೇ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದು. 'ವಾಯುರೇವ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ ತಸ್ಯ ಹ್ಯೇಷಾ ಶಕ್ತಿಃ ನ ಹ್ಯನೋ ಬ್ರಹ್ಮಗಮಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳದೇಶಿಯಿಂದ ಆತನಿಗೇನೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯವು ಯುಕ್ತವು.) (೬ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ 'ಸ ಏವಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮಗಮಯತಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದವು ಶ್ರುತವಾದುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮನೋ, ಅಮುಖ್ಯಬ್ರಹ್ಮನೋ ಅಥವಾ ಇಬ್ಬರೂ ಏವಕ್ಷಿತರೋ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿಯೂ ಒಬ್ಬನಿಗೆ ಉಭಯ ಪ್ರಾಪ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಒಬ್ಬನು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಎಂದರ್ಥವಾಗುವುದು. ಅದರಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕ್ರಮದಿಂದ ಉಭಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯೋ, ಅಥವಾ ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೇನೇ ಸ್ವೇಚ್ಛಾನುಸಾರದಿಂದಲೋ, ಕ್ರಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಯೋಗ್ಯತಾರೂಪವಾದ ಕ್ರಮವೋ, ಬೇರೆಯೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ, ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಕ್ರಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತಾತಿರಕ್ತವಾದುದೇ ಕ್ರಮವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು. ಎರಡೂ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದುದು, ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಉಭಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತಾರೂಪವಾದುದೇ ಕ್ರಮವು ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ಸಾಂತಾನಿಕಪ್ರಾಪ್ತಿಃ=ಸಂತತ್ವದ ನಿಯಮವು, ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಯು, ಆಪ್ತಿಃ=ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು. (ಅಂದರೆ— ಚತುರ್ಮುಖಮುಕ್ತಿಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಬಂಧವು ಯಾವಾಗಲೂ ಇರತಕ್ಕುದು ಆದುದರಿಂದ ಭಗವತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಚತುರ್ಮುಖಪ್ರಾಪ್ತಿಯೇ, ಎಂದರೆ— 'ಯಾಂತಿ ದೇವಂ ಪರಂ ಕೇಚಿತ್ ಪೂರ್ವಂಕೇಚಿಲ್ಲಯೇ ವಿಭುಂ, ಯೋಗ್ಯತಾ ತಾರತಮ್ಯೇನ ವಿಶೇಷೋಽಯಮುಪೀಷ್ಯತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯದೇಶಿಯಿಂದ ಉಭಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿದೆ. ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ=ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು, (ಎನ್ನುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು; ಆಪ್ತಿಃ ಎನ್ನುವುದು.) ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು. (ಅಂದರೆ— ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಬ್ರಹ್ಮಶಬ್ದಮುಖ್ಯಾರ್ಥತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಪ್ರಥಮಪ್ರಾಪ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಬಾಧಕವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಆ ಪರಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇ ಪ್ರಾಪ್ತಿನಿಯಮವು. ಎಂದರೆ— 'ಯಾಂತಿ ದೇವಂ ಕೇಚಿತ್' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಮಾಣಪ್ರಾಪ್ಯವಾಗಿದೆ.

(3) ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದೇತನ್ನ ಇಚ್ಛಾನುಸಾರದಿಂದಲೇ ಉಭಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎನ್ನುವ ಮೂರನೇ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

ಅಭೀಷ್ಟತಾಚ್ಚ=ಅಭೀಷ್ಟತ್ವವು ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು; 'ಕ್ರಮಾನುರಾಗಃ' ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು. ಅಂದರೆ— ಪರಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಯಾರಿಗೆ ಅಭೀಷ್ಟವೋ ಆತನಿಗೆ ಆತನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಯಾರಿಗೆ ಚತುರ್ಮುಖ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಅಭೀಷ್ಟವೋ ಆತನಿಗೆ ಚತುರ್ಮುಖ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು. ಎನ್ನುವ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. 'ಕ್ರಮಾನುರಾಗೀ ಭಗವಾನ್ ಕ್ರಮಾತ್ಪಂಚಿರವಾಪ್ಯತೇ ಅತಃ ಕ್ರಮಾತ್ಸಮ್ಯದ್ಧೇ ತು' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಕ್ರಮಾನುರಾಗಿತ್ವಶ್ರುತಿಯಿಂದ (೪) ಕ್ರಮಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೂ ಯೋಗ್ಯತಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಸೌಕರ್ಯರೂಪವಾದುದೇ ಕ್ರಮವು ಎನ್ನುವ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಸೌಕರ್ಯಂ = ಸುಕರತ್ವವು, ಇತಿ=ಎನ್ನುವುದು, ಅನ್ಯಮತಸ್ಯ ತರ್ಕಾಃ= ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯಗಳು. ಕಥಿತಾನುವೃತ್ತಿಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನುಸರಣವು ಇವುಗಳು, ಸಿದ್ಧಾಂತ ನಿರ್ದೇಶಿಕರಾಃ=ಸಿದ್ಧಾಂತನಿರ್ಣಾಯಕಯುಕ್ತಿಗಳು. ಅಂದರೆ— ಬಹುಧಾ ಶ್ರುತಿಗಳು ಇದ್ದು ದರಿಂದ ಸೌಕರ್ಯಾನುಸಾರವಾಗಿ ಚತುರ್ಮುಖನ ಅಥವಾ ವರಬ್ರಹ್ಮನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಎಂದರೆ— ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಅನುಸರಣವೇ ನ್ಯಾಯವಾದುದು. 'ಸಪ್ರತೀಕಾಶ್ಚತುರ್ಮುಖಮಪ್ರತೀಕಾಃ ಪರಮುಹ್ಯತೇ ಗಚ್ಛಂತ್ಯಾಗಚ್ಛಂತಿ ಚ | ಚತುರ್ಮುಖಾತ್ಪರಮಂ ಪರಾಚ್ಛತುಮುಖಂ ಯಾವದ್ವಿಲಯಮಥ ಸಹ ಚತುಮುಖೇನ ನಿಮುಚ್ಯಂತೇ ಆನಂದಿನೋ ಭವಂತಿ' ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯು. || ೧ || ೨ ||

'ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನಾನ್ನಯತೀತಿ ಬಾದರಾಯಣ ಉಭಯಥಾದೋಷಾತ್ಪ್ರತ್ಯುಕ್ತಶ್ಚ' ವಿಮುಕ್ತಗಮ್ಯರನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಸೂತ್ರವು. ಅದು ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುತ್ತಾ ಪ್ರತಿತ ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || (ಸಿದ್ಧಾಂತನಿರ್ದೇಶಿಕರಾಃ) ಪ್ರತೀಕಕಂ
 ದೇಹಾದಿಕಂ ತದ್ಗತಮೇವ ಯೇ ನರಾಃ || ೨ ||
 ಉಪಾಸತೇ ತೇ ಪುರತಃ ಸಮಾಪ್ನುಯುಃ
 ಬ್ರಹ್ಮಾಣಮಸ್ಮಾನ್ಮತ್ತಿಮಾಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುಂ ||
 ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಂತ್ಯತೋಽನ್ಯೇಸಿ ತಮಾಸ್ಯ ತಸ್ಮಾ-
 ದ್ಧರಿಂಗತಾ ಮುಕ್ತಿಭಾಜಃ ಪರಾಂತೇ || ೩ ||

ಅ || ಪ್ರತೀಕಂ = ಪ್ರತೀಕವು, ದೇಹಾದಿಕಂ = ಶರೀರ-ಮನಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುವು, (ಯದ್ಯಪಿ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನಿಗೆ ಗಮ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನಿ ಗಾದರೂ ಪರಿಶೇಷಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಆದಾಗ್ಯೂ ಅಸ್ಪಷ್ಟವನ್ನು ಸ್ಪಷ್ಟೀಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಅಭಾವಕ್ಕೆ ಭಾವಪೂರ್ವಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ ಪರಿಶೇಷಸಿದ್ಧವೇ ಆದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತದ್ಗತಮೇವ=ಪ್ರತೀಕರಲ್ಲಿಯೇ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು, ಯೇ ನರಾಃ=ಯಾವ ಮನುಷ್ಯರು, ಉಪಾಸತೇ=ಉಪಾಸನ ಮಾಡುತ್ತಾರೋ, ತೇ=ಆ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನವರು, ಪುರತಃ=ಪ್ರಲಯಕಾಲದಿಳಿಯಿಂದ ಮೊದಲು, ಬ್ರಹ್ಮಾಣಂ=ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ, ಸಮಾಪ್ನುಯುಃ=ಹೊಂದುವರು. ಅಸ್ಮಾತ್=ಬ್ರಹ್ಮನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ಮತಿಂ=ಭಗವಜ್ಞಾನನ ವಿಶೇಷವನ್ನು, ಆಸ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ವಿಷ್ಣುಂ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು. ಪ್ರಾಪ್ಸ್ಯಂತಿ=ಪ್ರಲಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಂದುವರು. (ಈಗ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪ್ರತೀಕಕಾಲಂಬನರ ಗತಿಯನ್ನು

ವಿಸ್ತರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಅತಃ=ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರ ದೆಶೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯೇ=ಇತರರಾದ ವ್ಯಾಪ್ತೋಪಾಸಕರಾದ ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು, ತಂ=೮ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು, ಆಪ್ಯಾಪಿ=ಪ್ರಥಮದಲ್ಲಿ ಹೊಂದಿದಾಗ್ಯೂ ಪರಂತಕಾಲೇ=ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ತಸ್ಮಾತ್=೮ ವಿಷ್ಣುವಿನ ದೆಸೆಯಿಂದ, ತಂ=೮ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು, ಆಪ್ಯ=ಹೊಂದಿ, ಹರಂ ಗತಾಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದವರಾಗಿ, ಮುಕ್ತಿಭಾಜಃ=ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು, ಭವಂತಿ=ಆಗುತ್ತಾರೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಿಂದ, ಹೋದವರಿಗೆ 'ಸ ಏನಾನ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಗಮಯತಿ' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಶ್ರುತವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಲ್ಲಿ ಗಮ್ಯನಾಗಿ ಪ್ರತಿತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಚತುರ್ಮುಖಾಖ್ಯ ಕಾರ್ಯಬ್ರಹ್ಮನು ಎಂದು ಬಾದರಿಯ ಮತವು. ಪರಬ್ರಹ್ಮನೇ ಎಂದು ಜೈಮಿನಿಯ ಮತವು. ಈ ಎರಡು ಮತಗಳನ್ನು ಸಯುಕ್ತವಾಗಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿ, ವೇದವ್ಯಾಸರು ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರುವರು. (2) ದೇಹಾದ್ಯಧಿಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನೋಡುವವರು ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು. ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ನೋಡುವವರು ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು. ಅದರಲ್ಲಿ ಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರು ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನೇ ಹೊಂದಿ ಚತುರ್ಮುಖನ ಉಪದೇಶದಿಂದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಿತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಪ್ರತೀಕಾಲಂಬನರೂ ಚತುರ್ಮುಖನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮೇಲೆಯೇ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ನಿಶ್ಚೇಷವಾಗಿ ಬಂಧ ಧ್ವಂಸವನ್ನು ಪ್ರಲಯಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊಂದುತ್ತಾರೆ. ಅಂತೂ ಬಾದರಿ ಮತಕ್ಕೆ ಅತ್ಯಂತ ಬಾಧವಿಲ್ಲ. ಜೈಮಿನಿ ಮತಕ್ಕೂ ಬಾಧಇಲ್ಲ || ೨ || ೩ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ
ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ ತೃತೀಯಃ ಸಾದಃ

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ
ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ಮೂರನೇ ಸಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ಸೂರ್ಯಪ್ರಮತಿ ಭಗವತ್ಪಾದಸುಕೃತೇ
ರನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರಗಣಜಯತೀರ್ಥಾಖ್ಯಯತಿನಾ ||
ಕೃಷಾಯಾಂ ಟೀಕಾಯಾಂ ವಿಷಮಪದವಾಕ್ಯಾರ್ಥವಿವೃತೌ |
ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯೇರ್ಚಿಃ ಪ್ರಭೃತಿಚರಣಃ ಪರ್ಯವಸಿತಃ ||
ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಪೂರ್ಣಾಯ ದೋಷದೂರಾಯ ವಿಷ್ಣವೇ |
ನಮಃ ಶ್ರೀ ಸ್ಮಾಣನಾಥಾಯ ಭಕ್ತಾಭೀಷ್ಠ ಪ್ರದಾಯಿನೇ ||

|| ತ್ರೀಃ ||

ನಾಲ್ಕನೇ ಸಾದವು.

ಓಂ ಶ್ರೀಮದ್ಧನುಮದ್ಭೀಮನುಮಧ್ವಾಂತರ್ಗತರಾಮಕೃಷ್ಣವೇದನ್ಯಾಸಾತ್ಮಕ
ಲಕ್ಷ್ಮೀಹಯಗ್ರೀವಾಯ ನಮಃ || ಓಂ ||

ಸಂಪದ್ಯಾಧಿಕರಣವು

‘ಓಂ ಸಂಪದ್ಯಾವಿಹಾಯ ಸ್ವೇ ನಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧ ||

ಜ್ಞಾನಿಯು ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೂ ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೆ ತನ್ನ ರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರತಕ್ಕವನಾಗಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ‘ಇವಾಂ ಘೋರಾಮಶಿವಾಂ ನದೀಂ ತೀರ್ತ್ವಾ ಏತಂ ಸೇತುಮಾಪ್ಯೈತೇನ ಸೇತುನಾ ಮೋದತೇ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳ ದಶೆಯಿಂದ || ೧ || ಅಧಿ. ೧ ||

ಸಂಪದ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಮುಕ್ತಾಧಿಕರಣವು

‘ಓಂ ಮುಕ್ತಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೨ ||

‘ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ ಜಕ್ಷನ್ ಕ್ರೀಡನ್’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಸಂಸಾರಿಯಲ್ಲ. ‘ಅಥ ಯದೈನಂ ಮುಕ್ತೋನುಪ್ರವಿಶತಿ ಮೋದತೇ ಪ್ರಮೋದತೇ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಇಂತಹ ಭೋಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ ಮಾಡಿರುವರು || ೨ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಮುಕ್ತಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣವು

‘ಓಂ ಆತ್ಮಾ ಪ್ರಕರಣಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೩ ||

‘ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರುಪಸಂಪದ್ಯ’ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾದ ಮುಕ್ತಪ್ರಾಪ್ಯವಾದ ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸು ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲ. ‘ಯ ಆತ್ಮಾ ಅಪಹತ ಪಾಪ್ಸಾ’ ಎಂದು ಪರಮಾತ್ಮ ಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, || ೩ || ಅಧಿ. ೩ ||

ಆತ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣವು

‘ಓಂ ಅವಿಭಾಗೇನ ದೃಷ್ಟತ್ವಾತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೪ ||

ಸಾಯುಜ್ಯ ಮುಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭುಕ್ತಗಳಾದ ಭೋಗಗಳನ್ನೇ ಸ್ವಯೋಗ್ಯ ತಾನುಸಾರದಿಂದ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭುಕ್ತಗಳಾದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ‘ಯಾನೇನಾಹಂ ಶೃಣೋಮಿ ಯಾನ್ ಸಶ್ಯಾಮಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ದೃಷ್ಟವಾಗಿದೆ. || ೪ || ಅಧಿ ೪ ||

ಅವಿಭಾಗಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಬ್ರಾಹ್ಮಾಧಿಕರಣವು

‘ಓಂ ಬ್ರಾಹ್ಮೇಣ ಜೈಮಿನಿದುಸನ್ಯಾಸಾದಿ ಭ್ಯಃ ಓಂ’ || ಸೂ.೫ ||

ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತನಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲದ್ದರೂ ಈಶನನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಶರೀರದಿಂದ ವಿಶಾಚಿಯಂತೆ ಭೋಗವಿದೆ ಎಂದು ಜೈಮಿನಿಯು ತಿಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ‘ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಸಶ್ಯತಿ ಬ್ರಹ್ಮಣಾ ಶೃಣೋತಿ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಗೆ ಉಪನ್ಯಾಸಮಾಡಿದುದರಿಂದ ‘ಆದತ್ತೇ ಹರಿಹಸ್ತೇನ ಹರಿದೃಷ್ಟೈವ ಸಶ್ಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತಿಯಿಂದಲೂ ‘ಗಚ್ಛಾಮಿ ವಿಷ್ಣುಸಾದಾಭ್ಯಾಂ ವಿಷ್ಣುದೃಷ್ಟ್ಯಾ ಚ ದರ್ಶನಂ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಸ್ಮರಣಾನ್ಮುಕ್ತಸ್ಯೈತದ್ಭವಿಷ್ಯತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಮೃತ್ಯುಕ್ತವಾದ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದಲೂ.

‘ಓಂ ಚಿತ್ತಿನಾತ್ರೇಣ ತದಾತ್ಮಕತ್ವಾದಿತ್ಯಾಡುಲೋಮಿಃ ಓಂ’

|| ಸೂ. ೬ ||

ಚಿನ್ಮಾತ್ರರೂಪವಾದ ದೇಹದಿಂದ ಮುಕ್ತನು ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ ಚಿನ್ಮಾತ್ರದೇಹಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತಸ್ವರೂಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಂದು ಔಡುಲೋಮ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

‘ಓಂ ಏವಮಪ್ಯು ಸನ್ಯಾಸಾತ್ಪೂರ್ವಭಾವಾದವಿರೋಧಂ

ಬಾವರಾಯಣಃ ಓಂ’ || ಸೂ. ೭ ||

ಚಿನ್ಮಾತ್ರದೇಹದಿಂದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂಬುವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ‘ಸ ನಾ ಏಷ ಏತಸ್ಮಾನ್ಮರ್ತ್ಯಾದ್ವಿಮುಕ್ತಶ್ಚಿನ್ಮಾತ್ರೋ ಭವತಿ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪನ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರಿಂದ ಜೈಮಿನ್ಯುಕ್ತವಾದ ದೇಹಾಭಾವಪೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಎರಡಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜೈಮಿನಿ-ಔಡುಲೋಮಿ ಮತಗಳಿಗೆ ವಿರೋಧಾಭಾವವನ್ನು ಬಾದರಾಯಣಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. || ೫ || ೬ || ೭ || ಅಧಿ. ೭ ||

ಬ್ರಾಹ್ಮಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಸಂಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವ ಚ ತಚ್ಚೈತೇಃ ಓಂ’ ಸೂ. || ೮ ||

ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಕಲ್ಪದಿಂದಲೇ (ಅಪ್ರತಿಹತವಾದ ತನ್ಮು ಇಚ್ಛೆಯಿಂದಲೇ) ಭೋಗಸಿದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ‘ಸಂಕಲ್ಪಾದೇನಾತ್ಯ ಸಿತರಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಿ’ ಎಂದು ಶ್ರುತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ. || ೮ || ಅಧಿ. ೮ ||

ಸಂಕಲ್ಪಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅನನ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಾಧಿಕರಣವು

‘ಓಂ ಅತ ಏವ ಚಾನನ್ಯಾಧಿಪತಿಃ ಓಂ’ ಸೂ. || ೯ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪನಾದುದರಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತನು ಕ್ಲಪ್ತರಾದ ಸ್ವೋತ್ತಮರಿಂದ ಇತರರಾದ ಅಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ರಹಿತನು. || ೯ || ಅಧಿ. ೨ ||

ಅನನ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅಭಾವಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಅಭಾವಂ ಬಾದರಿರಾಹ ಹ್ಯೇವಂ ಓಂ’ ಸೂ. || ೧೦ ||

ಚಿನ್ಮಾತ್ರದೇಹದಿಂದ ಇತರವಾದ ಪ್ರಾಕೃತದೇಹದ ಅಭಾವವನ್ನು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಬಾದರಿಯು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ‘ಅಶರೀರೋ ನಾ ವ ತದಾ ಭವತಿ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹಾಗೆ ಹೇಳುತ್ತದೆ.

‘ಓಂ ಭಾವಂ ಜೈಮಿನಿವಿಕಲ್ಪವ್ನಾನಾತ್ ಓಂ’ ಸೂ. || ೧೧ ||

ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ದೇಹದಿಂದ ವ್ಯತಿಂಕ್ತವಾದ ಪ್ರಾಕೃತದೇಹಸದ್ಭಾವವನ್ನು ಜೈಮಿನ್ಯಾಚಾರ್ಯರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ. ‘ಚಿತಾ ನಾ ಅಚಿತಾ ನಾ’ ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಗಳಲ್ಲಿ ವಿಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ.

‘ಓಂ ದ್ವಾದಶಾಹವದುಭಯವಿಧಂ ಬಾದರಾಯಣೋಽತಃ ಓಂ’

|| ಸೂ. ೧೨ ||

ದ್ವಾದಶಾಹಾಖ್ಯ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಯಜಮಾನನ ಇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬನೇ ಯಜಮಾನನಾಗಿದ್ದರೆ ಕ್ರತುತ್ವವೂ ಅನೇಕ ಯಜಮಾನರಾಗಿದ್ದರೆ ಸತ್ಯತ್ವವೂ ಹೇಗೆ ನಿರೂಪವಲ್ಲವೋ, ಹಾಗೆಯೇ

ಮುಕ್ತರಿಗೆ ತನ್ಮುಖ್ಯತೆಯಿಂದ ದೇಹಭಾವ-ಅಭಾವಗಳು ವಿರುದ್ಧಗಳಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ದೇಹಭಾವ-ಅಭಾವಾಖ್ಯಾನಾದ ಎರಡು ವಿಧವನ್ನು ತನ್ನ ಮತವನ್ನಾಗಿ ನೇದವ್ಯಾಸರು ತಿಳಿಯುತ್ತಾರೆ.

‘ಓಂ ತನ್ನಭಾವೇ ಸಂಧ್ಯವದುಪಪತ್ತೇಃ ಓಂ’ || ಸೂ. || ೧೩ ||

ಸ್ವನ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ದೇಹಾಭಿಮಾನವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಹೇಗೆ ಭೋಗವಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬಾಹ್ಯಶರೀರವಿಲ್ಲವಾದರೂ ಭೋಗವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಭೋಗಾಭಾವವು ಬರಬೇಕಾದೀತು ಎನ್ನುವ ದೋಷವಿಲ್ಲ.

‘ಓಂ ಭಾವೇ ಜಾಗ್ರದ್ವತ್ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೪ ||

ಹೇಗೆ ಜಾಗ್ರದ್ವಶಿಯಲ್ಲಿ ದೇಹವಿರುವಾಗ ಭೋಗವಿದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ದೇಹವಿರುವಾಗ ಭೋಗವು ಯುಕ್ತವು.

‘ಓಂ ಪ್ರದೀಪವದಾವೇಶಸ್ತಥಾ ಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೫ ||

ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಆನೇಶವು ಶುದ್ಧಪ್ರಕೃತಿಯವಾದ ಜ್ಯೋತೀರೂಪವಾದ ಬಾಹ್ಯದೇಹವು ವೇಶವು ದೀಪಿಕಾವೇಶದಂತೆ. ಅಂದರೆ— ಪ್ರದೀಪವು, ದೀಪಿತಾವಿಷ್ಟವಾದುದಾಗಿ ಆ ದೀಪದಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕೆ ತೈಲಾದಿಗಳನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಕಾಷ್ಠಾಂಶಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಮುಕ್ತನು ಜಡದೇಹವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದವನಾದಾಗ್ಯೂ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತೆ ಸುಖವನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ‘ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್ ಹೃದಯಸ್ಯ ಭವತಿ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ದುಃಖಾಭಾವವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತದೆ.

‘ಓಂ ಸ್ವಾಪ್ಯಯಸಂಪತ್ಯೋ ರನ್ಯತರಾಪೇಕ್ಷನಾವಿಷ್ಟತಂ ಹಿ ಓಂ’ || ಸೂ. ೧೬ ||

‘ತೀರ್ಣೋ ಹಿ ತದಾ ಸರ್ವಾನ್ ಶೋಕಾನ್’ ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವು ಸುಪ್ತಿ-ಮುಕ್ತ ಉಭಯ ಪರವಾದುದು, ಸ್ವರ್ಗವಿಷಯಕವಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಈವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಉಭಯವಿಷಯಕತ್ವವು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದೆ. ‘ಅತ್ರ ಪಿತ್ವಾಪಿತಾ ಭವತಿ ಅನನ್ಯಾಗತಂ ಪುಣ್ಯೇನ’ ಇತ್ಯಾದ್ಯ ಪಿತೃತ್ವಾದಿ ಲಿಂಗಗಳು ಶ್ರುತಗಳಾಗಿವೆ || ೧೦ || ೧೧ || ೧೨ || ೧೩ || ೧೪ || ೧೫ || ೧೬ || ಅಧಿ. || ೮ ||

ಅಭಾವಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾಧಿಕರಣವು.

‘ಓಂ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರ ವರ್ಜಂ ಓಂ’ ಸೂ. || ೧೭ ||

ಮುಕ್ತನು ಜಗತ್ಕರ್ಮಕ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸರ್ವಕಾಮಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. 'ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾಪ್ತಾನ್' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಸರ್ವಶಬ್ದಾರ್ಥ ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಕೂಡುವ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಅದರಿಂದ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ.

'ಓಂ ಪ್ರಕರಣಾದಸನ್ನಿಹಿತತ್ವಾಚ್ಚ ಓಂ' ಸೂ. || ೧೮ ||

'ಶರೀರಭೇದಾದೂರ್ಧ್ವಮುತ್ತ್ರನ್ಯ' ಎಂದು ಜೀವಪ್ರಕರಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಜೀವರಿಗೆ ಜಗಜ್ಜನನಾದಿ ಸಾಮರ್ಥ್ಯದಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ (ಅಂದರೆ- ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ) 'ಸರ್ವಾನ್ ಕಾಮಾನಾನ್' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅರ್ಥಸಂಕೋಚವು ಯುಕ್ತವು.

'ಓಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೋಪದೇಶಾದಿತಿಚೇನ್ನಾಧಿಕಾರಿಕವಂಠಲಸ್ಯೋಕ್ತೇಃ ಓಂ' ಸೂ. || ೧೯ ||

'ತಾ ಯೋ ವೇದ ಸ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವೇಽಸ್ಮೈ ದೇವಾ ಬಲಿಮಾವಹಂತಿ' ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸರ್ವದೇವಪೂಜ್ಯತ್ವವನ್ನು ಉಪದೇಶ ಮಾಡಿದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಜಗದೈಶ್ವರ್ಯವೂ ಆದೆ. ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ತಮಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಪದವಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ ದೇವತೆಗಳ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತ ವಿರಿಂಚನ್ನೇ ಆಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದರಿಂದ ಅಶೇಷಮುಕ್ತರಿಗೆ ಜಗದ್ವಿಸಯಕ ಐಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲ.

'ಓಂ ವಿಕಾರಾವರ್ತಿ ಚ ತಥಾಹಿ ದರ್ಶಯತಿ ಓಂ' ಸೂ. || ೨೦ ||

ಸಂಸಾರವನ್ನೇ ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕ ವ್ಯಾಪಾರವು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಇಲ್ಲ. 'ಇಮಂ ನಾನವ ನಾವರ್ತಂ ನಾನರ್ತಂತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಹಾಗೆ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. || ೧೭ || ೧೮ || ೧೯ || ೨೦ || ಅಧಿ. ೯ ||

ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರಾಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತನಾಯಿತು.

ಸ್ಥಿತ್ಯಧಿಕರಣವು.

'ಓಂ ಸ್ಥಿತಮಾಹ ದರ್ಶಯತಶ್ಚೈವಂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾನುಮಾನೇ ಓಂ' || ಸೂ. ೨೧ ||

'ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಂಪನ್ನೋ ನ ಜಾಯತೇ ನ ಮ್ರಿಯತೇ ನ ಹೀಯತೇ ನ ವರ್ಧತೇ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಏಕಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅವಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಮಹಾನು ಭಾವರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವು, 'ಮುಕ್ತೋನ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಮಾನ್ ತದ್ಧೇತುಶೂನ್ಯತ್ವಾತ್' ಎನ್ನುವ ಅನುಮಾನವೂ ಕೂಡ ಏಕಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಅವಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೇ ತೋರಿಸಿಕೊಡುತ್ತವೆ.

'ಓಂ ಭೋಗಮಾತ್ರಸಾನ್ಯಲಿಂಗಾಚ್ಚ ಓಂ' || ಸೂ. ೨೨ ||

ಭೋಗಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಮ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಆನಂದವೃದ್ಧ್ಯಾದ್ಯಕಾರಣತ್ವದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ— ' ಏತನಾನಂದಮಯಮಾತ್ಮಾನಮನುನಿಶ್ಚ ನ ಜಾಯತೇ ನ ಪ್ರಿಯತೇ ನ ಹೃಸತೇ ನ ವರ್ಧತೇ ಯಥಾಕಾಮಂ ಚರತಿ ಯಥಾಕಾಮಂ ಪಿಪತಿ ಯಥಾಕಾಮಂ ರಮತೇ ಯಥಾಕಾಮಮುಪರಮತೇ ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾ ಭೋಗಭಾವಾಭಾವವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಭೋಗವಿಶೇಷವು ಆನಂದವೃದ್ಧ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಹೇತುವಲ್ಲ || ೨೧ || ೨೨ || ಅಧಿ. ೧೦ ||

ಸ್ಥಿತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಅನಾವೃತ್ಯಧಿಕರಣವು.

' ಓಂ ಅನಾವೃತ್ತಿಃ ಶಬ್ದಾದನಾವೃತ್ತಿಃ ಶಬ್ದಾತ್ ಓಂ ' || ಸೂ. ೨೩ ||

ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅನಾವೃತ್ತಿಯು ಅಂದರೆ— ಸರ್ವಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಸ್ವರ್ಗಿಗಳಂತೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲ. ' ನ ಚ ಪುನರಾವರ್ತತೇ ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. || ಸೂ. ೨೩ || ಅಧಿ. ೧೧ ||

ಅನಾವೃತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಪಾದ ಪ್ರತಿಸಾಧ್ಯವಿಷಯವೂ ಪಾದಸಂಗತಿಯೂ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವೋತ್ತರಪಕ್ಷಯುಕ್ತಿಗಳನ್ನೇ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಅತಿಕ್ರಮೋಕ್ತಿಃ ಕೃತಿರ್ಭಲಾಭಃ
 ಪರಾಗತಿಃ ಪಾರಾಗತಿಸ್ತದೋಕಃ |
 ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯಂ ವಶಿತಾ ಚ ವಿಶ್ವ-
 ಸಂಭಾವನಾ ಯುಕ್ತಯಸ್ತ್ವನ್ಯಪಕ್ಷೇ || ೧ ||
 ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪಂ ಪ್ರತಿಭಾಸಮುಕ್ತಿ-
 ರಾಶ್ಚರ್ಯತಾಕೃತ್ರಿಮತಾಸ್ತದೋಷಃ |
 ವಿಶೇಷಕ್ಷೃಪ್ತಿಃ ಕೃತನಿಶ್ಚಯಶ್ಚ
 ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯಮಿತ್ಯೇವ ಸುನಿರ್ಣಯಾರ್ಥಾಃ || ೨ ||

ಅ || (೧ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ-ಅರ್ಚಿರಾದ್ಯತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿದಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಗಮ್ಯತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದಂದಲೂ, ಜ್ಞಾನಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೋ, ಬ್ರಹ್ಮನ ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿಯೇ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸಮಾಪದಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಅತಿಕ್ರಮೋಕ್ತಿಃ=ಅತಿಕ್ರಮೋಕ್ತಿಯು. (ಎನ್ನುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ

ನ್ಯಾಯವು; ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪಂ = ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪವಾದುದು (ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ದ್ಯಾಯವು (ಅಂದರೆ— 'ಏತಂ ಸೇತುಂ ತೀರ್ತವ್' ಎಂದು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ, ಅತಿಕ್ರಮ ವನ್ನು ಹೇಳಿದರಿಂದ ಮುಕನು ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ದಾಟಿ ಹೋಗುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನು ಗಮ್ಯನಲ್ಲ ಎಂದರೆ— 'ತರತಿ' ಎನ್ನುವ ಸಾಮಾನ್ಯಪ್ರತಿತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ದಾಟಿ ಇದನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲ. 'ಇಮಾಂ ಘೋರಾಮತಿವಾಂ ನದೀಂ ತೀರ್ತವ್ ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಪದ್ಯತೇ' ಎಂದು ವಿಶೇಷ ಉಕ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದಲೂ 'ಏತಂ ಸೇತುಂ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು ಸಾಮಾನ್ಯರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಸರ್ವಾಶ್ರಯನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಇತರವಾದುದನ್ನು ದಾಟಿ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಗಮ್ಯತ್ವವು ಯುಕ್ತವು) (೨ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಈತನಿಗೆ ಕ್ರಿಯೆಯು ತೋರುವುದರಿಂದ, ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಿಯು ಎರಡು ಪ್ರಕಾರವೂ ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಪ್ರಾಪ್ತನು ಮುಕ್ತನೋ, ಅಮುಕ್ತನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಮುಕ್ತನಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಮುಕನೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ಕೃತಿ = ಕ್ರಿಯೆಯು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು; ಪ್ರತಿಭಾಸಾ = ಸ್ವಸ್ವಪ್ರತಿತಿಯು, (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ ಕೃತಕೃತ್ಯನಾವ ಮುಕನಿಗೆ ಕ್ರಿಯೆಯು ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತ ಅಮುಕ್ತನಾದುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭೋಗವು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದರೆ— 'ಸ ತತ್ರ ಪರ್ಯೇತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿದ್ದ ತಚ್ಛಬ್ದದಿಂದ 'ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಯದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಕ್ತನೇ ಸ್ವಸ್ವಪಾಗಿ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರುತ್ತಾನೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಭೋಗವು ಯುಕ್ತವು) (೩ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯಸ್ವೇನ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವನು 'ಜ್ಯೋತಿಃ' ಶಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವದಿಂದ ಏಕೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂದರೆ— ಜ್ಯೋತಿಶ್ಚಬ್ದವಾಚ್ಯತ್ವವು ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಿಷ್ಣುನೋ, ಅದಿತ್ಯನೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಅದಿತ್ಯನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ವಿಷ್ಣುವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ಅರ್ಥಲಾಭಃ = ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವರೂಪ ಅರ್ಥಲಾಭವು. (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಯುಕ್ತಿಯು) ಉಕ್ತಿಃ = ಪರಂಜ್ಯೋತಿಷ್ಠೀಕ್ರಿಯು, (ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ಯುಕ್ತಿಯು.) (ಅಂದರೆ— 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿರೂಪಸಂಪದ್ಯ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದದಿಂದ ಅದಿತ್ಯ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ— 'ಸ ತೇಜಸಿ ಸೂರ್ಯೇ ಸಂಪನ್ನೋ ಯಥಾ ಸಾದೋದರಸ್ತ್ವಚಾ ವಿನಿರ್ಮುಚ್ಯತೇ ಏವಂ ಹೈವ ಸ ಸಾಕ್ಷನಾ ವಿನಿರ್ಮುಕ್ತಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಸಮಾಖ್ಯೆಯಿಂದ ಅದಿತ್ಯಾಖ್ಯವಾದ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮದಿಂದ ಬದಲೈಡುತ್ತಾನೆ, ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವನ್ನು 'ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಶಕ್ಯವಾಗುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅದಿತ್ಯಪರತ್ವವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ— 'ಸ ತೇಜಸಿ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಏಕವಾಕ್ಯತ್ವವು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಮಾಪದಲ್ಲಿ ಭೋಗವೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ— 'ಅಥ ಕಿಮುಚ್ಯತೇ ಪರಂ ಜ್ಯೋತಿರಿತ್ಯಾತ್ಮೈವ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಃ ಸಹಿ ಪರಮೋ ದ್ಯೋತತೇ ಜೀವಾಚ್ಛ ಜೀವಾಚ್ಛ ತಸ್ಮಾ ದಾಹುಃ ಪರಂಜ್ಯೋತಿರಿತಿ ತನೇವೈಷ ಜೀವೋಽಭಿಸಂಪದ್ಯ ಸ್ವೇನ ರೂಪೇಣಾಭಿನಿಷ್ಯದ್ಯತೇ' ಎಂದು ಆ ಶ್ರೀಹರಿಗೇನೇ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಷ್ಠವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಏನಂಚ ಪರಂಜ್ಯೋತಿಶಬ್ದದಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನೇ ಹೇಳಿದರಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಹೊಂದಿಯೇ ಭೋಗಗಳನ್ನು (ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ.) (೪ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಸಾಯುಜ್ಯವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದವರು ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ

ಭುಕ್ತಗಳೇ ಆದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಉಪಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೋ, ಅಥವಾ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಅಭುಕ್ತಗಳೇ ಆದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೋ, ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭುಕ್ತಗಳೇ ಆದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಭುಕ್ತಗಳೇ ಆದ ಭೋಗಗಳನ್ನು ಭೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಆದರಲ್ಲಿ, ಪರಾಗತೀ=ಪರಮಗತಿಯು, (ಎನ್ನುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು); ಅಶ್ಚರ್ಯತಾ= ಅಶ್ಚರ್ಯತನವು, (ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಭುಕ್ತಗಳೇ ಆದ ಭೋಗಗಳು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ ಎಂದು ನಿಯಮವಿದ್ದರೆ— ಈಶ್ವರನು ನಿತ್ಯಪೂರ್ಣಾನಂದನಾದುದರಿಂದ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಅವನಿಗೆ ಭೋಗಾಭಾವವೂ ಕೂಡುತ್ತಿರಲು ಆಗ ಭೋಗೇಚ್ಛೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಭೋಗವಿಲ್ಲವೆಂದಾಗಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ, ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಬರಬೇಕಾಗುವುದರಿಂದ ಪರಮಗತಿತ್ಯವೇ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗಬೇಕಾಗುವುದು. ಏನಂಚ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪರಮಗತಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದ ಜೀವನಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ಅಭುಕ್ತಗಳೇ ಆದ ಭೋಗಗಳು ಭೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಸರ್ವಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಇಲ್ಲ, ಎಂದರೆ— ‘ಪೂರ್ಣಾನಂದಃ ಪೂರ್ಣಭುಕ್ ಪೂರ್ಣಕರ್ತಾ ಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನಃ ಪೂರ್ಣಭಾಃ ಪೂರ್ಣಶಕ್ತಿಃ ಅಶ್ಚರ್ಯತ್ವಾಧ್ಯಗನಾನ್ವಾಸುದೇವೋ ವಿರುದ್ಧಶಕ್ತಿನಃ ಚ ದೋಷಸ್ವೈಗೀಶಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅಶ್ಚರ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವ-ಪೂರ್ಣಭೋಗಭೋಕ್ತೃತ್ವ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಏನಂಚ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಅತ್ಯಾಶ್ಚರ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣಾನಂದತ್ವವಿದ್ದರೂ ಪೂರ್ಣಭೋಗವು ಶ್ರುತವಾಗುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭಗವದ್ಭುಕ್ತ ಭೋಗಭೋಕ್ತೃತ್ವವು ಯುಕ್ತವೇ.) (ಊನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ವಾದಿಗಳ ವಿಪ್ರತಿವತ್ತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವು ಯುಕ್ತವೋ, ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಯುಕ್ತವಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಯುಕ್ತವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಆದರಲ್ಲಿ), ಸಾರಗತೀ=ಸಂಸಾರಪಾರಗತಿಯು, (ಎನ್ನುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು); ಅಕೃತ್ರಿಮತಾ=ಜೀವಸ್ವರೂಪಕ್ಕೆ ಕೃತ್ರಿಮತ್ವಾಭಾವವು, (ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತನು ಸಂಸಾರಪಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದರಿಂದ ಆತನಿಗೆ ಚಿನ್ಮಾತ್ರದೇಹವೂ ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಶರೀರವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ, ಭೋಗವು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಅಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಎಂದರೆ— ‘ಅಥ ವಿಮುಕ್ತಸ್ಯ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಏವ ದೇಹೋ ಭವತಿ ಚಿನ್ಮಾತ್ರಾಣಿ ಕರಣಾನಿ ತೈರೀಶಾನುಗುಹೀತ್ಯೇ ಭೋಗಾನ್ ಭುಜ್ಜೀ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಚಿನ್ಮಾತ್ರವಾದ ಜೀವಸ್ವರೂಪವು ಅಕೃತ್ರಿಮವಾಗಿದೆ, ಕೃತ್ರಿಮ ಶರೀರವೇ ಸಂಸಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಚಿನ್ಮಾತ್ರ ಶರೀರವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಕೂಡ ಸಂಸಾರ ಪಾರಗತತ್ವ ರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಅನುಪಪತ್ತಿಯು ಇಲ್ಲ.) (ಓನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಮುಕ್ತರ ಭೋಗವು ಆವಾವ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವೋ ಅಥವಾ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಆವಾವ ಉಪಾಯ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯವು ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಆದರಲ್ಲಿ) ತದೋಕಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸ್ಥಾನವು, (ಎನ್ನುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು.) ಅಸ್ತದೋಷಃ=ಹೋಗಲುಳ್ಳ ದೋಷವುಳ್ಳದ್ದು, (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು) (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಲೋಕಕ್ಕೂ ಭೂಮ್ಯಾದಿ ಲೋಕ ಸಾಮ್ಯವಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಲೋಕವೂ ಕೂಡ

ಅವನ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಭೋಗಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವು. ಏನಂಚ ಮುಕ್ತಿಗೂ ಕೂಡ ಸಂಸಾರ ಸಮಾನ ಧರ್ಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಎಂದರೆ — ಭೂಮ್ಯಾದಿ ಲೋಕತ್ವದಿಂದ ಸಾಮ್ಯವಿದ್ದರೂ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಇತರ ಲೋಕವೈಲಕ್ಷಣ್ಯವೇ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭೋಗವೆಲ್ಲವೂ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯವೆಂದಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ಲೋಕವಿರೋಧವು ಬಾಧಕವಲ್ಲ. ' ಸ ಯದಿ ಪಿತೃಲೋಕಕಾನೋ ಭವತಿ ಸಂಕಲ್ಪಾದೇವಾಸ್ಯ ಪಿತರಃ ಸಮುತ್ಪಿಷ್ಠಂತಿ ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತ್ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರ ಸಾಧನಾದ್ಯ ಭೋಗವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಲೋಕಕ್ಕೆ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಭೋಗಕ್ಕೆ ಸಂಕಲ್ಪಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಯುಕ್ತವು. (೭ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ-ಮುಕ್ತನು ಕ್ಲಪ್ತ ಪತಿಗಳಿಂದ ಇತರರಾದ ಅಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತನೋ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ — ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಧಮರೂ ಕೂಡ ಪತಿಗಳು ಇರುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ' ತದೋಕಃ ' (ಎನ್ನುವುದೇ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು.) ' ಅಸ್ತದೋಷಃ ' (ಎನ್ನುವುದೇ ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ — ರಾಜನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದವನಿಗೆ ಹೇಗೆ ಅಧಮರೂ ನಿವಾಸಕರಾಗುತ್ತಾರೋ ಹಾಗೆಯೇ ಮುಕ್ತನೂ ಪರನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧಮರೂ ಕೂಡ ನಿಯಾಮಕರಾಗಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸಂಸಾರ ಸಮಾನಧರ್ಮತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು. ಎಂದರೆ — ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಸರ್ವನಿಯಾಮಕನಾದ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಮುಕ್ತಾಂತ ರರಿಗೂ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ರಾಜನಲ್ಲಿ ದೋಷವಿದ್ದಂತೆ ದೋಷವು ಕೂಡದಿರುವುದ ರಿಂದ ಅಜ್ಞಾನ ವಿರುದ್ಧ ಕಾಮಾದಿ ದೋಷಗಳ ಸಂಪರ್ಕವೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೇ ಅಧಮ ಉತ್ತಮ ಭಾವವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸದೇನೇ ನಿಯಮ್ಯನಿಯಾಮಕಭಾವ ಸ್ವೀಕಾರವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ಮುಕ್ತನು ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದರೂ ' ಮುಕ್ತಾನಾಂ ಪತಯೋ ದೇವಾಃ ದೇವಾನಾಂ ಚ ಪ್ರಜಾಪ್ರತಿ | ತಸ್ಯ ವಿಷ್ಣುರ್ನಚೈನೇದಂ ಪಾರಾವರ್ಯಂ ವಿನಶ್ಯತಿ ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯದೇಶಿಯಿಂದ ನಿರ್ದೋಷತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಧಮ ನಿಯಮ್ಯತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವುದ ರಿಂದ ಮುಕ್ತಿಗೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಯುಕ್ತವು.) (೮ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ — ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಭೋಗವು ಕೂಡುತ್ತದೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ — ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಕೂಡುತ್ತದೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯಂ = ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯವು. (ಎನ್ನು ವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು); ವಿಶೇಷಕ್ಲಪ್ತಿಯು = ವಿಶೇಷಕ್ಲಪ್ತಿಯು (ಎನ್ನುವುದು ಸಿದ್ಧಾಂತ ನ್ಯಾಯವು); (ಅಂದರೆ — ಮುಕ್ತನಿಗೆ ದೇಹವಿಲ್ಲವಾದರೆ ಭೋಗವು ಕೂಡದೆ ಹೋಗಬೇಕಾ ಗುವುದರಿಂದಲೂ ದೇಹವಿದ್ದರೆ ತತ್ತಯುಕ್ತ ದುಃಖಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾ ಗುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷದಲ್ಲಿ ದುಃಖಮಿಶ್ರವಾಗದಿರುವ ಸುಖವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಅಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು, ಎಂದರೆ — ' ದೇಹಾಭಾವಾಚ್ಚ ಭಾವಾಚ್ಚ ನಿಭೋಗೀತ್ವಂ ಚ ದುಃಖಿತಾಂ | ಯಾಂತ್ಯಮುಕ್ತಾ ನೋ ಭಯಂ ಚ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನತಿತಾ ಯತಃ || ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವಶ್ಯಪ್ರಕೃತಿತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೃತ್ಯಧೀನತ್ವವಿಲ್ಲ ದಿರುವುದರಿಂದ ವಹ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಅಧೀನೀಕರಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ಪುರುಷನಿಗೆ ವಹಿಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖಾಭಾವದಂತೆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಬಾಹ್ಯದೇಹವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೂ ದುಃಖಾ ಭಾವವು ಕೂಡುತ್ತದೆ. ಏನಂಚ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷಕ್ಲಪ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ

ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಯುಕ್ತವು) (೧೯ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತ್ವದಿಂದಲೂ ಜಗತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಈಶ್ವರಧರ್ಮತ್ವವನ್ನು ಹೇಳಿದುದರಿಂದಲೂ ಮುಕ್ತರು ಜಗತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತಾರೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಹೊಂದುತ್ತಾರೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು ಅದರಲ್ಲಿ), ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯಂ= ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯವು, (ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು;) ವಿಶೇಷಕ್ಲಪ್ತಿ= ವಿಶೇಷಕ್ಲಪ್ತಿಯು, (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸತ್ಯಸಂಕಲ್ಪತತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಕಾಮಿತ ಸಮಸ್ತ ವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಗೆ ಮುಕ್ತಕಾಮ್ಯತ್ವ ವಿದ್ದುದರಿಂದ ಸೃಷ್ಟ್ಯಾದಿ ಸಮಸ್ತಕಾರ್ಯಗಳೂ ಕೂಡುತ್ತವೆ. ಏನಂಚ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸತ್ಯ ಸಂಕಲ್ಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದ ಜಗತ್ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದಿ ಸಮಸ್ತವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಪ್ರಾಪ್ತಗಳಾಗುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ ಎಂದರೆ— ‘ವ್ಯಾಪಾರೋ ಜಗತೋ ವಿಷ್ಣೋರ್ಮುಕ್ತಾನಾಂ ತು ಸ್ವಭೋಗತಃ | ನ ಹಿ ಸ್ವರ್ಣಂ ಶುದ್ಧಮಪಿ ವಹ್ನಿಕಾರ್ಯಕರಂ ಭವೇತ್ | ಅಯೋಗ್ಯಶಕ್ತಿತ್ವೇನ ನಾಧಿಕಾನಂದಸಂಭವಃ | ನ ಹಿ ಕಶ್ಚಿತ್ಪ್ರಶಕ್ತೋಽಪಿ ಚಕಾರಾಚೇತನಂ ಚಿತಿಂ | ನ ಚ ಕಾಮಸ್ತಥಾಭೂಯಾತ್ತತಃ ಸ್ಯಾತ್ಸತ್ಯಕಾಮಿತಾ’ || ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿಶೇಷಕ್ಲಪ್ತಿಯಿದೆ. ಮತ್ತು ‘ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನ ಜಗದ್ಯತ್ನಃ ತಥಾಪಿ ವಿಬುಧಃ ಸದಾ | ಮುಕ್ತಾನಂ ತು ನಿಯಂತ ರಸ್ತೇಷಾಂ ಬ್ರಹ್ಮಾಸ್ಯ ವೈ ಹರಿಃ’ || ಎಂದು ವಿಶೇಷಕ್ಲಪ್ತಿಯು. ಏನಂಚ ಶ್ರುತಿಯಿಂದಲೇ ವಿಶೇಷಕ್ಲಪ್ತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣಸೂತ್ರವು ಯುಕ್ತವು.) (೧೯ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಲೋಕಾರ್ಥನ ಅಲೌಕಿಕತ್ವಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನು ಆನಂದಾದಿ ವೃದ್ಧಿಪ್ರಾಪ್ತವುಗಳನ್ನೇ ಅಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ವೃದ್ಧಿಯಾದಿಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ವಶಿತಾ ಚ=ವಶಿತವು, (ಎನ್ನುವುದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷನ್ಯಾಯವು;) ಕೃತನಿಶ್ಚಯಶ್ಚ=ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳವನು, (ಎಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತನ್ಯಾಯವು.) (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವಶಿತವಿದ್ದುದರಿಂದ, ಕಾಮಿತವಾದುದೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ, ಆನಂದಾದಿಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಇಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ, ಆಕಾಮನೆಯು ಕೂಡದಿರುವುದರಿಂದ ಸುಖಾಭಿವೃದ್ಧಿಯು ಯುಕ್ತವು. ಏನಂಚ ಮುಕ್ತನೂ ವಶಿಯಾದುದರಿಂದ, ವೃದ್ಧಿಯಾದಿಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ, ಮುಕ್ತಿಯು ಸಂಸಾರಸಮಾನಧರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದಾದುದರಿಂದ ಪುರುಷಾರ್ಥವಲ್ಲ.) (ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತನಾದುದರಿಂದ ಉಪಾಸನಾದಿ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರಮಾದಿದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಭ್ಯಾಸಾಧಿಕ್ಯ ದಿಂದಲೂ, ದೋಷರೂಪಿತ್ವದಿಂದಲೂ, ವಿಸ್ತೃತನಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಾಧಿಕ್ಯದಿಂದಲೂ, ಅಸಾಧನರೂಪ ವಾದುದಾಗ್ಯೂ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳು ಮುಕ್ತನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಆ ಉಪಾಸನಾದಿಗಳೇ ಪರಮಸುಖರೂಪವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಫಲರೂಪವಾಗಿದೆ. ‘ಅಭ್ಯಾಸಪಾಟಿನಾತ್ಸೇಹಾದಶ್ರ ಮತ್ಪಾದುಪಾಸನಾ | ಭಕ್ತಿಶ್ಚ ಸುಖರೂಪೈವ ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನ ತು ಸಾಧನಂ’ || ಎಂದು ಶ್ರುತಿಯಿದೆ. ಏನಂಚ ಕೃತಕೃತ್ಯರಾದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಯಾದಿಗಳು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಯುಕ್ತವು) (೧೯ನೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ— ಮುಕ್ತನು ಪುನಃ ಹಿಂದೆ ತಿರುಗಿ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೋ ಇಲ್ಲವೋ ಎಂದು ಸಂದೇಹವು ಬಂದರೆ— ಹಿಂದೆ ತಿರುಗಿ ಸಂಸಾರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಾನೆ ಎಂದು ಪೂರ್ವಪಕ್ಷವು; ಇಲ್ಲವೆಂದು ಸಿದ್ಧಾಂತವು. ಅದರಲ್ಲಿ) ವಿಶ್ವಸಂಭಾವನಾ= ಸಮಸ್ತ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಮಾಪ್ತಿಸಂಭಾವನೆಯು, ಇವುಗಳು, ಅನ್ಯ ಪಕ್ಷೇ=ಪೂರ್ವಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಯುಕ್ತಯಃ = ಯುಕ್ತಿಗಳು, ಮಾಯಾತ್ಮ್ಯಂ = ಮಹಿಮೆಯು,

ಇತ್ಯೇವ=ಇವುಗಳೇ, ಸುನಿರ್ಣಯಾರ್ಥಾಃ = ಸಿದ್ಧಾಂತನಿರ್ಣಯವೇ ಪ್ರಯೋಜನವಾಗಿವುಳ್ಳವುಗಳು (ಸಿದ್ಧಾಂತಯುಕ್ತಿಗಳು.) (ಅಂದರೆ— ಯದ್ಯಪಿ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕವರೂ ಯುಗ ಮನ್ಯಂತರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಅವಾಸಮಾಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಪುನಃ ಅವರಿಗೆ ಅವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಿದರೂ ಮುಕ್ತರು ಸಮಸ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅವಾಸಮಾಡುವವರಾದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಾಗ್ಯೂ ಭಾರತಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ತ್ರಯೋದಶಿಗೆ (೧೩ ದಿನಗಳಿಗೆ) ಪಂಚದಶೀತ್ಯವನ್ನು (೧೫ ದಿವಸವಾಗುವಿಕೆಯನ್ನು) ನಿರ್ದೇಶಮಾಡಿದರಿಂದ ಆ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮೂರು ತಿಥಿಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದರಂತೆ ಕಾಲವು ಅನಂತವಾದುದಾಗಿಯೂ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಸಮಾಪ್ತಿಯು ಕೂಡುವುದರಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೂ ಪುನರಾವೃತ್ತ್ಯಾಶಂಕೆಯು. ಏನಂಚ ಸಮಸ್ತಕಾಲಕ್ಕೂ ಸಮಾಪ್ತಿಯಾಗಬಹುದೆನ್ನುವ ಸಂಭಾವನೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಪುನರಾವೃತ್ತ್ಯಾಶಂಕೆಯು ಎಂದರೆ— ‘ಅಶೇಷಕಾಮಸತ್ಯತ್ವಾನ್ಮುಕ್ತಾನಾಂ ನ ಪುನರ್ಭವಃ | ಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಕಾಮಯೇದೇವ ನಿತ್ಯಮಾತ್ಮಾ ಪುನರ್ಭವಂ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಸತ್ಯಕಾಮತ್ವಾದಿ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಪುನರಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಮೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಪುರುಷಾರ್ಥತ್ವವು ಯುಕ್ತವು.

‘ ಓಂ ಅತ ಏವ ಚಾನನ್ಯಾಧಿಪತಿಃ ಓಂ ’ || ಸೂ. ೯ ||

ಈ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಅವಧ್ಯ (ಸತ್ಯ) ಸಂಕಲ್ಪತ್ವವಿದ್ದುದರಿಂದಲೇ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಅಧಿಪತಿಯು ಇರುವುದಿಲ್ಲ ಅಂದರೆ— ಮುಕ್ತನು ಯಾರಿಗೂ ನಿಯಮ್ಯನಲ್ಲ, ಎಂದು ಒಬ್ಬನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾನೆ ಇದು ದುಷ್ಟವೆನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅನನ್ಯಭೃತ್ಯತ್ವನಿವಾರಣಾರ್ಥೇ-
 ಸ್ವಾನ್ಯಸ್ಯ ಭೃತ್ಯತ್ವನಿವಾರಣಾಯ |
 ಪತಿಂ ಯದೇಷಾಮಪಿ ವಿಷ್ಣು ಮಾಹ
 ಹ್ಯುತಾಮೃತತ್ವಸ್ಯ ಪತಿತ್ವನಾಗ್ಧರೇಃ || ೩ ||

ಅ || ಇಹ=ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ. ಅನನ್ಯಭೃತ್ಯತ್ವಂ=ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅನ್ಯಾಧಿಪತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ಯಾವುದು ಅನನ್ಯಭೃತ್ಯತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದಾದರೂ, ಉದಿತೇಭ್ಯಃ=ಯಾರೂ ಯಾವ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ಅವರದೇಶೆಯಿಂದ, ಅನ್ಯಸ್ಯ=ಇತರರಿಗೆ, ಭೃತ್ಯತ್ವನಿವಾರಣಾಯ=ಭೃತ್ಯನು ಮುಕ್ತನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ. (ಸರ್ವಥಾ ಅಧಿಪತಿಯನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ ಅನ್ಯಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ— ಅಧಿಪತಿಯೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯವಾದರೆ ‘ಅನಧಿಪತಿಃ’ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು.) (ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲೂ ಹೀಗೆಯೇ ಆಗಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಯತ್=ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಹರೇಃ=ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ, ಅಮೃತತ್ವಸ್ಯ ಉತ ಪತಿತ್ವನಾಕ್=ಮುಕ್ತವರ್ಗಕ್ಕೆ ನಿಯಾಮಕತ್ವಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ವಚನವು, (ಅಂದರೆ— ‘ಉತಾಮೃತತ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ’ ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯು) ವಿಷ್ಣುಂ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು, ಏಷಾಂ=ಈ ಮುಕ್ತರಿಗೆ, ಪತಿಮಪಿ=ಪತಿಯನ್ನಾಗಿ, ಆಹ=ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಆದುದರಿಂದಲೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದೇ ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು. ಬೇರೆಯಲ್ಲ.)

ತಾ || ಸ. ರ. ನಿ—(1) ಯಾವ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ವಿಷ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಎಷ್ಟು ಅಧಿಪತಿಗಳು 'ಇಯದಾನುನಾತ್' ಇತ್ಯಾದಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೋ ಆತನಿಗೆ ಅವರಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ನಿಯಾಮಕನು ಸಂಸಾರಿಗೆ ತನ್ನಿಂದ ಅಧಮನು ಇದ್ದಂತೆಯೇ ಯಾವಾಗಲೂ ಇಲ್ಲಿ ಎನ್ನುವುದೇ ಈ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಆ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಯಾವೊಬ್ಬನೂ ಅಧಿಪತಿಯು ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಹಾಗೆ ಇದ್ದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಗೆ ಮುಕ್ತರ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕ 'ಉತಾಮೃತತ್ವಸ್ಯೇಶಾನಃ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಿಂದ ವಿರೋಧವು ಬರುವುದು ಆ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಶೂನ್ಯತ್ವವೇ ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ 'ಅಧಿಪತಿರಸ್ಯ ನಾಸ್ತಿ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದಲೇ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಅನಧಿಪತಿಃ' ಎಂದು ಸೂತ್ರವು ಇರಬೇಕಿತ್ತು. 'ಅನನ್ಯಾಧಿಪತಿಃ' ಎಂದು ಇಲ್ಲದೇಹೀನಗುತ್ತಿತ್ತು. ಅನ್ಯಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯವು. || ೩ ||

ಅನುಮಾನದಿಂದಲೂ ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಮರ್ಥಿಸುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಏತೇಽಪಿ ಚಾನ್ಯಾಧಿಪತಿತ್ವಯುಕ್ತಾಃ
 ವಿಷ್ಣ್ವನ್ಯಚಿತ್ತೇನ ಯಥಾ ಪುಮಾಂಸಃ |
 ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಭಾಜಸ್ತಿತಿ ಚಾನುಮೈವ
 ಹ್ಯಭೀಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಭವತೀಹ ನಿಶ್ಚಯಾತ್ || ೪ ||

ಅ || ಏತೇಽಪಿ=ಈ ಮುಕ್ತರು, ಅನ್ಯಾಧಿಪತಿತ್ವಯುಕ್ತಾಃ=(ಅನ್ಯಃ ಅಧಿಪತಿಃ ಯೇಷಾಂ ತೇ ಅನ್ಯಾಧಿಪತಯಃ ತೇಷಾಂ ಭಾವಃ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ) ಅನ್ಯಾಧಿಪತಿತ್ವದಿಂದ ಯುಕ್ತರು, (ಆದರೆ— ಅನ್ಯ ನಿಯಮ್ಯರು) ವಿಷ್ಣ್ವನ್ಯಚಿತ್ತೇನ=ವಿಷ್ಣ್ವನ್ಯತ್ವದಿಂದಲೂ ಜೀವತ್ವದಿಂದಲೂ; ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಭಾಜಃ=ಅನ್ಯ ನಿಯಮ್ಯರಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಯಥಾಪುಮಾಂಸಃ=ಸಂಸಾರಿಪುರುಷರಂತೆ, ಇತಿ ಚ ಅನುಮೈವ=ಈ ಅನುಮಾನವೇ, ಇಹ=ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ, ನಿಶ್ಚಯಾತ್ ನಿಶ್ಚಯವಾಗಿಯೂ, ಅಭೀಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಭವತೀಹ = ಸ್ವೋತ್ತಮ, ನಿಯಮ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಅಭೀಷ್ಟದ ಸಿದ್ಧಿಗೋಸ್ಕರ, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತದೆ. ಹಿ=ವ್ಯಾಪ್ತಿಪಕ್ಷಧರ್ಮತೆಗಳು ಪ್ರವೀತಗಳಾಗಿವೆ. || ೪ ||

ಕೇವಲ ವಿಷ್ಣುವಿಗೇನೇ ಮುಕ್ತಾಧಿಪತ್ಯವಲ್ಲ, ಮತ್ತೆ ಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಅವರರಾದ ಮುಕ್ತರ ಅಧಿಪತ್ಯವಿದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯು ಮಾತ್ರ ಅಧಿಪತಿಯಲ್ಲ. ಹರಿಯಿಂದ ಇತರರಾದ ಸ್ವೋತ್ತಮರಾದ ಇತರರೂ ಕೂಡ ಯಥಾಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ಅಧಿಪತಿಗಳಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಮುಕ್ತಸ್ತುಕೀಯಾವರಯಂತ್ಯತಾಸ್ತಿ
 ಮುಕ್ತಾವಪಿ ಬಹ್ನುಪುರಸ್ಸರಾಣಾಂ |
 ಅನೇನ ದೇವೇನ ತಥಾನುನಾ ಚ
 ಹೀಷ್ಟೇ ಪರಾರ್ವಾಕ್ತನಲೋಕಿನಾಮಿತಿ || ೫ ||
 ಫಲಂ ಶ್ರುತಿಜ್ಞಾನತ ಆಹ ಮುಕ್ತಾ-
 ನೇತಚ್ಚ ಸರ್ವಶುಭನಾಶಲಿಂಗಾತ್ |
 ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯಂ ಚ ವಿಧಾತುರೇವ
 ಸರ್ವಾತ್ಮನೇತ್ಯಾಹ ತುರಶ್ರುತಿಶ್ಚ || ೬ ||

ಅ || ಬ್ರಹ್ಮಪುರಸ್ಕರಾಣಾಮುಪಿ = ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದವರಿಗೂ ಕೂಡ, ಮುಕ್ತಾ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ, ಮುಕ್ತಸ್ವಕೀಯಾವರಯಂತ್ಯತಃ = ಮುಕ್ತರಾದ, ತಮ್ಮಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡು ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರತಕ್ಕ, ತಮ್ಮಿಂದ ಅವರರಾದವರನ್ನು ಕುತು ನಿಯಾಮಕತ್ವವು, ಆಸ್ತಿ = ಇದೆ. (ಅಮುಕ್ತರನ್ನು ಕುರಿತು ಯಂತ್ಯತ್ವವು ಸರ್ವಥಾ ಇಲ್ಲ. ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಕಲ್ಪಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತರಾದವರನ್ನೂ ತಮ್ಮ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಕ್ತರಾದವರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮರಾದವರನ್ನೂ ಸಮರನ್ನೂ ಕುರಿತು ಕೂಡ ನಿಯಾಮಕತ್ವವಿಲ್ಲ.) (ಇದು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—) ಅನೇನ = ಚಕ್ಷುರಂತಕ್ಷನಾದ, ದೇವೇನ = ಪ್ರಸನ್ನನಾದ, ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ ತಥಾ = ಹಾಗೆಯೇ, ಅಮುನಾ = ಆದಿತ್ಯಾಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯಿಂದ, ಪರಾರ್ವಾಕ್ತನಲೋಕಿನಾಂ = ಪರಾವರಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ (ಎಂದರೆ— ಉತ್ತಮಗಳಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಕೆಳಗಿನದ್ದಾದ ಪಾತಾಳಾದಿ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರಿಗೆ, ಈರ್ಷ್ಯೇ = ನಿಯಾಮಕನಾಗಿರುತ್ತಾನೆ. ಇತಿ ಶ್ರುತಿಃ = ಈ ಶ್ರುತಿಯು, ಜ್ಞಾನತಃ = ಜ್ಞಾನದೇಶಿಯಿಂದ, ಫಲಂ = ಮುಕ್ತನಿಯಂತ್ಯತ್ವರೂಪವಾದ ಫಲವನ್ನು, ಆಹ = ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ಇದರಿಂದ 'ಅಥ ಯ ಏವಂ ವಿದ್ವಾನ್' ಇದೇ ಮೊದಲಾಗಿ ಉಕ್ತ 'ಸೋಽಮುನ್ಯೈವ ಯೇ ಚಾಮುನ್ಯಾತ್ಪರಾಂಚೋ ಲೋಕಾಸ್ತಾಂಶ್ಚಾಪ್ನೋತಿ ದೇವಕಾಮಾಂಶ್ಚ ಅಥಾನೇನೈವ ಯೇ ಚೈತಸ್ಮಾದರ್ವಾಂಚೋ ಲೋಕಾಸ್ತಾಂಶ್ಚಾಪ್ನೋತಿ ಮನುಷ್ಯಕಾಮಾಂಶ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಈ ಜ್ಞಾನಫಲವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕುದು ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದರಿಂದ ಎಂದರೆ—) ಏತಜ್ಞ = ಸರ್ವಲೋಕಾಪ್ತಿ ಲಕ್ಷಣಫಲವು, ಮುಕ್ತಾ = ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ. ಏಕೆಂದರೆ— ಸರ್ವಾಶುಭನಾಶಲಿಂಗಾತ್ = 'ಉದೇಶಿ ತ ವೈ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪ್ಪಭ್ಯೋ ಯ ಏವಂ ವೇದ' ಎಂದು ಸರ್ವಪಾಪಕ್ಷಯರೂಪವಾದ ಮುಕ್ತತ್ವಜ್ಞಾಪಕಲಿಂಗದೇಶಿಯಿಂದ, (ಮುಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೇರೆಕಡೆ ಸರ್ವಪಾಪರಾಹಿತ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು ಏಕೆಂದರೆ— ಪ್ರಾರಬ್ಧಪಾಪವು ಮೋಕ್ಷಪರ್ಯಂತವಾಗಿ ಇದೆ.) (ಯಾವುದೊಂದು ಸರ್ವಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಫಲವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರಿಗೂ ಎನ್ನುವ ಪ್ರತೀತಿಯನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯಂ ಚ = ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು, ಸರ್ವಾತ್ಮನಾ = ಸರ್ವಪ್ರಕಾರದಿಂದ, ವಿಧಾತುರೇನ = ಮುಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ, (ಇತರರಿಗೆ ಯಥಾ ಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, (ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—) ತುರಶ್ಶ್ರುತಿಶ್ಚ = ತುರಶ್ಶ್ರುತಿಯಾದರೂ, ಇತಿ = ಹೀಗೆ, ಆಹ = ಹೇಳುತ್ತದೆ. || ೫ || ೬ ||

ಶ್ರುತ್ಯಂತರವನ್ನೂ ಕೂಡ ಹೀಗೆಯೇ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಸರ್ವೇ ಬಲಿಂ ದೇವಗಣಾ ವಹಂತೀ
 ತೈತಚ್ಚ ನಾನ್ಯಸ್ಯ ತು ಯುಕ್ತಿಮೇತಿ |
 ಲೋಕಾ ಇತೀಹಾಪಿ ತು ಲೋಕಿನಾಂ
 ವಚೋ ಲೋಕಾ ಇತಿ ಹ್ಯೇವ ರವಃ ಪ್ರಜಾಸು || ೭ ||
 ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ಸರ್ವಜನೈಃ ಸದೈವ
 ತನ್ನಾನಿನೋ ಲೋಕಪದೇನ ಚೋಕ್ತಾಃ |
 ತದ್ಗಾಸ್ತು ಮುಕ್ತಾ ಇಹ ಲೋಕಶಬ್ದಾ
 ಅನ್ಯೋನ್ಯನಾಥಾ ಇತಿ ಪೈಂಗಿನಾಂ ಶ್ರುತಿಃ || ೮ ||

ಅ || ಸರ್ವೇ ದೇವಗಣಾಃ = ಎಲ್ಲಾದೇವತೆಗಳ ಸಮೂಹಗಳೂ, ಬಲಿಂ = ಪೂಜೆಯನ್ನು, ವಹಂತಿ = ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಏತಚ್ಚ = ಈ ಸರ್ವದೇವಪೂಜ್ಯತ್ವವು, ಅನ್ಯಸ್ಯ = ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಇತರರಿಗೆ, ಯುಕ್ತಿಂ = ಯುಕ್ತಿಯನ್ನು, ನ ಏತಿ = ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ. (ಅಂದರೆ - ಯುಕ್ತಿಸಿದ್ಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ.) (ಇದರಿಂದ ' ಸರ್ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವೇಽಸ್ಮೈ ದೇವಾ ಬಲಿನಾವಹಂತಿ ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮುಕ್ತಸರ್ವದೇವಪೂಜ್ಯತ್ವವು ನಿರವಧಿಕವಾದುದು; ಮುಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ. ಸರ್ವರಿಗೆ ಅಲ್ಲ. ಪೂಜಕರಾದ ದೇವತೆಗಳೂ ಮುಕ್ತರೇ. ಅಮುಕ್ತರಿಗೆ ಮುಕ್ತ ಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲ. ಅಂತೂ ಮುಕ್ತರಾದ ಎಲ್ಲಾ ದೇವತೆಗಳೂ, ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರಾದ ಅವರ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದಂತೆ ಆಯಿತು.) (' ತಾಂ ಶ್ವಾಪ್ನೋತಿ ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಆಪ್ತನು ಲೋಕಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. ಸರ್ವ ಅಶುಭನಾಶಲಿಂಗದಿಶೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತನು ಆಗಲಿ, ಆತನಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಲೋಕಾಪ್ತಿಯೇ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಮುಕ್ತರಾದ ಸ್ವಕೀಯ ಅವರ ಯಂತ್ರತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎಂದರೆ -) ಇಹ = ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಲೋಕಾಃ ಇತಿ = ಲೋಕಾಃ ಎನ್ನುವ ಪದವು, ಲೋಕಿನಾಂ ವಚಃ = ಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದವರಿಗೆ ಪ್ರತಿಸಾದಕವು. ಅಪಿ = ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನು ಮಾತ್ರ ಮುಕ್ತನಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಲೋಕಪದವೂ ಕೂಡ ಲೋಕವಿಸಯವಾಗಿದೆ. ತು = ವೃತ್ತಿವಿಶೇಷವನ್ನು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲೀ, ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲೀ ತೋರಿಸುತ್ತದೆ. (ಅಂದರೆ - ಹೇಗೆ ಮಂಚಶಬ್ದವು ಮಂಚಸ್ಥ ಪುರುಷರಲ್ಲಿದೆಯೋ, ಹಾಗೆಯೇ ಲೋಕಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ಲೋಕಸ್ಥ ಪುರುಷರಲ್ಲಿದೆ.) (ಲಕ್ಷಣಾಬಿಜಸಂಬಂಧವು ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವರೂಪಾದುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಲಾಕ್ಷಣಿಕಪದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಲಿಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು ಎಂದರೆ -) ಲೋಕಾ ಇತಿ ಹ್ಯೇವ = ಪ್ರಯೋಜನಾನುಸಂಧಾನವಿಲ್ಲದೇನೇ ' ಲೋಕಾಃ ' ಎನ್ನುವ, ರವಃ = ಶಬ್ದವು, ಪ್ರಜಾಸು = ಲೋಕಸ್ಥ ಪ್ರಜಾವಿಸಯದಲ್ಲಿ, ಸರ್ವಜನ್ಯಃ = ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷರಿಂದ, ಸದೈವ = ಯಾವಾಗಲೂ, ಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ = ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಇದು ರೂಢಲಕ್ಷಣೆಯು. ಸ್ವಾರಸಿಕಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹುಡುಕುವುದರಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಅಥವಾ ಲಕ್ಷಣಾದಿಂದ ಏನು ಪ್ರಯೋಜನವು? ಏಕೆಂದರೆ - ಲೋಕಶಬ್ದವು ಜನರಿಗೆ ವಾಚಕವೇ ಆಗಿದೆ.) ಸರ್ವಜನ್ಯಃ = ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಜನರಿಂದ, ಲೋಕಾಃ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದವು ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ, ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. (ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಪುರುಷವಾಚಿತ್ವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ತನ್ಮಾನಿನಃ = ಲೋಕಾಭಿವಾನಿಗಳು, ಲೋಕಪದೇನ ಚ = ಲೋಕಪದದಿಂದ (ಅಭಿವಾನ್ಯಧಿಕರಣನ್ಯಾಯದಿಂದ) ಉಕ್ತಾಃ = ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. (ಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಜನರಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಯಿರಲಿ, ಆದಾಗ್ಯೂ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜನರನ್ನು ಹೇಳಬೇಕೆನ್ನುವ ಇಚ್ಛೆಯು ಯಾವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ, ಅಷ್ಟರಿಂದಲೂ ಇಸ್ಪಸಿದ್ಧಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಶ್ರುತಿಗೆ ಮುಕ್ತವಿಷಯತ್ವವಿದೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲ. ' ಆಪ್ನೋತಿ ' ಎಂದು ಆಪ್ತಿಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಆದರೆ ನಿಯಮನವು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ ಎಂದರೆ -) ಇಹ = 'ಯೇ ಚಾಮುಷ್ಮಾತ್ ' ಎನ್ನುವ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ತದ್ಗಾಃ = ಪರಾವರಲೋಕಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕೆ, ಮುಕ್ತಾಸ್ತು = ಮುಕ್ತರೇ, ಲೋಕಶಬ್ದಾಃ = ಲೋಕವನ್ನುವ ಶಬ್ದವುಳ್ಳವರು (ಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು) ಅನ್ಯೋನ್ಯನಾಥಾಃ = ಉತ್ತಮರು ಅಧಮರಾದ ಸ್ವಕೀಯರಿಗೆ ನಿಯಾಮಕರು, ಇತಿ = ಈ ಪ್ರಕಾರ, ಈ ಶ್ರುತಿವ್ಯಾಖಾನರೂಪವಾದ, ಪೈಂಗಿನಾಂ ಶ್ರುತಿಃ = ಪೈಂಗಿಗಳ ಶ್ರುತಿಯು (ಇದೆ.) ಅಂದರೆ ' ಅನೇನ ' ಇತ್ಯಾದಿ ಪೂರ್ವಶ್ರುತಿಗೆ ಉದಾಹೃತ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನರೂಪವಾದ ಈ ಪೈಂಗಿಶ್ರುತಿಯಿಂದ

ಲೋಕಶಬ್ದವು ಲೋಕಸ್ಥ ಪಜಾಪರವೆಂತಲೂ ಅಪ್ಪಿಯೆಂದರೆ ನಿಯಮನವೆಂದೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯುತ್ತದೆ. ಆದುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಯುಕ್ತವೇ. || ೭ || ೮ ||

ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಕ್ತನಿಗೆ ಮುಕ್ತನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಪ್ರತಿಸಾದಿತವಾಗಿದೆ ಎಂದು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ—

ಮೂ || ಅಲೋಕಶಬ್ದೇನ ನಿಮುಕ್ತಿಭಾಜೋ
ನಾಚ್ಯಾಃ ಪದಂ ತಾದ್ಯಗಸೀಹ ಯುಕ್ತಂ |
ಲೋಕಾಭಿಧಾಶ್ಚಾಪಿ ಯತೋ ಹಿ ಮುಕ್ತಾಃ
ಪ್ರಕಾಶರೂಪಾಃ ಸತತಂ ಚ ಸರ್ವೇ || ೯ ||

ಅ || ಅಲೋಕಶಬ್ದೇನ = ಅಲೋಕಶಬ್ದದಿಂದ, (ಲೋಕದೋಷವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ ರಿಂದಲೂ ದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ) ನಿಮುಕ್ತಿಭಾಜಃ = ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು, ನಾಚ್ಯಾಃ = ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. (ಅದರಿಂದ ಪ್ರಕೃತವೇನಾಯಿತೆಂದರೆ -) ಇಹ = ಇಲ್ಲಿ, 'ಪರಾಂಚೋ ಲೋಕಾಃ' (ಉಪರಿತನ ಲೋಕಗಳು) 'ಅರ್ವಾಂಚೋ ಲೋಕಾಃ' (ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕಗಳು) ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ 'ತಾದ್ಯಗಸೀಹಂ = ಅಲೋಕಃ ಎನ್ನುವ ಪದವು, ಯುಕ್ತಂ = ಭೇದಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವು. (ಲೋಕಾಲೋಕಶಬ್ದಗಳು ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಸಮಾನರೂಪಗಳಾಗಿವೆ.) (ಅಂತೂ ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅಲೋಕ ಎಂದು ಪದಭೇದ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಪ್ರಾಕೃತ ದೇಹರಹಿತರಾದ ಮುಕ್ತರು ಈ ಶಬ್ದದಿಂದ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಪ್ರತಿಸಾದಿತರಾಗುತ್ತಾರೆ.) (ಯೋಗವೃತ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಲೋಕಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮುಕ್ತರಲ್ಲಿ ವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡುತ್ತದೆ ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ.) ಯತಃ = ಯಾವಕಾರಣದಿಂದ, ಸರ್ವೇ ಮುಕ್ತಾಃ = ಎಲ್ಲಾ ಮುಕ್ತರೂ, ಸತತಮಪಿ = ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಕಾಶರೂಪಾಃ = ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪರಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧರಾಗಿರುತ್ತಾರೋ, ಆದುದರಿಂದಲೂ, ಮುಕ್ತಾಃ = ಮುಕ್ತರು, ಲೋಕಾಭಿಧಾಶ್ಚ = (ಲೋಕವೆಂದು ಹೆಸರುಳ್ಳವರು, ಲೋಕೈದರ್ಶನೇ ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಅಚ್ಚ ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ಮಾಡಿದರೆ ಲೋಕವೆಂದು ರೂಪವು. ದರ್ಶನವೆಂದರೆ ಪ್ರಕಾಶವು.) || ೯ ||

ಮೊದಲು ಲೋಕಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಯಾವ ಮುಕ್ತರೋ ಅವರು ಇಲ್ಲಿ ಲೋಕಶಬ್ದಾರ್ಥರು ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಅದು ಸರಿಯಲ್ಲ. ಅವರು ಉತ್ತಮರಷ್ಟ! ಮುಕ್ತರಿಗೆ ಅವರ ನಿಯಮವು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಂದರೆ—

ಮೂ || ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕಾಧಿಪತಿನಿಮುಕ್ತೋ
ಭವೇದಿತಿ ಪ್ರಾಹ ತುರಶ್ಚುತಿಶ್ಚ |
ನಚೇಹ ನಿಜ್ಞಾನಫಲಂ ಸಮುಕ್ತಂ
ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯಂ ರವಿಬಿಂಬಗೇ ಹರೌ || ೧೦ ||
ಉಕ್ತಂ ಸ್ಯಥಕ್ತಚ್ಚ ಪುರೈವ ಯಸ್ಮಾ—
ಧ್ವೇದೋ ಮುನೇತ್ಯಾದಿ ಚ ಸಮ್ಯಗುಕ್ತಃ |
ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಂ ಚಾಸ್ಯತಿಹಾಯ ನೈವ
ರೂಪೇಣ ತೇನೇತಿ ಭವೇದಿರ್ವಾರ್ಥಃ || ೧೧ ||

ಭವತ್ಯಸಾನಿತ್ಯಣುಶಬ್ದಮತ್ರ
 ವಿಹಾಯ ವಾಕ್ಯಾನಿ ಬಹೂನಿ ದೋಷಃ |
 ಅಶೋ ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿನಂತ ಏವ
 ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ ಪೂರ್ಣಗುಣಾಃ ಕ್ರಮೇಣ || ೧೨ ||
 ಅನಂದಮಾನಂದಮಜಸ್ರಮೇವ
 ಭುಂಜಂತ ಆತ್ಮೀಯಮಜಾತ್ಯಮಾಸತೇ || ೧೩ ||

ಅ || ವಿಮುಕ್ತಃ=ವಿಮುಕ್ತನಾದ, ಬ್ರಹ್ಮೈವ=ಚತುರ್ಮುಖ ಬ್ರಹ್ಮನೇ, ಲೋಕಾಧಿಪತಿಃ=ಲೋಕಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯೆಂದು, ಭವೇತ್=ಆಗುವನು. ಇತಿ=ಹೀಗೆ, ತುರಶ್ಚುತಿಶ್ಚ=ತುರಶ್ಚುತಿಯು, ಪ್ರಾಹ=ಹೇಳುತ್ತದೆ. (ತಥಾಚ ಬ್ರಹ್ಮನು ಸರ್ವಜೀವೋತ್ತಮನಾದುದರಿಂದ ಉತ್ತಮರಾದ ಲೋಕಾಭಿವಾನಿಗಳಾದ ಮುಕ್ತರಾದ ದೇವತೆಗಳ ನಿಯಾಮಕತ್ವವು ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ಯುಕ್ತವೆ.) (ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಮತದಿಂದ ಶ್ರುತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿ ಆದಿತ್ಯ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಉಪಾಸನೆ ಮಾಡಿದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪರಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಆಗುತ್ತದೆ. ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಾಸನಮಾಡಿದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಅವಾಕ್ತನಲೋಕಗಳ ಅಧಿಪತ್ಯವು ಬರುತ್ತದೆ ಎಂದು ಪರರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವೋ ಅದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.) ಇಹ=ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯಂ=ಲೋಕಾಧಿಪತಿತ್ವವು, ವಿಜ್ಞಾನಫಲಂ=ಜ್ಞಾನದ ಫಲವೆಂದು, ಸಮುಕ್ತಂ=ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು, ನ ಚ=ಯುಕ್ತವಲ್ಲ (ಏಕೆಂದರೆ—) ಯಸ್ಮಾತ್=ಯಾವ ಕಾರಣದಿಂದ, ತತ್=ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು, ಪ್ರಾಪ್ತವ=ಮೊದಲೇ ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ, (ಅಂದರೆ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನುವಕ್ರಮಿಸಿ 'ಸ ಏಷ ಯೇ ಚಾನುಷ್ಠಾತ್ಪರಾಂಚೋಲೋಕಾಸ್ತೇಷಾಂ ಚೇಷ್ಟೇ ದೈವಕಾಮಾನಾಂ ಚ' ಹಾಗೆಯೇ ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನುವಕ್ರಮಿಸಿ 'ಸ ಏಷ ಯೇ ಚೈತಸ್ಮಾದರ್ವಾಂಚೋಲೋಕಾಸ್ತೇಷಾಂ ಚೇಷ್ಟೇ ಮನುಷ್ಯಕಾಮಾನಾಂ ಚ' ಎನ್ನುವ ಈ ಎರಡು ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಅಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮವಾಗಿ) ರವಿಬಿಂಬಗೇ ಹರೌ=ಸೂರ್ಯಬಿಂಬದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಂತರ್ಗತನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ, ಪೃಥಕ್=ವಿಭಾಗದಿಂದ, ಉಕಂ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ ಆದುದರಿಂದ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಜ್ಞಾನಿಗೆ 'ಇಹ ಸರಾಂಚೋಲೋಕಾಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತಿಯು ಹೇಳುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು ಸರಿಯಲ್ಲ.) (ಅಂದರೆ— ಸಮಸ್ತ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಭಗವದ್ಧರ್ಮವೆಂದು ಪೂರ್ವವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಹೇಳಿದರಿಂದ ಅದು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕೊಡುವುದಿಲ್ಲ. ಭಗವದ್ಧರ್ಮವೂ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆಂದು ಅಂಗೀಕರಿಸಿದರೆ ದೋಷವೇನೆಂದರೆ-ಹಾಗಾದರೆ (೧) ಶ್ರೀ ಹರಿಯು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಸರ್ವಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಕೊಡುತ್ತಾನೋ (೨) ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಿಯನ್ನು ಅವಾಂತರೇಶ್ವರನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಾನೋ, (೩) ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನಿಯು ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು (ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು) ಹೊಂದುತ್ತಾನೋ, ಗನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಎಲ್ಲಾ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಭಗವದೈಶ್ವರ್ಯವು ನಿತ್ಯವೆಂದು ಅವಗತವಾಗಿದೆ. ಮತ್ತು ಒಬ್ಬಜ್ಞಾನಿಗೆ ತನ್ನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಇತರರಿಗೆ ಏನನ್ನು ಕೊಡುವನು. ಮತ್ತು ಉಪಾಸಕನಲ್ಲಿ ಸರ್ವಪಾಪಕ್ಷಯಲಿಂಗವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದಲೇ ೨ನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭನಲ್ಲಿ ಪಾಪರೂಪಿತ್ಯವು ಕೊಡುತ್ತದೆ ಎಂದು ಹೇಳಿಕೊಡದು. ಪಾಪಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ್ಯಾದಿ ಬಂಧವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಏಕೆಂದರೆ—

' ಸ ಏಷ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಷ್ಠಭ್ಯಃ ಉದಿತಃ ' ಎಂದು ಸರ್ವಾಶುಭ ರಾಹಿತ್ಯವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದೆ. ಅದು ಅಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡಲಾರದು. (ಇನೇದ್ದನ್ನು ನಿರಾಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.)
 ನಿದುಷಃ=ಜ್ಞಾನಿಗೆ, (ಪರಮೇಶ್ವರನ ದೆಶೆಯಿಂದ) ಭೇದಶ್ಚ=ಭೇದವಾದರೂ, ಅಮುನೇತ್ಯಾದಿ ಚ= (ಆದಿತ್ಯಮಂಡಲಸ್ಥನಾದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಿಮಿತದಿಂದಲೂ ಚಕ್ರಗತನಾದ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಿಮಿತದಿಂದಲೂ) ಅಮುನೇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯದಿಂದ, ಸಮ್ಯಕ್=ಸ್ವಸ್ವವಾಗಿ, ಉಕ್ತಃ=ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. (ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಸ್ವರೂಪನೇ ಆದವನು ಆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವನು ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.) ('ಅಮುನಾ ಅನೇನ' ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಸನ್ನನಾದ ಶ್ರೀಹರಿಯ ನಿಮಿತದಿಂದ ಎನ್ನುವ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವನ್ನು ಮಾಡುವುದಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದಪರವು ಆಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ ಮತ್ತೆ ಅಮುನಾ = ಈ ರೂಪದಿಂದ, ಅಮುಸ್ಯ = ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನುಹೊಂದಿ ಹಾಗೆಯೇ, ಅನೇನ=ಈ ರೂಪದಿಂದ, ಅಸ್ಯ=ಈ ಶ್ರೀಹರಿಯ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನುಹೊಂದಿ, ಎಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತೇನೆ. ಹೀಗೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡಿದರೆ ಈ ವಾಕ್ಯವು ಭೇದಪರವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ—) ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯಂ=ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು, ಚ=ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ತಲ್ ಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಗಳನ್ನು, ಅಪಿ=ರೂಪೇಣ ಎನ್ನುವ ಪದವನ್ನು, ಅತಿಹಾಯ=ಬಿಟ್ಟು, (ಪ್ರವೃತ್ತವಾದ) ಇಹ=ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, 'ತೇನ ರೂಪೇಣೇತಿ ಅರ್ಥಃ=ಅಮುನಾರೂಪೇಣ ಅನೇನ ರೂಪೇಣ' ಎಂದು ಅಭೇದರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು. ನೈವ ಭವೇತ್ = ಸರ್ವಥಾ ಆಗಲಾರದು. ಜೀವನಿಗೆ ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಐಕ್ಯವೆನ್ನುವ (ಪರರ ಅಭಿಲಾಷೆಯು ಕೂಡುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಶ್ರುತಿಯು ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದಿಲ್ಲ. ಏಕೆಂದರೆ— ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಅದಸ್ವೇನ, 'ಅದಸ್ಯಯಾ, ಇದಂತ್ವೇನ, ಇದಂತಯಾ' ಎಂದು ಭಾವವಾಚಕ ಪ್ರತ್ಯಯವಿರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಮತ್ತು ಅಮುನಾ ರೂಪೇಣ ಆತ್ಮನಾ, ಅನೇನ ರೂಪೇಣ ಆತ್ಮನಾ ಎನ್ನುವ ರೂಪಾದಿ ಪದವಾದರೂ ಇರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆಗ ಈ ಐಕ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಶ್ರುತ್ಯಭಿಪ್ರೇತವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಿದ್ದೆವು ಹೀಗೆ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ತ್ವಪ್ರತ್ಯಯವಾಗಲೀ, ರೂಪಪದವಾಗಲೀ ಐಕ್ಯಜ್ಞಾಪಕವಾದುದು ಇಲ್ಲ.) (ಹಾಗಾದರೆ— ಭಾವಪ್ರಧಾನ ನಿರ್ದೇಶಗಳು ಬಹಳ ಕಡೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ಭಾವಾರ್ಥಕ ಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆ ಅರ್ಥವು ಆಗುವುದು. ಅಧ್ಯಾಹಾರವುಳ್ಳ ವಾಕ್ಯಗಳು ಎಷ್ಟೋ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದುದರಿಂದ ರೂಪೇಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ಅಧ್ಯಾಹಾರವು ಆಗುವುದು. ಏನು ದೋಷವು ಎಂದು ಹೇಳಕೂಡದು. ಐಕ್ಯರೂಪವಾದ ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಧ್ಯಾಹಾರಾದಿಗಳು ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದುವು. ಐಕ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯನಿಶ್ಚಯಕವಾದುದು ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದವೂ ಇಲ್ಲ ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳವರಾಗಿ ದೋಷಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಅತ್ರ=ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ, ಅಸೌಭವತಿ=ಇವನು ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಎಂದರೆ— ಈ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಈಶ್ವರಸಂಬಂಧಿಯಾದ ಸರ್ವ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಆಗುತ್ತದೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ವಿವಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಆಗ) ಅತ್ರ=ಈ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ (ಈ ಜ್ಞಾನಿಯು) ಅಸೌ=ಈ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಭವತಿ=ಆಗುತ್ತಾನೆ. (ಎಂದಿಷ್ಟೇ ಹೇಳಬೇಕಿತ್ತು. ಸೋಮುನೈವ ಇತ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ತಾದಾತ್ಮ್ಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾದರೆ ಶ್ರೀಹರಿಯ ಧರ್ಮವು ಸ್ವತಃ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.) ಈ ಜ್ಞಾನಿಯು, ಅಣು ಶಬ್ದಂ=ಅಸೌ ಭವತಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಆಗುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ) ಅಲ್ಪಶಬ್ದವನ್ನು, ವಿಹಾಯ=ಬಿಟ್ಟು, ಬಹುನಿ ವಾಕ್ಯಾನಿ=(ಸೋಮುನೇತ್ಯಾದಿ) ಬಹು ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು

ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರುತಿಗೆ ಅಕುಶಲ್ಕರೂಪವಾದ, ದೋಷಃ = ದೋಷವು (ಬರುವುದು.) (ಯಾರೊಬ್ಬನೂ ಅಲ್ಪವಾದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸತಕ್ಕ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮಹಾಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಮಾಡುವವನು ಅಭಿಜ್ಞರಿಂದ ಆದಂಸಲ್ಪತುವುದಿಲ್ಲ) (ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಸಗುಣನು ವಿವಕ್ಷಿತನೋ, ನಿರ್ಗುಣನೋ, ಸಗುಣನು ವಿವಕ್ಷಿತನಾದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಸಗುಣ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಪರರು ಅಂಗೀಕರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಎರಡನೇದ್ದು ಕೂಡಲಾರದು. ನಿರ್ಗುಣನಿಗೆ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳ ನಿಯಮನಾದಿಗಳು ಕೂಡಲಾರವು. ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯಾದಿ ಐಶ್ವರ್ಯವೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದುದರಿಂದ ನಿರ್ಗುಣ ತಾದಾತ್ಮ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದವನಿಗೆ ಸರ್ವಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವೂ ಬರಲಾರದು) (ಅಪವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ನಿರಾಕರಣವನ್ನು ಉಪಸಂಹಾರ ಮಾಡುತ್ತಾ ಪಾದಾರ್ಥವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಅತಃ=ಆದುದರಿಂದ, ಬ್ರಹ್ಮಾದಯಃ=ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಮೊದಲಾದವರು ಮುಕ್ತರು, ಜಗದ್ವ್ಯಾಪ್ತಿಸುಂತ ಏವ=ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳವರೇ. (ಅಂದರೆ—ತಮ್ಮ ಸಂಗಡ ಮುಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅವರರಿಗೆ ನಿಯಾಮಕರೇ.) ಕ್ರಮೇಣ = ಕ್ರಮದಿಂದ, ಪೂರ್ಣಗುಣಾಃ = ಪರಿಪೂರ್ಣಗಳಾದ ಗುಣಗಳುಳ್ಳವರು. ಅಮಂದಂ = ಪೂರ್ಣವಾದ, ಆತ್ಮೀಯಂ = ತನ್ನದಾದ, ಆನಂದಂ = ಆನಂದವನ್ನು, ಅಜಸ್ರಮೇವ=ನಿರಂತರದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಜಾತ್ = ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಂದ, ಭುಂಜಂತ ಏವ = ಅನುಭವಿಸುವವರಾಗಿಯೇ ಅಜಾತ್ = ಪರಮೇಶ್ವರನಿಂದ, (ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಬಡದೆ) ಸಮಾಸತೇ = (ವೈಕುಂಠಾದಿ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ) ಇರುತ್ತಾರೆ.

ತಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) 'ಯ ಏಷೋಂತರಾದಿತ್ಯೇ ಹಿರಣ್ಮಯಃ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ಉದೇಶಿ ಹ ವೈ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಪ್ಪಭ್ಯೋ ಯ ಏವಂ ವೇದ | ಅಥ ಯ ಏಷೋಂತರಕ್ಷಿಣಿ ಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ | ಅಥ ಯ ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಸಾಮಗಾಯತ್ಯುಭೌ ಸಾಮ ಗಾಯತಿ ಸೋಮುನೈವ ಸ ಏಷ ಯೇ ಚಾಮುಷ್ಮಾತ್ಸರಾಂಚೋಲೋಕಾಸ್ತಾಂಶ್ಚಾಪ್ನೋತಿ ದೇವಕಾಮಾಂಶ್ಚಾಥಾನೇನೈವ ಯೇ ಚೈತದ ಸ್ವಾದರ್ವಾಂಚೋಲೋಕಾಂಶ್ಚಾಪ್ನೋತಿ ಮನುಷ್ಯಕಾಮಾಂಶ್ಚ' ಎನ್ನುವ ಭಂದೋಗ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ (ಅಧ್ಯಾ. ೧. ಖಂಡ ೨) ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಆಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷ್ಣುಜ್ಞಾನಫಲವಾದರೂ ಮೇಲಿನ ಮತ್ತು ಕೆಳಗಿನ ಲೋಕಗಳ ಅಧಿಪತ್ಯವು ಸರ್ವಪಾಪಗಳ ನಿವೃತ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟವಾದುದು ತೋರುತ್ತದೆ. ಇದಾದರೂ ಸರ್ವಶುಭನಾಶ ಲಿಂಗದಶೆಯಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಎಂದಂಗೀಕರಿಸಬೇಕು. ಅಮುಕ್ತನಿಗೆ ಸರ್ವಪಾಪಗಳಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯು ಕೂಡಲಾರದು. ಜ್ಞಾನಫಲವಾದ ಲೋಕಾಧಿಪತಿತ್ವವು ಜ್ಞಾನತಾರತಮ್ಯದಶೆಯಿಂದ ತಾರತಮ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಿದ್ಧಿಸುತ್ತದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾದ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಮುಕ್ತನಾದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಎನ್ನುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ 'ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯಂ' ಎನ್ನುವ ತುರಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. (2) 'ತಾ ಯೋ ವೇದ ಸ ವೇದ ಬ್ರಹ್ಮ ಸರ್ವೇಷ್ಯೈ ದೇವಾ ಬಲಿಮಾವಹಂತಿ' ಎನ್ನುವ ತೈತ್ತಿರೀಯ ಈಶ್ವರಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಹೃತಿಗಳಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯಪರಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಫಲವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಸರ್ವದೇವಪೂಜ್ಯತ್ವವು ತೋರತಕ್ಕದ್ದು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮನಿಗೇನೇ ಸಂಪೂರ್ಣಜ್ಞಾನವಿದ್ದುದರಿಂದ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ ದೇವತೆಗೆ ಸಮಸ್ತ ದೇವತೆಗಳು ಪೂಜೆಯನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಾರೆನ್ನುವುದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ, ಎನ್ನುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ 'ಸರ್ವೇ ಬಲಿಂ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವರು. (3) ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ ಎಂದು ಯಾವುದು ಹೇಳಿಯದೋ, ಅದು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಕೃತಲೋಕಾಧಿಪತಿತ್ವವು ಅಮುಕ್ತ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ

ಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ ಎಂದರೆ— ಲೋಕಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾಕೃತ ಭುವನಮಾತ್ರ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ. 'ಲೋಕಸ್ತು ಭುವನೇ ಜನೇ' ಎನ್ನುವ ಕೋಶದಿಂದ ಜನರೂ ಲೋಕಶಬ್ದವಾಚ್ಯರು. ಲೋಕಾಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೂ ಲೋಕಶಬ್ದಾರ್ಥತ್ವವದೆ, ಆದುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಯೋಗ್ಯತಾವಶದಿಂದ ಭೂರಾದ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಆತಲಾದ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಮುಕ್ತರನ್ನು ತಮ್ಮಿಂದ ನಿಯಮ್ಯರನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ಮುಕ್ತರಿಗೆ ನಾಥರಾದ ಉತ್ತಮ ಮುಕ್ತರೂ ಕೂಡ ಲೋಕ ಎನ್ನುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾಗಿರುತ್ತಾರೆ ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ 'ತದ್ಗಾಸ್ತು ಮುಕ್ತಾಃ' ಎನ್ನುವ ವೈಂಶಿಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು. ಅಥವಾ ಪೂರ್ವನಿರ್ದಿಷ್ಟರಾದ ಮುಕ್ತರು ಲೋಕ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದರೆಂದ, ಅಲೋಕತ್ವವಿದ್ದಪ್ರಯುಕ್ತ 'ಪರಾಂಚೋ ಲೋಕಾಃ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಅಕಾರ ಪ್ರಶ್ನೇನಿಂದ 'ಅಲೋಕಾಃ' ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತಾರೆ. ಅಥವಾ ಮುಕ್ತರು ಪ್ರಕಾಶಸ್ವರೂಪರು ಆಗಿರುವುದರಿಂದ 'ಲೋಕಾಃ' ಎಂದು ಮುಕ್ತರಿಗೆ ನಿರ್ದೇಶವು. 'ಲೋಕ ಅಲೋಕೇ' ಎನ್ನುವ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಪ್ರಕಾಶವೂ ಲೋಕಶಬ್ದಾರ್ಥವಾಗಿದೆ ಎಂದು 'ಅಲೋಕಶಬ್ದೇನ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಿದರು. (4) ಇಂತಹ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಮುಕ್ತಚತುರ್ಮುಖನಿಗೇನೇ ಎನ್ನುವ ವಿಸಯದಲ್ಲಿ 'ಬ್ರಹ್ಮೈವ ಲೋಕಾಧಿಪತಿಃ' ಎನ್ನುವ ತುರಶ್ರುತಿಯನ್ನು ಹೇಳಿದರು (5) ಹಾಗಾದರೆ— 'ಯೇ ಚಾಮುಷ್ಮಾತ್ಪರಾಂಚೋ ಲೋಕಾಃ ತೇಷಾಂ ಚೇಷ್ಟೇ ದೇವಕಾಮಾನಾಂ ಚ ಯೇ ಚೈತಸ್ಮಾದರ್ವಾಂಚೋ ಲೋಕಾಸ್ತೇಷಾಂ ಚೇಷ್ಟೇ ಮನುಷ್ಯಕಾಮಾನಾಂ ಚ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿಯೂ ಅಕ್ಷಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಗೆ ಯಾವುದು ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೋ, ಆ ಅಧಿಪತ್ಯವೇ 'ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನ್ ಸಾಮ ಗಾಯತಿ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನಫಲವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ; ಬೇರೆಯಲ್ಲ. ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಏಕೀಭೂತನಾದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅಧಿಪತ್ಯವು ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಮುಕ್ತಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಹೇಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ? ಎಂದಾಶಂಕಿಸಿದರೆ— ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವನ್ನು ಮೊದಲು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದನ್ನು ತಿಳಿದವನಿಗೆ ಮೇಲೆ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಆದಿತ್ಯಸ್ಥನಾದ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಜ್ಞಾನಫಲವೆಂದು ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲ. ಯಾವುದು ರಾಜನಿಗೆ ಗ್ರಾಮಸ್ವಾಮಿತ್ವವಿದೆಯೋ, ಅದೇ ರಾಜನಿಯುಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನಿಗೂ ಕೂಡಲಾರದು. ಆದಿತ್ಯಸ್ಥ ಹರಿಯಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಕೂಡಲಾರದು ಎಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ಸೋಮುನೈವ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕ ಹರಿಯಿಂದ ಕೂಡಲ್ಪಟ್ಟ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವುಳ್ಳ ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಭೇದವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. 'ಸೋಮುನಾ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ಆದಿತ್ಯಸ್ಥ ಪುರುಷರೂಪ ದಿಂದಲೂ, ಅಕ್ಷಿಸ್ಥ ಪುರುಷರೂಪದಿಂದಲೂ ಅಂದರೆ— ಆದಿತ್ಯಾದಿ ಪುರುಷರೂಪನಾಗಿ ಜ್ಞಾನಿಯು ಆವಾವ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿಕೂಡದು. 'ರೂಪೇಣ' ಎಂದು ಶಬ್ದವು ಆ ಶ್ರುತಿಯಲ್ಲಿ ಶ್ರುತವಾಗಲಿಲ್ಲ. 'ಸೋಮುನಾ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ 'ಅದಸ್ತ್ವೇನ' ಇತ್ಯಾದಿ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ರೂಪದಿಂದ ಐಕ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಜ್ಞಾನಿಯು ಆ ಲೋಕಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥವು ಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಭಾವವಾಚಕವಾದ ತೈತಲಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವು ಇಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಸರರೂ ಹೇಳುವ ಐಕ್ಯರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ. (6) ಮತ್ತು ಈ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ

, ಯೇ ಚಾಮುಷ್ಠಾತ್ ' ಎಂದು ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯ ಪ್ರತಿಪಾದಕಗಳಾದ ವಾಕ್ಯಗಳು ವ್ಯರ್ಥಗಳೇ ಆಗುವವು. ಮತ್ತೆ 'ಯ ಏತದೇವಂ ವಿದ್ವಾನಯಮಸೌ ಭವತಿ' ಇಷ್ಟು ಅಲ್ಪವಾಕ್ಯವೇ ಸಾಕಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ— ಜ್ಞಾನಿಗೆ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಹರಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿದರೆಂದಲೇ ಆದಿತ್ಯನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಲೋಕಾಧಿಪತ್ಯವು ಜ್ಞಾನಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವುದರಿಂದ ' ಆಯಮಸೌ ಭವತಿ ' ಎನ್ನುವ ವಾಕ್ಯವೇ ಇರಬೇಕಿತ್ತು. ' ಸೋಽಮುನಾ ' ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಬಹುವಾಕ್ಯಶ್ರವಣವೂ ವ್ಯರ್ಥವು, ಇದುಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳು ಜೀವೇಶಾಭೇದವಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿವಾರಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವು. ಆದುದರಿಂದ ' ಹಿರಣ್ಮಯಪುರುಷೋ ದೃಶ್ಯತೇ ಹಿರಣ್ಯಶ್ಚೂಹಿರಣ್ಯಕೇಶಃ ಆಪ್ತಣಖಾತ್ಸರ್ವ ಏವ ಸುವರ್ಣಸ್ತಸ್ಯ ಯಥಾ ಕಪ್ಪಾಸಂ ಪುಂಡರೀಕಮೇವಮಕ್ಷಿಣೇ ತಸ್ಯೋದಿತಿ ನಾಮ ಸ ಏಷ ಸರ್ವೇಭ್ಯಃ ಪಾಶ್ಚಭ್ಯಃ ಉದಿತಃ ' ಎನ್ನುವಲ್ಲಿ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷತ್ವಾದಿಗಳಿಂದ ಆದಿತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕವನು ಯಾವನು ವಿಷ್ಣುವು ನಿರ್ಧಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೋ ಆ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ಪ್ರಸಾದದಿಶೆಯಿಂದ ತಮ್ಮಕ್ಕಿಂತ ಅವರರಾದ ಮುಕ್ತಜೀವರಿಗೆ ನಿಯಾಮಕರಾಗಿರುವ ಮುಕ್ತರಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾದಿಗಳು ಕ್ರಮದಿಂದ ಪೂರ್ಣಗುಣಗಳುಳ್ಳವರು; ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಪೂರ್ಣಾನಂದವನ್ನು ನಿರಂತರದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುವವರಾಗಿ ಶ್ರೀ ಹರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ವೈಕುಂಠಾದ ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಾರೆ. || ೧೦ || ೧೧ || ೧೨ || ೧೩ || ಅಧಿ. || ೭ ||

ಅನನ್ಯಾಧಿಪತ್ಯಧಿಕರಣವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

ಸ. ರ. ವಿ.— ಈಗ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ಯಾರ ಅನುಗ್ರಹದಿಶೆಯಿಂದ ಆಗಮಗಳನ್ನುವ ಆಪಾರವಾದ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ದಾಟಲಿಕ್ಕೆ ಉಪಾಯಭೂತವಾದ ನ್ಯಾಯಗಳನ್ನುವ ಪ್ಲವರೂಪವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ವಾಡಿದವರೋ, ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯನ್ನು ಈ ಗ್ರಂಥದಿಂದ, ಎಲ್ಲಾ ಅಶೇಷ ಪೂರ್ಣಗಳಾದ ಗುಣಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನನ್ನಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುವರೋ, ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ದಯೆಯಿಂದ ಇಂತಹ ಅತಿಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವರೋ, ಯಾವ ಶ್ರೀ ಹರಿಯ ನಿರವಧಿಕ ಅನವದ್ಯ ಅನಂತ ಕಲ್ಯಾಣಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ತನಗೆ ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದ ಪ್ರೀತಿಯು ಇದೆಯೋ, ಅಂತಹ ಪುರುಷೋತ್ತಮನಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನನ್ನು ಮತ್ತೂ ಮತ್ತು ಗ್ರಂಥಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ —

ನ್ಯಾಯಸುಧಾ || ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಮಾಪಿಸಿರತಕ್ಕ ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರು ತಾನು ಪ್ರತಿಪಾದನಮಾಡಿದ ಶುಭಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳ, ತನಗೆ ಅತಿವಿಶದವಾದ ಅನಾದಿಯಾದ ಸಾರ್ವಜ್ಞವನ್ನು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಟ್ಟ, ನಿರುಪಾಧಿಕವಾದ, ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಫಲಾಂತರೋಪಾಧಿರಹಿತವಾದ ಪರಮ ಪ್ರೇಮಾಸ್ವದ ಗುಣಗಳ ಸಮುದಾಯವುಳ್ಳ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀನಾರಾಯಣನನ್ನು ಮತ್ತೂ ಮತ್ತು ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ನಮೋ ನಮೋಽಶೇಷನಿಶೇಷಪೂರ್ಣ-
 ಗುಣೈಕಧಾಮ್ನೇ ಪುರುಷೋತ್ತಮಾಯ |
 ಭಕ್ತಾನುಕಂಪಾದತಿಶುಭ ಸಂವಿ-
 ದ್ಧಾತ್ರೇನುಪಾಧಿಸ್ತ್ರಿಯಸದ್ಗುಣಾತ್ಮನೇ || ೧೪ ||

ಅ || ಅಶೇಷ-ವಿಶೇಷಪೂರ್ಣಗುಣೈಕಧಾಮ್ನೇ=ಅಶೇಷವಿಶೇಷಗಳಿಂದ ಪೂರ್ಣಗಳಾದ ಗುಣಗಳಿಗೆ ಪ್ರಧಾನಾಶ್ರಯನಾದ, ಭಕ್ತಾನುಕಂಪಾತ್=ಭಕ್ತನಾದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ದಯೆಯಿಂದ, ಅತಿಶುದ್ಧಸಂದ್ಧಾತ್ರೇ = ಅತ್ಯಂತಶುದ್ಧವಾದ ಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ, ಅನುಸಾಧಿಪ್ರಿಯ ಸದ್ಗುಣಾತ್ಮನೇ = ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಉಸಾಧಿರಹಿತವಾದ, ಪ್ರಿಯವಾದ, ಸದ್ಗುಣಸ್ವರೂಪಿಯಾದ, ಪುರುಷೋತ್ತಮಾಯ = ಕ್ಷರಾಕ್ಷರಪುರುಷರಿಂದ ಉತ್ತಮನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ಶ್ರೀ ನಾರಾಯಣನಿಗೋಸ್ಕರ, ನಮೋನಮಃ = ನಮಸ್ಕಾರ ನಮಸ್ಕಾರವು || ೧೪ ||

ಹೇಗೆ ಭಗವಂತನ ಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನವು ಸಮಸ್ತ ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸಾಧನವೋ, ಹಾಗೆಯೇ ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವಿಜ್ಞಾನವೂ ಕೂಡ ಮೋಕ್ಷಾದಿ ಪುರುಷಾರ್ಥಸಾಧನವು. ಆದುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಆವಿಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ಯಸ್ಯ ತ್ರೀಣ್ಯುದಿತಾನಿ ವೇದವಚನೇ ರೂಪಾಣಿ ದಿವ್ಯಾನ್ಯಲಂ
ಬಟ್ ತದ್ಭವತಮಿತ್ಥಮೇವ ನಿಹಿತಂ ದೇವಸ್ಯ ಭರ್ಗೋ ಮಹತ್ |
ವಾಯೋ ರಾಮವಚೋನಯಂ ಪ್ರಥಮಕಂ ಪೃಕ್ಷೋ ದ್ವಿತೀಯಂ
ವಪುರ್ಮಧ್ಯೋ ಯತ್ತು ತೃತೀಯಮೇತದಮುನಾ ಗ್ರಂಥಃ ಕೃತಃ
ಕೇಶವೇ || ೧೫ ||

ಅ || ಯಸ್ಯ ವಾಯೋಃ ದೇವಸ್ಯ = ಯಾವ ವಾಯುದೇವರ, ಅಲಂ ದಿವ್ಯಾನಿ = ಆತ್ಮಾ ಶ್ವರ್ಯಕರಗಳಾದ, ತ್ರೀಣಿ ರೂಪಾಣಿ = ಹನುಮದ್ಭೀಮಮಧ್ವಾಪ್ಯಮೂರು ರೂಪಗಳು, ವೇದ ವಚನೇ = ಬಳಿತ್ಯೇತ್ಯಾದಿ ವೇದವಚನದಲ್ಲಿ, ಉದಿತಾನಿ = ಪ್ರತಿಪಾದಿತಗಳಾಗಿವೆಯೋ, ಯಸ್ಯ = ಯಾವವಾಯುದೇವರ, ತತ್ = ಮೂಲರೂಪವೂ, ಅವತಾರರೂಪತ್ರಯವೂ ಕೂಡ, ಬಟ್ = ಬಲಾತ್ಕರವೋ, ದರ್ಶತಂ = ಜ್ಞಾನರೂಪವೋ, ಅಥವಾ ಶ್ರೀಹರಿಯನ್ನು ನೋಡತಕ್ಕದೋ, (ಇದರಿಂದ ವ ಶಬ್ದವು ಬಲವಾಚಕವು; ಅಯ ಧಾತುವು ಗತ್ಯರ್ಥ (ಜ್ಞಾನಾರ್ಥ) ಕವು. 'ವಶ್ವಾಸೌ ಆಯುಶ್ಚ' ಎಂದು ವಾಯುಶಬ್ದವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾತವಾಯಿತು.) ಭರ್ಗಃ = ಭರಣಗಮನಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಭರ್ಗ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವೋ, ('ಡುಭೃಷ್ಠಾ ಭರಣೇ, ಗಮ್ಲೈಗತೌ ಇವುಗಳಿಂದ' ಅಸುಸ್ತತ್ಯಯವು. ಡಿತಾಗಿದೆ.) (ಇದೂ ಕೂಡ 'ವಾ ಗತಿಗಂಧನಯೋಃ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ 'ಕೃ ವಾ ವಾ ಚಿಮಿ ಸ್ವದಿ ಸಾದ್ಯಶೂಭ್ಯಃ ಉಕ್' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಉಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು. ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು ಇದ್ದುದರಿಂದ ವಾ ಧಾತುವು ಭರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಇದೆ. ಆದುದರಿಂದ ವಾಯುಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು) ಅಥವಾ 'ದುಷ್ಠಾನ್ ಭರ್ಜಯತೀತಿ ಭರ್ಗಃ' ಎನ್ನುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ದುರ್ಜನ ಸಂಹಾರಕವು, ಮಹತ್ = ಶ್ರೇಷ್ಠವು. ಅಥವಾ ಮಹನೀಯವು. ('ವಯಶ್ರೇಷ್ಠೇ' ಎನ್ನುವುದರಿಂದ ಉಕ್ ಪ್ರತ್ಯಯವು ಅಂತೂ ವಾಯುಃ) ಯಸ್ಯ = ಯಾವ ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ, ನಿಹಿತಂ = ವಿಷ್ಣುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ, ರೂಪವು, ಅಥವಾ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನಿಂದ ಮೂರು ಅವತಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರೇರಿತವಾದುದು ಇತ್ಯಮೇವ = ಹೀಗೆಯೇ ಇದೆಯೋ, ಯಸ್ಯ = ಯಾವ ವಾಯುದೇವರ, ಪ್ರಥಮಕಂ = ಪ್ರಥಮದ್ದಾದ ಹನುಮದ್ರೂಪವು, ರಾಮವಚೋನಯಂ = ರಾಮದೇವರ ವಚನವನ್ನು ಸೀತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಹೊಂದಿಸಿಕೊಡತಕ್ಕದೋ, ಅಥವಾ ರಾಮ ವಿಷಯಕಗಳಾದ ಮೂಲ ರಾಮನಾಯಣಾದಿ ವಚನಗಳನ್ನು ಶಿಸ್ಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸಿಕೊಂಡಿರತಕ್ಕದೋ, ದ್ವಿತೀಯಂ ವಪುಃ =

ಎರಡನೇದ್ದಾದ ಭೀಮಾಖ್ಯರೂಪವು, ಪೃಕ್ಷೇ=ನ್ಯಪರೆಂದು ವ್ಯಾಜಭೂತರಾದ ಶತ್ರುಗಳಾದ ದೈತ್ಯರ ಸೈನ್ಯದ ನಾಶವನ್ನು ಮಾಡಿದರಿಂದ ಪೃಕ್ಷಶಬ್ದವಾಚ್ಯವೋ, 'ಪೃತಂ ಕ್ಷಯತೀತಿ ಪೃಕ್ಷೇ' ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು; ಯಸ್ಯ=ಯಾವ ವಾಯುದೇವರ, ಯತ್ತು ತೃತೀಯಂ=ಯಾವುದು ಮೂರನೇ ಅವತಾರವೋ, ಏತತ್=ದೇಶಕಾಲಗಳಿಂದ ಸನ್ನಿಹೃಷ್ಟವಾದ, ಮಧ್ಯೇ=ಮಧ್ಯಶಬ್ದಾಭಿದೇಯ ಅನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯವಾದುದು. ('ಮಧು ದ್ಯೌರಸ್ತು ನಃ ಪಿತಾ' ಎನ್ನುವ ಪ್ರಯೋಗ ದೆಶೆಯಿಂದ ಮಧುಶಬ್ದವು ಸುಖವಾಚಕವು; ವ ಶಬ್ದವು ಶಾಸ್ತ್ರಾಪರಣ್ಯಾರ್ಯವಾದ ತೀರ್ಥವಾಚಕವು. ಅವಗತ್ಯರ್ಥಕವಾದ ವಾ ಧಾತುವಿನ ದೆಶೆಯಿಂದ ಕರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಘರ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಕ ಪ್ರತ್ಯಯವು) ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಮಧ್ಯಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು. ಮತ್ತು ಅದರ ಸಮಾನಾರ್ಥಕವಾದ ಅನಂದತೀರ್ಥಾದಿ ಶಬ್ದವಾಚ್ಯವಾದುದು. ಅನುನಾ=ಈ ವಾಯುದೇವರ ಅವತಾರರೂಪವಾದ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರಿಂದ, ಗ್ರಂಥಃ=ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಭಾಷ್ಯಾತ್ಮಕವಾದ ಈ ಗ್ರಂಥವು, ಕೇಶವೇ=ಕೇಶವನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಶ್ರೀಕೇಶವನನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿಕೊಂಡು) ಕೃತಃ=ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿತು,

ಶಾ || ಸ. ರ. ವಿ.— (1) ಈ ವಿಷಯವು ಭಾವವೃತ್ತಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 'ಹನುಶಬ್ದೋ ಜ್ಞಾನವಾಚೀ ಹನುಮಾನ್ ಮತಿಶಬ್ದಿ ತಃ | ರಾಮಸ್ಯ ಸ್ವೃತರೂಪಸ್ಯ ನಾಚಸ್ತೇನಾನಯಂತ ಹಿ || ಭೃತನೋ ಭೀಮ ಇತ್ಯುಕ್ತೋ ನಾಚೋ ಮಾ ಮಾತರಃ ಸ್ಕೃತಾಃ | ಋಗಾದ್ಯಾ ಇತಿಹಾಸಶ್ಚ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚರಾತ್ರಕಂ | ಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಸಪ್ತ ಶಿನಾಸ್ತತ್ರ ಶಯೋ ಭೀಮಸ್ತತಃ ಸ್ಕೃತಃ || ಮಧ್ವಿತ್ಯಾನಂದ ಉದ್ದಿಷ್ಟೋ ನೇತಿ ತೀರ್ಥಮುದಾಹೃತಂ | ಮಧ್ವ ಅನಂದತೀರ್ಥಃ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತೀಯಾ ಮಾರುತೀ ತನುಃ || ಇತಿ ಸೂಕ್ತಗತಂ ರೂಪತ್ರಯನೇತನ್ಮಹಾತ್ಮನಃ | ಯೋ ನೇದ ನೇದವಿತ್ಸ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತ್ಯ-ವಿತ್ತತ್ಪ್ರಸಾದತಃ || ಇತಿ || ಸಾಧಕೋ ರಾಮನಾಕ್ಯಾನಾಂ ತತ್ಸಮೀಪಗತಃ ಸದಾ | ಹನುಮಾನ್ ಪ್ರಥಮೋ ಜ್ಞೇಯೋ ಭೀಮಸ್ತು ಬಹುಭುಕ್ ಪಿತೋಃ (ಕ್ ರಿಪೋಃ) | ಸೃತನಾಕ್ಷಯಕಾರೀ ಚ ದ್ವಿತೀಯಸ್ತು ತೃತೀಯಕಃ | ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಸ್ತಥಾನಂದತೀರ್ಥ ನಾಮಾ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ದಶೇತಿ ಸರ್ವಮುದ್ದಿಷ್ಟಂ ಸರ್ವಂ ಪೂರ್ಣಮಿಹೋಚ್ಯತೇ | ಪ್ರಜ್ಞಾ ಪ್ರಮಿತಿರುದ್ದಿಷ್ಟಾ ಪೂರ್ಣಪ್ರಜ್ಞಸ್ತತಃ ಸ್ಕೃತಃ || ಆಸಮಂತಾಪ್ರತಿತ್ವೇನ ಗೂಢಂ ಕಲಿಯುಗೇ ಹರಿಂ | ಅಸತ್ಯಮಪ್ರತಿಷ್ಠಂತೇ ಜಗದಾಹುರನೀಶ್ವರಂ || ವದದ್ವಿಗೂಢಿತಂ ಸಂತಂ ತೃತೀಯೋಽಸುರ್ಮಥಾಯತಿ | ಯೇನ ವಿಷ್ಣೋರ್ಹಿಂ ವರ್ಷಾಖ್ಯಾನ್ ಗುಣಾನಜ್ಞಾಸಿಷುಃಪರಾನ್ || ಈಶಾನಾಸಃ ಸೂರಯಶ್ಚ ನಿಗೂಢಾ-ನ್ನಿ ಗುಣೋಕ್ತಿಭಿಃ | ತ್ರೇತಾಯಾಂ ದ್ವಾಪರೇ ಚೈವ ಕಲಾ ಚೇತೇ ಕ್ರಮಾತ್ಪ್ರಯಃ || ಏತೇಷಾಂ ಪರನೋ ವಿಷ್ಣುರ್ನೇತಾ ಸರ್ವೇಶ್ವರಃ ಪರಃ | ಸ್ವಯಂ ತು ಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಜ್ಞೋಽಸೌ ಪರಸ್ಮೈ ಬ್ರಹ್ಮಣೇ ನಮಃ' ಇತ್ಯಾದಿ ಯಜುಃಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಯಿದೆ || ೧೫ ||

ಈ ಶಾಸ್ತ್ರದಿಂದ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ತತ್ವವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪದಿಂದ ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಪುನಃಪುನಃ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಮೂ || ನೀಶೇಷದೋಷರಹಿತ ಕಲ್ಯಾಣಾಖಿಲಸದ್ಗುಣ |
 ಭೂತಿಸ್ವಯಂಭುಶರ್ವಾದಿವಂದ್ಯಂ ತ್ವಾಂ ನೌಮಿ ಮೇ ಪ್ರಿಯಂ || ೧೬ ||

ಅ || ನಿಃಶೇಷದೋಷರಹಿತ=ನಿಃಶೇಷಗಳಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ವಿರಹಿತನಾದ, ಕಲ್ಯಾಣಾ
ಖಿಲಸದ್ಗುಣ=ಮಂಗಲಕರಗಳಾದ ಎಲ್ಲಾ ನಿರ್ದುಷ್ಟಗಳಾದ ಗುಣಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೀ ಹರಿಯೆ, ಭೂತಿ
ಸ್ವಯಂಭುಶರ್ವಾದಿವಂದ್ಯಂ=ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿ ದೇವಿಯು-ಬ್ರಹ್ಮನು-ರುದ್ರನೂ ಇವರೇ ಮೊದಲಾದವ
ರಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡತಕ್ಕ, ಮೇ=ನನಗೆ, ಪ್ರಿಯಂ=ಪ್ರಿಯನಾದ, ತ್ವಾಂ=ನಿನ್ನನ್ನು,
ಸರ್ವದಾ=ಯಾವಾಗಲೂ, ನೌಮಿ=ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತೇನೆ. || ೧೬ ||

ಇತಿ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತೇ
ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನೇ ಚತುರ್ಥಾಧ್ಯಾಯಸ್ಯ
ಚತುರ್ಥಃ ಪಾದಃ

ಹೀಗೆ ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥ ಭಗವತ್ಪಾದಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ
ಶ್ರೀಮದ್ಬ್ರಹ್ಮಸೂತ್ರಾನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ
ನಾಲ್ಕನೇ ಪಾದವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

* ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣೌ ವಂದೇ ತದ್ಭಕ್ತಪ್ರವರೋ ಹಿ ಯಃ |
ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾಖ್ಯೋ ಗುರುಸ್ತಂ ಚ ನಮಾಮ್ಯಹಂ || ೧ ||

ಈಶಾಯ ನಾರಾಯಣಸಂಜ್ಞ ಕಾಯು
ಜನ್ಮಾದಿಕರ್ತೇ ಜಗತೋ ನಮೋಽಸ್ತು |
ವ್ಯಾಸಾಭಿಧಾನಾಯ ತಥಾ ಗುರುಭ್ಯೋ-
ಪ್ಯಾನಂದತೀರ್ಥಾಭಿಧಯಾ ಯುತೇಭ್ಯಃ || ೨ ||

ಶ್ರೀಪದ್ಮನಾಭಯತಿಸಿಂಧುಸಮುತ್ಥಿತೇಯಂ
ಸನ್ಮಾಯುರತ್ನ ಪರಮಾವಲಿರುಜ್ಜಲಾಲಂ |
ಭೂಯಾದಶೇಷಸುಜನೌಘಸುಖೈಕಹೇತುಃ
ಸೂತ್ರಾನುಭಾಷ್ಯಪದದೀಪನದೀಪರೂಪಾ || ೩ ||

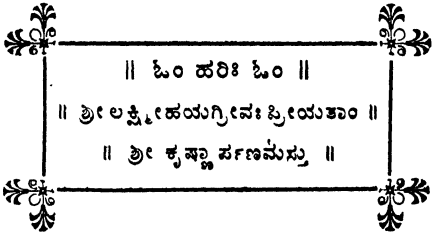
ಅಶೇಷಕಲ್ಯಾಣಗುಣೌಘಹೇತುರ್ಹರಿಃ
ಸುಖಾತ್ಮಾಖಿಲದೋಷದೂರಃ |
ಭಕ್ತ್ಯಾ ಪ್ರಸನ್ನಸ್ಯ ಸುಖೈಷಿಣಃ ಸದಾ
ಕರೋತ್ವಭೀಷ್ಯಂ ಹಿ ರಮಾಸಹಾಯಃ || ೪ ||

* ಇವು ನಾಲ್ಕು ಶ್ರೀಮದಾಚಾರ್ಯರ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಪ್ರಿಯರಾದ ಶ್ರೀ ಪದ್ಮನಾಭತೀರ್ಥ ಯತಿನರ್ಯ ವಿರಚಿತ
ಮಂಗಲಾಚರಣ ಪದ್ಯಗಳು.

- * ವಚನಪ್ರಸೂನಮಾಲಾ ಜಯತೀರ್ಥಾಖ್ಯೇನ ಭಿಕ್ಷುಣಾ ರಚಿತಾ |
ಧ್ರಿಯತಾಂ ಹೃದಯೇ ಸದಯೇ ಕಮಲಾಮಹಿಲೇನ ಪುರುಷೇಣ || ೧ ||
ಅನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನ್ಯ ತಾಂಬೋಧೇಃ ಸಮುತ್ಪನ್ನಾ ತಿನಿರ್ಮಲಾ |
ಇಯಂ ನ್ಯಾಯಸುಧಾ ಭಾವೈವಿಬುಧೈಃ ಸೇವ್ಯತಾಂ ಸದಾ || ೨ ||
ಇತಿ ಶ್ರೀಮತ್ತೂರ್ಣಪ್ರಮತಿಭಗವತ್ಪಾದಸುಕೃತೇ-
ರನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನಸ್ಯ ಪ್ರಗುಣಜಯತೀರ್ಥಾಖ್ಯಾಯತಿನಾ |
ಕೃತಾಯಾಂ ಟೀಕಾಯಾಂ ವಿಷಮಸದನಾಕಾರ್ಥವಿನ್ವತೌ
ಚತುರ್ಥೇಽಧ್ಯಾಯೇಽಸ್ತಿಂಶ್ಚ ರನುಚರಣಃ ಪರ್ಯವಸಿತಃ || ೩ ||

ಸರ್ವೇಂದ್ರಿಯಪ್ರೇರಕೇಣ ಶ್ರೀ ಪ್ರಾಣಪತಿನೇರಿತಃ |
ಯದವೋಚಮಹಂ ತೇನ ಪ್ರೀಯತಾಂ ಕಮಲಾಲಯಃ ||
ಜ್ಞಾನಾಬ್ಧಿರಸ್ಯನಾದೀದೃಶ್ಚ ಲಕ್ಷಂ ಸ್ವಾತ್ಮನಸ್ತದಾ |
ಮಾದೃಶಾನಾಂ ಸ್ವಲಕ್ಷಂ ಕಿಂ ನಾಚ್ಯಂ ಕ್ಷಾನ್ಯಂತು ತದ್ವಿಧಾಃ ||
ಸ್ವಾದಂ ಸ್ವಾದಂ ವಿಬುಧನಿಚಯೈಃ ಸೇವ್ಯಮಾನಾಂ ಸುಧಾಂ ತಾಂ
ದರ್ಶಂ ದರ್ಶಂ ಪ್ರಥಿತಚರಸನ್ನ್ಯಾಯರತ್ನಾನಳೀಂ ತಾಂ |
ಬೋಧಂ ಬೋಧಂ ಜನಹಿತಮನುಷ್ಯಾಖ್ಯಸದ್ಗ್ರಂಥಸಾರಂ
ಭಾಷಾಟೀಕಾಂ ವ್ಯರಚಯದಿನಾಂ ತಂತ್ರಿನಾರಾಯಣಾಖ್ಯಃ ||
ಕರ್ಣಾಟಿಭಾಷಾಟೀಕೇಯಂ ಸಂಪೀತನಯಚಂದ್ರಿಕಾ |
ಅನುಷ್ಯಾಖ್ಯಾನಸಾರಾರ್ಥಬೋಧಿನೀ ಲಸತಾಚ್ಚಿರಂ ||
ಕೃತ್ಯಾನಯಾ ಯಥಾಬೋಧಂ ಕೃತಯಾ ಪ್ರೀಯತಾಂ ಹರಿಃ |
ಶ್ರೀ ಮಧ್ವನಾದಿರಾಜಾದ್ಯಾಃ ಪ್ರೀಯಂತಾಂ ಗುರವಶ್ಚ ನಃ ||
ಆಚಾರ್ಯಃ ಪವನೋಽಸ್ಮಾಕಮಾಚಾರ್ಯಾಣೀ ಚ ಭಾರತೀ |
ದೇವೋ ನಾರಾಯಣಃ ಶ್ರೀಶೋ ದೇವೀ ಮಂಗಲದೇವತಾ ||

ಈ ಗ್ರಂಥವು ಸಮಾಪ್ತವಾಯಿತು.

* ಇವು ಮೂರು ಜಯತೀರ್ಥಶ್ರೀನುಚ್ಚರಣ ವಿರಚಿತ ಮಂಗಲಾಚರಣ ಪದ್ಯಗಳು.

